DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER,
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN,
OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Viresque Acquirit Eundo.

ZEVENTIENDE JAARGANG.

NIEUWE REEKS.

7e. Jaargang.

TE AMSTERDAM, BIJ C. M. VAN GOGH.
1867.

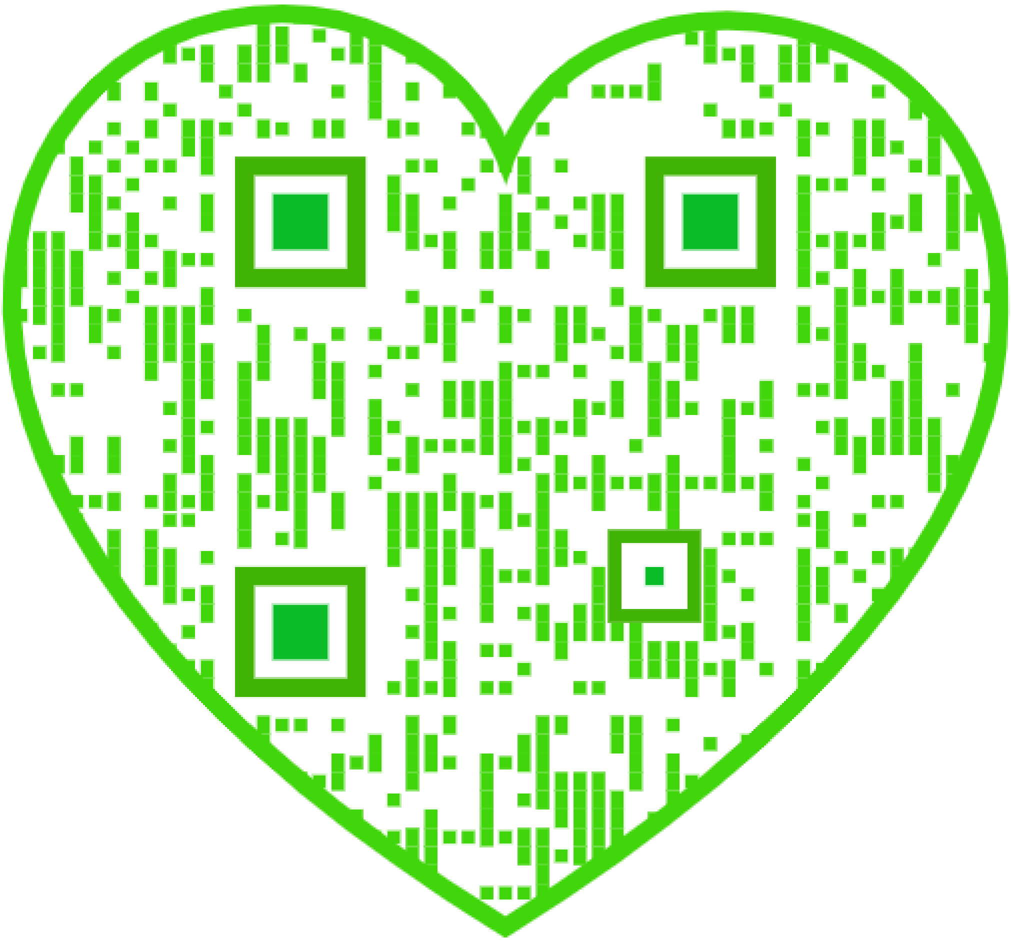

Al gaande wint hij krachten.

Snelpersdruk van GEBR. BINGER.

GESCHIEDENIS.

De klokkespelen in Nederland (vgl. XVI. bl. 321, 356). De lijst kan worden aangevuld met vermelding van het uit 9 klokken bestaande klokkespel te Hilvarenbeek. Bij het vermelden der meeste klokkespelen in Zeeland wordt het jaar 1696 genoemd: te St. Maertensdijk, dat de kerk er in dat jaar een had; te Tholen, dat er toen een in den stadhuistoren was; te Veere, dat op de groote kerk toen boven op het portaal een horologie met speelwerk stond; te Zieriksee, dat het klokkespel op den stadhuistoren toen nog aanwezig was. De vermelding van het jaar 1696 doet denken aan SMALLEGANGES *Cronyk van Zeeland* (Middelburg 1696) als bron der berigten; maar deze spreekt er alleen van in de beschrijving van Tholen. Hoe dus onze geachte medewerker GREGOIR aan de andere opgaven met dat jaartal komt, begrijp ik niet. Zijne woorden doen ook denken aan klokkespelen die niet meer bestaan; »het was er in 1696," »het was nog aanwezig in 1696," enz. Intusschen bestaan de klokkespelen te St. Maertensdijk, te Tholen en te Zieriksee nog tegenwoordig. Te Veere bestond het kunstige »portaal" in 1696 niet meer: de groote kerk is in 1686 voor het grootste deel (ook het bedoelde »portaal") afgebraad en na 2 jaren herbouwd, doch een »speelwerk" is noch in de kerk, noch in den toren (die er ook niet geschikt voor zou zijn) geplaatst. Hetzelfde — ongeschiktheid voor een klokkespel, dat er ook nooit in geweest is — laat zich zeggen van het raadhuis te Goes, waar volgens GREGOIR ook in 1696 een speelwerk zou bestaan hebben.

Ik voeg hier, ter aanvulling van het t. a. p. aangaande het klokkespel in den abdijtoren te Middelburg geschrevene, nog het volgende bij uit DE KANTER en DRESSELHUIS, *De provincie Zeeland* (Middelburg 1824). »De toren is bij den opbouw (t. w. na den brand van 1712, die het geheele houten bovengedeelte vernielde) voorzien met een uitmuntend klokkespel, bestaande uit 41 klokken, wegende te zamen 34340 Ned. ponden; de grootste, welke alleen het hoogst in den toren hangt, en waarop tevens het heel uur geslagen wordt, is 7600 zoodanige ponden zwaar. De trommel van het klokkespel is van metaal, in één stuk gegoten, blank, en weegt 3400 Ned. ponden. Hij heeft 308 maten, elke maat 84 nootgaten, dus in 't geheel 25872 gaten. Bij het voorspel van het heel uur gaat de trommel geheel rond; alsdan verspringt de gansche metalen klavierbalk met al de hefboomen der hamers, zamen 300 Ned. ponden zwaar, zoodat de toetsen of hefboomen der hamers zich plaatsen voor de noten van het half uur [1]), en nu is alles zoodanig verdeeld, dat de trommel voor het half uur, de vier kwartieren en voorslagen, weder eens rondgaat; na het voorslag van het heel uur springt de klavierbalk terug. De klokken zijn gegoten door VAN NOORDEN en DE GRAVE, klokgieters te Amsterdam; de trommel door G. WITTOCX, klokgieter te Antwerpen, en het uurwerk met de gansche toestel voor het speelwerk zijn vervaardigd door H. JOLTRAIN, horologiemaker aldaar. Alles wat tot het speelwerk behoort heeft gekost *f* 26,731; de klokken *f* 49,322." (Onder de laatste zullen echter twee luiklokken, 3530 en 1750 ned. ponden zwaar, mede behooren.)

H. M. C. v. O.

Het eerste stoomschip te Rotterdam en in Nederland (vgl. XVI. bl. 232, 329). Het vermoeden van Y. Z. dat the Defiance geene cargadoorsdiensten noodig zoude gehad hebben, als denkelijk niet met een carga (lading) bezwaard, komt mij niet aannemelijk voor. De diensten van een cargadoor bestaan *ook* in het in- en uitklaren der bodems, ook slechts in ballast gaande of komende, in het bezorgen der betaling van verschuldigde tonnen-, vuur-, baken- en havengelden etc. etc. Ik houde mij overtuigd, dat zoodanige diensten toen ook wel gepresteerd zullen zijn, en meen op het spoor gekomen te zijn, om over deze (niet heel veel beduidende) zaak eenig licht te kunnen verschaffen; en dat wel uit den *Konst- en Letterbode* van 1816, alwaar op bl. 341 de volgende brief voorkomt, die mij, ook behalve om den cargadoor, der mededeeling min of meer waardig toeschijnt.

»Aan den Redacteur van den Alg. Konst- en Letterbode.

Rotterdam, den 21 Mei 1816.

Mijn Heer!

Daar in uw weekblad n°. 7 van dit jaar het eerst in de Hollandsche journalen be-

[1]) Dit verspringen, gelijk op de bekende speeldoosjes met den trommel plaats heeft, schijnt, naar de uitvoerigheid der beschrijving te oordeelen, eene bijzonderheid van het middelburgsche klokkespel te zijn. DE KANTER was met dergelijke mechanismen naauwkeurig bekend. V. ^

rigt gegeven is, wegens de Zeereis met eene Stoomboot van Dublin naar Londen, door kapitein DODD ondernomen, en door den beroemden WELD beschreven; daar men ook een verslag in uwen Bode wegens de tweede Zeereis met zulk een vaartuig door ANDRIEUL van Londen naar Parijs gezonden heeft, en gij eindelijk ook niet verzuimd hebt, de aankomst der eerste Paketstoomboot the Defiance, kapitein MAGER alhier te vermelden, — verbeeld ik mij U en Uwen Lezers eenigen dienst te bewijzen, met de toezending eener naauwkeurige Afbeelding van deze Boot, door den Heer J. BEMME A.Z. vervaardigd, ten einde daarna eene Gravure voor Uw blad te laten maken. Dezelve is binnen 16 uren van Margate naar Ter Veere overgekomen, en hier den 10den mei gearriveerd. Natuurlijk trok dezelve de algemeene aandacht tot zich, en de verwonderlijke proeven van met eene ongeloofelijke snelheid tegen stroom en wind in te varen, waren, zoowel als de boot zelve, de voorwerpen van ieders nieuwsgierigheid. Verleden Zaturdag kwam Z. M. onze geliefde Koning, van een klein gevolg vergezeld, herwaards, om dit Stoomvaartuig te bezigtigen, aan boord van hetzelve gegaan, voer Z. M. tweemalen voorbij de Stad, en werd tevens met de ondubbelzinnigste blijken van toegenegenheid, overal waar Hoogstdezelve verscheen, begroet. Denzelfden namiddag heeft de boot nog eenigen tijd heen en weder gevaren, en deed gisteren een togtje naar Dordrecht en terug.

Wanneer men de moeite wil nemen, de nevensgaande Afbeelding bij de beschrijving van de Stoomboot, waarop de Heer WELD zijne zeereis deed, welke op bladzijde 102 van Uw Weekblad voorkomt, te vergelijken, dan zal men zien, dat dezelve aan die beschrijving volkomen beantwoordt. Aan den voorsten mast, gelijk ook aan de Mat-Cheminée of grooten mast kan men, bij voor den wind, zeilen slaan, om den voortgang te versnellen en het verbruik der kolen te besparen. Voor en achter heeft men twee wel ingerigte en sierlijke kamers, terwijl de stoommachine in het midden staat. De kracht van den stoom, die de schepraderen te wederzijde in beweging houdt, wordt van deze boot met die van 12 paarden gelijk gesteld.

Ik blijf voorts met hoogachting

Uwen bestendigen lezer,

J. C. W."

Bijna 70 jaren bereikt hebbende, herinner ik mij natuurlijk nog een aantal personen, die in 1816 in eene of andere betrekking werkzaam waren, en meen in de initialen J. C. W. den rotterdamschen cargadoor J. C. WEERAAT te herkennen, zijnde die man geweest een neef en protegé van wijlen den vermaarden rotterdamschen handelaar ANTHONIJ VAN HOBOKEN.

Mogt $\frac{J}{G}$, of wie dan ook, belang hebben bij dien *al* of *niet* verleenden cargadoorsbijstand, dan zoude hij misschien zich daaromtrent nadere informatie kunnen verschaffen, door zich te adresseren aan de nog te Rotterdam bestaande handelsfirma A. VAN HOBOKEN & ZONEN.

W. D. V.

Het eerste stoomschip te Rotterdam en in Nederland. Men schijnt veel belang te stellen in de komst van de eerste stoomboot hier te lande. Welligt kan het volgende dienen om tot de bevrediging van die belangstelling iets bij te dragen.

In het jaar 1816 woonde ik in Gorinchem. Het berigt: »er ligt een stoomboot op stroom" lokte schier alle man en ook mij naar de rivier. Met een paar vrienden voeren wij naar dit vreemde vaartuig, en vonden voor eene niet ruime fooi, gereeden toegang en een vrije beschouwing van alles, maar door de vreemdheid van de taal, geene toelichting. Voor zoo veel ik mij herinneren kan, had deze boot eene lengte van p. m. 70 voet, bij eene breedte op het dek van 16 à 18 voet. Uit het dek rees eene doorgaande tent omhoog, aan elke zijde 3 à 4 voet minder breed dan het dek, hetwelk rondom goed was verschanst, en niet zoo hoog boven den waterspiegel, dat het moeilijk viel om uit onze boot, daarop over te stappen.

De voorsteven was steil en scherp toeloopende, op de plegt lagen eenige voorwerpen, maar zij was voor het overige ruim omdat de boot voor anker lag, met een nog al lang ankertouw. Achter was de spiegel rondhoekig. Daar de boot stil lag, konden wij de werking van het stuurrad niet goed zien (men denke zich eene halve eeuw terug, en wel eene halve eeuw als deze is geweest).

In de boven het dek verheven zijwanden van de tent waren, als ik wel heb, 8 of 9 lichtramen, van vierkanten vorm en niet groot. Drie daarvan verlichtten de kajuit, welke een ingang had op het achtereind. Dit vertrek was het verblijf van den kapitein, en alleen door de ramen te zien. Het scheen goed gemeubeleerd en tamelijk ruim, met kasten op zijde.

Op deze kajuit volgde de stookplaats, waarin twee ketels wel niet sterk, maar toch vrij goed gestookt werden. De ruimte vóór de ketels was niet groot, en daardoor

was het hier ondragelijk warm, te meer, omdat de eenige toegang bestond, door de aan beide zijden geplaatste lichtraampjes. Achter de stokerij was de machinekamer, waarin wij de machine zeer bewonderden, maar niet begrepen in hare bewegingen, omdat de boot stil lag, en niemand onzer nog ooit eene stoommachine had gezien. Hierop volgde een soort van magazijn van steenkolen en allerlei andere goederen. Het logies van het volk hebben wij niet gezien, maar meenden dit in de ruimte van de voorplegt te moeten zoeken. Wij waren zeer voldaan met hetgeen wij gezien hadden, en bij onze terugkomst werden wij met vragen overstelpt. Algemeen openbaarde zich eene vrees voor dit vaartuig.

Bij een onderzoek naar de reden van de komst van dit vaartuig, vernamen wij later dat het eene proefreis was, om te zien hoe ver men het tegen den stroom zoude kunnen brengen, en de rivier zoude kunnen bevaren. De kracht van *deze* stoomboot was echter te gering om het verder dan tot hier te kunnen brengen. Eene poging om nog iets hooger op te stoomen is mislukt, en daarop is dit vaartuig weder teruggegaan.

S. P. L.

Draaikast te Nijmegen (vgl. XVI. bl. 232, 292, 327, 353). Door J. H. A. S. zijn een paar vonnissen om *gedraaid* te worden, uit de raadsignaten van Nijmegen medegedeeld; ter wille van C. J., deel ik eenige dichtregelen mede, voorkomende in het *Maandboekje der stad Nijmegen*, over het jaar 1837, door C. H. CLEMENS.

Het Drilhuisje.

Anno 1780.

»He, jongens, komt, naar 't marktveld heen,
Daar wordt zoo straks gedrild,
Komt, jongens, komt, zoo gij wat raars
En vreemds aanschouwen wilt!"

Gedrild, vraagt gij? Wat mag dat zijn?
Komt waar de volkshoop gaat,
En 'k zal u toonen, wat men hier
Door 't woord gedrild, verstaat.

Ziet gij daar op dien steenen paal,
Die ijzren kooi gesteld?
Vest daar uw' scherpziende oogen op,
Wijl 't ja, iets koddigs geldt.

»He, hola, he, rijst weer de kreet,
Maakt, jongens, ruime baan,
Daar komt, door helbardiers verzeld,
De schoone *ligtkooi* aan!"

Men stopt dat wijf, — die zoover zonk
Dat zij haar eer verkocht,
En door haar' slecht 'en wulpschen aard
Zoo vele rampen wrocht, —

In de ijz'ren kooi, — en draait die rond
Met woest geweld en kracht,
En tiert, en spot: en dansend wordt
Het eind van 't spel gewacht.

Toen 't wijf dan eind'lijk nederzeeg,
En magtloos is *gedrild*,
Wordt, op bevel van hooger magt,
Het woest gedraai gestild.

Men haalt de ligtkooi uit haar hok,
En draagt haar spottend voort,
En zet haar, hoe bedwelmd en ziek,
Ver buiten hek en poort.

»Zie, vriend, dat is de zware straf,
Waarmeê men wulpschheid stilt:
Zij, die haar eer voor geld verkoopt,
Wordt hier ter steê gedrild."

—

1794.

Toen ons de Franschman vrijheid bragt,
Werd veel *getolereerd*,
En 't wijf, dat vroeger werd gedrild,
In 't vak *gepatenteerd.*

—

1800.

Werd, vrienden, in deez' eeuw gedrild,
Wat zou men kooijen zien!
Men zag, zoo waar, het marktplein vol,
En allen goed voorzien!

Op eene teekening van den Nijmegenaar JAN VAN CALL, de markt in 1680 voorstellende, komt de drilkooi en kaak voor.

Draaikast te 's Hertogenbosch. Dat er ook te 's Hertogenbosch een draai- of drilkooi geweest is, blijkt ons vooreerst uit twee oude schilderijen, voorhanden in de verzameling van oudheden van het Provinciaal Noordbrabandsch genootschap, de markt van 's Hertogenbosch omstreeks 1520 en in 1579 voorstellende, waarop een schandpaal, met eene beweegbare kooi daarboven, is afgebeeld; verder vindt men in de stads-resolutieboeken wegens dezen schandpaal en draaikooi de volgende besluiten:

In 1645 bepaalde de stads-regering, dat op de markt ter plaatse waar de kaak voorheen gestaan had, weder eene nieuwe zal worden gesteld. (*Stads-notulen* dd. 6 dec. 1645, litt. B.)

»Is bij de heer J. F. SWERTS DE LANDAS, vryheer van Oirschot, president, de heeren van de leeden voorgebragt, hoe dat heeren Scheepenen op den 27 Mey besloten hadden, goet gevonden en noodig geoordeelt binnen deser Stadt een drayom of coye te doen maecken, om mits de veelvuldige

moetwilligheden, vechterijen, quade bejegeningen, lichtvaerdigheyten, qualyke, vuyl en profaen spreken en schelden der gemeijne vrouwlieden en hoeren, waarover men dezelve niet wel aan den lyfe konde straffen, zoodanige vrouwspersoonen daerin te stellen. Die omvrage gedaen synde, off den heeren van de leden 't selve niet en souden approbeeren, om den heer rentmeester van Policie te autoriseren, gelijck geauthoriseert wort mits desen, om alsulcke bequamende coye off drayom op de marckt binnen dese stadt tot coste van dezelve te doen maecken." (Stads-notulen dd. 10 aug. 1685, litt. H. V. B.)

—

Aan het verzoek van J. H. A. S. zal C. J. waarschijnlijk wel kunnen voldoen, door het mededeelen van eenige bijzonderheden omtrent het dragen van schandsteenen; volgaarne wil ik hem anders daarmede behulpzaam zijn. Zeer veel valt daarvan te zeggen. In de vroegste tijden, en in de meeste landen schijnen de schandsteenen in gebruik geweest te zijn. De geleerde mr. C. G. HULTMAN, eerste gouverneur der provincie Noordbrabant, heeft eene hoogst belangrijke verhandeling geschreven over het dragen van schandsteenen, gelijk mede over die van het honddragen; gaarne wil ik deze verhandeling aan J. H. A. S. ter lezing afstaan, zoo hij mij zijn adres wil opgeven.

K. v. S. n°. 2.

Draaikooi. Toen ik onlangs een laatste nummer van den *Navorscher* aan den heer H. P. W., wethouder te Vlissingen, ter inzage had gegeven, ontving ik het met de volgende mededeeling, als bewijs van belangstelling, terug:

»Aan den voorgevel van het voormalige stadhuis te Vlissingen was een vooruitspringend gedeelte. In de daardoor gevormde hoeken had men aan de linkerzijde eene waterpomp met een ijzeren hek omgeven. In den hoek ter regterzijde was eene ijzeren draaikooi gemaakt van twee duims ronde ijzeren staven, staande op eene spil, geschikt om de kooi in eene draaiende beweging te brengen, welke spil in eenen metalen pot of bus stond, en waartegen een getand wiel was, hetwelk door middel van eenen arm met een rad werd omgedreven. De kooi zelve had den vorm van eene papegaaikooi, was van binnen van een zitbankje voorzien, en van achteren van eene ijzeren leuning, verbeeldende het wapen der stad, waaraan een ijzeren band, die om het lichaam moest sluiten, gehecht was. De toegang tot deze kooi was door eene ijzeren deur, en werd beklommen door middel van eenen lossen houten trap van ongeveer 12 palm hoogte.

Deze kooi diende voor vrouwen, die zich aan ontucht overgaven. Zij werden daarin gedurende eenen bepaalden tijd rond gedraaid."

Extract uit een M. S.

Bij het bovenstaande wordt nog medegedeeld, dat deze ijzeren draaikooi den 19 november 1836, met nog eenige andere oude voorwerpen, welke zich in de stads-schuur te Vlissingen bevonden, is verkocht.

Volgens het schrijven van T. SPEELEVELDT, *Brieven over het eiland Walcheren*, die als ooggetuige de strafoefening in de draaikooi te Vlissingen beschrijft, werd de arm of as aan het raderwiel binnen het stadhuis in beweging gebragt, en werden de ongelukkigen op de ijzeren zitplaats gezeten, met eenen beugel om de borst en eenen anderen om haar midden vastgesloten, terwijl hare voeten aan den stijl der zitplaats werden gebonden. Naar mate der gepleegde misdaden werden de schuldigen in deze kooi langzaam en alleen regts of links — of eerst langzaam, dan sneller, eerst regts, en dan op het vlugst linksom gedraaid, door welke tegengestelde bewegingen de ongelukkigen weldra tot verschillende akelige ontlastingen kwamen, en het hoofd in bewusteloozen toestand geraakt, heen en weder slingerde, alsof het van het lichaam moest gerukt worden.

Voorwaar wel eene wreede straf, en even of nog meer onmenschelijk en ondoelmatig dan eene andere straf van vroegeren tijd, ook op het eiland Walcheren, om namelijk steenen — en dat wel soms aan den hals — te dragen, en daarmede de openbare aarden wegen bij gedeelten te doen bestraten. Dan deze gruwelijke strafoefening moest wel vervallen, wijl men alras begon in te zien dat alzoo niet alleen de wegen, maar weldra het geheele eiland met steenen bedekt zoude geraakt zijn.

P. FRET.

[Wij ontvingen nog een antwoord op deze vraag van H. M. K., die insgelijks van de draaikooi te Vlissingen melding maakt en naar SPEELEVELTS *Brieven* verwijst.]

Steendragen. — Schandsteenen (vgl. XVI. bl. 232 en 238). Naar aanleiding van den wensch van J. H. A. S. ontstonden de volgende aanteekeningen.

Hoe ver het steendragen, als opgelegde straf aan vrouwen, in de oudheid reikt is onzeker. Vóór de 13e eeuw vindt men daarvan niet. Het eerste, dat er mij hier te lande van voorkwam, was een brief van

1325 van den utrechtschen bisschop JOHAN VAN DIEST aan de stad Enschede over haar regt in strafzaken, waarin gezegd wordt: »dat een wijf dat vocht òf hare »boete zou gelden, òf de steenen dragen »van de eene zijde van de poort tot de »andere." (RACER, *Overijss. gedenkst.* I. blz. 113.) Deze straf was destijds vrij algemeen in Middeneuropa, vooral in Duitschland en de Nederlanden. Voor de laatste zijn daarvan een tal van voorbeelden aan te voeren, zoowel in Holland als in Gelderland en de andere oostelijke gewesten.

De steenen zijn nog op enkele plaatsen voorhanden. Te Deventer, waar ze op het raadhuis worden bewaard, bestaan ze uit twee vrij zware klooten door een groven ketting aan een verbonden. Deze wierd de vrouw om den nek gehangen en zij alzoo door de stad en daarna uitgeleid. Vooraf ging de scherpregter of de *meister van den zwaerde,* zoo als hij genoemd werd, die op een horen blies en »*die vrouwe uitblees.*" Soms waren er ook stadsboden bij en enkele reizen burgemeesters. Van een en ander vindt men in de deventer kameraarsrekeningen overvloed van voorbeelden. Ook in die van andere steden worden ze zeker niet te vergeefs gezocht.

In de regel was het de straf wegens ontucht en overspel even als de draaikast, soms ook voor andere misdrijven. Dit blijkt uit den straks vermelden brief. Zoo ook leest men in de stadsrekening van 1406:

»Een vrouweken die den steen draech »die den putte ontreynichet hadde iiii pl."

Meermalen ook voor dieverij. Zoo staat in die van 1493:

»Item ene dievinne heft den steen om»melanx der stad gedragen ende die boe»del daer voer ghaen blasen hem geg.x butk."

En 1552:

»Een diefegge gen[d]. GERTKEN PRAIS»TINCK van Zwolle den steen gedragen »ende by den tween burgemeisteren in der »tyt ende mitten wedermaent durch den »scharprichter over die brugge uitge»leidt enz."

Bannissement was er bijna altijd aan verbonden. Op zware straf mogten de schuldigen nimmer weer in de stad komen. Ook werden ze nu en dan vooraf op de kaak gezet en hadden ze doorgaans reeds een geruimen tijd in de gevangenis doorgebragt.

Enkele reizen werd het overspel anders gestraft. Zoo werd te Deventer in 1540 zekere GRIET, die twee nog in leven zijnde mans ten hûwelijk had gehad, op de kaak gezet en met twee branden op de wangen geteekend, om daarna uit de stad te worden geleid.

Van het steendragen door mannen zijn enkele voorbeelden. Zie V. HASSELT, *Arnh. Oudh.* I. 145.

Hoe lang deze straf in zwang bleef, weet ik niet bepaald te zeggen. Uit hetgeen VAN HASSELT t. a. pl. zegt, zou ik opmaken, dat zij in Gelderland tot de 17[e] eeuw gebleven is. In Deventer schijnt ze in de tweede helft der 16[e] eeuw te hebben opgehouden; er wordt althans voor het laatst daarvan gewag gemaakt in 1556. De draaikast bleef dus langer in gebruik.

De heer NOORDEWIER in zijne *Regtsoudheden* rangschikt het steendragen onder de symbolen, of symbolische straffen. Doch wat daarvan de grond is of wat het kan beteekenen geeft hij niet op. Ik weet daarvan ook niets te zeggen, en vraag het dus aan anderen.

Voorts kan men over het onderwerp raadplegen: NOORDEWIER, *Nederd. Regtsoudh.* blz. 318; *Overijss. Alm. v. Oudh. en Lett.* 1842, blz. 79 en 1846 blz. 160 volgg., alsmede de zoo belangrijke *Aanteekeningen uit de geschiedenis van het strafregt* van den heer MOLHUYSEN in NIJHOFFS *Bijdr. voor de Vaderl. Gesch. en Oudh.* N. R. 2[e] deel. blz. 211.

C. J.

Calishoek — **'s Heerenhoek** (vgl. XVI. bl. 108, 164, 329). De heer VAN DER BAAN meent, dat de plaats den eersten naam droeg zoolang zij eene buurt was, den laatsten erlangde zoodra zij, tot een dorp verheven, eene zelfstandige gemeente (uit den zamenhang met de aanhaling blijkt, dat V. D. B. eene *kerkelijke* gemeente bedoelt) was geworden. Intusschen geeft SMALLEGANGE, die in zijne *Kronijk van Zeeland* de plaats niet onder de zuidbevelandsche dorpen noemt, eene lijst der predikanten op die dorpen, in 1693, in welke men leest: ABRAHAMUS HARINCK, tot *Calishoek.* Deze laatste naam was voor een 40, 50 jaren in den mond van oude zuidbevelandsche landlieden nog zeer gebruikelijk.

H. M. C. v. O.

Aannemen van familienamen (vgl. XV. bl. 132; XVI. bl. 3, 330). Bij art. 63 v.v. van het *Burg. Wetboek,* handelende over naams- en voornaams-veranderingen, is *niet* bepaald of de aan te nemen naam vóór of wel achter den bestaanden familienaam behoort geplaatst te worden.

Volgens aankondigingen in de *Staats-Courant,* naar aanleiding van art. 64 van het *Burg. Wetboek,* geeft men op, welken familienaam men bij den bestaanden wil

voegen en hoe men zich dan verlangt te noemen en te teekenen.

Men kan hieromtrent ook inlichtingen vinden in het *Handboek voor de Ambtenaren van den Burgerlijken Stand* van VERWOERT, waar tevens antwoord te vinden is op de vraag, voorkomende op bldz. 232 van den vorigen jaargang van den *Navorscher*.

H. M. K.

Titulatuur (vgl. XVI. bl. 330). Omtrent de titulatuur van adellijke personen kan v. O. raadplegen de daarvan in het *Staatsblad* voorkomende lijsten.

H. M. K.

Pieter Panne. Aanslag op het leven van Prins Maurits, a°. 1598 (vgl. XVI. bl. 330). Wij gelooven niet, dat er ooit werktuigen of wapenen bestaan hebben, die, hetzij men ze pistolen, geweren of kanonnen noeme, met kruid geladen zijnde, bij de ontbranding geen knal of geluid gaven.

Wij kunnen ons geen kruid van dien aard voorstellen.

Noch het *Handwörterbuch der reinen und angewandten Chemie von* VON LIEBIG *und* POGGENDORFF in voce *Schiesspulver*, noch het *Lehrbuch der chemischen Artillerie von* JOHANN HERMANN PFINGSTEN, om geene andere chemische werken te noemen, vermelden zulk soort van buskruid.

Ook vinden wij daarvan niets medegedeeld in het werk van den kapitein J. SCHÖN, *Geschichte der Handfeuer-Waffen*. Dresden 1858.

In het werk van den poolschen officier CASIMIRO SIMIENOWICZ, welks geheelen titel wij op bl. 191 van dit tijdschrift hebben medegedeeld, vind ik op bl. 63 van het 1e deel het volgende:

»Caput XVI. Vom Stillem Pulver.

Es schreiben ihrer viel, gar viel von diesem Pulver, ich habe nur etliche der bewehrtesten *Mixturen* hier *colligiret*.

1e. Gemein Pulver 2 pf. Venedischen Borrax 1 pf. dieses wird wolgerieben und *incorporiret* und hernach gekörnet.

2e. Gemein Pulver 6 pf. Venedischen Borrax 1 pf. Galmey ein halb pf. *Salarmoniac* ein halb pf. Mache es zu gekörneten Pulver wie vor.

3e. Gemein Pulver 6 pf. Pulver von einem Maulworff der lebendig in einem verglässten Topff *calciniret*, ein halb pf. Venedischen Borrax ein halb pf.

4e. Salpeter 6 pf. Schweffel 1 und ein halb pf. Pulver von der andern Rinde des Hollunders ein halb pf. Gebrant Saltz 2 pf. darausz machet man wie gebräuchlich gekörnet Pulver.

Ich setze noch dieses hinzu, so es jemand beliebet zu versuchen, denn ich habe es nicht versucht, so ich ausz PORTAE *Magia Naturali* genommen, welcher spricht, wenn man unter das Pulver verbrand Papier, oder noch einmahl so viel gemeinen Heusamen der wol zerrieben, mengete, so werde es die starcke Gewalt des Pulvers also hemmen, dasz es weder so starcke Flamme noch Knall haben würde; die Ursach des Platzens oder Knallens in den Stücken wird von den PHILOSOPHIS, nicht dem Pulver, sondern der zertrenning der Lufft beygemessen. Hiervon handle ich anderswo weitläufftig, aber ich will hieher umb des stillen Pulvers willen des SCALIGERI Meinung setzen, ausz dem 15 LIB. EXERC. EXOTER. wieder CARDANUM: das ist noch viel ärger, wenn du die Ursach des Knalles den die Stücken von sich geben, dem Salpeter zuschreibest. — Denn weil er zu kleinem Pulver zermalmet, hat er seine Höhlen verlohren. Der Donnerknall aber komt von zusammenschlagung der Lufft, wie auch in dem Geschrey und dem Hall, der uns unterweilen zu schmähen, unterweilen zu lachen und zugleich auch die Ohren zuzuhalten verursachet. Es wäre denn, dasz du dir einbildest, dasz auch da ein Salpeter zu finden, denn gewisz in den Wolcken ist keiner. — Das Pulver aber, dasz du zu Ferrar gefunden, gab darumb keinen Knall, weil es auch keine Gewalt zu treiben hatte Hier ausz sieht man, was die Ursache des Platzens sey, und wird das stille Pulver durch keine andere kunst zu wege gebracht, als dasz durch die Materien, die eine verborgene Widerwertigkeit oder ANTIPATIAM mit dem Salpeter haben, ihm seine natürliche Krafft, wenn dieselbe zu dem gemeinen Pulver Vermischt worden, benommen wird: derer ich denn etliche vorher erzehlet habe. Es sagen über dieses etliche, dasz Hechtgallen solches thun, wenn man damit die Hände beschmiere, und das Pulver damit menge: ob dieses wahr sey, lasse ich die AUTORES verantworten. Ich thue nur disz eintzige noch zu SCALIGERS Meinung, dasz das Knallen in den angezündeten Stucken nicht von dem Pulver, sondern von der gewaltsamen Zertrennung der Lufft verursachet werde."

Welk werktuig of wapen kan het dan geweest zijn, waarmede PIETER PANNE in 1598 prins MAURITS wilde doodschieten?

Naar onze bescheidene meening, niets anders dan het toen kortelings uitgevonden *windroer*. Over de inrigting en werking daarvan zullen wij hier niet uitweiden, daar men dit in ieder werk over de natuurkunde kan lezen.

Het oudste berigt omtrent windroeren heeft MUSSCHENBROEK medegedeeld in zijne *Introductio in philos. Nat.* t. I. p. 860. § 2111, terwijl hij verhaalt, dat er zich in de wapenverzameling van zekeren Duitscher, v. SCHMETTAU, een windroer bevond met het jaartal 1474.

Wij twijfelen er echter aan of dit jaartal wel juist is, daar de neurenberger kronijkschrijvers [1]) een zekeren HANS LOBSINGER († 1570) noemen, als dengenen, welke omtrent het jaar 1560 het windroer zou uitgevonden hebben.

Een fransch kunstenaar, MARIN, vervaardigde windroeren voor koning HENDRIK IV; terwijl zij in de 17e eeuw meer algemeen bekend werden. In den laatsten franschen revolutie-oorlog werden de oostenrijksche scherpschutters er mede gewapend en bragten den vijand daarmede ongezien en ongehoord, van verre veel nadeel toe.

PIETER PANNE kon dus zeer goed met een dergelijk windroer, dat toen weinig bekend was, bekend zijn geweest; terwijl men, om de nieuwheid en het vreemde der uitvinding, in de veronderstelling zal verkeerd hebben, dat dergelijk pistool ook met kruid moest geladen worden.

En deze veronderstelling is weder niet zoo geheel onwaarschijnlijk, wanneer men bekend is met de sproken en verhalen omtrent de uitvinding en de eerste aanwending van het buskruid. (Zie o. a. het vermelde werk van J. SCHÖN, bl. 1—8.)

Wil de heer ...E. nog meer weten omtrent windroeren, hij kan zijn weetlust bevredigen uit het werk van J. C. HENDEL, *Versuch einer historischen Beschreibung aller ehemaligen und jetzt üblichen Wehr- und Waffenarten*, Halle 1802, Ie deel bl. 181—184; CASP. SCHOTT, *Mechanic. hydraulico pneumatica* part II. cl. I. *Mach.* XIV—XVII, ook MERSENNAS in *Phaenom. pneumat. propos.* XXXII *et* XXXIII.

Breda. C VAN MAANEN.

Konijnengeld (vgl. XVI. bl. 360). Het volgende antwoord op deze vraag vindt men bij VAN MIERIS en VAN ALPHEN, *Beschrijving der stad Leyden*, dl. II. bl. 562. »Den dertigsten Augusti des jaars 1597 wierdt aan de Professoren te Leyden, door de Staaten van Holland ieder twee paar Konijnen ter weeke, tusschen Alderheiligen en Lichtmisse, toegestaan; een paar aan den Secretaris, en Rentmeester van de Universiteit, en aan den Rector, en de Curateuren vier paar, doch dit gunstbewijs is in laatere tyden door geld voldaan."

P. L., Wz.

Cornelis van Oijen (vgl. XVI. bl. 233). Onlangs ontdekte ik in een ms. van de familie VAN OIJEN een persoon van denzelfden naam en in leven omstreeks dien tijd. Welligt wordt het hierdoor gemakkelijker gemaakt zijne afstammelingen op te sporen.

»CORNELIS VAN OIJEN (zn. van HERBERN VAN OIJEN en CORNELIA VAN CLOON, dr. van WILLEM en?) huwt in 1e huw. 26 sept. 1628 ELISABETH VAN CATTENBURG, dr. van? en in 2e huw. 3 junij 1648 MARIA KELFKEN te Arnhem, dr. van ARNOLD en ALIDA VAN HERWAERDEN."

ANDANTE.

Handschoenen (vgl. A. R.; XV. bl. 377; XVI. bl. 99, 201, 257). Veel is ons reeds medegedeeld over dit onderwerp; belangstellenden verwijs ik nog naar de *Proeve eener verhandeling over de handschoenen*, eerste gedeelte eener novelle: *Een paar handschoenen*, in: *Schoenen op keur*, *aangeboden door* R. KOOPMANS VAN BOEKEREN. (n°. 54 der *Guldens-Editie*).

K. v. S. n°. 2.

Pest. Cholera (vgl. XVI. bl. 260). Daar alle mededeelingen, dit onderwerp betreffende, aangenaam zullen zijn, deel ik mede dat, op de kon. bibl., onder de pamfletten, zich een werkje in 4°. bevindt, van 16 bladzijden, getiteld: *Van die Peste, Hier wort Constich ende grondelick bewesen, hoe die Overicheyt haer ghemeente, ende een yeghelijck sijn selven ende zijn huysghesin, sal preserveren ende bewaren, van die voortslaende ende vernielende Peste, Door* HENRICK VAN BENSCOP. *Medecyn in die vermaerde Coopstadt Dordrecht. Tot*| *Dordrecht by* PEETER VERHAGHEN, *woonende in myns Heeren Herberghe* 1584. »Welligt," zegt mr. H. VOLLENHOVEN, in het *Dagboek van* WILLEM DE GROOT, »is de schrijver van dit werkje de gorinchemsche doctor HENRICUS BENSCOPIUS, die, in julij 1619, door JACOB PROWNING genaempt DEVENTER, luitenant commandeur opt Casteel van Louvesteijn, tot den zieken HUGO DE GROOT werd toegelaten."

J. L. A. I.

Quirinus Kuhlman (vgl. XVI. bl. 230). Wie zich opgewekt gevoelt van dezen geestdrijver en gewaanden profeet meer levensbijzonderheden te vernemen, en zijne uitgegevene geschriften (42 in getal) te

---

[1]) *Merkwaardigheden der stad Neurenberg*, p. 732.— *Kleine Kronijk van Neurenberg*, 1790, p. 68.

leeren kennen, wordt verwezen naar de: *Abbildungen und Lebensbeschreibungen berühmter Gelehrten von* J. M. SCHRÖCKH, 1[e] *Bd.*, en de aldaar aangehaalde werken.

J. L. A. I.

Brief aan eenen admiraal (vgl. XIII. bl. 299). Dit malsche episteltje schreven de staten, d°. 8 junij 1665, vijf dagen vóór den noodlottigen zeeslag bij Lestoffe (13 junij 1665), aan den luitenant admiraal generaal VAN WASSENAER OBDAM.

»Men heeft naderhandt verstaen" leest men in het *Historisch Verhaal van* C. J. DE WITT, (wie is de schrijver, *Nav.* XV. bl. 73?) »dat de Heer VAN OBDAM desen Brief wat onverduldigh droegh, gelijck of er wanvertrouwen op sijn moedt en couragie was. Eyndelijck quam hij de Engelschen op den 13[den] te ontmoeten en met hen aen het gevecht. Maer hoe ongeluckiglijck dit voor ons uyt-gevallen is, en hoe de zeevoogt OBDAM met schip met al gesprongen is, is luijd genoegh uijt geschreeuwt, al maken wij daer geen meerder gewach van, zijnde de saek genoegh elders te zien:" en verder: »De vloot had last om in alle manieren zee te houden, al was het dat de selve al eenigen tegenspoet kreegh, om by de eer te blijven."

De negen vijandelijke koopvaardijsche-schepen, begeleid door een schip van oorlog, waarvan in den brief sprake is, waren veroverd door het smaldeel van den luitenant admiraal van Zeeland, JOHAN EVERSSEN.

J. L. A. I.

Wolven in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325; XII. bl. 3, 226, 298; XIII. bl. 4; XIV. bl. 37, 135). Dat er vroeger wolven op de Veluwe zijn geweest, blijkt o. a. uit de volgende opgave van door het quartier van Veluwe uitgeloofde premiën:

Op een ouden wolf gesteld 18 gulden, op een halfwassen 9 gulden, op een jongen 6 gulden, den 19 julij 1592.

Den landdrost ridder toegezegd, zoo hij een wolf konde bekomen, eene vereering van 50 gulden, den 24 augustus 1581.

De premie gesteld op 24 gulden voor een ouden wolf, een halfwassen en jongen naar advenant, den 28 november 1595, den 30 april 1599.

Dit ten opzigte van een ouden wolf van 24 tot 36 gulden verhoogd, voor een halfwassen van 12 tot 16 gulden en zoo naar advenant, den 21 januarij 1611.

Op het vangen van een ouden wolf gesteld 50 gulden, op een jongen 10 gulden, den 1 augustus 1645.

De premie van een moerwolf gesteld op 30 gulden, voor een rekel 25 gulden, voor een jongen wolf 7 gulden 10 stuivers, den 26 mei 1714.

De premie gesteld voor een moerwolf op 60 gulden, een rekel 50 en een jongen wolf 15 gulden, den 9 junij 1721.

V. A.

Couder-Yden of -Hijden. »Nabij de tegenwoordige Westerschelde, de vroegere Heidenzee, lag weleer het gehucht Couder-Yden of -Hyden", zegt de red. van de *Bijdragen tot de Oudheidk. en Geschiedenis inzonderheid van Z.-Vlaand.*, deel I. bl. 241. — Mag ik ook vragen *waar* omtrent? Nabij de tegenwoordige Westerschelde, de vroegere Heidenzee, is al zeer onbepaald, vooral daar zij bl. 236 nog aanstipt: »dat een stroom in het eiland Wulpen den naam draagt van de Heydenzee." — Lag nu Couder-Yden op het eiland Wulpen?

F. CALAND.

Tweede vrouw van Willem I, graaf van Holland. In vele vaderlandsche geschiedenissen wordt de 2[e] vrouw van graaf WILLEM I genoemd MARIA VAN LANCASTER. Dat dit onjuist is, bleek mij onlangs uit eene verzameling van handschriften van den prelaat BUTKENS. Hij zegt ergens: »..... cecy est cause qu'il a fallu changer quelque peu la genealogie des ducs de Brabant, car le second mariage de MARIE, fille aisnée de HENRY I duc, n'estait venu à notre cognoiscance, dont toutefois nous avons eu depuis de preuves suffisantes comme il s'ensuit."

Hij geeft daarna copyen van eenige acten, waaruit hij het volgende resumé trekt: »MARIE (fille aisneé de HENRY I, duc de Brabant) 1. fiancée... l'an 1198 et puis mariée en may de l'an 1214 à OTTON de Brunswyck 4 du nom, Empereur. Il mourut le 23 d'avril 1218. 2. Esp. l'an 1220 WILLAUME comte de Hollande, veuf d'ALISE de Gueldres.

Il mourut 1223. Elle fonda le cloistre de Binderen dict le lieu de l'Imperatrice près Helmont, dont elle était dame. Et elle succeda en la Comté de Boulogne et mourut l'an 1260 agée de 72 ans."

Is dit tweede huwelijk van graaf WILLEM I reeds ergens vermeld?

C. v. B. D.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

De schelling (vgl. XVI. bl. 333). Ter aanvulling dezer schellingen-lijst diene:

I. *Snaphaanschelling:*

Overijssel. Van deze bestaat een halve, afgeb. bij VERKADE, 217. 3.
Zwolle. Hiervan ook halve van 1598.

II. *Roosschelling:*

Overijssel. Van 1689. Dit moet zijn 1639. Zie VERK., 142. 3.
Deventer. Behalve die van 1601 bestaat er ook nog een zonder jaartal, afgeb. bij VERK., 155. 5. Deze is van 1623, omdat er het muntteeken op staat van CLAES MEYNERS en deze slechts in dat jaar schellingen gemunt heeft.

IV. *Plakaatschelling:*

Overijssel. Er bestaan ook nog van de jaren 1680 (of 1688), 81, 82, 83, 86, 90 en 91.
Deventer. Van deze zijn er ook van 1684, 89 en 91.
Kampen. Ook hiervan zijn er geslagen in de jaren 1681, 82, 86, 88, 89, 90 en 91.
Zwol. Van deze zijn er mede van 1688 en 1690.

C. J.

De schelling. Daar ik gaarne voldoen wil aan het verlangen van H. O., strekke tot aanvulling zijner lijst van bestaande schellingen, dat er van die muntstukken ook met de volgende jaartallen in mijn bezit zijn.

De Snaphaanschelling.

Van *Friesland*, 1584.
» *Gelderland*, (82), met omschrift »Deus transfert et constituit regn.", welke twee onderschrapte woorden slechts op weinige exemplaren voorkomen, en denkelijk moesten zinspelen op het afzweren in 1581 van PHILIPS II.

De Roosschelling.

Van *Westfriesland*, van 1629.
» *Zeeland*, » 1670.
» *Deventer*, zonder jaargetal.

De Ruiterschelling.

Van *Utrecht*, van 1681, met aanduiding der waarde.
» *Zwolle*, » 1682.

De Hoedjesschelling.

Van *Zeeland*, van 1680 en van 1704.

De Scheepjesschelling.

Van *Westfriesland*, van 1765.
» *Zeeland*, „ 1766.

W. D. V.

De schelling. Ter aanvulling der lijst van schellingen, vermeld in n°. 11 van den *Navorscher* v. 1866, dient, dat nog bestaan:

Snaphaanschelling.

Van *Zeeland*, heele en halve, z. j.

Roosschelling.

Gelderland, van 's Heerenberg, z. j.
Westfriesland, 1682.
Deventer, z. j.

Ruiter- of Statenschelling.

Nijmegen, 1686.
Utrecht, 1686.
Overijssel, 1680.
Zwolle, 1639.

Gehelmde schelling.

Friesland, de halve, van (15)82.
Zwolle, de heele, z. j.

Hoedjesschelling.

Zeeland, 1680, 1685, 1727, 1738, 1745, 1772, 1788.
Dubbele, van 1750, 1753, 1754, 1761.

Scheepjesschelling.

Holland, 1722.
1759, in 't goud.
Westfriesland, 1678, 1712.
Utrecht, 1764, 1794.

Zuidnederlandsche.

Brabant, 1645, 1763.
Halve, van ALBERT en ISABELLA, z. j.
Halve, van MARIA THERESIA, 17..
Halve, van JOSEPH II, 1788.
Luxemburg, halve van LEOPOLD II, 1790.

A. H. G. FOKKER.

Prijzen van munten (vgl. XVI. bl. 334). De graad van zeldzaamheid wordt door het *Muntboek* van P. VERKADE vermeld. De duit van Stevensweert komt nog al voor, ook is er een met

SST werte cusa.

De op 14 vermelde duiten zijn geene utrechtsche. De eerst vermelde zijn van Friesland, zie VERKADE, bl. 132, de laatstvermelde van het graafschap Rechem.

A. H. G. FOKKER.

Prijzen van munten. Mijns bedunkens zijn er onder de muntstukken door H. O. aangegeven, sub n°. 1 tot 14 geene, die als zeldzaam voorkomende, eenige meerdere, dan hunne innerlijke metaalwaarde bezitten; doch n°. 15, mits het kantschrift duidelijk zij, kan veilig onder de rarae aves gerangschikt worden, vooral indien het exemplaar verder goed geconserveerd is. Op de auctie VAN DAM 1858 is een zoodanig muntstuk onder n°. 5264 verkocht voor zestig gulden. Doch zoodanige rijksdaalders, ook met het zwaard benedenwaarts, zonder het kantschrift »Godt bewaert" etc. etc. zijn er nog vele aanwezig, en deze hebben geene buitengewone waarde.

W. D. V.

Twee legpenningen van 1570 en 1574 (vgl. XVI. bl. 331). Die van 1574 is niet zeldzaam en wordt beschreven in de *Handleiding* van V. ORDEN, dl. I. n°. 783.

Middelburg. A. H. G. FOKKER.

Penning op Balthazar Bekker (vgl. XVI. bl. 235 en 294). Behalve die bij VAN LOON dl. IV. bl. 225, zijn er nog twee andere afgebeeld en beschreven in het werk, tot aanvulling van VAN LOON: *Nederl. Gedenkp. verklaard enz. door* J. DE VRIES *en* J. C. DE JONGE, dl. II. pl. X. n°. 6 en 7, bl. 124 en 232.

Amsterdam. J. d. V., Jzn.

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234, 294, 331). Van deze linten zijn er drie afgebeeld en beschreven in: *Beschr. van Nederl. Hist. penn. ten vervolge op het werk van* m^r^. G. VAN LOON, *uitgeg. door de Kon. Akad. v. wetenschappen, (afd. letterk.)* VIIIe st., 1863, pl. LIV. bl. 157 in de noot. — Er bestaan nog andere.

Amsterdam. J. d. V., Jzn.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204, 234, 361). In de r. cath. kerk te Hulst ligt aan den muur, die haar van die der Hervormden scheidt, zerk n°. 39 met dit opschrift: »Hier ligt begraven BENJAMIN BEVERS † 23 sept. 1679 oudt 48 jaer, in leven burg^r^. en schepen van Hulst en Hulster ambocht en desselfs huysvrouw FRANCISCA VAN DEN BORN † 22 nov^r^. 1675, oudt 48 jaer; midtsgaders de h^r^. en m^r^. MATHIAS BEVERS † 22 april 1704 oudt 35 jaer, in leven burg^r^. en schepen laetstelyck schout stadt van Hulst en Hulstamb. en desselfs huysvrouw ANNA CORNELIA VAN VRIJBERGEN † 13 oct^r^. 1701 oudt 52 jaer."

Deze zerk is vernieuwt in 1735 door h^r^. en m^r^. GALENUS TREZEL BEVERS jegenswoordigh schepen en raad der stad Middelburg enz. kleinzoon van bovengenoemden. Kwartieren:

BEVERS.	VRIJBERGEN.
BORN. (een valk)	SCHOTTE.
HOVAERS.	HUYBERT.
SCHAGEN.	SCHOTTE (gekw. met BORSS. V. D. HOOGE.

BENJAMIN BEVERS.
FRANÇ. VAN DEN BORN.

MATHIAS BEVERS, pension. hon. van Tholen, schepen, baljuw, schout van Hulst.

LIEVEN VAN VRYBERGEN.
JACOBA SCHOTTE.

ANNA CORNELIA.

M^r^. LIEVEN BEVERS raadsheer in den raad van Vlaanderen, geh. met SUSANNA BARBERA TREZEL [dr. van GALENUS TREZEL, d^r^., raad en burg^r^. van Middelburg, en SUSANNA MARIA DE KUIJSER].

M^r^. GALENUS TREZEL BEVERS, geh. met 1°. PETRONELLA MARIA RADERMACHER, en 2°. CECILIA MARIA STEENGRACHT.

Zijne kwartieren zijn:

TREZEL.	BEVERS.
HOVAERS.	DECKER.
V. D. BORN.	DU PIERE.
VAN SCHAGEN.	NICOLAUS.
VAN VRYBERGEN.	DE KUIJSER.
DE HUYBERT.	GODIN.
SCHOTTE.	VAN ESSEN.
SCHOTTE.	HANICQ. (Zilver, roode haan.)

N. N. met VAN DEN BRANDE.

N. N. VAN DEN BRANDE.
N. N. VERSLUIS.

N. N. VERSLUIS.
J. BYLEVELD, burg^r^. van Middelburg.

29 aug. 1681 huwde te Zieriksee m[r]. JAN TRESEL, pred. te Colchester, met JACOBA VAN HEYEERT van Goes, wed[e].

Een JOHANNES TRESEL had bij ELIZ. DE LA RUE:

1°.	SAMUEL	ged.	4 april	1594.
2°.	CHARLES	»	11 »	1597.
3°.	MARIA	»	5 aug.	1599.
4°.	DANIEL	»	20 mei	1602.
5°.	JOH[s].	»	22 »	1605.
6°.	DAVID	»	4 nov.	1608.
7°.	ANNA	»	14 jan.	1614.

In den *Vliss. kerkhemel* geeft VROLIJKHEERT een BENJAMIN BEVERS geh. met jv[e]. MARTA VAN DE PUTTE.

Dirksland. F. CALAND.

Medaille Pelgroms. Meermalen is in den *Navorscher* gehandeld over het geslacht PELGROM (vgl. XVI. bl. 281). — Delft en 's Hertogenbosch, maar ook Antwerpen, zijn daarbij genoemd. In verband hiermede zij bericht, dat, betreffende het geslacht PELGROMS (waarschijnlijk hetzelfde als PELGROM), is na te slaan de *Revue Numismatique Belge* van 1859, 3e serie, tom. 3, pl. 13, n°. 2, pag. 385, waar eene medaille afgebeeld en beschreven is door ÉMILE DELRUE, in zijne: *Notice sur un jeton aux armes de la famille Pelgroms, d'Anvers*, in *Lettre à M. Louis de Coster, membre de la Société Numismatique*, etc. — De schrijver houdt die zilveren medaille, (— voorzijde, met het wapen der PELGROMS; keerzijde, met *l'espérance nous embarque*. 1687. *et*. 94, en de voorstelling van een persoon, met een degen op zijde, die, gereed zich in te schepen, afscheid neemt van twee vrouwen en een kind) — voor een' gedachtenispenning van den laatsten mannelijken afstammeling, die den naam van PELGROMS droeg, en te Antwerpen, in 94jarigen ouderdom, ten jare 1687 overleden is. De verklaring van deze kleine medaille komt ons wel eenigzins gewrongen voor, omdat men het woordje ET voor ÆT.*atis* neemt; maar wij vermelden dit, zoowel om eene bijdrage aan te wijzen betreffende het geslacht PELGROM of PELGROMS, als ook, om nadere verklaring van deze medaille, in de *Revue* afgebeeld en beschreven, uit te lokken.

Amsterdam. J°. DE VRIES JZ.

Vaandels in 1784 veroverd te Riouw (vgl. XIII. bl. 41). T. a. pl. drukt de heer E. NETSCHER zijn verlangen uit, om nadere kennis te maken met de vaandels, in 1784 te Riouw door den kapitein kommandeur J. P. VAN BRAAM veroverd. Hoezeer het mij leed doet, hiermede niet vroeger bekend geworden te zijn, acht ik het evenwel mogelijk, dat het nog niet te laat zal zijn, den heer NETSCHER langs dezen weg te berigten, dat ik in de gelegenheid en zeer genegen ben, om, tegen vergoeding van kosten, hem gekleurde teekeningen dezer vaandels te bezorgen.

F. A. S. A. v. I.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Johan Sems (vgl. XVI. bl. 339, 366). Gaarne voldoe ik bij dezen aan het verlangen van den geachten heer V. D. N., om de volgende berigten mede te deelen, ook uit dankbaarheid voor zijne mededeeling van een vierde en mij nog onbekend portret van een verdienstelijk man, van wien ik reeds drie onderscheidene portretten bezit.

JOHAN SEMS was in 1572 te Franeker geboren en ontwikkelde zijn aanleg voor de mathematische wetenschappen dermate, dat hij in het jaar 1600 reeds door gedeputeerde staten van Friesland benoemd was tot landschaps-landmeter en te Leeuwarden woonde, toen hij nog met zijn vriend JAN PIETERS DOU, landmeter te Leiden, »met wien hij vroeger onderlinge vriendschap ende dagelycsche conuersatie had," het belangrijk werk uitgaf: *Practyck des Landmetens* enz. waarachter *Van het gebruyck der Geometrische instrumenten* enz., waarvan eenige jaren later een nieuwe druk verscheen, vermeerderd met »hondert geometische Questien met hare solutien. Door SYBRANDT HANSZ. (KARDINAAL) van Harlingen, Reekenm[r]. tot Amsterdam."

In datzelfde jaar 1600 vervaardigde hij van zijne woonplaats Leeuwarden een naauwkeurigen platten grond, welke op kosten van den magistraat in het koper werd gesneden door PET. BASTIUS, en in 1603 door hem aan de staten en het hof van Friesland en den raad en het volk van Leeuwarden werd opgedragen. Toen in 1622 afdrukken van deze plaat gevoegd werden bij de *Kronijk* van WINSEMIUS, gaf deze daarbij te kennen: dat die »corte Stadts »aftekeninge voor omtrent twintich jaren »ghemaeckt was by den Constrycken Inge»nieur ende vermaerden *Geometer* JOHAN »ZEMS van Franeker gheboortich, welke dese »stadt even als hy in andere Coninckryc»ken ende verscheyden plaetsen, insonder»heyt by zyne Coninclycke Majesteyt van »*Denemarcken* vele Steden, Fortressen, ende

»Fortificatiën ontworpen,afgheteekend,en-»de deze stadt Leeuwarden (na ghelegentheyt »dier tijden ende na de const van Geome-»tria) op het platte in coper ghebracht »heeft." (In het 2e dl. mijner *Geschiedk, Beschrijv. van Leeuw.* is die kaart overgenomen en op bl. 411 beschreven.)

Men ziet dus, dat hij gedurende die twintig jaren ook buitenslands geweest was en roem verworven had. De staten van Friesland maakten intusschen sedert 1604 vooral gebruik van zijne diensten ten behoeve der versterking van de Bellingwolder en andere schansen, welke zij op de grenzen van Groningen en Oostfriesland mede moesten onderhouden; en in 1615 was hij bepaaldelijk door den stadhouder belast om de zuidoostelijke grensscheiding tusschen de provinciën Groningen en Drenthe te regelen, welke lijn sedert altijd den naam droeg van de »Graaf Willem Lodewijks- of Semslinie." (*Teg. St. van Drenthe*, 6; GREVELINK, *Statist. v. Dr.* 2; FEITH, *Reg. v. Gron*, VI. 445.)

Zijn werkkring in die streken schijnt aanleiding te hebben gegeven, dat hij zijne woonplaats overbragt naar Groningen. Dáár gaf hij in 1623 twee vruchten zijner studiën in het licht, als: *Arithmetische Fundamenten* en *Tabula Pythagorica ofte Reeckentaefel*, op zijne kosten te Emden bij H. CALLENBACH gedrukt. Vóór beide is eene opdragt, welke van zijne piëteit jegens zijn vaderlijk gewest getuigt: de eerste is aan den magistraat van Franeker, omdat hij in die stad geboren was, en de tweede aan dien van Leeuwarden, omdat hij eenige jaren als landmeter en ingenieur der provincie onder zijn bescherming een getrouwe medeburger was geweest en ook van deze stad eene kaart gemaakt had.

Dan, in dit zelfde jaar 1623 schijnt hij verder oostwaarts en naar Oostfriesland verhuisd en dijkgraaf van Bonder-nieuwland geworden te zijn, terwijl hij bij zijn eenvoudigen naam den *van* van HOEFLINGA, (welligt naar de drie hoefijzers in zijn wapen) aannam, gelijk het onderschrift van het laatstelijk van hem vervaardigde portret bewijst. Vermoedelijk is het toch, dat hij, die door de staten was belast om als ingenieur toezigt te houden op Bellinglingwolder-schans en andere verdedigingswerken op de oostfriesche grenzen, als deskundige geraadpleegd zal zijn, toen men in 1605 begon de oostelijke aanslibbing van den Dollard onder het naburige Bonde te bedijken, en om verder maatregelen te beramen tot de bevordering van voortdurende landwinning. In het archief van Groningen is althans bewaard eene kaart van het buitenland van Hoogwaetum tot aan Bocum, welke SEMS in 1630 vervaardigde. (FEITH, *Reg.* III 393.) En in genoemde betrekking zal hij zeker veel hebben bijgedragen tot de voorbereiding en uitvoering van de verdere bedijking, welke in 1636 tot stand kwam. (WESTENDORP, *Antiquiteiten*, I. 427; ARENDS, *Noordzeekusten*, II. 190.)

Vermoedelijk leefde hij daar nog verscheidene jaren, dewijl op het jaar 1656 in het archief van Groningen eene acte voorkomt, waarbij de voogden der kinderen van wijlen den ingenieur JOHAN SEMS aan die stad afstaan hun regt op eenige gronden in de Langakkerschans. (FEITH, IV. 122.)

Meer bijzonderheden heb ik niet kunnen opsporen omtrent dezen verdienstelijken man, die zeker eene eervolle plaats had verdiend in de bekende redevoering van prof. C. EKAMA over de friesche mathematici, onder welke zijn naam niet voorkomt.

En toch schijnen zijne tijdgenooten hem en zijne verdiensten in die mate gewaardeerd te hebben, dat er niet minder dan vier verschillende portretten van hem zijn uitgegeven.

Het eerste is eene magere gravure en stelt hem op jeugdigen leeftijd voor in rijke kleeding, met breeden halskraag, houdende een passer in de linker- en eene rol in de regterhand met een globe en afbeelding eener vijfhoekige vesting vóór zich. In den regterhoek is zijn wapen: een halve arend regts en drie hoefijzers links. Het randschrift is: JOHAN SEMS *out* 27 *A°.* 1600, en zijne spreuk: *Toute chose par Raison et Mesure est a priser de Nature.*

De tweede is eene rijk uitgevoerde gravure zonder naam van graveur of uitgever, die hem op rijper leeftijd in tabbaard met kraag voorstelt, houdende in de regterhand een passer op een aardbol. Onderschrift: JOHAN SEMS, *Geometr. celebris.* Alléén dit is vermeld in MULLERS *Cat. v. Portretten*, n°. 4911.

De derde is eene fraaie houtsnede van CHRIST. VAN SICHEM (den jongen), naar de schilderij van M. F. dat is van MARTINUS HARMANUS FABER, van Emden, dien KRAMM, 472, een genoegzaam onbekend kunstenaar noemt. De stand komt overeen met het vorige, dat misschien wel eene latere navolging van dit kan zijn. Tusschen het vermelde wapen staat zijn naam en: *aetatis* SVAE 51 ANNO 1623. Genoemde spreuk staat in een schild op den linkerhoek.

Het vierde portret, zoo ik meen in het bezit van den heer VAN DAM VAN NOORDELOOS te Rotterdam, is op denzelfden leeftijd of naar de schilderij van M. FABER

gegraveerd door JAC. MATHAM, ook van 1623, met het opschrift: JOHAN SEMS HOEFLINGA, *Dyckgraef op Bonder-Nieulant, Ingenieur ende Geometer.* — In den catal. van V. HULTHEM komt het als N°. 2029 voor.

L. W. EEKHOFF.

Petrus Zaunslifer (vgl. XVI. bl. 338, 365). Van dezen predikant bestaat in hs. een »Dagverhaal ener seer aanmerkelyke »reyse naar Spangien en Vigos, waarin »naukeurig wort geschets de seltsamen plon»dering van St. Maria by Cadix en het »bemagtigen en geheel vernielen de Spaan»sen silvere vloot en Fransen oorlogsche»pen in Vigos, gedaan door den Heer »PETRUS SAUNSLIEVER dien tyt Predikant »op 's Lans Vloot op het schip den 7 »Provintie, gevoert door de Vies admiraal „VAN DER GOES, Cap. van het admirali»teyts Collegie van de Maas A° 1702."

Op het schutblad van dit hs. staat met de hand van den hoogst verdienstelijken schrijver van het *Zeewezen*, den heer J. C. DE JONGE, het volgende:

»PETRUS ZAUNSLIFER, van wien dit Dag»verhaal afkomstig is, was eerst Predikant »te Zoelen, daarna te Vianen, en eindelijk »te Amsterdam, alwaar hij den 15 Mei »1739 overleed. Zijn vader JOHANNES AL»BERTUS ZAUNSLIFER was eerst Predikant »te Rijnberk, daarna te Oostzaan (zie LOOS»JES, *Beschrijving der Zaanlandsche dorpen*, „Haarlem 1794) en stierf aldaar vermoe»delijk in 1679. Diens vader, OTTO ZAUNS»LIFER, was mede Predikant, eerst te Fran»kendaal, daarna te Herborn, Amersfoort »en Groningen. Hij was te Braunfels in »het Graafschap Solms geboren.

»PETRUS, de schrijver van dit Dagver»haal, had een' broeder, OTTO genaamd, »die Predikant was te Overschie, van waar »hij in 1703 naar Arnhem vertrok Na »zijne terugkomst van den togt met de »vloot, ging PETRUS, (zie pag. ult.) naar »Overschie en bleef gedurende eenigen tijd »in de woning van dien broeder.

»Van PETRUS ZAUNSLIFER bestaat een ge»drukt werk, tot titel dragende: *Tafereel* »*van overdeftige* Zinnebeelden, gemaelt »naer de deuchden, ondeuchden, gemoeds»driften der menschen, Straffen Gods en »Zegeningen; beschreven door Cesare Ripa, »Pierius Valerianus, Orus Apollo en an»deren, maer nu in meerder orde gebracht, »met Godtsgeleerde Aenmerkingen, Spreu»ken enz. door PETR. ZAUNSLIFER, Bedie»naer van het H. Evangelium te Vianen, »met kopere plaetjes, 1 Deel in 4°. Am»sterdam 1722. Dit werk draagt blijken »van belezenheid, zoo wel in de geschrif»ten der ouden, als in de Bijbelsche schrij»vers, maar heeft geenszins het kenmerk »van oordeel of smaak, en is geheel in »den geest der werken van de eerste helft »der 18e Eeuw."

Ik heb hier niets meer bij te voegen.

LABORANTER.

[Ook van onzen medewerker V. D. N. ontvingen wij een antwoord op deze vraag. De inhoud daarvan komt overeen met hetgeen hierboven en in het voorgaande nommer is medegedeeld.]

Letterspelingen (bl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300, 335). De aan het hof van keizer KAREL V met laurieren gekroonde dichter NIC. MAMERANUS heeft een werkje uitgegeven *de Venatione*, *Carmen heroïcum*, waarvan alle de woorden met de letter C beginnen.

J. L. A. I.

Letterspelingen. In den *Navorscher* werd onlangs gesproken over en gevraagd naar geschriften met vermijding van deze of die letter opgesteld. Voor belangstellenden dient de mededeeling, dat ik in het bezit ben van een geschrift getiteld: »*Leerrijke bespiegelingen bij het oude jaar, en nuttige overdenkingen bij het nieuw begonnen jaar*, (1804) *door* F. NORTIER, *geheel zonder de letter* a *geschreven*."

De schrijver hiervan was in zijn leven letterzetter op eene der drukkerijen te Leiden. Zijn geschrift is ruim 13 bladzijden 8°. groot, en laat zich zeer vloeiend lezen.

Arnhem. J. A. GROEN, AJZN.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238, 266, 301 en 336).

Het handschrift, 6 dln. in folio, nader omschreven *Nav.* XVI. bl. 266, is in het bezit van den heer T. A. ROMEIN te Groningen.

Oud Poelgeest (vgl. XVI. bl. 338). Het handschrift door den heer ELSEVIER bedoeld, werd in 1848 gekocht, zoo als hij teregt meent, door den heer VAN OGTROP voor het *Seminarie te Warmond*, prijs *f* 16.50, gelijk ik daarbij toen heb opgeteekend.

V. D. N.

Min gewone drukwerken (vgl. XVI. bl. 339, 366.) Mij zijn bekend: *Verdediging van* A. HOEVENAAR, 1791, in 8°. gedrukt op *blaauw* papier; J. CORNELISZ., *over de*

Confisc. van goederen, 1789, in 8°., gedrukt op *blaauw* papier; Dr. WAP, *Gedenkboek der inhuldiging en feesttogten van Z. M. Willem II*, 1840—1842, 's Hertogenbosch, I. F. DEMELINNE, royaal 8°., geheel gedrukt in *zilver* en in drie verschillende soorten van *goud*, waarvan slechts 10 exemplaren bekend zijn. Negen exempl. bevinden zich in de bibliotheken van koningen, prinsen en steden en het 10de exempl. komt voor op den *Catalogue de livres*, in 1857 verkocht door de gebr. MULLER, te 's Hertogenbosch

J. L. A. I.

Pierre Marteau (vgl. XV. bl. 169, 265 330; XVI. bl. 208, 294, 339). Met belangstelling heb ik steeds de, in verschillende nummers van dit tijdschrift voorkomende mededeelingen betreffende PIERRE MARTEAU gevolgd, en gretig zag ik telkens naar een nieuw nummer uit om daarin voor goed de ontmaskering van dien geheimzinnigen uitgever te mogen lezen, daar ook ik de bewijzen voor zijn werkelijk bestaan door J. L. A. I. opgegeven (zie *Navorscher* XVI. bl. 208), niet voor afdoende houd.

Het zou toch, dunkt mij, niet moeielijk zijn, om van iemand, wiens naam zoo lang en zoo dikwijls gedrukt en besproken is, indien hij werkelijk bestaan heeft, ten minsten *eenige* authentike opgaven omtrent geboorte, afkomst enz. in de plaats zijner inwoning te vinden. Maar tot heden, voor zoo verre mij bekend is, niets daarvan. Het heeft mij echter bevreemd, dat ik bij al het geschrijf over MARTEAU en zijne uitgaven, volstrekt geen melding zag maken van een boek, dat ook, behalve hetgeen het over dit onderwerp bevat, ruimschoots de aandacht van boekenkenners en boekenliefhebbers verdient. Ik bedoel het in den aanvang van dit jaar verschenen werk, getiteld: *Imprimeurs imaginaires et libraires supposés. Etude bibliographique, suivie de recherches sur quelques ouvrages imprimés avec des indications fictives de lieux ou avec des dates singulières* par GUSTAVE BRUNET. Paris, Librairie TROSS. 1866, gr. 8°. (290 bladz.) fr. 10.

In dit werk komt eene lijst voor van ± 400 geschriften met den naam van PIERRE MARTEAU uitgegeven: 8 met »*les Heritiers de* PIERRE MARTEAU", 26 met den naam van »PETER HAMMER" en 3 met »*Heritiers de* HAMMER".

Jammer is het, dat BRUNET *al* die titels in het Fransch opgeeft, zoodat eene vergelijking met de lijst van 160 titels, voorkomende op bladz. 294 van dit tijdschrift, nog al moeielijk is. In het geheel heb ik er slechts 28 van terug gevonden.

De onderstelling dat de lijst van BRUNET ook nog verre van compleet is, zal wel niet te gewaagd zijn. Hij heeft het dan ook zelf erkend.

Ik eindig met de aanteekening af te schrijven, die BRUNET aan zijne lijst laat voorafgaan:

»Il n'est aucun typographe imaginaire dont le nom ait été aussi souvent employé que celui-ci, Pendant la seconde moitié du règne de LOUIS XVI surtout, les presses de Hollande multiplient les écrits politiques, es libelles, les satires, dont on lui impose a responsabilité. Il perd beaucoup de sa vague à mesure que le XVIIIe siècle s'avance, et il finit par s'éteindre en Allemagne.

Parfois il a été pris pour un personnage réel. Nous lisons, pour nous en tenir à un seul exemple, dans le catalogue DEVILLE et DUFOUR. (Bohaire, 1841, n°. 327) qu'en 1696 PIERRE MARTEAU fit reparaître sous un nouveau titre le *Julien l'Apostat* publié en 1688."

Wat de lijst zelve betreft, zegt hij:

»Nous n'avons pas cherché à signaler tous les livres qui portent cette indication. Nous nous en tenons à ce qu'il y a de plus curieux en ce genre. Les volumes imprimés chez le *soi-disant* PIERRE MARTEAU sont presque tous dans le petit format in 12°, adopté par la librairie hollandaise du XVIIe siècle."

Het bovenstaande kan alweder als bewijs dienen, dat de onderstelling van J. L. A. I. nog al voor twijfel vatbaar is.

R. D. M. B.

Ferenczy (vgl. VIII. bl. 161, 276, 372; XVI. bl. 337). De heer F. A. S. A. v. I. spreekt ald. door zijne mededeelingen de mijne (VIII. bl. 276), bevestigd door H. R. (ald. bl. 372), tegen. Hij vergist zich echter in genoegzaam al wat hij er schrijft: de stukken wijzen het uit. De naam van F. wordt op de studentenlijsten in de studenten-almanakken 1823—1828 niet gevonden — v. I. kan hem dus niet »als student omstreeks 1823 of 1824 gekend hebben." F. is volgens den titel zijner dissertatie (die v. I. van mij ter inzage kan krijgen) den 9den maart 1829 — dus niet »lang voor 1829" — gepromoveerd, en wel op een stuk *De consilio* cet, nadat een ander opstel van zijn hand, gelijk ik t. a. p. mededeelde, door de faculteit was afgekeurd — juist het omgekeerde van hetgeen de heer v. I. beweert. Trouwens v. I. was aan de utrechtsche academie geen tijdgenoot

van F. Ten minste eenen F. A. S. A. v. I, vind ik niet in den studenten-almanak uit den tijd toen F. er studeerde.

H. M. C. v. O.

Guichard (vgl. XVI. bl. 209, 301). Door GUICHARD wordt bedoeld de hoogduitsche letterkundige, KAREL GODLIEB GUISCHARDT, die in 1724 te Maagdenburg werd geboren, te Berlijn in 1775 overleed, en nooit professor te Leiden is geweest Aanvankelijk deed hij zich kennen door zijne welsprekendheid als luthersch leeraar, gaf zich vervolgens over aan de beoefening der letteren, en eindigde, met onderscheiding de militaire loopbaan volgende, zonder echter de letterkunde te veronachtzamen; vooral legde hij zich toe op de kennis der oude strategie. FREDERIK II, die hem QUINTUS ICILIUS noemde, naar den naam van een der eerste officieren van CAESAR, koos hem in 1757 tot zijn adjudant, in welken rang hij de veldtogten in Saksen en Silezië bijwoonde, en waarin hij beschuldigd wordt zich aan plundering te hebben overgegeven. Zijne nagelatene schriften zijn: *Mem. milit. sur les Grecs et les Romains*, etc. Lyon, 1760, 2 vol. in 8; *Mém. crit. et histor. sur plus. points d'antiquités milit.* etc. Berlin 1773, Paris 1774, 4 vol. in 8°.; en verscheidene *Mém.*, opgenomen in de verzameling der akademie van Berlijn, waarvan hij lid was. Zie: *Biogr. univers. class.*

J. L. A. I.

Jan en Lambertus van Oyen (vgl. XVI. bl. 239, 301). Of deze verwant waren is mij niet bekend, ofschoon een JAN VAN OYEN huwde te Rotterdam 9 mei 1756, en LAMBERT VAN OYEN AZ. aldaar geboren werd in 1761. De ouders van dezen laatsten waren ANTHONY LAMBERTZ. V. O. en JOHANNA MULDERS; zijn vader geboortig van Budel in de Meierij, werd den 21 febr. 1760 als inwoner finaal geadmitteerd te Rotterdam; zoodat de meening, dat LAMBERTUS, een Nijmegenaar zoude geweest zijn, verkeerd is.

Hij werd in 1795 tot een der secretarissen van Rotterdam benoemd, en bleef in die betrekking tot in 1833, wanneer hem bij besluit van koning WILLEM I, den 25sten december van dat jaar een eervol ontslag werd verleend. Hij is 3 malen gehuwd geweest en liet bij zijn overlijden den 6den aug. 1840 te Rotterdam ééne dochter na.

Opmerkelijk is het, dat door hem de spelling met *ae*, ook in de door hem geredigeerde publicatiën, tot aan het eindigen zijner betrekking, getrouwelijk is volgehouden, en dat, naar het schijnt, zonder aanmerking van het bestuur.

V. D. N.

Aanhaling (vgl. XVI. bl. 303, 340).

»*La critique est aisée, et l'art est difficile.*"

Deze woorden zijn van DESTOUCHES en komen voor in zijne comedie *le Glorieux*, acte II, scène V:

PHILINTE.

. . . .

Un auteur, quel qu'il soit, me paraît mériter
Q'aux efforts qu'il a faits on daigne se prêter.

LISETTE.

Mais on dit qu'aux auteurs la critique est utile.

PHILINTE.

La critique est aisée, et l'art est difficile.

»Ce vers," zegt de *Grand Dictionnaire*, »qui n'est d'ailleurs, que le commentaire poétique de ce proverbe: »Il est aisé de reprendre et malaisé de faire mieux", est souvent attribué à BOILEAU, à cause de sa concision et de sa forme incisive, qui rentrent bien dans la manière du législateur du Parnasse."

H. TIEDEMAN.

Gedichten van Maria Tesselschade Visscher (vgl. XVI. bl. 266). De heer M. D. DE BRUIJN te Utrecht, heeft in 1851 bij L. E. BOSCH EN ZOON aldaar uitgegeven: *Gedichten van* ANNA VISSCHER *en* MARIA TESSELSCHADE VISSCHER; en te Leiden is in 1852 verschenen: TESSELSCHADE ROEMERS *en hare vrienden, in* 1632—49, (onuitgegeven brieven en dichtjens).

J. L. A. I.

Hoe een boek in de wereld komt (vgl. XVI. bl. 267). De *Lettres héroïq. aux grands de l'état*, gedrukt te Parijs in 1645, en geschreven door RANGOUZE, die meesterlijk de kunst verstond om opdragtsbrieven te vermenigvuldigen en zich die duur te doen betalen, zijn mede zonderling in de wereld gekomen.

»Les pages de ce vol. n'étant pas numéroteés, le relieur mettait celle que l'auteur voulait la première, pour que chaque personnage qui ouvrait le recueil se crût obligé de témoigner à l'auteur une reconnaissance plus particulière; ce manège rapporta à RANGOUZE, selon COSTAR, quinze ou seize cents pistoles (15 ou 16,000 fr.) dans l'espace de 8 mois. BAYLE a recueilli

dans son *Dictionnaire*, à l'art. de RANGOUZE, les passages de SOREL, COSTAR et Mlle DE SCUDÉRY qui sont relatifs à cet écrivain." Zie *Biogr. univers. class.*

Cornelis Udemans (vgl. A. R.). Op bl. 247 en 248 van den *zevenden* jaargang van den *Navorscher* komt eene redenering voor, betreffende de beide CORNELIS UDEMANS, vader en zoon, naar aanleiding van eene vraag door C. P. L. (op bl. 10) gedaan, wie van deze beide moet gehouden worden voor den schrijver van het werkjen: *Chartacea et sanguinolenta Navis bellica* etc. van CORNELIUS UDEMANNUS. Mediob. 1672, kl. 8°.

Op deze vraag kan ik voor alsnog niet antwoorden. Maar uit een onderzoek naar den persoon van den zoogenaamden m[r]. CORNELIS UDEMANS is mij gebleken, dat CORNELIS UDEMANS, de zoon, dien men, op het gezag van ERMERINS, voor een gepromoveerd persoon, en voor den schrijver van *De verkeerde werelt* houdt, noch het eene, noch het andere geweest is; en dat genoemd rijmwerk mede aan den ouden UDEMANS moet worden toegeschreven.

Deze was in een der laatste jaren van de XVI[e] eeuw te Bergen op Zoom geboren. Hij zelf zegt dit laatste in zijne *Nederlantsche Tragi-Comedie* en in zijn *Geestelijk gebouw*, en het wordt bevestigd door de trouwregisters van Vere, waarin staat opgeteekend, dat den 28[sten] junij 1622 aldaar gehuwd is: CORNELIS HEYNDRIKSZ. UDEMANS »j. z. van Bergen op Zoom ende daer wonende", met APOLONIA CORNELIS UDEMANS j. d. van Vere. Dat hij hier CORNELIS HEYNDRIKSZ genoemd wordt, terwijl zijne geschriften onder den naam van CORNELIS UDEMANS zijn uitgegeven, bewijst niets tegen de identiteit dezer schijnbaar verschillende personen. Hij zal zich HEYNDRIKSZOON genoemd hebben zoolang zijn vader leefde, even als zijne vrouw in het trouwregister als APOLONIA CORNELIS UDEMANS voorkomt, ofschoon zij, bij de inschrijving van haar eerste kind in de doopregisters van Vere, APOLONIA UDEMANS, doch bij die van het tweede APOLONIA CORNELIS genoemd wordt. Sedert het jaar 1628 echter komen beide in die doopboeken, en wel *zesmaal*, onder de enkele namen van CORNELIS UDEMANS en APOLONIA UDEMANS voor.

Dat de man in één der laatste jaren van de XVI[de] eeuw moet geboren zijn, maak ik op uit zijn portret, 't welk in zijn, in 1659 uitgegeven *Geestelijk gebouw* voorkomt, welk portret in zijn 61ste jaar schijnt gemaakt te zijn door zijnen zoon HENDRIK, zoo als blijkt uit deze twee regels van het onderschrift door R. HOFFERUS:

En siet in dit gesneden beeldt
Een vader van zijn soon geteelt.

Ofschoon te Bergen op Zoom, toen hij trouwde, woonachtig, schijnt hij reeds spoedig daarna met der woon naar Vere getogen te zijn. Althans reeds zijn eerste kind TANNEKEN, in augustus 1623 geboren, werd aldaar gedoopt, gelijk later nog een zevental andere kinderen uit dit huwelijk gesproten. Onder dit zevental komen twee CORNELISSEN voor; één als in dec. 1624 geboren, doch waarschijnlijk vroeg gestorven; een ander, in julij 1630 geboren. Deze was CORNELIS UDEMANS *de jonge*, van wien ERMERINS, en anderen op diens gezag, als schrijver van *De verkeerde werelt* gewagen. Ten onregte evenwel, zoo als ik meen te kunnen aantoonen.

Zooveel mij bekend is, zijn door CORNELIS UDEMANS, den vader, de volgende rijmwerken uitgegeven:

1°. *De waekende oog, op de onsekerheyt des menschen levens.* — 's Grav. 1643, 4°. Dit was 's mans eerste werk, bij wijze van proef in het licht gegeven; hij zegt er in, dat hij maar »een slecht poëet", een »smit" en »ongeleerd" is; maar dat, zoo het werk aangenaam mogt bevonden worden, men meermalen van hem hooren zou. Dit schijnt het geval geweest te zijn, want in 1650 verscheen:

2°. *Oraenjens roumantel over het overlijden van Wilhelmus II.* — Midd. 1650, fol. (Dit werkje ken ik alleen bij name.)

3°. *Nederlantsche Tragi-comedie, vertoonende het gewoel der voorledene en tegenwoordige oorlogen van de Vereenigde Nederlanden.* — A°. 1652 (z. pl. of pagin.) 132 bl. 4°.

4°. *Het grove packkleedt afgetrocken van het lastigh' pack des Werelts.* (Gedicht ter eere van JACOB CATS, *op syn Sorgvliet ende afleggen van alle syne Hooge Ampten en Staten.*) — Midd. 1658. 24 bl. 4°.

5°. *Het Geestelijk gebouw, met sinnebeelden versiert.* — Midd. 1659, 4°.

6°. *Afbeeldinge van de verkeerde werelt: ontdeckende de oude aengeborene verkeertheyt der menschen. Vervattende daer beneffens met rijmwerck de verklaringen van alle de voornaemste historien van het oude en nieuwe Testament. Noijt voor desen bij eenige poëten meer uytgegeven.* — Midd. 1660 en (2de druk) 1661, 4°.

De meest waarschijnlijke, ja m. i. eenig denkbare reden, waarom dit laatste rijmwerk door ERMERINS aan den jongen UDEMANS wordt toegeschreven, is deze, dat de schrijver op den titel m[r]. wordt genoemd,

terwijl dit praedicaat op geen der andere werken van CORNELIS UDEMANS voorkomt. Uit dit verschil zal ERMERINS de niet geheel onnatuurlijke gevolgtrekking gemaakt hebben, dat dit werk van een *anderen*, dan van den schrijver der onder n°. 1—5 genoemde rijmwerken afkomstig moest zijn. En vandaar welligt zijn beweren, dat CORNELIS UDEMANS *de jonge* zich *meester* noemde.

Maar evenmin als mij dit laatste gebleken is, even zeker meen ik te kunnen zeggen, dat de jonge U. geen *meester* (in de regtsgeleerdheid) was.

Hij noemde zich steeds, en wordt in officiële en niet officiële stukken *nooit anders* genoemd dan: CORNELIS UDEMANS *de jonge*. Zóó in het trouwregister van Vere, waarin hij, als den 15^{den} junij 1655 met CORNELIA VERTRECHT van 's Heer-Arendskerke gehuwd, voorkomt. Zóó in de stadsrekeningen van 1657 f°. 45, van 1665 f°. 52, en van 1666 f°. 54, waaruit blijkt dat hij vendumeester was. Zóó in de resolutie der staten van Zeeland, van 24 sept. 1665, waarbij hij tot notaris »gecreëerd" werd. Zóó op de lijst der notarissen van Vere, door ERMERINS III. 176 medegedeeld, waar het m^r. vóór den naam van U. niet gebezigd wordt, ofschoon dat praedicaat wel vóór de namen van twee andere notarissen wordt aangetroffen. Zóó eindelijk op de lijst der schutters van *het Edele Handbogenhof* van Vere, door MARINISSEN, in *Verzameling van eenige stukken van het E. Handb. hof*, Vere 1786, gegeven. Bij gebreke van ieder bewijs dat deze CORNELIS U. gepromoveerd en derhalve *meester* was, zal het bovenstaande, naar ik meen, voldoende zijn, om hem het regt op dien titel te ontzeggen. Had hij er regt op gehad, hij zou niet noodig gehad hebben zich, ter onderscheiding van zijn vader, *de jonge* te noemen; want zijn titel van m^r. zou zulke onderscheiding van zelven hebben medegebragt. En ware hij de schrijver van de *Verkeerde wereld* geweest, hij zou zich, — 't zij dus al dan niet met toevoeging van de letters m^r. — CORNELIS UDEMANS DE JONGE genoemd hebben, gelijk hij vóór en na 1660 in alle officiële stukken genoemd wordt.

Maar wat beteekenen dan die letters M^r. op den titel van *De verkeerde werelt?* Ik gis dat zij *Monsieur* beteekenen, en niets meer. CORNELIS UDEMANS, de vader, was smidsbaas; van »kleyn aensien", zoo als hij in de *Voorrede* zegt. Derhalve van eenen te geringen maatschappelijken stand om *mijnheer* genoemd te worden, en daarom, naar het gebruik des tijds, 't welk tot in de tegenwoordige eeuw heeft voortgeduurd, gewoonlijk met den naam van *monsieur*, of *sieur*, *sinjeur*, begroet. Hij werd dan ook aldus toegesproken door CHRISTOPHORUS MATEN, in diens lofdicht op *het Geestelyk gebouw van den eerwaerden, geleerden ende godvruchtigen* MONS^r *Cornelis Udemans*, terwijl een ander lofdicht, van ISAACUS SNIJERS, spreekt van *het Geestelyk gebouw van* S^r (*sieur* of *sinjeur*) CORNELIS UDEMANS. De verkorting van het in dien tijd een ambachtsman toekomende *Monsieur* tot M^r, is waarschijnlijk de aanleidende oorzaak geweest van al de onzekerheid, die tot nu toe omtrent den waren auteur van *De verkeerde werelt* bestond.

Mogt deze gissing nog niet voldoende schijnen, de vergelijking van dit werk met de andere die den naam van CORN. UDEMANS op den titel dragen, levert bewijzen in overvloed voor mijn beweren, dat alle van denzelfden auteur afkomstig zijn. Ik geef ze om betere.

1°. De man schijnt een liefhebber van toespeling op namen geweest te zijn. Zijn portret heeft als een soort van devies: *Cor ne lis agitet*, waarbij, zoo als blijkt uit de *Tragi-comedie* en *De waekende oog*, het woord *tumultuosa* behoort. Blijkbaar zijn de drie eerste woorden eene toespeling op zijn voornaam. Dezelfde liefhebberij paste hij toe op den naam zijner woonplaats. De opdragt der *Ned. Tragi-com.* is onderteekend VERE *fidelis* ende *h. h. ootm. onderdaen*, en evenzoo de *Dedicatie* van de *Verkeerde werelt* aan den magistraat van Vere, die onderteekend is: VERÉ FIDELIS *ende onderd. dienaer;* ook de *Dedicatie* van *Het geest. geb.* aan den magistraat van Bergen op Zoom eindigt met VERÉ *uwen E. A. ootm. dien.* enz.

2°. In de opdragt van *Het geest. geb.* zegt hij: »alhoewel ik uyt Zeelandt met myn »oud en vervallen schip op myn oude Reede »ben gekomen, myn Ancker en ligt niet »vast *aen de hope van giften of gaven;* »maer" enz., terwijl hij met dezelfde woorden — »niet zynde gelockt *door hope van* »*giften of gaven*", — den magistraat van Vere verzekert, dat hij niet daarom zijn *Verkeerde werelt* aan hem opdraagt, maar alleen om zijne onderdanigheid in eene goede en opregte toegenegenheid te bewijzen.

3°. In de *Voorreden* van *De verk. werelt* verzoekt hij den lezer: »laet het kleyne »aensien des schrijvers u niet aenstootelick »wesen." Dit past goed bij 's mans herhaalde verzekering dat hij »maar een smit" is, »ongeleerd" en van »een nietigen staet"; maar het is niet te denken dat de zoon, die in 1660 vendumeester was en misschien toen reeds naar het notarisschap streefde,

van zich zelven getuigd zou hebben dat hij van een nietigen stand was. Het vendumeestersambt schijnt niet zoo geheel onaanzienlijk geweest te zijn, wanneer men ziet dat AARNOUT CUNINGHAM, die tusschen 1662 en 1676 herhaaldelijk schepen, in 1673 burgemeester van Vere, en in 1676 gecommitteerde ter rekenkamer van Zeeland was en die tot de voornaamste familiën van het toenmalige Vere behoorde, in 1663 *ad vitam* tot vendumeester ten platten lande werd aangesteld. (Not. v. 16 mei.)

Eindelijk: 4°. het onderwerp zoowel van *De verk. werelt* als van *Het geest. gebouw* is hetzelfde, — 's menschen zondigheid, ijdelheid en verkeerdheid, — en de verzen in beide werken gelijken op elkaâr als twee droppels water. In de *Voorreden* van *De v. w.* zegt hij: »myn pen is wel »scherp, maer hy en gaept niet om ijemandt »in 't byzonder te quetsen of te byten, »maer om in 't gemeen onze *verdraeijde* »*verkeertheijt* wat uit te schreeuwen"; en nu is het zeer opmerkelijk dat een der eerste stukken in *Het geest. gebouw* luidt: »op *de verdraeijde verkeertheyt* en verachte»lyke ydelheyt des werelts", terwijl eene afbeelding van *de verdraeyde verkeertheyt* enz. in het werk had moeten komen, voor welke de plaats *in blanco* gelaten is, en die, volgens het onderschrift, een *sot* met een *aes-sack* en trommelpot, en met hanenvederen op zijn muts, zou hebben moeten voorstellen.

De verzen van beide werken (leonijnsche rijmen, met middenrijm) zijn volkomen aan elkander gelijk, zoo in vorm als in gedachten.

Meer zal er, denk ik, wel niet noodig zijn om de identiteit van den schrijver der beide werken te staven, of voor mijn beweren dat *De verk. werelt* niet door CORNELIS UDEMANS *den jongen*, een geboren Zeeuw, maar door diens vader, een Bergenopzoomnaar, geschreven is. Daarmede wordt tevens verklaard, waarom de naam van UDEMANS niet voorkomt in *Het Geletterd Zeeland* van den vrij naauwkeurigen P. DE LA RUE.

Dat het hierboven bedoelde werkje *Chartacea et sanguinolenta Navis bellica* mede van den ouden UDEMANS afkomstig zal zijn, komt mij niet zoo geheel onwaarschijnlijk voor. De *Nederl. tragi-comedie* bewijst, dat UDEMANS, ofschoon hij zich »ongeleerd" noemde, niettemin zeer *goed* Latijn verstond en eene menigte latijnsche schrijvers gelezen had. Het zou niet vreemd zijn, wanneer hij op zijn ouden dag (hij moet dan 75 jaar oud zijn geweest) lust had gevoeld om de veelvuldige aanhalingen of excerpten die hij, onder de lezing van zoovele werken, gemaakt zal hebben, met zijne aanmerkingen daarop, in het licht te geven. Ook is het mogelijk dat een zijner zonen de uitgave van deze verzameling bezorgd hebbe. Daarom ook is het jammer dat de begravingsregisters van Vere uit de XVII[e] eeuw, waarschijnlijk bij den brand in de Groote kerk, in 1684, verloren zijn gegaan, zoodat ik het sterfjaar van dezen UDEMANS niet heb kunnen nagaan, en dit wel denkelijk voor altijd onbekend zal blijven. Het werkje zelf kwam mij nooit onder de oogen, zoodat ik tot eene vergelijking met de werken van U. niet in staat was.

Middelburg. G. A. F.

Handschrift der kronijk van Jan van Heelu. Behalve de door WILLEMS (*Chronique de* JEAN VAN HEELU *ou relation de la bataille de Woeringen* p. XXI en XXII) vermelde copiën, heb ik er onlangs eene te 's Gravenhage aangetroffen van de hand van den prelaat BUTKENS, waarboven hij gesteld heeft: »Geschreven wt den originelen Boeck toegeeigent aen Vrou MARGARETE van England weduwe van Brabant door den Voorss. Autheur, welcken Boeck eertyts gevonden is onder menichvuldige pampieren berustende op den Boterpot van den Raethuse van Brussel ende van daer is bewaert geworden onder de boecken staende in 't collegie vañ Heeren in een Scapray eñ nu ('t welck te beclagen is) gedemanuert eñ wechgenomen, ende was geschreven in schoon wit perkament in folio gebonden in b e r t de snede vergult ende de capitael woorden."

Zij vangt aan met hetgeen WILLEMS de voorrede van den afschrijver heet: »Ane die historie mach men kinnen" enz.

Vreemd is het niettemin, dat BUTKENS zegt zijne copie genomen te hebben »wt den *originelen* Boeck" hoewel hij zelf vers 585 en volg. (WILLEMS p. 345) ook heeft overgeschreven, »alsoe alse van HEELU »broeder JAN ons heeft beschreven ende »doen verstaen. Oec heet hi Broeder JAN »VAN LEEUWE die dichte van Woeronc", enz. en dus ook kon weten of veronderstellen dat hij het origineel niet voor zich had.

Het vers 8720 (zie WILLEMS p. XXII) komt ook in deze copie voor.

In margine zijn gesteld ophelderingen en verklaringen van woorden en plaatsen, benevens 3 à 400 wapens van de ridders en vorsten in den tekst vermeld.

C. v. B. D.

Boiste. In den catalogus der boeken van J. L. C. JACOB, in april 1866 te 's Gravenhage verkocht, komt o. a. voor: P. C. V. BOISTE, *Dictionnaire universel de la langue française*, Paris 1803, 4°. bis, met deze aanteekening: Dans un de ces exempl. le nom BONAPARTE se trouve derrière le mot: *Spoliateur;* ce nom manque dans l'autre expl. BOISTE fut emprisonné pendant 3 mois à Vincennes, et se sauva par une explication ingénieuse. Welke was die geestige verklaring?

In de uitgave van 1828, 8°. staat SPOLIATEUR, *s. m.* —*liator* qui dépouille, qui vole. Spoliatrice, *adj* f. —*trix* (loi—) [Bonaparte]. Dit beteekent duidelijk dat *loi spoliatrice* eene uitdrukking is die in een geschrift van BONAPARTE voorkomt. In het genoemde exemplaar der uitgave van 1803 zal dus wel anders gelezen worden. Hoe leest men daar?

T. G.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Pieter Molijn Jr. (vgl. XVI. bl. 343). Het verhaal van TEMPESTA's redding, medegedeeld door dr. M. A. PERK, in zijne *Italiaansche reis*, bl. 155 en 156, zal de waarheid wel het meest nabij komen, daar het bijna letterlijk wordt terug gevonden in of vertaald is geworden uit VALERY, *Voyages en Italie, pendant les années* 1826, 1827 *et* 1828.

»Le palais de l'Isola Bella renferme dans quelques pièces séparées des tableaux du chevalier TEMPESTA. Condamné à mort pour avoir fait assasiner sa première femme, afin d'épouser celle qu'il aimait, TEMPESTA fut sauvé par le comte BORROMÉE, qui le cacha dans son île. Ces tableaux sont au nombre de soixante-quinze, et ils représentent la plupart des paysages et des scènes pastorales: on dirait que le peintre cherchait à se distraire de son crime par la vue du calme et de l'innocence des champs. On voit aussi placés vis-à-vis l'un de l'autre les portraits de TEMPESTA et de sa seconde femme; à l'expression cruelle de la beauté de celle-ci, on sent qu'elle a dû être sa complice. Malgré le mérite des tableaux, on éprouve, dans ce musée d'un seul homme, une sorte d'effroi, lorsqu'on songe qu'il est l'ouvrage du crime et des passions;" en verder: »A S. Calimère à Milan, l'on voit l'épitaphe et le tombeau du criminel et aventureux TEMPESTA. L'inscription très louangeuse n'a de rapport qu'aux talens de TEMPESTA, et ne fait aucune allusion aux événemens de sa vie."

J. L. A. I.

Plaat van den zeeslag van 29—31 mei 1692 (vgl. XVI. bl. 240, 306). Deze plaat heeft betrekking op den zeeslag tusschen de kapen La Hogue en Barfleur, door de vereenigde engelsche en staatsche vloten, onder de bevelen van den engelschen admiraal RUSSEL en den nederlandschen luitenant admiraal VAN ALMONDE geleverd aan den franschen admiraal DE TOURVILLE in 1692. Gedurende het gevecht bevond JACOBUS II zich op kaap La Hogue en gaf aan LODEWIJK XIV kennis van de nederlaag.

J. L. A. I.

Zinnebeeldige spotprent op de amsterdamsche hoofdwacht (vgl. XVI. bl. 306). Naar het doel van deze spotprent is reeds gevraagd in den *Navorscher*, dl. II. bl. 119, doch tot heden is die vraag zonder antwoord gebleven. Dat zij op de amsterdamsche hoofdwacht toepasselijk zoude geweest zijn, is wel aannemelijk, doch waarschijnlijk op een bepaald geval; wie zal het ons zeggen? Welligt dat in de berigten over TENIERS en zijn werk daaromtrent iets naders te vinden is. Intusschen blijkt nu, dat er meer dan eene uitgave van deze prent bestaat. Terwijl die van R. bij LEON. SCHENK is uitgegeven, heeft eene andere tot onderschrift: »M: POOL exc: Amstelod: op de Leydse Graft het vyfde huijs vande Heeren Graft aan de Noordzyde." Op deze prent zitten de apen niet *rondom* maar *bij* het vuur onder den schoorsteen; ook in de versregels onder het tafereel is eenig, doch zeer klein verschil.

V. D. N.

TAALKUNDE.

Afbeeldingen van spreekwoorden (vgl. XVI. bl. 312). Op de vraag: zijn er ook meer werken, waarin men afbeeldingen van spreekwoorden vindt? kan ik antwoorden, dat door J. LAGNIET, kunsthandelaar te Parijs, is uitgegeven *Recueil des plus illustres proverbes, divisés en 3 livres; le premier contient les proverbes moraux; le second,*

les proverbes joyeux et plaisans; le troisième représente la vie des gueux en proverbes. Paris, 1657, in 4°., de 200 à 300 estampes.

J. L. A. I.

Afbeeldingen van spreekwoorden. Onder de opgegevene spreekwoorden komen de volgende voor, die in onze taal in gebruik zijn, of met spreekwoorden of spreekwijzen, in onze taal in gebruik, overeenkomen.

Hic ferrum mandit.
Het is een ijzervreter.

Hic barbam nectit stramineam.
Iemand een strooien of vlassen baard aanzetten.

Hic macello innocentem offert.
Den onschuldige op de slagtbank brengen.

Hic pediculos vesti pelliceae addit.
Men behoeft geen luizen in pelzen te zetten.

Par hoc est anicularum garrularum.
't Zijn oude wijven.

Hic inter duas sellas corruit.
Hij zit tusschen twee stoelen in de asch.

Hic humorem amat internum et externum.
Hij is nat van binnen en van buiten.

Aquam hic in puteum fundit.
Water in zee dragen.

Hederam hic suspendit.
Goede wijn behoeft geen krans.

Volucris haec proprium stercore conspurcat nidum.
't Is een kwade vogel die zijn eigen nest bevuilt.

Misschien zijn er nog wel meer onder.

Spreekwoord: Hoogmoed doet nooit iemand goed enz. (vgl. XIV. bl. 340, 373; XV. bl. 18). T. l. a. pl. geeft B. J. D. te kennen, dat *Homoet,* eene stadsweide bij Hattem, vroeger misschien *Hoogmoed* is genoemd.

De waarheid is, dat *Homoet,* gelijk men thans ruim 300 bunders buitendijks aan den IJssel bij Hattem gelegen weiland noemt, niet is eene *stadsweide,* dat is een *stedelijk domein,* maar een eigendom, toebehoorende in gemeenschap aan de eigenaren van aandeelen en dat dit gemeenschappelijk eigendom, in 1401 aan de Hattemers geschonken door hertog WILLEM VAN GELRE, destijds den naam droeg van *Hoenwert,* dat is *Hoenweerd* of *Hoenwaard,* gelijk ook thans nog geschreven wordt, waarbij men in de wandeling spreekt van *Homoet.*

F. A. S. A. v. I.

Schipper, scipheer. In de »*Bijdragen tot de oudheidk. en geschied. inzonderheid voor Z.-Vlaanderen",* dl. V bl. 153, komt een stuk voor van graaf LODEWIJK VAN VLAANDEREN van 13 junij 1360, voorregten behelzende den Oosterlingen verleend.

Hierin staat:

»Voord, een elkerlyck Scipheer mach zyn scip op dat land zetten....

»Voord, zeilt een scipheer, zijn scip gheladen of ongheladen, uter havene....

»Voord, dat een scipheer zijn scip laden ofte ontladen mach...."

Is ons tegenwoordig woord *schipper* eene verbastering van *scipheer?* Dat men in genoemde zinnen met *scipheer* den *schipper* bedoelt, daaraan is toch niet te twijfelen.

F. CALAND.

Schipper, scipheer. Is ons tegenwoordig *schipper* eene verbastering van *scipheer*, vraagt de heer CALAND. Ik geloof, ja.

Het woord *schipper* vind ik in de vertaling der *Gesta Romanorum* (1° uitg. Gouda 1481) cap. 153 »Apollonius dye kende aen dat schip ende an die wapenen wel dattet wt sinen lande quam. Daerom soe vraechde hy den stijerman waen dat schyp was, waen dat hi quam. Hi antwoorde van Tyro. Appollonius seyde, ghi hebt mijn lant ghenoomt. Die schipper seyde, Si di dan gheboren van Tyro? Appollonius antwoorde, het is alsoe ghy segt. Die scipper vraechde, kendi dan wel den prince vanden landen van Tyro ghehieten Appollonium? Hi antwoorde, ja ick hebben alsoe wel gekent als ick mijn selven doe. Die stierman seyde" enz. Insgelijks komt het voor in eenen brief van IZABELLA hertogin van Bourgondië van 1421, gedrukt bij WAGENAAR *Amsterdam,* (8°), dl. II. bl. 311 en verv. Er wordt daar gesproken van »een vlote van scepen geladen mit zoute ende andre goeden onder dewelke mede waren drie en twintich scepen geladen mit gelycken coopmanscip, toebehorende coopluden van Pruysen ende van Lyflant, dair oic andre luden van veel nacien goeden in hadden." Amsterdamsche schepen hebben die »genomen ende die scippers en coopluden doen geloven ende zekeren hun na te zeylen ende te volgen, dair sy voir seylen souden." Oudere voorbeeelden ken ik niet.

Men meent doorgaans dat het woord *schipper* eene afleiding is van *schip* door middel van den uitgang *er.* Men ziet dan niet dat er eene letter te veel is, of ziet men het, men vindt daar geen bezwaar in, omdat men niet begrijpt, dat het volk, in vroegere eeuwen althans, bij het vormen van woorden volgens vaste regels is te

werk gegaan, en dat derhalve een woord nog niet verklaard is zoo lang eene enkele letter onverklaard blijft. Geheel onopgemerkt is het toch niet gebleven, dat hier eene *p* voorkomt, die men niet weet te huis te brengen indien het woord eene afleiding is van *schip*. Het was CLARISSE die het opmerkte. In zijne aanteekeningen op de *Natuurkunde van het geheel-al*, bl. 416, zegt deze over het woord *schipman*, dat hij in dit werk had aangetroffen, het volgende. »Dat er door uitgedrukt wordt wat wij thans door *schipper* aanduiden, behoeft geen bewijs, en dus ook 't woord geene verklaring. De analogie van *landman, huisman, tuinman, veeman*, enz. die nog in dagelijksch gebruik zijn (als ook b. v. *wagenman* bij *Limborch* B. I. vs. 2636), voldingt dit. Niet daarom gevolgelijk vestig ik de aandacht bijzonder op 't woord, dat het verklaring of bevestiging zou behoeven, maar veeleer om in bedenking te geven, of het verlorene niet beter was dan het nu gebruikelijke. Immers wat is een *schipper?* Is dat niet iemand die *schipt?* Zoo is een *brenger* die *brengt*, *vanger* die *vangt*, *eischer* die *eischt*, *visscher* die *vischt*; enz. enz. Maar wat is dan *schippen?* In dien vorm kennen wij het niet: en wordt het wel ooit zoo gevonden? Maar wij kennen het *schepen inschepen*. Een *scheper*, inscheper, is iemand die goederen in een schip laadt, die scheepslading afzendt. Als dit hetzelfde met *schipper* is, zouden wij heel iemand anders bij dit woord te denken hebben, dan wij doen. En zou het dat niet? 't Meerv. van *schip* is immers *schepen*, gelijk van *smid, smeden*. En zoo weinig 't Ww. *smeden* als *smidden* voorkomt, even vreemd zou ons een Ww. *schippen* in de ooren klinken. Van *smeden* leidt zich, als *nomen actoris*, zeer goed *smeder* af; en zoo van *schepen, scheper*, versterkt, gis ik, in *schipper*. Maar *schepen* is niet *een schip besturen*, maar in een schip laden, werpen. *Hij heeft zich* op een fregat *ingescheept*, wil immers niet zeggen: *hij is er stuurman van geworden;* neen, *hij vaart mede, als passagier*. Kan deze bedenking geacht worden op goeden grond te steunen? Kan hij ook van eenige verdere en nuttige toepassing zijn?"

Het blijkt uit deze redenering van CLARISSE, dat *schipper* niet afgeleid is van *schepen*, want dat dit laatste versterkt zou zijn tot *schipper*, hiervoor ontbreekt alle bewijs. Regtstreeks afgeleid van *schip* kan het ook niet zijn: want ook in dit geval zou het *scheper* moeten wezen.

CLARISSE zegt, dat door het woord *schipman* uitgedrukt wordt wat wij thans door *schipper* aanduiden. Dit is zoo niet. De schipper is de man die, onverschillig of hij eigenaar van het schip is of niet, aan boord het gezag voert. Den stuurman, den bootsman, de matrozen, of op een klein vaartuig den schippersknecht, noemen wij geen *schipper*. *Scipman* daarentegen is een naam die op allen past die tot het scheepsvolk behooren, en die gewoonlijk gegeven wordt aan hen die onder den gezagvoerder van het schip staan. In geheel algemeene beteekenis wordt het woord gebruikt op beide plaatsen der *Natuurk. van het geheel-al*, waar het voorkomt, namelijk vs. 956, waar van eenen kring om de maan gezegd wordt,

> als hi breket in enigher stat,
> So weet die scipman wel, dat
> Tempeest wort in die zee,

en vs. 1808

> Dat weet die scipman wel,
> Als hi die vremde vissche siet,
> Dat stormen sal, ende vliet.

Der Minnenloep, I. vs. 3243 wordt gesproken van

> der meerminnen zanck,
> Die die schipluden veel bedrieghen.

In *St. Franciscus leven* vs. 9188 zegt MAERLANT,

> Van Anthoene, uter stede
> Waren oec scipmanne mede,
> Die in enen zwaren tempeest
> Van verdrinkene waren gevreest.

En dezelfde, *Rijmbijb.* 11912, verhaalt van SALOMO,

> Met sinen lieden voeren mede
> Scipmans van Tyren uter stede.

Op al die plaatsen beteekent *scipman* en *scipmans* of *sciplude* eenvoudig *zeeman* en *zeelieden*. Maar elders zijn het de ondergeschikte zeelieden, in tegenoverstelling van den gezagvoerder, welke laatste dan *scipheer* heet. Ten bewijze een paar artikelen uit de *Ordinancie die de scipheers ende die coeplude met malkander begheren van sciprecht*, medegedeeld door WAGENAAR, *Amsterdam*, dl. IX. bl. 466 en verv. en volgens hem, waarschijnlijk vroeg in de 15e eeuw ontworpen.

»t Ghevalt dat hem die sciplude verhueren ter tyt mit haren sciphere ende enich van hemluden gaen uten scepe buten oirlof ende drincken droncken ende maken kyf, het ghevalt datter enigh ghewont wert, die sciphere en is hem niet sculdigh ghenesen te doen op de sceepscoste, mer hy machse uten scepe doen ende hueren in der stede van hun luden, ende costense meer sy sellent betalen moe-

ten, ende den sciphere wederkeren dat sy van hem ontfangen hebben, mer sendetse die sciphere in enighen dienste van den scepe, dair sy hem quetsen of wonden sy syn sculdigh te warden gheheelt op des sceeps coste.

t Ghevalt dat een sciphere een scipman huert ende so comen in enen twiste, dat die sciphere een scipman oirlof geeft, hy en mach hem openbair scout gheven, die scipman heeft verdient half syn loen, ende ghenoeght die scipman te sceyden van den sciphere desgelycx is hy hem weder sculdigh, mar wairt dat hy vander marct zeylde buten int Vlye of int Mairsdiep ende weder opzeylde ende op leyde, so hadde die scipman syn vollen loen verdient, ende woude die scipman sceyden van den scipheer, so soude die scipman weder gheven al wat hy op geboert hadde ende also vele dair toe."

Dat nog in het laatst der 15de eeuw het woord *scipheer* te Amsterdam in gebruik was, blijkt uit een stuk voorkomende bij WAGENAAR, *Amst.*, dl. II. bl. 434 en verv., onderteekend door een aantal poorters, onder anderen door *scipheer* SCHAECK en *scipheer* GAEFF.

Dit *scipheer* werd in lateren tijd tot *schipper*, even als *jonkheer* tot *jonker*.

In het Hoogduitsch schijnt dit woord dezelfde geschiedenis te hebben als in onze taal. *Schiffer* van *schiffen* af te leiden gaat niet. De vorm van het woord maakt hier geen bezwaar; maar wel de beteekenis. »Een *scheper*, inscheper, is iemand die goederen in een schip laadt, die scheepslading afzendt", hoorden wij CLARISSE zoo even aanmerken, en datzelfde zou *schiffer* moeten beteekenen, indien het van *schiffen* kwam. En daar het Hoogduitsch het werkw. *schiffen* heeft, gaat het niet aan, *schiffer* regtstreeks van *schiff* af te leiden.

In het Oudhoogduitsch zoeken wij het woord *schiffer* (of *scifari*, *sciffari*, zoo als het daar zou luiden) ook vergeefs; maar wij vinden er, juist even als in onze oude taal, voor zeeman, *scifman*, en voor bevelhebber van een schip, schipper, *scifmeister* en *scifherro*, uit welk laatste *schiffer* wel zal ontstaan zijn.

Het Angelsaksisch heeft *scipes hlaford* en *sciphlaford*, geheel hetzelfde als ons *scipheer*. Bovendien vind ik in BOSWORTHS woordenboek *sciper:* het beteekent, zegt hij, *nauta* (*schepeling, zeeman*). Het is blijkbaar afgeleid van *scipian*, navem conscendere (scheep gaan), en derhalve verschilt het en in oorsprong en in beteekenis van het nederl. *schipper*. P. L. Wz.

Splete. Naar bovengenoemd woord is, meen ik, reeds gevraagd in de *Bijdragen tot de oudheidk. en gesch. inzonderheid van Z. Vlaanderen.* Ik ontmoette het weêr in een stuk van 16 mei 1564 »nopende de uni ende verzaeminghe van der stede van Axele ende van den Ambachte geprōpnt [geproponeert] by Hooghe Edele ende Moghende Heeren myn' heere den Prince van Gavere, Graeve vā Egmont exgouverneur ende cap. gēn. v̄ vlaen̄d ende arthoijs."

»Item de voorn̄ stede voert [axel] ende amb. zouden oock met eender bursen onderhouden ende ghereparcert werden, ende de lasten van beeden betaelt ende de penn̄ daertoe behouven zullen de wethauders by oproupen, advijs ende accoort van de notabele van der voorn̄ stede, am̄b ende elcker prochie ende *splete* bijzondere vinden bij bequaemsten middele —."

Kan hier *splete* niet staan voor *buurt*, voor van de gemeente afgescheiden en verspreide huizen? Is *splijten* niet afscheiden? F. CALAND.

Radix surdesolidum. Ik lees op een blad uit een oud rekenboek, dat mij onlangs in handen kwam; »men onderscheid de wortelen der bisondere magten met deze benamingen:

1. Radix of wortel.
2. Radix Quadraat.
3. Radix Cubo.
4. Radix Quadraats Quadraat.
5. Radix Surdesolidum.
6. Radix Quadraat de Cubo."

Vrage: wat beteekent radix surdesolidum en waarom wordt de vijfde magts wortel zoo genoemd?

T. G.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapenborden in de kerken te Batavia. Het is algemeen bekend, dat ten tijde der voormalige republiek tot aan het einde der vorige eeuw, het de gewoonte was, dat door de familie het wapenbord des overledenen in de kerk werd opgehangen, wanneer deze of door geboorte of wel door de betrekking, die hij in leven zijnde in de maatschappij bekleedde, daarop aanspraak had.

Dan de gebeurtenissen, die er in ons vaderland in 1794 en 1795 plaats hadden, toen alles wat eenigzins naar zelfverheffing zweemde moest weggeruimd worden, brag-

ten daarin verandering. Ten gevolge een besluit van het uitvoerend bewind, waarbij het voeren van wapenschilden, hetzij aan de gebouwen en rijtuigen, hetzij in de kerken, op de grafsteden of aan den wand, afgeschaft werden, moesten ook de wapenborden uit de kerken verdwijnen.

De gewoonte om wapenborden in de kerken op te hangen werd door de dienaren der Oostindische compagnie ook in Indië gevolgd. Onze bekende schrijver over Indië, VALENTIJN, in zijne *Beschrijving van Amboina*, van de Oude Hollandsche Kerk aldaar sprekende, zegt [1]: „Het voornaamste cieraad derzelve is dat hierin de wapenen van alle de Heeren Landvoogden van 't begin af tot nu toe voorkomen." VALENTIJN spreekt hier alleen van de wapens der landvoogden, maar de kerk aan de Kaap de Goede Hoop beschrijvende, noemt hij behalve enkele van deze, ook die van mindere bedienden der comp. op [2], zoo als van den independent fiskaal BLASIUS en den luitenant ADRIAAN VAN REEDE, ja zelfs van eenige vreemdelingen, zooals van den Deenschen Commandeur COURT ADELER en den Kapitein dier natie FRORUP.

Ditzelfde vond ook plaats in de kerken te Batavia, waar, behalve de wapenborden der aldaar overleden Gouverneurs-Generaal, ook die van een aantal mindere bedienden werden opgehangen.

Het schijnt evenwel, dat men vooral in den beginne dit slechts toestond, wanneer de overledene zijne laatste levensdagen in werkelijken dienst van de comp. had doorgebragt. Men vindt hiervan een blijk in de volgende resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië van den 24 julij 1668, waarbij het volgende besluit werd genomen: »Juffrouw BARBARA ROELANTS, we»duwe wylen GERARD HERBERS, burger »dezer Stede, andermaal verzocht hebbende »het wapen van haar voorschreven man »zal: in de kerk te mogen laten ophan»gen, is haar hetzelve afgeslagen *om dat »geen exempel en zy dat ooyt van iemand »buyten qualiteyt en bedieninge gestorven „zynde*, een wapen in de kerk opgehangen »zy geweest."

M^r^. GERARD HERBERS had echter de comp. een lange reeks van jaren in verschillende kwaliteiten gediend, onder anderen had hij in de jaren 1646—1649, de belangrijke betrekking van Advokaat fiskaal van Indië bekleed.

Dat voorts het bestuur der comp. hier te lande niet tegen het ophangen van het wapens in de kerken was, hiervan geven ons de Kaapsche papieren van 1739 een bewijs.

De Gouverneur ADRIAAN VAN KERVEL was den 19^{den} september 1737 overleden. De executeuren zijner nalatenschap en voogden van zijne drie onmondige kinderen, de secunde SWELLENGREBEL en de secretaris TULBACH, verzochten m^{r}. DANIEL VAN DEN HENGHEL als plaatselijke Gezaghebber, om in den timmermanswinkel een wapen te mogen laten vervaardigen om volgens gewoonte in de kerk op te hangen; deze had dit op zich genomen, en door de executeuren werd het daarvoor benoodigde hout aan den baas timmerman afgegeven.

Vijf maanden hierna het wapen nog niet gereed zijnde, oordeelden de executeuren, dat daar dit onbehoorlijk was voor het respect van den overledenen Gouverneur, hiervan den broeder van dezen, ALEXANDER VAN KERVEL, agent van den prins bisschop van Luik, te moeten kennis geven en alhier een wapen te laten maken en dit voor het bestemde doel over te zenden.

Deze, toen het wapen gereed was, gaf bij request aan de vergadering van 17^{en} van het bovenstaande kennis, en verzocht het wapen met een van de eerst vertrekkende schepen naar de Kaap te zenden.

Nadat de inhoud van het request in de vergadering gelezen was (9 sept. 1738), werd na deliberatie goedgevonden, »het »voorschreve versoek aen den Suppliant »te accorderen. Want nadien de vergade»ring eenparig heeft betuygt, haer ressen»timent en ongenoegen over soodanige vi»laine en vexatoire behandeling van voorn: »Mr. DANIEL VAN DEN HENGHEL, den over»ledene Gouverneur VAN KERVEL naer zyn »dood nog aengedaen, en daerdoor ook oor»saeke geeft dat s' comp. schepen met on»nodige bagage moeten worden beswaert, »is ter vergadering goetgevonden en ver»staen, dat den geheelen Politicquen Raed »sal worden aengeschreven en denselven »gelast, *het voorschr. wapen bij desselfs be»houden overkomst aen de Caep aldaer pu»blicquelyk in de kerk te doen ophangen;* »voorts de vergadering van 17^{en} by eerste »geleegentheyt overschrijven, de reedenen »off pretexten die voorn. Mr. DANIEL VAN »DEN HENGHEL tot soodanige vilaine be»handelingen heeft gepermoveert."

Bij missive van den 2 maart 1739 werd door den raad hieraan voldaan. Zij bevat vele uitvlugten, het leedwezen van VAN DEN HENGHEL — eersten onderteekenaar van den brief — over de sensible reproche door de vergadering van 17^{en} aan hem gedaan enz. enz., terwijl door de executeuren van

[1] 2de dl. fol. 133.
[2] 5de dl. 2de st. fol. 10.

het testament er nog bijgevoegd werd, »dat »vier maanden na het afzenden van hun- »nen brief aan den broeder van den over- »leden Gouverneur — derhalve negen maan- »den na zijn overlijden — hun door den baas »timmerman werd kennis gegeven, dat het »wapen, voor zoo veel het timmermans- en »beeldhouwerswerk aanging, gereed was, »dat zij het der moeite niet waardig oor- »deelden de kosten te doen, die aan dat »wapen zoo met schilderen en vergulden »als andersints nog souden hebben moeten »gedaan worden, sijnde dit de ware ge- »schapentheid deser saak, en dat sy over- »zulx maar alleen met eerbied eenvoudig- »lyk aen het wys en doorsigtig oordeel »Uwer WelEdele Hoog Achtb. sullen over- »laten of negen maanden een gevoeggely- »ken tyd is, dat soodanig wapen in de »timmermans winkel hadde behooren on- »der handen te blijven."

De brief eindigt met de verzekering, dat het wapen, dat met het schip de Ananas uit Nederland is overgebragt, zoodra doenlijk *in de kerk dezer plaats publiek* staat opgehangen te worden.

Dat men er prijs op stelde deze wapenborden — althans voor zoo verre het die der overledene gouverneurs generaal betreft — in goeden staat te houden, daarvan geeft de volgende resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië (10 januarij 1790) getuigenis: »Voorts ook door »welgemelte Zyn Edelheid in consideratie »gegeven synde of men de houten kassen »in de Hollandsche kerk alhier, waer inne »de wapenen en ornamenten hangen van »eenige overleden Heeren Gouverneurs-Ge- »nerael niet diende te doen vernieuwen, »also dezelve en voornamentlyk die van »den Heere Gouverneur-Generaal JAN PIE- »TERSZ. COEN, door een ouderdom van meer »als honderd jaren ten eenemael vergaen »synde, met stukken en brokken van mal- »kanderen valt en de overige zeer desolaet »gesteld worden bevonden, soo is na deli- »beratie nodig geacht en verstaen, gemelde »kassen te laten vernieuwen, *om aldus te* »*bewaren* de monumenten van personen, »dewelke die eminente charge hebben be- »kleed gehad."

Daar de meeste der wapens die in de volgende lijsten genoemd worden, tot de 18[e] eeuw behooren, is het niet onwaarschijnlijk dat deze voor andere uit de 17[e] eeuw hebben moeten plaats maken, of wel dat aan deze geen genoegzaam onderhoud is te koste gelegd geworden, waardoor men ze als onooglijk heeft weggenomen, dat zeer gemakkelijk kon geschieden, doordien de bevolking van Batavia, in de regel — even als zulks nu ook nog plaats heeft — zeer vlottende is, zoo dat met enkele uitzondering, in den loop der 18[e] eeuw, zich aldaar slechts weinige afstammelingen der familiën, die in de 17[e] eeuw tot de gekwalificeerdste personen behoorden, zullen hebben bevonden.

Het is ons nog niet mogen gelukken te vinden, wanneer men de wapenborden uit de kerken te Batavia heeft weggenomen.

Wij deelen echter gaarne het register mede der wapens, hangende in de Hollandsche Binnen en Buiten Portugesche kerk 1769, zoo als de titel vermeldt van het ms., waaruit het is afgeschreven, ofschoon men zal bespeuren dat het tot 1781 is aangehouden.

LABORANTER.

Register der volgende wapens hangende binnen de hollandsche kerk.

Lett. A. Aan de Zuidzijde.

N°.			*Overleden.*
1	den Heer Gouverneur-Generaal	JAN PIETERSZ. COEN.	20 Sept. 1629.
2	» » » »	ANTHONY VAN DIEMEN . . .	19 April 1645.
3	» » » »	CAREL REYNIERS	18 Mey 1653.
4	» » » »	JOHAN MAATZUYKER	24 Jan. 1678.
5	» » » »	CORNELIS SPEELMAN.	11 » 1684.
6	» » » »	JOHANNES CAMPHUYS	12 July 1695.
7	» » » »	M[r]. ABRAHAM VAN RIEBEEK. .	17 Nov. 1713.
8	» » » »	CHRISTOFFEL VAN ZWOLL. . .	12 Nov. 1718.
9	» » » »	WILLEM VAN OUTSHOORN. . .	27 Nov. 1720.
10	» » » »	MATTHEUS DE HAAN	1 Juny 1729.
11	» » » »	M[r]. DIRCK VAN CLOON . . .	10 Maart 1735.
12	» » » »	ABRAHAM PATRAS	3 Mey 1737.
13	» » » »	JOHANNES THEDENS.	19 Maart 1748.
14	Zijne Excell. den Heere GUSTAAF WILLEM B[r]. VAN IMHOFF . .		1 Nov. 1750.
15	Den Heer Gouverneur Generaal ADRIAAN VALKENIER		20 Juny 1751.
16	Zijne Excell. den Heer JACOB MOSSEL		19 Mey 1761.
17	Vrouwe HENDRINA CORNELIA HASSELAAR, gemalin van den Wel-Ed. Heer R. P. DE CHAVONNES.		2 Mey 1739.

Nº.		*Overleden.*
18	ROELAND CAU, Eerste Secretaris der Ed. Hooge Indische Reger.	30 Oct. 1739.
19	JOACHIM DIX, Capitein Militair. . . . , ...	24 Mey 1740.
20	Vrouwe MARIA JUDITH SLOTSBO, Gemalin van den Ed. Heer DANIEL NOLTHENIUS	1 July 1741.
21	HENDRIK DUURVELD, Sergeant Majoor	20 July 1741.
22	COENRAAD MULLER, Capitein Commandant	24 Dec. 1741.
23	ERBERT ANTHONY FRANKENA.	27 Dec. 1741.
24	Den WelEdele Heer PIETER DUQUESNE	28 Jan. 1743.
25	JOHAN GEORGE KRUMMEL, Capitein Militair	3 April 1743.
26	Den WelEdele Heer ELIAS GUILLOT	28 Juny 1743.
27	GEORGE CHRISTOFFEL HARTZ, Vice Commandeur.	12 Juny 1775.
28	Den Heer Gouv. Gener. PETRUS ALBERTUS VAN DER PARRA. .	30 Dec. 1775.
29	Vrouwe THEODORA ROTGERS, Gemalin van den WelEdel. Heer Gouv. Gener. Jˢ. VAN RIEMSDIJK.	22 Maart 1777.
30	Den WelEdel Heer Gouv. Gener. JEREMIAS VAN RIEMSDIJK .	7 Oct. 1777.
31	ABRAHAM ABELEEVEN, Oud Gouverneur.	29 Julij 1776.
32	NICOLAAS MARCI, Oud Majoor der Artill. en Fabricq	9 April 1778.
33	JAN VAN GROENENBERG, Capitein van de Westzijdsche Burgery.	29 Juny 1778.
34	JAN MARCHANT CARELS, Id. » » Oostz. //	10 Nov. 1778.
35	DANIEL ARMENAULT, Oppercoopm̃. en Oud Opperhoofd van Japan.	3 Oct. 1778.
36	PIETER VERMAASE. Majoor van 't Corps Artill.	9 Mey 1779.
37	GODEFRIDUS WEYERMAN, Oud Gouverneur.	

Lett. B. Aan de Westzijde.

1	De Jonge Jufvrouw ELISABETH SARA VAN HOORN, oudste dochter van den WelEd. Heer G. Gen. J. VAN HOORN	14 Aug. 1705.
2	LUDOLP VAN COULSTER, Oud Oppercoopm̃ van het Casteel . .	28 April 1705.
3	CORNELIS VAN DER DUYN, Oud Gouverneur en Directeur van Ternaten.	28 Junij 1705.
4	Den WelEdelen Heer JOHANNES COPS.	10 Aug. 1706.
5	CHRISTIAAN JONG, Capitein der Oostzijdsche Burgerij. . . .	14 Aug. 1710.
6	JACOB PELGROM, Oud Directeur van Bengale	27 Maart 1713.
7	Vrouwe ELISABETH VAN OOSTEN, gemalin van den WelEd. Heer Gouv. Gener. van India ABRAHAM VAN RIEBEEK.	18 Mei 1714.
8	DITLOF BLADT, Capitein Militair	28 Maart 1716.
9	Den WelEdelen Heer WILLEM BACKER JACOBSZ.	21 Dec. 1719.
10	Mevrouw SUSANNA LIEFTINGH.	11 Dec. 1731.
11	Den WelEdelen Heer FREDRIK JULIUS COYET.	5 Sept. 1736.
12	Den WelEdelen Heer GUALTERUS WOUTERSZ.	5 Febr. 1739.
13	Den WelEdelen Heer THOMAS VAN SPREEKENS.	8 Junij 1743.
14	Vrouwe CATHARINA MAGDALENA HUYSMAN, Gemalin van Zijne Excell. den Heer GUSTAAF WILLEM Baron VAN IMHOFF. . .	22 Julij 1744.
15	MARTINUS BORWATER, Majoor van de Infanterie.	27 Sept. 1744.
16	JOHAN ANDRIES KURTZE, Capitein Luitenant Militair	29 Juny 1744.
17	HENDRIK OPMEER, Commandeur en Opper Equipagiemeester. .	12 Maart 1745.
18	Den WelEdele Heer Mr. JACOB LAKEMAN.	27 Junij 1745.
19	MARTEN LELIVELD, Oud Gouverneur en Directeur van Ternaten.	20 Jan. 1745.
20	THOMAS VAN RHEE, Oppercoopm̃ en Oud Opperhoofd van Japan.	28 Aug. 1745.
21	CHRISTIAAN BLOM, Commandeur der retourvloot.	12 Oct. 1745.
22	Mr. ANTHONY PAUW, Ordinair Lid in den E. Achtbare raad van Justitie dezes Casteels	15 Aug. 1745.
23	WILLEM CAREL COENAD, Tweede Opperkoopm̃ dezes Casteels .	6 Maart 1747.
24	ADRIAAN HENDRIK SMOUT	19 July 1749.
25	Mr. JOHANNES AMYS, Ordin. Lid in den E. Achtb. raad van Justitie dezes Casteels	28 Febr. 1749.
26	WILLEM BERNARD ALBINUS, Oud Gouverneur en Directeur van Malakka.	22 Dec. 1751.
27	JAN HENDRIK DUCAIJLAR, Oud Schepen.	20 Oct. 1751.
28	CHRISTOFFEL MOLL, Oud Ritmeester der Burger Cavallerye. .	12 Jan. 1752.

N°.		Overleden.
29	Vrouwe SUSANNA CHRISTINA MASSIS, gemalin van den Heer Direct. Gener. ADRIAAN VALKENIER	11 Febr. 1757.
30	Mr. NICOLAAS VAN LANDSCHOT, Ordin. Lid in den E. Achtb. Raad van Justitie dezes Casteels	12 Febr. 1762.
31	Mr. PAULUS FERIET, Water Fiscaal	13 Sept. 1764.
32	SIMON JOSEPHE, Majoor der Burgery	17 Maart 1765.
33	Vrouwe PHILIPINA THEODORA MOSSEL, gemalin van den WelEdelen Heer NICOLAAS HARTINGH	1 April 1765.
34	Den WelEdelen Heer NICOLAAS HARTINGH	25 Dec. 1766.
35	CLAUDIUS ANTHONY VON LEUPKEN, Majoor der Arthillery	25 Nov. 1767.
36	ANTHOON AUMUND, Majoor en Ritm. van het Corps Dragonder Lyfwagt	26 Febr. 1778.
37	ANTHONY VAN HELSDINGEN, Opperkoopman en Gecommitt. over de Omlanden	19 Oct. 1774.

Lett. C. Aan de Noordzijde.

1	Den WelEdelen Heer DIRK BLOM	15 Nov. 1630.
2	» » » ADRIAAN CRUDOP	3 Sept. 1680.
3	Mr. HENDRIK JACQUES BOLLAN	23 Sept. 1701.
4	Den WelEdelen Heer HERMAN DE WILDE	15 Nov. 1707.
5	» » » JOAN CORNELIS D'ABLAING	21 Mey 1721.
6	» » » Mr. SAMUEL TIMMERMAN	6 Aug. 1721.
7	» » » JAN OEST	9 Maart 1721.
8	» » » Mr. LAURENS TOLLING	24 July 1725.
9	Vrouwe GILINA VAN ZWOLL, gemalin van den WelEdelen Heer Gouv. Gen. CHRISTOFFEL VAN ZWOLL	8 Nov. 1726.
10	Den WelEdelen Heer Direct. Gener. FRANS CASTELIJN	15 April 1727.
11	CORNELIS 'T LAM, Oppercoopman	26 Maart 1727.
12	Mr. JACOB GRAAFLAND, Advocaat Fiscaal	19 April 1729.
13	Den WelEdelen Heer Direct. Gener. ANTHONY HUYSMAN	19 Sept. 1729.
14	Vrouwe ANNA CATHARINA VAN HASPEL, gemalin van den WelEdelen Heer Mr. LAURENS TOLLING	9 Maart 1730.
15	Den WelEdelen Heer Direct. Gener. CORNELIS HASSELAAR	12 Mey 1731.
16	» » » ROGIER THOMAS VAN HEYNINGEN	30 Dec. 1731.
17	Vrouwe CHRISTINA VAN RHEEDE, gemalin van den WelEd. Heer ARNOLD MOLL	13 April 1731.
18	WILLEM VAN OYEN, Capitein Militair	29 Aug. 1731.
19	Vrouwe JOHANNA CATHARINA PELGROM, gemalin van den WelEd. Heer Direct. Gener. ANTHONY HUYSMAN	18 Febr. 1734.
20	Den WelEd. Heer Direct. Gener. ADRIAAN OOSTWALT	30 Dec. 1734.
21	Vrouwe PETRONELLA OP DEN AKKER, gemalin van den WelEd. Heer JOHANNES LURELIUS	13 Febr. 1734.
22	Den WelEdelen Heer JOHANNES EVERHARD VAN DER SCHUUR	15 Maart 1734.
23	JAN VAN CLOON, Vice Praesis van Heeren Schepenen dezer stede	14 Oct. 1734.
24	Vrouwe ELIZABETH OP DEN AKKER, gemalin van den WelEdelen Heer JOAN ADRIAAN CRUDOP	15 Dec. 1734.
25	Den WelEd. Heer Direct. Gen. MICHIEL WESTPALM	24 Aug. 1734.
26	JAN HARRIS, Oud Schepen dezer stede	8 July 1761.
27	JOHAN MATTHISON, Capitein ter Zee in dienst van Z. M.	4 Jan. 1764.
28	Vrouwe MARGARETHA BEATRIX VAN DER UPWICH, Douarière van wijlen den Edelen Heer JOHANNES PECOCK	11 Maart 1768.
29	Den WelEdelen Heer HUYBERT VAN BASEL	25 Maart 1770.
30	VAN DER SLUYS, Opperk. Sabandhaar en Licentmeester	2 Sept. 1768.
31	Den WelEdelen Heer CHRISTIAAN LODEWIJK SENFF	18 Aug. 1771.
32	» » » JAN AREND MEYER	31 Maart 1773.
33	» » » MICHIEL ROMP	5 Febr. 1774.
34	» » » DAVID BOELEN	20 Maart 1774.
35	GERARDUS CLUYSENAAR, Oud Gouverneur	25 Dec. 1775.
36	Den WelEdelen Heer PIETER HAKSTEEN	28 Sept. 1776.
37	JOHANNES BACHERACH, Oud Direct. van Bengalen	23 Oct. 1777.

Nº.		Overleden.
38	Vrouwe HESTER PETRONELLA ROMP, gemalin van den WelEdelen Heer DAVID JOAN SMITH.	2 Dec. 1779.
39	Den WelEdelen Heer WILLEM FOCKENS.	8 Jan. 1779.
40	Vrouwe MARIA SUSANNA GREBEL, gemalin van den WelEdelen Heer Direct. Gen. Mr. WILLEM ARNOLD ALTING.	5 Febr. 1779.
41	ANTHONY HENDRIK DORMIEUX, Oud Opperk., Visit. Gen. . .	9 Oct. 1779.
42	Den Heer Gouverneur Generaal REYNIER DE KLERK	4 Sept. 1780.
43	Vrouwe JOHANNA HENRIETTA BREEKPOT, gemalin van den WelEdelen Heer JACOBUS JOHANNES CRAAN.	4 Oct. 1780.
44	Den WelEdelen Heer JACOBUS JOHANNES CRAAN	20 » 1780.
45	» » » Mr. VALENTYN JAN BLONDEEL	20 Febr. 1781.
46	WILLEM HENDRIK VAN BLIJDENBERG, Landcommissaris . . .	9 Mey 1772.

Lett. D. Aan de Oostzijde.

1	NICOLAAS VOS, Capitein Militair	2 Maart 1731.
2	Den WelEdelen Heer JOHANNES BORNAUW, ...	30 Dec. 1735.
3	MARIA DE HELD, Huisvrouw van den WelEd. Heer Mr. JACOB FAAS	19 Juny 1735.
4	ALBERT FRANCOIS LEGRAND, Capitein Militair.	22 April 1736.
5	JACOB ROOT	16 » 1736.
6	Den WelEdelen Heer HERMAN VAN BAEYEN	» 1736.
7	» » » STEPHANUS VERSLUYS	17 Febr. 1736.
8	LEONARD WEYER, Waterfiscaal.	19 Mey 1736.
9	EVERHARD LURELIUS, Twede Opperk. dezes Casteels	13 Febr. 1737.
10	ADRIAAN PLA, Gouvern: en Direct: van Chormandel	1 July 1737.
11	CATHARINA VAN LOO, Huisvr: van den Gouv: en Dir: van Chorm: ADR. PLA	9 Mey 1737.
12	JOHANNES GIESKEN, Sergeant Majoor . . . :	1737.
13	FRANCOIS ROOT, Vice praesis van Heeren Schepenen dezer Stede	22 Maart 1737.
14	Vrouwe JACOBA DE VRIES, wed: wylen den Ed. Heer CORNELIS 'T LAM	14 July 1737.
15	JURGEN CHRISTOFFEL ROOT, Capitein Militair.	15 Aug. 1737.
16	PIETER CORNELIS TYSSOT DE PATOT, Capitein Militair. . . .	10 Febr. 1738.
17	JOHANNES KELLERMAN, Captein Militair. . . . . . . , . .	19 » 1738.
18	Vrouwe THEODORA MARIA BLOM	11 Septb. 1744.
19	Den WelEdelen Heer Mr. JACOB LAKEMAN	27 Juny 1745.
20	Vrouwe ANTHONIA ADRIANA LENGELE, gemalin van den WelEd Hr Dir: Gen: PIETER ROCHUS PASQUES DE CHAVONNES. . .	9 April 1746.
21	Den WelEd. Heer Direct. Gen. PIETER ROCHUS PASQUES DE CHAVONNES. . . . . . . , ...	20 Jan. 1747.
22	Den WelEdelen Heer JOHAN HERMAN THELING	27 Dec. 1747.
23	Vrouwe CLASINA JACOBA MAIRE, Gem. van den WelEd. Heer GALENUS MERSEN.	15 Mey 1749.
24	Den WelEdelen Heer GALENUS MERSEN.	13 Jan. 1750.
25	Vrouwe ELISABETH ANGELIA BURLAMACHIE, weduwe wijlen den WelEdelen Heer ABRAHAM CRANENDONK.	28 Jan. 1752.
26	Den WelEdelen Heer JOHANNES MATTHEUS CLUYSENAAR . . .	30 » 1753.
27	Vrouwe ANTHONETTA VAN AARDEN, Huysvrouw van den WelEdelen Heer Mr. DITHARD VAN RHEEDEN	24 Oct. 1753.
28	Den WelEdelen Heer HUGO VERYSEL.	19 Maart 1753.
29	» » » AREND VAN BROYEL.	1 Dec. 1753.
30	Vrouwe CORNELIA HELENA MAIRE, Gemalin van den WelEd. Hr. Directeur Generaal Mr. LIBRECHT HOREMAN.	31 Maart 1754.
31	Den WelEd. Hr. Direct. Gener. JULIUS VALENTYN STEYN VAN GOLLONISSE.	13 Jan. 1755.
32	Den WelEdel. Heer JOHANNES PECOCK.	18 Juny 1755.
33	Vrouwe ANNA ELISABETH URWYN, weduwe wijlen den WelEdelen Heer HERMAN VAN BAEYEN	27 July 1756.
34	Vrouwe CLASINA HELENA COOP à GROEN, gemalin van den WelEdelen Heer PIETER VAN DEN VELDE.	10 Febr. 1757.
35	Den WelEdelen Heer PIETER VAN DEN VELDE	7 Aug. 1759.

N°.		Overleden.
36	Den WelEdelen Heer Mr. DETHARD VAN RHEEDEN	2 Dec. 1759.
37	» » » JOAN ANDRIES, Baron van Hohendorff	30 Dec. 1760.
38	» » » ADRIAAN DE NYS	29 Juny 1761.
39	» » » JACOB VAN DER WAEYEN	15 Oct. 1761.
40	» » » JURGEN VAN DER SPAR	5 Febr. 1766.
41	Vrouwe SUSANNA ENGELBERTA DE LEBOUCQ, Douariere van wijlen den WelEdelen Heer JACOB VAN DER WAEYEN	15 Mey 1766.
42	AMERENTIA MARIA HARTING, Huysvrouw van den Oud Bailliuw JACOB RIEMERSMA	15 Febr. 1769.
43	ADRIAAN LOKMAN, Advocaat fiscaal	16 Oct. 1772.
44	A^s. FRANKENA, Hoofd van de Militie	14 Febr. 1776.
45	JOHAN DE ROTH, Oud Gouverneur	12 Mey 1776.
46	DE WIT, Command. en Opper Equipagiemst.	8 Aug. 1776.
47	Mr. JOHANNES VRYSSEL (VERYSSEL), Fiscaal	25 July 1765.

Register der wapens, hangende in de Binnen Portugeesche Kerk.

L^t. A. Aan den Oostkant.

1	Den WelEdelen Heer NICOLAAS GRULLENER	6 Juny 1747.
2	J. S.	11 Aug. 1680.
3		24 Oct. 1678.
4	J J W [1]	
5	Den WelEdelen Heer HENRICUS JACOBUS VAN SUCHTELEN	30 Oct. 1753.
6	Den WelEdelen Heer Direct. Gen. HERMANUS VAN SUCHTELEN.	5 Dec. 1742.
7	JAN CONSTANTIJN VAN DER MEER	20 Jan. 1692.
8	SERVAAS GEURSEN, Opperk. Sabandh. & Licentm^e.	3 Febr. 1738.

L^t. B. Aan de Noordzijde.

9	De Heer Mr. PIETER PAUW, Oud Extra ord. R. v. Indië	20 Febr. 1695.
10	R. D. V.	21 Mey 1688.
11	A. v. D.	27 April 1698.
12	JAN CAREL DE BARBONNES, Luit. Colonel der Arthillery.	22 Aug. 1748.
13	M P [2]	21 Mey 1690.
14	MENSO HERMANUS LADENIUS, Capitein Militair	25 Maart 1731.
15	H. EGBERTSZ.	24 July 1696.
16	L. P.	21 Juny 1684.
17	D. DISPONTYN	26 Mey 1697.
18	De Heer PIETER BOOKESTEIN, Oud Bailluw dezer Stede.	2 Jan. 1742.
19	Den WelEdelen Heer Direct. Gen. WYBRAND BLOM.	4 Nov. 1737.
20	» » » JOAN MAGARE.	8 Jan. 1742.
21	» » » LAURENS PIT	31 Aug. 1700.
22	Den Heer GEORGE FREDERIK HAVERMAN, Oudontf. Gener.	5 April 1751.
23	WILHELMUS HARTSINGH, G'eligeerd Gouverneur van Macasser	31 Jan. 1695.
24	EVERT LANIUS, Vendum^r dezer stede.	8 Aug. 1739.
25	C N [3]	21 Juny 1678.
26	HENDRIK DOLABY.	19 Jan. 1695.
27	De Heer LAMBERT DUDDE, Bailluw dezer stede.	22 Sept. 1706.
28	Den WelEdelen Heer DAVID JOHAN BAKE.	23 Sept. 1738.
29	M^r. JACOB WILLEM BAKE, Ordin. Lid in den EAchtb. raad van Justitie.	14 Maart 1706.
30	De Heer JOHANNES VAN DER LINDEN, Eerste Opperk. dezes Casteels.	15 Oct. 1742.
31	De Heer ANTHONY GULDENARM, Commandeur en Equipag^{e}m^r.	3 Febr. 1743.
32	Vrouwe IDA DUDDE, Douariere van den WelEdelen Heer DAVID JOHAN BAKE.	4 July 1766.

---

1) JAN JACOB WEITMAN?. Kapitein aan het Vierkant, overl. 5 mei 1702.
2) MAERTEN PITT?. gewoon Raad van Indië.
3) CONSTANTIJN NOBEL? buitengewoon Raad van Indie.

N°.	Lett. C. Aan de Westzijde.	Overleden.
33	Den Manhaften ALBERTUS PAULUSZ., Capitein Militair. . . .	10 Mey 1746.
34	. . . .	21 July 1679.
35	De Heer MARTEN WYER, Bailluw dezer stad Batavia.	6 Sept. 1743.
36	A. P.	9 Oct. 1685.
37	Vrouwe GEERTRUYDA BRINGMAN, laatst wed. den WelEd. Heer DANIEL OVERBEEK.	6 Aug. 1751.
38	De Heer CRYN HAASBROEK, Capitein der Edele comp. . . .	11 Nov. 1733.
39	JAN VAN OOSTEN, Capitein in 't regemt. van den Collonel DE CHALLAUW	15 Oct. 1743.
40	Den WelEdelen Heer DANIEL OVERBEEK.	9 July 1751.
41	JACOB LOBS.	2 Nov. 1688.
42	De Heer JOHANNES FABRIE, Capitein des Casteels Batavia. .	11 Dec. 1733.
43	GERRIT JAN RENGERS, Sergeant Majoor.	15 Febr. 1742.
44	Den WelEdelen Heer GYSBERTUS SCHUYLENBURG.	16 July 1746.
45	CHRISTIAAN WILLEM VAN DER VELTSZ, Ontf. Generaal. . . .	24 Sept. 1753.
46	W. D. BEVERE, Ingenieur en gegageerde Capt. Mil^t.	29 Jan. 1720.
47	. . . . , . . .	8 Juny 1698.
48	EVERT CHRISTOFFEL LANIUS, Boekhouder Generaal.	4 Sept. 1752.
49	Den WelEdelen Heer LOUIS TAILLEFERT.	5 Nov. 1766.
50	Den Heer ADRIAAN ABBERT BREVING, Oud Vice Presid^t. van Heeren Schepenen.	8 April 1752.
51	De Heer SAMUEL DE PUTTO.	28 Sept. 1745.
52	De Heer MARTINUS STORM, Oud Gouv. en Directeur van Ternaten.	23 Aug. 1746.
53	ADRIAAN LEEMHOUWER, Capitein der Oostzijdsche Burgery . .	15 Dec. 1720.
54	Den WelEdelen Heer M^r. WILLEM VAN EGTEN.	28 Mey 1729.
55	De Heer DIRK PARADYS, Capitein in dienst der E. Comp. . .	5 Oct. 1731.
56	Vrouwe GEERTRUYDA ELISABETH BITTER, weduwe wijlen den WelEdele Heer WILLEM SIX.	7 Febr. 1733.
57	Den WelEdele Heer WILLEM SIX.	3 Sept. 1718.
58	CHRISTOFFEL DE MAARE, Visit. Gener. (MARRE?).	2 Juny 1744,
59	Vrouwe GEERTRUYDA CONSTANTINA CLEMENT, gemalin van den WelEdele Heer CORNELIS HASSELAAR.	4 Maart 1720.
60	Den WelEdelen Heer CORNELIS CASTELYN.	28 Juny 1714.
61	De Heer CAREL BALNER, oud Gouverneur en Directeur van Malacca.	15 Juny 1714.
62	DIRK DE HAAS. . . . . . . , ...	8 April 1701.
63	JACOB VAN DAM.	9 Maart 1704.
65	Vrouwe ANNA BARNSCHY, laatst wed. den Ed. Heer THEODORUS DE HAASE.	?
66	D. C. H.	1 Nov. 1701.
67	De Heer OTTO FREDERIK KOTENKAMP, fabrycq.	6 Jan. 1734.
68	NICOLAAS VAN HAFTEN, Oud Capitein van de Westzijdsche Burgery.	13 Aug. 1724.
69	W. MOERMAN, Oud Gouverneur van Malacca.	31 Aug. 1721.
70	J. P. S. E. WESSELBURG.	3 Aug. 1713.
71	. . . .	13 July 1680.
72	GODARD VERDRON.	19 Jan. 1702.
73	WILLEM BEYF, Constapel Majoor.	14 Oct. 1726.
74	V. D. J. M.	28 Aug. 1678.
75	PHILIP VOGEL.	20 April 1726.
76	J. H. B [1]	22 Nov. 1712.
77	ABRAHAM WYS	6 Sept. 1678.
78	JOHANNES VAN ALBERGEN, Oud ritmeester v, de Burger Cavallerie	14 Dec. 1722.
79	ANDRIES VAN EPS, Oud Gouverneur van Banda	1 July 1721.
80	ANNA GRAMSBERG, wed. van den Oud Banda's Gouv. ANDRIES VAN EPS	24 Jan. 1739.
81	De Heer ISAAK VAN EPS, Oud tweede Oppercoopm̃ dezes Casteels	17 April 1745.

[1]) JOHAN HERMAN BRANDAUW, tweede Opperkoopman aan het kasteel.

N°.		Overleden.
82	THEODORUS DE HAASE, Raad ordin. van Nederl. Indien . .	1 April 1718.
83	Den WelEdelen Heer DIRK COMENSZ	3 Feb. 1708.
84	ELIAS WARGAREN, Command. en Equipagiemeester. . . .	16 Feb. 1735.
85	JACOB DE JONG, Oud Command. van Jaffanatnam.	3 Sept. 1764.
86	De Heer JACOB DE JONG, Oud Gouverneur van Amboina . .	31 Aug. 1743.
87	GERBRAND MAMUS, Command. en Equipagiemeester	20 Dec. 1733.
88	Vrouwe CORNELIA MAGDALENA VAN LOON, gemalin van den WelEd. Heer Dir. Gen. JULIUS VALENTYN STEYN VAN GOLLONESSE	14 Juny 1752.
89	De Heer ANDRIES HERSERT, Capitein Militair	14 Mey 1699.
90	WILLEM KUFFELER van Arnhem, Oud Capitein Militair. . .	9 Maart 1719.
91	. . . .	8 Jan. 1677.
92	HENDRIK CRAS, Bailliuw dezer Stede	2 July 1720.
93	Vrouwe ELIZABETH VAN RIEBEEK, laatst wed. van den Ed. Heer DIRK DE HAAS	9 Oct. 1704.
94	Den WelEd. Heer GERRIT VAN WESTREMAN (WESTERMAN). .	7 Mey 1730.
95	» » » Mr. DANIEL VAN DER MAAS	14 Oct. 1732.
96	MAURITS JACOB EYK, Command. en Equipagiemeester . . .	5 Mey 1699.
97	De Heer ADRIAAN VAN ZORGEN, Capitein	20 Mey 1725.
98	De Ed. Heer W. O. V. W.[1]	14 Nov. 1701.
99	J. W.	5 Dec. 1683.
100	CHRISTIAAN TREKMEYER, Capitein Militair	26 Mey 1715.
101	CORNELIS VAN BRIEL, Ontfanger Generaal	22 Nov. 1744.
102	MEYNARD DE ROY VAN BUNSCHOTEN? Sergeant Majoor. . .	29 Maart 1707.
103	. . . .	14 July 1751.
104	De Heer Mr. JACOB POMPE VAN MEERDERVOORT, Oud Lid in den E. Achtb. raad van Justitie dezes Casteels	29 Sept. 1749.
105	De Heer ELIAS VINK, Oud Schepen dezer Stede	7 Maart 1733.
106	De Heer WILLEM MAURITS CRUSE, Oud Bailluw dezer Stad .	28 Feb. 1734.
107	De Heer WILLEM CARPENTER VAN WESTERBEEK, Opperkoopm. en Gezagh. te Bantam	6 Maart 1779.
108	PIETER LAURENSON, Regerend Schepen en Oud Captein der O/Z. Burgery	13 Dec. 1770.
109	Mr. WILLEM CRAS, Advocaat fiscaal.	21 Nov. 1754.
110	M. S. SEYDELER, Oud Capit. der W/Zyds. Burgery	15 Sept. 1774.
111	PIETER GREVING, Oud Bailluw dezer Stede	9 Dec. 1779.
112	HANS JURGEN CHRISTOFFELS, Oud Ritm. der Burger Cavallery.	30 Juny 1769.
113	ASSUERUS VAN DEN BERG, Command. en Opper Equipagiem^r^.	28 Aug. 1776.
114	GYSBERT JAN FEYTH, Oud Schepen dezer Stede	17 Juny 1775.
115	PIERRE JEAN LOUIS DE FILLETAZ, G'eligeerd Gouvern. en Directeur van Malacca	20 April 1776.
116	De Edelen Heer W. H. VAN OSSENBERG, Raad ordin. v. Ned. Indië	21 July 1770.
117	Mr. THOMAS SCHIPPERS, Raad ordin. van Nederl. Indië. . .	16 Sept. 1780.
118	Vrouwe CATHARINA TOBISON, Gemalin van den WelEdelen Gestr. Heer DAVID JOAN SMITH . , ...	24 April 1781.

Register der wapens, hangende in de Buyten Portugeesche Kerk.

1	De Heer ABRAHAM SCHEPMOES, Oud Comm. van Sumatra's Westk.	12 July 1719.
2	Den Heer BAREND KETEL, Oud Commandeur van Mallabaar. .	16 » »
3	Den Heer HENDRIK VAN DER STELL, Drossaard der Bataviasche Ommelanden	26 Sept. 1722.
4	Zyn HoogEdelheid HENRIC ZWAARDECROON, Oud Gouvern. Gen.	12 Aug. 1728.
5	Den Heer Mr. CORNELIS VAN BERENDREGT, Oud Waterfiscaal .	16 Jan. 1731.
6	Den Heer CAREL HENDRIK VAN ENDE, Capitein Militair . . .	19 Maart 1732.
7	Den WelEdelen Heer JAN ELIAS VAN MYLENDONK.	24 April 1762.

In de Casteels Capelle.

't Wapen van Mevrouw SPECHT, Leggende haar lyk hier begraven. [2])

[1]) WILLEM OEM VAN WIJNGAARDEN? Heer van Werkendam, gewoon Raad van Indië.
[2]) Mogelijk de Wed. van DITLOFF SPECHT, Luitenant op Batavia, 1628.

Geslacht Muys van Holy (vgl. VI. bl. 261 en 262). Ten aanzien van METINA MUYS VAN HOLY, overl. te Amsterdam 14 nov. 1719 (dochter van WILLEM en AAGJE KETELAAR), kan aan M. R. Mz^n. worden medegedeeld, dat zij is gehuwd te Amsterdam op 3 oct. 1673 met ABRAHAM TER BORCH, geb. 12 maart 1640, overl. te Amsterdam 24 sept. 1711. Uit dat huwelijk zijn 12 kinderen geboren. Van het 8^e kind, genaamd ABRAHAM TER BORCH, geb. 8 nov. 1682, overl. te Amsterdam 11 maart 1748, bewindhebber der westind. comp. voor de kamer Stad en lande, die gehuwd was 1°. met SARA KUIJLEMAN, 2°. met SARA GRAVER, zijn de afstammelingen bekend. De overige elf kinderen zijn waarschijnlijk alle jong en ongehuwd overleden.

Nopens NICOLAAS MUYS VAN HOLY is mij niets bekend.

V. D. K.

Zegel van een' onbekende in 1773 (vgl. VI. bl. 327, vr. 501). In antwoord op de vraag van D'ERMIJN kan dienen, dat het wapen der familie MEIJNERS is: een rennend gevleugeld paard van zilver, vergezeld en chef van drie gouden leliën, op een veld van azuur. Tot die familie behoorde DIEDERIK VALERIUS MEIJNERS, die, zoo ik mij niet vergis, was gehuwd met SUSANNA PETRONELLA VAN BUEREN (een middelburgsch geslacht), en een zoon had genaamd GERARD FRANÇOIS en eene dochter ADRIANA VALERIA.

Bij onbekendheid met data van geboorte, enz., der voornoemde personen, die echter in de tweede helft der voorgaande eeuw leefden, durf ik niet verzekeren, dat een van hen in 1773 te Middelburg met het door D'ERMIJN bedoelde cachet heeft gezegeld.

V. D. K.

Familie Croock (vgl. XVI. bl. 218, 314, 379). In de *Bijdragen voor Zeeuwsch-Vlaanderen* deel II. bl. 279 wordt onder de ypersche hervormden in 1566 genoemd J. CROOCK en in deel V. bl. 144 in de lijst der burgers van Sluis van vlaamsche afkomst (25 nov. 1313) COPPIN CROOC.

In Middelburg woonde 1662 de boekdrukker FR. KROOCK.

In het lidmatenboek der herv. gem. Moerspui c. a. werd 1662 m^r. JORIS CROOCK met zijne vrouw CORNELIA BERCKS ingeschreven.

F. CALAND.

Geslacht de Baets. Van dit geslacht is bekend, SUSANNA DE BAETS, waarschijnlijk geboren in 1623; JAN DE BAETS, in 1641 regent van het aalmoezeniers weeshuis te Amsterdam; en JOANNA DE BAETS, wier grafzerk van wit marmer wordt aangetroffen in de Predikheerenkerk te Gent, alwaar geschreven staat: »Sepulture van JOANNA »DE BAETS, weduwe van JOORIS MAENHAUT, »overleden den 7 Junij 1759 audt 80 jaer. Bidt voor de ziele."

Wie kan, zoowel omtrent de voormelde personen, als omtrent het geslacht DE BAETS, meer bijzonderheden mededeelen?

V. D. K.

Geslacht du Bois, voerende een leeuw van sabel, getongd van keel, op een veld van zilver.

PETRUS DU BOIS, die het voormelde wapen moet gevoerd hebben, was achtereenvolgens predikant te Streefkerk, te Gorinchem en te Amsterdam, alwaar hij den 25 mei 1687 werd bevestigd en ook op 3 maart 1698 overleed.

Hij was gehuwd met ELISABETH KORFF, geboren te Rotterdam.

Uit zijn huwelijk zijn geboren:

1°. GUALTERUS, predikant te New-York;

2°. PETRUS, als onderkoopman in 1694 naar Indië vertrokken, diaken 1703—1705 en ouderling 1705—1706 te Batavia, en 1706 in Bengalen overleden;

3°. ADRIANA, gehuwd met JOHANNES LIJKBERGEN, j. g. te Oostvoorn;

4°. HESTER, geb. 30 oct. 1678, gehuwd met ADRIANUS GROEN, procureur te Alkmaar;

5°. ISAAC, gedurende 50 jaren opperboekhouder en equipagemeester der oostind. comp. te Amsterdam, overl. 16 febr. 1758, gehuwd met CATHARINA VAN RIJK;

6°. NICOLAAS, ongehuwd ter kuste van Guinea overleden;

7°. ELISABETH, gehuwd met MARTIN COMMELIN;

8°. CATHARINA en 9°. BENJAMIN, beide ongehuwd overleden.

Is iemand nu ook in de gelegenheid, eene opgave te verstrekken van de ouders en grootouders van PETRUS DU BOIS en van zijne echtgenoot ELISABETH KORFF?

Ook verdere bijzonderheden omtrent deze familie, zoomede de wapens der familiën KORFF en GROEN, zou men gaarne vernemen.

V. D. K.

Geslacht Marcus. Van dit geslacht zijn nog bekend: DIRK MARCUS JANSZ., raad der stad Amsterdam in 1538, en zijne zonen:

1°. ALBERT MARCUS DIRKSZ., die te Amsterdam was schepen in 1550, raad 1552, weesmeester 1562, burgemeester 1563, rentmeester 1567, regent van het huiszittenhuis 1556 en van het oude mannen- en vrouwenhuis in 1572;

2°. FRANS MARCUS DIRKSZ., schepen aldaar 1551, weesmeester 1561, kerkmeester van de oude kerk 1552;

3°. JAN MARCUS DIRKSZ., schepen aldaar 1570, rentmeester 1576, raad 1575, regent van het burgerweeshuis 1568.

Een kleinzoon, zoo ik mij niet vergis, van den laatstgenoemden was JAN MARCUS JACOBSZ., geboren omstreeks 1610, en die gehuwd was met MARIA TILLY, uit welk huwelijk JAN MARCUS JANSZ., geboren te (Amsterdam?) 24 junij 1637, st. te Amsterdam 11 september 1703, tr. 1°. (te Amsterdam?) 29 mei 1663 IDA VAN DEN EECKHOUT, geb. (te Amsterdam?) 16 jan. 1634, st. te Amsterdam 15 oct. 1678 (dochter van JAN VAN DEN EECKHOUT PIETERSZ ex MARIA VAN WINTERSWIJK, en van CORNELIA DEDEL WILLEMSD. ex YDA VAN DER DUSSEN), tr. 2°. (te Amsterdam?) 8 aug. 1679 CORNELIA BLAUW, geb......? st. 30 sept. 1682.

Wie kan mij opgeven de namen zoo wel van de moeder van JAN JACOBSZ. MARCUS, als van de vrouwen van de overige hierboven genoemde heeren MARCUS?

Mededeeling van data van geboorte, huwelijk en overlijden van JAN MARCUS en van zijne vrouw MARIA TILLY zal zeer welkom zijn.

V. D. K.

Geslacht Roskam en Boon (vgl. XV. bl. 283). Op onder mij berustende huwelijks- en geboorte-akten, welke te Papendrecht zijn geligt, komt het navolgende voor:

»1708 den 14en Januarij doet LEENDERT »ROSKAM baill. van Papendregt aangevinge »om te trouwen met BEIJATRIX BOON woo»nende tot Alblas behoorende onder de »classe van *f* 15 . 0 . 0."

en verder:

»1708 den 4 novemb. een kint van LEEN»DERT ROSKAM, Bailliu van Papendreght, »gē: SUSANNA, get: BOUDEWYN ONDERWA»TER en SUSANNA ONDERWATER, heere en »vrouwe van Papendt en CORNELIA BOON."

SUSANNA voornoemd had nog een broeder, genaamd MARTINUS ROSKAM, geb. 14 april 1711. Wie kan mij omtrent deze familie en die van BOON inlichtingen verstrekken? Was een van beide aan de familie ONDERWATER geparenteerd?

V. D. K.

MENGELINGEN.

Groote diamant (vgl. XVI. bl. 256, 286. 351). In de *Haarlemsche courant* van 26 januarij 1747 leest men het volgende berigt uit Londen van 24 jan. 1747.

»Met brieven van Lissabon aan den koning van Portugal uit Braziliën gezonden een groote diamant, ovaal 1680 carat of 12½ once wegende, geschat op 224 mill. £; nooit te voren zwaarder gezien, als die van den heer PITT die maar 127 caraten woog en voor 125,000 £ verkocht werd."

In *l'Oracle, Journal du departement de la Dyle* van 14 aug. 1813 n°. 226, komt onder Londen 7 aug. het volgende voor, nadat over eenige diamantmijnen in Braziliën gesproken is: »La collection actuelle de diamans et de pierres précieuses du Prince Régent est la plus belle et la plus riche qui existe, on l'estime à un milion de livres sterling; mais on ne comprend pas dans ce calcul le diamant de la Reine de Portugal, le plus gros qu'il y ait au monde; il pèse 1680 carats et vaut seul 224 millions sterling, suivant l'estimation de lord MACARTNEY (*Voyage en Chine*, prémière partie.)"

In de papieren onzer oostind. comp. is er in de eerste helft der 17e eeuw veel sprake van »het Groot juweel van importantie van *Boudaen*, voorstellende: de Triomphe van den grooten Alexander, met paarlen en andere kostbare steenen omzet." Het werd in 1627 naar Indië gezonden; in 1648 was het nog niet verkocht, het was toen in handen van den directeur van den handel in Perzië, WOLLEBRANT GELEYNSZ DE JONGE.

LABORANTER.

Hackenzee en Wachenzee (vgl. XIII. bl. 286, 351). Is Wachenzee misschien Waaxens? wordt t. l. a. pl. gevraagd. Deze gissing is juist. Althans JANCKO DOUWAMA zegt bl. 44: »Noch up dese hudigen dach so worden de plaetzen genoempt, daer KAERLS batalije lach, *Hachsens*, van dat woert Hach, dat KAERL sprack; ende de plaetz, daer de ander bataelge lach, wordt genoemt *Wachsens*, van dat woert Wach, dat RADTBOET sprack." Maar welk *Waaxens* wordt nu bedoeld? Er zijn twee dorpen van dien naam, een in Westdongeradeel en een in Wonseradeel. En wie weet mij in de nabijheid van een dier beide dorpen *Hachsens* aan te wijzen? In den tijd van JANCKO DOUWAMA althans schijnt er nog een dorp of gehucht van dezen naam bestaan te hebben.

GESCHIEDENIS.

De klokkespelen in Nederland (vgl. XVI. bl. 321, 356; XVII. bl. 1).

Rotterdam. Het berigt van LOIS, *Chronycke der stad Rotterdam,* omtrent het speelwerk op St. Laurens toren is juist, maar vollediger hetgeen G. VAN REYN in zijne *Geschiedkundige Beschrijving van Rotterdam* nopens dit onderwerp (bladz. 262) meldt. O. a. wordt daar gezegd, dat de regering van Rotterdam met HEMONY in overeenkomst trad, dat hij een speelwerk, uit 36 klokken bestaande, en ongeveer 35,000 ponden wegende, voor Rotterdam zoude vervaardigen. Het nieuwe klokkewerk werd in 1660 in den toren gesteld. De groote uurklok heeft dit opschrift:

Dum Campana Sonans ex aequo
Divido Tempus Temporis extremi
Tum Memor esto Tui. A°. 1660.
F. HEMONY me Fecit Amstelodami.

Op den buik der klok vertoont zich het stadswapen, terwijl de halfuursklok dit omschrift heeft:

Grata est Angelicis mea Musica mixta Choraeis;
FRANCISCUS HEMONY me fecit Amstelodami A°. 1660.

Het hamer- en ijzerdraadwerk, tot het slaan en spelen vereischt, is door den stads-horologiemaker FR. VAN DOUW bewerkt en geleverd; de kosten daarvan beliepen ruim *f* 13,000. Het werk werd in 1662 voor de eerste maal bespeeld, en onderging sedert, vooral in den jare 1789, aanmerkelijke herzieningen; ook zijn er sedert nog drie kleine klokjes bij het speelwerk gevoegd, zoodat men er thans 39 telt.

Dit ter opheldering van de vraag in den *Navorscher* 1866, bl. 356. Verder vindt men nog in de *Aanteekeningen* (42 en 43, bl. 85 en 86) van het werk van V. R. nadere toelichtingen, o. a. den zin van de vermelde opschriften. Ook wordt daar ter plaatse gezegd, dat HEMONY tafelen heeft nagelaten, met behulp waarvan in dit vak geoefenden de zwaarte der klokken meer naauwkeurig zouden kunnen opgeven.

Men heeft nu een onderzoek ingesteld naar de in Nederland aanwezige klokkespelen; mogt men het ook niet minder nuttig oordeelen, eene opgave van de in Nederland bestaande *kerkorgels* te erlangen, dan zou V. R^s. *Beschrijving* bij dien arbeid goed te stade komen. De in 1832 te Rotterdam bestaande kerkorgels worden aldaar zeer naauwkeurig opgegeven.

De klokkespelen in Nederland. Niet alleen dat het klokkespel te Monnikendam nog in volle werking is, maar ook het kunstig mechaniek, waardoor vier of meer houten ruiters, op een schijf bij het uurwerk geplaatst en door het slagwerk in beweging gebragt, de galmgaten uitrijden, terwijl de voorste hunner lustig de trompet steekt, laat niets te wenschen over.

Het klokkespel te Hoorn (zie XVI. bl. 324) ging verloren met den brand der groote kerk aldaar.

CONSTANTER.

Titulatuur (vgl. XVI. bl. 330; XVII. bl. 6). Eene uitvoerige opgaaf van titels, zoowel voor adressen als voor 't hoofd van de brieven, herinner ik mij in het *Maandschrift* van C. SOETENS, jaarg. 1833 of 1834, gevonden te hebben. De titel *Edelmogende Heeren* is met de oude grondwet in 1848 verdwenen. Bij de wet van 22 april 1809 bepaalde koning LODEWIJK dat »(art. 34) »de titel door andere personen te geven »aan een edelman van het koningrijk zijn »zou: *hoogwelgeboren heer jonkheer;* aan een »baron die van: *hoog en welgeboren heer;* en »aan een graaf die van: *hooggeboren heer,*" waarbij nog gevoegd wordt, dat de graven ook den titel van *excellentie* zouden voeren. 't Besluit van den souvereinen vorst (13 febr. 1815) spreekt alleen van de titulatuur *jonkheer* en *hoogwelgeboren* en reserveert het regt, om aan sommigen een anderen of meerderen titel toe te kennen of te verleenen. Ik meen dat het gebruik in dezen nog altijd de wet van LODEWIJK volgt. Vroegere titels, b. v. *eerzame* aan winkeliers en dergel.; *manhafte* aan krijgslieden; *eerbare* aan jonge dochters gegeven, schijnen meer en meer uit de mode te raken.

CONSTANTER.

Konijnengeld (vgl. XVI. bl. 360; XVII. bl. 7). Men vraagt naar den oorsprong van het *konijnengeld,* vroeger een academisch emolument. In antwoord op deze vraag diene het navolgende.

Uit een extract van de notulen der vergaderingen van de staten van Holland van den 30sten augustus 1597 (hiernevens gevoegd) blijkt, dat de leden van den hoogen raad, als emolument gedurende de drie wintermaanden, uit de duinen *elke week twee paar konijnen* ontvingen. De rector en senaat der universiteit, vraagden bij adres aan de staten het genot van gelijke

voordeelen; hetwelk hun bij deze resolutie is toegestaan. Naar den geest van den tegenwoordigen tijd mag hierin eene belachlijkheid liggen; in dien tijd was het eene aangename afwisseling van vleeschspijzen, tegenover het bestendig gebruik van gezouten vleesch, want des winters was toen geen versch vleesch te krijgen.

Even als alle bij stad of land geplaatste autoriteiten of ambtenaren, ontvingen de professoren ook jaarlijks een tabbaard, of het daarvoor noodige laken. — Eenigen tijd hierna is dit emolument (althans wat de konijnen aangaat) veranderd in een zekere som geld onder den naam van *konijnengeld.* In de rekening van de academie van het jaar 1696 komt voor, in *uitgave* voor tabbaard- en konijnengeld aan de 15 professoren *f* 776 — makende voor elk *f* 52, — dus geen onbeduidend emolument voor velen, bij een gering tractement.

S. P. L.

Extract uit de Notulen der Staten van Holland van 30 Augustus 1597.

Op 't versoeck van den Rector en den Senaet der Universiteyt tot Leyden, om te mogen genieten provisie ende leveringe van conijnen ter week, als aen die van den Hoogen Raede wordt gedaen, is geappostilleert als hier volcht geinsereerd.

De Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt hebben om redenen geconcenteert ende geaccordeerd. Concenteren en accorderen dat den Rector ende andere ordonnarisse professoren in de Universiteyt binnen der Stadt Leyden, voortaen Jaerlyks ontvangen ende genieten sullen van Allerheyligen af tot Lichtmis toe elx ter week twee paer Conijnen tot dat anders daerin sal wesen voorsien ende geordonneert. Ende alsoo de pachten van de Duynen Lichtmis toekomende sullen expireren ordonneren dat de Duynen die naest de Stadt Leyden syn gelegen met de lasten ende conditien van de Weeckelyksche leveringe van Conynen ten behoeve als voren sullen verpacht worden, welcke leveringe by de Pachters ter weeck gedaen sal worden Jaerlykx geduyrende den voorz tydt in handen van den ontvanger van de goederen des Universiteyts in der tyd wezende, daertoe 't inhoude van desen in der kamere van de reekeninge sal werden vertoont ende geregistreerd. Ende aengaende de leveringe die van Allerheyligen tot Lichtmis toekomende gedaen sal worden aen den Rector ende ordinarisse professoren sal de ontvanger NICOLAES DIRCKZ VAN MONTFOORT daerin voorzien dat deselven gekocht ende gelevert worden ten behoeven van deselve Rector en professoren ende de betalinge van dien gedaen uijt de inkomsten van synen ontvangh.

Abraham Patras (vgl. XVI. bl. 233, 260, 290, 327, 353). Voor de belangstellenden in dezen persoon kan het welligt aangenaam zijn te vernemen, dat bij jhr. F. A. VAN RAPPARD te Utrecht brieven voorhanden zijn van ONNO ZWIER VAN HAREN aan mevrouw de douariere PATRAS, geboren VAN SCHINNE, te 'sGravenhage, de dato Leeuwarden 19 april 1766, en Wolvega 24 febr. 1767, waaruit blijkt, dat deze dame hofsteden had in Weststellingwerf en bepaaldelijk te Blesdijke en Oldelamer, die zij destijds gezind scheen te verkoopen. Ook schijnt het, dat VAN HAREN eigendommen van haar administreerde; hij verzoekt in die brieven de complimenten aan den heer PATRAS, daarmede waarschijnlijk haar zoon bedoelende.

Mij vergund zijnde hiervan melding te maken, heb ik zulks niet willen nalaten.

V. D. N.

Zeeroovers. Vrijbuiters (vgl. XVI. bl. 357). SIMON DANSER of DE DANSER is niet onbekend. Ik geloof dat de naauwkeurigste berigten omtrent dezen stouten en gevaarlijken zeeroover gevonden worden bij VAN METEREN, die er het volgende van zegt, B. 31, fol. 622 (uitg. van 1635).

»In dese tijden [hij spreekt over het jaar 1609] hebben hun veel Zee-roovers van alle Natien ter Zee begheven, veel Schepen nemende ende beroovende, ende mits dat sy niet wel wisten, waer hunnen roof wel te verkoopen, ofte venten, hebben sy hun begheven byde Turcken inde Havenen van Thunis, eertijdts Carthago ghenoemt, ofte daer by voortijdts Carthago pleech te wesen, ende tot Argile, mede in Barbarien tot Larache ende elders, daer het volck byden roof op die Christenen leven: onder dese was een Enghelsman, eertijdts een Visscher seer fameus, ghenoemt Capiteyn WARDE, ende die heeft veel rijcke Schepen vande Venetianen ende andere genomen, ende soo rijck wordende, heeft grooten aanhangh ghekreghen, die sijn Prinsen [1]) tot Tunis inbrochte, ende daer aenspande metten Torckschen Gouverneur ende Basscha, ende heeft meer Zeeroovers van alle zijden bij hem ghekregen, als Capiteyn BISSCHOP ende andere, ende mede een Enghels Ridder, Sire FRANCES VERNEY, die in korten tijdt in Enghelandt wel drie hondert duysent gulden omghebrocht hadde van sijn eyghen Patrimonie. Desen WARDE

1) Prijzen.

heeft hem selven met sijn Zee-roovers rijck gemaeckt, ende woonde tot Tunis als een Heere, sijn Schepen tot rooven uytsendende.

Daer was mede een Schipper van Dordrecht, SIMON DEN DANSER ghenaemt, die op de Staten bestallinghe ter Oorlogen ghevaren was, die tot Marsilien om nootdruft ingekomen, hadde daer met Hoeren ende Boeven bykans sijn Schip verteert, maer wert uyt syn Schip gestelt, dies desperaet zijnde, nam met een kleyn Schip een groot, ende soo voorts spande by aen mette Engelsche ende Turcken, dat sy t' samen sterck van Schepen ende Volck werden, ende dorsten eenige Vloten bespringen, hebbende Schepen met 60 stucken Geschut, 200 ende 300 mannen daer oppe, ende alsoo meest in de Strate van Gybraltar ende Levantse Zee veel Schepen nemende, werden sy gantsch Christenrijk ontsaggelijck.

Ten lesten scheyden dese twee van malkanderen, WARDE hem tot Thunis houdende, ende DANSER tot Argile, elck aenspannende mette Basscha ende Gouverneurs vande plaetsen die mede met haer uyt-reeden, want sy hun anders niet dorsten betrouwen, onder dat ongoddelijck Volck, vreesende om haren gheroofden rijckdom eens vermoort te worden, dies nu mits verlies van soo vele Schepen, alle de Koninghen ende Princen begonden te raetslaghen, hoe datmen de Zee soude bevrijden, namelijck de Vereenighde Nederlanden, die begeerden mette Koningen daer over aen te spannen, want alleen de Kooplieden van haer Princen ende Overheden bescherminghe versochten: ende het was sorgelijck, dat de Christenen, de Torcken de maniere leerden van Schepen te regeeren, met Cruys-seylen, anders dan sy tot noch toe niet veel ghebruyckt hadden, mede met Vlie-booten, daer sy gewoon zijn met Galleyen ende Brygantynen ter Oorloge te varen."

Na vervolgens verhaald te hebben van eenen togt door eene spaansche en eene fransche vloot tegen de zeeroovers ondernomen, met dat gevolg dat een aantal roofschepen vernield werden, gaat hij dus voort:

»Wy sullen nu verhalen van onzen Dortsen Zeeroover SIMON DANSER, die hem meest tot Argile in Africa ofte Barbarien onthouden heeft, ende daer sijn uytreedinghe ende verkoopen gehadt heeft, die welcke nu rijck geworden zijnde, selve ofte door sijn vrienden versocht, afstandt te doene van dien handel, het welcke by de Nederlanden ende Koningh van Vranckrijck, te vorderen raedtsaem ghevonden is, om soo vele moghelijck den handel ende wetenschap van navigeren met onse Schepen Cruys-seylen ende op onse manieren te seylen den Turcken te ontwennen ende beletten, waeromme dese Capiteyn SIMON DEN DANSER sijn remis ofte perdoen, ende protectie vanden Koningh van Vranckrijck bekomen heeft, dies heeft hy sijnen aenslagh behendelijck ende kloeckelijck beleydt, om hem uyt de Turckse handen te wennen. Als hy met eenen Buet was uytter Zee komende, de Janitseren ende Turcken veel aen Lant liepen, maeckte hy mette Turcken een krakeel om den Buet, ende alsoo in een gevecht is hy t' Schepe ghevlucht, sijnen windt goedt hebbende, ende in sijn Schepen veel Christenen van alle Natien, die Slaven waren ghekocht, tot sijnen dienste hebbende, die om haer vrijheydt het leven voor hem waechden, heeft hy de Torcken noch aen Boort hebbende vermeestert, veel over Boort doen springhen, ander over Boordt worpende, de reste vast ghehouden, om noch Christenen te lossen, ende is alsoo met vier Schepen naer Marsilien ghevaren, waer van eenen Spaenschen rijcken Prijs was, 't Volck, Duytschen, Engelschen, Francoysen, in de Prysen ghevanghen, die stonden hem nu by om haer vrijheydt. Tot Marsilien ghekomen zijnde, begaf hy hem inde protectie vanden Koningh ende soeckende met vele beschadichde in 't vriendelijck te composeren, dan eenighe betrocken hem in Rechte, voor Schepen by hem genomen, sints den dagh dat de Koning hem in protectie hadde ghenomen, ende daeromme is hy in December tot Parijs ghekomen, ende men seyde dat de Koningh hem soude in sijnen dienste ghebruycken in eenighe groote voyagien op handen wesende."

Het slot van zijne geschiedenis verhaalt dezelfde schrijver in zijn 32e. boek, fol. 661, als volgt:

De vermaerde Zee-roover, SYMON DEN DANSSER, die, als wy verhaelt hebben, hadde verlaten het Zeerooven, ende hem begeven onder protectie van Vranckrijck, heeft aengenomen een Convoyer te wesen vande Fransoysche ende ander Schepen in Levanten ende in de Strate, tegen de Zeeroovers ende Piraten, mits hem ghevende een half per Cent, dies hy uytvoer met een schoon schip wel 700 vaten groot, wel gewapent met 40 metalen stucken: hij voer ontrent September (1610) uyt Marsilien, conduiserende wel 13 Schepen; maer wy hebben namaels verstaen, dat hy omtrent Thunis aen Landt met sijnen Lieutenant gevangen zijnde, van 't Landt-volck beset ende betrapt was, ende daer inde gevangenisse ghestorven, hoe wel hy vanden

Bassa gheprotecteert werdt, ende de Koningh van Vranckrijck om hem schreef."

Bevat het rapport door LABORANTER vermeld meer omtrent onzen Dortenaar, dan zal hij mij door mededeeling daarvan verpligten. T. G.

Gedanum (vgl. XVI. bl. 357). Gedanum is de latijnsche naam van Dantzig. Het was onder eerstgemelden naam, ook Gedania, reeds in de tiende eeuw bekend. Later heette het in het Latijn ook wel Dantiscum. De poolsche naam der stad is Gdansk, een woord dat omtrent in het midden tusschen Gedanum en Dantzig staat.

Niet zelden heeft men vrij wat moeite om uit de latijnsche namen van steden, b. v. bij aanhaling van boekentitels, de tegenwoordige te vinden. Voor zoover die steden reeds aan de ouden bekend waren, vindt men ze in BOSSE, *Compend. geogr. antiq.* (Leiden 1818); zelden ook slaat men CLUVERIUS, *Introd. in Geogr. univ. tam veterem quam novam* (Amsterdam 1697) vruchteloos op. Met dat al ware eene naauwkeurige woordenlijst gansch niet nutteloos.

H. M. C. v. O.

Gedanum ook wel *Gedanum Dantiscum* is *Dantzig*. De VAN WAESBERGES hadden daar een établissement en een uit dit geslacht was aldaar gevestigd. Zie *Bulletin du Bibliophile Belge*, tome XIX, Brux. 1863, p. 331. Ik twijfel of het jaartal 1635 juist is. A. M. L.

[Behalve deze ontvingen wij op de vraag omtrent Gedanum nog antwoorden van DIXI, V. D N., C. P. L., J. L. B. en H. O.]

Zwarte polder (vgl. XVI. bl. 357.) In het *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* van A. J. VAN DER AA vindt men geen gewag gemaakt van eenen *Zwarten polder* digt bij Breskens, maar wel van eenen *Zwarten polder*, welke deels tot de gemeente Kadzand en deels tot de gemeente Nieuwvliet behoort, en in 't geheel 5 bunders, 30 roed. en 84 ell. groot is. Nu geeft VAN DER AA bij dit art. verder op, dat in dezen polder op het kadzandsche deel eene hofstede — en onder Nieuwvliet eene arbeiderswoning gevonden wordt.

Zijn nu deze gebouwen in dien polder, sedert de opgaaf, 1851, van v. D. AA, niet weggeruimd, dan kunnen de brieven, te Oostburg ontvangen, zeer wel tot de gezinnen in dezen polder bestemming hebben.

Ook op de *Kaart van de provincie Zeeland*, door A. MAGIELSE en J. J. BRANDT, vindt men dezen *Zwarten polder* tusschen Kadzand en Nieuwvliet.

Bij VAN DER AA vindt men nog een ander art., *de Zwarte polder*, gelegen in de prov. Friesland, arr. en kanton Heerenveen, maar hierbij wordt niets van gebouwen gemeld, en deze polder is alzoo vermoedelijk onbewoond. P. FRET.

Zwarte polder. In Staats-Vlaanderen, in het land van Kadzand, zijn twee Zwarte polders, de eene nagenoeg 105 bunders groot, de andere ruim 5 bunders, hiervan ligt een gedeelte in Kadzand en het andere in Nieuwvliet. In het kadzandsche deel staat eene hofstede en onder Nieuwvliet eene arbeiderswoning. In Friesland, arr. en kanton Heerenveen heeft men ook De zwarte polder, dan of die bewoond is, kan ik niet opgeven. K. v. S. n°. 2.

Zwarte polder. Er ligt een polder van dien naam in de friesche grietenij Haskerland; ik weet echter niet of deze bewoond is. Wel is mij bekend, dat er huizen staan in den *Zwartenbergschen polder* onder de gemeente Etten en Leur in Noordbrabant en dat deze polder wel eens bij verkorting *Zwarte polder* heet.

CONSTANTER.

Geschiedenis van het volksonderwijs (vgl. XV. bl. 107). Zeer belangrijke mededeelingen over de parochie- en kloosterscholen gedurende de middeleeuwen in ons vaderland, deelde onlangs prof. W. MOLL mede in eene openbare zitting der akademie en zal hij binnen kort in het IIIe deel zijner *Geschiedenis der Christelijke kerk* doen drukken. CONSTANTER.

Honden met ingekorte voeten (vgl. XIII. bl. 201, 230, 291, 331; XIV. bl. 323).

Voor mij ligt een document van het jaar 1609, waaruit blijkt, dat de heer van Rhoon en Pendrecht het regt had »Jaerlicx door zijn geswooren bode te doen publiceren eñ affroupen een ordonnantie" houdende vērbod aan alle ingezetenen en ingeërfden van zijne heerlijkheden om honden te laten los loopen, ten zij ze »*gepoottet*, gekneppelt ofte geblockt waren."

Onder *gepoottet* zal moeten worden verstaan een ingekorte of afgehakte voorpoot.

Duidelijker spreekt echter nog eene keure van Abbenbroek van 1607 en »jaeren aldaer in observantie geweest."

»Item, voorts eñ sal niemandt honden »houden, of hij en sal hem *sȳ voorste poot* »*afslaen* ofte een knoppel aen hanghen up een boete van drije pondt swarten."

Te Rhoon werden de honden van diegenen die het gebod overtraden, *opgehangen!*

F. O.

De graaf de Saint Germain (vgl. XI. bl. 164; XIV. bl. 356). In een artikel over de gedenkschriften van prins KAREL VAN HESSEN, in de *Wetenschappelijke bladen* 1866, 7de aflev. wordt van dezen geheimzinnigen persoon het volgende gezegd. Er is veel gesproken over de betrekking van prins KAREL tot den graaf DE ST. GERMAIN (niet te verwarren met den generaal van dien naam), tijdgenoot van CAGLIOSTRO, en die in geen mindere mate dan deze de aandacht tot zich trok. »De beruchte wonderdoener graaf DE ST. GERMAIN," zegt dr. EDWARD VEHSE, *Geschichte der Deutschen Höfe*, »stierf in 1784 in prins KARELS armen. Hij vermaakte zijne papieren aan den landgraaf, die echter nooit goedvond een der mysteriën, op dien man betrekking hebbende, openbaar te maken."

Prins KAREL deed meer dan dit: hij toonde aan dat er geen mysteriën te ontdekken waren, dat de graaf DE ST. GERMAIN eenvoudig een wetenschappelijk man was, die het inzonderheid ver gebragt had in de studie der schei- en plantenkunde en de metallurgie, en zich de kunst van het slijpen van edele gesteenten in een hoogen graad had eigen gemaakt. »Er bestond naauwelijks iets in de natuur," zegt de prins, „waarvan hij geen partij wist te trekken of dat hij niet wist te volmaken. Hij deelde mij zeer veel mede van 't geen hij wist, maar enkel de beginselen; waarna ik door eigen proefnemingen tot resultaten moest geraken; en slaagde ik in mijne pogingen, dan verheugde mijn leermeester zich steeds bovenmate."

»Welligt," vervolgt prins KAREL, »koesteren sommigen het verlangen om iets meer van 's graven geheimzinnige geschiedenis te weten. Gaarne deel ik met de meeste getrouwheid mede wat ik daaromtrent uit zijn mond mogt vernemen. Hij verhaalde mij, dat hij acht en tachtig jaar oud was toen hij in Holstein kwam. Volgens deze opgave mogt hij dus bij zijn dood den ouderdom van twee of drie en negentig jaar bereikt hebben. Hij zeide een zoon te zijn van prins RAGOZKY uit Zevenbergen, en diens eerste gemalin, die tot het geslacht der TEKELY behoorde. Hij werd reeds op prillen leeftijd onder de hoede van den laatsten der MEDICIS geplaatst, in wiens vertrek hij steeds sliep. Toen hij vernam dat zijne beide halve broeders, zoons der prinses van Hessen-Rheinfels of Rothenburg, door keizer KAREL VI tot zich genomen en, naar dezen en diens gemalin, St. KAREL en St. ELIZABETH verdoopt waren, zeide hij bij zichzelven: »Welnu, dan zal *ik* mij SANCTUS GERMANUS noemen." Ik kan de juistheid van het berigt omtrent zijne geboorte niet waarborgen, maar wel heb ik van eene andere zijde met zekerheid vernomen, dat de laatste der MEDICIS zich zeer veel aan hem gelegen liet liggen. Bij dit geslacht bestond, gelijk men weet, eene groote voorliefde voor abstracte wetenschap, en het is dus niet te verwonderen, dat de graaf insgelijks met zulk eene zucht bezield was. Hij verzekerde mij echter zijne kennis der natuurwetenschappen aan eigen studie en proefnemingen verschuldigd te zijn. Hij was grondig bekend met de eigenschappen van planten en kruiden, en had artsenijen uitgevonden waardoor hij zijne gezondheid bewaarde en zijn leven verlengde. Ik ben nog in het bezit van al zijne voorschriften; maar de geneeskundigen zijn na zijnen dood meedoogenloos tegen zijne wetenschap te velde getrokken."

Uithangborden. In het Noordeinde te 's Gravenhage wordt een oud uithangbord gevonden, genaamd »In de duizend vreezen", voorstellende een lam op eene heuvel, omringd door wolven. De overeenkomst van dit uithangbord met een mozaïek in de kerk San Praxide te Rome is opmerkelijk. Genoemd mozaïek is van de negende eeuw en stelt insgelijks een lam op een heuvel, omringd door wolven, voor, als eene symbolische voorstelling van CHRISTUS en de apostelen. Zoude het niet mogelijk zijn, dat het uithangbord oorspronkelijk dezelfde meening had? Het lam zou CHRISTUS, en de wolven, zij die hem gevangen nemen, kunnen zijn, terwijl de »duizend vreezen" doelen op den strijd van dien duisteren nacht in den hof van Gethsemane, op dat gebed en dat zweeten van bloed in die eerste acte van het indrukwekkende drama onzer verlossing!

Aan den voet van de Hezelstraat te Nijmegen vindt men een uithangbord, genaamd »De Zwarte Ruiter", voorstellende eenen dragonder, in de kleederdragt van den tijd der Bataafsche republiek met een zwart gelaat en in vollen galop als de ruiter op eenen gouden rijder. Kan de dragonder afstammen van de zwarte ridders, die in de oude ridderromans te huis behooren?

JACOB LARWOOD.

Benoeming der vroedschap te Alkmaar 1783. Den 24en february 1783 ontzegde de vroedschap van Alkmaar aan den erfstadhouder het regt om hare leden te benoemen. Eene reeks van brieven, protesten en vertoogen was daarvan het gevolg. Ik vind van deze zaak het laatst gewag gemaakt op 3 december 1784, toen de rege-

ring van Alkmaar hare bewijsstukken indiende bij de staten van Holland en deze eene commissie van onderzoek benoemden. Wat is er verder over voorgevallen?

C. W. B.

Petroleum. Wij vinden daarvan niet alleen bij KILIAAN gesproken, die spreekt van peter olie, naphtha, bituminis liquidi genus, flos tenuissimus bituminis, vulgo petreleum et petroleum; maar een der medewerkers deelde ook in den *Navorscher* XVI. bl. 146 mede, dat de zegswijze *den goeden peeteroly* door JOANNES SARTORIUS wordt opgegeven als vertaling van 't spreekwoord *Deorum manus.* Daaruit blijkt, dat men reeds voor omtrent drie eeuwen deze vloeistof kende en er zeer veel meê op had. Maar wat deed men er toen mede, zeker toch iets anders dan in de lamp branden? en waarom werd zij zoo uitnemend geacht?

Nog iets. Men hoort meestal spreken van *de* petroleum. Maar petroleum is in het Latijn onzijdig. Moet men dus niet, indien men het latijnsche woord wil behouden, zeggen *het* petroleum, of indien men het vrouwelijke geslacht wil behouden, de peterolie?

T. G.

De geschiedenis van den hoed. Wel niet te vergeefs heeft men willen beweren, dat voor den waarnemenden geest, in een zoo onbelangrijk en eenvoudig voorwerp, als *de hoed* is, een deel der geschiedenis van den mensch is gelegen. Evenmin is het te ontkennen, dat de wijzigingen, die de hoed in den loop der eeuwen heeft doorleefd, een belangwekkend licht verspreiden over den geest der beschaving, en dat hij in het groote opengeslagen boek des menschelijken levens een hoofdstuk vormt, dat ons, een poos lang, even sterk kan boeien als elke andere zaak, b. v. als de geschiedenis van een tak der kunst, eener dynastie of van een merkwaardig dierenras.

Het oude spreekwoord: zeg mij met wien gij verkeert, en ik zal u zeggen, wie gij zijt (*dites-moi qui tu hantes, et je te dirai qui tu es*) is op de meest verscheidene wijzen gebezigd geworden. Gerustelijk zou men dit spreekwoord ook op den *hoed* toepassen en zeggen mogen; »Wijs mij, wat ge op uw hoofd draagt, en ik zal u zeggen, wie gij zijt." Ik meen hiermede niet in oppervlakkigen zin, dat men den soldaat aan zijn helm of chakot, den lijfkoetsier aan zijn gegalonneerden cylinder herkent, maar in de hoogere beteekenis dat ik een kenmerk van het menschelijk karakter zie in het karakter van den hoed en de wijze waarop hij wordt gedragen.

Dit geldt evenzeer van enkele personen als van gansche geslachten. Men beschouwe slechts den hoed, die gedurende en ook na den dertigjarigen oorlog in Duitschland werd gedragen, den zwierigen slappen hoed met den half opgeslagen en half neerhangenden klep en met den wuivenden vederbos, als den hoed van den eersten voorvechtersbaas en van den militairen saletjonker. In dien hoed toch was, door zijn fantastischen vorm en versiersels alle liederlijke overmoed te herkennen, die een langdurige militaire overheersching met zich sleepte. Men denke voorts aan den nuchteren hoed, dien de puriteinsche Brit ten tijde zijner groote omwenteling droeg, en die den geest afspiegelde van een ernstig menschengeslacht, zoo streng in zijne beginselen als slechts de revolutie had kunnen vormen. — Aan hun hoed moest gij ze reeds herkennen! De lange reeks van hoofddeksels, die ééne eeuw ons aanbiedt, stelt ons in staat te beoordeelen, of oorlog de menschen bezig hield, dan wel de vrede aan hunne zeden een meer helder en vriendelijk aanzien gaf; of weekhartigheid en laatdunkenheid, dan wel eene sterke rigting des geestes het hoofd beheerschte.

De zwarte barret der reformatie, door de geleerden en de beschaafde lieden van dien tijd gedragen, past kwalijk in een gezelschap waar zotteklap en wellust den hoofdtoon voeren. De hoed van het laatste slag van lieden, nl. de klaphoed, die men tot tegen het einde der vorige eeuw onder den arm droeg, om de gepoederde pruik te sparen, zou inderdaad een ondenkbaar hoofdsieraad geweest zijn in een zoo ernstigen en veel bewogen tijd.

De hoed staat aldus in naauwe betrekking tot het karakter van gansche tijdperken en volkeren, en in de menigvoudige wijzigingen, die zeden, smaak en mode hebben te weeg gebragt, sedert het bladerennet der eerste volken tot aan den verfijnden cylinder in onze dagen, is de hoed een getuige der geschiedenis geweest.

Niet minder toch worden de neigingen, werkkring en hebbelijkheden van den enkelen mensch door zijnen hoed uitgedrukt. In den vorm, het tooisel, de waarde of de houding verraadt zich dikwijls het onmiskenbaar beeld zijns karakters. Alleen bij hen, bij wien van geen karakter hoegenaamd sprake kan zijn, is ook de hoed een onbeteekenend voorwerp. En toch past voor zulke lieden het best een hoed zonder rand, daar men ze, even als dezen, nergens weet aan te vatten. Laten wij in onze verbeelding echter niet voortgaan! Er beweegt zich voor ons toch een geheele zee van hoeden, en wij kunnen verzekerd zijn, dat

er hier en daar wel een enkele voorkomt, die onze aandacht eene poos bezig houdt.

Daar schemert voor ons gezigt een fijn zijden hoed van het elegantste fatsoen, zoo als de nieuwste mode hem aanbiedt, en de bodem gelijkt wel een spiegel. Het is een cylinder, die alleen echter bij gelakte laarzen en een lorgnon voor het oog zijn karakter kan behouden. Met den top van den duim of van den voorsten vinger aan den fijn omgebogen rand aangevat, zweeft hij over het hoofd — en de verhevenste taal der hoffelijkheid spreekt uit hem.

Men durft er niet op zweren, dat hij betaald is; maar een dusdanig bestaan hangt in het oog der wereld nimmer van eene rekening af; en, terwijl de hoedenfabrikant het onbegrensde credietstelsel van onzen tijd verwenscht [1]), weet deze hoed zich gemakkelijk crediet te verschaffen. Zoo heeft overal de schaal boven de kern vooruit. Geheel anders vertoont zich de zwarte, stroeve *bibi* [2]), waaraan bij alle zuiverheid geen enkel elegant haartje is te bespeuren; die alleen des zondags uit de doos komt, en eene mode volgt, die reeds lang den doodslaap is ingegaan. Aan den hoed is geen enkel poëtisch *golfje* te bespeuren, waarop die van zijn buurman zich zooveel laat voorstaan.

Solide en duurzaam is de zinspreuk zijns bezitters; regtuit als de rand van zijn hoed is zijn wezen; glansloos en degelijk als het vilt.

Deze wakkere burger weet nog van den tijd te roemen, waarin de hoed werkelijk den man maakte; waarin het eene gebeurtenis was, als de cylinder het eerst op het hoofd kwam, als het gilden-examen vastgesteld en de kring van de eerwaardige hoeden uitgebreid werd, die uit even zoovele hoofden bestond.

Beschouwen wij echter eens de draagster van »den letzten Versuch" wier gansche denk- en handelwijze op de overoude stelling steunt, dat men slechts naar den schijn oordeelt, zoolang de beschaving haren scepter blijft voeren. Zij weet dit beter dan de diepzinnigste wijsgeer. Van haar voorhoofd is reeds lang de lente geweken, doch de breede rand van haren hoed werpt zijne barmhartige schaduw daarover heen, en niemand zal een onderzoek naar hare geboorteakte instellen, daar de bonte linten nog zoo jeugdig in den wind fladderen.

Niemand? — Weinige schreden van haar af verwaardigt zich een rooskleurig gezigtje den breeden rand met een medelijdend lachje te begroeten, daar zij — waar zij God voor dankt, — om *haar* voorhoofd geen bedriegelijken hoedrand noodig heeft, om hare rimpels daaronder te verschuilen. Op haar hoofd troont een lief hongaarsch hoedje, dat ook niet de geringste bekoorlijkheid verbergt, die der coquetterie ten dienste staat.

Het ontstaan van den hoed dagteekent van hetzelfde tijdstip als de zondeval. Hij was naast de voorschoot, in den meest eenvoudigen vorm, het eerste kleedingstuk; en het schijnt, dat de gansche menschheid met den hoed is meêgegaan; even als de kleine kinderen, die alles in den mond steken, wat zij maar in handen kunnen krijgen,

Zij — de menschheid — *moet* toch ten allen tijde haar hoofd hebben bedekt gehad. Hoe menigvuldig is echter de stof, die de natuur daarvoor heeft moeten leveren!

De vogelen der lucht gaven hunne vederen; de dieren des velds wol en haren; amphibiën hunne huid; het schaap, de kameel, het konijn, de geit, de haas en vooral de bever, moesten hunne vellen er aan geven; de bouwlanden vlas en katoen; de aarde metaal en steenen; de zee paarlen; en de mensch heeft al zijne scherpzinnigheid moeten inspannen, om uit al deze stoffen een hem passend hoofddeksel te vervaardigen.

Wanneer men aldus de massa hoeden de revue laat passeren, die uit deze bemoeiingen zijn voortgekomen, dan zou men mogen veronderstellen, dat de menschheid niets anders had te doen, dan alleen het problema van een goed passenden hoed op te lossen. En wat was het schitterend eindresultaat? — de cylinder.

Alleen de chinesche hoed, die het verschil van standen aanwijst, werd reeds voor duizenden jaren gedragen, gelijk zooveel, dat bij dit volk, dat eeuwen lang op denzelfden trap van beschaving bleef staan, door den tijd onveranderd is gebleven. De oude Grieken droegen reeds een uit vilt vervaardigden hoed. Zij wisten zeer aangenaam te leven, en lieten zich in den zomer ook den schedel niet verbranden, noch 's winters van den kouden regen het hoofd wasschen. Wat de Romeinen betreft, zij droegen alleen bij feestelijke gelegenheden een hoed. Na den moord van NERO werd het gebruik om een hoed te dragen, algemeen. Onder de noordsche volken waren de Angelsaksen de eersten, die strooh oeden droegen, terwijl vooral in de koude noordelijke streken van Europa, de hoofdbedekking het vroegtijdigst in gebruik was en de meest gewijzigde gedaanten werden uitgevonden. Lang droeg men den ijzeren helm en de barret, tot dat de spitsche hoed

---

[1]) Ik hoorde eens iemand zeggen: „de meeste menschen sterven zonder ooit een *betaalden* hoed te hebben gedragen, want in den regel wordt een nieuwe hoed gekocht, en daarna de oude betaald."

[2]) In vroegere jaren werden de hoedjes voor zeer kleine meisjes *bibi's* genoemd.

met breede randen, kwam overwaaien. In 1360 spreekt men van den eersten hoedemaker. Deze woonde te Neurenberg, de bakermat der duitsche nijverheid. Het gebruik om den hoed met pluimen te tooien, werd toen reeds algemeen en is dit nog langen tijd daarna gebleven. Thans dragen alleen dames en soldaten pluimen.

In de 15e eeuw waren er hoeden zoo klein als een vingerhoed, veel op een omgekeerd tuinstoeltje gelijkende. Daarop volgde, weder voor langen tijd, de vreedzame barret, in ieder geval, een geschikter dragt, dan onze hedendaagsche schildvormige muts. In de 16e en 17e eeuw heerschte eene ongekende weelde in de hoeden. Dit waren de gulden dagen voor de hoedenfabrikanten, pluimmakers en goudstikkers. Nu eens droeg men zwarte, dan weder witte, roode en gele hoeden; nu met dit versiersel dan met een ander, nimmer tevreden met de mode, en zoo luimig als de mode, wisselde ook de stof.

Thans verandert de vorm van den hoed ten hoogsten met eene eeuw. De hooge vilten hoeden waren aanvankelijk zeer duur, en werden alleen door voorname lieden gedragen. Een der fraaiste zien wij op het trotsche hoofd van RUDOLF VAN HABSBURG, zooals hij op het raadhuis van Frankfort is afgebeeld, eenvoudig zwart, met breeden rand en witte pluim. RUBENS droeg mede een hoed van zeer schoonen vorm. Beroemd is de hoed van LODEWIJK XI, die met een aantal looden heiligenbeeldjes was opgesierd, tot wie de vrome monarch bij afwisseling zijne gebeden rigtte. Buitendien bezat deze hoed nog een ander merkwaardig tooisel, bestaande, in een snoer van robijnen, dat de koning verpandde. als hij geldgebrek had. FRANS I, de vriend der kunsten, droeg een gekleurden hoed, gewoonlijk van blaauw fluweel, met paarlen en metalen versierd en van witte pluimen omgeven. HENDRIK VIII tooide zijn hoed met eene roos. De hoeden, die in de dagen van LODEWIJK XIV aan de hoven van Versailles en Londen werden gedragen, waren de sierlijkste en meest smaakvolle, die er ooit hebben bestaan. Hoe fier toont zich dit hoofddeksel, dat het voorhoofd niet verbergt, met eene fraaie witte, roode of blaauwe pluim versierd, en dat het oog nog in verrukking brengt bij de beschouwing der oude schilderstukken van dien tijd. Met die pluim den grond aan te raken, was werkelijk eene eerbewijzing aan de dames van geheel anderen aard, dan het hedendaagsche in de lucht zwaaien van ons hoofddeksel, zooals wij thans groeten.

Van den hoed der militaire voorvechters, dien de dertigjarige oorlog schiep, gewaagden wij reeds. Met den vrede keerde echter een verstandiger vorm terug. Het uiterste kan zich toch niet lang op de hoogte staande houden. De hoed werd weder stijf en eenvoudig. De pruikentijd genaakte, en iedere rand werd tot last. Eerst wipte men hem aan eene zijde op, vervolgens aan twee zijden, en eindelijk aan drie zijden, zooals FREDERIK DE GROOTE hem droeg. [1]). De allongepruik was reeds beschutting genoeg voor het hoofd. Ten laatsten kon de frisuur, met hare kunstmatige orde alles in den weg staande, er in 't geheel geen meer dulden. De hoed werd van zijne hoogte gestort; men vouwde hem als een vel bordpapier in elkaêr, en zoo werd hij onder den arm gedragen. In dienzelfden tijd komen ook de eerste der tegenwoordige [2]) dameshoeden voor.

Hierop begint het tijdperk van den cylinder. Merkwaardig genoeg was deze hoed, (die in onze dagen iets ploertigs — of zelfs iets *conservatiefs* heeft), terwijl men den lagen vilthoed met de benaming van »suikerbrood" aan alle oproermakers toeduwde, bij zijn optreden het teeken van vrijgeesterij. Men denke slechts aan GÖTHE en WERTHER; aan Engeland en Amerika. De fransche omwenteling hield zich, in hare manier van niets te ontzien, niet slechts met de hoofden, maar ook met de hoeden bezig. Een tijd lang werd de hoed geheel van zijnen troon gestooten en door de roode phrygische muts vervangen. Daarna werd de engelsche cylinder, in eenvoudigen vorm en met opgeslagen klep aangenomen, en in Duitschland algemeen gedragen. Alle verzet daarbij van hooger hand was vruchteloos.

Men verhaalt eene anekdote van den landgraaf van Hessen, later keurvorst WILHELM I, die het bewijs levert, hoezeer de cylinder als revolutionair in verachting was. Hij liet n.l. de tuchtelingen met ronde hoeden loopen..

Dertig jaren later prijkte de cylinder op den troon van Frankrijk, op het hoofd van

---

[1]) Als de *driekante* hoed of zoogenaamde *steek* werkelijk op die wijze in de mode is gekomen, dan vervalt de veronderstelling, die ik meermalen hoorde uiten, *alsof* de *driekante* hoed, wel het meest en het langdurigst door de geestelijkheid gedragen, het teeken der *drieëenheid* in zich bevatte. Is echter iets daarvan aan, dan is 't opmerkelijk, dat, behalve door de amsterdamsche aansprekers, thans alleen nog door het meerendeel der joodsche kerkelijke ambtenaren en geestelijken en door de predikanten der christelijk afgescheidenen in Nederland *steken* worden gedragen. Met regt mag men hierop zeggen: *les extrémes se touchent*.

[2]) Met de tegenwoordige dameshoeden worden gewis niet de *hedendaagsche* bedoeld, daar deze toch tot „niets" zijn afgedaald.

LODEWIJK PHILIPS. De driekante hoed bleef nog alleen de medgezel van den ambtelijken rok en van de uniform. De ministers van 1848 versmaadden hem, doch thans treedt hij bij openbare of feestelijke gelegenheden weder in functie. Zijn val is echter algemeen, en met hem zijn poeder, staart, korte broek enz. gevallen, zoo als met den cylinder eens de rok zal vallen.

De ronde hoed verkreeg overal het burgerregt; en hoe sterk hij zich op het hoofd vastwortelde, in weerwil men hem evenmin sierlijkheid als geschiktheid kan toeschrijven, bewijst de strijd dien hij in onze dagen met den lagen hoed heeft door te staan. Deze, de hoed der toekomst, zal weldra de zege behalen.

Zoodanig is, in algemeenen zin, en op groote schaal beschouwd, *de geschiedenis van den hoed*, waarin de luimen van volkeren en tijden zich afspiegelen, en die nog evenveel omwentelingen en wijzigingen in het vooruitzigt heeft, als de menschheid zelve. Wie kan zeggen, wat men over 100 jaar op het hoofd draagt? Dat men echter met 100 jaar over den in Hongarije reeds gelukkiglijk afgeschaften hoed zal lachen, is zoo zeker, als wij dit doen over de meeste der te niet gegane hoedvormen.

De hoed is op onderscheidene wijzen geëerd geworden en hij gold dikwijls als het teeken der vrijheid. Bij de Grieken en Romeinen kregen de slaven, als kenteeken hunner vrijlating — een hoed; en in de middeneeuwen vond dit mede plaats bij de duitsche studenten, wanneer zij van de voogdelijke heerschappij der professoren werden ontheven. Zweden voerde algemeen den hoed in zijn schild, en de Nederlanders verhieven hem mede als het symbool hunner vrijheid, nadat zij het spaansche juk hadden afgeschaft. Ditzelfde deden de Romeinen na den moord van CESAR. SHAKSPERE laat eens een edelman bij zijn hoed zweren; en in »As you like it" vraagt de schoone ROSALINDE: »Is zijn hoofd een hoed waard?" In de middeneeuwen bestonden er bankeroetiershoeden. Wanneer iemand bankeroet ging, werd hij in Duitschland met een gelen, en in Frankrijk met een groenen hoed op het hoofd te pronk gesteld, en moest hij dien hoed levenslang of vele jaren achtereen blijven dragen. Ging hij zonder dien hoed, dan mogt ieder schuldeischer hem laten gijzelen. Op kersmis wordt door den paus een hoed en een degen gewijd, om die aan een aanzienlijk personaadje ten geschenke te geven, welke zich omtrent het geloof heeft verdienstelijk gemaakt. Een zoodanige hoed werd in 1785 na den slag bij Hochkirchen aan den oostenrijkschen generaal DAUN, den gevaarlijksten vijand van FREDERIK den Grooten, geschonken. De hoed van FREDERIK zelven behoort tot de geschiedkundige merkwaardigheden. Ieder kind kent hem — dien kleinen driekanten hoed; hij kent ook het gefronsde voorhoofd, de groote, strakke oogen en strenge gelaatstrekken, die onafscheidelijk zijn van den hoed.

Het handelshuis FUGGER, in de middeneeuwen zoo beroemd geworden, kwam in het bezit van den kostbaarsten en zeldzaamsten hoed die er ooit bestond. Hij was rond en hoog, met een breeden, geel fluweelen rand, en met roode en witte pluimen, versierd met een krans van saflieren en robijnen en zes snoeren kostbare paarlen, die als strengels om het hoofd zaten. Men verbeeldt zich gewis, dat onder dezen hoed slechts een voorname windbuil moest zitten, verre van daar. Hij prijkte op het hoofd van den woesten, krijgshaftigen hertog van Bourgondië, KAREL den Stouten.

Hij verloor hem in den geduchten slag bij Granson, in 1477; en een eervergeten duitsch soldaat raapte hem op, en verkocht hem aan graaf JACOB FUGGER voor de toen hoogst aanzienlijke som van 4700 gulden.

Gelijk meermalen in de geschiedenis zich het voorbeeld opdoet, dat kleine oorzaken groote gevolgen kunnen hebben, zoo levert ook de hoed van GESLER het belangrijke bewijs, hoe er oogenblikken of liever schokken zijn, die den gang der gebeurtenissen zijne rigting of zijne verschillende wending geven. Duizenden waren met een zelfde gevoelen bezield als een TELL; doch niemand had den moed dit gevoelen lucht te geven, iets wat in zoodanige oogenblikken een magtigen invloed op de bewogene menigte uitoefent. De hoed had, van het oogenblik af, waarop TELL sprak: »Ik buig alleen voor God!" reeds zijne heerschappij verloren. Hij was de schok, die de lawine deed rollen. Die hoed kan toch gewis merkwaardig heeten, en met regt wordt hij door de Zwitsers, als het teeken hunner vrijheid, in hun wapen gevoerd.

De fransche revolutie, die zelfs de koningen in hunne graven niet liet rusten, de kroonen der voormalige regeringen verbrijzelde en op de straten wierp, verbande alles wat aan het hoofddeksel der monarchen en der maatschappij kon doen denken; en toch was zij niet bij magte een nieuw hoofddeksel te scheppen, in de pogingen waartoe zij zich slechts belagchelijk maakte. Een ROBESPIERRE poederde zich en droeg den aristocratischen hoed en de zijden kousen. Na hem regeerde ten laatsten de beroemde kleine hoed, die uit den chaos opsteeg en plotseling de blikken van

Europa ketende; het was de hoed, die de Alpen zag, de ijsvelden van Rusland, Leipzig, Waterloo, St. Helena, en die thans rust in den dom der Invaliden, — een hoed, waaraan bewondering en vloeken kleven, de hoed des grootsten veldheers van den nieuwen tijd en van den eerzuchtigsten despoot en veroveraar.

Het bovenstaande, even als de *geschiedenis der handschoenen* [1]), (vgl. *Nav.* XVI. bl. 3), voorkomende in de *Neue Frankf. Zeitung,* was reeds door mij neêrgeschreven, toen ik in het *London Journal* van 24 maart 1866, onder den titel *A few words about hats,* nog het volgende aantrof:

»Naar men mag veronderstellen, zijn de hoeden alleen bestemd, om ze in de open lucht te dragen. Er zijn er echter, die ze overal, behalve in de kerk [2]) of te bed, ophouden. De aanwezigheid van dames is niet voldoende, dat alle mannen, in plaatsen van uitspanning, den hoed afzetten. Dit is vooral het geval bij de bevolking der noordelijke staten van Amerika. Men heeft er van gewaagd, dat broeder JONATHANS streng beginsel van persoonlijke en staatkundige onafhankelijkheid zelfs reikt tot zijne geneigdheid om zijn hoed af te nemen (to doff his beaver). Hij is van gevoelen, naar men beweert, dat die handeling, in zekeren zin, iets aan zijne souvereiniteit kan te kort doen. En toch versieren zich souvereinen zelve niet ten allen tijde met hunne kroon; en wanneer zij in burgerkleeding uitgaan, houden zij nimmer den hoed op in de woning hunner onderdanen, of waar ze zich ook bevinden, om aan de regelen der *etiquette* te voldoen, die voorschrijven, dat *heeren* zich met ongedekten hoofde moeten vertoonen.

Het is eene groote dwaling te veronderstellen, dat aan de waardigheid van den man op eenigerlei wijze wordt te kort gedaan, zoo hij, als een bewijs van beleefdheid, zijn hoofddeksel afneemt.

GEORGE FOX, de stichter der kwakerssekte, weigerde den breedrand te verbergen bij zijne komst voor KAREL II, waarop de koning, op hoffelijke wijze, zijn gevederde muts afdeed voor dien grimmigen en hardnekkigen vijand van »ijdele vertooningen." De oude koning GEORGE, die vóór dat zijne geestvermogens waren verzwakt, wel eens een woord op zijn pas wist te zeggen, maakte eens eene aanmerking tot den graaf van Kinsale, die wel vermelding verdient. De graven van Kinsale bezaten het voorregt, voor hen verworven door dezen of genen gepantserden gladiator, hunne hoeden in bijzijn der koningen op te houden; en deze zonderlinge pair, wel verre van een enkel oogenblik van zijn regt af te zien, gelijk ook zijne voorzaten waren gewoon geweest, vond het goed zijn hoed op te houden gedurende den tijd, waarop hij bij den koning en de koningin ten gehoore werd ontvangen.

Op zekeren dag zeide hem de koning, op vriendelijken toon: »Mylord! gij hebt wel het regt voor *mij* uw hoofd gedekt te houden; doch geen koning mag u het regt toestaan uw hoed te dragen in tegenwoordigheid van dames'' enz.

Leeuwarden. ALEXANDER.

[1]) Deze bijdrage is door het *Stuivers magazijn* in haar geheel opgenomen, zonder de bron te noemen.

[2]) De Joden en de meeste der oostersche volkeren hebben in hunne bedehuizen en bij alle godsdienstige verrigtingen, of liever bijna ten allen tijde het hoofd gedekt. Hierover welligt later meer.

Opperhoofden van Palembang (vgl. XV. bl. 292). Zou LABORANTER niet in de mogelijkheid zijn, deze vraag te beantwoorden?

Susteren van Ellewouts-dijcke. Bij DIERCXSENS, *Antverpia Christo nascens et crescens Antw.* 1747—1763. Part. VI. pag. 794, lees ik: *Item sijn d' Ingesetene der voors. Stad grootelick belast met vele Conventen, Godshusen, Gasthusen ende andere plaetsen op d' Aelmoessenen levende, als sijn Predickeren, Observanten, sinte Cleren-susteren, Derde Ordene van sinte Franciscus, Bogh“harden, Wit-susteren, Lollarden, Cellebruederen, Zwesteren, Blau-bruederen, Susteren in de Infirmarie, Susteren van Ellewouts-dijcke met meer andere, die dickwile menige gebreken hebben.......*"

Wie zijn die hier genoemde *Susteren van Ellewouts-dijcke?* C. P. L.

Voormalig nonnenklooster Jerusalem te Bieselinge. Onder dit opschrift gaf dr. SWALUE in den *Zeeuwschen Volks-Almanak voor* 1843, een belangrijk opstel. Hij vermeldt daarin onder anderen ook, dat, toen het klooster Sinte Margrieten dale te Antwerpen gesticht werd, men van de abdisse te Bieselinge verzocht heeft, uit hare kloosterlingen eene abdisse, met nog eenige zusters, derwaarts te zenden. Over de dagteekening van den brief, waarbij dit verzoek gedaan werd, schijnt verschil te bestaan. DIERCXSENS in zijne *Antverpia Christo nascens et crescens,* part. II, p. 209, geeft op 14 augustus 1279; terwijl hij tevens de namen vermeldt der vier zusteren, welke, met BEATRIX VAN EVERINGEN, als abdisse, gezonden werden. Zij waren DERWIGIS VAN BAARLAND, ADELISA VAN SCHORE, CATHARINA VAN KOUDEKERKE en CLARA VAN HOEDEKENSKERKE.

C. P. L.

Kaart van Carstensz ontdekkingsreize in 1623 (vgl. XV. blz. 194). Genoemde kaart is ten behoeve van het rijksarchief aangekocht en gevoegd bij de belangrijke verzameling van atlassen, land-, zee-, kust- en rivierkaarten.

LABORANTER.

Brand te Londen (vgl. XVI. bl. 324). Over den brand te Londen 1666 en het kort daarna door het parlement ingestelde onderzoek naar de oorzaken van deze ramp zal J. L. A. I. zeer veel kunnen vinden in LARREY, *Geschied. van Engeland*, dl. IV. pag. 340, met aanhalingen van en verwijzing naar onderscheidene schrijvers. Ook RAPIN THOYRAS in zijne *Histoire d'Angleterre*, tom. IX, pag. 247 is er vrij uitvoerig over. Hevige wind en het niet kunnen openen der waterwerken, die Londen reeds destijds van water voorzagen, waren oorzaak van de groote uitbreiding der vlammen. Volgens twee der opschriften (die aan de west- en aan de noordzijde) op het monument tot herinnering opgerigt in 1671—77, werden de Roomschen als de aanstokers van het vreeselijk onheil aangeduid. Deze inscriptiën waren echter eerst in 1681 na de zamenzwering van TITUS OATES aldus daarop gesteld, volgens last van den Court of Aldermen. Onder de regering van JACOBUS II weder uitgewischt, werden zij onder WILLEM III op nieuw en dieper dan te voren daarop gegrift, om eindelijk bij besluit van den Common Council in 1831 daarvan te verdwijnen. Doch welke pogingen men ook aanwendde, de ware oorzaak schijnt in 't duister gebleven of althans niet bewezen te zijn.

Z. W.

Geschut door een priester uitgevonden. Onder den grooten buit, in 1631 op het Slaak behaald, bevonden zich 94 kleine stukjes geschut, schietende kardoezen met getakte kogels of een pond ijzer. »Dese nieuwe stuckskens," zegt V. D. CAPPELLEN in zijne *Gedenkschriften*, »waeren gepracticeert door een Paep, bestaende uyt een ronde Kopere plaet, niet dicker als de rugge van een gemeen mes, met touwen stijf bewonden, leer ende Canifas bekledet, daer over eenige yseren banden gingen, lagen op ligte laden, achter rustende op een Knaep, ende middels op een yseren pinne; kunnen door haere ligtigheijt van een mensch bequamelick geregiert worden; kunnen wel bersten, maer niet springen." Is er meer van dezen »paep" en zijne uitvinding bekend?

J. L. A. I.

Tweede vrouw van Willem I, graaf van Holland (vgl. XVII. bl. 8). Dat graaf WILLEM van Holland ten tweeden male in het huwelijk trad met MARIA van Brabant, is o. a. vermeld bij VAN WIJN op WAGENAAR, st. II. bl. 109. Men leest aldaar:

»Dat WILLEM thans uit het heilige Land »te rug was, blijkt ook daar uit, dat hy, »in dit jaar, na overlijden zyner eerste »Gemalin, ALEID VAN GELRE, in den egt »tradt met MARIA VAN BRABAND, Wed. van »Keizer OTTO IV. en Zuster van ALEIDE, »die, in 1218, aan ARNOUD, Graave van »Loon, Broeder en opvolger van LODEWYK, »huuwde. Zy komt, met hem, reeds voor »in een Charter van Sprokkelmaand 1220 »(1221)" enz.

In de noot wordt HENDRIK I hertog van Brabant haar vader genoemd. Vgl. verder AREND, *Algem. Gesch. des Vaderl.*, dl. II, st. I. bl. 221, die de mededeeling door VAN WIJN gedaan, getrouwelijk overneemt.

Met welk regt ALKEMADE in zijne aant. op MELIS STOKES *Rym-Kronyke* beweert, dat WILLEM met MARIA, dochter van EDMOND hertog van Lancaster, den zoon van koning HENDRIK III hertrouwde, en dat dit huwelijk kinderloos bleef, is mij geheel onbekend.

Wie verlangend is om meer te vernemen aangaande MARIA VAN BRABANT en haar verblijf te Binderen, zal zeker het een en ander kunnen vinden in de »*Oudheden en Gestichten van 's Hertogenbosch*" en in de »*Brabantia Mariana*" van WICHMANS.

TH.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Koperen penning met hebreeuwsch opschrift (vgl. XVI. bl. 362). Het volgende antwoord op deze vraag wordt gevonden in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* van 21 december 1866, waarvan ons, waarschijnlijk door de redactie, een exemplaar is toegezonden en waarop bovendien een onzer medewerkers ons opmerkzaam maakte.

BESTUUR.

Mijn Heer de Redacteur!

In antwoord op de vraag van mr. S. E. N. om inlichting wegens eenen geelkoperen penning, voorkomende in het jongste no. van den *Navorscher*, medegedeeld in uw geëerd en veelgelezen weekblad van heden, dient, dat deze penning door JOHANNES HENDRIK HOTTINGER beschreven en afgebeeld is in het voor mij liggende Latijnsch

werkje: *Cippi Hebraici*, gedrukt te Heidelberg bij SAMUEL BROWN, 1862, waarin op bl. 142 de volgende regels voorkomen: »Subjicimus tandem nummos illos aeneos, »quorum (Tab. IV, n°. 2) altera nobis facies »exhibet Mosen auribus tenus cornutum; »torquatum insuper cum inscriptione torque »addita משה *Moses;* altera verò verba »primi praecepti: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני *Non erunt tibi Dii alii* »*coram me*. Nummus ejusmodi heri demum »opportunè mihi fuit oblatus." [1])

Amsterdam 14 December 1866.

H. A. WAGENAAR.

[Uit de mededeeling van den heer W., waarvoor wij hem onzen dank betuigen, vernemen wij: 1°. dat de penning niet onbekend en zelfs reeds beschreven; 2°. dat hij reeds eenige eeuwen oud is. Door de beschrijving van HOTTINGER is het misschien mogelijk nader tot den oorsprong op te klimmen. — Dat hij op een bepaald historisch feit betrekking zou hebben, betwijfelen wij. Misschien is de gissing niet gewaagd, dat deze penning gediend hebbe als een soort van amulet, om onze geloofsgenooten in die tijden van geloofsvervolging voor afval te bewaren, daar die penning hun een der 10 geboden herinnerde, waarbij hun trouw en volharding in het geloof aan Israëls God in alle omstandigheden des levens wordt aanbevolen.

REDACTIE.]

Graftomben in de groote kerk te Bergen op Zoom. Welke graftomben zijn er in deze kerk geweest, en wat is daarvan nog aanwezig? Zou iemand mij daarvan opgave kunnen doen, of, nog liever, eene naauwkeurige beschrijving geven?

H. Westerink. In den *Navorscher*, VIII. bl. 200, staat onder de klok- en geschutgieters, ook de naam vermeld van HENDRIK WESTERINK (Kampen). Dit zal wel dezelfde persoon zijn met HENRICUS VESTRINCK, die voorkomt op een grooten, met sieraden uitgewerkten vijzel, met het opschrift *H. V. me fecit Campis*, 1649. De vijzel is hoog 38 duim; de omtrek boven 159.8 d., de wijdte onder 33.1, de wijdte op den bodem 22.5 d. Deze vijzel is in 't bezit van den heer MAALDRINK, apotheker te Deventer, met nog eenen van kleiner allooi.

De verschillende opgave van namen is geen vreemd verschijnsel in de zeventiende eeuw.

J. C. K.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Pierre Marteau (vgl. XV. bl. 169, 265, 330; XVI. bl. 208, 294, 339. XVII. bl. 14). Den oorspronkelijken vrager naar PIERRE MARTEAUS drukwerken kan ik verwijzen naar »*Imprimeurs Imaginaires et libraires supposés, Etude bibliographique, par* GUSTAVE BRUNET, *Paris* 1866." In deze belangrijke studie vindt men de titels van ongeveer 400 werken onder het pseudonym van PIERRE MARTEAU verschenen. De meeste dezer pamfletten zijn van de hollandsche persen herkomstig; zooals GRESSET zeide:

»Cet amas de libelles pervers
Dont le Batave infecte l'univers."

BRUNET zegt o. a. van P. MARTEAU: »On remarquera la quantité de livres qui furent attribués aux presses de PIERRE MARTEAU, de Cologne. Pendant un siècle ce nom figura au frontispice de bien des volumes condamnés ou condamnables, destinés a être vendus sous le marteau. Il est permis de supposer que c'était une étiquette qui, aux yeux de certains amateurs, recommandait une marchandise presque toujours épicée." In deze bibliographische studie wordt tevens de vraag beantwoord, die ik t. a. p. gesteld heb, nl. of »*La Fausse Vestale, ou l'Ingrate Chanoinesse, Cologne* 1707, *chez* ADRIEN L'ENCLUME, *gendre de* PIERRE MARTEAU, zooals ik vermoedde, op historische personen en zaken zinspeelt. Dat antwoord luidt: »Ce petit roman n'est pas entièrement composé de faits inventés. On y trouve l'histoire du généalogiste HAUDICQUER DE BLANCOURT, qui fut condamné aux galères pour avoir fabriqué de fausses généalogies. Il est dans cet ouvrage désigné sous le nom d'AUDIDIER. Sa femme, la fausse Vestale, était fille de FR. DUCHESNE, historiographe du roi.

U. A. C. LOFFELT.

---

[1]) D. i. volgens eene ons welwillend verstrekte vertaling: „Wij laten nu volgen die koperen munten, waarvan de eene zijde ons Mozes voorstelt, voorzien van horens tot aan de ooren en daarenboven van eenen halsketting, waarop het inschrift מ׳שה (Mozes) is te zien; op de andere zijde de woorden van het eerste gebod: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני „Gij zult geene andere Goden hebben voor Mij." Onlangs eerst heb ik de gunstige gelegenheid gehad eenen dergelijken penning aan te treffen.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238, 266, 301, 336; XVII. bl. 18.) Volgens schrijven aan mij van nu wijlen den w.eerw. heer J. BORSIUS, predikant te Middelburg, was deze toen werkzaam aan de zamenstelling van eene lijst en levensbeschrijving der predikanten te Middelburg gestaan hebbende. Dat werk en de papieren daartoe betrekkelijk moeten ongetwijfeld in de door hem nagelaten verzameling voorhanden zijn of geweest zijn. Dit tot narigt voor de liefhebbers tot het vervaardigen en zamenstellen ook slechts van een *Naamregister*, zoo als van de meeste provinciën bestaat, en dat voorloopig voldoende zoude zijn.

V. D. N.,

Gedicht van Barbaz (vgl. XVI. bl 367). Het bedoelde vers bevindt zich in een bundel getiteld: *Dichterlijke Herfstvruchten* van A. L. BARBAZ, uitgegeven bij A. BREEMAN & comp te Amsterdam in 1825; het vers draagt tot opschrift: *De dichter gestoord of de trapschel in beweging*, en begint aldus:

Ik zit alleen te huis, en meen nu aan te vangen
Een zwierig heldendicht, in honderd vijftig zangen,
Waarvan reeds sedert lang mijn rustelooze geest
Bezwangerd, maar noch nooit aan 't baren is geweest.
Mijn veder.... neen! mijn lier is vaardig,
En stemt zich op Homerus toon:
Apollo! keur mij van uw kroon
Eén takje lauwren niet onwaardig!

—

»Ik zing de halve goôn." Klingling! daar wordt gescheld,
En drommels hard gebeld. enz.

T. H.

[Ook J. L. B. wees den vrager dezen bundel van BARBAZ aan.]

Fransche, spaansche en engelsche volksliederen (vgl. XVI. bl. 172). Het oude fransche volkslied door C. M. A. H. bedoeld, meen ik gelezen te hebben in CAPEFIGUE, *Louis XIV, et ses relations diplomatiques*. Omtrent den schrijver en componist van het engelsche volkslied kan ik het volgende mededeelen. Over den oorsprong van het »*God save the king*" of »*God save great George our king*" zoo als het eerst luidde, is men het lang oneens geweest. Men heeft het weleens toegeschreven aan d[r]. RICHARD BULL, die onder de regering van JACOB I van Engeland leefde, en anderen willen, dat het ontstaan zou zijn ter eere van JACOB II, kort voor de landing van onzen stadhouder WILLEM III. Deze vermoedens behooren in zoover tot de legende, als zij door niet één deugdelijk bewijs gestaafd zijn. Omstreeks 1794, toen het lied reeds het volkslied bij uitnemendheid was, stelde men een ijverig onderzoek naar zijn oorsprong in, en kwam men tot het besluit, dat HENRY CAREY de dichter en componist was. JOHAN CHRISTOPHER SMITH, een componist voor wiens opera's HENRY CAREY wel eens de libretto's had geleverd, verklaarde aan d[r]. HARRINGTON, den beroemden geneesheer en muzijkliefhebber van Bath, dat in 1740 HENRY CAREY zich bij hem (SMITH) vervoegd had met de verzen en muzijk van »*God save*" etc., met verzoek de baspartij te wijzigen. Andere onderzoekers herinnerden zich, juist omtrent dien tijd het lied door CAREY te hebben hooren zingen, die woorden en melodie voor de zijne uitgaf, en zeide ze vervaardigd te hebben bij gelegenheid van de overwinning van Portobello. Eerst in 1745 kreeg het lied die populariteit, die het tot nationaal volkslied maakte. In den herfst van dat jaar gaven de Londenaars, bij het vernemen van de eerste overwinningen van prins KAREL EDUARD STUART, den pretendent, aan de bestaande regering verschillende blijken van getrouwheid, en ten einde die gevoelens te bevredigen en aan te wakkeren werd in Covent Garden en Drury Lane het lied door het tooneelpersoneel gezongen, en spoedig was het in ieders mond. In den *Daily Adrertiser* van maandag 30 september 1745 vindt men onder de tooneelverslagen: »on saturday-night last, the audience at the Theatre-Royal Drury Lane, were agreeably surprised by the gentleman belonging to that house performing the anthem of »*God save our Noble King.*" The nniversal applause it met with — being encored with repeated huzzas — sufficiently denoted in how just abhorrence they hold the arbitrary schemes of our insidious enemies, and detest the despotic attempts of papal power." Het *Gentleman's Magazine* nam de woorden en muzijk op in de october-aflevering van 1745. — HENRY CAREY behoorde tot de populairste balladedichters van Engeland, en sommige zijner liederen, zoo als o. a. »*Sally in our Alley*" worden nu nog dikwijls gezongen. De levensloop van CAREY was niet gelukkig, en zijn plotselingen dood heeft men aan zelfmoord toegeschreven. Ik zal een van CAREY's liederen mededeelen, als een proefje van het engelsche volkslied in de vorige eeuw; het heeft niet den eenvoud en bevalligheid van »*Sally*", doch kan dienen tot illustratie van lord

CHATTAMS gezegde: »*Give me the making of the National Ballads, and I care not who makes the laws.*"

Cursed be the wretch that's bought and sold,
And barters liberty for gold;
For when election is not free,
In vain we boast of liberty;
And he who sells his single right,
Would sell his country if he might.

When liberty is put to sale
For wine, for money, or for ale,
The sellers must be abject slaves,
The buyers vile designing knaves;
A proverb it has been of old,
The devil 's bought but to be sold.

This maxim in the Statesman's school,
Is always taught, divide and rule;
All parties are to him a joke,
While zealots foam, he fits the yoke;
Let men their reason once resume,
'T is then the Statesman's turn to fume.

Learn, learn ye Britons to unite,
Leave off the old exploded bite,
Henceforth let Whig and Tory cease,
And turn all party rage to peace;
Rouze and revive your ancient glory,
Unite and drive the world before ye.

A. C. LOFFELT.

Stads bibliotheek te Alkmaar (vgl. XV. bl. 11). Voor weinig weken is door d[r]. P. SCHELTEMA, archivaris der provincie Noordholland, de inventaris van het hoogstbelangrijk gemeente-archief en de catalogus van de bibliotheek te Alkmaar voltooid. Moge 't bestuur eerlang tot het besluit komen, om dit werk te doen drukken en algemeen verkrijgbaar te stellen!

CONSTANTER.

Mr. Willem Bartjens (vgl. IX. bl. 209, 353, 384; XVI. bl. 337, 363). De aanmerking van den heer ELSEVIER t. a. p., is zeer juist, doch lost zich gelukkigerwijze zeer gemakkelijk op.

Het portret van hem, door mij vermeld als in de uitgave van zijn *Cijferboek* van 1639 te Rotterdam voorkomende, zal waarschijnlijk ook reeds gediend hebben voor de *eerste* uitgave daarvan in 1633 (zie V. D. AA, *Biogr. W. B.* in voce *Bartjens*) in welk geval het *aet.* 46 bij het portret ons brengt tot 1587, als zijn geboortejaar. Is dit zoo, dan had hij in 1610 den ouderdom van 23 jaren bereikt, en kan in december van dat jaar een kind van hem gedoopt zijn.

V. D. N.

Geschiedenis der boekbinderskunst (vgl. XVI. bl. 305). De volgende werken handelen over deze kunst: F. BEDOS DE CELLES, *Art du relieur*, 1766, in f°.; N. GAUFECOURT, *Traité de la reliure des livres*, sans date, in -12. Hij was een der speelmakkers van J. J. ROUSSEAU, die, in het 1e, 5e, 8e en 9e boek zijner *Confessions* van hem gewaagt, en behoorde onder het klein getal lieden met wie deze beroemde wijsgeer tot in zijn ouderdom in vertrouwelijke betrekking stond; PEIGNOT, *Essai historique sur la reliure des livres et sur l' état de la librairie chez les anciens.* Dijon, 1834, in 8°. zeer zeldzaam; S. LENORMAND, *Manuel du relieur.* Paris, 1840, in 8°.

J. L. A. I.

Cornelis Udemans (vgl. A. R. en XVII. bl. 16). Het, ter laatst aangehaalde plaats voorkomend artikel van den heer G. A. F. deed mij het werkje van UDEMANS, *Chartacea et sanguinolenta Navis bellica*, ter hand nemen en doorbladeren. Nu vind ik, in het werkje zelf, de volgende bijzonderheden omtrent den schrijver. Op bl. 93, zegt hij:

»Atque ita me *Rex* regum, et *Dominus* »dominorum patriae compotem conservet. »Nobilissimi quidem civis est Patriae suae »augmenta cogitare: Sed quaenam quaeso »voluptas me jam ad scribendum trahit. »Me, me mechanicum senem dico, qui in »pueritia tam pauculos annos, quasi scho- »lasticus, scholam frequentavi, et quasi »studiosus quidem, sed non quasi studio - »Sus, ut fateor, linguae latinae operam »dedi. Ego autem pupillus artem mecha- »nicam postea didici, artem, scilicet, auri- »ficam, illamque supra quadraginta annos »exercui, et jam septuagesimum secundum »agens, in senectute mea, illam latinitatem, »quam oblivio mihi interea abstulerat, ex »ignorantiae tenebris, animi gratiâ, ingenuo »adhuc eruere conor etc."

Een weinig verder:

»Ego *Bergizomii*, quasi in castro natus »et educatus, belli impetus vidi: strepitus »et fremitus audivi."

Op bl. 116 aan het slot van het werk: »Hic Author in fine quoque hujus opusculi, »et veteris anni 1671, initio hujus novi »anni 1672, (Juvante Deo Optimo Maximo) »nobis omnibus vitam renovatam optat, nam, »ut TERTULLIANUS inquit, *Et Deus et renovatus homo miscentur in unum*, etc."

Hij onderteekent COR-NE-LIS *agitet Tumultuosa.*

Mij dunkt, dat het hieruit genoegzaam blijkt, dat CORNELIS UDEMANS, *de vader*, de schrijver is.

Voor de zamenstelling van dit werkje

heeft hij slechts gebruik gemaakt van 101 oude latijnsche schrijvers.

Mogt de heer G. A. F. verlangend zijn het boekje nader in te zien, dan zal ik het hem bij gelegenheid ter hand stellen.

C. P. L.

Grafschriften, opschriften enz. Prof. ADRIAAN RELAND ondernam, op 23-jarigen leeftijd, eene reis door Noord- en Zuidholland, ter opsporing van *grafschriften, opschriften, enz.*, waarvan het eigenhandig geschreven verhaal, in 2 deeltjes, in 8°., netjes geteekend en afgezet, in het jaar 1700 door prof. FRAN. HESSELIUS ter bezigtiging werd toegezonden aan den oudheidkundige ADRIAAN PARS. Is dit handschrift, getiteld: »*Itineris per Hollandiam Meridionalem et Borealem instituti Collectanea, Epitaphia, Inscriptiones, ejusdemque farinae plura visu dignissima complectentia.* Annis 1689. 1690. 1692," nog in wezen en waar berustende?

J. L. A. I.

Zinspreuken. Onder eenige verzen vóór het werk van JAN HUYGENS VAN LINSCHOTEN, uitgegeven bij CORNELIS CLAESZ. te Amsterdam 1595 en 1596, komen de volgende zinspreuken voor:

Schaemt u niet te beteren P. H., en
Sapere Aude ?

Weet men ook wie deze gevoerd hebben?

LABORANTER.

Een gedicht. Waar kan men een gedicht vinden van den volgenden inhoud:

In eene mijngroeve wordt een versteend lijk gevonden, in hetwelk eene oude vrouw haar bruidegom, die voor 50 jaren vermist was, herkent. Terstond na deze herkenning viel zij neêr en was niet meer.

T. H.

Perrault, Contes. Daarvan bezit ik eene uitgaaf, getiteld »*Histoires ou Contes du temps passé. Avec des Moralitez. Par* M^r^. PERRAULT. *Nouvelle Edition, augmentée d'une nouvelle, à la fin. Suivant la copie de Paris. A Amsterdam chez* JAQUES DESBORDES, *vis-à-vis la porte de la bourse*, 1742, 12°., 184 bladzijden. Het is versierd met een curieus frontispice, voorstellende eene spinnende vrouw, die aan twee jongens en een meisje iets vertelt. Op den schoorsteen brandt een kaars en bij het vuur zit een kat. Aan den muur hangt een bord waarop geschreven staat: »*Contes de ma Mère Loye*" (l'oie). Verder vindt men bij ieder vertelsel een wonderlijk vignetje. Het boekje begint met de opdragt van P. DARMANCOUR aan »MADEMOISELLE," en eindigt met »*L'Adroite Princesse, ou les avantures de Finette, nouvelle.*" Kan deze uitgaaf, die niet in BRUNETS *Manuel du Libraire* vermeld wordt, soms dezelfde zijn, als de haagsche van 1742?

U. A. C. LOFFELT.

De Witte. Toen in het begin dezer eeuw de binnen-friesche poort te Alkmaar zou afgebroken worden, verscheen daarop in het bekende weekblad *Janus* een spotschrift. W. HOFDIJK beantwoordde dit en noemde als den schrijver zekeren DE WITTE, die »wegens landverraad achter het slot moest zitten." Kan deze persoon de vaandrig DE WITTE zijn, die in 1782 het eiland Schouwen aan de Engelschen wilde overleveren? Waar was deze in 1802 a -3 gedetineerd?

C. W. B.

Of de vrouwen menschen zijn. Een uit het Latijn vertaald boekske, deze vraag ontkennend beantwoordende, komt voor *Navorscher* IV. bl. 3. PETR. NIEUWLAND bespreekt dit boekske in zijne *Letter- en Oudheid-kundige Verlustigingen*, 's Gravenh. JOH. THIERRY, 1765, 1^e^. dl., bl. 407. Hij zegt aldaar, dat twee geleerde mannen, KERCKERMANNUS en VOSSIUS, CUJACIUS voor den schrijver hielden. Volgens hem dacht zijn geëerde leermeester de heer VAN IRHOVEN, dat SANDIUS de schrijver er van zijn zou. Daarentegen noemt (JORDAN) *Recueil de Litterature, de Philosophie et d'Histoire*, Amst. FR. L'HONORÉ, 1730, p. 21, VALENS ACIDALIUS als auteur, of indien hij het zelf niet schreef ten minsten als dengenen die het in druk bezorgde; van dit laatste gevoelen is mede de steller van het artikel VALENS ACIDALIUS in het *Groot Algemeen woordenboek* van DAVID VAN HOOGSTRATEN. Ik bezit van dit boekje de tweede uitgave, waarin tevens de verdediging der vrouwen voorkomt. De titel is deze: *Disputatio perjucunda, qua Anonymus probare nititur, Mulieres homines non esse: cui opposita est* SIMONIS GEDICCI *S. Th. D. Defensio sexus muliebris, qua singula Anonymi argumenta distinctis thesibus proposita viriliter enervantur. Editio secunda.* Hagae-comitis &c. J. BURCHORNIUS 1638, kl. 8°. — Welk doel de schrijver met dit boekske zou gehad hebben, teekent hij aan op bladz. 42 en 43 dezer uitgave.

A. M. L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Rembrand. In den *Navorscher* dl. XVI. bl. 342 is onder het opschrift, *het tweede huwelijk van Rembrand van Rijn*, door den heer ELSEVIER medegedeeld, dat REMBRANDS tweede vrouw was zekere CATHARINA VAN WIJCK. Aangaande de huwelijken van REMBRAND vinden wij in de laatste fransche vertaling van het werk over hem, door den archivaris d[r]. P. SCHELTEMA eerst in het Nederduitsch uitgegeven, vermeld, dat hij drie vrouwen gehad heeft, namelijk,

SASKIA UILENBURG, van 1634 tot 1642,
HENDRIKJE JAGHERS, in 1654,
en CATHARINA VAN WIJCK in de laatste jaren van zijn leven.

Bij de eerste vrouw heeft REMBRAND vier kinderen gehad, te weten, ROMBERTUS, CORNELIA, nog eene dochter van denzelfden naam, en TITUS; van welke kinderen de drie eerstgenoemde jong gestorven zijn. De tweede vrouw schonk hem weder eene dochter CORNELIA, in het jaar 1654 gedoopt, en de derde bezat bij REMBRANDS overlijden twee kinderen bij hem. Hij heeft derhalve in zijne drie huwelijken zeven kinderen verwekt.

Deze bijzonderheden komen niet voor in de nederduitsche uitgave van het genoemde werk, te Amsterdam verschenen in 1852, noch in de eerste fransche vertaling daarvan, in 1858 te Brussel uitgekomen, waarom het niet onnoodig zal zijn, daarop de aandacht te vestigen, te meer omdat de parijsche uitgave zeker in ons land nog niet algemeen bekend zal zijn. De titel van deze is: *Rembrand, discours sur sa vie et son génie, avec un grand nombre de documents historiques, par le Dr.* SCHELTEMA, *nouvelle édition corrigée et augmentée, publiée et annotée par* W. BÜRGER, Paris, Ve JULES RÉNOUARD, 1866.

R. A.

Juffrouw van der Stel (vgl. XVI. bl. 306). T. a. pl. wordt mededeeling verzocht omtrent juffrouw VAN DER STEL, actrice en danseuse te Rotterdam, 1774, door J. H. S. te Rotterdam.

Ik heb voor mij liggen een boekje groot 43 bladzijden. Het heeft tot titel: »*t Galante leven der Amsterdamsche en Rotterdamsche actrices, benevens die welke zins verscheidene jaren en heden bij rijstroepen gevungeert hebben* enz. *behelzende hunne afkomst, geboorte, opvoeding, toneeldiensten*" enz.

» *Volgens de opgave van een gebochelde kunstgraveur en met een fraaije plaat van den Heer* AREND FOKKE WMSZOON *vercierd.*

* * *

»Voor de Toneelminnaren."

—

Zonder naam van uitgever, plaats of jaartal.

NB. Op de titelplaat komen voor vijf voorstellingen, betrekking hebbende op de levensgeschiedenis van vijf van de twaalf, in dit boekje vermelde actrices en wel:

N°. 1 van Juffr. Z....., Geb. W.
» 2 » » B..... de oude.
» 3 » » S....
» 4 » » M. d. B...., te Antwerpen.
» 5 » » A. d. B...., Geb. B....,

—

Op bladzijde 13 vind ik het volgende:

»Het leeven der eerste actrice en voorname danseusen Juffr. v. d. S...,

Deze is een Amsteldamsch meisje, geboortig van ouders die een burgerlijk bestaan hadden, doch zoo weinig opgang maakte, dat haar vader een ander middel van bestaan zocht, en te Amst[m]. Toneelspeeler werd, in 1763 leerde een beroemd Baletmeester haar dansen, en Mej. T. of M. gaven haar les, om als actrice te kunnen optreden.

In het begin speelde zij vertrouwde en eindelijk ook jonge partijen, waarin zij bijzonder uitmunte, het ontbrak haar aan geen minnaars, een Duitscher vooral wonende op een kamer in de K...straat gaf haar alles ten beste, toen zij en hare ouders in 1772 in de bitterste armoede verkeerden; eindelijk geraakte zij met haar vader moeder en broeder aan het toen beginnende Rotterdamsche toneel alwaar zij zoo in speelen als in schoon zoo boven anderen uitblonk, dat een voornaam en rijk minnaar bijzonder werk van haar maakte, tot de eerste danser zin in haar kreeg en trouwde, in dezen echt had zij twee kinderen, toen haar man aan de Teering stierf, welke ziekte vooral voortkwam uit droefheid over het gedrag van zijne vrouw, die haren vorigen rijken minnaar maar niet konde vergeeten. De Rotterdamsche Schouwburg liep in 't niet, en toen begaf zij zig bij een Reistroep en bezogt daarmede s Hage, Leiden enz. en kwam daarna in Rotterdam terug. Hare voornaamste deugd was ouder en broederliefde, daar zij hare ouders en broeder, in hunnen ouderdom volkomen bleef onderhouden.

Het bovenstaande is een getrouw uittreksel van bl. 13, 14 en 15.

Dit boekje is in één bandje gebonden met de volgende boekjes:

De Amsteldamsche Speelhuizen.
Eerste stukje.
met plaaten.
Alom te bekomen.
22 bladzijden.

—

Henrij Quatre, Redevoering, enz.
door
N. N.
voornaam Henrij Quartre.
Gedrukt voor de Henrij Quartres en alom bij de meeste boekverkoopers te bekomen.
een vers, 23 bl.

—

Vrijheid; gelijkheid; broederschap.
klugtspel door den burger
GERRIT PAAPE.
Te Amsterdam en s Bosch bij A. B. SAAKES en de wed^e^ C. A. VIEWEG en Zoon 1795.
40 bl. met portret.

Dordrecht. G.

—

TAALKUNDE.

Verbuiging van eigennamen (vervolg van XVI. bl. 277).

II. *Namen van volken.*

De namen van volken, partijen, secten, kloosterorden, enz. worden op dezelfde wijze verbogen als de gemeene zelfstandige naamwoorden.

Sterke declinatie.

Sing.	nom.	Romein.
	gen.	Romeins.
	dat.	Romeine.
	acc.	Romein.
	voc.	Romein.
Plur.	nom.	Romeine.
	gen.	Romeine.
	dat.	Romeinen.
	acc.	Romeine.
	voc.	Romeine.

Tot deze declinatie behooren de namen op eenen medeklinker uitgaande, als:

Arabien. Pl. nom. Arabiene, MAERL. *Rijmb.* 12911, *Sp. Hist.* III. 6. 25. 50, 8. 13. 82; dat. Arabienen, ald. III. 8. 14. 58.

Egyptien, *Sp. Hist.* III. 4. 37. 90, *Rijmb.* 3443; acc. Egyptien, *Rijmb.* 3610; pl. nom. Egyptiene, ald. 3851, 16185; gen. Egyptiene, ald. 4021; dat. Egyptienen, ald. 14802.

Persien. Pl. nom. Persiene, *Sp. Hist.* III. 6. 25. 49, 7. 2. 30, 7. 14. 9, 8. 1. 8; dat. Persienen, *Sp. Hist.* III, 7. 52. 15; acc. Persiene, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 35, 7. 52. 11, *Rijmb.* 17302, 17395, 20748.

Nubien. Pl. nom. Nubiene, *Lekensp.* IV. 3. 70; gen. Nubiene, *Lekensp.* IV. 3. 62.

Medien. Pl. nom. Mediene, MAERL. *Alex.* I. 149; acc. Mediene, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 35.

Sykambrien. Voc. Cycambrien, *Sp. Hist.* III. 6. 7. 72; pl. nom. Cycambriene, *Sp. Hist.* III. 1. 4. 63; acc. Cycambriene, *Sp. Hist.* III. I. 4. 29, 49.

Philistien. Pl. nom. Philistiene, *Rijmb.* 8089, 8901, 9458, 9692, 10037; gen. Philistiene, *Rijmb.* 7993, 14225; dat. Philistienen, *Rijmb.* 8211, 8864, 19242; acc. Philistiene, *Rijmb.* 8081, 10173.

Assyrien. Pl. nom. Assyriene, *Rijmb.* 13967, 14010, 14116, 15099.

Numidien. Pl. acc. Numidiene, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 35.

Arriaen, *Sp. Hist.* III. 6. 2. 49; pl. nom. Arriane, *Sp. Hist.* III. 6. 2. 75, 6, 52. 5; dat Arrianen, *Sp. Hist.* III. 6. 17. 10; acc. Arriane, *Sp. Hist.* III. 6. 17. 17, 6. 17. 21.

Suriaen. Pl. nom. Suriane, *Rijmb.* 12674, 12685, 19010, 27764; gen. Suriane, *Rijmb.* 27761.

Allaen. Pl. nom. Allane, MAERL. *Alex.* I. 147, *Sp. Hist.* III. 4. 1. 49, 63, 4. 15. 99.

Samaritaen, *Rijmb.* 18414, 24817, 25428; dat. Samaritaen (met apocope der *e* om het rijm) *Rijmb.* 22767; pl. nom. Samaritane, *Rijmb.* 14183, 18795, 23020, 24826; gen. Samaritane, *Rijmb.* 27317, 24824; acc. Samaritane, *Rijmb.* 14170, 14202, 16109.

Affricaen. Pl. acc. Affricane, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 36.

Romein, *Rijmb.* 30984, 33205, 33313, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 52, 6, 32, 46; dat. Romein (voor Romeine), *Sp. Hist.* III. 5. 52. 59; acc. Romein, *Sp. Hist.* III. 5. 2. 87; pl. nom. Romeine, *Rijmb.* 16936, 18454 enz. *Lekensp.* II. 15. 60, *Sp. Hist.* III. 4. 12. 55, 4. 12. 75, 5. 2. 30, 5. 7. 1. enz.; gen. Romeine, *Sp. Hist.* III. 3. 48. 34; dat. Romeinen, *Sp Hist.* III. 3. 48. 22, 4, 13. 76, 5. 5. 95, 5. 54. 4, 6. 27. 84 enz. *Rymb.* 15085, 21202 enz., acc. Romeine, *Lekensp.* I. 41. 109, *Sp. Hist.* III. 5. 7. 8, 12, 35 enz.; vocat. Romeine, *Rijmb.* 29579.

Lorein. Pl. nom. Loreine, *Sp. Hist.* III. 7. 54. 79, *Lorrein.* II. 1593; dat. Loreinen, *Lorrein.* II. 2945.

Sarrasijn. Dat. Sarrasijn (voor Sarrasine, om het rijm) *Sp. Hist.* III. 8. 26. 14; pl. nom. Sarrasine, *Sp. Hist.* III. 8. 12. 59, 8. 19. 19, IV. 2. 4. 55; dat. Sarrasinen, *Sp. Hist* III. 8. 12. 2; acc. Sarrasine, *Sp. Hist.*

III. 8. 12. 52, 8. 19. 24, IV. 2. 4. 60, *Lorrein.* II. 420.

Jacopijn, *Sp. Hist.* I. 1. 1. 27; pl. nom. Jacobine, *Lekensp.* I. 25. 103.

Augustijn. Pl. nom. Augustine, *Lekensp.* I. 25. 104.

Latijn. Pl. nom. Latine, *Lekensp.* I. 42. 37, IV. 1. 146, 152, 4. 76; dat. Latinen, *Rijmb.* 13863, 13975; acc. Latine, *Lekensp.* IV. 3. 2.

Ermijn, *Sp. Hist.* IV. 3. 15. 37; pl. nom. Ermine, *Sp. Hist.* IV. 3. 12. 22, 13. 19; dat. Erminen, *Sp. Hist.* IV. 3. 12. 63.

Poitevijn. Pl. nom. Pottevine. STOKE III. 1009; dat. Poitevinen, *Sp. Hist.* III. 7. 11. 81.

Troijn. Pl. acc. Troine, MAERL. *Alex.* I. 1240.

Trojeen. Pl. nom. Troyene, *Troj. oorl.* (fragm. N. Werk. d. Maatsch. v. Lett. I. 1), vs. 211, 388, *Sp. Hist.* III. 1. 4. 64; dat. Troyenen, *Sp. Hist.* I. 2. 17. 5, 2. 18. 81, 2. 19. 19; acc. Troyene, *Sp. Hist.* I. 2. 17. 81.

Borgenyoen. *Sp. Hist.* III. 7. 8. 86, IV. 8. 12 3; pl. nom. Borgenyoene, *Sp. Hist.* III. 4. 1. 50, 4. 22. 11, 5. 6. 9, 6. 6. 18, 6. 15. 41, 7. 54. 79, 7. 55. 35, STOKE III. 1007.

Gascoen. Pl. nom. Gascoene, *Lorrein.* II. 234.

Brabantson, *Alex.* I. 1083; nom. pl. Brabantsone, VELTH. III. 16. vs. 31.

Bertoen, Pl. nom. Bertoene, *Sp. Hist.* III. 5. 8. 21, 5. 8. 64, 5. 9. 18, 5. 34. 61, 5. 34. 81, 5. 43. 77, 5. 52. 81, 7. 11. 60, *Alex.* I. 1086; dat. Bertoenen, *Sp. Hist.* III. 5. 43. 68, 7. 11. 75; acc. Bertoene, *Sp. Hist.* III. 5. 9. 29, 55, 14. 43, 46, 84, 53. 15.

Ruwier, *Sp. Hist.* III. 7. 53. 75; pl. nom. Ruwiere, *Sp. Hist.* III. 7. 53. 38, 65, *Lorrein.* II. 234.

Hennewier, *Vanden derden Edewaert*, 1147; pl. nom. Hennewiere, STOKE, III. 1008.

Spaenjool. Pl. nom. Spaenjole, *Sp. Hist.* III. 5. 5. 57.

Fransois, *Alex.* I. 1084; pl. nom. Fransoise, STOKE, III. 1007; *Vanden derden Edewaert*, 1239, 1257; *Sp. Hist.* III. 4. 20. 28, 5. 2. 68, 42. 140, 7. 8. 78, IV. 1. 63. 56; gen. Fransoyse, *Lekensp.* III. 16. 108; dat. Fransoysen, *Sp. Hist.* III. 6. 18. 50, 39. 36, 7. 52. 45, IV. 1. 63. 73; acc. Fransoyse, *Sp. Hist.* III. 7. 8. 27, *Rijmb.* 18400.

Aveloys, *Lorrein.* II. 925; pl. nom. Aveloyse, *Sp. Hist.* III. 7. 55. 36, *Lorrein.* II. 235.

Artenoys. Pl. nom. Artenoise, *Lorrein.* 236.

Sartroys. Pl. nom. Sartroyse, *Lekensp.* I. 25. 105.

Vermendoys, Pl. nom. Vermendoyse, STOKE III. 1008.

Vlaminc, STOKE III. 1177, VIII. 220, *Francisc.* 125; pl. nom. Vlaminghe, *Van. den derden Edew.* 1093, STOKE, IV. 672, 676, 952, 991, 1019, V. 925, VII. 1130; gen. Vlaminghe, STOKE IV. 979, *Lekensp*- III. 16. 123; dat. Vlaminghen, STOKE III. 1170, VIII. 172, 1218, X. 645, *Vanden derden Edew.* 1155; acc. Vlaminghe, STOKE IV. 945, VIII. 50, 1203, *Lekensp.* III. 16. 119.

Lumbaert, *Sp. Hist.* III. 7. 20. 5, 25, IV. 6. 1. 14; pl. nom. Lumbaerde, *Sp. Hist.* III. 5. 42. 5, 69, 75, 6. 32. 33, 41. 67, 42. 1, 25, 7. 36. 13, *Lekensp.* II. 48. 652, 662, 1067; gen. Lumbaerde, *Sp. Hist.* III. 5. 42. 57; dat. Lumbaerden, *Lekensp.* II. 48. 1055; *Sp. Hist.* III. 5. 42. 78, 142, 6. 32. 15, 41. 55, 50. 23; acc. Lumbaerde, *Sp. Hist.* III. 5. 42. 63, 107, 6. 32. 13.

Pikaerd. Pl. nom. Pikaerde, STOKE III. 1008.

Tsampadijs. Pl. nom. Tsampadise, *Alex.* I. 1087.

Aleman. Pl. nom. Alemanne, *Rijmb.* 27555, *Lorrein.* II. 234; acc. Aelmanne, *Sp. Hist.* III. 6. 6. 59, *Rijmb.* 33836.

Norman, *Sp. Hist.* IV. 2. 66. 43; *Alex.* VII. 1817; pl. nom. Normanne, *Lekensp.* II. 58. 180, STOKE I. 1003, *Sp. Hist.* IV. 1. 64. 58; dat. Normannen, *Sp. Hist.* III. 7. 11. 78.

Provensael. Dat. sing. Provensale, *Sp. Hist.* IV. 3. 17. 68.

Moor, *Sp. Hist.* IV. 1. 33. 36; dat. Moer *Sp. Hist.* IV. 1. 33 23; acc. Moer, *Sp. Hist.* III. 4. 7. 26; plur. nom. More, *Sp. Hist.* IV. 1. 33. 16; gen. More, *Sp. Hist.* IV. 1. 39. 75; dat. Moren, *Sp. Hist.* III. 3. 33. 4, IV. 1. 21. 2; acc. More, *Sp. Hist.* IV. 1. 21. 20.

Ingelsc. Pl. nom. Ingelsce, *Sp. Hist.* III. 5. 49. 27, 7. 11. 59, 88, *Vanden derden Edew.* 1093, STOKE IV. 869, *Lorrein.* II 235; dat. Ingelschen, *Sp. Hist.* III. 7. 10. 68, 11. 45, 83; acc. Ingelsche *Sp. Hist.* III. 7. 12. 66.

Yrsch. Pl. nom. Yrsche, *Sp. Hist.* III. 5, 4. 81.

De namen met het tusschenvoegsel *er* of *aar* maken het meervoud aldus:

nom. Zeelanders
gen. Zeelanders
dat. Zeelanders
acc. Zeelanders.

Zeelander, STOKE, VIII. 221; pl. nom. Zeelanders, STOKE, III. 466, VII. 426, IX. 167; dat. Zeelanders, STOKE, IV. 677.

Waterlander. Pl. nom. Waterlanders, STOKE, V. 4.

Duvelander. Pl. nom. Duvelanders, STOKE, VIII. 117.

Hollander. Pl. dat. Hollanders, STOKE, III. 383.

Norwegher. Pl. nom. Norweghers, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 26.

Doringer. Pl. dat. Doringers, *Sp. Hist.* III. 6. 18. 59.

Brabanter. Pl. nom. Brabanters, *Sp. Hist.* III. 7. 56. 30, 57. 38.

Kenemaer. Pl. nom. Kenemaers, STOKE, VI. 51, VIII. 700.

Somtijds evenwel worden deze woorden op dezelfde wijze als de overige gedecli-neerd. Zoo vindt men den nom. plur. Waterlandre, STOKE, VI. 51, en den dat. plur. Kenemaren bij denzelfden schrijver, III. 283. Den nom. plur. Kenemare heeft hij waarschijnlijk geschreven, III. 77 en V. 3, waar in HUYDECOPERS uitgave *Kenemaren* staat.

Zwakke declinatie.

Sing.	nom.	Jode
	gen.	Joden
	dat.	Jode
	acc.	Jode
	voc.	Jode.
Plur.	nom.	Joden
	gen.	Joden
	dat.	Joden
	acc.	Joden
	voc.	Joden.

Tot deze declinatie behooren alle woorden op toonlooze *e* uitgaande.

Vriese, STOKE I. 1161, 1213, II. 8, IV. 445, 454; acc. Vriese, STOKE I. 1203, VIII. 1032; pl. nom. Vriesen, STOKE I. 76, 195, II. 130, 141, 181, 195, III. 1520 enz.; gen. Vriesen, STOKE I. 1019, 1156, II. 550, IV. 224, 229; dat. Vriesen, STOKE I. 1292, II. 545, 559, 1135, 1141, V. 366; acc. Vriesen, STOKE II. 552, 1143, III. 1529, *Sp. Hist.* III. 7. 11. 87.

Gote, *Sp. Hist.* III. 4. 12. 6, 13. 21; pl. nom. Goten, *Sp. Hist.* III. 3. 47. 71, 4. 9. 21, 83, 13. 5, IV. 2. 2. 39; gen. Goten, *Sp. Hist.* III. 4. 10. 34, 12. 4, 5. 24. 85; dat. Goten, *Sp. Hist.* III. 3. 48. 57, 5. 24. 35, 93, 97; acc. Goten, *Sp. Hist.* III. 4. 9. 14, 33, 10. 9, 38.

Perse. Pl. nom. Persen, *Rymb.* 1397, 16343, 27550; gen. Persen, *Sp. Hist.* III. 8. 6. 63; dat. Persen, *Rijmb.* 17443; acc. Persen, *Rijmb.* 20535.

Turke. Pl. gen. Torken, STOKE II. 390, 395, *Minnenl.* IV. 1433; dat. Turken, STOKE II. 847.

Grieke. Pl. nom. Grieken, *Rijmb.* 19294, 27556; dat. *Sp. Hist.* III. 4. 27. 47, 7. 63. 37, *Lekensp.* II. 40. 127; acc. Grieken, *Alex.* I. 1240, III. 436, *Rijmb.* 27542.

Jode, *Sp. Hist.* III. 4. 16. 38, 6. 35. 49, 53, 7. 6. 84, 30. 55, 72, 81, 85, *Rijmb.* 16094, 17094, 17355, 18534, *Lekensp.* II. 36. 320, 491; gen. Joden, *Sp. Hist.* III. 6. 34. 4; dat. Jode, *Sp. Hist.* III. 6. 35, 66, 7. 30. 16; acc. Jode, *Sp. Hist.* III. 6. 35. 30, 7. 30. 100, *Alex.* IV. 939, *Rijmb.* 29063; pl. nom. Joden, *Sp. Hist.* III. 8. 13. 30, 14. 35, *Lekensp.* II. 36. 107; gen. Joden, *Alex.* IV. 828, *Lekensp.* II. 37. 23, 51. 110; dat. Joden, *Sp. Hist.* III. 8. 15. 13, *Lekensp.* II. 36. 121, 180, 231, 332, *Alex.* III. 781, 786, *Rijmb.* 16177; acc. Joden, *Sp. Hist.* III. 8. 12. 48, *Rijmb.* 14027; voc. Jueden, *Rijmb.* 16162.

Beiere Acc. sing. Beyere, *Lorrein.* II. 2910; pl. nom. Beyeren, *Sp. Hist.* III. 8. 93. 106, IV. 3. 4. 77; acc. Beyeren *Sp. Hist.* III. 8. 93. 51, IV. 3. 4. 68.

Bulgre. Pl. nom. Bulgren, *Sp. Hist.* IV. 2. 2. 40.

Hongre. Pl. nom. Hongeren, *Sp. Hist.* IV. 2. 2. 37; gen. Hongeren, *Sp. Hist.* IV. 2. 2. 33; dat. Hongren, *Sp. Hist.* IV. 2. 5. 3; acc. Hongeren. *Sp. Hist.* IV. 2. 3. 83.

Hune. Pl. nom. Hunen, *Sp. Hist.* III. 3. 47. 71, 4. 23. 21, 47, 77, 5. 24. 23; gen. Hunen, *Sp. Hist.* IV. 2. 2. 45; dat. Hunen *Sp. H.* III. 4. 22. 21, 23. 60, 5. 23. 44, 24. 76, 100, *Alex.* I. 55; acc. Hunen, *Sp. Hist.* III. 5. 24. 11, 39.

Swave. Pl. nom. Swaven, *Sp. Hist.* III. 4. 1. 49, 64, 15. 101, 21. 55.

Galle. Pl. nom. Gallen, *Sp. Hist.* IV. 4. 1. 69, 27. 50. *Rijmb.* 27554.

Vranke. Pl. nom. Vranken, *Sp. Hist.* III. 4. 20. 36, 61, 5. 2. 53; gen. Vranken, *Sp. Hist.* III. 4. 20. 27, dat. Vranken, *Sp. Hist.* III. 5. 24. 93, 117.

Mede. Pl. nom. Meden, *Rijmb.* 1397, 16343.

Gepide. Pl. gen. Gepyden, *Sp. Hist.* III. 6. 32. 28, 36; dat. Gepyden, *Sp. Hist.* III. 6. 32. 17; acc. Gepyden, *Sp. Hist.* III. 6. 32. 13, 35.

Sasse. Pl. nom. Sassen, *Sp. Hist.* III. 5. 8. 41, 83; acc. Sassen, *Sp. Hist.* III. 5. 8. 51.

Dene, *Sp. Hist.* IV. 1. 65. 9; pl. nom. Deenen, *Sp. Hist.* III. 5. 52. 26; dat. Denen, *Lorrein.* II. 2909; acc. Deenen, *Sp. Hist.* IV. 1. 65. 4.

Inde. Pl. nom. Inden, *Lekensp.* IV. 3. 60, *Alex.* IV. 1192; acc. Inden, *Lekensp.* IV. 3. 74.

Wale. Pl. nom. Walen, *Sp. Hist.* III. 6. 54. 97, IV. 1. 66. 63.

Scotte. Pl. nom. Scotten, *Vanden derden Edew.* 233, *Sp. Hist.* III. 7. 12. 52; acc. Scotten, *Vanden derden Edew.* 255.

Tartere. Pl. nom. Tarteren, *Lekensp.* IV. 1. 117, 3. 77.

Levite, *Rijmb.* 25425; pl. nom. Leviten, *Rijmb.* 6411; dat. Leviten, *Rijmb.* 6965, 10415.

Ammonite, *Rijmb.* 17632; pl. nom. Amoniten, *Rijmb.* 12911; gen. Ammoniten, *Rijmb.*

17515, 19121; dat. Ammoniten, *Rijmb.* 14048; acc. Ammoniten, *Rijmb.* 16224.

Moabite. Pl. nom. Moabiten, *Rijmb.* 12912; dat. Moabiten, *Rijmb.* 12963, 13128; acc. Moabiten, *Rijmb.* 13144, 16223.

Amalekite. Pl. acc. Amalechiten, *Rijmb.* 18171.

De namen die in het Latijn op *aeus* uitgaan werpen hun *us* af en gaan dus op *ee* uit. In den nominativus singularis blijft dit *us* dikwijls behouden, b. v. Phariseus, *Rijmb.* 23203, 23209, 23646; in de overige naamvallen echter niet. Ook deze namen hebben zwakke declinatie.

Phariseus. Pl. nom. Phariseen, *Rijmb.* 22045, 22959, 23117, 24280, 24299, 24375, 24385; gen. Phariseen, *Rijmb.* 22394, 23877, 24596, 26176; dat. Phariseen, *Rijmb.* 20433, 24751; acc. Phariseen, *Rijmb.* 22015, 22078, 25578; voc. Phariseen, *Rijmb.* 23679, 25490.

Saducee. Pl. nom. Saduceen, *Rijmb.* 22045; gen. Saduceen, *Rijmb.* 23877; acc. Saduceen, *Rijmb.* 22016, 22093, 25396.

Philistee. Acc. sing. Philistee, *Alex.* IV. 769; pl. nom. Philisteen, *Alex.* IV. 685, 733, *Rijmb.* 9189, 9640; dat. Philisteen, *Rijmb.* 9215; acc. Philisteen, *Rijmb.* 93̇3, *Alex.* IV. 682.

Ydumee. Pl. nom. Ydumeen, *Rijmb.* 30255, 30269; dat. Ydumeen, *Rijmb.* 30345.

Cananee. Pl. acc. Cananeen, *Rijmb.* 34225.

In het enkelvoud wordt de e aan het einde dikwijls weggelaten, niet alleen bij woorden van de sterke, maar ook van de zwakke declinatie: zoo vinden wij b. v. den accusat. Griec, *Alex.* III. 77, en den nom. Sas, *Wapene Mart.* I. 109.

Afwijkingen van de hierboven opgegevene wijze van verbuiging vinden wij zeer vele. Dat zij voor een groot deel aan slordigheid van afschrijvers te wijten zijn, blijkt reeds hieruit, dat, waar zij voorkomen in werken waarvan wij meer dan een handschrift bezitten, de verkeerde lezing gewoonlijk slechts in een of twee, niet in alle gevonden wordt. Zoo lezen wij *Lekensp.* III. 16. 108 in hs. I. den genitivus plur. Fransoysen; in de overige echter Fransoyse. In hetzelfde handschrift, IV. 2. 2, treffen wij den accus. plur. Latinen aan, terwijl in de overige, zoo als het behoort, Latine gelezen wordt. Dat die fouten zoo talrijk zijn, is niet vreemd. Namen van volken komen het meest voor in onze rijmkronijken. Van die van MELIS STOKE bestaan vier handschriften. HUYDECOPER geeft echter doorgaans den tekst naar dat van WOUTER *den klerk*, dat vrij goed maar toch op verre na niet zonder fouten is, en slechts waar de lezing der andere merkelijk verschilt deelt hij deze mede. De laatste uitgave van MAERLANTS *Spieghel Historiael* is wel met zorg en naauwkeurigheid bewerkt, maar behalve een aantal fragmenten stond den uitgevers slechts één slordig handschrift ten dienste. Het werk van LODEWIJK VAN VELTHEM, waarvan wij één slecht handschrift bezitten, aan welks fouten de uitgever nog een aantal van de zijne heeft toegevoegd, moet met nog grooter omzigtigheid gebruikt worden. Buiten twijfel zijn fouten als de volgende op rekening van slordige afschrijvers te stellen: Romeinen, nom. pl., *Sp. Hist.* III. 6. 32. 37; Alanen, nom. pl., *Sp. Hist.* III. 4. 8. 57, 21. 55; Vlaminghen, nom. pl., STOKE IV. 927; Normannen, nom. pl., *Sp. Hist.* IV. 1. 64. 23, 51! Sarrasinen, nom. pl., *Sp. Hist* III. 5. 35. 45, 8. 20. 29, IV. 2. 4. 65; Bertoenen, nom. pl., *Sp. Hist.* III. 5. 8. 49; Vlaminghen, gen. pl., STOKE VIII. 356; Persienen, gen. pl., *Sp. Hist.* III. 8. 6. 109; Romeinen, acc. pl. *Sp. Hist.* III. 4. 23. 25, 5. 2. 26, 6. 5, 51. 40; Normannen, acc. pl. *Sp. Hist.* IV. 1. 64. 38, enz. enz. Er zijn zelfs declinatiefouten, die men gedurig vindt en die toch zonder twijfel aan onkundige of slordige afschrijvers te wijten zijn. Zoo leest men b. v. den nom. pl. Fransoysen, *Sp. Hist.* III. 6. 29. 45, 39. 46, 44. 77, 47. 1, 7. 4. 96, *Vanden derden Edew.* 234, en den genit. pl. Fransoysen in het laatstgenoemde werk vs. 1175. Insgelijks den nom. pl. Lumbaerden, *Sp. Hist.* III. 7. 40. 49, den gen pl. Lumbaerden, ald. III. 5. 42. 29, 6. 45. 5, 7. 20. 19, den vocat. pl. Lumbaerden, ald. III. 6. 41. 39. MAERLANT zelf heeft zoo niet geschreven. Want vooreerst komen deze woorden in den *Sp. Hist.* even dikwijls of meermalen goed gedeclineerd voor. Ten anderen waren in de 13[e] eeuw een groot aantal volksnamen op *ois* in gebruik; ieder Vlaming wist dus, even goed als ieder Franschman uit wiens taal men zulke woorden overnam, dat men niet Fransoyse, maar Fransoys moest uitspreken en bij gevolg het woord sterk verbuigen. En wat Lombaerd betreft, het was een volksnaam, meer dan de meeste andere bekend, omdat hij in de 13[e] eeuw niet alleen dikwijls voor Italiaan gold, maar ook toen reeds als gemeen zelfstandig naamwoord begon gebruikt te worden, een gebruik dat nog blijft voortduren. Eerst was het de naam van dengenen die eene bank van leening hield, naderhand van die bank zelve, en altijd vindt men zulk eenen bankhouder en meestal zulk eene bank *lombard*, niet *lombarde* genoemd. Het woord moet dus in onze oude taal sterk gedeclineerd worden, even als dat in het Angelsaksisch geschiedde. MAERLANT kon hier dus niet uit

onkunde zondigen: niet aan deze, maar aan slordigheid hebben wij de genoemde slechte lezingen te wijten, en dat niet MAERLANT, maar zijn afschrijver daarvan de schuld moet dragen, wordt ons bewezen door den *Rijmbijbel*, waarvan ons betere afschriften zijn overgebleven. In dat werk wordt tegen de regels van de declinatie der volksnamen, nooit of bijna nooit gezondigd. En dat de man, die in zijn *Rijmbijbel* toonde deze regels goed te kennen en naauwkeurig in acht te nemen, ze in lateren tijd vergeten was of verwaarloosde, zal wel niemand meenen. Er zijn evenwel in den *Sp. Hist.* plaatsen die dit schijnen tegen te spreken.

Wij lezen III 6. 41. 55.

Ende metter macht vanden Lumbaerde
Voer hi henen siere vaerde.

De uitgevers hebben gemeend achter Lumbaerde eene n te moeten zetten. 't Is wel waar, de dativus vereischt die; maar het rijm verzet er zich tegen, en het rijm was in die dagen geen esclave qui ne doit qu'obéir, maar een tiran voor wien alles bukken moest. Waar uitspraak, declinatie, klemtoon of wat het anders zij met het rijm in strijd komen, moeten zij altijd kamp geven. Lumbaerden en vaerde kunnen dus niet als rijmwoorden nevens elkander staan; maar of het eene moet zijne n missen of het andere er eene aannemen, Bij mij lijdt het geenen twijfel, of MAERLANT heeft Lumbaerden en vaerden geschreven. De dativus pluralis toch, van de sterke en zwakke declinatie beide, ging uit op n. Deze letter weg te laten was dus eene in het oog loopende en hinderlijke fout. Vaerde is zwakke dativ. singularis. Deze had nu wel in MAERLANTS tijd geene n meer; maar zij had die toch in vroegeren tijd gehad en geheel verdwenen was zij nog niet, want de dativus der persoonsnamen ging nog altoos, zoo als ik *Nav.* XVI. 274 aangewezen heb, op *en* uit. Lumbaerden onveranderd te laten en aan vaerde eene n toe te voegen, was dus van twee kwaden het kleinste kiezen, en dit zal de dichter ook wel gedaan hebben. Op meer plaatsen van den *Spiegel Hist.* heeft het rijm hem hiertoe gedwongen. Zoo III. 5. 42. 141.

Doe quam coninc Karel die Grote
Entie Fransoyse ende hare genote,
Ende velden met groter onwaerden
Die crone vanden Lumbaerden.

en III. 6. 50. 23,

Maer nu was metten Lumbaerden
Rome beseten met hovaerden.

Ook hier hebben de dativi onwaerde en hovaerde om den wille van het rijm eene n moeten aannemen.

Iets anders vinden wij III. 6. 50. 69. Daar lezen wij:

In desen tiden voeren de Lumbaerden
Up Vrankerike met haren swaerden.

Hier heeft het rijm den dichter inderdaad gedwongen eene fout te maken in de declinatie van den volksnaam, en in den nom. plur. Lumbaerden, in plaats van Lumbaerde, te schrijven.

Hetzelfde is MELIS STOKE geschied, di III. 325 schreef:

Met desen rade sijn si ghevaren,
Lude, de wijs van stride waren,
Te Leyden, tjegen de Kenemaren
Ende met corne ende met ruwaren
Vulleden si de nie gracht.

en II. 228:

Ende lieten in groter pynlichede
Ende in vresen de Kenemaren,
Die hare gesellen doe waren.

Hij moest daar, door het rijm genoodzaakt, den accusat. plur. Kenemare eene n, die er niet bij behoorde, geven. Van den nom. of acc. plur. Kenemaren, die wij elders, buiten het rijm, vinden, II. 435, III. 77, 330, 358, V. 3, gelooven wij eerder aan den afschrijver, dan aan MELIS zelven de schuld te moeten geven.

Geen volksnaam, omtrent welks verbuiging de *Spieghel Historiael* ons zoozeer in het onzekere laat, als Wandel. Den nominativus singularis vinden wij dus geschreven III. 4. 3. 61, 5. 30. 4, 13, en zoo vinden wij ook nom. plur. Wandele, III. 4. 2. 9, 7. 14; gen. pl. Wandele, III. 4. 8. 51, 5. 5. 53; acc. pl. Wandele, III. 4. 9. 13, 10. 10, 5. 5. 30, 30. 52. Doch meestal heeft het zwakke declinatie: nom. pl. Wandelen, III. 3. 47. 71, 4, 1. 63, 2. 1, 25, 41, 3. 7, 4. 77, 7. 3, 8. 2, 64, 77, 9. 41, 15. 99, 21. 54, 5. 5. 64; gen. pl. Wandelen, III. 4. 20. 16: acc. pl. Wandelen, III. 4. 8. 16, 67, 70, 9. 39, 20. 14, 5. 2. 37, 5. 60, 89. Wat is hier de oorzaak van? Heeft de afschrijver zich zoo menigmaal vergist, of wisselde de dichter tusschen Wandel en Wandele, en heeft hij daarom nu eens het eene dan weder het andere geschreven? Het laatste komt mij het minst waarschijnlijk voor.

Wij zien, dat bij onze ouden de namen van volken niet zelden op tweederlei wijze voorkomen, en dat beide somtijds bij denzelfden schrijver voorkomen, b. v. Perse en Persien, Mede en Medien, Philistee en Philistien, Troijn en Trojeen, Brabanter en Brabantsoen, Vriese en Frisoen (*Sp. Hist.* IV. 3. 19. 64). In den *Rijmbijbel* lezen wij be-

halve den plur. Phariseen ook Pharisene, het laatste nominat. vs. 23097, 23299, 23320, 23661, 24447; accus. vs. 23699; vocat. vs. 23653. Ja, in een en hetzelfde hoofdstuk van dat werk (148) treffen wij beide vormen aan.

De namen der volken, welke in dien tijd nog bestonden, hebben veeltijds een nederlandschen uitgang, b. v. Zeelander, Norweghér, Sasse, Ingelsc, Turke, Jode, ofschoon sommige daarvan ook wel met franschen uitgang voorkomen, b. v. Brabantsoen, Frisoen. Hiervan zijn uitgezonderd de volken van romaanschen stam, welker namen doorgaans een franschen uitgang hebben, b. v. Fransoys, Vermendoys, Poitevin, Spanjool. De namen van volken uit vroegeren tijd kende men of uit latijnsche of uit fransche schrijvers, en zij hebben daarom gewoonlijk of latijnschen of franschen uitgang.

In lateren tijd hebben vele dier namen eenen nederlandschen uitgang aangenomen. Tegenwoordig b. v. zegt men niet meer Arabien, Egyptien, Borgenyoen, Fransoys, Spanjool, maar Arabier, Egyptenaar, Bourgondiër, Franschman, Spanjaard. Doch ook voor sommige namen met nederlandschen uitgang zijn andere in de plaats getreden; b. v. voor Zeelander, Zeeuw, voor Noorweger, Noor, voor Engelsc en Dnitsc, Engelschman en Duitscher.

Nog blijft ons de vraag te beantwoorden, waarom gaven onze ouden aan dezen naam sterke, aan dien zwakke declinatie? Het antwoord zal, meen ik, dus moeten luiden:

De namen van volken die in het Latijn meer dan twee lettergrepen hadden en op *us* uitgingen, en die, na afwerping van dien uitgang in het Fransch op eenen medeklinker eindigden, werden sterk gedeclineerd; b. v. Suriaen, Affricaen, Samaritaen, Allaen, Arabien (wat een lat. Arabianus onderstelt, dat misschien in middeleeuwsche werken wel gevonden zal worden, de oude Romeinen zeiden Arabs), Egyptien, Assyrien, Numidien, Romein, Sarrasijn, Latijn. Voorts die, welke in het Fransch op een medeklinker eindigden, Fransoys, Vermendoys, Borgenyoen, Pikaerd, Spanjool, al gingen deze ook, zooals b. v. Burgûndio, in het Latijn op eene vocaal uit. Zwakke declinatie hadden die, welke in het Latijn eenen langen klank voor den uitgang *us* hebben en in onze taal dezen laatsten verliezen, als Philistee, Cananee, Pharisee. Ook de namen, die in het Latijn op *a* en in het Fransch op *e* uitgaan, werden zwak gedeclineerd, b. v. Amalekite, Moabite, Gepide.

Namen, die in het Latijn twee lettergrepen hebben en op *o* uitgaan, veranderen somtijds deze *o* in *oen*, en worden dan, gelijk van zelven spreekt, sterk gedeclineerd. Meestal echter wordt die *o* in *e* veranderd, en dan hebben zij zwakke declinatie als Vriese, Sasse. Ook de latijnsche uitgang *a* gaat in *e* over, b. v. in Turke, en zulke woorden moeten dan zwak gedeclineerd worden. Maar onze ouden schijnen alle volksnamen, die na afwerping van den latijnschen uitgang éénlettergrepig zouden geworden zijn, zwak gedeclineerd te hebben. Ook Dene, Scotte, Galle, Vranke, Grieke, Beiere, Swave, Hune, Gote, woorden, die alle in het Latijn op *us* uitgaan, vindt men in het Nederlandsch der middeleeuwen op *e* uitgaande en bij gevolg zwak gedeclineerd. En niet alleen wordt hier van het Latijn, maar ook in de meeste gevallen van de oud duitsche talen afgeweken. Want Vranke, odh. Franko, ags. Franca, wordt wel ook in die talen zwak verbogen. Maar Dene, ags. Den; Hune, oudh. Hûn; Beiere, oudh. Peigar; Swave, ags. Swæf, oudhoogd. Svâp, midd.hoogd. Swâp; Grieke, ohd. Criech, ags. Grec; het zijn alle woorden, die in de oude duitsche talen sterk verbogen worden.

Bij namen, welker laatste deel een nederlandsch woord was, zooals Norman, Aleman, of die door middel van een bekend achtervoegsel gevormd waren, zoo als Vlaming, Waterlander, was de verbuiging niet twijfelachtig. Het kon niemand in de gedachte komen in den nom. sing. Normanne of Vlaminge te zeggen, en daarom zou ook niemand in de 13[e] eeuw in den nom. plur. Normannen of Vlaminghen schrijven. Een ander geval was het met de woorden op *sc*. De namen door middel van dit achtervoegsel gevormd, zijn eigenlijk adjectiva. Adjectiva hebben beide, sterke en zwakke declinatie. Hier moest dus eene keus gedaan worden, en het schijnt dat men begrepen heeft, dat voor zoodanige woorden, wanneer zij als volksnamen gebruikt worden de vorm zonder *e*, en derhalve de sterke declinatie het best paste. Van Ingelsc en Yrsc heb ik in verschillende werken eenige voorbeelden aangewezen. Wel vinden wij in MAERLANTS *Alexander* den nom. sing. Ingelsce, VII. 1818, en den nom. sing. Duytsce I. 1085, maar het eenige handschrift, dat van dit werk is overgebleven, is vrij slecht: wij behoeven dus geene zwarigheid te maken de *e* aan het einde dezer woorden aan slordigheid van den afschrijver te wijten. Dat het niet anders dan schrijffouten zijn, is waarschijnlijk, omdat dergelijke woorden niet alleen in andere werken doorgaans sterk verbogen worden, maar ook in den *Alexander* zoo verbogen voorkomen: althans VII. 1820 lezen wij den nom. pl. Duetsee. Bovendien blijkt, dat Duitsch (zonder *e*) nog tot in de 17[e] eeuw toe als volksnaam gebruikt werd. Zoo vinden wij het bij HOOFT,

niet alleen in zijne *Gedichten*, dl. I., bl. 205, waar hij spreekt van den nieuwen most,

Dien de Duitsch te Dordrecht lost,

maar ook in zijn proza, *Ned. Hist.* XIV[e] b. bl. 607 (uitg. 1677): »De Fransoysen, weederom, scholden den Duytsch voor een' huurling," enz.

P. LEENDERTZ WZ.

Appel- en peersoorten (vgl. IX. bl. 65, 193, 218, 270; XVI. bl. 344). Van deze vindt men, met andere fruitboomen, eene lange lijst in *Praktische Aenwijzingen over den snoei der Fruitboomen ezv. door* FRED. BURVENICH. Gent 1862, blz. 142 enz. Met de namen der maanden waarin de vruchten rijp zijn. — De beteekenis van *beltoirboeme* is ook mij een raadsel.

J. C. K.

Verklaring van bijbelplaatsen. Rom. XV. 19, 2 Kor. XII. 12 (vgl. XV. bl. 78). De tot hiertoe onbeantwoord gebleven vraag van S. Z.: of PAULUS in de genoemde plaatsen verhaalt, dat hij wonderen gedaan heeft; of zoo dit zoo niet is, wat hij dáàr dan zegt? is eenigzins bevreemdend, dewijl de woorden van den apostel duidelijk genoeg zijn. DE WETTE teekent op Rom. XV. 19 aan: Hier und 2 Kor. XII: 12 beruft sich der Apostel auf seine Wunder. MEYER merkt bij laatstgenoemde plaats aan: PAULUS hat also in Korinth Wunder gethan, und betrachtete die Wunder als apostolische legitimationen (Hebr. II. 4). Beide deze uitleggers verwerpen het gevoelen van REICHE, alsof hier sprake was van geestelijke wonderen, die de prediking van het evangelie in de harten der nieuw bekeerden voortgebragt zou hebben, als strijdig met »den constanten Sprachgebrauch." E. A. P.

Bijvoegelijke naamwoorden op gezind uitgaande. De redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche taal* berigt op den omslag der vierde aflevering, dat zij sedert de uitgave van hare *Woordenlijst* omtrent sommige woorden van gedachte veranderd is. Onder anderen, dat de spelling *aardsgezind* nu afgekeurd en door *aardschgezind* vervangen is. Verlangend om de reden daarvan te weten, sloeg ik dit artikel op en vond:

»Aardschgezind, bnw.; — gezinder, gezindst. Uit Aardsch en Gezind. Ook aardsgezind geschreven, doch ten onrechte. Aan eene samenstelling met Aarde, door middel eener bindletter s, valt niet te denken, evenmin als bij roomschgezind als eene samenstelling met Rome, daar de e van aarde en Rome de inlassching eener verbindende s overbodig zou maken. Het teeken van den 2[den] nv. zou de s hier volstrekt niet kunnen zijn; genit. op s laat aarde niet toe, en geene enkele samenstelling in de oudere of jongere verwante talen vertoont dien vorm. De meeste woorden, met gezind gevormd, bevatten eene adverbiale bepaling, bestaande uit een bijw. (of als zoodanig gebezigd bnw.), als welgezind en kwalijkgezind. Op gelijke wijze zegt men luthersch-, fransch-, engelsch-, spaanschgezind enz.; zoo dan ook aardschgezind. Wat doopsgezind, staatsgezind en enkele andere betreft, die niet geheel op dezelfde wijze gevormd zijn, zie daarover Doopsgezind."

Het is mij nu duidelijk, waarom ik van nu af *aardschgezind* moet schrijven. Maar ik weet nog niet waarom ik in *doopsgezind* en *staatsgezind* geene *ch* schrijven mag. Ik zal het weten, wanneer het *woordenboek* tot *doopsgezind* gevorderd is. Doch neem ik in aanmerking dat in 1864 de eerste aflevering uitkwam en dat de vierde, die in november 1866 is uitgekomen, ons nog maar tot *achteraan* brengt, dan vrees ik, dat mijn verlangen om te lezen wat er op het artikel *doopsgezind* staat, nog wel eenige jaren onbevredigd zal blijven.

Is er onder de medewerkers van den *Navorscher* ook iemand, die weet of vermoedt, wat de woordenboekschrijvers tot die conclusie heeft gebragt en welke woorden, behalve de twee genoemde, de *ch* moeten missen? die hebbe de goedheid het mede te deelen aan

GERRIT.

Lawaai of wind maken, is dat afkomstig van de twee woorden: *laat waaijen?*

J. C. K.

[Den oorsprong van het woord *lawaai* kan J. C. K. vinden *Nav.* IX. bl. 171].

Spreekwijze. Jan Rap en zijn maat. Wie was die JAN RAP.

T. H.

[De vrager zie daarover *Nav.* II. bl. 183, III. bl. 174, *Bijbl.* 1853. bl. cxviii, X. bl. 329].

Spreekwijze. Hij gaat naar den musschenhemel, zegt men van iemand die flaauw valt.

Hoe komen hier de *musschen* bij te pas?

J. C. K.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht d'Isendoorn à Blois (vgl. XVI. bl. 282 en 347). In het werk *de Ridderschap van Veluwe,* door m[r] W. J. baron D'ABLAING VAN GIESSENBURG komen onderscheidene opgaven voor aangaande genoemd geslacht.

Aangaande het oude slot Kannenburg bij Vaassen in Gelderland, vindt men het een en ander vermeld in het werk *Wandelingen door Gelderland* enz. door m[r]. A. W. ENGELEN, bl. 29 en in het aldaar aangehaalde *Oud-Nederland* door m[r]. ROBIDÉ VAN DER AA.

Als dijkgraven van Veluwe vind ik aangeteekend:

ELBERT VAN YSENDOORN tot den Cannenburg den 21 januarij 1646.

ELBERT VAN YSENDOORN tot Cannenburg den 12 maart 1675.

JAN HENDRIK VAN ISENDOORN den 1 mei 1689.

ELBERT GODERT VAN ISENDOORN den 27 april 1705.

CORNELIS BIGGE tot verwalter gedurende de minderjarigheid van ELBERT GODERT VAN YSENDOORN den 5 mei 1705.

EGBERT DAENDELS tot verwalter van denzelven den 29 januarij 1711.

ADOLF HEND. PUTMAN tot verwalter na den dood van ELBERT GODERT V. ISENDOORN 22 decbr. 1712.

FRED. JAN VAN ISENDOORN à BLOIS tot Cannenburg den 26 januarij 1714.

ADOLF HEND. PUTMAN, verwalter desselfs minderjarigheid den 26 januarij 1714.

FREDERIK JAN VAN ISENDOORN zelf den eed gedaan 19 febr. 1739.

Als raden van den hove van Gelderland komen voor:

JACOB PIECK TOT ISENDOORN den 22 maart 1545.

JOOST VIJGH TOT ISENDOORN den 15 maart 1639.

Uit de ridderschap was F. C. F. baron D' ISENDOORN à BLOIS tot Cannenburg, lid der prov. staten van Gelderland van 19 sept. 1814 tot 1848.

V. A.

Geslacht d'Isendoorn à Blois. In handschriften onder mij berustende vind ik bij het geslacht LEUSDEN:

1. HILLEGONDA VAN LEUSDEN (d[r]. van GERRIT, geb. 1566, st. 21 december 1612, tr. te Utrecht 1597 ELISABETH VAN BAERLE), geb. 23 maart 1600, trouwt GEURT VAN ISENDOORN (voerende het wapen van ISENDOORN à BLOIS).

Bij het geslacht OCHTEN VAN WALTIGNY.

2. RICOLD graaf van OCHTEN, wiens dochter ALIJT getr. aan RUDOLPH VAN CHASTILLON gen. COCQ, leefde 1240.

3. MARGARETHA VAN REEDE VAN OUDSHOORN huwt JOHAN HENDRIK VAN ISENDOORN à BLOIS heer van den Cannenburg, kolonel.

ANDANTE.

Geslacht d'Isendoorn a Blois. Van dit geslacht, dat den Kannenburg bezeten heeft, vindt men in het *Leenboek van Gelderland* vermeld als daarmede beleend, de navolgende:

JOHAN V. I. VAN BELOIS, erf zijner moeder, aan wie dit leen bij maagscheid was toebedeeld geweest (omtrent 1558; denkelijk was zij eene zuster van JOHAN VAN ROSSEM, die dit leen erfde van zijnen broeder MAARTEN VAN ROSSEM, 1555).

HENDRIK V. I. VAN BELOIS, erf zijns broeders JOHAN, 1563; hij belast dit goed aan DIGNA VAN ISENDOORN, weduwe HERMAN VAN DER LOE, 1568, 1581.

MAARTEN V. I. VAN BELOIS, erf zijns vaders HENDRIK, 1604.

ELBERT V. ISENDOORN, na approbatie van het verdrag met zijn broeder heer HENDRIK V. I., religieus, beleend 1634. Hij laat zijne huwelijksvoorwaarden met jufv. MARIA HADEWICH VAN ESSEN ingegaan, approberen 1646.

Tot dusverre het *Leenboek* voorn[d]., het Huis ten Cannenborch betreffende.

Voorts van het huis te Loe en het jagersambt van Veluwe.

MARGRIET VAN VOORST, weduwe WOLTERS VAN ISENDOORN, stelt tot hulder ELBERT V. I. haren neef, 1622.

SOPHIA V. I. A BLOIS, erve harer moeder MARGRIET, 1626. — DIDERIK VAN STEPRADE, tot behoef zijner kinderen bij SOPHIA V. I. geproduceerd, en laat zijne huwelijksvoorwaarde met haar in 1628 opgerigt, approberen 1637.

VAN DER AA, *Aardrijksk. W. B.*, art. Cannenborch, vermeldt, naar aanleiding van het medegedeelde door ROBIDÉ VAN DER AA in *Oud-Nederland*, bl. 6, dat MARGARETHA VAN ROSSEM, zuster van MAARTEN, na het kinderloos overlijden van haren broeder JOHAN, heer van Poederoyen enz., dit goed erfde, en doordien zij gehuwd was met eenen ISENDOORN, de Cannenborch sedert bleef in dat geslacht tot op den tegenwoordigen tijd.

Van de heeren van den Cannenborch worden vermeld ELBERT VAN YZENDOORN VAN BLOIS, heer van Stockum en Kannen-

berg enz., huwde ODILIA bar^{e} VAN WASSENAAR, dochter van ALBERT en CORNELIA DE BRUIN VAN BUITEWEGH, zie genealogie van WASSENAAR 17^{2e} generatie.

JOHAN HENRIK VAN ISENDOORN VAN BLOIS heer van Kannenburg, kolonel van het stichtsche regiment te paard, die den 30 junij 1703 gebleven is in den slag van Ekeren, had gehuwd MARGARETHA bar. VAN REEDE TOT AMERONGEN.

Hun zoon FREDERIK JAN VAN ISENDOORN VAN BLOIS, heer van Kannenburg, ridmeester van het stichtsche regiment te paard van den generaal majoor VAN GINKEL, huwde ANNA MARGARETHA JOZEPH, gravinne VAN RENESSE VAN MASNY, dochter en vijfde kind van MAXIMILIAAN HENRIK V. R. graaf van Masny, baron van Elderen en van MARGARETHA ELISABETH SOPHIA bar. VAN STEPRAAD, zijne 2de vrouw. die hij in 1698 huwde. Waarschijnlijk is de laatste en onlangs overleden heer van den Cannenborch een kleinzoon geweest van FRED^{K}. JAN V. I. en van ANNA VAN RENESSE voorn^{d}.

V. D. N.

Geslacht Isendoorn a Blois. De heerlijkheid Isendoorn bij het dorp IJsendoorn of Isendoorn in de nabijheid van Tiel was het stamhuis van dit adellijk geslacht Zij geraakte door erfregt in het geslacht EGMOND en is later aan de twee adellijke geslachten VIJGH en PIEK, ieder voor de helft, verkocht (zie SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* I Boek. bl. 33. en HOOGSTRATENS *Woordenboek*).

Op de kaart van Nijmegens eerste vierendeel bij SLICHTENHORST is het slot te vinden.

De tegenwoordige dragonderkazerne bij de Nieuwstadspoort te Zutfen als nog de IJzendoorn genoemd, is het voormalig nonnenklooster de Isendoorn, gesticht door ARNOLDA VAN KEPPEL gehuwd met WILLEM VAN ISENDOORN. (Zie HOOGSTRATEN en KOK, *Vaderl. Woordenb.* onder Zutphen.)

De Cannenborch bij Vaassen is later het eigendom van dit geslacht geworden. MAARTEN VAN ROSSUM was er eigenaar van, zijn hoofdschedel wordt er nog bewaard. Nadat MAARTEN 1555 te Antwerpen overleden was, nam zijn broeder JOHAN VAN ROSSUM, heer van Pouderoijen en Meinerswijk, bezit van den Cannenborch, en na het kinderloos overlijden van dezen werd hij 1563 bij magescheid toebedeeld aan JOHAN VAN ISENDOORN VAN BLOIS, gehuwd met MARGARETHA VAN ROSSUM, waarschijnlijk de zuster van MAARTEN en JOHAN. De laatste van dit geslacht, jonkheer F. F. C. VAN ISENDOORN A BLOIS, is voor eenige maanden op den Kannenburg overleden (Zie ROBIDÉ VAN DER AA, *Oud Nederland in burgten en kasteelen*, 6de aflevering, bij VIEWEG te Nijmegen, 1839.)

In het geslacht VOËRST heb ik gevonden:

1. REINIER VAN VOËRST, heer van Schoonderbeke, gehuwd met ANNA VAN ISENDOORN VAN BLOIS, dochter van HENDRIK, heer van Kannenberg, Stockum en Lathem, en van SOPHIA VAN STOMMEL.

2. ANNA, gehuwd 1598 met MAARTEN VAN ISENDOORN VAN BLOIS, heer van Kannenberg en Stockum.

3. MARGARETHA, vrouwe van het Loo, gehuwd 160. met HARMEN WOLTER VAN ISENDOORN VAN BLOIS.

Deze drie broeders en zusters waren kinderen van ELBERT VAN VOËRST, gestorv. 1611, heer van Schoonderbeke, en van JOHANNA VAN ARNHEM, vrouwe van het Loo, gehuwd 1558.

Nog vind ik bij KOK, *Vaderl. Woordenboek*, 24ste deel bl. 191, en bij HOOGSTRATEN onder het geslacht RENESSE, ANNA MARGARETHA JOSEPH gravinne VAN RENESSE VAN MASNY, gehuwd met FREDERIK JAN VAN ISENDOORN VAN BLOIS, heer van Kannenberg, ridmeester bij het regiment stichtsche ruiterij, zoon van JOHAN HENDRIK, heer van Kannenberg, kolonel van dat regiment, gesneuveld in den slag van Ekeren 30 junij 1703, en van MARGARETHA VAN REEDE van Amerongen, dochter van GODARD graaf van Athlone, baron van Reede, Ginkel, Agrim, vrijheer van Amerongen. (KOK, 24ste deel, bladz. 110.)

Wie kan door den *Navorscher* dit geslachtregister aanvullen?

Middelburg. W. A. H. G.

Geslacht Boijmans (vgl. XVI. bl. 23, 281, 348). Tot narigt dient voor F. O., dat RIETSTAP in zijn *Arm. gén.* het wapen van BOIJMANS opgeeft en dat reeds eenige maanden geleden door mij behandeld is het wapen van LIBOT, in het bijv. der *Généalogische kwartierstaten* onder vraag 9, zijnde d'azur au chevron de gueules acc. de 3 coqs de même, barbés et crètés d'or.

ANDANTE.

Wapens der familie van Wijck of Wijk (vgl. XVI. bl. 89, 217, 349). In een vorig nommer spreekt J. C. v. W. van een wapen der familie VAN WIJCK, van het jaar 1577, geheel gelijk aan dat van VAN ASCH VAN WIJCK en merkt daarbij aan, dat in dat wapen het rad van HEUSDEN nu VAN ASCH genoemd wordt. Zoowel dit laatste, als het bestaan van een dergelijk wapen in het jaar 1577, heeft mij ten hoogsten verwonderd, daar het geheel strijdt met al hetgeen

der fam. VAN ASCH VAN WIJCK daaromtrent bekend is.

In het jaar 1575 trouwde JAN VAN WIJCK met WIJNANDA of WENDELMOET VAN ASCH die tot wapen voerde een blaauw veld met een gouden rad met 7 spaken.

Deze WIJNANDA nu had een' broeder mr. WILLEM VAN ASCH VAN HYNDERSTEYN, kanunnik en scholaster van St. Pieter, die gestorven is 12 oct. 1615, welke al zijne goederen maakte aan zijne zuster WIJNANDA VAN ASCH of bij vooroverlijden aan hare nakomelingen, onder voorwaarde dat zij en hare nakomelingen, het wapen van VAN ASCH als surtout zouden voeren op dat van VAN WIJCK en den naam van VAN ASCH bij dien van VAN WIJCK zouden aannemen, en dus is het rad, dat op het tegenwoordige wapen der fam. VAN ASCH VAN WIJCK staat, niet dat van HEUSDEN, maar van VAN ASCH; doch zoo de heer J. C. v. W. reeds voor 1615 en zooals hij zegt in 1577 een wapen heeft gevonden door het geslacht van VAN WIJCK gevoerd, gelijk aan het tegenwoordige wapen der fam. VAN ASCH VAN WIJCK, zoude hij mij zeer verplichten mij hieromtrent schriftelijk nadere inlichtingen te willen geven.

Utrecht. H. VAN ASCH VAN WIJCK.

Wapen der familie van Wijk. Ik vind *Nav.* VI. bl. 42 opgave van een wapen dezer familie. Zij is mij echter niet duidelijk, zij schijnt schrijf- of drukfouten te bevatten. Eene naauwkeurige beschrijving daarvan in den *Navorscher* zal mij lief zijn.

J. C. v. W.

Cachet van heer Jan van Cromvliet (vgl. XVI. bl. 349). Kan die heer JAN VAN CROMVLIET de vader niet zijn van MARIA VAN C., geh. met JAN MONIER, ridder, wier zoon SIMON geh. was met HESTER VAN RENESSE, dr. van ADRIAAN heer v. Wulven? (SMALLEGANGE, *Bat. illustr.*, geslacht RENESSE.)

HEND. en COSTIJN VAN RENESSE kochten immers in 1312 Baarland en eeuwen lang verbleef het onafgebroken aan hunne nakomelingen. (*Wandelingen door Z. en N. Beveland.*) HESTER kan dus met haar man te Baarland, misschien op den Hellenburg of op het slot gewoond hebben en zoo dat cachetje daar ter plaatse wel gekomen zijn.

Van het wapen van CROMVLIET zullen de kleuren misschien wel bekend zijn.

F. CALAND.

Geslacht Kempe (vgl. XVI. bl. 349). THEODOOR JEANNETTE KEMPE (dr. van APOLONIUS, raadsheer van Zieriksee en van DOORTJE CASTEL) geb. te Zieriksee 29 sept. 1769, st. aldaar 5 februarij 1838, geh. 8 april 1792 met ALEXANDER JERONIMUS WOLRAAD HENRY baron VAN DOPFF, geb. te Breda 10 april 1765, gest. te Zieriksee 4 januarij 1827 als burgemeester aldaar.

ANDANTE.

Geslachten Witte, Eyck en Bercheyk (vgl. XVI. bl. 89, 217, 279, 318 enz). In de *Naamlijst der bestuurders enz. hier te lande* voor 1794, Amsterdam JOSIA SCHOUTEN en wed. REINIER OTTENS, bl. 59 regering van Gorkum. »Lid van 't vroedschap, HERMANUS JOHAN VAN BERCHEYCK in 1777."

In een hs. der familie VAN OIJEN: THEODORA JACOBA VAN BERGHEYCK (dochter van WERNER JACOB, luit. kolonel en grootmajoor der stad Utrecht en van HELENA GEERTRUIDA WILMOT), huwt te Utrecht 2 julij 1769 WILLEM ADRIAAN VAN OIJEN, heer van Drakenburg, geb. te Tiel 4 febr. 1742, kolonel en kapitein voor de admiraliteit op de Maas. Wanneer en waar is zij geboren, en ook hare ouders?

Zij sterft te Tiel, wanneer? en begraven in het familiegraf der VAN OIJENS met acht kwartieren.

BERCHEYCK.	WILMOT.
SWESERINQ.	—
LENNEP.	—
—	—

Wie vult de overige aan?

ANDANTE.

Geslacht Vorsterman (vgl. XVI. bl. 216, 280). In de vorige eeuw leefde te Amsterdam ABRAHAM VORSTERMAN JACOBZ., heer van Zanen, wanneer geb.? Hij was geh. met CHRISTINA WAYLIE, wanneer geb.? hunne dochter SUSANNA CHRISTINA VORSTERMAN, wanneer geb.? en st.? huwt te Amsterdam 14 april 1765 WILLEM GERARD VAN OIJEN, geb. te Grave 19 mei 1734, burgemeester van Tiel en ontvanger van Grave en het land van Cuyck (zoon van LOUIS ANTHONIE en MARIA LEOPOLDINA CATHARINA DE QUAY.)

Wie zijn de ouders en grootouders van ABRAHAM VORSTERMAN? Welligt is dit te Amsterdam op te sporen.

Braconnier (vgl. A. R.; XV. bl. 189; XVI. bl. 282). Waarschijnlijk zal Br. bij den heer mr. F. VAN NES, gepensionneerd vice-president van den raad van Indië, thans te Brussel wonende, een der erfgenamen van den te Utrecht overledenen ouden heer DE BRACONNIER, kunnen vinden hetgeen hij verlangt.

F. A. v. A. v. I.

Familie Seys (vgl. XVI. bl. 218, 284). De familie SEYS is oorsprónkelijk uit Gent. MARTINUS SEYS was aldaar in 1447 échevin des Parchons [van den Gedeele], even als JOSSE in 1519, ANDRIES in 1568, '70 en JOSSE (reformé) in 1579 en '85; JEAN in 1511 du Keure, als ook ANDRIES in 1535 en ANDRIES in 1574 en in '75 receveur des issues. In het doopboek van Hulst zag ik, dat daar in 1745 eene ELISABETH SEYS woonde met haar echtgenoot FRANÇOIS JOHAN TURCQ. F. CALAND.

Het geslacht van der Lisse (vgl. XIV. bl. 313; XV. bl. 57, 128, 221, 251, 311; XVI. bl. 284). JOHANNA DE VAGERE, geb. 1 nov. 1616, † 28 julij 1652, geh. 26 april 1644 met mr. ADRIAAN DE HUIJBERT, werd »donderdach den 1 augusti begraeven in het graff van *ons* beider out-grootvader ADRIAEN VAN DER LISSE", schrijft haar echtgenoot voornoemd.

Dus had ADRIAAN VAN DER LISSE [niet LIEVEN, zoo als KOK in zijn *V. Woordb.* zegt] drie dochters:

1°. LEVINA, geh. met KLAAS JANZ. DE HUIJBERT (den oudgrootvader van mr. ADRIAAN voornoemd);

2°. N. N., geh. met DANIEL ANTONISZ. DE VAGERE;

3°. volgens mr. DE STOPPELAER in zijne geslachtlijst der DE HUYBERT, GENOVEVA geh. met ANTONIE ANTONIEZ. DE HUYBERT. Of echter ADRIANA VAN DER LISSE geh. met KLAAS HERMANZ. DE HUIJBERT ook zijne dr. was, durf ik niet verzekeren.

JOHAN HOFFER, zoon van den beroemden ADRIAAN en MAGDALENA DE JONGE, huwde: 1°. ANNA POUS, 2°. LEVINA VIERLING, dr. van IMAN VAN DER LISSE, gez. VIERLING, baljuw van Zieriksee en van CLARA ADRIAANSE STAVENISSE.

Wegens het *gezegd* VIERLING achter zijn naam, houd ik IMAN VAN DER LISSE voor een kleinzoon van LIEVEN PIETERZ. V. LISSE ondtr. 2 aug. 1579 met MAIJKE JOB CLAESSEN (zie XVI. bl. 284). Hij zal bij zijn' naam, dien zijner grootmoeder gevoegd hebben, om reden misschien, dat die anders zou uitsterven.

Deze IMAN VAN DER LISSE gez. VIERLING kan wel dezelfde zijn als de burgr. van Zieriksee IMAN VIERLING, geh. (dus 2°.) 3 oct. 1659 met MARGa VAN DER MEERSCHE (ik meen eene zuster van SABINA VAN DER MEERSCHE van Middelburg, geh. 15 feb. 1663 met mr. PIETER MOGGE, oud burgr. en raad van Zieriksee [1]), en (3°.) 24 julij 1664 met ADRIANA EVERSDIJK [2]).

[1]) Misschien dochters van JOHAN VAN DER MEERSCHE, rentm. gen. van Zeeland, geh. 29 mei 1611, met JOHa COOMANS?

[2]) Door den naam zijner grootmoeder te hebben aangenomen, is zijn eigen naam verloren gegaan — dat is toch al vrij zonderling.

Zijn grootvader LIEVEN PIETERZ. VAN LISSE is niet lang gehuwd geweest, want MAIKE JOBS CLAESSENS † 1603, (SMALL., bl. 526, MAIJKE JOBZ. VIERLING) komt (doopboek van Zieriksee) in 1594 reeds voor als 2e vrouw van JAN ANTONISZ. DE JONGE, heer van Oosterland, die bij haar deze 4 kinders had (door SMALLEG. niet goed opgegeven):

1°. JOB, gest. 14 aug. 1594, get. TRISTAM JHANA rentm.

2°. JOHAN » 17 sept. 1596, get. DAN. ANTONIS, CATHa VAN VELDE.

3°. LEVINA » 20 sept. 1598.

4°. IMAN » 14 mei 1600, get. CORN. POUS.

Dirksland. F. CALAND.

Geslacht van Oijen, (vgl. XVI. bl. 254). Na het plaatsen mijner vraag omtrent WILLEM VAN OIJE, ontdekte ik eene genealogie in ms. van dit geslacht, in de bibliotheek te Luik. De vervaardiger van deze genealogie, benevens die van andere geslachten, is LE FORT. »REYNIER VAN OIJE seign. à Oye mort l'an 1463 avait épousé 1e. JEANNE D'ORSBEECK de Flaesraedt, en secondes noces MECHTILDE VAN DER HORDT; dont, du premier lit:

1e. GERARD, avait épousé N. DE STEPRAEDT de Dodendael.

2e. MARIA VAN OIJE qui avait épousé DANIEL DE GHOOR DE WYER.

Du second lit.

3e. GUILLAUME VAN OIJE, maréchal du l'empereur MAXIMILIEN dans le duché de Gueldre. ANDANTE.

Geslacht van den Berg. In het jaar 1768 werd begraven in de kerk te Tiel mevrouw VAN DEN BERG, geb. COCK, met deze acht kwartieren:

COCK.	BOUMAN.
ECK.	V. BENTHEM.
V. RIEMSDIJK.	A. DOMSLAAR.
V. THIEL.	V. CLOON.

Was zij één met vrouwe A. G. DE COCK, in 1732 geh. met mr. JOHAN VAN DEN BERGH, raadsheer in den hove van Gelderland? Hij was een zoon van ISAAC VAN DEN BERGH en CORNELIA VAN LEEUWEN, en kleinzoon van CHRISTOFFEL, raad en schepen van Nijmegen en SARA CRUCIUS.

Wat weet men verder van haar geslacht? Wie waren hare ouders, grootouders en overgrootouders?

Zou soms de heer mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH te 's Gravenhage mij hieromtrent inlichtingen willen geven? TH.

Geslacht van Heerdt of van Heerde, (vgl. VIII. bl. 111; XV. bl. 310, 350; XVI. bl. 20).
MARGRIET VAN HEERDT (dr. van DAEM en MARIA VAN MEECKEREN) tr. RUTGER VAN SCHULER VAN VEIJNAU, in 1565 ambtman van Medman.
Hun kwartieren zijn.

1 VAN SCHULER.	V. LETHMATE, gen. CULLINCK.	VAN HEERD.	VAN MEECKEREN.
2 VAM CALCKUM, gen. LEUCHTMAR.	VAN GALEN.	VAN OIJE.	VAN WIJHE.
3 VAN ELLER.	KEPPEL.	VAN BRIENEN	BOESE.
4 BODLEBERG, gen. KESSEL.	HAECKE.	HORST.	. . . .

Uit de kwartieren blijkt dat DAEMS moeder was ....? VAN OIJE, dr. VAN REINALD, sterft 1468, en zijn tweede vrouw MECHTILD VAN DER HORST.

ANDANTE.

Van Hogendorp (vgl. A. R.; XI. bl. 122; XII. bl. 126; XV. bl. 184, 252, 375; XVI. bl. 27, 150).
Bladz. 1041 van de *Batavia illustrata:*

GIJSBERT VAN HOGENDORP, raad in den Haag,
MARIA OEM VAN WIJNGAARDEN,

CORNELIS met MARGA HEES.

CASPER met ODA VAN SCHAIJK.

MARIA met JACOB VAN DEN EINDE gouverneur van Woerden † 1614.

JACOB EINDIUS 1609 met CLARA VAN RAAPHORST, vrouw van Haemstede.

CORNELIA met HENDRIK VAN RAAPHORST (broeder harer moeder).

JACOBA CORNELIA DE HUIJBERT.

CECILIA JACOBA ged. te St. Maart; 19 sept. 1707 getr. JOHs. LEIJDEKKER, drossaart van St. Maartensdyk.
JAN JACOB, ged. 11 oct. 1716.
Get. ADRA. DE HUYBERT,
ADRA. DE HUYBERT, wed.
CORNs. DE BOUVIJ.

Dirksland.

F. CALAND.

ADRIANA met JAN COBEL ARENDZOON.

In het *Biografisch woordenboek* van VAN DER AA.

ENGELBERT VAN BERCKEL, geh. met THEODORA PETRONELLA VAN HOGENDORP.

PIETER JOHAN V. B., geb. Amst. 1725, 1781 burgr. van Rotterdam, † 27 oct. 1800.

ONNO ZWIER VAN HAREN, geb. 1738
SARA ADELAÏDE VAN HULS.

CORNELIA WILHELMINA, geb. met WILLEM DIEDERIK VAN HOGENDORP.

Mr. DIEDERIK VAN HOGENDORP, heer van Cromstrijen, drost van Steenbergen, raad van koning WILLEM III, stadhr der Ver.Ned., wordt door keizer KAREL VI bij diploma van 14 mei 1718 verheven tot rijksgraaf, zoo voor hem als voor al zijne nakomelingen, geh. met: ?

ANNA MARIA huwt
1°. WILLEM VERMEIJDEN, raad, schepen van Rotterdam (1 zoon).
2°. Mr. FRANCOIS LEIJDEKKER[1]), rekenmr. generaal wegens Zeeland, zoon van MELCHIOR.

Mr. FRANC. DIEDERIK LEIJDEKKER, burgr. van Tholen, dijkgraaf van St. Maartensdijk, Scherpenisse en Westkerke.

[1]) In het doopboek van St. Maartensdijk wordt ij JOHANNES genoemd.

Geslachten uit de Meijerij van 's Hertogenbosch. Waar vindt men gedrukte of ms. genealogiën dezer geslachten, bepaaldelijk VAN BOXTEL (behalve bij BUTKENS) VAN HAREN (behalve bij BUTKENS) VAN HAREN (behalve bij FERWERDA en HALMAEL) DE LU of LOUWE, DE ROOVER, VAN AMEYDEN, VOSS of DE VOS, COELBORNER, CNODE enz.
Indien zij in particuliere archiven aanwezig zijn, beveel ik mij zeer aan voor inzage tegen mededeeling van het menigvuldige, dat ik daaromtrent kan mededeelen.

C. v. B. D.

Wapen van Mook (vgl. XVI. bl. 349). Volgens opgave van VAN DER AA in diens *Aardrijksk. Woordenboek* is het wapen dezer gemeente het beeld van den H. LAMBERTUS.

CONSTANTER.

Geslacht van Eck. Wie heeft de goedheid het ontbrekende aan te vullen?

LAMBERT VAN ECK, geb. te ? (Tiel?) 2 maart 1627, burgemeester van Tiel en later momboir van Gelderland st. te ? den? tr. te? (Tiel?) 24 oct. 1649 GIJSBERTA CROESE VAN ASCH, geb. te? den? st. te? den?	JOHAN VAN ECK, heer van Drakenburg, geb. te? den 26 maart 1641, burgemeester van Bommel; st. te? den 4en julij 1684, tr. te? den 17 januarij 1667 CORNELIA HOLL, geb. te? den? st. te? den?
MATTHEUS V. ECK, Capitein, geb. te ? (Tiel?) 7 sept. 1670, st. te? den? tr. te? den 6en nov. 1696.	HENDRIKA V. ECK, erfdochter van Drakenburg, geb. te ? den? st. te? den?

GIJSBERTA VAN ECK, erfdochter van Drakenburg, geb. te Tiel den? 1699, st. te Tiel 2 augustus 1761.

VAN ECK.	VAN ECK.
DE CROEZE.	HOLL.
UDENS.	UDENS.
V. ASCH.	V. HARTEN.
SCHULL.	. . . . .
. . . . .	SCHULL.
V. D. STEEGH.	V. D. STEEGH.
. . . . .	BUSCHMAN.

ANDANTE.

Geslacht Pasques de Chavonnes. Wie heeft de goedheid het ontbrekende aan te vullen. MAURITS P. DE C., brigadier, geb. te? den 23 julij 1654, st. te? den 8 sept. 1729, tr. te 's Gravenhage, 2 mei 1689 BALTHAZARINA KIEN, geb. te Utrecht den? st. te? den? hun zoon MAURITS P. DE C., geb. te? den 28 dec. 1708, st. te? den? tr. te? den? GIJSBERTA AUGUSTINA VAN MOLL. Hunne dochter BALTHAZARINA WILHELMINA, geb. te? den 6 october 1735, st. te 's Gravenhage, 4 april 1777.

ANDANTE.

Familiën de Moll en van Reede. GERARD VAN REEDE, geb. 21 april 1633, tr. 1661 1°. MAGDALENA VAN DER MARCK; 2°. huwt CATHARINA ELISABETH HABERBUSCHEL VAN HABERNFELD, geb. 3 sept. 1643 (dr. van ANDREAS en CATHARINA PUMBECK DE KRABIN.) Zij st. te Yselstein 26 dec. 1717. Hun kinderen zijn:

1. ...... VAN REEDE.
2. ...... VAN REEDE, geb. 8 julij 1682 te Delft.
3. CONSTANTIA ELISABETH, geb. 12 julij 1683.
4. PIETER JAN, geb. 5 april 1688, st. te Yselstein 1 aug. 1725.
5. .... geb. 6 april 1690, tr. waar? ....? DE MOLL, geb. te? den? st. te? den? Hunne dochter is GIJSBERTA AUGUSTINA DE of VAN MOLL, geb. te? den? st. te? den?

Welk wapen voert MOLL?

PASQUES DE CHAVONNES.	MOLL.
KIEN.	VAN REEDE.
SAVORNIN.	HUESSEN.
BEAUMONT.	HABERBUSCHEL.
DE LA FAILLE	VAN ESCH.
VAN HONERT.	MAGNUS.
. . . . . .	VAN TOL.
VAN GOGH.	V. PUMBECK.

ANDANTE.

Geslacht de Witte (vgl. XVI. bl. 377). Van deze familie is mij het volgende bekend:

I. JACOB WITTES DE WITTE, schepen te Zieriksee, tr. JACOBA WEYTSEN, waarbij een zoon:

VINCENT DE WITTE, geb. 1579, † 1629, schepen, raad, thesaur. en burgem. van Zieriksee, tr. 1608 MARTHA DE JONGE, geb. 1590 † 1640, dochter van JAN ANTHONIS DE JONGE en zijne tweede vrouw MARIA JOBS VIERLING, gen. VAN DER LISSE.

II. JACOB DE WITTE, heer van Haemstede enz., tr. CLARA VAN RAAPHORST, waarbij eene dochter:

AGATHA DE WITTE, geb. 1616 † 1678, vrouw van Haemstede, Burcht, Westerschouwen, Koudekerke enz., tr. 1662 ANTHONY DE JONGE, geb. 1607 † 1669, heer van Bruinisse en Botland, burgem. te Zieriksee (zoon van JAN ANTHONIS DE JONGE en zijne derde vrouw ELISABETH VAN HERTSBEKE) wedvr. van CATHARINA HOFFER.

III. CORNELIS DE WITTE, heer van Elkerzee, raad en baljuw te Zieriksee, had bij CORNELIA DE HUYBERT de volgende kinderen:

1. LAURENS DE WITTE, geb. 1658 † 1727, heer van Elkerzee en Ellemeet, heemraad van Schouwen, tr. 1689 THEODORA DE JONGE, geb. 1664 † 1734, dochter van MARINUS DE JONGE, burgem. van Zieriksee en zijne tweede vrouw CORNELIA DE COCQ.
2. MARIA DE WITTE, geb. 1659 † 1744, tr. 1694 MARINUS DE JONGE, geb. 1651 † 1721, schepen te Zieriksee (zoon van MARINUS en zijne eerste vrouw CORNELIA COOPER) weduwn. van MARIA POUS.
3. DULCIA DE WITTE, geb. 1666 † 1740, tr. 1695 QUIRIJN DE JONGE, geb. 1666 † 1711, heemraad van Schouwen, zoon van MARINUS en zijne tweede vrouw CORNELIA DE COCQ.

TH.

---

500 genealogiën, verzameld door mr. Reynier van Heemskerk (vgl. XVI. bl. 64, 186, 379). Ik ben in het bezit der drie navolgende genealogiën, in 1836 uit de verzameling van N. VAN DEN MONDE, boekhandelaar te Utrecht aangekocht:

1°. van het geslacht SPLINTER. Deze genealogie voert tot opschrift: »Genealogie »van Het Geslacht van SPLINTER uit de »Provintie van Utrecht Beginnende met »JAN SPLINTER Die overleed 2 october Anno »1521 en Eindigende met het Eijnde van »de 9 Generatie In den Jaare 1804. Alles »uit Oude Genealogien, Doop, trouw en »graf Boeken, en andere geloofwaardige »Documenten bij een versamelt en in deese »orde gebragt Door Mr. REINIER VAN HEEMS»KERCK REINIERSZ, Kerkmeester van de »Nieuwe en Engelsche kerken te Amster»dam. Het waapen van dit geslacht is een »rood veld beladen met 3 witte Roosen en »een witt schildshooft beladen met 3 swarte »merletten gesteld en fasce."

2°. van het geslacht VAN DER WOERDT, met het opschrift: »Genealogie van Het »zeer oud en Edel Hollandsch Geslagt van »VAN DER WOERDT. Beginnende hier met »Heer FLORIS VAN DER WOERDT, Ridder »Die omtrend den Jaare 1240 geleeft heeft »En eijndigende met het eijnde van de 15 »generatie omtrend den Jaare 1650."

3°. van het geslacht VAN VELDHUIJSEN, met het opschrift: »Genealogie van VELD»HUIJSEN."

Deze laatste begint met WARNAR VAN VELDHUIJSEN, hopman anno 1585, aad der stad Utrecht 1588, overl. 1607 en loopt tot het einde der vijfde generatie.

Deze genealogiën, die, voor zoo ver ik ze met mij van elders bekende gegevens heb kunnen vergelijken, naar waarheid zijn opgemaakt en dus wel geloof schijnen te verdienen, geven niet alleen op de afstammelingen in de mannelijke lijn, maar vervolgen die ook in de vrouwelijke. Zoo bevat de genealogie van het geslacht SPLINTER, waarvan CORNELIS SPLINTER LODEWIJKSZ., luitenant ter zee in dienst dezer landen, geb. omstreeks 1670, het laatste mannelijke oir was, genealogische opgaven betreffende de geslachten van WEEDE, PRINS, STALPERT VAN DER WIELE, VAN MUIJDEN, VAN WESTERVELD, VAN MANSVELD, OUDE ROGGE, DE QUARLES, NAHUIJS, WEIJLAND, VERLOREN, VISSCHER, SLICHER en COLLOT D'ESCURY, die alle in de vrouwelijke lijn van bovengenoemden JAN SPLINTER afstammen.

De genealogiën van mr. R. VAN HEEMSKERCK afkomstig, die niet door den boekhandelaar VAN DER MONDE uit de hand zijn verkocht, werden, gelijk reeds vermeld is, later in massa geveild en zijn aangekocht door de h.h. mr. J. graaf NAHUIJS te Utrecht (thans overleden), jhr. mr. J. M. PABST TOT BINGERDEN, kantonregter te Nijmegen, en jhr. STORM VAN 'S GRAVESANDE te Vorden, die deze onderling hebben verdeeld, zoodat ieder een derde gedeelte verkreeg. Na het overlijden van den heer NAHUIJS is diens deel op zijn eenigen zoon M. T. C. T. N. graaf NAHUIJS te Utrecht overgegaan. R. J. P.

Geslacht Cremer. Hoe is het wapen van het zutfensche geslacht CREMER, waartoe behoorde mr. JODOCUS CREMER, raad en secretaris der stad en des kwartiers van Zutfen, die leefde in het midden der 17e eeuw. Eene opgave, waar genealogische gegevens omtrent deze familie te vinden zijn, zal mij zeer welkom zijn.

R. J. P.

Geslacht d'Outrein. Is deze familie, waartoe behoorde de bekende amsterdamsche predikant JOHANNES D' OUTREIN, geb. te Amsterdam 17 oct. 1662, van franschen oorsprong, en zoo ja wanneer heeft zij zich in ons land gevestigd? Tevens wordt het wapen der familie D'OUTREIN gevraagd.

R. J. P.

Vier kwartieren van Gotterswiick en Ingenhoof. Ik ben in het bezit van den volgenden kwartierstaat, met in kleuren geteekende wapens, naar mij toeschijnt uit de 17e eeuw.

GOTTERSWIICK		INGENHOOF
NIJKERCKEN	GOTTERSWIICK	WEVERT
SMALBROECK		MANGELMAN
WIIENHORST		STAKEBRANT.

Het wapen van GOTTERSWIICK is een zilveren veld waarop een springend hert van keel, met gouden horens. Helmteeken: twee bovenwaarts uitgestrekte armen, natuurlijke kleur. Van wien zijn deze acht kwartieren afkomstig en wanneer leefde deze persoon? Is het geslacht STAKEBRANT, dat voerde een faas van azuur op een veld van zilver, van nederlandsche afkomst?

R. J. P.

Een wapen (vgl. XVI. bl. 346). Dit wapen komt nabij aan de wapens der friesche geslachten à HEIJNSMA en vooral BUMA.

Het 1e.: Gedeeld 1 van zilver met een opvliegenden halven adelaar. 2 blaauw met 3 gouden leliën, 2 en 1.

Schildhouders: regts, half opvliegende adelaar, links, adelaar met voorwaartsche vlugt. Half aanziende helm, met groene dekkleeden, waarop een opvliegende adelaar, zwart.

Het wapen van BUMA.

Gedeeld. 1 goud met een opvliegenden zwarten halven adelaar. 2. Gesneden: boven: blaauw met een groenen boom verzeld van een zilveren paard; beneden: zilver met 3 groene klaverbladen 2 en 1.

L. L.

Mr. Pieter Avenhorn (vgl. XVI. bl. 219, 313, 348). De inzender van de vraag betreffende mr. PIETER AVENHORN verlangt nog meer bijzonderheden te weten betreffende diens afstammelingen. Ik ben niet in staat hem die te verschaffen, doch verwijs hem naar den heer E. J. W. RÖMER, gemeente-ontvanger te Oudewater, die van JACOBA JOHANNA BUIJS en . . RÖMER, pred. te Oudewater, afstamt.

R. I. P.

Geslacht Chissy (vgl. XVI. bl. 349). THEODORUS HUYGHENS, heer van Honkoop, Opvoorst enz., schepen en raad der stad Amsterdam, geboren den 18 mei 1675, gestorven den 23 october 1740, trouwt 18 maart 1708 met AGNETA CHITTY (niet CHISSY) dochter van MATTHEW CHITTY en CATHARINA DE MOUSSON.

De familie CHITTY is uit Engeland: meer weet ik niet van dat geslacht; uit oude papieren blijkt mij alleen dat AGNETA CHITTY een neef in Londen had, genaamd MATTHEW CHITTY ST. QUINTIN.

Het wapen door E. beschreven is goed.

Nijmegen. v. P.

Geslacht Balfour (vgl. XVI. bl. 319). In den *Navorscher*, van het vorige jaar, wordt op bladz. 319 onder den naam BEYLANUS gevraagd, of VINCENTIA JOHANNA BALFOUR was de kleindochter van JOHAN BALFOUR enz.

Als antwoord daarop laat ik het hier onder staande volgen.

JOHAN BALFOUR ged. te Bergen op Zoom 28 januarij 1681, kolonel van 't regiment van HOLSTEYN BEEK 28 november 1718, kolonel proprietair van 't regiment infanterie (vroeger van kolonel ADRIAAN ANTHONY VAN VRYBERGEN) 14 october 1721, tr. te Bergen op Zoom 29 januarij 1706 HELENA MARIA PADT (van Bergen op Zoom), die aldaar zonder kinderen overleed, 23 april 1707.

JOHAN hertrouwt te Zieriksee 31 januarij 1711 met VINCENTIA MOGGE, dochter van JOHAN MOGGE VAN DUIVENDIJKE (burgemeester van Zieriksee in 1684) en diens tweede vrouw ANNA POUS (dochter van BONIFACIUS POUS en VINCENTIA VAN DER HAER).

VINCENTIA overleed en is begraven te Zieriksee 17 december 1753.

JOHAN en VINCENTIA lieten twee kinderen na.

1. PATRICK geb. te Zieriksee 1 nov. 1714.
2. APOLLONIA VINCENTIA, geb. te Sas van Gent 2 november 1718.

APOLLONIA V. tr. haar neef C. M. BALFOUR.

PATRICK tr. te Zieriksee, 31 october 1743, FRANCOISE ADRIANA LEYDEKKER, geb. te Zieriksee 5 april 1711, gestorven en begraven te Zieriksee 3 julij 1761. Zij was de dochter van FRANCES HENDRIK LEYDEKKER, (drossaart van stad en lande van St. Maartensdijke) en JACOBA AMELIA DE HUYBERT.

PATRICK was luit. kol. der infanterie, later baljuw van Zieriksee, overleden en begraven te Waalwijk 9 mei 1766. Hij had bij zijn vrouw F. A. LEYDEKKER vier kinderen:

1. VINCENTIA JOHANNA ged. te Zieriksee 26 julij 1744.
2. JACOBA CORNELIA geb. te Zieriksee 26 aug. 1745, ged. te Zieriksee 3 sept. 1745.
3. CECILIA JACOBA, ged. te Zieriksee 7 junij 1747.
4. JAN ADRIAAN, ged. te Zieriksee 3 aug. 1753.

1. VINCENTIA JOHANNA tr. te Bergen op Zoom 18 junij 1770 GERHARDUS VAN BEYLANUS, geb. te Emden 9 febr. 1730, was luitenant der infanterie 26 sept. 1772.

VINCENTIA JOHANNA overleed te Leeuwarden.

2. JACOBA CORNELIA tr. te Zieriksee den 11 febr. 1772 FRANCIS PAPET.
3. CECILIA JACOBA zeer jong te Rotterdam overleden.
4 JAN ADRIAAN sneuvelt bij Lincelles in julij 1793. B. v. B.

Onbekend familiewapen. Van zekere oude schilderij, welke ik zelve niet gezien heb, heeft men het volgende wapen afgeteekend:

Van lazuur, beladen met een toren of burgt van keel, omgeven door drie molenijzers(?) van zilver, geplaatst 1 en 2,

Van welk geslacht kan dit wapen zijn?

F. O.

Familie Scheidius. Hoe heetten de ouders, zusters en broeders van den leidschen professor SCHEIDIUS? Wie, waar en wanneer huwden zij? Waar en wanneer werden zij geboren, en overleden zij? Hoe is de juiste beschijving der familiewapens van de ouders van dezen professor?

N.

Geslacht Reewijk. Kan men mij ook het wapen dezer familie opgeven?

Wapen van Reeuwijk. Weet men ook, of de gemeente Reeuwijk ooit een wapen had, behalve dat van Voshol van 1836—1843, toen G. J. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL ambachtsheer was?

Vraag naar een familiewapen. In welke familie hoort het geslachtswapen thuis, aldus omschreven:

Gequarteleerd: 1 en 4 van lazuur, met drie kepers; 2 en 3 van keel, met een molenijzer? |K.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossem (vgl. XV. bl. 375; XVI. bl. 151, 217). JAN VAN ROSSEM tot Rossem, de vader van MAARTEN, was de zoon van JOHAN VAN ROSSEM en MARGRIET VAN GROESBEEK. (D'AIBLANG, *de Ridderschap v. Vel.* bl. 77.)

Volgens eene genealogie waren de ouders van PETER VAN HEMERT, GIJSBERT h^r^. van Hemert en STEEFKINA VAN BRAKEL DIRKSDR. en zijne grootouders JOAN h^r^. van Hemert en N. V. HERLAER.

TH.

MENGELINGEN.

Zonderlinge opdragten (vgl. A. R.; XVI. bl. 287 en 382). De laatstelijk aangevoerde voorbeelden zijn uitsluitend van katholieken, vooral van jezuitischen oorsprong. — Dat evenwel ook Protestanten van dergelijke opdragten niet afkeerig waren, blijkt aan TIELEMAN JANSZ. VAN BRAGHT, leeraar bij de doopschgezinde gemeente te Dordrecht, die zijn *Martelaersspiegel der Doopsgezinde of werelose Christenen* den 23 julij 1659 opdroeg: »Aen God, mynen Heere, den Schep»per, Onderhouder en Verlosser mijner »ziele;" waarin onder anderen voorkomt: »laet het u dan wel gevallen, mijn lieve »Saligmaker! dat ik u opoffere het gene u »al over lange is geoffert: doch ik ben in »volle vertrouwen, dat gy my niet en sult »afwijsen, — — oock hebt gy my daertoe »noch in 't leven gespaert, opdat ik (hoe»wel tot sulks onwerdig en onbequaem) »hetselve uytvoeren mochte. — Laet u dan »dit offer, o mijn God! bid ik noch een»mael, welbehagen: en neemt dit van my, »uwen aldergeringsten Dienaer, als een ken»teeken van liefde, soo tot u, als tot uwe »salige Martelaren."

CONSTANTER.

De pakhuizen van Pels te Amsterdam, (vgl. XI. bl. 62). Deze staan inderdaad op de Keizersgracht N.Z., tusschen de Leidsche- en Spiegelstraat en strekken deze gracht niet tot sieraad. Terwijl, bij de vierde en laatste uitlegging van Amsterdam, in de 17de eeuw, waartoe dit gedeelte der stad behoort, de uitgifte van erven op de Heeren- en Keizersgracht schijnt te hebben plaats gehad, ook onder de voorwaarde, dat er geen gebouwen zouden worden opgerigt, die door hunne bestemming, gelijk dit bij de uitoefening van sommige beroepen het geval is, de nieuwe grachten zouden kunnen ontsieren, komt het vreemd voor, op de Keizersgracht die rij onaanzienlijke pakhuisgebouwen aan te treffen. De vraag doe ik, wat er van die voorwaarde is, of zij werkelijk ook voor het bedoelde gedeelte van de Keizersgracht is gemaakt en zoo ja, of de oprigting dier pakhuizen, die misschien eene wetenswaardige geschiedenis heeft, daarmede overeen te brengen was

Haarlem. DIXI.

Groote diamant (vgl. XVI. bl. 256, 286, 351; XVII. bl. 32). Naar aanleiding van hetgeen door mij gezegd is over den *regent* voornamelijk dat NAPOLEON I dien bij gelegenheid van zijne krooning, aan zijn zwaard zou gedragen hebben, deel ik thans, tot verbetering van dit laatste, mede, dat, volgens de beschrijving van het kroonings-kostuum, voorkomende in de »*Memoires de* CONSTANT, *premier valet de chambre de l'Empereur, sur la vie privée de Napoleon, sa famille et sa cour.* Bruxelles 1830, 8°. (tome 2, blz. 76), de *regent* toen niet het gevest van zijn zwaard, maar wel zijn fluweelen muts versierde:.... »la toque en velours »noir était surmontée de deux aigrettes »blanches; la ganse en diamans, et pour »bouton le *régent.*"

Daar CONSTANT hem bij die gelegenheid kleedde, zal de echtheid van dit verhaal wel niet twijfelachtig zijn. Verder is er in dezelfde *Mémoires* nog een paar malen sprake van den *regent.*

Bij nader onderzoek bleek mij, dat ook DE SAINT-SIMON in zijn *Mémoires* de geschiedenis van den aankoop van den *regent* niet onvermeld laat; die lust heeft, leze dit aldaar na op blz. 197 der 4me partie.

F. O.

Zonderlinge titels van boeken (vgl. A. R.; XII. bl. 237). *Raeghhbesem seer bequaem om sommige Mennonytsche schuren te reynigen, Toeghemaeckt door* NICODEMUS LETTERKNECHT van Wtgeest (NITTERT OBBESZ). Amsterdam bij J. A. CALOM, 1625 4to. V. O.

GESCHIEDENIS.

Oude nederlandsche kleederdragt. Meer dan eens werd op het rijksarchief inlichting gevraagd over den tooi en de kleederdragt onzer landgenooten in de middeleeuwen. De ophelderingen die men geven kon, waren zeer onvolledig. Daarom neem ik de vrijheid, door middel van dit tijdschrift, de zaak ter sprake te brengen, mede te deelen wat mij bekend is en anderen, vooral hen die in het bezit zijn van stukken, die daartoe dienstig zijn, om meerdere inlichting te verzoeken.

De bronnen, waaruit het costuum in de middeleeuwen kan gekend worden, zijn:

1°. De miniaturen in oude handschriften.

2°. De oude zegels.

3°. De afbeeldingen op zerken en andere grafgesteenten, benevens beschilderde glazen, standbeelden en schilderijen der 15e eeuw.

4°. De beschrijvingen der kleedij in de romans en kronijken der middeleeuwen en in de grafelijke rekeningen.

De beste nasporingen over dit onderwerp heeft VAN WYN geleverd in zijne *Historische avondstonden.*

Van miniaturen is mij het volgende bekend:

1°. De afbeeldingen van graaf DIRK II en zijne gemalin HILDEGARD in het door hen aan de abdij van Egmond geschonken evangelieboek. Dit handschrift der 10e eeuw berust thans in de koninklijke bibliotheek. De afbeeldingen, in het origineel gekleurd, zijn ongekleurd medegedeeld in VAN WYNS *Huiszittend leven.*

2°. De gekleurde afbeelding eens ridders, te paard in volle wapenrusting, in het hs. van den roman van *Walewein*, in de bibliotheek der Maatsch. van nederl, letterk. te Leiden. Het hs. is van het jaar 1350. In de uitgave van dr. JONCKBLOET is de afbeelding ongekleurd overgenomen, maar de uitvoering munt daar niet uit.

3°. De gekleurde afbeelding van eenen doctor of geleerde voor zijn lessenaar, voorkomende in een hs. van de *Dietsche doctrinale*, behoorende aan de koninklijke bibliotheek. Het costuum is echter niet het gewone van eenen klerk of geleerde diens tijds.

4°. Vier miniaturen der 15e eeuw in een hs. op het rijksarchief, voorstellende het hofcostuum van PHILIPS VAN BOURGONDIË.

5°. In de oudste hollandsche drukken der 15e eeuw vindt men een aantal personen van verschillenden stand in het costuum diens tijds afgebeeld, doch hierbij is kritiek noodig, eensdeels om te weten of de houtsneden oorspronkelijk zijn, anderdeels, of het geene typische voorstellingen kunnen wezen.

De zegels zijn eene zuivere bron, maar zij stellen meest vorsten en vorstinnen, en ridders in volle wapenrusting voor. Die, waarop geestelijken afgebeeld zijn, leeren ons voor het costuum weinig nieuws, maar wel ten aanzien der wijze van voorstelling.

In de verzameling van het rijksarchief treft men echter ook eenige andere voor de kennis der kleederdragten leerzame zegels aan. Op een der 13e eeuw, van een heer VAN WASSENAER, ziet men eenen jager met honden; op een ander van denzelfden tijd eenen boer of koopman, die in de eene hand eenen korf, in de andere eenen stok draagt. Op eenige stedezegels is een schip afgebeeld, waarin eenige varensgezellen zich bevinden, en op een noordhollandsch gemeentezegel is een kruisridder te zien. Dit zijn slechts enkele voorbeelden, een gezet onderzoek zou waarschijnlijk nog meer doen ontdekken, zoo als reeds VAN WYN gebeurd is. Ter loops merk ik aan, dat ook de vorm van kerken en schepen in de 13e en 14e eeuw het best uit de zegels te leeren is.

Van grafmonumenten uit de middeleeuwen is weinig meer over. Men heeft, zoo ik meen, nog, hetzij te Roermonde of elders, een beeld van eenen gelderschen graaf op een lijkgesteente gebeiteld. Voorts de tomben van ENGELBRECHT VAN NASSAU en van JAN VAN POLANEN, heer van Breda, met hunne vrouwen, in de groote kerk te Breda, waarvan afbeeldingen te vinden zijn in VAN GOORS beschrijving dier stad; het eerste is echter in de zestiende eeuw opgerigt; nog een belangrijk monument in de kerk te Yselstein, voorstellende ALEJD VAN CULEMBURG, vrouwe dier stad, en in die te Geervliet het monument van NICOLAAS, heer van Putten, uit de 14e eeuw, door VAN WYN beschreven.

In sommige kerken te Utrecht vindt men ook nog graftomben, met de verminkte beelden van bisschoppen, maar van wereldlijke personen zijn mij daar geene afbeeldingen bekend.

Van standbeelden had men vroeger het beeld van gravin JACOBA in de hofkapel, doch dit is verloren geraakt: voorts te Amsterdam in de rariteitenkamer de beeldjes der graven van Holland, misschien uit de 15de eeuw, uitgegeven door den heer P. SCHELTEMA en volgens VAN WYN reeds vroeger door den bekenden PLOOS VAN

AMSTEL afgeteekend. Voorts bezit het oudheidkundig genootschap te Amsterdam een afgietsel van het standbeeld van graaf WILLEM II, waarvan het origineel uit de 13de eeuw, zoo ik meen, in eene kerk in Duitschland berust. Eindelijk heeft men in de groote audientiezaal van het hof van Zuidholland te 's Gravenhage in de muren beeldhouwwerk, groepen voorstellende, waarschijnlijk uit de 15de eeuw. Zoover mij bekend is, zijn die voorstellingen nog nergens beschreven of afgebeeld en toch kunnen zij voor de kennis van het costuum misschien belangrijk zijn.

Van glasschilderijen ouder dan de 16de eeuw is mij niets bekend. De afbeelding toch der abdis ELBURG VAN BOETSELAER dagteekent uit de eerste helft dier eeuw, maar bij de gewoonte der 15de eeuw om geschilderde glazen aan kerken te schenken, is het denkbaar dat hier of daar nog iets aan de woede der moderne kunstslopers ontsnapt is.

Van onze schilderijen der 15de eeuw is nog tamelijk veel over, maar door onze onverschilligheid is het meeste naar andere landen vervoerd. Zoo bezit men o. a. te Weenen vele stukken van onze oudste meesters, waarvan men in onze kabinetten te vergeefs iets zoekt. De bezitters van de catalogi dier verzamelingen zullen daarover meer kunnen mededeelen.

Hier te lande heeft men nog een of twee waarschijnlijk gelijktijdige afbeeldingen van gravin JACOBA VAN BEIEREN en zoo ik meen op een daarvan tevens FRANK VAN BORSELEN. Voorts de portretten der hertogen ADOLF en KAREL VAN EGMOND, van MAARTEN VAN ROSSEM, van AERT VAN DER GOES, van twee heeren van Naaldwijk, en waarschijnlijk nog een aantal andere die mij onbekend zijn. Voorts hangt er volgens VAN WYN op het raadhuis te Dordrecht eene *oude* schilderij, voorstellende het beleg der stad in 1418, doch of dit stuk in dien tijd vervaardigd is, zou ik naar de plaat te oordeelen in VAN WIJNS *Bijvoegsels op* WAGENAAR, bijna betwijfelen. Deskundigen zullen bij het zien van het origineel dit ligtelijk beslissen.

Ook WAGENAAR deelt in het vierde deel zijner *Vaderlandsche historie* een paar voorstellingen uit de 15de eeuw mede, wier echtheid mij mede twijfelachtig voorkomt, en in de *Analecta* van MATTHAEUS vindt men insgelijks oude costumen afgebeeld.

Eindelijk van de beschrijvingen der kleederdragten zoo in gedichten en kronijken der middeleeuwen als in de oude rekeningen, zal ik alleen opmerken, dat zij eenen schat van bijzonderheden mededeelen, maar met dat al niet zoo beschrijven, dat men er naar teekenen kan, ofschoon zij de bestaande afbeeldingen merkelijk ophelderen.

Men ziet, dit is nog slechts eene zeer oppervlakkige en gebrekkige opgaaf van de bestaande monumenten, maar zij kan belangrijk worden, indien al degenen die dergelijke overblijfsels bezitten of kennen, daarvan mede in dit tijdschrift opgave willen doen. Het is opmerkelijk, dat onder onze vele verzamelaars van oudheden en curiositeiten, zoover ik weet, nog niemand op het denkbeeld gekomen is eene verzameling afteekeningen van oude nederlandsche costumen aan te leggen, hetgeen zonder buitensporige moeite en kosten te bewerkstelligen zou zijn. Maar om te verzamelen, dient men eerst te weten wat er overig is en waar het berust, en hiertoe is de medewerking van velen noodig. Ik neem dus de vrijheid die in te roepen voor de kennis van het *echt nederlandsche* (niet belgische) *costuum vóór de zestiende eeuw*. Hoe belangrijk de *nederlandsche oudheden* van den heer VAN DER KELLEN uit het oogpunt van kunst zijn mogen, uit het historisch oogpunt leverden zij hiertoe, zoo het mij althans voorkomt, nog geene bijdragen, en dit veld ligt nog sedert VAN WYN onbearbeid. Ik kan met de verzekering eindigen, dat het rijksarchief ook voor zoodanige nasporingen vrijelijk openstaat.

L. PH. C. B.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33, 65, 100, 130, 198; XV. bl. 103, 290). **Arnhem in 1813.**

Hoog Edele Gestrenge Heer!

Ik heb de Freule beloofd bij buitengewone evenementen, daarvan per expresse kennis te geven. In dat geval ben ik thans.

Het zal Uw Excell. bekend zijn dat voorleden Donderdag de stad is geattaqueerd van den kant van Doesburg. De geallieerden waren op het punt om de stad te nemen, doch vervolgden hun voordeel niet. Zedert is de stad in staat van beleg geweest.

Aan de Velpsche Sabel- en St. Janspoort zijn de bruggen afgebroken, doch aan de Rhijnpoort, om de retraite over de brug te dekken, is een retranchement aangelegd geworden. Voorleden Zondag is de Hertog van Tarente met zijn gevolg eenige uuren in de stad geweest, doch wederom naar Nymegen vertrokken, om in plaats van in deze stad, zoo als eerst het voornemen scheen, aldaar zijn hoofdkwartier te vestigen. Zondag en Maandag kwamen hier vele troupen binnen, die ik te samen op

3000 à 3500 man schat, Maandag op den middag deden de troupen een uitval naar den kant van Mariendaal, doch zonder succes. — Gisteren, Dingsdag morgen, was het tot omstreeks 11 uren zeer stil; — op het onverwagts hoorde men allarm, en vernam dat de stad van twee kanten met eene aanzienlijke magt werd aangevallen. Het kanonvuur, het werpen met Hauwitzers (die echter niet veel schade gedaan hebben) was verschrikkelijk, geduurende den tijd van anderhalf uur. Toen was er een oogenblik van kalmte. Ik hoorde een vreugdekreet en het geblaas van de Pruissche halve manen. De stad was over! — Van alle kanten werden de Franschen in de stad vervolgd en ter neder geschoten. Men sloeg op eene ontzettende wijs met de geweren op onze deur. Ik deed die open en verwachte met schrik het ergste, doch wij kwamen vrij met het geven van geld, drank, brood en alles wat maar bij de hand was. De Pruissische officieren hebben zich allerloffijkst gedragen, door zooveel mogelijk de orde te bewaren. Omtrent twee uren begon de inmarsch van een groote menigte, alle Pruissche troepen, die voor den avond gebilletteerd zijn, en die men, zoo binnen de stad als daar buiten, volgens het zeggen van officieren die bij mij geweest zijn, op 20000 man kan begroten. De generaal BULOUW heeft het attaque aangevoerd. Na eerst het geretrancheerd camp aan de Rhijnpoort en buitenwerken geforceerd te hebben, waarbij veel volk gebleven is, is de St Janspoort bestormd, men is met ladders de muur opgeklommen, — en zoo doende terwijl de poort openraakte in de stad gekomen. Een gedeelte van het garnizoen heeft zich naar Nymegen geretireerd doch door het vervolgen van de cavalerie veel geleden. — Men heeft de brug in brand gestoken, doch de brand is gelukkig gebluscht, en de brug behouden.

De fransche generaal CHARPENTIER is in het huis van BURGERS, in de Zon, doodgeschoten, en moedernaakt uit een venster geworpen; — de fransche commandant dezer stad is gevangen genomen, uitgekleed en in die situatie blootshoofds, langs onze woning gevoerd. — Nog is er een generaal gevangen genomen, benevens een groot aantal gemeenen. De heer VAN HOOFD, oudmajoor, die op het afvragen van zijn horloge hetzelve niet spoedig genoeg overgaf, is doodgeschoten — de nationale garde is ontwapend en voor een gedeelte gevangen.

Heden morgen vroeg is het grootste gedeelte van de Pruissische troupen, naar Holland gemarcheerd. Utrecht is, zegt men, verlaten en de generaal MOLITOR naar Gorcum geretireerd. — Men verwacht ook een aanval op Nijmegen. Er komen gedurig alhier nog meerdere troupen aan. — De Maire is gecontinueerd in zijne functien. Het Departementaal bestuur is werkeloos en weet nog niet wat het worden moet.

Of ik mijn journaal al of niet zal continueren, weet ik niet — alles is nog confuus en wat er van mij worden moet donker. — Ik beveel mij in de protectie van Uwe Excellentie.

De complimenten aan de Dames SCHIMMELPENNINCK.

Ik ben met alle eerbied

Uwer Excellenties onderd. en gehoorzame Dienaar

Arnhem, den
1 Dec. 1813, 's morg. 11 uren.

(*was get.*) S. VAN BRONKHORST.

Gedanum (vgl. XVI. bl. 357; XVII. bl. 36). Eene naauwkeurige lijst van latijnsche namen van plaatsen, zegt H. M. C. v. O. t. l. a. pl., zou niet nutteloos zijn. Zij bestaat. GRÄSSE, de bewerker van den *Tresor des livres rares*, heeft zulk eene lijst van latijnsche plaatsnamen, op titels van boeken voorkomende, zamengesteld.

Jacoba van Beieren (vgl. XVI. bl. 331). In SMIDS *Schatkamer* vind ik die gemeene uitdrukking, *teve* JACOBA, niet. Wel wordt zij er het ongelukkig JACOPJE genoemd. Waaraan moet zij (volgens TYDEMAN) dezen schimpnaam honoris causa verdiend hebben?

Men leze hare biographie, vooral bij AREND (2e. deel 2e. stuk bl. 524), die in de noot bl. 523 over BILDERDIJK zegt, dat zijne onkiesche taal geene wederlegging verdient.

Middelburg. W. A. H. G.

Petroleum (vgl. XVII. bl. 38). Deze olie wordt nog tegenwoordig in de apotheken gebruikt, men vindt haar dan ook in de nu in werking zijnde *Pharmacopoea Neerlandica* beschreven; maar vooral in vroeger tijd scheen men er zeer veel mede op te hebben; zoo vindt men hare heilzame werking tegen verlamming vermeld in de *Leeuwarder pharmacopaea* van het jaar 1696, welke de oudste pharm. in mijn bezit is. Dat zij in dien tijd niet is vergeten, blijkt door dat men haar ook vindt in de *Pharmac. Almeriana* (kan dit Alkmaar zijn?) van anno 1723 en in de *Pharm. Batava* 1805. Indien zij dus werkelijk in de apotheek te huis behoort, dan is het niet te verwonderen, dat haar naam nog steeds in het Latijn gebruikt wordt, en, mij dunkt, evenmin, dat er niet op het geslacht gelet wordt

daar steeds door de apothekers de latijnsche namen der geneesmiddelen gebezigd worden en bijna altijd met voorzetting van het lidwoord de.

T. H.

Vischmarkt te Leiden (vgl. XII. bl. 166, 259; XIII. bl. 35). Dat de zeehond eene spijs voor de rijken was, daarvoor meen ik ook het bewijs te vinden in de rekening der stad Goedereede a°. 1522:

»Item ghesconcken mijnh^r^. van *Nassouwen* ende den groeten tresorier eenen *zeehondt*, die die stede gecost heeft *mit onderhouwen* xxxii ß x gr."

Waarom moest de stad zulk een visch schenken en dien bovendien nog *onderhouwen* (vetten?), wanneer hij bij die heeren *niet* ter tafel moest komen?

F. CALAND.

Steendragen.— Schandsteenen (vgl. XVI. bl. 232, 238; XVII. bl. 4). Op het stadshuis te Leeuwarden vertoont men nog twee paar zulke *schandsteenen*, waarvan de ligtste soort nog vrij zwaar is. Er bestond dus ook nog gradatie in de straf van *steendragen*.

J. D.
L.

Brand der fransche comedie op den Overtoom. Verschillende bronnen geven op, dat de fransche comedie op den Overtoom (thans — na verschillende metamorphosen te hebben ondergaan — het gesticht de Eendragt) in den nacht van 12 op 13 augustus 1754 afbrandde. Hetzelfde herhaalt de heer FREDERIK MULLER bij het beschrijven (zie *Catal. bibl. Sarphati*) van eene teekening in kleuren, die onlangs in mijn bezit kwam, voorstellende de comedie in questie korten tijd voor den brand. Aan het gezag vooral van den laatsten zegsman valt niet te twijfelen.

Men zal mij zeer verpligten met eenige mededeelingen omtrent de verdere lotgevallen dier fransche comedie. Werd zij weder opgebouwd, of verrees er in de nabijheid eene nieuwe? Onder andere documenten, de afgebrande of een nieuwe fransche comedie aan den Overtoom betreffende, bevindt zich een repertoire van »*les Enfans du Sieur* FREDERIC," getiteld:

»*Theatre Français d'Amsterdam, ou recueil des Pieces Representées par les Enfans du Sieur* FREDERIC, *au Theatre de l'Overtoomscheweg, proche d'Amsterdam, depuis* 1758 *jusqu'à present. A Amsterdam et la Haye* (niet alle stukken bij dezelfde uitgevers) 1758". In deze zeer interessante en zeldzame collectie vindt men de muzijk der *chansonnettes*, die in de stukken voorkomen en tevens de namen van het personeel. Een paar titels van het rijke repertoire zal ik mededeelen: »*Le devin de village, Intermede; les paroles et la musique sont de Monsieur* J. J. ROUSSEAU; *representée pour la première fois le* 28 *Mars* 1754 *à la Haye.*" »*Annette et Lubin, Comedie en un acte en vers mêlée d'ariettes et de Vaudevilles, par Mad.* FAVART *et Mr..... Representée pour la première fois le* 25 *Septembre* 1762, *par la troupe.*" Men ziet dat zelfs nog in 1762 een fransche comedie op den Overtoom bestond.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Geheime zendingen in 1672 en 1673. Onder eenige familiepapieren zijn dezer dagen stukken voorgekomen betreffende bemoeiingen met den staat der zaken in gemelde jaren door den heer *van de Lier*, zoo als hij zich noemt. Hier volgt het oudste. Indien van zijne handelingen weinig bekend mogt bevonden worden, dan zullen welligt nog verdere mededeelingen volgen. Onder die stukken komen ook *Instructions* voor, eigenhandig geteekend aldus: Le *Prince d'Orange.*

Een kort verhaal ofte aenteyckeninge van 'tgene den Heer van de Lier is bejegent in de twee besendingen van de jaren 1672 *en* 1673 *nae Engelandt.*

In den jare 1672 ontrent de maent van Julij als wanneer syn Hoogheit met het leger lagh te Bodegraven, arriveerde aldaar onverwacht den Hertogh van BUCKINGAM met den graeff van ARLINGTON uyt het leger van den Coninck van Vranckrijck, die sulcke tael voerde, dat syn Hoogheit goed vondt aenstonds onder de handt een besendingh te doen aan Coningh CAREL, en versogt my zeer ernstigh die commissie te willen aennemen. Ik was doen in de Staeten van Utrecht, maer door de Franschen verjaegt synde hiel ik my als een vluchtelingh ontrent de persoon van de Prins.

Ik hadde wel groote redenen om myne bedenckinghe op deze positie te nemen, terwijlen ik niet gemunieert was met vele en considerabele argumenten om de Coninck te persuaderen tot het breecken van de alliantie met Vranckrijck, ende ik daerover niet als schande soude behaelen; ook vonde my niet weinig verlegen, overmidts ik niet was voorsien met een behoorlyck paspoort en dierhalven perickel liep so ik in der Franschen handen viel als een spiejon zonder form van proces aen de spriet opgehangen te werden, evenwel uyt consideratie ende liefde voor het Vaderlandt, stapte ik alle dese difficulteiten over en nam die commissie aen, vertreckende aenstonds na de Vloot, alwaer den Heer Admirael DE

RUYTER my voorsagh met een snouw voerende ses cleyne stukjes, het gebeurde by geluck dat ik door beyde de vyandelycke vloten zeylende, van een groot Engelsch oorlogschip gepreyt wierd, dewelcke verstaende dat ik uyt Hollandt quam, en met Brieven na den Coninck gingh, my liet passeren. Te Deal comende, wierd ik van twee Eedelluyden op straet wandelende, seer vriendelyck ontfangen, waervan de eene my een brieff mede gaff voor syn vrouw te Londen woonende en my versogt t' synen huyse te gaen logeren, 't welcke ik ook aennam, 's anderen daeghs vroegh hadde ik de eer van Syne Majesteit in syn cabinet alleen op te wachten, dewelcke niet weynigh verset stond my soo onverwacht te ontmoeten en alhoewel my vriendelyck bejegende evenwel my seer laeckte dat ik soo een schurfde en dangereuse commissie hadde aengenomen, terwylen de Fransschen my souden hebben getracteert als een spiejon, indien ik in hare vloot ware gecomen. Ik hadde myns oordeels geen crachtiger argument om de Coninck te bewegen van sich van de franssche alliantie te ontdoen, als hem voor oogen te stellen het wantrouwen dat van haere conduites moeste hebben terwylen sy alles incorporeerden, en van alles meester synde weynige ofte geene van hare conquesten aen hem souden overgeven en was het niet sonder reden te apprehenderen, dat op het moment dat ik met syne Maj[t]. sprack alles in haere handen soude syn gevallen! — waerover de Coninck sich niet weynigh ontstelde en genougsaem stom wierd, doch een weynigh daernae sich bedaerende verseeckerde my seer van syne genegentheit voor de Prins syn Neeff, maer dat hy door syne conduites hem benam de gelegenheit van hem te kunnen dienst doen ende dat my soude expedieren binnen drie à vier dagen, dit was alle t gund my op die expeditie van eenige importantie bejegende; — des jaers daeraen wierd ik versogt om nogmaels dieselfde commissie te willen aennemen die ik al wederom uyt liefde van myn Vaderlandt niet hebbe willen weygeren dewelcke wel in 't begin met veel verdriet en tegenspoet mitsgaeders quade bejegeningen van S. Maj. en syne Ministers is geweest, maer die echter een gewenscht effect ende uytcomst heeft veroorsaeckt. Het behaegt God de Heere meenigmael door cleyne en geringe middelen groote saecken uyt te wercken; ik ontmoete onderweegh een aensienlyck Heer genaemt Mylord LOCKARD een yverigh Protestand, synde uyt Schotland, die my verseeckerde dat desen oorlogh seer tegen de borst was van het Parlement, ende de gantsche Engelze natie, en was van opinie dat alle myne overcomsten, al waeren sy nogh soo veel, indien sy niet publycq waren, nooyt van eenige effect souden wesen ende liet my derhalven te Ipswits, alwaer syn Regiment lagh, door alle syne tambours en officieren verwelcomen, waervan het gerucht sich verspreyde tot aen Whitbal, welck de reden was, dat ik aldaer soo quaelyck wierde bejegend, het Parlement byeen synde, ende vermoedende dat ik aen syn majesteyt veele avantageuse conditien hadde gepresenteert, dogh dat syne majesteyt die hadde afgeslaegen kreegen een groot degout tegen het Hoff, en om een eynde te maecken van den oorlogh, wilden daertoe niet meer contribueren, sloten haer beurs.

Waerop aenstonds de Vreede is gevolght, ende ik 's jaers daerna de eere hebbe gehadt in qualiteyt als ambassadeur van den Staet, Syne Majesteyt te feliciteren.

(Dit stuk is kennelijk geschreven door FREDERIK baron van REEDE. Vrg. KOK V.W. in v. *Reede* p. 118).

Hollandsche geëmigreerden. Waar kan men eenige omstandige berigten vinden omtrent de gedragingen en bemoeiingen der aanhangers van het huis van Oranje, buiten het grondgebied der republiek in 1795 en volgende jaren? Bestaan er ook (in handschrift misschien) relazen of brieven van zoodanige vlugtelingen?

A. en L.

Standbeeld van Alva. In het werk van J. IMMERZEEL j[r]., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders* enz. II. 88, staat gedrukt: dat het uit 6 stukken gegoten *bronzen standbeeld te voet van den hertog van Alba*, in de antwerpsche citadel opgerigt, den 9[den] junij 1574 door 't volk *verbrijzeld* werd. En nu verhaalt J. P. AREND in zijne *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, II. (6) 195, dat 't gemelde beeld wel op last des konings door REQUESENS omvergeworpen en verborgen werd, maar dat het eerst den 28 aug. 1577, door 't volk gevonden, schimpend langs de straten gesleept en verbrijzeld werd.

Wie schiet hier een bok?

J. C. K.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

L. Oling, burger vaandrig te Leeuwarden en zijn eerepenning. 1786. Den 8sten april 1786 werd aan L. OLING, zilversmid en rekenkundige (zie V. D. AA) te Leeuwarden, een penning vereerd, omdat hij van zijnen post als *burger vaandrig* van Oostminnema Espel werd ontslagen. In een zeldzaam boekje, ons eerst onlangs door den heer W. EEKHOFF geworden, *De gehouden handelwijs in de gewigtige zaken, betreffende de electie van magistraatspersonen voor deeze stad.* Leeuw. 1786, wordt die penning, dien wij nog gaarne in het *Vervolg* VAN LOON (waarvan in 1867 het laatste deel het licht zal zien) zouden opnemen, aldus beschreven:

Voorzijde: een lauwerkrans waarin een vlammend hart, met deze dichtregelen:

ELK SCHUTTER VOELT ZIJN DANKBAAR HART ONTVONKEN
VOOR OLING, ZIJN GEWEZEN OFFICIER;
ELK VRAAGT: WAAR MEÊ DIEN BRAAVEN MAN BESCHONKEN?
HOOGACHTING ROEPT: BEKRANST HEM MET LAUWRIER!

Keerzijde: eene zinnebeeldige »afschetsing" van het voorgevallene op den beruchten 24 maart 1786, en daaronder dit vers:

OPRECHT, STANDVASTIG, VRY, GETROUW,
LEG IK MIJN WAPENS NEÊR,
EER IK DAT STUK BEZWEEREN ZOU:
IK ACHT DIEN EED TE TEER!

Misschien bezit een der erven van L. OLING, die te Leeuwarden, volgens mededeeling van den heer W. EEKHOFF, in den *IJzeren man* [1]) bij de Wortelhaven (Voorstraat) woonde, nog dien penning of kan iemand dien bezitter (afstammeling, erfgenaam) aanwijzen aan

Leeuwarden. Mr. J. DIRKS.

Twee legpenningen van 1570 en 1574 (vgl. XVI. bl. 331; XVII. bl. 10). N°. 1 had geen bloot zwaard met een *bast* maar met een *strop* omvlochten. Zie VAN LOON, I. bl. 129. Men pijnigde PIETER PANNE waarschijnlijk om te weten, waarom hij juist een legpenning met die voorstelling bij zich droeg. Noch deze noch de tweede legpenning (VAN ORDEN, I. p. 783, verbeterd II. bl. 61) zijn zeldzaam: zij waren dus in 1598 ook algemeen bekend Misschien droeg P. P. ze als herkenningsteekens voor een anderen zamengezworene.

J. D.

L.

[*Bast* en *strop* is hetzelfde.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Boiste (vgl. XVII. bl. 19). De beide vragen van F. G. worden beantwoord door verwijzing naar *Rec. o. d. Rec.* dl. XI, st. 2, bl. 526. Doch daar niet ieder dat boekdeel bij de hand heeft, zal ik het geheele stukje uitschrijven.

»In een Fransch-Latijnsch Woordenboek van BOISTE vindt men, in den tweeden druk, van het jaar 1803, blz. 750, dit volgende artikel, woordelijk dus:

»*Spoliateur, s. m. Spoliator, qui dépouille, qui vole. C. C. Spoliatrice, s. f.* BUONAPARTE.

»In het jaar 1804, toen reeds eenige honderde exemplaren van dit Woordenboek verkocht waren, ontdekte men dit artikel. De opsteller, uitgever en drukker werden gearresteerd, alle exemplaren van het Woordenboek medegenomen, en de persen verzegeld. BOISTE werd verhoord en beklaagde zich zeer over deze handelwijs; vragende: waarom dit had plaats gehad. »Hebt gij." zeide men tot hem, »dit Woordenboek geschreven?" »Ja." »Hebt gij dit vel, dit blad, dit artikel geschreven?" »Ja." En gij durft nog vragen wat dit beteekent? Wat heeft de naam van BUONAPARTE in uw Woordenboek te doen?"

»Om mij te regtvaardigen; het was mijn pligt, mijne bronnen te noemen; het woord *Spoliatrice* heb ik nergens gevonden, dan in een opstel van den *Moniteur* [2]) van dien dag, maand en jaar, waar staat: »*la nation Anglaise, cette nation spoliatrice.*"

»Maar waarom is de naam met zulke in het oog loopende groote letters gedrukt?"

»Uit eerbied, dewijl hij de eerste consul was."

Men zag het na in den *Moniteur*, vond de zaak zoo, alle gearresteerden werden

---

[1]) Bij de verbouwing van het huis is de fraaie gevelsteen aan de regterzijde van het huis in de steeg verplaatst.

[2]) Aldus in *Rec. o. d. Rec.* Vermoedelijk zijn het woorden uit eene aanspraak, of zoo iets, van NAPOLEON I.

ontslagen, maar den uitgever bevolen, het te herdrukken en er den naam BUONAPARTE uit te laten. In den nieuwen druk staat dus achter *spoliatrice, s. f.* slechts eene B; evenwel zijn er nog exemplaren genoeg in omloop, waarin de naam voluit staat."

H. M. C. V. O.

[Hetzelfde werd ons medegedeeld door den heer F. A. v. R., die er bij voegt: »in een lateren druk moet BOISTE, om BONAPARTE te grieven en te beschamen, achter hetzelfde woord hebben gesteld: *le grand* FRÉDERIC."]

Boiste. Wij vinden in »LAROUSSE, *Dictionnaire universel du* XIXe *siècle*" eene anecdote die den vrager opheldering zal verschaffen over de aanteekeningen in het exemplaar van BOISTES *Dictionnaire,* dat te 's Gravenhage verkocht werd. Het zal hem voorts blijken, dat het artikel *Spoliateur* in de editie van 1828 letterlijk uit de uitgaven van 1800 en 1803 is overgenomen. Het eenige dat wij tot nu toe niet hebben kunnen vinden is de geestige uitdrukking, waarmeê BOISTE zich zou hebben gered.

Zie hier de anecdote, zoo als LAROUSSE ze ons mededeelt:

»Un matin de l'année 1805, un agent »de police se présente chez BOISTE, et lui »exhibe un mandat d'amener qu'il était »chargé d'exécuter. La résistance n'était pas »possible; BOISTE s'habille en toute hâte »et se mêt à la disposition de l'agent, qui »le fait monter dans un fiacre et le conduit »à l'hôtel de FOUCHÉ, chef de la police »impériale. Lorsque BOISTE fut introduit, »le ministre était dans un grand état d'exas »pération, et il adressa au lexicographe les »plus violentes apostrophes, l'accusant d'a»voir outragé l'empereur. BOISTE, stupé»fait, ne sait d'abord que répondre; cepen„dant, il se rassure un peu et fait observer »au terrible ministre qu'il n'est qu'un pau»vre grammairien et qu'il ne s'est jamais »occupé de politique. Le ministre s'irrite, »et pour confondre BOISTE, il lui fait lire »dans son dictionnaire:

»*Spoliateur*, qui dépouille, qui vole—trice: »loi. BONAPARTE. Tel était l'article qui »outrageait la majesté impériale. On avait »persuadé à FOUCHÉ que les qualifications »injurieuses qui accompagnent le mot *spoli»ateur* s'appliquaient au nom de BONAPAR»TE, tandis que l'auteur voulait simple»ment indiquer que BONAPARTE avait con»sacré l'expression de *spoliateur*, et surtout »celle du féminin, dans un discours public.

»Quand il comprit la portée de l'accusa»tion, le pauvre lexicographe demeura si »atterré qu'il ne put rien répondre. Il fut »alors emmené et écroué à la conciergerie »par ordre du ministre. En vain plusieurs »amis de BOISTE se présentèrent chez FOUCHÉ »pour lui soumettre des observations, il »resta inflexible. Mais deux membres de »l'Institut s'adressèrent directement à l'em»pereur, qui accueillit ses *confrères* avec »bonté et dépêcha aussitôt à la concier»gerie un aide de camp, avec ordre de »faire mettre immédiatement le prisonnier »en liberté. FOUCHÉ, averti par un de ses »agents du contre-ordre impérial, relut l'ar»ticle incendiaire avec plus d'attention et »reconnut immédiatement sa méprise. Il eût »bien voulu conserver secret ce petit inci»dent, mais NAPOLEON n'était pas homme »à manquer une si belle occasion de s'égayer »un peu aux dépens d'un ministre dont il »utilisait les services, mais qu'il méprisait »au fond du coeur, et, le soir, il eut soin »de le féliciter publiquement, au milieu »d'une réunion officielle, sur son zèle *éclairé.* »L'anecdote fit pendant quelques jours les »frais des petites conversations à la cour »et à la ville, et elle amusa tout le monde, »y compris BOISTE lui-même, qui la ra»contait très-plaisamment."

H. TIEDEMAN.

Aphorismen en aanhalingen (vgl. XVI. bl. 367). De vrager zou naar mijne meening het beste doen zich het volgende werk aan te schaffen:

»*An essay toward a collection of books relating to proverbs, emblems, apophthegmes, epitaphs and ana by* WILL. STIRLING. *London, privately printed,* 1860. 8."

Hij zal ongetwijfeld daarin vinden wat hij zoekt. Intusschen wil ik hem hier eenige werken opgeven, die over aanhalingen uit schrijvers, enz. handelen.

Fransche Werken.

1. Extrait de tous les beaux endroits des ouvrages des plus célèbres auteurs de ces temps par CORBINELLI. Amsterdam 1681, 3 vol. 12.

2. Leçons de littérature et de morale, ou recueil en prose et en vers des plus beaux morceaux de notre langue par M. M. NOËL et DELAPLACE. Paris, 1812, 2 vol. 8. (Er bestaan nog latere uitgaven van dit werk.)

3. Bibliothèque littéraire, analyses et extraits de tous les chef-d'oeuvres de la langue française etc. par J. FLEURY, CH. PARFAIT, etc. Paris, BORRANI et HACHETTE. 1861, 2 vol. 8.

4. Quelques six mille proverbes et aphorismes usuels, empruntés à notre âge et aux siècles derniers par le P. CH. CAHIER au Mans 1856. 12.

5. Pensées ingénieuses des anciens et des modernes, par le P. BONHOURS. Paris, 1707. 12.

6. Flore Latine, clef de toutes les locutions latines tirées de VIRGILE, HORACE etc. par P. LAROUSSE. Paris, LAROUSSE. 1866.

7. Fleurs historiques, clef des allusions aux mots que l'on rencontre dans les ouvrages des écrivains français, par P. LAROUSSE. Paris, LAROUSSE. 1866.

Engelsche Werken.

1. D. E. MACDONNEL, Dictionary of quotations, 7th edition revised 8vo. London 1817. 8.

2. H. MOORE, Dictionary of Quotations. 8vo. London 1831.

3. A new Dictionary of Quotations from the Greek, Latin and modern languages. Translated into English etc. with an extensive index. 8vo. London, J. SHAW & C°., 1865.

H. TIEDEMAN.

Johan Sems (vgl. XVI. bl. 339, 366; XVII. bl. 11). Onder vriendelijke dankbetuiging aan den heer EEKHOFF voor zijne geleverde berigten op mijne vraag naar bijzonderheden JOHAN SEMS betreffende, zij het mij vergund den wensch te uiten, dat door zijne berigten nog anderen mogen worden aangespoord een en ander daarbij te voegen, daar de heer L. erkent geene meerdere bijzonderheden, dezen verdienstelijken man betreffende, te hebben kunnen opsporen, terwijl ik meen dat, naar aanleiding van het door mij beschreven *portret*, nog niet *alles* is toegelicht, b. v. waarom, of waardoor hij is afgebeeld met een professoralen toga, en geene der door den heer L. vermelde betrekkingen geeft daarop aanspraak. Ook de door hem aangenomen naam VAN HOEFLINGA is nog in het duister: want dat hij dien zoude gevoerd hebben naar aanleiding van zijn wapen, is, dunkt mij, niet aannemelijk; veeleer zoude ik de zaak omkeeren, en meenen dat hij in Groningen of Oostfriesland in het bezit was van eenig landgoed van dien naam, van hetwelk hij tevens zijn wapen, wat de *hoefijzers* betreft, heeft ontleend, terwijl de *halve arend* zijne friesche herkomst zal moeten aanduiden; ik twijfel niet of de heer E. zelf zal met mij gaarne deze bijzonderheden zien toegelicht.

V. D. N.

Oostindië (vgl. XVI. bl. 339, 367). Van de *Oostindische almanakken* of *naamregisters* door LABORANTER t. l. pl. genoemd, is bij mij het oudste van 1725, en getiteld *Naamboekje v. d. WelEd. Heeren der Hooge Indische Regeering, gequalificeerde persoonen, enz. en Bedienden op Batavia; mitsgaders de respective Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs en minder Opperhoofden op de Buijten Comptoiren van Nederlands India; gelijk ze in wezen zijn geweest primo September* 1724. *Alsmede alle Gouverneurs Generaal die de Indien hebben geregeert 't sedert den jaare* 1610. *Nevens de hooge Regeringe en andere Collegien en Bedienden op Suriname.* Amsterdam bij GERRIT BOS, Boekverkooper in de Kalverstraat bij de Kapel 1725, met privilegie.

Of dit nu de eerste uitgave is blijkt daaruit niet, maar is ook niet denkelijk: het daartoe verleende privilegie zoude het kunnen uitwijzen; daar nu echter het werk van VALENTIJN (zoo als door mij, *Navorscher* XVI. bl. 327, is vermeld) met het jaar 1724 eindigt, is in allen gevalle de aansluiting der uitgave van het *Naamboekje* door mij genoemd, als zijnde van hetzelfde jaar, opmerkelijk, en tevens, wat betreft het personeel der sedert bestaan hebbende indische regering, belangrijk.

V. D. N.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300, 335; XVII. bl. 13). De geheele geschiedenis van Frankrijk heeft men op de volgende wijze uit het woord »*France*" afgeleid.

F = Fronde.
R = République.
A = Anarchie.
N = Napoléon.
C = Consulat.
E = Empire.

De volgorde omkeerende, verkrijgt men:

E = Empire.
C = Coalition.
N = Négociations.
A = Abdication.
R = Restauration.
F = Fuite (van LOUIS-PHILIPPE).

Begint men weer van voren af aan, dan heeft men de gesehiedenis van Frankrijk gedurende de laatste twintig jaren, namelijk:

F = Fuite.
R = République.
A = Anarchie.
N = Napoléon.
C = Coup d'État.
E = Empire.

H. TIEDEMAN.

Portret door Hero Galama van Harlingen aan Johan de Witt gezonden (vgl. XVI. bl. 367). Het t. a. p. vermelde, door HERO GALAMA aan JOHAN DE WITT 24 junij 1667 gezonden portret is hoogst waarschijnlijk dat van TJERK HIDDES DE VRIES,

l[t]. adm. den 4 aug. 1666 gesneuveld. De in koper gesneden afbeeldingen van dezen zeeheld en van den luit. adm. AUKE STELLINGWERF werden door hem uitgegeven. De koperen platen waren in 1838 nog voorhanden: althans toen ontving het Fr. Gen. van den heer F. D. FONTEIN te Harlingen nieuwe afdrukken daarvan. Zie *Verslagen*, 4[e], bl. 202.

J. D.
L.

Eritis sicut Deus (vgl. XIV. bl. 46, 172). Voor een paar jaren werd in dit tijdschrift inlichting gevraagd, betreffende den schrijver van *Eritis sicut Deus*, zonder dat, voor zoo ver mij bekend is, tot heden daarop antwoord werd gegeven.

Herhaalde malen informeerde ik daarnaar in Duitschland, tot mij eindelijk uit Leipzig het volgende uitknipsel, waarschijnlijk uit een tijdschrift, gewerd:

Antwort I. Es ist seit langer Zeit ein öffentliches Geheimniss, dasz *Eritis sicut Deus* von keinem Verfasser, sondern von einer Verfasserin herstammt. Ihr name wurde uns im vorigen Jahre in Württemberg authentisch als WILHELMINE CANZ bezeichnet.

Amsterdam. J. C. SCHRÖDER.

Aanhaling. D[r]. VAN KOETSVELD, in zijne *Toespraken over het apostolisch Evangelie*, 1[e] serie, blz. 24, noemt LALANDE als dengenen, van wien de woorden zijn, »in het gansch heelal vond ik geen plaats voor God."

D[r]. GORTER, in zijne: *Licht- en schaduwzijde der moderne theologie*, bl. 172, zegt, dat LALANDE God niet aan den sterrenhemel had gevonden.

Volgens N. POULAIN, in zijn *Wat is een christendom zonder leerstellingen en zonder wonderen*, bl. 85 der hollandsche vertaling, zou LAPLACE, toen NAPOLEON hem vroeg, hoe hij vijf deelen met algebraïsche formulen had kunnen volschrijven over de inrigting van het heelal, zonder den naam van God te noemen, geantwoord hebben: »Sire, ik heb deze hypothese niet noodig gehad."

In den *Volksalmanak* voor het jaar 1867, door de Maatschappij tot nut van het algemeen uitgegeven, blz. 141, zegt d[r]. R. FRUIN, dat LAPLACE getuigd heeft aan den sterrenhemel nergens God te hebben bespeurd.

Wat is er eigenlijk ten dezen door LALANDE en LAPLACE gezegd? Is eerstgenoemde wel in de zaak betrokken? Bij de verschillende lezingen kwam de aanhaling van N. POULAIN mij voor, het meeste vertrouwen te verdienen. LAPLACE is, gelijk bekend is, met NAPOLEON I in aanraking geweest: hij was minister van binnenlandsche zaken, en van hem is het, dat NAPOLEON heeft gezegd, dat men een groot sterrekundige en tevens een slecht minister wezen kan.

Haarlem. DIXI.

Latijnsch distichon van eenen onbekende. Op eene glasruit van een buitenverblijf leest men deze inscriptie:

Foemina, dulce malum, horis opportuna duabus,
Cum iacet in thalamo, cum iacet in tumulo.

Wie was de dichter dezer regelen? Indien hij niet van romeinschen, maar van veel lateren tijd mogt zijn, het is toch wel circa honderd jaren geleden, dat die inscriptie daar staat, zoo als uit hoofde van bijkomende omstandigheden waarschijnlijk is voor hen, die daarmeê bekend zijn.

A. L. T. A.

A. van Alphen. Onlangs kwam mij een gedicht in handen, door A. VAN ALPHEN (J. U. D.) ter eere van HENDRIK BALTHAZAR VAN HALTEREN bij zijne promotie tot meester in de regten. — Datum niet aangegeven.

De eerste regels zijn:

De Vriendschap spoort my aan een blyden toon te zingen,
Nu Gy deez' dag, o Puik der brave Jonlingen!
Uw onvermoeyde zorg, en yver ziet beloont, enz.

Kan iemand mij opgeven, welke VAN ALPHEN dit is?

R. H. H.

Verspreide gedichten van Daniel Heinsius (vgl. XI. bl. 51). Ik gaf t. a. pl. eene verzameling der gedichten van den beroemden HEINSIUS, die hier en daar verspreid zijn en in geene der uitgaven van zijne *Nederduitsche Poemata* te vinden. Ik maakte daar ook melding van het liedeboek *De bloemhof der Nederlantsche Jeught*. Van dit boekje had ik toen nog slechts de tweede uitgave gezien (Amst. 1610). Later evenwel is mij de eerste uitgave in handen gekomen, die van de tweede zeer verschilt. In die eerste uitgave vind ik nog een gedicht aan HEINSIUS toegekend. Het is ook in de tweede uitgave te vinden, doch daar niet onderteekend; maar in de eerste staan er de letters D. H. onder. Dat hiermede DANIEL HEINSIUS aangewezen wordt, lijdt geen twijfel. Want het wordt voorafgegaan door een ander gedicht (het *Trouw-dicht*, beginnende, De Schippers die de zee met kielen scherp doorsnijden) insgelijks met

de letters D. H. onderteekend, dat inderdaad van HEINSIUS is en in zijne *Ned. Poemata* is opgenomen. Is het andere insgelijks van HEINSIUS of wordt het hem ten onregte toegekend? Het laatste is mogelijk: zoo iets komt toch meer voor. In den *Kuysheyts Kamp* b. v. vinden wij den zang van HOOFT, »Amaril had jck hajr wt uw tujtjen", aan ANNA ROEMERS toegekend, en in den *Apollo* het bekende »Vaertwel scepters vaertwel, vaertwel verheven throonen", uit de *Granida,* met BREDEROOS spreuk, *'tKan verkeeren,* onderteekend. Het begint aldus:

O Ghij schoonste der Goddinnen
Die dijn woonplaets hout om hoogh
Die door 't soet fenijn der minnen
Spannet dijnes kindes boogh.
O Goddinne die dijn brant
Spreyt tot aen des werelts cant,
Tot des werelts groote paelen
Stort ghy dijne wreede straelen.

Die de Maeghdekens doet suchten
Met soo menich droeve pijn,
Dickwils hopen ende suchten [1])
Als zy overwonnen zijn,
Als het herdt droef boven maet
Buyten toont een blyd' ghelaet,
Als het hert soo weeck van binnen,
Onghestadich is van sinnen,

Dat die traenen nederdaelen
Door de droefheyt end de vreught,
Als sy dencken om de quaelen
Als haer dese blytschap heught,
Als den douw, die op het pat
Maeckt het drooghe grasken nat
Leckende van boven neder
In het schoone somers weder.

Het stuk is te lang en niet belangrijk genoeg om het in zijn geheel mede te deelen. Ik schrijf daarom nog slechts het volgende over:

Veecht de tranen die daer rollen
Van dijns ooghkens claere glans,
Veecht dijn ooghskens soo geswollen
Ende laet eens gaen den dans
Van dijn Maechden groot en cleyn,
Die daer volghen dijnen treyn
En rontom dijn lichten sweeven
Om den jonghman te doen beven.

Wilt ghy met barmherticheden
Toch een weynich zijn versoet
End verhooren die ghebeden
Die hy stort van gantseh ghemoet.
Och hoe schrickelijck en wreet
Is een meysken, dat wel weet
Wat een jonckman heeft te lijden,
End' en can haer niet verblyden.

Maer ghy gaet ten laesten heenen
Sluypend in de camer sacht
Als een bloemken eert verdweenen
Buyten in den velde lacht.
Bruydegom zijt nu verblijt,
Want het sal haest wesen tijt
Dat ghy met dijn liefkens handen
Sult ontdoen sien al dijn banden.

Tortsen suldy niet doen blicken
Ofte keersen in de nacht.
Ons Bruyt die salt al doen glicken
Met haer ooghskens stercke cracht.
Soo ghy soeckt een Diamant,
Reyst niet wech in verre lant,
Haere lipkens naer ghelieven
Sullen dy daerin gherieven.

Hebdy in Ivoor behaghen
Dat den Indiaen verleent,
Van haer tanden wilt niet claghen
Sy zijn witter als men meent.
Ooghskens ende lipkens glat
Wat brenght ghy voor eenen schat
In des jonghmans moedich herte
Lavend hem in al zijn smerte.

Wildy dan dijn smert verlichten,
Bruydegom, en droeve quael,
Laet uyttrecken weer die schichten,
Die dy heeft ghequetst eenmael.
Dat die weer den brant uyt giet
Die dy bracht in dit verdriet.
Comt by 't vier om weer te weesen
Als te voren gantsch ghenesen.

Men ziet, het gedicht is wel in de manier van DANIEL HEINS. Maar al is het beter dan het meerendeel der gedichten uit dien tijd, wij missen er de orde en den zamenhang van denkbeelden, die wij anders altijd bij HEINSIUS opmerken, En weet de dichter zich doorgaans gemakkelijk en vloeiend uit te drukken, niet zelden toch heeft hij blijkbaar moeite om de juiste woorden te vinden, ja slaagt hij daarin, ondanks al zijne moeite, niet. Het is mogelijk, dat wij hier het werk vinden van eenen dichter, die HEINSIUS niet ongelukkig navolgde. Zijne *Doorluchtige' vrouwen,* zijne *Emblemata* en zijn *Ambacht van Cupido* waren vóór 1608 reeds gedrukt. De uitgever van den *Bloemhof* heeft dan in 1608 dit *Bruyloft-liedt* op naam van HEINSIUS uitgegeven, maar later zijne dwaling bespeurd en daarom in 1610 de initialen, in de eerste uitgave daaronder geplaatst, weggelaten. Doch het is ook mogelijk, dat dit lied tot de eerste gedichten van HEINSIUS behoort, in jeugdigen leeftijd door hem vervaardigd. Misschien heeft hij te kennen gegeven dat het hem onaangenaam was, dat het lied met zijnen naam in den

[1]) Te lezen *duchten.*

Bloemhof was opgenomen, en heeft DIRCK PIETERSZ, die het toch bij de tweede uitgave van zijn liedeboek niet gaarne weglaten wilde, het nu ongeteekend geplaatst.

P. L. Wz.

Cornelis Udemans (vgl. A. R.; XVII. bl. 16, 46). In het belangrijke stuk, *Nav.* XVII komt op blz. 17 eene vraag voor: »Maar wat beteekenen dan die letters M^r^. op den titel van de *Verkeerde Wereld?*" Naar mijne meening moet men hier alleen denken aan *Meester Smid*, als in den tijd der gilden, wanneer een knecht, die zelf eene zaak wilde oprigten, en aan de gildewetten voldaan had, alsdan het predikaat van Meester bekwam, en zich vervolgens in de zamenleving Meester deed noemen. Deze meesters waren het ook, die het gild bestuurden, en waaruit weder de oudermannen een gedeelte van den raad der stad uitmaakten. Heeft een geleerde hem soms *Monsieur* genoemd, dan heeft die hem op een ander standpunt dan als M^r^. *Smid* aangesproken, en tevens vereerd.

Sedert dat meesterschap in patentschap is overgegaan, is ook de benaming van *meester* in *baas* veranderd, die dan ook daardoor tienvoudig zijn vermeerderd, doch doorgaans in hun vak ook zooveel minder bekwaam.

[Men denke aan hetgeen de chirurgijn zegt bij HUYGHENS *Korenbl.*, b. XII. n°. 33:

Een Smith heet meester Wilm, een Snijder meester Cent,
Een Beul heet meester Dirck, een Raedsheer meester Steven;
Elck moet bey naem en konst op 't meesterschapp toe geven:
Maer, of ghy, sonder bey, den Meester soght, ick ben 't.

Het blijkt voorts uit het medegedeelde *Nav.* XVII. bl. 46, dat CORNELIS UDEMANS niet grofsmid, maar goudsmid was.]

Min gewone drukwerken (vgl. XVI. bl. 339, 366; XVII. bl. 13). Er kunnen nog wel andere drukwerken te voorschijn komen, en wel op bruin papier, die zeker om de zeldzaamheid tot vragen en verschillende meeningen aanleiding kunnen geven. Hieromtrent is mij een historisch feit bekend. Ongeveer een halve eeuw geleden, promoveerden aan de academie te Utrecht eenige aanzienlijke personen in de regten. Het gewone gebruik om in een statierijtuig de dissertatie zelf aan de huizen der belanghebbenden af te geven, vorderde daarenboven die ook te doen geworden aan zulke personen, waar men huiselijke beleefdheden had genoten. Maar wat nu te doen met zulk eene drooge onbeduidende attentie, om zulk een latijnsch geschrift de dames aan te bieden. Zij deden waarlijk een geestigen vond, en deden de exemplaren voor de dames bestemd op *papillottenpapier* drukken, waardoor hun boek de gewenschte bestemming bekwam, en een anders onvermijdelijk lot ontging,

U. C. KRAMM.

Een gedicht (vgl. XVII. bl. 47). De geschiedenis is vrij bekend. Zij gebeurde in eene kopermijn te Fahlun in Zweden. De bruid heette EBBA NIELS. Het feit harer langdurige trouw is bezongen door mevrouwe A. C. MEERMAN, de zanglustige echtgenoot van m^r^. JOH. MEERMAN, op 10 maart 1810, in 23 coupletten. Zie hare *Gedichten*, dl. I. 1810, blz. 109—115. Als de heer T. H. er veel belang in stelt, dan kan hij wel, mits met bekendmaking van zijnen naam, het boek van mij ter leen bekomen.

L. B. N.

Geschiedenis der boekbinderskunst (vgl. XVI. bl. 305; XVII. bl. 46). Hierover kan men ook naslaan H. NEUBÜRGER, *Handbuch der Buchdruckerkunst, und der verwandte Geschäfte: Schriftschneiderei — — Buchbinderei u. s. w.* Leipzig 1841, 42. 2 Theile, mit Kupf. 8°

Geschiedenis van voorname boekhandelaren (vgl. XVI. bl. 141, 236 en het artikel over *namen van huizen* ald. bl. 380). Terwijl ik nog altijd begeerig uitzie naar de mededeelingen, aan de lezers van den *Navorscher* door den heer A. M. LEDEBOER (XVI. bl. 237) toegezegd, wil ik alvast opgeven, wat mij omtrent dit onderwerp in de *Memoriaelboeken van 't Hof van Holland*, 1546—1568, is voorgekomen, waar misschien menigeen 't niet zoeken zou.

Nadat herhaalde en gedurig strengere placcaten tegen het uitgeven, drukken en verspreiden van theologische of ascetische geschriften, zonder voorafgaande vergunning der censuur, weinig of niets gebaat hadden, besloot de keizer eindelijk den 30sten junij 1546 tot een nieuwe regeling, die hij aan den stadhouder en den raad in Holland opdroeg. 't Was hem toch gebleken (beweert hij) dat de boekverkoopers aan boeken van zeer kwade leeringen de onschuldigste titels gaven en en »gecorrum»peert ende bedurven hadden die Biblen »ende andere goede oude boucken in diversche »scientien — veranderende in eenige plait»sen den text ende leere vander H. Schrif-

»tuere ende daerby voughende onbehoirlicke »prologuen ende prefatien, sommarien ofte »tafelen, mitsgaders quade ende schanda»leuse annotatiën ende beduyenissen vol »quader dwalinghen ende erreuren, ende »om 't volck bat te verleyden ende abuseren »stellen int beginsel vanden voors: boucken, »datse by onsen consente, oirloff ende pre»vilegie geprint zijn, dwelk onwarachtich »es." Om hierin te voorzien, herhaalt de Keizer niet alleen het verbod van 22 september 1540 en 18 december 1544, om de boeken door de Universiteit van Leuven voor kettersch of suspect verklaard of de geschriften van als ketters gereprobeerde auteurs, b. v. M. LUTHER, F. MELANCHTON, OECOLAMPADIUS, te »printen oft scryven, »coopen oft vercoopen, voorts geven, lesen, »bewaeren, onder hem houden oft ontfan»ghen," — maar gelast nu ook »dat van nu »voortaen ende nae de publicatie van dese »jegenwoordighe nyemand hem en vervoer»dere in eenige van onse erflanden van »herwaertsover te printen eenige boucken, »refereynen, baladen, lydekens, brieven, »pronosticatien, almanacken, beelden, schil»derien noch andere saicken, hoedanich die »zijn, tzy oud oft nyeuw, vander H. Scrif»tueren oft eenighe andere materie ende in »wat spraicke dattet zy, ten zy hy eerst »van onsen weghen geadmitteert waere te »mogen printen ende dairvan onse oepene »brieven, nade publicatie van desen geda»teert, gelicht ende geimpetreert hadde." Alle drukkers zonder onderscheid werden derhalve uit hun bedrijf gezet en 't voortzetten daarvan hun alleen vergund op speciale admissie van 's keizers wege. Welke voorwaarden met deze admissie verbonden waren, zegt het vervolg van 't placcaat:

»Dat de voirs: brieven van previlegie om »te moghen printen nyet eer en sullen »gegeven wordden, dan naedat die printers »sullen hebben doen blycken van hun qua»liteyt, conditie, bequaemheyt, sufficientie »ende goede fame ende name; dat alle die »gheene, die sulcke previlegien sullen ver»crygen, gehouden sullen wesen, eerstmael »ende eer dat zij sullen mogen gebruyken »van dien, eedt te doen in handen van »sulcke personaigen oft officieren, als dair»toe gecommitteerd sullen zijn byde voirs: »brieven te achtervolghen ende onderhouden »tghene dat hier nae volght, op verbeurte »van den lyfve:

»*eerst* dat zy nyet en sullen printen noch »doen printen eenighe boucken, refereynen, »baladen, lydekens, brieven, pronosticatien, »almanacken, beelden, schilderien noch »andere saicken, hoedanich die zijn, tzy »oudt oft nyeuw, vander H. Scriftueren oft »eenige andere materie ende in wat spraicke »dattet zy, sonder eerst te wesen gevisi»teert by sulcke als wy dairtoe ordonneren »zullen ende dat zy van ons vercreghen »zullen hebben octroy oft speciael previ»legie, gegeven na de voors: visitacie, om »de voors: boucken, refereynen, liedekens »oft andere soedanige saicken te mogen »printen;

»dat zy oick nyet en sullen printen »noch doen printen eenige saicken van tgene »des voors: es elders dan in de stadt dair »thun toegelaeten ende geconsenteert sal »wesen te printen byde voors: brieven »van octroye;

»dat in al tgene dat zy van nu voortaen »printen sullen zy gehouden zullen wesen »te stellen int beginsel tinhouden van den »voors: brieven van octroye ende previ»legie al int langhe, verclaerende den naem »van den secretarys, die de voors: brieven »van octroye geteyckent sal hebben, mits»gaders zynen naem ende bynaem, de »plecke ende date van de voors: prin»tinghe;

»dat naedien zy geimpetreert ende ver»creghen sullen hebben die voors: brieven »van octroye, mitsgaders die minute oft copie »vanden bouck oft andere saicke, die hen »geconsenteert sal wesen te printene, onder»teyckent byde voors: gecommitteerde ter »voors: visitacie, eer dat zy die sullen mo»gen vercopen oft anderssins distribueren, »sullen bringhen in onsen voornoemden »Secreten Raide een vanden voorn: geprin»ten boucken met de voors: minute oft co»pie van gecollationeert te zijn teghens die »voors: minute, ende indient accordeert sul»len die voors: originale minute, geteyckent »als voors: es, laten in handen vanden se»cretarys, die de voors: brieven van octroye »geteyckent sal hebben, om by hem be»waert te wordden ende te verantwoerden, »zoe dickmael als hy des versocht sal we»sen, — alles opte peyne van te verliesen »teffect vanden voors: brieven van octroye »ende opte verbeurte van den lyffve, zoe »voors: es."

Gelijk er nu ten gevolge van dit besluit *gezworen printers* ontstonden, zoo verordende ook de keizer, dat er van nu af geen »*librariers ende vercopers van boucken*" mochten zijn, dan die evenzeer beëedigd en van overheidswege geadmitteerd waren, dat zij uitsluitend in besloten steden mogten wonen, dat hunne admissie alleen voor de plaats waar zij zich vestigden geldig was, dat ze van inlandsche werken geene andere te koop mogten hebben dan die door gezworen printers gedrukt waren en van vreemde geene andere, dan die de censuur toeliet, terwijl bovendien de vroegere be-

palingen omtrent het »openbaerlicken hanghen" van een catalogus der boeken bij hen voorhanden en omtrent de gewone halfjarige en de buitengewone visitatie hunner winkels door de overheid in volle kracht bleef. Werd er bij hen een boek gevonden, dat aan de gestelde eischen niet voldeed, dan vervielen zij, hoe onschuldig de inhoud ook wezen mogt, in een boete van twintig gulden; was het een kettersch boek, dan zouden zij zonder vorm van proces worden opgehangen.

Van tijd tot tijd werd deze strenge verordening, die in het *Eerste Memoriaalboek* van mr. J. VAN DAM op f°. 201 voorkomt, vernieuwd b. v. 4 junij 1549 (zie het *Tweede Memoriaalb.* van denzelfden f°. 55) en 16 dec. 1557 (zie het *Eerste Memoriaalb.* van mr. BARTH. ERNST f°. 82), en ten gevolge daarvan van 1546 tot 1568 een menigte drukkers en boekverkoopers op hun verzoek onder eede geadmitteerd, wier namen, gerangschikt naar de alfabetische orde hunner woonplaatsen, ik hier volgen laat. Die lijst doet ons derhalve *alle* drukkers of boekverkoopers in Holland en Zeeland (met uitzondering van hen, die heimelijk handel dreven) gedurende dit tijdperk kennen. De datum achter hun naam is de dagteekening hunner admissie door 't hof van Holland.

Alkmaar. WILLEM LAMBRECHTS 24 sept. 1546.

Amsterdam. JAN EEUWOUTS en CORNELIS KAERLS 18 sept. 1546. PIETER HENRICX en BARTHOLOMEUS JACOPS 22 sept. 1546. WYER HENRICX en JAN PIETERS 13 dec. 1546. HENRICK ELBERTS 2 mei 1547. WILLEM JACOPS 5 mei 1547. ADRIAEN BARENTS, opvolger van CORNELIS KAERLS 9 jan. 1560. CORNELIS CORNELISZ., waarschijnlijk van Texel afkomstig, omdat ook de schout van dat eiland een attest van zijn gedrag overlegde, 29 oct. 1560.

Delft. DAMIAEN WILLEMS, JOEST POUWELS en SIMON JANS 16 sept. 1546, allen met attest der overheid, de eerste bovendien met getuigschrift van heer DIRCK GERYTS, vice-cureyt der N. Kerk en de beide laatsten met verklaring van heer LAMBRECHT WILLEMS, pastoor der O Kerk, dat zij »nyet suspect syn van eenige heresie." Gunstig beschikte 't hof den 13en nov. 1565 (*Vierde Memoriaalb.* van mr. B. ERNST v°. 14) op 't request van den laatstgenoemde SIMON JANS (»die zeedert XX »jaeren herwerts de almanacken by mr. »PIETER FOREEST ende andere doctoeren ge»maect, geprent ende vercoft hadde, gelyck »hy oec altyts gewoenlick was te prenten »die placcaten van Zyne Majesteit alhier »in Hollandt gepubliceert") om te mogen »printen oft drucken die pronosticatie ende »almanack van den ierstcommende jaer 1566 »gemaect ende gecalculeert opten meridiaen »der stede van Alcmaer by doctor LAURENS »VAN OIRSCHOT derselver stede doctor ende »medecyn ende gevisiteert by heer MAR»TINO DUNCANUS KEMPENSIS, pastoor inder »Ouder Kercken der stede van Delft."

Dordrecht. FRANS VAN BON en FRANS JANS 22 sept. 1546.

's Gravenhage. FRANS DUYCK, CLAES JANS, DIRK JACOPS en PIETER JANS 22 sept 1546.

Haarlem. HENDERICK JANS aan »'t Merckvelt" 16 october 1546, die nadat hij zijne affaire veertig jaar lang »als een man van eer" gedreven had, den 29en maart 1552 verkreeg, dat zijn zoon JAN HENDRIKS op de gewone wijze in zijn plaats geadmitteerd werd. — JASPAR SYMONS en DIONYS HUBRECHTS 28 april 1552. GERRIT CONINCK, die sedert jaren boek*binder* geweest was, 21 maart 1560 en JAN VAN ZUREN den 14en november 1560. Laatstgemelde, uit de COSTERS-questie overbekend, verklaarde in zijn verzoekschrift, dat hij »als geconver»seert hebbende een groot deel van jaeren »in verscheyden scholen ende universitey»ten, omme te moghen consequeren scientie »ende wetenschap van alrehande dingen, »nu voergenomen heeft ende wel in mee»ninghe zoude zyn, omme tot solaes, dienst »ende vorderinghe van alle studiose gezel»len binnen der voirs, stede up te stellen »een druckerye ende te doen printen alre»hande Latynsche, Griecxe ende Duytsche »boucken ende andere stucken, soe tot eere »van God ende stichtinge, prouffyt ende »leeringe van eenen yegelicken meest zal »dienen ende nootlick zyn."

Hoorn. JAN CLAESZ. 23 sept. 1546. JACOB BARTHELMEEUS 7 dec. 1546. GHYSBRECHT CLAES, schoolmeester van de Groote School aldaar 20 maart 1560.

Leiden. FRANS HEYNRICXS *alias* HEINOOM, JAN VAN DEN HAGE, ADRIAEN MATTHYS, PIETER CLAESZ VAN BALEN, CORNELIS GYSBRECHTS, WILLEM PIETERS 24 sept. 1546. PIETER JANS 20 dec. 1546. Mr. PEESTER [sic] SLUYTER, gezworen landmeter van Rhynland, 22 oct. 1547. GERRIT HERMANS 28 julij 1550.

Middelburg. FRANS JANS RUTTENS en JACOB ADRIAENS DE NEVE 18 aug. 1550.

Rotterdam. JAN CORNELISZ. *alias* JAN THOLL 18 sept. 1546 op attest van den vicecureyt SYBRANT BET. — CORNELIS SIMONS en PIETER JACOPS 16 en 18 nov. 1546.

Zieriksee. MATHYS MATHYSZ. 15 sept. 1546 en LOEDEWYCK GILLISZ. DEN HERBEGHE, 13 oct. 1546.

CONSTANTER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Historische portretten. Kan iemand eene lijst geven der portretten, welke bij WAGENAAR, KOK en elders voorkomen, waaromtrent het aanwijsbaar of aannemelijk is, dat zij eene gelijkenis bevatten?

J. B. Baen, portretschilder. Van dezen bezit ik een damesportret. Is hij een beroemd schilder? Uit welke school? Waar kan men meer over hem vinden?

Portretten in studenten-almanakken. In den *Utrechtschen* van 1831 n. f. komt eene lithographie voor van den lindeboom te Tilburg, nabij de hoofdwacht, waarbij vijftien jagers van de compagnie vrijwillige jagers der utrechtsche hoogeschool voorkomen. De plaat is naar het leven door een der jagers geteekend; slechts enkele jagers die nog leven zijn mij bij name bekend, M. A. A. B. — L. J. N. — J. A. E. H. — Kan en wil iemand alle namen opgeven? De teekenaar leeft nog en zal 't misschien kunnen en willen zeggen. Bij de jagers komt een zestiende persoon, ook een vrijwilliger, maar van de artillerie voor, T. genaamd (die hospiteerde). Deze is de eenige die eene pijp rookt.

EEN VRIJWILLIGER DER GEMELDE KOMPAGNIE.

TAALKUNDE.

Gave Gods of Gods gave De verdienstelijke schijver van de *Amstelodamiana* keurt in een zijner jongste lettervruchten, getiteld *In de Kalverstraat*, (Amst. W, H. ZEELT 1860), in de noot op blz. 12 de benaming *de gave Gods* voor pest af, die hij beweert *de Gods gave* te heeten en beschuldigt den schrijver die, in den *Gids* 1843, 1e dl. bl. 560, eerstgenoemde bezigt, dat hij zijn eigen taal voor die der vaderen geeft, als hij *de Gods gave* omdraait tot *de gave Gods.*

Tot staving zijner bewering citeert hij een post uit een thesauriersrekening van 1558.

Ook na dit citaat neem ik de vrijheid met den heer J. TER GOUW van gevoelen te verschillen, en althans de uitdrukking *de gave Gods* geen poëtische aardigheid te mogen heeten. Mijne zes gronden daarvoor zijn misschien even koud en droog, welligt nog kouder en drooger dan hij zijne eenige noemt; zij bestaan namelijk uit een oude kronijk, uit notulen, uit een register van criminele vonnissen, uit een resolutieboek, uit een woordenboek en, *last not least*, uit een titel van eene ordonnantie op de pest.

Die gronden zijn ontleend aan 1° *Dije Cronyke van Zeelandt door* JAN JANS' REIJGERSBERCH *von Cortgene.* Gheprent Thantwerpen bij die weduwe van HENDRICK PEETERSEN, 1551, waar hij op het jaar 1532 zegt: „Ter seluer tijd was in Zeelandt tot »diuersche steden *dye gaue Godts* van der »pestilentien, soo dat te Ziericzee binnen »drie maendē meer dan drie duysent personen storuen." 2°. *De notulen ten rade van Middelburg* van 7 mei 1567, die o. a. vermelden: »ofte sy van *ghave Gods* en»de peste besmet syn ofte niet." 3°. *Het register van criminele vonnissen te Middelburg,* 15 november 1568, waar gevonden wordt ». . . converserende in huysen daer *de gave* »*Gods* was" enz. enz. . . . . seker huys daer »diversche persoonen ghestorven waeren »van *de gave Godts*" enz. 4°. *Het resolutieboek van den Sluischen magistraat* van 12 augustus 1626, dat zegt: »Alsoo het *God*..... »belieft de burgerij deser stadt te bezoeken »met *de gave* of haestigheid." 5°. KILIAEN, *Etymologicum Teuton. ling.* ed. V. HASSELT (*Traj. Bat.* 1777,) blz. 153, dat vermeldt: »*Gaue Gods.* Donum Dei: & Pestis vel »alia lues a Deo inmissa," en 6° *Het register van Publicatiën van Middelburg,* fol. 25 recto, 19 augustus 1584, inhoudende: »Or»donnañ aangaeñ de peste ofte *de gave Godts.*"

Op grond van het aangevoerde, dat bij eenig navorschen wel zal kunnen vermeerderd worden, meen ik met alle bescheidenheid te kunnen besluiten, dat de heer BAKHUIZEN VAN DEN BRINK met regt de uitdrukking *de gave Gods* heeft gebezigd, en en » vroom euphemismus onzer voorvaderen" genoemd.

JOANNES COLONISENSIS.

Afbeeldingen van spreekwoorden (vgl. XVI. bl. 312; XVII. bl. 19). In de *Haarlemsche courant* van 22 februarij dezes jaars komt het berigt voor, dat in de vergadering van den gemeenteraad van Haarlem door den voorzitter is medegedeeld »dat de erfgenamen van den heer mr. JOH. ENSCHEDÉ ten behoeve van het stedelijk museum ten geschenke hebben gegeven eene schilderij, voorstellende vlaamsche spreekwoorden, in

den trant van VAN BREUGHEL." Wie kan ons eene beschrijving geven van deze schilderij, en ons zeggen welke spreekwoorden daarop afgebeeld worden en hoe?

Spreekwijze. Een bok schieten. Een aarts-Nimrod verzocht mij, in den *Navorscher* te vragen, waarom men altijd zegt: *Hij schiet een* BOK, terwijl juist het schieten van een *bok* op de hertenjagt meer geprezen wordt dan van eene *ree*, omdat het schieten van *reeën*, dat hoog wild, hoe meer er geschoten worden, des te schaarscher maakt.

D.

Spreekwijze. Iets voor een prikje koopen (vgl. A. R.; XII. bl. 279). Omtrent de ware afleiding van dit spreekwoord is men het nog niet eens. Het spreekwoord »*to prig*", een provincialisme in Northumberland in gebruik, beteekent aldaar »*to higgle in price*", d. i. afdingen, knibbelen (zie o. a. WRIGHT, *Provincial dictionary, Edition* H. BOHN). In Nieuw Holland wordt dat woord in denzelfden zin gebruikt; waar wij van een »*prikje*" spreken, gebruiken zij het woord »*prigging*" (tegenw. deelw. van »*to prig*"), d. i. een door afdingen verkregen lage prijs. Kan deze mededeeling welligt tot eene verklaring van de hollandsche spreekwijze leiden?

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Iets voor een prikje koopen. De verklaring van den heer LOFFELT is, dunkt mij, reeds hierom niet aannemelijk, omdat *iets voor een prikje koopen* eenvoudig beteekent iets voor eene kleinigheid koopen. Aan afdingen wordt daarbij niet gedacht.

Wij behoeven om eene eenvoudige en ongezochte verklaring van deze spreekwijze te vinden niet naar Engeland te gaan. Wij kunnen die in ons eigen land, namelijk, zoo als ik t. l. a. pl. aanwees, in Friesland vinden. Daar beteekent *prikke* een stuk hout. Men zegt daar b. v. met toespeling op de eenvoudige, armoedige hekken, zoo als er vele in de woudstreken worden aangetroffen,

Ien peal in ien prikke
Is ien woldmans hikke.

Men steekt daar een *prikke* voor een kist, sluitmand of trommel om het openvallen daarvan te beletten. Het deminut. *prikje* beteekent een stukje hout, spaander, takje enz. Iets voor een prikje koopen is dus iets koopen voor eene kleinigheid, voor een appel en een ei, zoo als men ook wel zegt.

P. L. Wz.

Ruiken en rieken. Schiet men geen bok, als men zegt: »wat ruikt die roos lekker!?"

Ik meen, dat de mensch *ruikt* en de bloem *riekt*. Of heb ik het mis?

J. C. K.

Ruiken en rieken. Tusschen *ruiken* en *rieken* bestaat geen onderscheid. Er zijn er, die zulk een onderscheid willen maken, maar dit is geheel willekeurig, KILIAAN wist er niets van. Hij geeft op: *Riecken*, odorari olfacere, odorem percipere sive sentire, en *Riecken*, olere, redolere, odorem reddere, odorem spirare, fragrare, en bij *Ruycken* verwijst hij naar *Riecken*. Even weinig wist men er van in de 17ᵉ eeuw, en noch BELIAL in VONDELS *Lucifer* schiet een bok, als hij van APOLLION zegt:

hij begint ons lucht te riecken,

noch MENELAUS in den brief in HOOFTS *Gedichten*, 1ᵉ dl., blz. 144, waar hij schrijft:

Die schande waer te groot, en zou te leelijck ruicken.

Ook in deze eeuw kennen de meesten dat onderscheid nog niet. SIEGENBEEK en WEILAND houden *ruiken* en *rieken* voor geheel hetzelfde. TOLLENS zegt: *Nieuwe Ged.* I. bl. 108:

Ginds snuffelt de ijsbeer rond, die telkens nader sluipt,
En vreemden roofbuit riekt.

En, om niet meer te vermelden, een voorwerp, dat eenen aangenamen reuk van zich geeft, noemen wij *welriekend*, maar een bundel bloemen, die eenen aangenamen reuk van zich geeft, eenen *ruiker*.

De oorzaak dier tweederlei uitspraak van hetzelfde woord is deze. In het Gothisch en Oudhoogduitsch had men vele woorden met den klank *iu*. Eveneens in onze oude taal. Men vindt daar nog enkele sporen van in de oude Psalmen b. v. fliugon, Ps. 54, vs. 7. utguit (men leze utgiut), Ps. 78, vs. 25; meestal echter is daar de *iu* reeds door eenen anderen klank vervangen. Deze tweeklank *iu* kon op twee manierén verandering ondergaan. Legde men te veel nadruk op de *i*, dan geschiedde dit natuurlijk ten koste der *u*; deze laatste werd dan flaauwer, minder duidelijk uitgesproken, werd meer en meer wat wij noemen eene toonlooze vocaal, dat is weinig anders dan eene loutere uitademing. Zoo veranderde *iu* in *ie*. Het zal misschien niet overtollig zijn er bij te voegen, dat ik hier spreek van den tweeklank *ie*, en niet van de lange *i*. Want hoewel in verreweg het grootste gedeelte van ons vader-

land het onderscheid tusschen deze twee klanken nog gehoord en in acht genomen wordt, op sommige plaatsen, b. v. te Amsterdam en te Leiden kent men dit niet meer, noch het meer, noch het minder beschaafde gedeelte der bevolking. Men is daar, ook ten gevolge van het taalonderwijs op de lagere scholen, dat in dit opzigt jaren lang slecht is geweest en nog aanhoudend slechter wordt, onbekwaam geworden om het onderscheid tusschen deze, en even zoo dat tusschen eenige andere weinig van elkander verschillende klanken, te hooren en bij gevolg ook om het in zijn spreken te laten hooren.

Het is te bejammeren, dat onze leidsche taalgeleerden, tot groote schade van onze taal, hun spellingstelsel gebouwd hebben op de uitspraak in deze steden, want zij behooren tot die waar men de slechtste uitspraak vindt. Nog meer, dat men zoo voorbarig is geweest, om het, eer er de noodige veranderingen in gemaakt zijn, op schoolboeken toe te passen, ja zelfs het op sommige lagere scholen in te voeren. Het spellingstelsel van SIEGENBEEK heeft veel toegebragt om de uitspraak van onze taal te bederven; dit stelsel, hoe veel lof het in andere opzigten verdient en hoe veel er inderdaad door verbeterd wordt, zal daar ook toe medewerken.

Doch laten wij tot onze *iu* terugkeeren. Wanneer men alle klem op de laatste letter van den tweeklank legt, moet de eerste, de *i*, of in eene *j* veranderen of in de uitspraak verloren gaan. Het eerste is in het Friesch in een aantal woorden geschied; in onze taal echter nergens. De *i* verdween en van den tweeklank bleef dus de enkele *u* over, die in het eerst haren oorspronkelijken klank behield, dien zij in het Hoogduitsch nog heeft, maar later den klank aannam, dien zij tot nu toe bij ons behouden heeft. Men zeide dus *sluten*, *krupen*. Nog later veranderden de opene *u* en de geslotene lange *u* in alle nederlandsche woorden in *ui*. Slechts daar waar eene *r* of eene *w* volgde hield de *u* stand.

Zoo komt het:

1° dat wij woorden vinden die in het Hoogduitsch *ie*, in onze taal *ui* hebben, b. v. schliessen, sluiten: biegen, buigen: schieben, schuiven: triefen, druipen.

2° dat van woorden van denzelfden stam het eene met *ie*, het andere met *ui* uitgesproken en geschreven wordt b. v. diedsch en duidelijk, schieten en schuit.

3° dat sommige woorden nu eens *ie* dan weer *ui* hebben. Voor *vuur* vinden wij bij onze ouden niet alleen, maar ook nog wel eens bij de dichters van onzen tijd, *vier*. Wij schrijven *oude lieden*, maar wij zeggen *ouwe lui*. *Besturen* is hetzelfde als *bestieren*, tusschen een *kuiken* en een *kieken* is geen onderscheid en tusschen *ruiken* en *rieken* ook niet.

P. L. Wz.

Truanten (vgl. A. R.). Bij het inzien van een vroegeren jaargang van den *Navorscher* ontmoet ik een vraag van m°. J. S., die nog niet beantwoord werd, nl. of het woord »*truanten*" voorkomende in een keur van de stad Delft, a°. 1537 van het Spaansch is afgeleid, en »potsenmaken" kan beteekenen. Ik betwijfel of in 1537 ergens het beroep van potsenmaker, goochelaar of andere dergelijke populaire professies op straffe verboden werd, en geloof eerder, dat in »*gaen bidden* (bedelen) *en truanten*", het laatste woord voor »landloopen" gebezigd wordt. Spelling en beteekenis zijn dan onveranderd aan de engelsche taal ontleend, waarin »*to truant*" beteekent: »*to wander idly about,*" d. i. luieren, leegloopen. In dien zin gebruiken SHAKESPEARE en oudere schrijvers het woord. Op HAMLETS vraag: »What, in faith, make you from Wittenberg?" antwoordt HORATIO.

»A *truant* disposition, good mylord."

»Truant disposition" beteekent hier zucht tot lediggang, luie bui. Men heeft ook de spreekwijze »*to play the truant*" een sluipertje maken, stil uit school blijven.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Schieringers en Vetkoopers (vgl. IV. bl. 101, 378). Er zijn t. a. pl. reeds eenige verklaringen van deze namen, vooral van den eersten vermeld. D. H. H. wil dien, *Nav.* IV. bl. 101, afleiden van *scheeren*, angels. sceren, sciran. d. i. scheiden, omdat terwijl de Vetkoopers steun zochten bij de graven van Holland, zij daarentegen met die graven niet te doen wilden hebben en zich alzoo van hunne zaak afscheidden.

Anderen zeggen dat de Vetkoopers zoo heetten omdat zij Oostergo, waar hooge landen en bekwame weiden zijn, bewoonden en zich van ossen, paarden en schapen geneerden, terwijl hunne tegenstanders in de lage moerassige landen aan den zeekant woonachtig, hun onderhoud vonden in de visscherij, vooral van aal, die om zijne bijzondere kleur schiere, d. i. grijze aal heet.

Nog anderen meenen, dat de Vetkoopers hunne tegenpartij voor Schieringers scholden, omdat schier, graauw beteekent, en dat de naam dus beteekent het gemeen, dat nog wel het *graauw* geheeten wordt.

Verder zijn er, die denken aan het zoogenaamde *schierschoonen* bij het slagten van

het rundvee, dat door de mindere klasse gedaan wordt.

Ik voeg er nog eene andere verklaring bij, door JANCKO DOUWAMA gegeven in zijn *Boeck der partijen* bl. 21: »Ende den rijcken luden werden genoempt *Fetcopers*, ende dat daer umme, dat se wal hadden, en fette waer vermochten to koepen; en dan gaewen den rijcke luden de arme weder een naeme, en noembden se *Scirongen*, ende dat daer umme, dat se erst met goeden woerden understanden hadden to doen, datse nae met gewalt deden; want *schijren* is up de Friescke spraeke so voele gesecht als *voele groten woerden*.

Is er onder al die afleidingen eene die aannemelijk is, of weet iemand eene betere te vinden?

Zeven is een galg vol (XVI. bl. 375). Ik geloof voor het naaste, omdat er zeven ijzeren pennen of bouten op de waterpas liggende balk van de galg zijn geplaatst, om aan elke pen den strop met den veroordeelde op te hangen. Met zeven is dus de galg vol, hierdoor zal dit spreekwoord zijn ontstaan. Zeker is het dat de galg van het hof te Utrecht zeven zulke pinnen bevatte. Welligt zal vroeger dit zevental op de zeven provincien of op de zeven hoofdzonden gedoeld hebben. Het komt mij voor, dat het hier de geschiktste plaats is, om een even weinig bekend spreekwoord, *Hangt hem aan de hoogste galg*, naar het volksoordeel een buitengewoon gruwelijke dood, wat nader toe te lichten. Ik heb de verklaring daarvan op de afbeelding van het galgeveld in de Volewijk te Amsterdam gevonden. Deze afbeelding heeft eene gewone galg, doch boven op is er nog eene geplaatst. Deze is dus de hoogste, die de straf voor een monster den volke moest aanwijzen. Men vindt die afbeelding reeds in een plaatwerk, de *Hoofdsteeden onder den scepter van het Duitsche Keizerrijk*, waarvan er eenige later door GUICCIARDIN en BOXHORN in hun werk gebruikt zijn. Ook bij O. DAPPER, *Beschrijving der stad Amsterdam*, komt die galg voor. Daar deze galgverhooging, bij mijn weten, nergens anders voorkomt, zou een en ander tot de amsterdamsche regtspleging kunnen behooren.

U. C. KRAMM.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Lier. Volgens KOK, *V. W.* in v. *Wassenaer*, pp. 283 en 284, huwde GEERTRUID ANNA VAN WASSENAER DUVENVOORDE aan WILLEM, baron VAN LIER, daar verder omschreven, en trouwde JACOB VAN WASSENAER aan JACOBA VAN LIER. Volgens KOK, l. l. in *Van Reede*, p. 118, werd FREDERIK baron VAN REEDE in 1674 in de ridderschap van Holland beschreven als heer van (de) Lier. Wel wenschte ik te vernemen, wie de ouders waren van gemelde WILLEM en JACOBA VAN LIER, en waar men meer omtrent die familie kan vinden? Zie XIII. 143.

HORA RUIT.

De Taillefer de Moriac (vgl. *Nav.* bijbl. 1855, bl. CXXXV). LOUIS van bovenstaanden naam werd in 1655 kolonel hier te lande.

Hij was gehuwd met PETRONELLA VAN OLDENBARNEVELD, dochter van HELIAS, die een broeder was van JOAN, den landsadvokaat. Was hij de vader van LOUISE, die trouwde met STEVEN VAN DER DOES VAN NOORDWIJK? of welken anderen vader had deze LOUISE? Hoe heette hare moeder? Waar vindt men hare kwartieren, of middelen tot nasporing er van?

HORA RUIT.

De Vilattes (vgl. X. bl. 50, 110; XV. bl. 290, 356). Den geëerden inzender T.....n kan men berigten, dat zijne opgaven in vele opzigten overeenstemmen met vrij oude aanteekeningen van eene onbekende hand; de orthographie der namen mag men bedenkelijk achten, te meer daar de schrijfwijzen in het hs. zelf meermalen verschillen. Volgens die aanteekeningen evenwel was HENRI, die als stamvader voorkomt, niet gehuwd met ..... FAGEL, dochter van CASPER, raadpensionaris enz. (deze CASPAR was immers ongehuwd?) maar heette zijne vrouw ELISABETH ELSABÉ baronesse ECK VAN PANTHALEON, wier moeder heette CATHARINA, dochter van NIKOLAAS FAGEL en ..... ROBBÉ (was deze NICOLAAS de broeder van CASPAR?). Voor het overige was CORNELIA HILLEGONDA, geboren 1754 (huwelijksdag .. mei); ANNA PETRONELLA was geboren april 1756, tr. 1778 m^r. JOHAN WILLEM DAVIDSZ. GRASWINKEL.

JEAN HENRI (3e kind) geb. .. julij 1757, tr. febr.; zijne vrouw heette ..... VAN DER VRIENDE, ook geschreven VAN DER WEIJDE? DESSAU schijnt overleden 1821. GEORGE CHRISTOPHORE was zoon van JOHANNES PHILIPPUS en van MARIA HILLEGONDA VAN DEN BONGAERT, geb. .. febr. 1794.

Daarbij komt dan een stamboom voor, waaruit zou volgen, dat de kwartierstaten van MARIA DES VILATTES zouden zijn:

SAMUEL DE VILATTES.	GABRIELA SALBERT tot Romagne.	ELIE REGNON tot Chaligny.	LOUISE DURIAS DE LA COUDROYE.	LODEWIJK CRONMAN VAN CRONMANSHOF.	URSULA CORDES tot Schotgenhann.	HENNING of HERNSTINUS VAN BARNER tot Balow en Luttenbarnau.	MARIA VAN LUTZOW tot Bakendorf Rockendorf.	ECK.	... DIRK.	(RENESSE)?	....	FAGEL.	....	ROBBÉ.	....
GABRIEL DE VILATTES.		LOUISE REGNON tot Chaligny.		FREDERIK CRONMAN.		OTTILIANA.		BERTRAM ECK.		(RENESSE)? SOUWENS.		NIKOLAAS FAGEL.		... ROBBÉ.	
ALEXANDER AUGUSTINUS DE VILATTES. 1)				LOUISA CRONMAN.				DIRK ECK VAN PANTHALEON, Heer van Gendt.				CATHARINA FAGEL.			
HENRI DE VILATTES tot Champagny. 2)								ELISABETH ELSABÉ, baronesse ECK VAN PANTHALEON.							
MARIA DE VILATTES.															

Er komen moeielijk te beschrijven wapenafteekeningen voor van de volgende familiën: ECK VAN PANTHALEON, SOLBERT, REGNON of BEGNON, DURIATS, CRONMAN (of CRONNSOP?) CORDES, BARNER en LUTSO(U)W.

ALEXANDER AUGUSTUS was geboren 28 april 1729, † oct. 1765, trouwt 13 febr. 1752. Zijne vrouw was dochter van JEAN HENRY COENRAADSZOON VAN HEEMSKERK ex CORNELIA ISAACSD. POUW VAN ACHTIENHOVEN, en van ANNA PETRONELLA WILLEMSD. VAN SCHUYLENBURCH ex ANTOINETTA JOHANSD. VAN LEUWICHEN? geb. 13 mei 1728, † 19 julij 1757.

---

1) Onder den naam dezer echtelieden leest men:

VILATTES.	CRONMAN.
REGNON.	BARNER.
SOLBERT.	CORDES (COCK).
DURIOT.	LUTZOW.

2) Onder de namen dezer echtelieden leest men:

ECK VAN PANTHALEON.	RENESSE VAN BONS.
LYNDEN.	GENDTH.
BODEIK.	DEURN.
BRAKEL.	RAM.

FAGEL.	ROBBE of ROTHE.
ROSA.	LENSENEEL.
POIGNET.	doorgehaald.
HOGEVEEN.	HEEUFF (HOEUFT, EUFFT?)

Daarbij komen voor de aldus gestelde namen:

HEEMSKERK.	SCHUYLENBURCH.
PAUW.	ODTWIELEN.
VAN BEUNINGEN.	ODTVLIET.
VAN HOVER.	VAN DER CAMET.

Hij was het 4e kind. Een DIRK BERTRAM of MARIA komen niet voor als zijn broeder en zuster, wel 2 GERARD WILLEM JOHANNES, geb. 1 nov. 1722 en 3 GERARD WILLEM JACOB, geb. 3 febr. 1726. JEAN HENRI had nog een ouderen broeder gehad, HENRY genaamd, die echter jong overleed.

Geslacht van Bueren. Deze familie voerde hetzelfde wapen als dat der oude heeren van Bueren en was waarschijnlijk ook uit deze oorspronkelijk. Later schijnt zich een tak in de provincie Utrecht gevestigd te hebben. Wie kan mij omtrent dit geslacht de noodige mededeelingen doen, om daaruit eene genealogie zamen te stellen?

Zonder twijfel behooren tot denzelfden stam:

GEERAERD VAN BUEREN 1543 (SLICHTENH. *Geld. gesch.* bl. 461). HUBERT VAN BUEREN, 1554; JOOST VAN BUEREN tr. 1634 ELISABETH VAN HUESEN, de broedersdochter zijner overl. huisvrouw (*Groot Geld. Placcaatb.* bl. 236).

Jr. FREDERICK VAN BUEREN, † 8 feb. 1692, wiens moeder uit het geslacht DE CONINCK was, vader of oom van JACOB VAN BUEREN, N. VAN BUEREN, heer van Zuidoord en ELISABETH VAN BUEREN, wier moeder ROVELASCA heette.

In 1649 werd jhr. HUBERT VAN BUREN, heer van Amelisweerd, wiens zoon JOHAN FREDERIK VAN BUREN in 1710 beleend werd (*Tegenw. Staat van Utr.* II. bl. 369).

»De heerlijkheid Oudheusden, Elshout en Hulth werd lang bezeten door de baronnen VAN BUUREN, gelijk er thans (1749) eigenaresse van is vrouwe BEATRIX MARIA, baronesse VAN BUUREN, vrouwe van Zuidoord (waar ligt deze heerlijkheid? in Zeeland?), douarière van WILHELM bn VAN LINTELOO, landkommandeur der Duitsche orde te Utrecht" (*Teg. Staat der Nederl.* VII. bl. 275).

Al deze VAN BURENS schijnen uit eene alliantie van Buren met Cuilenburg voortgekomen te zijn.

TH.

Geslacht van de Poll (vgl. XVI. bl. 155). Daar er tot nog toe op mijne vraag over het geslacht VAN DE POLL geen antwoord is ingekomen, schijnt het, dat ik de medewerkers van den *Navorscher* niet genoegzaam dienaangaande heb ingelicht.

Ik wil dan nog het volgende mededeelen.

Men vond in de kerk te Valburgh in de Overbetuwe een wapenschild van 1676 van MARIA CATH. ZOUDENBALCH, ve. van BERNT VAN WELDEREN TOT VALBURGH met deze 16 kwartieren:

ZOUDENBALCK.	POLL [1]).
VAN DEN STEENHUIS.	SPAAN.
BRIENEN.	PIECK.
BUEREN.	BIENNOM.
ZUILEN VAN NATW.	BEST VAN RENUF.
ROVER.	WIJHE.
KERSHOFF.	HERWIJNEN.
RIEMSDICK.	POLL.

Dezelfde kwart. komen ook omgekeerd voor, namelijk die van POLL aan vaders- en die van ZOUDENBALCK aan moederszijde.

Het wapen van POLL in de bovengenoemde kwartieren verschilt met het op bl. 155 opgegevene. Het is het bekende wapen van CHÂTILLON met den rooden dubbelen adelaar en chef. Dit laatste gevoegd bij eene familieoverlevering toont eene afstamming aan uit het geslacht CHÂTILLON of DE COCK, hetgeen eenigzins bevestigd wordt door het bestaan van AREND DE COCK VAN DER POELE (zeker een drukof schrijffout voor VAN DER POLLE) gegoed te Hellu omstreeks 1400 (?). Zie *Gr. Geld. Placc. Boek.* III. bl. 677.

ZEGER V. D. POLL, geh. met CATH. V. APELTERN, werd beleend met het dagelijksch gericht te Dreumel in 1402; zijn zoon, ook ZEGER genaamd, met het *halve* dagelijksch gericht in 1413. Hij was geh. met JOHANNA V. WEERDENBURG. Hunne dochter ADRIANA huwde ADRIAAN ZEGER V. BALVEREN, wier zoon JOHAN V. BALVEREN wegens den dood zijns grootvaders ZEGER V. D. POLL in 1470 beleend werd. Waarschijnlijk om dezelfde reden ontving hij in 1504 de beleening van een stuk land op de weerd van Dreumel, waarvan JACOB V. RIEMSDIJK de wederhelft had. (Hoe kwam de laatste aan het bezit hiervan?)

Zijne afstammelingen uit de geslachten BALVEREN en PIECK werden evenzoo beleend, tot dat BARBARA PIECK, vr. v. GERHARD V. D. POLL in 1621 het leen met de andere helft van het dagelijksch gericht verbeterde. GERHARD V. D. POLL schijnt dus de andere helft bezeten te hebben en een afstammeling te zijn van een tweeden zoon van den eerstgenoemden ZEGER V. D. POLL.

Behalve Dreumel had BARBARA PIECK haren man ook de heerl. Isendoorn aangebragt. Hunne dochters MECHTILD JACOBA en CORNELIA V. D. POLL, vr. v. JOHAN

---

[1]) Dit kwartier wordt in de kwart. van den brigadier STEVEN VAN WELDEREN, zoon van BERNT boven genoemd, in de kerk te Tiel, POLL V. ISENDOORN genoemd.

VAN DER CLAUSS werden in 1652 en 1672 met Isendoorn beleend, terwijl de heerl. Dreumel in het geslacht van SCHERPENSEEL overging: doch hoe, is mij onbekend.

HERMAN V. D. POLL, reeds dood in 1515, had gehuwd BERTA VAN DELFT, en liet na: GIJSBERT V. D. POLL, dagelijksch hr. tot Leeuwen, geh. met RAPHAËL V. WIJHE. Hun zoon HARMEN V. D. POLL, ambtman van tusschen Maas en Waal, tr. 1. N. CAMPHUIZEN, 2. MARIA V. ISENDOORN.

Eene dochter bij de laatste schijnt in het geslacht v. D. BOETZELAER getr. te zijn geweest.

ARNOLD IGNATIUS V. D. POLL deed in 1732 en 1734 pogingen om lid te worden van de ridderschap van tusschen Maas en Waal, doch werd afgewezen, hoofdzakelijk omdat hij van den roomschen godsdienst was. Zie *Gr. Geld. Placc. Boek* III.

Zou onze verdienstelijke medewerker V. D. N., die in het bezit van een copie Leenregister van Gelderland schijnt te zijn, mij daaruit niet de noodige mededeelingen kunnen doen, indien hij de artikels Dreumel, Pollenstein, Wamel, Leeuwen, Hellu, enz. zou willen naslaan? TH.

De graaf van Sponeck (vgl. XVI. bl. 216). Keizer LEOPOLD I verhief, op verzoek van LEOPOLD EBERHARD, laatsten hertog van Wurtemberg-Mümpelgard, den 2 aug. 1701 tot rijksgraven en gravin van Sponeck, de volgende drie kinderen van den kapitein in keizerlijken dienst JOHANN GEORGE VON HEDEWIGER, erfheer te Golsdorf in Silezië.

I. GEORGE WILHELM, deensch generaal.

II. ANNA SABINA, de gemalin van gemelden hertog LEOPOLD EBERHARD van Wurtemberg-Mümpelgard.

III. JOHANN RUDOLF, wurtembergsch landopperjagermeester.

Van den eersten, GEORGE WILHELM, graaf VAN SPONNECK (zoo schrijft zich de deensche tak), stamt af in den vierden graad, de vroegere raadsman van koning GEORGE van Griekenland, WILHELM KARL EPPINGEN, rijksgraaf von Sponneck.

In Frankrijk bestaan nog afstammelingen van hertog LEOPOLD EBERHARD uit zijn eerste huwelijk met ANNA SABINA VON SPONECK. Deze tak wordt thans vertegenwoordigd door LEOPOLD CLEMENS ALEXANDER LOUIS graaf VON SPONECK, oud huzaren-officier, wonende te Parijs.

Van graaf JOHANN RUDOLF stamt eene talrijke nakomelingschap, in Baden, af.

Zie: *Gothaïsches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Haüser*, 1864, bl. 845—848; *Historisch heraldisch Handbuch dazu*, bl. 937—939.

Omtrent de verschillende huwelijken van hertog LEOPOLD EBERHARD, en de moeielijkheden daaruit voortgesproten, vindt men belangrijke bijzonderheden in PÜTTER, *Ueber Miszheirathen Teutscher Fürsten und Grafen.* Göttingen 1796. Cz.

Geslacht Roskam en Boon (vgl. XV. bl. 283; XVII. bl. 32). Op de vraag van V. D. K. om inlichting omtrent de familie BOON, kan welligt dienstig zijn te vermelden, dat MARTINUS BOON, die waarschijnlijk te Alblas woonde, bij zijne echtgenoot JOHANNA SALOME VAN DE KASTEELE had een zoon, JACOB BOON, geb. 1 dec. 1759, gest. 16 julij 1806 te Dordrecht, die geweest is schout van Dubbeldam, notaris, en oud raad te Dordrecht; hij huwde 9 mei 1787 te Dordrecht JACOBA MARIA HOOFD, dochter van JAN en MAGTILDA GERARDINA GEERLING, waarbij hij gehad heeft 4 dochters, waarvan eene vroeg overleden; de oudste gehuwd met d^r. CAREL WILLEM STRONCK, pred^t., nu beide overleden; doch bij den zoon van deze, JAN JACOB STRONCK, emeritus pred^t., wonende te Dordrecht, kunnen welligt, aangaande zijn moeders familie, meer berigten worden verkregen.

V. D. N.

Geslacht Mollerus (vgl. XVI. bl. 320). Op de vraag omtrent het geslacht MOLLERUS diene het volgende ten antwoord:

1. JOHAN FLORENS MOLLERUS, gehuwd in 1747 met JOHANNA MECHELINA BOONACKER, kreeg uit dat huwelijk één zoon: JOHAN FLORENS MOLLERUS, geb. 1751.

Omtrent deze J. M. BOONACKER is niets verder bekend.

2. JOHAN FLORENS M., geb. 1751, huwde den 4 julij 1781 met MARGARETHA OORTMAN, geb. te Amsterdam 19 nov. 1747. Uit dit huwelijk werd geboren één zoon: JOHAN FLORENS MOLLERUS, 22 oct. 1782.

3. Deze laatste huwde met HENRIETTA FREDERIKA WILHELMINA WERCHAU, geb. te Altona 10 junij 1785. Hij overleed op den Huize Averenk, 30 nov. 1845.

4. Kinderen van hem, nog in leven, zijn:

a. JOHAN FLORENS, geb. 1 junij 1809, ongehuwd, particulier te 's Heerenberg.

b. MARGARETHA HENRIETTA JOHANNA, geb. 13 oct. 1810, gehuwd met A. C. W. L. I. F. KELLNER, kommandant der veldartillerie te Utrecht.

c. MARTIN FREDERIK, geb. 3 julij 1812, gehuwd met j^kvr. B. A. T. T. VAN NISPEN, particulier te Varsseveld.

5. Kinderen van de sub 4, *b* genoemden zijn:

a. ADOLF AUGUST JACOBUS, geb. 13 maart 1836.

b. Hendrik frederik wilhelm florens, geb. 14 maart 1838.
c. Margaretha, geb. 2 maart 1840.
6. Kinderen van de sub 4, *c* genoemden zijn:
a. Lodewijk edwin johan frederik, geb. 20 januarij 1861.
b. Rudolf, geb. 20 september 1862.

Zoo iemand verder iets weet mede te deelen omtrent het geslacht mollerus, bijzonder omtrent de betrekking tusschen martinus mollerus, pred. te Görlitz in 1606 en j. f. mollerus, geb. 1718, zal hij mij met de opgave er van verpligten.

P. P.

Kapitein Dirk Dimmer (vgl. XV. bl. 375). De vraag bleef onbeantwoord; doch ik heb *iets* hem betreffende gevonden *Nav. Bijblad* IV. bl. xlvi en in de aldaar aangehaalde geschriften. Dit is evenwel onvoldoende, vooral ter opheldering hoe die kapitein het wapen voerde van van heerdt, in het handschrift dat te Groningen berust, in voege als aangewezen is *Nav.* XV. bl. 310, en waar 't heet dat hij kinderen naliet. Bestaan er nog afstammelingen? Te Soestdijk leefde voor eenige jaren een kapitein diemer. Leeft die nog? En zoo niet, wie waren zijne erven?

Geslacht van Raesveld. Eenige personen, tot dit geslacht behoorende, zijn vermeld (vgl. V. bl. 249, 250). Zoekende naar de betrekkingen van isabella in dit geslacht, die in 1690 leefde, kwam mij eene geschrevene lijst ter hand, waaruit blijkt, dat n. n. van raesveld (wiens moeder johanna margaretha n. n. was) twee malen huwde; de eerste maal met anna jansd. lulofs in 1642, en de tweede maal met zusanna van huevel in 1657. Uit beide huwelijken te zamen negen kinderen, waarvan vier zonder nakomelingen overleden zijn; eene dochter trouwde in 1662 met n. n. van bellinchove; twee andere dochters laat ik onvermeld. Er waren twee zoons, genaamd goossen jan, geb. 1650, en gerrit willem, geb. 1659. Vrage: of de bedoelde isabelle eene dochter zou geweest zijn van één dezer, of van wien anders; met opgave van de namen der moeder, tijd en plaats der geboorte, enz. Ursula philippota van raesveld is gehuwd geweest met godard van reede, eersten graaf van Athlone in die familie. Zij was vrouwe van Middachten, Nieuburg enz., dochter van reinier en van margaretha van leefdaal, moeder van veertien kinderen; was zij aan de bedoelde isabella verwant?

De familie schijnt te Deventer zeer bekend geweest te zijn.

A. L. T. A.

Wapen der Nederlandsche republiek. In de *Schets van den Regeringsvorm van Nederland van 1515 tot heden* door jhr. mr. j. j. de la bassecour caan, 2e druk 1866, leest men in de noot op blz. 70:

»In het wapen der republiek ziet men een gouden steigerenden leeuw op een rood schild, houdende met den voorsten regterpoot een zwaard, en met den linker een bundel van zeven bijeengebonden pijlen. Om het schild leest men: *Concordia res parvae crescunt.* Vóór den Munsterschen vrede droeg de leeuw een hoed op het hoofd, als teeken der vrijheid; na dien tijd eene kroon, als bewijs der erkende oppermagt. Pieter paulus, *de Unie van Utrecht*, dl. I, bl. 52."

Welke bewijzen zijn er voor, dat de statenleeuw ooit een hoed op 't hoofd heeft gehad?

't Is de *hollandsche* leeuw, die den hoed voert, en niet op den kop, maar in de voorpooten, boven op een speer (zie maar op penningen en munten: hoedjesschellingen en holl. duiten bij voorbeeld). Wat de *kroon* betreft, deze komt reeds in 1596 voor, zoo niet vroeger (zie den gedenkpenning op het verbond met Engeland en Frankrijk). Eene verandering in het wapen heeft echter wel plaats gehad, niet in de figuren, maar in de *kleuren*. In den aanvang toch was het schild van *goud*, de leeuw *rood* en de kroon, zwaard en pijlen *blaauw*, dus geheel gevolgd naar het hollandsche wapen. Het tijdstip dezer verandering is mij echter onbekend; wie kan het opgeven?

Op bl. 71 van hetzelfde werk staat: »De Provinciën zelve waren dermate overtuigd van het geheel onzekere van haren staatkundigen toestand na de Unie van Utrecht, dat haar geld de beeldtenis droeg van een schip zonder roer en zeilen op een onstuimige zee, met het opschrift: *Incertum quo fata ferunt.*"

Ook dit is geheel onjuist.

Het zoogenaamde geld is een *penning*, geslagen in 1565 (te Antwerpen, naar het muntteeken, een handje, te oordeelen), en zinspelende op de beroerten dier dagen. (Bizot).

H. O.

Geslacht van Gelder. David mattheus de neufville, geb. 1684, † 29 januarij 1731, huwde met jacoba elisabeth van gelder, geb. 1686, † 16 julij 1755.

Wie kan mij het wapen en de ouders van deze jacoba elisabeth van gelder opgeven?

de N.

Geslacht Coppens. In het begin der zeventiende eeuw woonde te Amsterdam (?) DANIEL DE NEUFVILLE, getrouwd met MAYKE COPPENS.

Zoude iemand mij kunnen zeggen, van welk geslacht deze MAYKE COPPENS was, en welk wapen haar geslacht voerde?

Waar en wanneer was zij geboren?

DE N.

Geslachtlijsten gevraagd. Gaarne zou men lijsten inzien, of aanwijzingen verkrijgen omtrent de navolgende geslachten:

VAN APPELTERN, AUDEROGHE (of OUDEROGGE), VAN DER BEECKE, BIESE of BISE (deze familie schijnt remonstrantsch te zijn of geweest te zijn, zoodat de kerkelijke registers dier gemeente in aspect zouden komen), VAN COEVERDEN, FAGEL (wat bij KOK staat is bekend), GEVERS, HAMILTON, VAN DER HOEVEN, HOCHEPIED, HECHTERMANS, KNOPPERT, VAN MEECKEREN, DE RUEVER, VAN RIJSWIJCK, SAU, SCHERPENZEEL, VAN SCHOONHOVEN, SCHUIRING, SLOET, TAELINGS, VERSCHUIR, VISCH, VAN DE WALL, VAN WESTRENEN, VAN YDE, VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

HORA RUIT.

Familie de Jonge. In Zeeland bestaan vele familiën van dien naam, vooral op de eilanden Schouwen en Zuidbeveland. Enkele daarvan behooren tot den adelstand.

Is het ook iemand bekend of deze familiën alle takken zijn van éénen stam?

Zoo ja, was de stamvader een Zeeuw?

P.

Geslacht Marcus (vgl. XVI. bl. 31). T. a. p. vraagt V. D. K. om opgave van den naam van de moeder van JAN MARCUS JACOBSZ^n^. en van de data van geboorte, huwelijk en overlijden van hem en van zijne vrouw MARIA TILLY.

Ook wenscht hij te weten de namen der vrouwen van DIRK MARCUS JANSZ^n^. en van zijn zonen ALBERT, FRANS en JAN.

In de eerste plaats, — om met het laatste aan te vangen — moet ik V. D. K. mededeelen, dat noch DIRK MARCUS JANSZ^n^. noch een zijner zonen tot de voorzaten van JAN MARCUS JACOBSZ^n^. behoord hebben, zoo als hij meent; en dat zijne veronderstelling, als zou JAN MARCUS JACOBSZ^n^. geboren zijn omstreeks 1610, onjuist is — hij was geboren in 1586.

De grootvader van JAN MARCUS JACOBSZ^n^. heette JACOB, woonde te Zwolle en was gehuwd met ANNA VAN MARLE. Zij hadden tot zoon JACOB MARCUS JACOBSZ. (later de vader van JAN MARCUS JACOBSZ.) Deze laatste JACOB huwde SUSANNA UBING, uit welk huwelijk gesproten zijn 4 zonen en eene dochter.

JACOB (de oudste der 4 zonen) stierf ongehuwd; twee der zoons namen den naam DOORNIK aan, — naar het uithangbord van hun winkel »de stad Doornik", met het doel dat briefbestellers en aansprekers zich minder zouden vergissen, — de dochter stierf ongehuwd in een nonnenklooster in Doornik (Tournay) en de jongste zoon JAN MARCUS JACOBSZ., om wien het V. D. K. schijnt te doen te zijn, trouwde:

1° in 1612 AECHTGEN GERRITSDOCHTER, weduwe van JAN BARTHOLOMEUSZ, in leven boekverkooper te Amsterdam. Deze AECHTGEN was geboren in 1586 en stierf in 1629. Bij haar eersten man had zij kinderen gehad, zoo als blijkt uit eene huwelijksvoorwaarde den 6 dec. 1612 voor den secretaris en notaris SALOMON HENRIX gepasseerd, tusschen haar en haar bruidegom en uit de boedelscheiding in dato 8 feb. 1630, tusschen JAN MARCUS en de kinderen en zwagers van zijn overleden vrouw. Bij MARCUS had ze één zoon, JAN JANSS. MARCUS — zoo als blijkt uit het testament van JAN MARCUS JACOBSZ^n^. in dato 29 aug. 1624; deze zoon overleed in 1630. In ditzelfde jaar trouwde JAN MARCUS JACOBSZ^n^,

2°. MARIA TILLY, waaruit:

1°. SUSANNA geboren 31 aug. 1635.
2°. JAN » 24 junij 1637.
3°. JACOB » 11 febr. 1643.

JAN MARCUS JACOBSZ^n^. heeft gewoond op den Vijgendam op den hoek van de Beurspoort, daar later »'t Hamburger postcomptoir" gekomen is; later in zijn eigen huis over 't Burgermeisjesweeshuis, waar hij ook is overleden op 24 julij 1666. Zijne vrouw, MARIA TILLY, was gestorven den 27 junij 1660. Beide zijn begraven in de Oude kerk, middengedeelte 12^e^ rij, de zerk geteekend $\frac{\text{fol.}\quad 166}{\text{M M}^{1)}\,\text{I.}}$ Het is dus zoo goed als zeker, dat de geboorte van JAN MARCUS JANSZ^n^. te Amsterdam heeft plaats gehad. Hetgeen V. D. K. verder vermeldt accordeert met mijne bronnen; — de tweede vrouw van JAN MARCUS JANSZ., CORNELIA BLAAUW (volgens mij met *aa* volgens V. D. K. met *a*) was geboren den 30 maart 1641. Zij stierf in de kraam van haar eerste kind.

Maar hoe komt V. D. K. toch aan de onderstelling, dat JAN MARCUS JACOBSZ, die getrouwd was met MARIA TILLY, geboren zou zijn omstreeks 1610, en een kleinzoon zou zijn geweest van JAN MARCUS DIRKSZ.? Dit is onjuist — ik twijfel zelf of ze elkander wel verwant waren. De namen

---

[1]) Met een 4 uit de M uitkomende.

van ALBERT (volgens WAGENAAR, ELBERT) FRANS en DIRK willen er niet bij mij in, als tot de bedoelde familie behoord hebbende. Bovendien was de grootvader van JAN MARCUS JACOBSZ. een Zwollenaar, van deftige familie aldaar, en zijne moeder SUSANNA UBING de dochter van den eersten hervormden burgemeester van Zwolle. Welk wapen voerden DIRK MARCUS JANSZ^n^. en zijne drie zoons? Uit de mededeeling daarvan zou welligt blijken dat ik gelijk had. Dat van JACOB MARCUS is mij naauwkeurig bekend, als ook dat van de familie UBING.

Weet V. D. K. werkelijk eenige meerdere bijzonderheden dan zal hij mij verpligten door de mededeeling — wenscht hij nog iets nader te vernemen omtrent het geslacht MARCUS, dan zal ik de door hem te stellen vragen, voor zoo verre ik daartoe in staat ben, beantwoorden.

J. H. M f.

Wapen van Kerkwerve. In de *Beschrijving van de stad Brielle en den lande van Voorne* door K. VAN ALKEMADE, komt bl. 358 als rentm^r^. van Voorne voor: JOHANNES VAN KERKWERVE.

In de rekeningen der stad Goedereede ontmoette ik JOHANNES CORNELISZOON VAN KERWERVE van 1524 tot 1561 als rentm^r^. v. Voorne.

In eenige losse stukken van 1590 tot 1604 vond ik nog jv^r^. ADRIANA VAN KERKWERVE, geh. met PR. HANNEMAN, een BOUDEWIJN in 1604 en eene EMERENTIA V. KERKWERVE in 1606 als hebbende eene rente op de stad.

Gaarne wist ik iets meer van dit geslacht alsmede het wapen.

Goedereede. F. CALAND.

Geslacht Kempe (vgl. XVI. bl. 349; XVII. bl. 58). Uit het archief der stad Zieriksee teekende ik van dit geslacht het volgende aan:

Burg^r^. van Zieriksee 1705 m^r^. PIETER KEMPE heer van Moermont.

Burg^r^. van Zieriksee 1718 m^r^. PIETER KEMP heer van Bommenede.

Burg^r^. van Zieriksee 1726 m^r^. ADRIAEN KEMPE.

HUBRECHT KEMPE, baljuw van Arnemuiden, huwde te Zieriksee 4 nov^r^. 1681 CORNELIA COCKX (DE COCK?) j. d. van Zieriksee.

JOHANNA CATHARINA MOGGE VAN RENESSE [1]) geb..... † 1725, huwt.... 1°. m^r^. PIETER KEMPE van Moermont. burg^r^. v. Zieriksee 1705, raad, geb.... † 1720.

2°. in 1724 m^r^. JACOB OCKERSE, geb. 1697, † 1764, schepen van Zieriksee, secretaris van de rekenkamer van Zeeland, beide, meen ik, zonder kinderen.

In 1789 deed te Goes den burgereed FILIPS KEMPE, geb. te Wissekerke, en aldaar werd den 20 mei 1621 ged. ELIE, zoon van PIETER KEMPE.

Goedereede. F. CALAND.

Geslacht Cabeljau (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88, 149, 217, 279, 349).

Te Goedereede huwde:

10 aug. 1670: CLAES MAERTENZ. VAN DER WIEL, wed^r^. KLAERTJE ROGIERS, met MAERTJE LEENDERTSE CABBELJAUS, wed^e^. PASQUIER JANZ.

29 nov. 1676: LEENDERT JOBZ. CABBELJAEU j. m. v. Goeree met NEELTJE CORNELIS, j. d. van Ouddorp.

21 jan. 1701: ADRIAEN LIEVENSE DE BOT met PIET^e^ JACOBSE CABELJAEU, wed. LIEVEN JONGSTE.

En aldaar werden gedoopt:

JACOB LENARTZ CABBELJAU.
TEUNTJE ARIENS [1]).

LEONARD 29 sept. 1658.
(get.) MAERTJE LEEND^e^ CABBELJAU.
PIETERNELLA 31 oct. 1660.
LEENDERT 20 jan. 1666.

LEENDERT JOBSE CABELJAU.
NEELTJE CORNELIS.

JOB 7 aug. 1678.
ARJAANTJE 15 dec. 1680.
(Oningevuld) 28 m^t^. 1683.
ARJAANTJE — dec. 1685.

JOB LEENDERTZ CABBELJAU.
GRIETJE JANS.

JAN 17 nov. 1658.
WILHELM 11 dec. 1661.
PIET^a^ 14 april 1669.

PASQUIER JANZOON.
MAERTJE LEEND^e^ CABBELJAUS.

WILHELM 30 m^t^. 1659.
WILHELM 25 juli 1660.

ADRIAAN LIEVENSE DE BOT.
PIET^a^ JACOB CABELJAU.

LIEVEN 1 oct. 1702.

---

[1]) Zij was dr. van MICHIEL gez. HUBERTUS MOGGE heer in Renesse, burgr. van Zieriksee 1680, 83, geb...., † 1719, geh. 16 dec. 1682 met MARTINA OCKERSE, dr. van DANIEL, geb...., † 1727, en dus zuster van den beroemden staatsman mr. PIETER MOGGE van Renesse.

[1]) Zij komt ook voor als LEUNTJE JOOSTE.

In de stadsrekeningen komen nog voor:

1606. Leendert jacobz. cabbeljau als huurder van den impost der beestialen voor den 48ⁿ penning;

1613. Jacob jacobz. cabbeljau voor levering van zeep, olie en kaarsen voor het spui;

1630. Was lenart jacobz. cabbeljau stoker »op den vierbaken op dezen toren" in 1629 »stedewaerker."

Goedereede. F. CALAND.

Mr. Thimon Boey (vgl. XV. bl. 240, 275, 330). Onder de voorouders van bovengenoemde geeft H. R. op: »5. cornelis jansen B., geb. 1573 (b. te Z.), tr. maria antonisdochter mogge van haemstede." Door jacob de witte werd in 1678 Haamstede genaast van pr. de huijbert, heer van Burgh, raadpens. van Zeeland. Zijne dochter helena catharina de witte, vrouw van Haamstede, huwde 22 mei 1681 iman mogge, schepen, raad en tresorier van Zieriksee, † 1719; de kinderen uit dit huwelijk en verdere nakomelingen komen slechts onder den naam van mogge van haamstede voor; hoe kan nu in 1573 maria antonisdochter mogge den naam van van haamstede gedragen hebben? Hoe kon zij daaraan gekomen zijn?

In het trouwboek van Zieriksee vond ik: Jan jacobz. boije, j. m., geb. 23 sept. 1590 met neeltje lievens, j. d.

Waren er te Zieriksee twee familiën boeije? Het wapen door V. D. N. opgegeven, verschilt veel van dat der jonkheeren (rietstap, *Handb. der Wapenk.*). Heeft de adellijke familie het wapen later veranderd? — Dit laatste heeft den golvenden (meestal blaauwen) dwarsbalk gemeen met dat der zierikseesche geslachten de jonge, ockerse, boense (boenesse), verheije, de witte en mogge (twee).

Goedereede. F. CALAND.

Geslacht d' Isendoorn à Blois (vgl. XVI. bl. 282, 347; XVII. bl. 56). In de *Kronijk van het historisch genootschap,* gevestigd te Utrecht jaarg. VII, ser. II, vindt men op bl. 72—81 belangrijke bescheiden omtrent dit geslacht, behalve hetgeen ik daaruit reeds heb medegedeeld.

Verder verwijs ik de belangstellenden naar fahne, *Gesch. der Köln. Jül. u. Berg. Geschl.* en de *Batavia illustrata* op bl. 830, 831, 832 en 1113.

Maria van ijzendoorn in 1587 weduwe van jan mom (rink, *Beschr. v. Tiel,* bl. 73).

Joan vonck v. lijnden tr... zaal uten eng, wier moeder ijzendoorn heette.

Uit eene ms. genealogie van balveren: jan v. varick tr. margaretha v. isendoorn.

De heeren d'isendoorn à blois voerden later het volle wapen van châtillon, zijnde: keel, drie palen van vair met een schildhoofd van goud. In vroegeren tijd braken zij het met een leeuw in het schildhoofd.

Het beroemde nijmeegsche geslacht canis, waarvan eene gebrekkige genealogie bij ferwerda voorkomt, voerde: châtillon met een loopenden windhond, waarboven een lambel in het schildhoofd, en was, volgens denzelfden, afkomstig uit het geslacht van isendoorn. Over deze familie vindt men eene uitvoerige verhandeling van mr. l. ph. c. van den bergh in nijhoffs *Bijdragen voor vaderl. gesch. en oudheidk.* nieuwe reeks, dl. IV. st. 2 bl. 147—171.

Th.

Onbekend familiewapen (vgl. XVII. bl. 63). Dit is het wapen der stad Montfoort: doch de kleuren zijn verkeerd gesteld, hetgeen reeds dadelijk door de plaatsing van kleur op kleur in het oog valt. In den *Teg. Staat v. Utr.*, dl. II. bl. 115 wordt het aldus opgegeven: zilver, burgt van keel met een molenijzer aan weerskanten. Het is gedeeltelijk ontleend aan het wapen der oude heeren van Montfoort, waarin drie molenijzers van keel op een veld van zilver voorkomen.

Th.

Wapen op een rustbank (vgl. XVI. bl. 316). Het wapen der familie van ossenberch is drie negerkoppen met band of diadeem, geplaatst 2 en 1; cimier, een negerkop. Dit wapen is gelijk aan het bovenste deel van het wapen, waar F. O. naar vraagt.

Geslacht van Franckenberg en Proschlitz. In het artikel over het geslacht dopf, *Nav.* XVI. bl. 86, wordt gesproken van jan karel frederik baron van franckenberg en proschlitz. Is deze titel juist? Ik twijfel er aan, omdat de helm boven het wapenschild dezer familie gedekt wordt, niet door eene baronnen-, maar door eene gravenkroon. Wie kan daaromtrent inlichting geven?

Wapen van de familie Tiedeman (vgl. VI. bl. 171). Indien de schrijver φ^2—φ nog leeft, en redenen wil opgeven waarom hij naar bijzonderheden omtrent deze familie vraagt, zullen hem de noodige inlichtingen verstrekt worden.

H. TIEDEMAN.

MENGELINGEN.

Namen van huizen (vgl. XVI. bl. 380). Tot aanvulling der aldaar medegedeelde lijst van namen van huizen, door boekdrukkers en boekverkoopers bewoond, deel ik onderstaande opgaaf mede, ontleend aan mijne bouwstoffen tot eene beredeneerde lijst van zeeuwsche, en bijzonder middelburgsche boekdrukkers en boekverkoopers, die ik sedert geruimen tijd verzamel en hoop te bewerken.

		Middelburg.
ADRIAAN BALDEUS,	in de Paeuw,	op de groenmarkt.
WILLEBOORD ELING,	in de Graat-boog,	bij de Engelsche beurs.
JAQUES FIERENS,	in de Globe,	in de giststraat.
WILHELMUS GOEREE,	in Cicero,	op den burght.
MEYNAERT HARMANSZOON,	in de liggende Leeuwinne,	in de gis-straet.
HANS VANDER HELLEN, 1618,	in de Fransche Galeye,	op de groote marct.
HANS VANDER HELLEN, 1642,	int Wapen van Audenaerde,	op de groote marct.
PAUWELS HENDRICX,	int Psalmboek,	in de ghis-straet.
MICHIEL VAN HOEKKE,	in Erasmus,	op den burght.
ANTHONY DE LATER, 1660,	in de Keyzers-croon,	in den langen-delft.
ANTHONY DE LATER, 1664,	int Gecroont Papier,	op den Burght.
ANTHONY DE LATER, 1667,	in de Bonte Koe,	op de groote marckt.
JOHANNES MEERTENS,	in de Globe,	in de Giststraat.
JOHAN MISSON,	in den Conincklyken Bijbel,	aen 't Hoff (der Staten van Zeeland — de tegenwoordige abdij).
SYMON MOULERT,	inde Druckerye,	op den dam.
GYSBERTUS NOORMAN,	in de nieuwe Konst- en Boekdrukkerij,	op de wal.
AARON VAN POULLE, 1706,	in den Stuurman,	over de dambrugge.
AARON VAN POULLE, 1715,	in den Almanach,	in de gorstraat.
JACOBUS VAN POELJE, JR.,	in den Goe koop druck,	in den langendelft.
ZACHARIAS ROMAN,	in den vergulden Bijbel,	op den burght.
RICHARD SCHILDERS,	in den Olifant,	in den langendelft.
MICHIEL SCHRIJVER,	in Cicero,	aan de beurs.
ADRIAEN VANDEN VIVERE,	in den vergulden Bijbel,	by de »Nieu Burse."
GERAERT VANDEN VIVERE,	inde nieuwe Druckerie,	by de nieuwe »Burse."
		Vlissingen.
ANTHONY DE LATERE, 1630,	in 't Licht der zeevaert,	by de oude »Brugge."
SAMUEL CLAEYS VERSTERRE,	in den vergulden Bijbel,	op de haven.

M. J. C. A.

Namen van huizen. Ten einde de lijst zoo veel mogelijk volledig te maken, draag ik daartoe bij:

Amsterdam. ALLARDT (C.), De Caartwinkel, op den Dam.
BERGE (P. VAN DEN), De Groene berg, Kalverstraat, bij de Groote Capel.
BROER JANSZ., De zwarte arend, buijten Jan-Rooden Poort, op 't Margrieten Padt.
CLOPPENBURGH (WL. JANSZ.), De verg. Chronyck, hoek van de Beurs.
DOEN PIETERSOON, in Enghelenburch, aen die oude Zijde, bi die Papenbrugghe, in de Kerck-straet; thans de Warmoesstraat.
HENDRICK LAURENTSZ., 't Schrief-boeck, op 't Water.
HILTEN (CSP. V.), De gecroonde Hoedt, Aen de Beurs.
JONGE (CLEMENT DE), De gekroonde Const- en Cartwinkel, Calverstraet.
KEERE (P. V. DER), De Onseeckere tijt, Kalverstraet.
LODEWIJKS (L.), Het Kunstboek, Heerenstraat.
MEIJNE (DV. DE), De Wereltcaart, Aen de Beurs.
MULLER (HERMAN JANSZ.), De Vergulde Passer, Warmoesstraat.
OTTENS EN ZN. (J.), De Wereldkaart, Nieuwendijk.
PICART (B.), De Star, Cingel, over de Appelmarkt.

Amsterdam.	SALINGHEN (ANT. V.), De drie Groene Klaverbladen, St. Teunis Marckt, op de hoeck v. d. Keyserstraet.
	SWEERTS (HIER.), De Dankbaarheid, Vooraan in de Kalverstraat.
	» » De wackere hond, op den Dam.
	VISSCHER (CL. JANSZ.), De Visscher, Kalverstraat.
	» » » » » N. Zijdts Colck.
	VOSKUYL (DIRK PIETERSZ.), De witte Engel, Oude Brugh Steegh.
Antwerpen.	ECKERT VAN HOMBERCH (HENDRICK), 'tHuis van Delft, binnen die Camerpoorte.
	GRAVE (CLAES DE), Onzer L.V.-Pandt, binnen die Camerpoorte.
	HAETZ (PETER), 't Huis van Delft.
	PETERSEN (HENRICUS), De mol.
	ROEMUNDT (HANS VAN), 't Huis van Wachtendonck, Lombaerde veste.
	STEELSIUS (JOH.), 't Huis van Delft.
	VORSTERMAN (WILLEM), De gulde Eenhoorn, Kamerstraat.
Delft.	BALTHASAR (FLOR.), De Rozenobel, Choorstraet.
'sGravenhage.	DOLE (A. VAN), Hugo Grotius.
Haarlem.	ROOMAN (A.), De vergulde Pers, Jacobynestraat.
Leyden.	JACOB ADRIAENSZOON, Sint-Joris, Breestraat.

Lijst van boekdrukkers en boekverkoopers, die, sedert de reformatie, den *Bijbel* en het *Nieuwe Testament* in hunne borden hebben uitgehangen.

Amsterdam.	1537.	BARTHOLOMEUS JACOBZOON, de Gulden Bijbel, Warmoesstraat.
	1569.	HENDRIK AELBERTSZOON, de Gulden Bijbel.
	1582.	WILLEM JANSZOON BUIJS, alias GYSEN, A°. 1595, de Liesveldtsche Bybel.
	1584.	LAURENS JACOBSZ., de Vergulde Bijbel.
	1596.	LAURENS JACOBSZ., de Bijbel.
	——	EWOUD CORNELISSEN MÜLLER, de Nieuwe Liesveldtsche Bijbel.
	1604.	JAN EVERTSZ. CLOPPENBURG, de Groote Bybel.
	1606.	JAN GERRITSZ., 't Nieuwe Testament.
	1610.	WILLEM JANSZ. STAM, de Hoogduitsche Bijbel.
	——	PIETER PIETERSZ., de Kerk-Bijbel.
	1611.	JAN EVERTSZ. CLOPPENBURG, de Vergulde Bijbel.
	——	HESSEL JANSZ. VAN VALKENBURCH, de Hebreeuwsche Bijbel.
	——	JAN EVERTSZ. VAN HEERDEN, de Delftsche Bijbel.
	1612.	ABRAHAM HUIJBRECHTZOON, de Dortsche Bijbel.
	1615.	PIETER PIETERSZ., de Gulden Kerk-Bijbel.
	1616.	JAN MARCUSZ., de Beslagen Bijbel.
	1618.	JAN BENNINGH, de Vergulde Bijbel.
	——	CORNELIS LODEWIJKSE VAN DER PLASSEN, de Italiaansche Bijbel.
	1631.	ABRAHAM MEYNDERSZ, de Nieuwe Bijbel.
	1641.	DIRCK MEIJER, de Vergulde Hoogduitsche Bijbel.
	1642.	ANTHONY TIELLEMANS, de Nieuwe Staaten Bijbel.
	1643.	DENIJS VAN DER SCHUERE, de Biestkens Bijbel.
	1648.	ISAAC DELA TOMBE, de Fransche Bijbel.
	1652.	ABRAHAM DE WEES, 't Nieuwe Testament.
	1654.	GERRIT VAN GOEDESBERG, de Delftsche Bijbel.
	1672.	BARENT VAN DER PLAET, de Nederlandsche Luthersche Bijbel.
	1678.	JAN CASTRICUM, de Vergulde Luthersche Bijbel.
	1682.	GERBRANDT SCHAGEN, de Staten Bijbel.
	——	CHRISTIAEN MOELE, de Hebreeuwsche Bijbel.
	1689.	JAN CASTRICUM, de Luthersche Bijbel.
	1699.	JOHANNES DE WEES, 't Nieuwe Testament.
	1708.	Wed. GIJSBERT DE GROOT, de Groote Bijbel.
	1725.	Wed. STEVEN SWART, daarna bij JACOB TER BEEK, de Gekroonde Bijbel.
	1726.	CAREL VAN RYSCHOOTEN, de Delfsche Bijbel.
	1727.	CORNELIS VAN DER STOCK, de Delftsche Bijbel.
	1729.	JOHANNES KANNEWET, de Gekroonde Bijbel.
	1732.	JAN SPANSEERDER, de Segrijnen Bijbel.
Antwerpen.	1649.	JACOB MESENS, de Gulden Bijbel.
	1706.	JOH. PAULUS ROBIJNS, de Gulden Bijbel.

Arnhem.	1620. Jan jansz., de Vergulde Bijbel.
Brussel.	1728. Simon 't serstevens, de Gulden Bijbel.
Delft.	1566. Simon pauwelsz., de Gulden Bijbel.
	1647. Jacob dircksz. plantenburg, de Bijbel.
	1666. Anthonij van heusden, 't Vergulde Testament.
	1667. Jacobus van der beek, de Beslagen Bijbel.
Deventer.	1557. Symon steinberghen, de Gulden Bijbel.
	1630. Sebastiaen wermbouts, de Vergulde Bijbel.
	1651. Nathanael cost, de Vergulde Bijbel.
Dordrecht.	1642. Jan ambrullaert, de Groote Bijbel.
	1652. Vincent caimax, de Groote Bijbel.
Emden.	1590. Johan hendricks, de Golden Bijbel.
	1655. Cornelis jansen, de Nederduitsche Bijbel.
	1662. Hendrik meijer, het Nije Testament.
	1676. Lucas blanck, de Beslagen Bijbel.
Emmerik.	1696. Florentius abbema, de Fransche Bijbel.
Enkhuizen.	1660. Jeuriaen rieuwertsz. landtman, de Bijbel naar de Laetste Correctie.
	1677. Cornelis lastdraager, de Staten-Bijbel.
's Gravenhage.	1619. Aert meuris, de Bijbel.
	1668. Hermanus gael, de Koninklijke Bijbel.
	1682. Jasper doll, 't Nieuwe Testament.
Gend.	1563. Gheraart van salenson, de Bybel.
	1572. Weduwe gheraert van salenson, de Bybel.
	1581. Jan van salenson, de Bybel.
	1725. Franciscus en dominicus van der weën, de Gulden Bybel.
Haarlem.	1609. Hans passchiers van wesbusch, de Beslagen Bijbel.
	1613. Pieter arents, de Gereformeerde Bijbel.
	1645. Robbert tinneken, de Staten Bybel.
	1728. Johannes marshoorn, de Groote Bijbel.
's Hertogenbosch.	1605. Jan van turnhout, de Bijbel.
Hoorn.	1593. Cornelis claesz., de Vergulde Bijbel.
	1620. Zacharias cornelisz., de Liesveldsche Bijbel.
	1638. Jan jansz. deutel, Biestkens Testament.
Leeuwarden.	1625. Dirck albertsz., de Vergulde Bijbel.
	1650. Cornelis martensz., de Nieuwe Bijbel.
Leuven.	1567. Jan boogaerts, de Gulden Bybel.
Leyden.	1599. Jan jansz. orlers, de Duitsche Bijbel.
	1623. David jansz. van ilpendam, de Vergulde Kerk-Bybel.
	1649. Cornelis banheijningh, de Vergulde Kerk-Bybel.
	1650. Willem van rynenbuch, 't Nieuwe Verbont.
	1653. Frans bastijn, de Nieuwe Bijbel.
	1655. Johannes meijer, de Vergulde Bijbel.
	1721. Jan van deyster, de Beslagen Bijbel.
Middelburg.	1636. Zacharias roman, de Vergulde Bijbel.
	1644. Zacharias en michiel roman, de Vergulde Bybel.
Monnikendam.	1651. Pieter frederiks, de Vergulde Staten Bybel.
Rotterdam.	1611. Felix van sambix, de Bybel.
	1684. Marcus van rossum, de Nieuwe Bijbel.
Schoonhoven.	1662. Samuel knudde, de Kerk Bijbel.
Vlissingen.	1631. Samuel claeijs versterre, de Vergulde Bijbel.
Wormerveer.	1646. Willem symonsz. boogaert, de Beslagen Bijbel.

J. L. A. I.

Namen van huizen. Zie hier nog eenige namen van huizen door boekverkoopers en boekdrukkers bewoond:

Jan de groot [1]), in Hugo Grotius [2]), Kalverstraat bij den Dam te Amsterdam.

---

[1]) Waarschijnlijk van de familie (welligt een kleinzoon) van de wed. gijsbert de groot, in de 17e en 18e eeuw, in den Grooten Bijbel op de Nieuwendijk te Amsterdam (vgl. *Nav.* XVI. bl. 15, en 380).

[2]) Na tirion.

JAN EVERTSZ. CLOPPENBURCH, in den Vergulden Bijbel, op 't Water te Amsterdam.
RUDOLPH VAN ZIJLL, in den Palmboom, op de Ganzenmarkt te Utrecht.
MATHIJS BASTIAENSZ, in Josephus, op 't Steijger te Rotterdam.

L.

Namen van huizen. De volgende teekende ik op uit papieren betrekkelijk de oost-indische comp., thans nog berustende in het Westindisch slagthuis te Amsterdam. De tijd ontbreekt mij, ze chronologisch te rangschikken, zoodat ik ze geef naarmate ze in mijne aanteekeningen voorkomen. Mogelijk zijn er bij, die aan de heeren J. VAN LENNEP en J. TER GOUW niet onwelkom zullen wezen. Aan het slot volgt eene opgave van de woningen van eenige schilders enz., die ik destijds mede opteekende, ofschoon er geene gevelsteenen of uithangborden bij genoemd worden.

LABORANTER.

1662. MARTEN DE LANGE, Tapper, Naast het Blauwe Kruis, Dirck van Assensteeg.
DIRCK JANSZ., Cuyper, 't Casteel van Nieuwenhuys, O. Z. A. B./w.
1651. CARSTEN JANSZ. VAN HOORN, Makelaer, In Cortryck, N. Z. A. B./w.
1657. JAN DE VINCK, Coopman. In de drie Coninge, Brouwersgr.
ISAK TAYSPIL, Coopman, In de Drie Corenbloemen, Cingel over Appelmarkt.
1663. JAN SANDER, Makelaer, Naast de Groene Vyf?, Roozegr.
1669. JACOB ROMBOUTS, Coopman, In 't Cleyn Blauhuys, Heeregr.
1667. GERRIT FEYGA, Coopman, In de Copere berg, Heeregr.
1672. AUGUSTYN CLORIBUS, Coopman, By de Liesdelsluys, Fluweel B./w.
1648. SIMON PIETERSZ. VAN AFRUM?, Coopman, In de Vergulde Buys, Cingel over Appelmarkt.
1685. HARMEN STAGGE, Tabackvercooper, In de Persiaen, Haarlemmerdyk.
1700. ANDRIES HEES, In de Monkelbaens Toren.
1704. JOHAN STOKVLIET, In 't gekroond Sardam, Kolk.
1706. JACOB VAN CRALINGEN, In de toren van Mechelen, Nes.
JAN ADOLFSZ., Schilder, In 't Wapen van Enchuysen, Noordermarkt.
JOCHUM MAYER, Aanspreker van de Joden, In 't Huys van Nassau, tweede Lely dwarsstr.
HIDDE TJERCX, Aanspreker, Tegenover de Groote Christoffel, Egelantierstr.
1704. ADRIAEN HENNEBO, Makelaer, In 't Huys te Popta, Tusschen de? en Keyzersgr.
1728. EGIDIUS WILLEM TOLLING, Advokaat, Tegen over de Brouwery van de Swaen, Singel.
1701. JOHAN VAN HOVEN, Handschoenmaker, In de Gereformeerde Catechismus, Torenst.
1702. MARTINUS BOGAERT, Wynkoper, In de Bogaert, Hoek van de Boom dwarsstraat.
1706. LUBBERT DORTSMAN, Kaarsemaker, In 't geleerde Varken, Koningstr.
1700. JAN VAN OOSTEN, Bontwerker, In de Kouwe Winter, Torensteeg.
1700. N. N., Over de Bogt van Guinee?
1699. N. N., In de Graaff van Starrenberg, Voetboogstraat.
1701. N. N., Over de Toren van Corduaen, Lange Keizerstraat.
1704. JAN SMEER, Schilder, In de Vergulde plet (palet?), Langestraat.
1704. JACOB HOMMERSDYK, Pastybakker, In de Bruyloft van Canaen, Achter de Hal.
1704. N. N., Over het Huys van Nassau, Leidsche Dwarsstraat.
1704. N. N., In 't Goude Leerhuys, Prinsegracht.
1704. N. N., In de Admirael Tromp, Servetsteeg.
1704. N. N., In de Slypende Aep, Haarlemmerdyk by de Eenhoornsl.
1703. ABRAHAM LIMBURG, Koopman, In de Stad Limburg, Nieuwendyk.
1705. CORNELIS DE MEYER, Koopman, By: Myn glas loopt ras, Heeregracht.
1711. N. N., Herbergier, In 't Vaderlant, Ridderstraat by de Geldersche Kaa.
1703. JAN BOETS, Tapper, In de Admirael Tromp, Fluweele B./w.
1705. N. N., Winkelier, In de Vergulde Coffymolen, Tusschen de Eerste en Tweede Roozestraat.
1707. DAVID JANS, Koffyschenker, In de Koffybael, By 't Antwerpsche Comptoir.
1709. FR. SMIT, Oost Indische Winkelier, In de Twee Levantsche Coffybalen, Keyzerstraet by de Oude Schans.
1710. COENRAET WESSELS, Coffyhuys, In t Fonteyn, Kalverstraat.
1713. HENDRIK SCHULERUS, Koffycooper, Over 't Spaerpotsteegje, Kalverstraat.
1708. N. N., In de Haagse Krantwinkel, Stilsteeg.
1710. JOHANNES HEUKELMAN, Brouwer, In de drie Schulpen, Prinsegracht.

1710. Frans lakeman, O. I. Winkelier, Over de Bontemantel, Heeregracht.
1705. Jan hoos, Herbergier, In de Doelen, Doelenstraat.
1711. Cornelis bors, Wyncoper, Over Vredenburg in de Spaense Zee, Fluweele B./w.
1702. N. N., In Sumatra, Petany dwarsstr.
1709. Abraham van den burgh, Schildpadwerker, In de Schildpatte Koffer, Barnsteeg.
1709. Jan vechters, Hospes, In de Plaets Royael, Amstel.
1704. Antony swanenburg, Casteleyn, In 't Nieuwe Heeren Logement, Fluweele B./w.
1703. N. N., In 't Huys Grootenhuysen, Hoogstraat.
1701. N. N., Tapper, In de Oost Indische Kerk, Botermarkt.
1711. N. N., Volkhouder, In de Kaap de Goede Hoop, Betani Straat.
1714. Teun andries, Baes Kladschilder, In de Groene Draeck, Batavier Straat.
1727. David van halmael, In 't Moortje, Op het Rokin.
1704. N. N., Naast de Smousse Joden Kerk, ?
1700. Jean henri huguetan, Koopman, In 't Blaauwhuys, Heerengracht.
1702. Johannes boelema, Koopman, Over de middelste Liesveldse Bybel in de Groenlandse Visschery, Warmoesstr.
1700. Hendrik ficke, Koopman, In de Lely, Heerengracht by de Heerenstraat.
1649. Gerrit ernsthuys, Boterkooper, Tegenover 't Hof van Holland, Kalverstraat.
1699. Philip de la fontaine, Koopman, In de stad Heydelberg, Warmoesstraat.
1714. Isaac samuel van beuningen, Koopman, schuinsch over de Goude Ketting, Keizersgracht.
1645. Jacob booth, Koopman, In de Coopman, Keizersgracht op de hoek van de Lelygr.
1690. Soffren jensen lausby, Koopman, In den Deenschen Admirael, Geldersche Kade.
1636. Jacobus hollebeekius, Predikant, In de Witten Hond, Lelygracht.
1651. Petrus leupenius, Predikant, In de Witte Gans, Prinsegr. over de Noorder Kerk.
1712. Pieter block, Koopman, Over de Groenlandse Packhuysen, Keyzersgracht.
1646. Jacob abraham van halmael, Wynkooper, By de Academie, Keyzersgracht.
1653. Hendrick willemssen spanyaert, Factoor in Lakenen, In de Spanyaert in 't laken, Heyntjeshoekstraat.
1698. N. N., Naast Malta, Singel.
1698. Jacob leeuw, Koopman, In de Leeuw, Singel.
1690. P. pothoven, Factoor in Taback, In 't Veerschip van Arnhem, Naast 't huys van den Hr. Burgemeester spiegel.
1691. Antoni van daelen, Precepteur in talen, In 't Fortuyn, Prinsegracht by de Utrechtsche straat.
1686. Claes groen, Mr. Kuyper van de admiralit., In de Prins van Oranje, Kerkstraat tusschen de Utrechtsche en Amstelstr. (?)
1699. Roeloff middelvelt, Botercooper, In de Boterton, In 't Hemelryk.
1697. Broer stegman, Koopman, In 't Armosyn Fluw. B./wal.
1692. Joost haan, Winkelier, In de Ingeleyde Messen, Gasthuismolensteeg.
1690. M. van der pyl, Het tweede Huys van de Duytse Vaendrager, O. Z. A. B./w.
1699. Chr. volten, In het Schild van Denemarken, Geldersche Kaai.
J. witte, In de Beemster, Geldersche Kaai.
1697. J. schreuder, Bontwerker, In de twee Moscoviters, ?
1690. N. N., In de Vlugt van Egypte, Goudsblomstraat.
1702. Pieter vos, Koopman, In de Vos, Warmoesstr.
1693. N. N., In de Koning van Polen, Joode Breestr.
1693. Johannes van lunen, Wynkooper, In de Graeff van Hollant, Warmoesstraat.
1689. Johannes verduck, In de Son, Hoek van 't Boeresteegje tegen over het huys van trip.
1684. Isack hogenbergh, Juwelier, In den Hogenbergh, Voetboogstraat.
1684. Pieter aux brébis, Wynkooper, In de Spaansche Wynpyp, Cloveniersburgwal over 't Ouden Manhuys.
1694. Jan van anklam, In de Muysentoren, Fluweel Burgwal,
1695. Smith, Knoopenmaker, In de drie Princeknoopen, Hoek van de Lynbaensteeg.
1687. Jacob van nylick, Koopman, In 't gekroont Emmerick, Warmoesstraat.
1688. A. van lip, In 't Schilt van Franckryk, Achterburgwal by de Niezel.
1700. Antony caulier, gewezen Boekhouder in O. Indie, In de 4 Morianen, Fluweel Burgwal.
1691. Jan helmersz, Koorndrager, In 't Wapen van Alckmaer, Amstelstr.
1690. Gerrit claes blaupot, In de Blaupot, Singel.
1692. Jan vastrick, Compassenmaker, In 't Turfschip van Breda, Haringpakkerstoren.

1692. HENDRIK NIEUWENHOVE, Klederm., In de Prins van Oranje, Over de Appelmarkt.
1698. ALBERTUS LAMBINUS, In de Koning van Denemarken, Kamperhoofd.
1691. NICOLAES HAYMAN, Rafinaderymaker, In 't Vagevier, Achterburgwal.
1694. CAREL DANCKERS, Hoedestoffeerder, In de Paltsgraef, Stilsteeg.
1697. LIEUWE WILLEMSZ GRAEFF, Mathematicus, In de Vriesse Pynas, Haarlemmerdyck by de Brouwerstraet.
1642. ANTHONY DE BRULL, Makelaer, Naast het Nagtegaeltje, Heerengracht.
1645. PHILIP VENTURINI, Notaris, In de Vergulde Bel, Achter de?
1655. CHRISTIAEN STRUYS, Koopman, In de Vogelstruys, Warmoesstr.
1643. PIETER JACOBSZ PURMERENT, Lakenkooper, In de Stad Purmerent, Nieuwendijk.
1642. JOH^s WESTFRISIUS, Notaris, Over de Nieuwe Kerks deur.
1664. WILLEM CLERMONT, Koopman, In 't Raedhuys van Wesel, Heeregracht.
1711. LOUIS DE GEER, Rentenier, 't Huys met de Hoofden, Keyzersgracht.
1710. SYMON CORNELIS HUYDECOPER, Graenkooper over de Blokjes, By de Eenhoornsluis op den dyck.
1691. CAREL VAN ERPECUM, Zijde Lakenwinkelier, In de Star, Nieuwm.
1699. NICOLAES HARTSOEKER, In de Brouwery van den Helm, Prinsegracht.
1698. FREDERIK HULFT, Ankersmit, In 't Vergulde Anker, Jonkerstraat.
1724. JACOB HARTSEN, Lakenfabrikant, In den Koning David, Lindegracht.
1710. CHRISTIAEN JESSE, Winkelier, In den Soeten Inval, Weesperstraat.
1663. JACOB (AERTSZ) COLOM, Boek en Kaartdrukker, In de Vurige Colom, Op het Water by de Corenmerckt.
1663? ARNOLD COLOM, Boek en Kaartdrukker, In de Lichtende Colom, Op het Water by de Nieuwe brug.
MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boekverk., In 't Kantoor Inckvat, Middeldam.
1681. JOHANNES VAN KEULEN, Boek en Kaartdrukker, In de Gekroonde Lootsman, By de Nieuwe brug.
1690. JACOB THEUNISZ, Boek en Kaartdrukker, In de Lootsman, op het Water.
JOHANNES LOOTS, Boek en Kaartdrukker, In de Jonge Lootsman.
1663. De wed' BROER JANSZ., Boekdr., In de Silvere Kan, Op het Water by de Oude Brug.
1683. JACOB ROBYN, Boek en Kaartdr., In de Stuerman, Nieuwe Brugsteeg.
1693. FREDERIK VAN METELEN, Boekdr., In de Vier Evangelisten, Warmoesstr.
1705. CORNELIS DANCKERTS, Constkooper, In de Atlas, Nieuwendyk.
1705. JAN VAN DER EEM, Fynschilder, daer de rammekens uythangen, Vyselstr.
1661. HENDRICK DONCKER, Boekverk. en Graadboogmaker, In 't Stuurmansgereedschap, Nieuwebrugsteeg.
1666. PIETER GOOS, Boek en Kaartdr., In de Vergulde Zeespiegel, Op het Water by de Nieuwebrug.
1705. JEAN TRONCHIN DU MEY? Courantier, Princegracht achter de Commedie naest PLUIMER.
1644. CORNELIS YSBRANTSZ KIEFT, Coopman, Over de Keyserkroon, Keysersgr. tegen?
1687. GEORGE MUNNICK, Coopman, Over de Comedy, Keysersgr. tegen?
1710. CASPAR HAAN. Coopman, By 't willige rasphuys, Ygracht.
1707. N. N., Myn glas Loopt ras, Heerengr. boven?
1709. N. N., By 't Stuyvers tuijntje, In de Plantage.
1720. JACOB VAN HOORN, Stads brandemmermaker, Over de Stads Herberg, In de Nieuwe Plantagie.
1634. JAN JANSZ., Boekdr., In de Pascaert.

Schilders enz.

1708. NICOLAES VERKOLJE, Schilder, Achterburgw. over de Eng. Kerk.
1714. COENRAET KOPS, Plaetdrukker, Singel by 't Utrechtsche Veer.
1710. JOHANNES LOERMAN, Schilderykooper, Hoek van de Koestraat.
1710. PIETER VAN SCHOOL, Landkaartenmaker, Gravestraat.
1711. JURIAEN POOL, Fynschilder, Wolvestraat.
1715. GEORG GSELL, Fynschilder, Kerkstr. by de Spiegelstr.
1706. JUSTUS VAN HUYSUM, Constschilder, Kalverstr. by de Rasphuissteeg.
1705. PIETER VAN DEN BERGH, Kunstkooper. Heyligeweg.
1707. JACOBUS VAN HUYSUM, Fynschilder, Kalverstr. by de Heyligeweg.
1690. JAN DE KAERSGIETER, *de Oude,* Schilder, Kalverstraat, hoek van de Nieuwe Kapelsteeg.

1708. HENDRICK DONCKER, Caertekooper, Nieuwebrugsteeg.
1700. HENRI DES BORDES, ook geschreven wordende DESBORDES. Boekverkooper, Kalverstraat by de Kapelsteeg.
1702. JACQUES DESBORDES, Boekverk., By de Beurs.
1707. JACOB BORSTIUS, Boekverk., Hoek van Nieuwendyk en Dam.
1708. RUDOLPH WETSTEIN, Boekverk., Kalverstraat.
1700. JOANNES JANSSONIUS VAN WAESBERGE, Boekdrukker, Op het Water over de Korenmarkt.
1627. HESSEL GERRITSZ, Boekdr. en Kaartemaker, Hoek van Doelenstraat en?
1648. ESAIAS MEURANT, Latynsch Schoolm., Aan de Nieuwe Zyde in 't derde School.
1646. WILLEM DE BRUYN, Preceptor in de Latynsche School aan de N./Syde.
1646. PIETER THEUNISSEN, Schryfm. in de Latynsche School.
1698. WILLEM VAN ORSOY, Stads Schoolm., Op de Zeedyk hoek van de Korte Stormsteeg.
1636. HERMAN BRANDLICHT, Schoolm., In de Bantammerstraat.

Had Venus zwart haar en zwarte oogen? De blaauwe oogen en het blonde haar waren bij de oude bewoners van Hellas bepaald exceptioneel; dit kan ook daaruit blijken dat het *blaauwoogige* als eene bijzonderheid vermeld wordt bij HOMERUS van ATHÊNÊ, van PHOEBUS APOLLO, ACHILLES, SARPEDON, ULYSSES. Echter wenschte ik wel te weten, of ergens een stellig blijk voorkomt van de kleur van oogen en haar, toegeschreven aan de godin der liefde.

A. L. T. A.

Oude officiersboekjes. Iets dat naar zoodanige boekjes of ranglijsten riekt, komt in de XVIIe eeuw voor in 't zoogenaamde *Polytycke en militaire Handboexken* (vgl. A. R. IX. 146). Deze lijsten zijn evenwel ten hoogsten onvolledig en van de XVIIIe eeuw is mij niets dergelijks bekend. Wel ken ik het *Naamregister der officieren van de Koninklijke Hollandsche Armée*, gedrukt en uitgegeven op last van Zijne Excellentie den Minister van Oorlog, bij de gebr. VAN CLEEF, over 1808. In de voornaamste adellijke geslachten, gedurende de republiek, vindt men militairen met rangaanwijzingen, maar geenerlei zamenstel. Intusschen is het niet onbelangrijk, juist ook voor die geslachten, nasporingen te kunnen doen omtrent sommige leden hunner familie, die niet bepaald, als militaire rangen bekleed hebbende, zijn aangewezen, of omtrent welker dienstjaren en rangen verschillende of ontoereikende opgaven voorkomen. Waar zou men nasporingen in dien zin kunnen doen? Waar bevindt zich het archief van den voormaligen raad van state?

Een vrouw met vier en twintig mannen. In een werk, getiteld Sir WILLIAM BRERETON, *Travels in Holland, the United Provinces*, 1634, lees ik het volgende, zoo getrouw mogelijk vertaalde verhaal:

»Op den weg tusschen Amsterdam en Haarlem, binnen een engelsche mijl van eerstgenoemde stad gelegen, wees men mij een dorp, Sloterdijk genaamd, waarin eene hollandsche vrouw heeft gewoond, in wier huis tot op dezen tijd een schilderij bewaard wordt, waarop hare mannen zijn afgebeeld. Deze vrouw had 24 mannen, waarvan 6 verdronken en 2 vermoord zijn. Zij stierf omstreeks 5 jaren geleden. Zij was eene mannelijke vrouw, en stierf in de stad (Amsterdam?). Een van haar mannen leefde 7 jaren met haar en zij had verscheidene kinderen.

Van daag, 10 junij, wandelde ik van de stad naar het huis waar zij woonde, waarin ik haar portret opgehangen zag; haar naam was FRISCHE ROOMER; het is een herberg waarin ik een kan bier dronk."

Zoude hier niet de naam van het uithangbord *de Frische Roemer* voor dien der daarin gewoond hebbende vrouw gesteld zijn? En is omtrent deze vrouw iets naders bekend?

J. LARWOOD.

Verzamelaars. Henri de Meer. Bij het bespreken van »*Causeries d'un curieux. Variétés d'histoire et d'art, par* FEUILLET DE COUCHES," maakt de *Edinburgh Review* melding van zekeren Hollander, HENRI DE MEER genoemd, die beroemd was om zijne fraaie collectie wandelstokken; zij kostten den bezitter zooveel hoofdbrekens, dat hij krankzinnig werd. Op zijn sterfbed wilde hij voor het laatst zich in het bezit van al die schatten verheugen, en stierf met een wandelstok in iedere hand!

Wat is er van die historie?

U. L—F—T.

De pakhuizen van Pels te Amsterdam (vgl. XI. bl. 62; XVII. bl. 64). DIXI spreekt vermoedelijk uit oude herinnering; immers van de vier pakhuizen Palmboom, Eykeboom, Lindeboom en Sparreboom, staat alleen het eerste en het laatste nog. Dat die rij pakhuisgebouwen de gracht ontsierden, kan ik hem zoo gereedelijk niet toe-

geven; ik voor mij vind, dat de twee, die nog overgebleven zijn, vrij wat bevalliger en vrolijker van vorm zijn dan de meeste huizen, die in de buurt staan en vooral dan dat vierkante blok met zijn karakterloozen modernen bouwstijl en platten gevel, waarin de Nederl. Handelmaatschappij haar waren opslaat. Dit is intusschen een questie van smaak. Maar zoo DIXI nog eens naar Amsterdam overkomt en de gracht bezoekt, zal hij zich terstond overtuigen, dat er niets vreemds was aan het bestaan van pakhuizen te dier plaatse. Die geheele kaai toch was in den aanvang niets anders dan de achterkant van de nieuwe Heerengracht. De tuinen der prachtige huizen, die daarop gebouwd werden, besloegen de geheele ruimte van het tusschen- en inliggend vierkant en hadden door die tuinen gemeenschap met de tot het erf behoorende stallen, koetsierswoningen, pakhuizen enz., die op de Keizersgracht uitkwamen. Ook nog heden ten dage behooren vele der perceelen op de Keizersgracht bij het daarachter gelegen huis op de Heerengracht. Enkele dier pakhuizen en mindere woningen zijn van bestemming veranderd, toen zij in andere handen overgingen: zoo b. v. is in de plaats van een pakhuis, dat ik voor eenige jaren op een morgen zag instorten, een kerk gekomen: andere perceelen zijn vergroot en tot partikuliere huizen ingericht; maar ook nu nog zijn de meeste stallen gebleven, en hebben de huizen geene of niet dan zeer kleine tuintjes.

J. VAN LENNEP.

De pakhuizen van Pels te Amsterdam. Vergis ik mij niet, dan werden de erven op de Heerengracht tusschen de Leidsche en Spiegelstraat op die wijze uitgegeven, dat ze tot aan de Keizersgracht strekten, zoowel om daardoor grooter tuinen aan de koopers te verzekeren, als om hen in de gelegenheid te stellen tot den aanbouw van stallen enz., aan 't eind van hun erf, op de Keizersgracht uitkomende, gelijk hunne overburen dit deden in de Reguliersdwarsstraat en de noordelijke bewoners der Keizersgracht in de Kerkstraat. Zooveel althans is zeker, dat de eigenaars der huizen op de Heerengracht ter bedoelde plaatse doorgaans ook eigenaren zijn of waren van 't pakhuis, dat aan hun erf paalt. Door de stichting van 't kerkgebouw der afgescheiden gemeente, den bouw van een kantoor met stal, van een particulier huis en van 't groot magazijn der Nederlandsche Handelmaatschappij zijn thans de meeste Pels-pakhuizen verdwenen.

CONSTANTER.

Sneeuwbeelden. In 't *Algem. Handelsblad* van 21 jan. 1867 wordt, naar aanleiding van de sneeuw- en ijsberigten, melding gemaakt van de vele sneeuwbeelden, door eenige beeldhouwers en schilders vervaardigd op de straten te Antwerpen in januarij 1772.— Iets dergelijks, ofschoon op kleiner schaal, heeft ook plaats gevonden te Haarlem, in den fellen winter van 1740, toen, volgens overlevering, de pap op 't vuur bevroor. De beeldhouwer G. VAN HEERSTAL maakte aldaar achter zijn huis eenige fraaie beelden van sneeuw, begoot die met water, zoo dat ze, hard bevroren, uit keurig wit marmer schenen gevormd te zijn. Onder deze beelden bevond zich een *Centaurus*, die aanleiding gaf, dat de faam te Amsterdam en elders den roep verspreidde, dat te Haarlem een uit de lucht gevallen monster te zien was, half mensch en half paard.

Hoevele honderden nieuwsgierigen kwamen kijken, vermeldt de geschiedenis niet. —

J. C. K.

Verbena. In de *Flora van Nederland*, door C. A J. A. OUDEMANS, II. bl. 376, wordt van de wilde verbena gezegd, dat men haar vroeger, en in de geneeskunde, en in de kunst om waar te zeggen, wonderbare eigenschappen toeschreef. Nu wilde ik wel eens weten welk een hokus pokus men moet aanwenden, om uit dat lieve bloempje een waarzeggenden geest te lokken?

J. C. K.

Groote diamant (vgl. XVI. bl. 256, 286, 351; XVII. bl. 32). De heer F. O. heeft ons eenen wezentlijken dienst gedaan, met het lot van den Koi-i-noor zoo degelijk historisch toe te lichten; alleen had ik daarbij ten slot nog wenschen te lezen, wat ik hierbij nog doe volgen.

Toen de toestel der diamantslijperij in orde was gesteld, werd de Koi-i-noor nog verwacht. Een plegtstatige optogt der beambten van de schatkamer der kroonjuweelen, was in het gevolg van den Mars van Brittanniën, die den Koi-i-noor naar de plaats zijner bestemming droeg, om als het ware daar het schemerend en nog besloten licht van den steen tot den waren en nog ongekenden luister te brengen. Het was ARTHUR, *duc of Wellington* zelf, die daar ook met eigen handen de eerste face op den steen sleep, en de Koi-i-noor was in Albion gedoopt.

U. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS.

De klokkespelen in Nederland (vgl. XVI. bl. 321, 356; XVII. bl. 1, 33). Daar onze geachte medewerker GREGOIR belang schijnt te stellen in alles wat klokken en klokkespelen aangaat, zoo wil ik hem volgaarne meêdeelen hetgeen ik vond in de *Bijdr. tot de Oudh. en Gesch. inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, door H. Q. JANSSEN en J. H. VAN DALE, dl. I. bl. 156, 161—165. (Zie ook *Nav.* I. bl. 51, 52).

»In de 14e eeuw treffen wij torenuur»werken aan te Sluis en Aardenburg, wij »zullen mogen aannemen, dat zij behooren »onder de oudste, zoo niet van Europa, »althans van Vlaanderen. Het contract »tusschen de Aardenburgsche burgemeesters »en de uurwerkmakers JAN DRAKEN en JAN »VAN COLLOE, dagteekenende van 10 Fe»bruarij 1397, is te dezen opzigte een »merkwaardig gedenkstuk der oudheid. Het »wijst ons op de beide genoemde personen »als »»meesters van huurklokken"", voor »wie dus het vervaardigen van klokuur»werken een ambacht was; en vermoede»lijk ontmoeten wij in hen de oudste be»kende klokkenmakers van Vlaanderen.

»Het maken van »»een engiene van een »huurklokke"" of uurklokkunstwerk, werd »hun aanbesteed voor *f* 54, waarvoor zij »al het ijzer en ijzerwerk leveren moesten, »terwijl hun op stadskosten zou verstrekt »worden al het houtwerk, het lood, de »touwen, verf en andere stoffen, die zij »tot hun werk behoefden enz."

»Het is bekend, dat het Sluissche stad»huis, tegelijk met de Lieve-Vrouwenkerk »te Aardenburg, ten jare 1393 door een' »zwaren brand bijna geheel was vernield »geworden. Kort daarop werd het weder »opgebouwd, en nu zal er het openbaar »uurwerk op gesteld zijn, dat tot model »van het Aardenburgsche dienen moest en »waarbij naderhand, in 1424, de »»houten »man, dienende ten engiene van der stede »uurklokke,"" geplaatst is, die onder den »naam van Jantje van Sluis vermaardheid »heeft verworven." (Zie *Cadsandria* voor 1855, bl. 16, 18). ANDANTE.

Gedanum (vgl. XVI. bl. 357; XVII. bl. 36, 67). Op eene vroeger in dit tijdschrift geplaatste vraag naar de beteekenis van het woord Gedanum hebben onderscheidene medewerkers antwoorden ingezonden.

De heer H. M. C. v. O. merkt bij die gelegenheid op, dat men niet zelden vrij wat moeite heeft om uit de latijnsche namen van steden de tegenwoordige te vinden. Hij verwijst op BOSSE, *Compend. geogr. antiq.* (Leiden 1818) en op CLUVERIUS, *Introd. in Geograph. univ. tam veterem quam novam* (Amsterdam 1697) en betreurt ten slotte het gemis van eene naauwkeurige woordenlijst.

Zelf heb ik vroeger dit gemis ook meermalen gevoeld, maar niet langer dan tot 1861, want in dat jaar verscheen er te Dresden in G. SCHÖNFELD's Buchhandlung een uitstekend werk over dit onderwerp van dr. J. G. TH. GRAESSE, dat ten titel heeft: *Orbis Latinus oder Verzeichniss der lateinischen Benennungen der bekanntesten Städte etc. Meere, Seen, Berge und Flüsse in allen Theilen der Erde nebst einem deutsch-lateinischen Register derselben.*

Voor zoover ik oordeelen kan, heeft de schrijver zorgvuldig zijne stof verzameld en verwerkt; zeker zal men hem niet kunnen beschuldigen van overijling, wanneer men in de voorreden leest, dat hij 15 jaren lang gewacht heeft met de uitgave van zijne aanteekeningen.

Dat noem ik het nonum prematur in annum bijna verdubbelen!

Aangezien juist zij, voor wie zijn boek bestemd is, oudheidkenners, numismatici, e. a. ook de vlijtigste lezers van den *Navorscher* mogen heeten, meende ik op deze plaats het best, hunne aandacht op dit nieuwste woordenboek te kunnen vestigen.

Nijmegen. K.

[Ook de heer B. N. deelt ons den titel van GRAESSES werk mede en voegt er bij, dat er een engelsch werk moet bestaan van gelijksoortigen aard van zekeren COBBIN, tusschen 1840 en 1860 uitgegeven.]

Zwarte polder (vgl. XVI. bl. 357; XVII. bl. 36). In Rijnland, gemeente Aalsmeer, ligt de *Schinkel-* of *Zwarte polder*. Deze uitgeveende polder is in 1858 droog gemalen en verkaveld, en daarna in bebouwing gebragt. De polder is groot ruim 420 bunders en wordt bemalen door twee watermolens. Voor hoeverre de polder bewoond wordt, is mij niet bekend, doch dit kan onderzocht worden.

Zie verder mr. G. DE VRIES AZ., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*. Haarlem 1864. J. BOUMAN.

Uithangborden (vgl. XVII. bl. 37.) Het uithangbord »in de duizend vreezen" is ook in Rotterdam bekend vóór eenen winkel van gebreide goederen, in 't Hang.

L. B.

Geschiedenis van den hoed (vgl. XVII. bl. 38). Tot aanvulling van 'tgeen ik t. l. a. pl. (bl. 42 aant. 2) heb gezegd, laat ik hier volgen, wat ik onder den titel van »*Covering the head*" in de *Jewish Chronicle* van 14 sept. 1866 heb gelezen; t. w.:

»Wij geven hierbij een afschrift van den »*Jewish Messenger* van New-York.

»De »*Nationale Freemason*" van Wash»ington (junij 1866) bevat twee brieven »over »het dragen van den hoed als eene »joodsch-godsdienstige ceremonie," die wij »hier teruggeven, om aan te toonen hoe»zeer de uitgevers van den *Israelite* en den »*Messenger*, toevalliger wijze met elkander »instemmen."

»Wij mogen er nog wel bijvoegen, dat »d[r]. EINHORN, wiens overdreven en excen»trike begrippen wij volstrekt niet kunnen »billijken, er toch op blijft staan, om het »gebruik, om bij godsdienstige bijeenkom»sten den hoed te dragen, te behouden. »Het verschil tusschen de voorstanders van »zulke uiteenloopende rigtingen, lost zich »op, wat nl. dit geschilpunt betreft, in het »*gezag* des gebruiks. D[r]. WISE neemt de ce»remoniën der Leviten tot grondslag, doch be»schouwt die eerder als een gebruik dan als »eene wet. Het is aardig, moeten wij bekennen, »te zien, hoe de *Freemason* de op dit punt ge»lijke zienswijzen van joodsche bronnen aan»voert, die anders doorgaans alleen hierin »met elkander overeenstemmen, dat zij het »oneens zijn. Wij kunnen eenvoudig nog »aanstippen, dat wij geen enkel orgaan in de «Vereenigde Staten kennen, dat een meer »verlichten en liberalen toon voert dan het »uitmuntende blad van d[r]. MC. MURDY, die »er alleen naar schijnt te streven, om eene »goede gezindheid en humane gevoelens »onder alle burgers, onverschillig welke »godsdienstige begrippen zij toegedaan zijn, »te bevorderen; iets dat echt maçoniek mag »heeten. Meer behoeven wij er niet van »te zeggen."

Het dragen van den hoed.

»Wij geven hierbij de antwoorden, die »wij van de geleerdste en meest uitste»kendste mannen onder de hebreeuwsche »geestelijken hebben ontvangen. De brie»ven zelve duiden onze vragen aan.

»Aan den eerw. d[r]. MC. MURDY, uitgever »van den *National Freemason*."

»Waarde Br.,— In antwoord op den »uwen van den 17[den] ll., meld ik u. Om bij »alle gewijde verrigtingen het hoofd gedekt »te houden is een gebruik bij de Joden, »uit het oosten tot hen overgebragt. Het »is gebruikelijk zoo te doen; en een ge»bruik wordt bij de groote massa eene »gewetenszaak. Om die reden zou een Jood »zich er stellig tegen verzetten, met on»gedekten hoofde een eed af te leggen, »te bidden of den bijbel te lezen. En »toch is de eed niet minder van kracht, »als hij met ongedekt hoofd is afgelegd; »doch de stipte Jood doet het liever met »het hoofd gedekt.

»Dit is geene *wet*, maar een gebruik. »De *master* (grootmeester?) houdt zijn hoofd »gedekt, naar 't mij altijd is toegeschenen, »omdat het een oostersch gebruik is — »en het licht van het oosten komt.

»Buitendien bekleedt hij bij onderschei»dene gelegenheden joodsche waardighe»den, die in den tempel voorzeker nooit »blootshoofds zijn verrigt.

»De priesters en de Leviten hadden zoo»wel in den tabernakel als in den tempel »gewis hun hoofd gedekt; hetgeen is op »te maken uit de beschrijving van de »*Mitz»nepheth*," de muts, die in de wet is voor»geschreven voor hen, die in den taberna»kel den dienst deden."

»Uw broederlijke

»ISAAC M. WISE."

—

»Den Eerw, d[r]. M[c]. MURDY.

»Jvar 9, 5626, 23 april 1864.

»Waarde heer! Ik zal trachten, zooveel »mijn tijd dit toelaat, uwe vragen te be»antwoorden:

»1°. De reden *voor* en de geschiede»nis *van* het dragen van den hoed in de »synagogen. Onze oostersche afkomst en »de gebruiken van het oosten zijn het in»derdaad, die de *geschiedenis* er van uitma»ken; de *reden* bestaat in de joodsche wet, »waarbij het is voorgeschreven dat een »Israeliet geen vier elleboogslengten met »ongedekten hoofde mag uitgaan; en in »de wetten omtrent het heilig houden der »synagoge, is de wet, om het hoofd ge»dekt te houden, gebiedend, en het staat »vast, dat de zonde, die men pleegt door »daarvan af te wijken, geacht wordt hierin »gelegen te zijn, dat de synagoge daardoor »eene plaats van eeredienst wordt voor hen, »die van een ander geloof zijn.

»Deze en soortgelijke wetten leeren ons, »dat hare bedoeling is, ons, op godsdien»stig gebied, van anderen te onderscheiden.

»Bij het gebed en andere godsdienstige »verrigtingen het hoofd gedekt te houden »is bij ons een betoon van eerbied en ont»zag, als zijnde juist het tegenovergestelde »bij de Christenen [1]).

[1]) Men zou even goed kunnen aannemen, dat de eerste Christenen hunne godsdienstoefeningen met ongedekten hoofde deden, om ook in dit opzigt van de Joodsche zeden en gebruiken af te wijken.

»2°. Als meester eener maçonieke loge »zou ik mijn hoed bij de vergaderingen »ophouden en dus doende dit beschouwen »als een betoon van eerbied aan den groo»ten Bouwmeester.

»3°. Als een Jood bij het aangaan eener »verbindtenis zijn hoed draagt, zal dit het »heilige dier verbindtenis in zijne oogen »verhoogen, en dit is geen gebruik, maar »luidt als eene wet. Gij bezigt de uitdruk»king van »niet verlichte Jood." Verlicht »of niet verlicht; alles komt bij ons op »hetzelfde neêr. Voor beide bestaat slechts »éène wet. Menig Israeliet b. v. wordt »thans niet verlicht genoemd, omdat hij »zich stipt houdt aan de geschrevene en »mondelinge joodsche wetten, doch dit is »geene reden om hem met den naam van »niet verlicht te bestempelen, evenmin als »de naam van verlicht toekomt aan hem, »die niet wil weten van sommige gebrui»ken en wetten, die hij als strijdig met »den geest des tijds meent te beschouwen. »Het Jodendom heeft voor allen slechts één »wetboek; en hij die zich van eenige wet»ten losmaakt, doet dit op zijne eigene »verantwoordelijkheid. Evenwel wordt hij »daardoor nog geen verlicht Israeliet.

»Het dragen van den hoed bij het bid»den is een gebod. Met ongedekt hoofd »den naam des Allerhoogsten uit te spre»ken, zooals dit bij de eedaflegging plaats »vindt, zou eene verkrachting der joodsche »wet wezen.

»Geloovende dat uwe vragen beantwoord »zijn, veroorloof ik mij ten slotte nog hierbij »te voegen, dat vele ons gegevene wetten »ten doel hebben, om ons, in onze gods»dienstige *manieren* van andersdenkenden »af te zonderen, terwijl nogtans op het »gebied der menschlievendheid en der we»reldsche aangelegenheden, wij ons met hen »vereenigen tot al 't geen kan strekken »om de menschheid in het algemeen tot »volmaaktheid te brengen.

»Ik ben met de meeste achting

de uwe
S. M. ISAAC."

Dat *het dragen van den hoed* bij godsdienstige of plegtige gelegenheden ook bij andere volken dan de Joden gebruikelijk is, bewijzen vooral de kardinaalshoeden, die als het eerste teeken hunner waardigheden gelden.

Bij de Perzen en Meden moet ook reeds het hoofddeksel een waardigheidsteeken zijn geweest, 't geen hieruit blijkt, dat MORDECHAÏ bij zijne verheffing aan het hof van koning AHASUERUS o. a. met een tulband op het hoofd zijnen zegetogt deed.

Niet alleen echter bij de oostersche volken schijnt het gebruik om het hoofd gedekt te houden te bestaan. Men ziet den Griek evenmin zonder zijn kapje op 't hoofd als den Turk of Arabier zonder tulband. Vele amerikaansche stammen, vooral de mexicaansche, onderscheiden zich door de gevaarten, die men op hunne hoofden ziet prijken.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Pieter Panne (vgl. XVI. bl. 330; XVII. bl. 6). Bij gelegenheid der zaak van den ex-colonel RISK-ALLAH, beschuldigd zijn stiefzoon te hebben doodgeschoten (doch vrijgesproken), is uit de verklaringen van verscheidene deskundigen gebleken, dat een vuurwapen, »à bout portant" afgeschoten, zóó weinig geluid geeft, dat het vaak in een naastgelegen kamer, ja zelfs in dezelfde zaal niet gehoord werd. (*Gazette des Tribunaux*, 1866, 28 oct.)

C. v. B. D.

Wolven in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325; XII. bl. 3, 226, 298; XIII. bl. 4; XIV. bl. 37, 135; XVII. bl. 8). De volgende familie-overlevering kan welligt als bijdrage dienen.

Op eenen kouden october-avond omstreeks het jaar 1794, hoorde de tuinman JAN TEN OEVER, die aan het hek woonde van het kasteel Maurick te Vught (prov. Noordbrabant), toen hij naar bed wilde gaan, een kalf, dat achter zijn huisje in de weide liep, pijnlijk stenen. Bij den helderen maneschijn uit een achtervenster ziende, bemerkte hij een wolf, die bezig was het dier te verscheuren. Onmiddellijk hierop zich naar het kasteel begevende, dat naauwelijks een honderd schreden verwijderd is, waarschuwde hij het huisgezin, dat bij het avondmaal vereenigd was en bestond uit den ouden heer VAN BERESTEIJN, zijne drie zonen, WILLEM, GIJSBERT en JACOB, benevens den heer BRUHL (een grijsaard). Zij besloten, zonder lang beraad, het bosch achter de weide gelegen te omzetten en het roofdier naar den dijk te drijven, welke langs de ophaalbrug van het oude kasteel gaande, aan de éene zijde naar het dorp, langs den anderen kant naar de toenmalige wildernissen van den Ruwenberg voert. Indien de wolf aan de kogels der jagers ontkwam, moest hij bepaald nabij de brug uitkomen, alwaar bij eenen hoogen iepenboom, die nog aanwezig is, de heer BRUHL geplaatst werd.

De nachtelijke jagt in den maneschijn begon, doch zonder goed gevolg, want het bleek dat de oude man, vermoeid door het late uur of welligt door koude bevangen, tegen den boom zittende in slaap was ge-

vallen terwijl de wolf hem rakelings voorbij was gegaan, gelijk den volgenden morgen duidelijk bleek uit de ingedrukte voetsporen. Het dier zwom bij het Vaantje (een wachthuis, oudtijds tot bescherming der visscherij gebouwd) over den Dommel, en werd later in de bosschen van het kasteel Haanewijk geschoten.

De staatsloterij (vgl. A. R.). De eerste generaliteits-loterij, waarvan de thans trekkende 262ᵉ nederlandsche staatsloterij het onafgebroken vervolg is, werd door de staten generaal bij resolutie van 4 april 1726 naar het plan van zekeren ADOLF HUYSKEN vastgesteld, voor welk gebrekkig plan hij *f* 500 ontving en genaamd werd »de inventeur van 's Lands Loterye."

De collecte was opgedragen aan den ontvanger generaal mʳ. GIJSBERT VAN HOGENDORP, wien voor den ontvang, de uitgave en verantwoording der penningen, de makelaardij en correspondentie, het overmaken der gelden en de risico, die voor zijne rekening was, 2 pCt. van de collecte werd toegekend.

Aan MARTIN COPIUS, die door den raad van state als directeur was aangesteld, werd bij dezelfde resolutie *f* 3000 toegelegd. Het plan van deze eerste loterij is te vinden in de resolutiën van de staten generaal van 1726. Zij bestond uit 120,000 loten van *f* 30, *f* 20 en *f* 10 voor de drie verschillende klassen (van 40,000 loten ieder) waarin zij verdeeld was, terwijl het bedrag van den inleg *f* 2,400,000 beliep. De tweede generaliteits-loterij werd vastgesteld naar het ingezonden project door WILLEM VAUCHER en ISAÄC DAMAIN, wien daarvoor eene belooning van *f* 1200 werd toegelegd.

Dit plan was veel beter, want zij hadden er een geleverd, dat in de hoofdzaak nog heden bij onze staatsloterij gevolgd wordt; het heeft slechts eenmaal gediend, namelijk voor de 2ᵉ. De ontwerpen voor de 3ᵉ. 4ᵉ, 5ᵉ en 7ᵉ generaliteits-loterij zijn gemaakt door NICOLAAS LE CAVALLIER en ETIENNE CAILLAUD, inventeurs der loterije wonende te Rotterdam, zoo als zij in de notulen van den raad van state genoemd worden, uit welke notulen tevens te zien is dat zij voor het plan der 3ᵉ loterij *f* 1200, voor dat der 4ᵉ eene gelijke som, voor dat der 5ᵉ *f* 1000 en voor dat der 7ᵉ *f* 750 ontvingen.

De 5ᵉ generaliteits-loterij was de eerste, die in de officiële stukken een nummer kreeg. Het daarvan op den 28ᵉ october 1729 door den raad van state vastgestelde plan heeft in de notulen tot opschrift: »Generaliteits vijfde Loterye van 35 tonnen gouds."

Dit was het hoogste cijfer van den inleg van alle de generaliteits-loterijen; dat van *f* 1,420,000 (30ᵉ loterij, vastgesteld den 8ᵉⁿ maart 1751), het laagste in de vorige eeuw.

Van 1726 tot 1799, dus in 73 jaren, heeft men 90 generaliteits-loterijen zien trekken. De 91ᵉ begon dus met het begin der 19ᵉ eeuw.

Tot zoover gaat eene manuscript-aanteekening, laatst door mij onder andere papieren gevonden, en die ik merkwaard'g genoeg vond om in den *Navorscher* opgenomen te worden bij al hetgeen vroeger over deze zaak gezegd is.

Zn.

Standbeeld van Alva (vgl. XVII. bl. 69). AREND zal hier wel gelijk hebben. HOOFT althans verhaalt, dat het vernielen van het standbeeld op den 28ˢᵗᵉⁿ augustus 1677 heeft plaats gehad. Hij zegt *Ned. Hist.*, 12ᵉ b., bl. 530 (uitg. 1677 fol.) van de Antwerpenaars, nadat hun toegestaan was het kasteel af te breken: »hebbende 't verlof weg, pasten zy de Burgh, op den achtentwintighsten van Oestmaand, in hun geweldt te kryghen, vernoeghende d'andre Hopluyden en Bevelhebbers met gereede schenkaadjen, den heer van Bours met een achtbaar jaargeldt. Toen aan 't afbreeken, de Steêvooghdt in persoon, eedelen, burghers, mannen, wyven, jonk, oudt; niet laatende eenen steen op den andren, tot dat alles met den grondt vereffent was, aan de zyde der stadt. Het beeldt des Hartooghen van Alva, oover een' wyle ter needer geleyt door den Landtvoogdt Requesens, by last des Koninx, vond men erghens in een' hoek. Dat, tot op de werf gewentelt; daarop gebikt met bylen en houweelen, als hadd' het elken slagh gevoelt, t' elke wonde bloet geloost. Zoo stak hun de bitterheit zyner regeeringe in de krop; dat zy, by mangel van 't weezen, in den schyn beeten, om ze, met de smaaklykheit eener gewaande weêrwraak, deur te spoelen. De kleenste brokken, ook eenighe van den voetstal, werden weghgedraaghen, en hier en daar, als zeeghetee-kens, in de huyzen, ten toon gestelt: het gros gesmolten, en hergooten tot zyn voorighe gedaante van geschut." Hij volgt hier blijkbaar STRADA: men zie dezen D. I. B. 9. (bl. 738 der hollandsche vertaling). In junij 1574 zouden de Antwerpenaars zoo iets niet gewaagd hebben. Het *Antwerpsch Chronykje*, dat tot 21 januarij 1575 loopt en door eenen inwoner van Antwerpen in dien tijd schijnt geschreven te zijn, meldt er niets van.

Misschien heeft IMMERZEEL twee zaken verward. ALVA heeft in 1571, behalve het

beeld dat op het kasteel te Antwerpen geplaatst werd, nog een ander doen gieten. »Maer namaels," zegt VAN METEREN aan het einde van zijn derde boek, »nae drie of vier Jaren, is dese byden Commandador Mayor, als doen Gouverneur, wech ghedaen, ende verkocht tot eenen klock-gieter, met bevel van te moeten versmelten." Dit beeld zal dus in 1574 vernietigd zijn. Of het juist op den 14den junij verkocht of versmolten is, weet ik niet.

J. R. de Wetstein (vgl. XVI. bl. 7, 66, 97, 131). Het geslacht WETSTEIN of DE WETSTEIN is uitgestorven.

RUDOLPH HENDRIK DE WETSTEIN was de oudste zoon van JACOB DE WETSTEIN en van ELISABETH ANTHONIA COCQ. Hij werd geboren te Amsterdam den 26sten februarij 1741. Zijn vader JACOB DE WETSTEIN was de zoon van RUDOLPH DE WETSTEIN en van ODILIA CLOEK.

CORNELIS MEYEN was gehuwd met ANNA JACOBA DE WETSTEIN, dochter van RUDOLPH DE WETSTEIN en ODILIA CLOEK: hunne dochter CORNELIA HENDRIKA MEYEN is gehuwd geweest met PETRUS LUCHTMANS, mijn grootvader.

In mijn bezit is een afschrift van het geslachtregister der familie DE WETSTEIN; het oorspronkelijke berust bij dr. J. J. A. LUCHTMANS te Haarlem.

Alkmaar. Dr. P. J. C. LUCHTMANS.

Couder-ijden (vgl. XVII. bl. 8). Waar het lag weet ik niet; wel niet op 't eiland Wulpen. Op drie oude kaarten, waarop dit eiland op vrij groote schaal voorkomt, is het niet te te vinden; wel eene Heydenzee, op eene kaart uit de 15e en op eene uit de 16e eeuw.

G. P. ROOS.

Leenen, jeghenode (vgl. XVI. bl. 357). Een antwoord op mijne eigene vraag, zou welligt verdacht zijn. Toch wil ik, om dat het bestuur mijne vragen eene plaats waardig oordeelde, op mijne eigene vragen antwoorden en ze toelichten, want mijne antwoorden zullen nog niet volledig zijn: er blijft dus nog te vragen over.

Mijn zwager J. H. VAN DALE stelde als geschiedvorscher belang genoeg in het onderwerp om, lakoniek genoeg, dat belang te doen dienen, om mij aan te sporen het onderwerp zelf verder te behandelen. Hij zond mij namelijk twee boekwerkjes en twee handschriften. Ik vermeld ze alle vier eenigzins nader, na vooraf nog iets in 't midden gebragt te hebben over verkeerde lezing, een onderwerp dat, 't bestuur zal het daarin met mij eens zijn, niet genoeg de waakzame aandacht van alle navorschers op oudheidkundig gebied kan vorderen.

Ik zeide dan, dat mijne citaten naauwkeurig overgeschreven waren, en dit blijkt mij bij het overzien nog duidelijk. Het handschrift »des Fiefs," door mij aangehaald, is duidelijk, doch het blijkt dat de fransche schrijver daarvan zwak in het Neêrduitsch was of slecht gelezen heeft: hij schrijft duidelijk »ter bester vrouwe"; intusschen moet het zijn »ter bester vrome". Voor iemand met het Neêrduitsch minder bekend is de dwaling te vergeven: »de beste vrouwe" zou voor eene tijdsbepaling, een of anderen »lieve vrouwen"-dag kunnen gehouden worden.

Het eerste boekje (bijzonder kl. 8°.) is getiteld: »Tractaet van den Leenrechten nae den Houen van Vlaenderen, metgaeders de diensten daertoe staende: vergadert bij Meester PHILIPS WIELANT, President inde Camer vanden Raede in Vlaenderen. (Vignet de zaadzaaier met onderschrift »Spes Alit Agricolas"). Gheprint Thantwerpen inde Cammerstraete inde Muelen, bij HANS DE LAET. Anno. M. D. ende Lvij. Met gracie ende Priuilegie van vier Jaren."

Dit boekske is merkwaardig, niet alleen om het onderwerp, maar ook om het voorwerk hiervoor, zoowel uit een geschied- als aardrijkskundig oogpunt en munt uit (vooral als men in aanmerking neemt dat het door een jurist geschreven is) door zuivere taal.

Het tweede werkjen waren de bekende »Costumen van den Princelijcken Leenhove van den Burgh van Brugghe" (Ed. 1668).

De handschriften waren transporten van leenen: een pergamenten van 1 sept. 1629 en een papieren van 21 april 1654 (dit laatste was mij bekend).

(e.) *Vullen Cope.* Een oud leen mogt volgens de costumen niet verkocht worden, dan met vergunning van den erfgenaam des verkoopers, of uit nood, mits de nooddwang door den verkooper onder eede bewezen werd, en mits betalende de lasten daartoe staande.

(f.) *Bester vrouwe* is dus: bester vrome. Wat is nu *bester vrome?* In het tweede der aangehaalde werkjes, leest men daaromtrent: »van de ghone (Leenen) staende »ter bester vrome heeft den (Leen) heere »recht van te ontfanghen den pacht van »eene Jaerschaere van drij eerste Jaeren, »te vallen naer de versterfte ofte erfvenisse, »'t synder keure, die hy moet verclaeren »ten tijde van 't verheffen, anders sal den »Leenhouder ghestaen (toekomen) mits be-

»taelende 't jaer pacht van den eersten »Jaere." Dus bij iederen overgang van leengoed op een ander, door wat oorzaak ook, had de leenheer regt op een jaar oogst en hij mogt daartoe een der drie eerste jaren na den overgang kiezen. 't Was dus een vrij hoog regt van overgang.

(h.) *Ter trauwen te waerheden.* Ons eerstgenoemd boekje sprekende over de »Differencie tusschen Leen ende eijghendom" zegt hiervan (en dit verklaart dus de benamingen) »eyghendom houdtmen van gode vā hemelrijcke, eñ van niemant el: (aa) ende leen is altoos vā yemande gehoudē. Item eygendom en staet te gheenē dienste ende leen staat ter trouwen waerheden, eñ te dienste personeel."

(i, k.) *Nieuws vermaent?* Zoo dikwijls hij tot den dienst vermaand of opgeroepen wordt?

(o.) *Vullen cope.* Hiervan moest ook het volle regt van overgang, later de tiende penning betaald worden (vergelijk e.).

(p.) *Een paard van vijf parijsche ponden.* De leenheer kon ook heerendiensten vorderen van mannen te voet en te paard in den oorlog, of ten arbeid. De beschikbaarstelling van een paard kon afgekocht worden met vijf parijsche ponden.

Maar wat is nu leen? Er is hier natuurlijk geen sprake van het leen door de keizers en koningen uitgegeven, 't geldt hier een soort van ceins, tiendregt, erfregt of iets dergelijks. Ook om den wille der taal schrijven wij uit het eerste boeksken af: »Difinitie van Leene. Leen is een »minnelijcke ghifte van eenighen onroer»lijcken prouffijttelyckē goede, daerinne de »heer (eigenaar) yemande vercleet(?) naer »hofrechte om eenigen eerbaren getrouwen »beloofden dienst (bb), by sulcker manierē »dat de proprieteijt eeuwelijck blijft den »heere, ende 't blat (cc) ende prouſijt den »Leenhouder.

»De propre natuere van Leene staet prin»cipalijck in thien punctē, die ghi meest »colligieren en vergaeren muecht wter voor»seijder diffinitie van Leene. Te wetene »eerst, dat de ghijfte ghedaen ende ontfaen »sy minnelijck ende ionstelijck, ende niet »bi beduanghe. Ten tweetsten (dd), dat »de ghifte si van gronden van saken »die onroerlyck goet gerekent zijn. Ten »derden, dat de vassael in de ghifte gheerft »ende vercleet si in ghemaecten houe ter »presencie van den mannen. Ten vierden, »dat de vassael feaulteijtschip doe sinen »heere, belouende by eede hem goet ende »getrouwe tsine naer sine macht. Ten »vijftsten (dd), dat de vassal gestelt si in »de reele ende actuele possessie van den »Leene. Ten sesten (c) dat de proprieteyt »van dē Leenen, di si heetē DOMINIUM DI»RECTUM, altijts blijue den Leenheer. Ten »seuensten (ee) dat 'tblat ende proufijt van »den Leene, twelcke sy heeten DOMINIUM »VTILE, altyts blijue den Leenhoudere. »Ten achsten, dat tleen eewich si, eñ suc»cedere op doudste naerste hoijr van den »Leenman abele om succederen. Ten ne»gentstē, dat de vassal tleen niet en ver»buere dan met kennisse van saecken eñ »om sulcke misdaet, als hi naer rechte »priueerlyck syn soude, Ende ten thiensten »dat tleen berecht si in deerste instancie »voor de mannen daert resorteert, eñ niet »voor den ordinaris oft andere Juge."

»Wt wat Rechte Leenrecht ghespruijt is."

»Leenrecht is een recht Costumier, ghein»troduceert by vsancie ende Costumen die »eenighe Keijsers (naer dat 'tkeijserlijcke »begonste (ff) te declinerene) hebben ghe»daen stellen in gheschrifte IN USIBUS FEU»DORUM, Eñ en copt wt den ciuilen noch »gescreuen rechtē niet, noch de Romeijnē en »vseerden des noijt in de tijden van huerer »triumphe.

»Leen en Cheijnslant hebben verschil in »vele stuckē, Eerst, wāt leē is inbrocht »*iure Consuetudinario*, eñ Contract van »Cheijnslande is geintroduceert bi ciuilen »rechten. Item leen staet ter trauwen eñ »waerhedē en te personelē dienste. Eñ »Cheijnslant staet alleenlijc ten pensioene »vā eeniger rente 'tsiaers. Itē Leē sorteert »iurisdictie voor Balliu eñ mañe, Eñ »Cheijnslant voor meijre (gg) ende Schepe»nen. Item Leen is afwinnelijc om deerste »faulte die de vassal den Leenheer doet »contrarie sinen eede, eñ Cheijnslant voor »gebreke van betalinghe van der rente. »Item daer zyn noch meer differencien, maer »'t is ghenoech om dese reijse." Dit naïve woord maken wij tot het onze; wij vreezen te veel te vergen, al bekruipt ons de lust om meer te citeren.

Enkele taalkundige opmerkingen vergunne men ons nog. In de eerste plaats dan iets over *ieghenode.*

Jeghenode zal dus volgens den heer LEENDERTZ beantwoorden aan het fransche *contrée;* nog in Vlaanderen en op de de zvl. grens zegt men, zoo als men ook in nederlandsche werken der 18ᵉ eeuw vindt, *contreie.* (L. DE BEVEREN *Vertalende Christens reize van* BUNIJAN, heeft mede *Contreije.*)

Het pergamenten register van Aardenburg, heeft eene beschrijving (7 oct. 1402) van het riviertje de Eede: het »comt onder die »ghendscher leije, eñ loopt langhs duere »eene Jeghenode, heet Coensdike." Dit zou dus zijn: »Komt onder door (met een »duiker) de Gendsche Leije (riviertje de Lei

»of Lieve) en loopt door eene contrei of land- »streek genaamd Coensdike." Maar nu was dit Coensdike ('s Gravendijke, wegens de ligging aan den Grave Jans dijk) inderdaad een dorp, eene parochie, en bestaat nog in het tegenwoordig dorp Eede. Dat dit zoo is, bewijst den »Parkementen boek," n°. 6, folio 162, van Brugge. Daar wordt in eene acte van 14 april 1350 gesproken van eene brug genaamd Breedebrugge, te Coensdike, op de plaats waar de Brieversweg (nog bestaande, de latere brug is weg even als de Eede zelve) de Eede passeert. De letterlijke beteekenis van jeghenode moge nu omtrek, streek, contreie, zijn, het is dan later gebezigd voor buurt, gehucht of dorp, althans iets minder dan eene parochie of stad. Coensdike was welligt in de 15 eeuw nog geene zelfstandige parochie, daar men niet veel later daar nog twee parochiën, die van Onze Lieve Vrouwe bezuiden en van Sint Bavo vindt, welke onder de aardenburger kerken behoorden.

(*aa*) *Van niemand el*, natuurlijk *van niemand anders*. Is dit *el* niet hetzelfde als dat in *elders*, fr. ellieurs of aillieurs?

(*bb*) *Dienst* heeft onze schrijver altoos mannelijk: wij Z.vl. kunnen het niet anders gebruiken.

(*cc*) *'t Blat en prouffyt*. Dit woord *blat*, in den uitgebreidsten zin voor vrucht, voor uitvloeisel eener bron, is dunkt mij veelzeggend, als wou men zeggen, tot de minste kleinigheid toe. 'k Hoorde eens eenen Israëliet, wien men den bekenden scheldnaam toevoegde, zijne partij antwoorden: »Je bent er niet eens een blad van!"

(*dd*) *Tweetsten, vijftsten* enz. De sterkere *t* voor *d* is in Vl. en Zvl. nog in gebruik, doch wordt in Zvl. veelal uitzondering en vervangen door tweedens, derdens of den tweeden, den derden, nummer de tweede, de derde.

(*ee*) *Sueensten*. Zou hier het zuidhollandsch en noordbrabandsch zeuven van daan komen, dan is ons zvl. zevene toch verkieslijker.

(*ff*) *Begonst*. Ook DE GROOT heeft het (*Klachte over 't verdeelde Christendom*):

> Liefde die haer jonst
> Van den Heer begonst.

Zoo ook anderen. In Zvl. is 't nog op de grens in gebruik.

(*gg*) *Meijre*, in zvl. noemde men den franschen maire op zijn oudsch *meier* en — complimenteus — zijne vrouw de *meierinne*.

Ik eindig dit, het bestuur welligt reeds te uitgebreid voorkomend opstel, en is dit zoo, 't zegge 't, »'k neem niks kwalik", met de mededeeling, dat de Franschen Zeeuwsch Vlaanderen (en voor het fait accompli danken we hen) verlost hebben van leenen, heerendiensten, collatieregten en tienden; de ceinsen echter hebben zij in wezen gelaten, waarom? Vader WIELANT leerde 't ons: Leenen waren aristocratisch; tienden kerkelijk, ceins is aan 't burgerlijk regt ontleend. In België is men zoo ver gegaan om ook de ceins en erfdienstbaarheden op te heffen, ten zij ze binnen zekeren termijn krachtens wettige titels in de hypotheekregisters vermeld zijn. Aardenburg heeft vele ceinsen. De reden is eenvoudig en tevens eene bijdrage tot zijne geschiedenis. Het zag er op 't eind der 16^e^ en 17^e^ eeuw desolaat uit; tal van openbare en bijzondere gebouwen lagen in puin en hadden geene eigenaars meer. De gemeente benaderde de ledige erven en gaf ze aan derden in erfelijk bezit, mits jaarlijks zekere bedongen som betalende. Zoo vulde men de binnenhavens, amoveerde straten en kaden en gaf den grond in ceins.

G. P. ROOS.

Leenen, jeghenode, enz. In de beteekenis van gehucht, dorp, parochie heb ik het woord *jegenode* nooit aangetroffen, en ook de plaats, door den heer ROOS medegedeeld, bewijst niet dat het deze beteekenis heeft. Even als van *streek*, zoo is ook van *jegenode* de beteekenis niet zeer bepaald; er kan eene grootere, er kan ook eene kleinere uitgestrektheid lands mede gemeend worden. Eene streek kan verscheidene dorpen, maar ook één dorp, ook een gedeelte van een dorp bevatten. Zoo b. v. noemt men in Friesland de vier dorpen van Noordwolde — Elahuizen, Nyega, Oudega en Kolderwolde — eene streek; het dorp Ypecolsga noemt men insgelijks eene streek; van het dorp Marssum sprekende zegt de schrijver van den *Tegenw. Staat van Friesland:* »De kerkbuurt bestaat uit eene dubbelde streek huizen." Er kan even zoo van eene *jegenode* gesproken worden, die niet meer dan een enkel dorp bevat, maar daaruit volgt nog niet dat *jegenode* dorp kan beteekenen. Dat het nog in de 16^e^ eeuw dezelfde beteekenis had als vroeger, bewijzen o. a. de volgende plaatsen uit JANCKO DOUWAMA, *Boeck der Partijen*. Hij zegt bl. 18 van de Hoekschen, dat zij het noodig achtten »dat se oeck enigen grote Heren up hoer partije mochten brengen; dat se oeck deden. Enigen Heren, geseten in den ijegenoet, daer se vast regerden, drungen se daer to, dat se mosten zweren, hoer asssistencie, hulp ende bijstant to doen" enz. Bl. 32 lezen wij: »Born is een olt dorp, ende groet gewest, ende this zeer vergangen; ende daer worden de eerste kercke gemaect, den in Westerlant gemaect worden, ende voele luden, de hijr al under to kercke hoerden;

ende nae des de menschen metter tijd meer devocijen cregen, so timmerden se voele kercken in de jegenoet, de al plegen to gaen to Born to kerke, also datter nu wal staen umme den 40 kercken, oeck cloesteren, daer Born af is de chatedrael kercke." Blz. 35 na verhaald te hebben, dat de bisschop van Utrecht het land der Stellingwervers verwoest had, gaat hij voort: »Dese arme wichters, de nu also verdorwen weren, de verdroet des to mael zeer, en deden in des Biscops lant twe mael so voele scaeden weder, als hoer gesciet were. Ende dit bleeff een wijle tijdt also staenden, allet to cleijne prophite van de Biscop; want he moste de steden met groter cost holden, ende daer to worden sijne undersaten also bedorwen in der ijegenoet, also dat he daer gene prophiten aff mochte hebben."

El beteekent ander. Het is hetzelfde wat wij in *elders* nog hebben overgehouden. Het fransche *allieurs* komt niet hiervan af, maar is het latijnsche *aliorsum*. Het latijnsche *alius* evenwel, waarvan *aliorsum* is afgeleid, is even als het grieksche *ἄλλος*, hetzelfde woord als ons *el*.

Blad wordt door den heer ROOS niet geheel juist verklaard. Het blad is hetgene door den boom wordt voorgebragt. Vandaar dat de rente die een kapitaal voortbragt zeer eigenaardig het blad of de bladeren genoemd werd. Het woord is nog in dien zin in gebruik. Van iemand die het vruchtgebruik heeft van een kapitaal zegt men in Friesland, hij heeft of trekt er de bladeren van.

Dat *dienst* oudtijds altijd mannelijk was en nog met het mannelijk geslacht behoort gebruikt te worden, heb ik uitvoerig aangewezen *Navorscher* VI. bl. 12—16. In de *Woordenlijst* van DE VRIES en TE WINKEL wordt het ook als mannelijk opgegeven.

Vrome is een woord, dat bij onze ouden zeer dikwijls gevonden wordt. Het beteekent voordeel, baat, nut. Om een paar voorbeelden te geven, *Rijmbijbel* 33453:

Die noortporte ondergroeven si some,
Maer daer of quam hem ghene vrome:
Het diedde niet dat siere an daden.

d. i. dat ondergraven gaf hun geen voordeel, wat zij er aan deden hielp niet.

Limborch VI. vs. 1233.

Ende seide, dat hi emmermere
Te haren dienste bleve ghestade
Waert hem vrome of scade.

In de door den heer ROOS bl. 101 aangehaalde woorden wordt aan den leenheer toegekend de oogst van een der eerste drie jaren, *ter bester vrome*, dat is tot zijn meeste voordeel. Hij had namelijk de keuze tusschen die drie oogsten en koos, zoo als van zelven spreekt, den besten van drieën.

P. LEENDERTZ WZ.

Vlissingen in 1572. Algemeen is het bekend, dat Vlissingens burgers in 1572 de eersten waren, die zich uit eigene beweging tegen de vijandige Spanjaarden en voor den prins van Oranje verklaarden. Minder bekend is het zeker, uit welk gedeelte van de tegenwoordige stad het toenmalige Vlissingen bestond. En toch is zulks te weten, in verband met de geschiedenis der stad belangrijk te noemen, en voor hen, die met de tegenwoordige gesteldheid bekend zijn, wel waardig na te gaan.

Ik vond die bepaling der grootte van Vlissingen in 1572, in een geschrift van de familie VAN LAREN, getiteld: *Beschrivinge van Vlissinge, uijt verscheide schrivers bijeen vergaderd*, waarin bladz. 87 en 88 het toemalige Vlissingen vrij naauwkeurig aldus gelimiteerd wordt:

»De stadt Vlissingen was doe niet groo-»ter als van het westershooft tot aan de »leugenaer, daar toe een terwe-molen stondt. »(Dese terwe-molen is afgebroken in het »jaer 1722.) en van de terwe-molen tot »aen de kruijtthoorn, nu de gevange poort, »(Door dese poort quaamen de boeren uijt »het landt langst den zeedijck binnen ter »marckt gereden.) en van de gevanghen »poort na de kaaskaij dwars na de Cliever-»straet. (Nota. Daer de hooge erve is, »daer stondt doe een olijmolen.) en van »de Clieverstraet na de Walstraet tot op »den hoeck van de kleijne mart, daer doe »de Blaauwe poorte was; en van de »kleijne mart door de oude Walstraet na »de mastkraen, dat doe de Altenase poorte »was; en van daar tot aan het Rondeel, »dat achter de vismart is. — Het oude »Timmerwerf was doe noch buijten de »stadt, en was doe maer een inham, daer »men eenighe schepen konde bergen. (Nota. »De Altena poorte is in den jare 1586 »afghebroken en tot een mastkraen ge-»maekt, waarvan den eersten steen ten »zelfden jaere gheleijt is.)"

Gaat men nu, naar deze bepaling, de inhoudsgrootte der stad Vlissingen, zoo als die in 1572 was, op eene van de plattegrond-teekeningen der stad na, (in SMALLEGANGE, *Kronyk van Zeeland*, of in den *Tegenwoordigen staat van alle volken*, Zeeland, 2e deel, of ook in SPEELEVELDT, *Brieven over het eiland Walcheren*, en zeker ook wel afzonderlijk voorhanden), dan valt het duidelijk in het oog, dat de stad Vlissingen in 1572 nog niet eens de helft der tegenwoordige uitgebreidheid had.

Stelt men nu naar deze verhouding ook het toenmalige getal inwoners der stad, dan moet men hier bij den wonderbaren zamenloop van omstandigheden te meer verwonderd staan, onder zulk een betrekkelijk gering getal burgers (de heer DRESSELHUIS noemt het een handvol volks) zoo veel moedigen en dapperen aan te treffen, dat zij in hunne eendragt de magt verkregen om den geduchten vijand af te weren en uit te drijven, en hunne verkregene vrijheid tegenover dien vijand te handhaven. P. FRET.

Hollandsche brigade in engelsche soldij. Deze bestond althans in 1800 en werd ontbonden in augustus 1802. Waar kan men berigten vinden tot *de geschiedenis van deze brigade betrekkelijk*, weeklijsten der officieren en vaandrigs daarbij gediend hebbende? .

A. en L.

Regiment van Klösterlein. In 1803 tot 1806 (wel ook vroeger en misschien later) bestond te Brunswijk het dragonderregiment hierboven bedoeld. In 1806 en 1807 schijnen eenige nederlandsche officieren, daarbij gediend hebbende, in dienst van koning LODEWIJK (van Holland), andere in dienst van koning JEROME (van Westfalen) te zijn overgegaan. Waar kan men lijsten vinden van die officieren, en in het algemeen ook berigten omtrent de geschiedenis van het bedoelde regiment?

A. en L.

Molaise. Deze was in 't hoofdkwartier van het leger te Braine le Comte in mei 1815, vervullende de functiën van directeur de la haute police. Hij schijnt zelf verdacht te zijn geweest. Is er iets bijzonders te zijnen aanzien bekend?

A. L. T. A.

Herten in Nederland. Vindt men deze dieren in Nederland nog? Zeker waren er in vroegeren tijd op vele plaatsen waar men ze nu niet meer aantreft. Wanneer zijn zij in de verschillende streken van ons land, waar zij vroeger leefden, uitgeroeid?

M. M.

Leeraars der Doopschgezinden op Ameland. Omtrent deze wordt in den *Tegenw. staat der Vereen. Nederlanden*, dl. XIV. bl. 386 het navolgende medegedeeld. »De leeraars der Mennoniten zyn ongestudeerde personen en trekken geen vast Tractament; doch zy ontvangen, by ieder Avondmaal, zo veele liefdegaaven, dat zy 'er beter kunnen bestaan, dan de Hervormde Predikanten." Was eene zoodanige belooning der leeraren alleen op Ameland of ook nog elders in gebruik?

M. M.

Volksspelen bij de Romeinen. Heeft men in Pompeji niets gevonden dat licht geeft omtrent het schaakspel of den *ludus latrunculorum* der Romeinen? Zoo niet, welke andere sporen van spel der oude volken heeft men daar aangetroffen?

H. S.

Verwonding van den prins van Oranje. In de *Bijdragen* van VAN LÖBENSELS *(tot de krijgsgeschiedenis van* NAPOLEON BONAPARTE) IV. bl. 628 komt een uittreksel voor van een verslag, openbaar gemaakt door wijlen den baron JULES DE CONSTANT REBEQUE DE VILLARS, betrekkelijk den grooten veldslag van 18 junij 1815, vooral met het oog op de verwonding van den prins, later koning WILLEM II. Daarbij wordt gemeld, dat dit verslag werd opgenomen in het brusselsche dagblad *l'Oracle* van den 2 augustus 1817. Nu wenschte men te vernemen, waar dat bedoelde verslag *in zijn geheel* is te vinden? Of het bedoelde uittreksel, zoo als het in de *Bijdragen* voorkomt, woordelijk overeenstemt met den afdruk in *l'Oracle*? Wij hebben een uittreksel gezien in een n°. van de maand april 1817, hetwelk nog al aanmerkelijk in vele bijzonderheden verschilt van dat in de *Bijdragen*. Ook wenschte men te weten, of het verslag volgens *l'Oracle* ook elders is overgenomen in dagbladen, waarvan misschien hier te lande ligter inzage kan worden verkregen, dan van *l'Oracle* zelf, en of er vroeger of later geene andere lezingen van de verwonding, met of zonder polemiek, zijn openbaar gemaakt?

I. B. I. S.

Cornelis Tromp. In een schoolboek van T. KNUIVERS, *Voorname personen en merkwaardige voorvallen uit de Geschiedenis des vaderlands*, wordt van CORNELIS TROMP gezegd: »Zoowel de tijd wanneer, als de plaats waar hij geboren werd schijnt onbekend te zijn." Is dit zoo?

Cornelis Tromp. De schrijver van het *Leven en bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp*, Amst. 1692, 4°., begint, na eene lofrede op zijnen held, zijn werk aldus: »De jonge TROMP (van wiens jongelingschap men het ons ten goede zal believen te houden dat wij geen melding en doen, dewijl men omtrent die jaaren niet gewoon is groote dingen te verrichten) na van zijne kindtsheid af ter zee gevaren te hebben,

wierd terstond op zijn mannelijke jaaren tot het Capiteinschap verheven" enz. Eene levensbeschrijving was in het oog der schrijvers van dien tijd iets anders dan in het onze. Wij lezen daar echter op bl. 496 dat CORNELIS TROMP te Rotterdam geboren was. Wie was de schrijver van dit boek?

P. L. Wz.

Utrechtsche predikanten in 1625. Deze hadden van den gedeputeerde . . .? eene ordonnantie van *f* 1700.— weten te verkrijgen, tot goedmaking der kosten op de classikale en synodale vergaderingen. — De ordonnantie werd echter niet betaald, en wel »om de predikanten geen beurs in handen te geven, die sij eintelijk tot vuel dusenden souden brengen, ende tot haer particulier profijt of tot nadeel ende prejudicie van haer eigen overicheijt gebruijcken. Al vallen de verteringen grooter, so is voordeeliger voor den staet deselve op specificatie te passeren, als haer luden een sekere massa toe te leggen."

Dacht men er in andere gewesten ook zoo over?

H.

Brand te Londen (vgl. XVI. bl. 324; XVII. bl. 43). In de volgende werken zal J. L. A. I. alle bijzonderheden vinden die op den brand en zijne oorzaken betrekking hebben:

1. *Observations upon the Burning of London* in de »*Harleian Miscellany*, a collection »of scarce tracts, from Lord Oxford's Libra»ry, new edition, by PARK, 10 vol. 4to. 1808—13."

2. *The City Remembrancer:* Historical Narratives of the Great Plague, 1665; Great Fire 1666; and Great storm, 1703, etc. 2 volumes, 8vo, London, 1769.

3. *A Survey of London and Westminster* by STOW, greatly enlarged and continued by STRYPE, London 1754, 2 volumes, folio.

4. S. PEPYS. — *Memoirs, Diary, and Correspondence*, with life and notes by Lord BRAYBROOKE, portraits, etc. London 1854, 4 volumes. 8°.

5. EVELYN. — *Diary and Correspondence*, with the Private Correspondence between K. CHARLES I and Sir E. NICHOLAS, new edition, revised and enlarged, etc. London 1854, 4 volumes 8vo.

6. W. MAITLAND. — *The History of London, from its fundation to the present times*, continued to the year 1772 by JOHN ENTICK, London 1775. 2 volumes, folio.

Van al deze beschrijvingen, zijn die van PEPYS en EVELYN de beste en naauwkeurigste, omdat de schrijvers ooggetuigen van het onheil waren. Hun verhaal van den brand, zijne oorzaken en verschrikkelijke uitbreiding, is natuurlijk breedvoerig, zoo niet omslagtig. In MAITLANDS »*History*" vindt men eene interessante tabel, waarin de geleden verliezen op plus minus elf millioenen ponden sterling worden geraamd.

Zie voorts het belangrijke artikel, »*The Monument*" in »CHARLES KNIGHT'S *Pictorial* »*History of London.* ancient and modern, »6 volumes, impl. 8vo, London, BOHN, »1851," (deel I, bl. 429).

H. TIEDEMAN.

Bombardementen. Daar ik geloof, dat in deze oorlogzuchtige tijden, iedere bijdrage tot de nadere kennis van het krijgswezen, het publiek in het algemeen en den lezer van den *Navorscher* in het bijzonder welkom zal zijn, zoo geef ik hier eene lijst van de meest bekende bombardementen van het einde der zeventiende eeuw tot aan 1866.

Algiers	door de Franschen onder DUQUESNE in	1682 en 1683
Genua	» » » . .	1684
Tripoli	» » » . .	1685
Algiers	» » » . .	1688
Barcelona	» » » . .	1691
Brussel	» » » . .	1695
Toulon	» » Engelschen . .	1707
Tripoli	» » Franschen	1728—29
Gibraltar	» » Fransch. en Spanj.	1782
Algiers	» » Venetianen . .	1784
Rijssel	» » Oostenrijkers .	1792
Diedenhoven	» » Gecoaliseerden	1792
Landau	» » Pruis. en Oostenr.	1793
Yperen	» » Franschen . .	1794
Nieuwpoort	» » » . .	1794
Maastricht	» » » . .	1794
Maagdenburg	» » . .	1806
Glogau	» » » . .	1806
Breslau	» » » . .	1807
Kopenhagen	» » Engelschen. .	1807
Schweidnitz	» » Franschen . .	1807
Stralsund	» » » .	1807
Dantzig	» » Gecoaliseerden	1813
Algiers	» » Engelschen . .	1816
Antwerpen	» » Franschen . .	1832
San Juan d'Ulloa	» » . .	1838
Beyruth en *Saint-Jean d'Acre*	» Engelschen . .	1840
Barcelona	door ESPARTERO . .	1842
Sevilla	. .	1843
Tanger	door de Franschen . .	1844
Weenen	» WINDISCHGRÄTZ .	1848
Palermo	» den koning van Napels	1848
Messina	» » » » »	1848
Bomarsund	» de Engelschen . .	1854
Odessa	» » Gecoaliseerden	1854
Nystadt *Sweaborg*	» » Engelschen .	1855

Canton door de Engelschen en Amerikanen , . 1856—57
Palermo door den koning van Napels 1860
Ancona » PERSANO 1860
Vera-Cruz » MIRAMON 1860
Fort Sumter door de separatisten onder BEAUREGARD 1861
Belgrado door de Turken . . 1862
Kagosima (Japan) door de Engelschen, Franschen en Hollanders . . . . 1863—64
Charleston door de Federalisten 1863
Sonderburg » » Pruisen en Oostenrijkers . . . 1864
Valparaiso door de Spanjaarden 1866

Scholten — Scholtenboer. In eenige gemeenten in Gelderland worden de eigenaars van uitgestrekte landgoederen, nog uit het oude leenstelsel afkomstig, *scholten* en hunne vrouwen *scholtinnen* genoemd. Deze goederen erfden weleer over op den oudsten der zonen en, bij gemis van zonen, op de oudste dochter, en wel zoo, dat de overige kinderen daarvan weinig kregen; eene gewoonte, die wel deze goederen tot hiertoe heeft in stand gehouden, doch voor het overige ten uitersten onbillijk en onregtvaardig omtrent de overige kinderen is.

Van deze eigenaars sprekende, worden zij meestal *scholtenboer* genaamd; den naam *scholten* nemen zij bij hunnen familienaam aan en worden ook als zoodanig in de registers van den burgerlijken stand ingeschreven.

Wie deelt mij hieromtrent wat meer mede en vooral met welk regt zij den naam *scholten* als familienaam voeren?

K. v. S. n°. 2.

Reuter. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verscheen in het afgeloopen jaar, een korte biografie van dezen alom bekenden telegrafist. Kan iemand mij het nommer opgeven, waarin deze levensbeschrijving voorkomt?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Portret van Willem den ouden, graaf van Nassau, vader van prins Willem I. van Oranje (vgl. XVI. bl. 75, 268). Dat mijne mededeeling aangaande dit portret maar niet zoo gaaf zou worden aangenomen, kon ik verwachten. Reeds spoedig werd door den heer W. A. H. G. te Middelburg verklaard, dat hij in mijne overtuiging *niet* kon deelen, terwijl hij mijn *waagstuk*, om over zulke zaken maar uit *eigen oordeel* te besluiten, mij onder het oog brengt.

W. A. H. G. ontleedt zeer welwillend en met goede bedoelingen de door mij aangevoerde bewijzen voor de lezers van den *Navorscher*, om hen krachtens zijn *eigen oordeel* te waarschuwen tegen mijne meening. Reeds spoediger had ik hierop kunnen antwoorden, doch ik toefde daar mede, afwachtende of er nog door anderen bedenkingen in het midden zouden gebragt worden, wat echter tot heden nog niet is geschied; zoodat ik andermaal de pen opneem om voor de lezers van dit tijdschrift de aanmerkingen van den heer W. A. H. G. op hetgeen door mij over het gedachte portret geschreven is, uit *eigen oordeel* aan de waarheid te toetsen.

W. A. H. G. zegt: »Is het op de hier gegeven bewijzen niet wat *gewaagd* voor *zeker* aan te nemen, dat dit portret, *waarop alle titels en wapens ontbreken*, van bovengemelden vorst *moet* zijn?"

Hier wordt als zeker door W. A. H. G. gesteld, dat van alle vorstelijke afbeeldingen eerst dan met zekerheid kan bepaald worden, welke personen zij voorstellen, wanneer die afbeeldingen voorzien zijn van titels en wapens.

Wanneer men eerst een duizendtal oorspronkelijke geschilderde portretten van vorstelijke personen met historischen blik opmerkzaam gezien heeft, dan zal men zich overtuigd houden, dat op geen twintigste gedeelte daarvan insigniën, wapens, of namen ter aanduiding voorkomen. Het zijn alleen die afbeeldingen, met welke in openbare gebouwen de gehoorzalen enz. versierd zijn, waar een vorst als hoofd van den staat prijkt. Portretten daarentegen, voor hunnen huiselijken kring, voor hunne familiën, die zeer uitgebreid waren, bestemd, werden zonder insigniën geschilderd. Maar moeten nu zoodanige portretten door de gravure vermenigvuldigd worden om zoo de wijde wereld in te gaan, dan zal de kunstgraveur door bijgevoegde insigniën, wapens of spreuken de voorgestelde personen duidelijkshalve aanwijzen. Het komt mij voor, dat de heer W. A. H. G. bepaaldelijk aan zoodanige *prenten* gedacht heeft.

Voor den bijnaam *de oude* wordt als teregtwijzing aan de hand gedaan, het gewone gebruik van gelijke doopnamen van vader en zoon, zoo als nog in den burgerlijken zin *de oude* en *de jonge* worden onderscheiden, en dit zou dan hier het geval zijn.

Dat betwijfel ik echter zeer, en ik houde mij alsnog bij mijne opgegeven meening, tot dat grondige bewijzen mij leeren, dat ik verkeerd gezien heb, wanneer ik beweerde dat in het huis Brandenburg en daaraan vermaagschapte huizen niet alleen *de oude* maar ook *de rijke* en *de vrome* als erflijke titels voorkomen. Het staat bij mij alsnog vast, dat hier de titel *de oude* van den vader niet op zijn oudsten zoon en naamgenoot is overgegaan, maar op een anderen zoon; zoodat aan dien titel goederen verbonden waren, welke bij uitersten wil van den erflater, niet aan den regerenden persoon van dat geslacht, maar aan een verwanten broeder moesten overgaan en welke, bij ontstentenis van dien, eene dochter, zoo die bestond, ten huwelijk konde aanbrengen. Daardoor zijn zoo vele verbrokkelde gronden bij de duitsche vorsten ontstaan.

Wat het verschil betreft van het geboortejaar van onzen graaf WILLEM, zoo als het op de oorspronkelijke lijst voorkomt, en zoo als het door schrijvers van veel later tijd werd opgegeven, dit zal wel niemand, die eenigzins in genealogiën omgezien heeft, tot verwondering strekken. Ik heb aangenomen, dat de schilder, die tevens de opschriften op de lijst geplaatst heeft, deze jaartallen, die voor de belanghebbenden zigtbaar bleven, uit echte bron heeft verkregen.

Verder valt hier aan niets anders te denken. Wil men nu de *Genealogische Tabellen* van HUBNER (altijd eerder dan HOOGSTRATENS berigten) met verstand raadplegen, dan leze men voor alles eerst zijne voorreden, voor het 2de deel van dien reuzenarbeid geplaatst, waar HUBNER zegt: »Met geen voor-bedagt hebbe ik 'er eenige Fauten in dese driehondert en drie en dertig Tafels gebragt; maar wel meer als drie hondert en drie en dertig heb ik 'er in verbetert, en sullen 'er misschien nog wel *drie honderd en drie en dertig daar in gebleven sijn*, die andere daar in gemaakt hebben, en die ik ook anderen t'ondersoeken overlaat."

W. A. H. G. doet opmerken, dat ik maar zoo uit *eigen oordeel* het portret als dat van een vorstelijk persoon en wel van den vader van onzen WILLEM *den zwijger* aanwijs.

Zeker is het oordeel, door mij uitgesproken, van mij zelven; hoe moet ik aan een ander komen? Of nu W. A. H. G. zelve het bedoelde portret gezien heeft, weet ik niet; maar ik moet zeer betwijfelen, of hij uit *eigen oordeel* zegt, dat »alles even goed ja *beter* op een OTTO van Brunswijk kan worden toegepast."

Van genoemden OTTO heb ik geene afbeelding gezien. Ook de heer W. A. H. G. schijnt geen portret van dien hertog te kennen. Dat hij desniettemin ten gevolge van een jaartal, bij HUBNER door hem gevonden, evenzeer een *duitsch* vorst en wel dezen OTTO door het bewuste portret wil voorgesteld zien, terwijl hij alzoo het bekende verschil betrekkelijk het geboortejaar van graaf WILLEM hierdoor reeds beslist acht, dit schijnt mij al te voorbarig.

Wel laat W. A. H. G. soms in zijne reden invloeien »ik geef geenszins mijne veronderstelling voor de ware." Dit doet mij uit *eigen oordeel* denken aan de gewone phrase om schotvrij te blijven, terwijl men juist het tegendeel meent. W. A. H. G. waagt voorts de gissing, of niet de spreuk, LATET (zwijn) WRUETTEN, bij graaf WILLEM VAN DER MARCK, die genoemd werd en zich zelven noemde (?) *het wilde zwijn der Ardennen*, te huis behoort.

Zoo W. A. H. G. zijne verzameling spotprenten der XVIe eeuw had ingezien, dan zoude hij niet in het Ardenner woud naar de bedoeling der leus of zinspreuk van graaf WILLEM behoeven te zoeken. Wel werden de Spanjaarden zwijnen of spekken genoemd, doch dat kan hier niet, zoo als W. A. H. G. aanvoert, van toepassing op koning FILIPS of ALVA zijn, want waarlijk die hebben niet in den grond gewroet; maar wel op GRANVELLE, die drie zwijnshoofden in zijn wapen voerde. Moest de spreuk op PHILIPS of ALVA betrekking hebben, dan zou het *portret zelf* dertig of veertig jaren later moeten vervaardigd zijn. Aangaande den schilder LUCAS VAN CRANACH (den vermoedelijken vervaardiger van het gemelde portret) »stipt W. A. H. G. aan, dat het woord *oude* ook op hem toepasselijk kan zijn."

Dat is wat nieuws voor de beoefenaars van de geschiedenis der beeldende kunsten, en ongetwijfeld door W. A. H. G. uit *eigen oordeel* aangevoerd. Of hij echter zou kunnen bewijzen, dat eenig schilder, om zich van zijn zoon van denzelfden naam te onderscheiden, ooit zijn werk alleen zoo beteekend heeft, moet ik sterk betwijfelen. En ware dat hier het geval, dan zou de *zinspreuk* mede voor den schilder gelden.

Nu nog een fijne vond, dat namelijk het opschrift met verkortingen op de lijst gesteld kon zijn, welke verkortingen W. A. H. G. uit *eigen gedachten* aanvult, om er zoodoende het geboortejaar van WILLEM *den zwijger* in te vinden; maar dan konde LUCAS *de oude* deze schilderij niet gemaakt hebben, zegt W. A. H. G. Niet alleen is dit waar, maar als LUCAS *de oude* die geschilderd had, wat bij den eersten opslag van het oog een deskundige zal ontkennen, dan zou

de kunstwaarde van het stuk wel twintig malen lager staan dan wanneer het door LUCAS *den jongen* geschilderd ware, en dezen alleen heb ik genoemd.

Wat de drie takjes leliën van dalen, die graaf WILLEM in de hand heeft, met de drie fransche leliën gemeen zouden hebben, zooals W. A. H. G. bijbrengt, begrijp ik niet: want het prinsdom Oranje, door RENÉ VAN CHALONS aan het huis van NASSAU gekomen, had in dien tijd nog niets gemeens met de fransche kroon. Dat is duidelijk gebleken bij den dood van prins WILLEM III, door de aanspraak, welke het huis BRANDENBURG maakte op Oranje. Wij behoeven dit hier niet uit een te zetten. Wilde men die leliën tot vroegere tijden terug brengen, dan waartoe het bewuste portret behoort, dit zou nog minder passen, daar het nog geenszins is uitgemaakt, of de *wapenleliën* niet oorspronkelijk *padden* waren, zoo als zelfs nog heden VICTOR HUGO de leliën van het fransche wapen *padden* noemt.

Van het bovenstaande is dit de slotsom, dat door W. A. H. G. niets is bijgebragt, wat mij zoude kunnen bewegen om mijne meening ten aanzien van het portret terug te nemen of mij tot andere gedachten te brengen. Zoodra echter grondige bewijzen, al ware het er slechts één, worden geleverd, zal ik de eerste zijn om mijne dwaling te herroepen, want de waarheid is mij boven alles welkom. Van overijling kon ik mij in dit geval niet beschuldigen: want meer dan twintig jaren was mij reeds alles, wat ik gemeld heb, bekend, eer ik er openlijk in den *Navorscher* over schreef.

U. C. KRAMM.

Graftomben in de groote kerk te Bergen op Zoom (vgl. XVII. bl. 44). Deze kerk heeft tweemalen zwaar geleden, in 1622, toen zij door SPINOLA beschoten werd en vooral in 1747, toen zij door de Franschen werd gebombardeerd. Het oostelijke gedeelte der kerk werd toen geheel vernield. »Lorsqu'on acheva de détruire la partie orientale de la grande église" zegt FAURE, *Histoire abregée de la ville de Bergen-op Zoom*, p. 201, »un bourgeois nommé COPPENS eut la louable curiosité de recueillir les epitaphes, à mèsure qu'on levoit de terre les cercueils qu'elle renfermoit, et qui pour la plupart etoient ceux des Hauts Seigneurs de Bergen-op-Zoom qui furent portés et déposés dans la chapelle du château. Comme ce zelé patriote a bien voulu me faire présent de sa collection, que je garde précieusement, je dirai qu'on y admiroit surtout les mausolées dressés en l'honneur de MARGUERITE DE ROUVROI et de MARGUERITE DE SAINT-SIMON, de JEAN DE GLIMES, de PHILIPPE DE BERGEN, D'ADRIENNE DE BRUMEN et de son époux JEAN DE BERGEN et DE WALHEIM chevalier de la Toison d'or, d ANTOINE, premier marquis, de LOUIS et de JEAN II.

Het uitvoerige grafschrift van dezen laatsten voegt FAURE er bij, en vervolgt dan:

Il étoit sans doute déplorable qu'une partie si precieuse de ce pompeux édifice eut été détruit: mais le reste aiant été ruiné en 1747 tous les somptueux cataphalques qu'il renfermoit seroient en oubli, si je ne rappelois ici ceux du drossard DE RYT de la maison de Romersvale, du fameux BRUCIUS, des deux freres PAULUS et MARCELLIS BAX, de PHILIPPE LE ROI, de DU ROUK, du comte de BRUCE, de MORGAN et de tant d'autres personnes distingués, auxquels le mérite, la science ou la valeur avoient acquis des droits si légitimes à l'immortalité."

Weet men ook waar die verzameling van COPPENS, welke later het eigendom van FAURE werd, gebleven is en of zij nog bestaat?

LAMED.

Medaille Pelgroms (vgl. XVII. bl. 11). Dat de *laatste* PELGROM in 1687 te Antwerpen overleed, betwijfelen wij. Vooreerst lees ik in ditzelfde n°. van den *Navorscher*, bl. 25, onder de kerkwapens te Batavia, »n°. 6 JACOB PELGROM, oud-directeur van Bengale, 27 maart 1713." Daarenboven heb ik, in mijne jeugd, te Leiden, eenen bejaarden notaris PELGROM gekend, gestorven naar gissing omtrent 1815.

B.

Hensbeker »van het college van den Hondsbossche genaamd Aelbrecht van Beieren, bewaard op het huis te Petten. Wie dezen uitdronk bekwam het bekende aardige diploma van de jacht op zee en de visscherij in de duinen." Zoo leest men bij SCHELTEMA, *Geschied- en letterkundig mengelwerk*, 4e. deel 2e. stuk bl. 302, zijnde de geschiedenis van den dagelijkschen kost in de burger-huishoudingen. Waar vindt men dit diploma beschreven? En bestaat die hensbeker nog?

B. J. A. M.

Grafschriften in kerken (vgl. XVII. bl. 10). Er moet in de sterfjaren van mr. M. BEVERS en zijne huisvrouw ergens eene drukfout schuilen. Zou de man gestorven zijn in 1704, oud 35 j., en de vrouw in 1701, oud 52? Dan zou zij 20 jaren ouder dan haar man geweest zijn. Men leze voor 35, 53 of 55 — of wel, voor 52, 25 jaren.

[Een drukfout wordt t. a. pl. niet gevonden. 't Is echter niet onwaarschijnlijk

dat in een der vier getallen eene fout schuilt. Misschien dat een onzer lezers in Zeeuwsch Vlaanderen in de gelegenheid is het opschrift op den steen na te zien en ons de ware lezing mede te deelen.]

Een stuk geschut met drie trompen. Het is thans aan de orde van den dag met nieuwe en verbeterde (meer moordende) oorlogsmateriëelen op te dagen, maar ik heb nog niet vernomen of men over stukken geschut met drie trompen heeft gehandeld, trouwens ik herinner mij niet, noch in den Tower te Londen, noch in het Museé d'Artillerie te Parijs iets dergelijks te hebben gezien; en echter heeft dat bestaan of bestaat misschien nog. Het volgende staat als eene merkwaardigheid te boek gesteld: »Te Venetiën in deze stadt is een stuck gheschuts, dwelck *drie trompen* heeft, ende men kander drie kogelen te ghelijcke uytschieten, daer staen dese woorden opghescreven:

Cerberus evomitat triplici de gutture flammas,

dat is: »Cerberus de Hell-hond kan vier spouwen uyt drie kelen. Mach ick oock niet dien naem voeren, ick kon 't hem seer fraey na-spelen." Zie WELHEM BAUDART *Ghedenckweerdighe leerzame ende aerdighe spreuken enz.* Te Amsterdam bij J. E. KLOPPENBURGH, 1620, 4°. II. 153.

U. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Nog iets over Boiste (vgl. XVII. bl. 19, 70). In de laatste aflevering die er van LAROUSSÉ'S »*Grand Dictionnaire*" verschenen is, vind ik nog het volgende aangaande de anecdote van BOISTE.

»Dans l'édition de 1803, on lisait parmi les exemples du mot spoliateur: »*Loi spoliatrice* (BONAPARTE)" Ces mots parurent contenir un épigramme: BOISTE se vit forcé de faire un carton et de substituer le nom de FRÉDÉRIC *le Grand* à celui du premier consul"

De »explication ingénieuse" evenwel, waarvan T. G. gelezen heeft dat zij den lexicograaf redde, kan ik, ondanks de vele nasporingen die ik mij getroost heb, nergens vinden. H. TIEDEMAN.

Johan Sems (vgl. XVI. bl. 339, 366; XVII. bl. 11, 72). Bij mij is nog een vijfde portret. Het stelt hem voor in krachtvollen leeftijd, 48 jaren oud, in medaillon, waardoor, gelijk door de kleeding, het zich van de andere onderscheidt. Op 't medaillon staat: JOHAN SEMS, *out* 48, *anno* 1621. Van onderen zijn bekend wapen. In de vier hoeken rondom het medaillon, vier vrouwenbeelden, een met globe en graadmeter? een met globe en passer, een met passer en de teekening eener vesting, een met een cijferbord in de hand. In den linker hoek P. HARLING., het merk van den bekenden P. FEDDES HARLINGENSIS.

In den onderrand zijn gewone zinspreuk: *Toute chose* etc. — *Nature.* in 4to.

De heer E. laat hem, als in 1623 51 jaren oud zijnde, in 1572 geboren worden. Het kan even zoo goed in 1573 geweest zijn, wijl het andere portret heeft: *out* 27 *Ao.* 1600, en het bovenstaande, *out* 48 *anno* 1621.

L. BODEL NYENHUIS

Min gewone drukwerken (vgl. XVI. bl. 339, 366; XVII. bl. 13, 75). Bij mij is de duitsche overzetting van J. VAN LENNEPS *Roos van Dekema*, overgezet door L. T. MOSELER, (d. i. LUDWIG TROSS, Moseler, of Mosellanus). Hamm, 3 bde. 1837, 8°. op *rozenrood papier* gedrukt, waarvan slechts 3 exempl. in die kleur bestaan. Er was ook eene vroegere, veel minder goede vertaling te Aken verschenen. De eerstgenoemde verscheen met medeweten van den oorspronkelijken schrijver. Eene fransche vertaling verscheen door A. DUBOURCQ en en A. DEFAUCOMPRET, 2 vol. Parijs 1840. 8°.

Min gewone drukwerken. Men vindt het wel meer, dat enkele exemplaren van een werk op papier van eene andere kleur gedrukt zijn. Zoo heb ik van de honderd *Christelijke zinnebeelden naar* GEORGETTE DE MONTENAY door ANNA ROEMERS VISSCHER, uitg. door A. D. SCHINKEL, 1854, kl. 4°, niet in den handel, waarvan de meeste exemplaren op gewoon wit papier gedrukt zijn, een prachtig exemplaar gezien op rozenkleurig papier. Het is in bezit van den uitgever van den *Navorscher*, den heer C. M. VAN GOGH.

P. L. Wz.

Een gedicht (vgl. XVII. bl. 47, 75). Met dankzegging voor de vriendelijke aanbieding van den heer B. N., van welke ik geen gebruik behoef te maken, daar het opgegevene werk van mevr. MEERMAN onder mijn bereik is, moet ik mededeelen, dat genoemd gedicht niet het door mij bedoelde is. Wel heeft dit klaarblijkelijk betrekking op dezelfde geschiedenis; echter was het door mij bedoelde vers alleen eene geschie-

denis, terwijl in dit meer de trouw der vrouw wordt bezongen.

T. H.

Een gedicht. Men vindt deze geschiedenis ook bezongen in: *Mozaïk. Kunst-album*. Haarlem A. C. KRUSEMAN, 186.? onder den titel van: *Ebba Niels*, door S. J. V. D. BERGH, in 38 vierregelige coupletten en versierd met eene staalgravure naar H. F. C. TEN CATE.

Naar ik meen overgedrukt uit de *Aurora* van 1845 of 1846.

R. D. M. B.

[Ook R. v. G. wijst den vrager het laatstgemelde gedicht aan, voorkomende in de *Aurora* van 1847, bl. 117.]

Historie der Sevarambes. Voor mij ligt een zonderling boek, getiteld: »Historie der Sevarambes, volkeren die een gedeelte van het derde Vasteland bewoonen, gemeenlijk *Zuid-land* genaamd; behelzende een naauwkeurig verhaal van de Regering, Zeden, Godtsdienst, en Taal, dezer tot noch toe aan de volkeren van Europa onbekende Natie.

Uit het Fransch in het Nederduitsch gebracht door G. VAN BROEKHUIZEN, vercierd met veele uitsteekende kopere figuren. Amsterdam by TIMOTHEUS TEN HOORN 1682.

Het geheel bestaat uit 4 deelen, met verscheidene platen; de titelprent is van J. LUIJKEN.

Dat het boek meer op een roman dan op eene ware geschiedenis gelijkt, zal wel zeker zijn. Wat weet men buiten dit boek van de *Sevarambes*, van den schrijver kapitein SIDEN, dr....... en den vertaler G. VAN BROEKHUIZEN? Was deze laatste misschien ook een bloedverwant van JOAN VAN BROEKHUIZEN?

J. BOUMAN.

Gesselius. JAC. CATS, in zijn 82 jarig leven (uitgave van R. FEITH, XIX. bl. 153), noemt GESSELIUS te Leiden zijn leermeester in 't Grieksch. Maar dit had niet lang geduurd:

»Of ziet de goede man is elders heen gerukt.
De stadt van Amersfoort, daerin hij was geboren;
Heeft hem tot Opperhooft van hare school verkoren.
Siet daer lag toen mijn Griecks, en wat er is omtrent, enzv.

Nu zie ik in VAN BEMMELS *Beschrijving van Amersfoort*, I. 432, dat: JOH. CORNELIS GESSELIUS in 1575 te Amersfoord als rector der lat. scholen is aangesteld. Deze moet dus een ander zijn dan de door CATS genoemde, wijl onze volksdichter in 1577 geboren is. Wie kan dit raadsel oplossen?

J. C. K.

Lambertus Bicker, vermaard geneesheer en schrijver, in de vorige eeuw te Rotterdam woonachtig, huwde JOHANNA GEERTRUIDA CAARTEN.

Wie zou mij kunnen zeggen, wanneer en waar dit huwelijk heeft plaats gehad?

Te vergeefs zoekt men hiernaar bij V. D. AA, *Biogr. Woordenboek*, alwaar gemelde d[r]. BICKER in voce voorkomt.

PHINEAS.

Klaasje Zevenster. Ingevolge de opinie van P. L. Wz. (zie *Navorscher* dl. XIV. bl. 360) en waarmede ik geheel overeenstem, vraag ik aan diegenen onder de lezers van den *Navorscher*, die er mede bekend mogten zijn:

De wezenlijke namen der personen die onder verdichte namen voorkomen in m[r]. J. VAN LENNEPS *Klaasje Zevenster?*

Ook wist ik gaarne den naam van den schrijver van *Klaasje Zevenster is niet dood* en of deze *wezenlijk* een der zeven pleïaden geweest is.

B. b.

Klaasje Zevenster. In den *Navorscher* was gevraagd naar den naam van *den heer van Espenblad*, die in den roman van m[r]. J. VAN LENNEP, *Elisabeth Musch*, voorkomt. Toen een der medewerkers deze vraag onbescheiden achtte, merkte ik t. a. pl. op, dat ik dit niet kon toestemmen: de heer VAN LENNEP had zijn boek voor elk verkrijgbaar gesteld, en zoo doende zijnen lezers het regt gegeven, opheldering te zoeken van al hetgeen hun daarin duister voorkwam. Hetzelfde geval hebben wij hier. Velen meenen, dat van KLAASJE ZEVENSTER en andere personen in dezen roman voorkomende, alleen de namen verdicht zijn, maar dat zij onder andere namen inderdaad hebben geleefd en, wat de hoofdzaken betreft, gehandeld zoo als daar verhaald wordt. Dat zij nu wenschen en hun best doen er meer van te weten, is zeer natuurlijk en daarin is niet de minste onbescheidenheid gelegen jegens den heer VAN LENNEP, die er hen door de uitgave van zijn boek toe opgewekt, ja men zou bijna mogen zeggen uitgenoodigd en aangespoord heeft.

In zoo verre beroept zich de vrager te regt op hetgene ik t. a. pl. gezegd heb. Maar hij vergeet dat er onderscheid is tusschen beide romans. De personen die in de *Elisabeth Musch* voorkomen, zijn reeds lang dood en begraven. Zij behooren tot

de geschiedenis. Er is niets, wat ons verbiedt, al wat omtrent hen, die voor tweehonderd jaren geleefd hebben, bekend is, openbaar te maken, te bespreken, te beoordeelen. Maar indien, zoo als de vrager meent, *Klaasje Zevenster* ons voorvallen mededeelt die inderdaad geschied zijn, dan betreffen zij personen, die voor veertig jaren geleefd hebben en waarvan sommige waarschijnlijk nog leven. Hun zou het zonder twijfel niet aangenaam zijn, indien hunne namen in verband met den roman des heeren VAN LENNEP in een tijdschrift genoemd werden. Lijsten, zoo als B. b. verlangt, kunnen daarom in den *Navorscher* niet worden opgenomen. Alleen vragen, mededeelingen of ophelderingen omtrent dit werk, die niemand aanstoot geven, kunnen er plaats vinden. P. L. Wz.

Klaasje Zevenster. Er werd onlangs gesproken over eene duitsche vertaling van dezen roman. Wie vermag mij inlichtingen te geven omtrent den vertaler, en het blad of tijdschrift waarin de vertolking in feuilletons wordt opgenomen.

Geschiedenis der boekbinderskunst (vgl. XVI. bl. 305; XVII. bl. 46, 75). Om de lijst van J. L. A. I. zoo volledig mogelijk te maken, geef ik hier nog enkele werken op, die tot dit onderwerp betrekking hebben.

1. *Art du relieur par* DUDIN (1 cahier) in de: »*Description des arts et metiers, faite ou* »*approuvée* par M. M. *de l'academie des* »*Sciences*, Paris, 1761—89, 113 cahiers, gr. »fol. fig., qui se relient en 27 ou en 30 vol." — »Nouvelle édition, augmentée par J. E. »BERTRAND, Neuchâtel 1771—83, 19 vol. »4. Tome XX, contenant *l'art de l'imprimeur* »par BERTRAND-QUINQUET, Paris, an VII »(1799). 4."

Hoogst waarschijnlijk vindt men ook onder de handboeken door RORET te Parijs uitgegeven een »*manuel du relieur*."

2. C. G. SCHWARTZII. — »*De Ornamentis* »*Librorum et variae rei Literariae Veterum* »*supellectili*, dissert. VI., coll. J. H. LEUSCH- »NERUS, 4to, Lips. 1756.

3. J. HANNETT, — »*Bibliopegia, or the art* »*of bookbinding, in all its branches*, 4th edition, »London 1848, 12."

BRUNET schrijft den naam van den schrijver ANNET, maar die spelling is foutief.

4. JAMES B. NICHOLSON, — *A manual of the art of bookbinding*, containing a full instruction in the different branches of forwarding, gilding and finishing, also the art of marbling book-edges and paper.... the whole designed for the practical workman, the amateur and the book-collector. Philadelphia, 1850, in -12.

5. Zie voorts het interessante artikel »*Bookbinding*" in de vierde, of »*Arts and Sciences*" afdeeling der »*English Cyclopaedia*, conducted by CHARLES KNIGHT." Daarin wordt o. a. eene verhandeling over de boekbinderskunst, door den heer JOHN LEIGHTON in een vergadering der »*Society of arts*" voorgelezen, zeer geprezen. Die verhandeling is aldus getiteld:

»On the library, books, and binding, particularly with regard to their Restoration and Preservation." H. TIEDEMAN.

Volksliedje in 1813, beginnende:

Wat een geluk voor 's Gravenhage,
Elk mag weêr Oranje dragen, etc.

te 's Gravenhage verspreid en jaren daarna nog gezongen, volgens D. J. TEN ZELDAM GANSWIJK. *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Staatsbestuur in ons vaderland*, en aldaar in het 1^{e} deel, pag. 59, gedeeltelijk gedrukt. Wie kent of heeft het nog geheel, en wil het mededeelen aan

B. J. A. M.

Van Os. Iedereen zal zich stellig wel de zotte geschiedenis van den pseudo-dichter VAN OS herinneren. Hij zond *quasi* gedichten aan de *Nieuwe Goesche Courant*. Kan een uwer lezers mij opgeven, in welk nommer der *Haarlemsche Courant* de advertentie te vinden is, waarin de Haagsche grappenmakers hem ter dood brengen?

Aanhaling. »**Les Anglais s'amusaient tristement.**" Waar kan ik deze eigenaardige zinsnede vinden? Zoo ver ik weet, moet zij van een der volgende kronijkschrijvers zijn: COMINES, FROISSART, MONSTRELET of SULLY, welligt heeft haar ook een latere schrijver gebezigd, doch dit is niet waarschijnlijk.

Vrouwen gebezigd als correctors op drukkerijen. Sedert eenigen tijd is men er hier en elders op uit, om in sommige industriën handenarbeid, tot dus verre door mannen verrigt, aan vrouwen op te dragen. — Nu lees ik in mijn *Conversations lexicon* in v. *Elzevier:* »Als eine den ELZEVIEREN eigenthümliche Maxime erzählt man, sie hatten einen grossen Theil ihrer Drucke durch Frauen corrigiren lassen, in der Voraussetzung, dasz diese dabey sich nie eine eigenmächtige Veränderung des Textes erlauben würden."

Dit noopt mij om te vragen, of er eenige grond bestaat, om dit berigt als waarheid aan te nemen.

Amsterdam.

BERG VAN DUSSEN MUILKERK.

Jodocus Calcovius en de Blaeuwen. Over WILLEM JANSZ. BLAEU, zijne geboorte- en woonplaats, wapen en afstammelingen is reeds in vorige jaargangen van den *Navorscher* herhaaldelijk gehandeld: ik wensch dit nu te laten rusten, omdat de beantwoording dier vragen mij voorkomt alleen eenig meer bepaald belang te kunnen hebben voor die afstammelingen, die nog heden ten dage zijnen naam voeren. Thans wensch ik eene vraag te doen, met betrekking tot den brand van de beroemde boek- en plaatdrukkerij van zijnen zoon JOHAN BLAEU, die op den 22[sten] februarij 1672 te Amsterdam plaats had: uit den *Hollandschen Mercurius* van die dagen kan men zien, dat de vlokken van platen en papieren van de Gravenstraat of 't Hol achter de Nieuwe Kerk, tot het Amsterdamsche tolhek op den Haarlemerweg vlogen, terwijl JAN VAN DER HEIDEN onder meer bijzonderheden opgeeft, dat de eigenaars de schade berekenden op de ontzaggelijke som van *f* 382.000.

Nu lees ik bij FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, I. 582, dat er in die dagen waren, die dezen brand aanmerkten als eene geregte straf des hemels voor het drukken van zoo vele papistische boeken; »non deerant haeterodoxi, qui exprobrarent, hanc esse poenam tot papisticorum librorum, ac idolatriae missaticae ministerium ejus typis excusorum totoque orbe dispersorum." Uit hetgeen voorafgaat blijkt, dat onder het pseudoniem van JODOCUS CALCOVIUS door JOHAN BLAEU misboeken en breviaires van allerlei aard gedrukt werden, en dat hij ook de *Acta Sanctorum* op de pers had: vooral de kerkboeken met roode letters, bij de Catholijken zoo geacht, werden bij hem en anderen in grooten getale gedrukt: dit zelfde bevestigt LETI als hij zegt, *Teatro Belgico*, I. bl. 414, van zijne persen sprekende, »dove escon le opere a lettere rosse, che sono di maggiore stima tra Catolici."

Nog zoude ik gaarne weten, of van dezen specialen tak van den hollandschen boekhandel, en van de amsterdamsche pers in het bijzonder, ook nog bijzonderheden bekend zijn, en of werkelijk, wat op naam van JODOCUS CALCOVIUS uitgegeven werd, afkomstig was van de persen van BLAEU.

Dat de BLAEUWEN in betrekking stonden met het hof van Rome, zoude ik vermoeden uit bijzonderheden, door FOPPENS medegedeeld: dat een hunner, WILLEM, een zoon van JOHAN, die een der eerste kerkmeesters van de Eilandskerk geweest is, Italie en ook Rome bezocht heeft, blijkt mij uit een bruiloftsdicht van VONDEL, dat 1658 tot jaartal heeft.

Hoe de nieuwe impost op de consumptie van de papieren van augustus 1674 den bodem insloeg, zoowel aan het drukken van misboeken als aan dat van de honderd duizenden engelsche bijbels, is van elders bekend.

Amsterdam.

BERG VAN DUSSEN MUILKERK.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Beeld boven de Mariakerk te Utrecht (vgl. XIV. bl. 15). Op deze vraag, die behoort tot de onbeantwoord geblevene van het XIV[e] deel, kan ik berigten, dat op het in 1421 vernieuwde koor het beeld stond van den stichter der kerk, keizer HENRIK IV, in het jaar 1082, met het zwaard en den rijksappel.

Het beeld was van hout, ongeveer in levensgrootte, en is bij de slooping van het laatst overgebleven gedeelte van die kerk in 1844 overgebragt naar de verzameling op het stadhuis aldaar, alwaar het, naar ik meen, nog bewaard wordt. — De Mariakerk was gebouwd ten gevolge van het verwoesten eener dergelijke kerk door het krijgsvolk van keizer HENRIK IV, bij de belegering van Milaan, en dus zonder twijfel naar het voorbeeld van deze. Zij werd afgebroken in 1813, behalve het koor, dat tot 1844 staan bleef, zie het *Utrechtsche Tijdschrift* van VAN DER MONDE, jaarg. 1835 bl. 199, en *Les églises Romanes des Pays-Bas*, door steller dezes, Utrecht, KEMINK & ZOON 1858.

M. E. v. Z.

Portretten met wapen van Wemeldinge. Op twee portretten komen voor: op het mansportret het wapenschild van het geslacht en de heerlijkheid van Wemeldinge (zie wapenkaart v. Zeeland), doch het gouden kruis op een schild van *sabel* in plaats van *keel*: met het jaartal 1447 (aet. 44).

Op het vrouwenportret hetzelfde, doch gehalveerd (parti) een loopende vos op een groen veld, met het jaartal 1449 (aet. 33).

Achter op de schilderijen, onlangs te Amsterdam op eene verkooping gekocht, waren blijkbaar briefjes met de namen gehecht geweest, doch daarvan afgescheurd. Wie kan uit wapens en jaartallen die namen te regt brengen?

ZEELANDUS.

TAALKUNDE.

Petroleum (vgl. XVII. bl. 38). Wij kennen aan *petroleum* het vrouwelijk geslacht toe, volgens den vasten regel, dat vreemde woorden bij ons hetzelfde geslacht aannemen als 't zuiver nederlandsche woord heeft, waarvoor ze in de plaats komen of dat men er onder verstaat. Daar *steenolie* of *aardolie* vrouwelijk is, moet ook *petroleum* het zijn, in weerwil der latijnsche grammatica. Bovendien doet zeker in dit woord de klankverwantschap tusschen *oleum* en *olie* veel af; geen apteker zal tegen zijn bediende zeggen: geef mij HET *oleum ricini* eens aan! 't Is er mede als met *azijn, cement, diluvie, kronijk, scepter, studie, tempel,* die volgens de taal waaruit zij ontleend zijn, onzijdig behoorden te wezen, even als *abrégé, abuis, adieu, advies, blazoen, idee, kanaal, karakter* enzv. 't niet behoorden te zijn.

CONSTANTER.

Lawaai of wind maken (vgl. XVII. bl. 55). Noch dl. IX. bl. 171, noch ergens elders in den *Navorscher* heb ik den oorsprong van het woord *lawaai* kunnen vinden; wie helpt mij teregt?

Dat het woord *lawaai* gelijk zou staan met *wind maken*, kan ik niet toegeven. — Immers gebruikt men hier het woord *lawaai,* in de beteekenis van: harde wind; oproerige beweging; leven maken, enz. Van daar zegt men: *Daar is veel lawaai in de lucht; er is lawaai in den polder; wat maakt die vent een lawaai;* hier heeft *lawaai* veel overeenkomst met *gewaai. Lawaai maken,* is wel hetzelfde als *wind maken, leven maken, geweld maken,* enz.

Maar van waar nu het eerste lid: la? Men zou dit gedeelte evenwel kunnen weglaten, en zeggen, — zoo als men trouwens ook dikwijls doet: *er is veel waai in de lucht,* enz.

Zou tot meerder opheldering hier ook kunnen dienen, het ten opzigte der Joden veel in gebruik zijnde woord: *awaai,* of *owaai.* Van daar: *awaai riep de Jood;* Joden-awaai, of lawaai; Joden-poerim (purim).

Laat waaien heeft meer de beteekenis van: *Laat loopen, laat gaan: Laat hem waaien.*

J. BOUMAN.

Lawaai. Dat de heer BOUMAN niet heeft kunnen vinden wat ik in den *Navorscher* omtrent dit woord gezegd heb, is het gevolg van eene drukfout. Ik heb het *Nav.* VIII. bl. 171 genoemd onder de woorden ontstaan door zamensmelting van het lidwoord met een zelfstandig naamwoord. *Laweyt,* het fransche *l'aubade,* beteekende oorspronkelijk ochtendmuzijk; later elke muzijk, op welken tijd van den dag ook, op straat uitgevoerd (PLANTIJN zegt: »l'aubade qu'on joue en aucunes villes sur le midy et sur le soir devant l'hostel de ville"); vervolgens drukte, luidruchtigheid (bij KILIAAN is het werkwoord *lauweyten,* ludere, rem agere ludicram, gesticulari), in welke beteekenis het geheel overeenkomt met ons *lawaai.* Dat de klank *ei* in *aai* overgegaan is, maakt geen bezwaar; het zijn verwante klanken, de eene gaat gemakkelijk in den anderen over. *Weit* voor *waait, neit* voor *naait* en derg. vinden wij meermalen in werken uit de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw. Het omgekeerde, overgang van *ei* in *aai,* hooren wij in verschillende streken van ons vaderland, en overal zegt en schrijft men *bekaaid,* wat eigenlijk zijn moest *bekeid.*

Maar hiermede is het woord nog niet verklaard. Is *lawaai* uit *laweit* ontstaan, dan is ook de *t* aan het einde weggevallen, en apocope der *t,* vooral wanneer die wordt voorafgegaan door eenen klinker of tweeklank, is iets zoo zeldzaams, dat indien er niet eene bepaalde oorzaak van was aan te wijzen, mijne verklaring reeds hierom alleen onaannemelijk moest geacht worden. Doch ik geloof, dat in dit woord het verdwijnen der *t* wel te verklaren is. Behalve *lauweyt,* ludus, ludicrum: ludus matutinus: cantio honoraria: cantiuncula antelucana, vulgo matinada: praeludium, praelusio, geeft KILIAAN nog op *lavuyt,* nugae, nugamenta, ludificatio: *lavuyt gheven,* verba dare, ludificare : *lavuyten,* nugari et parasitari. Ik houd dit nu voor hetzelfde woord als *laweyt.* Dat de beteekenis niet *geheel* dezelfde is, doet niets af. Want van woorden uit vreemde talen kent het volk de juiste beteekenis niet. Vandaar dat zulk een woord, wel eens eene beteekenis aanneemt, die van de oorspronkelijke nog al ver afwijkt, en ook, dat het in de taal opgenomen wordt in twee vormen, die elk zijne bijzondere beteekenis hebben: men denke slechts aan *vrucht* en *fruit,* beide van het latijnsche *fructus,* ofschoon het laatste niet regtstreeks, maar door het Fransch tot ons gekomen is. Zoo verkregen *laweit* en *lavuit* beide de beteekenis van spel; spel gebruikte men in vroegeren tijd zoowel voor vermaak, vrolijkheid, en hiermede ging luidruchtigheid, drukte, meestal gepaard, als voor scherts, spot, en nu schijnt het dat lang-

zamerhand *laweit* meer in de eerste, *lavuyt* meer in de tweede dezer beteekenissen gebruikt werd.

Zoo iets moest gebeuren sedert men *laweit* en *lavuit* als verschillende woorden begon te beschouwen, en dat men ze reeds in het laatst der 16e eeuw zoo beschouwde, blijkt uit de wijze waarop zij in KILIAANS woordenboek opgegeven worden. Want de vraag of er synonyma zijn, dat is: woorden die geheel dezelfde beteekenis hebben, waarover zooveel gehaspeld is, valt niet moeielijk te beantwoorden. Zij zijn er zonder twijfel; maar zij hebben eenen korten tijd van bestaan. Want of een van beide wordt weldra niet meer gebruikt, of metter tijd wordt de beteekenis van het eene of wel van beide eenigzins gewijzigd, zoodat zij ophouden echte synonyma te zijn. Zoo is het b. v. gegaan, toen nevens het oude woord *verw* het vreemde woord *kleur* (lat. color, fransch couleur) werd ingevoerd. In den beginne hadden deze geheel dezelfde beteekenis; nu is dat reeds sedert geruimen tijd het geval niet meer: men spreekt b. v. niet meer, zoo als oudtijds, van de *verw* maar van de *kleur* van eene bloem.

Maar KILIAAN geeft als beteekenis van *lavuyten* ook op parasitari. Hoe komt het daaraan? Op deze wijze. Wij vinden bij hem een ander woord, waarvan ik den oorsprong niet ken, maar dat wel niet hetzelfde zal zijn als *laweit* of *lavuit*, en dat waarschijnlijk (de uitgang *aye* doet het vermoeden) uit het Fransch of eene andere der romaansche talen overgenomen is, namelijk *labbaye*, epulum, met de zamenstellingen *labbaeybrood*, panis epularis, *labbaeymaerte*, ancilla epularis, parasita, *labbaeyemaertken*, ancilla scoparia, mediastina en het werkw. *labbaeyen*, epulari, et parasitari. TEN KATE, *Aanl.*, dl. II. bl. 655, wil het van *labben* afleiden, doch vanwaar dan de uitgang *aye*? In een decreet van de belgische bisschoppen, van 21 april 1697, wordt gesproken van het »verfoeyelijck misbruyck van die dertele ende onbeschaemde samenkomsten van jongmans ende dochters in de herbergen, ende alle andere voorvallen, die men op sommige plaatsen noemt *labbayen*, quanselbier, spinningen, ofte met andere namen." (*Belg. Museum*, I. bl. 317) en een schrijver van onzen tijd, aangehaald bij DE JAGER, *Archief van Nederl. taalk.* dl. IV. bl. 182, zegt er van: »By onze landlieden rond Antwerpen, en mogelijk ook wel elders, wordt het steeds in eenen meer bepaalden zin [dan bij KILIAEN] gebezigd, en beteekent dan een feest, dat, buiten het eigentlijke bruiloftfeest, door jonggehuwden aan geburen en verdere bekenden wordt gegeven." Men heeft later de woorden *lauweyt, lavuyt* en *labbaeye*, beide waarschijnlijk van vreemden oorsprong en in klank veel met elkander overeenkomende, beide eene vrolijke partij, hoewel van verschillende soort, te kennen gevende, met elkander verward, en zoo eene der beteekenissen van *labbaye*, die van parasitari, op *lavuyt* overgebragt.

Nog vinden wij bij KILIAEN *laveyen*, vagari otiose, otia agere, errare, palari; pascere errando sive palando: j. schoften, otiari sive pascere et errare quatuor statutis diei horis. Ang. leave. i. desinere, quiescere, requiescere, remittere.

Men ziet KILIAAN houdt het voor hetzelfde met het engelsche *to leave*, en zoo doet ook de heer KOENEN in DE JAGERS *Archief*, dl. IV. bl. 135. Volgens HUYDECOPER, *Proeve*, dl. I. bl. 279, schijnt PLANTIJN het gelijk te stellen met *laveren*.

Geene van beide dezer afleidingen komt mij aannemelijk voor: beide toch laten den klank ei onverklaard. Eerder zou ik gissen (ik geef het echter voor niet meer dan eene gissing), dat *laveyen* hetzelfde is als *labbaeyen*. De eerste beteekenis zou dan zijn die, welke KILLIAAN opgeeft, *schoften*. Letten wij eens op de beteekenissen, welke dit woord doorloopen heeft. *Schaffen* beteekent onder anderen ook den maaltijd bezorgen, opdisschen. HOOFT b. v. noemt in zijn *Schick* (reglement) *van de dichtschool in Liefd bloeijende* degenen, die »de maeltijden schicken," *schaffers*, en nog zeggen onze zeelieden: »de kok schaft van daag erwten met spek, wij zullen eten wat de kok schaft," enz. De *schaft* is dan wat geschaft of opgedischt wordt. Maar wat geschaft wordt, wordt gegeten, en ten gevolge daarvan verkreeg *schaffen* de beteekenis van eten. Dit geschiedde vooral, sedert het woord eene verandering had ondergaan, waardoor het minder gemakkelijk herkend werd. Meestal werd daarvan de derde persoon (*schaft*) en het verl. deelwoord (*geschaft*), die beide op *t* uitgaan, zeldzamer de infinitivus *schaffen* gebruikt. Daardoor kwam het, dat men begon te meenen, dat dit *schaft* en *geschajt* tot een werkwoord *schaften* behoorden, dat nog later met *o* (*schoften*) werd uitgesproken. Dit maakte, zoo als ik reeds zeide, dat het minder gemakkelijk herkend werd. Sommigen begrepen nog dat het *opdisschen* beteekende, anderen gaven er de beteekenis aan van *eten*. Ik herinner mij nog zeer goed, dat in mijne jeugd voor sommige zoogenoemde schoftkelders te Amsterdam te lezen stond »hier schoft men voor de lui," maar voor andere: »hier zet men volk om te schoften." De arbeiders hebben iederen dag drie of viermalen een uur, waarin het werk stilstaat. Oorspronkelijk werd die tijd hun gegeven om hunne

maaltijden te houden. Vandaar dat zulk een uur het *schoftuur* heet. Maar al die uren worden niet meer besteed om te eten, het zijn eenvoudig uren van rust, van verpoozing geworden; vandaar dat *schoftuur* de beteekenis gekregen heeft van het uur, waarin de arbeider niet werkt, en daar zeer velen gewoon zijn die uren met niets doen door te brengen, het uur waarin men rondloopt, zonder iets te doen, en *schoften* die van leegloopen. Even als in *schoften* is in *laveien* de beteekenis van maaltijd houden tot die van leeg loopen overgegaan. Dat maaltijd, *labbaeye* houden, de eerste is der beteekenissen van dit woord door KILIAAN opgegeven, schijnt mij te blijken uit *lavei*, dat volgens WASSENBERGH, *Taalk. Bijdr.* 1e st. bl. 54 in Friesland gebruikt wordt, voor het in de hoogte gestoken teeken om te schoften. Ook in de plaatsen, door VAN HASSELT of KIL. en in de aant. op HUYDECOPERS *Proeve* dl. I. bl. 279 aangehaald, waar gesproken wordt van »hasen so jonck als oudt die in 't vlak te lavaye gheweest zijn" en van het wild dat »buiten de wildernissen in de aanliggende landen ter laveye gaat," heeft het, dunkt mij, niet zoozeer de beteekenis van otiose vagari, rondslenteren, als die van parasitari, te gast gaan, er op uitgaan om voedsel te zoeken. Immers wat anders, dan de begeerte om daar iets van zijne gading te vinden, zal een haas bewegen zijne wandeling wat verder dan gewoonlijk uit te strekken? Bovendien indien er stond *laveien gaan*, zou men kunnen meenen, dat er gesproken wordt van rondloopen, rondzwerven, maar *ter laveie gaan* kan kwalijk iets anders beteekenen dan ter maaltijd, te gast gaan. Uit deze beteekenis kan die van rondloopen, leeg loopen, ontstaan zijn. Zij kan evenwel ook op andere wijze ontstaan zijn. *Lavei*, is vrolijke partij, vervolgens maaltijd; dat het woord toegepast werd op de maaltijden op vaste uren van den dag door de arbeiders gehouden, en dat zelfs het teeken, waarmede zij daartoe geroepen worden, in Friesland zoo geheeten wordt, is ons reeds gebleken. Eene volgende beteekenis was de vrije tijd den arbeiders gegeven, oorspronkelijk om zijnen maaltijd te houden. Vandaar de spreekwijze: „hij heeft lavei gekregen", eigenlijk hij heeft vrijen tijd, tijd om van den arbeid te rusten, gekregen, wat gezegd wordt van den knecht, die door den baas bedankt wordt, die, zoo als onze handwerkslieden het noemen, gedaan krijgt: HARREBOMÉE, *Spreekwoordenb.*, dl. II. bl. 11. *Laveien* in de beteekenis van leeg loopen volgt hieruit van zelven. Ik vind t. l. a. pl. dat »iemand lavei geven" gebruikt wordt in den zin van iemand iets ongegronds vertellen, hem wat wijs maken. Hoe het aan deze beteekenis komt, is mij niet regt duidelijk.

In WEILANDS *Handwoordenboek* vind ik nog een woord, dat met de bovengemelde in verband staat, maar dat noch KILIAAN noch TEN KATE schijnt gekend te hebben, namelijk *labbei* = klappei, benevens een daarvan afgeleid werkwoord *labbeijen*. Labbei en klappei verschillen niet veel, maar geven toch niet geheel hetzelfde te kennen. Wat wij door het eerste moeten verstaan, leert ons VAN EFFEN in zijn *Spectator*, dl. II. bl. 141, waar hij het volgende zegt: »Men is zomtijds verwonderd, en niet zonder schijn van reden, dat sommige vrouwen van aanzien dagelyks op haar vloer dulden 't een of 't ander canailleus wijf, zonder de geringste verdienste, dat met haar in de uiterste gemeenzaamheid leeft, allerlei weldaden van haar ontfangt, met haar op 't laatst als een boezemvriendin omgaat, en 't geheele huisgezin naar hare pypen doet dansen; dog so men die zaak in zijn grond eens wil navorssen, zal men de reden van die veragtelyke gemeenzaamheid wel haast bevroeden. Dat zoort van gevaarlyke vrouwluiden, die al werken ze niet, wel een fortuintje maken, is bekend onder den naam van *Labeyen.* Om die heerlyke bediening behoorlyk waar te nemen, moeten ze wel van de tongriem gesneden zyn, de kunst van ieder naar de mond te spreken meesterlyk verstaan, en daar door in alle huizen zig weten in te dringen en noodzakelyk te maken, ze doen, om zo te spreken, de marktgang ten behoeve van de beschrevene nieuwsgierigheid. Ze kruissen ieder dag de gansche stad door, om door vleyery, of wel by middel van ruiling, zig van eerrovend nieuws ten overvloed te voorzien, en ze missen nooit die gansche zak met vuilnis in den boezem van hare begunstigeresse te komen uitstorten." Is dit woord van dezelfde afkomst met *labbaye* = epulum? Zeker niet, ten zij wij met TEN KATE moeten aannemen, dat *labbayen* en *labben* verwante woorden zijn. *Labben* is heen en weer bewegen. Het is in deze beteekenis niet meer in gebruik: wel echter het frequentat. *labberen*, fladderen, wapperen (van een zeil) en het subst. *labberkoelte*, flaauwe wind, waarbij de zeilen niet gespannen staan, maar alleen labberen en fladderen (v. LENNEP, *Zeemans-Woordeb.* o. h. w.). Men paste het vooral toe op het heen en weer bewegen der onderkaak bij het spreken; vandaar de beteekenis van babbelen, snappen, de eenige welke KILIAAN opgeeft, en *labbekaak*, eene vrouw die de kaak gedurig laat wapperen, eene snapster, later verbasterd tot *labbekak,* in welken vorm wij het reeds in het begin

der 17e eeuw (bij HOOFT en BREDERO) aantreffen. Vandaar ook het woord *labbei* in de beteekenis waarin wij het bij VAN EFFEN vinden. Doch hoe komt dit woord aan de uitgang *ei?* TEN KATE zou daar niet meê verlegen geweest zijn. Bij *labbaye* (= epulum), *klappei* en dergelijke zegt hij eenvoudig, dat zij een walschen staart hebben. Maar hoezeer het waar is dat onze voorouders, louter uit lust om de Franschen na te volgen, aan hunne pruiken staarten hingen, aan hunne woorden deden zij het niet, of er moest eene geldiger reden voor zijn. Het woord *labbei* is op de volgende wijze ontstaan. Ons volk wanneer het schertsend of schimpend iemand wil aanduiden, gebruikt daartoe gaarne een woord, dat iets anders beteekent, maar waarvan het eerste gedeelte overeenkomt met het eerste deel van dat woord, wat het eigenlijk bedoelt. Zoo heet men eenen slaperd [1]) *slaapmuts.* Iemand die zijne voeten goed kan gebruiken, een onvermoeid wandelaar, noemt men eenen goeden *voetiaan*, met toespeling op de aanhangers van GIJSB. VOETIUS; een losbol, iemand van eene ligtzinnige levenswijze heet een *ligtschuit* of een *lichtmis;* het eerste woord beteekent eigenlijk een ligter, een vaartuig dat uit een schip dat te veel diepgang heeft, een gedeelte der lading overneemt, het andere is de naam van een bekenden roomschen feestdag. Een zuiper wordt in Friesland een *zuipkalf* genoemd; een *zuipkalf* is een kalf, dat met supe, karnemelk gevoerd wordt. Zoo is *labbei* van *labben*, snappen afgeleid, maar met toespeling op het heel iets anders beteekenende *labbaye*. *Klappei* schijnt naar het voorbeeld van *labbei* gevormd te zijn.

Van *lawaai* geeft prof. DOZY in zijne *Oosterlingen*, bl. 59 eene andere afleiding. Hij zegt: „in het joodsch is *lewai* (לְוַי) *lewaai* (לְוַאי), een tusschenwerpsel, dat bij wenschen gebruikt wordt en den zin heeft van het latijnsche *utinam, ach, dat toch.* De Joden hadden het dikwijls in den mond als zij onder elkander met hunne gewone levendigheid en luidruchtigheid spraken; van daar onze spreekwijzen: er is groot lawaai, hij maakt veel lawaai enz." Vrage: is het historisch te bewijzen, dat wij dit woord van de Joden overgenomen hebben? Bovendien herinner ik mij wel, even als de heer BOUMAN, uit den mond van Joden dikwijls den kreet *awaai!* gehoord te hebben, nooit echter *lewaai* of *lawaai!* en dit *awaai* gaf dan geen wensch te kennen, maar was eene uitdrukking van droefheid of smart. Ik kan mij evenwel hierin vergissen.

Voor de verklaring van BILDERDIJK, *Geslachtl*, II. bl. 165. »Lawai is verbasterd van de uitdrukking, *laat waaien!* feestgeschreeuw bij 't uitsteken van de vlag, 't geen bij alle gasterijen plach te geschieden" zal wel niemand den handschoen willen opnemen. P. LEENDERTZ WZ.

[1]) Er is onderscheid tusschen *slaper* en *slaperd.* Het eerste beteekent iemand die slaapt, het tweede iemand die veel van slapen houdt of slaperig van aard is. Het onderscheid tusschen deze en dergelijke woorden wordt in Westfriesland nog zeer goed in acht genomen.

Hij gaat naar den musschenhemel (vgl. XVII bl. 55). De spreekwijze: *Hij gaat naar den musschenhemel*, is hier niet in gebruik, men zegt van iemand die flaauw valt: *Hij gaat om zeep.* — Men wil, dat men hier te denken zou hebben aan de kruisvaarten naar Jeruzalem. —

Zoude men onder den naam van musschenhemel welligt het oog gehad hebben op de zoogenaamde *musschenknippen*, bestaande uit eenige losse steenen, door de kinderen tot een val ingerigt om musschen te verschalken, die, begeerig naar het lokaas, zich te ver onder het beweegbaar steenen deksel wagen, en zoo doende het houten steunsel van het steenen hemeldak verdringen, hetwelk het arme vogeltje op het lijf valt, zoodat het, beklemd, daaronder dood of in flaauwte blijft liggen?

De Beemster. J. BOUMAN

Smous (vgl. XIV. bl. 111, 149, 230, 245). T. l. a. pl. deed ik opmerken, dat, volgens VON ZESEN, de naam *smous* in zijnen tijd alleen op de hoogduitsche Joden werd toegepast. Dat dit omtrent eene halve eeuw later nog zoo was, schijnt mij te blijken uit hetgeen *Nav.* XVII. bl. 93 gelezen wordt. Daar wordt in 1704 N. N. gezegd te wonen »naast de Smoussen Joden kerk." Blijkt er niet ook uit, dat *smous* in dien tijd nog geen scheldnaam was?

ALIQUIS.

Staart als bijnaam van den Engelschman (vgl. A. R.; XIV. bl. 94; XV. bl. 302). In de *Haarlemsche Courant* van 12 december 1866, leest men: »In December 1866 zijn te Londen eenige personen (*straatroovers*) vóór dat zij tot zeven jaren dwangarbeid werden weggevoerd, met de zoogenaamde *kat-met-zeven-staarten* gegeeseld. Zij ontvingen ieder 20 slagen met dat instrument.

Mijns inziens, ligt in dat zeldzame, doch welligt zeer oude gebruik, de ware oplossing en het antwoord op de vraag, waarvan de scheld- of spotnaam *staartman*, die den

Engelschen wordt toegevoegd, is afgeleid. Ik heb begrepen, dat het bovenstaande berigt, waaruit blijkt dat deze strafoefening in dezen tijd nog in toepassing wordt gebragt, maar ook, zoo het schijnt, dat deze toepassing der oude engelsche strafwet thans zelden meer voorkomt, wel waardig was hier overgenomen te worden.

U. C. KRAMM.

Spreekwijze: Opera Lulli. In het *Omlands reisje,* reeds meermalen* in den *Navorscher* vermeld, wordt gesproken van eenen leugenaar, die met de grootste onbeschaamdheid van zijne familie, zijn reizen, zijne bekwaamheden enz. snoefde. »Schoon wy 't grootste werk van de wereld hadden," zegt de schrijver, »om ons op zulke buitensporige taal van lagchen te onthouden, kon myn Reis Confrater echter niet nalaten hem op een fyn stekende en niet onaardige wyze te antwoorden: dat hy verzet stond over alle de wonderen die Myn Heer ons verhaalde; dat genoeg te horen was dat hy een Heer van ongemeen veel dapperheit en bequaamheit moest wezen — — — dat wy 't ons voor eene eer rekenden, het gezelschap van eenen Heer van zo vele voortreffelyke qualiteiten aangetroffen te hebben; dat wy niet gehoopt hadden dien dag zo veel geluk te zullen genieten, en wat diergelyke *Opera Lulli* meer waren, die de gek voor ware mening opnam, ten minsten zo 't scheen." *Opera Lulli* zal hier wel beteekenen complimenten waar men niets van meent; maar waarom worden die zoo genoemd?

Enkele woorden in Zeeuwsch Vlaanderen en Vlaanderen in gebruik, waaromtrent ik enkele vragen doe:

Schalmen. In Zvl. heeft men dit woord in twee beteekenissen; schalmen (meerv. zelfstandig nw.), schakels eener keten, en schalmen, werkw. In den laatsten zin wordt het gebezigd voor het uithakken van een stuk van de oppervlakte van voor den verkoop bestemde boomen, ten einde daarop het nummer van den koop te paatsen. Deze afgehakte en geteekende plaats heet de schalm. Schalmgeld, van 50 tot 60 cts gewoonlijk, is eene heffing op de verkooping, ten einde dit werk, zoo het heet, te betalen.

Gewaai. De knotwilg, de geknotte populier, soms zelfs geknötte eik, olm en els, heet in Zeeuwsch Vlaanderen *tronk* (troënke), het daarboven op groeiend, om de vier of meer jaren gehakt wordend hout heet *gewaai* of *tronk-gewaai,* in tegenstelling van het op den grond groeiend slag- of schaarhout, dat men taalje (tailli, gehouwen) noemt. De naam gewaai is wel eigenaardig: het wuift en waait boven op den kop van den tronk, maar nu heeten ook de hoornen, die het hert boven op den kop draagt, het gewei: is dit hetzelfde als gewaai?

CATS heeft *weiman* voor jager en de wildtasch heet ook *weitasch,* terwijl het geschoten wild *ontweid* wordt. Is er verband tusschen een en ander?

G. P. ROOS

Plet. LABORANTER schijnt te twijfelen of de gouden plet in het uithangbord van den schilder JAN SMEEN in de Langestraat te Amsterdam (*Nav.* XVII. bl. 92), *palet* beteekent. Het is echter niet twijfelachtig. Men vindt de *a* van *palet* in vroegeren tijd meermalen weggelaten, b. v. bij HOOFT, *Gedichten,* I. bl. 261,

Mijn swinksel, antwoord' Eer, en mengt
men op geen pletten,

en in het Grafschrift op P. VAN VEEN, rechtsgeleerde, schilder en pensionaris van den Haeghe, door denzelfden,

VAN VEEN had op zijn duim de wet,
En daerenboven droeghze 't plet.

P. L. Wz.

Neutebollen Volgens het *appoinctement memorie en resolutieboek* der gemeente Bergh, heeft de magistraat den vierden september 1693 »bij omblaesen van het hoorn" (welke op het gemeentehuis te 's Heerenberg bewaard wordt) verboden het braecken en hekelen van hennep of vlas in de stad bij avond, nacht of vuur, en gelast voert, straten en goten zuiver te houden en met goede *neutebollen* te voorzien."

Van waar deze naam voor straatsteenen of keien?

K. V. S. n°2

Grootburger. Burger major. Wat beteekent »borger major?" (eene titulatuur geloof ik uit de vorige eeuw).

In den *genealogischen kwartierstaat,* »ENGELEN" (uitgave C. VAN DOORN & ZN. te 's Gravenhage), merkte ik op, bij de opgave van ambtsbekleeding van mr. WILLEM ENGELEN, president van 't hof van Gelderland en in Arnhem 6 mei 1790 overleden, die van *groot burger* der stad Arnhem. Zoude dit niet een verkeerde uitlegging zijn van *borger major?* Want wat bedoelt men men met *groot burger?* Wil borger

major niet eigenlijk zeggen: majoor van de schutterij? *Majoor* werd toch vroeger *major* geschreven en noemde men de schutterij toen ook niet *burger*korps?

Z.

Rafinaderijmaker. Op de lijst der namen van huizen, *Nav.* XVII. bl. 94, komt ook voor dat van NICOLAAS HAYMAN, rafinaderijmaker in 1691. Welk beroep had die man?

ALIQUIS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Kievit (vgl. XVI. bl. 282). Het wapen dezer familie is: gebalkt van zes stukken, lazuur en goud, met negen kruisjes, geplaatst 4, 3 en 2.

In het boek van den koster MOL, die de wapens heeft afgeteekend bij begrafenissen opgehangen in de groote kerk te 's Gravenhage, vindt men het aldus afgeteekend als een der kwartieren van JOHANNA VAN DER DUYN wed. NIEUPOORT, begr. 24 oct. 1765. Die kwartieren zijn de volgende:

VAN DER DUYN.	JOH. VAN DER DUYN.	VAN VOORBURG.
CROESEN.	wed. NIEUPOORT.	VAN VREDENBURGH.
KIEVIT.		BORCH.
SNEL VAN ROOIJEN.		PRINS.

E.

Geslacht Cabeliau, (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88, 149, 217, 279, 349; XVII. bl. 37). In de *Bijdragen tot de Gesch. en Oudh. van Zeeuwsch-Vlaanderen* vindt men d. II. bl. 292: »De familie CABILLIAU of »CABELIAU was eene aanzienlijke te Ype»ren. Wij ontmoeten in onze lijst nog »KERSTIAEN, ADRIAEN, en welligt OLLIVIA; »voorts »»de weduwe PHILIPS CABILLIAU,"" »die Roomschgezind was; wijders ANGELUS »CABILLAU, schepen in 1566 en 1568: *Hist. »episc. Ipr.*, p. 33, 57; eindelijk PETRUS, »schepen in 1570 en 1571, als ook JAN »CABELIAU."

ANDANTE.

Braconnier (vgl. A. R.; XV. bl. 189; XVI. bl. 282; XVII. bl. 58). Het wapen van dit geslacht ziet men in den kwartierstaat van D. J. D. A. VAN LAWICK VAN PABST TOT NYEVELT, uitgegeven bij VAN DOORN & ZOON te 's Gravenhage.

V. D. N.

Geslacht van den Berg (vgl. XVII. bl. 59). De heer CREMER VAN DEN BERGH VAN HEEMSTEDE te Leiden, stamt af van den t. a. plaats genoemden CHRISTOFFEL V. D. B., en van SARA CRUCIUS. *Hij* was geb. 1639, st. 1719; *zij* geb. 1651, st. 1687. Hun zoon ISAAC, geb. 1677, st. 1728, huwde CORNELIA VAN LEEUWEN, geb. 1675, st. 1752. Behalve de genoemde m^r. JOHAN, hadden deze een zoon, CHRISTOFFEL genaamd, geb. 1702, huwde ANNA MARTINA VAN BENTHEM. Zij waren de overgrootouders van genoemden heer, door wien alzoo de verlangde inlichtingen zouden kunnen gegeven worden.

V. D. N.

Geslachten uit de Meierij van 's Hertogenbosch. Een der medewerkers van den *Navorscher* bezit eene genealogie van het geslacht DE ROOVER en vele aanteekeningen daaromtrent uit verschillende gedrukte werken en archiven. Hij is bereid daaruit de verlangde mededeelingen te doen en het zal hem aangenaam zijn van den heer C. v. B. D. te vernemen wat tot aanvulling van het door hem verzamelde strekken kan. Zijn adres is aan het bestuur van dit tijdschrift bekend.

Geslacht Pasques de Chavonnes (vgl. XVII. bl. 61). Tot aanvulling moge dienen, het betreffende dit geslacht voorkomende in een kwartierstaat uit de familie HASSELAAR.

MAURITS P. DE CHAVONNES, brigadier ten dienste dezer landen, gouverneur en raad ord. aan Cabo de goede hoop, stierf 8 sept. 1724; hij had gehuwd BALTHASERINA KIEN, dochter van m^r. ROCHUS KIEN en van MARIA VAN BEAUMONT; hunne dochter ANNA MARGARETA PASQUES DE CHAVONNES, geb. 18 aug. 1695, huwde op Batavia CORNELIS HASSELAAR, geb. te Enkhuizen 16 febr. 1674, directeur generaal van Neêrlands Indiën, heer van beide de Eemenessen, enz.

Op de *Lijsten van Neêrlands Indien* wordt genoemd PIETER ROCHUS PASQUES DE CHAVONNES, extraord. raad van Indien 1735, ordin. 1740, directeur generaal 1743 tot 1748.

V. D. N.

Mr. Pieter Avenhorn (vgl. XVI. bl. 219, 313, 348; XVII. bl. 63). Het zal den heer R. I. P. toch wel mogelijk zijn, mij ten minsten op *enkele* der vragen een voldoend antwoord te geven; hierdoor zal hij mij

zeer verpligten; b. v. wat betreft de opgegevene datums; de beschrijving der gevraagde wapens enz.

Geslacht Chitty (vgl. XVI. bl. 349; XVII. bl. 63). In een kwartierstaat van mr. WILLEM HUYGHENS, zoon van THEODORUS, blijkt, dat zijne moeder AGNETA CHITTY was geb. tot Londen 1682, en eene dochter van MATTHEW CHITTY, geb. te Londen 1649, die januarij 1675 had gehuwd CATHARINA DE MOUSSON, geb. 1651, dochter van JAN DE M. Het wapen van DE MOUSSON heeft tien besants of plates van zilver, 4, 3, 2, 1, geplaatst op azuur. V. D. N.

Familie Scheidius (vgl. XVII. bl. 63). Bij GLASIUS, *Godgeleerd Nederland*, 3de deel, bl. 285 leest men, dat de leidsche professor EVERARD SCHEIDIUS uit een aanzienlijk hessisch geslacht gesproten is. Zijn vader was JOHANNES PHILIPPUS SCHEIDIUS, eerst predikant te Otterloo en later te Wageningen, waar hij in 1766 overleden is. De naam zijner moeder wordt niet vermeld. Of hij vele broeders en zusters gehad heeft is mij niet bekend; alleen weet ik, dat een jongere broeder van den genoemden hoogleeraar, JACOBUS SCHEIDIUS, in 1776 predikant geworden is bij de waalsche gemeente te Nijmegen en van hier naar Delft beroepen, waar hij in 1801 overleden is.

C. M. A. H.

Wapen van Reeuwijk (vgl. XVII. bl. 64). Volgens VAN DER AA, *Aardrijkskund. W. B.*, art. *Reeuwijk*, heeft deze gemeente geen wapen, maar voerde dat van *Voshol*, zijnde gevierendeeld, geheel van goud, hebbende in ieder vierendeel een leeuw, twee van sabel en twee van keel, overhoeks geplaatst.

V. D. N.

Wapen van Reeuwijk. De gemeente Reeuwijk, welke vroeger een deel uitmaakte van de heerlijkheid van de *Dorpen-en-Landen-van-Voshol*, was als zoodanig eenen geruimen tijd een eigendom van het geslacht van AERSSEN-BEIJEREN, en later van jonkheer J. J. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL, die haar in het jaar 1834 als eene afzonderlijke heerlijkheid verkocht aan den heer J. W. MUSSCHENBROEK. Deze gemeente heeft geen wapen, maar voerde vroeger het wapen van VOSHOL. (Zie VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenb.*)

K. v. S. n°. 2.

Familie Lacoste (vgl. XVI. bl. 30, 91, 149, 187, 220, 280, 350). De heer GOCKINGA wordt vriendelijk verzocht mij nog mede te deelen:

1°. Wie de ouders waren van JEAN LACOSTE, en hoe zijne kinderen heetten uit zijn huwelijk met ANGÉLIQUE ESTHER PICART.

2°. Eene juiste beschrijving van de geslachtwapens (met de kleuren) van LACOSTE, PICART, ELIN, TISSOT, VINCENT, MARUET en TOURNET; alsmede uit welk gedeelte van Frankrijk zij in Holland kwamen.

Z.

Familie Buys (vgl. VI. bl. 268; VII. bl. 155; XVI. bl. 29, 186, 320). Men vindt in de *Gedichten* van STRICK VAN EN TOT LINSCHOTEN vrijheer van Teekendorp, uitg. Amst. bij P. J. UIJLENBROEK 1808, onder de aanteekeningen iets omtrent deze familie.

J. C. v. W.

Bogaert (vgl. XVI. bl. 282, 348). NICOLAAS BOGAART VAN ALBLASSERDAM, geh. geweest met LYDIA CORNELIA VAN RIEL, heeft, zoo ik meen, alleen dochters nagelaten, waarvan eene is gehuwd geweest met den graaf VAN HOGENDORP, voor eenige jaren overleden te Dordrecht. Deze familie is vermoedelijk in het bezit der genealogie.

E.

Familie Wierdsma (vgl. XVI. bl. 283, 347). PETRUS WIERDSMA geb. 1729, overl. 31 dec. 1811, raad der stad Leeuwarden en auditeur militair, gehuwd met JELTJE VAN DER FEEN, geb. 17 maart 1737, overl. 6 febr. 1809, uit welk huwelijk:

1°. Mr. PIETER WIERDSMA, geb. 1 sept. 1776, overl. 20 nov. 1846, president van het hof in Friesland, gehuwd met JOHANNA ELISABETH WICHERS, wier kinderen nog in Friesland wonen.

2°. EMILIA WIERDSMA, geb. 30 april 1773, overl. 23 oct. 1819, geh. met D. SURINGAR; geene kinderen.

3°. Mr. JENTJE DOMINICUS WIERDSMA, geb. 16 maart 1781, overl.....; burgemeester te Leeuwarden, geh. met... NAUTA, uit welk huwelijk kinderen.

E.

Wapen van Mees (vgl. XVI. bl. 91, 156). Hoewel mij het wapen van ds. MEES niet bekend is, zoo kan ik toch aan den heer V. S. P. mededeelen, dat in het werk van GLASIUS, *Godgeleerd Nederland*, vermeld wordt, dat van den zoon van genoemden ds. MEES, RUDOLPH, in 1665 uit het eerste huwelijk met RUDOLPHA ALLERTS SANTVOORT geboren, het talrijke en geachte geslacht MEES te Rotterdam afkomstig is. Men zie voorts het niet in den handel zijnde werk van mr. G. MEES, *Gregorius Mees en zijn gezin geschetst.* C. M. A. H.

Afstammelingen van Martin Luther (vgl. A. R. en XIV. bl. 128). Naar aanleiding van het berigt, voor eenigen tijd in sommige bladen opgenomen, dat met zekere CATHARINA LUTHER de laatste afstammeling van MARTIN LUTHER en zijn geslacht alzoo uitgestorven zou zijn, doet de heer VICTOR LUTHER te Parijs de volgende mededeelingen:

Wij zijn nog met 5 broeders, als 1°. HENRICUS EUGENIUS, 2°. VICTOR HENRICUS GUCHELMUS, 3°. LOUIS CHARLES JACQUES, 4°. FRÉDÉRIC GUCHELMUS ALEXANDRE, en 5°. THEODORUS CORNELIUS, alle wonende te Parijs, en twee zusters: 1°. MARIA VIRGINIA JOHANNA, wonende te Amsterdam, en 2°. ANTOINETTE, echtgenoot van LOUIS BRUGMAN, wonende te Rotterdam, alle kinderen van wijlen KAREL WILHELM en zijne weduwe MARIA JOHANNA THEODORA ELBERS, wonende te Helmond; dat wijlen KAREL WILHELM, geboren te 's Gravenhage, zoon van KAREL WILHELM MARTIN, die te 's Gravenhage is overleden als hoofdofficier in dienst van prins WILLEM V, een afstammeling van den grooten hervormer was, is van algemeene bekendheid, en ik ben gaarne bereid, aan wien zulks verlangt dit door onze echte stamtafel te bewijzen; daarenboven heeft er van onzen stam nog een voor weinige jaren in Demerary overleden LUTHER bestaan.

H.

Fagel (vgl. XVI. bl. 216, 285, 318, 379). Ik vind ergens vermeld, dat de moeder van den raadsheer FRANS FAGEL zou geweest zijn ANGENIET BARENDS, en niet zoo als S. S. (*Nav.* XVI. bl. 285) opgeeft AGNETA POIQUET. Wat is juist? KR.

Geslachten du Peyrou en Villepontoux. Voor eene complete genealogie van het uitgestorven geslacht DU PEYROU, waarvan een aantal nederlandsche notabele familien afstammen, beveel ik mij door tusschenkomst van den *Navorscher* aan voor mededeeling of inzage van genealogiën of andere bescheiden, ook bepaaldelijk wat betreft de herkomst van die geslachten uit Bergerac in Guyenne. Toegezonden stukken zullen teruggaan met eene copie der zamen te stellen genealogie. C. v. B. D.

Geslacht Eyck (vgl. XVI. bl. 89, 217, 279, 318; XVII. bl. 58, enz.). In de beschrijving van de belegering van Doesburg door LODEWIJK XIV, vind ik, onder de hoofdofficieren, die de stad mede verdedigden, opgegeven, den majoor »EIJCK" (zie KOK, *Vaderl. woordenboek*, deel XII, op »Doesburg"). Gaarne vernam ik iets meer van hem, en wel eene opgave van de namen zijner ouders, zijne geboorteplaats en -datum? Dit laatste moet zich naar mijne meening bepalen tusschen de jaren 1630—1650. Zou een onderzoek in het stedelijk archief te Doesburg ook eenig licht kunnen geven?

V. H.

Geslacht van Dielen. Zou iemand mij eenig licht kunnen geven omtrent een huwelijk in het begin of het midden der 17de eeuw te Haarlem gesloten, tusschen eenen PIETER VAN DIELEN en SUSANNA HUIJSMAN, dochter van ANTHONY HUIJSMAN en N. N. VAN WAASBERGEN van Rotterdam en weduwe van JAN VAN DE KOUTER (Batavia). Wie was deze PIETER VAN DIELEN? Is hij dezelfde die in 't jaar...? met GERTRUDE DE NICACE gehuwd was? Wie was de moeder dezer GERTRUDE DE NICACE?

J. A.

Wapen als watermerk. Op het eerste blad eener weesrekening der stad Goedereede van 1607 vond ik als watermerk het volgende wapen:

gevierend. 1 en 4 effen zilver,
2 een leeuw?
3 doorsneden *a*....?
b vair,

Over alles heen een regterschuinbalk, en onder het wapen HB (aan elkander).

Op het tweede blad ook een wapen met een linkerschuinbalk en als helmteeken eene lelie.

Van wien zijn deze wapens? Door wien is dit papier gemaakt?

F. CALAND.

Familie van Leuvenigh. Wordt gevraagd: eene getrouwe beschrijving van het geslachtswapen dezer familie alsmede genealogische mededeelingen. Is dit geslacht nu uitgestorven? zoo ja, dan vraag ik, wie was het laatste mannelijk oir, en wie het laatste vrouwelijk oir, en met wie waren zij gehuwd?

Z.

Geslacht van Lier (vgl. XVII. bl. 81). WILLEM VAN LIERE, heer van Catwijk, beschreven in de ridderschap van Holland, † 1706, gehuwd met GEERTRUID VAN WASSENAAR tot Duvenvoorde, was de zoon van WILLEM, heer van Oosterwijk en Catwijk en MARIA VAN REIGERSBERG.

Men vindt eene stamlijst en verdere bijzonderheden omtrent dit geslacht in TE WATER, *Hist. van het Verb. en de Smeekschr. der Ned. Edelen*, II. bl. 499, 500; IV. bl. 204—218. TH.

Geslacht van Lier. Ofschoon onderscheidene personen en geslachten van dien

naam voorkomen (zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.* enz.), zoo wordt waarschijnlijk door HORA RUIT bedoeld het edele geslacht van VAN LIER of LIERE, waarvan hij meer wenscht te vernemen, waaraan dan ook kan worden voldaan door inzage van TE WATER, *Verbond der Edelen*, dl. IV. blz. 204 en vervolgens, alwaar de geslachtlijst van dit hoog-adellijk geslacht wordt vermeld, en waaruit hem zal blijken, dat de ouders van WILLEM VAN LIERE, die GEERTRUID VAN WASSENAAR huwde 1681, waren WILLEM VAN LIERE en MARIA VAN REIGERSBERG.

Het geslacht schijnt in 1735 uitgestorven te zijn.

JACOBA VAN LIERE, die in 1686 huwde met JACOB VAN WASSENAAR, was eene zuster van WILLEM; zie de *Stamlijst van Reigersberg* door J. W. TE WATER.

V. D. N.

Onbekend wapen. Wie kent een wapen voorstellende een leeuw, die door een arend in den nek gebeten wordt? Het is blijkbaar van een tielsch geslacht. Wat weet men van de familie die het voerde?

TH.

Van Ulft, geheeten Matelanck of Matelong (vgl. III. bl. 130; V. bl. 249). L. v. H. vraagt in welke betrekking deze familie tot het geslacht VAN ULFT staat.

De toenaam MATELANCK, MATELONG of liever MATELANT schijnt door een bastaard van ULFT te zijn aangenomen. Althans men vindt in het *Register van Charters en Bescheiden* in het oude archief van Kampen, dl. I. bl. 70:

..... »feria tercia infra oct. Sacramenti »1382 (10 junij) geeft EVERT VAN ULFT, »ridder, eenen zoenbrief aan Campen, voor »zich en zijne knechten, voor JACOB VAN »ULFT, GHERIT VAN DER WYLTEN, WILLEM »VAN ULFT, *bast.*, geheeten MATELANT en »DYDERIC WEYDEGANS."

Voor 1382 wordt, voor zoo ver mij bekend is, geen andere VAN ULFT, geh. MATELANT, aangetroffen; men kan dus dezen bastaard, WILLEM VAN ULFT, wel voor den stamvader houden.

TH.

Geslacht van de Poll (vgl. XVI. bl. 155; XVII. bl. 83). Aan het t. l. a. p., door TH. te kennen gegeven verlangen wil ik trachten eenigermate te voldoen, door eene *getrouwe* opgave van hetgeen dienaangaande bij mij in het copie *Leenregister van Gelderland* voorkomt; aan hem zelf overlatende het verschil op te lossen, dat hier en daar tusschen deze opgave en de zijne bestaat.

Onder de leenen der goederen te Droemel komt onder anderen voor: *De Weerden tusschen Kokersweert en de Vooren*, waarmede SEEGER VAN DEN POLL, 1326, werd beleend. SEEGER VAN DEN POLL, 1402, tuchtigt sijn wijf CATRIN VAN DEN POLL 1406; SEGER VAN DEN POLL, SEGERS SOON, krijgt uitstel om zijn onmondigheid, 1410. Dezelfde als erf zijns vaders, 1413, 1435, tuchtigt zijne vrouw JOHANNA VAN DEN POLL. — JOHAN VAN BALVEREN, erf zijns oldevaders SEGERS voorn., † 1470; hier wordt een stuk lands afgesplit, ten bijzonderen leen van CATRIJN VAN DEN POLL, zijner moeder zuster, huisvrouw van JACOB VAN RIEMSDIJK.

Item JOHAN ADRIAAN VAN DEN POLL, SEGER dochters zoon 1473, 1481, tuchtigt zijne vrouw BELIJ VAN VARICK, item ADRIAAN VAN BALVERENS zoon, 1494.

SEGER VAN BALVEREN, heer tot Isendoorn, erf zijns vaders JOHAN, 1531, tuchtigt zijne vrouw MECHTELD VAN RIEMSDIJCK; MARIA VAN BALVEREN, huisvrouw van JACOB PIECK, erve haars vaders SEGER, 1535; nu volgen eenigen uit het geslacht PIECK, en eindelijk BARBARA PIECK, huisvrouw van GERHARD VAN DEN POLL, uit kracht van erfscheiding haars vaders HERMAN, beleend met den halve gerichte te Droemel, 1612. Eadem verbeterde haar leen voorsch. met de andere helft, enz. 1621.

20 mergen, geheeten de Benden te Droemel RUTGER VAN DEN POLL, 1404; JOHAN VAN DEN POLL JOHANSZ., bij transp^t. RUTGERS voorn. 1407, ontving dit leen door HERMAN VAN DEN POLL. PETER VAN DEN POLL ARNTSSOON, 1418, 1434.

8 mergen in den *Ganskampe*. ARNT VAN DEN POLLE, maakt dit leen tegen 13 mergen in den kerspel van Eywichen in den lande van Buren, 1406; PETER VAN DEN POLLE ARNTS soon, 1418, 1434.

5 morgen, geheten *De Lambertswey*. PETER VAN DEN POLL, maakt dit eerst leen 1442.

De *Veerstad* te Droemel tusschen Zeneweden en Droemel.

JOHAN VAN DEN POLL, bij transp^t. OTTEN VAN ZULEN, 1461; SANDER VAN TUIJLL, van wegen des onmondigen kinds JOHAN VAN DEN POLLE SEGERSZ. 1464; JOHANNA VAN DEN POLL JOHANSdochter, 1473, 1481; dezelfde, huisvrouw van GOOSSEN VAN VANDERICK, 1486, 1503. GOOSSEN VAN VANDERICK erf zijner moeder JOHANNA, 1528, 1544.

Het *Huis te Leeuwen*, met de twee voorgeborchten opgedragen ter leen door:

GADERT VAN DEN POLL, ridder, bij transport, WARNARS VAN BIJNSFELDT, 1455; HERMAN VAN DEN POLL, erf sijns vaders GAERTS, 1482, 1501.

GAERT VAN DEN POLL, erf zijns vaders HERMAN, 1514.

GIJSBERT VAN DEN POLL, erf zijns broeders GAERTS, 1525.

HERMAN VAN DEN POLL, erf zijns vaders GIJSBERT 1560, tuchtigt zijne vrouw MARIA VAN ISENDOORN, 1566.

GEERTRUID VAN DEN POLL, huisvrouw DIEDERIKS VAN BOETSELER, erve haars vaders HERMANS, 1596.

GIJSBERT VAN DEN BOETSELER, erf sijns moeders GEERTRUID, 1602.

Dat *Huis en Heerlijkheid van Isendoorn*. JACOB VAN ISENDOORN, 1439; JACOB VAN RIEMSDIJK, bij transport van JACOB voornt., 1441; GIELIS VAN RIEMSDIJK, bij transport sijns vaders JACOB en tuchtigt sijn vrouw MARIA VAN ISENDOORN, 1453, 1465, 1473.

GIJSBERT VAN ISENDOORN, bij gifte des hertogs 1478, 1481.

GIELIS VAN RIEMSDIJK, door zijn volmagtiger LUIJKEN VAN RIEMSDIJK, 1489, 1500; MECHTELD VAN RIEMSDIJK, huisvrouw SEGERS VAN BALVEREN, bij transport van GIELIS voornt., 1505, 1529; MARIA VAN BALVEREN, huisvrouw JACOBS PIECK, erve haars vaders SEGERS, 1535, enz.

Een *weyweert,* groot 9 morgen, onder *Isendoorn*. REMBALDA VAN ISENDOORN A BLOIS, 1637, dezelfde en haar man EVERHARD VAN SOUDENBALCH, belasten dit leen, 1647, dezelfde laat approberen de huwelijksche voorwaarden tusschen ALART VAN SOUDENBALCH en juffr. EVERHARDIJN VAN BUEGEN, 1648/9.

De tienden van Oijerweerde onder Echteld. JOHAN HACK VAN DEN POLL, 1424; SEGER VAN DEN POLL, erf zijns vaders HACKEN, voornt., 1439.

JOHAN HACK VAN DEN POLL, erf zijns vaders SEGERS, 1457.

GYSBERT VAN DEN POLL HERMANSZ., 1545, 1556.

HERMAN VAN DEN POLL, erf zijns vaders GIJSBERT, 1560.

GEERTRUID VAN DEN POLL, huisvrouw van DIRK VAN BOETSELER, erfschenk des furstendoms Cleve en drost te Gennep, erve haars vaders HERMANS, gewesen amptman tusschen Maas en Waal 1596; GIJSBERT VAN DEN BOETSELER, erf sijner moeder GEERTRUID 1602.

In een boek met geteekende wapens van geldersche geslachten bij mij, komt voor het wapen van POLL VAN ISENDOORN, van goud met een dubbelen arend van keel, gebekt en geklaauwd van azuur, het wapen gedekt door een gouden kroon, waarop zes pluimen, 2 van keel, 2 van azuur, en 2 van goud, om den anderen staande. In een kwartierboek, alwaar de kwartieren van GERHART VAN DEN POLL, doch zeer defect, als POLL, PIECK, links, PIECK VAN ISENDOORN, BALVEREN, MIDDACHTEN, regts; zijn wapen, gedekt met een helm, waarboven de .... met vijf pluimen, doch alles ongekleurd. V. D. N.

Familie de Jonge (vgl. XVII. bl. 86). Over het geslacht DE JONGE vindt men o. a. eene bijdrage en eene vraag in den *Navorscher*, X. bladz. 519.

F. O.

Wapen van Kerkwerve (vgl. XVII. bl. 87). Het edel geslacht van dien naam wordt vermeld door TE WATER, *het Hoog Adelijk Zeeland*, Voorrede, bl. 80 n°. 76; ook naar aanleiding van SMALLEGANGE, *Cronijk van Zeeland*, bl. 695. Het droeg zijn naam naar eene uitgestrekte heerlijkheid en slot, gelegen in Schouwen, alwaar het eertijds verblijf hield.

Volgens de kaart bij SMALLEGANGE was het *wapen* der heerlijkheid *doorsneden in drieën*, van sinopel, goud en keel, doch volgens de kaart der edelen van Zeeland bij TE WATER t. a. p. voerde het geslacht dat wapen eenigzins anders, als doorsneden in drieën van keel, zilver en sinopel, en op het laatste of onderste deel een voorwerp van zilver, dat ik niet weet te noemen, doch dat welligt een kinkhoorn zal zijn.

V. D. N.

Onbekend familiewapen (vgl. XVII. bl. 63, 88). Het is mij bekend, dat de stad Montfoort een wapen voert, dat (voor zoo veel de figuren betreft) overeenkomt met het wapen, waarover ik eene vraag gedaan heb.

TH. houde mij echter ten goede, dat ik zijne opmerking, als zoude het door mij opgegeven wapen fout zijn, *omdat* het kleur op kleur is, niet kan beamen.

Het is, wel is waar, in strijd met de primitive regels der heraldiek, doch er zijn te veel voorbeelden van, om het niet als zeer mogelijk en bestaanbaar aan te merken.

Intusschen geloof ik niet, dat het wapen op de bewuste schilderij een stedewapen is; integendeel het moet bepaald een familiewapen zijn, — aan de eene zijde van het schilderstuk ziet men eene deftige familie, geknield voor een altaar met een Christusbeeld aan het kruis, aan de andere zijde staat het standbeeld van ERASMUS, terwijl het door mij opgegeven wapen en de volgende verzen daarop voorkomen:

Catholiek.

Mynheeren secht hy wat
Bediet dit beldt ghegoten

Hervormd.

T' antword en ut dees stat
Erasmus is gesproten

Catholiek.

O Christe secht hy, siet
V beelden gaet men storen
Waerom syt ghy oock niet
Tot Rotterdam gheboren?

Dat ghy hier siet aenbiddet niet
Daer t' V aenwyst, die leeft en pryst
'T Is gemaect van 's menschen hand
Tot Godts eer en 's vyandts schand
Die 't harnas in V Kercken stelt
Toch Christus cruis daer niet en quelt
Seght ghy dat swerdt veel land en vondt
Het Cruys V ziel en hemel wont.

Daar bedoeld wapen de voorname sleutel is om wat meer te weten van deze zinnebeeldige satyrike schilderij, die in 1854 te Rotterdam publiek verkocht is, zoo zal ik gaarne hierover een antwoord te gemoet zien; als ook, of iemand in staat is op te geven, of de schilderij zelve hier te lande nog aanwezig is, en, zoo ja, waar, of zou men ze in het eene of andere buitenlandsche museum moeten zoeken?

F. O

Geslacht de Witte (vgl. XVI. bl. 377; XVII. bl. 61). Uit het trouwboek van Bergen op Zoom teekende ik aan:

29 mei 1646 getrouwd HERMANNUS VAN BOCKHOVEN van Ysendyck luit^t^. met jufvrouw MARGARETHA DE WITTE van Goes.

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht van Bueren (vgl. XVII. bl. 83). In *Le Nobiliaire de Gand, ou fragments généalogiques* etc. par M. GUSTAVE VAN HOOREBEKE zal TH. wel het eene en andere vinden omtrent dit geslacht. Zie aldaar Table des noms de familles in voce *de Bueren.*

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht van Bueren (*Nav.* XVII. bl. 83). Bij mij zijn bekend twee verschillende wapens van VAN BUEREN; het eene van zilver met eene gecreneleerde fasce van keel, gedekt door een gravenkroon, tot cimier twee schuin staande bazuinen of trompetten, met den tromp naar boven van keel, met banden van goud; — het andere wapen van keel met de gecreneleerde fasce van zilver, hebbende tot helmteeken een opkomend mannenborstbeeld, gekleed volgens het schild, gedekt door eene muts van sabel, halskraag van zilver, kleed van keel waarop de gecreneleerde fasce van zilver.

Het eerstgenoemde wapen zal zijn dat van de graven van Buren, het tweede dat van het door TH. bedoelde geslacht. De wapenkaart van Utrecht heeft een wapen VAN BUEREN, zijnde van goud, met een St. Andrieskruis van keel.

In het copie *Leenboek van Gelderland* komen voor o. a. onder Droemel, 4 morgen, dat *Langland* geheeten, door GERRIT VAN BUREN ROVERSZOON getransp^t^. op RUTGERS VAN DEN POLL 1407; HENDRIK DE ROVER VAN BUREN 1424; het huis en hofstad gelegen aan den *Vergert,* GERRIT VAN B. 1450, 1473, ADRIAAN V. B., erf zijns vaders GERRIT 1481; idem transporteert op JOHAN VAN BALVEREN, 3 mergen genaamd de nederste hofwaerd 1487; idem bekent zijn broeder HENDRIK en suster $^1/_3$ deel; HENDRIK V. B. erf zijns broeders ADRIAAN 1504; AGNES V. B. weduwe HENDRIKS VAN DOORN, erve haars broeders HENDRIKS door haren soon en hulder HENDRIK VAN DOORN 1519; dezelfde door haar soon EVERT 1538.

Onder Buren, den *Borgh te Buren* voor een open huis en te leen erkend bij OTTO VAN BUREN, ridder, en zijn zoon ALARD 1398. ALERD heer van Buren en van Bosichem en WILLEM VAN B. GYSBERTSZ. ontvingen hun leen 1402; ALERT V. B. en zijn zoon JOHAN 1403.

Diverse tienden aldaar, ELISABETH VAN BUREN huisv^r^. van GERHARD VAN CULENBORG heer tot Weerde, als erf haars vaders JOHAN V. B., heer tot Ewik, van hertog ARNOLD, als heer van Buren 1542 en JASPER VAN CULENBORG erf zijner moeder ELISABETH 1552, 1574.

Eenige landen aldaar DIRK VAN BUREN 1429; OYDE VAN B. huisv^w^. van JOHAN VAN DER DONK, erf haars vaders DIRKS 1470, BALTHASAR VAN B., 1491, transporteert dit leen op VAN DER LAUWICK, drost te Buren 1546.

Een huis en hofstad gen^t^. *Rèygersfort* te Buren. BALTHASAR V. B., JOHANSZOON 1403, HENDRIK V. B. erf sijns vaders B. 1435, DIRK V. B. 1442, syne vrouw JUTTE VAN DEN BOGERT 1450—1491; HUBERT VAN B., DIRKSZOON 1548, zijne vrouw AGNIET VAN BUCHEL 1555; BALTHASAR V. B. bij transp^t^. van HUBERT voorn. 1570, idem met zijne vrouw MARGRIET VAN DER HAAR maken dit leen op haren zoon DIRK 1612; idem na herroeping, maken testament onder zijn dochters ANNA, ELIA en ISABE VAN BUREN 1617; ANNA V. B. huisvrouw van FREDRIK DE VOOGT van Ryneveld, bij opdragt haars vaders 1627 tuchtigt haren man 1618; ELIA V. B. erve harer zuster ANNA 1621; dezelfde maakt hare zuster ISABEAU huisvrouw van DIRK VAN BUREN haren universelen erfgenaam 1625. Juffer ISABEAU V. B., erve harer zuster ELIZE 1643. ADRIANA V. B., erve haars broeders DIRKS VAN B. 1647. HUBERT VAN LEEUWEN als universeel erfgenaam en leenopvolger van ISABEAU VAN BUREN 1643.

Tienden onder Avesaat. OTTO VAN BUREN LAMBERTSzoon 1400, LAMBERT VAN B., erf zijns vaders OTTO 1404, 1424, JOHAN V. B., erf zijns vaders LAMBERTS 1423; LAMBERT V. B. successeur van JOHAN voorn. 1457—1486, ELISABETH V. B., huisv^w. van CRACHT VAN CAMPHUIJSEN, erve haars vaders ADRIAAN LAMBERTSzoon V. B. 1538, zij transporteert 1544.

ALART V. B. en Boesichem op zijn zoon OTTO V. B. 1403, JOHAN V. B. heer tot Ewik, tuchtigt zijne vrouw ELEONORA VAN BERSSEL 1426, ELISABETH V. B., huisv^w. GERHARDTS VAN CULENBORG, dochter van JOHAN voorn. 1442; JASPER VAN CULENBORG GERHARDS soon, erf zijner moeder ELISABETH 1453.

Uit deze opgave blijkt, dat niet VAN BUREN, maar CULENBURG uit de alliantie met VAN BUREN voortgekomen is.

V. D. N.

Geslacht Coymans. Is het wel zeker, dat dit geslacht uitgestorven is in den persoon van ABRAHAM COYMANS, gest. 29 nov. 1812 en begr. 2 dec. 1812 in de O. Z. Kapel te Amsterdam? Zijn er van de andere takken geene nakomelingen meer over, bijv. van MARCUS COYMANS, hr. van Roual, Hermines en des Ondes, die in Spanje gehuwd is met (?). Van hem vind ik aangeteekend, dat hij in 1601 naar Frankrijk is gegaan, alwaar hij in vele gewigtige negociatiën van het hof is geëmployeerd geweest. Van zijne afstammelingen (wie?), later in Portugal en Brazilië verspreid, is alleen bekend zijn kleinzoon HIPPOLITE COYMANS, ridder van St. Marcus te Venetië. Is deze tak uitgestorven? De vader van MARCUS voorn. heette JOAN, sneuvelde in den slag van Pavia, anno 1525, in dienst van keizer KAREL V.

JACOBUS COYMANS tr. in Londen met wie? Hij schijnt descendenten gehad te hebben. Hij was de broeder van ABRAHAM COYMANS, geb. 1634 te Dublin: beide waren zonen van JACOBUS en JOHANNA VAN PELLEKEN.

M. D. V.

Geslacht Klinkenberg van Echten. Wie zijn de ouders, groot- en overgrootouders van ANNA LOUISA VAN KLINKENBERG VAN ECHTEN, geb. circa 1700, echtgenoot van OTTO ERNST GELDER grave VAN LIMBURG STIRUM?

M. D. V.

Genealogie du Tour. Wie geeft mij de descendenten op van:

1. JULIANE CONSTANCE VAN LANDSCHOT en JACQUES DE LA FONTAINE, heer van Oggemont, majoor en kapitein, grootjagermeester van het graafschap Dietz.

2. MARIA VAN LANDSCHOT, getr. met N. N. HUYBREGHTS.

3. Is JULIANA CATHARINA VAN LANDSCHOT gehuwd geweest en heeft zij kinderen nagelaten? Deze drie zusters waren kinderen van WOUTER VAN LANDSCHOT, baljuw van Leiden en JUSTINA CATHARINA barones DU TOUR. Zie de HAAN HETTEMA en FERWERDA.

4. HENRIETTA CASIMIR barones DU TOUR en PHILIP VAN DIEPENBROEK. Zij was dochter van DAVID CONSTANTIJN, gest. 8 dec. 1727 te....? en ALBERTINA TAMMINGA.

5. JACQUES graaf D'AUMALE.

6. PHILIPPE graaf D'AUMALE.

7. MARC CONSTANTIN graaf D'AUMALE.

8. CHARLES GAUTIER graaf D'AUMALE.

9. FREDERIK graaf D'AUMALE.

De vijf laatsten zijn kinderen van CIVILLE SUSANNE DU TOUR, zuster van DAVID CONSTANTIJN en JACQUES graaf D'AUMALE

10. WILHELMINE CHRISTINE barones DU TOUR tr. JAN WILLEM CHASTELEIN, schepen en raad van Alkmaar, bewindh. der O. I. C. Zij was dr. van MARC WILLEM, getr. in 1712 met CHRISTINA CLEMENTIA SWEERTS DE LANDAS.

M. D. V.

MENGELINGEN.

Straten en andere woonplaatsen te Vlissingen (vgl. XV. bl. 381). Omtrent deze mijne opgaaf van voorgekomene straten en plaatsen, weleer en deels nog te Vlissingen aanwezig, tot dusverre nog geenerlei teregtwijzing ingekomen zijnde (zie XVI. bl. 384), zoo ben ik inmiddels door vriendelijke en belangstellende mededeeling van den heer H. P. W., wethouder dezer gemeente, omtrent een en ander van het voorgestelde, aanmerkelijk gevorderd, ja zelfs in staat gesteld om iets volledigs dienaangaande mede te deelen, waarmede het voorgestelde genoegzaam wordt opgehelderd.

Gemelde heer heeft mij n.l. ter hand gesteld de volgende opgaaf van kaden, pleinen en straten, zoo als die ten jare 1754 te Vlissingen aanwezig waren:

(Bijvoeging van de letters *n. a.* geeft te kennen *nog* (1867) *aanwezig*).

1754.

De stad Vlissingen heeft drie havens, met de navolgende kaaien en pleinen:

1. De Hoofdkaai, n. a.
2. » Beurs, n. a. Beursplein.

3. De Bierkaai, n. a.
4. » Kaaskaai, n. a.
5. » Dam, n. a.
6. » Sardijnkaai, n. a.
7. » Oude-vischmarkt, n. a. als werk- en bergplaats in de korte Noordstraat, over de lange Zelke. Deze vischmarkt werd in 1695 door eene andere vervangen.
8. De Oostzijde, n. a. Tegenover de Bierkaai.
9. De Haringplaats, n. a., maar sedert het verval der haringvisscherij is deze naam in vergetelheid geraakt.
10. De Vischmarkt, n. a. Deze tweede vischmarkt, even achter het standbeeld van DE RUIJTER, is sedert 6 nov. 1860 vervangen door eene derde op de Zeilmarkt, met eene net overdekte plaats.
11. De Nieuwedijk, n. a.
12. Het Smal-kaaitje, n. a.
13. De Zeilmarkt. n. a.
14. » Rommelkaai, n. a. Deels of geheel de tegenwoordige Pottekaai.
15. De Oude-timmerwerf, n. a. Tegenover den Nieuwendijk, thans Zeehonden-werf genoemd.
16. De Arsenaalkaai, n. a. Van de oude Roodebrug naar het arsenaal.
17. De Oostzijde van de Rommelkaai, n. a. Later Houtkaai, thans meest het Zandje genoemd.
18. De Steenen-beer, n. a.
19. Het Droogdok, n. a. Wederzijds.
20. De Peperdijk, n. a. Deels door de werf ingenomen.
21. Het Boschje. Later paradeplaats, welk terrein, met aangrenzende wandeling, ten jare 1816 tot den aanleg der thans nog bestaande werf van scheepsbouw werd ingenomen.
22. De Nieuwe-timmerwerf. Thans deel uitmakende van bovengenoemde werf van aanbouw.
23. Het dok aan weêrszijden, n. a. Ter zijde van het stadhuis nog als Houtkaai bekend.
24. De Beekhof en 's Lands werf, n. a. Ten oosten der Nieuwe haven. Thans deel uitmakende der werf van uitrusting. Tegenover, aan de westzijde dier haven, waren eertijds koopvaardij-werven.
25. De Wijnbergsche kaai, n. a.

Verder heeft de stad de volgende straten of steegjes en binnenpleinen:

1. De Dubbele huizen.
2. » Kleine Zuidstraat.
3. » Zuidstraat.

(1–3:) Dit 3tal straten is vervallen bij den aanleg der vestingwerken.

4. De Hellebaardierstraat. n. a.
5. » Korte Noordstraat. n. a.
6. » Kromme Elleboog. n. a.
7. » Lange Zelke. n. a.
8. » Korte Zelke. n. a.
9. Het slop de bogt van Guinée. n. a. Thans brandgang uit de Korte Zelke naar de Noordstraat.
10. De Kolvenierstraat. n. a.
11. » Scherminkelstraat. n. a.
12. » Kousteensche dijk. n. a.
13. » Middelburgsche-poort-straat. Met de oude Middelburgsche poort vervallen.
14. De Paardemarkt. n. a.
15. » Slijkstraat. n. a.
16. » Koestraat. n. a.
17. Het Smal-slop. n. a. Eigenlijk Samaritaan-straatje.
18. Het Oliemolen-slop. n. a.
19. » Bree-slop. n. a. Later Gevangenhuis-straatje.
20. De Bakkersgang. n. a.
21. Het Kaaskaai-slop. n. a.
22. » Waaigat. Thans vervallen.
23. Achter 't stadhuis. Na de verwoesting van het stadhuis alzoo niet meer bekend.
24. De Groote markt. n. a.
25. » Weststraat. n. a.
26. » A.B.C.-straat. Oudtijds uit de Weststraat naar het Pluimstraatje. Door de vestingwerken vervallen.
27. De Breewaterstraat. n. a.
28. » Pluimstraat. n. a.
29. » Schoolstraat. n. a.
30. » Lange Noordstraat. n. a.
31. » Kerkstraat. b. a.
32. » Oude markt. n. a. Oudtijds het kerkhof.
33. De Vrouwenstraat. n. a.
34. » St. Jacobsstraat. n. a.
35. » Schuitvlotstraat. n. a.
36. » Zeepziederijstraat. n. a.
37. » Rioolstraat. n. a.
38. Achter de kerk. n. a. Nu achter de Groote kerk. Ook Lepelstraat genoemd.
39. Het Lange Groenewoud. n. a.
40. » Osmansslop. n. a. Ook Oostmansslop genoemd.
41. De Nieuwstraat. n. a.
42. » Saracijnstraat. n. a. Bij het zuideinde der Nieuwstraat naar den Nieuwendijk.
43. Het Lekkerebaas-slop of Lombardstraatje. n. a. Midden uit de Nieuwstraat naar den Nieuwendijk.
44. De Oude-Walstraat. n. a.
45. » Korte Nieuwstraat. n. a.
46. » Kleine Markt. n. a. Ook Ritthemsche markt genoemd.
47. De Nieuwe Walstraat. n. a.
48. » Peperstraat. n. a.
49. » Vrijgang. n. a.

50. De Korte Peperstraat. Vervallen in de werf van aanbouw.
51. Het plein bij het weeshuis. n. a., doch verkleind door gemelde werf.
52. De Wagenaarstraat. n. a.
53. » Vlamingstraat. n. a.
54. » Schotsche hoek. n. a.
55. » Koude hoek. n. a.
56. » Palingstraat. n. a.
57. » Paardestraat. n. a.
58. » Onderstraat. n. a.
59. » Kalkhokstraat. n. a.
60. » Korenstraat. n. a.
61. » Flessche-straat. n. a.
62. » Prinse- of Gravestraat. n. a. Bij den Prinsentuin.
63. De Oranje-straat. n. a.
64. » Baljuw-straat. n. a.
65. Het Breeslop op de oude timmerwerf. Niet meer bekend.
66. De Oost-Indische welkomststraat. Niet meer bekend.
67. De Nieuwe-werf-straat. n. a. Ongeveer ter plaatse der voormalige Boogaard-straat.
68. Het Waaigat bij het land Gozen n. a.

In deze opgaaf nu vindt men een en ander opgehelderd van de namen, welke door mij t. a. p. waren voorgesteld. Die ophelderingen heeft men te danken aan het opsporen van nog aanwezige en teregtwijzende platte-grond-teekeningen der stad, als ook aan mondelijke mededeelingen van hetgeen deswege nog aan de oudste Vlissingers bekend is. Door deze navorsching bij de oudste lieden der stad is het mij tevens gebleken, dat de straten het *Korte groenewoud* en de *Schotsche kerkstraat* niet in de opgaaf van 1754 voorkomen, ofschoon zij destijds, even als nog, zeker aanwezig waren. De eerste leidt van de Walstraat, de andere van de Wagenaarsstraat naar den steenen beer, waar zij tegen elkander aansehieten. Voorts is mij gebleken, dat de genoemde *Keistraat* bij niemand der oudste lieden is bekend geweest, en dus, gelijk ook de *Zoutkaai*, lang moet vervallen zijn, dat de *Blinde ezel* de naam is van een huis in de Korte Noordstraat, nog aanwezig en gemerkt E n°. 85, waar achter eertijds een bewoond straatje geweest is, — dat *Bakkersdorp* een overblijfsel is van Oud-Vlissingen, zijnde deze naam nog aldaar op een hek te lezen, — dat *Achter de mast* voormaals eene straat was van den tegenwoordigen ingang tot de bomvrije kazerne naar de Weststraat, — en dat Egypte met het land Gozen, eertijds aan de noordoostzijde der stad, de huizen en tuinen bevatte langs het dok, van het Waaigat af tot en met een gedeelte der tegenwoordige werf van aanbouw.

Alzoo is het voorgestelde, op eene enkele uitzondering na, mij voldoende opgehelderd, en kan hiermede het opgegevene als beantwoord beschouwd worden, ofschoon elke nadere aanwijzing of opheldering mij hoogst welkom zijn zal. P. FRET.

Monument op den Leeuwenberg. Welke is de oorsprong van het monument op den zoogenaamden Leeuwenberg in het Gravenveld tusschen Huizen en Naarden, zijnde een zuil van gebakken steen, waarop een uitgehouwen steenen leeuw met het wapen der familie DE GRAEFF VAN POLSBROEK en daaronder een in arduinsteen gebeiteld vers, dragende het jaartal met de volgende woorden:

1666.
Ick ben door last van die
op Venus berg verheven
Die 't eerst aan Venus neng,
de boomen heeft gegeven
En 't graeflyck Raetsgezagch
verliet tot dienst van 't Y,
Zoo slaeft men niet voor zich —
maar voor zyn burgery.

De tegenwoordige eigenaar,
J. W. MIJNSSEN.

[Reeds in den *Navorscher*, II. bl. 311, is naar den oorsprong van dit monument gevraagd en het antwoord, III. bl. 311, geeft daaromtrent weinig opheldering. Wat hier vermeld wordt, dat het monument het wapen draagt der familie DE GRAEFF, kan ons misschien op het spoor brengen. In de vraag, *Nav.* II. bl. 311, wordt gezegd, dat op de zuil niet het enkele jaargetal 1666 te lezen staat, maar *herbout* 1666.]

Stadsmerken. In een oud 16mo boekje, dat mij zonder titelblad, voorrede of opdragt in handen kwam en een handboekje voor »reysende lieden" schijnt te zijn, vindt men op bl. 108 de volgende merken van de Hollandsche steden opgegeven:

Amsterdam is machtigh
Den Haegh is prachtigh,
Dordrecht is oudt,
Naerden is koudt,
Leyden is wys
Haerlem een Paradys;
Delft is statigh,
Utrecht prelatigh;
Rotterdam rust ter zee,
Enchuysen meê.
Schoonhoven is kleyn,
Alcmaer reyn,
Edam is vet,
Munnickendam net,
Medenblick is goet,
Hoorn vol overvloet, etc.

Van de friesche steden heet het:

Leeuwaarden is 't Hof,
Dockum legt ter zijden of,
Franeker de school houdt
Mackum dat is heel koudt,
Sneek legt in 't landt,
Workum aan den strandt,
Bolswart voedt het vee
Harlingen rust ter zee,
Stavoren is out,
Molquerum is qualyk gebouwt.

Van de stad Groningen:

Seven Poorten die te Landwaert gaen,
Seven Straten die aan de vischmerckt staen,
Seven diepen die ter stadt uyt-komen
Seven Pijp-bruggen op de water-stromen
En vijf Deuren aan Sint Martens Kercke
Dat zijn vijf Groninger Mercken.

T.

Maan-telegraaf. Twee eeuwen geleden werd er over een werkenden telegraaf berigt gegeven; welk berigt nog wel verdient in deze dagen in herinnering gebragt te worden. In P. BAYLE, *Dictionnaire historique* etc., vindt men op het art. *Pythagoras* aan het slot: »Je veux joindre à ce que j'ai dit de la fable de ses miroirs," waarbij in noot R wordt bijgevoegd: *Un conte que je viens de lire dans un Nouvelliste* (1704). Un auteur moderne a avancé que feu le Maréchal de Schomberg, commandant les troupes françaises en Portugal, lorsque ce Royaume secoua le joug des Espagnols, écrivait ce qui se passa dans ce Pays-la, sur un verre, et que l'exposant à la lune, le cardinal Mazarin qui étoit à Paris, à la faveur d'un telescope, lisoit dans cet astre, tout ce que le Marechal voulait lui faire savoir; si ce secret était aussi véritable que fabuleux etc." Puisque le Nouvelliste juge sainement de ce prétendu secret, il ne me reste qu'a marquer les anachronismes de ce qu'il rapporte. M^r^. de Schomberg n'arriva en Portugal qu'au mois de novembre 1661. Le Cardinal Mazarin étoit mort, depuis huit mois, et il y avoit plus de dix ans que le Portugal avoit sécoué le joug de l'Espagnol."

U. C. KRAMM.

Lijsten van personen in Oostindië. Door middel van den *Navorscher*, zoude ik gaarne vernemen:

1°. Eene lijst van de personen, die in Oostindië tusschen 1680—1726 als commandeur en équipagemeester bij de marine gediend hebben, met opgave zoo mogelijk van 't jaar van aanstelling en ontslag.

2°. Eene opgave van de namen dergenen, die te Batavia geboren zijn tusschen 1678—1730.

Misschien kan LABORANTER mij hier weder eenen dienst bewijzen.

A.

[Met genoegen brengen wij het verlangen van den vrager op deze wijze ter kennisse van de lezers van ons tijdschrift, met het verzoek om, indien er zoodanige lijsten bestaan, ons mede te deelen waar zij gevonden worden, opdat A. in de gelegenheid gesteld worde ze in te zien of er afschrift van te nemen; zij zijn echter te weinig van algemeen belang om ze in den *Navorscher* te plaatsen, en op den omslag is er te weinig ruimte voor.]

Huwelijks-engagement van 1742. Certificere en verklare hiermede, tot wederseits volkomen gerustheid, dat alleen uit een suijvere en opregte Liefde en ware genegentheid na rijpe deliberatie en dikwils herhaalde aanhoudingen IN DE TEGENSWOORDIGHEID VAN DE DEN ALWETENDE EN ALSIENDE GOD een mutueel en plegtig Huwelijk engagement aangegaan, ende mij eenig en alleen kragtdadig verbonden en verlooft hebbe met mijn Nigt, de beminnelijke eerbare en deugsame Juff^r^. A.. M.. M.. F.. uijt D.... aan de Rhijn, aan dewelke ONDER VERPANDING VAN MIJNE GOEDEREN HEBBENDE EN TOEKOMENDE, JA SELFS EEUWIG EN TIJDELIJK WELSIJN, SWEERE en beloove een onverbrekelijke trouw standvastige en eeuwige Liefde, en verder een wettig en solemneel huwelijk, tot welkers spoedige voltrekking al mijn vermogen en kragten sal aanwenden.

Verklare van Haar Welld. een reciproque schriftelijk engagement ontfangen te hebben.

Weshalven renuntiere *aan alle bedenkelijke exceptien desen enig ter contrarie dienende; mij kragt deses onderwerpende of submitterende aan alle Hoven, Rigteren en Gerigten*, MET BETUIJGING, DAT SO WAAR MIJ GOD HELPE BEN ENDE ALTOOS BLIJVEN SAL, *haar Welld. tot der dood toe*, standvastige, gehoorsame onderdanige dienaar en getrouwe

Was getekent J.. v.. L.. J. U. D. zoon van de Heer J. v. L. Burger hooftman in N. *en stond hieronder in margine* Gegeven op het Swarte Water bij C... den 2^en^ Jul. 1742.

Naar een afschrift in zeker oud archief gevonden. De namen, die daar voluit geschreven staan, heb ik hier slechts door de eerste letters aangeduid.

v. A.

GESCHIEDENIS.

Geschiedenis van den hoed (vgl. XVII. bl. 38, 98). De zaak is vrij eenvoudig: even als een Europeaan den hoed afzet ten teeken van eerbied en achting, houdt een Oosterling uit hetzelfde beginsel den tulband op het hoofd. Dat de Israeliten zich dus dekken, waar wij het hoofddeksel afnemen, bewijst eenvoudig hunne oostersche afkomst. Maar de behandeling van dit gedeelte der »historie van den hoed" geeft mij aanleiding tot de vraag: van waar ontleenen juris doctores het »*jus pilei et ensis*" (het regt om zich te dekken en den degen te dragen)? Uit mijn academie-tijd herinner ik mij, dat de hoogleeraren der regtsgeleerde faculteit, en ook deze alleen, bij den *actus promovendi* den steek plagten op te zetten, dien alleen afnemende bij het vermelden van de »augustissimi regis potestas," terwijl de promotoren in de andere faculteiten den *actus promovendi* ongedekt uitspraken. — Van waar dit verschil?

H. M. C. v. O.

Oude nederlandsche kleederdragt (vgl. XVII. bl. 65). Zouden hiertoe niet eene bijdrage knnnen leveren de geschilderde kerkglazen te Zevenhuizen, bij V. D. AA, *Aardrijksk. Woordenb. der Nederlanden*, 13e deel, bl. 163 vermeld, en die in de *Opr. Haarl. Cour.* van den 1en maart l.l. te koop zijn aangeboden?

Ofschoon het hier de plaats niet is om daarvan verklaring te vragen, rijst toch de vraag: is het niet jammer, dat men aan zulk eene kerk een gepast en historisch sieraad ontneemt, dat steeds minder voorkomt en alzoo dubbele waarde verkrijgt? — en heeft die gemeente, als zoo rijk bij V. D. AA vermeld, daaraan behoefte?

Doctortitels (vgl. XV. bl. 5). Tot antwoord op de daar gedane vraag dient, dat in 1864 in de *Rotterdamsche courant* eene advertentie voorkwam, waarin de persoon wordt opgegeven tot wien men zich wenden kon ter verkrijging van den buitenlandschen doctortitel, en dat er op de grenzen van Gelderland twee plattelands heelmeesters zijn, die vóór hun naam dr. plaatsen, en in gedrukte stukken achter hun naam: Med. Doct. in Acad. Reg. Bav. Erl.

T. J. C. F. v. S.

Standbeeld van Alva (vgl. XVII. bl. 69, 100). Ziehier wat MOTLEY in zijne *Opkomst der Nederlandsche Republiek* (vertaling van BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, deel II. bl. 401) aangaande dit standbeeld mededeelt. Ik geloof niet dat er nog in een ander gedeelte van zijn werk over dit standbeeld gesproken wordt: ik heb de reeds verschenen deelen ten minsten te vergeefs daartoe doorgebladerd. Eene oplossing van de vraag, door J. C. K. gesteld, zal men in dit artikel *niet* vinden: ik zou daartoe de door MOTLEY aangehaalde boekwerken moeten naslaan en die heb ik niet bij de hand. Ik moet dus de verificatie van het feit der vernieling aan andere navorschers overlaten.

H. TIEDEMAN.

..... »De Hertog van Alva liet, na zijn »terugkeer van de slagvelden van Braband »en Friesland, zich zelven een kolossaal »standbeeld oprigten en op het voetstuk »deze regels beitelen: »voor FERDINAND AL»VAREZ DE TOLEDO, Hertog van Alva, Land»voogd der Nederlanden onder FILIPS II, »omdat hij de partijschappen uitgedoofd, »het oproer getuchtigd, de godsdienst her»steld, het regt beschermd, den vrede ge»grondvest heeft; voor 's Konings trouwsten »dienaar is dit gedenkteeken opgerigt." [1])

»Het standbeeld was van reusachtige »grootte en werd in de citadel van Ant»werpen geplaatst. Het metaal er voor ge»bezigd was gesmolten uit het bij Jemmingen »veroverde geschut. Het stelde den Her»tog voor, den voet zettende op een ter »aarde liggend beeld met twee hoofden, en »één lijf. De twee hoofden stelden, volgens »sommigen, EGMONT en HORNE voor; volgens »anderen, de beide NASSAUS, WILLEM en »LODEWIJK. Anderen zagen daarin eene »zinnebeeldige voorstelling van de edelen »en de steden der Nederlanden, of misschien »eene persoonsverbeelding van het Com»promis en het Smeekschrift. Behalve het »hoofdopschrift, waren op het voetstuk ver»scheidene bas-reliefs gebeiteld; en den »toeschouwer, wiens bewondering voor den »Landvoogd nog niet bevredigd was door »het kolossale standbeeld zelf, stond het »vrij, een nieuwe persoonlijke aanduiding »van den held te vinden, hetzij in een toorts»dragenden engel, hetzij in een' vreedza»men schaapherder. Het werk, dat groote »verdiensten bezat, was het gewrocht van »een' kunstenaar, met name JACOB JONGE»LINCX. Het bleef den Nederlanders tot

[1]) BOR, IV. 257, 258; VAN METEREN, 61. DE THOU, V. 471—73, die het zag, nadat het omvergeworpen was, en die „even getroffen was door de schoonheid van het werk, als door den zinneloozen trots van hem, die er last toe gegeven had."

»verbazing en afschuw strekken, totdat het »door ALVA's opvolger, REQUESENS, omver- »geworpen en vernield werd." [1])

Standbeeld van Alva. Dat dit standbeeld, toen het in 1677 door het antwerpsche volk gevonden werd, niet meer stond, maar reeds vroeger door REQUESENS op 's konings last was weggenomen en in een hoek geworpen, lijdt geen twijfel. Het blijkt uit hetgeen DE THOU er van zegt *Histor.* lib. XLVI. »Superbiam hominis, alioqui vel inimicorum confessione summi nostra aetate imperatoris, ipse iniquo animo tulisse PHILIPPUS dicitur, qui et eam quadriennio post per LUDOVICUM REQUESENEM, qui ALBANO e provincia decedenti in ea praefectura suffectus est, amoveri curavit, *quam et nos sepositam et humi jacentem, cum Antverpiae postea essemus, in arce spectavimus*, consilium ALBANI t operis pariter excellentiam diversa ratione admirati."

Afbeeldingen van het standbeeld bestaan er vele. Men vindt die bij VAN METEREN, VAN REID, HALMA, *Groot Tooneel*, (BEAUFORT,) *Leven van Willem I*, 2e. dl. bij ALVAAS portret enz.

P. L. Wz.

Cornelis Tromp (vgl. XVII. blz. 105). DE JONGE, *Gesch. van 't Ned. Zeewezen*, deel III. blz. 255, zegt, dat het geboortejaar en de ouderdom van TROMP bij zijn sterven nergens aangeteekend staan. Hij gist echter, dat hij omtrent het jaar 1625 moet geboren zijn, dewijl hij in 1650 kapitein is geworden, en men dit toen meestal niet voor den 25-jarigen leeftijd werd.

In BESTS *Tijdtafel* vind ik op het jaar 1629 »Geboorte van C. TROMP," echter natuurlijk zonder vermelding van bron.

Zou het in Rotterdam, waar hij volgens zijne levensbeschrijving geboren is, niet uit de doopboeken na te sporen zijn?

Nog iets omtrent dezen zeeheld. Terwijl DE JONGE en ook VAN LENNEP in zijne *Voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland* met den grootsten lof van C. TROMP spreken, slaat de hoogleeraar FRUIN in eene zijner laatste studiën in den *Gids* een geheel anderen toon omtrent hem aan, en zegt o. a.: (als ik mij de woorden juist herinner, ik heb het werk niet bij de hand): »Laat ik van hem zwijgen; hij heeft al genoeg voor zijne rekening, enz." Waarop is die afkeurende toon gegrond? Zijn er in den laatsten tijd feiten aan het licht gekomen, die zijne nagedachtenis schandvlekken? Of ziet dit op het vermeende aandeel, dat hij aan den dood der DE WITTEN zou gehad hebben?

X.

C. Tromp. Wie de schrijver van zijn *Leven* is, daarvoor levert het boek geene wenken op. Waarschijnlijk zal het een aanhanger van het huis van Oranje geweest zijn. De titelplaat is door J. LUIJKEN gegraveerd. De drie fraaie, onder de zes zeegevechten, zijn zeker van de hand van B. STOOPENDAAL. De overige zijn het aanzien niet waard; T. DOESBURGH staat op een daarvan.

Men vraagt naar zijnen ouderdom bij zijn overlijden. Maar hij stierf te Amsterdam, en werd te Delft in het familiegraf begraven. Ter laatstgemelde plaats zal vóór zijne ter aarde bestelling (junij 1691) toch wel door zijne bloedverwanten, voor de grafboeken, opgave zijns ouderdoms gedaan zijn. De heer SOUTENDAM zal dit wel kunnen opgeven. De *Hollandsche Mercurius*, die zoo iets wel zou geboekt hebben, houdt juist met het einde van 1690 op.

B. N.

Bombardementen (vgl. XVII. blz. 106). De lijst daarvan is zeker voor veel aanvulling vatbaar. Bij het overlezen valt al dadelijk in het oog, dat er de volgende, voor Nederlanders althans belangrijke, ontbreken:

Bergen op Zoom door de Franschen	in 1747.
Luxemburg door dezelfden	» 1794.
Vlissingen door de Engelschen	» 1809.
Antwerpen door Chassé	» 1830.

Wel staat opgegeven: Antwerpen door de Franschen in 1832; maar daarmede zal het bombardement der citadel van Antwerpen door GÉRARD bedoeld zijn.

Ook is bij het bombardement van Algiers in 1816 niet vermeld, dat de Nederlanders daaraan deelnamen.

Amsterdam. A. H.

De Hollandsche vlag (vgl. A. R.; XV. bl. 4, 228, 289, 355; XVI. bl. 35, 98, 163). In den franschen *Navorscher*, den *Intermédiaire des chercheurs et curieux*, leest men (nommer van 10 februarij 1867, bl. 70—71) het volgende:

»HENRI IV *et le Drapeau tricolore.* — On »lit dans les *Curiosités Historiques* (Paris, »PAULIN, 1855), p. 206: »Vers la fin de »son règne (de HENRI IV), la Hollande »qui achevait de constituer sa nationalité, »fit demander à HENRI IV, qu'on lui accor- »dât le droit de s'attribuer les couleurs »françaises. Il y consentit, et le drapeau

---

[1]) BOR, IV. 257, 258; VAN METEREN, 61; DE THOU, 471, 473; BENTIVOGLIO, lib. V. 186.

»qu'il envoya pour preuve de son consen- »tement au stadhouder d'Amsterdam (?) était »un drapeau aux trois couleurs. Depuis »la Hollande n'en a point eu d'autre." Le »5 Octobre 1864 M. le général AMBERT, »écrivait dans le *Moniteur du Soir:* au XVIe »siècle, on vit les trois couleurs, rouge, »bleu et blanc, réunies sur le même dra- »peau, et dans l'opinion des hommes éclai- »rés, ces trois couleurs étaient nationales. »La lettre de HENRI IV à la Hollande sou- »levée contre l'Espagne le prouve d'une »façon irrécusable. Cette lettre est un »monument historique. Les Hollandais de- »mandaient un pavillon au roi de France, »qui les invita à adopter *les couleurs fran- »çaises rouge, bleu et blanc.* HENRI IV, »avait encore autorisé les Hollandais à »se faire admettre, *sous les couleurs françai- »ses, rouge, bleu et blanc* dans les ports de »l'Orient, dont la Sublime Porte leur re- »fusait l'accès sous pavillon hollandais." »Sur quels textes s'appuient M. le général »AMBERT et l'auteur des *Curiosités histo- »riques?*"

Dat zou *ik* ook wel willen te weten komen. Ik heb tot nu toe steeds gedacht, dat de eigenlijke driekleur eerst sedert 1789 in Frankrijk als nationale vlag werd ingevoerd. Ik meende dat LAFAYETTE haar in dat jaar door de *Assemblée Nationale* als zoodanig liet aannemen om door en in haar als het ware de verzoening, de hereeniging der partijschappen, die weleer de burgers hadden verdeeld, zinnebeeldig terug te geven (het rood was de kleur des volks, het wit die des adels en het blaauw die der geestelijkheid).

Heb ik mij vergist?

H. TIEDEMAN.

Willem III en Tichelaar. Ik vind vermeld dat S. COENEN in 1775 een brief van WILLEM heeft gepubliceerd, waaruit overtuigend bleek, dat Z. H. een jaargeld aan TICHELAAR uitbetaalde. — Hoe en waar is die brief uitgegeven?

F.

Handschriften van Kervel en van Vlakveld. Ten bewijze dat CORN. DE WITT werkelijk streng gepijnigd is, vind ik verwezen naar de handschriften van den deurwaarder KERVEL en van d[r]. JOHAN VAN VLAKVELD? — Waar zijn die handschriften te vinden en wat behelzen zij?

F.

Dirck Cornelisz. Tromp. In het jaar 1709 vertrok naar Oostindiën met het jagt *'t Gijn* als bosschieter DIRCK CORNELISZ. TROMP van Koudekerk. Op den 8 maart 1713 verdronk hij in de rivier van Souratte.

Zijne te goed gemaakte gagie werd in 1715 betaald aan CORNELIS CORNELISZ. TROMP den jongen, zijn meerderjarigen broeder, als gemagtigde van CORNELIS CORNELISZ. TROMP den ouden, zijn vader, en WILLEMPJE CORNELIS TROMP, weduwe van CORNELIS RAEPHORST. Wordt gevraagd of deze familie vermaagschapt was aan den luitenant admiraal generaal CORNELIS TROMP?

LABORANTER.

Huis te Hinter. Vóór mij ligt een plaatje, dat ik voor een mislukten steendruk houden zou, bijaldien er niet onder stond: *Pep: sc:* 1832, hoog $14^1/_2$, breed 19 duim. Het stelt een oud adellijk huis voor, waartoe een wipbrug geleidt. Op den achtergrond eene kapel. Onderschrift: *het huis te Hinter.* Ik denk aan een noordbrabandsch landhuis. Maar de woordenboeken van A. J. VAN DER AA brengen mij geen stap verder.

L. B.

Het gebruik van trommels. Gaarne wenschte ik te weten van wanneer het gebruik van trommels, inzonderheid ten onzent, dagteekent.

De oudste mij bekende afbeelding van een tamboer, trof ik aan in: »La tryumphante et solemnele entree faicte sur le nouuel aduenement de M[r]. CHARLES prince dautrice (sic) etc. en sa ville de Bruges, etc. lan mil V ces & XV le 18 jour dapuril apres Pasques, redigee en escript par maistre REMY DU PUYS." (Parys 1515). Herdrukt te Brugge in 1850, en voorzien van reproductien der houtsneden, welke voor de kleederdragten van dien tijd zeer belangrijk zijn. Een daarvan stelt voor eenige »*speelluyden*" met een trommelslager; de trommel heeft nagenoeg denzelfden vorm en omvang van dien welken men ziet op de prenten van HOGENBERGH, die ruim van een halve eeuw later zijn, en op die van JOOS DE BOSSCHER van 1580.

F. O.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Zilveren gedenkpenning van J. C. gravinne von Ross, geb. de Schubert (vgl. XVI. bl. 12, 70). Men zie over haar den *Recensent ook d Rec.*, VIIe dl. 2^e st. (1814) bl. 273—282. Mengelwerk: »De verlossing van ons vaderland; krachtdadig door eene edele Hollandsche Vrouw buitenslands bevorderd; medegedeeld door Mev^w. MARIA PETRONELLA WOESTHOVEN." [BILDERDIJK was in eerste huwelijk met hare zuster gehuwd.] De heer J. H. VAN GEUNS te Dieren deelde mij dit belangrijk opstel mede, daaruit vindt de medaille, in elk opzigt, voldoende verklaring; ik voeg thans nog bij de beschrijving dier medaille, dat boven het opschrift der keerz. twee sterren zijn geplaatst, de ééne met de letter A, de andere met W. F. (ALEXANDER I en WILHELM FRIEDRICH III); evenals men op de keerz. onderaan ook het wapen van Rusland en Pruisen, bij den hollandschen leeuw met den bundel pijlen, ziet afgebeeld.

Amsterdam. J^o. DE VRIES, JZN.

Grafsteen te Sluis. In de vroegere Sint Jacobsstraat (nu de Commandeursstraat) te Sluis, lag tot voor korten tijd aan den ingang eener poort een grafsteen, die meermalen mijne opmerkzaamheid tot zich trok. Blijkbaar was het, dat men, door het gieten van mortel tusschen de lettervormen, het grafschrift onleesbaar had trachten te maken, omdat het wegkappen dier vormen in den harden steen te veel moeite kostte. Onlangs is voor zooveel mogelijk de harde mortel uitgekapt en is 't mij gelukt het grafschrift grootendeels te lezen. Het luidt aldus:

Hic. iacet ■ ? ? o. quedo?ch. de. odierna. patro ■ chie. de ■ deden. qui. obiit. anno. M^o. CCCCC^o. XXXII ✠.

De drie vraagteekens wijzen drie weggekapte letters aan. Onder het derde vraagteeken schijnt eene A te schuilen, onder het tweede eene I. De steen heeft eene lengte van 1,70 el, eene breedte van 0,55 el en eene dikte van 0,18 el. In een middelvak, dat eene lengte van 1,40 el en eene breedte van 0,25 el heeft, vindt men drie vuurslagen, ieder 0,30 el lang. De steen is het eigendom van den heer J. C. HENNEQUIN en ligt nu in diens tuin vóór het tuinhuis. Zoo iemand in staat is het opschrift te verklaren, zal hij mij daardoor verpligten. Zoo als men ziet, scheidt een punt de woorden. Een blokje (■) wijst de verschillende zijden van den steen aan. Het *Hic jacet* en *qui obiit* enz. eischt natuurlijk geene verduidelijking.

J. H. VAN DALE.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Boiste (vgl. XVII. bl. 19, 70, 110). Onzen geachten medearbeider H. TIEDEMAN zij opgemerkt, dat de »explication ingénieuse" niet ver te zoeken is. BOISTE toch verontschuldigde zich, zie mijn vorig geschrevene, daarmede, dat hij den naam BUONAPARTE met in 't oog vallend groote letters had laten drukken — »uit eerbied, omdat hij eerste consul was." Deze kwinkslag is toch wel eene »explication ingénieuse."

H. M. C. V. O.

Boiste. De latere druk, door den heer F. A. v. R. genoemd, is die van 1808, zijnde de 3e uitgave, Ik bezit daarvan twee exemplaren.

Bij het woord *Spoliateur*, lees ik:

— s. m. (Spolia) *tor*, qui depouille, qui vole.

— *trice* s. f. (loi, nation) FRÉDÉRIC LE GR.

'T Is nu niet zeker dat BOISTE den naam van FRÉDÉRIC LE GR. (niet *le grand* FRÉDÉRIC) zou hebben gesteld, om BONAPARTE te grieven of te beschamen. In dienzelfden druk komt FRÉDÉRIC LE GR. voor onder de »auteurs cités et consultés"; en behalve achter het woord *spoliateur* vond ik, den dictionnaire ter loops inziende, den naam van FRÉDÉRIC nog achter de woorden: *décloitrer*, *décompter*, *s'en désaccoutumer*, *exhortatoire*, *mésestime;* en welligt zal men dien nog achter vele andere woorden daarin aantreffen.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Klaasje Zevenster (vgl. XVII. bl. 111). Mag men *les on dit's* gelooven, dan is de heer VEDER, predikant te Dordrecht schrijver van *Klaasje is niet dood.* Verder kan ik mededeelen, dat in WESTERMANNS *Illustr. Monatshefte* 1866 en 67 eene vertaling van *Kl. Zevenster* wordt geleverd door ADOLF GLASER, onder den titel van: *Hänschen Siebenstern, dem Holländischen nacherzählt.*

Utrecht. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

[Het tijdschrift waarin de hoogduitsche vertaling van *Klaasje Zevenster* voorkomt, werd ons ook door de heeren C. VAN MAANEN, VAN G. en J. H. v. N. aangewezen. Laatstgenoemde herinnert daarbij, dat dezelfde AD. GLASER in 1866 heeft uitgegeven *Niederländische Novelle*, waarin o. a. vertalingen uit de *Camera Obscura* voorkomen.]

Elizabeth Musch en Klaasje Zevenster. Herhaaldelijk is in vroegere jaren gevraagd in den *Navorscher*, wien ik in den eerstgenoemden roman met den heer *Van Espenblad* bedoeld had; en nu wordt opgave verlangd van »de wezenlijke namen der personen, die onder verdichte namen voorkomen in *Klaasje Zevenster*."

Al dat vragen is heel vermakelijk, en wat mij daarbij het kluchtigste voorkomt, is dat men het steeds aan 't publiek doet, en nooit aan mij, die toch de eenige ben, die 't juiste antwoord geven kan, terwijl anderen 't nooit verder dan tot gissingen kunnen brengen.

Ik heb tot heden toe er mij bij bepaald, te lachen en de schouders op te halen: nu echter lust het mij, het stilzwijgen eens te breken en, zoo dit anders mogelijk is, aan dat gevraag voor goed een einde te maken.

Een paar opmerkingen vooraf. — Vooreerst, dat men ten onzent geen recht begrip schijnt te hebben van wat een roman, ook zelfs een historische roman, eigentlijk is, t. w. in de eerste plaats een werk van *fiktie*, en dat een groot deel van 't geen men er in aantreft, geen anderen oorsprong heeft dan des schrijvers verbeelding: — ten andere, dat men even min bij ons over 't algemeen veel begrip schijnt te hebben van het onderscheid dat er bestaat tusschen *waarheid* en *wezentlijkheid*. Aan *gene* behoort een roman getrouw te blijven; *deze* daar-en-tegen heeft niemand recht, er in te zoeken.

En nu — over VAN ESPENBLAD.

WALTER SCOTT heeft een roman geschreven, die *Peveril of the Peak* heet: in dien roman komen KAREL II van Engeland, BUCKINGHAM, d^r. OATES, kolonel BLOOD en een menigte andere historische personen voor. Een zeer gewichtige, maar tevens een gemeene rol speelt daarin zekere EDWARD CHRISTIAN, de vader van FENELLA of ZARA. Maar zoo verre ik weet is 't nooit bij iemand in Engeland opgekomen, aan 't Britsch publiek of aan den schrijver te vragen, welke persoon uit de geschiedenis met dien NED CHRISTIAN bedoeld was. De lezers aldaar hadden verstand genoeg om te begrijpen, dat Sir WALTER op niemand in 't bijzonder het oog had gehad en eenvoudig een door en door slimmen, tevens kouden en wraakzuchtigen booswicht had willen schilderen. Hier daar-en-tegen heeft zich een koor van stemmen verheven om te weten, wie met VAN ESPENBLAD — ook een vrij gemeen heer — kon gemeend zijn: waaruit ik moet afleiden, dat de Nederlandsche lezers — ik wil niet zeggen minder verstand in 't algemeen, maar zeker, als ik zoo even reeds zeide, minder begrip van den aard eens romans, en meer *inquisitiveness* hebben dan de Engelsche. Waarom toch mocht ik niet, even als mijn groote voorganger en meester, een kanalje van een vent noodig hebbende, er een scheppen en afbeelden, zoo als mijn brein dat medebracht? En nu verklaar ik plechtig, dat ik met VAN ESPENBLAD niemand in 't bijzonder bedoeld heb, en alle nasporing die gedaan zou worden, met het doel, om een historische persoon in hem te herkennen, vruchteloos zou afloopen.

Maar, den zoon mijner verbeelding tusschen historische personen plaatsende, moest ik hem natuurlijk laten denken, spreken en handelen, gelijk door lieden van dien tijd gedacht, gesproken en gehandeld is. En daarom heb ik boze aanslagen in zijn brein doen ontkiemen en gezegden in zijn mond gelegd, en hem daden doen bedrijven, die, voor een groot gedeelte althans, werkelijk in de geschiedenis, 't zij in de gedrukte, 't zij in de geschrevene, vermeld staan. VAN ESPENBLAD verzint iets, wat A of B verzonnen heeft, hij zegt iets wat aan den mond van C of D ontvallen is, hij handelt gelijk E of F gehandeld heeft, zonder dat daarom A, B, C, D, E of F kan gezegd worden, mij een type voor VAN ESPENBLAD geleverd te hebben.

En wie er nu meer van wil weten en nieuwsgierig is, wie die A, B, C, enz. zijn, die doe wat ik gedaan heb, toen ik mijn boek ging schrijven, en leze de gedrukte werken en de geschreven bescheiden van dien tijd. Dat is wel omslachtiger en minder gemakkelijk dan eenvoudig te vragen of anderen die moeite voor ons willen nemen en ons dan de resultaten mededeelen, die zij verkregen hebben, maar 't verschaft op den duur meer voldoening. Zoo zal mijn roman aan hem, wien hij, als uit zijn belangstellend vragen blijkt, eerst genoegen heeft verschaft, ook later, wat meer zegt, nut verschaffen door hem aangespoord te hebben tot vermeerdering zijner historische kennis.

Wat de vraag betreft naar de origineelen der personaadjes in *Klaasje Zevenster* opgevoerd, de geachte bestuurder van den *Navorscher* heeft reeds aangetoond, waarom en in hoe verre die onbescheiden is. Ook zij levert wederom een staaltje van het

kleinstättische, dat bij ons heerscht en b. v. het schrijven van blijspelen, die de zeden van den dag schilderen, schier onmogelijk maakt, omdat men zich maar niet kan voorstellen, dat de schrijver andere dan werkelijk bestaande personen ten tooneele gevoerd heeft. Dan, is de vraag onbescheiden, toch doet zij mij in zekeren opzichte genoegen; immers zij bewijst, dat mijn personaadjes, zij mogen dan niet in *wezentlijkheid* bestaan of bestaan hebben, toch hem ten minste *waar* zijn toegeschenen. — Dit echter wil ik hier wel zeggen, dat de treurige episode in 't III^{de} deel, waar zich eene menigte preutsche heeren — gelukkig geene vrouwen — een wijl aan geërgerd hebben, bijna in al hare (en met nog vrij wat afschuwelijker) bijzonderheden gebeurd is zoo als ik ze verteld heb, en dat ik, behalve PEDAAL, ook MIE RUFFEL, haar man en de kat, die de de moppen opät, — allen lang dood en begraven — zeer goed gekend heb. Omtrent al de overige personen verklaar ik wederom plechtig, dat ik op niemand in 't bijzonder het oog heb gehad. Ik heb met hen gehandeld als b. v. met het huis en 't park van Hardestein, 't welk ik heb samengesteld uit één landhuis en buitenplaats te 's Graveland en uit twee kasteelen met hun omgeving in Gelderland: ik heb rechts en links de onderdeelen gezocht, waar ik mijn geheel uit vormde. Geen wonder dan ook, dat men b. v. mij in ééne week vier verschillende matronen noemde, waarvan M^{w}. VAN DOERTOGHE het onmiskenbaar portret zou geleverd hebben, en wel, omdat de eene een *menagerie* had, als M^{w}. v. D., de andere altijd een lint om de kin droeg, als M^{w}. v. D., de derde een ouderwetsch ameublement had, als M^{w}. v. D., de vierde een *maitresse femme* was, als M^{w}. v. D.; wat alleen bewees, dat ik geen vrouw in haar had voorgesteld, zoo als men nergens vinden kan: — en ik weet niet in hoevelen men het origineel van TILBURY en dat van BLEEK heeft willen herkennen; wat alleen het treurige bewijs levert, dat de TILBURY's en de BLEEKEN verre van zeldzaam zijn.

Er woont, naar mij verhaald is, ergens in ons land een predikant, van wien de dames uit zijn buurt beweerden, dat hij voor Dominee BOL geposeerd had. 't Ging zoo ver, dat zij hem vroegen, of 't niet zoo was. »Moet ik," was zijn wedervraag, »dit als een goed of als een slecht kom»pliment aanmerken?" — »O!" riepen zij toen uit eenen mond; »nu is 't zeker! Want »Dominee BOL zou juist zóó gesproken heb»ben." — 't Mooiste van de zaak is, dat ik den bewusten predikant nooit gezien heb en zelfs nooit had hooren noemen.

Bb. wil niet alleen weten, wie de personaadjes uit *Klaasje Zevenster* zijn, maar ook, wie de schrijver is van *Klaasje Zevenster is niet dood*, en of die inderdaad een van de zeven Pleiaden was. Op de eerste vraag antwoord ik, dat ik 't niet weet en 't mij ook niet schelen kan; op de tweede antwoord ik met een stellig NEEN, en daarvoor heb ik de zeer goede reden, dat die heele historie van de Pleiaden en het aan huis brengen van dat kind louter een werk van mijn vinding is. Wel is waar, nadat mijn roman verschenen was, is mij verhaald, dat werkelijk door de leden van een studentengezelschap een jong meisje is geadopteerd en opgevoed — wat alweêr toont, dat men niets nieuws meer bedenken kan of 't blijkt later niets nieuws geweest te zijn; — doch die bijzonderheid was mij geheel onbekend. In allen gevalle kan de schrijver van het straks aangehaalde boek nooit tot de Pleiaden behoord hebben en evenmin de pleegvader van *mijn* KLAASJE zijn.

J. VAN LENNEP.

De dichter van Os (vgl. XVII. bl. 112). Sedert 6 april is een antwoord op mijne vraag in zoo verre overbodig geworden dat het nummer van den *Nederlandschen Spectator* op dien datum de geschiedenis der mystificatie haarklein vertelt. Ik deel dat artikel hier aan de lezers van den *Navorscher* mede en houd mij voor alle verdere mededeelingen omtrent dit onderwerp dringend aanbevolen.

H. TIEDEMAN.

»De gedichten van P. VAN OS JR.
»en geestverwanten.

»Eene der ergste parasietplanten in de »literatuurgeschiedenis zijn de onderzoekin»gen van philologen, bibliomanen en an»dere geleerden over raadselachtige ge»schriften van vroegere tijden. In de meeste »gevallen worden tijd en papier vermorst [1]) »om ze te schrijven en te drukken en niet »minder om ze te lezen; voldoende zeker»heid geven ze bijna nooit; al schijnt de »stof voor goed uitgeput, altijd doet er »zich weder een op, wiens pen den jeuk »niet kan wederstaan om voor de hon-

---

1) Deze harde en onverdiende veroordeeling aller navorschers zal voorzeker menig ijverig medearbeider van dit (volgens den *Spectator* dus geheel nutteloos) maandschrift tegen de borst stuiten. Ik protesteer tegen de hier uitgesproken bewering als zouden de nasporingen van bibliografen, genealogisten en philologen bijkans altijd ijdel en vruchteloos, „tijdvermorsend" geweest zijn. Integendeel. De belangrijkste ontdekkingen op het gebied der geschiedenis, der letterkunde, kortom op ieder gebied der wetenschap danken wij grootendeels dezen koenen pioniers, die de *Spectator* zoo ten onregte veracht.

H. T.

»derdste maal naar dat te zoeken, wat niet »meer te vinden is. (?)

»De *Spectator* meent daarom een goed »werk te verrigten en der nakomelingschap »een nutteloozen arbeid te besparen door »een beknopt, doch der waarheid getrouw »bericht, voor welks echtheid hij kan in»staan, te geven omtrent de gedichten aan »het hoofd dezes vermeld, die in den laat»sten tijd nog al eenig gerucht hebben ge»maakt als een tamelijk gelukte mystifi»catie der *Nieuwe Goesche Courant.*

»Dit ultra dordrechts-orthodoxe en anti»revolutionaire blad had goedgevonden den »biddag, door de synode in den zomer van »1866 uitgeschreven, te verketteren, én om »de onvastheid in de leer van dat ligchaam, »én omdat die boetedag op een Zondag »zou worden gehouden. Evenwel was er »toen, even als altijd des Zondags, muziek »in de societeits-tent in het 's Gravenhaag»sche bosch. Twee van hen, die dit we»reldsch vermaak hadden bijgewoond, kwa»men, bij het terugwandelen naar de stad »op het denkbeeld, dat het niet onaardig »zou zijn, kon men de redactie der Courant »de redeneering doen slikken, dat dat mu»ziekmaken, al was het dan op zich zelf »zondig als op een Zondag, toch hier alle»zins loffelijk was als protest tegen de sy»node. Een van hen schreef daarop een »brief geteekend JOHANNES VAN DEN BER»GEN Cz. aan de N. G. C., welke, hij was »er zelf bevreesd voor, door elk een als »eene mystificatie zou worden aangezien. »Doch de N. G. C. plaatste dien toch in »het no. van 2 Augustus met de ondertee»kening »JOHANNES" volgens verlangen van »den schrijver, die zeide dit uit menschen»vrees te verzoeken.

»Een tweede poging om onder dien naam »in de N. G. C. een stuk te doen plaatsen, »mislukte; misschien, en dan strekt het haar »tot eer, rook zij lont. Doch toen kwam »de schrijver er op om te beproeven of de »Courant door gebonden stijl eerder te van»gen zou zijn dan door ongebonden. Een »vriend leende zijne hand en schreef de „ontboezeming over, vol van »grondwetaf»schuw" getiteld »*aan Nederland*", die, als »het werk van P. VAN OS J^r^., te Leiden, »doch toen geteekend: »Leiden, P. v. O," »in het n°. van 8 november verscheen.

»Daardoor weder aangemoedigd, wilde »de schrijver zich het genoegen verschaffen »van eene polemiek tegen zich zelven in »de N. G. C. te voeren. Een tweede vriend »leende zijn hand om als P. VAN OFFEL»BERG zich te beklagen, dat sommigen hem »voor P. v. O. hielden en ving, uit ortho»dox standpunt, een polemiek tegen dezen »aan. Doch de redactie plaatste dat stuk »niet, en verklaarde alleen op zijn verzoek, »dat hij het gedicht niet had ingezonden »(n°. van 25 november).

»De auteur nam hieruit aanleiding om »als P. VAN OS J^r^. eenigen nieuwen be»rijmden onzin in te zenden, met het op»schrift: »aan P. VAN OFFELBERG." De »N. G. C. nam dezen op in haar nummer »van 22 november.

(Mag ik hier tusschen twee haakjes mijne bevreemding te kennen geven over de onmogelijkheden die hier te berde worden gebracht? Hoe kan VAN OS »berijmden onzin" laten plaatsen in het nommer van 22 november terwijl de aanleiding tot dat inzenden daarvan eerst in dat van 25 november bestaat? naar mijn inzien is dit »ongerijmde onzin.")

»Een ander gedicht, getiteld: »aan m^r^. »J. HEEMSKERK, Minister van Binnenland»sche zaken en m^r^. J. P. A. Graaf VAN »ZUYLEN VAN NYEVELT, Minister van Bui»tenlandsche zaken" zou kort daarop als »het werk van P. VAN OS J^r^. zijn inge»zonden, indien niet de afschrijver gewei»gerd had al dien onzin langer over te »schrijven. Het werd daarom met een »andere hand geschreven en dus ook onder »een anderen naam (dien van J. A. DE »GRUYTER te 's Gravenhage) ingezonden.

»Het werd gedrukt in de *N. G. C.* van »29 november.

»Evenwel kon in des afschrijvers wei»gering niet berust worden. Hem werd »de keus gegeven om óf voort te gaan de »gedichten die VAN OS zou maken, over »te schrijven, óf als P. VAN OS J^r^. te over»lijden en daardoor gelegenheid te geven »tot het inzenden van nagelaten gedichten, »uit 's dichters papieren gekopiëerd door »zijn oudsten zoon. Hij koos het laatste: »toen nam een ander de rol op zich van »N. VAN OS PZ., en weldra las men in de »Leidsche, Haarlemsche en nieuwe Goe»sche courant deze advertentie:

»Treffend plotseling overleed gisteren te »mijnen huize onze geliefde vader, de in »den eersten Adam, verdoemde, doch, ge»lijk hij vast vertrouwde, in den tweeden »Adam verloste zondaar P. VAN OS, J^r^. in »den ouderdom van bijna 68 jaren."

	N. VAN OS, PZ.
's Gravenhage,	mede uit naam van
26 november 1866.	de andere kinderen en
	behuwdkinderen.

»De pseudo N. VAN OS, PZ. zond al spoe»dig aan de redactie der *N. G. C.* afschrift »van een nagelaten onvoltooid gedicht van »zijn vader, getiteld: »aan koning WILLEM »III." Hij voegde daarbij, als geschenk »voor de redactie, een portretkaartje van

»den overledene, [1]) en, voor het geval dat »de *N. G. C.* hem mocht willen uitluiden, »eenige levensbijzonderheden. De redactie »stelde naar die mededeelingen een pom-»peus levensbericht op en plaatste dat met »het bedoelde dichterlijke fragment in haar »nummer van 13 december."

»Om de dichterlijke bijdragen van ver-»schillende zijden te doen komen, werd het »volgende gedicht — *de grondwet van* 1848 — »weder met een andere hand geschreven, »en als het werk van „ROGIERSE in verf-»waren" uit Amsterdam ingezonden. Als »DE GRUIJTER, ging de auteur voort het »ministerie te bezingen en wijdde eenige »strofen aan *Graaf* RUTGER JAN SCHIMMEL-»PENNINCK, *Minister van Finantiën*. Van deze »stukjes vindt men het eerste in de *N. G. C.* »van 27 december, het tweede in die van »3 januari van dit jaar. In de *N. G. C.* »van 27 december las men ook de volgende »bedank-advertentie van de familie VAN OS:

»Aan allen, die ons bij de ontbinding »des aardschen tabernakels van onzen ge-»liefden vader en behuwdvader, P. VAN »OS JR. te Leiden, mogten wijzen op den »eenigen troost, wenschen wij de zaligende »nabijheid Gods toe."

's Gravenhage,	Uit aller naam,
23 december 1866.	N. VAN OS, PZ.

»Intusschen had de auteur het portret, »'t welk als dat van VAN OS aan de redac-»tie der *N. G. C.* toegezonden was, in hout »doen snijden. Als blijk van achting en »sympathie werd het omstreeks kersmis door »N. VAN OS PZ. namens de geheele familie »aan de redactie toegezonden, met vergun-»ning om het in de kolommen der *N. G. C.* »op te nemen. Eenige dichtregelen over »het bedriegelijke van portretten werden er »bijgevoegd, die de overledene in der tijd »met zijn portret aan een vriend zou heb-»ben toegezonden, en die de familie geschikt »achtte om onder het portret te worden »gedrukt. De redactie der *N. G. C.* was »zoo volkomen gemystificeerd, [2]) dat zij in »haar nummer van 3 januari het portret »opnam, met de berijmde verklaring er on-»der dat het VAN OS verbeeldde, maar niet »was, en dat men zich niet moest laten »beet nemen.

»In het midden van december ontving »de *N. G. C.*, door toedoen van den aan-»legger en zijne vrienden, uit alle oorden »des lands bestellingen van die nummers »der *N. G. C.*, waarin deze nieuwe ossi-»aansche gedichten hadden gestaan. Het »doel van dezen maatregel was, den uit-»gever der *N. G. C.* aan zijn vriend N. »VAN OS PZ., vergunning te doen vragen »tot het afzonderlijk uitgeven der gedich-»ten van VAN OS met portret en levensbe-»richt. Dit gelukte. De vergunning werd »gevraagd en gegeven. DE GRUYTER en »ROGIERSE gaven verlof ook hunne gedich-»ten in den bundel op te nemen. Op »verzoek om nog eens te zoeken naar na-»gelaten gedichten van VAN OS, toog de »oorspronkelijke schrijver aan het werk en »fabriceerde er nog eenige, benevens een »ter nagedachtenis van den dichter door »een zoon H. VAN OS en nog een van DE »GRUYTER; terwijl de pseudo N. VAN OS PZ. »zich ontfermde over de drie nog niet be-»zongen ministers en aan elk van hen een »lied wijdde. Zoo kwamen de gedichten »bijeen, die bij den uitgever der *N. G. C.* »zouden verschijnen onder den titel van:

»*Geestelijke lustwarande. Poëzie op het* »*gebied van kerk en staat, door* P. VAN OS JR. »*en geestverwanten, met portret en levens-*»*berigt.*"

»De bundel werd gezet, de proeven wa-»ren nagezien, en juist was het imprimatur »verleend, toen — waarschijnlijk door de »wat al te gedetailleerde, ofschoon niet ge-»heel juiste, mededeelingen in de Middel-»burgsche courant van 10 januari — »der *N. G. C.* ten laatste de oogen ge-»opend werden. De uitgever zag wel »niet geheel af van de uitgave, maar be-»gon te talmen en zwarigheden te maken, »zoodat ten slotte de hem verleende ver-»gunning tot het uitgeven der *lustwarande* »weêr moest worden ingetrokken.

»Gelukkig waren toch 50 afdrukken van »het in hout gesneden portret in handen »van den pseudo P. VAN OS J^r^. c. s. ge-

---

[1]) Volgens de *Middelburgsche Courant* van 10 januarij heeft „een societeitsknecht hiervoor geposeerd." — H. T.

[2]) Het is niet noodig in een kort overzigt de velerlei middelen op te sommen, die gebezigd werden om de *N. G. C.* in het geloof aan P. VAN OS JR. c. s. te bevestigen. Als staaltje kan dienen dat de pseudo P. VAN OS JR. zelf door een stuk in den *Ned. Spectator* van 8 december en door een entrefilets in de *Arnhemmer-Courant* van 21 december aan de redactie der *N. G. C.* wantrouwen wist in te boezemen jegens „de lasterlijke insinuaties" der liberale pers als zou de persoon van P. VAN OS, JR. eene mystificatie zijn. — *Noot van den schrijver.* — Menschen kunnen gewoonlijk wanneer zij eenmaal gestorven zijn weinig of niets meer verrichten; doch daar P. VAN OS, JR. eigenlijk geen mensch maar slechts een schim kan genoemd worden, maakt hij natuurlijk uitzondering op den algemeenen regel. Zoo even lezen wij, dat de pseudo dichter den 26sten november overlijdt, maar hier wordt ons — tot onze verbazing — medegedeeld dat hij *zelf* den 8sten en 21sten december stukken aan twee couranten inzendt om de „lasterlijke insinuaties der liberale pers" tegen te spreken. Men zou onwillekeurig geneigd zijn hier aan eene onverklaarbare tegenstrijdigheid te denken. Wie kan mij licht verschaffen? — H. T.

»bleven. Aan elk van die afdrukken werd »nu eene verzameling van de gedichten »toegevoegd in zoodanigen vorm, dat zij »altijd van latere eventuële uitgaven zal »onderscheiden kunnen worden, daar elk »exemplaar genommerd en door N. VAN »OS PZ. eigenhandig gewaarmerkt is. Die »exemplaren zijn op het oogenblik alle in »goede handen en niet verkrijgbaar. Later »zullen de bibliomanen er evenzeer om »vechten, als zij thans doen om curieuse »gedrukte en ongedrukte stukken uit vroe»gere tijden."

Volksliedje in 1813 (vgl. XVII. bl. 112). Den 17 november 1813 is op last van den heer GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP een volksliedje gedrukt en verspreid op de wijze: *Onderwater moet marcheren.*

Welk geluk voor 's Gravenhage,
Elk mag nu Oranje dragen,
Aan 't geweer en in 't gemoed,
Op de borst of op den hoed. (*bis*)

O wat zal zijn Hoogheid kijken,
Bij het zien dier eereblijken,
Als hij hoort hoe elk in vrêe,
Draagt Oranje en roept hoezee. (*bis*)

Eer Prins WILLEM is gekomen,
Heeft reeds elk de vlugt genomen,
Die onze onderdrukking zocht,
God heeft dit voor ons gewrocht. (*bis*)

Veel geluk Oranjevrinden,
Franschen zijn niet meer te vinden,
Roept nu elk met mij te vrêe,
Toch Oranje, toch hoezee. (*bis*)

O wat zal zijn Hoogheid blij zijn,
Als hij ziet hoe rustig wij zijn,
Op 't verzoek van LEOPOLD, [1])
Die op aller tongen rolt. (*bis*)

't Is alom Oranje boven,
Nergens ziet men plunderen, rooven.
Ieder zingt in rust en vrêe,
Toch Oranje, toch hoezee. (*bis*)

De woorden van het liedje »*Onderwater moet marcheeren*" dat nog steeds te Dordrecht gezongen wordt, zijn:

ONDERWATER moet marcheeren,
't Zijn de orders van de heeren,
Hij moet geven commando,
Om te trekken naar het Loo. (*bis*)

Speelt op bas, viool en snaren,
Wilt het Oranje huis bewaren
En bevrijden van tegenspoed
Voor die het geweld aandoet. (*bis*)

Oranje mogt men niet meer noemen,
d' Oranjeboom behoudt zijn bloemen,
Geen Oranje kleur of lint
Mogt meer dragen vrouw of kind. (*bis*)

Laat ons nu maar lustig zingen,
't Is Oranje dat wij beminnen,
't Is Oranje die schoone stam,
Waardoor onsland in vrijheid kwam.(*bis*)

't Is Oranje daar wij van spreken,
't Is Oranje daar wij om smeken,
Oranje dat zal nooit vergaan,
Zoolang als zon en maan zal staan. (*bis*)

Die dit liedje heeft gaan planten,
Dat waren drie Oranje klanten
Van ONDERWATER kloek van moed,
Strijden (Strijdend?) voor 't Oranje bloed. (*bis*)

[Het liedje van 1813 werd ons ook door A. H. medegedeeld.]

Kronijk van Adriaan Westphalen (vgl. XVI. bl. 16). Tot inlichting van M°. dient, dat het bedoelde handschrift van ADRIAAN WESTPHALEN door mij is aangekocht geworden en zich nog in mijn bezit bevindt. Mogt M°. er belang in stellen dit handschrift te leeren kennen, dan ben ik bereid hem daartoe de gelegenheid te geven.

Amsterdam. M[r]. G. J. DE MARTINI.

Aphorismen en aanhalingen (vgl. XVII. bl. 71). Het volgende werk, dat ik zoo even op den omslag van het laatste nommer der *Notes and queries* vind aangekondigd, behoort ongetwijfeld in de lijst van werken, die over aanhalingen uit schrijvers, enz. handelen, te worden opgenomen:

A Glossary; or, collection of Words, Phrases, Customs, Proverbs, etc. Illustrating the Works of English authors, particularly Shakespeare and his Contemporaries. By ROBERT NARES, archdeacon of Stafford, etc. A new edition with considerable additions, both of words and examples, by JAMES O. HALLIWELL, F. R. S. and THOMAS WRIGHT, M. A. F. S. A. etc., London, J. R. SMITH, 2 thick volumes, 8vo. cloth, 1 £. 1 s.

H. TIEDEMAN.

Anonymen en pseudonymen. De vele verdienstelijke bijdragen tot de nederlandsche bibliographie in dit tijdschrift van tijd tot tijd geplaatst, hebben mij op het denkbeeld gebragt om het bestuur te verzoeken eene plaats in de kolommen van den *Navorscher* in te willigen voor de volgende mededeelingen en vragen, betrekkelijk mijne

[1]) LEOPOLD graaf VAN LIMBURG STIRUM, provisioneel gouverneur van 's Gravenhage.

Bibliotheek van Anonymen en Pseudonymen, waarvan in de maand januarij de 1e aflevering verschenen is. Twee redenen noopten mij vooral hiertoe. 1°. Aan den eenen kant geloofde ik de inteekenaars op de *Bibliotheek* eenen dienst te doen, door hun van tijd tot tijd de verbeteringen en veranderingen mede te deelen, welke ik in staat ben op het afgedrukte te maken en die hun anders eerst veel later onder oogen zouden komen: het zal toch wel niet behoeven gezegd te worden, dat het drukken van zulk een werk niet dan zeer langzaam kan gaan, en dus het *Aanhangsel*, waarin alle later gevondene bijdragen zullen worden opgenomen, nog in lang niet verschijnen zal. 2°. Aan den anderen kant hoopte ik hierdoor mededeelingen uit te lokken, niet alleen door vragen te stellen, voor welker beantwoording ik mij aanbevolen wenschte te houden, maar ook door de lezers van dit tijdschrift uit te noodigen, om de door mij medegedeelde aanmerkingen met de hunne te vermeerderen. Van vele zijden — ik maak er hier dankbaar en openlijk melding van — heb ik, ook na de verschijning der 1e aflevering, hulp ontvangen; maar er blijft nog oneindig veel te onderzoeken over, en — is al niet alles te vinden, wat men zoekt: als ieder het zijne bijbrengt, is er meer te vinden dan men gelooven zoude. Ik laat hier volgen: 1°. vragen; 2°. verbeteringen op de eerste aflevering; 3°. bijdragen, die in die aflevering hadden behooren geplaatst te worden, maar mij te laat onder de oogen zijn gekomen.

I. Vragen (vgl. *Nav.* XVI. bl. 120, 141, 206, 262). I. Wie schreef onder de initialen J. S. C.:

Nederland uit den slaap der zorgeloosheid opgewekt. 's Gravenhage, 1802.

Dat de Dank- en Bededag tot zegen zij. 's Gravenhage, 1804.

Het vrolijk leven. 's Gravenhage, 1802.

Nabetrachting van den bededag. 's Gravenhage, 1802.

Het albeslissend oogenblik. 's Gravenhage, 1803.

De verblijdende Dank- en Bededag, van groot belang voor elk waar Christen. 's Gravenhage, 1803.

Opwekking tot bijbelliefde. 's Gravenhage, 1801.

2. Wie schreef onder de initialen Mr. A. V. D. T.:

Proeve over den waren aard der geestelijke goederen. Rotterdam 1797.

Beoordeeling van de requesten der Gereformeerden. Z. pl. 1797.

3. Wie schreef onder den naam PHILALETHES:

Antwoord op het vierduitsch blaadje van le Sage ten Broek. 1800.

Brief aan den Hoog Eerw. Heer le Sage ten Broek. Rotterdam. 1800.

Breef van Philalethes aan zijn vriend Aletophilus over de constitutie. 1796.

De redenlooze bitterheid van G. Bruining tegen J. Scharp. Rotterdam 1796.

Troost- en moedgevende brief. 1793.

4. Wie schreef onder den naam SINCERUS PHILANTHROPOS:

Missive over het in het oog loopend verschil tusschen het gedrag van elf Rotterd. predikanten en van vijftien Amsteldamsche ... predikanten. Rotterdam, 1796.

Sinc. Phil. aan het geëerd publiek. 1796.

5. Wie schreef onder den naam van JUSTUS BATAVUS:

Verhand. over de gelijkheid der menschen als het oorspr. richtsnoer voor 's menschen handelingen. Amsterdam, 1794.

Brief van een Nederlander aan D. W. Elias, Hoofdofficier te Amsterdam, wegens het verbod der Verhandeling.... 1794.

Missive van Batavus Justus aan alle clubs of volkssocieteiten in Nederland. Amsterdam, 1795.

6. Wie schreef onder den naam BATAVUS:

B. aan de Bataven ter geleg. van den aanval en aftogt der Engelschen en Russen. Amsterdam, 1799.

Op de roemrijke overwinning op de Engelschen en Russen in de Beverwijk. 1799.

Vrede-bazuin of mijne gedachten bij den aanvang van het jaar 1795. Rotterdam.

Aan mijne stadgenooten over het ware doel der wijkvergaderingen. 28 maart 1795.

B. aan zijne landgenooten ter geleg...... eener nieuwe constitutie. Amsterdam. 1796.

7. Wie schreef onder den naam GELRUS, o. a.:

Het lijden van Jezus. Zwolle 1793.

Alexis en Aline. Zwolle, 1793.

8. Wie schreef onder de letters J. M. H.

Mengelingen ten voordeele des Vaderlands. Delft, 1832.

Pligten volgens M. Tullius Cicero. Delft, 1832.

9. Zijn de schrijvers ook bekend der volgende brochures:

a. Aanmerkingen op het request der Roomschgezinden.... door L. F. Amsterdam, 1800. 8°.

b. Aan het staatsbewind der Bat Rep., door JUNIUS CELA HOSPES BATAVUS (F. A. V. D. KEMP?) 's Gravenhage, 1802. 8°.

c. Aanspraak gedaan in de societeit o. d. zinspreuk: Uit vaderlandsliefde, te Delft, 28 Mey 1795 *door J. G.*

d. Aanspraak aan het Burger-leesgezelschap Letter C. te Leiden door H. J. V. Leiden 1795. 8°.

e. Eenige losse aanmerkingen wegens het geschil over de voorrede van Broes.... door VREDE MINNAAR, 1790. 8°.

f. De vermakelijke avonturesse of de dienstmaagd van fortuin door P. L. K. Amsterdam, 1754.

g. Den Hollandschen Astronomus J. D. B. gecapuchont, zijnde een antwoord op een blauw boekxen genaemt: den ingetoomden Cartesiaen. Door J. G. H. Leiden 1656.

10. In eenen catalogus vond ik de volgende opgave:

»*Arlequin groot introducteur op de Rotterd. kermis, op St. Nikolaas, enz. — Arlequin voor* 1821. 12 nrs. — *Arlequin voor* 1822. 14 nrs.

De schrijver is vervolgd wegens hatelijke zinspelingen op Rotterdamsche personen. De stukjes zijn zeer zeldzaam."

Vrage: Wie was de schrijver?

11. Zijn de schrijvers ook bekend van:

a. Brieven van Christianus Sincerus, 1797.

b. Brief van Justus Alexikakos over Hunne Hoog Mog. verdedigd. 1791.

c. *Bedenkingen op den brief van een koopman.... door J. V. K. aan zijn vriend R. J. V. A.* Leiden, 1804.

d. Brieven van een Burger-Wetgever.... aan een ambteloos burger te B.... over het voor en tegen de combinatie van twee plaatsen onder één gemeentebestuur. 1799.

e. De geheime bril van Mercurius.... door J. D. G., 's Gravenhage, 1800.

f. Onpartijdige beoordeeliug van het buitengewoon oproer te Groningen.... door een Vriend van Orde. Groningen, 1801.

g. De egte en ware beteekenis en kragt des doops door THEOLOGOPHILUS. 1803.

h. Bedenkingen over het gebruik van mantel en bef door P. C. ALETOPHILUS. Rotterdam, 1796.

i. Brief van Irenophilus aan de Amsterdamsche predikanten. 1796.

k, Reden- en schriftmatig betoog dat de leer der algem. aanbieding der zaligheid overeenkomt met Gods woord... door P. J. H. Z. Amsterdam, 1775.

l. Naauwkeurige beschrijving van America door J. C. N. Dordr. 1780. 8°.

m. Brief van den heer D. L. P. geschr. tot antw. aan H. D. S. aang. den tegenw. toestand van zaken en bijzonder in Holland. Leiden 1749. 8°.

II. Verbeteringen.

N°. 10. 1843. lees: Leid. 1843.

— 20. (Aanteek.) bl. 100. lees: bl. 100, 143.

N°. 24. Er bestaat een druk met naam: 's Gravenhage, 1807.

N°. 25. Kort na dit verscheen een stukje onder den titel:

Aan de warme aandoeningen van het verontwaardigd harte van den Burger Jan de Kruif als schrijver van een gedicht, getiteld: Aan den Lasteraar, enz. Door H. T. O. Z. pl. 1794. 8°.

[Kan men mij ook zeggen wie H. T. O. was?]

N°. 40. Men gaf tot *vijf dukaten* voor een exemplaar van dit pamflet.

N°. 41. (Bij de aanteek. te voegen:) Zie hierover het pamflet: *De vuile gewinzoekers ten toon gesteld....* Blijspel in 3 bedrijven. 1782. bl. 51, 62.

N°. 46. VAN DER BURGH, lees: VAN DEN BERCH.

N°. 65. (In de aanteek. nog aanhalen:) J. KANTELAAR's *Lofrede op H. A. S.* bl. 90.

N°. 73. (Als aanteek.) In hetzelfde jaar herdrukt: later verscheen er nog een vervolg. Zie: SCHUTTE, *de Luth. gemeente te Leeuw.* bl 220.

N°. 74. (In aanteek. bij te voegen:) Omstreeks dien tijd begon echter ook J. W. RACER over de geschiedenis van het jagtregt in Overijssel te schrijven, en kunnen derhalve de *Aanmerkingen* ook wel van dien schrijver zijn.

N°. 106. MERKES, lees: MERKUS VAN GENDT.

(Als aanteek.) Zie: *Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden*, 1863. (Levensber.) bl. 394.

N°. 122. Amst. 1866. lees: Amst. 1655. Rott. 1656. — Amst. 1666. 12: — ald. 1686.

N°. 169. (Aant.) L. I. b. 134. lees: L. I. b. 134 en V. D. MARCK n°. 265.

N°. 171. Vervalt. P. BONTEMPS was predikant te Haarlem blijkens de opdragt aan de overheid van Haarlem voor zijn geschrift tegen JOOST HENDRICKSZ.

N°. 172. (16..) lees: (1690.)

— 186. Had hier niet moeten staan, want de titel is:

Oratio votiva of heylwenschende aenspraeck...

N°. 189. (Aldus te lezen:)

Aenspraeke gedaen in 't sluyten der primaire vergadering van het Noorden vant Canton van Gent... den 19 Germ. vijfde jaer der Fr. Rep. Door C. v. H. [VAN HULTHEM.] Gend an V.

VAN DER HAEGHEN, V. 189.

N°. 191. (In de aanteek. bijvoegen:) Geen der werken van D. J. is voorzien van woonplaats of naam des drukkers. Zij zijn zeker niet in Zwitserland gedrukt, maar waarschijnlijk in de Nederlanden, waar KETEL althans de eerste uitgave van het *Wonderboek* bezorgde, en waar toen, gelijk ook in het naburige Oostfriesland, vele drukkerijen in het geheim werkzaam waren. (Zie KIST en ROYAARDS, XVII. 304.)

N°. 209. (In de aanteek. bijvoegen:)

Deze noemt het trouwens ook onder zijne geschriften op bl. 88 van het 1e deel van *De Batavier.*

N°. 261. A. F. LESPINASSE. lees: A. F. H. DE LESPINASSE.

N°. 267. (In de aanteek. bijvoegen:) en uitgeg. in zijne *Opera Theologica.* Rott. 1665, 2e dl. 2e stuk.

N°. 268 en 273. HENR. DAMIUS. lees: MATTH. DAMIUS.

N°. 276. (In de aanteek. bijvoegen:) De Veersche predikant heette CORN. BEUCKELAER.

N°. 281. (In plaats van de 7 laatste regels der aanteek. te stellen:) Oldenzaalschen commies G. W. AMELUNG.

N°. 323. (Aldus te lezen:)

Apollo in Dordrecht en de Zangberg; Divertissementen. [Door J. STARRENBURGH.] Amst. 1773. 8°.

N°. 326. (Aanteek. aldus te lezen:)

Door S. S. [SUFFRIDUS SIXTINUS.] Zie V. D. MARCK, n°. 170, 316.

N°. 350. (In de aanteek. bijvoegen:) ARNTZENIUS, V. LENNEP en DE VRIES leverden de meeste bijdragen. Zie: *Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden,* 1863. bl. 169.

N°. 306. (Aanteek.) Door A. F. FLAS. lees: Door A. F. [FLAS.]

N°. 373. (Aldus te lezen:)

Avondmaal, Het — van Jezus en deszelfs waarneming meer eenvoudig gemaakt of Gedachten ter wegneming van eenige gebreken in de leere.... [Door F. LIEFSTING.] Amst. 1790. 8°.

N°. 388. (Als aanteek. bijvoegen:) W. G. i. V. VAN ZIJP.

N°. 398. (Aldus veranderen:)

De Batavier. [Door FR. BERNARD.] Leyd. 1787. 8°.

In n°. 8 noemt de schrijver zich voor het eerst; voor de 25 nrs, vormende deel I, is een algemeene titel met zijn' naam geplaatst.

N°. 451. 1646. 4°. lees: z. pl. (Amst.) 1646. 2 dln. 4°.

N°. 502. DE BRUIN. lees: DE BRUYN. (Als aanteek.) Vgl. n°. 16.

N°. 519. (Aldus te lezen:)

Berichtinge wie syn Huys op een velsen oder opt sant bouwende wert bevinden.

(In de aanteek. bijvoegen:) KIST en ROYAARDS, XVIII. 404.

N°. 533. (In de aanteek. bijvoegen:) Zie ook bl. 187 der *Handel. van de Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden,* 1861. — VAN ASCH VAN WIJCK of THORBECKE hield men ten onregte voor den schrijver.

N°. 556. E. M. A. TEMMINCK. lees: Mej. E. M. A. TEMMINCK.

N°. 567. VAN GORKOM. lees: VAN GORKUM. (Aant.) *Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden,* 1863. (Levensber.) bl. 493.

N°. 571. P. DE HAAN. lees: P. DE HAAN, PZ.

N°. 603. 1714. lees: 1614. Amst. 1646. (Aanteek.) DE WIND, bl. 580.

N°. 526. (Aant.) R. lees: B.

— 646. Vervalt. C. V. PAUW was niet de vertaler maar de schrijver. Zie SAXE, VIII. 364.

N°. 655. — uit haren aart onbestendig en gevaarlijk is. lees: uit haaren eigen aart, onbestendig en.... gevaarlijk zijn moet. (Voorts bijvoegen:) Z. pl. 1801. 8°. (Aant. schrappen behalve:) K. 130.

N°. 677. Vervalt. Vgl. n°. 171.

— 681. (Als aanteek.:) *Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden,* 1863, bl. 209.

N°. 689. (Aanteek. aldus veranderen:)

Volgens A. was H. A. BRUINING in het begin redacteur, volgens RENIER, *Nieuwe verbet. naamlijst v. predikanten in de Herv. Gem. v. Veere,* bl. 81, had dit tijdschrift aan hem »eenen wakkeren medearbeider."

N°. 699. (Aant.) In 1799 met naam herdrukt.

N°. 752 en 753. (Aant.) Cat. ABR. DE VRIES, n°. 4686.

[Kan men mij ook volklediger titel opgeven?]

N°. 773. (Aant. aldus veranderen:)

De 1e jaargang onder redactie van J. J. L. TEN KATE. A. WINKLER PRINS leverde er verscheidene bijdragen in; even als de genie-officier H. KRETZER in den 2e jaargang. Wie dien redigeerde is mij onbekend gebleven.

N°. 782. (Aanteek.) Berigt van den schrijver zelven.

N°. 787. Vervalt. Vgl. n°. 804.

— 800. *Brief aan* E. KIST. — lees: *Brief den Eerw.* EW. KIST *toegezonden.* —

N°. 828. .... KEUCHENIUS. lees: W. M. KEUCHENIUS.

N°. 838. Van dezen en een' tweeden dergelijken was J. SCHENKMAN de schrijver.

N°. 840. (Aant.) *Gedenkschr.* lees: *Gedenkschr.* II. 131.

N°. 892. Herdrukt 1804. lees: Amst. 1804. 8°.

N°. 910. (Aant.) IRHOVEN VAN DAM — lees: W. VAN IRHOVEN VAN DAM.

III. Bijdragen tot de 1e afl.

Aan den eenigen (Willem II.) [Door A. J. VAN TETROODE.] 's Grav. 1866. 8°. (1)

Aan den Heer W. G. B. den schrijver van: Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld. [Door P. DE RAADT.] Leiden. 1839. 8°. (2)

Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden, 1863. (Levensber.) bl. 336.

Aan den konstieverigen.... Petrus de Goe-

sin, door zyne teekening na het model den lauwer-krans behaalende.... Door M. B. D. J. M. I. L. [... DE BRABANT, med. d^r.] Gend, den 24 mei 1774, fol. (3)
VANDERHAEGHEN, V. 367.

Aan den napluizer van Prof. Opzoomer's Redevoering over de Wijsbegeerte, den mensch met zich zelven verzoenende. [Door F. C. DE GREUVE.] Gron. 1846. 8°. (4)
Levensber. der afgest. leden der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden, 1864, bl. 74.

Aanhangsel van de Vrijmoedige bedenkingen over de vrijheid. Strekkende tot een vervolg van de vrijheid in den burgerstaat.... [Door L. F. DE BEAUFORT.] Amst.. 1739. 8°. (5)
Vgl. n°. 427.

Aan Leidens ingezetenen, in naam der R. K. weezen bij den aanvang van het jaar 1856. [Door J. A. SUSANNA.] Leid. 1855. 8°. (6)
L. III. 104.

Aanmerkingen, korte en noodtwendige — op het Verhael van 't gepasseerde des nachts tuss. den 15^en *en* 16^en *Mey* 1678.... [Door CORN. BONTEKOE.] Z. pl. en jr. 4°. (7)
Volgens aanteek. op het M. 7677 vermelde exempl.

Aanmerkinge over de sedige verantwoordinge.... door IRENAEUS PHILALETHES [JAC. RHENFERDIUS.] Alkm. 1670. (8)
VRIEMOET, bl. 649. — WELLER, *Index pseudon.* p. 114. — MYLIUS, *Bibl. anon.* II. 147, n°. 303.

Aan mijne kiesgeregtigde Israëlitische landgenooten bij geleg. der aanstaande verkiezingen.... Door CHRISTOPHILUS. [W. H. WARNSINCK, BZ.] Amst. 1853. 8°. (9)
Berigt van den uitgever.

Aan mijne stadgenooten. Door C. B. [W. L. VAN BIJLEVELT.] 's Grav. 1851, 8°. (10)
Berigt van den uitgever.

Aanteekeningen op het ontwerp der spelling voor het aanstaande Ned. Woordenboek. Door D^r. B. HUYDECOPER. [A. VAN DER LINDE.] Nijm. 1863. 8°. (11)
Berigt van den schrijver zelven.

Aanteekening, Korte-, op de beraadslaging over de Indische begrooting voor 1867, *door den schrijver van: Thorbecke tegenover de cultuurwet.* [L. VAN WOUDRICHEM VAN VLIET.] 's Grav. 1866. 8°. (12)

Achter 't net visschen. Klein drama in één bedrijf, in vrije poezie door den vertaler van »De vrek", »Wie is 't", enz. [J. SCHUITEMAKER.] Purm. 1866. 8°. (13)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.

Adèle. Een verhaal door JULIA KAVANAGH. Vrij vert. naar het Engelsch door ANTONIA. [Mej. W. J. A. JACKSON.] Dordr. 1859. 8°. (14)

Advijs, Het regtsgeleerd —. 22 rondedansschokjens door PIET VAN AMSTEL, *volbloed-liberaal, zeer verre ongepromoveerde achterneef van* D^r. JAN VAN AMSTEL, *die bij* VAN KAMPEN *uitgeeft.* [Door J. A. ALBERDINGK THIJM.] Amst. 1866. 8°. (15)
V. D. LINDE, bl. 97.

Aen den edelen.... Emmanuel Elias, Heere van d'Hoddighem en de edele jonkvrouw Marie-Charlotte de Lens.... [Door J. F. VAN DER SCHUEREN.] Gent 1790. fol. (16)
VANDERHAEGHEN, IV. 214.

Aendieninghe vande alder-kraghtighste middelen tot een gheestelycke verrijsenisse bestaende in dry dinghen.... [Door CHARL. MYLEMAN.] Ghendt, 1681. 12°. (17)
VANDERHAEGHEN, II. 172.

Aesopus defensor sig erbarmende over de diepe sugten van den klagenden Veenboer.... 's Grav. 1662. 12°. (18)
Blijkens de voorrede van de *Apologie* (N°. 334) van denzelfden schrijver als dat werkje.

Agis, koning van Lacedemoniën. Treurspel (o. d. spr.) Door yver bloeid de konst. Amst. 1701. 8°. (19)
De onder die spreuk uitgegevene tooneelstukken waren van ENOCH KROOK en DAN. KROON. Zie W. G.

Agnes van Mansveldt. Historisch verhaal uit het Eng. van T. G. GRATTAN. [Door A. TER GUNNE.] Dev. 18.., 2 dln. 8°. (20)
Berigt van den vertaler-uitgever zelven.

Alliantie-feest, Het — op het dorp; kluchtspel met zang in één bedrijf. — Door D. W. S. [STOOPENDAAL.] Amst. 1797. 8°. (21)

Almanach en politiek zakboekje voor de Vereen. Nederlanders. [Door J. H. SWILDENS.] Amst. 1782. 12°. (22)

Als de eene hand de andere wascht, enzoovoort. Blijspel in 6 bedrijven. Voor rederijkers bewerkt door den vertaler van »*De vrek*", »*Wie is 't*" enz. [J. SCHUITEMAKER.] Purm. 1866. 8°. (23)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.

Anna. Historisch tafereel uit de Vlaamsche geschiedenis.... Door den schrijver van *Hembyse.* [J. DE SAINT-GENOIS]. Gent en Rott. 1844. 2 dln. 8°. (24)

Antieken, Romeinsche —. Vrijheid- en vaderlands-liefde. [Door A. LOOSJES, PZ.] Haarl. 1798. 8°. (25)

Antwoord op de vrage: Wat is Coccejanerye, door IRENAEUS PHILALETHES. [JAC. RHENFERDIUS.] 1686. (26)
Vgl. N°. 8 hierboven.

Antwoort an eenen der syn beyegeninge te kennen gegeuen, syn crancheit beclaecht had.... [Door DAVID JORISZ.] Z. pl. en jr. (27)
KIST en ROYAARDS, XVIII. 401.

A. P. [ADAM PASTOR = ROELOF MARTENS.] *Underscheit tusschen rechte leer unde valsche leer der twistige articulen. Mundelicke unde schriftelicke handelinge van A. P. unde M. S.* [MENNO SIMONS.] z. pl. en jr. [1558]. 8°. (28)
D. II. 69.

Arme, De verhoorde — of het deugdzaem huysgezin, blyspel in een deel.... [Door P. F. DE BORCHGRAVE.] Gend, Z. jr. 8°. (29). Voorzien met 's mans spreuk: Mijd altijd nijd. VANDERHAEGHEN, IV. 222.

Astrea, de waerheyd-zoekende dienst-maegd, verzelt door den onvluchtbaeren laster der wereld.... [Door J. DE WOLFF.] Gent, 1778. 8°. (30). VANDERHAEGHEN, IV. 143.

Avondmaalsviering, Eene — in de Marekerk te Leiden en het orthodoxisme. Eene bijdrage tot den strijd van den dag; beoordeeld door een Protestant, lid van het Ned. Herv. kerkgenootschap. [G. DELPRAT?] Leid. 1863. 8°. (31).

Beantwoording van Dr. Balth. Bekkers twee brieven.... [Door R. ANDALA.] Fran. 1693. 4°. (32). VRIEMOET, p. 735.

Bedenkingen over de hoogescholen en het akademisch onderwijs van de letterk. faculteit aan de universiteit te Gent. [Toegeschr. aan J. R THORBECKE.] Gent, 1828. 8°. (33).

Bedenkingen over de toekomst van Neêrlands handel. [Door N. G. VAN KAMPEN.] Haarl. 1834. 8°. (34). Berigt van den uitgever.

Bedenkingen over de vraag, of de vacantiën der hoogescholen in de noordel. provincien der Nederl. al of niet te lang zijn. [Toegeschr. aan C. J. C. REUVENS.] Dordr. 1824. 8°. (35).

Bedenkingen, Zedig vrijmoedige — wegens een in gerucht zijnde concordaat tusschen Z. M. Willem II en den Pausselijken Stoel [Waarschijnlijk door WESSEL SCHOLTEN.] Amst. 1841, 8°. (36)

Deze gaf althans kort daarop bij denzelfden uitgever *Gedichten* over hetzelfde onderwerp in het licht als *Bijdrage tot de Zedig. vrijm. bedenkingen.*

Beginselen, Allereerste — der geschiedenis onzes vaderlands. Door P. J. [JONGLAS.] Gent, 1824. 8°. (37) VANDERHAEGHEN, V. 143.

Begoocheling en ervaring. Eene nalatenschap, verzam. en naar de behoeften des tijds, bewerkt door SINCERUS. [J. P. SPRENGER VAN EYK.] Haarl. 1864. 8°. (38)

Begryp, Kort — van de instellinge van het lofweerdig Broederschap van de Berechtinge opgerecht inde Collegiale kerke van S. Pharaildis tot S. Nicolaes binnen Ghendt.... [Door JAC. GHYS.] Ghendt, 1731, 8°. (39) VANDERHAEGHEN, III. 221.

Begryp van de mirakelen gheschiet door het beeldt van den H. Dominicus uyt den Hemel ghebracht door de H. Moeder Godts.... [Door CHARL. MYLEMAN.) 2e druk. Ghendt, 1672. 12. (40) VANDERHAEGHEN, II. 161.

Beleg, Het — der stad Calais, Treurspel. Naar het fransche van Belloy.... [Door BRUNON ZWEERTS.] Gent, 1792, 8°. (41) VANDERHAEGHEN, IV. 215.

Beleg, Het — van Weenen. Geschiedk. roman. Uit het hoogd. van C. PICHLER. [Door A. TER GUNNE.] Dev. 18.. 2 dln. 8°. (42) Berigt van den vertaler-uitgever zelven.

Bemoedigings zang aan de waardige leden der Herv. gemeente, welke zuchten om 't gemis hunner.... leeraars. Wijze: Psalm 42. Door P. V. O. [PIETER VAN OS] Amst. 1796. 8°. (43).

Den schrijver werd door het Committé van Waakzaamheid te Amst. bij wijze van vonnis opgelegd een *Tegenzang* tegen dien zang te vervaardigen; in tweemaal vier-en-twintig uur voldeed hij daaraan en werd hij ontslagen. Onder den titel van *Twee bemoedigingzangen* verschenen daarop met den naam des schrijvers de beide zangen.

Bernard van Sakse Weimar. Akrostiekimpromptu.... [Door A. J. VAN TETROODE.] 's Grav. 1866. 8°. (44)

Beroep, Het — der Regering op de Natie. De pligt der Natie jegens de Regering. [Door G. DE CLERCQ.] Amst. 1848. 8°. (45) Berigt van den uitgever.

Beroep, Een — op het Nederl. volkskarakter. Door Nemo. [.... BEERSTECHER.] Kampen, 1866. 8°. (46)

Beschouwingen omtrent de broodzetting in betrekking tot de verbetering van het brood.... [Door J. B. CHRISTEMEIJER.] Utr. 1840. 8°. (47) Berigt van den uitgever.

Beschryvinge, Historische- ende afbeeldinge der voorn. hoofdketteren.... Door C. V. S. (VAN SICHEM.) Amst. 1608. fol. (48). Cat. J. RADINK, n°. 1273.

Bezuiniging en vereenvoudiging. Beroep op de vaderlandsliefde van de regering en de natie. (Door H. KRETZER, J. K. W. QUARLES VAN UFFORD en J. TIDEMAN.) 's Gravenh. 1848. 8°. (49)

Blaadjes, Vliegende — door mr. A. VANTILL, AZ. (.... VAILLANT.) Midd. 1866. 5 nrs. 8°. (50) V. D. LINDE, bl. 96.

Bloemen. Keur van Nederl. poëzy. Eerste verzameling. (Bijeengebr. door JOH. HILMAN.) 2e druk. Amst. 1856. 8°. (51) De tweede verzameling draagt den naam des verzamelaars.

Boekdrukken, Het — zijnde een boertende zamenspraak met zang tusschen KLAAS, en JAN, een drukker. [Door D. BONNÉ.] Dordr. 1823. 8°. (52) LOOSJES, *Gedenkschr.* bl. 114.

Brief, Open — aan de Nieuwsbode, over de houding van Thorbecke tegenover de cul-

tuurwet. (Door L. VAN WOUDRICHEM VAN VLIET.) 's Grav. 1866. 8°. (53)

Brief aan den.... opsteller van het Bericht van Schout en Schepenen der stad Amst. aan de Staten van Holland.... in de zaak van J. C. Hespe en J. Verlem.... (Door.... MACHÉTAS.) Utrecht [1785.) 8°. (54)

Brief, Openbare — aan Ds. Brummelkamp betreffende de schorsing van Ds. Witteveen, door ORTHODOXUS. [A. VAN DER LINDE.] Amst. 1859. 8°. (55)

Berigt van den schrijver zelven.

Brief, Een — aan een Dissenter ter zake van zijn Maj. genadige Declaratie van vryheyd. [1688] 4°. (56)

Onderteekend: T. W. Volgens MACAULY, *Hist. of Eng.* III. 52, was het oorspronkelijk geschrift, waarvan dit eene vertaling is, geschreven door GEORGE SAVILLE, markies VAN HALIFAX.

Brief, Open — Een katholijk Nederlander aan zijne landgenooten [Door J. W. CRAMER.] Amst. 1850. 8°. (57)

Berigt van den uitgever.

Brief en dichtmatig iets aan den Heere J. F. Helmers bij de uitgave van het eerste deel zijner gedichten. [Door S. IPZ. WISELIUS.] Amst. 1809. 8°. (58)

Brief over de dronkenschap. Door J. H. G. [GUNNING.] 's Gravenh. 1866. 8°. (59)

Brief van Dicaiophilus [H. HANA] *aan de Heeren schrijveren van de Recensent, of van de Bijdragen tot de letterk. geschiedenis van onsen tijd....* Z. pl. 1790. 8°. (60)

Brief van een Duitscher aan zijnen vriend in Japan. Naar aanleiding van A. PIERSON'S »Onverdraagzaamheid." [Door.... KOOPMAN, theol. stud.] Utrecht 1864. 8°. (61)

Brief, Een — van een kerkelijk Persoon in de stadt London aan zijn vriend op 't landt, vervatt. zijne redenen, waarom de Declaratie niet behoorde gedaan te worden. Uyt het Eng. [Waarschijnlijk van GEORGE SAVILLE markies van HALIFAX.] Z. pl. en jr. [1688.] 4°. — Amst. 1688. 4°. (62)

MACAULY, *Hist. of Engl.* III. 170.

Brieven van PHILADELPHUS [waarschijnlijk P. BOSVELD] *aan den opsteller van het Adres aan alle de Synodale vergaderingen dezes lands....* Leid. 1807, 8°. (63)

Vgl. N°. 222, 866, 919.

Brieven, Twee — over weldadigheid in verband met het armwezen. Door C. [P. J. COSTERUS.] Sneek, 1846, 8°. (64)

Handel. der Maatsch. v. Ned. Lett. te Leiden, 1863, bl. 130.

Brieven van JOHN BOWRING, *geschreven op eene reize door Holland, Friesland en Groningen, voorafgegaan door iets over de Friesche letterkunde.* Uit het Engelsch. [Door A. TELTING.] Leeuw. 1829—30, 3 stn. 8°. (65)

Levensber. der afgest. leden der Maatsch v. Ned. Lett. te Leiden, 1864, bl. 103.

Waarschijnlijk zullen deze mededeelingen van tijd tot tijd voortgezet worden.

M^r^. J. I. VAN DOORNINCK.

Vaderlandsche remarques op de staatk. geschriften van S. van Slingelandt. Onder zoodanigen titel verscheen er een geschrift, blijkens de onderteekening der voorrede, door G. VAN WAELWIJK. Ik vond echter in een' catalogus, in welken weet ik niet, *Vaderlandsche remarques. Vervolg op de staatk. geschriften van S. van Slingelandt.* [Door J. A. BOUVINK.] *'s Grav.* 1787. 8°. Vrage: 1^e^. Bestaan er twee werkjes onder dien titel? 2^e^. en zoo ja, is dan het eene naamloos verschenen? 3^e^. Waaruit blijkt dat J. A. B. de schrijver was?

J. I. v. D.

Brief van E. M. Engelberts aan mejuffv. A. Deken in de Beverwijk.

»Schoon het mij zeer aangenaam is met een brief van UEd. hand vereerd te worden, wenschte ik wel, dat eene voor mij gunstiger drangrede u tot het schrijven van denzelven had aangespoord. Toen de Uwe mij van Hoorn wierd toegezonden was ik juist te Haarlem en in de beste gelegenheid om over den inhoud te spreeken ter plaatse waar het geval gebeurd was. Kwaadspreekendheid behoort, als ik 't zeggen mag, niet onder mijne heerschende gebreken, en schoon mij onverhoeds wel eens een woord ontviel waarvan ik dra berouw had, want wie heeft altoos een wagt voor zijne lippen, wist ik al te wel, dat ik bij de vraage van Juffv. KOPS op mijne hoede was geweest, te meer, omdat mij reeds door de familie een verhaal gedaan was van de onlangs aangegane alliantie; het zou dus ten uitersten onvoorzigtig van mij geweest zijn zelfs met veel betekenende gebaarden in gezelschap eene vriendinne van Juffv. KOPS verdagt te maaken. Ik kon mij niet anders herinneren dan dat ik een weinig, zonder iemand te beledigen, gebadineerd had met deese vriendschap tusschen juffv. WOLF en juffv. KOPS, welke niemand voor eene savante had gehouden, en dat ik toen zij op dat pas inkwam en mij deeze vraag deed met eene toestemming en buiging, zonder iets meer, dezelve heb beantwoord. Wijl ik mij dus niets kwaads bewust was heb ik den brief aan den H^r^. KOPS, zijn E. Echtgenoote moeder en zuster meê gedeeld, en hen allen ten sterksten gedrongen mij te zeggen wat er van de zaak was, maar niemand kon zich iets anders te binnen brengen, dan hetgeen ik boven gemeld heb, hetwelk ik vertrouw dat UEd. voldoen zal,

gelijk mijn gewissen mij in deezen volkomen vrijspreekt.

»Ten vollen overreed, dat iemand, die in zijne eer meent beledigd te zijn, ruim zooveel regt heeft om herstelling te vorderen, als een ander wiens goederen zijn geroofd, zou ik zonder bedenken op den uwen geantwoord hebben al had ge daartoe geen de minste drangreden gebruikt, maar de synodaale commissien, welke ik te Haarlem en te Harderwijk de eene na de andere heb moeten waarneemen hebben dat tot mijne tehuiskomst doen uitstellen, waar toe ik te gereeder besloot, omdat juffr. KOPS op zich genomen had mij bij u vrij te spreeken. Gelijk ik vertrouw, dat zij haar woord gehouden heeft, — kan ik deeze toezegging en de contenance bij het melden van mijn bezwaar met uwe beschuldiging tot nog toe geenzins overeen brengen; heeft de Juffr. meer op haare vraage verwacht en heeft mijn kort antwoord eenige ongegronde argwaan bij haar verwekt, dit is volstrekt buiten mijne schuld. Nogthans kon ik dit aan haar, die tot eene familie behoort met welker welmeenende vriendschap ik vereerd word wel ten goede houden. Voor het overige wil ik gaarn betuigen dat Juffr. WOLF als eene der weinige vernuften onder de vrouwen waarop wij roemen mogen, voor lang bij mij achting en verwondering waardig gekeurd wierd, — en dat ik mij de hekelingen van zommige luiden onder onze orde nimmer heb aangetrokken, schoon ik wel wenschte dat Haar Ed. zomtijds een weinig meer behoedzaamheid, die bij onze natie volstrekt noodig is, had in agt genomen. Vergeef mij deeze welmeenende uitdrukking, daar ik gaarn zag, dat haare geestrijke schriften, zoowel als de uwe, al het nut bij de natie deeden, welke zij behoorden te doen. Dat de Hemel u beiden daartoe nog lang het leven en de vermogens gunne.

»Ik verzoek mijn Compliment aan uwe vriendinne en ben met alle agting

Mejuffr.

UEd. Ootm. Dienaar

(Get.) E. M. ENGELBERTS."

Hoorn 5 Septb. [1783.]

Het adres luidde: »bij den H^r. CH. ADR. HISSEN (?) koopm. op de agterburgwal 3de huis voorbij de barndesteeg te Amsteldam."

Bovenstaande brief moge in den *Navorscher* een plaatsje vinden, als kleine bijdrage tot het karakter van twee verdienstelijke vaderlandsche letterkundigen. Hij is genomen uit het copieboek der briefwisseling van E.

J. I. v. D.

Werken over Amsterdam. Wie zou zoo goed willen zijn mij te verstrekken: Eene lijst van werken in deze eeuw verschenen over de stad Amsterdam, hare bewoners enz., maar vooral over hare gebouwen en publieke instellingen?

H. TIEDEMAN.

Nieuwe Books of References voor de lezers van den Navorscher.

(Eerste lijst.)

A. *Hollandsche Taal.*

1. Staat der nederlandsche zeemagt en koopvaardij-vloot op 1°. januarij 1867. Amsterdam, VAN TUBERGEN EN KRUYSMULDER. (96 blz.) kl. 8°.

2. Supplement op de *Pharmacopoea Neerlandica* of bereiding en beproeving van geneesmiddelen niet in de *Pharmacopoea Neerlandica* opgenomen, uitgegeven door het departement »Rotterdam" der Nederlandsche Maatschappij: »Ter bevordering der Pharmacie," 4^e dr. 's Gravenh. Gebrs. VAN CLEEF. (12 en 160 blz.) gr. 8°.

3. Wetgeving en andere officiëele stukken betreffende de octrooijen van uitvinding, invoer en verbetering in Nederland en zijne overzeesche bezittingen, benevens regtspraak, aanteekeningen en bibliographie nopens het onderwerp, 2^e veel verm. dr. 's Gravenhage, GEBRS. BELINFANTE. (104 blz.) post 8°.

4. De Gemeentewet opgehelderd door eene aanteekening, geput uit de officiële bij de wetgevende magt gewisselde stukken, en door verwijzing naar de verwante wetsbepalingen, ter verklaring van het verband, waarin de artikelen der wet, zoo onderling, als met de algemeene wetgeving staan; door J. H. G. BOISEVAIN, aangevuld met eene geschiedenis harer toepassing door G. VAN OOSTERWIJK. Arnhem, G. J. THIEME en D. A. THIEME. (1533 blz.) post 8°.

B. *Hoogduitsche Taal.*

1. K. T. W. WANDER, Deutsches Sprichwörterlexikon. — Ein Hausschatz für das deutsche Volk. Leipzig, BROCKHAUS, 4to. (1ste deel).

C. *Fransche taal.*

1. JAL, Dictionnaire critique de Biographie et d'Histoire. Errata et supplément pour tous les dictionnaires historiques, d'après des documents authentiques inédits. Paris. PLON, gr. in — 8.

2. A. DINAUX, Les sociétés badines, bachiques chantantes et littéraires. Leur histoire avec portr. Paris, BACHELIN, DEFLORENNE.

3. A. DELVAU, Dictionnaire de la lan-

gue verte, argots parisiens comparés. 2e édition entièrement refondue et considérablement augmentée, in — 12, Paris, DENTU.

N.B. De eerste editie, die in 1866 uitkwam, werd in beslag genomen. — H. T.

4. DEGLAND et GERBE, Ornithologie Européenne, ou catalogue descriptif, analytique et raisonné des oiseaux observés en Europe. 2me édition entièrement refondue. 2 vol., in — 8. Paris, J. B. BAILLIÈRE ET FILS.

N.B. De eerste editie kwam in 1849 te Lille uit. — H. T.

5. Les Poëmes nationaux de la Suède moderne. La Saga de Frithiof. La Saga d'Axel. La première communion. Traduits, annotés et précédes d'une introduction et d'une étude biographique et critique par L. LÉOUZON-LEDUC. In — 12. Paris, Librairie internationale.

6. L. DE ROSNY, Vocabulaire chinois, coréen, aino, expliqué en Français et précédé d'une introduction sur les écritures de la Chine, de la Corée et de Yeso. In — 8. Paris, MAISONNEUVE et Cie.

7. LAFERRIÈRE, La censure et le régime correctionnel; étude sur la presse contemporaine, précédée d'une lettre de M. PELLETAN à M. ERNEST PICARD sur la liberté de la presse. In — 12. Paris, A. LE CHEVALIER.

NB. Ik heb dit boekje met genoegen gelezen, er staan o. a. belangrijke tabellen in, betreffende »gewaarschuwde" en opgeheven bladen en tijdschriften gedurende de laatste 15 jaren. Ik kan het den lezers van den *Navorscher* zeer aanbevelen. — H. T.

8. G. DUPLESSIS, Essai d'une bibliographie génórale des beaux-arts. In — 8. Paris, RAPILLY.

NB. Men moet dit werk nemen zoo als het ons aangeboden wordt »*à titre d'essai.*" Van volledigheid kan er geene sprake zijn. De lezers van den *Navorscher*, die RUDOLPH WEIGEL'S *Kunstcatalog* kennen of bezitten, zullen dat het best kunnen constateren. De *Kunstcatalog* is en blijft het beste werk, dat over bibliografie der beeldende kunsten handelt. — H. T.

9. H. SMOLL, Traité pratique des brevets d'invention dessins, modèles et marques de fabrique, etc., comprenant la législation étrangère et les traités internationaux. In — 8. Paris, J. BAUDRY.

10. COSTON (Baron de), Origine, étymologie et signification des noms propres et des armoiries. Gr. in — 8. Paris, AUBRY.

NB. Zeer belangrijk voor genealogisten. — H. T.

11. L. SIMONIN, La vie souterraine, ou les mines et les mineurs. Gr. in — 8. Paris, L. HACHETTE & Cie.

NB. Hoogst interessant werk voor diegenen die met het binnenste der aarde willen bekend worden. Het is in drie deelen gesplitst, 1. *Mines de charbon*, 2, *Mines de métaux*, 3. *Mines de pierres précieuses*. Rijk geïllustreerd en tot 1867 bijgewerkt. — H. T.

D. *Engelsche taal.*

1. J. BATE, Cyclopaedia of illustrations of moral and religious truths; consisting of Definitions, Metaphors, Similes, Emblems, Contrasts, Analogues, Statistics, Synonyms, Anecdotes, &c. 5th ed. Revised and enlarged, 8vo. London, JARROLD.

2. F. KIRKLAND, Pictorial Book of Anecdotes and incidents of the Rebellion, Civil, Military, Naval, and Domestic. Roy. 8vo. London, HARTFORD.

3. Dublin International Exhibition, 1865 (Illustrated Record and descriptive catalogue of). By H. PARKINSON and P. L. SIMMONDS. Sup-roy. 8vo. London, SPON.

4. H. S. SMITH, Illustrated Album and Catalogue of Postage Stamps. Post-8vo. London, J. R. SMITH.

N.B. Het *Athenaeum* zegt, dat dit werkje zeer volledig is. — H. T.

5. The Lover's Dictionary: a poetical Treasury of Lover's thoughts, Fancies, Addresses, and Dilemmas. Indexed with nearly ten thousand references as a Dictionary of compliments and guide to the study of the tender Science. Post-8vo. London, CASSELL.

6. Railways, Steamers, and Telegraphs; a Glance of their recent Progress and Present State. Post-8vo. London, CHAMBERS.

N. B. Hij die omtrent een bepaald onderwerp bijzonderheden wenscht, zal dit werkje te beknopt vinden. Voor den algemeenen lezer evenwel is het onmisbaar. De nieuwste spoorwegen, de doorboring van den Mont Cenis, de pantserschepen, de atlantische telegraaf, enz., dat zijn onderwerpen die tegenwoordig algemeene belangstelling wekken. Door middel van een nauwkeurig bewerkten index vindt men ze spoedig in dit werkje terug. — H. T.

7. ALEX. CRUDEN, Concordance to the Old and New Testament; or, a Dictionary and alphabetical Index to the Bible. Edit. by Rev. C. S. CAREY New. ed. 8vo. London, ROUTLEDGE.

8. JOSEPH SABIN, Dictionary of Books relating to America, from its Discovery to the present time. Part. I. New-York 8vo.

N. B. Indien de schrijver zijn plan ten uitvoer brengt en zijne amerikaansche bibliografie op de hoogte plaatst van onzen tijd, zal »TRUBNER'S *Bibliographical Guide to American literature*" veel van zijne waarde verliezen. — H. T.

9. TR. SEAFIELD, Extraordinary and well-authenticated Dreams: Modes of Dream-

Interpretation, ancient and modern with a dictionary of dreams, 8vo. London office.

10. CHAS THOMLINSON, Cyclopedia of Useful arts, Mechanical and Chemical, Manufactures, Mining and Engineering. 3 vols Illust. Imp. 8vo. London, VIRTUE.

11. J. GWILT, Encyclopaedia of Architecture. Historical, Theoretical and Practical. Illust. with more than 1100 engravings on wood. New. ed. with alterations and considerable additions by WYATT PAPWORTH 8 vo. London, LONGMANS.

12. FRANCIS STEPHENS. Topographical Dictionary of Great Britain and Ireland. A brief gazetteer of all Counties, Cities, Abbeys, Parks, Rivers, Lakes, and Islands, Mountains etc. 18mo. London, ROUTLEDGE.

13. Criminal Chronology of York Castle; with a Register of the Criminals capitally convicted and executed of the County assizes, commencing March 1, 1349, to the present time: an interesting Record to those who trace the progress of crime through the change of manners, the Increase of Population, and the Raised Complexion of the Penal Code. Carefully compiled from Prison Documents, ancient papers, and other authentic sources, materially assisted by WILLIAM KNIPE. Crown 8vo. York, BURDEKIN and London SIMPKIN.

14. W. CAREW HAZLITT, Handbook to the Bibliography of the Early Popular Poetical and Dramatic Literature of Great Britain to 1660. Part I, roy. 8vo. London, I. R. SMITH.

15. Truths Illustrated by Great Authors. A dictionary of nearly Four Thousand Aids to Reflection, Quotations of Maxims, Metaphors, Counsels, Cautions, aphorisms, Proverbs &c., &c., in Prose and Verse. 13th ed. 8vo. London, LORKWOOD.

H. TIEDEMAN.

[De heer TIEDEMAN heeft ons beloofd, zoo veel mogelijk, iedere maand een vervolg op deze lijst te geven. Wij houden ons verzekerd, dat hij daardoor aan vele lezers van den *Navorscher* een aangenamen dienst zal bewijzen.]

—

KUNSTGESCHIEDENIS.

J. B. Baen, portretschilder (vgl. XVII. bl. 78). Er zijn twee hollandsche schilders die den naam van BAAN of BAEN dragen: JAN VAN BAAN en zijn zoon JAKOB VAN BAAN. De meer bekende is zeker de eerste, daar zijn zoon reeds op den jeugdigen leeftijd van 24 jaren overleed. Ik laat hier zijne korte levensschets volgen:

JAN VAN BAAN, geboren te Haarlem in 1633, gestorven te 's Gravenhage in 1702. De eerste lessen in de schilderkunst ontving hij van PIRMANS, zijn oom, of — zooals anderen willen — zijn neef. Daarna kwam hij in het atelier van JAKOB BACKER, die toen den naam had van een talentvol portretschilder te zijn. Na zijn dood in 1651, leide zich de achtienjarige VAN BAAN meer toe om het genre van VAN DIJCK na te bootsen, hetgeen hem naar het scheen tamelijk wel gelukte, daar zijne portretten van lieverlede meer gezocht werden. In 1660 bezocht hij 's Gravenhage, bij welke gelegenheid hij onderscheidene bestellingen van hooggeplaatste personen bekwam. Uit de hofstad begaf hij zich naar Engeland, alwaar hij gedurende een geruimen tijd voor KAREL den Tweeden werkzaam bleef. Maar de bijzondere gunst die hem deze vorst betoonde, berokkende hem weldra vele vijanden. De kleingeestige tegenkantingen, die hij aan het engelsche hof ondervond, deden hem het besluit nemen naar Holland terug te keeren. In zijn vaderland aangekomen, kreeg hij eerlang eene vereerende bestelling van de gebroeders DE WITT. Men verhaalt, dat op den dag dat de moord van den raadpensionaris plaats greep, de woedende volksmenigte zich naar de woning van den schilder begaf om de twee portretten van hem op te eischen, maar dat hij ze met levensgevaar wist te redden. Wat er ook van zij, zeker is het dat een ander afbeeldsel van CORNELIS DE WITT — door VAN BAAN in vroegeren tijd vervaardigd — dat zich te Dordrecht op het raadhuis bevond, niet voor de vernieling van het razende gepeupel bewaard kon blijven.

JAN VAN BAAN was trotsch in zijn patriotisme; toen LUXEMBOURG hem verzocht het portret van LODEWIJK den Veertienden te willen schilderen, wees hij het voorstel met verachting van de hand. Evenzoo weigerde hij als eerste schilder zich naar het hof van FREDERIK WILLEM, keurvorst van Brandenburg te begeven. Hij had het trouwens niet noodig; aan arbeid ontbrak het hem hier te lande niet. Zijne biografen maken alle min of meer gewag van de vijanden die zijn talent hem zou berokkend hebben. Hoe dat ook zijn moge, de ons nagelaten stukken regtvaardigen geenszins deze algemeene jaloezijwekkende vermaardheid. Er zijn zoover ik weet drie schilderijen van hem hier op het Trippenhuis; de beide portretten van de gebroeders DE WITT en

een stuk, dat hunne verminkte lijken voorstelt. Volgens de bewering van een kunstkenner zouden deze schilderijen veel historische, maar geen »*künstlerische*" waarde bezitten. Hetzelfde zou moeten gelden voor VAN BAANS portretten (prins MAURITS en JOHAN DE WITT), die in het Mauritshuis te 's Gravenhage aanwezig zijn. Daarentegen gaat zijn afbeeldsel van den vorst van Nassau-Siegen, dat zich in het koninklijke museum te Berlijn bevindt, algemeen voor een meesterstuk door. Te Dresden heeft men VAN BAANS portret door hem zelven vervaardigd. Er bestaat, zoover mij bewust is, geen schilderij van hem in de fransche musea.

Ik eindig met eenige werken op te geven, waarin de vrager nadere bijzonderheden omtrent het leven en het trachten van den meester zal kunnen vinden.

1. Histoire de la peinture flamande et hollandaise par ALF. MICHIELS. Bruxelles et Paris. RENOUARD, 1845—7, 4 vol. 8. — Complément, 1848. 8 de 48 pp.

2. Biographie des peintres flamands et hollandais qui ont existé depuis Jean et Hubert van Eyck jusqu'à nos jours, par C. H. BALKEMA. Gand, 1844, 8.

3. De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers enz., door J. IMMERZEEL, Amsterdam, 1842—43, 3 deelen gr. 8vo.

4. Een dergelijk werk heeft ook KRAMM — Amsterdam, 1856—63, 6 deelen 8vo — uitgegeven.

5. Musées de la Hollande; Amsterdam et La Haye; études zur l'école hollandaise: musée van der Hoop et musée de Rotterdam, par W. BURGER. Paris, RENOUARD, 1858—60, 2 vol. gr. 18.

H. TIEDEMAN.

Portretten met wapen van Wemeldinge (vgl. XVII. bl. 113). Indien de bedoelde portretten inderdaad zulk een hoogen ouderdom bezitten als door ZEELANDUS wordt gezegd, moet het moeilijk zijn te bepalen wien van het geslacht van WEMELDINGE of WEMELINGEN zij moeten voorstellen, doordien men daarvan weinig vindt vermeld. Bij TE WATER, *Adelijk Zeeland*, in de voorrede n°. 57 wordt genoemd JOHAN, zone van BOUDEWIJN VAN WEMELDINGE, die in 1426 met anderen, met hertog JAN VAN BUEREN geconfedereerd heeft. Het portret van den man kan alzoo van dezen JOHAN zijn; meer waarschijnlijk echter is het, de jaren van de vrouw in aanmerking genomen, dat het een zoon van hem voorstelt; doch van het geslacht schijnt weinig bekend.

Het wapen daarvan op de kaart bij SMALLEGANGE, *Chronijk*, heeft een geknot kruis van goud op keel, doch bij TE WATER t. a. p. een St.-Andries-kruis van keel op zilver; met dit laatste zal dat van het mansportret moeten worden vergeleken, want ook hierbij kan men zich ligtelijk vergissen en treft men dikwerf meer gelijk dan eigen aan.

V. D. N.

TAALKUNDE.

Groot burger (vgl. XVII. bl. 118). In Zutfen vindt men nog een *Grootburgerweeshuis*, waarin men alleen opneemt diegenen, welke afstammen van hen, die eenmaal in het bezit van het burger- of poorterregt der stad waren, even als men te Amsterdam in het burgerweeshuis in de Kalverstraat alleen toelaat diegenen, welke van moeders- of vaderszijde van voormalige poorters afstammen, en dit door overlegging van eene poortersceel kunnen aantoonen.

Wat in Zutfen gebruik was, zal ook wel in Arnhem gegolden hebben en de titel van *groot burger der stad Arnhem* aan m^{r}. WILLEM ENGELEN gegeven, beteekent dus, naar mijne meening, dat hij het poorter- of burgerregt der stad bezat.

A. H.

Groot Burger. Burger major. Het *verleenen* van burgerschap (burgerregt) was misschien oudtijds in ons vaderland tweeerlei: »groot" en »klein" (of ook het laatste zonder predikaat: »burgerschap"). Nog tegenwoordig ten minsten kan men in België het »groot" of het »klein" burgerschap = naturalisatie, verkrijgen. Het eerste opent de bevoegdheid tot veel meer staatsbedieningen dan het laatste, maar kost ook veel meer geld.

Kan hierdoor, en zonder tusschenkomst van eenen »majoor bij de schutterij," de titulaire naam worden opgehelderd?

H. M. C. v. O.

Plet (vgl. XVII. bl. 118). De naam van den schilder, die de gouden plet in zijn uithangbord voerde, t. a. pl. en bl. 92 was niet JAN SMEEN, maer JAN SMEER.

LABORANTER.

Wat verwedt gij er onder? *Wat verstaat gij er onder?* Hoe kan men het bezigen van *onder* hier verklaren?

Iets voor een prikje koopen (vgl. A. R.; XII. bl. 279; XVII. bl. 79). VAN LOON en anderen deelen ons mede, dat de graaflijke belasting *schot* genaamd, door elk inwoner van alle gemeenten, rijk of arm, zelfs dienstbaren (de adel en de geestelijken alleen uitgezonderd) moest betaald worden, naar evenredigheid zijner bezittingen, roerende en onroerende, welke telken schrikkeljare, op nieuw werden opgenomen en getaxeerd door de schatters of ponders, ten einde daarnaar het bedrag der hoofdsom van de geheele gemeente te verdeelen. Zij geven daarvan een voorbeeld van eenige gemeenten, alwaar eene bezitting van 1200 ponden werd aangeslagen op *één heele part*, waaraan men den naam gaf van een *oog*. Eene waarde van 600 ponden sloeg men aan voor $^1/_2$ part, en noemde dit een *halve oog*. Van 300 ponden eischte men $^1/_4$ part een *hik* genaamd, en van 150 ponden eischte men $^1/_8$ part, waaraan men den naam gaf van *prik*.

Wanneer dus één *geheele* part of *oog* was gesteld op b. v. 8 ponden, dan betaalde een half *ooy* 4 ponden, een *hik* 2 ponden, en een *prik* 1 pond. — De tusschen in vallende sommen trok men naar dezelfde verhouding uit. — Een waarde van b. v. 450 ponden sloeg men aan voor een *hik* en een *prik*, $^3/_8$ van 780 ponden voor een *half oog* en een prik, enz. — De aanslagen voor bezittingen boven de 1200 ponden, vermeerderden op gelijke wijze. In andere gemeenten (men schijnt hierin naar eigen omstandigheden te hebben gehandeld) verdeelde men dien omslag tot $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$, $^1/_{16}$ tot zelfs $^1/_{32}$ parten, zoodat aldaar de *prik* tot een zeer gering bedrag afdaalde.

Bij allen beteekende echter dit woord hetzelfde, namelijk een zeer geringe onbeduidende som of waarde, en had eene algemeen bekende, zelfs *officiële* beteekenis.

Zoude het nu niet meer dan waarschijnlijk zijn te achten, dat dit woord *prik* in den dagelijkschen omgang in gebruik is gebleven, wanneer er sprake was om eenig voorwerp zich voor eene kleine, schier onbeduidende som aan te schaffen? een woord bij de volksklasse gedurende zoo vele jaren omtrent geld gebezigd. — Het zoude althans het eenige woord niet wezen, hetwelk uit de vroegere tijden ons is overgebleven. Immers aan datzelfde woord hecht men nog dezelfde beteekenis, van geringe onbeduidende waarde, tot zelfs op de microscopische wond door een speld of naald aangebragt toegepast.

S. P. L.

Leenen, jeghenode (vgl. XVI. bl. 357; XVII. bl. 101 en v. v.) **Gestaan. Blad.** In de definitie van *bester vrome* komt een woord voor, dat mijn zwager ROOS, zoo mij voorkomt, niet heeft verstaan, en daardoor verkeerd heeft verklaard. Er staat (zie XVII. bl. 101, regel 2 van onderen): »anders zal den leenhouder *gestaan* (toekomen) mits betalende 't jaar pacht van den eersten jare." *Gestaan* nu heeft hier niet de beteekenis van *toekomen*. 't Is hetzelfde als het tegenwoordige, gewestelijke *ontstaan*, dat dezelfde beteekenis heeft als het nederlandsche *volstaan*, dat is: *voldoen*. 't Werkwoord *ontstaan* wordt hier dagelijks in die beteekenis gehoord. Zegt men b. v. tot iemand: *Met dat te doen ontstaat ge*, dan geeft men daardoor te kennen, dat hij, door aldus te handelen, aan zijne verpligtingen voldoet.

Wat de verklaring betreft van 't woord *blad*, daaromtrent ben ik het met den geachten bestuurder volkomen eens. Ook hier zegt men van hem, die 't vruchtgebruik heeft van eenig kapitaal, dat hij er de blaren van trekt; en 't geldt voor eene wijze les bij elk, die eenig kapitaal bezit, dat men niet meer dan de blaren verteren moet. Van *blad*, in zijne eigenlijke beteekenis, heeft men gevormd het werkwoord *ontbladen*, dat, in de 14e eeuw reeds bekend, ten minsten tot in de 17e eeuw heeft voortgeleefd. Hij, die de vrucht van het land haalde, die er den oogst van trok, werd gezegd dit land te ontbladen. Door 't *blad* (t. a. p., bl. 102) verstaat men dus den oogst, de opbrengst in natura. Even oud als *ontbladen*, en op dezelfde wijze gevormd, is het veel zeldzamer in pachtbrieven, registers van passeeringen, ommeloopers en dergelijke bescheiden, voorkomende *ontlooven*, dat is, woordelijk, het land *van* zijn *loof berooven*. Ik vond *ontlooven* en *ontbladen* bij elkander in een handschrift uit de 14e eeuw. De plaats, dunkt mij, is merkwaardig genoeg, om ze hier in te lasschen:

Elc man, die land vercheist [vercijnsd] *heeft, die mag halen zinen cheins up den ghonen die zijn lant* ONTLOOFT *ende* ONTBLAET *van also vele als hijt* ONTLOOFT *ende* ONTBLAET *heeft.*

Ontbladen en *ontlooven* staan, wat hunne beteekenis betreft, met *ontbladeren*, *onthoofden*, *ontzielen*, *ontlijven* en dergelijke werkw. op ééne lijn; *ontstaan*, dat is *ontkomen*, is op dezelfde wijze gevormd als *ontloopen*, *ontgaan*, *ontkomen* enz. Zie dr. W. G. BRILL *Nederlandsche Spraakleer*, *Derde Uitgave*, bl. 287 en 288.

J. H. VAN DALE.

Petroleum (vgl. XVII. bl. 83, 114). In de *Woordenlijst voor de Spelling der Nederlandsche taal* enz. door de heeren DE VRIES

en TE WINKEL wordt aan *petroleum* het vrouwelijk geslacht toegekend.

Het waarom zal men ongetwijfeld vinden in de *Inleiding* tot de Woordenlijst, als ik ze zoo eens noemen mag (bl. XVII, § 25), in de volgende woorden: »ten gevolge van deze waarneming [dat *visch, aal, baars, paling, snoek, zalm* enz. als voorwerpsnamen M., doch als stofnamen V. zijn] hebben wij gemeend alle stofnamen, die niet O. zijn en wier geslacht voor het overige onzeker is, als V. te moeten beschouwen.'' — Om dezelfde reden is *zuring* b. v., dat vroeger M. was, nu V. geworden. Daarenboven dringt het meer en meer door, om voor *petroleum peterolie* te zeggen en te schrijven, en dit geeft het woord te grooter aanspraak op het V. geslacht.

J. H. v. D.

Het woord kat. »Kat'' is een woord, dat men bijna in alle talen terugvindt. De volgende tabel is daarvoor het sprekendste bewijs:

Hollandsch	= Kat.
Fransch	= Chat.
Engelsch	= Cat.
Hoogduitsch	= Katze.
Deensch	= Kat.
Zweedsch	= Katt.
Iersch	= Cat.
Latijn	= Catus.
Italiaansch	= Gatto.
Spaansch en Portugeesch	= Gato.
Laplandsch	= Gato.
Poolsch	= Kot.
Russisch	= Kots.
Turksch	= Keti.
Arabisch	= Kitta (eigenlijk *kater*).
Welsh (in Wallis)	= Cath.
Cornisch (uit Cornwallis)	= Kath.
Armorisch	= Gaz of Kaz.
Baskisch	= Catna.

Ik geloof dat weinig woorden eene zoo uitgebreide stamverwantschap bezitten.

Onder de werkwoorden zou men nog wel enkele voorbeelden kunnen opnoemen; o. a.: hebben, zoeken, dragen, enz., wier stam ook in zeer vele talen voorhanden is.

H. TIEDEMAN.

Lawaai, lavei, lavuit (vgl. XVII. bl. 55, 114). Tot aanvulling van hetgeen ik t. l. a. pl. omtrent deze woorden gezegd heb, nog het volgende.

Hoe men deze woorden met elkander verward en verwisseld heeft, is mij nog gebleken uit den *Byencorf* van MARNIX, fol. 256. r. (uitg. van 1599). Daar worden op eene lijst van allerlei soorten van deugnieten ook genoemd »teerlinghenbotters, valsche munters, panneleckers, schuyffel-schappraeyen, lavuytghevers ende speckvogels.'' De beteekenis van *lavuytghevers* blijkt uit die van de woorden waar het tusschen in staat. *Panneleckers* en *schuyffel-schappraeyen* zijn parasiti, tafelschuimers, klaploopers. *Speckvoghels* moet hetzelfde beteekenen. Immers even als een *zaadvogel* een vogel is die op zaad, een *aasvogel*, een vogel die op aas afkomt en er zich mede voedt, zoo is een *speckvoghel* een vogel, die op het spek loert en dat zoekt te grijpen. Hier wordt er dus een mensch door aangeduid, die op een vette welvoorziene tafel loert en daar zijn deel van zoekt te erlangen, hetzelfde als *pannelecker* en *schuyffelschappraey*. Dat men *lavuyten* en *lavuyter*, nugari, en scurra, nugator, verward heeft met *labbayen*, en er zoo de beteekenis aan toegekend van parasitari en parasitus is ons reeds uit KILIAAN gebleken. Hier blijkt het dat men nog een stap verder is gegaan, dat terwijl KILIAAN *lavuyt gheven* nog maar alleen in de beteekenis van verba dare, ludificare schijnt gekend te hebben, zijn tijdgenoot MARNIX, en waarschijnlijk ook anderen, *lavuytghever* reeds voor parasitus gebruiken.

Omtrent *lavei* deelde de heer J. H. VAN DALE te Sluis mij onlangs het volgende mede. »Men zegt hier, dat de polderjongens *lavei steken*, als zij hun werk staken met het doel om hooger loon te bedingen. Zou dit *steken* niet zien op het oprigten van zeker teeken (dat wel eens geschiedt) waardoor de andere ploegen arbeiders merken wat er gaande is? Als toch *ééne* ploeg het werk staakt, dienen de andere te volgen of er ontstaan vreeselijke vechtpartijen.'' Ik geloof dat deze verklaring de ware is. Wij hebben gezien (*Nav.* XVII. bl. 116), dat het teeken, wat opgestoken wordt om de arbeiders te waarschuwen dat het tijd is om het middagmaal te houden en dus het werk te staken, in Friesland *lavei* heet. *Lavei steken* is dus het teeken opsteken, het sein, het teeken geven om met den arbeid op te houden. En vandaar de meer algemeene beteekenis: aan andere arbeiders, hetzij tot denzelfden ploeg hetzij tot andere ploegen behoorende, het teeken geven om den arbeid te staken, om het even of het geschiedt door het opsteken van het sein of eenvoudig door zelf met werken op te houden en zoo aan anderen een voorbeeld te geven dat tot navolging uitlokt.

Lavei steken is dus de hollandsche zegswijze voor *faire grève*.

P. L. Wz.

Lawaai, laweit, labbaye, tuurlüur. In L. MEYERS *Woordenschat*, den zesden druk t' Amsterdam bij HENDRIK BOOM, enz. 1688, leest men op bl. 620:

Auweit, uchtendtzang, morghenghespeel, uchtendteerghezang, eerghespeel, wedghezang, by de Onduitschen aubade, matinade. En op bl. 679:

Labbaije, ghroot ghastmaal.

Labben, likken.

Lauweit, uchtendtzang, morgheneerzang, uchtendtghespeel: By de Onduitschen Aubade, matinade.

In welk verband staat de naam *labbaye* (zie KILIAAN) voor eene munt van 6 *tuurluurs*, welke FILIPS VAN ST. POL te Leuven deed slaan, met de woorden: *labbaeyen*, enz? En wat beteekent *tuurluur?*

H. O.

Spreekwijze: Opera Lulli (vgl. XVII. bl. 118). 't Komt mij voor, dat wij de verklaring dezer spreekwijze te zoeken hebben in de gemeene straattaal, in welke *lullen* de beteekenis heeft van *kletsen, babbelen, onbeduidende praat uitslaan.* Het woord *opera* en de uitgang *i* zullen misschien een schijnvertooning zijn van een geleerdheid als die van zekeren letterkundige, die, in de boekerij eens vriends een boek ziende staan met den rugtitel: VIRGILII *Opera*, met zekere verbazing uitriep: »He! Ik wist niet, dat VIRGILIUS ook eene opera geschreven had!"

H. M. C. v. O.

Opera Lulli. Volgens KILIAAN is *lul*, numerus carminis. Zoo zegt b. v. MARNIX, *Bijencorf* (Delft 1599) fol. 104, v°. »Maer nochtans, als het al wel overleyt is, soo en is dit noch de rechte toon noch de lul niet, die de heylighe kercke in desen dans ghemeynlijck houdt." *Lullen* is dus zingen op éénen toon. Daar dit onuitstaanbaar vervelend is, kreeg het woord de beteekenis van langwijlig en vervelend praten, wat men ook wel wauwelen, zeuren, kletsen, enz. heet. Gelijkheid van klank gaf aanleiding tot eene woordspeling met den naam van een beroemd man. Of men daarbij gedacht heeft aan den vermaarden philosoof uit de middeleeuwen, RAIMUNDUS LULLIUS van Majorca, of aan den componist LULLY, aan wien wij volgens sommigen (want men is het daarover niet eens) de muzijk van het »God save the king" te danken hebben, weet ik niet; het zal misschien ook niet gemakkelijk te beslissen zijn.

P. L. Wz.

Blaauwtjes. Van waar de benaming »*Blaauwtjes*" voor inlandsche kinderen op Java?

MAIBIT.

Spreekwijze: iemand iets in den neus boren. Wat is de oorsprong van de spreekwijze: »iemand iets in den neus boren" voor: iemand iets wijs maken, — die men in Indië dikwijls hoort?

MAIBIT.

Loodje. Ik vind bij WAGENAAR, *Amsterd.* dl. VIII. 746, waar hij van den schouwburg spreekt, gezegd, »dat de ontvangers der penningen door de regenten van den schouwburg, en de ontvangers der loodjes, op welke men op de bijzondere plaatsen toegelaten wordt, door de regenten der Godshuizen, zouden worden aangesteld." Op blz. 749 vind ik nog tweemaal van *loodjes* gesproken: Het is dus geen drukfout. Waarom spelt WAGENAAR dat woord met eene *d?*

M. M.

Lummel. Zoo noemt men eenen domkop, eenen onnoozelen hals, eenen stumper: ook wel eenen lomperd. Wat is de oorspronkelijke beteekenis van dezen naam?

M. M.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familie Lacoste (vgl. XVI. bl. 30, 91, 149, 187, 220, 280, 350; XVII. bl. 120). Aan het verzoek van Z., sub. 1°., kan ik niet voldoen. Zoo als ik reeds vroeger schreef, kan ik niets verder omtrent JEAN LACOSTE mededeelen.

Aan het verzoek sub. 2°., wat betreft de wapens, kan ik evenmin voldoen.

Met betrekking tot de vraag, uit welk gedeelte van Frankrijk de door mij (XVI. bl. 350) vermelde familiën in Holland kwamen, weet ik alleen, dat de familie ELIN uit Sedan herkomstig was. DANIEL ELIN, getrouwd met CHARLOTTE THOMAS, woonde te Sedan; hun zoon, SIMEON ELIN, geb. 1648, huwde te Sedan met JEANNE HARGUELIN in 1677; diens huwelijkscontract is nog voorhanden.

Wat betreft ETIENNE PICART, van dezen wordt gezegd in den *Dictionnaire historique portatif de Mr. l'abbé* LADVOCAT (nouv. édit. La Haye chez DANIEL AILLAUD 1754) p. 447 in voce: »PICART (ETIENNE) dit *le Romain*, fut reçu en 1664 membre de *l'acad. de Peint. et Sculpt. à Paris,* dont il devint

doyen en 1705. Il alla s'établir en 1710 à Amsterdam, etc." Hij is dus vermoedelijk uit Parijs overgekomen en schijnt ook daar later voor een tijd te zijn teruggekeerd. Bij CH. WEISS, *Histoire des réfugiés protestants de France* (Paris 1853) T. II. p. 149 wordt van ETIENNE en BERNARD PICART melding gemaakt, doch niet gezegd uit welk gedeelte van Frankrijk zij afkomstig waren. Ook wordt van hen gewag gemaakt door mr. H. J. KOENEN, *Gesch. der réfugiés in Holland*, bl. 277, doch ik heb dit werk niet bij de hand.

Mogt zich nog nader het een of ander aan mij voordoen wat op de gedane vragen betrekking heeft, dan zal ik dat gaarne mededeelen. Intusschen moet ik herinneren dat de naam MARUET, *Nav.* XVI. 350, een drukfout is en moet worden gelezen MARRET, zoo als ook reeds werd vermeld bij de opgave van drukfouten dl. XVI. bl. 395. Eindelijk zij nog hier aangeteekend, dat de naam TOURNET moet worden gelezen TOURNENT.

's Gravenhage. C. H. GOCKINGA.

De Villattes (vgl. X. bl. 50, 110; XV. bl. 290, 356; XVII. bl. 81). In eene geslachtslijst der familie PAUW, komen de kwartieren van CORNELIA HILLEGONDA bar. DE VILLATTES. geb. 20 julij 1753, gest. 22 maart 1802 (dochter van ALEXANDER AUGUSTUS en ANNA PETRONELLA VAN HEEMSKERCK), geh. 16 mei 1774 met mr. ENGELBERT IMANSZOON PAUW voor, als zijnde:

DE VILLATTES.	
ECK VAN PANTHALEON.	
CRONMAN VAN CRONMANSHOF.	VAN HEEMSKERCK.
	VAN SCHUYLENBURCH.
FAGEL.	PAUW.
REGNON TOT CHALIGNY.	VAN DER WIELE.
	VAN BEUNINGEN.
POLANEN VAN DUIVENVOORDE.	VAN DER VLIET.
	VAN HOVE.
BARNAR TOT BULOW of BUWLOW.	VAN DER CANIER.
ROBBÉ.	

Gaarne wenschte ik te weten, of MARIA DE V., vermeld in den *Navorscher* van dit jaar bl. 82, was de zuster van: HENRY DE V., geb. .... gest. 1750, DIRK BERTRAM DE V. geb. .... gest. 1753, GERARD WILLEM JOHANNES DE V. geb. .... gest. 18.., generaal van het regiment DE VIL. en van ALEXANDER AUGUSTUS DE V. (vader van C. H. DE V. voornoemd). In het laatst der vorige of het begin dezer eeuw moet te 's Hertogenbosch gewoond hebben en overleden zijn CHARLOTTA DE VILLATTES, die, zoo ik meen, bijna 100 jaar werd. Wie waren hare ouders? T......n.

Geslacht Ter Haer. De Heer VAN LENNEP noemt in zijn gedicht »*De slag bij Coevorden*" onder de wapenborden van de utrechtsche edellieden ook de ruiten van TER HAER.

Gaarne wenschte ik te weten, of dat adellijke geslacht in de geschiedenis bekend, en of het reeds lang uitgestorven is.

Voor circa 20 jaar bestond bij Vleuten (prov. Utrecht) nog de ruïne van een kasteel, die het Huis »*de Haer*" genoemd werd. Kan dat het slot van bovengenoemd geslacht geweest zijn?

T. C.

Geslacht Boogaert (vgl. XVI. bl. 282, 348; XVII. bl. 120). TH. noemt dit een dordsch geslacht; wat mag hem daartoe aanleiding geven? Want terwijl men het op de regeringslijsten van verschillende andere plaatsen aantreft, vindt men het op die van Dordrecht niet.

Het wapen van BOGAERT is van zilver met drie boomen, au naturel, 2 en 1 geplaatst, zoo als mr. JACOB PHILIPPUS B. zulks in 1763 voerde, zijnde vroedschap te Rotterdam; doch BOGAERT van *Alblasserdam* voerde hetzelfde gekwarteleerd met het wapen van Alblasserdam, gelijk dat wapen onderscheidene malen voorkomt in de vroedschapskaart van Delft; of zij voerden het wapen van Alblasserdam en ecusson, gelijk mr. PAULUS B. heer van Alblasserdam, vroedschap te Rotterdam in 1749; zijnde dat doorsneden van keel en goud beladen met een leeuw, waarvan het bovenlijf van goud, het onderlijf van keel is.

NICOLAAS B. VAN ALBLASSERDAM, gehuwd met LYDIA CORNELIA VAN RIEL, heeft bij haar acht kinderen gehad, waarvan nog wel afstammelingen zullen aanwezig zijn.

V. D. N.

Onbekend familiewapen (vgl. XVII. bl. 63, 88, 123). Wat ik reeds had vermoed, dat de schilderij waarop het bedoelde wapen is gezien, ook mij niet onbekend was, bevestigt zich uit de t. l. a. pl. gedane opgave. Die schilderij, eerst in 1853, en laatst in maart 1854 te Rotterdam geveild geworden onder n°. 417 en toen denkelijk verkocht, had, naar ik vermeen, zeer weinig of geene kunstwaarde, doch was als in verband met of in betrekking tot de stad Rotterdam en het beeld van ERASMUS aldaar, niet zonder belang.

De beschrijving daarvan door F. O. geleverd is, volgens mijne aanteekeningen, vrij naauwkeurig, alleen het op bladz. 124 r. 7 van b. in het vers aldaar staande *leeft*, zal moeten zijn *looft*, terwijl onderaan stond *fecit Anno* 1650. Waarschijnlijk had het

wapen een veld van zilver, doch door den tijd verkleurd of vuil geworden. Men vroeg bij de veiling naar de beteekenis van een en ander, en of het tot het priesterlijk geslacht van DUIFHUIS of SCHILPEROORT zoude hebben behoord; doch veeleer kan men daarbij, naar ik vermeen, aan het oud aanzienlijk en tevens r. k. geslacht van VAN WALENBURCH, dat te Rotterdam zeer bekend geweest is, denken. Ofschoon het wapen niet *geheel* overeenkomende is met andere afbeeldingen daarvan, doch waarop ook niet te vertrouwen valt, zoo geef ik zulks als mijne meening totdat het tegendeel zal worden aangetoond of zal blijken.

V. D. N.

[De door den heer V. D. N. aangewezen verbetering maakt ons het vers, wat wij niet verstonden, duidelijk. Men zal voor

Daer t' V aenwyst, die leeft en pryst,

moeten lezen:

Daer 't V aen wyst, dien looft en pryst.]

Geslacht van Raesveld (vgl. V. bl. 249, 250; XVII. bl. 85). Misschien kan A. L. T. A. nog het volgende dienstig zijn bij zijne nasporingen van het geslacht VAN RAESVELD.

Eene zekere jonkvrouwe VAN RAESVELD, eene vrome dame, dichteres, van wie eenige onzer schoonste evangelische gezangen afkomstig zijn, was gehuwd met eenen jonkheer of baron VAN RAESVELD, heer van Heemse, Kollendoorn (of Koldendoorn) en Gramsbergen. De huizinge Gramsbergen was het stamslot der VAN RAESVELDS. Het slot te Gramsbergen is sedert lang afgebroken, en het geslacht VAN RAESVELD is, meen ik wel, geheel uitgestorven. De bovengenoemde baronesse VAN RAESVELD-SYTZAMA was de grootmoeder van den voorlaatsten bezitter der bovengenoemde heerlijkheden, jonkheer VAN FOREEST VAN HEEMSE. Waarschijnlijk zijn de familiepapieren en genealogiën, zoo er die bestaan hebben, van de familie VAN RAESVELD, bij vererving, in het geslacht VAN FOREEST overgegaan, zoodat A. L. T. A. bij de nakomelingen van den sedert eenige jaren overleden laatsten VAN FOREEST VAN HEEMSE enz. zijne nieuwsgierigheid zou kunnen bevredigd zien. Hij begeve zich daartoe echter niet naar Heemse, want dat goed ging sedert eenige jaren over in het geslacht VAN ROIJEN, dat er bij aankoop eigenaar van werd, en hoegenaamd met de VAN FOREESTEN niet verwant is. De laatste heer van Heemse had slechts één zoon, die, jong, aan de academie te Utrecht overleed; zijne dochters huwden alle, waarvan eene met den heer baron VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, die thans nog te Utrecht woont. Welligt heeft deze nog stukken van de familie VAN RAESVELD onder zich, of zou zijne echtgenoot iets van hare overgrootouders weten?

Breukelen. F. F. C. STEINMETZ.

Geslacht van Gelder (vgl. XVII. bl. 85.) Het wapen van ANNA VAN GELDER, echtgenoot van den admiraal MICHIEL DE RUITER, was van goud, beladen met een zandlooper van keel, het glas van sinopel, welligt was deze verwant aan de vrouw van DE NEUFVILLE,

V. D. N.

Heraut van wapenen „Nederland" »Wie weet op te geven of er hier te lande, na de afzwering van FILIPS II als graaf van Holland, nog personen werden aangesteld als wapenkoning of wel eenvoudig slechts als heraut van wapenen. Wanneer deze vraag bevestigend kan beantwoord worden, zal men mij verpligten, door mij den weg te wijzen, om een complete naamlijst van gemelde titularissen op het spoor te kunnen komen.

Onder de regering van koning WILLEM I heeft men er bepaald een *vast ambt* van gemaakt, hetwelk later, zoo het schijnt, of opgeheven of onvervuld gebleven is.

Wat ik bedoel, ziet echter minder op deze latere dan wel op degenen, die genoemde betrekking ten tijde der republiek zouden vervuld hebben, en wier bestaan men zoude vermoeden, o. a. uit het medegedeelde van den loffelijken tegenwoordigen rijksarchivaris, mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, in de *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde* van NIJHOFF, 9e dl., blz. 211, betreffende het verleenen van wapens door het hof van Holland. — Ik zeide dat men daaruit hun bestaan zoude *vermoeden*, omdat het waarschijnlijk is, dat het hof zich in dergelijke gevallen toch wel van de voorlichting van een wapenheraut zal hebben moeten bedienen, — want het komt mij minder waarschijnlijk voor, dat »*Mijnheeren Raeden 's Hoffs van Hollant*", al waren zij nog zoo van zessen klaar, op het terrein der heraldiek te huis waren.

Wel is waar schijnt het verleenen van wapens door het hof niet dikwerf te zijn voorgekomen, zoodat men de gevolgtrekking zou kunnen maken, dat het hof voor die enkele keeren 't wel zonder wapenkoning af kon, waarvoor ook voornamelijk pleit de volstrekte bandeloosheid der heraldiek ten onzent, gedurende het tijdvak der republiek, die niet anders kan ontstaan zijn dan bij totaal gemis aan toezigt van

regeringswege op het voeren van wapens. Of wanneer er werkelijk wapenkoningen of herauten in statendienst zijn geweest, dan was hun toezigt, op zijn minst genomen, hoogst gebrekkig en hunne magt zeer beperkt.

Nu ik hoop te zullen zien uitgemaakt, of er ten onzent werkelijk herauten hebben bestaan of niet, ga ik over tot een tweede punt van mijne vraag, namelijk, men treft op alle afbeeldingen van begrafenissen van onze stadhouders en de leden hunner familie dusdanige personen aan. Zij zijn bij die gelegenheden nu eens de verpersoonlijking van den souverein, d. i. de staten generaal, dan weder van die eener bijzondere provincie, voornamelijk van Holland en Westfriesland, die zich zelven altoos iets hooger achtten dan de andere provincien, dan weder de vertegenwoordigers van het prinsdom Oranje, of wel van het stamhuis Nassau.

Moet men nu deze personen, die men onbetwistbaar op gemelde afbeeldingen aantreft, beschouwen als tijdelijk voor zulk eene gelegenheid bekleed met het ambt van heraut, of waren deze de werkelijke titularissen? Het eene zoowel als het andere is mogelijk en waarschijnlijk; doch wat is hier waarheid?

BUSCANDO.

Wapen van Plencker. Welk wapen voerde deze familie? Wie waren de ouders van ANNA SYBILLA WILHELMINA PLENCKER, geb. te Essen 29 aug. 1740?

T. H. F.

Geslacht van Rijnberk. HENDRIK VAN RIJNBERK TIELMANSZ. had bij REBECCA DE GROEN KORNELISdochter eene dochter ELISABETH, den 21 dec. 1653 geh. met MATTHIJS BALEN JANSZ., oudsten zoon van JAN BALEN MATTHIJSZ. en ELISABETH VAN BOKSTAAL KARELSdochter (BALEN, *Beschr. van Dordr.* bl. 1356).

HENDRIK VAN RIJNBERK was in het laatst der vorige eeuw schepen te Tiel. Zijn vader was WILLEM VAN RIJNBERK, geb. te ? den ? st. te ? den ? geh. met ?

Hoe moet men dezen WILLEM VAN RIJNBERK aan HENDRIK VAN RIJNBERK TIELMANSZ. aansluiten? Wie waren zijne ouders, grootouders, enz.

Het wapen is: drie vogels van sabel op een veld van?

T. H. F.

Van Oosterhout. Wie geeft mij het wapen op van deze familie en deelt mij het een en ander mede, vooral van den tak die in vroegeren tijd te Tiel gevestigd was? Daartoe behoorde ADRIAAN VAN OOSTERHOUT, jan. 1795 aangesteld tot schepen van Tiel en de bekende schilder DERK VAN OOSTERHOUT DZ., geb. te Tiel 20 febr. 1756.

T. H. F.

Van Wassenaar Duivenvoorde. Wordt gevraagd: de namen der vrouw of man en afstammelingen van 1°. JACOB LODEWIJK bar. van W. D.; 2°. JACOBA ALEXANDRINA HERMELIA bar^s^. van W. D.; 3°. JOHANNA bar^s^. van W. D. en 4°. WILHELMINA MARGARETHA bar^s^. van W. D. (kinderen van KAREL LODEWIJK bar. van W. D., geb. 1685, heer van Douveren, overste van het reg. walsche dragonders enz., lid van de ridderschap van Holland, en MARIA bar^s^. DE VILLATTES) en zoo mogelijk de geboorte- en sterfjaren. Zie J. KOK, *Vaderl. Woordenb.* dl. 25, blz. 285.

T......n.

Het huis Croij. In het artikel over THOMAS VAN STAKENBROEK, *Nav.* XVI. bl. 23 en verv., vindt men in de derde noot onder aan bladzijde 24 opgegeven, dat dit huis langen tijd behoord heeft aan de familie »EIJCK." In het werk van OUDENHOVEN, »*de Meijerij*," blz. 20, vindt men *niet genoeg* omtrent den eigenaar van »Croij" vermeld.

Mogt aan iemand iets meer omtrent den eigenaar bekend zijn, b. v. zijne voornamen, geboorte- en sterfjaar, dan zal 't aangenaam wezen, dit door den *Navorscher* te vernemen.

S. M.

Nicolaas van Sandijck. In de genealogie van BLOIS VAN TRESLONG bij FERWERDA, worden in de 6^e^ generatie als kinderen van JASPER en CATHARINA VAN WIJNGAARDEN deze zes opgegeven:

JAN, in 1568 te Brussel onthoofd.

IJSBRANT, getr. met ......

WILLEM, de oudere.

WILLEM, de jongere, getr. met ADRIANA VAN EGMOND.

ELISABETH, getr. met NICOLAAS VAN SANDIJCK.

MARIA, ongetr.

TE WATER, *Verbond der Edelen*, 3^e^ stuk, bl. 403, noemt ELISABETH eene zuster van JASPER en alzoo NICOLAAS VAN SANDIJCK, eenen der verbonden edelen, zijnen zwager.

Welke van deze beide opgaven is de juiste?

T. I. C. F. v. S.

Van Eck van Panthaleon. Hoedanig ontstaat de afstamming van DIRK VAN ECK VAN PANTHALEON, gehuwd geweest met CATHARINA NICOLAASdr. FAGEL, van het geslacht VAN ECK, waarvan de geslachtslijst

voorkomt in J. KOK, *Vaderl. Woordenb.* dl. 13, bl. 76? Hij was de zoon van DIRK V. E. V. P. en..... VAN RENESSE VAN BAAR. Zie a. w. dl. 24, bl. 198.

T......n.

Fagel. Wie waren de ouders van NICOLAAS FAGEL, vader van CATHARINA, in de voorgaande vraag vermeld?

T......n.

Van den Boetselaer. FREDERIK HENDRIK bar. V. D. BOETSELAER, heer van Langerak en Schoot, geb. 15 maart 1688, trouwt 1° OTTILINA PHILIPPINA VAN DORP en 2° ELISABETH PAUW, — laat na uit 1e huw. JULIANA V. D. B., geb. 13 april 1713 en uit 2e huw. 1. ANNA ELISABETH V. D. B., jong gestorven. 2. ANNA MARIA ELBURG V. D. B. — geb. 7 april 1725, en 3. JACOB GEORGE RUTGER V. D. B., geb. 11 aug. 1732. — Men wordt verzocht op te geven, wie de afstammelingen van deze zijn en met wie zij gehuwd zijn geweest?

T .....n.

Geslacht Kempe (vgl. XVI. bl. 349; XVII, bl. 58, 87). PIETER KEMPE, heer van Moermont, Zuidland, burgr. van Zieriksee, † 13 dec. 1712, had eene dochter, CORNELIA JACOBA, geh. met...... VAN SCHUIJLENBURG, die een zoon nalieten, PIETER VAN SCHUIJLENBURG.

Misschien stamt de heer W. VAN SCHUIJLENBURG, rijksontvanger te Axel, van dezen af, bij wien dan misschien meerdere inlichtingen zullen te verkrijgen zijn.

F. CALAND.

Geslacht de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch (vgl. XVI. bl. 23, 91, 317). Bij den doop te Alblasserdam van CORNELIA, dochter van ANTONIE BROOSHOOFT, schout en secr. van Giesen Oudekerk en Peursum, baljuw, secr. van Slingeland, secr. van Brandwijk, Gijbeland en Hoogdijk, heemraad van Alblasserwaard, † 22 december 1709 en van MARIA VAN ASPEREN, † 28 dec. 1706, komt als getuige voor: CORNELIA DE ROOVERE, vrouw van Brandwijk, wed. wijlen heer SAMUEL EVERWIJN, heer van Brandwijk en Gijbeland, burgemr. van Dord.

F. CALAND.

Acht kwartieren van Cornelis van Alkemade. Welke waren deze? De familienaam zijner moeder was VAN ZWANENBURG.

F. O.

Geslacht van Wijck (vgl. A. R.). Wie waren de ouders en grootouders van BARTHOLD VAN WIJCK, getr. met ANNA ELISABETH VON EICHLER? Zij moeten omstreeks de helft van de 17de eeuw geleefd hebben. En wie waren hunne nakomelingen, of zoude ook iemand mij eene genealogie van dezen tak van het geslacht van VAN WIJCK kunnen bezorgen door tnsschenkomst van de redactie van den *Navorscher*, waar mijn adres bekend is.

X.

Van Heekeren van Brantsenburg. Zou iemand ook opgave of inlichtingen kunnen geven van de afstammelingen van...... baron VAN HEEKEREN VAN BRANTSENBURG, geb. ..... sterft ..... ambassadeur bij het hof van Madrid in het laatst der vorige eeuw, en SOPHIA VAN HEEMSKERCK, geb...., overl. ..... dochter van ANTONIE en ANNA PETRONELLA ELSEVIER?

T.....N.

MENGELINGEN.

Parasiten. Meermalen vindt men bij dichters, poetasters en prozaschrijvers, van de parasit-planten het beeld ontleend, alsof zij door hare luchtwortels de beste sappen van den boom waar zij zich aan vast hechten tot zich nemen, en zóó den groei der boomen belemmeren, ja deze voortdurend doen kwijnen. Ik meen dat dit beeld valsch is; wijl de hedera helix (klimop of eiloof), die eene aanmerkelijke hoogte en dikte kan verkrijgen, als zij tegen eiken of andere boomen opklimt, — bij den grond afgesneden, weldra verdort en sterft. Een bewijs, — dunkt mij, — dat zij alleen uit vruchtbare aarde (humus) haar voedsel trekt en aan den groei der boomen, met hare luchtwortels, niet het minste nadeel toebrengt. Zoo is het ook gelegen met de ampelopsis quinquefolia (de wilde wijngaard); met de bignonia radicans of tecoma radicans (trompetbloem) en met andere parasit-planten. Ik onderwerp vriendelijk deze stelling aan het onderzoek van deskundigen.

De luchtwortels bezitten niet het minste vermogen zich *in* den stam waar zij zich aan hechten, te dringen, 't geen bij een ruwen eikenstam ook onmogelijk zou zijn.

B. J. C. K.

Namen van huizen (vgl. XVI. bl. 380; XVII. bl. 89). **'t Huis de Popta** (vgl. XV. bl. 319, 382; XVI. bl. 224). **Woonhuis van Pieter Corn. Hooft.** Sommige huizen op de lijst door LABORANTER, *Nav.* XVII. bl. 92—94 medegedeeld, zijn nog wel aan te wijzen. Het *huis met de hoofden* en *den gouden ketting* kent ieder Amsterdammer. *De bonte mantel* is het huis op de Heerengracht over de Romeinsarmsteeg, waarin nu reeds sedert een aantal jaren het instituut voor blinden gevestigd is en *den leeuw* vindt men op den Cingel (bij de Driekoningenstraat). *De vergulde buis* heb ik in mijne jeugd nog zien pronken voor het huis, dat in LABORANTERS lijst zoo geheeten wordt, op den Cingel tusschen de Oude Spiegelstraat en Vlasblomsteeg. Ook *den toren van Corduaan* heb ik nog gekend op dezelfde plaats waar LABORANTERS lijst dien aanwijst, namelijk in de Lange Keizerstraat, doch op een uithangbord, niet in een gevelsteen. Of dit uithangbord daar nog gevonden wordt, weet ik niet.

Opmerking verdient het, in verband met de vraag *Nav.* XV. bl. 319, dat XVII. bl. 92 een woonhuis vermeld wordt, hetwelk, even als het in vraag vermelde pakhuis, *het huis te Popta* heette. Het stond volgens de lijst tusschen de? en Keizersgracht. Wij weten dus niet regt waar wij het moeten zoeken, maar zeker niet in de buurt van het pakhuis van denzelfden naam.

Ik voeg hier de vraag bij, wie weet mij het woonhuis van PIETER CORN. HOOFT aan te wijzen. Hij woonde, wanneer hij te Amsterdam was, volgens adressen van brieven hem toegezonden, op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen naast den Valkenier. Welk huis op gemelde gracht droeg dezen naam, en aan welke zijde daarvan woonde HOOFT?

P. L. Wz.

Namen van huizen. Tot meerdere volledigheid moge nog volgen:

Amsterdam.	1610. GERRIT VAN BREUGEL, de Vergulde Brandewijnketel. Raamsteeg.
	1692. DIRK en HENDRIK BRUIJN, in de Drukkerij, N. Z. Achterburgwal bij de Lijnbaansteeg.
Delft.	1610. JAN ANDRIESZ., 't Gulden A B C. Marktveld.
Gorinchem.	1609. ADRIAAN HELMICH, in 't Schrijfboek. Markt.
Haarlem.	1651. PIETER CASTELEYN. Keijzerskroon, op de Markt.
Utrecht.	1610. PIETER VOET, Gulden Engel, Plaats.
West-Zaandam.	1648. HENDRIK JACOB SOETEBOOM. Witte Pers, bij den Overtoom.
»	1748. JAN BROEKHUYZEN. Atlas, in de Molenbuurt.

De volgende hadden den Bijbel en het Testament uithangen.

Amsterdam.	1673. STEVEN SWART. In de Gekroonde Bijbel, bezijden de Beurs.
	—— PHILIPS VAN EYK. In de Vier Evangelisten. Warmoesstraat.
	1763. JOANNES KANNEWET. In de Gekroonde Jugten Bijbel, Nes.
Krommenie.	1657. WOUTER GAVESZ. In de Staten Bijbel.
Middelburg.	1608. SIJMON JANSZ. In de Duitsche Bijbel, aan de Nieuwe Beurs.
West-Zaandam.	1661. JORIS JACOBSZ. In de Bybel, bij den Dam.

Op bl. 380 van dl. XVI. wordt de woonplaats van PHILIPS VAN EIJK, als Antwerpen opgegeven. Dit was zoo in 1676, toen de 12ᵉ druk van pater POIRTERS, *Masker van de Wereldt,* bij hem uitkwam. In 1673 woonde hij evenwel te Amsterdam, zoo als blijkt uit zijne uitgaaf, *Optocht der Batavieren voor de Vrijheit des Vaderlants.* Het uithangbord van zijn winkel was daar almede de 4 Evangelisten.

H—G.

Namen van huizen.

1689. PIETER BUYREN, In 't Oost-Indische huys, Petany Dwarsstr.
1699. ANDRIES SCHAECK, Schilder, In 't Schilderswapen, Noordermarkt.
WILLEM SCHAECK, Plaetsnyder, Noordermarkt.
1700. JURRIAEN MOOY, Herbergier, In de 3 Kemphanen, Zeedijk.
1701. JAN WOLFERS, In 't Konincxswaert, Warmoesstr. by de Papenbrugsteeg.
1704. JACOB VAN OOSTERWYCK Coopman, In 't Huys Oosterwyck, Over de Lommersbrug.
1709. JACOB COP, In 't Oude Doolhof.
170? JACOB LANSMAN, Procureur, Achterburgwal, Achter de Paardestal.
1694. EVA MARTYNS, De Plaets Royael, Binnen Amstel, tusschen de Prince- en Keyzersgracht, de Kerkstr. voorby.

1706. JAN BARM, Africa, America, Asia, Europa, } Utrechtsche Dwarsstr., Noordzyde van de Utrechtsche straat naar de Binnen Amstel.
1648. JACOB VAN MEURS, Boekh. en Plaatsn., In de Stad Meurs, Singel over de Appelmarkt.
1687. GEORGE MUNNICK, Coopman, Keyzersgracht over de Comedie.
1687. EGIDIUS PELGRIM, Op de Keyzersgracht over de Princestal.
1663. PAULUS MATHYSZ., Boekdr., In de Stoofsteeg.
1701. FREDERIK DE WITT, Caertemaeker, Hoek van de Calverstraet.
1713. PIETER ROTTERDAM, Boekverc., Vygendam.
1701. ALBERTUS SEBA, Apothecar, Haerlemmerdyk by de Brouwersstr.
1704. PIERRE SIMOND, Fransch Predikant, Vyzelstr. tusschen de Princegr. en Keizersgr.
1695. JACOB SWAMMERDAM, Apothecar, by de Monkelbaenstoren by de Ridderstr.
1694. CORNELIS VAN VIANEN, Meesterknegt van de drukkery van BLAEU.
1720. MENNO SIEMONS, Hoedestoffeerder, Nieuwendyk by de Ramskoy.
1685. PIETER DE LAIRESSE, In de Dykstraet.
1725. JACOB DE MARRE, Oudschipper, O. I. C. Fluw. B./w. over de Oude Kerk.
1700. DAVID VAN DER MEER, Postmeester van 't Ceuls Comptoir.
1704. ABRAHAM WYS, Schilder, Fluw. B./w.
1698. HERMANUS VAN MIEREVELT, Wynkooper, Achter 't Stadhuys.
1682. ADRIAEN TEMMINCK PIETERSZ., Coopman, Singel by de Jan Rhoonpoortstoren.
1646. PIERRE FROISSARD, Deurwaerder van de Oostersche Kerk.
1705. ARENT DE WITT, Deurwaerder van de Wester Kerk.
1702. JAN MULDER, Geelgieter en Trompetter van de Zuydertoren.
1695. JAN RIEUWERTSZ., Stadsdrukker.
1700. PIETER TRONCHIN DU MEY, Leydschegracht achter de Fransche Kerck, het 2° huys van de Prinsegr.
1714. Mr. CAREL WILLEM, JAN CASPER } HARTSINCH, Keyzersgr. tusschen de Vyzel- en Spiegelstr.
1706. JOHANNES LUYDEN, Chirurgyn, Fluw B./w. over 't Illustr. School.
1650. PAUL DE HOOGHE, Coopman, Warmoesgr.
1645. LAURENS ARMINIUS, Coopman, Nieuwendyk.
1641. JACQUES PARS, In de Calverstraet.
1654. MARCELIS ADRIAENSZ., Chirurgyn, Over 't Dolhuys.
1639. DIRCK HELT, Cassier, Op de Voor b /w. over de Nieuwe Kerk.
1686. CORNELIS VAN WALRÉ WOUTERSZ., Fabrikeur, Princegr. by de Westerkerk.
1694. CORNELIS BEETS, Coopman, Op de Singel over de Nieuwe Luytersche Kerk.
1692. BERNARDUS CLEVIUS, Predikant in de Legerdienst, Oudezyds a./b.w. by 't Rusland.
1710. CASPAR HAAN, Coopman, Op de Ygracht by 't Willige Rasphuys.
1691. LUCAS HONDIUS, Coopman, Keyzersgracht.
1705. HENDRIK BRUQUENER, Resident van den Keurvorst van den Paltz, Op de Heerengr. by de Bonte mantel.
1700. NICOLAES KIES, Chirurgyn, Halsteeg.
1657. ALBERT SCHOOCK, Cassier, Op de Campersteyger.
1698. DAVID RUTGERS, Coopman, In 't Schaep, Heerengr. recht over de Romeynsarmsteeg.
1709. JURRIAEN VAN LENNIP, Wynkooper, Oude Teertuynen.
1663. CLAES SIPKENS VISCH, gewezen Schipper by de O. I. C., In de Witte Roos, Prinsegr. over de Noorderkerk.
1689. CORNELIS DE BREE, Compassenmaker, In 't Kromhout, Haringpakkery.
1706. JOHAN ALBERT DE GRAVE, Geschutgieter, In de Geschutgietery op de Baangr.
1701. SAMUEL WIZELIUS, Coopman, Heerengr.
1706. WILLEM CARSTENSZ., Proefmeester van 't Canon, op Rapenburg.
1695. HENDRICK MINNE, Schilderyverkooper, Op de Brouwersgr.
1704. RICHARD HODSHON, Verwer op de Princegr.
WILLEM HODSHON, Gemagtigde van de Diaconie te Maerssen.
1713. PIETER WITSEN, Tinnegieter, Princestraet.
1646. PIETER VAN VELSEN, Notaris, Op de hoek van de Petany Dwarsstraat.
1696. HERMANUS AMIA, Advocaat, wonende by 't Walenpleintje.
1685. ROELOF VAN LENNIP, Wyncooper, Achterburgwal by 't Rusland.

LABORANTER.

Verschillende wijzen, waarop overledenen en anderen bij de boeken der Oost-Indische compagnie werden afgeschreven; getrokken uit eenige schuldboeken van genoemde compagnie in de 17e en begin der 18e eeuw.

Dat in den Heere is gerust.

Dat in den Heere is ontslapen.

Dat in den Heere is overleden.

Dat dezer wereld is komen te overlijden.

Dat in den Heere is komen te overlijden.

Dat is overleden.

Dat in den Heere is komen te rusten.

Dat is komen te sterven.

Dat is vermist en na 't zeggen van sommige overboord gevallen en verdronken.

Dat aan de Kaap [1]) is doodgevonden.

Dat door een Hottentot gedood is.

Te Soerabaya door een Baliër [2]) doodgestoken.

Dat vermoord is.

Overboord gevallen en zoodanig verongelukt.

Dat is komen te verongelukken.

Dat per ongeluk is verdronken.

Dat in zijn eigen woning overleden is.

Dat op Batavia in 't hospitaal, zonder testament of eenige goederen, zalig in den Heere is komen te rusten.

Dat zich met een geladen pistool en twee kogels om 't leven gebragt heeft.

Dat zonder iets na te laten voor den vijand is gebleven.

Dat met nalating van eenig goed, zonder testament te maken, het tijdelijk leven heeft afgeleyt.

Over op Waterland, dat daarmede is gegaan om te repatrieeren, 't geen onderwegen is komen te zinken, ult°. Jan. 1696.

Dat zonder testament te maken of iets na te laten, van natuurlijke ziekte alhier ten comptoire [3]) in 't hospitaal is overleden.

Dat zich zelven in Japan heeft verdaen. [4])

Dat is komen te overlijden en het doode lichaam nevens zijn nalatenschap op Colombo aan land gebragt.

Te Macassar door een (ge)apprendeerde inlander in 't Comp. gevangenhuis met vier doodwonden bij nacht van 't leven beroofd.

Dat in 't water is komen te versmoren.

Dat van natuurlijke ziekte is ontslapen.

Dat van deze wereld is komen te ontslapen.

Dat per ongeluk overboord gevallen en schielijk verdronken is.

Dat zonder testament te maken, nog min eenige goederen nagelaten te hebben, obiit.

[1]) Kaap de Goede Hoop.
[2]) Balinees.
[3]) Japara.
[4]) ALBERTUS BOR van Utrecht. Assistent, den 2den maart 1699.

Dat zonder testament te maken, voor den vijand doodgebleven is.

Dat door den donder is dood geslagen.

Dat te comptoire Samarang, zonder verstand, een kist met rommeling nagelaten hebbende dezer wereld is komen te overleden (?)

Dat in de Preanger landen door een Inlandsche struikroover jammerlijk omgebragt en overleden is.

Dat tusschen Angora en Mosambique van honger en ellende is gestorven [1]) 1711, 26 september.

Dat in de rivier van Quilimané [2]) door een zeekoe gebeten en om 't leven gebragt is.

Dat door een Palembanger voor de poort van de Logie met een kris vermoord is.

Dat op Trinconomale, zonder testament te maken of eenige goederen na te laten, zich zelven in 't Hospitaal verworgt heeft.

Op Colombo, alwaar hij op den 14den febr. (1712) zonder testament te maken, nalatende een rood lakensche rok en een blauw zijden kamisooltje in 's Comp. hospitaal overleden is.

Dat in zijn scheepswerk bezig zijnde met het inneemen van de blinde, des morgens in de dagwacht, ongeveerlijk bij het uitloopen van het vierde glas [3]) door het slaan van de fok, van de boegspriet in zee stortende, buiten alle middelen van hulpe is verongelukt, en alzoo uit deze wereld gescheiden zonder testament gemaakt te hebben.

Dat voor Ougly in de Ganges [4]) ongelukkig zonder nalatenschap is komen te verdrinken.

Dat op Onrust [5]) zonder testament te maken of goederen na te laten, door overstallig drinken in den drank versmoord is.

Den 22sten Mei 1696 op Banda, om wat in 't bosch te gaan met haar tweën, den berg genaampt Goenogapy [6]) (na dat van den 17e had opgehouden van branden) zijn opgeklommen en naauwelijks boven wezende, zoo heeft denzelven zoo heftig steenen en vuur uitgeworpen als nooit was geschied en zoo met denzelven steenen, zonder testament te maken en eenige goederen na te laten, doodgeslagen en met asch verbrand. [7])

Dat in de stad Colombo zonder testament te maken of iets na te laten, als alleenlijk

[1]) 1710. Sergeant DOMINICUS FEYO VAN GROVESTEYN op Barsande.
[2]) Oostkust van Afrika.
[3]) 's Morgens ten zes uren.
[4]) Hougly in Bengalen.
[5]) Een der kleine eilandjes op de reede van Batavia.
[6]) Goenong Apie of Vuurberg.
[7]) PIETER HENDRIK VAN LANSBERGEN, soldaat.

een Inlandsche vrouw en een kind, komt te overlijden.

Dat op Japara, na testament gemaakt maar geen goederen nagelaten hebbende, de weg aller vleesch is doorgegaan.

Dat zonder iets na te laten in 's Comp^s^. bosschen is komen te verongelukken.

Dat met 't Goudvisje tegen een Atchinees vaartuig in actie zijnde, voor de rivier van Sinkel [1]) boven Baros is doodgestoken.

Dat op de Malaksche kust in een gevegt tegen een partij Inlandsche schelmen is gesneuveld.

Dat wij slaags zijnde met een Fransche kaper is doodgeschoten.

Dat op de kust van Nova Guinea, van de aldaar verdreven chaloup Johor, met het schuitje aan zeker rivier aan land om water te halen gezonden zijnde vermist is, en presumtive door de woeste Papoes, aldaar woonende overrompeld en vermoord is.

Dat op dit schip [2]) denzelven zich uit een Godvergeten boosaardigheid met een touw de keel heeft toegeworgd en geen goederen nalatende, aldus is overleden.

Dat op Banda bij 't halen en breken van klipsteenen, door 't vallen van een groote klip doodgebleven is zonder iets na te laten.

Dat in het overzwemmen van de chaloup Middelburg, naar de Elizabeth, zeer ongelukkig is aan zijn end geraakt, doch zonder eenige middelen na te laten.

Dat door het springen van de kruidmolen [3]) is verongelukt, zonder eenige goederen na te laten.

Dat ten huize van den Vendrig JAN PIETERSZ. STEELINCK [4]) op Colombo, zonder testament te maken, doch eenige goederen na te laten, is overleden, welke goederen op des overleden's verzoek door de gemelde Vaandrig zijn aangenomen, om daarvan een eerlijke begrafenis te doen.

Dat zich zelven verhangen heeft.

Dat door 't afsteken van 't kanon op de verovering van Batavia [5]) ongelukkig is doodgeschoten.

Dat zonder testament gemaakt te hebben, in een duel, door den corporaal MATHIJS WALKAERT van Leyden met zijn degen is gestoken, dat dood ter neder is gevallen [6]).

Dat in de optogt naar Pau door de Pauwenezen is gekwetst en weinig uren daarna zonder testament of goederen na te laten is overleden [7]).

[1]) Westkust van Sumatra.
[2]) De drie Kroonen.
[3]) Batavia 1703.
[4]) EVERARD OVERMAN van Hamburg, Soldaat 1703.
[5]) 30 mei 1700.
[6]) JOOST JANSZ. van Dordrecht 1701.
[7]) ANDRIES ETERS van Groningen, Tambour 1701 13 Decb.

Dat op Berkel, onder 't testament maken van zijn te goed hebbende gagie, is komen te sterven, daaronder twee maanden voor achterom [1]).

Dat op een togt en commando landwaarts zijnde aan de Kaap [2]) zonder iets na te laten is komen te verongelukken.

Dat bij nacht aan 't roer staande, vermist is geworden zonder iets naders van hem te vernemen.

Op Coeverden, dat met een razende koorts overboord is gesprongen, zonder iets na te laten.

Dat ten Comptore Lonthor, zonder testament te maken of iets na te laten deze wereld is gepasseerd.

Wegens doodvonnissen.

Dat over 't duelleren met den degen, en 't kwetsen van zijn partij, aan de galg van 't leven ter dood is gestraft geworden (doch heeft geene goederen nagelaten) en zijn te goed hebbende gagie geconfisqueert.

Dat over begane fouten is in hegtenis geraakt, waarop den 26 daaraan, door den scheepsraad van dezen bodem [3]) is gecondemneert om met een knoop om den hals en om de handen vastgebonden, en levendig overboord gezet te worden, verders zijn te goed hebbende goederen en maandgeld verbeurd [4]).

Dat door den Raad van Justitie is gecondemneert, over dat zich tot Rembang, 's avonds na bezette wacht buiten 's comp. vesting heeft begeven, met drie zijner medemakkers om de galg op een trom het lot te werpen, 't welk op hem gevallen zijnde [5]) is hij op den 20 daaraan ter dood gebragt, verbeurende zijn tijdelijke middelen en te goed hebbende gagie, te verdeelen na rato.

Dat door vonnis van den Achtbaren Raad van Justitie, over begane manslag, is gecondemneert met den zwaarde gestraft te worden.

Dat over begane zeerooverij van onderen op levendig is geradbraakt.

Dat over begane manslag door den scherpregter van 't leven beroofd is.

Wanneer zich op 't jachtje de Schaepherder vertrock? en zich zelve door duivels ingeven van 't leven beroofd heeft, waarover op de eilanden Chiauw [6]) met de beenen

[1]) Wanneer de schepen benoorden Schotland hunne reizen namen, om naar het vaderland terug te keeren, werd aan het scheepsvolk daarvoor twee maanden gagie toegekend.
[2]) Kaap de Goede Hoop.
[3]) De Swaegh, 1699. SIMON VAN DER STERK.
[4]) De soldaat JAN BARENDS van Amsterdam onderging hetzelfde lot.
[5]) JEREMIAS VAN STEENBERGEN van Delft, soldaat 18 octb. 1703.
[6]) Een der Sangi-eilanden.

op hoog, ten prooije der vogelen aan een boom opgehangen is, zonder eenige goederen na te laten.

Dat over gepleegde Sodomie gecondemneert is, den scherpregter overgeleverd te worden, om dezelve bij avond buiten 't Sonnegat [1]) in zee te brengen, en in een goenie zak, met genoegzame zwaarte van ijzer te laten zinken, dat er de dood na volgt, met confiscatie van alle zijne goederen, zoo hier als in 't vaderland, mitgaders verdiende maandgelden pro fisco.

Op Jaffanapatnam, dat omtrent met andere alhier een gruwelijke conspiratie tegen dit casteel heeft gesmeed, waarover den 12 Maart 1695 dienvolgende, na de sententie van den Ed. Heer Ceilons Gouverneur en Raad, nevens confiscatie van alle zijne goederen en verdiende gagie, met den dood gestraft is.

Dat over begane doodslag aan den Matroos ROELOF PIETERS, in hegtenis is geraakt, en den 18 februarij 1705 met de harquebesade ter dood is gestraft; zijnde door den Raad van Justitie deszelfs goederen (doch heeft geene nagelaten) en zijn te goed gemaakte gagie verbeurd verklaard.

Dat in Amboina over diefstal gecondemneert is met de koorde aan den galg gestraft te worden, dat er de dood na volgt.

Dat zonder testament gemaakt en niets nagelaten te hebben, van de quetsure welke hij zich zelve op den 25 decb. 1702 met een mes gegeven heeft, is overleden, en volgens condemnatie van den Breden Raad dezer vloot [2]), met de beenen aan bakboords groote ra opgehangen is en na een wijl hangens afgesneden.

Wegens andere ondergane vonnissen.

Dat over 't absenteren van zijn bescheiden post Ourien [3]), bij den Raad van Justitie is gecondemneert, om drie malen door de spitsroeden gejaagd te worden, en drie maanden buiten de keten aan 's Comp. werken zonder loon te arbeiden, met verbeurte van 3 rijksd. Pro fisco met de kosten.

Dat door begane fouten bij den Scheepsraad is gecondemneert, volgens resolutie van den 12 Mey 1700, om te worden gekielhaald, met confiscatie van zijne te goed hebbende gagie.

Op Amboina, dat door den Achtb. Raad van Justitie, over nagelsluikerij boven corporeele straffe gecondemneert is, 5 jaar in de ketting aan Comp. gemeene werken te arbeiden, met confiscatie van alle zijne te goed hebbende gagien die hier bevonden worden. [1])

[1]) Tusschen de eilanden Neira en Goenong Apie.
[2]) Schip Overijp.
[3]) Op Banda.

Dat gecondemneert is, voor een jaar buiten de ketting zonder loon op 's Comp. wapenkamer te arbeiden.

Dat aan de Kaap [2]) is gedeporteerd van ampt, kwaliteit en gagie en inhabiel verklaart de Comp. te dienen; wijders gecondemneert met een brief op de borst, waarop met groote letters geschreven staat *Trouwlooze handelaar*, voor de poort te pronk gesteld, en voor $2^1/_2$ jaar in de ketting geklonken zijnde, op 't Robben eiland zonder loon te arbeiden, met een boete van 200 Rijksd., de eene helft voor den eischer en de andere helft voor den Raadkamer met de kosten.

Over dat in zijn dronkenschap, na zijn gebieder, den opperstuurman van [3]) dit schip te willen kwetsen, gecondemneert is, om met een mes door zijn hand aan een paal genageld te worden, en daar zoo lange te staan tot dat hetzelve doortrekt, vervolgens gelaarsd en wijders in de ketting geklonken zijnde, daarin 3 jaren zonder loon op 't Robben eiland aan de gemeene werken te arbeiden, met de kosten.

Dat door den Raad van justitie te Trinconomale, is gecondemneert om gegeeseld, gebrandmerkt en zoodanig voor 50 jaren in de ketting, op 't Robben eiland gebannen te blijven [4]).

Dat door den Raad van Justitie, over dat hij zijn medesoldaat PIETER HENDRIKSZ. moedwillig en verraderlijk met een mes gekwetst heeft, gecondemneert is, om driemaal door de spitsroeden gejaagd en uit de militie gestoten te worden, voor den tijd van 6 jaar in de keten aan 's Comp°. werken te arbeiden met verbeurte van 15 Rijksd. pro fisco met de kosten. [5])

Dat zijn schildwagt verlaten en zich fugatief gesteld heeft, gecondemneert, op de ordinaris executieplaats gebragt zijnde, met roeden strengelijk gegeeseld, gebrandmerkt en met den strop om den hals onder den galg te pronk gesteld te worden, mitsgaders in de ketting geklonken, drie achtereenvolgende jaren ten eilande Rosingeyn, aan 's Comp°. gemeene werken zonder loon te arbeiden, met confiscatie van alle zijne te goed hebbende gagie, pro fisco, met de kosten.

Dat over begane manslag is gecondemneert, om met de kogel over 't hoofd ge-

[1]) 1700, PIETER FERMAN, Ondertimmerman.
[2]) MAURITS BERLOCHER van Ryneck, Sergeant aan de Kaap de Goede Hoop, 1710.
[3]) Schip 't Huys ter Leede, 1711.
[4]) 1708, hier onder staat: 1715 11 february. Zonder iets achter gelaten te hebben van dat eiland gefugeert.
[5]) DIRK BAKKER, Soldaat, Banda, 1707.
[6]) 1696. Banda.

schoten en gebannen te worden, om over Batavia of Ceilon naar 't vaderland te worden verzonden.

Dat door den Edele Achtbare Raad van Justitie, wegens straatschenderij en 't verraderlijk kwetsen van den soldaat HENDRIK KROON, inhabil verklaard om de Ed. Comp^e. meer te dienen, en gecondemneert is de degen voor de voeten gebroken en daarna gegeeseld te worden.

Dat over (hct) moorddadig kwetsen van zyn makker met een mes in de borst, na bezette wacht, is gecondemneert, aan een paal met het mes boven zyn hoofd gebonden strengelyk gegeeseld en met kruit het gloeyende? swart gebrand werd, en voor 5 jaar op Robben eiland gebannen met de kosten. [1])

Dat over 't openbreken van een kist en gepleegde diefstal betrapt, en gecondemneert is drie halve dagen in de Juffer te zitten, strengelyk gelaarsd en drie jaren buiten de keten aan 's Comp. gemeene werken zonder loon te dienen.

Wegens vermissen en desertie.

1696. Dat van Bengale als een eerlooze schelm by onze erfvyanden de Francen is gedeserteert.

Dat van Suratte schelmachtig is weggeloopen.

Dat na gedaan onderzoek bevonden is als een eervergeten schelm trouwlooslyk gefugiert te zijn

Dat als een schelm is gedeserteert.

1695. Dat trouwlooslyk 's Comp. dienst heeft verlaten en van Conde waar dezen bodem lag [2]) naar 't eiland Anchidery bij de Portugezen overgeloopen.

Dat van de rivier van Bengale als een schelm naar de Engelsche Logie is komen weg te loopen.

Dat op Coilang [3]) is vermist en naar een roover in zee als schelm is weggevlugt en niet te voorschijn gekomen.

Dat als een schelm tot Souratte is gedeserteert en Moorsch geworden.

Dat aan de Kaap met de Franschen is weggeloopen.

Dat bij de monstering absent is bevonden.

Dat in Souratte op de monstering is absent gebleven, en bij de Franschen, Engelschen of Mooren overgeloopen.

Dat niet weet waar beland is.

Dat als een schelm van de Ed. Comp^e. is komen wegteloopen.

Op Souratte dat trouw, eer en eed vergetende tot de Mooren is overgeloopen en Moorsch geworden.

1704. Op Cauw? dat bij de Turken in Bassora als een schelm is overgeloopen en getornd [1]) geworden.

Dat vermist wordt, zonder dat men kan weten waar dat beland is, nalatende niets ter wereld.

1700 Dat hem uit 't Guarnisoen te Malacca heeft geabsenteert, doch den 27 daaraanvolgende dood de rivier is komen afdrijven.

Dat van 't Comptoir Baros [2]) als schelm wegloopende, met de boot tot effectueeren van zijn vlugt gebruikt, in de branding is omgeslagen en verdronken.

Dat door de Franschen is opgeligt (Mazulipatnam) en tot Pondichery opgebragt, al waar hij zich in des vijands dienst heeft begeven.

Dat hem uit zijn bannisement van 't Robben eiland heeft fugitief gesteld.

LABORANTER.

Een man die zijn baard verkoopt. Sententie in sake van HENDRIK PETERS Scheper over het verkopen van zijn' Baard aan eenen HENDRIK LENERS.

Extract uijt het Raadsignaat der stad Nijmegen, over het jaar 1636.

Den 22 Junij.

Also mijn Heeren voorgekomen, dat eenen HENDRIK PETERS Scheper in sekere Herberg alhier sijnen baart verkogt heeft aan eenen HENDRIK LENERS voor Tien Daler, und dat hij voorts met sijn selfs handen sijnen baert geheelyk uijtgetrokken und geleverdt heeft, om die voors. tien daler te bekomen, und die betalinge van 't gelach, soo daar op geset was te ontgaan, sijnde eene argerlijke en schandelijke saak in reghten verboden, heeft den Eerb. Raadt eerstelijk den voors. HENDRIK LENERS in tien daler, gelijk hij voor den Baard belooft hadt, voorts GIJSBERT Scheper, HERMAN JANSSEN, en HENDRIK LENAERTS op te Camer, sampt andere, soo daar bij geweest, und van de wijnkoop mede gedronken hebben, ieder in een golt gulde gecondemneert aen den armen te betalen, eer sij van 't Raadhuijs sullen mogen gaan, und den geseijden HENDRIK PETERS eenige dagen in Mullerskaemer te water en te brood geset.

K. v. S. n°. 2.

---

[1]) 1697 FRANS HERMANSZOON BEEN, Soldaat, Kaap de Goede Hoop.
[2]) Den Tamboer.
[3]) Kust van Malabaar.

[1]) Van godsdienst veranderd is, dus den Islam aangenomen heeft.
[2] Westkust van Sumatra.

GESCHIEDENIS.

Bombardementen (vgl. XVII. bl. 106, 130). Het bevreemdt mij, dat de schrijver van dit artikel de vesting Grave geheel en al voorbijgaat, die toch in 1794 (om van 1674 niet te spreken) door een bombardement geteisterd is, heviger dan eenige andere nederlandsche stad in die dagen moest doorstaan. De bijzonderheden daaromtrent, zijn o. a. te vinden in BOSSCHA, *Nederlands heldendaden te land*. Ik herinner mij in mijne vroege jeugd (ik ben van 1813) nog onderscheidene huizen in puin te hebben zien liggen, daar de ongunst der tijden zeker verhinderd had ze weder op te bouwen. Thans is dit veranderd, en is er, zoover ik weet, in mijne vaderstad geen spoor meer over van de vreeselijke oorlogsramp, welke haar heeft getroffen.

Maastricht. M.

Thomas Hees (vgl. XV. bl. 233). Op eene geslachtstafel vind ik vermeld THOMAS HEES, gehuwd met MARIA BAGELAAR: zijn zoon ANDRIES huwde ... HOCHEPIED.

*
*
*

Reuter (vgl. XVII. bl. 107). In een duitsch tijdschrift, dat ik echter voor 't oogenblik niet bij de hand heb, las ik onlangs eenige mededeelingen omtrent dezen persoon. Stelt de vrager er belang in, dan wil ik het artikel opzoeken en mededeelen. Waarschijnlijk heeft de N. R. C. ook uit dit tijdschrift geput.

Amsterdam. A. H.

Herten in Nederland (vgl. XVII. bl. 105). In 1514 klagen de »huysluyden van Velzen" dat zij »groote schade lijden in hueren vruchten van den wilden beesten, herten ende hinden, want sy moeten die waecken alle nachts, van tbeginsel of van der Meye totten Oest toe incluz, dat de vruchten uyten velde zijn, alsoe daer thienwerf meer wils (l. wilts) es dander was over 25 jaeren", en die van Heemskerk verklaren »als tcoorn upten velde staet, moeten zy of tmeestedeel van huerluyden waecken mit hoornen ende anders om tgroot wilt uyten koorn te jagen." Z. *Informacie op den staet, faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant, gedaen in den jaere* MDXIV. bl. 27 en 30. Hieruit blijkt dat er toen in de duinstreek heel wat herten huis hielden.

G. G. S.

Scholten (vgl. XVII. bl. 107). Is het antwoord op de laatste alinea niet te vinden in 't besluit van keizer NAPOLEON, 25 nivose an VIII?

A. A. F. P. — K. D. H. L.

Cornelis Tromp. Of TROMP de hand heeft gehad in de moord der DE WITTEN, schijnt niet uitgemaakt. Maar dat hij den moord goedgekeurd heeft en zich onder de toeschouwers van dien gruwel bevond, schijnt niet ontkend te kunnen worden (zie WAGENAAR, dl. XIV. bl. 173—175), en dit is waarlijk al erg genoeg. Hoe hij zich tegen DE RUITER gedragen heeft, is bekend. In den *Navorscher* dl. XIV. bl. 225 werd een brief medegedeeld aan hem geschreven door J. B. PETERSEN in 1677, die alles behalve vriendelijk is en waarin van hem en zijne *booze Griet* niet veel goeds verteld wordt. Om te oordeelen wat daarvan waar, wat daarvan niet waar is, zou men er meer van moeten weten. Wie is in staat daarover inlichting te geven? Wel wordt de vrager aldaar bl. 291 verwezen naar een drietal pamfletten; maar zoodanige verwijzing baat niet veel, want werkjes van dien aard zijn gewoonlijk zoo zeldzaam, dat maar enkelen zoo gelukkig zijn die te kunnen raadplegen. Ik behoor niet tot die gelukkigen. En gaarne zou ik toch weten, wat er eigenlijk tusschen PETERSEN en TROMP is voorgevallen en of de laatste inderdaad in die zaak eene zoo leelijke rol heeft gespeeld, als de schrijver van den brief beweert.

M. M.

Oude nederlandsche kleederdragt (vgl. XVII. bl. 65). L. PH. C. B.'s meening is juist omtrent het bestaan van het beeld van eenen gelderschen graaf te Roermond.

In het midden der Munsterkerk alhier, gebouwd in 1218 door ENGELBERTUS, bisschop van Keulen, in 1224 aan de H. Maagd gewijd, liggen onder eene steenen graftombe begraven: GERARD III, graaf van Gelre, gest. in 1229, en zijne vrouw MARGARETHA, dochter van den graaf van Gulick. Deze graftombe, prijkende met beider beeltenis, levensgroot in steen gebeiteld, bevatte weleer het volgende opschrift, dat echter thans weggenomen is:

A° Millesimo ducentesimo vicesimo quarto, XVI Julii, GERARDUS tertius de Nassovia, sextus comes Geldriae et Zutphaniae, cum MARGARETHA uxore sua, ducis Brabantiae filia, ad instantiam matris suae RICHARDAE,

de Nassovia natae ducissae Juliacensis, primae hujus loci abbatissae monasterium hoc fundavit, obiit a°. Millesimo ducentesimo vigesimo nono ipso die sancti Severi episcopi, ambo sub hac tumba sepulti.

Links van dit monument ligt RICHARDIS begraven, onder eenen eenvoudigen steen, die eerst later schijnt gelegd te zijn.

Wenscht iemand meer te weten van dit monument, dan is men tot het verstrekken van alle mogelijke inlichtingen bereid.

H. J. SCH.

Standbeeld van Alva (vgl. XVII. bl. 69, 100, 129). Er zijn, het is waar, vele afbeeldingen van dit standbeeld, maar ze zijn onderling niet alle gelijkvormig. De heer P. L. Wz. haalt aan VAN REID, waarin ik er geen vond, wèl in BAUDARTIUS *Polemographia;* die laatste heeft veel van door KITTENSTEIN of door FEDDES HARLINGENSIS gesneden te zijn. Voor mij ligt eene zeer zeldzame, in koper gegraveerde afbeelding van een der duimen van dit standbeeld. Hij is in natuurlijke grootte afgebeeld, met dit gegraveerde onderschrift: Afbeelding der duym van het metale standbeelt des Hertogs van Alba, door hem selfs tot zijn eer in 't kasteel van Antwerpen opgeregt in d. j. 1571. Afgenomen door ordre van don Requesens 1575: geheel vermorselt 1577. HOOFS (sic) *His.* 12 *Bo.* 531 *bladsyde.* Dit plaatje is 7 duim hoog, $9^1/_2$ breed. En de duim zelf, die in de vorige eeuw te Amsterdam in bezit was van den heer JOAN V. D. POLL, burgemeester van Amsterdam, is sinds 1857 bij m^r. W. VAN DE POLL, lid der arrondissementsregtbank te Tiel. Men kan nog over dezen duim en dit standbeeld naslaan BURMANNI *praefat. Anal. Belg.* t. 1. p. 51; HUGENII *Epigr.* p. 154; VONDEL, *Poëzij,* II. 575; HOOGSTRATENI *Poëm.* p. 256 en J. DE HAAS, *Gedichten,* bl. 527.

L. B. N.

Standbeeld van Alva. Of ik mij, zoo als B. N. meent, vergist heb met te zeggen, dat eene afbeelding van het standbeeld bij VAN REID voorkomt, kan ik nu niet beoordeelen, daar mijn exemplaar van dien schrijver niet te huis is. Kan B. N. misschien ook eene andere uitgave bedoelen dan de mijne ('t is de uitg. in folio)? In de eene uitgave van een werk komen soms andere platen en portretten voor dan in eene andere en bovendien zijn er in sommige exemplaren ingevoegd, die er oorspronkelijk niet in behooren. Zoo meldt COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem,* dl. II. aant. bl. 74, dat men de afbeelding en beschrijving van het standbeeld vindt bij HOOFT, *Ned. Hist.* p. 224. Maar nu bevat wel mijn exemplaar (Amst. 1677 folio) op de genoemde bladzijde de beschrijving van het standbeeld, maar er staat geene afbeelding bij, en die behoort er ook niet bij te staan zoo als uit de »Orde der printen" aan het einde van het boek blijkt. Dus heeft D'ESCURY of eene andere uitgave ingezien, waarin de bladz. met die van 1677 overeenkomen, indien die er zijn, — dit is mogelijk, ofschoon ik mij althans ééne folio uitgave herinner, waarmeê dit niet het geval is — of het is eene ingevoegde afbeelding geweest.

Indien het, na het door DE THOU vermelde, nog bevestiging behoefde, dat het standbeeld reeds voor 1577 door REQUESENS op bevel van PHILIPS weggenomen is, zou men naar de getuigenis van HOOFT kunnen verwijzen, die zonder twijfel wel naauwkeurige berigten ingewonnen zal hebben omtrent het beeld, waarvan een fragment in zijn bezit was. Volgens hem was het beeld vijftien voeten hoog geweest.

COLLOT D'ESCURY voegt er t. a. pl. bij: »REQUESENS, in 1574 aan de landvoogdij gekomen, had dit gedenkteeken van menschelijke trotschheid naar beneden doen werpen, en gedeeltelijk onder den wal van het slot verbergen, gedeeltelijk laten smelten, om tot geschut gegoten te worden, waarop het kanon met den smeltoven boven den penning ziet, welke bij die gelegenheid geslagen is »(VAN LOON, I. 178)." Dit schijnt niet wel overeen te komen met hetgeen verhaald wordt door DE THOU, die het beeld nadat het weggenomen was met eigen oogen gezien heeft, door den hier vermoedelijk zeer naauwkeurigen HOOFT en door den Antwerpenaar VAN METEREN. Zou dat geschut niet gegoten zijn van het andere beeld, waarvan de laatstgenoemde spreekt (zie *Nav.* XVII. bl. 100)?

Van den duim door B. N. vermeld, was in 1642 HOOFT eigenaar (zie *Ned. Hist.* t. a. pl.). Hij maakte er den 2^den maart van dat jaar het volgende epigram op.

Den Dujm, de rechte wederhandt, (*Αντιχέιρ*),
Die, eertijds, van gansch Nederlandt,
Zich kussen deed, terwijl hij 't schond,
Heeft nu Maetroos in zijnen mond;
Oft wringt hem, wil hij, in een hol,
En bruykt den dwinger voor een' dol.

Daarop doelen de fraaie regels van VONDEL:

Uw hand die sweeft vast op uw pluym,
En speelt met Albaes kopren duym:
Maer waer sy van geen' maght berooft,
Sijn hand sou speelen met uw Hooft;

Gelijck de lepel met den klos.
O Dwinglandy wat sijt ghe bros!
Ghy hadt wel eer den duym er op:
Nu streckt uw duym HOOFTS sinnepop.
P. L. Wz.

Uithangborden (vgl. XVII. bl. 37, 97). Hetzelfde onderwerp, in een steen gebeiteld en gekleurd, met hetzelfde randschrift, is te vinden te Alkmaar in de Schoutenstraat.

A. A. F. P. — K. D. H. L.

Susteren van Ellewouts-dijcke (vgl. XVII. bl. 42). J. B. KRÜGER in zijne *Potamo-chorographie* van Zeeland zegt deel I. bl. 110:

»Het klooster te Biezelinge bevatte geene »andere dan jongvrouwen [jonkvrouwen] »van hier, d. i.: van Zuidbeveland, her»komstig en ik meen wel, dat in vroeger »tijden ook een dergelijk klooster te Elle»woutsdijk is geweest."

Die *susteren* zijn dus zeker de nonnen van het klooster, welks aanwezen nu door de aanteekening van C. P. L. als bewezen kan beschouwd worden; misschien worden de lotgevallen er ook nog eenmaal van gevonden. F. CALAND.

Hollanders in den Hussiten oorlog. Wat is er bekend omtrent de deelneming der Hollanders aan dezen oorlog? MOTLEY zegt er van dl. I. bl. 71 der holl. vertaling: »De paus kondigt een kruistogt aan tegen de Hussiten. Ridders en Prelaten, edelen en burgers, scharen zich overal in Holland in de verzusterde provinciën onder de heilige banier" enz. Vanwaar heeft MOTLEY zijne berigten, en is het waar, wat men uit zijne woorden schijnt te moeten opmaken, dat een groot aantal Hollanders van allerlei stand zich ten kruistogt naar Bohemen begeven hebben?

La Fayette met zijne echtgenoot te Vianen in 1799. De schrijver van het *Vervolg op* WAGENAAR, deel 49 (Amst. 1800) het eene en andere uit LA FAYETTES levensloop mededeelende, zegt ten slotte: »men wil dat, terwijl wij dit, in den jare 1799, schrijven, LA FAYETTE zich met zijne Egtgenoote te Vianen bevindt? Is deze opgave juist? Wie weet er meer van?

J. D.
L.

De rederijkers en Granvelle. De kardinaal GRANVELLE beklaagde zich in zijne brieven aan PHILIPS over den haat dien de rederijkers hem toedroegen en dien zij in hunne tooneelstukken duidelijk genoeg lieten blijken. Dit doelt zeker niet op een enkel stuk. Het is bekend, dat men zich in de kamers van rhetorica met meer vrijheid dan elders over staatszaken durfde uitlaten. Het getal tooneelstukken waarin GRANVELLE gehekeld wordt zal dus niet klein geweest zijn. Mij is echter nooit een daarvan onder de oogen gekomen. Bestaan er nog? Zoo ja waar zijn die te vinden? De meeste zijn waarschijnlijk niet gedrukt, maar er zijn er misschien nog wel in handschrift overgebleven.

Simon Renard. Een geestig en vinnig hekelschrift tegen GRANVELLE maakte onder zijne vijanden vrij wat opgang. De kardinaal schreef het aan SIMON RENARD toe, en zoo het schijnt niet ten onregte. Want bij gelegenheid der feesten, welke MANSVELD in 1564 te Luxemburg gaf, werd ook een kardinaal te paard vertoond, achter wien een duivel liep, die hem met een zweep van vossestaarten geducht geeselde. Ieder toeschouwer begreep, dat die kardinaal GRANVELLE voorstelde en dat in de zweep van *vosse*staarten eene toespeling lag op den naam van SIMON RENARD, wiens bijtend schimpdicht hem zoo gevoelig getroffen had. Dit schimpdicht moet in dien tijd vrij bekend geweest zijn, er waren verscheidene afschriften van in omloop, en het gewigt dat GRANVELLE er aan hechtte en de bitterheid, waarmede hij gedurig van RENARD spreekt, bewijzen dat het of veel waarheid bevatte, wat niet onmogelijk is, daar RENARD vroeger op zeer goeden voet met den kardinaal gestaan had en misschien dingen wist die aan anderen onbekend waren gebleven, of dat het met veel bekwaamheid en vernuft geschreven was, misschien wel beide. Is dat schimpdicht, hetzij gedrukt, hetzij in handschrift, nog in wezen? MOTLEY, die vrij uitvoerig over de zaak spreekt, schijnt het niet onder de oogen gehad te hebben.

Vossenooren en valken als belasting in 1814. De heer A. L. LESTURGEON deelt in de aanteekeningen en bijlagen van zijn stukje getiteld: *Koevordens verlossing in* 1814, *herdacht in* 1864, Koev. 1864, een brief mede van den toenmaligen burgemeester dier stad, B. SLINGENBERG, aan den gouverneur van Drenthe, waarbij hij verzoekt de gemeente te verschoonen van het inzenden der ooren van 20 vossen en het rapporteren betrekkelijk het vangen van 20 valken, waartoe zij bij besluit van Z. E. was aangeschreven. Hij grondde dit verzoek op de omstandigheid, dat het leveren van een en ander eene belasting zou zijn,

die ten minsten *f* 50 bedroeg, terwijl ze dan nog van andere plaatsen moesten worden gekocht als zijnde in de gemeente niet te bekomen, welker inwoners door de blokkade meest allen groote schade hadden geleden, en dus billijk verschooning van lasten konden verzoeken. Deze belasting komt mij allerzonderlingst voor· Er is, dunkt mij, een middeleeuwsch luchtjen aan. Met welk doel werd zij opgelegd? Om de vossen en valken uit te roeien? Maar die waren in de gemeente niet te vinden en moesten van elders worden aangebragt. Ik kan er geen hoogte van krijgen, en hoop, dat de eene of andere navorscher, die op de hoogte is, zich de moeite zal willen geven er mij op te brengen.

Maastricht. M.

Regiment van den kolonel Delwich. Dit regiment moet in 1672 of daaromtrent nieuw geworven zijn. Was deze DELWICH dezelfde die op de staten van oorlog van 1687 voorkomt als gouverneur van Maastricht, en daar genoemd wordt HENDRIK VAN DELWICH, erfheer van Weibendorf, Sackendorf en Bline, dan wel een ander?

Had dit regiment niet achtereenvolgens FERDINAND marquis DE LA VERGNE DE RODEST (WARGNIES bij onze geschiedschrijvers), F. N. FAGEL, LINDEBOOM en DE SAVORNIN tot bevelhebbers?

*
*
*

Joachim Christian von der Wahl. JOACHIM CHRISTIAN VON DER WAHL, geboren omstreeks 1590, in de luthersche leer opgevoed, ging in zijne jeugd tot den katholijken godsdienst over, trad in duitschen krijgsdienst en klom tot hoogen rang en waardigheden daarin op. Hij overleed in 1644 te Ingolstadt. Kan iemand ook melden, waar hij geboren was, wie zijne ouders en zijne familie waren?

Is het mogelijk dat hij afstamt uit een der nederlandsche geslachten, die den naam van DE WAL, VAN DE WALL, of DE WAAL voeren? en welk kan zijn wapen zijn geweest?

PHILARCHUS.

Hollandsche oostindievaarders, in 1751 verongelukt bij Sylt. Aan de noordwestzijde van het schiereiland List, de noordpunt van het noordfriesche eiland Sylt, stak in 1865 nog het wrak van eenen grooten hollandschen *met molensteenen* beladen oostindievaarder boven de branding uit, *die reeds in* 1751 *aldaar verongelukt zoude zijn* en waarvan de *Oostindievaarhoek* zijn naam ontleent. Welk schip was dit? Met het geraamte van een dieper in zee liggenden walvisch schijnen zij, volgens HANSSEN, *Das schleswigsche Wattenmeer und die friesischen Inseln*, bl. 51 en 247, thans nog eene beschutting te zijn voor de uiterste spits van Sylt en dit voor afspoeling te bewaren. Vreemde eindbestemming van twee zeemonsters, zegge men met hem!

J. D.
L.

Een depêche op rijm. In de dagen, toen men, onder de regeering van koning WILLEM I, bezig was over een traktaat van scheepvaart met Groot-Brittanje te onderhandelen, gebeurde het, dat de Britsche gezant in den Haag zich juist bij onzen koning bevond, toen hem een dépêche van zijn ministerie werd ter hand gesteld. Hij verzocht verlof om die te openen, dat hem werd toegestaan; doch het bleek, dat de brief in cijferschrift geschreven was, en dewijl hij den sleutel daarvan niet bij zich droeg, zag hij zich verplicht, een tweede vergunning te vragen, n. l. om zich te verwijderen. Te huis gekomen, ontcijferde hij de dépêche, die van den navolgenden inhoud was:

In matter of commerce the fault of the Dutch
Is giving too little and asking too much.
With equal advantage the French are content,
So we'll clap on Dutch cottons with twenty percent,
Twenty per cent,
Twenty per cent,
Nous frapperons Falck with our twenty per cent.

FALCK was toen, als men weet, onze gezant te Londen.

J. VAN LENNEP.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204, 234, 361; XVII. bl. 10, 109). Regt over den ingang der kerk te Scherpenisse op 't eiland Tholen, bevindt zich aan een pilaar een wit marmeren plaat, waarop in schoone zwarte letters uitgebeiteld staat:

»Here lies the body of WILLIAM BRYDGES CHAMPION, first lieutenant of his britannic majesty's frigate Amphion, (commanded by captain JAMES PATTISON STE-

WART) one of the british squadron employed to aid this country in its delivrance from the dominion of France, in this glorious cause he died of the wounds wich he received while conducting the boats of that ship to an attack upon five brigs of the enemy off fort Lillo on the 6th march 1814 in the twenty-seventh year of his age deeply and deservedly lamented — also lie buried in this churchyard the bodies of ANDREW TODD, quartermaster, WILLIAM SWAN, able seaman and ROBERT TUNSTALL private of marines, all of the same ship — who fell with their noble *leader* in this gallant, arduous and unequal conflict.

In testimony of the heroic conduct of these brave men the captain, officers and crew have erected this tribute to their memory.

Aan den voet des pilaars ligt deze steen: Hier leijt begraven CLAES THONISSE DIE HERDE ende MAEYKEN ARIANS*dochter* zijn huysvrouwe, zij is † dē xxx julius MVcLXIIJ (1563). Wapen: parti *a* eene denkbeeldige figuur; *b* drie, naar mijn gevoelen, doorboorde ruiten. F. CALAND.

Krochten (vgl. XII. bl. 340; XIII. bl. 21, 90). In de krocht der St. Jan nu St. Bavo kerk te Gent, wordt iederen zondag door een of meer priesters onderwijs in den godsdienst gegeven. Zij bevat afzonderlijke kapellen met schilderijen voorzien, alsmede een aantal grafsteden van bisschoppen en anderen; in 1865 is monseigneur L. DELBECQUE, bisschop van Gent, na veel gehaspel, er in bijgezet.

In de kerk. rek. van Goedereede van 1513 wordt een post van 1508 betaald, luidende:

»Item gheghevē die leyedecker die de *krochte* gedect heeft anno XVcVIIJ.....XVI ß."

Verstaat men nu door *leyedecker*, den man die de leien in den vloer (hier in het koor der kerk boven het verwelf der krocht) legt, dan bezat de oude kerk van Goedereede eene *onderaardsche kerk;* verstaat men door het dekken met *leyen en schaelies* hetzelfde, dan zou ik denken, dat men toen onder *krocht* in de r. kath. kerken nog iets anders verstond dan wel juist *onderaardsche kerk*, die geen dak kon hebben, dat met schaelies moest worden gedekt, maar er een moest hebben hecht en sterk verwelfd, waarop de vloer van het koor veilig kon rusten.

Goeree. F. CALAND.

Vaartuigen voor 1650 (vgl. XVI. bl. 70, 133, 197). In een reglement van *den tholnen van Biervliet, die zijn costumeert tontfane van oude tiden*," komen 4 soorten van schepen voor:

Scepe met scaerpen boeden,

Een pleijte (steenpleiten, gaffelschepen, die steenen aan de dijken varen, zijn nog bekend).

Een dormscepe (schip, varende op de *durme* in 't land van Waes).

Een haelmanscepe.

F. CALAND.

Gewaad van prins Willem I (vgl. XVI. bl. 205). Het schijnt dat de meesten, die den moord van den prins beschreven hebben, er niet hebben bijgevoegd waar hij gekwetst is geworden. Althans in BEAUFORTS tijd scheen men dat niet meer te weten. Deze zegt, *Leven van Willem I*, dl. III. bl. 688, »dat niemant van deselve heeft gemeld, hoe de Prins is gequetst, oft in welk deel van sijn lichaam hij geschoten en getroffen is geworden." Eenigen zeiden, dat de maag, anderen dat het hart geraakt was. Wij weten nu echter dat de prins in de linker borst geschoten is en van de drie kogels een »door zijn lichaam gepasseert" is. Versta ik wel, wat B. J. A. M. t. a. pl. zegt, dan moet uit het kleedingstuk, dat men in den Haag bewaart, duidelijk blijken, dat de persoon, die het droeg, het schot in den rug ontvangen heeft. Is dit zoo, dan kan het niet het kleed van onzen WILLEM I zijn. Dat men eenigen tijd na het gebeurde dit kleed voor het zijne kon uitgeven, zonder dat iemand er tegen opkwam, verklaart het door BEAUFORT vermelde.

Portret van graaf Willem den Ouden van Nassau, vader van prins Willem I van Oranje (vgl. XVI. bl. 75 en 268; XVII. bl. 107. Ik begin met te verklaren, dat ik het bewuste portret *niet* gezien heb, maar dat ik het artikel van den heer KRAMM naar *mijn eigen oordeel* uit het artikel zelve heb beantwoord, dat ik mijne veronderstellingen niet als *ware* heb opgegeven, om, zoo als *naar zijn oordeel* de heer K. vermeent, schotvrij te blijven, maar om de volgende eenvoudige reden:

De heer K. kent jaren lang een portret, het is vruchteloos aan verschillende deskundigen gezonden, deze hebben ook de woorden en cijfers daarop gelezen, en de treffende gelijkenis met den zoon kunnen zien; niemand weet nogtans, wie het is, en nu komt de heer K. op eens door een *bijnaam*, destijds door vele vorsten gedragen, door *een volgens hem zeker levensjaar*, en door een *jaartal*, dat toevallig overeenkomt met het geboortejaar van den zoon, tot de vaste overtuiging, dat het niemand anders kan voorstellen dan graaf WILLEM *den Ouden* van Nassau, ja die zinspreuk moest

volstrekt van *hem* zijn, want het woord *Oude* is hier de sleutel van *alles*. Niets is er meer noodig voor het portret waaraan *alle titels en wapens* ontbreken (eigen woorden van den heer K. (bl. 76) *niet de mijne*, zoodat ik niet aan prenten behoefde te denken en het daarop door hem geantwoorde geheel op hem zelven toepasselijk is). Het *was* en *zou* en *moest* graaf WILLEM zijn, niemand was, tot *zijne*, en ook *mijne* bevreemding wakker geworden, het geboortejaar *moest* 1494 zijn, om toch den ouderdom van 39 uit te maken, en als *zeker* kon men aannemen, dat het portret uit de nalatenschap van koning WILLEM III van het Loo in 1713 te Amsterdam verkocht, later in 't vergeetboek was geraakt.

Waarom heeft de heer K., wien alles, zoo als hij zegt, reeds twintig jaren bekend is, dit nu eerst ten vorigen jare ingezonden? Was het ter kennisgeving aan den lezer of om er door de lezers van den *Navorscher* wat meer van te weten? Hij schijnt er evenwel antwoord op te hebben verwacht, daarom zegt hij, mij nu eerst te antwoorden en evenwel wordt reeds *vóór* de plaatsing van zijn artikel een photographisch portret verkrijgbaar gesteld en eene *stellige verklaring* daarvan in het museum te Utrecht nedergelegd, waardoor, al is het dan ter goeder trouw en uit volle overtuiging, tijdgenoot en nakomeling misleid kunnen worden.

Hoewel koning WILLEM II, zooals de heer K. zegt, gaarne zijn stamvader (?) gezien zoude hebben, is zulks niet geschied. Omdat het een CRANACH (?) was (een vreemd kunstkenner hield het voor een ANTONIO MORO) zoude het *f* 5000 waard zijn. Het verwondert mij, omdat ik bij 's konings leven te Tilburg heb gewoond, waar menig kunstenaar en kunstkooper minzaam door Z. M. is ontvangen.

Daarom alles, zoo als de heer K. ook zelf denkt, maar zoo gaaf niet aannemende, heb ik als liefhebber der geschiedenis, als navorscher, mijn betoog (bl. 268) geschreven, bewerende dat, op zulke bewijsgronden, het portret vele andere personen van dien tijd kan voorstellen.

Op HOOGSTRATEN moge wat af te dingen zijn, te verwerpen is hij niet; maar al heeft de nederige HUBNER zijn reuzenarbeid niet zonder fouten genoemd, een dertigjarig gebruik zijner tafelen doet mij deze voor zeer naauwkeurig houden.

Om het oud hollandsch onderschrift heb ik in ons land gezocht.

OTTO VAN BRUNSWIJK, zwager van KAREL VAN EGMOND, laatsten hertog van Gelre, had eene overstichtsche gemalin. Zijn leeftijd is 30, die van graaf WILLEM 49, zijnde geboren 10 april 1484; zijne ouders waren gehuwd 1478 (DE LA PISE, *Tableau de l'histoire des princes et de la principauté d' Orange*, la Haye 1639, bl. 241, en HUBNER tafel 254). Graaf WILLEM is geboren te Dillenburg en heeft zoo te zeggen zijn geheel leven in Duitschland doorgebragt. Zijne tweede vrouw, JULIANE gravin VAN STOLBERG, moeder van prins WILLEM, in 1533 te Dillenburg geboren, was eene Duitsche; ook de vermeende schilder CRANACH was een Duitscher, die 60 jaren aan het keurvorstelijk saksisch hof werkzaam was (M. COURTIN *Encyclopédie moderne*, Bruxelles 1839).

Hoe komt dan het portret, waarvan de lijst oorspronkelijk is, aan een hollandsch onderschrift?

Graaf WILLEM was ook niet de *oudste* van zijn geslacht; hij had een ouderen broeder HENDRIK (vader van RENÉ VAN CHALONS), die 12 januarij 1483 geboren is (HUBNER taf. 254). En wel degelijk en alleen daarom droeg hij den naam van *Oude*, om hem van zijn gelijknamigen zoon prins WILLEM, die *de jongere* genoemd werd, te onderscheiden.

Die hollandsche zinspreuk deed mij onwillekeurig denken aan het geslacht VAN DER MARCK, maar, al heb ik dan in het Ardenner woud en *niet* in spotprenten gezocht, de heer K. schijnt er aanleiding in te hebben gevonden, om het in het wapen van GRANVELLE te zoeken. (AREND geeft een portret met een ander wapen van den kardinaal.) Ik zou nog wel andere personen kunnen noemen b. v. KAREL VAN GELRE, reeds boven genoemd. Maar deze, geboren in 1467, was dus in 1533 66 jaren oud, en al schijnt het verschil van *tien* jaren niet op het portret zigtbaar, deze was mij *te oud*. Op KAREL wegens zijn ingekankerden haat tegen het bourgondisch oostenrijksch huis was de zinspreuk zeer toepasselijk, zijne moeder, CATHARINA VAN BOURBON, was van koninklijken franschen bloede, hij kleedde zich buitengemeen prachtig enz. (zie AREND 2e deel 3e stuk bl. 654 en 663, alwaar zijn portret).

Alles is evenwel gissing, doch de heer K., duide het mij niet ten kwade, dat ik ook *zijne zekerheid* slechts *vermoeden* noem.

De heer K. noemt het een fijnen vond, dat ik er een WILLEM *den Zwijger* van heb willen maken. 't Is alleen om die zoo treffende gelijkenis, dat ik gevraagd heb, of dit niet *aannemelijk* konde zijn, dan ware de spreuk op GRANVELLE van toepassing, dan konde LUCAS CRANACH *de jongere*, geb. 1515 (*Verzeichniss der kön. Gemäldegalerie zu Dresden* 1857), overleden 1586, de schilder zijn, vooral daar prins WILLEM van 1567 tot 1571 veel in Duitschland was.

Als het portret, dat oorspronkelijk wordt, genoemd, in 1533 werkelijk door een CRANACH is geschilderd, dan is het van LUCAS *den Ouden*, want deze, geboren 1472, was de vriend (en *niet* zijn zoon de toen 17 jarige LUCAS) van den keurvorst van Saksen (HOOGSTRATEN; LOUIS MORERI, *Grand dict. historique* en COURTIN voornoemd) De kunstwaarde zou volgens den heer K. alsdan twintigmaal dalen.

Of nu *leliën padden* werden genoemd, doet hier niets ter zake. De lelie is in 1147 door koning LODEWIJK VII als veldteeken op zijn togt naar Palestina aangenomen. Het geslacht CAPET heeft ze eerst voor een onbepaald getal in zijn wapen gehad, dat later op *drie* is gebragt, en of nu prins WILLEM, *niet* door zijn prinsdom Oranje, wat door den heer K. verkeerd gelezen is, maar door het huis Chalons aan het fransche koningshuis verwant is geweest, zou wel te bewijzen zijn (zie LA PISE bl. 472, 475), zijnde de uitweiding over de zoo bekende aanspraken op het prinsdom Oranje na den dood van koning WILLEM III (1702) hier vrij overbodig

Ik eindig met hetgeen ik vroeger gezegd heb. Het ware te wenschen dat er iemand zekerheid omtrent de zinspreuk *Latet* (*zwijn*) *wroeten* konde geven. Dan bekwam men welligt zekerheid omtrent het portret. Tot zoolang is het een raadsel, welks oplossing ik den navorschers aanbeveel, en ik wensch daarbij den heer K. toe, dat hij de voldoening moge smaken, dat zijne tegenwoordige zekerheid de ware zij.

Middelburg. W. A. H. G.

Lucas Oling (vgl. XVII. bl. 70.) Ter voldoening aan de opgewekte belangstelling omtrent dezen verdienstelijken man, heb ik de volgende levensbijzonderheden uit de stedelijke bescheiden opgemaakt, en deel deze hier gaarne mede.

Hij werd in 1750 geboren te Weender in Oostfriesland en in junij 1779, als burger van Leeuwarden ingeschreven, dewijl hij zich daar als zilversmid, in den IJzeren man op de Korenmarkt, had nedergezet. Den 1e augs. van dat jaar trouwde hij alhier met TRIJNTJE FEENSTRA, laatst gewoond hebbende te Workum, vermoedelijk de vroegere beminde van JACOBUS MARTINUS BALJÉE (in zijn *Leven* bl. 18 vermeld), als met hem in het nieuwe stadsweeshuis opgevoed. Zij was toen weduwe DRENT en had eene dochter.

Den 6en mei ontving hij eene onderscheiding van zijne medeburgers en van de regering door de benoeming tot burger vaandrig der schutterij in plaats van mr. EPEUS WIELINGA HUBER; eene onderscheiding welke hij zich bijzonder waardig maakte, doch waarvan hij kort genot had, dewijl hij reeds den 24 maart 1786 er van werd vervallen verklaard. De oorzaak van deze voor hem onaangename vernedering was gelegen in de volgende gebeurtenis. Uit liefde tot het huis van ORANJE had de burgerij van Leeuwarden het zamenstellen van een nieuw regeringsreglement en de keuze van de magistraatspersonen in 1748 aan prins WILLEM IV en in 1766 aan zijn zoon overgelaten. Maar toen die liefde na 1781 verflaauwde en velen moeite deden om den prins van vele zijner regten te ontzetten, waren de gemoederen zeer verdeeld. Op de klagten van sommige burgers aan de staten en verzoek om de electie, als een stadsprivilegie, terug te bekomen, gelastten deze den magistraat een nieuw regerings-reglement te ontwerpen en hun aan te bieden, evenwel met behoud van de electie door den prins. Dit geschiedde, nadat eene commissie uit de bijeengeroepene burgers der espels daartoe de hand leende en anderen daarbij protesten en bedenkingen inleverden. De gevoelens der staten, onder welke de partijschappen ook reeds broeiden, liepen zeer uiteen. Toch werd het reglement goedgekeurd, omdat geen ander dan den souverein het regt daartoe toekwam, gelijk men zeide. Nu werden magistraat en vroedschap den 24en maart 1786 op het Collegie genoodigd om dit reglement te bezweren. Allen deden den eed, met uitzondering van 3 der 52 leden, die acht dagen beraad verzochten, hetgeen hun niet vergund werd, zoodat zij, niet bereid zijnde, van hunne posten ontzet werden. Denzelfden dag riep de magistraat ook de 21 bevelhebbers der schutterij (bestaande uit 1 kolonel, 10 hopmans en 10 vaandrigs) bijeen, om den eed op het nieuwe reglement te doen. Zeven hunner, en daaronder OLING, weigerden dit, omdat zij tijd van beraad verlangden. Dewijl dit niet kon en mogt gegeven worden, werden zij dadelijk uit hunne betrekkingen ontslagen. Wel koos de magistraat zeven andere personen in hunne plaats, doch allen weigerden het nieuwe reglement te onderteekenen, Eerst in junij geschiedde er eene nieuwe keuze en werd in plaats van OLING tot vaandrig in Oost-Minnema-espel verkozen mr. BENJAMIN AUGUSTUS BOLMAN. De compagnie van OLING had haren vaandrig of luitenant, die met haar de wachten betrok, van zoo gunstige zijde leeren kennen, dat zij zijn leed wilde zalven door een bewijs van hare dankbaarheid. Dit bestond in eene medaille, waarvan de voorzijde vertoonde: een vlammend hart te midden van een laurierkrans, met deze dichtregelen:

Elk schutter voelt zijn dankbaar hart ontvonken
Voor OLING, zijn geweezen officier;
Elk vraagt: waarmeê dien braven Man beschonken?
Hoogachting roept: Bekranst hem met Laurier!

De keerzijde bevatte: »Eene zinnebeeldige afschetsing van het voorgevallene op den beruchten 24^{en} maart 1786, en daaronder dit vers:

Oprecht, standvastig, vrij, getrouw,
Leg ik mijn Wapens neêr,
Eer ik dat stuk bezweeren zou;
Ik acht dien Eed te teer."

In eene vergadering (reeds van den 8^{en} april) werd hem dit eerbewijs ter hand gesteld met eene plegtige aanspraak van een der leden van de wacht, T. LEEMHUIS. OLING antwoordde hierop in eene vrij uitvoerige rede, waarin hij zijn leedgevoel te kennen gaf over zijn aftreden, de redenen daarvan ontvouwde en zijn dank betuigde voor dit blijk van eer, vriendschap en toegenegenheid.

Beide aanspraken zijn gedrukt met een verhaal van het voorgevallene in het werkje, getiteld: *De gehouden handelwijs in de gewigtige zaaken, betreffende de Electie van Magistraats persoonen in deeze stad.* Leeuwarden bij J. BOLTJES, 1786, 30 bl. Aan het slot is nog een vers, waarin deze vier regels tot zijne vereering voorkomen:

Wie schetst COULON en BALK, uw weêrgalooze trouw?...
Wie schetst de blanke deugd van den beroemden OLING?...
Wiens ziel een afkeer had van 's Medeburgren dooling;
Die liever OLING bleev, dan dat hij zweeren zou.....

Doch het ondergane leed werd hem weldra dubbel vergoed: want vier jaren later, toen de opgewonden gemoederen wat tot bedaren waren gekomen, werd OLING, op voordragt der wacht- en vrij-korporaals van Oost-Minnema-espel, den 6^{en} aug^{s}. 1790 door den magistraat niet alleen weder benoemd tot burger-vaandrig, maar in mei des volgenden jaars bevorderd tot hopman der schutterij, en legde hij als zoodanig den eed van bevelhebber af.

Waarmede hij in 1786 reeds den naam van *beroemd* had verdiend, is onbekend; maar zeker is het, dat hij dien naam later verdiende door de uitgave van een merkwaardig geschrift. Want nadat hij in de *Letteroefeningen* van 1803 (441) een stuk gaf: »*Over de nieuw uitgevondene Filtreerwerktuigen*", en daarna een vertoog: »*Over eenige gewigtige pligten opzigtelijk de Oogen*", verscheen in 1803 van hem het eerste stuk van zijne: »*Rekenkunstige Voorstellen, ontleend uit de Natuur- Sterre- en Zeevaartkunde, Aardrijks- Land- Plaats- en Volksbeschrijving, bijzonder die van ons Vaderland, met toepassing op de Geschiedenissen, Kunsten en Wetenschappen, ter meerdere uitbreiding van algemeen nuttige kundigheden*". Amst. en Leeuwarden bij W. HOLTROP en G. M. CAHAIS. In 1809 verscheen daarvan een 2^{e} en in 1824—27 van de vier stukjes een derde druk. Zijn doel daarmede was, volgens het voorberigt, »om de jongelieden de Rekenkunst, in plaats van verdrietig en vervelend, nuttig en aangenaam te maken, en, door haar met eenigerhande kunst of wetenschap te verbinden, den lust op te wekken en de weetgierigheid te bevredigen." Een duitsch werkje van KOCH had hem daartoe aanleiding gegeven: want hij verstond ook Duitsch, Fransch en Engelsch, zooals uit aanhalingen blijkt.

Toen hij in 1805 het vierde stuk in het licht gaf, werd daarachter een brief gevoegd van den hoogleeraar J. H. VAN SWINDEN, waarin deze zijne hooge ingenomenheid betuigt met zijn werk, zoo als er hem in geene andere taal een bekend was, en dat aanleiding gaf tot eene »aangename briefwisseling", ten gevolge waarvan hij aan het verzoek des schrijvers voldeed om daarachter te voegen een stuk: »*Over het algemeen stelsel van Maten en Gewigten.*" Daar het werk een schat van kennis over tallooze onderwerpen bevat, is er veel in, dat wij thans nog met nut en genoegen kunnen lezen. Als een zeer belezen en onderzoekend man, zal hij in het verkeer en als officier van de wacht een even onderhoudend als aangenaam man geweest zijn, en had hij daaraan welligt het vermelde bewijs van achting zijner compagnie te danken.

OLING overleefde de voltooiing van zijn geacht werk niet lang. Hij stierf reeds den 20^{en} april 1806 in 56jarigen ouderdom en werd te Huizum begraven. De vóórdochter zijner reeds overledene vrouw werd zijn erfgenaam. Deze was gehuwd aan P. J. N. KRUSEMAN, die, tevens zilversmid, in hetzelfde huis bleef wonen en ook als kapitein der schutterij zich onderscheidde, mede in het beleg van Koevorden in 1813. (Zie *Friesland in* 1813, bl. 92.) Kort daarna vertrok hij naar Haarlem; en waarschijnlijk is de beschrevene en door den heer m^{r}. J. DIRKS ter leen gevraagde gedenkpenning dáár nog in het bezit van een der

leden van de geachte familie KRUSEMAN, zonder dat de bezitter zelf weet, welke de oorsprong daarvan is.

Leeuwarden. W. EEKHOFF.

Het genootschap Sincere, 1717—1742—1767. Het 25- en 50jarige bestaan van het nog in nevelen gehuld genootschap of gezelschap *Sincere*, werd in 1742 en 1767 gevierd, vermits het den 20^en^ november 1717 was opgerigt. Waar? Met welk doel? Men heeft die vragen, bij het beschrijven der gedachtenispenningen der feestvieringen, vermeld in de *Vervolgen op* VAN LOON n°. CLXXIV, bl. 167 en n°. 416 bl. 8—9 niet kunnen beantwoorden. Later, in den catalogus der verzameling DE ROYE VAN WICHEN, 1863 n°. 3131, wordt die vereeniging een *teekengenootschap* genoemd. Men vraagt op welken grond? Wie weet er meer van?

J. D.
L.

Monument voor Johan Derk baron van der Cappellen tot den Poll. In mijne familiepapieren vind ik een afschrift op zegel van eene overeenkomst op 17 en 19 maart 1785, voor den notaris PIETER FRAISSINET junior te Amsterdam gepasseerd, waarbij JAN BERND BICKER en eenige andere voorname Amsterdammers aan GIUSEPPE CERACCHI opdragen, zich naar Rome te begeven en uit wit marmer een monument te vervaardigen volgens een der drie daaraan toegevoegde teekeningen.

Het is bekend, dat die heeren door de burgergecommitteerden der stad Zwolle daarmede belast zijn geworden en in de nieuwspapieren een berigt hebben doen plaatsen wegens de inzameling van penningen. Nu wenschte ik te weten, waaraan het is toe te schrijven, dat er van dat plan niets is gekomen, daar het wel is te veronderstellen, dat het familiegraf der CAPELLENS, dat in 1788 op de Gorselsche heide verwoest is, daarmede niets uitstaande had.

*
*
*

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Boiste (vgl. XVII. bl. 19, 70, 110, 132.) H. M. C. v. O. heeft volkomen gelijk. De kwinkslag *is* eene »explication ingénieuse." De omstandigheden bragten het evenwel mede, dat ik mijn tweede artikel over de anecdote aangaande BOISTE (*Navorscher* XVII. bl. 110) geschreven en ingezonden had, alvorens dat van H. M. C. v. O. gelezen te hebben. Het eerste artikel (*Nav.* XVII. bl. 71) werd door mij vóór 20 februarij ingezonden, maar de weinige regelen, die ik na dien datum als supplement liet volgen, kwamen voor n°. 3 te laat en werden eerst in n°. 4 opgenomen.

H. TIEDEMAN.

Aanhaling: »Les Anglais s'amusaient tristement" (vgl. XVII. bl. 112). Deze woorden zijn geenszins, zooals de inzender meent, uit eenige authentike memorie, maar uit de *Guêpes* van ALPHONSE KARR. afl. VII.

A. A. F. P. — K. D. H. L.

Een gedicht (vgl. XVII. bl. 47, 75, 110). Tot aanvulling der behandeling van dat onderwerp door nederlandsche auteurs, vergunne men mij nog te herinneren: 1°. aan het dichtstuk van H. TOLLENS CZ., getiteld: *De mijnwerker*, in 15 vierregelige coupletten en versierd met eene lithographie naar ROCHUSSENS teekening, te vinden in het maandschrift *Nederland* 1855, IIe dl. blz. 343—345; en 2°. aan POTGIETER, die het 2^e^ deel van *Het Noorden* met de navolging van HOFFMANNS verhaal *De mijn van Fahlun* besluit.

M. J. C. A.

Een gedicht. Bij dit artikel zou kunnen gevoegd worden: dat A. LOOSJES PZ. te Haarlem van dit merkwaardig voorval een dramatisch tafereel in verzen heeft vervaardigd, onder den titel: EBBA NIELS. 18... (?)

J. C. K.

Elisabeth Bekker (vgl. A. R.; XI. bl. 232, 321; XII. bl. 34, 65, 195, 200, 232; XV. bl. 161). Er komen in dit tijdschrift onderscheidene berigten voor omtrent deze geestrijke dame; doch, zoo ver mij bekend is, niet, dat zij in vriendschapsbetrekking stond met PETRONELLA JOHANNA DE TIMMERMAN, echtgenoot van JOH. FRED. HENNERT, hoogl. in de wiskunde en wijsbegeerte te Utrecht, zoo als blijkt uit het gedicht van deze aan ELIS. BEKKER, te vinden in den bundel van hare *Nagelaatene Gedichten*, door haren echtgenoot uitgegeven te Utrecht bij A. VAN PADDENBURG 1786, bl. 57, onder welk stukje van 1756 de hoogleeraar berigt: »dat zijne vrouw zedert haare eerste en luisterrijke jeugd eene vriendin geweest is van de origineele dichteres; dat de geestige brieven door Mejufvrouw WOLF aan haar ge-

schreven, kort na het overlijden van zijne vriendin, door den professor met die vertroostende aandoeningen door hem herlezen zijn, welke de vriendschap in de tijden der droefheid verwekt." Nu is mijne vraag of deze brieven zijn bewaard gebleven? Of er in het werk van FRIJLINK over *E. Bekker en A. Deken* van gewaagd wordt? Zoo niet, dan kan het eene plek in den *Navorscher* vullen en aanleiding geven tot onderzoek, of gemelde brieven nog voorhanden zijn.

J. C. K.

A. Delvau (vgl. XVII. bl. 144). Zou de heer H. T. ook willen mededeelen waaraan hij ontleent, dat de eerste editie van het werkje van dezen schrijver (die in 't begin dezer maand mei 1867 is overleden), *La langue verte,* zou zijn in beslag genomen? In de voorrede der 2de editie wordt er niets van gemeld; integendeel, men leest pag. VIII, dat die editie *a été épuisée par le public jusqu'au dernier exemplaire*, en pag. XXXI, dat *aucun des mots de la première édition ne manque à la seconde.*

U—H.

De dichter P. van Os (vgl. XVII. bl. 112, 132). Men overlaadt ons met bijdragen omtrent dezen beroemden man. Bijna dagelijks vloeien zij ons uit 's Gravenhage toe. De meeste bevatten mededeelingen omtrent verschillende middelen, welke gebezigd zijn om de goedgeloovige redactie der *Nieuwe Goesche courant* in haar geloof aan het bestaan van P. VAN OS jr. te versterken. Maar, ongelukkig, zijn de inzenders van al die bijdragen ons onbekend en wij zijn dus niet in staat te beslissen, of hetgeen ons medegedeeld is feiten zijn of losse geruchten of iets anders. Jammer voor degenen onder onze lezers, die er nieuwsgierig naar zijn en die zich nu met het weinige dat wij laten volgen zullen moeten vergenoegen. BESTUUR.

De dichter van Os. De *ongerijmde onzin*, waarvan de heer TIEDEMAN op bl. 135 spreekt, is de schuld van den zetter, die, in den *Spectator* van 6 april, **25** November zette in plaats van **15**. Er bestaat geen n° der *N. G. C.* van 25 November.

EEN CORRECTOR.

[*Ongerijmde* t. a. pl. is eene drukfout van *onberijmde.*]

De dichter van Os. De heer T. verwondert zich op bl. 136, noot 2, dat de *pseudo* P. VAN OS Jr. nog stukken stellen kon en die in den *Ned. Spectator* of *Arnhemer Courant* doen plaatsen, nadat P. VAN OS Jr. het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had. Zou met de uitdrukking »de *pseudo* P. VAN OS Jr." niet bedoeld kunnen zijn de werkelijke auteur van de onder den naam P. VAN OS Jr. vervaardigde gedichten?

N. G. C.

De dichter van Os. De heer TIEDEMAN vermeldt in eene noot de mededeeling der Middelburgsche Courant, dat voor het portret van P. VAN OS Jr. een societeitsknecht heeft geposeerd. De mededeeling is niet geheel juist. De bedoelde knecht heeft er niet voor geposeerd, maar zijn portret (dat reeds bestond) is er voor gebruikt.

P. S.

De dichter van Os. Behalve de 50 exemplaren waarvan de *Nederl. Spect.* spreekt (in het artikel dat in den *Navorscher* t. a. p. is overgedrukt), bestaan er nog eenige andere exemplaren van de *Geestelijke Lustwarande*. Er waren namelijk door den *pseudo* P. VAN OS Jr. c. s. 50 exemplaren besteld; de drukker echter heeft er behalve die 50 nog eenige (men zegt 25) gedrukt. Voor bibliomanen hebben deze laatste exemplaren niet dezelfde waarde als de eerste 50, want ze zijn 1° op ander en minder zwaar papier gedrukt, 2° niet op de pers genommerd, en 3° niet voorzien van de handteekening van NICOLAAS VAN OS.

W. C. F.

Vaderlandsche chocolaad. Er ligt voor mij een boek met den zonderlingen titel: *Vaderlandsche chocolaad*, met de afbeelding van HENDRIK HOOFT DZ., burgemeester der stad Amsterdam, 1787. Te Amst. bij D. M. LANGEVELD 1796 gr. 8°. Het bestaat uit korte levensschetsen van 1. JOH. VAN OLDENBARNEVELD, 2. MICHIEL AZ. DE RUITER, 3. HENDR. HOOFT, DZ., 4. ISAÄK VAN GOUDOEVER, 5. MARTINUS NIEUWENHUIZEN, 6. SIMON FOKKE. Met akelige portretjes ter grootte van een gulden, door J. WIJSMAN. Is met deze 6 stukjes dit werk compleet?

J. C. K.

De conscrit (vgl. XVI. bl. 120, 169). Eene nieuwe uitgave van dit gedicht is onlangs verschenen te Nieuwe Niedorp bij J. GROOT.

LAMED.

Peter van den Broeck. In *Notes and Queries* (3rd S. XI. 176) komt het volgende voor:

»*Peter van den Broeck's Travels.* — What is the full title of the book, and what the name of the animal to which allusion is

made in the following extract? I suspect the worthy Dutchman has drawn largely on his imagination:

»This dragon hath but two legs, and so is the same with our Wiverne, which I took to be only an imaginary Beast, till reading the travels of PETER VAN DEN BROECK, a Dutchman. I observe he ackowledges such an animal in Angola as big as a Ram, winged as a Dragon, a long tail and snout, and having but two legs." — GIBBON's *Introductio ad Latinam Blazoniam*, p. 123. London, 1862. J. WOODWARD."

Wie onder de lezers van den *Navorscher* is in staat deze vraag te beantwoorden?

H. TIEDEMAN.

Het Saturdags-gezelschap te Amsterdam 20 februarij 1718-1768. **Gedicht van P. Burman.** Het is aan de nasporingen van mijnen medearbeider aan het *Vervolg* op VAN LOONS *Vaderl. historie-penningen*, mr. J. VAN LENNEP, mogen gelukken, om een helder licht te verspreiden over den vrij raadselachtigen fraaien penning van het jaar 1768 onder no. 418, in dat *Vervolg*, bl. 10—13, opgenomen en beschreven. Later gewerd mij nog een stukje in kwarto, 4 bladz. (1768), bij PETRUS SCHOUTEN, boekverkooper in de Kalverstraat te Amsterdam) waarin eene verklaring van den penning en een gedicht op den vijftigsten verjaardag van den Saturdagschen krans door HENRIK DE BOSCH M. D. is opgenomen. Het is gevolgd naar het Latijn van PIETER BURMAN. Is dit vers ook te vinden in de *Poemata* van P. BURMANNUS SECUNDUS, Lugd. Bat. 1774, die ik hier niet kan vinden. Zoo ja, wie wil het even afschrijven en ten behoeve der nalezingen op *Vervolg van Loon* mededeelen aan mr. J. DIRKS te Leeuwarden?

Ysewijn. LODEWIJK VAN VELTHEM, *Spieg. hist.* B. I, cap. 31 zegt dat omstreeks het midden der 13e eeuw

was becant
In Aelmaengen ende oec in Brabant
Een die hiet Broeder Ysewijn.

De man vond nog al tegenstand, en bij degenen die zijne prediking aanhoorden, en bij de geestelijkheid. Vindt men daaromtrent ook uitvoeriger en duidelijker berigten dan bij genoemden kronijkschrijver? En is er van zijne preeken of andere werken ook iets anders overgebleven dan de korte uittreksels bij VELTHEM?

P. Lyonnet, M. S. Merian. Onlangs kwam ik in het bezit van de volgende boekwerken: 1o. Traité anatomique de la chenille, qui rogne le bois de saule, avec planches etc. par PIERRE LYONNET, membre de plusieurs sociétés savantes. Edition de PIERRE GOSSE Jr. et DANIEL PINET à La Haye et MARC. MICHEL REY à Amsterdam 1762; 2o. eene verzameling van 50 platen, met titelblad, waarop vermeld staat »der Rupsen begin, voedsel en wonderbaere verandering," omgeven door een bloemkrans met opschrift »MARIA SIBILLA MERIAN," zonder bijvoeging van uitgever of jaartal.

Wordt aan deze werken wetenschappelijke- of kunstwaarde toegekend?

Roermond. A. S.

Geschiedenis der boekbinderskunst (vgl. XVI. bl. 305; XVII. bl. 46, 75, 112). Ik ben er in geslaagd, nog enkele werken die over de boekbinderskunst handelen, op te sporen; ik deel thans de titels van die werken aan de lezers van den *Navorscher* mede.

Vooreerst:

» *Het geïllustreerde boekbindersboek.* Volledig »onderrigt in het Boekbinden, waarin be»schreven worden de nieuwste fransche, »engelsche en duitsche verbeteringen in dit »vak.... uit practische ervaringen bewerkt »door L. BRADE en dr. E. WINKLER. Met vele „houtgravuren, 8vo, Leiden SYTHOFF 1861."

Dit werk is vooral belangrijk wegens de lijst van boeken over de boekbinderskunst, die men in het begin en onmiddellijk na de inleiding aantreft. Daarin worden de meer bekende werken van LENORMAND (fransch, engelsch en hollandsch), THON, HANNETT en anderen opgenoemd, als ook:

»H. DE HAAS. *De boekbinder of volledige* »*beschrijving van al hetgene wat tot deze kunst* »*betrekking heeft*, met platen. Dordrecht, BLUSSÉ & *Zonen*."

In de voorrede van dit laatste boek wordt er gesproken over een *volkomen Handleiding tot de Boekbinderskonst*, die in 1786 door zekeren M. VAN LOOPIK zou uitgegeven zijn. Dit werk staat niet op de lijst van het » *Geïllustreerde Boekbindersboek*" vermeld. Een ander geschrift onlangs door mij op eene verkooping gezien, evenmin. De titel hiervan luidt als volgt:

» *Geheimen der Boekbinders of Handleiding* »*voor boekbinders en voor allen die zich in* »*dat vak wenschen te bekwamen.* Door B...... »(Geene exemplaren zullen onverzegeld af»geleverd worden)...50 cts... (voor rekening »van den schrijver). Te bekomen bij IPEN»BUUR en SELDAM te Amsterdam." Naar mijn oordeel eene beknopte brochure van weinig waarde.

H. TIEDEMAN.

Leven van Willen I door P. C. Hooft. Maji vigesima prima obiit PETRUS CORNELII

HOOFT, Mudensium Praetor, Goylandiae Satrapa, Poëtarum atque Historiographorum Hollandiae facillime Princeps, qui Magni HENRICI quarti Galliae atque Navarrae Regis vitam, nec non WILHELMI Principis Auriaci atque Illustrissimae Domus Medicaeae prosapiam tam eximiis, atque elegantibus verbis exscripsit ut jure meritoque ex sympathia TACITUS Hollandicus nominari posse videatur. Dit schrijft J. VAN DEN SANDE, *Belgic. Hist. Epitome*, pag. 392. In mijne uitgave van HOOFTS *Werken* komt dat leven van WILLEM van Oranje niet voor. Waar moet ik het zoeken?

Z. W. A.

Leven van Willem I door P. C. Hooft. Het lijdt geenen twijfel, of VAN DEN SANDE spreekt hier van de *Nederl. Historiën*. HOOFT heeft ze beschreven tot het jaar 1587, dus niet veel verder dan tot den dood van den prins. VAN DEN SANDE zegt ook alleen, dat HOOFT het leven van WILLEM I heeft beschreven, maar niet dat hij een werk geschreven heeft dat niets anders dan eene levensbeschrijving van WILLEM I bevat.

P. L. Wz.

Wagenaar en vervolgen. Uit welke deelen of werken behoort een zoogenaamde *complete Wagenaar* te zijn zamengesteld en wie is de schrijver van het *Vervolg*. Is het LOOSJES, VAN DER AA of een ander? Met zekerheid zag men dit laatste vooral gaarne aangewezen.

Historie van de bijl. Voor mij ligt een vers van omstreeks d. j. 1780 à 1785. De titel is *Historie van de bijl*. Inhoud is: De bijl kwam zonder steel in 't woud en vroeg aan de boomen niet dan om een steel; doch zoodra hij dien bezat, hieuw hij al de boomen af die hem in den weg stonden. Doelde dit destijds op het eminent hoofd van den staat? En van wat jaar is 't eigenlijk?

Oud handschrift in de kerk te Kwadijk. Ik lees in de *Chronijk van de stad Medenblik* ezv. door DIRK BURGER VAN SCHOOREL, blz. 245. »Tot *Kwadijk*, 1698. Den 25 Junij is in de Kerk (bij occasie van reparatie) tusschen het verwulft en het dak van de kerk gevonden een groot Boek in Folio, en heeft de dikte van een kerk-bijbel, de bladen zijn zuijver parkement, den inhout curieus en netjes, alles met de hand geschreven in de Latijnsche taal, de Hooft-letters, en veele woorden, zijn met diverze koleuren zierlijk afgezet, de materie ofte stof is over de Evangelische leerstukken, met veele zangtoonen op noten componeerende, daar tusschen ingevoegt, de noten zijn na oude gewoontens, op lijnen gestelt, en zoude eertijds door de Monneken in een Klooster gebruijkt zijn geweest, ten tijde der Reformatie Anno 1560 en anno 1570 na zommiger gevoelen, daar ter plaatse door de Roomsgezinde verborgen zijn geweest.

Een over groote oudheijd, wert uijt de ongewoone noten, en zommige onbekende letteren gepresumeert, het is nog soo schoon als of het noch (sic)eerst gemaakt was.”

Is dat boek bewaard gebleven?

J. C. K.

Of de vrouwen menschen zijn (vgl. IX. bl. 3; XVII. bl. 47). A. M. L. kent van dit boekje slechts de tweede uitgave van 1638. De eerste echter moet, al weet ik het jaar niet te noemen, toch een aantal jaren vroeger verschenen zijn, want JOH. V. BEVERWIJCK in zijn *Wtnementheyt der Vrouwen*, zegt er van bl. 4: »Over ontrent veertigh jaer heeft seker Schrijver een Boecxken, sonder sijnen naam, uyt-gegeven, seer scherpsinnigh aanwijsende, dat de Vrouwen geen menschen en zijn, daertoe heel over dwers treckende eenige plaetschen der H. Schrifture. Indien hij met redenen gegaen hadde, wy zouden de selve hebben wederleyt; dan alsoo hy het woort der waerheyt leelick misbruyct, oordeel ick stichtelicker te wesen, sijn voorstel te verachten als te wederleggen.” Ik bezit alleen den tweeden druk van BEVERWIJCK, van 1643. Maar dat de eerste zijn moet van 1639, bewijst het lofdicht van CONST. HUYGHENS er op (*Momenta desult.* p. 46), dat van laatstgenoemd jaar is. De *dissertatio perjucunda* moet dus omtrent 1600 voor het eerst uitgegeven zijn.

Bijbelvertaling. Door den boekhandelaar D. ALLART is dezer dagen een prospectus verspreid, wegens de uitgave van een bijbel, door d[s]. ADOLPH VISSCHER en professor ELIAS TADDEL, onder toezigt van J. H. BOK J[r]. Daar nu ADOLPH VISSCHER volgens DE BEAUSOBRE en L'ENFANT, in den jare 1648 den tekst van den BIESTKENS-bijbel slechts verbeterd en beschaafd heeft, hoe komt dit dan overeen met gemeld prospectus, waarin gesproken wordt van »uit het Hoogduitsch getrouwelijk overgezet,” en welk deel heeft professor ELIAS TADDEL aan dien arbeid gehad?

EEN AUGSBURGER.

[In den BIESTKENS-bijbel is de vertaling van LUTHER gevolgd. Dien met LUTHERS vertaling nog naauwkeuriger te doen overeenkomen, dan door den vertaler geschied was, kon dus verbeteren genoemd worden.]

Nieuwe books of references voor de lezers van den Navorscher.

(Tweede lijst.)

A. *Hollandsche Taal.*

5. *Catalogue* descriptif des espèces de bois de l'Archipel des Indes Orientales (Collection DE STURLER) exposées à l'exposition internationale de 1864 à Paris. Leide A. W. SIJTHOFF, gr. 8°. (1.50).

Voor zoo ver ik oordeelen kan, is dit werkje een zeer volledig en naauwkeurig bewerkt woordenboek der houtsoorten van Nederlandsch Indië.

6. ENGELEN (A. W.), Geschiedenis van het laatst der achttiende eeuw en van de negentiende eeuw tot op den tegenwoordigen tijd. Groningen, WOLTERS. 4ᵉ dl. Nieuwste geschiedenis (van 1789—1867) 8ᵉ dr. gr. 8°. (4.90).

Voor den geschiedschrijver natuurlijk te beknopt; voor den gewonen lezer evenwel, die steeds op de hoogte wil blijven der laatste gebeurtenissen, is dit boek nuttig niet alleen, maar ook onmisbaar. Het bevat bepaald de allernieuwste geschiedenis, daar de duitsche oorlog van verleden jaar erin is opgenomen.

7. *Geslachtlijst* van zelfstandige woorden der nederlandsche taal. Ten dienste der scholen. Amsterdam, HOOGEBOOM. kl. 8°. (0.25).

De bekende *Woordenlijst* van DE VRIES en TE WINKEL verkort. Hunne spelling is in dit boekje overgenomen.

8. SWEIJS (H.), Neêrlands vloot en reederijen, alphabetisch opgemaakt. Rotterdam, BAZENDIJK. kl. 8°. geb. (1.80).

De tiende jaargang van dit uitmuntende boekje.

9. Verslag over den toestand van handel, scheepvaart en nijverheid te Amsterdam in 1866. Opgemaakt door de kamer van koophandel en fabrieken aldaar. Amsterdam, F. MULLER. gr. 8°. (1.50).

10. Vos (C. DE), Beredeneerd woordenboek der voornaamste heesters en coniferen, in Nederland gekweekt. Groningen, WOLTERS. post 8°. (1.90).

11. *Woordenboek* (Aardrijkskundig en statistisch) van Nederl. Indië, bewerkt naar de jongste en beste berigten. Amsterdam, VAN KAMPEN. 3ᵉ dl., 9ᵉ afl. roy. 8°. (1.25).

Deze aflevering, die lang op zich heeft laten wachten, wordt bijkans geheel ingenomen door het groote en geleerde artikel *Sumatra*, bewerkt door den heer VETH. De volgende aflevering zal het vervolg van dit artikel bevatten.

C. *Fransche taal.*

12. KESSLER A., et E. CHAMPY, Dictionnaire douanier, ou Nomenclature explicative officielle, concernant le Tarif général de l'Union des Douanes allemandes, gr. in-8°. P. DUPONT, à Paris (10 fr. 50).

Eenige fransche bladen roemen dit werk zeer, als naauwkeurig bewerkt en doelmatig ingerigt.

13. CHASLES (PHILARÈTE), Portraits contemporains. Paysages, théâtres et moeurs, in-12°. Paris, AMYOT (3 fr. 50).

Zeer vlugtig en oppervlakkig. Toch vindt men er dingen in, die men elders te vergeefs zou zoeken.

14. MIRECOURT (EUGÈNE DE), Histoire contemporaine. Portraits et silhouettes au XIXᵉ siècle, in-32. Paris, FAURE (chaque livraison 50 c.).

Tweede editie van deze wereldbekende portretten. Men weet dat de door DE MIRECOURT geleverde werken meestal uitmunten door rijkdom van taal, sierlijkheid van stijl en door — dikwerf te ver gedreven — scherpzinnigheid. Deze korte biografien van moderne schrijvers worden eigenlijk meer gelezen wegens het boeiende van den stijl des schrijvers, dan wel wegens de waarheidsliefde waarmede de levensberigten gesteld zijn. Voorts is het wel bekend dat de »Mirecourt" zich dikwerf door de ruwheid zijner taal onaangenaamheden op den hals haalde. Op dit oogenblik zijn er 4 deeltjes verschenen: n°. 1. JULES FAVRE, 2. VICTOR HUGO, 3. Le Père FÉLIX, 4. BERRYER. Iedere aflevering houdt het portret in van den schrijver of redenaar, die in behandeling is.

15. PONTHIEU (AM. DE), Légendes du vieux Paris, ornées d'une composition moyen âge de M. JAMES WALKER. In-12. BACHELIN-DEFLORENNE à Paris, (3 fr. 50).

16. STEENACKERS (F. F.), Histoire des Ordres de chevalerie et des distinctions honorifiques en France. In-4. *Librairie Internationale* à Paris. (15 fr.).

17. TARDIF (JULES), Inventaires des monuments historiques des archives de l'empire. Cartons des Rois. Avec une introduction par le marquis DE LABORDE. In-4°., avec atlas gr. in-fol. Paris, CLAYE (50 fr.)

Een groot werk, dat jaren arbeids gekost heeft. De fransche en belgische bladen roemen het zeer. Ik ben niet in de gelegenheid geweest het in te zien.

18. *Recueil des Discours*, rapports et pièces diverses, lus dans les séances publiques et particulières de l'académie française, 1860—66, 1ʳᵉ partie in-4. Paris, DIDOT et Cie. (12 fr.).

19. BADIN (A.), Grottes et Cavernes.

In-12, avec grav. Paris, L. HACHETTE et Cie. (2 fr.)

Dit belangwekkend werk behoort tot de *Bibliothèque des Merveilles*, die onder leiding van den heer L. FIGUIER door dit huis wordt uitgegeven.

20. *Armée (l) Française* en 1867. In-8. Paris, AMYOT (5 fr.)

Meer bepaald voor den statisticus van belang.

21. CHAMPOLLION-FIGEAC (J. J.), Le Palais de Fontainebleau; ses origines, son histoire artistique et politique, son état actuel. 2 vol. in-fol. avec pl. (Impr. Impér. 1866. Paris, J. BAUDRY. (150 fr.)

Een prachtig werk, op last des keizers uitgegeven.

22. ASSELINAU (CHARLES) Mélanges tirés d'une petite bibliothèque romantique. Bibliographie anecdotique et pittoresque des éditions originales des oeuvres de V. HUGO, ALEX. DUMAS, TH. GAUTIER, PETRUS BOREL, etc. In-8, avec grav. Paris, PINCEBOURDE (6 fr.)

D. *Engelsche taal.*

16. *Christian Year Book (The);* containing a summary of Christian Work, and the Results of Missionary Effort throughout the world. Post-8vo. London, JACKSON, WALFORD (4 sh).

17. *Harp of Judah;* or gems of Sacred poetry. Original and selected. 32mo. London, NELSON (1 sh. 6).

18. HURST, (JOHN F.), History of rationalism: embracing a Survey of the Present State of Protestant Theology. With an appendix of literature. Post-8vo. London, TRÜBNER (10 sh. 6).

Vooral belangrijk met het oog op de bibliografie van dit onderwerp.

19. WELLINGTON (Duke of), Despatches, Correspondence and Memoranda. Edited by his son the Duke of WELLINGTON. Vol I. 8vo. London, MURRAY (20 sh).

Een vervolg der vroegere seriën. Het eerst heeft Lieut. Col. GURWOOD, de depeches van WELLINGTON gedurende de periode van 1796 tot 1815 in 1839 (London, MURRAY. 3 vol. 8vo.) uitgegeven. Van dit werk verscheen er in de jaren 1844—7 eene tweede, vermeerderde en verbeterde editie in 8 deelen. Daarop begon in 1858 de Duke of WELLINGTON, zoon van den beroemden generaal, de uitgave der *supplementary despatches* zijns vaders. In 1865 waren 12 deelen hiervan verschenen. Deze omvatten de jaren 1796 tot en met 1818. De nieuwe serie zal het overige inhouden. Deel I loopt over het tijdvak van januarij 1819 tot december 1822. Voor hem, die zich met de geschiedenis van die dagen onledig houdt, is de verzameling van WELLINGTONS depeches en memoranda natuurlijk van het hoogste gewigt.

20. *Five* centuries of the English Language and Literature. Sq. 12mo. London, LOW. (2 sh. 6 d).

21. OGILVIE (JOHN), English Dictionary. Etymological, Pronouncing, and Explanatory, for the use of Schools. Comprising all purely English words in Common Use, Bible words not now used, and obsolete Shakspearian words; also, Lists of Affixes and Prefixes, Abbreviation, and Latin, French and Italian Phrases, the Pronunciation adapted to the best modern Usage. By R. CULL. 8vo. London, BLACKIE. (5 sh. 6 d.)

Eene verkorte uitgave des *Imperial Dictionary* van denzelfden schrijver.

22. SULLIVAN (R.) Words spelled in two or more ways, by different authors; with an attempt to settle their orthography. Tcap. 8vo. Dublin, SULLIVAN, en London, LONGMANS. (10 d.)

Meer geschikt voor hen die de engelsche taal reeds grondig hebben geleerd.

23. TAYLOR (ISAAC), Elements of Thought; or, Concise Explanations (alphabetically arranged) of the principal Terms employed in the several branches of Intellectual philosophy. Post-8vo. London, BELL & DALDY. (3. sh. 6 d.)

Elfde druk van dit — als overzigt — zeer goed te bezigen werkje.

24. AINSWORTH's Latin Dictionary. Abridged by E. H. BARKER. New. Ed. 12mo; London, LAW. (4 sh. 6 d.)

25. MEADOWS (F. C.), French and English Pronouncing Dictionary on the basis of NUGENT's, with many new words in general use. 45th edition, Roy. 18mo. London, THEG. (4 sh. 6 d).

Het groote getal edities mag als maatstaf gelden hoe algemeen gebruikt dat woordenboek in Engeland is.

26. THACKERAY, Anthologia Graeca. Passages from the Greek poets. Selected and arranged by Rev. T. ST. THACKERAY. Tcap 8vo. London, BELL & DALDY. (7 sh. 6 d.)

Wordt door de engelsche letterkundige bladen zeer aanbevolen.

27. HUGHES (EDWARD), Hand-Atlas for Bible Readers containing a series of Maps and Plans chronologically arranged, with historical and explanatory Notes, and Illustrations; a Tabular View of the geography of Palestine; and a copious Index for reference, accentuated to facilitate pronunciation. 5th ed. carefully revised. London, VARTY. (2 sh. 6 d).

28. *Dictionary* of Science, Literature and

Art; comprising the definitions and derivations of the Scientific Terms in general use, together with the history and descriptions of the Scientific Principles of nearly ever branch of human knowledge. New edition Ed. by W. T. BRANDE and Rev. GEO W. COX. (In 3 vols). vol. 3. 8vo. London, LONGMANS. (63 sh.)

29. CHAMBER's *Encyclopaedia.* A Dictionary of Universal Knowledge for the People. With Maps and Woodcuts. Vol 9. Royal 8vo. London, CHAMBER's. (9 sh.) — Deel I in 1865.

30. JOHNS (Rev. B. G.), Blind People: their works and Ways; with sketches of the Lives of some Famous Blind Men. Illustr. Post-8vo. MURRAY, London. (7 sh. 6.)

31. SAMPSON LOW jun., Charities of London. Comprising an account of the operations, Resources, and General Condition of the Charitable, Educational and Religious Institutions of London. New. ed. with an Alphabetical Summary of the whole, corrected to April 1867, with additions. Tcap. 8vo. London, LOW. (5 sh.)

32. *Paris Universal Exhibition* 1867. Complete Official catalogue, English version Translated from the Proof sheets of the French Catalogue, published by the Imperial Commission. 8vo. London, JOHNSON. (5 sh.)

33. JEWITT (L.), Ballads and Songs of Derbyshire. With illustrative Notes and Examples of the original music &c. br. 8vo. London, BEMROSE & LOTHIAN. (7 sh. 6 d).

34. *Tennysoniana.* Notes bibliographical und critical on Early poems of ALFRED H. TENNYSON. Tcap. 8vo. London, PICKERING. (5 sh.).

Dit werk bevat zoowel de vroegere gedichten van den beroemden ALFRED TENNYSON als die van zijn minder bekenden broeder C. TENNYSON. Verder treft men er in aan: oordeelvellingen van tijdgenooten; varianten van oude en nieuwe gedichten (1842—1865); gelijkluidende passages in SHAKSPERES sonnetten; aanhalingen uit den bijbel en klassieke schrijvers; een lijst van portretten der beide dichters, eindelijk een tabel van ALFRED TENNYSONS bijdragen tot periodieke geschriften en van de verschillende edities zijner werken. Enkele dichtstukken schijnt de schrijver over het hoofd gezien te hebben. In het *Athenaeum* van 4 mei 1867 citeert iemand ten minsten een van ALFRED T's vroegere gedichten, dat *niet* in de *Tennysoniana* is opgenomen.

35. *English Catalogue of Books* (The) for 1866, containing a complete list of all the books published in Great Britain and Ireland, in 1866; also of the Principal Books published in the United States of America. Roy. 8vo. London, LOW. (5 sh.).

Deze jaarlijks verschijnende cataloog heeft eene belangrijke verbetering ondergaan, door de toevoeging van een *Index of Subjects.* Vroeger was het naslaan van dit werk, dikwijls eene moeilijke, soms eene nuttelooze taak, doordien er geen verklarende bladwijzer voorhanden was, die den verdwaalde weder op den regten weg bragt. De *Index* is evenwel, volgens mijn oordeel, lang niet uitgebreid genoeg.

36. HARDWICKE's *Crown Peerage for* 1867. Containing an alphabetical list of the House of Lords. With complete lists of the Scotch and Irish Peers, also the Baronetage of the United Kingdom and the British Knightage, Compiled by EDWARD WALFORD. 18mo. London, HARDWICKE. (5 sh.).

37. HARDWICKE's *Shilling Baronetage, Knightage, Peerage and House of Commons,* 1867. By EDWARD WALFORD. 32mo. London, HARDWICKE (iedere serie afz. 1 sh.).

H. TIEDEMAN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

F. Naerebout (vgl. XIV. bl. 336). Rondom de plaat staat noch de naam der voorgestelde personen, noch die van den teekenaar en graveur. De namen en de beschrijving der *drie* personen komen voor in het werk, waaruit de plaat genomen is. Ik kan nu, bij gemis van 't werk, den *juisten* titel er *niet* van opgeven, alleen herinner ik mij, dat het werk handelt over de *gelaatkunde* en de schrijver de beroemde LAVATER is. — Behalve eenige voorbeelden ter opheldering, komen er nog twee platen in voor; op de eerste staan: JOHAN en CORNELIS DE WITT, op de andere VOLTAIRE en....

F. CALAND.

J. B. Baen (vgl. XVII. bl. 78, 146). Denkelijk bedoelt de vrager DE BAEN. NAGLER in zijn *Künstler-Lexicon,* vermeldt JOHAN VAN DER BAAN en JACOB VAN of DE BAAN, vader en zoon, beide uit Nederland, de eerste uit Haarlem, 1633—1702, de tweede uit den Haag (1673 † in den aanvang der 18^{e} eeuw). Hij verhaalt van beide eenige bijzonderheden, die 't mij niet lust over te schrijven. Hij haalt als zijn bron aan het derde deel van FIORILLO. Over den eersten zie ook 't register van FREDERIK MULLER, op zijnen portret-catalogus van 1852, blz. 353.

B.

Adams graf. Bij mij berust eene plaat, voorstellende eenige huizen, boomen en bergen, met een onderschrift, geplaatst tusschen twee pilaren, in vreemde karakters; alles kopergravure. Boven deze plaat staat gedrukt:

Korte Beschrijving
van
Adams en Evaa's Graf
en Grafzerk.

Onder de plaat komt eene beschrijving voor, onder anderen bevattende de plaats, waar zich dit graf zou bevinden: »Op het »eiland Ceylon, onder het gebied van den »koning van Candia, 44 mijlen van Colombo", enz. enz.

(onderteekend) CHRISTIAAN HANSZ,
die tevens verklaart het graf
gezien te hebben.

Aan den voet staat:

Te Middelburg, gedrukt bij MICHIEL SCHRIJVER, boekdrukker en boekverkooper aan de Beurs, in Cicero.

Mogt eenig lezer van den *Navorscher* inlichtingen omtrent deze plaat kunnen geven, zoo als,wanneer zij uitgegeven is, of zij eenige waarde heeft en of op het eiland Ceylon werkelijk iets bestaat of bestaan heeft, dat aanleiding heeft gegeven tot de overlevering, dat zich aldaar het graf van ADAM en EVA zoude bevinden, dan zoude hij daardoor zeer verpligten

Amst. F. J. A.

C. J. Glimmer. Voor mij ligt een goed gegraveerd portret in 4°. met het onderschrift: »CORNELIS JOOSTEN GLIMMER, geboren in Amsterdam, anno 1588, de 4[e] Maij, out 60 jaer 1648." — Zonder namen van schilder of graveur. — F. MULLER in zijne *Catal. v. portretten*, enz. n°. 1873 gist, dat het een r. cath, pastoor is. In de *Bijvoegselen en verbeteringen* gist J. VAN DAM VAN NOORDELOOS, dat het ook wel een doopschgezind leeraar zijn kan. — Wie brengt mij hier tot zekerheid?

J. C. K.

TAALKUNDE.

Leenen, jeghenode (vgl. XVI. bl. 357; XVII. bl. 101, 148). Ofschoon de heer P. LEENDERTZ WZ. (*Nav.* XVII. bl. 103), zegt het woord *jegenode* nooit in de beteekenis van gehucht, dorp of parochie te hebben aangetroffen, komt het mij toch zeer waarschijnlijk voor, dat dit woord vroeger wel in dien zin in de nederlandsche taal in gebruik geweest is. Immers in sommige gedeelten van Duitschland noemt men, de gewone beteekenis van *Einöde* = woestijn voorbij ziende, een gehucht »*Einöde*," wat ongetwijfeld hetzelfde woord als ons *jegenode* is. Zoo onder anderen in Beieren, waar, even als in de meeste duitsche staten, de naam van stad, dorp of buurt, aan de uiterste huizen dier plaatsen geschreven staat. Aan den weg van Regensburg naar Donaustauf passeerde ik een gehucht waar eene groote steenbakkerij was; *Einöde Ziegelhütte* stond van regeringswege geschreven aan 't eerste huis der buurt.

Later trof ik in Beieren het woord *Einöde* nog honderden malen in genoemden zin aan. Toen ik echter langs den bergpas tusschen de Tegernsee en de Achensee de beiersch-oostenrijksche grenzen passeerde en juist de laatste beiersche plaats, eene *Einöde Bad-Kreuth* had verlaten, las ik op het officiële naambord van de eerste oostenrijksche plaats waar ik kwam, mede een gehucht, *Weiler Glashütte,* en iets verder *Weiler Stuben*, *Weiler Achenwald.* enz. Door geheel het Duitsche Oostenrijk vond ik vervolgens dit *Weiler* voor gehucht in gebruik. Hoe de *Plattduetsch* sprekende Noordduitschers eene buurt of een gehucht noemen, weet ik niet; waarschijnlijk echter zal men ook in Westfalen of verder op in Nedersaksen het woord *Einöde* of *Jeghenode* met een klein verschil van tongslag, wel kennen.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Jeghenode. De heer WINKLER meent ons *jeghenode* in het hoogduitsche *einöde* weer te vinden, en leidt daaruit af, dat het eerstgenoemde de beteekenis van *gehucht* kan hebben. Ik houd het er in tegendeel voor, dat het twee verschillende woorden zijn. Reeds zou ik aan eene zamentrekking van *gegen* tot *ein*, van *jegen* tot *een* moeielijk kunnen gelooven: de *g* of *j* aan het begin van een woord valt zoo gemakkelijk niet weg. Maar bovendien, de beide woorden hebben, elk met zijne bijzondere beteekenis, eeuwen lang nevens elkander bestaan. *Jeghenode* kunnen wij in onze taal aanwijzen van de 13[e] tot de 16[e] eeuw, en ook in het middenhoogd. schijnt het, hoewel zeer zelden, voor te komen. De verwante vormen *gegendi* en *gegeni* ontmoeten wij reeds in het oudhoogduitsch, en ook in onze oostelijke provincien werd in KILIAANS tijd *gegene* gehoord. De beteekenis is altijd

dezelfde, namelijk *landstreek*, *plaats*, waarvoor men in het Hoogduitsch nog *gegend* zegt. *Einöde* daarentegen beteekent eenzame, woeste plaats, en in deze beteekenis is het in het Hoogduitsch van de 8e eeuw af tot nu toe in gebruik geweest. Men kan er uit elk van die eeuwen voorbeelden genoeg van vinden. Volgens KILIAAN was het in zijnen tijd ook in ons vaderland in gebruik, en wel in hetzelfde gedeelte daarvan waar men (doch in eene andere beteekenis) *gegene* gebruikte.

Hieruit blijkt, dunkt mij, dat het twee verschillende woorden zijn: het eene (*jegen-ode*) afgeleid van het voorzetsel *jegen* met het achtervoegsel *ode*, het andere (*eenode*) van het telwoord *een* met hetzelfde achtervoegsel.

Dat *einöde*, zoo als de heer WINKLER ons mededeelt, in een gedeelte van Duitschland de beteekenis van gehucht gekregen heeft, is wel te verklaren. Een gehucht, eene plek waar een klein aantal huizen bij een staat, mag in vergelijking met eene stad of een dorp eene eenzame plaats heeten.

P. L. Wz.

Spreekwijze: Iets voor een prikje koopen (vgl. A. R.; XII. bl. 279; XVII. bl. 79, 148). De zetter heeft, bl. 79, het woord »*prigging*" eene geduchte reis laten maken: ik schreef Schotland en vind daarvoor Nieuw Holland; waarschijnlijk heeft men voor Schotland N. Holland gelezen, en toen, om verwarring te voorkomen, voluit Nieuw Holland gedrukt. Ik ben het volkomen met den geachten heer redakteur eens, dat eene afleiding van »prikke" zich om haar ongezochtheid aanbeveelt, doch de overeenkomst, die tusschen de hollandsche en de schotsche uitdrukking bestaat, is zeker opmerkelijk, en het zou niet de eerste maal zijn, dat men bij onze overzeesche stamverwanten eene vingerwijzing naar den oorsprong van een hollandsch woord zou vinden.

A. C. L.

Zeven een galg vol (vgl. XVI. bl. 375; XVII. bl. 81). Het is mij eens uitgelegd, dat deze spreekwijze afkomstig is van en ziet op het hangen van *zeven* afstammelingen van koning SAUL. Men vroeg *zeven* en bekwam *zeven*, dus was hunne galg *vol*. Zie *II Sam.* 21 vs. 6—9; FLAV. JOSEPHUS zevende boek. Vandaar ook sedert *zeven* pennen aan de galg. Ook bij het: *hangt hem aan de hoogste galg* wordt aan bijbelschen oorsprong gedacht. HAMAN werd gehangen aan de vijftig voeten hooge galg, door hem voor MORDECHAI bestemd. Het zal wel de hoogste zijn geweest, en deze spreekwijze zal wel een *gruwelijken haat* te kennen geven, *hangt hem op zoodat ieder hem zien kan*, en niet een *gruwelijken dood*, daar wat hooger of lager hangen voor den patient wel hetzelfde zal zijn. Zie *Esther* 5 vs. 14 en 7 vs. 9 en 10.

Middelburg. W. A. H. G.

Grootburger (vgl. XVII. bl. 118, 147). In de *Geschiedenis van de vestiging en den invloed der fransche vlugtelingen in Nederland* door mr. H. J. KOENEN komt het volgende voor, wat den vrager althans eenige opheldering zal geven. »De toekenning van het burgerrecht der steden werd op drieërlei wijze verleend; te weten: *of* men erlangde enkel ingezetenen-cedelen, die den vreemdeling vrijheid gaven om handwerken te oefenen, zonder gildebroeders te zijn; *of* men verkreeg het kleine poorterschap, waardoor men allerlei poorters-nering mocht drijven; *of* men verwierf het groote of volle poorterschap, waardoor de aankomeling doorgaans na een zeker aantal jaren in de stad te hebben gewoond, tot alle ambten van regering konde verkozen worden." De grootburgers waren dus gansch andere lieden dan majoors der schutterij.

Grootburger, burgermajor. Niet alleen in Zutfen en Arnhem, maar ook te Deventer, Kampen, Doesburg, en elders vond of vindt men sedert de zestiende eeuw een door misbruik ingeslopen onderscheiding tusschen *groot-* en *klein*-burgers, van welke de eerste het voordeel genoten of (gelijk te Doesburg en Kampen bijv.) nog genieten, drie of vier stuks vee op de algemeene weide te drijven. Omtrent die te Deventer kan men de *vijf voorlezingen* over de geschiedenis dier gemeente (Zutfen, THIEME, 1865) van dr. VAN VLOTEN vergelijken, door wiens toedoen vooral daar aan dat misbruik een einde gemaakt is. Of *burger-major* ooit voor *grootburger* gebezigd is, zou ik niet durven beslissen; het verband, waarin het door Z. gevonden werd, zal moeten uitwijzen, of het in die beteekenis of wel (wat waarschijnlijker is) in die van *majoor der gewapende burgers* dient opgevat te worden.

T.

Grootburger. W. ENGELEN was geen majoor van de burgerwacht te Arnhem (zie over de burgervendelen aldaar den *Tegenwoordigen Staat van Gelderland.* Amst. 1741. bl. 454) maar groot-burger der stad.

In de ordonnantie op de borgerschap te Arnhem van 1737, werd ingesteld een groot en klein burgerschap. Het groot burgerschap gaf deel in alle voorregten, privilegiën en immuniteiten, niets uitgezonderd;

het klein burgerschap opende den toegang tot alle gilden en genoot betamelijke protectie en vrijheden, maar een klein burger kon geen schepen of secretaris, of hopman of luitenant worden; hij was niet geregtigd tot de jagt op Veluwe, en zijne kinderen konden na zijn dood niet in het burger-weeshuis opgenomen worden.

Voor het groot-burgerschap moest, behalve de jura, betaald worden *f* 236.— de klein-burger betaalde slechts *f* 45.—.

Tien jaren later, in 1747, werd de oude ordonnantie op de borgerschap weder op den vorigen voet hersteld. De maatregel had verkeerd gewerkt, en in plaats van voordeel voor de stads-geldmiddelen, was onrust en twist het gevolg geweest.

Na dien tijd hebben enkele familiën zich op dat groot-burgerschap als op een adellijken titel laten voorstaan, maar de voorregten waren sedert dezelfde.

P. N.

Gewaai, weiman, weitasch enz. (vgl. XVII. bl. 118). De vraag van den heer ROOS, of er verband tusschen beide laatste woorden en 't eerste bestaat, zal wel ontkennend moeten beantwoord worden. Terwijl het *gewei* (beter *gewaai*) van het hert, even als het *tronk-gewaai*, waarvan hij melding maakt, van het waaien en wuiven ontleend is, hangt het *wei-* in *weiman* en *weitasch* met het oude *weyde*, *geweyde* voor ingewand (verg. nog het duitsche *Eingeweide*) zamen, gelijk ook door het laatstelijk aangehaalde woord *ontweiden* reeds wordt aangeduid.

T.

Neutebollen (vgl. XVII. bl. 118). Zou de naam niet eenvoudig uit den bolronden vorm dier steenen voortspruiten?

T.

Opera Lulli (vgl. XVII. bl. 118, 150). Ten aanzien van het werkwoord *lullen* in de beteekenis van zingen op één toon, zij nog opgemerkt, dat er ook in de volkstaal een werkwoord *lollen* bestaat, dat ongeveer dezelfde beteekenis heeft. Van dit werkwoord zou het woord *lollards* afkomen, de naam eener godsdienstige sekte in de middeleeuwen.

Oorspronkelijk in Antwerpen omstreeks 1300 gesticht, hield zij zich vooral bezig met het verplegen der pestzieken en het ter aarde bestellen van behoeftigen. Bij dezen laatsten liefdedienst lieten de cellebroeders (zooals zij ook wel genoemd werden, wijl zij in cellen woonden) een dof en treurig gezang hooren, waarom het volk hun den bijnaam van *lollards* gaf.

Ook de volgelingen van JOHN WYCLIFFE in Engeland kregen dezen bijnaam.

A. H.

Schorriemorrie (vgl. A. R.). Geen hebreeuwsche *ossen en ezels* [1]), geen amerikaansche *schurfte neger* [2]), geen spaansch *ongedierte* [3]), geen portugeesch *schuim en drab* [4]), geen 'fransch *carimari* [5]), geen italiaansch *charivari* [6]), noch eenig uitheemsch element heeft het woord *schorriemorrie* in onze taal gebragt. 't Is een product van den vindingrijken geest der Hollanders zelven, die behagen scheppen in assoneerende uitdrukkingen, ofschoon zij meestal slechts aan één der beide deelen eene bepaalde beteekenis hechten. Als men dit niet in 't oog houdt, springt men bij de verklaring van zulke woorden *van den hak op den tak*, haalt *hudje met mudje* er bij, slaat *rop stop* een etymologie in elkander en biedt die den lezer aan, zoo als het *reilt en zeilt*.

Even als *holderdebolder*, *hollebollewagen*, *slikkerdemikje*, *wissewasje*, *kissebissen*, behoort ook *schorriemorrie* tot die assoneerende woorden. *Schorrie* of *schorre* (bij KILIAAN: schorre, schoore, schore) komt af van *scheuren* en beteekent iets dat verscheurd, versleten, niets waard is. Van daar *schorren* voor gebroken, aangeslibt of moerassig buitendijksch land. Versterkt door het bijna gelijkluidende *morrie*, waardoor het in duur en kracht wint, wordt het, bij overdragt, toegepast op een hoop gemeen volk.

Voeg daar nu bij, dat de *sch* zich zeer ligt voor verachtelijke woorden leent (*schavuit*, *schurk*, *schobbert*, *schoelje*, *schelm*, *schobbejak*, *schooier*, *schuim* enz.), dan is de zuiver hollandsche oorsprong van het woord *schorriemorrie* niet moeielijk in te zien.

J. E. TER GOUW.

Loodje (vgl. XVII. bl. 150). WAGENAAR schrijft dit woord met *d*, omdat het oorspronkelijk kleine stukjes lood waren, voorzien van een of ander merk of zegel. Zoo gaf men vroeger (mogelijk nog wel) bij de diakonie te Amsterdam aan de bedeelden kleine stukjes lood, insgelijks van een zegel voorzien, waarvoor deze bij de bakkerij der diakonie een brood konden bekomen.

Lootje, zoo als men nu schrijft, zou zamenhangen met loterij; maar daar de plaatsen in den schouwburg niet door het lot bepaald, maar vooruit besproken worden, kan deze afleiding niet opgaan.

A. H.

---

[1]) Sjûr Wa-chamôr. [2]) Scurvy moor. [3]) Churriburri. [4]) Escoria en borra. [5]) Bij BILDERDIJK. [6]) Bij ROCHEFORT, *Glossaire de la Langue Romane*.

Loodje. *Gasthuis-*, *avondmaals-*, *armen-*, *honden-* en *diaconie-loodjes* zijn gestempelde *looden* penningjes. Ofschoon nu dergelijke bewijsstukken ook wel van *papier* vervaardigd worden, blijft toch de *d* in het woord behouden, van daar ook *loodjes* voor den schouwburg. *Lootje* is het deminutief van *lot*, en hiervan is in den schouwburg geen kwestie, want men *bespreekt* zijne plaats, en laat zich die niet door het lot toewijzen.

J. E. T. G.

Zakkeroller. Hoe komen wij aan dit woord? *Rollen* heeft toch de beteekenis niet van stelen of rooven?

M. M.

Vinnezoen. Mijn zoon leest heden in FREDERIK DUIM, *De vlugt van* HUIG DE GROOT *uit het slot te Loevestein*, blijspel, Amsterdam 1746, den tweeden druk bl. 28, deze woorden, welke REIGERSBERGEN in den mond gelegd worden:

»Geef deeze Vinnezoen
»Aan juffrouw PROUNINK, wil met een mijn
»eerbied doen.
»En ook verzoeken" enz.

Uit *Aaltje, de volmaakte en zuinige keukenmeid*, 9[de] druk, bladz. 55 en 222, waar het echter *Venezoen* geschreven wordt, zie ik wat dat is; gaarne zou ik echter de afleiding van het woord vernemen, tot welks navorsching mij de hulpmiddelen ontbreken.

Solwerd. U. P. O.

Futselen. BILDERDIJK in zijne *Aanteekeningen op* C. HUYGENS *Gedichten* II[e] dl. 9 boeck bl. 12, zegt: »had HUYGENS de ware beteekenis van 't woord *futselen* bedacht, hij had het zeker niet gebruikt." Welke is de ware beteekenis van dat woord? of is ze niet oorbaar? — Op blz. 14 zegt hij o. a.: »'t Is den kinderen 't zelfde hoe, zoo zij slechts wat *futselen*, zoo men hun maar iets te *futselen* geeft." — Daar toch is de beteekenis niet verdacht. —

J. C. K.

Bijvoegelijke naamwoorden op gezind uitgaande (vgl. XVII. bl. 55). De redactie van het *Woordenboek* heeft in hare *Woordenlijst*, in het vorige jaar uitgegeven, ook de woorden *aardsgezind* en *wereldsgezind* opgenomen. Het boekje is in haast in de wereld gezonden, en vandaar dat er hier en daar wel iets in gevonden wordt, waar niet genoeg over nagedacht is en dat bij eene latere uitgave verbeterd zal moeten worden. Maar het verwonderde mij toch, de beide genoemde woorden zoo gespeld te vinden. Waarschijnlijk heeft de redactie zich daartoe laten verleiden door hetgeen de heer J. H. VAN DALE in 1861 in den *Taalgids*, dl. III. bl. 242, antwoordde op de vraag of men *aardsgezind* of *aardschgezind* moet spellen. »Het zelfstandig naamw. (*aarde*, *hemel*, enz.), als bepalend woord gebezigd, staat tot het hoofdwoord, 't zij dit een zelfstandig naamwoord of bijvoegelijk naamwoord is (hier *gezind*) in eene betrekking, die buiten de zamenstelling door een' verbuigingsvorm (genitief of datief) van het bepalende woord kan worden uitgedrukt. — Of men dan *Doopsgezind* dan wel *Doopschgezind* schrijven moet, schijnt mij niet uitgemaakt. Ware het woord *Doopsch* nevens *Roomsch*, *Luthersch* in gebruik, dan ware de zaak spoedig uitgemaakt; nu dit echter zoo niet is, schijnt *Doopsgezind* niet bepaald af te keuren-"

Wij hebben gezien, dat de redactie van het *Woordenboek* later van gevoelen veranderd is. Zij schrijft nu *aardschgezind*, en zonder twijfel dus ook, al spreekt zij van deze woorden niet, *wereldschgezind* en *hemelschgezind*. Maar, zegt zij, *doopsgezind*, *staatsgezind* en enkele andere zijn niet op dezelfde wijze gevormd en moeten met *s*, niet met *sch* geschreven worden.

Ik heb reeds jaren geleden in eene voorlezing *Over den naam Doopschgezinden*, gedrukt in de *Doopsgezinde bijdragen*, 1[e] jaarg. 1861, bl. 32 en verv., dit onderwerp behandeld, en daar, zoo ik meen, bewezen, dat *Doopschgezind* en alle andere dergelijke woorden met *sch* moeten geschreven worden. Maar het blijkt, dat men er nog verschillend over blijft denken, en ik kom er daarom hier op terug, waar ik het onderwerp uitvoeriger en grondiger kan behandelen dan mij in eene voorlezing mogelijk was.

Beginnen wij met acht te geven op de woorden, omtrent welke de redactie van het *Woordenboek* toestemt, dat zij met *sch* moeten worden geschreven.

»Het teeken van den 2[den] naamval zou de *s* hier volstrekt niet kunnen zijn: genit. op *s* laat *aarde* niet toe, en geene enkele zamenstelling in de oudere of jongere verwante talen vertoont dien vorm." Dit is een der twee bewijzen, welke de redactie geeft. Zeer veel echter doet het niet af. Wij vinden toch een aantal woorden, die zwakke declinatie hebben en derhalve geene *s* in den genitivus toelaten, in zamenstellingen van eene *s* voorzien, die daar blijkbaar teeken van den genitivus is. Reeds bij KILIAAN vinden wij *haanskorf*, *hertogskroon*, bij HOOFT *aepsrok*, *pausgewaedt* (d. i.: paauwsgewaad) en *maansverduistering*, *zonsopgang*, *vrouwspersoon* en andere dergelijke hooren en lezen wij gedurig.

Nog minder doet het tweede argument

af, namelijk: »aan eene zamenstelling met *Aarde*, door middel eener bindletter *s*, valt niet te denken, evenmin als bij *roomschgezind* aan eene zamenstelling met Rome, daar de *e* van *aarde* en *Rome* de inlassching eener verbindende *s* overbodig zou maken." 't Zou veel afdoen, indien hier gesproken werd van woorden als *liefde*, *hoogte*, *sterkte* en dergelijke. Maar de redactie heeft er niet aan gedacht, dat voor *aarde*, waar het het eerste deel uitmaakt eener zamenstelling, meestal de geapocopeerde vorm *aard* gebruikt wordt, b. v. *aardrijk*, *aardkloot*, *aardbeving*, *aardbodem*.

Wij moeten wat dieper zoeken. Het woord *zin* beteekent denkvermogen, verstand en vervolgens denkwijze, gevoelen, geneigdheid, overhelling, lust. Men kan nog dagelijks hooren zeggen, ik heb er weinig zin in, ik heb er mijnen zin op gezet, mijn zin is er af, enz. Van *zin* in deze beteekenis komt *gezind* d. i. van zin voorzien, dus zin, neiging hebbende, geneigd. Het is een deelwoord, dat een werkwoord *zinnen* onderstelt. Dat dit werkwoord in zoodanige beteekenis niet in gebruik is, doet niets tot de zaak: zoo iets is meermalen het geval. Wij spreken b. v. van iemand die *gelaarsd en gespoord* is en toch zal men van *laarzen* en *sporen*, voor iemand laarzen aantrekken en iemand sporen aandoen, nergens een voorbeeld vinden. *Gezind* is een deelwoord; wordt het dus nader bepaald, dan geschiedt dit meestal door een bijwoord. Men kan zeggen *wel*, *kwalijk*, *eens*, *gelijk*, *anders gezind*, *gunstig*, *vijandig*, *vriendelijk gezind*, enz. Op dezelfde wijze zegt men *aardsch*, *hemelsch*, *wereldsch gezind*.

Oorspronkelijk zijn dit twee woorden en nog langen tijd bleef men ze daarvoor houden. Geen wonder ook! Voor eigenlijke zamenstellingen kon men ze onmogelijk aanzien. Het bleven altijd twee woorden die ieder een afzonderlijk begrip uitdrukten. Maar sommige woorden werden zoo dikwijls bij elkander gebruikt, men was zoo gewoon in zijn gesprek het eene bij het andere te voegen, dat men in het einde begon te twijfelen of zij niet te zamen één woord uitmaakten en aan elkander geschreven moesten worden. Dit laatste gebeurde meer en meer. Zoo zijn er verscheidene zamenvoegingen, die wij gewoon zijn als één woord te beschouwen en te schrijven, doch die men in vroegeren tijd als twee woorden schreef. DIRC POTTER b. v. schreef (*Der minnen loep* I. 37),

Doch donct mi *prisens weerdich* wesen,
Dat men kan kan scriven ende lesen,

en COORNHERT (*Werken* dl. III. fol. 14. r. a), »Maer alleen die ons sulcks te ghelooven verbiet ende alleen *gheloovens waerdich* is en dat is Jesus Christus." Wij daarentegen schrijven *prijzenswaardig*, *achtenswaardig* enz. De Statenvertalers van den Bijbel schreven, (*Rom.* XII. 16), »Weest eens gesint onder malkanderen," en ook *Rom.* XV. 5, 2 *Cor.* XIII. 11, *Phil.* II. 2, IV. 2, schreven zij *eens gesint;* wij daarentegen *eensgezind*. Van dit tot één maken van twee woorden was een noodzakelijk gevolg verandering van uitspraak. Elk woord heeft ééne lettergreep waarop de klemtoon valt. De woorden *eens gezind* hebben dus te zamen twee lettergrepen die met den klemtoon uitgesproken moeten worden. Maar meer dan éénen klemtoon kan een woord niet hebben. Maakt men dus de twee woorden tot één, dan blijft slechts ééne lettergreep, de laatste, den klemtoon behouden, en de eerste wordt wel niet toonloos, maar wordt toch minder sterk uitgesproken. Nu duldt het volk geene twee verschillende woorden die één en dezelfde beteekenis hebben. Vindt het die, dan werpt het of na korten tijd het eene als onnutten ballast over boord of het wijzigt de beteekenis, hetzij van beide, hetzij van een van beide, zoodat zij in beteekenis verschillen en dus beide bruikbaar zijn. Zoo is een *grootmeester* iets anders dan een *groot meester* en een *jongmaatje* dan een *jong maatje:* zoo verschilt *schoon maken* van *schoonmaken* en *wel doen* van *weldoen*. Zoo is er ook onderscheid tusschen *eens gezind* en *eensgezind*. Als er van de gebroeders DE WITT op den bekenden penning gezegd wordt:

Twee WITTEN eens gezint,

dan beteekent dit ééns van zin, van denkwijze, van bedoeling, maar *eensgezinde* menschen zijn menschen, die in eendragt leven, niet twisten of kibbelen.

Eensgezind heeft den klemtoon op de laatste lettergreep; *wereldschgezind*, *aardschgezind*, *roomschgezind*, *lutherschgezind* en andere hebben dien op de eerste. De oorzaak hiervan is deze. In *eensgezind* heeft het laatste deel wel iets van zijne kracht verloren — men vergelijke het slechts met *eens gezind* — maar het is er toch niet zonder beteekenis, het kan niet gemist worden. In de andere genoemde zamenstellingen echter beteekent het weinig of niets. Reeds waar *gezind* staat bij adverbia, wier vorm verbiedt het er aan vast te maken, als *vijandig*, *gunstig*, *vleeschelijk*, heeft het somtijds zoo luttel beteekenis, dat het zonder schade weggelaten kan worden. *Vleeschelijk gezind*, b. v. is iemand, die wat zijnen zin betreft, vleeschelijk is; of wij nu het woord *gezind* er bij uitdrukken of niet, wij zeggen geheel het-

zelfde en zeggen het in beide gevallen even duidelijk. COORNHERT gebruikte reeds beide in geheel dezelfde beteekenis. Hij zegt, *Werken*, dl. III bl. 12 v. b., »Wat anders zijn oock te recht *vleeschelijke* menschen, dan die onderlingen twistigh zijn, ende zich in verscheiden Secten verdeelen? Gaet in deze werrekonst, twist-lust ende Bannerije, ook een van d' andere Secten de uwe te boven?" en op de volgende bladzijde van dezelfde menschen sprekende, »overmits u partijdich veroordeelen ende bannen u luyden noch selfs beschuldight voor *vleeschelijke ghezinde*." Voor *wereldschgezind* vinden wij bij denzelfden schrijver meermalen *wereldsch*, b. v. dl. III bl. 12 v. b. »Al wie met u ghemeynte niet en zijn vereenight, die veroordeelt ghy lieden stoutelijck voor *wereltsche* menschen, als die sonder God zijn buyten Christi kercke." *Aardschheid* voor aardschgezindheid komt meermalen voor. Zie het *Woordenb. der nederl. taal*, o. h. w.. *Roomsch* en *roomschgezind*, *luthersch* en *lutherschgezind* beteekent geheel hetzelfde. Gelijk ik reeds opmerkte, oordeelt het volk, en het oordeelt daarin zeer juist, dat het om eene zaak uit te drukken, aan één woord genoeg heeft. Het heeft daarom de kortere namen een *wereldsch* mensch, een *Roomsche*, een *Luthersche* behouden, maar *wereldschgezind*, *roomschgezind*, *lutherschgezind* heeft het verworpen: zij worden in de schrijftaal gebruikt, doch tot de volkstaal, de gesprokene taal behooren zij niet meer.

Dat in *hoekschgezind*, *kabeljaauwschgezind*, *franschgezind*, *spaanschgezind*, *joodschgezind* enz. het eerste deel des woords, niet een zelfst. naamwoord, maar een bijwoord is, zal wel ieder toestemmen. De vorm der woorden wijst het zeer duidelijk aan. Ook hier kan het laatste deel dikwijls gemist worden en wordt dan ook niet zelden weggelaten. *Hoekschgezind* en *kabeljaauwschgezind* behooren alleen in den deftigen stijl te huis: men zegt gewoonlijk *hoeksch* en *kabeljaauwsch*. *Joodschgezind* en *joodsch*, *spaanschgezind* en *spaansch*, *franschgezind* en *fransch*, beteekenen somtijds hetzelfde en kunnen dan verwisseld worden, maar dikwijls ook niet.

In *doopschgezind* en *staatschgezind* is, even als in *wereldschgezind*, het laatste deel des woords bijna zonder beteekenis. Zij geven daarom geheel hetzelfde te kennen als *staatsch* en *doopsch*. Heeft men boven *lutherschgezind* en *roomschgezind* de kortere vormen *luthersch* en *roomsch* verkozen, met *doopschgezind* is het omgekeerde het geval geweest. Hoe het komt, valt gemakkelijk aan te wijzen. Men is eerst in onzen tijd begonnen het woord *doopschgezind* in de volkstaal op te nemen. Nog behoort het er ter naauwernood toe. Ook nu worden de Doopschgezinden doorgaans nog *Mennisten* genoemd. De oudste namen waaronder zij voorkomen, nadat men hen van de Wederdoopers begon te onderscheiden, zijn *Doopers*, *Dooperschen* en wat later *Mennonisten* of *Mennisten*.

De naam *Doopschgezinden* schijnt eerst in de laatste helft der 16e eeuw ontstaan te zijn. Hij komt bij HOOFT voor in het ontwerp van moderatie van 1566 (*Ned. hist.* 1677 bl. 81); doch bij WAGENAAR, dl. VI. bl. 157, vindt men daar *herdoopers*, en de laatste zal zich hier wel het naauwkeurigst aan den tekst gehouden hebben. Zeker echter vinden wij dien naam in eenen brief van prins WILLEM I van 26 julij [1]) 1578 bij BRANDT, *Hist. der Ref.*, dl. I. bl. 609, en in een stuk van 1578 of 1580, in het archief der stad Middelburg bewaard (BLAUPOT TEN CATE, *Doopsgez. in Holl.* dl. I. bl. 42). Maar hij bleef steeds tot de schrijftaal behooren en daarom vinden wij bijna altijd den langen deftigen vorm *doopschgezind* terwijl de kortere *doopsch* maar zelden voorkomt. Maar deze komt toch voor: men denke aan BRANDTS bijschrift op WILLEM I:

> Dit 's Vader WILLEMS beeld Verlosser van ons land.
> Wat hebt gy staels gekeert op 't punt van uw verstand.
> Wat hebt gy leets beleeft! een werelt vol verloops;
> De twist van Paaps, van Geux, van Luthers en van Doops.
> Uw deucht, uw moed, uw list, uw zorg, uw goed en bloed,
> Verdreef met God het juk van 't lichaam en 't gemoed.

De heer VAN DALE schroomde de spelling *doopsgezind* af te keuren, omdat nevens *roomsch* en *luthersch* het woord *doopsch* niet in gebruik is. Ik geloof nu te hebben aangewezen, dat het voorkomt en tevens, waarom het zoo zelden voorkomt. Den heer OUDEMANS echter, indien hij althans nog over dit onderwerp denkt zoo als in 1848, zal ik nog niet overtuigd hebben. Deze zegt *Magazijn van nederl. taalk.*, dl. II. bl. 106: »Naar mijn gevoelen moet *gezind* gevoegd worden achter het woord, waartoe men de gezindheid wil aanduiden. Is men nu een voorstander van den *doop* toe te dienen aan volwassenen, dan heet men *doops-* en niet *doopschgezind*, is men zulks van eene republiek, dan is men *republieksgezind* of *republikeinsch* en geenszins *republikeinschgezind*, zoo als over het algemeen

[1]) Bij UIJTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 155 is de brief gedateerd 28 julij.

ten onregte geschreven wordt. Houdt men daarentegen veel van republikeinen dan is men *republikeinschgezind.* Is men den *staat* genegen, dan is men *staatsgezind,* en is men den *staatschen* genegen, dan is men *staatschgezind.*" De heer OUDEMANS meent zelfs dat BILDERDIJK een dergelijk onderscheid wilde maken toen hij in een zijner gedichten *aardschheid,* in een ander *aardsheid* schreef. Dat een woord als *aardsheid* in onze taal niet bestaan kan, heb ik aangetoond in hetgeen ik vroeger in dit tijdschrift over de spelling van het woord *kindschheid* heb geschreven. Maar ik twijfel ook zeer, of BILDERDIJK onderscheid heeft willen maken tusschen *aardsheid* en *aardschheid.* Ik kan op de aangehaalde plaatsen geen onderscheid van beteekenis vinden; en ik houd *aardsheid* voor niets anders dan eene drukfout. Wij weten, dat die in BILDERDIJKS werken in vrij groot getal voorkomen. Hij zelve klaagt daar meermalen over.

Ik zal dan moeten aantoonen, dat woorden als *doopsgezind, staatsgezind, koningsgezind* in onze taal niet kunnen, of ten minsten niet mogen bestaan.

Gezind wordt meestal bepaald door een bijwoord. Maar het kan ook op eene andere wijze bepaald worden, te weten door een zelfst. naamwoord of eenen infinitivus, die er dan door middel van een voorzetsel mede verbonden worden. Dat voorzetsel was in vroegeren tijd bij zelfst. naamwoorden *op.* In *Der minnen loep,* II. 900 zegt de graaf van Clermont:

Vrouwe, ik sye wel, hoe
Ende op wyen ghij sijt ghesint,

en vs. 1630 wordt van den man gezegd:

Hij verzoucket berch ende dal,
So langhe dat hi wat nuwes vint,
Daer hi van nuwes op wert ghesint.

ZEVECOTE, *Gedicht.* bl. 227,

Die in dit vrye lant op Spaignen is gesint,
Al is hy hier geteelt, is een onwettlick kint.

Later werd dit voorzetsel door *tot* vervangen, b. v. in het bekende lied in het *Mopsje*:

Over ettelijke jaren,
Doe grampeer was een kleyn kint,
Waren daar veel kluysenaren
Tot de wildernis gezint.

Bij den infinitivus zeide men altijd: gezind *tot.*

Gezind tot den staat, gezind tot den doop zou men dus kunnen zeggen. Maar daaruit volgt nog niet, dat men ook *staatsgezind, doopsgezind* zeggen mag. In den *Taalgids,* dl. V. bl. 202, vinden wij de volgende opmerking van d^r^. W. G. BRILL: »Behalve in zamengestelde woorden van denzelfden aard als *landzaat, zijdeur, doodstil, sneeuwwit,* is in eenige taal de zamenstelling met een zelfstandig naamwoord als bepalend woord slechts dan naar behooren, wanneer dit bepalend woord tot het hoofdwoord in eene betrekking staat, welke in die taal door eenen bepaalden naamval kan worden uitgedrukt." Deze opmerking is juist. Ik twijfel echter of *landzaat* wel tot de uitzonderingen behoort gerekend te worden. Want *zetten* had oudtijds ook de beteekenis van *bezitten,* in het angelsaksisch komt het nog zoo voor, en een daarvan afgeleid nomen kon dus *bezitter* en bij gevolg, wanneer er van een land of iets dergelijks gesproken werd, *bewoner* beteekenen. Vandaar in het oudhoogd. *himilsâzzun,* hemelbewoners, in het angels. *dunsætas,* duinbewoners, *densætas,* dalbewoners en waarschijnlijk ook de volksnamen *Holtsaten* en *Maresaten.* In deze woorden en in *landzaat* kan dus het eerste deel der zamenstelling eenen casus uitdrukken. Maar hoe juist voor het overige de opmerking van d^r^. BRILL ook moge zijn, wij moeten niet vergeten dat eene taal veranderingen, somtijds groote veranderingen ondergaat. Zoo werd o. a. in vele talen wat men oudtijds door een naamsvalsvorm uitdrukte, later door een voorzetsel uitgedrukt: zelfs gingen sommige naamvalsvormen geheel verloren. Dit had invloed op de zamenstelling. Er waren zamenstellingen, in vroegeren tijd ontstaan uit het aan elkander voegen van een zelfst. of bijvoegelijk naamwoord als hoofdwoord en een zelfst. naamw. in genit. dativ. of welken anderen casus ook als bepalend woord. Later echter werd de betrekking tusschen deze woorden niet meer door een naamvalsvorm, maar door een voorzetsel uitgedrukt. Men was niet meer bekend met den toestand der taal in den tijd toen deze zamenstellingen ontstaan waren, en men maakte uit het bestaan van vele zoodanige zamenstellingen op, dat het met den aard der taal overeenkomstig was, woorden aan een te voegen, die, zoo zij op zich zelven stonden, door middel van een voorzetsel aan elkander zouden moeten verbonden worden.

Maar men begreep toch, dat men hier niet te ver mogt gaan. Men schroomde niet zoodanige zamenstellingen te vormen waarvan het hoofdwoord een zelfst. naamwoord was, b. v. *jaarmarkt, huisjas, handgift, windmolen, hemelvaart, buidelrat;* ook niet, wanneer het hoofdwoord een adjectivum was, b. v. *volkrijk, letterwijs, zeeziek, dienstwillig, handgaauw,* ofschoon het getal

van deze veel kleiner is. Doch was het hoofdwoord een participium, dan werd de oude regel in acht genomen en men verbond de woorden slechts tot één, ingevalle het woord dat aan het participium tot bepaling strekte, daarbij in genit. dativ. of accus. zou moeten staan. Wij kunnen dit wel verklaren. Het deelwoord en het zelfst. naamw., dat het nader bepaalt, zijn zelden zeer innig verbonden: al schrijft men ze aan één, toch verandert de beteekenis daardoor niet zeer veel. Het verschil komt doorgaans hierop neêr: waar de woorden los van elkander staan blijft het deelwoord de kracht van deelwoord behouden en geeft te kennen wat een voorwerp op een bepaalden tijd verrigt of ondergaat; maar waar de woorden tot één verbonden zijn, daar verkrijgt het de kracht van een bijv. naamwoord; daar wordt dus aan geen bepaalden tijd gedacht, maar dat wat het woord uitdrukt als eigenschap van het voorwerp vermeld. Zoo is b. v. de tijger in de diergaarde een *vleesch vretend* dier wanneer hij zijnen maaltijd houdt, maar een *vleeschvretend* dier is hij altijd. Daarbij blijft het echter. Is integendeel het laatste deel der zamenstelling een zelfst. of bijvoeg. naamwoord, dan beteekent die zamenstelling dikwijls iets anders, dan hetgeen de woorden zouden beteekenen wanneer zij ieder op zich zelven stonden, door een naamvalsvorm of een voorzetsel verbonden. Eene *nachtmuts* b. v. is niet eene muts der nacht, ook niet eene muts die bij nacht gedragen wordt, neen, het is eene bijzondere soort van muts, waar men sommige ook wel eens bij dag mee ziet. *Handgaauw* is iets anders dan gaauw van hand, of gaauw met de hand. Maar een *vleeschvretend* dier is altijd een dier dat vleesch vreet, of dat gewoon is vleesch te vreten; *godgewijd* een voorwerp dat aan God toegewijd is: elk deel der zamenstelling blijft zijne eigenlijke en oorspronkelijke kracht behouden. Daarom schrijft ons volk dergelijke woorden wel somtijds aan elkander, maar beschouwt ze toch altijd als meer of minder op zich zelven staande en het eerste der beide woorden in dien naamval staande, welke het deelwoord bij zich behoort te hebben.

Zamenstellingen, bestaande uit een zelfst. naamwoord en het tegenwoordig deelwoord van een transitief werkwoord, kunnen er dus zijn. Men kan spreken van een *broodetend* profeet, een *pijnstillend* middel, eene *hemeltergende* zonde, enz. *Brood*, *pijn*, *hemel* worden dan beschouwd als substantiva, staande in den accusativus.

Daarentegen kunnen er slechts weinig zamenstellingen voorkomen, waarin het bepalend woord een zelfst. naamwoord, het hoofdwoord een verleden deelwoord is, omdat er niet veel verl. deelwoorden zijn, waar een zelfst. naamwoord op andere wijze dan door een voorzetsel mede verbonden kan worden.

Een zelfst. naamwoord in den nominativus kunnen bij zich hebben *geworden*, *gebleven*, *gestorven*, *geboren*, voorts *genoemd*, *geheeten*, *gemaakt*, *gelaten* en enkele andere. Men kan zeggen *man geworden*, *kind gebleven*, *koning geboren*, *slaaf gemaakt*, *zoon geheeten*, *ridder geslagen* enz.

Wat meer zijn er, die een subst. in den dativus bij zich kunnen hebben, b. v. *gegeven*, *gewijd*, *beloofd*, *gebragt*, *gezegd*, *verkondigd* en dergelijke, *bereid*, *benomen*, *ontkomen*, *ontvallen* en verscheidene andere. Men kan zeggen *Gode gewijd*, *den volke verkondigd*, enz.

Onder de weinige werkwoorden, die nog met den genitivus geconstrueerd worden, ken ik er geen, bij welks enkel verl. deelw. die genitivus zou kunnen geplaatst worden.

Een is er echter, dat vroeger dezen naamval bij zich had, maar nu den accusativus, en welks verl. deelwoord inderdaad met eenen accusativus bij zich gebruikt wordt. Het is *vergeten*, en wel wanneer het deelwoord van dit werkwoord active beteekenis heeft. *Vergeten* kan de beide hulpwerkwoorden, *hebben* en *zijn*, bij zich hebben: het eene wanneer men denkt aan de handeling zelve, het andere wanneer men denkt aan den toestand die er het gevolg van is. Zeggen wij *de knaap heeft zijn boek vergeten*, dan geven wij te kennen dat hij dit op zekeren tijd gedaan heeft: misschien denkt hij nu wel aan dat boek. Maar *de knaap is zijne les vergeten*, wil zeggen *hij is zijne les vergeten hebbende*, hij kent zijne les niet meer. Bij dit deelwoord *vergeten* in de laatstgenoemde beteekenis wordt wel eens een zelfst. naamw. in den accusativus gevoegd b. v. *de eer en pligt vergeten dienaar*, d. i. de dienaar die eer en pligt vergeten is. Opmerking verdient het evenwel, dat dit alleen plaats heeft bij *vergeten* en niet bij deelwoorden van andere verba van dezelfde soort (oorspronkelijk intransitive, nu transitief gebruikte verba, wier zamengestelde tijden in het activum zoowel met *zijn* als met *hebben* gevormd worden). Men zegt b. v. niet *de Bilderdijk gevolgde schrijvers* voor de schrijvers die BILDERDIJK (in zijne spelling of in eenig ander opzigt) gevolgd zijn. [1])

Al zijn dus zamenstellingen, uit een verleden deelw. als hoofdwoord en een zelfst. naamw. als bepalend woord bestaande, mogelijk, wij zien toch dat men er bij ons,

---

[1]) Dat oudtijds *vergeten* den genit., *volgen* den dativ. bij zich had, maakt hier geen verschil.

vooral in vroegeren tijd, zeer spaarzaam mede geweest is. *Godgewijd* en *godvergeten* vinden wij bij VONDEL; andere herinner ik mij niet in dien tijd aangetroffen te hebben. Dat men er sedert de laatste helft der vorige eeuw meer heeft gebruikt, is geschied in navolging onzer hoogduitsche buren.

Ook in het Nieuwhoogduitsch kwamen vroeger zulke zamenstellingen weinig voor, ofschoon er in die taal veel meer mogelijk zijn, omdat daar nog een aantal werkwoorden eenen genitivus of dativus bij zich hebben, die bij ons verloren is gegaan en door het eene of andere voorzetsel vervangen. Later echter (volgens GRIMM eerst na 1750) zien wij in Duitschland eene menigte van die zamenstellingen voor den dag komen, vele zelfs, waarin de betrekking waarin de beide woorden tot elkander staan niet door eenen naamval, maar alleen door een voorzetsel kan uitgedrukt worden, b.v. *blutbefleckt*, *goldbeschlagen*, *meerumschlungen*. Men heeft beproefd ze ook bij ons in te voeren. Vooral BILDERDIJK heeft er het voorbeeld van gegeven. *Godgevloekt, godverwaten*, *kunstversierd*, *landverwezen*, *wondgeslagen*, zijn zamenstellingen van deze soort, welke men in zijne werken aantreft [1]). Doch hij heeft, en 't is geen wonder, slechts enkele navolgers gehad. Want wij, die keuriger zijn op onze taal dan de Duitschers, die er meer prijs op stellen onze gedachten juist en zuiver uit te drukken, verwerpen niet alleen al zulke zamenstellingen; maar wij gaan verder, wij verwerpen zelfs die, wier laatste deel een adjectivum is, dat den vorm van een verleden deelwoord heeft, onverschillig of zulk een woord als deelwoord nog bestaat of vroeger bestaan heeft, of niet, b. v.: *genegen*, *belust*, *ervaren*, *bedreven*, *bedroefd*, *bevreesd*, Zij blijven voor ons altijd nog iets van de natuur van het verl. deelwoord behouden, en daarom achten wij ze ongeschikt tot zamenstelling met een zelfst. naamw., welks betrekking daarmede slechts door een voorzetsel kan uitgedrukt worden. *Bloedbelust*, *kunstervaren* en dergelijke zijn bij ons contrabande.

Evenmin als deze zijn derhalve adjectiva als *doopsgezind*, *staatsgezind* en dergelijke goed te keuren.

Maar zijn dan niet *regtsgeleerd*, *schriftgeleerd*, *wetgeleerd* en *godgeleerd*, woorden die wij gedurig zien gebruiken, zamenstellingen van dezelfde soort?

Ik geloof hierop dit te moeten antwoorden. De zelfstandige naamwoorden *regtsgeleerde*, *schriftgeleerde* enz. zijn bekend en reeds sedert geruimen tijd in gebruik. Sedert wanneer? Het is moeielijk, meestal onmogelijk, met zekerheid op te geven, wanneer een woord ontstaan is of wie de oudste schrijver is die het gebruikt. Ik kan dus hier ook niet anders dan de oudste schrijvers noemen, bij wie ik mij herinner ze aangetroffen te hebben. *Schriftgelehrte* vindt men in LUTHERS bijbelvertaling en de nederlandsche, welke naar die van LUTHER gemaakt zijn, hebben het behouden. Voor νομικός heeft LUTHER, en hebben ook de nederlandsche vertalers die hem gevolgd zijn, insgelijks *Schriftgelehrte*; de statenvertaling is, voor zoo verre ik weet, de eerste, die daarvoor *wetgeleerde* geeft; het laatstgenoemde woord is evenwel ouder. *Rechtsgeleerde* en *godtgeleerde* vindt men bij COORNHERT. Hoe moeten wij over den oorsprong dezer woorden denken? Zijn het zelfst. naamw., afgeleid van de bijvoegelijke naamwoorden *schriftgeleerd* enz.? Of zijn het zamenstellingen van de substantiva *schrift*, enz. met het substant. *geleerde?* Is dit laatste het geval, dan zijn het geheel onberispelijke zamenstellingen. Want substantiva, al hebben zij den vorm van participia, volgen, wat de zamenstelling betreft, de regels, die voor substantiva gelden. Laat ik het in eenige voorbeelden aanwijzen. *Vriend* en *gezant* zijn eigenlijk participia, het eene een part. praesens, het andere een part. praeteritum. Doch zamenstellingen als *tafelvriend* en *boetgezant* geven niemand aanstoot, ofschoon zij eenen vriend aan tafel en eenen gezant tot boete te kennen geven en de betrekking tusschen beide woorden dus slechts door een voorzetsel uitgedrukt kan worden. Meent iemand dat deze voorbeelden niet genoeg bewijzen, omdat *vriend* en *gezant* niet meer als deelwoorden herkend worden, laat ik dan *beambte* en *bediende* noemen, woorden, wier vorm nog duidelijk bewijst, dat zij oorspronkelijk deelwoorden zijn. *Hofbeambte* en *kantoorbediende* zijn onberispelijke zamenstellingen, ofschoon wij daardoor eenen beambte *aan* het hof, eenen bediende *in* het kantoor, niet *des* hofs of *des* kantoors (evenmin als door *huisknecht* en *keukenmeid*, knecht des huizes of meid der keuken) te kennen geven. *Krijgsgevanqene* en *staatsgevangene* insgelijks, want het zijn zamenstellingen van de woorden *krijg* en *staat*, met het zelfst. naamwoord *gevangene*, geene afleidingen van de adjectiven *krijgsgevangen* en *staatsgevangen*. Het laatste is, voor zoo verre mij bekend is, nooit gebruikt: het eerste vindt men meermalen, maar het is eerst in gebruik gekomen lang nadat het subst. *krijgsgevangene* in gebruik was, in denzelfden tijd toen men reeds nu en dan enkele andere zamen-

---

[1]) Men zie d^r^. A. DE JAGER in de *Werken der Maatsch. v. Ned. Letterk.* Nieuwe reeks dl. V. bl. 64.

stellingen van dezelfde soort zocht binnen te smokkelen.

Of zijn de genoemde woorden afleidingen van de adjectiva *schriftgeleerd* enz.? KILIAAN geeft *rechtgeleerd*, *wetgeleerd* en *schriftgeleerd* op. Het is mogelijk, dat hij uit de substantiva *rechtgeleerde*, *schriftgeleerde*, *wetgeleerde*, die in zijnen tijd gebruikt werden, in verband met het latijnsche *juris* en *legis peritus*, het bestaan dier adjectiva opgemaakt heeft. Doch, hoewel men stellig in zijnen tijd nog niet, zoo als nu menigeen, sprak van een een *regtsgeleerd advijs*, een *godgeleerd boek* (daartoe gevoelde men te goed wat de kracht en beteekenis van een adjectivum is), het is mogelijk dat die adjectiva (op personen toegepast) in KILIAANS tijd en vroeger reeds in onze taal in gebruik geweest zijn. Want het werkw. *leeren* heeft eenen dubbelen accusativus bij zich. Wordt het in passiven vorm gebruikt, dan moet de eene accusativus, die van den persoon, in den nominativus veranderen; de andere accusativus echter, die van de zaak, hield oudtijds, even als in het Latijn, ook bij het passivum stand. Even als in deze taal literas doctus, zeide men in het oudhoogd. *ewa gilêrt*, en in het middelhoogd. *diu buoch gelêret*. Bij onze oude schrijvers herinner ik mij niet een voorbeeld er van gevonden te hebben. Maar ik twijfel er toch niet aan, of ook in onze taal zal men het deelwoord geconstrueerd hebben met eenen accusativus of, waar het als bijv. naamwoord gebruikt werd, met eenen genitivus, den casus, dien andere adjectiva, welke nagenoeg hetzelfde beteekenen (b. v. *wijs*, *vroed*) bij zich hadden en dien wij ook in het Latijn bij *doctus* en in het oudhoogd. bij *gilêret* aantreffen, waar deze geheel als adjectiva beschouwd worden, b. v. waar zij in den superlativus staan. Van *schriftgeleerd* enz. stelt dus het eerste gedeelte eenen genitivus of accusativus voor en de woorden zijn daarom even goed als *godgewijd* en *godvergeten*.

Men zal zich misschien, om het eerste deel van *doopsgezind*, *staatsgezind* enz. voor eenen genitivus te kunnen verklaren, beroepen op *vergevensgezind* en andere dergelijke zamenstellingen van *gezind* met eenen infinitivus Maar ik geloof, dat al deze woorden van zeer laten tijd zijn en dat men ze zonder er veel over na te denken, gevormd heeft naar het voorbeeld van *achtenswaardig*, *prijzenswaardig* enz. *Vergevensgezind*, *vechtensgezind* en soortgelijke zijn wel niet af te keuren; doch men beschouwe de *s* daarin niet als het teeken van den genitivus, maar eenvoudig als bindletter. Zamenstellingen, wier eerste deel een infinitivus is, hebben altijd, behalve waar die infinitivus in den accusativus staat (b. v. *levenwekker*) eene *s*, hetzij die het teeken van den genitivus is, als in *noemenswaardig*, *levenslust*, *stervensoogenblik*, *lijdensgeschiedenis*, *barensnood*, *scheidensure*, hetzij bindletter, als in *etenstafel*, *drinkensbak*, *varensgezel*.

Het is vreemd, dat men weet dat *spaanschgezind*, *joodschgezind*, *franschgezind*, *roomschgezind*, *lutherschgezind* bestaan, zonder dat daarnevens *spanjesgezind*, of *spanjegezind*, *jodengezind*, *frankrijksgezind*, enz. ooit in gebruik geweest zijn, dat men erkent dat *aardschgezind*, *hemelschgezind*, *wereldschgezind* met *sch* moeten geschreven worden, dat derhalve al die woorden zamenstellingen zijn van *gezind* en een adverbium als bepalend woord — en dat men toch in *doopsgezind*, *staatsgezind* en eenig andere, zamenstellingen met een zelfst. naamwoord meent te zien. Ik kan dit aan niets anders toeschrijven dan aan de kracht der gewoonte. Men heeft die woorden lang met enkele *s* geschreven en het eerste deel daarvan als zelfst. naamwoord beschouwd; men ziet dat de meeste tijdgenooten en de voorvaderen gedurende meer dan derdehalve eeuw bijna alle even zoo geschreven hebben — maar dat is ook de eenige bewijsgrond. En die grond is niet zeer stevig. Want men bedenke, dat het woorden zijn van geheel gelijksoortige beteekenis met sommige die naar aller gevoelen met *sch* moeten geschreven worden. *Roomschgezind*, *joodschgezind*, *wereldschgezind* beteekenen wie, wat zijne gezindheid betreft, *roomsch*, *joodsch*, *wereldsch* is: *staatschgezind*, *doopschgezind*, *koningschgezind* (want waarschijnlijk zal ook dit tot de woorden behooren waarin men de enkele *s* wil behouden), wie, wat zijn gezindheid betreft, *staatsch*, *doopsch*, *koningsch* is. En even als nevens de eerstgenoemde zamenstellingen, *roomsch*, *joodsch* en *wereldsch* in geheel dezelfde beteekenis in gebruik zijn, zoo vindt men ook nevens de laatstgenoemde, insgelijks geheel in dezelfde beteekenis, *staatsch*, *koningsch* (beide o. a. bij HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 1004 en 1007) en *doopsch*, het laatste evenwel zelden, omdat men in de spreektaal altijd *Mennist* zeide en de boekentaal der 17e en 18e eeuw natuurlijk doorgaans aan *doopschgezind*, dat langer was en deftiger klonk, de voorkeur gaf. De heer OUDEMANS t. a. pl. wil *staatschgezind* wel niet verwerpen, maar daarnevens een *staatsgezind* hebben in eenigszins andere beteekenis. Wij hebben zijne woorden boven aangehaald, maar wij vragen nu, geven zij niet juist het bewijs dat zijne stelling niet houdbaar is? Immers het woord *republieksgezind* heeft, voor zoo verre ik weet, nooit bestaan en waar ik *republikeinsch-*

gezind gevonden heb, daar heb ik het steeds gevonden geheel synonijm met *republikeinsch*. En *staatsgezind*, den staat genegen — een schrijver zou het kunnen bezigen van eenen vreemdeling die den staat genegen is, waartoe hij, schrijver, behoort. Maar bij onze geschiedschrijvers heeft het eene andere beteekenis; daar staan de staatschgezinden tegen over de spaanschgezinden: zij zijn het die de partij der Staten toegedaan zijn, die daarom *staatsch* of *staatschgezind* heeten en die men des noods *statengezind* zou kunnen noemen, maar nooit *staatsgezind*. Dat de partij die in lateren tijd tegenover de stadhouderlijke stond geen nieuwen naam voor zich uitdacht, maar dien aannam, waarmede men reeds in den spaanschen tijd de mannen aanduidde, die het vaderland lief hadden en vrijvochten, is bekend. Ook zij moeten dus *staatschgezinden* genoemd worden.

Men merke eindelijk nog op, in welken tijd de woorden *doopschgezind* en *staatschgezind* ontstaan zijn. Beide zijn ontstaan (wij kunnen dat vrij zeker zeggen) in de laatste helft der 16^{e} eeuw. Juist in dien tijd viel het achtervoegsel *sch* zeer in den smaak. Een menigte adjectiva daarmee voorzien vindt men in dien tijd, die men vroeger en later zelden of niet aantreft. COORNHERT b. v. spreekt van een *antichristische* kercke, een *tyrannischen* vreemden Heere, *Dopersche* kercken, *Moysische* ordonnantiën, eene *sectische* Kercke; MARNIX van *hoerische* oncuyscheyt, uwe *inquisiteursche* eerweerdicheydt, hij noemt *duyvelsche* consten wat wij duivelskunsten zouden noemen en zegt meestal niet *catholijk* maar *catholijksch*. En juist in dien tijd zou men de woorden *doopsgezind* en *staatsgezind*, niet uit de adj. *staatsch* en *doopsch* maar uit de substantiva *staat* en *doop* en het deelwoord *gezind* zamengesteld hebben; dit zou wel vreemd mogen heeten.

Dat men ze nogtans meestal niet met *sch* maar met enkele *s* schreef, schijnen wij te moeten toeschrijven aan de moeielijkheid om de *sch*, die de zachtere *sk* vervangen had, uit te spreken. Het moeielijkste was dit waar deze letters vóór de *g* en *h* kwamen, en daar ook liet men ze het meest weg, eerst in het spreken, vervolgens ook in het schrijven. Vandaar de spelling *menskeid* en *kindsheid*, waarvan wij de gevolgen nog zien in het gevoelen van hen, die meenen dat *kindsheid* en *kindschheid* beide oude en goede nederlandsche woorden zijn en dat er tusschen beide onderscheid van beteekenis bestaat, juist even als de heer OUDEMANS onderscheid in spelling en beteekenis meent te moeten aannemen tusschen *staatsgezind* en *staatschgezind*. Vandaar dat UYTENBOOGAERT wel schrijft *spaensche*, *fransche*, *luthersche*, maar *remonstrantsgesinden* (*Kerk. Hist.* bl. 3). Vandaar dat wij bij HOOFT wel lezen *staatschen*, *spaanschen*, *koningschen* maar *staatsgezind* (*Ned. Hist.* bl. 646) *roomsgezind* (ald. dez. bl.) *spaansgezind* (ald. bl. 382).

Dit bragt in eenen tijd, toen niemand eenig juist begrip had omtrent etymologie, de meesten op den dwaalweg. Zij die nadachten over de taal begrepen wel, dat *spaanschgezind* en dergelijke met *sch* moeten geschreven worden, omdat het eerste deel der zamenstelling niets anders zijn kan dan het bijwoord *spaansch*. Maar *staatsgezind*, *doopsgezind*, *koningsgezind*, *aardsgezind*, *wereldsgezind* en dergelijke begon men voor zamenstellingen met een zelfst. naamwoord aan te zien, men bleef ze met enkele *s* schrijven en wij weten, dat deze schrijfwijze tot op onzen tijd door de meesten gevolgd is.

P. LEENDERTZ WZ.

Kakographie. Tot de stukken in den *Navorscher*, die verdienen niet alleen met aandacht gelezen, maar ook van tijd tot tijd op nieuw ingezien te worden, behoort het *Taalkundig zondenregister* uit de *Handelingen der Maatschappij der Ned. Letterk.* overgenomen (*Nav.* XIII. bl. 54 en het vervolg daarop ald. bl. 120 en vlg.) Maar het is nog voor groote uitbreiding vatbaar. Gedurig ontmoet men bij schrijvers van naam woorden, woordverbindingen en constructiën, welke iemand, die geleerd heeft en nog niet geheel vergeten is, wat hollandsch is en wat niet, de haren te berge doen rijzen. Zou het daarom, vraag ik, niet wenschelijk zijn, dat dit register vervolgd werd, dat ieder die er bijdragen toe vond ze verzamelde en mededeelde, en zou de *Navorscher* zich met de zorg willen belasten om ze onder de oogen van het publiek te brengen? In het vertrouwen daarop voeg ik hier terstond eene kleine bloemlezing [1]) bij.

Z. W. A.

Kakographie. Wij gelooven met Z. W. A. dat het zeer wenschelijk is. Wij zullen daarom aan zijne lijst terstond eene plaats geven en die met eenige proeven van nieuwerwetsch Hollandsch vermeerderen. Wij zullen er, zoo dikwijls wij er stof toe hebben, een vervolg op leveren, en verzoeken al onze medewerkers en lezers, die iets vinden wat op zoodanige lijst eene plaats verdient, het op te teekenen en ons mede

---

[1]) Wil de lezer hiervoor *bloem* iets anders in de plaats stellen, het staat hem vrij.

te deelen — wel te verstaan, wat zij van dien aard vinden bij goede schrijvers, want geven wij acht op hetgeen dagbladen enz. ons te lezen geven, dan zou een nommer van den *Navorscher* naauwelijks ruimte genoeg bevatten om de zonden in ééne enkele maand begaan ten toon te stellen. Wil men er bij aanteekenen, uit welke schrijvers de voorbeelden genomen zijn, men zal er ons genoegen mede doen; hoewel wij er dat niet bij zullen mededeelen, dan misschien eene enkele maal wanneer wij dit om bijzondere redenen mogten noodig achten. Mogt iemand omtrent het eene of andere dat op deze of eene volgende lijst voorkomt, nadere inlichting verlangen, hij vrage die, en wij twijfelen niet of hetzij de inzender, hetzij een ander onder de medewerkers van den *Navorscher* zal bereid gevonden worden aan zijn verlangen te voldoen.

BESTUUR.

De leeraar liet een *vaars* zingen.

(Dit deed mij denken aan een ander zingend beest, waar mij onlangs een boer van verhaalde, zeggende: dominee liet een *zalm* zingen.)

De groote koopstad had de heugelijke gebeurtenis met een prachtig gastmaal gevierd. Er was als naar gewoonte, keur geweest van eerepoorten, *vergroende* straten, monarchale aanspraken en verhevene gevoelens.

Had hij de ware stelling, dat *verworpen moet worden elke voorstelling*, waarbij de orde in de natuur wordt omgekeerd, slechts beter toegepast.

De vrede gesloten, hoopte hij, in zake van godsdienst van de algemeene staten een met zijne begeerten overeenstemmend besluit te erlangen.

Edele vaderlandsliefde is de *voorschool* der algemeene menschenliefde, gelijk liefde in den kring der familie of van hen, die ons omringen, de *voorschool* van edele nationale liefde is.

Van zijne vroegste jeugd zich door eene brandende *leerzucht* onderscheidende, werd hij door zijne gegoede ouders naar Keulen gezonden, waar hij het meesterschap in de vrije kunsten verwierf.

Onbegrijpelijk zou het wezen, dat hij in onzen tijd — in betrekkelijken zin vergeten is, zoo niet zijne boeken, hoe menigvuldig ook, bijna literarische zeldzaamheden waren geworden. Maar *verzuimd, als hij thans is*, was hij bij de besten zijner tijdgenooten des te hooger gewaardeerd.

's Mans werken toch bedoelden eensdeels het *verstand der H. Schriften*, die ook hem zelven zoo zeer dierbaar waren, en anderdeels het herstel en de opbouwing der vervallene kerk.

Een beknopt handboek der leer aangaande het wezen des christelijken levens, waarin *eerstens* uiteengezet zou worden, wat alle geloovigen in het gemeen als christenen zijn moeten en in acht hebben te nemen, en *ten andere*, wat de individuën als zoodanig wezen en doen moeten in verschillende kerkelijke en wetenschappelijke betrekkingen.

Werd zijn beeld reeds in een belangwekkend licht geplaatst door onze mededeelingen aangaande zijne *verhouding* tot Dionysius Carthusianus, als dat van den man, die voor kerk en menschheid waarlijk het goede bedoelde en bevorderde, hier treffen wij hem aan *als een*, die gereed was oude vooroordeelen af te leggen, enz.

Hij heeft bijna alle plaatsen bezocht, die voor de geschiedenis des Heeren van bijzondere *aangelegenheid* zijn.

Hoofdzakelijk is het boek ontstaan in de *digte nabijheid* der plaatsen, waar Jezus naar des schrijvers meening geboren werd en zich later ontwikkeld heeft.

Niet dan mensch, is hij *niet eenmaal* vlekkeloos heilig en rein.

Waarschijnlijk zal hem veeleer de groote oppervlakkigheid hinderen, waarmede deze met menige isagogische vraag, het leelijke woord moet er uit, de hand heeft geligt, en *naar menig kritisch raadsel een Franschen slag heeft geslagen.*

Behoudens *honderde* uitzonderingen.

De Christus van Rénan is niet in alle opzigten, die der Celsussen, der Porphyriussen, der Voltaire's, schoon daaraan in menig opzigt verwant. Hij *nadert* veeleer *aan* dien van Rousseau.

Indien het werkelijk blijkt, *gij hebt regt.*

Zij drongen er op aan, hoe noodzakelijk het was *van* onmiddellijk versterking in manschappen en aanvoer van leeftogt te ontvangen.

Dit middel zou hierin bestaan, dat men niet enkel de ontwikkeling beschreef der *wijsgeerige en godsdienstige denkbeelden,* maar bovendien en vooral ook aantoonde, welken invloed elke *godsdienstige crisis* heeft geoefend op de harten en op het maatschappelijke leven zelf.

En zoo kon het haar gelukken *zoowel* lust op te wekken voor de studie der mythologie, welker belangrijkheid door zoo weinigen wordt begrepen, *als ook* den juisten maatstaf te leveren voor de vorderingen, door de wijsgeeren gemaakt vóór het ontstaan des christendoms.

Feiten, waaruit men nu eens *gevolgtrekkingen afleidt* van groote waarschijnlijkheid, dan weer vaste en zekere slotsommen opmaakt.

Bij het bestudeeren van de Ilias en de Odyssea, de Theogonia en de Werken en Dagen ontdekten de geleerden *een veelgodenleer, die beheerscht werd door het begrip van een hoogsten God*, een koning van goden en menschen, een beeld van bijna alle plichten en godsdienstige, maatschappelijke en huiselijke deugden.

Mij trekt aan die krachtige wijze van uitdrukken van Paulus.

Geene hand slaat voor ons den sluier weg, *waar achter ligt het jaar* 1913.

Maar *niet is ons oogmerk* het te laten bij het noemen van dien algemeenen naam: zonde; dat is weinig nuttig, *zoo wij niet bij onszelven aanwijzen bepaalde openbaringen* van die zondigheid.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familie Buys (vgl VI. bl. 268; VII. bl. 155. XVI. bl. 29, 186, 320; XVII. bl. 120). Op de wapenlijst bij SMALLEGANGE *Chronijk van Zeeland* komt mede het wapen voor van eene familie BUYS. — Wie kan mij zeggen tot welke familie BUYS behoorden:

1. CORNELIS en HENDRIK die bij VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, bl. 1485 voorkomen als griffiers van de rekenkamer van domeinen.

2. M^r. JOHAN BUYS van Monnikendam, die in 1604 raad in 't hof van Holland was en in 1614 is gestorven. Zie de RIEMER I. 164, van LEEUWEN 1473.

*
*
*

Geslacht Boellaard. In den zestienden jaargang van den *Navorscher*, blz 316, wordt de vraag gedaan:

Geslacht BOELLAARD en VAN DOORN.

Wie waren de respective ouders van DIRK BOELLAARD en ALIDA VAN DOORN, echtelieden, in 1729 te Meerkerk (provincie Zuidholland) woonachtig?

Tevens zou ik gaarne willen weten, of gemelde ALIDA VAN DOORN tot de familie VAN DOORN behoorde, die tot wapen voerde een burgt in natuurlijke kleur op een veld van goud.

BUSCANDO.

Antwoord.

DIRK BOELLAARD, geboren te Asperen den 9 december 1691, was hoogdijkheemraad van den Alblasserwaard, schout en gaardermeester der heerlijkheid Meerkerk, overleden den 3 maart 1736. Zijn vader was PIETER BOELLAARD de oude EVERTSZOON, burgemeester van stad en baronie, en hoogdijkheemraad van Asperen. Zijne moeder was NEELKE VAN MOURIK, dochter van den schout van Acquoi, PIETER VAN MOURIK. Zij was gedoopt den 13 januarij 1664 en is overleden 1 september 1732. PIETER BOELLAARD en NEELKE VAN MOURIK zijn begraven te Asperen in den toren.

ALIDA VAN DOORN, dochter van GIJSBERT AN D OORN, schout van Asperen, en HELENA ZEGERS, was geboren 21 mei 1698, te Asperen, overleden den 25 julij 1783 te Meerkerk.

Het wapen door haar gevoerd is beschreven in het *Armorial* van J. B. RIETSTAP, Gouda 1861, G. B. VAN GOOR. blz. 314.

»VAN DOORN. »Utrecht. D'arg, à la croix échiq. de sa. et d'or; à la champagne d.... ch- d'une roue de.... C.: un vol."

De wapens van DIRK BOELLAARD en van ALIDA VAN DOORN komen voor op een zilveren zakkokertje wat hun beide tot cachet heeft gediend (in mijn bezit). Het wapen van VAN DOORN verschilt daar van de beschrijving bij RIETSTAP, het is gesneden: boven, het kruis; beneden, het zesspakige rad: gedekt door eene gravenkroon; dat van BOELLAARD gesneden: boven, twee elkander aanziende springende paarden, beneden een kruis: gedekt door een hertogenkroon.

Ook ben ik in het bezit van een wapenboek met een register der familiën, uit welke de drossaarten (die tevens baljuwen en dijkgraven van den lande van Arkel waren) en de raden in de vroedschap der stad Gorinchem zijn verkozen. In dit wapenboek (met kleuren) wordt het wapen van de famillie VAN DOORN omschreven als door RIETSTAP wordt aangeduid, doch de kleuren verschillen. Het wapen van DIRK BOELLAARD vindt men op de kaart van het hoogheemraadschap van den Alblasserwaard.

Mogt de heer BUSCANDO meer ampele informatiën verlangen, zoo ben ik bereid die te geven.

Utrecht. D. J. H. BOELLAARD.

Ruitkleuren der schotsche clans (vgl. XIV. bl. 93; XVI. bl. 86). Reeds zeer vroeg waren de Celten, de voorouders der »Highlanders," beroemd door hunne fraai geverwde wollen stoffen, en zelfs te Rome wekte hunne prachtige bonte kleeding de bewondering op. Vooral de »sagum," zoo als de gestreepte deken heette, die zij over de naakte schouders droegen, werd met veel

zorg bewerkt, en de Franken en Saksen poogden het fabrikaat na te maken. Wie zou denken, dat onze verfijnde negentiendeeeuwer nog het eerste bewerkte kleedingstuk der zoogenaamde barbaren, op reis met zich voert? De »plaid" of »tartan," die bij den Highlander nog een kleedingstuk is, doch voor den reislustige een artikel van comfort of een reisinsigne, is niets anders dan de »sagum" der Celten. Het woord »sagum" herinnert het natuurlijke kleedingstuk, het beestenvel, dat denzelfden naam droeg, en door de wollen stof vervangen werd. In het Gaëlisch (de oude schotsche taal) beteekent *sac*, huid, vel. JAMES LOGAN, de schrijver van *The Scottish Gaël, or, Celtic Manners, as preserved among the Highlanders* (London 1831), haalt plaatsen aan uit DIODORUS en PLINIUS, waarin sprake is van bonte, gestreepte en geruite stoffen, die door de Celten werden gedragen. De naam *breacan*, dien de Highlander aan zijn opperkleed geeft, wordt ook als een bewijs aangevoerd voor de oudheid der ruitkleuren, want het oude celtische woord *breac* beteekent geruit. De iersche wetgever ACHY EDGATHACH was, zegt men, de eerste die wetten stelde op het dragen van kleuren, en ze tot teekenen van rang of eer maakte. In Schotland en Ierland wees het aantal kleuren eens den rang van den drager aan; zoo droeg een koning of opperhoofd 7, een druïde 6, een edelman 4 kleuren in zijn tartan. Later werd men minder stipt in het navolgen dezer wetten, en raadpleegde men slechts vermogen of smaak bij de keus zijner kleuren. Groen en zwart met een dun rood streepje waren algemeen in zwang, doch sommige distrikten onderscheidden zich door bonte of eigenaardige patronen. Badenoch was bekend door zijne roode, Lochaber door zijne buitengewoon opzigtige tartans. De gesteldheid van den bodem was een voornaam wetgever bij het verwen der stoffen, want de planten die in eene streek groeiden, en die bij bepaalde verwbereidingen te pas kwamen, beslisten de keus. De Hooglanden waren minder met zekere planten bedeeld, dan die gedeelten van het vaste land waar eens andere celtische stammen stoffen bereidden, die de bewondering der beschaafde Grieken en Romeinen hadden opgewekt. Die Celten vervaardigden eene stof, die het tyrische purper evenaarde. Men meent dat de hyacint bij het mengen van die kleur gebruikt werd, doch PLINIUS spreekt van het *vaccinium*, waarmede, volgens sommigen, de blaauwbes bedoeld wordt. Nog heden zijn de Higlanders bedreven in het verwen van kleedingstoffen, want de overlevering heeft de namen der planten bewaard, die hunne voorouders bij het bereiden van werven gebruikten. De highlandsche buitenvrouw is zeer handig in het verwen met alle mogelijke kleuren en bastaardkleuren. Omtrent het tijdstip waarop iedere clan zijn bijzonder patroon aannam, verkeert men in het onzekere. Het aartsvaderlijke leven en het familiezwak waren van zelven oorzaak, dat iedere stam zich een onderscheidingsteeken of blazoen koos. Verschil van smaak, de planten die de streek opleverde en het toeval zullen voornamelijk hunne keus geleid hebben. Wanneer de jeugdige Highlander voor 't eerst eene dappere of uitstekende daad had verrigt, beloonde men hem met een tartan, dat een even groot eerbewijs was, als bij meer beschaafde volken de ridderslag; hij werd dan als lid van zijnen stam beschouwd en mocht met zijne huisvrouw het blazoen voeren. In een oud schotsch minneliedje zingt de Highlander een meisje uit de Lowlands toe:

»Bra' sall the setts o'your braid tartans be,
If ye will gang to the north Highlands wi'me."

Dat is: »schitterend zullen de patronen van uw breede tartans zijn, Indien ge met mij gaat naar de noordelijke Highlands."

Toen Engeland om het nationaal gevoel der Schotten te onderdrukken, het dragen van clanskleuren verbood, moest het gebruik sterk verminderen. Is het wonder, dat later de Highland Society, in het leven geroepen door de scottomanie, die de werken van WALTER SCOTT en ROBERT BURNS hadden opgewekt, vergeefs trachtte na te vorschen welke bepaalde kleuren de verschillende schotsche familiën gevoerd hadden? Wel heeft men lijsten der clan- en familietartans opgemaakt, doch voor de juistheid wordt niet altijd ingestaan. JAMES LOGAN, aan wiens boek ik de meeste dezer bijzonderheden ontleen, geeft aan het slot van het tweede deel eene lijst van clantartans, waarin zoowel de breedten der strepen als de kleuren zijn aangeteekend, en waarvan de juistheid, volgens zijn zeggen, boven allen twijfel verheven is. De dichterlijke indrukken der Waverley novels deelden zich destijds zelfs aan de modewereld mede, men droomde van schotsche Hooglanden en schotsche ruiten. Niet zelden zag men ruitkleuren van clans, die elkander voorheen een eeuwigen haat hadden gezworen, vriendschappelijk rondwandelen of vreedzaam aan denzelfden disch zitten. Ook in ons land drong de ruitenmanie door. Indien onze slooten bergstroomen, onze knotwilgen »pine-trees blue" geweest waren, en het landschap verder gestoffeerd met »antler'd monarchs of the waste," »fearful glens" en »bold cliffs,"

dan zou men zich in de Highlands gewaand hebben.

Wat de beteekenis van het woord *tartan* betreft, aan de wollen stof in 't algemeen en aan een stuk of deken van die stof gegeven, men leidt het woord af van het celtische *tarstin*, d. i. kruiselings, overdwars. In Frankrijk noemt men een soort van wollen stof *tiretaine*, welken naam men denzelfden oorsprong toekent.

Dat men voorheen aan iedere kleur eene bijzondere beteekenis toekende, zooals de heer KONING meent, is niet waarschijnlijk, want zelfs in het belangrijke en breedvoerige werk van LOGAN, die volbloed Highlander van origine was, wordt geen enkel woord daarover gezegd Wel droeg de highlandsche geestelijkheid, ongeveer 120 jaren geleden, toen het »clanship" nog in volle glorie bestond, kleuren die bijzonder stemmig waren. De »breacan na'n clerach," d. i. »tartan of the clergy" bestond uit een wit, zwart en grijs ruitpatroon.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Geslacht Muijlwijck. J. v. N. wenscht door middel van den *Navorscher* inlichtingen te verkrijgen omtrent den *naam*, *betrekking*, *woon-* en *geboorteplaats* van WILHELMUS MUIJLWIJCK, gestorven 1574, begraven 1575. Waar is hij gestorven en begraven?

Geslacht van den Bergh (vgl. XVII. bl. 59, 119). In *Beschrijving van Tiel* door mr. E. D. RINK, vindt men veel aangaande de famillie COCK. Welligt kunnen ook de navolgende aanteekeningen van nut zijn. WILLEM VAN OIJEN, heer van Figenhof, (zn. van HENDRIK en JOHANNA VAN LIESVELD) geb. te Tiel? den ... st. te? den? 170. tr. te? 1 maart 1698 ADRIANA PIPER (dr. van LOUIS en JOHANNA WILHELMINA COCK) geb. te? 9 februarij 1672, st. te? den? 1732. Haar kwartieren zijn:

PIPER.	COCK.
DE HAENE.	VAN BENTHEM.
VAN WEERT.	BIËL.
DE CWEEL.	DE FIORIJ.

WILLEMS zuster GEERTRUIDA ged. 1 dec. 1680 tr. 1e huw. HENDRIK COCK en in 2e huw. den kapitein ARNOLD PAUS.

HENDRIK JAN VAN OIJEN (zn. van den luit. generaal LOUIS ANTHONIE en van MARIA LEOPOLDINA CATHARINA DE QUAIJ) geb. op St. Andries 7 oct. 1750, eerst in hollandschen, daarna in zweedschen en oostenrijkschen dienst, was erfgenaam zijner nicht JOHANNA HENDRIKA COCK, wed. van PIETER VAN DEN BERGH. HENDRIK JAN st. te Presburg in 1801 ongetrouwd. De familienaam van COCK is vervolgens overgegaan op zijn' neef den generaal majoor LOUIS ANTHONIE VAN OIJEN (zn. van den luit. generaal ADRIAAN LEOPOLD en BALTHAZARINA WILHELMINA PASQUES DE CHAVONNES), en later op diens zoon en kleinzoon.

ANDANTE.

Familie Scheidius (vgl. XVII. bl. 63 en 120). Ter aanvulling van het op bl. 120 voorkomende, betrekkelijk de ouders, zusters en broeders van den leidschen professor EVERARDUS SCHEIDIUS, diene nog het navolgende:

Zijn grootvader HERMAN SCHEIDIUS, uit een hessisch geslacht gesproten, leefde in het einde der 17e en het begin der 18e eeuw en was opperjagermeester in het graafschap Neuwied. Misschien was de betrekking erfelijk en staat daarmede het familiewapen in verband, hetwelk een hert voert boven de kroon of helm, en een dito in het veld.

Zijne moeder was SOPHIA VAN MAANEN, welke op 8 aug. 1763 te Wageningen, de standplaats van haren echtgenoot, overleed.

Hij had twee broeders, HERMAN en JACOBUS, en eene zuster PETRONELLA HENDRIKA, welke gehuwd was eerst met den heer PIETER HENDRIK VAN TEIJLINGEN, later met den heer BUIJS. Van HERMAN, den oudsten, is mij niets bijzonders bekend, dan dat hij twee dochters naliet. De jongste JACOBUS, geb. in 1754, werd den 4 aug. 1776 als predikant te Nijmegen bevestigd, was van 1789 tot 1792 aumonier bij de ambassade te Parijs en daarna fransch predikant te Delft, waar hij 21 junij 1801 overleed. Hij was gehuwd, eerst met ADRIANA BOONEN, geb. 25 oct. 1761, overl. in 1789; later, te Delft, met ANNA LOUIZA MAIZONNET, wed. REMY, geb. 30 jan. 1760, overl. 1 junij 1848, en liet verscheidene kinderen na.

Omtrent EVERARDUS zelven, zijn broeder JACOBUS en zijn zoon JOAN FILIP als geleerden, vindt men bijzonderheden in het *Woordenboek* van NIEUWENHUIS, de *Volksencyclopedie* en COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem*, deel III. bl. 383 en 389. Zijn kleinzoon EVERARD SCHEIDIUS, die ook weder verscheidene volwassen zoons heeft, is thans nog practiserend advocaat en auditeur militair te Arnhem.

J. S.

Onbekend wapen. Een balk, waarop drie zespuntige sterren, de balk vergez. met drie merletten. Wie kent dit wapen, aan wien behoort het en welke zijn de kleuren?

ANDANTE.

MENGELINGEN.

Steek. Bij 't lezen der geschiedenis van den hoed, in *Nav.* XVII. bl. 38 ezv. herinnerde ik mij uit de dagen van olim de volgende regels uit een straatdeuntje:

Steek! steek! eeuwige steek!
Driemaal soep in eene week.

Heeft het betrekking op de eene of andere soepuitdeeling in 't begin dezer eeuw?

J. C. K.

Overeenkomst van het Hollandsch en Engelsch. Als curiositeit deel ik aan de lezers van den *Navorscher* het volgende hollandsch-engelsch lied mede, overgeschreven uit het januarij-nommer (bl. 19) van de *Notes and Queries* en om de gelijkluidendheid aardig genoeg, om hier eene plaats te vinden. De woorden, hier cursijf gedrukt, zijn die, welke nu verouderd geraakt, niettemin zuiver oud-Engelsch zijn.

Naer Oostland willen wy ryden,
(Nigh Eastland will-en we ride-n),
Naer Oostland willen wy meê,
(Nigh Eastland will- en we *mid*,)
Al over die groene heiden,
(All over the green-e heath-e,)
Frisch over die heiden,
(Fresh over the heathe,)
Daer isser een betere steê.
(There is there *ane* better-e sted.)

II.

Als wij binnen 't Oostland komen,
(As we *binnon* th'Eastland come-n,)
Al onder dat hooge huis fyn;
(Al under that high house fine:)
Daer worden wy binnen gelaten,
(There *wurdon* we *binnon gelaeten*,)
Frisch over die heiden.
(Fresh over the heathe,)
Zij heeten ons willekom zijn.
(They *haten* us welcome *syn*.)

III.

Ja, willekom moeten wy wesen,
(Yea, welcome might-en we *wesen*,)
Zeer willekom moeten wy zyn;
(*Sair* welcome might-en we *syn;*)
Daer zullen wy avond en morgen,
(There shall- en we even and morning),
Frisch over die heiden,
(Fresh over the heath-e),
Noch drinken den koelen wijn.
(*Nu* drinken the cool- en wine.)

IV.

Wy drinken den wijn er mit schalen,
(We drink-en the wine there *mid scealum*,)
En 't bier ook zoo veel ons belieft;
(And th' beer *eke* so *fela* us *leve;*)
Daer is het zoo vrolyck te leven
(There is it so *freolic* to live-n,)
Frisch over die heiden,
(Fresh over the heath-e,)
Daer woonter myn zoete lief.
(There *wonneth* my sweet-e love.)

D. G. J.—

Lijsten van personen in Indië (vgl. XVII. bl. 128). A. zal op zijne eerste vraag het antwoord vinden bij VALENTIJN in zijn bekend werk over Indië, 4e deel, 1e stuk, fol. 378, waar eene lijst voorkomt van de heeren equipagiemeesters van 1630 tot 1724. Voor de naauwkeurigheid dezer lijst kan ik evenwel niet instaan, want in alle daar voorkomende lijsten kan men wel verbeteringen aanbrengen. Dit heeft mij reeds vroeger aanleiding gegeven ze te herzien en gedeeltelijk aan te vullen tot op 1795; maar geen uitgever daarvoor hebbende kunnen vinden, heb ik dezen arbeid gestaakt; mogt A., de vrager van de namen van de opperhoofden van Palembang (vgl. XVII. bl. 42), of andere medewerkers van dit tijdschrift, mij een uitgever kunnen opgeven, dan zoude ik zeer gaarne het afgebroken werk weder opvatten, want ik ben het met de redactie eens, dat zoodanige lijsten niet wel in den *Navorscher* kunnen worden opgenomen, hoewel het schijnt dat — om een geijkten term daarvoor te gebruiken — aan dergelijke lijsten behoefte bestaat.

A. moge het mij ten goede houden, dat ik de opmerking maak dat zijne vraag betreft de commandeurs en equipagiemeesters bij de oostind. compe., want de admiraliteitsmarine hier te lande had niets gemeen met noch stond in betrekking tot de oostind. compe.

De tweede vraag kan door mij niet beantwoord worden.

LABORANTER.

Oude officiersboekjes (vgl. XVII. bl. 95). Er bestaan *Naamregisters van de officieren*, waarschijnlijk van vóór 1725 tot 179. (?) althans de derde druk van 1725, uitgegeven bij R. BOITET te Delft en die van 1792, uitgegeven te 's Gravenhage bij J. THIERRY en C. MENSING, zijn mij bekend. Mogelijk is er bij het departement van oorlog of in deze of gene bibliotheek een compleet exemplaar aanwezig.

Van de *naamregisters* uit het begin dezer eeuw zijn mij bekend die van 1803 en 1804; deze zijn mede uitgegeven in den Haag bij J. THIERRY en C. MENSING.

Monument op den Leeuwenberg (vgl. XVII. bl. 127). In de Werken van J. VAN VONDEL, uitgave VAN VLOTEN, deel II. bl. 317, vindt men een gedicht op ANDRIES DE GRAEF, Ouden Raad en Rekenmeester der Graaflijkheid van Holland en West-Friesland, nu Oud-Burgemeester en Zeeraad t' Amsterdam, waarin o. a. van dezen gezegd wordt:

De GRAEF, die ....
En rijker inkomst, rust, het heerlijk ampt (en staten
Van 't Rekenmeesterschap en graaflijk (Raadsgezag
Zijn vaderstad ten dienst uit liefde heeft (verlaten, enz.

In het gedicht op het monument is kennelijk terugslag op deze regels; zelfs klinkt de laatste regel daarvan ietwat vondeliaansch.

Hoe dit zij, in allen gevalle is het, het familiewapen daarbij in aanmerking genomen en het jaartal 1666, naar mijne meening, duidelijk, dat hier op denzelfden persoon gedoeld wordt, en dat wij dus weten, wie het monument daar geplaatst heeft.

Ter aangewezen plaatse bevindt zich nog een gedicht van VONDEL op het wapen van ANDRIES DE GRAEF, en een ander op zijn buitengoed, dat Vredehoef heet. Kan dit laatste ook de oude naam van de tegenwoordige bezitting van den heer MIJNSSEN zijn?

Amsterdam A. H.

Cartesiaansche pennemessen. Deze werden onder andere goederen in 1697 uit Holland ten behoeve van Oostindië ontboden. Hoe kwamen deze aan dien naam?

LABORANTER.

Verbena (vgl. XVII. bl. 96). Bij WESTENDORP, *Verhandeling over de Noordsche Mythologie* of VAN DEN BERGH, *Woordenboek der Ned. Myth.*, heb ik niets over de verbena als tooverkruid kunnen vinden. Toch zou het gewaagd zijn, daaruit te besluiten, dat in ons land aan het plantje geen wonderbare eigenschap werd toegeschreven, want in Engeland, Duitschland en zuidelijk Europa was dat bijgeloof eens algemeen verspreid, en hier en daar leeft het zelfs nog voort. Reeds de Druïden kenden de heilzame eigenschappen van de verbena, en wendden ze aan bij wonden, hersenziekten, enz. Het volk was gewoon in de natuurlijke geneesmiddelen der priesters geheimzinnige krachten te zien, welk bijgeloof de Druïden zooveel mogelijk ondersteunden. Bij alle genezingen werden wonderlijke gebaren en tooverformulieren te pas gebragt, ten einde bij het volk eerbied en geheimzinnige vrees voor hun stand op te wekken, en een invloedrijke rol te spelen. De schaapherders in het noorden van Frankrijk spreken nu nog bij het plukken van verbena geheimzinnige en voor hen zelven onverstaanbare woorden uit; zij gebruiken de plant niet alleen als natuurlijk geneesmiddel, maar schrijven er ook eene wonderbare kracht aan toe. De Galliërs strooiden verbena op de plaats waar een gastmaal gehouden werd, ter bevordering van vrolijkheid en goede kameraadschap; iets wat bij de feestmalen dier onmatige en prikkelbare heeren wel eens gemist werd. Wanneer men in die oude tijden de verbena verzamelde, trok men eerst een kring om de plant, dan bragt men de linkerhand heimelijk van onder den mantel te voorschijn, als ware men bevreesd om gezien te worden, rukte de plant met wortel en al uit den grond en wierp haar in de lucht; daarna besproeide men de plaats met honig, tot schadevergoeding voor den roof van zulk een kostbaar kruid. PLINIUS, zegt JAMES LOGAN (*The Scottish Gaël, or Celtic Manners, etc.*), verhaalt, dat ook de Romeinen den ouden en bijna algemeen verspreiden eerbied voor de verbena koesterden. Wanneer herauten werden afgevaardigd, dan plukten zij een bosje verbena (Latijn: verbenacum), en namen dat tot welslagen mede; van daar kregen zij den naam »verbenarii". Ook de Grieken en de oostersche wijzen gebruikten verbena bij hunne godsdienstplegtigheden. Later schijnt onder de vele heidensche denkbeelden en bijgeloovigheden, die in den christelijken godsdienst werden overgeplant, ook de verbena een christelijk pakje te hebben aangetrokken. Uit de *Revue Brittannique*, sept. 1864, article »*Botanique légendaire*" teekende ik aan: »Il ne serait pas aisé de voir pourquoi ces grêles épis de fleurs grises ont joui d'une telle reputation, si nous n'en trouvions la raison dans ces vieux vers:

»Hail to thee holy herb!" etc.

»Salut, herbe sainte! C'est croissant sur le sol du mont des Oliviers que tu as été trouveé pour la première fois. Tu es bonne pour bien des maux, et tu guéris bien des plaies; au nom du doux Jésus je t'enlève de la terre."

U. A. C. LOFFELT.

GESCHIEDENIS.

Staatkunde van het kerkenzakje (vgl. A. R.). Bij gelegenheid eener buitengewone collecte te Dordrecht in december 1788, werden de volgende regelen in het kerkenzakje gevonden:

Als 't regt gehandhaafd wordt, de Dwinglandij verdrukt,
En men de Plonderaars hun Plonderzugt ontrukt,
Door hun naar Gods Bevel op 't allerstrengst te straffen
Zal Dordtrechts Burgerij den armen hulp verschaffen:
Maar nu de Regter slaapt, het kwaad ziet voor zijn oogen
En tot Oranjes Eer met Blijdschap wil gedoogen
Dat men elkander moort en van elkander steelt
Wordt hier op dezen dag geen Penning uitgedeelt.
't Is Billik dat de Prins het volk dat voor hem woedt,
In hunne Nood nu help en kleed en dekt en voed,
Wij geven niet een duijt, maar zullen de arme Keesen
In dese Felle kout in Nood behulpzaam wesen.

H—g.

Cornelis Tromp (vgl. XVII. bl. 105, 130, 161). Hij is volgens HOOGSTRATEN, *Hist. Woordenboek*, geboren te Rotterdam 9 sept. 1629. Zijne moeder wordt DINA DE HAAS genoemd.

Middelburg. W. A. H. G.

Dirk Cornelisz. Tromp (vgl. XVII. bl. 131). Ik kan de vraag niet beantwoorden; maar de overeenkomst der voornamen maakt het waarschijnlijk. Het verdient opgemerkt te worden, dat wij hier eene WILLEMPJE CORNELIS TROMP, weduwe van CORNELIS RAAPHORST, vinden, terwijl de admiraal CORNELIS TROMP gehuwd was met MARGARETHA VAN RAAPHORST. A. H.

Geschiedenis van den hoed (vgl. XVII. bl. 38, 98, 129). Ik geloof, dat zoowel de *Neue Frankfurter Zeitung* als het *London Journal* geput hebben uit het volgende werkje:

»*Hints on Hats; adapted to the Heads* »*of the People*. By HENRY MELTON of Re»gent-Street, with curious woodcuts of the »various style of Hats worn at different »periods. 8vo. JOHN CAMDEN HOTTEN, »London (1 sh. 6 d.)

Mijn geloof is eenvoudig hierop gebaseerd, dat er voor zoo ver mij bewust is, geen ander dergelijk werk bestaat.

H. TIEDEMAN.

De hollandsche vlag (vgl. A. R.; XV. bl. 4, 228, 289, 355; XVI. bl. 35, 98, 163; XVII. bl. 130). In het laatst uitgekomen nommer van den *Intermédiaire* — die, ik moet het met leedwezen constateeren, meer en meer begint te sukkelen en achteruit te gaan — leest men het volgende (zie n°. van 10 mei 1867, kol. 28).

Henri IV et le Drapeau tricolore. Que notre roi HENRI ait accordé à la Hollande le droit de porter un pavillon aux couleurs rouge, blanc et bleu, c'est ce que je ne sais pas; mais M. PAULIN PARIS le dit dans ses *Curiosités historiques*, 1855, p. 206, et je connais trop la solidité de la critique, en fait de documents, de ce savant estimé, pour n'être pas disposé à croire un fait, tout au moins singulier. Ce que je sais, avec tout le monde, c'est que les trois couleurs n'étaient pas, avant la Révolution, les couleurs françaises. Le drapeau de la France était blanc, et cela au moins depuis CHARLES VII. Les couleurs que HENRI IV donna à la Hollande étaient les siennes, celles de ses livrées, qui furent celles des rois LOUIS XIII, LOUIS XIV, LOUIS XV, LOUIS XVI, LOUIS XVIII et CHARLES X."

Een andere medearbeider zegt een kolom verder:

»Je signale un ouvrage assez peu connu, qui porte le N°. 397 dans le dernier catalogue de la librairie AUBRY (1867), et qui est intitulé: *Histoire du drapeau tricolore et de la Révolution Francaise* (par DESLOGES, Paris, 1839, in-8), comme pouvant apporter, peut-être, quelqu'éclaircissement à la question posée par lui. N'ayant pas l'ouvrage sous la main, je ne puis lui garantir une répouse péremptoire, mais très-probablement ce fait important y est mentionné."

H. TIEDEMAN.

Herten in Nederland (vgl. XVII. bl. 105, 161). Behalve op verscheidene plaatsen in min of meer getemden staat, komen zij voor in de geldersche bosschen en in Overijsel. Deze echter zijn doorgaans uit de nabij zijnde duitsche bosschen bij toeval verdwaalde exemplaren.

A .A. F. P.—K. D. H. L.

Shakspere en de draagbare kanonnen. SHAKSPERE is voor velen een duivelskunstenaar. Hij heeft alles voorzien en alles voorspeld. De eene beweert dat men in zijne werken kan lezen, hoe hij een voorgevoel had van den atlantischen telegraaf, een ander bewijst dat de dichter in zijn »mind's eye" de stoommachine aan den horizont der toekomst bespeurde. De engelsche courant *The Era* laat hem voorspellen dat Hermit op de Derby races overwinnaar zoude zijn; dr. KIDD te Londen houdt hem voor een uitnemend geneeskundige, die de geheimen van de chloroform reeds lang vóór ons doorgrond heeft, terwijl de *Kölnische Zeitung* hem hemelhoog verheft als profeet der luxemburgsche kwestie. Thans is hij ook uitvinder der draagbare kanonnen geworden, zoo als uit de volgende regelen van *Hamlet* [1]) (Act. V, Scene IV.) blijkt:

OSRIC.

The king, sir, hath waged [2]) with him six Barbary horses: against the which the has imponed [3]) as I take it, six French rapiers and poniards, with their assigns, as girdle, hangers, or so: Three of the carriages, are very dear to fancy, very responsive to the hilts, most-delicate carriages, and of very liberal conceit.

HAMLET.

What call you the carriages?

OSRIC [4]).

The carriages, sir, are the hangers.

HAMLET.

The phrase would be more german to the matter, if we could carry cannon [5]) by our sides: I would it might be hangers till then etc.

OSRIC.

De koning, sir, [6]) heeft met hem om zes barbarijsche paarden gewed; waartegen hij, naar ik verneem, zes fransche degens en ponjaarden met hun toebehooren, zoo als gordels, hangriemen enz. heeft verpand. Drie van de affuiten zijn in waarheid der fantazij zeer dierbaar, bij uitstek geschikt voor de gevesten, hoogst sierlijke affuiten en van eene smaakvolle vinding.

HAMLET.

Wat noemt gij affuiten?

OSRIC.

De affuiten zijn de hangriemen, sir.

HAMLET.

De benaming zoude beter voor de zaak passen, indien wij geschut aan onze heupen konden dragen; zóó lang wenschte ik wel *hangriemen* te behouden.

H. TIEDEMAN.

Molenzeilen, eene partijleus. Bij het opruimen van oude familie-papieren vond ik den volgenden brief. Tot regt verstand dient, dat de zeilen aan de molens des zomers om het andere een wit en een rood zijn, doch des winters worden die door gele (okerkleur) en bruine vervangen.

Zaandijk 25 october 1795.

De Burger.......
te Koog.

De zijlen van den moole het Big loopen hier gedurig in het oog; daarvoor worden nieuwe aanzoeken gedaan: zo zelfs dat indien dit voortduurd, gij mooglijk door 't committé van waakzaamheid vriendelijk zult verzogt worden om dien aanstoot weg te nemen.

Zeer aangenaam zoude het mij zijn, indien gij dit verzoek wildet voorkomen.

Daar uw molen nu de eenige is op onze plaats die met zulke hoog geele zijlen maalt, en dus uitmunt, twijfel ik niet of gij zult den eenen dag of de ander op een U meest geschikte wijze hier in wel voorzien, en dan blijft dit tusschen ons.

Uw vrind,

. . .

Of deze waarschuwing van een lid van 't committé eenig gevolg gehad heeft en aan den vriendenraad gehoor gegeven is, weet ik niet; het bewaren van den brief

---

[1]) Er zijn, zoo als men weet, drie hoofduitgaven van den *Hamlet*, de twee quarto-edities van 1603 en 1604 en de folio-editie van 1623. De quarto-uitgave van 1604 is in 1605, 1609 en 1611 herdrukt. Zij heeft den tekst verstrekt voor de uitgaven van JOHNSON, STEEVENS, REED en MALONE. Ik heb daarentegen hier de folio-editie van 1623 gebruikt, omdat er, naar mijn oordeel, geen twijfel bestaan *kan* of de veranderingen in deze uitgave zijn daarin gebragt op uitdrukkelijk verlangen, zelfs met medewerking van SHAKSPERE.

[2]) *Waged* in de folio-editie; *wagered* in de quarto's.

[3]) *Imponed* in de folio-editie; *impawned* in de quarto's.

[4]) Hier heb ik eene alleenspraak van HORATIO weggelaten.

[5]) In de quarto-edities is de lezing *a cannon*, en zoo heeft de heer KOK dan ook vertaald, maar *cannon* alleen is, geloof ik, verkieslijker. Zoo heeft SHAKSPERE zelf gedicht, want in de folio-editie wordt het lidwoord *a* weggelaten.

[6]) Daar wij voor dit woord geen juist equivalent bezitten, zoo heb ik het behouden, om het onpoëtische en afschuwelijke „mijnheer" te vermijden.

getuigt evenwel dat men toen reeds het curieuse van de ergernis opmerkte. En als men let op hetgeen wij omtrent de kleur der zeilen aanmerkten, is het te vermoeden, dat ook in dit opzigt eene gansche revolutie voorgevallen zal zijn, daar het grootste deel der handelslui en fabrikanten wel niet tot de oranjepartij behoorden.

H.—g.

Dirck Gerritsz. Schoen. Deze moet van Knollendam geboortig zijn. Hij voerde het bevel over het ammunitie- en victualie-schip de *Goude Munnik* behoorende tot de vloot, onder JACOB BINKES, naar de Westindiën afgezonden, welk schip bij het gevecht voor Tabago, 3 maart 1677, verbrandde. Na dit gevecht, door BINKES naar het vaderland om secours uitgezonden, kwam hij dan ook als vice-kommandeur van 5 schepen bij de vloot terug. Zie SYLVIUS, *Vervolg op Aitzema* bl. 39 en 95 van het 15ᵉ boek. Is er van dezen scheepsbevelhebber ook iets meer bekend dan hetgeen aldaar te lezen is?

H.—g.

Eene oude straf. In het oude zwolsche stadregt komt een artikel voor over *gasten, de also zwaerlic verbannen sin, dat men niet zingen en mochte.* Wat voor straf is dit? Komt iets dergelijks ook elders voor?

D. G. J. DOZY.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Anonymen en pseudonymen (vervolg van bl. 137).

I. Vragen. 1. Wie schreef:

Bedenkinghe van TIMOTHEUS VERINUS *hoe ongefundeert sommige geleerde Theologanten heterodoxien en nieuwigheden worden te laste gelegd.* Leid. 1674. 4°.

Bedenkingen over een brieff geschreven wt de classis van Z.-Bevelandt aan het classis van Walcheren door TIMOTHEUS VERINUS. 1674.

2. Ik vond ergens den *Advokaat der vaderl. kerk* toegeschreven aan W. RANSEL e. a. met bijvoeging, dat deze ook geschreven had: *Eer en zaak van koning Jezus verdedigd tegen deszelfs schijnvrienden.* 's Gravenhage 1771. Ik gis, dat men bedoelde den *Advokaat der R. K. kerk.* Vrage: bestaan er gronden om laatstgenoemd geschrift aan RANSEL toe te schrijven?

3. In den catalogus A. VAN HALMAEL wordt onder n°. 25 aangetroffen: *Brief van prins Willem V van 17 jan.* 1785. *Met aanteek.* [Van mr. B. VOORDA]. 8°. Vrage: zijn die aanteekeningen naamloos, en zoo ja, hoe is de juiste titel van het werk?

4. Wie kan mij den juisten titel opgeven van [F. BERNARD] *Vrije gedachten van een burger over het verval van 't gemeenebest der Vereen. Nederlanden.* 1782.

5. LIVINUS DE CLERCQUE heeft eene geschiedenis van het leven van den H. LIVINUS, aartsbisschop en martelaar, patroon der stad Gend uitgegeven, met de initialen L. D. C. Wie kan mij den titel opgeven?

6. A. POIRTERS heeft, volgens PLACCIUS, n°. 1958 de volgende naamlooze geschriften uitgegeven, naar welker hollandsche titels ik te vergeefs zoek:

Cor deo sacrum. Antv. 1660. 8°.
Columba in caverna maceriae. Ib. 1648. 8°.
Miracula B. M. Virginis Hallensis. Brux. 1657. 8°.
Quatuor novissina P. Stanihurstii. Antv. 1644. 8°.
Suffragia sanctorum. Antv. 1659. 16°.

7. PLACCIUS noemt behalve die nog andere werkjes, welker hollandsche titels ik niet vinden kan: ofschoon hij zegt, dat ze in die taal verschenen, als:

MATTHAEUS SCHRICK, *Manus hominis et dies hominis Christiani.*

HENRICUS NEMIUS, *Maria Mater misericordiae ad vocem fidelium animarum Brux.* 1638. 16°.

JODOCUS ANDRIES, *Mortem laetam obtinendi modus.*
» » *Negotiatio spiritualis.*
» » *Memoria Passionis.*
» » *Praesidium adversus peccatum.*
» » *Brevis exercitatio ad promovendum Rossarum. Gandavi.*

AUGUSTINUS VAN TEYLINGEN, *Paradisus voluptatis. Antv.* 1630.

PHILIPPUS SUEVEZELIUS, *Recta via ad pietatem. Antv.* 1605.

JAC. TRIGLAND, *de regno Christi.*

PETRUS MAILLAND, *Rhytmi pii Belgici.*

RICHARD VAN DER STERREN, *Usus et utilitas suffragiorum. Antv.* 1638. 16°.

SAMUEL DORESLAER, *Tergiversatio haeretica et sternutatorium oblatum.*

FRANCISCUS HERMITTE, *de Communione sub utraque specie ab ecclesia Romana laicis prohibita. Antv.* 1648. 8°.

PHILIPPUS NUTIUS, *Demonstratio errorum Triglandi de pontificatu. Antv.* 1634.
» » *Refutatio errorum Triglandi. Antv.* 1635.

PHILIPPUS NUTIUS, *Triglandium in Secco. Antv.* 1635.

REGNERUS TENGNAGELIUS, *Juris utriusque methodus, Lovan.* 15..?

8. PAULUS VAN HEMERT gaf in 1792 een naamloos geschrift uit tot bestrijding der leer van Koningsbergs wijsgeer, volgens den *Konst- en Letterbode* 1825, I. 132: hoe was de titel?

II. Verbeteringen.

N°. 286. [Door ADAM CAMERON.]

N°. 392. (In de aanteek. bijvoegen:) De schrijver spreekt echter ten sterksten tegen, dat G. V. de schrijver zoude zijn, in de voorrede van Der Remonstranten vocale letters, sijnde het vervolgh van den Verr. Barnevelt.

N°. 397. In 't Latijn door T. S. F. H. L. H....... lees: in 't Latijn beschreven door den hr. F. S. F. H. L. H......

(Als aanteek.:) Ook 1715—1744. 21 dl. 8°.

N°. 439. [Door N. BOOM.]

N°. 496. Naar ik meen ontleende ik deze opgave aan PLACCIUS. Aan de juistheid er van schijnt evenwel getwijfeld te worden.

N°. 589. [Door L. J. QUARLES VAN UFFORD.]

N°. 608. (In de aanteek. bijvoegen:) Het 2e deel had tot titel: Beschrijv. v. 't koninghr. Congo met 't aenpalend landt Angola. Amst. 5160. [1650.] 4°.

N°. 640. Aldus te lezen:

Beschryvinghe van Out Batavien, met de Antiquiteyten van dien: Mitsgaders d' afkomst ende historie der Edelen, hooghgeboren Graven van Holland..... uyt ontallicke gheloofwaerdige schryvers,... neerstelic opgesocht, by een nieuwe Vaderlands-lievende schryver nieuwelickx uytgegeven. [Door P. SCRIVERIUS.] Arnhem, 1612. — ald. 1614. — Amst. 1646. 8°.

Zie bl. 16 van het leven des schrijvers voor de uitg. Amst. 1738 zijner gedichten.

N°. 655. Aldus te lezen:

Betoog dat eene onverdeelde regeeringsvorm, in eene gemeenebest, uit haren eigen aart, onbestending en voor de vrijheid van den staat gevaarlijk zijn moet. Derde druk. Z. pl. en jr. [1801.] 8°.

K. 130 aan N. C. LAMBRECHTSEN toegeschreven. Op bl. 22 der hiertegen verschenen brieven van ELEUTHERO-BATAVUS komt echter eene plaats voor, waaruit men zoude afleiden, dat de tegenschrijver getwijfeld heeft of hij met een raadpensionaris (LAMBRECHTSEN) of een secretaris (G. DUMBAR) te doen had. Het komt mij om de volgende reden waarschijnlijk voor, dat laatstgenoemde de ware schrijver was. Onder 's mans nagelaten boeken komt een exempl. der brochure in questie voor, waarin verscheidene zoowel druk- als andere fouten met zijne hand verbeterd zijn; en, wat meer afdoet, op bl. 16 wordt eene plaats van MONTESQUIEU aangehaald, die letterlijk overeenkomt met eene aanhaling in het 2e deel van D's. *Oude en Nieuwe Constitutie van Amerika:* in beide aanhalingen is de volgende zin van het oorspronkelijke weggevallen: »c'est par là que la Hollande, l'Allemagne, les Ligues Suisses sont regardés en Europe comme des républiques éternelles."

N°. 669. (Bijvoegen:) Z. pl. [Utr. D. V. ACKERSDIJCK en G. VAN ZIJLL, 1655.] 4°.

(En als aant.:) Blijkens de voorrede van een later werkje van denzelfden schrijver van gelijksoortigen inhoud. Zie M. 4504.

N°. 735. Aldus verbeteren:

Blijwoordt, Een troostlyck- vnde levendmaeckende verstandt der warer Godtlycker kentenissen.... (enz.)

N°. 779. De aanteek. aldus te lezen:

De eerste druk verscheen Amst. 1612. 8°. en werd gevolgd door een *Tweede deel van* BR. *Boertighe Cluchten* in 't zelfde jaar. L, I. 221.

N°. 836. Aan het slot der aanteek. te lezen: »De schrijver is dan EL. LUZAC...... enz.

N°. 843. Dissertatie — lees: Dissertatie [van F. HOVINGH] onlangs te Groningen uitgegeven, aang. de vrage of 't met de goede staatkunde overeenkome, in de Groninger rechtbanken vreemde en bijzonder de Roomsche wetten te gebruiken.....

N°. 857. (Als aanteek. bij te voegen:) Cat. der prov. bibl. van Zeeland (1863), bl. 77.

III. Tweede supplement op de 1e aflevering.

Aan Chassé en zijne krijgsmakkers, bij hunne terugkomst in het vaderland. [Door H. TOLLENS, CZ.] Rott. 1833. 8°. (66)

Berigt van den uitgever.

Aan de Synode der Ned. Herv. kerk. Berijmd adres in te dienen door de vrouwel. lidmaten der gemeente en namens haar geconcipieerd door SYMEON ANTON. [ANT. MOENS.] Nym. 1867. 8°. (67)

Aanmerkingen op het verslag van den raad der tijdelijke ministers aan Z. M. den koning, van 16 Nov. 1848. Door Mr. E. E. [J. J. DE ROVERE VAN BREUGEL.] 's Grav. 1849. 8°. (68)

Aanteekeningen, Chinesche- omtrent Ned. Indië. [Door R. BROWNE.] 's Grav. 1858. 8°. (69)

Berigt van den uitgever.

Aanvraag om een reispas van een wereldburger naar het koningrijk der Hemelen. [Door W. J. A. MULDER.] Utr. 1863. fol. (70)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.
Aan W. van der Jagt, den vereerder van Mevr. Bosboom-Toussaint. Door Woudheining. [W. N. WOLTERINK.] Utr. 1862. 8°. (71)
Accijns, De- op den turf, beschouwd in zijn wezen en gevolgen, door een gezelschap van veenlieden. [Door G. KNIPHORST.] Assen, 1843. 8°. (72)
Berigt van den uitgever.
Actionist, De bedriegelijke- of de nachthandelaars, zijnde vervolg op de Windhandel, blijspel. [Door G. TYSENS.] Amst. 1720. 8°. (73)
V. D. MARCK, n°. 1353.
Adres aan de Algem. Synode der Ned. Herv. kerk, naar aanleiding van Bijlage C.... [Door F. GUNST.] Amst. 1858. 8°. (74)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.
Adres aan de Algem. Synode der Ned. Herv. kerk over de formulieren, de acad. opleiding der predikanten, het onderwijs en het kerkbestuur. [Door G. GROEN VAN PRINSTERER.] Leyd. 1842. 8°. (75)
Cat. IS. DA COSTA, n°. 343.
Adres aan de Algem. Synode der Ned. Herv. kerk, ter zake van een adres aan dezelfde Synode over de formulieren .... [Door A. RUTGERS VAN DER LOEFF.] Gron. 1862. 8°. (76)
Berigt van den uitgever.
Adriaan en Alida ofte de herstelde min, op den regel Liefd' van hooger hand gevest; 't Ga soo 't wil, het vougd ten lest. Bly-eynd'spel. [Door W. VAN HEUGELENBURGH] Leyd. 1689. 8°. (77)
V. D. MARCK, n°. 1427.
Aenmerkingen, Eenige — de Nederl. tael aengaende en eenige nieuwe aenmerkingen de Ned. tael en versch. oudheden aengaende. Door F. B. L. C. [FRANS BURMAN, Luit. Col.) Utr. 1757—61 2 dln. 8°. (78)
Herdrukt Utr. 1768 met nieuwen titel voor het 1e deel, waarop de naam des schrijvers.
Afbeeldingen van minne, of emblemata amatoria met den spiegel van de doorlucht. vrouwen, op nieuw oversien.... Door Theocritus à Ganda. [DAN. HEINSIUS.] Leid. 1619. 12°. (79)
Afbeeldinghe van d' eerste eeuwe der Societeyt Jesu voor ooghen gestelt door de Duyts-Nederlantsche Provincie derselver societeyt. [Gedichten van AD. POIRTERS.] Antw. 1640. 4°. (80)
Pl. n°. 1957. Mertens, n°. 6562.
Alleenspraak van Alonzo, door A. F. S. [AR. FOKKE, SZ.] Amst. 1813. 8°. (81)
B. H. bl. 279.

Alzoo lief heeft God de wereld. Dichtregelen op Kersavond. Door PHILIPPUS. [P. H. GEIST.] Utr. 1857. 8°. (82)
Amsterdam. Impressions de voyage door een Chinees. [H. A. BENIT.] Amst. 1863. 8°. (83)
Berigt van den uitgever.
Andromeda. Tooneelspel. [Door F. RIJK.] Amst. 1699. — ald. 1715. — ald. 1730. — ald. 1739. 8°. (84)
V. D. MARCK, n°. 1282.
Antwoord op den schandelijken brief eener publieke vrouw. [Door H. MELDER.] Utr. 1855. 8°. (85)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.
Antwoord, Een — op de vraag van Mr. J. van Kuyk: »Hoe mogen de belastingen zijn?" door een' kiezer. [C. METZELAAR.] Amst. 1855. 8°. (86)
Berigt van den uitgever.
Antwoord, Open — van »de Dageraad" op den Open brief van Ds. A. G. van Anrooy te Kampen. [Door S. P. SCHELTEMA.] Amst. 1857. 8°. (87)
Berigt van den uitgever.
Antwoord, Open — van den Redacteur van Europa en Nederland. [M. S. POLAK] aan den verborgen schrijver van het pamphlet getiteld: Interpellatien aan vrijzinnigen .... door een vrij man — geen clubbist. Amst. 1852. 8°. (88)
Berigt van den uitgever.
Apotheker, De ontmantelde — met de gefopte koorndrager. Blijspel. [Door H. VAN DE GAETE.] Gouda, z. jr. [1715.] 8°. (89)
V. D. MARCK, n°. 1030.
Argelia, Koninginne van Thessalien. Treurspel ond. spr. Gloriam Tribuit Doctrina. [Door G. TOUSSAINT DOMIS.) Amst. 1713. 8°. (90)
V. D. MARCK, n°. 928.
Aristobulus. [Door NIC. FONTEYN.] Amst. 1638. 8°. (91)
V. D. MARCK, n°. 200.
Arke, De — Noachs. [Door A. J. CRAMER.] Amst. 1827—33. 7 dln. 8°. (92)
Cat. mr. C. H. KUHN (1866), bl. 15.
Arlekijn door liefde. Kluchtspel. [Door D. BUYSERO.] 's Grav. z. jr. Leyd. 1719. 8°. (93)
V. D. MARCK, n°. 848, waar echter eene uitgave van 1721 genoemd wordt.
Atijs en Sangarida. Treurspel... onder de spr.: Gloriam Tribuit Doctrina. [Door G. TOUSSAINT DOMIS.] Amst. 1723. 8°. (94)
V. D. MARCK, n°. 928.
Bajazet, treurspel naar het Fransch van RACINE. Door In magnis voluisse sat est. [F. RIJK.] Amst. 1664. 8°. (95)
L. I. b. 177.
Batavien, Oudt-, nu ghenaemt Holland, hoe ende in wat manieren ende van wien

Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt eerst bewoont is gheweest, auct. SAXONE GRAMMATICO. [PETRUS SCRIVERIUS.] Leyd. 1606. 8°. (96)
Zie bl. 16 van het leven des schrijvers voor de uitg. Amst. 1738 zijner gedichten.

Bedenkingen, Bescheiden- vrijmoedige — op de concept-verordening regelende het openbaar lager onderwijs binnen Amsterdam. [Door W. DEGENHARDT.] Amst. 1860. 8°. (97)
Berigt van den uitgever.

Bedenkingen op de voorgedragen ontwerpen van wet tot heffing eener belasting op de renten van kapitalen, niet bestaande in onroerend goed... [Door J. J. DE ROVERE VAN BREUGEL.] Zaltb. 1851. 8°. (98)
Zie de aanteekening op n°.....

Bedenkingen over belastingen op het inkomen of de bezittingen der ingezetenen en over andere staatsinkomsten. [Door J. J. DE ROVERE VAN BREUGEL.] 's Grav. 1843. 8°. (99)
Zie de aanteekening op n°.....

Bedenkingen tegen het rapport der commissie tot onderzoek naar de middelen... om aan alle landen van den Haarlemmermeer-polder... water-ontlasting te verstrekken. Door een niet-ingeland [C. E. HEYNSIUS.] Amst. 1859. 8°. (100)
Berigt van den uitgever.

Bedpredikatiën, XII. — Een werkje voor gehuwde dames... Door een heer van ondervinding [J. DE VRIES.] Amst. 1852. 8°. (101)
Berigt van den uitgever.

Bedrieger, De weergadeloze — ontmaskerd of de valsche boekhandelaar in zijn aard en weegen ontdekt. Blijspel. [Door G. TIJSENS.] Gedr. in de stad Arglistigheid... Z. jr. [1725.] 8°. (102)
V. D. MARCK, n°. 1353.

Begrooting voor.... het dempen der.... grachten te Haarlem. [Door J. E. VAN DEN AREND.] Haarl. 1860. 8°. (103)

Beleg en ontzet van Weenen. Blijeindend treurspel door het kunstgenootschap o. d. naam van Acta viros probant. [Door L. VAN DEN BROEK.] Amst. 1684. 8°. (104)
L. I. b. 67.

Berenice. Treurspel uit het Fransch van RACINE. [Door F. RIJK o. d. spr.:] In magnis voluisse sat est. Amst. 1684. 8°. (105)
L. I. b. 177.

Beschouwingen over het ambt van gemeente-secretaris... [Door H. C. WAGENAAR.) Utr. 1858. 8°. (106)
Berigt van den uitgever.

Beschouwing van het... ontwerp tot demping van grachten te Haarlem. [Door G. K. DE GEUS.] Haarl. [1859.] 8°. (107)

Beschrijvinge van den toren van de Cathedrale kerke binnen Antwerpen. Van dat hij gesticht is, tot in dit tegenwoordich jaer [1723.] In rijm gestelt door B. G. B. [BOUVAERT.] Antw. 1723. 4°, (108)
MERTENS, n°. 7633.

Beschrijvinghe, Korte — van Parijs, en de manieren en zeden van die haer daer onthouden. [Door D. BUYSERO.] Vlissingen 1667. 8°. (109)

Beschrijving, Aardrijkskundige — van de Italiaansche staten, met histor. en statist. opgaven. [Door D. DE GROOT.] Gron. 1859. 8°. (110)
Berigt van den uitgever.

Betrachtingen, Christelijke — Eene bijdrage tot de stichtel. lektuur naar de behoefte van deze tijden. [Door P. HOFSTEDE DE GROOT, C. H. H. VAN HERWERDEN, CZ. en M. A. AMSHOFF.] Gron. 1834. 8°. (111)
Berigt van den uitgever.

Bezwaren, Eenige — tegen de nieuwe bijbelvertaling en hare invoering in de Ned. Herv. kerk, door geen covenant. [H. G. HARTMAN, JR.] Dordr. 1854. 8°. (112)
Berigt van den uitgever.

Bisdom, Het — van Groningen. [Door R. BENNINCK JANSSONIUS.] Gron. 1853. 8°. (113)
Berigt van den uitgever.

Blik, Een — geen »blaam" op Neerlands poëzy. Hekeldicht. [Door .... MOHRMAN.] Utr. 1841. 8°. (114)
Berigt van den uitgever.

Bloemen, Gulden — uit het christelijk leven op het veld der historie geplukt. [Door W. J. A. MULDER.] Utr. 1863. 8°. (115)
Berigt van den schrijver-uitgever zelven.

Boeken, Alle de — des N. Testaments ingerigt naar de behoeften van den tegenw. tijd. [Door F. KOPPIUS.] Koev. 1843. 8°. (116)
Berigt van den uitgever.

Boere koopman, De —. Kluchtspel. [Door JASPER LEMMERS.] Amst. 1682. 8°. (117)
V. D. MARCK, n°. 1165.

Brief, Open — aan den schrijver van het antwoord op den Open brief aan het hoofdbestuur der prov. vereeniging van vrienden der waarheid in Z. Holland. .... [Door .... RERINGA.] Utr. 1860. 8°. (118)
Berigt van den uitgever.

Brief, Een — aan een katholyken vriend die ook wel door Protestanten mag gelezen worden. Door ANONYMUS. [J. PIJNAPPEL.] Amst. 1854. 8°. (119)
Berigt van den uitgever.

Brief eener publieke vrouw aan de oprigters en instandhouders van het Asyl Steenbeek. [Door H. F. W. VAN STRAATEN.] Utr. 1855. 8°. (120)
Berigt van den uitgever.

Brief van een Amsterdamschen hond aan den heer K. in antwoord op ZEd. schrijven over het wenschelijke eener honden-belasting. [Door W. J. A. MULDER.] Utr. 1862. 8°. (121)

Berigt van den schrijver-uitgever zelven.

Brief van eenen inwoner van Gorinchem [D. DE GRAAFF] aan eenen vriend, schetsende de voorn. gebeurtenissen in die stad staande derzelver beleg .... Gor. [1814.] 8°. (122)

Blijkens zijne bekentenis op bl. 10 van zijn: Verhaal betr. het beleg van Gor. Ald. 1814.

Brief van een heer in Holland [L. P. VAN DE SPIEGEL] geschreven aan een heer van regering in Zeeland betr. de pro memorie, dienende tot onderzoek, hoedanig het staatsregt zij van Zeeland omtrent de milit. jurisdictie. Dordr. 1783. 8°. (123)

Cat. der boekerij v. d. Hoogen Raad der Nederl. n°. 1211.

Brief van een misdadiger, geschreven in den kerker, eene nalatenschap voor zijne eenige dochter. [Door S. BREUKELAAR.] Amst. 1845. 8°. (124)

Berigt van den uitgever.

Brief van JANUS FRANCQUENIUS [J. LE FRANCQ VAN BERKHEY] als lidmaat van 's lands universiteit te Leyden, voor het welzijn der stad en hoogeschool .... Leyd. 1787. 8°. (125)

(*Wordt vervolgd*).

Deventer. M^r. J. I. VAN DOORNINCK.

Anonymen en pseudonymen. Antwoord op *Nav.* XVII. bl. 138, vraag 8. J. M. H. was JAN MARIUS HOOGVLIET, toen rector te Delft, vroeger te Bommel en te Delft overleden.

P. H. T.

Anonymen en pseudonymen. Van de *Emblemata amatoria* van THEOCRITUS A GANDA (DAN. HEINSIUS) wordt door den heer VAN DOORNINCK alleen de uitgave van 1619 genoemd. Er bestaan er echter meer en oudere. Zij zijn reeds in de uitgaven der *Nederd. Poemata* van 1616 en 1618 opgenomen. De oudste afzonderlijke uitgave met jaartal die ik ken is van 1606. Maar er zijn er ook zonder jaartal, in den vorm van jufferboekjes, zoo als men die toen noemde, en daaronder misschien nog wel oudere.

De *afbeeldinghe van d' eerste eeuwe der Societeyt Jesu* is eene vertaling van *Imago primi saeculi societatis Jesu.* Beide zijn in 1640 te Antwerpen uitgegeven, het latijnsche in fol., het hollandsche in 4°. De schrijvers zijn J. DE TOLLENAERE, G. HENSCHENIUS en J. BOLLANDUS: de gedichten zijn van SIDRONIUS HOSSCHIUS. De vertaler der gedichten is, zoo als de heer v. D. opgeeft, ADR. POIRTERS.

P. L. wz.

Anonymen en pseudonymen (vgl. XVII. bl. 140). Ik meen, dat n°. 773 (*Braga*) nog een verandering zal moeten ondergaan en aldus moeten luiden: De 1^e jaargang onder redactie van J. J. L. TEN KATE en A. WINKLER PRINS; van den tweeden was de genie-officier H. KRETZER een der redacteurs. M. M.

Navorscher contra Spectator, in de zaak van P. van Os Jr. (vgl. XVII. bl. 112, 134). Ik weet zeer goed, dat de *Navorscher* geen tijdschrift is voor polemiek. Feiten kunnen in zijne kolommen besproken worden, maar persoonlijke meeningen en kwestiën, waarbij het publiek weinig of geen belang heeft, moeten zooveel mogelijk worden gemeden! Het is evenwel mijne schuld niet, dat ik ditmaal op dezen regel gedeeltelijk inbreuk moet maken. De redactie van den *Spectator* heeft het wel noodig geoordeeld, het antwoord, door de schrijvers van het artikel over VAN OS op mijne aanmerkingen gegeven, in het nommer van 25 mei j. l. op te nemen, maar 't daarentegen *niet noodig* gevonden, om ook mijne wederlegging van dat antwoord te publiceren. Ik moet die wijze van behandeling als onbillijk afkeuren. Het was hier de kwestie niet, of mijne wederlegging van belang was »voor de geschiedenis der letterkunde"; de redactie van den *Spectator* nam het vertoog op, tegen de aanteekeningen in den *Navorscher* gerigt, en van het oogenblik af dat zij dit deed, was zij ook zedelijk verpligt het antwoord daarop te publiceren. Dat heeft zij *niet* gedaan, daardoor ben ik genoodzaakt om tot den *Navorscher* mijne toevlugt te nemen.

Het vertoog in den *Spectator* van 25 mei luidt als volgt:

»De Navorscher heeft aan den Spectator »de eer aangedaan van het opstel in het »n°. van 6 april over de gedichten van P. »VAN OS JR. over te nemen. Zonder kleêr»scheuren echter komt het er niet af. De »uitval tegen hen, die zoeken waar niet te »vinden is en die vellen vol schrijven over »onoplosbare vragen op het gebied der let»terkunde, past de inzender in de »*Na»vorscher*" op dit tijdschrift toe. »Deze »harde en onverdiende veroordeeling aller »navorschers zal voorzeker menig ijverig »mede-arbeider van dit (volgens den *Spec»tator* geheel nutteloos) maandschrift tegen »de borst stuiten."

»De redactie van den *Navorscher* heeft »die wijze aanmerking voor rekening van »den inzender gelaten: wij meenen te recht; »zij behoeft zich wezenlijk dien schoen »niet aan te trekken. De *Navorscher* wordt »immers uitgegeven ter wille van hen die »gaarne vinden en niet kunnen of willen »zoeken (de inzenders van vragen) en die »dan geholpen worden door hen die niet »gezocht en toch gevonden hebben.

»Dat is geheel wat anders dan dat in »het blinde rondwroeten, waarop het ge-»schrevene in den *Spectator* doelde, en even-»min lijkt er op het doorsnuffelen van oude »bescheiden met het doel om iets wetens-»waardigs te vinden, en dan de vruchten »van dat onderzoek openbaar te maken."

»De schrijvers van het opstel in den »*Spectator* begrijpen voorts niet, hoe de in-»zender in den *Navorscher* er iets tegen-»strijdigs in vindt, dat de »pseudo P. VAN »OS JR." na zijn dood nog berichten in de »dagbladen kon zenden. Spreekt het niet »van zelf, dat met dien naam hier de »werkelijke schrijver wordt aangeduid, die »springlevend bleef, ook nadat hij zich »door den drang der omstandigheden ge-»dwongen had gezien om zich zelven dood »te verklaren?" [1])

Mijn antwoord hierop, kan ik niet *juist* produceren, omdat ik van mijne brieven geen kopie houd en mijn schrijven mij door de redactie van den *Spectator* niet is terug gezonden, maar nagenoeg kwam het hierop neêr:

»Heeft de redactie van den *Navorscher* het door mij geschrevene voor mijne rekening gelaten, vast ben ik overtuigd dat zij dit ook doen zou ten opzigte van den schrijver in den *Spectator*, vooral dáár waar hij spreekt van de strekking van dit maandschrift.

»De *Navorscher* wordt immers uitgegeven ter wille van hen die gaarne vinden en niet kunnen of willen zoeken (de inzenders van vragen) en die dan geholpen worden door hen, die niet gezocht en toch gevonden hebben."

Ieder medearbeider, ieder lezer zelfs van dit tijdschrift zal het onjuiste der definitie dadelijk inzien. Ware zij juist, dan zou de rol van den *Navorscher* zich bepalen tot het opnemen der vragen van hen, die te veel bezigheden hebben of te lui zijn of zelf te kunnen of willen zoeken, en der andwoorden van anderen, die toevallig iets gevonden hebben dat op de vragen past. Het inzenden van stukken en curiosa, die niemand verlangd heeft, wordt met een verachtelijk schouderophalen verwaarloosd. Evenmin, schijnen de ijverige nasporingen van enkele medearbeiders, om eene vraag goed en gedetailleerd te beantwoorden, eenige vermelding te verdienen. Er wordt in den *Spectator* immers alleen gesproken van personen, die „zonder zoeken gevonden hebben."

Ik zal met de schrijvers niet twisten, over het ware of onware der voorstelling in den aanhef van het opstel over P. VAN OS JR; omdat eene degelijke bespreking der zaak meer ruimte eischt, dan mijnheer de *Spectator* geneigd zou zijn mij toe te staan. Zulke uitdrukkingen als: »parasietplanten," en »wat niet meer te vinden is" enz. bevatten zeer elastieke denkbeelden. Zij zijn juist of onjuist, al naar mate der wijze van beschouwing. Dergelijke »*matters of opinion*" kan men niet op eene halve bladzijde beslissen."

Het overige gedeelte van den brief werd ingenomen door mijn aandringen op verklaring der ongerijmdheden die ik op blz. 135, tusschen twee haakjes, heb aangetoond. Deze aanmerking van mij schijnen de schrijvers van het opstel over het hoofd gezien te hebben.

H. TIEDEMAN.

---

[1]) Neen, dat doet het niet! Het spreekt niet van zelf; de schrijvers hadden in ieder geval duidelijker moeten zijn!

Wilhelmus van Nassauwen (vgl. A. R). Van dit bij uitnemendheid doeltreffend volkslied, dat reeds drie eeuwen onder ons volk is blijven leven, terwijl er, geloof ik, geen van gelijke strekking bij andere volken op zoo hoogen ouderdom kan bogen, is reeds door menig bevoegde pen de vermoedelijke vervaardiger aangewezen, en ook in den *Navorscher* is medegedeeld, dat men als den vervaardiger van dat lied aan PHILIPS VAN MARNIX moet denken, en dat de twijfel daaromtrent geen genoegzamen grond heeft. Maar bij dat alles heb ik, zoover ik mij kan herinneren, geen tijdgenoot genoemd gevonden als getuige van het auteurschap van MARNIX. Het toeval doet mij eenige bladzijden lezen, waarin het leven van PH. VAN MARNIX voorkomt, met opgave tevens van al zijne werken: aan het slot *Politica oft schriften nopens de Regeringhe* onder welke rubriek ten laatsten dit gezegd wordt: »Men acht oock dat van desen man dat *Liedeken* eertijds gesongen ten eeren van den Prince *Guilielmus van Nassouwen* sij gemaeckt ende uytgegeven, als den Hertog van Alba de Nederlanden was onderdruckende, welck Liedeken op alsoodanige wijse is gemaeckt, ende met sulcke aerdige rijmen verciert ende gematiget, dat der gemeijnten herten ende gemoederen tot des Princen ende Vader-landts vrijdom's liefde

seer heeft verwect. Daerinne hem ST ALDEGONDE als eenen anderen TYRTAEUM van PLATONE soo dickwils gepresen, heeft vertoont. Want alsoo des *Princen* hoogste lof, de verweckinghe ter deught, der schaden verlichtinge, ende ghelucksalige raden daerin syn begrepen; heeft het ghemeene volck tot des *Princen* ende *Vaderlants vryheyt* voor te staen, in ijver ontsteken: soodat men in die tyt niet bequamers moet achten te sijn voortgebracht." Zie bl 97 van het werk van JAC. VERHEIDEN, *Afbeeldinge van sommighe in Gods woort ervaren Mannen* enz. — *Uit het Latijn vertaald door* P *(hilips)* D. *(e)* K. *(empenare). In 's Graven-Hage, bij* B. C. NIEULANDT. MDCIII in 4°. Hieruit blijkt duidelijk, dat VERHEIDEN, zonder eenig voorbehoud, MARNIX als maker van het bewuste lied aanwijst. Deze geletterde man, die op denzelfden akker als MARNIX bouwde, kan niet onkundig gebleven zijn van een lied van zooveel invloed, zoo schoon en verheven boven alle rederijkerspoëzij van dien tijd, hij behoefde naar den vervaardiger niet te raden. Vóór ik dit bewijs vond, dacht ik wel eens, of men ook niet aan een anderen vriend van den prins mogt denken, namelijk aan JAN BAPTISTA HOUWAERT, wiens pen in die dagen vrij wat in beweging was. Hij spreekt van dat lied in zijn werk *Declaratie van die triumphante incompst van den Doorluchtighen en Hooggheboren Prince van Oraingien binnen die Princelyke stadt van Brussel gheschiet in 't jaer ons Heeren, Duysent vyfhondert acht entseventich, den achtiensten Septembris. Beschreven ende ghecomponeert door* JOHAN BAPTISTA HOUWAERT, *Conseillier ende Meester ordinaris van de Rekeninghen ons Heeren des Conincx in Brabant. T Antwerpen. Ghedruckt bij* CHRISTOFFEL PLANTIJN, *Drucker der Co. Ma*teyt *MDLXXIX* in 4°. Met keurige houtsneden versierd. Op bl. 19 zegt hij: »Op 't voercasteel van den voerschreven schepe, stonden die stadt-speellieden op schalmeijen ende cornetten soo lustich en spuelden, als oft HERMOGENES met sijn ghesellen daer present gheweest hadden; Onder ander excellente stucken spuelden sij oock het *Liedeken van syn Excelentie* met vijf partijen. De figuren van desen voerschreven schepe naer 't leven gheconterfeyt zijnde, mach men hier naerder mercken." Hier is het een feit, dat de prins dit lied, in zijn bijzijn en te zijner eere aangeheven, moest hooren, wat ik nog nergens op zulk een bepaalden tijd vermeld, heb aangetroffen, dan in dit uiterst zeldzaam boekje, waarvan ik een pracht-exemplaar bezit, en dat zooveel historische merkwaardigheden bevat.

U. C. KRAMM.

Klaasje Zevenster (vgl. XVII. bl. 111, 132).

WelEerw. Zeer Gel. Heer!

Zoolang *les on dit's*, die mij schrijver noemden van *Klaasje is niet dood*, zich tot mondelinge overlevering bepaalden, heb ik mij zulks niet aangetrokken. Maar nu men, misschien wel wat onbescheiden en vermetel, die geruchten door den druk openbaar maakt, gelijk in n°. 5 van den *Navorscher*, en naar ik verneem ook in zeker maandschrift voor rederijkers geschiedt, zie ik mij gedrongen tot de openlijke verklaring, 1°. dat ik de schrijver van het genoemde boek niet ben, 2°. dat de schrijver mij geheel onbekend, en het boek zelf mij slechts bij name bekend is.

Ik verzoek u ten vriendelijksten deze letteren in uw geacht maandschrift te willen opnemen en noem mij met verschuldigde gevoelens

Uwen Dw. Dr.,
W. R. VEDER.

Dordrecht, 18 junij 1867.

[Met de vraag, of het openbaar maken dier geruchten, »misschien wel wat onbescheiden en vermetel" verdient te heeten, zullen wij ons niet bezig houden. Wij zijn er niet toe geroepen. 't Is eene zaak tusschen den heer VEDER en den inzender van het artikel. Wanneer een gerucht, dat door het gansche land verspreid is en dat den heer VEDER van geen grooter kwaad beticht dan van het schrijven van een middelmatig romannetje, ons wordt medegedeeld in een artikel, door den schrijver met zijnen naam onderteekend, dan vinden wij geen reden om dat artikel te weigeren. Is zoodanig gerucht niet overeenkomstig met de waarheid, en verlangt hij wien het betreft of een ander die omtrent de zaak goed is ingelicht het tegen te spreken, dan vindt hij ons altijd bereid hem daartoe gelegenheid te geven.]

Min gewone drukwerken (vgl. XVI. bl. 339, 366; XVII. bl. 13, 75, 110). In de *Poësy* van J. SIX VAN CHANDELIER, Amst. 1657, kl. 8°. zijn bl. 200—204 met rooden inkt gedrukt. Zij bevatten een gedicht naar aanleiding van het onthalzen van KAREL I, koning van Engeland. Ik weet niet, of in alle exemplaren deze bladzijden met roode letters gedrukt zijn. Mij is wel eens gezegd, dat de meeste exemplaren daar zwarte letters hebben; maar ik durf voor de waarheid daarvan niet instaan.

Quérard. Men weet dat de onvermoeide bibliograaf QUÉRARD, vooral bekend door zijn groot en nuttig werk *La France Lit-*

téraire, twee jaren geleden gestorven is en vele onuitgegeven papieren heeft achtergelaten. GUSTAVE BRUNET (niet te verwisselen met den schrijver van *Le Manuel du Libraire)* stelt zich voor, die nagelaten stukken, als eene soort van supplement op de werken van QUÉRARD, in het licht te geven. Ziehier wat hij ons zelf daaromtrent in den *Intermédiaire* (10 mei 1867, kolom 214) mededeelt.

»*L'Intermédiaire a annoncé* que j'avais fait l'acquisition des papiers formant le cabinet du regrettable QUÉRARD. J'ai l'intention de publier ce qui, dans ces manuscrits, se trouvera en état d'être livré à l'impression. Je commencerai par les *Supercheries littéraires dévoilées*. QUÉRARD avait entrepris une édition nouvelle des cinq volumes publiés de 1845 à 1853; il lui donnait des développements nouveaux si étendus, que le n°. 125 de l'ancienne édition correspond au n°. 1320 dans la 1re livraison (la seule qui ait vu le jour) de l'édition nouvelle. Il aurait fallu douze ou quinze ans, et autant de volumes, pour remplir un pareil cadre. Je n'entends point réimprimer les cinq volumes déjà connus. Je donnerai *deux* volumes d'indications toutes nouvelles, recueillies par l'infatigable bibliographe avec un zèle et une patience dont il serait difficile de trouver d'autres exemples. Permettez-moi de recourir à la publicité étendue dont jouit *l'Intermédiaire* pour prier les amis des livres et les personnes qu'intéresse l'étude de la littérature, de vouloir bien m'adresser (à Bordeaux, à la Bourse) les informations qu'ils posséderaient et qui se rattachent au sujet traité par QUÉRARD (*Pseudonymes et auteurs déguisés*). Il sera fait usage de ces renseignements avec la plus sincère reconnaissance, et les noms de ceux qui les transmettront, seront indiqués, sauf l'expression d'un désir contraire."

H. TIEDEMAN.

Byron. In welk van BYRONS werken komen de volgende regelen voor?

. . . .

A little genial sprinkling of hypocrisy
Has saved the fame of thousand splendid sinners,
The loveliest oligarchs of our gynocracy;
You may see such at all the balls and dinners;
Among the proudest of our aristocracy,
So gentle, charming, charitable — chaste —
And all by having *tact* as well as taste.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Nieuwe »Books of References" voor de lezers van den Navorscher.

(Derde lijst.)

A. *Hollandsche Taal.*

12. *Adresboek* (Algemeen) voor den Nederlandschen boekhandel en aanverwante vakken, benevens aanwijzing der in Nederland uitkomende dag- en weekbladen. Nieuwe serie, 18e jaarg. 1867. Amsterdam, C. L. BRINKMAN (met 2 portr.) gr. 8°. (*f* 1.)

13. BONGAERTS (P. G.), De St. Theresiakerk, weleer de koninklijke kapel van Spanje. Hare geschiedenis, in verband met de lotgevallen der katholieke godsdienst en de werkzaamheden der societeit van Jezus, in en om 's Gravenhage. Tot aandenken van de feestelijke herinnering van den 25sten verjaardag harer inwijding, gevierd den 15den oct. 1866. 's Gravenhage, T. C. B. TEN HAGEN, (met twee lith. en uitsl. tabel) gr. 8°. (*f* 0.90.)

14. DALE (J. H. VAN), Taalkundig handboekje, of alphabetische lijst van alle Nederlandsche woorden, die wegens spelling of taalkundig gebruik aan eenige bedenkingen onderhevig zijn. 3e dr. Deventer, A. TER GUNNE, kl. 8°. (*f* 0.75.)

15. FIGUIER (LOUIS), De wonderen der wetenschap of de geschiedenis der nieuwste uitvindingen aan het volk verhaald. In het nederduitsch vertaald en bewerkt onder toezigt van A. VAN OVEN. 's Gravenhage, Gebr. BELINFANTE, 1e dl. 1e afl. (1—48) imp. 8°. (*f* 0.65.) Compleet in 34 afleveringen à 0.65 of 4 dln. à *f* 5.20. Elk deel is afzonderlijk verkrijgbaar. In het Fransch is het werk bij L. HACHETTE & Cie. verschenen.

16. *Gedenksteenplaatsing* te 's Gravenhage in den voorgevel van het huis van de Princengracht, (zuidzijde) — nommer 32 — waar van 1786 tot 1795 gewoond heeft WILLEM BILDERDIJK. 's Gravenhage, M. S. VISSER, roy. 8°. (*f* 1.)

De inhoud van het werkje is zamengesteld als volgt: Toespraak van dr. WAP en beschrijving van de gedenksteenplaatsing; dichtstuk van mr. J. VAN LENNEP; improvisatie van prof. M. DE VRIES; id. van den zeer eerwaarden heer abbé J. W. BROUWERS; id. van den heer J. A. ALBERDINGK THIJM; id. van den heer W. J. HOFDIJK; id. van dr. A. CAPADOSE, dichtstuk van dr. WAP aan dr. CAPADOSE; antwoord van dezen; slotwoord van den heer mr. H. J. KOENEN.

17. DE VRIES (M.) en TE WINKEL, (L. A.), Woordenboek der nederlandsche taal. Aflevering 5, gr. 8°. 's Gravenhage, Leiden, Arnhem, M. NIJHOFF. A. W. SIJTHOFF, D. A. THIEME.

Deze aflevering loopt van *achteraan* tot *ademhaling*. Het woordenboek gaat slecht vooruit. Van de vervulling der voorwaarden in het prospectus is er geene sprake. *Wanneer* wij eindelijk het geheel in onze boekenkast zullen zien staan, is mij ten eenemale raadselachtig. Gaat men voort op den weg dien men ingeslagen is, dan zullen wij dat geluk in het jaar 1900 zelfs niet hebben.

18. *Inleiding* tot de beoefening der nederl. letterkunde. Bloemlezing uit de voornaamste schrijvers der 16e, 17e en 18e eeuw, met ophelderingen en aanteekeningen, door D. DE GROOT, L. LEOPOLD en R. R. RIJKENS. Groningen, J. B. WOLTERS, 2e dl. 12°. (*f* 1.25) kompleet *f* 2.50.

19. *Neêrlands* roem, 1649—1795 met platen. Amsterdam, D. ALLART, dl. I., bl. 1 (1—16) gr. 8°. (*f* 0.10.) Dit werk zal in omstreeks 80 bladen kompleet zijn.

20. RIETSTAP (J. B.), De wereldbol. De jongste zee- en landreizen, volgens W. HARNISCH, F. HEINZELMANN en anderen aan Neêrlands volk verhaald, met fraai gekleurde platen. Groningen, Arnhem, J. VOLTELEN en P. NOORDHOFF, afl. 1. (1—80) gr. 8°. (*f* 0.25.)

Kompleet in 40 afleveringen.

SUSAN (S.), Nieuw nederlandsch-hoogduitsch en hoogduitsch-nederlandsch zakwoordenboek. Utrecht, L. E. BOSCH & ZOON, 1e dl. 12°. pro kompl. in 2 dln. geb. (*f* 5.)

B. *Hoogduitsche Taal.*

2. *Der gelehrte Buchhändler*, GEORG LUDWIG FROBENIUS in Hamburg (Als Titelvignette: das Druckervignet des FROBENIUS.) Biographisches Verzeichniss seiner Schriften, von FRIEDRICH LORENZ HOFFMANN, Doctor d. Rechte u. d. Philosophie. Hamburg, HOFFMANN u. CAMPE. 8°.

De korte inleiding van dit zeer belangrijke werkje luidt: »Frobenius der sich uns seines berühmten Namens- oder Geschlechtsverwandten in Basel würdig darstellt, nimmt unter den verdienten und achtbaren Männern Hamburgs in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts einen Ehrenplatz ein. Als Gelehrter zeichnete er sich durch reiches Wissen aus, als Buchhändler entwickelte er eine umfangreiche Geschäftsthätigkeit, mit dankbarer Anhänglichkeit liebte er die Stadt, die ihm, dem Fremden, das Bürgerrecht verliehen." De heer HOFFMANN heeft veel tijd en zorgen aan dit boekske besteed. Behalve de levensbeschrijving van den geleerden FROBENIUS (geb. in 1566 te Iphofen, gest. in 1645 te Hamburg) vindt men er nog eene lijst van 12 zijner gedrukte werken in. Ook vermeldt de heer HOFFMANN het voorhanden zijn van verscheidene onuitgegeven stukken, in de Dombibliotheek te Hamburg, en in de koninklijke bibliotheek te Kopenhagen.

3. *Bibliographische Nachweisungen* aus dem deutschen Buchhandel. Bearbeitet von ADOLPH BÜCHTING, Buchhändler. I. Jahrgang: 1866. Nordhausen, BÜCHTING, 1867, kl. 8°. (10 ngr.)

Dit werkje is een soort van supplement op de bekende naamlijsten van HINRICH. In deze naamlijsten komt het dikwerf voor, dat de naam des schrijvers door de bijzondere zamenstelling des titels, op den achtergrond gedrongen wordt en daardoor nergens te vinden is. Het boekje van den boekhandelaar BÜCHTING heeft het doel, dit gebrek te verhelpen. Het neemt al de namen van zulke schrijvers, uitgevers, redacteurs, vertalers, schilders, teekenaars en componisten alphabetisch op, met verwijzing naar het boek of tijdschrift van HINRICH, waar het eigenlijke werk te vinden is. Deze eerste jaargang is met veel naauwkeurigheid bewerkt en verdient allezins ondersteuning.

4. *Chronologisches Verzeichniss* der musikalischen Werke u. liter. Arbeiten von LUDWICH ERK, 1825—67. Für Freundeshand. Berlin, im *Selbstverlage* (4 Ngr.)

5. *Literatur* über Lessing's Nathan, aus den Quellen von F. NAUMANN, Oberlehrer a. d. Annen-Realschule in Dresden. Separatabdruck aus dem Oster-Programm der Annen-Realschule für das Jahr 1867. Dresden, BURDACH, 8°. (16 Ngr.)

Uittreksel »einer umfangreicheren wegen des Verf's beschränkter Zeit aber leider noch nicht zum Abschlusse gekommen Arbeit: Literatur über G. E. LESSING."

6. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca militaris et hippologica oder systematisch geordnete Uebersicht aller im deutschen Buchhandel auf dem Gebiete der Kriegswissenschaft und der Pferdekunde neu erschienenen Bücher, Zeitschriften und Landkarten. I. Jahrgang, 1866. Nordhausen, 1867, BÜCHTING, 8°. (3 Ngr.)

7. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca philosophica oder Verzeichniss der auf dem Gebiete der philosophischen Wissenschaften in den letzten 10 Jahren 1857—1866 im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher und Zeitschriften mit einem Sachregister. Nordhausen, 1867, BÜCHTING, 8°. (8 Ngr.)

8. TICKNOR (G.), Geschichte der schönen Literatur in Spanien. Deutsch mit Zusätzen herausgegeben von N. H. JULIUS. Supplement-Band, enthaltend die wesentlichen Berichtigungen und Zusätze der 3. Aufl. des Original-Werkes, bearbeitet von

A. WOLF, mit einer Vorrede von F. WOLF. Leipzig, BROCKHAUS, (1 R. 15 Ngr.)

Het oorspronkelijke werk verscheen in 1852 en kost 4 R. 15 ngr.

9. *Archiv* des norddeutschen Bundes. Sammlung aller Gesetze, Verträge u. Actenstücke, die Verhältnisse des norddeutschen Bundes betreffend. Herausgegeben von J. C. GLASER. 1 Hft. Berlin, KORTKAMPF, 8°. (1 R.)

10. *Beiträge* zur geognostischen Kentniss des Erzgebirges. Auf anordnung des köninglich sächsischen Oberbergamtes aus dem Ganguntersuchungsarchiv herausgegeben durch die hierzu gestellte Commission. 1 Heft. Freiberg, CRAZ & GERLACH, 8°. (20 ngr.)

11. NEILREICH (A.), Flora von Nieder-Oesterreich. Eine Aufzählung u. Beschreibung der im Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns wild wachsenden oder in Grossem gebauten Gefässpflanzen, nebst einer pflanzengeografischen Schilderung dieses Landes. Nachträge. Wien u. Leipzig, BROCKHAUS, 8°. (20 ngr.)

12. *Neues algemeines deutsches Adels-Lexikon*, im Verein mit mehreren Historikern herausgegeben von E. H. KNESCHKE VII. Bd. 3 Abth. Leipzig, FR. VOIGT, 8°. (1 R. 10 Ngr.)

13. EBERTY (FEL.), Geschichte des preussischen Staates. I Abth. 2 Bde. Breslau, TREWENDT, 8°. (4 R. 15 Ngr.)

Inhoud: Geschichte des pr. St. bis zum Regierungs-Antritt FRIEDRICH d. Grossen, 1411—1740.

14. *Verzeichniss* der bis Ende Februar 1867 im Buchhandel erschienenen Werke und Schriften, welche sich auf den deutschen Krieg van 1866 beziehen, nebst einer Hinweisung auf einzelne in militairischen und andern Zeitschriften enthaltenen Artikel über diesen Krieg. Berlin, MITTLER *& Sohn.* 8°. (3 ngr.)

15. GRIMM (JAC.) u. GRIMM (W.), Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt von RDF. HILDEBRAND U. R. WEIGAND. V. Bd. 5. Lfg. (Klappen-Klippe) Leipzig, HIRZEL (20 Ngr.)

16. SEPP, Neue architektonische Studien und historisch-topographische Forschungen in Palästina. Mit 70 Illustr. Würzburg, SHAHEL (R. 1, 27 Ngr.)

17. *Vierteljahrs-Catalog* aller neuen Erscheinungen im Felde der Literatur in Deutschland. Nach den Wissenschaften geordnet, mit alphabetischem Register. Jahrgang 1867. 1. Heft: Januar bis März. Nebst einem Anhang: Die bedeutendsten Erscheinungen des niederländischen Buchhandels. Zusammengestellt vom niederländischen Buchhändlerverein. Leipzig, *Hinrich'sche Buchhandlung.* 8. ($7^1/_2$ Ngr.)

Met de bekende juistheid en netheid bewerkt.

18. *Bibliotheca* philologica oder geordnete Uebersicht aller auf dem Gebiete der classischen Alterthumswissenschaft wie der ältern und neueren Sprachwissenschaft in Deutschland und dem Ausland neu erschienenen Bücher. Herausgegeben von Dr. GUSTAV SCHMIDT. XIX. Jahrgang 2. Heft Juli—December 1866 (mit einem alphabetischen Register). Göttingen, VAN DEN HOECK & RUPRECHT. 8. (9 Ngr.)

19. *Bibliotheca* Latina Juris Canonici Manuscripta von Dr. FRIEDRICH MAASSEN. 1. Theil. Die Canonensammlungen von Pseudoisidor. 2 Frankreich. Wien, *aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei,* gr. 8°.

Bevat berigten over het, in de volgende fransche bibliotheken aanwezige materiaal: Albi, Cambrai, Carpentras, Laon, Lyon, Metz, Montpellier, Orleans, Paris, Rheims, Rouen, Strassbourg, Toulouse en Verdun. Nommer 1 handelt over Italië.

20. *Biographisch-literarisches Lexicon* der Thierärzte aller Zeiten und Länder, sowie der Naturforscher, Aerzte, Landwirthe, Stallmeister u. s. w., welche sich um die Thierheilkunde verdient gemacht haben. Gesammelt von G. W. SCHRADER, Polizeithierarzt der Stadt Hamburg. Vervollständigt und herausgegeben vom Obermedicinalrath Dr. E. HERING, Vorstand der K. W. Thierarzneischule in Stuttgart, etc. mit 43 Portraits und 95 Namenszügen (auf dem Umschlagstitel: Neue wohlfeile Ausgabe). Stuttgart, EBNER & SEUBERT, 1863 (auf dem Umschlagstitel: 1867). Lex. 8°. (1 R. 15 Ngr.)

21. *Chemisch-technisches Repertorium* Uebersichtlich geordnete Mittheilungen der neuesten Erfindungën, Fortschritte und Verbesserungen auf dem Gebiete der technischen und industriellen Chemie mit Hinweis auf Machinen, Apparate und Literatur für Gewerbtreibende, Fabrikanten, technische Chemiker und Apotheker. Herausgegeben von Dr. EMIL JACOBSEN. V. Jahrgang 1866 à 2 Halbjahrhefte Berlin, GAERTNER, 8°. (15 Ngr.)

22. *Jahrbuch* der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, im Auftrage des Vorstandes herausgegeben durch FRIEDRICH BODENSTEDT. III. Jahrg. Berlin, REIMER, gr. 8°.

Van blz. 395 tot blz. 405 vindt men eene interessante, door ALBERT COHN zamengestelde bibliografische tabel, betreffende werken over SHAKSPERE verschenen (van aug. 1865 tot october 1866) in Engeland, Frankrijk, Duitschland en Amerika. De overige landen zullen in den volgenden jaargang van dit werk behandeld worden.

23. MUSSAFIA (ADF.), Ein Beitrag zur

Bibliographie der Cancioneros aus der Marcusbibliothek in Venedig. (Aus den Sitzungsberichten der K. Akademie d. Wissenschaften.) Wien, GEROLD, (8 Ngr.)

24. NICOLAI (RDF.), Geschichte der gesammten griechischen Literatur. II. Hälfte. Die Literatur der alexandrinischen, römischen und byzantinischen Zeit. 2. Hft. Magdeburg, HEINRICHSHOFEN. 8°. (1 R. 15 Ngr.)

Het werk is door deze aflevering ten einde gebragt.

25. *Die interessantesten Criminal-geschichten* aller Länder aus älterer und neuerer Zeit. Eine auswahl für das Volk aus dem »Neuen Pitaval." Umgearbeitet und herausgegeben von ANT. VOLLERT. I. Bd. Leipzig, BROCKHAUS. 8°. (15 Ngr.)

26. *Käferfauna* fur Nord- und Mitteldeutschland mit besonderer Rücksicht auf die preussischen Rheinlande. Schluss-Lieferung. Coblentz, HÖLSCHER. 8°. (4 Bde. = 1 R. 15 Ngr. p. Bd.)

27. OHLERT (E.), Die Araneiden oder echten Spinnen der Provinz Preussen. Nebst einem systematischen und alphabetischen Register und 2 Tafeln, die Augenstellungen der Spinnen darstellend. Leipzig, ENGELMANN. 8°. (1 R.)

28. PLOENNIES (W. V.), Neue Hinterladungs-Gewehre nach officiellen Versuchen beurtheilt. Mit 27 in den Text gedruckten Original-Holzschn. und 32 Tabellen. Darmstadt, ZERNIN. 8°. (1 R. 18 Ngr.)

29. *Statistisches Jahrbuch* der österreichischen Monarchie für das Jahr 1865 Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission, Wien, PRANDEL & EWALD. 8°. (2 R. 12 Ngr.)

30. *Neue Mittheilungen* aus dem Gebiet historisch-antiquarischen Forschungen. Im namen des Thüringisch-Sächsischen Vereins fur Erforschung des vaterländischen Alterthums und Erhaltung seiner Denkmale herausgegeben von dem Secretair desselben, J. O. OPEL. XI. Bd. 2 Hälften. Nordhausen. 8°. (2 R. 20 Ngr.)

31. PETER (ANT.), Volksthümliches aus Oesterreichisch-Schlesien. II. Bd. Sagen und Märchen, Bräuche und Volksaberglauben 1. Lfg. Troppau, SCHÜLER. 8°. (7 Ngr.)

Het eerste deel bevattende »Kinderlieder und Kinderspiele, Volkslieder etc." verscheen in 1865, en kostte 1 R. 20 Ngr.

32. *Reise* der österreichischen Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857, 1858, 1859 unter den Befehlen des Commodore B. von Wüllerstorf Urbair. Linguistischer Theil von F. MÜLLER. Wien, GEROLD. 4°. (8 R.)

Hoogst belangwekkend en uitstekend werk.

33. *Reise*, etc. Zoologischer Theil, I. Bd., Wien, GEROLD, 4°. (6 R.)

34. RÜHL (K.) Californien. Ueber dessen Bevölkerung und gesellschaftlichen Zustände, politische, religiöse und Schul-Verhältnisse, Handel, Industrie, Minen, Ackerbau u. s. w., mit Berücksichtigung der Minen-Regionen der benachbarten Staaten und Territorien. Mit 1 Karte von Californien, Nevada, etc. und 1 Plane von San Francisco, nebst Karte der Umgegend. New-York, STEIGER, 8°. (3 R).

35. WEYDEN (E), Geschichte der Juden in Köln am Rhein von den Römerzeiten, bis auf die Gegenwart. Nebst Noten und Urkunden. Köln, DU MONT-SCHAUBERG. 8°. (1 R. 20 Ngr.).

36. MIEG (J.), Neues vollständiges holländisches-deutsches und deutsch-holländisches Taschen Wörterbuch zum Schulgebrauch sowie fur die Bedürfnisse des Handels und der Industrie. — Nieuw volledig nederlandsch-hoogduitsch en hoogduitsch-nederlandsch zakwoordenboek. — Zugleich als 4. gänzlich umgearbeitete Auflage des Taschenwörterbuches von J. CRAMER. Bielefeld, VELHAGEN & KLASING. (1 R. 25 Ngr.

37. HASPER (H. W.) Beiträge zur Topographie der homerischen Ilias. Brandenburg, MÜLLER. 4°. (10 Ngr.)

38. *Die Bauwerke* der Renaissance in Toscana. Nach Aufnahmen der Architekten ADF. GNAUTH und EMIL, Ritter VON FOERSTER und erläuterndem Texte von ED. PAULUS. Wien, *Expedit. von der Allgemeinen Bauzeitung*. Folio Mit 8 Kpfrtaf. (4 R. 15 Ngr.)

39. MEYER (JULIUS), Geschichte der modernen französischen Malerei seit 1789 zugleich in ihrem Verhältniss zum politischen Leben, zur Gesittung und Literatur II Abtheilung. Mit in Holzschnit ausgeführten Abbildungen. Leipzig, SEEMANN (2 R. 28 Ngr).

Deze aflevering maakt het slot des werks uit.

43. *Künstler-Album.* Eine Sammlung von Portraits in Stahlstich nebst biographischem Texte. 1 hfg. Leipzig, *Dürr'sche Buchhandlung*. 4°. mit 6 Blatt (15 Ngr.)

41. *Perlen Mittelalterlicher Kunst.* Eine Auswahl von Photographien nach den schönsten und seltensten Kupferstichen und Radirungen aus den 15. 16. und 17. Jahrh. Lfg, 1—5. Stuttgart GUTEKUNST. Fol. (12 R. pro Lieferung.)

42. *Schiller-Gallerie.* Nach Original-Zeichnungen von W. V. KAULBACH, C. JÄGER und D. MÜLLER. Photographische Albumausgabe mit erläuterndem Texte von ERWIN FÖRSTER. München, BRUCKMANN. 8°. Mit 21 Photogr. (12 R.)

43. WESSELY (J. E.), Jan de Visscher und Lambert Visscher. Verzeichniss ihrer

Kupferstiche (aus dem Archiv für zeichnende Künste). Leipzig, R. WEIGEL (1 R.)

44. BENEKE (L.), Moderne Möbel-Façons. 1.—3. Sammlung. Berlin, GRIEBEN. fol. 112 Tafelen 5 R.).

45. *Illustrirter Katalog* der Pariser Industrie-Ausstellung von 1867. 1 Lfg. Leipzig, BROCKHAUS. 4°. Mit eingedr. Holzschn. (20 Ngr).

C. *Fransche Taal.*

23. *Bibliographie Annamite;* par V. A. BARBRÉ DU BOCAGE. Livres, recueils périodiques, manuscrits, plans. (Extrait de la Revue maritime et coloniale, 1866.) Paris, CHALLAMEL *aîné* In-8. (2 fr.).

24. MARTIN, (W.), — Catalogue d'ouvrages relatifs aux îles Hawaii. Essai de bibliographie hawaiienne. In-8. CHALLAMEL *aîné* à Paris (3 fr. 50 c.).

25. HIPPEAU (C.), — Collection de poëmes françois des XIIe et XIIIe siècles. Glossaire 1re partie. In-8. Paris, AUBRY. (6 fr.).

26. KICKX (J.), Flore cryptogamique des Flandres. Oeuvre posthume publiée par son fils J. J. KICKX. Tome 1. Gand in-8. (10 fr.).

27. *Nouveau Dictionnaire* de medecine et de chirurgie pratiques, illustré de figures intercalées dans le texte, rédigé par BERNUTZ, BOECKEL, BUIRNET, CASCO, NÉLATON, TARDIEU, etc. Directeur de la Rédaction: le docteur JACCOUD. Tome VI, Paris, BAILLIÈRE. In-8. (10 fr.).

28. *Armorial général* des registres de la noblesse de France. par L. PT. D'HOZIER et D'HOZIER DE SÉRIGNY, juges d'armes de France. Résumé et précédé d'une notice sur la famille D'HOZIER, d'après les documents inédits par ED. DE BARTHÉLEMY. In-8. Paris, E. DENTU. (18 fr.).

29. SAUSSINE (V.), Dictionnaire de législation et d'administration militaires. — Recueil des lois, décrets, règlements, etc., qui régissent l'armée de terre. Livr. 1re. Gr. in-8. Strassbourg, BERGER LEVRAULT *et fils.* (2 fr.).

Het werk zal kompleet zijn in 35 afl. of 3 deelen.

30. *Etablissements* (Les) généraux de bienfaisance, publiés sous le patronage de l'Impératrice. — Monographies présentées à S. M. par son Exc. le marquis DE VALETTE. Gr. in-fol. *Impr. Impériale;* MUZARD à Paris (125 fr.).

31. GUINAUMONT (H. DE),. La Terre Sainte. La Syrie. Le Liban. Rhodes. Smyrne. Constantinople. La Grèce. Les îles Ioniennes. Malte. L'Egypte et la Nubië, 3 vol. in-12. DOUNIOL à Paris (7 fr. 50 c.).

32. MERSON (O.), Ingres, sa vie et ses oeuvres, avec le catalogue des oeuvres du maître par EMILE BELLIER DE LA CHAVIGNERIE. In-32, avec photogr. Paris, HETZEL (1 fr. 50 c.).

33. SCHMIDT (A.), Tableaux de la Revolution française, publiés sur les papiers inédits du département et de la police secrète de Paris. Tome I. In-8. Leipzig, HAAR & STEINER (6 fr. 25 c.). — Zal in drie deelen kompleet zijn.

34. SONNET (H.), Dictionnaire des mathématiques appliquées, comprenant les principales applications des mathématiques à l'architecture, à l'arithmétique commerciale, à l'arpentage, etc. et l'explication d'un grand nombre de termes techniques usités dans les applications Fasc I. Gr. in-8. avec fig. Paris, HACHETTE (3 fr. 50 c.) — Kompleet in 9 afl.

35. TROUDE (O.), Batailles navales de la France; publié par P. LEVOT. Tom. I. Paris, CHALLAMEL-*aîné.* In-8. (6 fr.)

36. BLADÉ (J. FR.), Contes et Proverbes populaires recueillis en Armagnac. Gr. In-8. Paris, FRANCK, (3 fr.)

37. CAUMONT (A.), Langue universelle de l'humanité, ou Telégraphie parlée par le nombre en français, anglais, allemand, italien, espagnol, latin, grec. hébreu (catégorie morale). In-4. Paris, DURAND et PEDONE-LAURIEL. (5 fr.)

38. PANTHIER (C.), Dictionnaire étymologique chinois-annamite latin-français. 1re livraison, comprenant les 10 premiers radicaux ou chefs de classes. Gr. in-8. Paris, DIDOT. (7 fr. 50 c.)

Zal in ongeveer 12 afl. kompleet zijn. Iedere afl. kost fr. 7.50,

39. BRESC (LOUIS DE), Armorial des communes de Provence, ou Dictionnaire géographique et héraldique des villes et villages des Bouches-du-Rhône, du Var, des Basses-Alpes, de Vaucluse et des Alpes-maritimes. In-8. Draguignan, BACHELIN-DEFLORENNE. (20 fr.)

40. YRIARTE (CHARLES), Goya; sa biographie. Les fresques, les toiles, les tapisseries, les eaux-fortes et les catalogues de l'oeuvre, avec planches inédites d'après les copies de Tabar, Bocourt et Ch. Iriarte. In-4. Paris, PLON. (30 fr.)

41. *Catalogue* général de l'Exposition universelle. 2 vol. in-12. Paris, DENTU. (6 fr.)

Dit is de officiële catalogus.

42. MANGIN (A.), Les Jardins, leur histoire et description. Dessins par A. DAUBIGNY, V. FOUQUIER, FRANÇAIS, LANCELOT, W. FREEMAN, H. GIACOMELLI. In fol. Tours, MAME & FILS. (100 fr.)

43. MIRABEL (H. DE), Manuel des bourses, France, Angleterre, Belgique, Allemagne. Dictionnaire du Turf. 1867. In-12. Paris, DENTU, (4 fr.)

44. VAPEREAU (G.), L'année littéraire et dramatique. Revue annuelle des principales productions de la littérature française et des traductions des oeuvres les plus importantes des littératures étrangères avec l'indication des évènements les plus remarquables appartenant à l'histoire littéraire dramatique et bibliographique de l'anneé, par G. VAPEREAU, auteur du Dictionnaire universel des Contemporains. IX année (1866). Paris, HACHETTE. In-8. (3.50).

In vele opzigten te beknopt, in bibliografisch opzigt bijna van geene waarde.

45. BRETON (G.), Notice sur la vie et les ouvrages de Paul Véronèse. In-8. Saint-Germain, TOINON.

46. CHAVERONDIER (A.) et MAURICE (F.), Catalogue des ouvrages relatifs au Torez, ou au département de la Loire, publiés en 1864, 1865 et 1866. In-8. Saint-Etienne, V^e^. THEOLIER & Cie.

Genomen uit de *Annales de la Société impériale d'agriculture, industrie, sciences, arts et belles lettres au département de la Loire, Tom.* 10, année 1866.

47. *Explication* des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au palais des Champs-Elysées, le 15 Avril 1867. In-12. Paris, MOURGUES. (1 fr. 50 c.)

48. GUY (P.), Vie des Saints, corrigée, complétée et continuée jusqu'à notre temps; par M^r^. PAUL GUÉRIN, prêtre de l'Immaculée Conception de Saint-Dizier. 4e éd., augmentée de plus de 1500 vies ou notices nouvelles. Tome 13. In-12. Chaumont et Paris, CAVANIAL, PALMÉ.

49. MILLARD (E.), Le golfe Juan, station d'hiver. Débarquement de l'empereur Napoléon I. au golfe Juan, d'après la tradition et les documents locaux, 1^r^ mars 1815. In 18. Cannes, MACCARRY.

50. RICHEBOURG, (E.) Histoire des chiens célèbres. Ed. ill. Gr. in-8. Le Mans et Paris, LOGER, VANNIER, 1e livr. Wordt in 50 afl. à 10 centimes uitgegeven.

51. Catalogue raisonné des livres de la Bibliothéque de M. AMBROISE FIRMIN DIDOT. Tome I, 1e partie. Livres avec fig. sur bois. Solennités. Romans de Chevalerie, 1 vol. In-8. Paris, DIDOT. (7 fr. 50 c.)

Het geheel zal uit 4 »demi-volumes" bestaan, nuttig, ja bijna onontbeerlijk voor hem die BRUNET bezit.

52. DEMOGEOT (J.), Textes classiques de la littérature française, extraits des grands écrivains français, avec notices brographiques et bibliographiques, appréciations littéraires et notes explicatives, recueil servant de complément à l'histoire de la littérature française et composé d'après les programmes officiels de 1866, pour l'enseignement secondaire spécial. In 18 jésus. Paris, HACHETTE. (2 fr.)

53. *Bibliothèque* du médecin-praticien, ou Résumé général de tous les ouvrages de clinique médicale et chirurgicale, de toutes les monographies, de tous les mémoires de médecine et de chirurgie pratiques, anciens et modernes, publiés en France et à l'étranger, par une société de médecins, sous la direction du docteur FABRE. Tome II. In-8. Saint-Germain et Paris. TOINON, BAILLIÈRE.

54. CARRÉ DE BUSSEROLLE, (J. H.), Calendrier de la noblesse, de la Tourraine, de l'Anjou, du Maine et du Poitou. 1867. In-12. Tours, LADEVÈZE.

55. *Correspondance* de Napoleon I, publiée par ordre de Napoleon III. Tome 21. In-4. Paris, *Imprimerie Impériale.* (20 fr.)

56. DELVAU (A.), Les Sonneurs de Sonnets, 1540—1866. In-32. Paris, BACHELIN-DEFLORENNE, (5 fr.)

Bevat eene verzameling van de voornaamste sonnetten.

57. HAMEL (E.), Histoire de Robespierre d'après des papiers de famille, des sources originales et des documents entièrement inédits. Tome 3. La Montagne. Gr. in-8. *L'auteur à Paris.* (7 fr. 50 s.)

Dit belangrijk werk is thans kompleet. Ieder deel kost fr. 7.50.

58. MIRECOURT (E. DE), Histoire contemporaine; Portraits et silhouettes au 19e siècle; n°. 5. Balsac; n°. 6. Chateaubriand, (avec portr.) In-18. Paris, FAURE. (Chaque vol. 50 c.)

59. LACROIX (E.), Bibliographie des ingénieurs, des architectes, des chefs d'usines industrielles, des élèves des écoles polytechniques et professionnelles et des agriculteurs. 3e serie. Ouvrages publiés pendant les années 1862—1865, 2e éd., revue, corrigée et complétée par une table méthodique des matières et une table alphabétique des noms d'auteurs. In-4. Paris, E. LACROIX. (De drie seriën te zamen frs. 50.)

60. *Médaillons (les)*, de David d'Angers réunis et publiés par son fils. Préface par EDMONT ABOUT. In-folio. Paris, Impr. LAHURE.

61. MÉREAUX (A.), Les clavecinistes de 1637 à 1790. Histoire du clavecin, portraits et biographies des célèbres clavecinistes; avec exemples et notes sur le style et l'exécution de leurs oeuvres. Ed. ill. In-fol. (2 pl. et 17 port.) Paris, HENGEL. (Ed. In-fol. 30 fr.; in 4°. 10 fr.)

62. GRAESSE (J. G. T.) Trésor de livres rares et précieux ou nouveau Dictionnaire bibliographique, contenant plus de cent mille articles de livres rares, curieux et recherchés, d'ouvrages de luxe, etc. avec

les signes connus pour distinguer les éditions originales des contrefaçons qui en ont été faites, des notes sur la rareté et le mérite des livres cités et les prix que ces livres ont atteints dans les ventes les plus fameuses, et qu'ils conservent encore dans les magasins des bouquinistes les plus renommés de l'Europe. Tome XI. Livr. 10 (39) (Virgilius — Zyrl.) Dresde, KUNTZE, Gr. 4 (3 Thaler).

De prijs van het geheele werk is ongeveer 80 Thaler. De oorspronkelijke prijs was 40 thaler. De groote uitbreiding, die het werk in het laatste gedeelte verkreeg, heeft deze verhooging geëischt. De publicatie heeft 9 jaren geduurd en wordt door de 39e afl. nu eindelijk ten einde gebragt. Tegen het einde van dit jaar zal er nog een supplement verschijnen. Later zal ik meer speciaal op dit groote en gewigtige werk terugkomen.

D. *Engelsche Taal.*

38. GRAVES (K.), Biography of Satan; or a Historical Exposition of the Devil and his fiery dominious, disclosing the oriental origin of the belief in the Devil and future endless punishment etc. 8vo, sd. Chicago, (U. S). (2/6).

39. SILVER (J. M. W.), Sketches of Japanese manners and customs. With 28 col. plates. Imp. 8vo. London. DAY *& Son* (2 guineas).

40. BUNSEN (C. C. J.), Egypt's Place in universal History. An historical Investigation in five books. Transl. from the German by CH. H. COTTWELL, with additions by S. BIRCH. In 5 vol. Vol. 5. 8vo, London, LONGMANS (3 guineas).

41. *Calendar* of State papers relating to Ireland in the reign of Elizabeth. 1574—85; edited by H. C. HAMILTON. Impl. 8vo. London, LONGMANS (15 sh.).

42. PARTON (J.), Famous Americans of Recent Times. 8vo. Boston, U. S. (15 sh.).

43. WHEELER (J. T.) History of India from the earliest ages. Vol. I. The Vedic Period and the Mahá Bhárata. 8vo. London, TRÜBNER (18 sh.).

44. MORLEY (H.), English Writers. Vol. 2. From CHAUCER to DUNBAR. 8vo. CHAPMAN & HALL (12 sh.).

45. SIMMONDS (P. L.) Commercial Dictionary of Trade Products, Manufacturing and technical Terms; with a definition of the moneys, weights and measures of all countries, reduced to the British Standard. New ed. revised and enl. London, ROUTLEDGE (7/6).

46. SMITH (C. J.), Synonyms and antonyms. Collected and contrasted. Post 8vo, London, BELL & DALDY. (5 sh.)

47. *Outline Dictionary.* For the use of of Missionaries, Explorers, & c. With introduction by MAX MÜLLER. 12mo. London, TRÜBNER (7/6). — Een uitstekend werkje.

48. DYER (TH. H.) Pompeii: its History, Buildings and antiquities. An account of the Destruction of the City; with a full Description of the Remains, and of recent excavations, and also an Itinerary for visitors. Ill. with nearly 300 woodcuts, map, and Plan. Post-8vo. London, BELL & DALDY, (14 sh.).

49. *Handbook* for the cathedrals of England. Western Division; Bristol, Gloucester, Hereford, Worcester, Highfield. With ill. cr. 8vo. London, MURRAY (16 sh.).

50. HUNT (C. E.), The Shenandoah; or the Last Confederate Cruiser. 12mo. New-York (7/8).

51. *British Pharmacopoeia.* Published under the Direction of the General Council of medical Education and Registration of the United Kingdom, pursuant to the medical act, 1858—1867. Post-8vo London, SPOTTISWOODE (6 sh.).

52. SHAW'S *Medical Remembrancer;* or Book of Emergencies; concisely pointing out the Immediate Treatment to be adopted in cases of poisoning, drowning, apoplexy, burns, and other accidents; with the tests for the principal Poisons, and other useful information, 5th ed, re-written and much enlarged by JONATHAN HUTCHINSON. 32mo. London, CHURCHILL (2/6).

53. URE'S *Dictionary* of arts, manufactures, and mines, containing a clear Exposition of their principles and practice. Ed. by R. HUNT, F. R. S. Illust. 6th ed, rewritten and greatly enlarged. 3 vols. 8vo. London, LONGMANS (£ 4. 14. 6).

54. PRATT (ANNE), Poisonous, noxious, and suspected plants of our fields and woods. With 44 coloured Plates. *London Society for the Promotion of Chr. Knowledge* (6 sh.).

55. CHALMERS (J.), The origin of the Chinese: an attempt to trace the connection of the Chinese with western nations, in their religion, superstitions, arts, languages and traditions. Hongkong, 8vo.

56. CALLAWAY (H.), Ixinganekwane, neusumansumane, nezindaba zabantu (nursery-tales, traditions, and histories of the Zulus). In their own words, with a translation into English and notes. Vol. I. Part I. Natal. 8vo.

57. *Rajendrahal Mittra.* Sanscrit Grammar. In Bengali characters. Calcutta, 8vo.

E. *Spaansche taal.*

(Spanje, Zuidamerika, Mexico, ook Portugal).

1. *Ensayo* de una Biblioteca Española de Libros raros y curiosos, formado con los

apuntamientos de D. BARTOLOMÉ JOSÉ GALLARDO, coordinados y aumentados por D. M. R. ZARCO DEL NALLE y D. J. SANCHO RAYON. Obra premiada por la Biblioteca nacional en la junta publica del 5 de enero de 1862, e' impressa à expensas del Gobierno. Tom. II. Madrid impr. de RIVADENCYVA. gr. 4. 104 pág. numeradas por columnas con un indice al fin de manuscritos de la Bibliotheca nacional, 180 pag. par separado. (40 rea.)

Het eerste deel kwam in 1863 uit. „Ein Werk von dem grössten bibliographischen Werth" zegt J. PETZHOLDT.

2. MENDEZ (Fray Fr.) Tipografia española, ó historia de la introduccion, propagacion y progresos del arte de la imprenta en España, á la que antecede una noticia general sobra la imprenta de la Europa y de la China; adornado todo con notas instructivas y curiosas. Ségunda edicion corregida y adicionada, por DIONISIO HILDALGO. Madrid, 8°.

3. HUERTA (F. FEL. DE), Estado geográfico, topográfico, estadistico, histórico, religioso, de la Santa y apostolica provincia de S. Gregorio Magno, de religiosos menores descalzos de la regular y mas estrecha observancia de S. Francisco, en las islas Filipinas. Binondo. 4°.

4. PEZUELA (JAC. DE LA), Diccionario geografico, estadistico, historico de la Isla de Cuba. Tom. III. Madrid 4°.

5. *Diccionario* abreviado de chorographia, topographia e archeologia das cidades, villas e aldeias de Portugal. 3 vol. Lisboa. 4°.

6. GUTIERREZ (JUAN MARIA), Poesia Americana. Composiciones selectas escritas por poetas Sud-Americanos de fama, tanto modernos como antiguos. Buenos-Aires. 8°.

Werd slechts in 50 exempl. gedrukt.

F. *Italiaansche taal.*

1. CARINA (AL.), Dei Bagni di Lucca, Notizie topografiche, storiche e mediche. Firenze. 8°.

2. BEMBO (G. L.), Il Comune di Venezia nel triennio 1863-64-65. Venezia. 8°.

3. BIANCHI (NIC.), Storia documentata della diplomazia europea in Italia dall' anno 1814 all' anno 1861. Volume III anni 1830—1846. Torino. 8°.

4. COPPI (A.), Annali d'Italia dal 1750. (In continuazione di quei del MURATORI). Tome XIV, l'anno 1859. Roma. 8°.

5. BOLZA (G.), Canzoni populari Comasche. Raccolte e publicate colle melodie. Wien, GEROLD 8°. (14 Ngr.)

6. *Enciclopedia*, ossia, Dizionario corografico, topografico, storico, statistico, politico, militare biografico, letterario, artistico, scientifico, industriale, commerciale, bibliografico dell' Italia antica, moderna e contemporanea, compilato per cura di FRANC. PREDARI. Fasc. I. Torino, *tip. letteraria a spese della Società editrice.* gr. 8°. (Lire 1).

Het geheele werk zal in 5 deelen compleet zijn, of wel in 40 afl. à 40 pag. tegen den prijs van 1 lire voor elke afl.

G. *Oude Talen.*

1. FUSS (M.), Florae Transsilvaniae excursoria. Hermannstadt, FILTSCH. 8°. (2 R/ 20 ngr).

2. APICII (CAELII), De re coquinaria libri decem. novem codicum ope adjutus auxit, restituit, emendavit et correxit, variarum lectionum parte potissima ornavit CH. TH. SCHUCH. Heidelberg, WINTER. 8°. (24 Ngr).

3. *Codicis* Ambrosiani 222 scholia in Theocritum, primum edidit CHR. ZIEGLER. Tübingen, LAUPP. 8°. (24 Ngr).

H. TIEDEMAN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Ongenoemd Portret. Een portret, dijstuk, regts, blootshoofds, en met gespleten krullenden baard, zware knevels en bakkebaarden, een kleinen geplooiden spaanschen kraag, rustende op de bonte omzooming van het overkleed, dat geheel digt is en door een gordel met strik gesloten. Hij leunt met de regterhand op de heup en heeft in de linker een paar handschoenen, door J. H. W. (JOHAN WIERCX) gegraveerd. 8°. Daaronder staat in een plint: *Wilt* X *nu* X *Raen* X *en* X *verstaen* X *Min* X *sin* X. *En* X *let* X *in* X *de* X *paen* X *te* X *gaen* X *so* X *Hier* X *siin* X *in* X.

Ik meen hier uit te moeten afleiden dat het een boekprent is; maar welk werk is er bekend waarvan deze man als auteur voorkomt? De heer FREDERIK MULLER, in zijn *Catalogus van portretten*, heeft dit onbekende portret onder n° 6513 vermeld. Welligt is een der lezers van de *Navorscher* met het werk bekend, en ik vertrouw, dat hij dit welwilend zal mededeelen aan

U. C. KRAMM.

Daniel Eremita. Ik ben in het bezit gekomen van een fraai gegraveerd portret in fol., borstbeeld links, met een zeer grooten ringkraag à la SPINOLA, rijk overkleed en met gouden keten omhangen, in een ovaal gevat, met randschrift. *Daniel Eremita Belga. Aetatis XXVI Anno CIƆIƆCX.* en *Magna*

Servitus Magna fortuna. Onder op een plint: *Hanc propria Effigiem libuit depingere dextra, Dum tenet Hetrusci Regia magna Soli.* In den eersten bovenhoek een gecartoucheerd wapenschild in blanco, en in den anderen ook een wapenschild, veld van azuur, waarop een in cirkelvorm gelegen halssnoer of rozekrans, waarboven twee, en in den cirkel eene bloem is geplaatst. Dit is zijn wapen, terwijl het andere, dat nog oningevuld is, van zijn heer en meester zou moeten zijn. Uit alles blijkt, dat hij de schilderkunst en zelfs zeer goed beoefend heeft. Dus al weer een bewijs, dat er veel werken van dergelijke personen onbekend blijven, dewijl zij de kunst niet als een middel van bestaan beoefenden. Daar ik steeds met belangstelling blijf gadeslaan alles wat mij nog mogt voorkomen om als bijdrage bij mijn werk te voegen, zoo stel ik er veel belang in, iets van dezen kunstenaar te weten. Indien een der lezers van den *Navorscher* zoo goed wil zijn iets omtrent hem mede te deelen zal het mij genoegen doen, Nergens is mij een EREMITA of KLUIZENAAR met den doopnaam DANIEL voorgekomen.

U. C. KRAMM.

TAALKUNDE.

Opera Lulli (vgl. XVII. blz. 118, 150, 178). Deze vergelijking heeft in de geleerde wereld reeds vijf eeuwen bestaan, en is in het volksleven als zoodanig ingeworteld.

RAIMUNDUS LULLIUS is te Majorca in 1235 geboren, en in 1315 op een schip nabij dat eiland overleden. Hij heeft het avontuurlijke leven, dat hem tot alle ondeugden leidde, ten gevolge van een hemelsch visioen vaarwel gezegd en zich op de letteren toegelegd. Hij reisde bijna naar alle universiteiten, en met een verward hoofd, en ondernemenden geest ventte hij alle soort van leerstellingen van zijn vinding uit, zoo o. a. te Parijs, Montpellier en en Genua; poogde op de laatste plaats der studerende jeugd zijne zoogenaamne *ars inventiva*, die nog hedendaags bekend is, smakelijk te maken. Die leer werd te Majorca hoog geacht, en de universiteit, welke naar hem den naam draagt, is van groote privilegiën voorzien. Hare hoogleeraren volgen de leer van LULLIUS, zonder daaraan gebonden te zijn. Hij gaf zijn goed den armen, werd geestelijke, verzamelde gelden voor den kruistogt naar het heilige land enz., doch Paus CLEMENS V. dreef den spot met hem. Na zijn dood riepen eenigen hem voor een heilige uit, anderen verklaarden hem geheel voor een ketter, en men zegt dat Paus GREGOREUS XI bij de 500 dwalingen uit zijne boeken heeft getrokken, en hem daarop in den ban gedaan. Men geeft voor, dat hij over de 4000 boeken, doch zeer duister en in barbaarschen stijl geschreven heeft [1])

Nu komt het mij voor, dat het duidelijk is, dat de werken van LULLIUS in zijne eeuw, en later, toen men zoo geneigd was aan nieuwe zaken het oor te leenen en hij, aan alle universiteiten bekend was, verspreid werden over den geheelen bekenden aardbol, hier gunstig, daar ongunstig beoordeeld en dat er weder eeuwen noodig waren om dat onkruid uit te roeien. Hierdoor komt het, dat ieder die zonder ware kennis of wetenschap, zoo maar voor de vuist weg, ongekende stellingen opwerpt en opdringt, gezegd wordt tot de school van LULLIUS te behooren, met andere woorden voor een pseudo-geleerde of gek wordt gehouden; of er wordt wel gezegd: »*Er loopt van* LULLIUS *door*". Dit wordt ook op openbare sprekers die in zulk een geest redeneren, toegepast, door den uitroep: *dat is een lulla*, of *die kerel lult*; ten gevolge hiervan houd ik het er voor, dat *opera Lulli* volkomen goed in het bedoelde *Omlands reisje* is aangevoerd.

Ik heb wel eens eene professorale uitlegging over het woord *lullen* gehoord, waarin dit van de *Lollaards*, welke met de cellebroeders bij eene lijkbezorging eene soort van treurzang prevelden, werd afgeleid. Ik voor mij geloof dat dit gezang zoo eigenaardig zal zijn geweest, dat alle soort van straat- of ongeoefend gezang daarbij vergeleken, en *lollen* werd geheeten, even als de haagpredikers-psalmzingers daarom door hunne vervolgers *lollaards* genoemd werden. Mijns inziens is *lullen* en *lollen* onderscheiden: het eerste werd bij sommige redeneringen, en het andere bij gemeen gezang gebezigd. —

U. C. KRAMM.

Opera Lulli. De heer KRAMM maakt onderscheid tusschen *lullen* en *lollen*. Ik geloof dat het geheel hetzelfde is. De verwisseling van de korte *u* en *o* in gesloten lettergrepen is zeer gewoon. Men vind haar ook in dit woord. KILIAAN geeft op »*lol, lul*, ratio harmonica" en »*lullen, lollen*, numeros canere." *Lullen* beteekent alleen de wijze, niet de woorden van een lied zingen, en vervolgens die wijze zingen op éénen

[1]) Zie HOOGSTRATEN, *Woordenboek*, in voce *Lullius (Raimundns)*.

toon. Van dit *lullen* heeft men *lullepijpe* = tibia utricularis, KIL. Het is de zakpijp of doedelzak. Bij DAN. HEINSIUS, *Nederd. Poemata* (Amst. 1616 4°) bl. 27, zegt de herder Corydon:

Oock heb ick veel vreucht bedreven,
En mijn lulle-pijp gestelt
Naar de deunen van het veldt.

Op de voorgaande bladzijde kan men Corydon afgebeeld zien, bezig met op het genoemde muzijkinstrument te spelen.

Er is een ander woord *lollen*, dat in beteekenis en ik geloof ook in oorsprong van het vermelde verschilt. Het beteekent volgens KIL. foemora fovere foculo, interfoemineum fovere ant calefacere foculo, zich van onderen warmen. Men bezigde daartoe de *lollepot* (foculus, olla vaporaria, KIL.) een aarden pot met vuur, die in lateren tijd door de warme stoof vervangen is. Bij CATS (uitg. 1655 fol. Spieghel v. d. O. en N. T. bl. 18), op de afbeelding, gevoegd bij de spreuk,

Wie sit en lolt, of sit en vrijt
Verlet sijn werck, vergeet sijn tijt,

heeft de lolster (zoo als zij daar geheeten wordt) geen pot bij zich, maar zit bij het haardvuur om zich daardoor van onderen te laten verwarmen. — In Noordholland is een *lollepot* een aarden koffijketeltje.

Lollaards en Cellebroeders verschillen niet, zoo als de heer KRAMM meent, maar zijn dezelfde. Later echter toen de Lollaards van ketterij beschuldigd werden, heeft men den naam ook op andere ketters toegepast.

P. L. Wz.

Loodje (vgl. XVII. bl. 150, 178). Mijn antwoord is, dat in vroegere tijden alle bewijzen van toegang, die men tegen betaling kon bekomen, uit een penning, plaatje of strook van lood bestonden, die wel eens op noodmunten geleken; later zijn zij door kaartpapier vervangen. Niet alleen in schouwburgen, (zoo als toen koning LODEWIJK te Utrecht zijn hof hield, toen nog alleen voor de gaanderij in den schouwburg aldaar, loodjes, *looden penningen*, aan het bureau voor die plaatsen werden afgegeven, gelijk ook voor den toegang tot kermistenten enz.) maar zelfs bij het vervoer langs 's heeren wegen, moest men zich van een loodje voorzien, gelijk ik mij nog goed herinner die voor den goudschen wagen, die van Rotterdam vertrok, genomen te hebben. Dit gebruik heeft zich nog kort geleden herhaald, en wel bij gelegenheid dat de spoorweg van Utrecht naar Rotterdam voor het eerst bereden werd. Men kon toen van de noodloots af met een klein stoombootje over de Maas tot onder de Boompjes worden gestoomd, en als bewijs van regt op die overvaart bekwam men een looden penning, dien men in een bus moest werpen. Zoo ik mij wel herinner waren die loodjes van zeer ouden datum.

Of het nu met een *d* of *t* geschreven moet worden, is buiten mijn boekje; maar *lood* blijft immers *lood?*

U. C. KRAMM.

Lawaai of wind maken (vgl. XVI. bl. 55, 114, 149). Hoe gaarne ik wenschte, kan ook ik den heer J. BOUMAN niet aan den *waren* oorsprong van het woord *lawaai* helpen. Dat dit nog niemand heeft kunnen doen, daarvan ben ik zeker. Al 't geen toch in den *Navorscher*, in den *Spectator* en door d^r. DOZY in zijne *Oosterlingen* (?) — waarop ik later denk terug te komen — daarover is gezegd, bestaat m. i. alleen in *gissingen*.

Hen, die met d^r. DOZY willen aannemen, dat het woord bepaald uit het *Hebreeuwsch* tot ons is overgewaaid [1]), wijs ik er op, dat het alsdan niet onwaarschijnlijk is, dat het woord *lawaai* of *lewaai* afkomstig is van het Talmudsch-hebreeuwsche woord לְוָיָה) *lawáyàh*, zijnde לְוִית

---

[1]) D^r. DOZY noemt *lewai* (לְוַי), *lewaai* (לְוַאי) een tusschenwerpsel, doch ik twijfel of die woorden wel ooit als zoodanig zijn gehoord. Het woordje אוֹי (*òi*) — vgl. *Num.* 21, 29, en *Klaagl.* 5, 15, — of אוֹיָה (*ou'jóh*) — zie *Ps.* 120, 5 — luidt in het Chaldeeuwsch וַי (*waai*), 't geen *wee* beteekent. Veeltijds kan men nu uit den mond der joden den uitroep van *o waai* (voor *o wee!*) hebben vernomen, doch לְוַי (*lewai*) of לְוַאי (*lewaai*); te weten וַי (*wai*) met een ל (*l*) is niet denkbaar.

[2]) Dit woord is afgeleid van het Hebr. לָוָה (*lavòh*), *aankleven, aanhangen,* — vgl. *Pred.* 8, 15, — en *gehecht zijn.* Vgl. *Gen.* 29. 34. Ofschoon nu, zoo als ik reeds heb gezegd, alleen in de taal des Talmuds het woord לָוָה in de beteekenis van *begeleiden* of *vergezellen* voorkomt, zijn er, die ter laatst aangehaalder plaatse, waarbij LEA zegt: עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי „*Dit maal zal mijn man aan mij gehecht zijn.*" — naar welke uitdrukking zij haren derden zoon den naam van לֵוִי LEVI gaf, — aldus vertalen: „*Dit maal zal mijn man mij begeleiden.*" Deze opvatting vindt haren grond in het volgende: Bezit de moeder één kind. dan kan zij het op den arm dragen. Heeft zij er twee, dan kan zij een op den arm dragen en een aan de hand houden. Komt er echter, zooals hier bij LEA het geval was, een derde kind, dan zal de man wel moeten meegaan. En daarom zeide LEA bij de geboorte van haren derden zoon: „*Dit maal zal mijn man mij begeleiden.*"

הַמֵּת, *lawáyath hamèth; het begeleiden of verzellen van een lijk*, zooals eene begrafenis bij de Israelieten wordt genoemd. In de joodsche volkstaal hoort men daarvoor nooit anders zeggen dan *lewáyoh.*

Het geldt nu bij de Joden als een godsdienstpligt, den doode de laatste eer te bewijzen, door zijn lijk te begeleiden of te verzellen; van daar, dat bij eene joodsche begrafenis steeds zooveel volk op de been is, iets wat natuurlijk veel beweging veroorzaakt. Als het woord *lewaai* nu werkelijk zijn grond in het Hebreeuwsch moet vinden, dan is het alleen mogelijk, dat dit is ontstaan uit het gezegde: *welk een lewayoh!*

Meer *lawaai* zal ik nu niet van het woord maken.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Lawaai. Het woord *lawaai* (vgl. bl. 117), kan niet van het joodsche jargon ontstaan zijn, daar het dit woord niet kent; het bezigt den vorm *halwaai* = (אַלְוַאי הַלְוַאי, אַלְוַאי, gewijzigde vormen van לְוַי לְוַי), in den zin, voor welken prof. DOZY het dien van *lewai, lewaai* toedicht. Over het algemeen dient men met een goed gehoor begaafd te zijn, alvorens men omtrent de eene of andere uitdrukking in het joodsch jargon eene bepaalde uitspraak doet; anders maakt men er eene karikatuur van. Zoo bezigt bijv. dat jargon nimmer het t. a. pl. mede ter sprake gebragte *awaai;* het heeft wel *owei*, zamentrekking van *o wehe*, uitdrukking van »droefheid of smart," en *owaai*, eliptisch voor *o wie schön, gut, lecker,* enz., uitroep van bewondering, die te Amsterdam in de grootendeels door Joden bevolkte straten op den publiken weg vaak tot aanprijzing van de eene of andere koopwaar, vooral eetbare waren, wordt gebezigd.

T.-R.

Smous (vgl. XIV. bl. 111, 149, 230, 245; XVII. bl. 117). Dat het woord *smous* in regeringsstukken, ook na 1704 op de Joden, en wel bepaaldelijk op de zoogenaamde hoogduitsche werd toegepast, blijkt uit een stuk in fol. plano, dat onder n°. 2667 in den catalogus A. DE VRIES voorkwam. Het was eene »Keure ende waerschouwinge tegen het inkomen binnen dese stad (Gouda) van vreemde *Hoogduytse Joden* of *Smoussen*, en het huysvesten van dien." Gouda 1712.

Met de afleiding van dat woord, door prof. LAND voor eenigen tijd in den *Spectator* gegeven, kan ik mij niet vereenigen. Volgens hem zou het eene zamentrekking zijn van אִישׁ מָוֶת, in het asjk'nazische dialekt luidende: *isch mawes*, dat dan overging in *schmawes, schmaus, smous.* De aangevoerde woorden, beteekenende *man des doods*, zouden de Joden in de tijden van geloofsvervolging van elkander gebezigd hebben. Hoe onwaarschijnlijk dit ons ook voorkomt, zouden wij toch eenig gewigt aan deze afleiding hechten, indien het woord *smous* in Duitschland ware ontstaan. Maar in ons gezegend Nederland, waar voor de Joden nooit eenige aanleiding bestond voor de vrees, dat de eene Jood den anderen als een *man des doods* kon beschouwen, komt ons deze afleiding van *smous* zeer gezocht voor. R.

De Mendeërs en hunne taal. In het *Algemeen Handelsblad* van Amsterdam (6 junij 1867, onder Frankfort) leest men:

»De geleerde wereld van Wurtemberg is, naar men ons uit Stuttgart schrijft, op »de wereldtentoonstelling te Parijs, o. a. »vertegenwoordigd door iets dat eenig en »allermerkwaardigst is; het is het werk van »een ijverigen, geestigen, jeugdigen geleerde »D^{r}. ENTING, stichts-bibliothecaris te Tu»bingen. Het is een boek in folio, dat den »titel voert van *Cholasteh* en ritualen, doop»en doodgezangen der Mendeërs bevat. »Dit is de eerste Mendeesche oorspronke»lijke tekst, welke openbaar wordt gemaakt. »Vermits er tot dusver nog geene beweeg»bare lettertypen van de Mendeesche taal »bestaan, zoo was de uitgever verpligt »het geheele werk te autographeren. De »Mendeërs, ook Nazareners, Sabiërs of »Johannes-jongeren genaamd, vormen eene »secte, welke nog ten getale van omstreeks »500 mannen aan den Neder-Euphraat en »de Tigris bestaat, een bijzondere gods»dienst, eigene heilige boeken, een eigen »taal en een schrift heeft. Die taal is een »geheel eigenaardig arameïsch dialect, dat »het midden houdt tusschen Syrisch en »Chaldeeuwsch. De mendeesche taal is aan »het uitsterven; zij wordt nog slechts door »twee personen verstaan, den opperpriester »der secte en den Zwabischen geleerde EN»TING."

Het volgende vindt men in het *Algemeen noodwendig Woordenboek der Zamenleving* van WITSEN GEIJSBEEK en wel onder: *Sabiërs* (III. 2557.)

»SABIËRS, of ook *Zabiërs* en *Johannes*»*christenen* genoemd, de naam, welke ge»dragen wordt door de aanhangers van »eene godsdienstige sekte, die zich gevormd »heeft uit het aantal der leerlingen van »JOHANNES *den Dooper*, die geweigerd »hadden, tot het christendom over te gaan.

»Kort vóór het ontstaan der christelijke »gemeente, nam de sekte der Sabiërs eenen »aanvang en ofschoon voortgesproten uit »het Jodendom, zonderde zij zich niettemin »daarvan af. De *Sabiërs* vestigden zich bij »voorkeur aan de oevers der Jordaan, voor »welken stroom zij een heiligen eerbied »koesterden, dewijl hun meester aldaar zelf »allen, die zich tot hem vervoegden, ge»doopt had tot boete; maar daarna verlie»ten zij deze streken, en begaven zich naar »Khusistan in Perzië, waar christelijke rei»zigers hen in de 17e en 18e eeuw hebben »aangetroffen, in de nabijheid van het oude »Susa. Er rustte een donkere sluijer op »de geschiedenis, de leer en de gewoonten, »gebruiken, enz., van de *Sabiërs*, maar tegen »het einde der 18e eeuw, waren er vele »kenners en beoefenaars der oostersche »letterkunde in Europa, die getracht heb»ben, eenige fragmenten van hunne gods»dienstige geschriften te verklaren; en deze »arbeid is ten minste niet geheel vruchte»loos geweest. Zoo veel schijnt daaruit »met eenige zekerheid te blijken, dat zij »JOHANNES *den Dooper* vereeren, als hunnen »stichter en hoogsten profeet, aan éénen »God gelooven, en desgelijks ook de zen»ding van eenen godmensch aannemen, dien »zij *manda di chaie*, d. i. *woord* (*logos*) *des* »*levens* noemen; volgens deze benaming, »noemen zij zich zelven ook Mandeërs. »Deze godmensch werd eenmaal door JO»HANNES gedoopt, en wandelde eenigen tijd »rond op aarde; maar is geenszins dezelfde »persoon, dien de christenen vereeren, als »den heiland der wereld. JEZUS noemen »zij eenen gewonen mensch, eenen valschen »messias; maar wat zij leeren van de lot»gevallen en daden van hunnen godmensch, »dat heeft de grootste overeenkomst met »de evangelische geschiedverhalen, en schijnt »daarvan ontleend te zijn. In hunne denk»beelden van de betrekking van God tot »de wereld, enz., vindt men sporen van »perzische leerstellingen en ook veel over»eenkomst met de eonenleer der Gnostieken, »en het is derhalve niet onwaarschijnlijk, »dat zij hun leerbegrip eerst hebben ont»worpen of opgesteld, nadat zij zich in »Perzië gevestigd hadden. Hun geloof »aan Gods voorzienigheid en aan de on»sterfelijkheid der ziel komt weder meer »overeen met de christelijke beginselen, en »het weinige, dat bekend geworden is van »hunne godsdienstige en kerkelijke gebrui»ken, geeft regt tot het vermoeden, dat zij »veel hebben overgenomen van de nestori»aansche christenen, met wie zij te Baby»lon, onder de nestoriaansche patriarchen, »in kerkelijke vereeniging hebben geleefd, »tot op het jaar 1480. Zulks schijnt na»melijk te blijken uit de priesterwijding »en de rangverdeeling der geestelijken, »gelijk dezelve nog onder hen gevonden »worden; ook vieren zij den zondag, als »den dag des Heeren, en heeft men bij hen »nog bovendien de vereering van het kruis »gevonden. Onder hunne voornaamste ker»kelijke plegtigheden en gebruiken, bekleedt »de doop eene eerste plaats. Dezelve be»staat uit een afwassching, welke door allen »voor heilig wordt gehouden, in den naam »van het *woord des levens*, welke zij, vol»gens vroegere berigten, dagelijks herhalen. »Uit hunne geloofsboeken ontwaart men, »dat zij niet geheel verstoken zijn van let»terkunde; maar hun blind bijgeloof, die »hechte grondslag der priesterheerschappij, »bewijst klaar, op welken lagen trap van »ontwikkeling en beschaving zij staan. »Meermalen heeft men getracht, hen te »onderwerpen aan het gezag van den paus; »maar zulks heeft tot dusverre nooit een »duurzaam gevolg gehad; zij willen geene »christenen zijn en kunnen derhalve ook »onmogelijk het gezag van den stedehou»der van CHRISTUS erkennen. Zij verach»ten echter de christenen niet, maar koes»teren een fellen haat tegen het islamis»mus in het algemeen en de Turken in »het bijzonder. Om deze reden, zijn zij zoo »afkeerig van de blaauwe kleur; want de »turksche vrouwen dragen bij voorkeur »blaauwe broeken. Zij dulden geen blaauw »aan hunne kleeding, noch aan hunne wo»ningen, noch ook aan het huisraad. Het »blaauwe misgewaad en de *blaauwe* altaar»kleeden *van de zelfde kleur* (sic') bij de »katholieken waren hun veel onverdrage»lijker, dan de leer van het katholicismus. »Ofschoon zij onder de mahomedanen leven, »vermengen zij zich echter nooit met deze »en onderscheiden zich zeer voordeelig van »hen. Zij hebben veel eenvoudiger en »zachtere zeden, en hunne leefwijze ademt »meer eenen christelijken geest."

Verder vindt men in de *Mosaïze Historie der Hebreeuwsche Kerke*, in 1700 door een »liefhebber der Joodsche Oudheden" uitgegeven, op blz. 16 van deel I.:

»Die de godsdienst der aal-oude Kaldeën »met neerstigheid meenen nagespoord te heb»ben, willen dat men dezelve dryzinds, en »in even zoo veel zoorten aanmerken zal, »als: I. die van den waren Godt, onder »zekere afgodische wijze van bestel en »dienst; II. die aan de goede en quade »geesten geschiede; en ten III. de Eeredienst »die aan de Hemelse en Aardse hooft stof»fen en wel inzonderheid aan 't Heyr des »hemels, dat is aan de Zonne, Mane en »Sterre opgedragen wierd: by zommige Ge»leerde Mannen, gemeenlijk *De Sabeësze*

»*Religie* genoemd. Een volk dat in Ara»biën woonde, of liever dat uyt Kaldeëa »derwaards verhuysd, en ten tijde van Job »aldaar neffens de Kaldeën zeer wel be»kend was, als ook hare godsdienst; van »welke besmetting dien regtveerdigen, zich »wel dapper ontschuldigde; (vergelijkt Job »I: 15, 17 met Job 31: 26, 27) alhoewel »die godsdienst gants Oosten te dier tyd »overstroomd had, en de grondvest schijnt »geleyd te hebben, dat de Israëliten onder »Mozes, door vele wetten daarvan onthe»ven, en als een afgezonderd volk in be»waring gesteld zyn, gelijk op zyn tyd »vernemen zullen."

Op blz. 31 van hetzelfde deel:

»Insgelyks zeyd ook Maimonides van de »Sabeën (dien (sic) hij met veel andere »onder de Kaldeën teld, of die ouwlinx »in Mesopotamiën daar naast aangelegen »waren), dat zij geen andere Goden hadden »als de Sterren, voor welke zij Beelden »maakten: voor de Zonne, Goude, voor de »Maan, Zilvere, en voor de rest der Plane»ten, namen zij al zulken metaal, als hen »dagt dat met hun eigenschap best overeen »quam. Hoedanige Beelden zij geloofden »dat een Invloed van de Sterren ontfingen, »voor welke ze waren opgeregt; en daar»door de Kragt hadden, om Toekomstige »dingen te Voorzeggen."

Bestaat er verband tusschen de Sabiërs waarvan het *Handelsblad* spreekt en de Sabeërs der *Mosaïze Historie?* Zie verder dat werk I. blz. 55—57, III. 473.

H. TIEDEMAN.

Achterlader, achterlaadgeweer. Op den omslag der vijfde aflevering van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (zie *Books of References*, derde lijst) leest men het volgende berigt der heeren DE VRIES en TE WINKEL:

»Bij de treurige vermaardheid, die in »het vorige jaar de pruisische naaldgewe»ren verworven hebben, zal menigeen, als »hij deze aflevering van het *N. W.* ont»vangt, terstond kolom 683 opslaan, om te »zien »of *achterlaadgeweer* er in staat". »Men zal het niet vinden, evenmin als »*achterstapinrijtuig*, door den *Spectator* iro»nisch naar dezelfde analogie gesmeed. »Waarom niet? omdat wij een woorden»boek willen geven van de »nederlandsche »taal," niet van taalbedervende nieuwmo»dische wanspraak. Er was trouwens een »afdoend beletsel, dat het opnemen van dit »staaltje volstrekt onmogelijk maakte. Wij »zijn gewoon, bij elk woord de etymologi»sche verklaring te geven. Maar wie lost »ons het raadsel op, hoe *achterlaadgeweer* »gevormd is? Elk samengesteld woord be»staat uit *twee* leden, niet meer en niet »minder. Welnu, hoe dan af te deelen? »Uit *achterladen* en *geweer?* of uit *achter* »en *laadgeweer?* Maar noch *achterladen* noch »*laadgeweer* heeft ooit bestaan: geen van »beide levert zelfs een verstandigen zin. »De eene verklaring is dus even ongerijmd »als de andere, en eene derde is ondenk»baar. Hoe men 't keere, *achterlaadgeweer* »is een klank zonder samenhang of een»heid, een aaneenlijming van *drie* leden, en »derhalve taalkundig een onmogelijkheid, »een onding. Hoe dan de nieuwe uitvin»ding te noemen? Het zal het best zijn, »nog een poosje te wachten, totdat een »goede voorraad van zulke geweren gereed »en aan de manschappen rondgedeeld is. »Dan zal het niet lang duren, of zij krij»gen een gepasten naam; want de »spraak»makende gemeent" vormt beter woorden »dan de geleerden en dagbladschrijvers. »Misschien zullen onze soldaten het nieuwe »wapen eenvoudig een *achterlader* noemen. »Dat het een geweer is behoeft wel niet »uitgedrukt: dat ziet men van zelf. Men »spreekt ook van een *revolver*, niet van een »*revolver-pistool. Achterlader* (van de gekop»pelde uitdrukking *achter laden*) zou zeker »goed gevormd zijn, in overeenstemming »met *aflegger*, een oud kleed dat men af»legt, *doorroker*, een pijp die men door»rookt; *uitdoeners* (in Zeeland) doperwten »die men uit de peul doet, enz. Zoo *ach»terlader*, een geweer dat men van achteren »laadt. Dergelijke verwisselingen van actief »en passief zijn overal in de volksspraak »een uiterst gewoon verschijnsel, waarvan »vooral onze taal menigvuldige voorbeel»den bezit."

De schrijver van een ingezonden stuk in de *Arnhemsche Courant* van 5 junij j.l. voegt bij dit berigt de volgende opmerking:

»Zeer juist geredeneerd. Mag ik evenwel »den geleerden heeren DE VR. en T. W. »een eenvoudige vraag voorleggen? Indien »men *achterlaadgeweer* in *achterlader* ver»andert, hoe zal men dan het *achterlaad»kanon*, dat nu een modeartikel dreigt te »worden, betitelen. Men spreekt van *revol»ver-kanon*, maar zou men aan een zamen»stelling kunnen denken als *achterlader»kanon?* In geen geval ware het raadzaam »het *achterlaadkanon* ook *achterlader* te noe»men, daar dit tot veel verwarring aanlei»ding zou geven."

FLANOR, (in den *Spectator* van 25 junij j.l.) maakt de heeren DE VR. en T. W. ook nog opmerkzaam op het nieuwe woord *schutterplichtig*, dat men in de schutterijwet van dit jaar telkens aantreft, en dat even ongerijmd en ontaalkundig is als *achterlaadgeweer*.

H. TIEDEMAN.

Kameel. De heer H. TIEDEMAN gelooft, dat er weinig woorden zijn van eene zoo uitgebreide stamverwantschap als *kat* (vgl. XVII. bl. 149).

Met het woord *kameel* is dit echter niet minder het geval.

De *baktrian*, de tweebultige *kameel* (*camelus bactrianus* Linn.) heet:

Hebreeuwsch: גָּמָל	(Gámàl) [1]).
Chaldeeuwsch: גַּמְלָא	(Gàmlo).
Arabisch:	(Gam'l).
Bij de Arabieren in Tembuchi:	Jimmel.
Syrisch:	Gomal.
Aethiopisch:	Gem'l.
Samaritaansch:	Goumal.
Grieksch: Καμηλος	Kamélos.
Latijn:	Camelus.
Sanskrit:	Kramela, Kramelaha.
Bij de Nubiers:	Komul, Kamuluh.
Egyptisch:	Dschemmel.
Russisch:	Kameli.
Spaansch:	Camello.
Portugeesch:	Camelo of Camel.
Italiaansch:	Cammello.
Engelsch:	Camel.
Iersch:	Cammel.
Fransch (bij BUFFON met den mannel. uitg. *eau*):	Chameau.
Deensch:	Kameel.
Hoogduitsch:	Kameel, Kameelthier.
Oud-duitsch:	Kämlich.
Nederlandsch:	Kameel, kemel.

De gemeene, eenbultige kameel (*camelus vulgaris*) heet in de kaukasische talen, bij de mingrelische, kartuelische, grusische en iberische rassen: *Aklemie;* in Walof aan den Senegal: *Gelème*, in de oasen van Wadreag: *Algom*, en bij de Barbaren en de Kabylen: *Ellghoum*. In al deze worden dus de wortelletters (bij letterkeer) van het oorspronkelijke aangetroffen. Het verschil der *vocalen*, iets dat bijna met alle woorden, bij onderscheidene talen plaats vindt, doet ook hier niets af.

Ik ben er echter zeker van, dat het woord *kameel* in nog een tal van niet door mij genoemde talen voorkomt.

De woorden *zak*, *leeuw*. *cijfer* luiden ook in eene menigte talen gelijk.

Leeuwarden. ALEXANDER.

[Dat een dier in een aantal verschillende talen denzelfden naam draagt, is gemakkelijk te verklaren. De naam is ontstaan in het land, waar het dier oorspronkelijk te huis behoort. Andere volken werden er mede bekend, hetzij zij het dier in hun land overbragten, hetzij zij bij het bezoeken van het land, waar het leefde, het daar zagen. Meestal dachten zij er geenen nieuwen naam voor uit, naar namen, met die wijziging, welke het verschil der talen noodig maakte, den naam dien zij vonden over.

Het is dus niet vreemd, dat kat en kameel in de meeste talen denzelfden naam hebben. De Romeinen echter noemden de kat *felis* en de Gothen den kameel *ulbandus*. Ook in andere oudduitsche talen draagt de kameel denzelfden naam, oudhoogd. *olpenta*, mhd. *olwent*, ouds. *olvunt*, angels. *olfend*. Misschien heeft men den kameel en den olifant, twee onbekende dieren, met elkander verward]

Appel- en peersoorten (vgl. IX. bl. 65, 193, 218, 270; XVI. bl. 344; XVII. bl. 55). Eenige namen van peren, uit het begin der 17e eeuw, noemt ons SPIEGHEL, *Hertsp*. B. VII. vs. 45—48:

De tijdpeer enkel-zop, wijn-rijker Keyzerinnen,
Bospeer en Kaniewiel, de peer-oegst eerst beginnen:
Voort lang-hals, barghemot, de smout en butter peer:
Maar 't basterdzoete Kermispeerken maekt den Heer.

Ik voeg er de latijnsche namen bij, voor zoo verre die bij KILIAEN gevonden worden. Mogelijk dat zij iemand op den weg helpen, om te weten welke soorten van peren SPIEGHEL bedoelt:

tijdpeer = pirum superbum
kansuweele = prium falernum
smoutpeer = pyrum musteum.

De bergamotpeer is nog in Holland wel bekend. LAMED.

Marcepein. Van dit bij ons van ouds bekende lekkere gebak is de benaming, voor zoover ik weet, nog niet zoo bepaald

---

1) Ik noem 't eerst het *Hebreeuwsch*, omdat naar alle waarschijnlijkheid het woord *kameel* van zuiver hebr. oorsprong is. GESENIUS zegt ad voc. גָּמָל (Gámal). „In allen Semitischen Dialekten, auch in Aegyptischen „und Griechischen, daher in den abendlandischen Sprachen. BOCHART, in *Hieroz.* § 75 ff, leitet es „von גָּמָל (Gámal) *vergelten* ab, weil das Kameel „angethanes Leid, nicht leicht vergesse sondern ver- „gelte." Als een bewijs nog, dat het woord van 't Hebr. stamt, herinner ik, dat de letter ג (*Gimmel*) juist zóó wordt genaamd, omdat zij den vorm heeft van het bovenste eens kameels. Zij, die met de semitische talen onbekend zijn, mogen er wel op letten, dat de *g* in woorden als gamal enz nagenoeg luidt als in 't hoogd. *gross*, en 't fransche *grand*.

geschiedkundig toegelicht. Het hieronder volgende trok mijne aandacht, waaruit blijkt dat de naam van *St. Marcus* tot die benaming aanleiding schijnt te hebben gegeven. In het werk *Een Historische beschryving van duure tyden, Hongersnoot en Watervloeden* enz. (door J. WAGENAAR). *Tweede druk*, 's Gravenhage by J. DE CROS, 1746, kl.-8°., bl. 70, lees ik: »A° 1438 was er zodanig een gebrek aan brood, tot Turingen, dat men de straaten en wegen overal met doode lijken bezaaid zag, die van honger gestorven waren; waarom de Bakkers nog hedendaags op *St. Marcusdag* zeer kleine broodjes bakken, die men *Marcepeinen* noemt; en die drie penningen kosten."

U. C. KRAMM.

Kakographie (vervolg van bl. 188).

De *banden* der vriendschap, der liefde en des bloeds, al waren die ook *vastgegroeid* in hun harte, en al bloedde ook iedere *wortel* die werd uitgerukt, hadden zy moeten verscheuren.

Dat werpe evenwel geen smet op den roem der goede stede [Amsterdam in 1572]: het harte was er gezond genoeg — er was slechts *melaatschheid aan het hoofd*, metter tijd door *amputatie* nog te verhelpen.

Evenwel mag het niet worden voorbygezien dat zijn taak *eene zeer moeielyke* was.

Terwijl op den altoos veel minder waterrijken bodem van het daarenboven in omvang veel *beteekenender* groote eiland ten westen ter naauwernood een vyftal dorpen de langwijlige eentonigheid van het groene veldgezicht verlevendigde.

De Princevlag, vrolyk uitwaaiende van den stok, verheugde nu het harte der Zaanlanders, en meldde der tegenpartij aan den anderen Y-oever, tot *dier* niet geringe ergernis over het begaan verzuim, dat het gantsche noorderdeel in handen der Staatschgezinden was.

De wakkere overste, wiens bijhebbende soldaten, ten getale van drie honderd, *nog met even zooveel manschappen*, hem door hopman Everdingen — aangebracht, waren *verdubbeld.*

Tegen dat eerste pleidooi van wapenen, door de voor het meerendeel ongeoefende, maar *overigends* vurig strijdlustige Hollanders *geleverd*, waren Bossuus vendels *niet bestand.*

Lodogno, die met zijne in den krijg ervarene benden *onder den* rijken lommer, *der* haarlemmer houte gelegerd was.

Doch het mocht hem niet gelukken *om* de reeds *veroverde* zege te behouden.

Meëwustig van den gegeven last.

Op het middaguur van den twaalfden july 1572 zette hopman Wybe Sjoerds den voet op den *sport des ladders*, die ongelukkig genoeg zijn anders gants niet roemlooze *loopbaan sluiten zou.*

Op het laatste, tevens het grootste [eiland], lagen eenige boeren-erven, en te midden daarvan een *landelijke* kapel.

Door soldaten van Bossu overvallen, zagen zy zich plotselyk overmachtig *besprongen*, gewelddadig *behandeld*, en het beste en meeste hunner goederen *wech sleepen* door de roofzieke handen der ruwe benden.

Het gerucht van dien *onderbroken* tocht kwam Bossu ter ooren.

En meer dan honderd en dertig dier huizen stonden weldra *in lichterlaaie vlam*, en *lieten* weinig meer dan cintels en verkoolde grondslagen *over.*

Een voor die dagen zeer *beteekenende* som.

Met bitteren wrok en gloeienden haat tegen de bewerkers der ellenden die zy met de hunnen *tegen gingen.*

Plagerij kenmerkte zijn verblijf, uitmergelende afpersing zijn *opbraak*, brandstichting zijn vertrek.

Vier honderd en tien stuks rundvee dreven zijne benden achtereenvolgends uit weide en stal voor zich heen, *waarvan de waarde*, die toen gemiddeld op twintig gulden ieder werd geschat, alzoo voor de arme landlieden *een verlies* van ruim acht duizend gulden *bedroeg.*

In de Achter-Zaan werd een schans *opgehaald* ter plaatse waar thands de kerk van Zaandams-westzijde ligt.

Eenige huizen aan den Dam waren opzettelyk *voor het vuur gespaard* gebleven, om te dienen tot berging van krijgs- en mondvoorraad.

De overwinning ware wellicht niet twijfelachtig geweest, *wanneer* het geknal der musketschoten niet de aandacht van het hoofdkwartier aan den Dam had opgewekt.

De kogels vielen nu zoo dicht, dat de Staatschen zich achter het in de weide grazende rundvee moesten *dekken.*

Vol van overmoed was men binnen de stad zoo weinig in twijfel omtrent den goeden uitslag, dat eene menigte stedelingen zich in een aantal schuiten had *geworpen*, en de gewapende bodems gevolgd was om zich te verlustigen in het aanschouwen van schermutseling en strijd.

De Staatschen hadden het geschut uit hunne schepen gelicht en op den dijk geplant. *Juist als het daar was gericht* en *goed als het er werd bediend*, deed het eene zoo krachtige werking enz.

Nog voor er een enkel schot viel, zagen de Staatschen uit twee of drie der voorste schepen — dikke wolken van zwarten rook *opslaan.*

Dat het leger des Princen, met zware

zorg bij-een verzameld, met groote opofferingen onderhouden, nochtans als een vallende regendruppel was uit-een gespat en *spoorloos opgelost.*

Ofschoon de laatste dagen van Oktober en de eerste dagen van November zich ook mochten kenmerken door een felle koude — de Hollandsche harten werden daar luttel van gewaar, *verwarmd als zij zich gevoelden* door den frisschen Oranjegloed die hen doortintelde.

Een — magistraat, zelfbehaaglyk wiegend op het met zoo veel gemak *bestegen*, en met zoo veel genoegen *ingenomen* trijpten kussen.

Het levend volksbewustzijn — deed zich weldra met de krachtigste *onbevangenheid* gelden.

Dank zij der *nuchterheid* van het Hollandsch gezond verstand.

Dat was hun hoofdbeginsel, welken ook de by-oirzaken en *nevenbeweegredenen* mochten zijn.

Gorzen, schorren, reusachtige rietvelden, voor anderen tot verwarrens toe één, of *minstens* van *ononderkenbare* gelijkheid, onderscheidden zy by name en de water en landwegen, derwaarts heen of van daar *elderswaart* leidende, waren zy *zich* even goed *bewust* als een greep in hun tasch of in hun *dyzak.*

Krijgslieden, die toen Alba ze naar herwaart voerde, de bewondering *cijnsden* der landen waar zy door trokken.

Zy *schoeiden zich hunne schovelingen onder den voet.*

Toen hij daar die Geuzenschepen zag — gelastte hij *om* er eenige stukken op te richten.

De jammerwolk, die boven de stad hing, strekte zijne schaduwen *vry verder* uit.

Het oostelyk *palende* ruime meir — bood gewis aan menig-een de gelegenheid; tot tijdige vlucht.

De naakte lijken, die daar verstijven in het *ronnende* bloed.

Midden in het land der meiren gelegen, was er de *handelszucht* door den *bezoekenden* omwoner opgewekt.

Sinds de Spanjaarden Zaandam en Assendelft inhadden, was het dringend noodzakelijk geworden *om* hun *verkregen magt* zoo eng mogelijk te *muilbanden.*

Thans snelde een *beteekenend* aantal hunner over de vlonders het land in.

Met — graauwe, *van achter* met een pluim vercierde Spaansche hoedekens op de korte hairen.

Spaansche schrijvers spreken van vijf-, *Hollandschen* van twaalf duizend.

Hij bestrafte met vriendelijken ernst de moedeloosheid en kleingeloovigheid van zijnen onderbevelhebber en *anderen* zijner aanhangers.

Acht of negen eeuwen *inwerkens* van het vergeving predikende, en daarom de menschheid heiligende Christendom.

Reeds *weidde hij* bij voorraad *zijnen blik* aan de verwoesting en den jammer die weldra binnen de wallen zouden losgelaten worden.

Ten slotte gaf hij verslag van de *aanstalten*, die hij gemaakt had, om den vijand zoo wel ter zee als te lande aan te tasten.

Op den 1en Mei 1573 werden de artikelen der overeenkomst tusschen Engeland en Spanje betrekkelijk de Nederlandsche *aangelegenheden* plegtig in Brussel afgekondigd.

Uwe Majesteit ziet, hoe de Spanjaard, uw doodvijand, lustig zijn hart ophaalt over den ellendigen staat uwer *aangelegenheden.*

Met de bede, dat de paus toch niet *van zich zou afstooten een volk*, dat oprechtelijk wenschte hem te kunnen vertrouwen en eerbiedigen.

Het is nog *niet* twintig jaren geleden, dat, door de grondwetsherziening van 1848, het nederlandsche volk geroepen is, zelf zijne belangen te behartigen.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslachten Witte, Eijck en Bercheijk (vgl. XVI. bl. 89, 217, 279, 318 enz.; XVII. bl. 58). GEERTRUIDA BERGHIJK [BERCHEIJK] huwde 22 nov. 1668 CORNELIS BAX, geb. te Dordrecht 20 april 1646 † 11 april 1699.

JAN BAX, geb. 22 aug. 1670, bet-overgrootvader van wijlen den pred. van Oostburg ANTONIE BAX, geb. 16 maart 1807 † 15 mei 1866.

F. CALAND.

Cachet van heer Jan van Cromvliet (vgl. XVI. bl. 349; XVII. bl. 58). Op de provinciale bibliotheek van Zeeland, eenige rekeningen van den rentmr. Bewester-Schelde (JERONIMUS F. VAN SEROOSKERKE) doorloopende, die voor Zeeland een schat van genealogische aanteekeningen bevatten, vond ik in die van 1544 het bewijs, dat het geslacht VAN CROM- of CROMPVLIET in Zeeland te huis behoorde:

»Jonkvr. CORNELIE VAN CROMPVLIET, wettige dochter van ADRIAEN WILLEMZ. VAN

CROMPVLIET, 2 gem. 100 roed^{n}. tienden, haer getransporteert bij wijlen GIJSBRECHT CLEEUWAERTSZ en haer verleden bij Heer HENDRIK VAN DE WERVE als rentm^{r}.s voorsaet in officie."

Tusschen Rijswijk en Voorburg ligt eene buitenplaats Cromvliet; in Tholen noemt SMALLEGANGE een der binnengrachten Cromvliet. — Volgens een mij gezonden afdruk, staat niet op het cachet S^{r}. maar alleen S, [Segel of Sigillum].

F. CALAND.

Geslacht Bax (vgl. A. R.; XIV. bl. 247; XV. bl. 251, 317; XVI. bl. 153, 320).

MASTHIJS JANSE [1]) trouwt Delft 1609 ADRIANA BAX.

JAN BAX MATTHIJSE, geb. Delft 13 nov. 1617, veertig van Dordt 4 sept. 1672, 6 dito oudraad (sic), oct^{r}. 1673 weesmeester, buitenvader, regent van 't oude mannen- en vrouwenhuis, sept. 1676 schepen, meermalen gedeputeerd ter dagvaart in 's Gravenhage met H. Ed. Mog. de heeren Staten van Holland en Westvriesland, 8 maart 1683 omtrent 's morgens 6 uur werd hij dood gevonden in 't water liggende »tot onser en iders Groote droeffheyt te deelen in sijn mantel gewikkelt, beneden den trap van den steijger beseijde de Oost ten suider kerkdeur van de Groote kerk, sijnde zijn neus in 't aangesight wat rood en gezwollen, apparent door 't vallen off slaan veroorsaakt sijnde sijn beff aan d' slinker seijde twee à driemaalen doorsneden, over sijn moff was ook een sneede en hadde een steek op de borst, gaande door een laken rok, heuprok, wollelamsvelletye tot op de seeme voering, dog niet in 't lijf dat men heeft kunne sien, sijn hoed lagh droog op den 2^{en} trap der bovenste trappen met eenige sneeden doorsneeden; begr. 13 dito door de magistraat dezer steede in de groote kerk daar zijn wapen opstaat leggende in den trans agter het hooge koor.

Dit is het eijnde van dien man dien bij al de weereld genoegsaam bemint was, God wil haere vergeven die dit quaad gedaan hebben."

Hij was 12 april 1639 geh. met CORNELIA BURGER VAN ALBLAS, geb. Dordt 18 julij 1613, † 3 nov^{r}. 1700, eenige d^{r}. van PIETER CORNZ. BURGER en GOOLTJE WILLEMSE VAN RANGELRA, geb. op den Waard over Roermonde.

Goedereede. F. CALAND.

[1]) Volgens eene aanteekening stamde deze MATTHIJS JANSE af van MARCELIS of PAULUS BAX; doch ik meen, door zijn' naam JANSE, dat stellig JANSZOON is, dat hij zal afstammen van den kolonel JOHAN BAX, en dus een broeder is van WILLEM MAURITS BAX, geh. met JEANNETTE HOEFIJZER.

Geslacht de Quaij. Wie heeft de goedheid mij het ontbrekende aan te vullen? LUDOLF DE QUAIJ, heer van Duikenburg, geb. te? den? st. te? den? HENDRIKA INGENOOL, geb. te? den? hoeveel kinderen? een hunner MARIA LEOPOLDINA CATHARINA geb. te? den? st. te Tiel den? 1782. Meer aanteekeningen omtrent deze familie en de beschrijving der wapens van DE QUAIJ en INGENOOL zullen welkom zijn aan

ANDANTE.

Geslacht Zwingli. Dezer dagen is te Dattikon, bij Winterthur in het zwitsersche kanton Zurich overleden de predikant dier plaats HENDRIK ZWINGLI, de laatst overgebleven afstammeling van den kerkhervormer van dien naam. De overledene was, naar gemeld wordt, in het bezit van verscheidene voorwerpen, die aan zijnen vermaarden voorzaat hadden toebehoord, o. a. van den kelk, welken de stad Zurich hem bij zijn huwelijk had ten geschenke gegeven.

Zie *de Bazuin* van 5 april 1867, n°. 14.

Geslacht van Gelder (vgl. XVII. bl. 85). JAC. ELIS. VAN GELDER zal mogelijk eene dochter geweest zijn van DE RUYTERS schoonzoon, welke dien naam voerde. B.

Geslacht Ter Haer (vgl. XVII. bl. 151). Het geslacht TER HAER of VAN DER HAER, door T. C. bedoeld, hoorde in het Sticht te huis, en voerde, even als de geslachten UTEN ENG, UTEN HAM, OVER DE VECHT, VAN DER VLIET en VAN HARMELEN, drie ruiten in zijn wapen, waaruit men tot eene algemeene afstamming uit de heeren van Woerden zou kunnen besluiten. WOERDEN voerde: drie ruiten van keel op goud, VAN DER HAER van zilver op keel.

De heeren VAN DER HAER ontleenden hunnen naam aan het huis ter Haer, in de provincie Utrecht, waarvan de schilderachtige bouwvallen nog aanwezig zijn. Het werd, zooals men meent, in 1162 of 1165 gesticht of bewoond door GODSCHALK, broeder van HERMAN, heer van Woerden, wiens nazaten den naam van VAN DER HAER aangenomen hebben en tot 1446 in het bezit van het kasteel gebleven zijn. Sedert 1451 werd het achtereenvolgens bezeten door de geslachten VAN ZUYLEN VAN DER HAER, VAN RENESSE, VAN STEMBOR en eindelijk nog eens door de familie VAN ZUYLEN, aan wie het tegenwoordig nog toebehoort. Zie *Tegenw. Staat van Utr.*, dl. II. bl. 192—194.

Het geslacht VAN DER HAER schijnt reeds

vroeg uitgestorven te zijn. In de lijst der edelen van het sticht van Utrecht tusschen 1477 en 1500 bij VAN LEEUWEN, *Batavia illustrata*, vindt men nog fol. 756 vermeld: »LOUF VAN DER HAAR, JAN VAN DER HAAR, sijnen soone, en DAAM VAN DER HAAR, synen neve."

TH.

Geslacht ter Haar. De ruïne van het eens zoo groot en geducht kasteel van dien naam staat nog achter het dorp Vleuten (Utrecht). Achter de bouwvallige kerk, bij die ruïne behoorende, liggen 2 grafsteenen en daarop ziet men, met nog andere wapens, schilden met 3 ruiten, geplaatst 2 en 1. De kleur is mij niet bekend.

P. R.

Geslacht van Heekeren van Brantsenburg (vgl. XVII. bl. 154.) Bijaldien T.... n, die door verkeerd schrijven van beide namen zeer onbekend met die familie schijnt te zijn (zijnde tevens de voornamen van echtgenoot en schoonmoeder verkeerd), zijnen naam en voldoende redenen wil opgeven, waarom hij opgaven en inlichtingen aangaande den baron VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, die gezant te Madrid is geweest, en aangaande zijne afstammelingen verlangt te ontvangen, kan hij die bekomen bij een aangehuwden kleinzoon, die een volledig geslachtregister van dit oud adellijk geslacht bezit en die bij den redacteur van den *Navorscher* bekend is.

G.

Van Raesveld (vgl. V. bl. 249; XVII. bl. 85, 152). Zie over dit geslacht FAHNE (v. HOEVEL en *Westph. Geschl.*), STEINEN en eene groote ms. genealogie in het archief te Luik.

De oudst bekende van dit geslacht schijnt JOHAN VON RAESVELD, getr. met de erfdochter VAN OSTENDORFF geweest te zijn.

De 8 kwartieren van MARGARETHA VAN HOEVEL (vrouw van den godgeleerde JACOBUS KÜCHLINUS, wiens dochter MARIA in 1667 huwde met den pensionaris van 's Hertogenbosch m^r. HENDRIK VAN BREUGEL) waren:

HOEVEL.	MUNSTER.
RAESFELD.	GOGRAFF.
SENDEN.	KERVENHEIM.
BEVEREN.	KORENBERG.

Dit kwartier is LUTGERT VAN RAESFELD (zoon van ARNOLD en PETRONELLA VAN MERFELD) en CHRISTINE VAN BEVEREN, erfdochter van Nieuborg.

Wie lost mij het kwartier GOGRAFF — KORENBERG op: met andere woorden, wie noemt mij de ouders van ANNA GOGRAFF, de vrouw van CHRISTOPH VAN MUNSTER (zoon van CHRISTOPH en JUTTA VAN KERVENHEIM)?

O.

Geslacht van Heeckeren van Brandsenburg — Geslacht Raesveld. In n°. 5 van den *Navorscher* vraagt T.....n, inlichtingen omtrent HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, welke ik gaarne wil mededeelen, als kleinzoon van den overledene.

DERK JAN, baron VAN HEECKEREN, heer van Brandsenburg en Boelestein, geb. 1742, zoon van WALRAVEN ROBBERT V. H. heer van B. en Berlham en van BARBARA ELISABETH DE LA FONTAINE, was kanunnik van St. Jan te Utrecht, kamerheer van Z. D. H. den prins van Oranje; gezant aan de hoven van Spanje en Rusland, trouwde 1773 met ANNA PETRONELLA VAN HEEMSKERCK, dochter van ANTHONY VAN HEEMSKERCK en van ANTONIA PETRONELLA ELSEVIER, eerst weduwe VAN SCHUILENBURG. Zij overleed 10 julij 1794. Hij 7 febr. 1796 (te 's Gravenhage, zoo ik vermeen).

Kinderen:

1. WILHELMINA SOPHIA, geb. 5 julij 1774, trouwde maart 1800 met WILLEM ANNE BEELAERTS VAN BLOKLAND tot Rhemmerstein. Zij overleed 24 jan. 1848, hij 12 mei 1849.
2. WALRAVEN ROBBERT, geb. 19 nov. 1776.
3. WILLEM ANTHONY HENDRIK, geb. 25 feb. 1779.
4. JACOBA CORNELIA, geb. 1780, jong gestorven.
5. DERK JAN GIDEON, geb. 11 aug. 1783.
6. FRANS JAN, geb. 4 dec. 1784.
7. CAREL HENDRIK AUGUST, geb. 25 maart 1787.
8. ELISABETH CAROLINA CHARLOTTE, geb. 1793, jong gestorven.

Alle waren getrouwd en hebben kinderen nagelaten; ik ben zoon van n°. 3. Verlangt men nu meer, dan kan ik ook het vervolg opgeven.

Aangaande het artikel van den heer STEINMETZ, mede in n°. 5 opgenomen, deel ik mede, dat ik ook des verkiezende eenige informatiën geven kan omtrent RAESVELD, daar mijne vrouw de dochter van FOREEST VAN HEEMSE is; doch mijn zwager J. A. baron VAN ITTERSUM, buitengewoon kamerheer van Z. M. en kommandeur der Duitsche orde, balije van Utrecht, wonende op Wel-Gelegen te Heemse in Overijssel, bezitter zijnde van oude papieren der familie en mede met eene dochter getrouwd, zal waarschijnlijk meer vragen kunnen beantwoorden dan ik.

F. H. C. VAN HEECKEREN
Utrecht. VAN BRANDSENBURG.

Geslacht van Schuler.

JOHAN VAN SCHULER tot Sijbecarspel, geb. te? den? st. te Sijbecarspel, den? 1686, tr. te Amsterdam den 5 Aug. 1670 HORTENSIA CONSTANTIA VAN DER VOORD VAN DE MOLENAER, geb. te Venetië, 6 julij 1647, st. te Hoorn den 30 julij 1697.

LOUIS VAN SCHULER, geb. te Sijbecarspel, 24 januarij 1684, st. te? den? trouwde te Utrecht, 22 sept. 1727 en st. te Utrecht 16 januarij 1745.

GODARD VAN OCHTEN VAN WATTIGNY, geb. te? den? 1655 tr. 7 oct. 1690 JOHANNA VAN LEUSDEN, geb. te? 5 aug. 1662, st. te? den? sept. 1750. Hij st. te? den? 1701.

ELISABETH JACOBA VAN OCHTEN VAN WATTIGNY, geb. te Utrecht, 6 maart 1693, st. te Utrecht 31 julij 1782.

JAN VAN SCHULER, geb. te Amsterdam, 22 mei 1730, st. te? 23 oct. 1802. Wie heeft de goedheid de datums aan te vullen?

Geslacht Oudenhoorn. Bestaan er thans nog afstammelingen van deze familie, waarvan mij bekend is:

HENDRICK OUDENHOORN en AALTJE SEGWAERT.

ABRAM OUDENHOORN, tr. 15 mei 1698 te Batavia met?
geb. te Delft? aug. 1661,
overl. te Leiden? nov. 1741.

HENDRICK MAURITS OUDENHOORN, geb. te Batavia in 1699; huwt den? 1722 te Leiden met MAGDALENA VAN OMMERINGH, geb.? gest.?
Uit dit huwelijk verwekt 4 kinderen, die tusschen 1723—1730 te Yselstein en Leiderdorp geboren zijn.

CORNELIS OUDENHOORN, geb. te Batavia den? aug. 1700, ongehuwd overleden den? 1743 als predikant te Klein Ammers.

Wie kan en wil mij het ontbrekende aanvullen? Wat de geboorten in Batavia betreft, daarin zal LABORANTER wel weder mij zijne diensten bewijzen willen.

T. G.

MENGELINGEN.

Geschiedenis van den diamant De Sancy. Ik heb dezer dagen door toevallige omstandigheden verschillende beschrijvingen en levensberigten van dezen beroemden steen gelezen, waarvan ik de voornaamste hier laat volgen.

Vooreerst eene biographie van den diamant in de *Augsburger Zeitung* van zondag 14 april 1867 (Ausserordentliche Beilage).

»Einer der bekannten Diamanten die eine Geschichte haben, ist mit der letzten Indischen Post aus Bombay in London eingetroffen. Es ist der sogenannte Sancy-Diamant, der unter der Beute der Schlacht bei Granson den siegreichen Schweizern in die Hände fiel. Nachdem der Stein, den man damals an der Person KARLS des Kühnen gefunden, durch verschiedene Hände gegangen war, kaufte ihn 1479 der König von Portugal, verkaufte ihn aber zehn Jahre später wieder an NICOLAS DE BAILLI, Baron von Sancy, von dem er seinen jetzigen Namen trägt. Als Geschenk wurde von diesem Edelmann der Stein an den König von Frankreich abgesendet, der Ueberbringer indessen von Räubern angefallen, sah keinen andern Ausweg als die kostbare Sendung zu verschlucken. Er muss trotzdem, oder vielleicht desshalb getödtet worden sein [1]), denn die Erzählung sagt: man habe den Diamanten in seinem Leichnam gefunden. In späterer Zeit besass JAKOB II von England den Stein, und verkaufte ihn für 25,000 Pf. St. an LUDWIG XIV. Bis zur Revolution blieb derselbe dann in Frankreich und verschwand um diese Zeit zugleich mit dem noch berühmteren »blauen Diamanten", der auch nicht wieder zum vorschein kam. Der Sancy tauchte später wieder auf, und wurde von NAPOLEON angekauft, von dem er später ebenfalls käuflich in die Hände des Für-

---

[1]) Das war doch wohl eine unnöthige Grausamkeit. HEBBEL'S „*Diamant*" war eben nicht geschrieben. In diesem genialen Stück, wenn wir uns recht entsinnen, erhält ein Jude, der den Juwel gestohlen und verschluckt hat, einfach ein Abführungsmittel und der Diamant gelangt dann als wäre nichts geschehen als Brautgeschenk in die Hände einer Prinzessin." *Noot van de Redactie der Augsburger Zeitung.*

sten DEMIDOFF überging. Das Gewicht des Steins ist $53^1/_2$ Karat. Er ist birnförmig, und sein Werth wird zwischen 20,000 und 30,000 Pf. St. angegeben.

Het tweede verhaal aangaande den *Sancy* vindt men in de 4de aflevering van het periodieke en geïllustreerde tijdschrift »*l'Exposition Universelle* (verschijnt in 60 afleveringen bij DENTU) en wel op bl. 62 onder het opschrift *Une taillerie de diamants* (die hier bedoeld wordt behoort aan den heer COSTER te Amsterdam). Dit tweede levensberigt is geheel verschillend van dat, door de *Augsburger Algemeine Zeitung* gegeven. Ik laat de lezers van den *Navorscher* zelf oordeelen.

»Ce fut seulement vers la fin de 1470, que se manifesta l'importante découverte qui consiste à tailler le diamant, à le polir et à lui donner ces facettes qui le rendent si magnifique. Comme toutes les inventions, celle-ci a sa légende. Voici ce que l'on rapporte à ce sujet:

Le comte de Charolais, qui devint plus tard le farouche CHARLES le Téméraire, avait un penchant très-prononcé pour les pierres précieuses, et en possédait une assez jolie collection. Un diamant d'une grosseur remarquable était surtout l'objet de sa prédilection. Ce diamant qui n'est autre que le *Sancy* dont le nom est devenu célèbre, était sans forme et presque sans éclat. Le prince qui se trouvait alors à la cour de son père PHILIPPE le Bon, à Bruges, fit faire un grand nombre d'essais, pour donner à son précieux joyau tout l'éclat qu'il pouvait contenir, lorsqu'un jeune homme, un joaillier, dont les descendants exercèrent la même profession à Paris sous HENRY III, nommé LOUIS DE BERQUEN, ayant supposé que, puisque l'acier le plus dur était impuissant à entamer le diamant, il pourrait essayer comme dernière ressource d'opposer à la pierre revêche, le frottement et la dureté de la pierre elle-même. Il tente l'essai; l'essai réussit. L'art de tailler le diamant était trouvé. Ebloui de son succès, LOUIS DE BERQUEN le communiqua à CHARLES, et obtint la faveur de tailler son gros diamant, qui comme je l'ai dit, devait s'appeler le *Sancy*. Un nouveau succès, succès éclatant cette fois, couronna son travail et lui valut une récompense de trois mille ducats. LOUIS DE BERQUEN conserva d'abord son secret et devint en peu de temps immensément riche. La chronique s'empara à son tour du jeune et célèbre joallier et le dépeignit pauvre, amoureux de la fille d'un riche bijoutier, qui, avare et orgueilleux, ne voulait (tout comme au dix-neuvième siècle) donner sa fille en marriage qu'à un homme que eût de l'or. LOUIS DE BERQUEN aurait dans ce but dirigé ses recherches sur le secret de tailler le diamant, ayant souvent entendu dire au père de celle qu'il aimait, qui celui-là deviendrait opulent, qui découvrirait cet art difficile. Tous ses efforts avaient d'abord échoué. Il apprit enfin à un certain moment que sa fiancée allait être donnée à un autre. Cette nouvelle le surprit au milieu de ses travaux, et, en colère, il aurait violemment froissé entre ses mains deux diamants sur lesquels il tentait ses expériences. Une petite poussière s'échappa; les diamants conservèrent les traces du frottement violent qu'il leur avait fait subir et il put s'écrier comme ARCHIMÈDE: *Eurêka!*

Le *Sancy* a eu bien des peripéties. [1]) Trouvé par un soldat sur le cadavre de CHARLES le Teméraire tué à Nancy en Janvier 1477, il fut vendu moyennant un écu à un curé, aussi ignorant que le soldat. Un marchand l'acheta trois ducats au curé, et le revendit douze au duc de Florence. De là il passa aux mains du roi de Portugal, don ANTONIO, lequel s'en défit en France où il s'était réfugié. NICOLAS DE HARLAY, sieur de *Sancy*, le paya 70,000 fr. et depuis cette époque le nom de *Sancy* resta attaché au précieux diamant. HENRY IV, gêné dans ses finances, tenta de le vendre aux Suisses, par l'intermédiaire d'un fidèle serviteur, qui attaqué par des voleurs avala le diamant et expira sans se laisser dépouiller. On retrouva le diamant dans le corps de ce courageux et fidèle domestique. Ce fut alors que HENRY IV mit le *Sancy* en gage chez les juifs de la ville de Metz. Ici on perd la trace de ses aventures et on ne le retrouve que sous LOUIS XIV qui l'acheta 600,000 fr.: il le portait à sa couronne le jour de son sacre. Le *Sancy* resta en possession de la maison de France jusqu'à LOUIS XVIII, puis il disparut encore; et il s'est trouvé en 1830 appartenir au prince de la Paix."

Wat is juist en wat is onjuist? Ik ben niet in staat hierop te antwoorden maar moet aan mijne medelezers overlaten, de gapingen en tegenstrijdigheden die zich in beide verhalen voordoen aan te vullen of te ontwarren. Misschien zal LABORANTER ons hierin kunnen bijstaan.

H. TIEDEMAN.

---

[1]) Na den veldslag van Grandson te hebben beschreven, voegt PHILIPPE DE COMINES er bij:

„Son gros diamant (qui estoit un des plus gros de la Chrestienté) où pendait une grosse perle, fut levé par un Suisse; et puis remis dans son etuy; puis rejeté sous un chariot; puis le revint quérir et l'offrir à un prestre pour un florin. C'estui-la l'envoya à leurs seigneurs, qui lui donnérent trois francs," etc. — H. T.

Namen van huizen (vgl. XVI. bl. 380; XVII. bl. 89, 155). Namen van huizen te Amsterdam, in het laatste gedeelte der 16e. eeuw.

Namen der eigenaars (Geheel of gedeeltelijk).	Namen der huizen.	Gehuurd of bewoond door	Waar gelegen.
LOURENS JACOBSZ.	de Gulden Reael of daer den Gulden of Zilveren reael uythangt.	LYSBETH PIETERSDr.	Ramskoy.
»	den Gouden Reael.	LYSBETH PIETERSDr., suster van LOURENS.	Op 't Water.
»	In de Zwarte Ruyter.	PIETER MARTSZ.	Op de Uyttersche steyger.
JAN MEURLING.	de Gulden Harincktonne.	Als voren.	By de Haerlemmerpoort (Haringpakkerij).
	de drie Pruysische Kisten.	ENGEL SYMONSZ	Oosthoeck van de Olofscapel.
HANS SYMONSZ.	de Gulden Crans.	OUTGER SYMONS (Hoedemaecker).	Achterburgwal tegen over de Cellen Susteren.
	den Griffoen.	MOURYS BACKER.	Warmoesstraet hoeck van de Gulden Hand stege.
VRANCK DE WAEL.	den Craen.	CLAES BENNINCK.	Warmoesstraet.
ADRIAEN IN 'T CROMHOUT.	Het Cromhout.	FRANÇOIS THIELMAN.	Als voren.
PHILIP DU GUARDYN.	St. Joris.	NICOLAES VAN BAMERE.	Als voren.
JACOB JANSZ COSTER.	de Calcoensche Haen.	YSBRANT STEVEN (de Loodslager enz.)	O/z. Kerkstraet.
HARMAN RODENBURCH de jonge.	Den Gulden Hoorn.	DIRCK ALEWYNSZ (Wisselaer).	Warmoesstraet.
ANDRIES BOELENSZ.	In 't Gulden Hooft.	HANS DE VLAMINCK.	Als voren.
»	de Keysers Hoet.	HANS POUWELS GILLESZ.	de Messel. (?) (Met de zepery).
HANS CARPENTIER.	de Keyserinne.	GEERTE CLAESDr., Huisvrouw van HANS voornoemd.	O/z. Kerkstraet.
COORT DE VERWER.	de Wolspinster.	GERYT JACOBSZ. (verwer).	Calverstraet.
»	de drie Schinckelkens.	BEATRIS SCHINCK.	N/z. Burgwal.
CORNELIS WYNANTSZ.	Spaengien.	BARENT HENDRICKSZ. (de Cramer).	Nieuwen dyck.
ARENT HUDDE.	de drie Coningen.	JAN CLAES BOELENSZ	Warmoesstraet.
WYBOUT DE WAEL.	den Brill.	LYSBETH BENNINCK	An de Plaets der stede Amsterdam.
THYMEN MEYNERTSZ.	den Wynpars.	MATHYS VAN BERGEN.	In de Liesdel.
»	de Roode Spyckers.	GUILLAYN LOMBART.	In 't Cattegat.
JACOB DIRCKSZ. ROSENCRANS.	de Rosencrans.	JACOB JACOBSZ. in de Rosecrans.	Warmoesstr.
BARENT BARENTSZOON.	Den Engelschen Dogge.	Jonge JACOB JACOBSZ.	An de Plaets der stede Amsterdam.
JACOB HEYN (Laekecoper).	De Gulden Wildeman.	DIRCK JAN RODENSZ.	In de Wintmolen zijde offte op de Nieuwen Dyck.
CLAES DUVEL.	Daer den Gulden Cameel uythangt.	ELBERT HARTMANSZ. (Cramer).	Warmoesstraat.
YSBERT RODOLFSZ. (Schilder?)	De Maelpot.	ZWANZICK VRANCKEN.	In de Nesse ofte Gansoirt.

Namen der eigenaars. (Geheel of gedeeltelijk)	Namen der huizen.	Gehuurd of bewoond door	Waar gelegen.
LYSBETH JANS, wed. PIETER MEUSZOON.	Het Claverblat.	LAMBERT WATS PIETERSZ.	N/z Achterburgwal.
JACOB ROEMERSZOON.	'T avontuer.	DIEWER WILLEMSdr.	Over de Haerlemmer Sluys.
HENDRICK IN DEN HOPPE SACK.	De Hoppesack.	GUILLAYN LOMBART.	Warmoesstraet.
JAN SMIDT.	HetWapen vanRomen	EVERT CLAESZ.	Op 't Rockin.
PIETER JANSZ. KYES.	Optie?	ETTE PIETERSdr. wed. van JAN KYES.	Oude/z Houttuyn.
BARNARDINUS GAERLOFFSZ.	De Smack.	HARMAN SCHOPMAN.	Warmoesstraet.
JAN BROUCK.	Coppenhagen.	ELLERT ELLERTSZ.	An 't Water bij de Oude Brugge.
PIETER SCHAEP.	De Pellecaen.	GRIETE BOELES.	In de Wintmolen zijde.
ADRIAEN PAEUW.	Daer 't Wapen van Lubeck uythangt.	WOUTER CORNELIS.	Warmoesstraet.
CORNELIS LOUFFSZ.	Engelenburch.	JACOB VAN ZEGEN.	In de O/z Kerkstr.
YSBRANT BUUTMANSZ.	De Paes Kaers.	HENRICKJE ALBERTS dochter.	's Gravenstraetje.
ARENT HUDDE.	't Vergulde Paertshooft.	HENRICK GERYTSZ. (Goutsmit).	Molensteeg.
»	De Lybaert.		Op de Zeedyck bij 't Waterpoortje.
»	In de Sassendaelder.	GRIETJE FOPPE en LYSBETH CORNELIS MOYENdochter.	By 't Gravenstraetje.
PIETER CORNELIS DOBBESZ.	Reael.	ARENT JANSZ. COESVELT.	Warmoesstraet.
HARMAN RODENBURCH de oude.	Den Vergulden Beugel.	TRYN JANSdr. wed. JAN JACOBSZ.	Hoogstr. by het Pouwels Broeders erve.
CORNELIS BARENTSZ.	De Groene Boom.	CORNELIS ALLERTSZ.	N/zijds Colq.
»	Den Gulden Pot.	JAN WILLEMSZ (Schuytevoerder).	Dam Sluys.
WYBOUT DE WAEL.	In de verguldenCroon.	JAN VAN GEEST.	Warmoesstraet.
DIRCK OLOFFSZ (vlascoper).	De Coningen.		In de Wintmolenzijde off op den Nieuwendijck.
»	Groningen.	MARYE JOOSTEN.	als voren.
EGBERT PIETERSZ.	Het Gulden Vlasvat.		als voren.
HARMEN RODENBURCH, den ouden en	De Blaeuwe Cluys.	GHERYT JACOBSZ (de Verwer).	N/z. Westen Voorburgwal bij de Gasthuys-Sluys.
JAN BETHSZ. RODENBURCH, zijn broeder.	De Visschers.	CLAES JANSZ. (Londesvaerder).	Op 't Rockin.
JAN BETHSZ RODENBURCH.	de Schaepharder.	DIRCK WOUTERSZ (secretaris).	Oosten Voorburgwal aen de N/z. over de Houtmarckt.
Mr. WILLEM BAERDESZ.	de Oude Lombardt.	WILLEM POUWELSZ.	Houtmarckt.
PIETER PAEUW.	den Blinden Esel.	LOURENS PIETERSZ. (zeperij).	Aen 't Waeter.
HENDRICK VAN MARCKEN.	Het Claverblat.	JAN BARENTSZ.	als voren.
JAN SYVERTSZOON.	Het Conincx Hooft.	VREDERICH FOPPEN, (zeperij).	als voren.
JACOB BAS.	de Beer.	NELLE BOELES dr.	Calverstraet.
VREDERICK SYVERTSZ. in de Utrechtsche Schuyt.	de Utrechtsche Schuyt.	JASPER LOURENSZ.	Op 't Water.

Namen der eigenaars. (Geheel of gedeeltelijk).	Namen der huizen.	Gehuurd of bewoond door	Waar gelegen.
SYMON JANSZ (bloc-kemaker).	den Gulden Pomp.	ALLERT SYMONSZ, (Blockemaker).	op de Zeedyck.
CLAES RYERSZ.	Een huys belent aan de Zuytzijde van die Sonne, aan de Noordzijde 't Cromhout.	JAN VAN BEECKEN-STEYN.	Warmoesstraet.
EGBERT ROELOFSZ.	De Ketel.	ANTHONI AUCKEMA.	Warmoesstraet.
WILLEM LUBBERTSZ.	Den Roden Haen.	DIEWER JANSDR.	Warmoesstraet.
JAN BROUCK.	't Goyen Bosch.	HENRICK THOMASZ.	O/Z. Kerckhof.
HENDRIK JANSEN.	De Drie Vysels.	JAN HENDRICKSZ.	O/hoeck van de Vischmarkt.
THOMAS ADRIAENSZ. BOSSCHENAER.	De Gulden Waech.	YSBRANT STEVENSZ, (de Lootslager).	Zuidzijde N/z. Kerckhof.
LYSBETH JANSDR. wed. PIETER MEUSZ.	De Gulden Reael.		Op 't Water.
CORNELIS HELT.	De Meerminne.		Warmoesstraet.
JAN BARTHELEMEUSZ.	In den Draeck		Warmoesst. Z/hoek van de Heyntjenhoeckstege.
JAN PIETERSZ VERHEUL, CORNELISZ PIETERSZ VERHEUL, (vischcopers).	In de Swarte Schol.		Op de hoeck van de Vischmarkt.
JAN CLAESZ. CAT.	In de Gulden Ramen.		Oudezijds Colq.
CLAES BOELENSZ.	In den Hamburch.		Warmoesstr.
JAN VISSCHER.	In den Vogel Struys.		Oudezijds Houttuyn.
JAN HENDRICKSZ. VAN COLEN. (Lindelaeckencoper).	In 't Wapen van Colen.		Calverstraet.
GEERTGEN MARTENS.	daer uyt te hangen plach St. Andries.	JURGE JANS, Wed. JAN OOSTERLINCK.	Kerckstr.
RYER SYMONSZ. VAN NECK.	De Swarten Hoorn.	JAN JANSZ., Houtcoper op de Zeedyck in de Noteboom.	Zeedyck.
BARNARDINUS GAERLOFFZ.	't Claverblat.	HENDRICK VAN MARCKEN.	Op het Water.
GERYT VAN DOESBURG.	de Spaerpot.		Rockin.
CORNELIS BARENTSZ.	de Witte Roos.		Kerkstr.
JACOB SYMONSZ.	den Hulck.		Vygendam.
FLORIS RODENBURG.	de Vries.		Warmoesstraet.
LAMBERT DOEDESZ.	Over St. Geertruyen.		N/z. Voorburchwal.

LABORANTER.

Oude officierboekjes (vgl. XVII. bl. 95, 191). Ik bezit een naamregister der heeren militaire officieren, van den kapitein generaal, veldmaarschalk, generaals en verdere officieren met de datums hunner aanstellingen van alle wapenen over de troepen der vereenigde provinciën alsmede de gouverneurs, kommandeurs enz. der steden en forten in dienst van haar hoogmogenden van het jaar 1765. Gedrukt te Leiden bij HENDRIK VAN DEN DEYSTER, met privilegie, waarin vele bekende namen van nog aanwezige familiën hier te lande voorkomen.

Middelburg. W. A. H. G.

Groene honden. BREDERODE schreef in 1565 aan graaf LODEWIJK VAN NASSAU: »Uw brief is vol van die zwartrokken van bisschoppen en presidenten. Ik wenschte dat dit ras ware uitgestorven, even als het geslacht der groene honden." (MOTLEY, *De opkomst der Ned. republiek*, dl. II. bl. 34.) Bedient BREDERODE zich hier van een spreekwoord, waarin schertsenderwijze van dieren gesproken wordt die niet bestaan hebben? Of zijn er in vroegeren tijd groene honden geweest?

GESCHIEDENIS.

Cornelis Tromp en Petersen (vgl. XIV. bl. 225, 291; XV. bl. 322; XVII. bl. 105, 130, 161). In de provincie Noordholland, arr. Amsterdam, kant. Naarden, ligt in 't Gooiland de gemeente 's Graveland, eene gemeente met p. m. 1500 inwoners; onder de vele aldaar aanwezige buitenplaatsen is Trompenburg, in den vorm van een schip gebouwd op kosten van C. TROMP, zeker wel de vermaardste.

Deze buitenplaats werd in 1672, toen zij reeds aan TROMP behoorde, door de Franschen deerlijk beschadigd en geplunderd, terwijl door eene sauvegarde van den hertog van Luxemburg aan JACOB baron van PETERSSEN, raad, resident en commissaris generaal van den hertog van Hannover, Brunswijk en Lunenburg en den bisschop van Osnabrugge in deze provinciën verleend, de buitens zijner geburen PETERSSEN, JACOB BICKER, majoor en kapitein van eene compagnie voetknechten te Amsterdam, P. ELSEVIER en de DIEU, grootelijks, zoo niet geheel gespaard werden.

Het schijnt, dat PETERSSEN zich over het lot der verlaten buitenplaatsen zijner voormalige geburen geïnteresseerd had en, als vertegenwoordiger eener met Frankrijk bevriende mogendheid, voor eenige geldelijke opoffering van LUXEMBURG sauvegardes voor die buitenplaatsen had weten te verkrijgen.

Den 14 nov. 1672 schreef een zekere HENDRICK MELCHERS, als zaakgelastigde van CORNELIS TROMP en zijne vrouw MARGARITA, barones van RAAPHORST, uit Amsterdam aan PETERSEN te Utrecht onder meer: P. S. De Heer TROMP versoekt dat UE. gelieve alles te doen voor syn plaats als eygen en wat voor rariteiten UE. aanstaen wel mooght wegh nemen, en kost UE. het Huys koopen, sal UE. met alle danckbaerheydt restitueren alle gedane kosten.

Monsieur mon Cousin.

Uw aengenaeme van den 14 hujus, nevens de voorige, hebbe ick wel ontfanghen, en den inhoudt daer uyt gesien, dewyle ick niet anders als Heer IRGENS, en alle vrienden te dienen, gewenscht hebbe, soo bidde ik oock ten hoogsten, dat hy door dese occasie, waer in men Vrienden en Vyanden onderscheyden kan, myn eenige favorable occasie aan de hant geven wil, om door deselve myn schuldige affectie te kennen te geven, alleenelyck vreese, in desen soo wel, als alle andere ongeluckigh syn sal, dog sal myn beste doen, om te sien, of Heer IRGETS en het geheele 's Graveland kan bevryden, ofte anders, gelyck als voor myn selven dat gantsche Dorp, ofte ten minsten Heer IRGENTS ende Heer TROMPEN Huysen aen my verhandelen, waer van met de naeste iets meerders. De Soldaten welcke op Hr. TROMPEN en IRGENTS Huysingen geweest syn, hebbe heden, dewyle sy selfs alles laeten weg-nemen en spolieren, hier laten komen, en sal sien, of daer Switsers in de plaets kan bekomen, om die Huysen soo lange 't mogelijck is te conserveren, *de rest 't welck op 't kleyne Cedulletje geweest is, sal sooveel doenelyck is observeren, doch is wat dangereus, want als ick yet daer van naeme, soude men myn wel een actie dieswegen maken, doch sal sien, hoe ick het kan maken.*

Adieu, de groetenis aan alle, verblyve Monsieur.

Votre Treshumble valet
D. PETERSEN.

't Opschrift was:

MynHeer, myn Heer MELCHIORS in de groene Helm, op de Keysers Gracht
tot Amsterdam.

Den 21 november 1672 schreef PETERSEN wederom uit Utrecht aan MELCHERS.

Monsieur, Mon Cousin,

Uw aengename schryvens van den 20 hujus, ontvangen in dit moment, waer uyt naest al 't andere dit met leetwesen sie, hoe dat myne laetste, als het antwoordt op u laetste, by UE. niet aengekomen is, dat my seer leet doet, doch wil hopen, dat den selve 't sedert aengekomen sal syn, en UE. genoechsaem myne goede intentie, om alle de Vrienden naer vermogen te dienen, daer uyt verseekert syt geworden, hebbe 't sedert denselven myn beste gedaen, om den brandt noch eenigen tydt te verhinderen, en ondertusschen te sien, of in middels geen accoort te vinden mochte syn, waarin soo verde, doch met groote moeyte, geluckigh geweest ben, wenste nu van harten de rest met het accoort oock soo favorabel syn mochte, doch twyffele seer daer aen, door dien men tot jegenswoordigh wederom nae de Attestatie der Ambassadeurs van Vranckryck, welcke weynigh in faveur van Heer IRGENTS geschreven is, noch van de propositie van Borg-stellinge, van nae de vrede in Parijs of anders te betalen, willen hooren, wat sy jegenwoordigh doen willen, wil den tydt leeren, ick hebbe gisteren aen eenen seeckeren vriendt die propositie gedaen, dat wanneer men myn versekering wilde geven, Heer TROMPEN, en Heer IRGENTS Huysen tot den

vrede wel te conserveren, en dat men op geenderley wijse meer contributie van hun soude vorderen, ick die Huysen aen myn wilde handelen, en hun het gelt in sulk een tydt als wy ons dan vergelycken konden, soude betaelt worden, dat hun soo tamelyck wel aenstont, 't welck dat eenighste middel in tydt van extremiteyten is, om dese Huysen in eeniger maniere te conserveren, wanneer nu den Heer DE BRUYN niet soude konnen accorderen, so wilde gaern verwittigt syn, of den Heer TROMP en den Heer IRGENTS sulcx aengenaem is, indien jae, soo moste 't selve int secreet onder haer beyder handen op het spoedigste tot naerichtinge hebben, als oock tot betalinge der gelderen, aen desen oort gissinge gemaeckt moste worden: want om gelt is het die luyden te doen en niet om Borgen, om over een Jaer ofte naer de Vrede betaelt te werden, waernaer men syn bedencken kan nemen. Van Heer TROMPEN Huysen vordert men op 't alder-geringste 1400. gul. Hoeveel het is van Heer IRGENTS plaets, sulcx hebbe ick noch niet vernomen, vermidts noch steeds op de vryheyt stae, en derft men dierhalven niet vragen, wat men daer voor geven sal, doch ben van dat sentiment, het niet veel onder 12 of 1500 gulden syn sal, 't welck verre van 4 of 500 gul. is, gelyck den Heer schryft, en boven dat moet het contant aldaer syn. waer naer sy hare rekeninge maken, by aldien Monsr. DE BRUYN, gelyck boven gemelt, niet reusseert. Dewyle oock de Heer geen beginsel maeckt, dat iemant van hare luyden op de Huysen blyven sullen, soo kan oock geen sauvegarde aldaer syn, alsoo men de soldaten, die ick op Heer TROMPS en Heer IRGENS Huysingen gelegt hebbe, weder wech-genomen syn, doch hebbe myn sauvegarde geordonneert, de Huysen, soo veel mogelyk, mede te beschermen, dat hy oock doet, maer vermits het alle dagen soo vol partyen gaet, soo is het onmogelyck soo te bewaren, dat geen disorders en schade geschieden, gelyck sy dan noch over eenige dagen alle het gout leer van Heer TROMPEN Huys, doch inder nacht, wech gehaelt hebben, en sullen alsoo de rest, als alle de rare boomen en statuen, dat schade is, wech halen, en sonder allen twyffel alhier verkoopen. Wilde oversulcx geerne, doch van Heer TROMP selver te kennen gegeven syn, dat, ingevalle hy niet konde ofte wilde accordeeren, en dien volgende men resolveerde dat alles [wech te nemen, te verkoopen en de Huysen te verbranden, of hy wil, dat ick die goederen alhier voor eenen civilen prijs sal opkoopen, ofte niet. Adieu Monsieur.

Votre Valet D. PETERSEN.

P. S. Ick gae morgen op 't land, om te sien, wat voor orange boomen, ende andere saken ick salveren kan.

Den 24 nov. 1672 schreef PETERSEN wederom uit Utrecht aan denzelfden.

Monsieur. Ick referere my aen myn laetste voor twee dagen aan U. E. af-gesonden schrijvens, ende verwachte daer op spoedigh antwoordt sedert ick op 's Gravelant ben geweest, en hebbe bevonden, dat men het Goude Leer uyt Heer TROMPEN wech genomen, alsmede de schilderyen onder den bodem in de groote saal, en de groote stoelen, het laken, ofte doeck af-gesneden, ende diergelycke kleyne schaden, doch van geringe importantie, meer gedaan heeft. N.B. De vier marmere Pilaren, neffens 6 a 7 der beste Orangie-Boomen, die myn toekomen, heb ick wech-genomen, en de rest door myn Sauvegarde in bewaring laten nemen, tot dat ick eenen Switser, dat groote moeyte heeft ghekost, bekomen hebbe, om daer heen te senden, en dewyle ick sie, dat het generael accoort, met den Heer Professor DE BRUYN, wegens het 's Gravelant niet wil succederen, ende den Heer BERNARTS syn propositien van wegen den Heer TROMP verworpen werden, ende myn in myn Ziel leet soude doen, dat sulcke schoone Huysen ende gelegentheden, die men met een Bagatelle (soo te seggen) voor sulcke luyden salveeren kan, in roock te sien opgaen, en alle Bogaerts, Plantagien, die soo schoon syn, en veel jaren vereyschen eer sy groot werden, in de grondt laten verderven, soo hebbe de vryheyd genomen den Hertog van Luxemburch selver daer over te spreken, en naer laugh discours en disputeringh aldaer geschiet, geen ander middel gevonden, om de Huysen te salveren, my te presenteren, om die voor my te koopen, doch op die conditie, dat sy my voor brant, ende verder contributie van die natuyr versekeren souden, oock acht dagen tydt, om die gelden te negotieeren, en myn garant te soecken souden geven, dat naer groote moeyten, doch door toedoen eenes goeden Vrient verkregen hebbe, den welcken twee hondert gulden tot een discretie belooft hebbe, welcke bidde de Vrienden bekent te maken, en te vernemen of sy hiertoe genegen syn, so offerere ick haer naer vlytige groetenisse mynen dienst, ende konnen sy nu een bekenden koopmans hant senden, om myn assignatie tot 11 a 1500 guld. te accepteren, sal als dan hier de gelden opnemen, en die sake af-maken. Dewyle oock de Zee-vis alhier seer raer is, en sulcken Present by den Hartogh, besonderlyck van Cabeljauw en Tongen, als oock Citroenen en Orangjen

Appelen seer aengenaem syn soude, soo waer myn raet, dat men hem daer van sonde, een sulcke Bagatel kan by die Heeren en Natie veel goets maeken; en sal het maer een schryven van Heer TROMP aen Monsieur HAGENDOORN, Edelman van hier, en Cousijn van Heer Staten RUYSCH, jegenwoordigh Commandeur op Abcouw, kosten, soo sal het gaerne laten passeeren, verwachte hier op spoedig antwoort, en verblyve

Monsieur

Votre Treshumble serviteur

D. PETERSEN.

Eindelijk schreef PETERSEN aan denzelfden nog den 12 dec. 1672 uit Utrecht.

Monsieur & Cousin.

Eyndelycken en naer lang wachten, ontfangen den uwen van den 6 hujus, als antwoordt schryvende op het myne, waer inne geschreven hebbe, dat hoope was Heer IRGENTS plaetsen, en Huysen, voor een discretie te conserveren, dat in der daedt sich alsoo bevinde, alleen wanneer u Heer wil slapen, en U. E. op die discretie der Vyanden verlaten, soo kan men u lieden niet helpen, wil men Huysen conserveeren, soo moet men, gelyck ick en alle andere doen, contribueren, knechten en sauvegarde daer op houden, en die eten en drincken verschaffen, 't welck by alle Heeren op 's Gravelant gemanqueert wert, dierhalve gaet het oock, gelyck het doet. Wil den Hr. IRGENTS Huysen en Plaetsen conserveren, soo moet hy daer Volck senden, en een soldaet, die hy alle dagen 10 a 12 stuyv. nevens de kost moet geven, daer leggen, oock tot af-betalinge derselver onderhout, als mede tot de discretie behoorende middel verschaffen, doch dewyle gy schrijft, die gesamentlycke Heeren Ingelanden op het seggen van den Heer Intendant, als dat hy hun niet raden wil te accorderen, veel minder geldt te geven, ter oorsaek, dat sy doch wel haest weder geven moesten, geresolveert hebben de Huysen te abandoneren, soo ist onnoodigh dieswegen meer moeyten te nemen, ben doch versekert, dat de Heer Intendant DE ROBBERT, welck niet anders soeckt, als gelt te hebben, sulcke discoursen niet gevoert heeft, maer dat het nu van eenige opiniateren, die gaerne sagen, dat harer Nabuyren Huysen mede branden, uyt-gestroyt werdt, een yegelyck moet syn sin volgen, doch wil de Heer des Heer IRGENTS Huysen en Plantages conserveren, soo moet hy doen als boven gemelt, oock voor desen voorgewent, en geen moment versuymen, waervan cito desselfs antwoort verwachte. *Neef* TROMPEN *Huys, dewyle het nae by het myne is, verbidden myn Sauvegarde, soo veel mogelyck, doch is het onmogelyck, het alleen verder kan: boven dat komen de Boeren en anderen des nachts, en halen Vensteren, Deuren, Loot en alles wegh, die Beelden hebbe ick willen laten wegh-nemen, alleen syn soo swaer dat vier karels die niet konnen dragen: wegen die marmer pilaren heeft myn Vrouw geschreven.*

Adieu Monsieur.

Votre Valet,

D. PETERSEN.

Den 6 Jannarij 1673 schreef de vrouw van TROMP aan mevrouw MARIA VAN GOLSTEIJN, douarière van den heer VAN RENAUWEN, te Utrecht, welke douariere met PETERSEN en zijne vrouw of in familiebetrekking of op zeer vriendschappelijken voet schijnt gestaan te hebben.

Mevrouwe.

Heden ontfangende U. Ed. aengenamen, sie den eys, om daer door de goederen van myn Man te preserveren, dient dat ick myn verwonder, soo swaren eysch van haer gedaen wort, alsoo te vooren doen alles daer noch in fleur was, en myn Heers Huys noch niet aengetast wiert, niet meer ge-eyscht, ick segge dan noch gelyck voor desen meer hebbe geseyt, dat ick soo wanneer myn Huys, Plantagie en alles, als oock van myn Heer TROMP, soo als nu tegenwoordigh is, in vollen effect blyft, ick aen haer sal toe-voegen een eerlycke somme, doch niet eer voor dat wy door Godes genade, 't zy door vrede, of andere werckinge van God, ick het selfde wederom in vrye besit mocht hebben, ende genieten sal alsdan sulcx overmaken, aen degeen die daertoe geauthoriseert wordt, in wat plaets sy sulcx begeeren, maer nu te geven ende efter dan noch af te wachten eenige ruine, kan niet toe resolveren, maer sulcx in vollen effect blyvende, sal het geen voorsz. is nakomen. U Ed. geloove mijn geen ongelyck daer in sult geven, dewyl haere beloften, gelyck dagelycx sie, ydel is, en niet op te betrouwen, U. E. gelieve dan hier in te accordeeren, soo als U. Ed. goet vint, maer niet belooven te betalen, voor en aleer alles weer besit, dat ick dan sal volbrengen, hierop antwoort verwachtende, sal dan op myn Huys laten letten, en sende yemant die daer op siet, hoe nu daer staet. U. Ed. Me-vrouwe onderwylen hooglyck bedanckende voor de vriendellycke sorge ende genegentheyt 't mynwaerts, sal naer

myn eerbiedinge, groetenis en presentatie van myn dienst blyve

Me-vrouw

U. Ed. geaffectioneerde Vriendinne ende Dienares,

MARGARITA VAN RAPHORST,

vrouwe van de Heer TROMP.

Amsterdam,
13 January 1673.

Me-vrouwe het sal (onder correctie) noodsakelyck syn, een pas soo wanneer ick yemant van myn volck daer henen sou senden.

Den 18 januarij 1673 de navolgende brief aan dezelfde.

Mevrouw.

Desen dagh wiert my bekent gemaekt, dat Juffr. SCHRASSERS seer groot was by eenige Heeren die in de schattinge te seggen hebben. soo dachte goet desen ingelegden aen haer Ed. te schryven, om of iets koste helpen, maer hebbe efter dit niet willen doen, sonder U. Ed. kennisse, ende daerom den Brief open gelaten, om by U. Ed. gelesen te konnen werden, ende U.Ed. geraden vindende aen haer over te geven, die alsdan te sluyten, en soo niet te verbranden, want ick buyten U. Ed. niet in 't minst sal doen, indien U. Ed. accordeert, sal, 't sy hier of in Vrankryck wat plaetse zy begeeren, voort borge stellen, om die somme, als in volle besit komt, voort te betalen. U. Ed. gelieft alsdan maer te besorgen, dat niet worde aengetast door moetwillige, of andere, ick hoore, dat op de Heer ELSEVIER, als oock de Majoor BICKER, ende de Heere DE DIEUS Huys in 's Gravelant Switsers syn, ende alles daer in goede effect blyft sonder iets te betalen, dat myn wonder geeft, myn soo veel faveur niet geschiet als andere, doch wat sal ick doen, alles steune op U. Ed. goed en wys beleyd, ende myn daer geheel aen gedrage, myn sullende ten hoogsten obligeren, om nu en altyt te toonen, dat ick ben naer opoffering mynes dienst en eerbiedige groete

Me-vrouw,

U. Ed. geobligeerde Dienares,

MARGARETA VAN RAPHORST.

Het schijnt dat TROMP, naar aanleiding van eenen ter zijner kennis gekomen brief door eenen FRANS VAN MERWEN uit Utrecht aan zijnen oom en tante (den beroemden leerling van REMBRANDT, FERDINAND BOL en zijne vrouw ANNA VAN ERCKEL, welke laatstgenoemde noch bij IMMERZEEL noch bij KRAMM vermeld wordt,) den $^2/_{12}$ augs. 1673 naar Amsterdam geschreven, van den volgenden inhoud:

Myn Heer en Oom, Me-juffrouw ende Waerde Moey.

Myn danckbaerheyt &c.

De Heer PETERSEN heeft noch syn Huys laten volbouwen in desen quaden tyt, men seght syn voor-poort pronckt met de twee Leeuwen van 's Gravelant van de Heer TROMP, synde de wapens daer voor uyt de schilden uyt-gehouwen, oock spreeckt men van een uyt-gehouwen gootsteen.

Seer haestigh $\frac{2}{12}$ Augs. 1673.

UE. F. M.

den 26 January 1674 den navolgenden eisch tegen PETERSSEN instelde.

Autentique Eysch. Onder Eede door den L^t. A^{dr}. G^r. TROMP gedaen, en aen de Gecommitteerden tot Utrecht gesonden.

Op huyden den 27^{en} Januarii 1674 compareerde voor my CORNELIS COUTURIER, Notaris Publyk by den Ed. Hove van Holland geadmitteert, in 's Gravenhage residerende, ende de getuygen nae benoemt, den Hoogh Ed. Geboren CORNELIS TROMP, Luytenant Admirael over Holland ende West-Vrieslandt, my Notaris wel bekent, dewelcke verklaerde in alle oprechticheydt by eer ende vromicheyt in plaets van Eede, die hy Heer comparant presenteert des noot te doen, dat hy Heer Comparant de spolie ende schade die JACOB PETERSZ. wonende tot Utrecht, aen zyne Huysinge, Thuynen, Plantagiën, Orangieboomen, heyninge ende schuttinge als andere in 's Graveland gedaen heeft, noch niet eens en soude willen lyden om een somma van twintich duysend Car. guld: als mede dat hy Heer Comparant gaerne twintich duysend guld. soude willen geven, dat de voorschreve spolie door de voornoemde PETERSEN niet gedaen ende gepleecht en ware, als ook dat het Equivalent van viervoudige restitutie ende reparatie van de voorschrevene geledene schade achtervolgens haer Hoogh Mog. Placcaet van retorsie van den 1^{en} April 1673, in alle oprechticheydt ter goeder trouwe ende in sinceriteyt begroot op tachtich duysent guld. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van PIETER VAN EECKEREN, ende ANTHONIS CORNELISZ. VAN DER HOOGHT, beyde woonende alhier als getuygen hier toe versocht, die de minute deses neffens den Heere Comparant ende my Notaris onderteykent hebben, ten Dage, Maent ende Jare voorsz. enz.

Den 31 December 1674 diende C. TROMP een request aan Zijne Hoogheidt Prins MAURITIUS tegen PETERSEN in (zie *Bibl. v. Pamfl* n°. 7374. Dit n°. is niet aanwezig in de Bibliotheek van Rotterdam).

Dat TROMP hierin wat te ver is gegaan, blijkt uit de door PETERSSEN ten processe overgelegde verschillende verklaringen en attestatiën, maar het kan desniettemin zeer goed zijn, dat TROMP ter goeder trouw gemeend heeft door PETERSSEN met opzet beschadigd geworden te zijn.

Den 13 april 1676 verzocht TROMP aan den Hoogen raad in Holland surcheantie van Justitie, omdat hij in dienst van het land naar Denemarken moest, waarop PETERSSEN den 20 april 1676 eene contramemorie indiende bij de Staten Generaal der Ver. Nederlanden.

»Is ter Vergaderinge gelesen de Memo»rie van de Heer JACOB VAN PETERSEN Com»missaris Generaal van hare Furstelijcke »Doorluchtigheyd van Brunswijk en Lu»nenburgh, Hartog van Hanover, ende »Bisschop van Osnabrugge, versoeckende »dat de saecke, die hy tegens den Lieute»nant Admirael TROMP voor den Hoogen »Rade uytstaen heeft, met geen onbehoor»lycke uytvluchten mach werden getraver»seert, maer hier behoorlycken voortganck »hebben ten uyt-eynde toe; waerop gedeli»bereert synde, is goet gevonden, ende ver»staen van 't voorsz. is, by missive sal »werden kennisse gegeven, aen den wel»gemelten Hoogen Raede, met versoeck »dat deselve haer Hoog. Mogen. gelieven »te berichten in wat staet en hoe verre »de voorsz. zake van den voornoemden »Commissaris PETERSEN tegens den gemel»ten L[t]. Admiraal TROMP gebracht is, om »'t selve gesien, verder gedisponeert te wer»den, soo als haer Hoog. Mog. sullen be»vinden te behooren."

Den 19[en] mei 1677 schreef PETERSSEN uit 's Gravenhage dezen brief aan TROMP, welke met dien, overgedrukt in den *Nav.*, dl. XIV, bl. 225, in het reeds vermelde pamflet, n°. 7585, in 1677 gedrukt is,

Aen CORNELIS TROMP, Lieutenant Admirael van Hollandt. Verstaen hebbende, hoe dat ghij in Coppenhagen by eenige van de voornaamste Ministers hebt durven voorgeven, als had ghy in de saecke die tusschen Uw en mij voor den Hoogen Rade in Holland is hangende, niet alleen groot recht, maar noch daer en boven een groote somme dies halven te vorderen, en behalven dit eenige menschen voor Uw met blinden yver ingenomen: (soo als ick verstae:) haer derven verstouten, of door eijgen motiven, of door Uw en Uws huysvrouws aenleidinge, te divulgeren, als soude de Sententie in gemelte Sake by den Hoogen Raede van Hollandt tot hiertoe door mij sijn opgehouden geworden, omme door 't selve de werelt te doen gelooven, indien niet alle te gader, ten minsten van de innehouden van die door u in 't jaar 1674 aan syn Hoogheyt tegens mij gepresenteerde ende met louter opgesierde onwaarheden, aengevulde detestable Request, ende daerop voor Notaris ende getuygen gedaenen eedt: (voornamentlyck van wegen de Leeuwen, waervan ghy en uw blinde yverige menschen soo groten geraes in de Werelt maeckt:) noch iets moste waer sijn, soo vinde my genootsaeckt Uw ende Uw vrouw als lieden van groot Oordeel, en beminders der verkeerde waerheyt, gelyck hetselve in dit Proces overvloedig blyckt, beneffens de geheele werelt, voornamentlijck alle onpartydige door naervolgende pointen, soo cort als mogelyck is niet alleen te disabuseren, maer ook aen te wysen, hoe hem deze sake heeft toegedragen, opdat soo wel uw vernuftige harsenen selven, als andere liefhebbers van eer en redelickheit, Sententie mogen strijken, wie van Uw en mij aan het tarderen van dese Sententie, en vuijlaerdigheyt schuldigh sij en ghy schuldigh daeraen sijnde, alsdan oordeelen, hoedanigh Potentaten en Staet haer op een soodanigh man, als ghy uw in dese actie hebt gethoont, konnen betrouwen.

Voor eerst soo hebt ghy en uw vrouw volgens Interrogatorien van de H[r]. HENDRICK MELCHIOR Lit. A. hier annex, in 't jaar 1672 in Novemb. my laten versoecken bij uw Hofstede op 's Gravelandt als eygen te willen handelen, &[a]. Ende dat ick het selve als een Vriend in alle oprechtigheijt hebbe gedaen, sulx betuijgen deze hier geannexeerde vier brieven litt. B. doen ter tijd door mij aan geseyden S[r]. MELCHIOR uwer vrouwen Neef daarover geschreven, als mede d' attestatie van ALBERT WESTPHALEN en CAREL JANSSEN, en die door uw ordre van uwen Advocaat daar op gedaene contra interrogatorien, aen geseyde ALBERT WESTPHALEN en CAREL JANSSEN hier annex litt. C. Item die van C. BALCK, KLAES HENDRICX BOELHOUWER en PIETER ARISSEN litt. D. en veelvuldige andere geloofweerdige attestatien meer, die ick haest door eene generale Deductie aen de Werelt zal bekent maecken, en opdat gy en uw vrouw de eerlicke Ingesetenen deser landen, niet verder met opgecierde onwaerheden moget spijsen, te weten, of had ghy de voorsz. S[r]. MELCHERS, nochte geen menschen versocht, Uwe ende uw vrouwe goederen, op 's Graveland te conserveren, en van den vijandt te redimeren, maer als een groot ende getrouw Patriot, en om den vijandt met 3500 guld. soo hij wegens beijde de huysingen, en schoone plantagien van uw begeerden, en waerover ick, volgens uw versoeck door HENDRICK MELCHIORS gedaen, alreede met de vyanden seer voordeeligh geaccordeert

hadde, niet te stercken, dezelve had geabandonneert, soo hebbe voor noodigh geacht, deze hier geannexeerde drie brieven litt. E door uw vrouw selve aen Mevrouw VAN RENOU als een goede Vrindinne van mij, dewelcke om uw vriendschap te bewysen, ick tot uwe diensten mede hadde gepersuadeert, geschreven syn geworden, aen den dagh te brengen, opdat men mach sien hoe men op uwe woorden kan betrouwen en wat voor een trouw Patriot ghij in dit point sijt geweest, ende hoedanigh uw blint yverige menschen met passien sijn ingenomen.

Voor het tweede hebt ghy kort nae het vertrek der Franschen, volgens quitantie van uwen Hovenier AREN BASTIAENSE litt. F. hier annex en meer andere attestatien van geloofweerdige personen, die ick door de beloofde deductie sal voor den dagh brengen, in alle vrindschap en minnelickheijt, een deel van het (door uw en uw Vrouws ordre, jae uw eijgen knechten) geborgen goet, als Orange en andere Boomen, niet alleen doen afhalen, maer is hetselve volgens attestatien, oock door mij goetwilligh ende in alle minnelijckheit aen geseyden hovenier ter hand gestelt en de rest als bagatellen wesende en naer mijn onthout bestaende in drie oude modense marmerschoorsteen pilaren, waarvan d' een midden door is gebrooken ende een marmer watersteentje, Item eenige stucken van een yseren kachel, ende eenige verrotte houte Pietter Stalien, mitsgaders weijnigh ruijge tacken van eijke Boomen en naer oordeel van velen als men het koopen soude, 't samen geen 250 guld. soude waerdigh sijn, doen ter tijd aan geseyden Hovenier sooveel als lange te voren, doen de Franschen noch in Utrecht waren, aen uw eijgen vrouw, in presentie van de oude Mevrouw TROMP in den Haege voor de deur van den Salemaeker BRUYNESTEIJN tot overvloet van my bekent gemaekt, om het naer believen te kunnen laten afhalen, 't welk door u vrouw, soowel als den gemelden Hovenier, volgens geloofweerdige attestatiën, die door de deductie sal doen blijken in alle minnelyckheyt en grooten dank aengenomen is geworden.

Eenige maenden hieraen als ick vermeijnde voor myn genomen moeijten en verschoten gelt tot onderhoud van uw knecht en Sauvegardes, die door my op uw plaatsen waren geleijt, als elders uijtgegeven en volgens quitantien en specificatien eenige hondert guld. bedraegt, danck en betalinge te bekomen, soo hebt gij door uw gewoonlicke civiliteyt, sonder ooijt éen woort te spreken of te laten weten, door die aen sijn Hoogheyt over geleverde, ende met valciteyten aengevulde request ende daer by gevoegden Eedt, my als een publicq persoon van Souveraine Hoofden, en Bondtgenoten van den Staet, sonder de allerminste reflexie op hare Doorl. ofte mijn character en onschult te nemen, om eer, ja goeden naem en faem soecken te brengen, door dien ghy uw niet en hebt gecontenteert dese bovengemelte requeste benevens den Eedt aen syn Hoogheyt te behandigen, maar noch daer en boven door quade informatien gesocht te persuaderen, deselve request beneffens geseijden Eedt met serieuse aenschrijvinge aen de Heeren Gedeputeerden van haer Ho. Mo. doen ter tijdt 't Utrecht sijnde, te accompagneren, om my niet alleen met rigeur te vervolgen volgens copijen van de missiven, die ghy ende uwe advocaten, als personen soo het schijnt die op de goetheyt en respect der Princen en Heeren weynigh reflexie nemen, als attestatien mede gefourneert.

De Heeren Gedeputeerdens dese bovengemelte missiven neffens uw vuijl request en by gevoegden Eedt ontfangen, gelesen, jae my daerover gehoort, en over dit verhoor misschien sooveel bevonden hebbende, dat ghy in dit point niet minder dan alle andere dingen uw illuster verstant ende genereusheijt haddet laten sien ende derhalven alle middelen sochte, om daervan ontslagen te sijn, soo quaemt ghy met uw vrouw en verscheyden Opper en Onder-Officieren naer Utrecht, in meeninge door uw presentie de Heeren Gedeputeerde tot iets onredelicx te persuaderen, of my met uw monbackes te verschricken, maer het was juijst mis, en ghy vermerckende dat ick uw en uw mooij Wijfje wilde doen arresteren, en over eenige pointen den Eedt doen afnemen, soo ginckt ghy met al uw Opper en Onderofficiers eer men het konde gewaer worden, in groote haestigheyt voort, en saeght niet meer nae dese saeke om.

Ick dit merckende, manqueerde niet voort daeraen, eensdeels uijt kracht van mijn Character anderdeels van wegens uw Canonixdije in den Dom, en ten derden, dat ghy my tot Utrecht had aengeklaeght, uw in geseyde stad voor 't Recht te citeren en naer behooren te vervolgen, maer ghy verstaen hebbende, hoe dat ick bereyds het dus ver gebracht hadde, dat volgens Sententie van de Heeren Schepenen ghy in de boete van den Lande, op eenige duysenden waert vervallen en haest een ander deuntje van misschien 100,000 guld. voor den armen, tot poenitentie van uw Boosaerdigheijt, soudet hebben gesongen, soo wist ghy door quade informatie een brief van interdictie te wege te brengen, en my tegen alle de

volckeren rechten, met gewelt van den Rechter (dien ick niet als competent maer van wegens de residentie, en tot betooning van mijn onschult, soo verre voor Rechters hadde aengenomen) af te trecken, en in den Haegh voor den Hoogen Rade te brengen, volgens missiven, sententie en citatie, die ghy en uw advocaten, als personen die soo als het schijnt der Princen en Heeren respect met voeten treedt, hebt laten toekomen, waarover het ressentiment aen diegeene die het toekomt late verblijven, en hoewel ick nu groote reden hadde uw en uw Vrouw met een scherpe pen naer meriten hier te tracteren, soo wilde ick nochtans eensdeels, om met uw in dit reguard niet in een qualiteit te komen, anderdeels uijt generensheyt tselve voor dese reijse sparen, en alleen dit tot narichtinge zeggen, dat om te beletten, volgens het ernstigh versoeck van uwen advocaet in mijn presentie aen de Heeren van den Hoogen Raede gedaen, sonder my te hooren, ghy op uw stucken alleen geen recht mooght krijgen, ick de Heeren van den Hoogen Rade voor Rechters heb moeten aennemen, doch niet verder als alleen mijn onschult te deduceren, en straffe voor uw en uw Vrouw, en een deel meijneedige getuijgen te versoecken, te weten, over REIJNIER JANSSEN, CORNELIS VAN CUIJCK, ROBBERT YBOUT, en ARENT BASTIAENSEN, tot dien eijnde, ende omdat de werelt des te beter van uw actie informatie mogte bekomen, soo hebbe ick volgens memorien aen haer Ho. Mog. alle devoiren aengewent het proces naer stijl te doen schryven, maer volgens uw eijgen schriftuijren, die niet als van de plano recht te doen spreken, niet alleen in dit point, maer ook in alle deelen de Heeren van den Hoogen Rade obedient moeten wesen, om volgens haer sententie, en uw eijgen versoeck, de stucken op een nieuwe maniere te fourneeren en te wisselen, op hoop, volgens haer beloften schielikke sententie te verkrijgen.

Maer ghy myn stucken gesien hebbende, en doen vermerkende wat voor persoonagies gy ende uw Vrouw waert, doe naemt ghy met malkanderen uw Secours tot Haer Hoog. Mog. en versocht (doch onder praetext dat gij in 's lands dienst nae Denemarcken moeste gaen) uytstel van Justitie, dewelcke volgens litt. G hier annex uw wierde toegestaen, en dat uyt die redenen, terwijl ghy Haer Hoog. Mog. geen de minste kennisse haddet gegeven van dit proces naer order vanden Hoogen Raede al bereydts eenigen tydt te voren was volschreven, Item de stuckken gefourneert en gewisselt en alsoo uw pretentie, gelyck bekent is, niet meer van nooden was, ick dit verstaen hebbende, manqueerde niet haer Hoog. Mog. voorts daerop van uw aenbrengen door een memoriael te disabuseren, die dan oock de goetheijt hebben gehad alles in consideratie te trecken en deze geannexeerde resolutie litt. H daer over te nemen, om dieselve aen de Heeren vanden Hoogen Rade te behandigen dat niet alleen is geschiet, maer ick naderhant soo wel by haer Hoog Mog. als oock de Heeren vanden Hoogen Rade verscheyden reijsen door memoriën om de Sententie te mogen krijgen, hebbe aengehouden en soude noch verder daerin gecontinueert hebben hadde niet de consideratie van S. Maj^{t}. van Denemarcken Norwegen etc. en andere Hooge Geallieerde deser landen, jae d'intresse van dese republicq en versekeringe van een considerabel persoon dat soodra de Campagne gedaen soude wesen men op d'een of d' ander maniere van Uw Satisfactie soude doen hebben, my tot hiertoe patientie soude doen hebben, maer de Campagne voor langen tijdt geëyndight synde, en ghy als aenklager, by uw aenkomst niet alleen hebt stil gestaen, maer noch daer en boven met accorderen hebt vermeijnt te ammuseren tot er tijdt dat gelyck als voorleden jaer, onder praetext van in 's lands dienst nae Denemarcken te gaen, noch een eschappade kost maecken, gelyck ghy alreede tot Amsterdam toe, een beginsel hebt ghemaeckt. Maer ick vermaen uw als een Christen dat ghy voor uw vertrek tot bevorderinge van de Justitie subite order stelt, opdat ick niet genoodsaeckt mach werden die tegen uw en uw Vrouw gereet leggende deductie of Manifest, die de Sekreten en oprechte waerheijdt, meer als te veel aen de werelt sal doen blycken, aen den dagh te geven en daerenboven op een ander middel satisfactie over uw te krijgen, niet moge bedacht sijn. Want het soude misschien uw occasie geven, gelyck voor desen is geschiet, als de kinderen te klagen, en my op het nieuw als een publ. Minister van Souveraine Hoofden tegen het recht der volckeren een actie te maken en dat onder dit praetext, als of ghij een man waert die my door uw dreijgementen van 't een of t' ander door booze menschen aen te laten doen, te verschrikken, maer als ghy mij soo wel kende als ik uw en die gene daer ghy op steunt, doe kennen, soo soudt ghy deze onnosele gedachten in genereuser sentimenten veranderen, ick ken uw, maer vrees uw in 't minste niet. Ende opdat de werelt van wegen de Leeuwen daer van ghy en uw vrouw een misbaer maeckt, te weten, als hadde ick deselve van uw huijs doen halen, ende wapens daeruijt doen houwen, om die voor uw te

verbergen en mij met bagatellen van 20 of 30 guld. te verrijcken, insgelycx overvloedigh mijn sinceriteyt en onschult mag sien, en van uw en uw vrouws onrechtmatige beschuldiging de oprechte en ware kennisse krijgen, soo hebbe ick noodig geacht dese hier geannexeerde ses attestatien als litt. J. K. L. M. N. O, waervan de vijf eerste door mij, en de seste door uw als attestatien gefourneert en gewisselt zijn geworden, hierbij te voegen, waer uijt, ende voornamentlyck uijt de vyf eersten als litt. J. K. L. M. en N. een ijder sal konnen oordeelen of ick deselve van uw poorten hebben doen halen, de wapens daeruijt gehouwen, om die te verbergen en mij daermede te verrycken, gelyck ghij in het request aen sijn Hoogheijdt mij te laste hebt willen leggen. En of ick als een eerlick man die tot dienst en besten voor die gene die deselve toe behoorden in Utrecht sonder Wapenen hebbe geredimeert en bewaert, en wat uw eygen attestatie litt. O voor een heerlyck bewijs is, om daer door de werelt te doen gelooven, dat dese leeuwen de uwe sijn.

Contenteert uw voor het eerste met dit Voorloopertje en gelooft dat in het naer volgende manifest, van wegen het loot en andere dingen, ick uw ende geheele werelt overvloedigh contentement sal geven en uw tot recompens voor uw vuijlaerdigheydt alsoo sal vegen, dat ghy geduerende uw leven genoegh zult hebben.

Actum Hage den 19 May 1677.

Tot mijn leedwezen berust in de bibliotheek alhier nog niet het pamflet n°. 7586, waaruit misschien eenige meerdere bijzonderheden zouden te halen zijn. Mogt mij later omtrent deze zaak nog iets van eenig belang voorkomen, dan zal ik zulks volgaarne mededeelen.

Rotterdam. J. H. S.

C. Tromp (vgl. XVII. bl. 105, 130, 161, 193). Reeds in dl. VI. bl. 295, n°. 44, werd door T. de vraag gedaan en door MONTOROS dl. VII. bl. 59 (hoewel hij geen der beide door hem opgegeven werken schijnt gekend te hebben,) en nog eens in dl X. bl. 373 door het bestuur beantwoord, welke nu wederom gedaan is. [1])

T. KNUIVERS is in zijn boek *Voorname personen en merkwaardige voorvallen uit de Geschiedenis des Vaderlands*, wat zijne bekendheid met de geschiedenis van C. TROMP betreft, blijkbaar nog niet verder dan HALMA en BROUËRIUS VAN NIDEK in hun *Tooneel der Ver. Nederl.* 1725, folio, LUÏSCIUS in zijn *Algem. Hist. Geogr. & Geneal. Woordenboek* folio, J. KOK in zijn *Vaderl. Woordenb.* 1793. 8°. en de schrijver van het leven van TROMP in dl. 7 der *Levensbeschr. van eenige voorn. Nederl. mannen.*

Het door HOOGSTRATEN, MORERI en CHAUFEPIÉ met meer of minder regt uitgekreten *Leven en bedrijf van den vermaarden Zeeheld Cornelis Tromp.* Amst. 1692, 4°. (hetwelk nog niet in de bibliotheek van Rotterdam berust, wel het volgende, veel zeldzamere werk) en *La Vie de Corneille Tromp Lieutenant-Amiral-Général de Hollande et de West-Frise, ou L'on verra tout ce qui s'est passé de plus mémorable sur Mer, dans les Guerres que la Hollande a eu à soutenir contre la France, l'Angleterre & les autres Puissances de l'Europe.* A la Haye. Chez ETIENNE FOULQUE 1695. 2 tom. met doorl. pagin. 12°. schijnen nog steeds voor de meeste geschiedschrijvers en navorschers de *eenige* bronnen voor eene levensbeschrijving van TROMP te zijn.

Dat zulks bij het bestaan van zoo vele betere werken inderdaad onbegrijpelijk mag genoemd worden, bewijze het volgende.

In D. VAN HOOGSTRATENS *Groot Algem. Hist. Geogr. & oordeelk. Woordenboek.* 1733. folio, staat in voce *Tromp.* »Hij wierdt geboren te Rotterdam den 9 september 1629. Zijne moeder was DINA DE HAAS." In MORERI'S *Grand diction. histor.* 1740. fol. vindt men dezelfde opgaaf.

In DE CHAUFEPIÉS *Nouveau Diction. hist. & crit.* 1756, folio, vindt men in een zeer goed geschreven levensberigt, verschillende nieuwe bijzonderheden.

In KOBUS en DE RIVECOURT, *Bekn. biogr. woordenb.*, vindt men mede de plaats en het jaartal.

Zeer jammer is het dus, in de tweede uitgaaf van DE JONGES uitmuntende *Gesch. van het Ned. Zeewezen* de lacune nog te vinden, waarop *X* nu bl. 130 van dezen jaargang wijst. Ongeloofelijk moet het een Franschman voorkomen, wanneer hij de vele vragen van Nederlanders nog in 1867 verneemt, naar geboorteplaats en -jaar van een zoo beroemd man als C. TROMP, daar hij reeds in Frankrijk in het in 1824 te Parijs bij MARSON in 8°. uitgekomen werk van COSTARD: *Histoire de Corneille Tromp, Lieutenant-Amiral-General des Etats de Hollande*, bl. 2, gelezen heeft: Il était né a Rotterdam, le 9 de Sept. 1629 de MARTIN HARPERSZ. TROMP, amiral hollandais, et de DINA DE HANS.

Nog fraaier is het navolgende:

Is of omstreeks 1861 kwam te Parijs bij FIRMIN DIDOT frères uit, de *Nouvelle Biogr.*

[1]) Niet door het bestuur, maar door twee medearbeiders, 9 JANUARIJ en FRISIUS, waarvan de eerste den 9^{en}, de andere den 13^{en} sept. noemt.

Générale: aldaar vindt men in voce C. TROMP: „né le 9 sept. 1629 a Rotterdam."

Terzelfder tijd kwam te Amsterdam, bij gebr. DIEDERICHS uit, het *Algemeen noodwendig woordenboek der zamenleving* (prijs over de *f* 10 [1]), en wat leest men daar op het art. C. TROMP? »Volgens het woordenboek van KOK schijnt tijd noch plaats der geboorte van dezen held bekend te zijn."

Is het bijna te gelooven, dat uitgevers en schrijvers zulk prulwerk aan hunne landgenooten durven onder de oogen brengen?

Maar genoeg; tot nog toe heeft niemand C. TROMPS juisten geboortedag vermeld. Hij werd geboren te Rotterdam, den 1sten sept. 1629, en gedoopt in de Groote kerk aldaar den 3den sept. zooals blijkt uit de navolgende aanteekening in het Doopboek:

3 september 1629.
Captein MAERTEN HARPERSEN (TROMP).
DIGNOM CORNELES (DE HAES).
(kind) CORNELES.
(getuigen) ARIGE EEUETSE.
MAERTIJNGE SPLIJNTERS.

De tijd ontbreekt mij, om in dezen oogenblik meerdere bijzonderheden op te geven; later zal ik zulks doen omtrent de familiën VAN DER WELL, TROMP, DE HAES en ARCKENBOUT, alle met C. TROMP naauw verwant.

De oudste mij bekende levensbeschrijving van TROMP, (welke ook in de biblioth. van Rott. berust), is die, behoorende onder eene historieprent (?) in 1691 in plano te Leiden bij JOHANNES TANGENA uitgekomen.

Vooraf gaat in twee kolommen een gedicht zonder naam, getiteld *Traanen van 't Vaderlant vergadert in den Lykbus van den Doorl. en Manh. enz. Zeehelt Cornelis Tromp, Graef, Ridder* enz. 52 regels.

Dus praalt de dapperheydt, naa dat de ziel vervlogen,
(Onsterff'lijk is syn Naam) is bij de Goôn getogen.
enz.

Daarop volgt in twee kolommen, ieder van 29 regels, de levensbeschrijving.

Of deze boven vermelde versregels dezelfde zijn als het bijschrift ond. SYLVIUS 1691, *op de Dood van Cornelis Tromp*, vermeld in de *Bibl. van Pamfl.*, nº. 9243, weet ik niet, maar betwijfel het.

Rotterdam. J. H. S.

Hollanders in den Hussiten-oorlog (vgl. XVII bl. 163). Over dit onderwerp vindt men een belangrijk verhaal bij VAN LEEUWEN, *Batavia illustrata*, fol. 604 en 605. Daaruit blijkt, dat een tal van Nederlanders, vooral bewoners der stad Dordrecht aan de kruisprediking tegen de Hussiten gehoor hebben gegeven. Zij vertrokken met haat en wrevel tegen de oproerige ketters, doch keerden na den volbragten krijgstogt met eene geheel andere gezindheid jegens hen terug. De voorbeeldige levenswandel en onversaagdheid van deze dappere verdedigers van hun geloof boezemden hun eerbied in voor hunne leer en vervulden hen met tegenzin voor de dwingelandij der geestelijkheid. Niet te verwonderen zoude het zijn, of deze aanraking met de Hussiten moet een weldadigen invloed op de Nederlanders uitgeoefend hebben, door hun reeds vroeg de gebreken der moederkerk te doen inzien en hen alzoo op de naderende hervorming langzamerhand voor te bereiden.

Volgens het *Chronicon Tielense,* bl. 485 en 486 werd te Tiel in het jaar 1421 het kruis tegen de Hussiten gepredikt, hetgeen ten gevolge had, dat zich eene menigte ijveraars op weg begaven, aangevoerd door den aartbisschop van Keulen en van Trier en den graaf VAN DER MARCK. Den onvoldoenden afloop van den togt vindt men er verder vermeld.

TH.

Hollanders in den Hussiten oorlog. BRANDT *Hist. der Ref.* (1671) Ie dl. p. 30 zegt er van: »De Paus naderde met sijn »excommunicatien tegens dese vijanden (de »Hussiten). De geestelijkheit predikte een »kruis- of heir-vaert tegens hen. Men »noodigde daer toe vorsten, prelaten, rid»deren, schildtknaepen en burgers, soo te »paerdt als te voet, ook in en ontrent de »Nederlanden, van Luik, uit Henegou, uit »Hollandt en Zeelandt. Meenigte van men»schen lieten sich door den ijver der ker»kelijken bewegen, die te veldt trokken, »als tot een' heiligen oorlog. Onder deese »waeren veel Hollanders. Dordrecht alleen »leverde toen ses en vijftig burgeren uit, »tot desen krijgstocht, die avrechts uitviel: »want de Hussiten behielden onder 't be»leit van JAN ZISKA, hunnen veldtoverste, »altijds d' overhandt; en onze Nederlan»ders keerden (tot kennisse hunner leere »en handel geraekt sijnde) sedert te rug, »met een weêrsin tegens de kerke, daer sij »voor gevochten hadden. Die heirvaert »strekte dan om 't gevoelen van HUS te »meer te verspreien." BRANDT noemt als zijn zegslieden BOXHORN en VAN BEVERWIJK. Wij kunnen er nog VAN LEEUWENS *Batavia illustrata* en GERDES bijvoegen.

CONSTANTER.

Standbeeld van Alva (vgl. XVII. bl. 69, 100, 129, 162). In JEAN LE CLERCS *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden,*

(folio uitg. van 1730) staat tegenover bl. 54 van het I[e] deel de afbeelding van dit standbeeld, bovenaan gemerkt met de aanwijzing *Tom. I.* n° 14, geheel in overeenstemming met het *Bericht aan den boekbinder*, dat vóór het werk wordt gevonden. Het trekt evenwel mijne aandacht dat op een der trappen van 't voetstuk, waarop het standbeeld staat, het nommer 17 voorkomt. De namen van teekenaar en graveur ontbreken.

CONSTANTER.

Uithangborden (vgl. XVII. bl. 37, 97, 163). Het uithangbord te Rotterdam »in de duizend vreezen" is voor een winkelhuis op de Groote markt, regt tegenover het beeld van ERASMUS, bij den ingang van het Hang, alwaar, op een steen in den gevel met gulden cijfers, het jaartal 1594 den tijd wanneer het geplaatst is, doet kennen. De zinnebeeldige voorstelling aldaar, waarschijnlijk eene navolging van vroegere soortgelijke te Rome of elders, wil men, dat ter herinnering zoude gesteld zijn, van het geval, dat de bewoners van dat huis, in het begin van april 1572, bij de komst der Spanjaarden, of gedurende den zoogenaamden moord van BOSSU, *in duizend vreezen* gezeten waren, waarvan o. a. vernieuwde melding is gemaakt in het werk, *Rotterdam geschetst in zijne voornaamste Gebouwen*, enz., uitgegeven te Rotterdam 1863 met afbeeldingen in 4°.

V. D. N.

Lafayette te Vianen (vgl. XVII. bl. 163). Meermalen heb ik ook hooren beweren, dat LAFAYETTE te Vianen zou gewoond hebben. Op welken anderen grond dan de geciteerde plaats is mij onbekend. Zie hier wat men leest in de *Biographie Universelle*, suppl. t. 69. »Après 5 mois de »pourparlers le général L. et ses deux com»pagnons furent rendus à la liberté le 9 »sept. 1797. Il se rendirent aussitôt à Ham»bourg; de Hambourg L. passa en Hol»lande, où il fut bien accueilli. Il se fixa »à Utrecht, où il attendit que de nouveaux »événements lui rouvrissent le chemin de »la France. . . . .
. . . . . »en 1799 BONAPARTE arriva »d'Egypte. LAFAYETTE, qui était loin »d'avoir deviné son ambition, lui écrivit »pour le féliciter. Cette manifestation »n'ayant d'abord amené aucun résultat, et »L. se trouvant las de son rôle, il écrivit »brusquement au nouveau Consul que la »prolongation de son exil ne convenait ni »au gouvernement ni à lui-même, et qu'il »arriverait à Paris dans les premiers jours »de l'année 1800. Ce retour imprévu »causa au héros du 18 brumaire une hu»meur qu'il ne put dissimuler. LAFAYETTE »se retira alors dans sa terre de La Gran»ge," etc. — Men ziet dat hier van Vianen niet wordt gesproken.

U—H.

Lafayette te Vianen. De opgave is juist. De heer $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ kan er meer van te weten komen door de lezing van een werkje, getiteld: *Anne-Paula-Dominique de Noailles marquise de Montagu.* 5[e] edition. Paris, chez DENTU et DOUNIOL. 1866. Ook uit anderen hoofde is de lezing van dit geschrift wel aan te bevelen.

—pd—.

Lafayette te Vianen. Dat LAFAYETTE na zijne bevrijding uit Olmütz op den huize Buitenlust nabij Vianen vertoefd heeft, is reeds in een vroegeren jaargang van den *Navorscher* medegedeeld. — Buitendien zijn eenige brieven uit Vianen geschreven, te vinden in zijne *Mémoires*, waarheen verwezen wordt.

I. I. C.

Zwarte Polder. (vgl. XVI bl. 357; XVII. 36, 67, 97). Het spijt mij deze vraag niet eerder te hebben gelezen. De heer CALAND zou velen zeer verpligten, indien hij kon zorgen dat de bewuste brieven in 't vervolg werden opgezonden naar den Zwarten of Schinkel-polder bij Aalsmeer. Deze polder paalt aan den Haarlemmermeer, is in den loop dezer eeuw uitgeveend, een jaar of tien geleden weder droog gemaakt en wordt thans door vele gezinnen bewoond, terwijl des zomers vele arbeiders enz. er tijdelijk verblijf houden.

CHR.

De klokkespelen in Nederland (vgl. XVI. bl. 321, 356; XVII. bl. 1, 33, 97). Onder dankzegging aan den heer GREGOIR voor de medegedeelde belangwekkende bijzonderheden aangaande de carillons in ons land, willen wij aangaande die te Amsterdam nog het navolgende aanteekenen.

Volgens de amst. stedebeschrijvers is het uurwerk van het klokkespel van de Oude kerk gemaakt en gesteld (volgens COMMELIN in 1617) door den kunstigen smid WOUTER GEURTSEN, over wien vroeger, meen ik, ook in dit tijdschrift gehandeld is.

Van de carillons der Wester en Zuider kerk geeft J. A. LEEGHWATER zich als maker op in zijn *Chronykske van de Rijp*, waaruit het waarschijnlijk is overgenomen in de *Rijper Zeepostil*, aangehaald bij WAGENAAR, *Amsterdam*, II. 131 en 133.

Doch later zijn al die klokken door HEMONY overgegoten. Die van de Oude kerk heeft hij in 1658 onder handen gehad en daarbij vervaardigd een klokkespel met klavieren, dat een der schoonste van het land en een der merkwaardigheden van Amst. was. Dit speelwerk der Oude kerk en de kunst van HEMONY is door de verschillende beschrijvers van Amsterdam verheerlijkt in uitvoerige lofspraken, terwijl men bij FOKKENS bovendien op pag. 230, een zeer curieus vers ter eere van het »soet geluyt der nieuw gegoten klokken" lezen kan.

LE JOLLE alleen had er minder mede op: hij wist niet of het aan den ouderdom van het werk of aan de onbekwaamheid van den klokkenist lag; maar nu eens zweeg het speelwerk, dan weder maakte het een leven om iemand dronken te maken. Hij gaf verre de voorkeur aan het »plaisant fredon" van het klokkespel

»Qui reveille les quartiers
»Des Portugais et teinturiers"

naml. dat van de Zuiderkerk, geplaatst tusschen den Jodenhoek en de verwers-wijk (Raamgracht, Groeneburgwal etc.) *Descr. de la ville d'Amst. en vers burlesque*, p. 152, 153, 275.

LE JOLLE hield buitendien niet van klokken (p. 236).

In het onlangs uitgekomen interessante boekske van A. W. KROON, *Het Amst. Stadhuis thans Paleis*, wordt medegedeeld, dat het vervaardigen der klokken op dat gebouw eerst was opgedragen aan JURRIAAN SPRAECKEL van Zutfen, doch in 1661 aan HEMONY, die in 1655 te Amsterdam was komen wonen en in 1657 de klokken van de Beurs en van de Zuiderkerk en 1659 die van de Westerkerk had overgegoten, terwijl hem ook in 1664 werd opgedragen de vervaardiging der klokken voor de Leidsche, Weesper en Utrechtsche poort.

CHR.

De staatsloterij (vgl. A. R.; XVII. bl. 100). Onlangs werd mijne aandacht gevestigd op eene mededeeling betreffende de staatsloterij, door ZN. ingezonden en in het februarij-nommer van dezen jaargang, blz. 100, opgenomen. De inzender had eene manuscript-aanteekening onder andere papieren gevonden, die hij »merkwaardig genoeg vond, om in den *Navorscher* opgenomen te worden, bij al hetgeen vroeger over deze zaak gezegd is."

Wat vroeger over deze zaak (in den *Navorscher?*) gezegd is, is mij niet bekend; maar het »merkwaardige" van de manuscript-aanteekening verdwijnt bij de wetenschap, dat zij niets anders bevat dan eenige verkorte uittreksels uit de bladzijden 129, 130, 131, 134, 135 en 137 van mijne, in 1862 bij FRED. MULLER te Amsterdam uitgegevene, *Geschiedenis der loterijen in de Nederlanden. — Eene bijdrage tot de kennis van de zeden en gewoonten der Nederlanders in de XVe, XVIe en XVIIe eeuwen*, waarin ook de geschiedenis van de *nederlandsche staatsloterij* (bl. 127—141) voorkomt.

Blijkbaar kende ZN. dat boek niet; hij zou anders denkelijk geoordeeld hebben, dat zijne »onder andere papieren gevonden manuscript-aanteekening" als bijdrage tot de geschiedenis der staatsloterij geenerlei waarde bezit, vermits men zich daaromtrent beter en vollediger uit mijn aangehaald werk kan onderrigten.

Voor het geval intusschen, dat ZN, zich andermaal genoopt mocht vinden om mededeeling van manuscript-aanteekeningen te doen, meen ik hem in overweging te mogen geven, om die alsdan onveranderd mede te deelen. De verandering toch van het cijfer 248^e *Ned. staatsloterij* (bl. 129 van mijne *Geschiedenis* enz.) in: 262^e, is denkelijk van zijne hand, vermits dit laatste cijfer overeenkomt met den tijd der inzending van de aanteekening, gelijk het eerste cijfer overeenkomt met den tijd der uitgaaf van mijne *Geschiedenis der loterijen in de Nederlanden.*

Middelburg. M^r. G. A. FOKKER.

Arabische cijfers (vgl. XVI. bl. 40). Men kan uitvoerige aanteekeningen omtrent den oorsprong der zoogenaamde arabische cijfers en hunne invoering in Europa vinden bij V. LOON, *Hedendaagsche Penningkunde* f° 71 en v. v. Hij geeft 1300 op als den tijd waaromtrent ze ten onzent in gebruik raakten, doch noemt geen ouder voorbeeld daarvan dan 't grafschrift van graaf ADOLF in de kerk te Cleef van 1394.

CHR.

Hollandsche oostindievaarders in 1751 verongelukt bij Sylt (vgl. XVII. bl. 164). Het was de fluit Amstelland, die in het begin der maand september 1751 uit Texel zeilende, ruim drie weken later in het Silterdiep vastraakte. Den 2^{en} october gaf de schipper HIDDE HENDRIKSE HOEK er kennis van aan de bewindhebberen van de kamer Amsterdam, voor welke kamer het was uitgezeild. Het schip raakte echter weder vlot, doch schipper HOEK mogt zich niet lang daarin verheugen; den 23^{en} van dezelfde maand october schreef hij, »dat hij met het schip andermaal aan den grond zat en bereids half vol water was geraakt

zonder eenige apparentie van ooit daaraf te zullen komen."

Dat dit schip met molensteenen *beladen* zoude geweest zijn, mag men met reden betwijfelen, niet, dat het er geene aan boord had; aan de Kaap de Goede Hoop had men koren- en pel-, op Batavia en elders in Indië kruidmolens; zoodat het wel mogelijk is dat het voor een van deze plaatsen er *eenige* geladen had.

Laberlotten. In het *Nederd. en Fransch Woordenboek* van P. MARIN wordt gezegd op het woord *Laberlot*, dat verklaard wordt door lichtmis, straatschender, bekkesnijder: »Er worden gruwelijke stukken der Amsterdamsche Laberlotten van 't jaar 1681 verhaald. De vermaarde LA BERLOTTE (wiens naam deze straatschenders in dien tijd aannamen, om zich gevreesd te maken), van barbier overste der waalsche troepen des konings van Spanje geworden, en anno 1600 voor de schans Isabella bij Brugge geschoten, had zijnen roem door andere daden verkregen. Zie BAYLE, *Dict. Critique*." Die *laberlotten* schijnen dus eene bijzonder gevreesde dievenbende geweest te zijn. Wat is daaromtrent bekend? Bij WAGENAAR kan ik er niets van vinden.

Georgius de Bascontes. Hij was de eerste die te Amsterdam omstreeks 1525 hervormingsgezinde gevoelens verbreidde. Later week hij naar Haarlem, bleef er een jaar ijverig werkzaam en werd door de overheid beschermd tegen de commissarissen van 't Hof van Holland, die hem in 't voorjaar van 1527 wilden gevangen nemen. De archiven van Amsterdam en Haarlem bevatten niets dienaangaande; wat ik mededeelde ontleen ik aan een brief van genoemd Hof, 4 april 1527, berustende op 't Archief te Brussel. Wie geeft mij meer licht?
CONSTANTER.

Shakspere en de draagbare kanonnen (vgl. XVII. bl. 194). De heer TIEDEMAN sta mij toe eene aanmerking te maken op zijn vertaling van het woord *carriage*, in het gesprek tusschen Hamlet en Osric. De taal van den laatste is een staaltje van het *Euphuism*, welke gezochte spreektrant, aan het hof van koningin ELISABETH in zwang, hier door SHAKSPERE bespot wordt.

Ofschoon het zeer moeilijk is alle woordspelingen en taalnuancen, die in SH's werken zulk eene voorname rol spelen, in de vertaling te behouden, zoo gaat toch menige toespeling te loor, wordt menige heldere zaak troebel gemaakt, door toedoen van de vertalers. Niemand zal het in 't hoofd krijgen een man die een *hangriem* een *affuit* noemt tot de gemaakte sprekers te rekenen; — wèl zou men zulk een spreker verdenken van aan den babylonischen torenbouw geholpen te hebben. Iemand daarentegen, die gezocht wil spreken, kan zeer goed voor het woord *draagtuig* of *hangtuig*, *voertuig* gebruiken. »Die man voert een zwaard" heeft ook in 't Hollandsch een deftigen klank. Hamlet spot met Osrics gezochte woorden, en merkt teregt op, dat *voer*tuig voor *hang*tuig of *hang*riem hier niet past: een degen hangt en heeft dus een *hang*tuig; kanonnen daarentegen rusten ergens op, worden vervoerd en eischen *voer*tuigen. Daarom heeten de »*assigns*" van kanonnen »*carriages*." Voor het tuig van kanonnen hebben wij in onze taal voor den algemeenen naam *carriage*, den bijzonderen naam *affuit*. Zoodra men echter dat woord bij de vertaling in questie gebruikt, verkrijgt men onzin. Men zou best doen voor *carriage*, voertuig, voor *hanger*, hangtuig te gebruiken. De in vele opzigten zoo uitmuntende vertaling van P. P. ROORDA VAN EYSINGA heeft *carriages* ook met *voertuigen* vertaald.

De heer TIEDEMAN zal mij verpligten door mij mede te deelen in hoever SHAKSPERE heeft »medegewerkt" aan de folio-uitgaaf van zijn drama's; hoe Sh. bij die uitgaaf »zijn uitdrukkelijk verlangen heeft te kennen gegeven." Heeft de inzender welligt tegelijk willen bewijzen, dat tafeldans en spiritisme voor de heeren HEMINGE en CONDELL (de uitgevers van de eerste folio) geen onbekende zaken waren, en dat de geest van den grooten WILLIAM zich niet onbetuigd heeft gelaten? Ware dat eens 't geval geweest, dan zou die eerste folio-uitgaaf misschien een duizendtal fouten minder bevatten, en de heer TIEDEMAN meer regt hebben woorden te bezigen als: »Zoo heeft SH. zelf gedicht, *want* het staat in de folio-editie."

U. A. C. L.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Gewaad van prins Willem I (vgl. XVI. bl. 205; XVII. bl. 165). De eerste berigtgever van dezen moord, BALTHASAR GERARDS, schrijft in zijne confessie, afgedrukt te vinden bij R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. *Studiën en Schetsen*, bl. 583: »Et dès lors j'ai advisé tous les moyens qu'ay peu, pour mettre à fin mon entreprinse, et n'en ayant

trouvé aultre plus propre que de donner un cop de pistole aud. prince d'Oranges, soit quant il yroit au presche, ou quant il viendroit disner en bas, ou bien en sortant dud. disné, et, pour ce faire, j'acheta hier deux pistoles, en ayant chargé l'une de trois balles et l'aultre de deux, j'ay ce jourd'huy tiré et débendé celle portant les trois balles coutre l'estomach dud. prince d'Orange; et pour la résistance qu'ont fait ses hallebardiers, je n'ai heu la commodité de donner le second cop: dont j'ay grand regret et desplaisir." Zoodat het schot, op korten afstand toegebragt, de kleederen van den prins verbrand moet hebben, waarvan niets te zien is aan de kleederen in het Mauritshuis ten toon gesteld. Dat men in later tijd deze kleedingstukken gehouden heeft voor die van WILLEM I afkomstig, zal ontstaan zijn, doordien er geen catalogus was van het stadhouderlijk museum te Leeuwarden, dat waarschijnlijk in de onrustige tijden der voorgaande eeuw geborgen is geworden. Na het herstel onzer onafhankelijkheid heeft de eerste bewerker van den catalogus die ter goeder trouw als de kleeding van WILLEM I opgeschreven, geen kennis hebbende aan het weinig voorkomende *Leven der Friesche Stadhouders* door VAN DEN BOSCH, waaruit de bewijzen dat hij in zijne opgave gedwaald heeft, geput zijn door

B. J. A. M.

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234, 294, 331). Voor matrozen-hoeden, zooals E. A. P. meent, diende dit lint geenszins; 't was een toilet-artikel voor dames.

CHR.

Munt van Napoleon. Voor mij ligt een *demi-franc* van 1808, met het omschrift: *Republique Française.* Op de andere zijde het gelauwerde beeld van *Napoleon empereur.* Hoe rijmt dat: NAPOLEON I en de fransche republiek in 1808? Wijl ik geen penningkundige ben, wel een penningsvriend, d. w. z. van gangbare munt, zag ik dit raadsel gaarne opgelost.

J. C. K.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Geschiedenis der boekbinderskunst (vgl. XVI. bl. 305; XVII. bl. 46, 75, 112, 171). Dadelijk, na de eerste aanvrage van dergelijke werken (*Nav.* XVI, 305), is daaraan door mij op de verlangde wijze voldaan. Nimmer eenig berigt van de toezending hebbende ontvangen, twijfel ik aan de goede ontvangst, en deel dus hier mede, wat mij van dergelijke werken bekend is. Sommige zijn reeds in dit tijdschrift opgegeven. Daar evenwel de kunst van inbinden buitenslands, vooral in Frankrijk, tot eene kostbaarheid is opgevoerd, die ons hier in Nederland met verbazing vervult, zal deze mededeeling welligt niet onwelkom wezen.

ZEIDLER (J. G.), Buchbinders Philosophie, 8°. Halle, 1708.

GAUFFRECOURT, Traité de la reliure, 1763 (zie BRUNET, *Manuel*).

ANETH, Inquiry into the nature and form of the books of the ancients, with a history of the art of bookbinding, 12°. London, 1837,

ANETH, Bibliopegia, or the art of bookbinding, 4th edit. London, 1848.

NICHOLSON, Manuel of the act of bookbinding, 12°. Philadelphia, 1850.

DIBDIN, Bibliographical Decameron, London, 1817.

Penny Magazine, 1833. Vol. 2 pag. 511. 1842. Vol. II. pag. 377.

Illust. London News, Vol. XVIII, pag. 424, 492. Vol. XLI. pag. 351.

LIBRI, Monuments inédits faisant partie du cabinet de G. LIBRI, et se rapportant à l'histoire des arts etc.. fol. 60. pl. chromolith., London, DULAU, 1863.

——— 2de édit. (with additional engravings) Containing 65 plates of specimens of bookbinding, in gold, silver, and colours, ib. 1864.

TECHENER, Bulletin du Bibliophile, 1834 et ann. suiv., waarin o. a.

In 1839 Notice de CH. NODIER sur les reliures.

1842. Note sur la reliure considerée comme ornement des livres.

1843, 1844. Des reliures exposées aux produits de l'industrie par le Victe DE MALDEN.

1847. Conversation sur le projet de supprimer les armoiries et autres marques de propriété féodale empreintes sur la reliure de tous les livres de la Bibliothèque nationale.

1848. Histoire des Emigrés Français, devenus libraires et relieurs.

1849. CHENU, Un mot sur la reliure.

TECHENER, Notice sur la reliure, etc. etc

TECHENER, Histoire de la Bibliophilie, recherches sur la reliure, (en cours de publication).

Le chasseur bibliographe, 1861, n°. 9, des reliures en porcelaine ou en coquilles.

BONNARDAT, L'art de restaurer les estampes et les livres et de les conserver etc. 8°. Paris, 1848.

WERDET, Histoire du livre en France, 6 vol. gr. 18°. Paris, 1859 et suiv.

LALAUNE, Curiosités bibliographiques, Paris, 1845 (art. reliure).

LACROIX, La reliure depuis l'antiquité avec une bibliographie dans les »Curiosités de l'histoire des arts par JACOB." Paris, 1848.

ED. FOURNIER, L'art de la reliure en France (tiré à 300 Ex.) Paris, 1864. NB. eene nieuwe editie wordt bearbeid.

PEIGNOT, Essai sur la reliure des livres, Dijon, 1834.

PEIGNOT, Dictionnaire de Bibliologie, art. reliure.

G. BRUNET, Fantaisies bibliographiques, 12°. Paris 1864 (art. sur la bibliothèque de JEAN GROLIER).

LE ROUX DE LINCY, Recherches sur JEAN GROLIER, gr. 8°. av. atlas en fol. Paris 1866. (V. *Journal des Débats*, 17 sept. 1866).

Catalogue de la Biblioth. de Mr. YEMENIZ, précédé d'une notice par M. LE ROUX DE LINCY, Paris, 1867.

De bibliotheek van den heer YEMENIZ van Lyon, welke in mei ll. te Parijs is geveild, en bijna 800,000 fr. heeft opgebragt, is zeer zeker in kostbaarheid van banden nooit overtroffen. De heer YEMENIZ had niet zelden fr. 1000 voor het binden van een enkel deel uitgegeven. Naar onderg. wel meent te weten, is ook de *Chronique* van MONSTRELET, welke in der tijd te Haarlem met het opgeld voor *f* 6000 werd verkocht, thans in het bezit van den heer FIRMIN DIDOT te Parijs, door dezen in twee deelen gesplitst, en ieder met een nieuwen band à fr. 1000 voorzien.

Zie verder over inbinden ook den *Bibliophile Belge*, en het duitsche *Serapaeum*.

U.—H.

[Het vermoeden van U.—H is juist, het vroeger verzondene antwoord is door ons niet ontvangen.]

Wagenaar en vervolgen (vgl. XVII. bl. 172). Eene geheel complete editie van WAGENAAR als historieschrijver komt zeldzaam voor en zou uit 103 deelen kunnen bestaan (behalve de verkorte WAGENAAR) t. w.:

Vaderlandsche historie, Amsterdam bij TIRION, 1752. . . . . . 21 dln. Hiervan bestaan, meen ik, vier uitgaven. Op die van 1790 bij J. ALLART werd, volgens den heer F. MULLER, voor 3960 ex. ingeteekend.

Vaderlandsche Historie, of zoogen. Onmiddelijk Verv. Amst. bij J. ALLART, bevattende de gebeurtenissen tusschen 1752 en 1774 . . . . . 3 dln.

Vaderlandsche Historie, zints den aanvang der N. A. onlusten ten vervolge op WAGENAAR, Amst. bij J. ALLART. 1775—1806 . . . . . . 48 dln.

Bijvoegsels, Aanmerkingen en Nalezingen enz. van de Vaderl. Historie van J. WAGENAAR door VAN WYN en anderen, 1790—1802. . . . 7 dln.

Deze verzameling. in 79 dln., is op verkoopingen niet ongewoon. De hier opgegeven vervolgdeelen, welke in patriotschgezinden geest zijn geschreven, worden algemeen afkomstig geacht van den heer P. LOOSJES. Behalve deze vervolgdeelen bestaat er echter nog een ander Vervolg, onder den titel:

Vaderlandsche Historie uit egte gedenkstukken, Amst. bij DE JONGH en VERLEM . . . . 17 dln.

Dit vervolg vangt aan met 1752 en gaat tot 1787. Hetzelve is in ultra patriotschgezinden geest gesteld. — Daarenboven kunnen tot WAGENAAR worden gebragt:

HERING (J. H.), Aanhangsel tot W. Vaderl. Historie. Amst. 1780, 1e(één) dl. behelzende het leven van MAARTEN VAN ROSSEM, ERASMUS, RENÉ DE CHALONS. 1 dl.

CLEYN (C.), Aanteekeningen op het 1ste en 2de dl. van W. Rotterdam, 1790, 3 dln.

(H. A.), Bijlage tot de Vaderl. Historie van W., ook als bijvoegsel op RAYNAL enz. 12°. Parijs 1784. . . . 1 dl.

Krijgsmans eer verdedigd tegen W. door een Oog- en Oorgetuige, onder de zinspreuk *Calamo et ense*, 8°. Nijmegen 1760. . . . . 1 dl.

SEIGENBEEK De eer van W. als historieschrijver verdedigd, Haarlem. 1835 . . . . 1 dl.

Wat ten slotte eene *hoogst zeldzame* bladz. betreft, 457—458, welke in het 20ste deel zou voorkomen (zie Catal. H. V. D. VINNE, Haarlem, 1863 p. 24) en waar over het gezantschap naar Engeland in 1759 wordt gehandeld, deze behoort klaarblijkelijk niet tot dat deel, vermits de geschiedenis van W. zelven met het jaar 1750 wordt besloten, doch zij behoort tot het 1ste deel van het Onmidd. Vervolg, of tot dl. 22, hetwelk in verreweg de meeste ex. abrupt met pag. 456 eindigt.

U.—H.

Wagenaar en vervolgen. De vraag, uit welke deelen een *complete Wagenaar* is zamengesteld, en wie de schrijver van het *Vervolg* was, is reeds vroeger door mij gedeeltelijk beantwoord, zie den *Nav*, dl. II, (1852) bl. 227, uit welke antwoorden blijkt, dat de *Historie* door WAGENAAR zelven

beschreven, bevat 21 deelen, waarna 3 dln. *Onmiddellijk Vervolg*, loopende van het jaar 1752 waarmede WAGENAAR eindigt tot het jaar 1774, terwijl het eigenlijke *Vervolg*, bestaande uit 48 deelen, waarvan het laatste deel geheel *Register*, is verschenen van 1786 tot 1811, aanvangende met het uitbreken van den amerikaanschen oorlog en loopende tot in 1806 op het einde van het bewind van den raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK. Dat de schrijver van *beide* de vervolgen is geweest PETRUS LOOSJES ADRIAANSZ., is almede reeds toen met genoegzame zekerheid aangewezen. Zie ook zijn *Levensberigt* in den *Konst- en Letterbode* 1813 dl. I. bl. 356—363, en G. NIEUWENHUIS, *Woordenboek der Kunsten en Wetenschappen* in *voce* LOOSJES AZ. (P.)

V. D. N.

[De Bijvoegsels, aanmerkingen en nalezingen 7 deelen, door u.—H. vermeld, bestaan eigenlijk uit 1°. *Bijvoegsels*, 20 stukken, één op elk der deelen van WAGENAARS werk, die men somtijds elk achter het deel waartoe het behoort gebonden vindt, somtijds afzonderlijk en dan in vier deelen gebonden; 2°. *Nalezingen*, 2 deelen; 3°. *Register op de Bijvoegsels en Nalezingen*, één deel.]

Of de vrouwen menschen zijn (vgl. IX. bl. 3; XVII. bl. 47, 172). Zie over deze *Disputatio perjucunda* BRUNET, *Manuel*, alwaar men leest dat zij voor 't eerst is uitgegeven te Frankfort, in 4°. 1595. Vgl. ook *Bibliographie des ouvrages relatifs à l'amour* etc., Paris, 1864, col. 501.

u.—H.

Het boek Anonymi genaamd Deutero jubilon (vgl. VI. bl. 12, 245; XVI. bl. 48). Ik weet niet of er in of omtrent 1850 iets dergelijks is vervaardigd, maar wel zijn in mijn bezit twee exemplaren van eene beschrijving in dien trant van 't 200 jarig jubilé van 't amsterdamsche atheneum. Den maker ken ik niet. De titel is: *Het boek der Chronyken der feesten van Amsterdam des jaars* CIƆIƆCCCXXXII. [Na de beschrijvinge] PHILOENI *uit de oorspronkelijke Grieksche tale in onse Nederlandsche tale getrouwelijk overgeset.* Amsterdam 1832.

CHR.

Gedicht van Huyghens op L. v. Coppenol (vgl. XVII. bl. 303). Het blijkt uit den brief juist niet, dat het bewuste gedicht een epigram *op* COPPENOL was; eerder houd ik het er voor, dat het eenige versregels waren van moraliserende strekking, die dienen moesten in eene collectie schrijfvoorbeelden, die COPPENOL wenschte uit te geven (zoodat het alsdan, zoo al niet gedrukt, dan toch gegraveerd zou zijn).

Komen er meer voorbeelden voor, dat dichters van den eersten rang schrijfmeesters daarmede verpligtten? Misschien zijn er in de collectie, door den heer R. W. P. DE VRIES vermeld, wel meer brieven, die hierop antwoord zouden kunnen geven.

CHR.

Nederlandsche romans. Even als men thans van alle kanten nasporingen doet nopens de geschiedenis onzer journalistiek, zoo verdient ook de geschiedenis onzer romans, die in deze eeuw zulk een vruchtbaren tak onzer letterkunde uitmaken, wel eens eene gezette studie.

Onze romantiek, zoover die nog lezers vindt, begint met WOLF en DEKEN, LOOSJES en KIST. Allen schilderen hollandsche toestanden, schoon vooral bij de eersten de invloed van engelsche voorbeelden niet te miskennen is; maar wie waren nu hunne voorgangers? Het weinige wat ik er van weet, is dit. In het midden der 17e eeuw verscheen een roman van HEINSIUS, *De vermakelijke avonturier*, die een grooten opgang maakte en behield, zoodat er verscheidene uitgaven van verschenen. Het werk was dan ook zoo onderhoudend en in zulk een lossen en bevalligen stijl geschreven, dat het in dit opzigt alle andere schriften van dien tijd overtreft. Het schijnt wel een oorspronkelijk verhaal te zijn, maar is naar andere spaansche modellen, in den trant van *Gil Blas* gevolgd.

Van de overige mij alleen uit de titels bekende romans, zoo als de *Philopus*, de *Zwervende advokaat*, de *Madonthe*, de verhalen van VIVERIUS en JAN ZOET weet ik niets bijzonders mede te deelen, en toch zijn er zeker ook in de vorige eeuw verscheidene nederlandsche romans geweest, die opgang gemaakt hebben, want de zedemeesters van dien tijd waarschuwen de jeugd voor die ijdele boeken.

Ik twijfel echter of men er veel karakterteekening en beschrijving van hollandsche toestanden in zal aantreffen; meestal zijn het verhalen van wonderbaarlijke lotgevallen en minnarijen zonder veel kunstgevoel. Maar zoolang men er niet meer van weet, is dit eene gissing en het zou kunnen zijn, dat er een enkel oorspronkelijk genie was opgetreden, door zijnen tijd miskend en in zijne eer te herstellen.

Mag ik dit onderzoek aan onze letterkundigen aanbevelen en om bijdragen verzoeken?

P. Q.

[De eerste druk van den *Vermakelijken avonturier* is niet van het midden der 17e eeuw, maar van 1695.]

Byron (vgl. XVII. bl. 202). ALEXANDER kan die woorden vinden in *Don Juan* XII, vers 66.

U. A. C. L.

Actiehandel. Het groote tafereel der dwaasheid, vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang der actie, bubbel en windnegotie, gepleegt in 1720. Het is algemeen bekend dat de meeste exemplaren van dit zonderlinge boek onderling verschillen, zoo wel wat betreft het getal als de rangschikking der platen, waaruit zij zijn zamengesteld. Men mag dit voornamelijk daaraan toeschrijven, dat er van die platen geen volledig register schijnt bekend te zijn (behalve de lijst, voorkomende op bladz. 32 van de blijspelen, en wel achter het kluchspel (sic): *Het dolhuis der actionisten*, en dat sommigen aan dat boek platen hebben toegevoegd, die er misschien niet in te huis behooren.

In het exemplaar dat ik thans voor mij heb, uit de bibliotheek van het Rotterdamsche leeskabinet, bevindt zich echter eene gegraveerde lijst met de titels der verschillende platen, loopende van n°. 1—74 en waarin zijn opgenomen de 43 platen van bovengenoemde lijst.

Ik heb tot heden niet kunnen ontdekken dat het bestaan van een dergelijk register ook aan anderen bekend is, evenmin heb ik het gevonden in de verschillende ex., die ik van dit werk in handen heb gehad; zoodat ik meen het er voor te mogen houden, dat de eene of andere boekenliefhebber, dit register heeft laten maken, om er zijn eigen ex. mede te verrijken, ofschoon de platen niet eens in de volgorde van het register geplaatst waren en ook niet genommerd zijn, zoodat die nog al kostbare liefhebberij bovendien tamelijk onvruchtbaar geweest is. Ik geloof echter aan vele bezitters van dit boek geen ondienst te doen, door die lijst in haar geheel te laten volgen. Aangenaam zou het mij zijn, door middel van dit tijdschrift te mogen vernemen, of er *meer* ex. van die lijst bestaan en of er misschien ook volllediger gevonden worden. Mogt iemand toevallig een duplicaat bezitten van de platen n°. 18, Ter eeuwiger gedachtenis enz. (Het verschil van deze prent met n°. 27 valt gemakkelijk in het oog; in den linker hoek v. o. ziet men op n°. 18 een tafeltje, terwijl op n°. 27 die ruimte ingenomen wordt door eenige fransche en hollandsche dichtregelen) en n°. 70: Ronde Godt; welke twee platen aan het ex. van het Rotterd. leeskabinet ontbreken, dan zou ik die gaarne ter completering van dat ex. ontvangen.

Rott. D. M. B.

Register van alle de Printen die op de Actiehandel zijn uijtgekomen in jaar 1720.

1. Eere Tijtel, of Gordijn voor het Schouburg aller Actie-Tafereelen.
2. Mr. Jan Lauw.
3. De Wind Koopers met Wind betaalt, of de laatste zal blijve hangen.
4. Kermis-Wind-Kraamer en Grossier.
5. De Wind Verkoopers of windvangers die door wind,
VerliesenGelt en goet bederven vrou en kind.
6. Kaart van de Nieuwe Vaart die er in 't stight staat gegraven te werden.
7. Op en ondergang der Actionisten, met de vertoning van de Quinquempoix tot Amsterd.
8. Actieuse Papiere Atlas naar de Mode.
9. Bij velen zit de Keij in 't Hooft,
Om dat men in de Wind gelooft.
10. Quinquampoix, of 't Koffihuis tot Amsterd.
11. De Kermis-kraam van de actieknaapen
Schaft vreugde en droefheit onder 't kaapen.
12. Arlekien actionist Tijtel.
13. Uijtslag der wind Negotie.
14. Quinquampoix in Duigen,
15. De Rottige Blaas-balg en de Geest van Erasmus, zwervende uit zijn geboorte stad naar de drie ongeactioneerde vrijsteden van Holland.
16. Rue Quinquampoix of vergaderplaas te Paris.
17. Bombario, o dood! te schendig in de nood.
18. Ter Eeuwige gedagtenis der Dwaasheid van het XX jaar der XVIII eeuw.
19. De waerelt is een speel Tooneel
Elk speelt zijn Rol en krijgt zijn deel.
20. De verslagen actionist in de stoel met Rinkels overreeden van 't gelauwerd paard van Troje.
21. De Zuid zé Compagnie, door wind in top geresen.
Beklaagt nu haar verlies met een bekommerd wesen.
22. De Grôte vergader-plaats der Windverkopers.
23. De Inbeelding, Heersseres van 't Rookverkopers-gild.
24. Law als een twéde Don Quichot,
Op Sanches Graauwtjes zit ten spot.
25. Strijd tuszen de smullende Bubbel Heeren en de aanstaande Armoede.
26. Bombario Actionist en de Geest van Esopus.

27. Ter Eeuwiger gedagtenis en met verandering.
28. Schijn Bedriegt.
29. Bombario Actionist en de Geest van Esopus tweede Tonneel.
30. De vervallen Actionisten hersteld door den Triompheerden arlequin.
31. De verwarde Actionisten Torenbouw tot Babel.
32. De Viaantsche Tol-Poort voor d'actionisten.
33. Gedenk-boog ter begraaf-plaats der uitgeteerde Actionisten.
34. Spiegel der Reden voor de Wanhopende Actioniste.
35. De Malle Actionisten naar Vianen of 't Peperlant.
36. De Opgehulde Actionisten in hun eer en aanzien gesteld.
37. Waare afbeelding van den vermaarde Heer Quinquanpoix of Strond of Koning.
38. Des Waerels doen en doolen
Is maar een Malle Moolen.
39. Het Hobbelend Actie Scheepje van Madame Compagnie en Monsr. Bubbels.
40. De Ridder van 't Gilde Kalf of Hopman van de vroege Laate slagttijt in optogt naar 't Orakel van Delfos.
41. Vonnis van Apol over de Bubbels.
42. Het uitgeteerde en stervende Actie boomtje.
43. De schijn schoon Actie Sphinx springt hier zich zelven dood
Zoodra als Epidus het vals geheim ontbloot.
44. De Bubbel Jongen op de Jagt.
45. Bronwater of geneesmiddel voor de Zieke actionisten.
46. Inventeur der Windnegotie.
47. Wortel en Besse Posteljon.
48. De Lachende Ezopus of het koolmaal, gehouden ter afscheijd van de Actie apen.
49. Tijtel Print der Actie Kraam of voor-hof van Quinquenpoix.
50. Harlekin en Bombario in de Rouw.
51. Virtute et Probitate.
52. De laggende Law, de Treurende Actionist en de smekende Mercurius.
53. Annotomi der Wint Negotie of Bombario voor de Drommel.
54. Nieuw Jaars Geschenk.
55. De Actie Valk, die uit ging vliegen om te stropen,
Ontmoet zijn dood, daar hem 't geval op winst deed hopen.
56. De Begeerelijkheid zoekt de Fortuijn te agterhale of voor bij te Loopen.
57. Afbeeldinge vau 't Eijlant Geks-kop.
58. De Meerman van 't noorder gewest.
59. Missisippi of 't wijd befaamde Goudlandt.
60. De verresene Frederik Hendrik.
61. Opkomst, midden en geen eijnde van Jan Law.
62. Vasten Avont vreugde krant.
63. Des kladpapieren warelds vuur in As verkeerd.
64. Caart van de Nieuwe vaart door Enkhuijsen.
65. Kaartspel van Momus.
66. De Wareld in Maskerade.
67. d'Actie wareld of haar Eijnde.
68. B. . . . .
69. Floraas Sotskap.
70. Ronde Godt.
71. Koning en Koningin van de Missisippi.
72. De Stervende Bubbelheer.
73. Tooverkaart.
74. Tooverkaart tweede stuk.

De Politieke blixem (vgl. XII. bl. 271). Het gelijktijdig ophouden van de verschillende bladen van dien naam is wel verklaarbaar. In 1802 begreep het staatsbewind op de couranten te moeten toezien. »De Agent van Inwendige Politie kreeg last, de Redacteurs, Drukkers of Schryvers van de Openbaare Nieuwspapieren te doen aanzeggen, dat zy zich zorgvuldig zouden hebben te wachten, om Daaden of Besluiten des Landsbestuurs, van welker waarheid zy niet ten vollen onderricht waren, in hunne Schriften te plaatzen: met bedreiging van eene zesweeksche Opschorting van Nieuwspapieren waar in men zulks bestondt." *Vervolg op Wagenaar*, dl. 45 bl. 116. Die aanzegging hielp niet veel, de oppositiebladen zwegen niet. »Hier op kreeg de Agent van Inwendige Politie aanschrijving, om de Perssen, waar op de Nieuwspapieren en Weekbladen werden gedrukt, die onderhevig waren aan het gegeevene verbod, te doen verzegelen", aldaar bl. 117.

De eerste persen die verzegeld werden waren die van den drukker B. A. FALLEE, drukker van de weekbladen *de Heer Politique Bliksem* en *de Heer Janus Januszoon* en van den burger M. VAN TIENEN, drukker van de weekbladen *de Politique Bliksem* en *Janus*. Beide woonden in den Haag. Van de twee eerstgemelde bladen was BERNARDUS BOSCH redacteur.

Het medegedeelde doet zien waarom beide Politique bliksems op denzelfden dag voor het laatst gezien zijn. Het blijkt tevens hieruit, dat niet alleen naast *den Heer Politique Bliksem* een *Politique Bliksem*, maar ook naast *den Heer Janus Januszoon* een *Janus* bestond. Het schijnt toen niet ongewoon geweest te zijn dat men, om beter te kunnen concurreren

met een reeds bestaand dag- of weekblad, aan het nieuwe eenen naam gaf, die van den naam, welken dit droeg, weinig verschilde.

Anonymen en pseudonymen (vgl. XVII. bl. 71, 137, 195). In de *Bibliotheek van Nederlandsche A. en P.* vindt men onder n°. 137. het volgende: Aenspraek aen myne geringste medeburgeren, in het byzonder, aen de bewoneren van het zoogenaemde Agterklooster.... Door eenen waren ouderwetschen Vaderlander enz. Onder de zinspreuk: *Semper idem.* (Denkelijk door W. BILDERDIJK). (Rott. 1785) 8°."

Ik meen echter met eenige zekerheid te mogen zeggen, dat deze »Aenspraek" *niet* van BILDERDIJK maar *wel* van PIETER HOFSTEDE afkomstig is, zooals uit het volgende zal blijken.

Dezelfde schrijver heeft in 1785 ook uitgegeven een gelegenheidsgedicht, getiteld: *Hartetael van een waren ouderwetschen Vaderlander by gelegenheit der onlangs uitgekome medalje* (op WILLEM V). Door een onbekende? is die *Hartetael* beantwoord in een gedicht van 4 bladz., getiteld: *Weerklank op de Hartetael van Semper Idem: opgedragen aan deszelfs getabberden auteur* PETRUS BUITENPLAATS. *Schrijver van het boekje: Aenspraek..,. aen de bewoners van het Achterklooster.* Geeft de woordspeling BUITENPLAATS — HOFSTEDE — reeds duidelijk genoeg den naam van den schrijver te kennen, nog meer is dit het geval, wanneer men op bladz. 3 van genoemden »Weêrklank" leest:

»Hij (Satan) zal zijn zaad in U, als in een *Hofsteê* zaayen."

Zoo als bekend is was PIETER HOFSTEDE van 1749 — 1803 herv. predikant te Rotterdam, en heeft, als deelnemer aan of als aanvoerder van kerkelijke en politike partijen nog al naam gemaakt, waarvoor de verschillende pamfletten, door of tegen hem geschreven, ten bewijze kunnen strekken.

Rott. D. M. B.

Anonymen en pseudonymen. In de *Bibliotheek van A. en P.* van den heer VAN DOORNINCK wordt op bl. 39, n°. 362 het treurspel *Artemines* aan N. S. VAN WINTER toegeschreven. Het is echter niet van hem, maar van zijne vrouw, L. W. VAN MERKEN. Dit blijkt uit het *Voorberigt* van het tweede deel hunner *Tooneelpoëzy*, Amst. 1786, waar gezegd wordt »De Wel Edele Heeren Gecommitteerden tot de zaaken van den Amsterdamschen Schouwburg hebben het treurspel *Artemines* van L. W. VAN MERKEN, onder de zinspreuk: La Vertu pour Guide, (de Deugd ter Leidsvrouwe,) reeds in 1745 ten tooneele gevoerd, veréërd door het zelve in 4°. te herdrukken, (zynde dit het gewoone formaat onzer werken,) opdat men het by dit tweede Deel onzer Tooneelpoëzy zou kunnen voegen. Schoon het Stukje inderdaad teekens draagt van den gewenschten invloed der braave Leidsvrouw, de Deugd, is hetzelve van veel te jongen tyd om aan de noodige kunstvereischten te kunnen voldoen: waarom wy voor hetzelve alle inschikkelykheid verzoeken." De *Artemines* is, volgens JER. DE VRIES *Proeve eener Gesch. d. Nederd. dichtkunde*, dl. II. bl. 260, reeds in 1745, het jaar waarin het stuk het eerst gespeeld is, uitgegeven.

Bl. 52 n°. 498, *Benificiaal-boeken van Friesland*, Leeuw. 1750. Lees 1850. Reeds vroeger evenwel, tusschen 1773 en 1778, was het grootste deel daarvan (Oostergoo en Westergoo), uitmakende 102 vellen, afgedrukt, doch slechts weinige exemplaren daarvan zijn in omloop gekomen. Zie *Vrije Fries* dl. VII. bl. 333. — Het werk is vol fouten; of het grootste deel daarvan reeds in het hs. gevonden wordt of aan de uitgevers te wijten is, weet ik niet zeker, maar ik meen reden te hebben om het laatste te onderstellen.

Bl. 61 n°. 585. *Beschrijving der stad Bergen-op-Zoom.* De reden waarom men dit boekje aan J. WAGENAAR toegeschreven heeft zal wel deze zijn, dat op den titel gelezen wordt »kunnende dienen tot een supplement op de Vaderlandsche Historie door den heer J. WAGENAAR." Ten onregte meent de heer TIELE, dat het eene vertaling is van FAURES *Histoire abrégée de la ville de Bergen-op-Zoom.* Dit laatste is eene beschrijving van Bergen op Zoom, waarin een verhaal der belegering voorkomt, dat omtrent een derde gedeelte van het werk uitmaakt. In de *Beschrijving* echter wordt de beschrijving en vroegere geschiedenis der stad in ruim 15 bladzijden afgehandeld. Verder bevat zij niets dan de geschiedenis der belegering. De schrijver noemt zijne bronnen, het zijn: het *Historisch dagverhaal van 't beleg van Bergen-op-den-Zoom*; d^s. J^s. JANSSEN, *Kort en beknopt verhaal der Belegering van Bergen op den Zoom* (in zijn geheel te vinden bij FAURE pag. 270 — 331) de *Mercuriussen* enz. Het is wel mogelijk, dat het boek door den uitgever AREND FOKKE zelven geschreven is.

Bl. 67 n°. 642. *Korte en beknopte beschrijving van 's Gravenhage.* Hierbij wordt aangeteekend: »Wordt (waarschijnlijk teregt) aan J. WAGENAAR toegeschreven. HUISINGA BAKKER noemt het echter niet onder zijne werken. Denkelijk herdruk der beschrijving dier stad in den *Tegenw. Staat.*" Maar HUISINGA BAKKER meldt (Leven van J. WA-

GENAAR bl. 19), dat WAGENAAR de vijf eerste deelen van den *Teg. Staat der Vereenigde Nederl* schreef, »zijnde de volgende deelen van eene andere hand; die egter tot de beschrijving van het platte Land van het Noorder-Quartier zijn opstel gebruikt heeft." De beschrijving van 's Gravenhage komt in het *zesde* deel voor. Is dus het door den heer V. D. vermelde inderdaad een herdruk van hetgeen in den *Tegenw. Staat* voorkomt, dan zal het wel niet van WAGENAAR zijn.

P. L. Wz.

Ysewijn (vgl. XVII. bl. 171). Er zijn nog werken van dezen YSEWIJN overgebleven. YPEY verzekert het in zijne *Geschiedenis der Nederl. tale*, bl. 346. Hij noemt hem daar te gelijk met den roman van *Karel en Elegast*, *de Bediedenisse van der Misse*, *der Ystorien bloeme* en eenige andere werken, en zegt dat sommige daarvan door den druk gemeen zijn gemaakt, de overige alleen in handschrift aanwezig zijn. Of YSEWIJNS preeken in dien tijd reeds uitgegeven waren of later uitgegeven zijn of nog op eenen uitgever liggen te wachten, weet ik niet.

Ysewijn. YPEIJ heeft de goede gewoonte zijne bronnen aan te wijzen. Hij verwijst omtrent YSEWIJN en de andere schrijvers, welke hij te gelijk noemt, naar VAN WIJN, *Avondst.* I. bl. 302—315. Ik vond daar tot mijne verwondering, even als bij YPEIJ, YSEWIJN genoemd onder onze oude schrijvers uit de 13ᵉ of 14ᵉ eeuw. — »Hoezeer ik hoope hadde dezelven te bekomen, zijn zij mij egter niet tijdig genoeg gezonden, om er u eenig bijzonder verslag van te doen.'' Men zou uit die woorden opmaken, dat VAN WIJN met het bestaan van een handschrift of eenen ouden druk van YSEWIJNS preeken bekend was en reden had om te verwachten dat de eigenaar hem in staat zou stellen daar kennis mede te maken. Maar een paar bladzijden verder lezen wij: »Broeder YSEWIJN was een beroemd hoogduitsch geestelijke van de helft der 13ᵉ eeuw. Hij predikte zeer streng tegen de misdrijven zijner eeuw. Men vindt eenigen zijner spreuken of zogezegde *Bloemen* in den *Spiegel historiael* van VAN VELTHEM." VAN WIJN wist er dus juist zooveel van als de steller van de vraag in den *Navorscher*, en niets meer, en in YPEIJ zien wij weer waartoe men komt, wanneer men niet uit eigen oogen ziet, maar anderen naschrijft, al zijn het zulke goede en naauwkeurige schrijvers als VAN WIJN.

P. L. Wz.

Werken van Jan Wagenaar. Ik wenschte eene volledige lijst te bezitten der werken van WAGENAAR. Wie helpt mij daaraan?

Achter het *Leeven van Jan Wagenaar* (door zijnen zwager P. HUISINGA BAKKER) Amst. 1776, vindt men eene lijst daarvan, 30 nommers bevattende. Deze echter is niet compleet. Behalve de daar genoemde werken zijn mij nog de volgende bekend.

31. Tractaet van Marine of Zeevaert, tusschen de Kroon van Groot-Brittanje, en den Staet der Vereenigde Nederlanden, gesloten den eersten December 1674. Met een Aanspraak van den Uitgever, aan alle Kooplieden en Schippers deezer landen.

32. Het Gedrag der Engelschen, omtrent den Staat der Vereenigde Nederlanden, in den voorgaanden en tegenwoordigen Oorlog. Vertoond in een Brief aan den Wel Edelen Gestrengen Heer * * *

33. Memorie, betreffende de Prijzen, door de Engelsche Oorlogschepen en Kaapers gemaakt, op Schepen en Ingezetenen van deesen Staat, gaande naar, of komende uit, de West-Indiën.

34. De Vrye Vaart en Handel der Ingezetenen van deezen Staat, op de West-Indiën, verdedigd: in eene nadere of tweede Memorie, ter gelegenheid van het neemen hunner Schepen door de Engelsche Oorlog-Schepen en Kaapers, opgesteld: waarin de zoogenaamde *Antidotael-Memorie* onderzogt en wederlegd wordt.

35. Wederlegging van het Vertoog, over het gedrag van Groot-Brittanje, omtrent Neutrale Natiën; dienende tot een Aanhangsel op de *Vrye Vaart en Handel verdedigd.*

36. Missive van den Ridder-Baronet WILLIAM TEMPLE, Extraordinaris Ambassadeur van den Koning van Groot-Brittanje by de Staaten Generaal, geschreeven uit den Haage den 6 November 1674, aan den Ridder JOSEPH WILLIAMSON, Secretaris van Staat in Engeland; met een Voorberigt.

Alle in *Verzameling van historische en politieke tractaten*, van J. WAGENAAR. Amst. 1786, 1ᵉ dl.

37. Historische Verhandeling over de natuur, uitneemendheid en paalen der waardigheid van Stadhouder in de Vereenigde Provinciën. (Uitgeg. door HUISINGA BAKKER) Amst. 1787.

Nederlandsche liedboeken. Onze voorvaders waren liefhebbers van muzijk en zang. Niet alleen in Zuid- maar ook in Noordnederland werd in vroegeren tijd veel gezongen. Wij bezitten nog een aantal liederen uit de 15ᵉ en 16ᵉ eeuw, ja uit nog ouderen tijd, en overzien wij de eerste regels van liederen, die boven andere gesteld zijn

om de zangwijze aan te duiden, dan verbazen wij ons over het aantal liederen dat men toen kende en zong. Geestelijke liederen werden in onze noordelijke provinciën reeds in de 16^{e} eeuw in menigte gedicht. De wereldsche liederen echter uit dien tijd behooren voor het meerendeel in het zuiden te huis.

In het begin der 17^{e} eeuw wordt het anders. Ook in de noordelijke provinciën komen verzamelingen van liederen in het licht. Zij bevatten voor een deel liederen van vroegeren tijd, voor een deel nieuwe, somtijds van hen die als dichters grooten naam hadden of later beroemd zouden worden. De oudste komen niet veel voor en zijn weinig bekend. Toch zijn er zeer belangrijke onder, inzonderheid de drie boekjes, in langwerpig 4°. uitgegeven te Amsterdam bij DIRCK PIETERSZ. van Emden, die eerst op het Water bij de Oude brug, later in de Oudebrugsteeg, nog later weder op het Water woonde, en naar het uithangbord *de Witte persse*, dat op beide plaatsen voor zijnen winkel prijkte, den familienaam PERS aannam.

Van het eerste evenwel is eerst de derde druk bij DIRCK PIETERSZ. uitgekomen, de eerste en tweede niet. De titel van den eersten druk is deze:

Den nieuwen Lusthof. Gheplant vol uytghelesene, welgherijmde, eerelijcke, Amoreuse ende vrolijcke ghesangen, als Mey, Bruylofts, Tafel ende Nieuw-jaers-liedekens, met noch verscheyden tsamenspreeckinghen, sanghswijse tusschen Vryer en Vryster. Verciert met seeckere Coperen Figueren die opte Liedekens accorderen. Item is oock hier achter tot een besluyt by ghevoeght een Bruyloftsbancket, versien niet dan met stichtelijcke Tafel- ende Bruylofts Liedekens alles op goede mate ende voysen gestelt van verscheyden experte Componisten. — 't Amsterdam, by HANS MATHYSZ, boeckvercooper op 't Water, in de Pascaert.

Aan het einde van *Bruyloftsbancket* leeren wij het jaar der uitgave kennen. Daar staat: Gedruct tot Amsterdam bij HERMAN DE BUCK in de Molsteech, Anno 1602.

Het titelvignet stelt een gezelschap van twaalf personen voor, in een priëel om eene tafel gezeten, etende, drinkende en zingende. Men speelt daarbij op een clavecimbaal en drie luiten of andere dergelijke instrumenten. Een hond zit er aandachtig naar te luisteren. In den linkerhoek D. V. B. *inv.* (de V door de twee andere letters heen).

De *Lusthof* bevat op 80 bladzijden, meestal in twee kolommen gedrukt, 63 liederen. Daarvan zijn er 16 ongeteekend, 11 geteekend *Wie kant ontvlien*, 23 *Elck kan falen*, 8 *Na 't suer het soet*, 1 *Gunst voor kunst* en 1 *Per Bisdom*. Voorts een madrigaal en een sonnet get. *Elck kan falen* en een madrigaal get. *Selden* F. N. (d. i. effen). Eindelijk vindt men aan het begin of aan het einde der liederen somtijds een epigram, meestal van vier of zes regels, dat nu eens betrekking heeft op het lied, dan weer niet. Boven sommige staat *Cruysveers*. Die kruisverzen zijn vierregelige dichtjens, welker 1^{e} en 3^{e}, en 2^{e} en 4^{e} regel op elkander rijmen.

In een bundeltje van 1602, toen de dichters met wie een nieuw tijdperk zoude aanvangen, HOOFT en HEINSIUS, nog jong waren en nog niets hadden uitgegeven, kan men verwachten dat alles in den trant der rederijkers van het laatst der 16^{e} eeuw zal zijn. Zoo is het ook. Men vindt hier kunststukjes, die wij nu smakeloos noemen, maar die toen bewonderd werden. Op bl. 22 b. v. lezen wij:

Retrograde.

Minnen, dat wel leert, stichtelijck,
Beginnen, suldy niet, lichtelijck.

Een retrogade of kreeftdicht is een gedicht, dat men niet alleen van voren, maar ook van achteren af kan lezen.

Op bl. 15 vinden wij het volgende gedicht:

Adieu schoon lief die ick heb bemint
  Mint ghy een ander u wel beraet,
Raed of ick my bet heb besint
  Sint dat ghy my liet desperaet
Raedt ontbraeck my en quam te laet,
  Laet ghy my ick kies oock een lief,
Liefst had ick nochtans u genaet,
  Naet scheyden mist elck zijn gherief.

Men heette dat een kettingdicht. De eerste lettergreep van ieder vers is dezelfde als de laatste van het vorige. Men heeft er meer uit dien tijd. Een fransch van HOOFT, waarschijnlijk van 1602 of 1603, vindt men in zijne *Gedichten*, dl. I. bl. 32.

Ook uit de liederen zelven blijkt duidelijk, dat zij het werk van rederijkers zijn. Men was gewoon, wanneer men in de vergaderingen een gedicht las, in het laatste couplet den prins der kamer toe te spreken. Dit was eene zoo vaste gewoonte geworden, dat men, waar het gedicht van dien aard was, dat men niet wel met eene toespraak aan den prins der kamer kon eindigen, hem of haar aan wie het gerigt was aan het slot met den naam van *prince* of *princesse* aansprak of, kon ook dit niet, daar het woord *princelijk* gebruikte. In dit boekje nu eindigen bijna alle liederen met een *prince* of iets dergelijks.

Doch al vonden wij hier geene kreeft- en kettingdichten en al ontbrak dat *prince* aan het einde, de liederen zouden ons toch duidelijk genoeg aanwijzen dat zij door rederijkers gedicht zijn. Vooral zulke, als dit, bl. 40,

Wilt vrolijck singhen
En vreught voortbringhen,
Let op u dinghen
Al hier present
U konst laet blijcken
Spreekt retorijcken
Met fraey pracktijcken
Zeer excellent.
— — — — — — —
— — — — — — —
Spreeckt Retrograden
En oock Balladen
Drinckt om versaden
Met een rondeel,
Ghy Phoebus greynen
U refereynen
Wilt niet vercleynen
Maer spreeckt gheheel.

De meeste liederen hebben niet veel waarde. Hunnen inhoud geeft de titel van het boek zeer naauwkeurig op. Zij bevatten alledaagsche denkbeelden in onbehagelijken vorm. Van bastaardwoorden zijn zij vol. Als proeve het volgende. Het is een der kortste en niet van de slechtste.

Schoon lief u wesen excellent
Doorstraelt mijn hert van binnen,
Om u soo lyd' ick swaer torment,
Cupido doet my minnen.

U ooghskens bruyn die blincken klaer,
Dies ben ick heel ontsteecken,
U liefde, lief, valt my te swaer
Door Venus loose treecken.

Moght ick met u spanceren gaen
Hier buyten in het groene,
Ick soud' u clachtigh doen vermaen
Van mijn reyn liefde koene.

Prince.

Princesse lief, neemt dit in danck,
Vergeeft mijn stout vermeten,
Vertroost my lief eer 't valt te lanck,
Al zijt ghy hoogh gheseten.

Men vindt er die veel slechter zijn. Op bl. 19 b. v. komt er een voor, dat dus begint:

Een reyn maghet zeer delicaet,
Die staet
In mijnen sinne,
Heel daer inne,
Die Venus al te boven gaet.
't Eel zaet
Schijnt een Goddinne,
Die ick minne
In schoonheydt schoon
Als Helena
Oft den persoon
Andromeda
Dees gaet zy al passeren
Wel waerdigh te crooneren
En lauderen.

Er zijn er meer, die even ellendig of althans niet veel beter zijn. Maar er zijn er ook, al zijn het er maar weinig, die bij dat armzalige gerijmel gunstig afsteken. Verreweg de beste zijn de volgende twee.

Dick heb ick mijn Lief ghebeden,
Menichmael om trou ghevraeght;
Maer zy stelt my niet te vreden,
Dus het God moet zijn gheclaeght.
Ick heb haer veel deucht ghedaen,
Maer zy en wilt niet verstaen.
Met haer loop ick achter straten,
Singhen, springhen, lacchen, praten:
's Avonds by die Mane-schijn
Ist een vreught by haer te zyn.

Zy laet my al vast verlanghen
En zy wil niet zijn getrout;
Als een dief die noo sou hanghen
Zy een achter deur op hout.
Wat ick haer vermaen of preeck,
Zy hout al haer oude streeck.
't Valt verdriet soo langh te vrijen
Sonder yet weer te bedyen.
Och, hoe dick heb ick gheseyt,
Doot! hoe quelt my dese Meyt!

Vroom heb ick voor haer ghevochten.
Bey mijn scheenen, schier aen tween,
Die te voren weynich dochten,
Hebben nu al blauwe ste'en.
Ist niet tijdt dat zy eens seyt,
Nu ben ick tot trou bereyt?
Maer Sint Velten magh haer halen,
Zy laet my noch achter dralen.
Ick meen zy sou wel beter coop
Gheven, tooch ick opter loop.

Prince.

Mijn dunckt, ick wil haer begheven
Die my dus hout opter tuyl.
Soud' ick soo mijn jonghe leven
Gaen verslyten, arme uyl!
Ick sal segghen openbaer:
't Sou wel dueren seven jaer,
Meysken, ick wilder niet meer af praten,
Wilt ghy my niet, ghy meught my laten:
Hay! die Werelt is soo wijt!
Misselyck wie my noch verblijt.

Het lied is zonder onderteekening, even als het volgende:

Die Mey die ons de groente geeft
Doet menigh mensch verblyen;
Maer die int minnen onlust heeft
Verhueght tot ghenen tyen.

Al is mijn soetelief rijck van goedt,
Al is hy hoogh gheboren,
Al dunkt het al mijn vrienden goet
Hy sal my niet bekoren.

Die my bemint en trouwe biet
Die sluyt ick uyt mijn herte,
En die ick min en vrijt mij niet:
Ist niet een groote smerte?

Dien ick bemin en wil my niet,
Die spreeck ick also selden,
Eylaes wat leet is my gheschiet,
Ken derf mijn Liefd' niet melden.

De Voghelkens in 't groene Wout
Gaen onbedwonghen vryen,
Daer is gheen dwangh van vrienden out
Die haer haer lust benyen.

Wat doet die eer, die layde eer,
Al vrouwen lust ontbreecken,
Dat sy niet vry na haer begheer
Van liefde moghen spreecken.

Dit doet mijn hert en mijn gemoet
Met droevige ooghen claghen,
Misschien mijn lijden waer gheboet,
Dorst ick mijn Liefd' ghewaghen.

Prince.

O Prins der minnen, vol perty,
Ghy quest die teere vrouwen,
En gheeft haer daer gheen vryheyt by
Om liefde t' onderhouwen.

Nog een paar ongeteekende zijn niet kwaad. De liederen met de onderteekening *Wie kant ontvliën*, hoewel verre van uitstekend, onderscheiden zich echter gunstig van de ellendige rijmelarij van *Elck kan falen* en *Na 't suer het soet*. Zij bevatten ook veel minder bastaardwoorden.

De wijzen op welke de liederen gezongen werden, zijn veelal die van oudere liederen, toen algemeen bekend maar die wij meestal niet meer kennen, b. v. Te Brugge binnen de mueren; De nachtegael die sangh een liet; Een meysken had een ruyter lief; De coster van de Kercke enz. Maar wij vinden ook als zangwijzen genoemd, Coerant Anglois; Allemande gratie; Allemande loreyn; Allemande lonnette; Allemande son Altese; Passomezo Cicili; Passomezo Anvers; Galiard Italie; Maskoraed' angloys; Brande matresse; ik geloof dat dit alle dansen zijn. De ons onbekende rijmer, die onderteekende *Elck kan falen* heeft de aardigheid, boven vele zijner liederen op rijm te vermelden naar welke zangwijze zij gemaakt zijn, b. v.:

Een nieu lied op de voys cortoys
Van Maskoraed' angloys, niet boys

Nieu liedeken op die voys gelijck het selfs begint,
En diese niet en weet, magh sien dat hyse vint.
Nieu liedt om te singhen door een trali,
Singht op die voys: Galiard' Itali.

Die »trali" komt hier in het geheel niet te pas; maar er was ongelukkigerwijze geen ander rijmwoord te vinden.

Tusschen den titel en bladz. 1, vinden wij twee ongepagineerde bladen, het laatste bevat het register, eerst van den *Lusthof*, daarna van het *Bruyloftsbancket*. Op het eerste lezen wij de navolgende

DEDICATIE.

Dewijl den tijdt my gheeft bequaambeydt te verghelden
U vriendtschap die meer lof, dan ick u schrijf, betaemt,
Kend' ick nalaten niet, u naem alhier te melden
Beminde eerbaer, deughdlijck befaemt
Ick bidd' u door dees daedt, mijn jonste niet een blaemt,
Maer neemt van my in danck, waerde Vriendin ghepresen
Dit Boeck waer in dat zijn veel Liedekens verzaemt
Die ghy, wanneer 't u lust, mooght zingen oft doorlesen,
Verhoope datter in, sal 't een of 't ander wesen
Daer u hert ende sin, in scheppen sal behaghen,
Want een gheneuglijck Liedt de droefheyt can verjaghen.

Het was dus een van die boekjes, welke bestemd waren te dienen tot geschenk van een jongman aan zijne »beminde, eerbaer, deughdlijck befaemt." Het was er ook alleszins geschikt toe: want het is, zoo als de titel zegt, »vol amoreuse ende vrolijcke ghesanghen" en kunnen wij HANS MATHYSZ niet toestemmen dat zij alle »uytghelesen en welgherijmt" zyn, »eerlijck" noemt hij ze met regt: dit liedeboek onderscheidt zich daarin van de meeste uit lateren tijd, dat er niets gemeens, vuils of aanstootelijks in gevonden wordt. Er bestaan meer dergelijke boekjes uit dien tijd, alle in hetzelfde formaat (langwerpig 4°). Daartoe behoort o. a. eene uitgave der *Emblemata amatoria* van THEOCRITUS A GANDA (DAN. HEINSIUS), die ik meermalen met den *Lusthof* zamengebonden heb aangetroffen. Zij is zeer waarschijnlijk ook uit het eerste tiental jaren

der 17e eeuw. Eenen titel heeft zij niet, maar wel eene titelplaat. Daarop staat boven aan, in het midden, in kleine letters een vierregelig latijnsch dichtjen; regts, op een voetstuk een wapenschild; links, insgelijks op een voetstuk, eene dame in de kleeding van dien tijd aan twee koorden een ruitschild vasthoudende; in het midden op een altaar Cupido zijnen boog gespannen houdende en aanleggende op haar hart. De twee schilden en voetstukken dienen om den naam en het wapen van haar aan wie het boekje geschonken wordt en van hem die het haar aanbiedt te bevatten. Ik heb hier voor mij een exemplaar van den *Lusthof* en de *Emblemata* in éénen band. In de *Dedicatie* van het eerste is in het vierde vers, achter het woord »Beminde", met gouden letters geschreven, ELISABETH COBBAULT en onder de *Dedicatie* (een derde deel der bladzijde heeft de drukker tot dat einde wit gelaten),

Uwen Meesten gheaffectioneerden
Dienaer tot in den doodt

SALOMON LIJNTGES 1606 $\frac{2}{24}$22.

Op het titelblad der *Emblemata* staan op de voetstukken dezelfde namen, maar de wapenschilden zijn niet ingevuld: waarschijnlijk hield het jonge paar er geene familiewapens op na.

De keerzijde van het blad, waarop de Dedicatie gevonden wordt, bevat twee gedichten. In het eene spreekt »Den Drucker tot d' aenschouwers van desen Boeck:" het is onderteekend: *Wie kant ontvlien.* Hij zegt:

Eerbare jonghe jeught, de lust my hier toe riedt,
Te brengen voor den dagh het gene ghy nu ziet
Een Lied-Boeck 't welck u tot vermaeckinge sal wesen.

Na in nog vijftien verzen zijn boek te hebben aangeprezen, eindigt hij dus:

So ick bemercken kan, dats' u behaeghlyck zyn,
Zal ick met tweede boeck wel haestich spoeyen myn,
En dat vervullen vol heerlicke schoone lieden.
Maer ist dat ick 't aftreck van dees niet groot bevyn,
Kendy bevroeden wel, zeer licht in 't hert van dyn
Dat myn wanluste zal, al sulx te doen verbieden.

Wij leeren hieruit, dat de man, die onder de spreuk *Wie kan 't ontvlien* dichtte of rijmde, geen ander was dan HANS MATHIJSZ. zelve.

Het andere gedicht op deze bladzijde is eene waarschuwing aan de drukkers,

»Die om strijt te printen zijt gesint,
't Zy wiens copy het zy, als ghy daer baet by vindt"

om dit boek niet na te drukken, want hier is niets ouds in, het zijn alle nieuwe stukken. Zij zullen dus beter doen, te plukken uit eenen tuin, waar hun dit geoorloofd is.

Wie, behalve HANS MATHYSZ., in dezen *Lusthof* van het hunne geplant hebben, weet ik niet. Het bl. 224 medegedeelde kettingdicht is van HENDRIK LAURENSZ. SPIEGEL. Het lied »Die Mey die ons de groente geeft" dat ik ook bl. 246 mededeelde, kent de heer BUSKEN HUET in zijn artikel, naar aanleiding mijner uitgave van HOOFTS *Gedichten* in den *Gids* van febr. 1862 geplaatst, aan dezen dichter toe. Ik weet niet, op welken grond. Is het van HOOFT, dan moet het tot zijne allereerste gedichten behooren. Want het staat niet alleen als zangwijze boven twee liederen in den *Lusthof*, het eene bl. 10, van HANS MATTHIJSZ., het andere bl. 18, ongeteekend, maar ook boven een lied van HOOFT (*Gedicht.* I. bl. 5.) Dit laatste is, indien ik mij niet zeer vergis, voor zijn vertrek naar Italië, dus 1597 of vroeger, gedicht. Maar het lied: »Die Mey die ons de groente geeft" is zoo vloeiend en ongedwongen, het blijkt zoo duidelijk dat het uit de pen gevloeid is van iemand die met gemak verzen schreef, dat ik er bezwaar in vind om het tot HOOFTS gedichten vóór 1600 te rekenen.

Het *Bruyloftsbancket* behoort bij den *Lusthof*, zoo als ons reeds uit de bijeengevoegde registers gebleken is, maar het heeft toch eenen afzonderlijken titel, versierd met dezelfde plaat die op het titelblad van den *Lusthof* prijkt en afzonderlijke paginering. Het bestaat uit 19 bladzijden, waarvan de titel de eerste is. Het is, zoo als de titel ook zegt, »verciert met veertien liedekens, dienende tot vermakelijckheit ende stichtinge, so wel in bruyloften als in andere eerlijcke vergaderinghen van oude ofte jonghe lieden." Het is waar, er komt niets onstichtelijks of ergerlijks in voor, maar dat is ook al het goede wat er van dit boekje te zeggen is. Alle veertien die meesterstukken zijn het werk van eenen zekeren M. VLACK van ter Goude en zijn dan ook onderteekend met N. S. V., dat wil zeggen *Niemandt sonder Vlack*, eene spreuk op zijn naam zinspelende. Zijn naam blijkt ons uit een sonnet aan hem op bl. 3, get. *Elck kan falen.* Verder bevat deze bladzijde een *epigramma* get. *Selden F. N.* en eene *balade* van VLACK aan zijnen vriend

HANS MATHIJSZ., waarin hij dezen o. a. vermaant, om te zorgen dat er in het werkje geene drukfouten komen,

Op dat ghy 't zoet ghezangh, met discoort niet vermenght.

Voor drukfouten schijnt men in die dagen vreeselijk bang geweest te zijn, ten minsten indien het waar is wat VLACK zegt:

Men vint veel fraey ghesellen om rhijm uytgeven bloo
Om dat veel bot of sno misdrucken 't wel gheschreven.

Was het rijm van die fraaie gezellen als dat van VLACK, dan hebben wij er niet heel veel bij verloren.

Deze liedboeken vielen in den smaak en werden goed verkocht. Het mogt echter HANS MATHIJSZ. niet gebeuren eenen tweeden druk te bezorgen. Eer het daartoe kwam, was hij overleden. Met geheel gelijken titel, waaraan slechts de woorden toegevoegd waren: »Ten tweeden mael ghedruckt, verbeterd en vermeerdert," kwam het in het licht »'t Amsterdam, by de weduwe van HANS MATHIJSZ., wonende in de Pas-caert." Deze uitgave draagt geen jaartal. Het exemplaar, waarvan ik boven melding maakte werd in 1606 aan ELIZ. COBBAULT aangeboden. Doch reeds in 1607 volgde eene derde uitgave en dit maakt het waarschijnlijk, dat de tweede ouder is dan 1606. Wisten wij, wanneer HANS MATHIJSZ. en wanneer zijne weduwe overleden is, dan zouden wij daaruit misschien het jaar der uitgave kunnen opmaken. De inhoud der tweede uitgave van den *Lusthof* is dezelfde als die van de eerste; maar het *Bruyloftsbancket* is met een vijftal liederen vermeerderd. Twee zijn geteekend *Wie kan 't ontvlien*, derhalve het werk van HANS MATTHIJSZ. De overige drie zijn ongeteekend. Een daarvan echter, »Ick schou de werelt aen," kennen wij van elders: het is genomen uit HOOFTS *Ariadne*, welks vierde deel er mede aanvangt.

Het schijnt dat bij het uitkomen van den derden druk ook de weduwe van den dichter-uitgever HANS MATTHIJSZ. niet meer leefde. Althans de *Lusthof* is uit de Pascaert overgegaan naar de Witte Persse bij die Oude Brugge aen't Water, waar DIRCK PIETERSZ. woonde. Niet alleen lezen wij op den titel »den derden druck gebetert en veel vermeerdert" maar *Den nieuwen Lust-hof* is nu ook *Den Nieuwen Verbeterden Lust-hof* geworden. Inderdaad hij is vermeerderd en verbeterd. DIRCK PIETERSZ., zelve een man van kennis en smaak, had vrienden, die hem konden en wilden helpen. Tusschen het register, en het lied waar in de eerste en tweede uitgave het boekje mêe aanvangt, vinden wij hier nog een blad. Het bevat *De jaght van Cupido* en *Dedicatie Aende Jonck-vrouwen vant Nederlandt*, beide onderteekend *Liefde verwinnet al* J. V. VONDELLEN. Het laatste vindt men in verschillende uitgaven van VONDELS gedichten, het eerste alleen in die van den heer VAN LENNEP, die het uit den *Lust-hof* heeft overgenomen. Daarna volgen dezelfde stukken die de tweede uitgave inhoudt, op evenveel bladzijden. Een dier liederen (bl. 76); dat in de vroegere uitgaven geen onderteekening heeft, is hier geteekend *Wie kan 't ontvlien*, en wordt dus aan HANS MATTHIJSZ. toegekend. Maar nu volgen nog zestien bladzijden. De eerste liederen zijn:

Elck prijst zijn lief nae hy se gis,
Medea onbeweecht, in wiens verwoede borst,
Indien het claghen can versachten d'onghenaden,
Verheven grootsche ziel die swerelts doen belacht.

Alle vier zijn zij van HOOFT. Daarop volgen er twee, geteekend *Een is noodigh.* Het is de spreuk van KAREL VAN MANDER. Het eerste van de twee, beginnende »Minnegod, dom eergierigh wicht," moest gezongen worden »na de wijse: Vluchtighe Nimph." Was HOOFTS fraaie zang, die met deze woorden begint en die in 1602 of 1603 gedicht moet zijn, reeds zoo vroeg bekend en gedrukt, dat KAREL VAN MANDER (die 11 sept. 1606 overleed) naar de zangwijze daarvan een lied dichtte? Of stond er oorspronkelijk eene andere zangwijze boven en heeft PERS daarvoor *Vluchtige Nimph* in de plaats gesteld? Of, want ook dit is mogelijk, bestond er reeds vroeger een lied met dezelfde woorden beginnende en aan VAN MANDER bekend? De versmaat van beide liederen, dat van HOOFT en dat van VAN MANDER, is dezelfde. Eene twaalfregelige vertaling van een dichtjen van RONSARD volgt nu, daarna een ongeteekend lied, en twee, geteekend *Maugré envie.* Den eigenaar dezer spreuk ken ik niet. Maar het is opmerkelijk, dat er onder de bijgevoegde liederen geen enkel gevonden wordt met den naam of spreuk van den uitgever, DIRCK PIETERSZ. PERS, die toch ook tot de goede dichters uit het begin der 17de eeuw behoort. Zou misschien *Maugré envie* eene vrije vertaling wezen van zijne spreuk *Patientia vincit invidiam?* Na deze bevat het boekje nog drie liederen; het eerste en het laatste zijn ongeteekend, het tweede een *Oorlof Liedt*, beginnende,

Dewijl Saturnus vluchtich,

is, zoo als het onderschrift *Liefd' verwinnet al* bewijst, VONDELS werk. Men vindt het, even als zijne beide andere bijdragen tot den *Lusthof* in de uitgave zijner werken van den heer VAN LENNEP, maar in geene der vroegere.

De titel der derde uitgave van het *Bruylofts bancket* vermeldt den lezer dat »Daer by noch andere Liedekens van experte Componisten ghevoecht zijn." Het zijn echter geene andere dan die welke reeds in de tweede uitgave zijn opgenomen. Slechts één is er aan toegevoegd, met de spreuk *Wie kant ontvlien*, dus uit de nalatenschap van HANS MATTHIJSZ, terwijl één ongeteekend is weggelaten. In de Balade op de keerzijde van den titel is de naam van HANS MATTHIJSZ. door de voorletters M. H. vervangen.

Er bestaat nog een vierde druk. 't Is, geloof ik, de zeldzaamste. Hij is geheel gelijk aan den derden. Het eenige verschil, dat ik ontdekt heb, is dit, dat in dezen vierden druk onder de *Jaght van Cupido* en de *Dedicatie aen de Jonkvr. vant Nederlandt* alleen de spreuk *Liefd' verwinnet al*, maar niet de naam J. V. VONDELLEN, gelezen wordt. Ook deze druk kwam uit »'t Amstelredam, by DIRCK PIETERSZ. in die witte Persse by die oude Brugghe aent Water." Hij draagt geen jaargetal.

Wie kan mij mededeelen wat mij ten opzigte van dit boekje nog onbekend gebleven is? namelijk:

1. Wanneer is HANS MATTHIJSZ, wanneer zijne weduwe overleden?
2. Wie is D. V. B. die de titelplaat van den *Lusthof* geteekend heeft, en van wie zijn de overige platen die daarin gevonden worden?
3. Is het lied van K. VAN MANDER »Minne God, dom eergierigh wicht", ook elders dan in den *Lusthof* gedrukt en, zoo ja, welke zangwijze staat er boven?
4. Zijn er, (behalve het lied uit de *Ariadne* in den 2den druk van het *Bruylofts-bancket*) gedichten van HOOFT gedrukt vóór 1607?

P. LEENDERTZ, WZ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Tijdschriften over het tooneel (vgl. XVI. bl. 142, 211). Er is tot nog toe in antwoord op deze vraag geene sprake geweest van *Amstels Schouwtoneel*, welk weekblad in 1808 en 1809 het licht zag bij W. VAN VLIET en geschreven werd door BARBAZ, wien het hoofdzakelijk diende tot een middel om zijne tooneelwerken opgevoerd te krijgen en wiens kluchtige eigenliefde in bijna elk nommer doorstraalt. Het bevat bovendien goed beredeneerde inhoudsopgaven en recensiën van de stukken, die elke week ten tooneele werden gevoerd, gevolgd door eenige opmerkingen over het spel der acteurs, welke natuurlijk in dien tijd, zelfs van de zijde van den strengsten kunstregter, weinig anders dan loftuitingen behoefden te zijn. Veel belangrijks komt er in voor. Niet het minst trok mijne aandacht datgene wat er over SHAKSPERE en zijne stukken in gezegd wordt. Want ook SHAKSPERE — of ten minsten DUCIS — werd toen opgevoerd tot afwisseling van de meesterstukken der oude fransche treurspelschool en der beste stukken van KOTZEBUE en IFFLAND. Welk een répertoire! en dan met zulk personeel! En toch reeds toen trokken spectakelstukken en arlequinades de meeste toeschouwers; wie zou in dien tijd die klagt hebben verwacht? Haasten wij ons echter er bij te voegen, dat de directie zich slechts hoogst zelden aan de opvoering van eerstgemelde schuldig maakte en dat zij dan altijd nog van veel beter gehalte waren dan de beste van onzen tijd. Men was toen zoo kiesch, dat *Menschenhaat en berouw* werd afgekeurd omdat er echtbreuk in voorkwam, *Macbeth* omdat er eene slaapwandelaarster, andere stukken omdat er krankzinnigen in ten tooneele werden gevoerd. Thans wordt het opvoeren van zulke zaken door 't meerendeel van 't publiek tot de grootste schoonheden der dramatische kunst gerekend. *Tempora mutantur!*

Maar om op SHAKSPERE terug te komen. Men voerde in die twee jaren den *Hamlet*, den *King Lear*, den *Macbeth* en den *Othello* op, alles naar DUCIS en daar er toen nog geene vertaling bestond van den oorspronkelijken SHAKSPERE zoo goed als thans en men de verbeteringen van DUCIS meende noodig te hebben, was men niet zoo te laken als de tegenwoordige directie en commissarissen, die tot hunne schande in het speelsaizoen 1866/67 de verhanseling van DUCIS laten opvoeren en op het affiche durven stellen *Hamlet kroonprins van Denemarken*, door SHAKESPEARE. Curieus zijn de oordeelvellingen van BARBAZ. Hij noemt b. v. bij de beoordeeling van den *Othello* eerst een half dozijn fouten en gebreken op, die alle *niet* in den oorspronkelijken *Othello* gevonden worden, maar juist door DUCIS er in gebragt zijn en dan zegt hij, dat, aangezien DUCIS zooveel ongerijmdheden verbeterd heeft, men wel kan na-

gaan hoe slecht het stuk in 't oorspronkelijke is, daar er nog zooveel onzin in gebleven is. Op eene andere plaats schrijft hij de ingenomenheid der Engelschen met SHAKSPERE toe aan misplaatsten nationalen trots, en zegt, zich niet te kunnen begrijpen, hoe zij SHAKSPERE nog konden bewonderen na de schoone werken van hun landgenoot RICHARDSON te hebben gelezen! Vijftig jaren zijn sedert verstreken — nog dweepen duizenden met SHAKSPERES werken en knielen voor zijn genie, maar de schrijver van *Clarisse Harlowe* is zoo vergeten, dat men een *Conversations-Lexikon* moet raadplegen of eene vraag in den *Navorscher* plaatsen, om te weten te komen wie hij eigenlijk was. Zóó vonnist de tijd. Men weet ook, hoe HELMERS over SHAKSPERE oordeelde; maar tot eer van onze tooneelkunstenaars uit dien tijd, moet gezegd worden dat zij hem beter op prijs stelden: want het blijkt uit ons weekblad, dat SNOEK en WATTIER de *Hamlet* en *Gertrude*, de *Macbeth* en *Lady Macbeth con amore* speelden. Wie zou niet wenschen zulk eene uitvoering te hebben mogen bijwonen?

BARBAZ maakt in zijn *Schouwtooneel* nog melding van de navolgende werkjes over het tooneel (die in de aanteekeningen achter het werk van VAN HALMAEL voorkomen meen ik als bekend te mogen veronderstellen).

Tooneelkundige brieven in dienzelfden tijd uitgegeven, welker naamlooze schrijver al de tooneeldichters, vertalers en acteurs van zijn tijd, met vrij veel oordeel de revue laat passeren.

Een dergl. werk kort voor dien tijd geschreven door den heer HAUG.

De Fortuin, een weekblad vroeger door BARBAZ geschreven en waarin ook veel over het tooneel voorkomt.

De Tooneelkundige Spectator door JAN NOMSZ, waarvan slechts 10 nommers schijnen te zijn uitgekomen.

Wat BARBAZ betreft, ook hij staakte zijn werk na het einde der twee jaren en, zoo als hij zegt, niet om onvoldoend debiet of gebrek aan belangstelling, maar omdat het dagelijks bezoeken van den schouwburg hem op den duur te lastig begon te worden en het periodiek terugkeeren van stukken die hij reeds uitvoerig behandeld had gebrek aan stof deed ontstaan.

Van de tooneelisten over wie hij schreef is één thans nog aan 't tooneel verbonden. Bij de vermelding van een »Turksch divertissement" schreef hij: »Men moet ook »den jongen VAN HAMME niet vergeten, »welk knaapje, een inboorling zijnde, mede »zijne ontluikende begaafdheden treflijk »heeft bewezen." Vijf en vijftig jaar later bewees de jongste zoon van dat knaapje op zijne beurt zijne »ontluikende begaafdheden" toen hij met zijn' vader in het ballet *Klein Duimpje* speelde. CHR.

De Reyder (vgl. XIV. bl. 308, 367; XV. bl. 139). In de vorige eeuw, toen men goed de kunst verstond om politike pamfletten pikant te maken, gaf men ook dikwijls catalogussen of notitiën in 't licht van (gefingeerde) verkoopingen van inboedels, van schilderijen enz., hetgeen de uitmuntendste gelegenheid aanbood om, zonder vrees van vervolging, van dezen of genen persoon de schandelijkste feiten te verhalen, door eenvoudig te laten drukken dat er eene schilderij of iets dergelijks zou verkocht worden, waarop dat feit afgebeeld was. Voor mij ligt (in hs. doch zoo ik meen ook in druk verschenen) zulk een »*Catalogus van diverse soorten van Inlands* »*geschilderde Porcelainen.... nevens eenige* »*Rariteyten.... Teekeningen".... enz.* »*alles* »*nagelaten door* DANIEL RAAP, *hoofd der* »*Doelisten....* 1754...." waarin voorkomt:

»N°. 35. Ses viskommen: de vlugt van PIETER REIJERS, Collecteur der Wijnen, met een wagen waarop hij zit, wordende van eenige Heeren naar Embden toegetrokken met het bijschrift: den Rijder.

N°. 36. Ses dito, waarop den overledenen tusschen 2 Wijnkoopersknegts na de Galg wert gebragt met bloote Stopmetse in haar hand ter zijden van 't schavot. REIJERS, WAGLOO en TADEL met brieven op de borst, waarop te lezen staat Lands-Dieven, de beul in de gedaante van een Smous met eenig bijwerk van Dominé en zieketrooster zeer naturel na 't leeven, zwaar verguld."

REIJERS, WAGLOO (bijgenaamd Malleponje) en zoo ik meen ook TADDEL waren »collecteurs" (ontvangers) geweest van den wijnimpost, welke betrekking (door het afschaffen der pachten noodzakelijk geworden) volgens 't zeggen van de vijanden van RAAP door dezen aan zijn vrienden was bezorgd of verkocht en waarvan zij daarna gebruik gemaakt hadden om 't land te bestelen, hetwelk hen bij de ontdekking tot de vlugt had genoopt. Politike personen waren zij voor het overige niet; zij komen ook niet voor op de bekende lijst van de »Opperbaasen der muijtelingen of Doelisten," waarop RAAP en H. V. GIMNICH, »patroonteekenaar van Haarlem," naar aanleiding van wien voor een paar jaar twee navorschers elkander in 't haar zaten, bovenaan staan. CHR.

Portret van P. C. Hooft en zijne vrouw. Een portret van HOOFT en een van LEONO-

RA, beide door MIEREVELT geschilderd, bevonden zich in de verzameling van GILDEMEESTER. J. SCHELTEMA (*Over de brieven van Hooft*, bl. 130), die dit vermeldt, voegt er bij, dat hij niet weet wie ze gekocht heeft en wie er in zijnen tijd bezitter van was. Weet iemand ook, waar zij nu zijn?

Gerrit van Vij (door sommigen ten onregte GERRIT VAN RIJ geheeten) voltooide in 1479 het kunstige klokhuis te Haarlem, waarvan ik twee teekeningen bezit. Kan iemand mij ook eenige inlichtingen geven wie hij was, waar en wanneer geboren en overleden, met wie gehuwd, zijn beroep, enz.? Is dit klokhuis gebouwd voor rekening der kerk of uit vrijwillige bijdragen? tot welk laatste vermoeden een der thesauriersrekeningen aanleiding schijnt te geven.

C. E.

TAALKUNDE.

Opera Lulli (vgl. XVII. bl. 118, 150, 178, 210). Het is niet onwaarschijnlijk dat hier gedacht moet worden aan het werkwoord *lullen*, op één toon zingen, Eng. *to lull*, in slaap zingen, *lullaby*, wiegelied; maar men kan met evenveel regt de afleiding zoeken in de fransche uitdrukking »*l'art de Lullius*," d. i.: »art prétendu d'argumenter sur toutes sortes d'objets, par le moyen de tables ou abaques", welke redeneertafels uitgevonden zouden zijn door RAIMUNDUS LULLIUS. Werkelijk is er in de passage op bl. 118 sprake van zinledige, of liever gelegenheidspraatjes, zoo als een spreekkaart ze voor zou schrijven.

U. A. C. L.

[Het engelsche *to lull* is zonder twijfel hetzelfde als het door KILIAAN vermelde *lullen*.

De Mendeërs en hunne taal (vgl. XVII. bl. 212). Prof. CHWOLSON te Petersburg heeft voor eenige jaren een lijvig werk in twee 4to deelen over dit onderwerp uitgegeven, getiteld *Die Ssabier*. Sedert dien tijd hebben, als ik mij niet vergis, anderen dat onderzoek voortgezet.

Vinnezoen (vgl. XVII. bl. 179). Ik geloof niet, dat *Aaltje, de volmaakte en zuinige keukenmeid* meer dan eene culinaire autoriteit is. Hoe het woord geschreven wordt, zou ik dus in dat keukenboek niet zoeken. In het *Handwoordenboek* van WEILAND lees ik: *venizoen, anders ook venezoen;* in dat van KILIAAN *venisoen*, zoo als het ook bij anderen schijnt voor te komen. HUYDECOPER, in zijne aanteekeningen op MELIS STOKE, en KLUIT, volgens de door hem uitgegevene lijst der gebruikelijke zelfstandige naamwoorden van VAN HOOGSTRATEN, zijn voor de spelling *venizoen*. Het woord, allerlei wildbraad beteekenende, is oud, en dit mag de reden zijn, dat het zoo min in het woordenboek van SIEGENBEEK als in de *Woordenlijst* van DE VRIES en TE WINKEL voorkomt. Wat de afleiding betreft, het is kennelijk door het fransche *venaison* van het latijnsche *venatio* tot ons gekomen.

Haarlem. DIXI.

[Een antwoord van gelijken inhoud ontvingen wij van CONSTANTER, A. C. L. en V. D. N. — *Venaison* is zonder twijfel het latijnsche *venatio*. De uitgang *atio* verandert in het Fransch even zoo in *aison*, in de woorden *raison*, *combinaison*, *conjugaison*, *declinaison*, *inclinaison*, *oraison*, *exhalaison*.

Futselen (vgl. XVII. bl. 179). Het is zoo, dat BILDERDIJK in zijne aanteekeningen op HUYGHENS *Gedichten*, 2[e] deel, 9[e] boek, bl. 12 zegt, dat HUYGHENS, had hij de ware beteekenis van het woord *futselen* bedacht, het zeker niet zou hebben gebruikt. BILDERDIJK noemt het zelfs een laag woord. J. C. K. vraagt naar de ware beteekenis van dat woord. Hieromtrent valt op te merken, dat BILDERDIJKS kennelijke bedoeling is te spreken van het woord *ontfutselen*, door HUYGENS gebruikt en door BILDERDIJK ook aangeduid als het woord, waarover zijne kritiek loopt. *Ontfutselen* is: *heimelijk, behendig ontnemen (escamoteren)*. Dit woord nu kan geacht worden door H. minder gepast te zijn gebruikt, waar hij, eene moeder troostende over den dood eener eenige uitnemende dochter, deze onder anderen noemt: eene parel hare hand ontfutseld. B. wil dan ook *ontfutseld* hier hebben opgevat in den zin van: *ontnomen als een vod*. Het gebruik van het woord wordt er niet te beter om. Maar de vraag is, of het woord in HUYGENS tijd de beteekenis had, die wij er nu aan geven. Opmerking verdient het zeker, dat KILIAAN *ontfutselen* enkel vertaalt door *extricare*, nog al afwijkende van de beteekenis boven vermeld. In ieder geval is het eene waarheid dat H., zelfs in zijne ernstige gedichten, eene taal spreekt, die met den smaak althans van dezen tijd in strijd is.

Haarlem. DIXI.

Futselen. Ik meen ergens (de plaats is mij ontgaan) bij BILDERDIJK gelezen te hebben, dat hij dit woord van een nomen *futse* afleidt en — wat hij daaronder verstond zal J. C. K. in 's mans woordenboek op het woord *vot* wel niet vinden, maar toch gemakkelijk leeren vermoeden. Of er eenig bewijs voor 't bestaan van zulk een nomen *futse* en voor de zeer onkiesche beteekenis daarvan is, weet ik niet: mij is het nooit voorgekomen. BILDERDIJK zelf gebruikt het verbum *futselen*, *Nalez.* II, 102,

Ik futsel en lijm
En slaag ik in 't rijm,
Zoo worden 't gedichten.

Verwant is *fitselen*, dat bij onze ouden vaak voorkomt en in 't limburgsch dialect (S. Truyen) nog gewoon is.

CONSTANTER.

Futselen. BILDERDIJK schijnt er van te spreken in zijne *Brieven*, dl. III. bl. 246, maar dat werk even als de JAGERS *Werkwoorden van herhaling en during*, en WEILAND op het woord *fut*, waarheen de heer BUSER in het *Nieuw Nederl. Taalmag.* dl. III. bl. 130 verwijst, heb ik geene gelegenheid na te zien. Ik vermoed, dat BILDERDIJK het wil afleiden van *fut* (z. KILIAAN) waarvoor men te Zwol nog *fotse* zegt (*N. N. Taalmag*, t. a. pl.). Het is mogelijk dat hij gelijk heeft. Onder de woorden welke de lagere volksklasse in de beteekenis van *bedriegen* gebruikt, zijn er meer die eenen soorgelijken oorsprong hebben. Bij mij bestaat er evenwel dit bezwaar tegen. Zulke woorden zijn gewoonlijk niet zeer oud, en *futselen* behoort toch tot de woorden die wij reeds vroeg aantreffen. MAERLANT gebruikt het in zijn *Wapene Martyn*, I. 429, waar hij de derde der soorten van minne die hij beschrijft »tedelste delijt" noemt en er bij voegt:

Die aldus sijn lijf verslijt,
Maect sine sinne clare,
Ende hines gheen futselare.

Een *futselaar* is hier blijkbaar iemand die op eene verkeerde wijze zijn leven doorbrengt, *frivolus*, *nugator*, volgens KILIAAN. Ik geloof dat, indien *futselen* inderdaad den oorsprong had dien BILDERDIJK vermoedt, MAERLANT en zijne tijdgenooten dit nog wel geweten zouden hebben, en dan, geloof ik, zou de dichter het niet gebrnikt hebben, hier vooral niet.

Het zelfst. naamw. *futs* vind ik bij PAFFENRODE, *Gedichten* (7e. dr. Gorinch. 1676) bl. 254.

Der Switsers flodderbroek en futs.

Wat is dit? Het wordt te gelijk met de broek genoemd en dit doet mij vragen: is het misschien hoogduitsche uitspraak van *puts?* Wat dit woord beteekende, kan men zien in het *Woordenb. op Bredero* o. h. w.

P. L. Wz.

Bediende. De heer P. L. Wz. noemt in dit deel bl. 184 't woord *kantoorbediende* eene onberispelijke zamenstelling: ik heb er niet tegen, maar vraag toch of wij niet tegen één van de leden dezer zamenstelling protest moeten aanteekenen? Indien *bediende* een zamentrekking is van *bedienende* ('t geen ik niet geloof) dan kan het woord geduld worden; maar tot nog toe zie ik het aan voor een afschuwelijk germanisme, dat in de vorige eeuw opkwam. De Hoogduitscher kan zijn *Bediente* verdedigen, omdat hij de uitdrukking *einem bedient seyn* gebruikt, maar — wij?

CONSTANTER.

Staart als bijnaam van den Engelschman (vgl. A. R. XIV bl. 94; XV, bl. 302; XVII, bl. 117). De afleiding van den bijnaam staart door den heer KRAMM geopperd is zeker fantastisch. De *Cat-ó-nine-tails* (waarschijnlijk las de heer K. of de *Haarlemsche Courant* verkeerd en wordt de *kat-met-negen-staarten*, en niet met *zeven* bedoeld) is wel eene oude, maar tot heden geen zeldzame strafoefening. Vooral bij het leger en de zeemagt is de *Cat-ó-nine-tails* — wij zouden zeggen »geesel met negen slagen of riempjes" — het officiële strafinstrument, en eerst dezer dagen is men bezig, ernstig te beraadslagen over de afschaffing van dat artikel. In een der laatste nrs. van de *Saturday Review* kan de heer KRAMM beschouwingen over die strafoefening vinden, en *Punch* gaf dezer dagen in een zijner illustratiën eene afbeelding van den geesel.

U. A. C. L.

De bijnaam Staart voor Engelschman. Men leest in een brief van den 19 september 1615 door MATHYS TEN BROEK en LENAERD CAMPS uit Firando aan JACQUES SPECX, het opperhoofd zich toen te Jedo ophoudende:

»De Engelschen zijn noch niet binnen geweest, noch sijn niet teghen gevaeren, maer hebben hem alleenlijck met 10 à 12 grove schooten vereert; invoughen dat haeren staerdt die dickwils langh nasleept nu te Cort is ende nieuwers na bijnaer sien mach."

Dit zag op de recommandatie door SPECX aan hem gegeven, dat zoodra de gouverneur van Firando, die zich eenigen tijd

aan het hof te Jedo had opgehouden, van daar terug keerde, men hem te gemoet zoude varen, eereschoten geven, hem op alle mogelijke wijzen beleefd ontvangen.

—o—

Mechoore (vgl. XVI. bl. 181, 246, 311). Vindt men niet in het juweeltje van KOOPMANS V. BOEKEREN, getiteld »*eene Groningsche kindervisite*", het eerste stukje van zijn bundel »*Schoenen op keur*", eene uitvoerige beschrijving van dit kinderspel?

CHR.

Overeenkomst van het Friesch en het Engelsch. Als tegenhanger van het hollandsch-engelseh lied door D. G. J. in den *Navorscher* XVII. bl. 191 medegedeeld, onder het opschrift van »overeenkomst tusschen het Hollandsch en Engelsch," wijs ik op de veel grootere overeenkomst, die er tusschen het Friesch en het Engelsch bestaat, en kies daartoe d[r]. BOWRINGS vertaling der opdracht van d[o]. R. POSTHUMUS' *Keapman fen Venetiën fen Shakespeare*, voorkomende in zijne *Schets der Friesche Letterkunde*, geplaatst in de *Westminster Review*, 1829, n°. 23 en vertaald in de *Leeuwarder Courant* 1830, n°. 66. — Zie W. EEKHOFF, *Beknopte Geschiedenis van Friesland*, bladz. 453.

De spelling van d[s]. R. POSTHUMUS is eene andere dan die officiëel is aangenomen door het »Selskip foar Fríske Teal- end Skriftenkennisse" en die tegenwoordig ook meest in gebruik is. Daarom heb ik het friesche vers in de nieuwere en betere spelling geplaatst tusschen het oorspronkelijke van POSTHUMUS en de engelsche vertaling in:

Lijk az Gods sinne swiet uus wrâd oerschijnt;
Lík as God's sinne swiet ús wrald oerskínt;
Like as God's sun sweetly our world o'ershines.

Her warmtme in ljeacht in groed in libben schinkt;
Hir warmte end liacht end groed end libben skinkt;
Her warmth and light and growth and life sends;

Lijk az de mijlde rein elke eker fijnt:
Lík as de mílde rein eltz' ikker fínth:
Like as the mild rain each acre finds:

So dogt eak dat, wat ijn uus, minsken, tinkt.
Sa ducht ek dat, hwet in ús, minsken, thinkt.
So does eke that, what in us, men, thinks.

Dy sprankel fen Gods fjoer, ijn uus lein, jouwt
Dy sprankel fen God's fiûr, ín ús leid, jowth
That sparkle of God's fire, in us laid, gives

Oeral eak ljeacht in freugde oon Adams team.
Oeral ek liacht end freugde (wille) oan Adam's team
O'erall eke light and joy on Adam's train.

Wer dy wenn't, hulken oaf paleisen bouwt,
Hwer dy wenneth, hulken ef paleisen buwth,
Where they dwelt, hulk or palaces build,

In fen wat folk hy iz, ho hy him neamt.
End fen hwet folk hy is, hu hy him neamth.
And of what folk he is, how he him names.

»By deze vergelijking (voegt BOWRING »er achter) zal men hebben opgemerkt, dat »er van de twee-en-vijftig woorden een- »en-vijftig in het Engelsch bewaard en »slechts weinig veranderd zijn geworden; »terwijl alleen het woord freugde voor een »van Normanschen (Normandisch-Fran- »schen) oorsprong heeft moeten wijken."— (Zie EEKHOFF, t. a. p.)

Leeuwarden. JOHAN WINKLER,

Kakographie. Wij hebben hier slechts *op het oog* de openbare scholen die onderhouden worden door de bijdragen van alle burgers.

In allen geval was het eene verligting, dat de man, in wien de wreedheid met eene bijkans onmogelijke volkomenheid *verligchamelijkt* scheen, eindelijk verwijderd zou worden.

De les, welke de nieuwe landvoogd uit zijn juist doorzigt in de bestaande kwaal trok, was niet; dat men dien volkszin ontzien, *maar misleiden* moet.

Grootelijks met zichzelven in *tweespraak*, ergerde zich de landvoogd niet slechts over degenen, die zich tegen zijne plannen aankantten, maar ook over dezulken, die ze begunstigden.

Doch zij hadden vroeger met dergelijke waarborgen omgegaan en wisten die *gevolgelijk* naar waarde te schatten.

Hij voegde er bij, dat zij *gevolgelijk* hunne maatregelen namen.

Het gezond verstand, de onpartijdigheid, ja de geheele *onbevangen* menschheid mogen oordeelen bij wie het zwaarste vergrijp is.

Toen hij — ook daar zijn leven in gevaar rekende, *schoeide* hij op eenen winterdag *de schaatsen onder de voeten.*

Beproef toch vooral, den blik van uwen gemaal te *doorstaan* en te beantwoorden.

Die aanstonds te onderkennen was aan den *raafzwarten* hengst dien hij bereed.

Alsdan zult gij gelegenheid *te over* hebben, om te toonen, wat gij kunt en wie gij zijt.

Om den aanslag der *Assendelfters* te ondersteunen.

Symen Beitel, een Wormerman, was in den loop der eerste helft van de zeventiende eeuw nog dikwerf *bevangen* van heimwee naar dien verloren paradijsdag. *Onbevangen* betuigde hij, dat hij, enz.

Het *tooneel* in de kerk te Buycksloot *wreekte zich* binnen de huizen van Wormerveer.

Met hun zevenen *vielen* zij de noorder kerkdeur *binnen*, en vingen er met roekelooze stoutheid eene felle schermutseling aan.

Wanneer zij niet uren lang, met de handen *roerloos* in den schoot, zat te droomen.

Maar dan wekt ook onze verbazing op het bevel deze dieren los te maken en naar hem te voeren.

Even als het voor vorige geslachten geen bezwaar *had gevonden* dat de kinderen Israëls op bevel van hun God, de Egyptenaren, bij hun uittocht uit hun land, bestalen.

Een veel later levende kring van Jezus' discipelen, op *wier lip* de naam van den Heer onafgebroken lag.

Een der jongste beschouwers ten onzent meent dat *zich* hierin [in den intogt te Jeruzalem] juist het verhevene het geniale van Jezus *uitspreekt.*

Een doel zoo grootsch en zoo ondoordacht beide, dat het noodzakelijk *vallen* moest.

Hij zou van de *breede afmetingen van zijn geloof* getuigenis hebben afgelegd, door te bewijzen dat dit buiten de werkelijkheid omging.

Hij zou zich den verheven Menschenzoon bewezen hebben, door een plan te vormen, dat met tijd noch gelegenheid te rade ging, en waarvan een kind de dwaasheid kon inzien.

Zoo stond hij [nml. Jezus] hier geheel op den bodem van den oud testamentischen Messias, in diens zinnelijke verhoudingen, een beeld dat later geslachten wel van hem gemaakt hebben, doch dat hij zelf nooit als zijn ideaal heeft nagejaagd.

Daardoor verkrijgt een eenvoudige tocht op een ezel voor hem groot gewicht. In het licht van een (kwalijk begrepen) profetisch woordt *stijgt* dat gewicht.

Zoo gaf hij ook hier, even als in het beschouwde woord van Zacharia, eene proef van wel *op den bodem der letter* van Wet en Profeten te staan, maar niet dan een zeer oppervlakkige kennis van beider inhoud te hebben.

Doch *sprak* zich daarin het christelijk bewustzijn dan ook buiten de geschiedenis om, *uit* — het sprak zich toch uit: het *knoopte* zich daarbij aan een zeer onbeduidend voorval uit Jezus leven *vast.*

Meer door de macht dier liefde en verknochtheid die van den *betrokken* persoon aan het kleinste waarde doet hechten.

De schitterendste vertegenwoordiger, dien men nog gezien had van den boozen geest der *godsdienstige vervolging.*

Dat hem *gevolgelijk* reeds tachtig duizend ducaten waren gezonden.

Doch zulke kunstgrepen hield men voor al te *doorzigtig* om iemand te misleiden.

Of zal het supranaturalisme en de kritiek tusschen de Protestanten eene onoverkomelijke klove *daarstellen.*

Ondertusschen waren beide partijen even ongezind om toe te geven als zij lust hadden om te vechten.

Terwijl hij zich tegen Oranje kortelijk, maar met *bronzen* onbeschaamdheid uitliet.

Dat hij althans een paar nieuwe schoenen en kousen noodig had, om zich *met voeg* in de kerk te kunnen vertoonen.

Werkelijk bestond de republiek *van af* het oogenblik der spanning in 1581.

Om de Mongolfières, die van *onder* open zijn, te doen rijzen of dalen.

Strijkt niet zijn eigen kerfstok de dubbelzinnige eer der meeste kruisjes van dien aard?

Sommige der eigenschappen, die den dichter *maken.*

Beantwoorden aan een roeping, een ideaal, een bestemming.

Men had zich afgemarteld om de uitdrukking der reusachtige standbeelden *na te wringen.*

Met verwoesting van eigen subjectiviteit had men die van anderen *de zijne gehuicheld.*

Wie zweert bij het goud des tempels, die is *gehouden.* (*Matth.* XXIII. 16, 18, volgens proefblad der nieuwe bijbelvertaling.) [1])

---

[1]) Wij mogen verwachten, dat de nieuwe bijbelvertaling, die door bekwame mannen met zorg bewerkt is, nog menigmaal herdrukt zal worden. Om die reden wijzen wij bij de taalfouten, door eenen onzer medewerkers daarin opgemerkt, de plaatsen aan waar zij voorkomen. De meeste andere bijdragen tot onze kakographie zijn genomen uit werken, welker eerste druk waarschijnlijk ook de laatste zal zijn; daarbij het boek en de bladzijde te noemen, waar zij voorkomen, zou weinig baten.

Waren wij in de dagen onzer vaderen *geweest* (*Matth.* XXIII. 30, aldaar).

Hunne *medeplichtigen* aan het bloed der profeten (ter zelfder plaatse).

Jezus vertrok van den tempel (*Matth.* XXIV. 1, aldaar).

Geen steen, die niet wordt afgebroken, zal hier gelaten worden (ald. vs. 2).

De vergadering was voor niemand, dan voor de aandeelhouders, *toegankelijk*.

Ik ben bijzonder tevreden *van* mijn nieuwen koetsier.

Eene stichtende apologetiek, die de ware, de *schreiende* roeping is van den tijd, dien wij beleven.

Alle voorschriften, hoe streng ook gehandhaafd, bleken *doelloos*.

Platbodem-vaartuig.

Immers als de Schotten en Nooren ons langzamerhand van de meeste buitenlandsche markten hadden verdrongen, de binnenlandsche markt was tot nog toe uitsluitend voor onze eigen industrie bewaard gebleven.

Het onderwerp is *een* hoogst gewichtig, de toepassing *eene* bij uitnemendheid nuttige,

De wettelijke toestand der zeevisscherij was *eene* volstrekt onhoudbare geworden.

Hij was een jonge man, wiens natuur veelzijdige krachten in zich droeg, wier voorspoedige ontwikkeling hem weldra tot een zegen voor de wereld en een uitmuntende onder hare beheerschers zou stellen.

Een gezond mensch naar ligchaam en geest, openbaarde hij reeds vroeg neiging tot werkzaamheid en vastheid van wil.

Hij *droeg* in gelaat en gestalte eene aangeboren majesteit *om*, die niet gedoogde dat men *hem* een gewone onder de stervelingen *dacht*.

Onze apostelen waren beoefenaars eener strenge onthouding: geen wonder, dat wij sommigen hunner ook mystieken bevinden.

Boven alles *hing* die stad (Luxemburg) aan het bezit van haar groot garnizoen.

De kamer heeft zich toornig gemaakt over een *uiting* van den minister van justitie.

Het huis der afgevaardigden werd niet minder *bezield* geopend.

Veel kwaad bloed was *voorkomen*.

Dien echt nationalen man op den voorzittersstoel gezet te hebben, is een goede greep van VON BEUST.

GISKRA hield een lange rede: hij *drukte* vooral op het lange interregnum.

Hij gaf te kennen dat allereerst begonnen moest worden het concordaat te verbreken.

Men heeft daarbij ook verzocht afgevaardigden van de andere rijken, die niet onder de heerschappij van den keizer zich bevinden.

Hij was een der eerste *persoonlijkheden* van Italië.

Zij wilden in 't geheel niet meer in het kiesrecht erkennen de verhuurders, die voor de huurders de belasting betaalden.

Voor de voeten des Heeren spiegelt zich de donkere Kedron in het volle schijnsel der maan.

Wat wonder, dat rondom deze schitterende planeten zich tallooze sterren bewogen, die het licht, van daar ontvangen, op hare beurt weder zochten te verspreiden in lagere kringen!

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van de Poll. (vgl XVI. bl. 155; XVII. bl. 83, 122). Welke familiebetrekking bestaat er tusschen EVERT VAN DE POLL, die bij testamente in dato 10 augustus 1602 begeerd heeft, dat zijne goederen boven de legaten overschietende zouden worden aangelegd tot oprigting van een werkhuis (zie *Utr. Prov. en stads almanak* 1867 blz. 207) en HARMEN VAN DE POLL, destijds schepen en raad der stad Amsterdam, en stichter van het Atheneum illustre aldaar? Zie zijn grafschrift bij VONDEL, SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* dl. II. bl. 200.

V. D. P.

Geslacht Hoogeboom of Hoogenboom. In de Vereenigde Staten van Noordamerika bestaat eene familie HOOGEBOOM of HOOGENBOOM, afkomstig uit Zeeland. De stamvader dezer familie in Amerika heette KILIAN; hij moet zich aldaar tusschen 1715 en 1720 gevestigd hebben. Zijn oudste zoon, JEREMIAS, volgens sommigen geboren 5 april 1712, kwam met hem mede. Zijn jongste zoon, die JOHANNES heette, werd hem in Amerika geboren. Deze huwde ELBERTJE dochter van JOHANNES ALLAN. — Volgens anderen is de oudste zoon JEREMIAS eerst in 1735 geboren. Voorts weet men, dat er te Zonnemaere in Zeeland een CORNELIS HOOGEBOOM MARINUSZOON gewoond heeft, en diens broeder JACOB te Noordwelle op Schouwen. Ook moet in Zeeland een JACOB HOOGEBOOM WILLEMSZOON geleefd hebben.

Kan iemand, door middel van deze gegevens, mij mededeelen: 1°. het wapen en biographische bijzonderheden van dat geslacht; 2°. of er nog, hetzij in Zeeland, hetzij elders, afstammelingen van in leven zijn? In het algemeen zal iedere mede-

deeling betreffende dit geslacht zeer welkom zijn aan R—t.

Fagel (vgl. XVII. bl. 154). In eene ms. genealogie (vermoedelijk geschreven door den advocaat REELAND) vind ik CATHARINA FAGEL, gehuwd met jr. DIRK VAN ECK VAN PANTALEON, heer van Gent, zuster van den generaal FRANS NICOLAAS FAGEL (overl. 1718) en kinderen van NICOLAAS en ELISABETH ROBBE, welke NICOLAAS aldaar voorkomt als de halfbroeder van den raadpensionaris CASPER FAGEL. In andere notices vind ik CATHARINA niet, maar in hare plaats MARIA, gehuwd met HENDRIK CUPER, burgemeester van Nijmegen, welke MARIA elders voorkomt als eenig kind van evengenoemden generaal.

P.

Wapen op een rustbank (vgl. XVI. bl. 316; XVII. bl. 88). Bij de fraaie afbeelding van den vermaarden zeereiziger JACOBUS LE MAIRE, overl. 1616, oud 31 jaar, komt zijn wapen voor: Ecartelé, 1 en 4 veld van zilver, met 3 moorenkoppen met diadeem, 2 en 1 geplaatst; 2 en 3, veld van zilver, met 3 zwijnshoofden, 2 en 1 geplaatst. Het helmteeken: een zilveren en een zwarte vleugel, waartusschen eene ster met 16 punten, als van eene kompasplaat genomen. De lambrequins, de kleuren van het wapen. Hier komt 1 en 4 overeen met het wapen, waar die koppen op parti 1 voorkomen. De familie kan wel later met eene andere, die op parti 2 voorkomt, verwant zijn geworden. Wat het helmteeken bij LE MAIRE betreft, het is duidelijk dat dit geheel tot zijn persoon behoort, en ook later kan veranderd zijn. Het zij verre dat hier alles gevonden zou zijn, maar ik geef wat mij is voorgekomen; welligt later anders en beter.

U. C. KRAMM.

Geslacht van Raesveld (vgl. V. bl. 249, 250; XVII. bl. 85, 152, 219). In het werk van m^r^. W. J. baron D'ABLAING VAN GIESSENBURG, *de Ridderschap van Veluwe*, kan A. L. T. A. het eene en andere vinden dat hem wel van nut zal zijn. Hij zie het naamregister.

TH.

Geslacht Muylwijck (vgl. XVII. bl. 190). Men verlangt inlichtingen te verkrijgen omtrent den *naam*, *betrekking*, *woon-* en *geboorteplaats* van WILHELMUS MUYLWIJCK, gestorven 1574, begraven 1575. Naar aanleiding dezer laatste bijzonderheid hem betreffende, zal hij zeer vermoedelijk dezelfde geweest zijn als WILLEM VAN MUYLWIJK, zoon van WILLEM en van jufvr. N. VAN ALBLAS; welke WILLEM 1558 raad en vroedschap en 1572 burgemeester werd te Rotterdam, hoogheemraad was van Schieland, den 29 december 1574 stierf en alzoo in 1575 zal begraven zijn; hij had gehuwd jufvr. CATHARINA VAN VEENLAND, bij welke hij 4 kinderen had, als BOUDEWIJN, CORNELIA, VRANK en MATTHIJS.

BOUDEWIJN werd 1587 insgelijks raad en vroedschap te Rotterdam; hun wapen was van goud met een fasce van keel bezaaid met 15 bizans of bollen van keel, 9 *boven* en 6 *onder* de fasce.

Men ziet een en ander vermeld bij M. BALEN, *Beschrijving van Dordrecht,* het geslacht MUYLWIJK bladz. 1115 en vervolg.

V. D. N.

Geslacht Muylwijck. Bij BALEN, *Beschrijving van Dordrecht,* vindt men bl. 1115—1118 eene genealogie der familie MUYLWIJCK.

In genoemd werk leest men bl. 118:

»WILLEM VAN MUYLWIJK, WILLEMSZ.
»werd Raad, en Vroedschap tot Rotterdam
»1558 en is Anno 1572 nevens LEENDERT
»HENDRIKSEN SAEIJ, in plaats van PIETER
»HENRIKZEN VAN NECK, en LEENDERT JA-
»KOBSZ. SCHILPEROORD, die met de Span-
»jaarden vluchtig waren) tot Borgermees-
»ter gekoren; was mede Hoog-Heemraad
»van Schieland (1574), sterff (vermoedelijk
»te Rotterdam) 29 December 1574, hadde
»getroud Joffr. KATHARINA VAN VEENLAND
»en gewonnen 1. BOUDEWIJN, 2. KORNELIA,
»3. VRANK en 4. MATTHIJS."

»1. BOUDEWIJN VAN MUYLWIJCK (geb.
»1551) werd Raad en Vroedschap der stad
»Rotterdam 1587, en wegens dezelve Ge-
»comm. Raad van de HH. Stat. v. Holland
»1592, Bailliu en Schout 1594, dat hij
»anno 1622 verliet, en sterff Borgermeester
»zijnde, den 11 Mei 1625, oud 74 jaren,
»hij nam ten wijve joffr. ALIDA DE GRUTER
»JORIS d^r^. die sterff 30 Nov. 1622, oud
»57 jaren."

Beide eerstgen. liggen begraven in de S^t^. Laurenskerk te Rotterdam regts van het orgel, alwaar men hunne namen nog op den grafsteen vindt.

2. KORNELIA stierf 1594.

3. VRANK, geb. te Rotterdam, tr. te Rotterdam, 22 januarij 1581, HELENA KOOL, JACOBS d^r^. van Dordrecht. Hij stierf te (?) 1603 en liet twee dochters na.

4. MATTHIJS, raad en burgemeest. van Schiedam, ambassadeur bij den koning van Denemarken, anno 1596, tr. juffr. AGATHA VAN DER BURCH.

Rott. J. H. S.

GESCHIEDENIS.

Uitvinding der boekdrukkunst (vgl. XVI. bl. 129). Wel blijkt het, dat ik niet te onrechte »met eenigen schroom" mijn bedenkingen inbragt tegen de methode, waarop in ons vaderland de questie omtrent de uitvinding der boekdrukkunst wordt behandeld; immers tot nog toe — en 't is meer dan een jaar geleden, dat ik mijn vraag in dit tijdschrift deed plaatsen — werd de vraag met geen antwoord verwaardigd. De lezers herinneren zich waarschijnlijk de gevolgtrekkingen, waartoe mijne opgaven uit verschillende kronijken leidden:

1°. Alle kronijken der 16e eeuw noemen Maintz als de stad waar de boekdrukkunst met beweegbare letters werd uitgevonden.

2°. Sedert 1500 voegen zij er bij, dat de uitvinder er aanleiding toe vond door een *Donatus*, die vóór 1450 in Holland, echter niet met beweegbare letters, maar van een gegraveerde plaat, was afgedrukt;

3°. In een kronijk die met 1516 eindigende omstreeks dien tijd werd geschreven door een Noordhollander in de nabijheid van Haarlem wordt de uitvinding toegekend aan JO. FAUST te Maintz;

4°. Sedert 1561 beweren eenige Haarlemers, dat deze kunst te Haarlem is uitgevonden.

't Zou waarschijnlijk wat voorbarig zijn, indien ik aan de wakkere kampioenen voor COSTERS eer het spreekwoord toevoegde: wie zwijgt, consenteert, — maar, mij vleiende dat eindelijk hun stilzwijgen zal worden afgebroken, vestig ik even hunne aandacht op een bijzonderheid, die mij vroeger ontgaan was, en misschien tot de ontdekking kan leiden, wie de continuator van JO. A LEIDIS geweest is.

In 't *Kerkhistorisch Archief* IIe dl. bl. 83 vind ik de volgende noot van wijlen prof. N. C. KIST: »Tot deze kategorie" (namelijk van kronijken, die zich geheel opzettelijk met de geschiedenis van het huis en geslacht van EGMOND bezig houden) »behoort »ook een onder mij berustend, in 1712 »geschreven, keurig handschrift in 8°., ge»titeld: *Excerpta e codice vetusto sanae fidei, »ducentos ab hinc annos in Abbatia Hec»mundana, incerto auctore exarato.* Die »kronyk begint met het jaar 409 en eindigt »met 1512. — Ik hoop altijd nog gelegen»heid te zullen vinden, om met de uitgave »van deze nog onuitgegeven kronyk mij »te kunnen bezig houden. Opmerkelijk is »daarin de aanteekening: »»Anno 1440 »»ars imprimendi libros in Moguntia ortum »»habuit, et JOANNES FUST eiusdem artis »»primus omnium indubitatus inventor »»exstitit." — Op 't laatste woord na komt deze aanteekening letterlijk overeen met het alkmaarsche handschrift uit het door mij medegedeelde (XVI. bl. 131). Hebben wij hier met denzelfden auteur en hetzelfde werk te doen? De vraag is gemakkelijk op te lossen door den tegenwoordigen eigenaar van 't handschrift, die 't in de verkooping der boekerij van prof. N. C. KIST aankocht. Wie is hij? waar berust dit handschrift? wie wijst mij den weg, om het ter inzage te bekomen?

CONSTANTER.

Napoleon te Amsterdam (vgl. A. R.). In eene portefeuille, waarin een aantal gedrukte stukken uit het begin dezer eeuw, die langzamerhand zeldzaam beginnen te worden, vond ik ook de nevensgaande. Het kwam mij voor, dat zij in den *Navorscher* eene plaats verdienden.

Op den titel der lijst zijn de woorden *à l'entrée* enz., er later met de pen bijgevoegd. Ik heb ze daarom cursijf doen drukken.

THEOD. JORISSEN.

I.

De Maire der stad Amsterdam.

Doet aan de Bewoonders van elk Huis, aan wien dit billet word overgeleverd; aanzeggen, dat dezelve zich binnen de Eerstvolgende Vier-enTwintig Uuren, zullen moeten voorzien van een *Fransche Vlag*, geschikt om uit elk Huis te worden uitgestoken, bij de intreede van Hunne KEIZERLIJKE MAJESTEITEN en verders; om binnen de eerstvolgende Vier-en Twintig Uuren gereed te hebben *Groene Guirlandes*, zo veel mogelijk van *Eikeloof*, tot versiering der Voorgevels: welke versiering door elk zal moeten worden gedaan onder opzicht van Stads wege.

De Maire der stad Amsterdam,
den 5 october 1811.

P. P. CHARLÉ.
Adjunct.

Hierbij is aangeteekend: »deze versiering is geschied van Stadswegen, hebbende de guirlandes door veele Ingezeetenen reeds voor hunne Huyzen geplaast, moeten afgenomen worden, en die in derzelve plaats gesteld waaren omringt met drie coleurige vlagedoek rood, wit en blaauw.

Deze verziering heeft plaats gehad van de Muiderpoort, Plantagie, Muyderstraat, voorbij de Joodse kerk, Leprozenhuys, Amstelstraat, de geheele Botermarkt, Reguliersbreestraat, Kalverstraat en den gehelen omtrek van den Dam."

II.

Liste des personnes, qui accompagnent L. L. M. M.

à l'entrée en la Ville d'Amsterdam qui a eu lieu à 3 heures de l'après Midi le 9 Octobre 1811.

L O G É S.			C H E Z.	Section.	Numéro.	QUAI OU RUE.
Le prince de Neuchatel		Au Palais.	*J. Hodtshon-Dedel.*	56	550	Heeregragt.
Le duc de Trevise		dito.	*H. Muilman.*	57	558	dito.
Le grand maréchal du palais		dito.	*A. Hodtshon.*	58	45	dito.
Le grand chambellan		dito.	*J. van Staphorst.*	59	598	dito.
Le grand ecuyer		dito.	*P. Muilman.*	33	602	Keizersgragt.
Aides de Camp de S. M.	Mr. le Comte de Lobau	dito.	*G. N. P. Hasselaar Vernede.*	57	554	Heeregragt.
	Mr. le Comte de Hogendorp	dito.	*W. van Hogendorp.*	33	589	Keizersgragt.
Chambellans	Mr. le Comte de Mercy Argenteau		*G. Verrijn.*	55	522	Heeregragt.
	Mr. le Comte de Praslin		La Veuve *Corver Hooft.*	33	200	Keizersgragt.
	Mr. le Comte de Cornelissen		*J. v. d. Poll Valkenier.*	33	76	Heeregragt.
	Mr. le Comte Decroix		*J. G. Kruimel.*	55	523	dito.
Préfet du Palais	Mr. le Baron de Beausset	Au Palais.	*J. S. v. d. Poll.*	58	46	dito.
Marechaux des Logis du Palais	Mr. le Comte de Ségur	dito.	*W. F. Röell.*	59	31	dito.
	Mr. le Baron de Canouville	dito.	.... *Zuylen van Nievelt.*	58	53	dito.
Ecuyers	Mr. le Baron d'Hericy		La Veuve *Teltink.*	55	525	dito.
	Mr. M. van Lennip		*J. Willink,* junior.	57	71	dito.
Service de l'Impératrice.						
Dame d'Honneur	Mme la Duchesse de Montebello	Au Palais	...., *de Faesch.*	60	65	Amstel.
Dames du Palais	Mme la Comtesse de Lauriston	dito.	*A. A. Verhamme.*	57	560	Heeregragt.
	Mme la Comtesse Brignole	dito.	La Veuve *v. Hoorn.*	58	729	Keizersgragt.
	Mme la Princesse Aldobrandini	dito.	*W. v. d. Poll.*	58	48	Heeregragt.
Chevalier d'Honneur	Mr. le Comte de Beauharnois	dito.	*J. H. Luden.*	57	556	dito.
Premier Ecuyer	Mr. le Prince Aldobrandini		... *Wyckersloot.*	56	538	dito.
Chambellans	Mr. le Comte de Bearn		*B. J. Ploos van Amstel.*	55	612	Keizersgragt.
	Mr. le Comte de Nicolay		*G. de Clercq.*	55	613	dito.
Ecuyers	Mr. le Baron de Bercheim		*A. G. van Meurs.*	55	524	Heeregragt.
	Mr. le Baron de St. Aignan		.... *van Winter.*	41	506	Keizersgragt.
Officiers d'Ordonnances.	Mr. Lauriston		La Veuve *van Wayenburg.*	30	346	Cingel.
	Mr. de Montmorency		*G. Nutges.*	30	361	dito.
	Mr. Fintignies		*A. Gorter.*	30	383	dito.
Cabinet de l'Empereur	Mr. le Baron Menneval	Au Palais.	*A. Havard.*	30	371	dito.
	Mr. le Baron Fain	dito.	*B. Cramer.*	30	387	dito.
	Mr. le Baron Monnier	dito.	*H. Schneck.*	30	197	Heeregragt.
	Mr. le Baron d'Albe	dito.	*J. Prins.*	30	212	dito.

LOGÉS.			CHEZ.	Section.	Numéro.	QUAI OU RUE.
Medicin de l'Impératrice.	Mr. Bourdier.	Au Palais.	La Veuve *van Beem.*	23	206	Voorburgwal.
Chirurgien de l'Empereur.	Mr. le Baron Yvan	dito.	*C. Bley.*	22	178	dito.
Chirurgien.	Mr. Jouan		*A. de Bosson.*	24	212	dito.
Fourriers du Palais.	Mr. Deschamps.					
	Mr. Emery		*J. F. Meyer.*	24	28	dito.
	Mr. Jongbloed	Au Palais.	*A. J. Couperus.*	25	259	dito.
Dix Pages de S. M.	1. 2.		*J. C. Dressel.*	30	328	Cingel.
	3. 4.		*A. F. van Suchtelen.*	30	329	dito.
	5.		..... *Koch.*	30	209	Heeregragt.
	6.		*C. M. Simon Thomas.*	24	221	Voorburgwal.
	7. 8.		*W. van Heukelom.*	50	342	Heeregragt.
	9. 10.		*J. van Goll.*	36	234	Keizersgragt.
Le Ministre de l'Intérieur			*W. Hope.*	33	599	dito.
Le Ministre de la Marine			*J. Willink.*	33	543	Heeregragt.
Le Ministre des Finances.			*C. van Kattenburg.*	60	12	Keizersgragt.
Le Ministre des Relations Extérieures.			*Mad. Hasselgreen.*	56	134	Heeregragt.
Le Ministre Secrétaire d'Etat			*R. J. Schimmelpenninck.*	29	600	Cingel.
Le Maréchal Duc de Conegliano.			*F. H. Backer.*	30	325	dito.
Le Vice-Admiral Ganteaume.			*J. Huidecoper.*	42	308	Keizersgragt.
Le Général Chasseloup			*J. C. Blankenhagen.*	60	13	Heeregragt.
Le Baron Costaz.			*P. A. van Eys.*	33	503	dito.
Le Conseiller d'Etat Appelius			*H. Masker.*	5	34	Warmoesstr.
Le Conseiller d'Etat Collin, Dir.-Gen. des Douanes.			*F. Braunsberg.*	56	544	Heeregragt.
Le Général Guyot.			*D. J. Voomberg.*	9	6	Doelestraat.
Le Général Colbert.			*W. Borski.*	56	660	Keizersgragt.
Deux Inspecteurs des Ponts et Chaussées			*Frasinet.*	38	258	dito.
			G. de Graaff.	38	261	dito.
Deux Maîtres des Requêtes, chargés des Ponts, Chaussées et Polders.			La Veuve *Kerkhoven.*	38	254	dito.
			C. Ringeling.	38	259	dito.
Deux Ingenieurs Hollandois chargés des Digues.			*J. van Dam.*	38	533	dito.
			J. van Halmael.	38	535	dito.
Deux Auditeurs, chargés du payement des Postes.			*K. Linn.*	29	183	Heeregragt.
			G. Schimmelpenninck.	29	184	dito.
Inspecteur Général des Postes, Mr. Boulenger.			*G. H. Veerink.*	21	199	Cingel.

Volkstelling in Friesland in 1796. Door A. CUPERUS, Christenleeraar in de Knijpe (nabij Heerenveen) is in 1798 bij D. VAN DER SLUIS, boekdrukker te Leeuwarden, uitgegeven een »Staat van volkstelling in Friesland in 1796," waaruit blijkt, dat de bevolking op dat tijdstip bedroeg: 157,519 zielen, te weten 77,266 »manspersonen" en 80,253 »vrouwspersonen". (De geheele bevolking der provincie Friesland bedroeg op 31 december 1866 292,503, zijnde 145,413 mannen en 147,090 vrouwen. Het zielental der provincie is dus in 70 jaren bijna verdubbeld.)

De indeeling der bevolking, in bovengenoemden Staat voorkomende, is hoogst eigenaardig, 't geen is te zien uit de aan het slot daarvan voorkomende:

» Generaale recapitulatie."

QUARTIEREN.	Geheel getal der ZIELEN.	MANSPERSONEN.			Vrouwelijk geslacht.	Domestijken.	Huwelijken.	KERKGEZINDEN.							Niets.	Onbekend.	Christenen.	Vrije.	Geene.	Neutraal.	Weigeren te verklaren.	Zonder geloof.	Welmeenende Christenen	't raakt haar niet.	Twijfelaar.
		boven de 60 jaar.	16 jaar tot 60 jaar.	onder de 16 jaar.				Gereformeerden.	Doopsgezinden.	Roomschgezinden.	Lutherschen.	Jooden.	Remonstranten.	Hernhutters.											
Oostergo. 11 districten. 113 dorpen. 6 kloosters.	45,054	2,296	12,567	7,871	22,320	4,861	7,864	39,344	4,132	1,527	26	10	5			9									1
Westergo. 9 districten. 119 dorpen. 4 kloosters. 3 parochien.	34,156	1,556	9,566	5,955	17,079	3,996	5,774	28,281	2,177	3,554	63		3		68		5					3		2	
Zevenwolden. 10 districten. 106 dorpen.	33,475	1,803	9,116	6,154	16,402	2,874	5,684	27,064	3,666	2,623	32	67	1	20									2		
Steden. 11 in getal.	44,834	2,138	10,766	7,478	24,452	2,715	8,006	33,033	2,980	7,439	776	549	15			15	7	8	6	3	3				
	157,519	7,793	42,015	27,458	80,253	14,446	27,328	127,722	12,955	15,143	897	626	24	20	68	24	12	8	6	3	3	3	2	2	1

Bij de telling der onderscheidene dorpen en steden is mede opgegeven het getal gealimenteerden, n.l. in de eerste 8,609 en in de laatste 4,459; totaal 13,068. Op 31 dec. 1866 bedroeg het getal bedeelden alléén door de besturen voor *huiszittende* armen en van *godshuizen*, bedoeld bij litt. a, b en c van art. 2 der armenwet, in de steden 15,725 en in de plattelandsgemeenten 33,937, totaal 49,662. In 1796 was het cijfer der gealimenteerden ongeveer $8^3/_{10}$ pct. van de bevolking en op 31 dec. 1866 17 pct Schrikbarend is dus het getal bedeelden naar verhouding toegenomen.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Thomas Hees (vgl. XV. bl. 233.; XVII. bl. 161). In de familie VAN HAEFTEN zijn verschillende documenten, TH. HEES betreffende, bewaard gebleven, en daaronder het »Journael of daghregister van de reys naar Algier van THOMAS HEES gedaan in 't jaar 1675," loopende van julij 1675 tot februarij 1680. Het meest wetenswaardige daaruit is medegedeeld in de *Kronijk van het Historisch Genootschap*, 12[den] jaargang 1856, bl. 153—157. In 1679 sloten HEES en JACOB DE PAZ als commissarissen van H. H. M. een vriendschapsverdrag met de regering van Algiers. In 1682 werd HEES op nieuw derwaarts gezonden om over de lossing van slaven te onderhandelen. Die eerste zending wordt ook vermeld bij WAGENAAR, dl. XV. bl. 24. Uit het grafschrift volgt dat hij nog een derde maal een gezantschap derwaarts bekleedde.

Ook zijn portret in 1687 door MICHIEL VAN MUSSCHER geschilderd, is nog aanwezig. Hoe al deze stukken in de familie VAN HAEFTEN geraakt zijn kan ik niet nagaan: welligt door vrouwe IDA CORNELIA VAN HAEFTEN geb. V. BUYTENHEM (overl. 1784), wier vier kwartieren waren: VAN BUYTENHEM en VAN BREEN, DISPONTIJN en DE HOCHEPIED. Volgens het medegedeelde toch op bl. 161, was ANDRIES HEES gehuwd met eene jonkvrouwe DE HOCHEPIED.

Utrecht. J. H. HORA SICCAMA.

De staatkunde van het kerkenzakje (vgl. A. R.; XVII. bl. 193). Bij gelegenheid van den bedestond den 27[e] februarij 1793 vond men onderstaand versje in de armenzakjes van verscheidene kerken te Amsterdam.

1.

Thans houdt g' op nieuw weêr Beedestonden
Stomme Honden.
Thans roept gij weêr den Hemel aan,
Om Vorst Oranje bij te staan,
Uw Armen, uw gebrek, uw angst, uw trillend beeven
Voor 't Lot dat u genaakt, en dat u zal doen sneeven
Rijst Godvrugt en Berouw. Maar hij die 't al regeert
Kendt uwe snoode Geest, en weet wat Neêrland deert,
Hij Donderd uit zijn Throon, op hun die Princen eeren,
Die Schelmen zijn genoeg aan zijne Raadt bekendt,
Vergeefsch roept gij hem aan om uwen val te keeren,
Daar hij op Willem's Hoofd zijn Bliksems nederzendt.

2.

Houdt dus op nieuw weêr Beedestonden
Stomme Honden,
Dat hij ons steeds met Vorsten straft,
Die Hemel is te lang door hen getergd, geschonden,
En uit hun oog en hart voor eeuwig reeds verslonden,
Dan dat zijn Oppermagt thans op het Noodgebed
Van Schurken en Geboeft of Vorstenslaven led;
God zelf heeft het gezegd, en in Zijn Raad besloten
Dat zijn geduchte Arm den Volkeren bijstand biedt,
Dat hij der Franschen Magt, hiertoe heeft uitverkooren
En dat hij zelfs hun in d' Afgrond nederstiet.

3.

Houdt dan op nieuw weêr Beedestonden
Stomme Honden,
God sluyt zijn Hemel voor u digt,
Verbergt u voor Zijn Aangezigt,
Maar gordt zijn Helden aan, en waapend zijne benden,
Om al die zijne Wil of Vrijheid durft te schenden,
Of voor den Vorst dit Land te brengen in den nood,
Te treffen door zijn hand met een gewissen dood.
Keert dan zo 't mogelijk is, de dreigende gevaren
Door dapperheid en moed van uwe Vesten af,
Maar roept geen Hemel aan om Schurken te bewaaren,
Voor 't onheil dat hun treft en hun geregte straf.

4.

Dan ach! Wat helpen Beedestonden
Stomme Honden,
Als alles, God en Majesteit,
Zelfs tegen Vorst en Vorsten strijd,
Een zijner Engelen dood in minder dan 2 nagten,
Het gantsch gewapend Heir der thans vereende Magten,
Dier Engelen schaar staat tans voor 'sWeerelds Opperheer,
En daalt op zijne wenk geheel op aarde neêr,
Een Engel is genoeg om u te straffen voor uw Zonden,
Het antwoord dat hij zend op uw geduchte Leer,
Weêrgalmt van alle kant uit zeer verstaanbre Monden,
Een 's Engels Oorlogs Naam is die van DUMOURIER.

Dit werd kort daarna in het licht gegeven met het volgende bijvoegsel en weerklank.

Het is te verwonderen dat er nog zulke aterlingen in ons Vaderland gevonden worden; daar immers Neêrlands geëerbiedigde Overheden zoo zorgvuldig waken tot behoud van ons lieve Vaderland.

Weerklank op het Godslasterlijk Libel. Op Bedestond, den 27 Februarij 1793, in verscheide Kerken te Amsterdam, in het Arme-Zakje gevonden.

1.

Nu houd g' op nieuw weêr Beedestonden,
Duizend monden
Roepen thans den Heemel aan,
Om Vorst Oranje bij te staan,
Uw armoê, uw gebrek, uw angst, uw trillend beeven
Voor 't lot dat uw genaakt, en dat uw zou doen sneeven,
Werkt Godsvrugt en Berouw, en Hij die 't al regeert,
Kent 's Vijands snoode geest, en weet wat Neêrland deert,
Hij donderd van zijn Throòn op die Hem snood ontëeren,
Verraders zijn genoeg aan zijnen raad bekend,
Vergeefs door Vrijheids Leus gansch Neêrland om te keeren,
Daar Hij op Frankrijks roem zijn Blixems nederzend.

2.

Houd dus op nieuw weêr Beedestonden,
Duizend monden
Roepen nu 's Hemels goedheid af,
Ter weering van verdiende straf,
Die Hemel is te veel door Frankrijks daên geschonden,
Zijn Wetten zijn vertrapt, zijn Dienaars weggezonden,
Dan dat den Opperheer thans niet op 't noodgebed,
Op boeten en berouw van Zijne Kinders let,
God zelvs heeft het gezegt, en in Zijn Raad gezwooren,
Dat zijn geduchten arm de Volken bijstand bied,
Hij zelvs heeft Neêrlands Volk hier meermaal toe verkooren,
Als Hij hun 's Vijands magt in de afgrond nederstiet.

3.

Houd dus op nieuw weêr Beedestonden,
Duizend monden
Roepen aan het Eeuwig Licht,
Verberg hen niet Uw aangezicht,
God gord zijn Helden aan en wapend zijne benden,
Om al wie Zijnen Wil of Wet of Dienst durft schenden,
Of tegen recht dit Land te brengen in den nood,
Te straffen door zijn hand met een gewissen dood.
Keer dus zo 't mogelijk is, de drijgende gevaaren,
Door dapperheid en moed van uwe Vesten af,
En roept den Hemel aan, om Helden te bewaaren
Voor 't onheil dat hen naakt, uw Vijanden ten straf.

4.

Hoe noodig zijn de Beedestonden,
Duizend monden
Bidden 's Hemels Majesteit,
Dat Hij voor Volk en Vorsten strijd,
Een zijner Engelen, dood in minder dan 2 nachten,
Het gansch gewapend Heir der Fransche legermagten,
Die Engelenschaar staat thans voor 's Waerelds Opperheer,
En daalt op zijnen wenk geheel op aarde neêr;
Een Engel is genoeg tot straffing hunner zonden,
En 't antwoord dat hij zend op uw godvruchte beê,
Weêrgalmd aan alle kant, uit zeer verstaanbre monden:
Mind gij een bandeloos Volk, 't is dat van DUMOURIER.

Tot hetzelfde jaar en tot dezelfde soort van stukken, al was het ook geen kerkenzakje waarin het gevonden werd, behoort het volgende stuk.

Het onderstaande God en Overheidschennend Libel is (met 2 duiten 'er in gewonden) gevonden in 's Lands Kist, geschikt tot den Ontvangst van den 100sten Penning te Rotterdam, 1793.

Hier is mijn Geld,
Voor God geteld,
Van al mijn Goed,
Op mijn gemoed,
Op U bevel,
Besteed het wel,
Tot Neêrlands Voordeel,
Maar wacht het Oordeel
Van God den Braaven;
(Oranje Slaaven!)

Op het bovenstaande.

Ontäarte! bracht gij dus in de Offerkist u Geld?
Vervloekte! denkt gij niet om 't geen gij hebt misdreeven!

En, hebt gij dat voor 't Oog — voor 't Alziend Oog geteld?
Ik ijs, — als eenmaal u dat Gods Oog zal doen beven.
Zegt ge aan 's Lands Vaderen; dit is van al mijn goed?
Van 't uwe? — Durft gij dat voor Hem die is, getuigen?
En zweert u booze hart: Ik geef 't op mijn gemoed?
Hem, wien gij aanroept, zal u voor zijn magt doen buigen.
's Lands Oudsten, gaven ons — door nood — dat wijs bevel;
Gij en uw aanhang had 's Lands Kist van een doen rijten;
Wij zijn aan hun vertrouwt — en zij besteên het wel;
Uw pooging is mislukt — nu kunt ge op steene bijten.
Niets minder was uw doel, dan zucht tot Neêrlands voordeel;
U Gift getuigt u Schuld! O! pest voor 't Vaderland!
Wij wachten op Gods gunst, maar eens wacht u het Oordeel,
Als gij rampzalig — in de Hel zijt aangeland.
Het oordeel van mijn God, den God van alle Braaven,
Die allen onze daân, in 't Godsboek heeft gesteld,
Een Oordeel, dat u plaatst bij alle Duivels Slaaven!
Daar het om 't even is tot wat partij gij held.

J. P. R.

Hollandsche Oostindievaarders in 1751 verongelukt bij Sijlt (vgl. XVII. bl. 164, 235). Het wrak van het gestrande schip, waarvan hier sprake is, schijnt thans nog op de plaats waar het schip gebleven is, aanwezig te zijn. De juiste plaats waar het onheil voorviel, is de noordwesthoek van het eiland Sijlt; deze hoek draagt naar dit voorval bij de eilanders (Noordfriezen) den naam van »Ostindienfahrershuk"; het is tevens het noordelijkste uiteinde van Friesland, want op het eiland Röm of Romö, dat een weinig noordelijker ligt dan Sijlt, wonen geene Friezen, en dit is dan ook nooit tot Noordfriesland gerekend geworden. De »Ostindienfahrershuk" ligt op 55⁰ 3′ N. B. en op 8⁰ 24′ O. L. van Greenwich.

C. P. HANSEN (een Sijlterfries) zegt in zijn werk »*Das schleswig'sche Wattenmeer und die friesischen Inseln* (Glogau. CARL FLEMMING. 1865) op bladz. 247: Die an dieser »Ecke (Ostindienfahrershuk) seit 1751 lie»genden kolossalen Schiffstrümmer eines dort »gescheiteren holländischen Ostindienfah»rers sah ich aber nicht; sie waren mit »Sand oder Wasser bedeckt und deshalb »ohne Zweifel augenblicklich unsichtbar."

Bij het eiland Sijlt (Sîlt) stranden jaarlijks vele schepen, vooral op het noordelijk gedeelte; van het jaar 1800 tot 1850 zijn hier niet minder dan 47 schepen gebleven. Dat dus het fluitschip Amstelland daar strandde, was niet zoo vreemd. Waarom dan gaven de eilanders aan de plaats, waar dit schip bleef, een' bijzonderen naam van dit voorval afgeleid?

Volgens bladz. 164, deel XVII van dit tijdschrift was het bedoelde gestrande schip eene fluit. Maar zijn fluitschepen wel ooit voor de vaart op Indië in gebruik geweest? Zij waren daarvoor, dunkt mij, ongeschikt. En een schip, dat van Holland naar Indië voer, kwam ook al zeer vreemd verzeild op het eiland Sijlt! Bovendien meen ik, dat fluiten juist gebruikt werden voor de vaart op de Oostzee, en dan ligt het veel eerder voor de hand, dat het fluitschip Amstelland, op de Oostzee varende, verzeild raakte op Sijlt. Is dus misschien de naam Ostindienfahrershuk reeds ouder dan de stranding van de Amstelland?

Was de kapitein HIDDE HENDRIKSE (HENDRIKS?) HOEK een Fries? Zijn naam schijnt dit aan te duiden.

Op de bovengenoemde bladzijde maakt C. P. HANSEN geen gewag van het geraamte van een walvisch, dat, volgens den *Navorscher* XVII. bladz. 164, nevens het wrak op het strand zoude zitten. Maar wel lees ik bij HANSEN, bladz. 186, dat er in den nacht van 31 october 1827 aan het Lîsterstrand (Ostindienfahrershuk) drie schepen, met ballast en rogge geladen, zijn gestrand en tevens een ruim 70 voeten lange vinvisch. (Balaenoptera physalus? - B. boops?)

Ik neem deze gelegenheid te baat om de aandacht der lezers van den *Navorscher* te vestigen op bovengenoemd boek van C. P. HANSEN. Het bevat zeer veel belangrijks over de geschiedenis en over den tegenwoordigen toestand van het hoogst merkwaardige Noordfriesland.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Gebed voor den eten (vgl. XV. bl. 234, 292). OLIVIER CROMWELLS gebed vóór den maaltijd was gewoonlijk: »Sommigen heb»ben spijs, maar kunnen niet eten; anderen »kunnen eten, maar hebben geen spijs; ik »heb beide, de Heer zij geloofd!"

Leeuwarden. ALEXANDER.

Laberlotten (vgl. XVII. bl. 236). De vrager moet bij WAGENAAR niet zoeken, maar sla de *Handvesten* op, waar hij op

bl. 1042 de keur vindt van 6 februarij 1685 tegen de »schelmen, haar doende noemen met een gefingeerden naam van Laberlotten.” Van dien naam is in de volkstaal een adjectief afgeleid, dat nog voortleeft: laberlottig (gemeen, slecht).

J. E. TER GOUW.

Nederlandsche studenten aan de universiteit te Orleans Onder familiepapieren vond ik de volgende bul, in 1620 aan NICOLAAS VERBOLT, uit Gelderland, uitgereikt door het bestuur der natio Germanica aan de universiteit te Orleans. Even als aan de meeste buitenlandsche academiën die door vreemdelingen druk bezocht werden, waren ook hier de studenten in *natiën* verdeeld. Deze natiën hadden hun eigen bestuur en hunne eigene privilegies. Uit deze bul blijkt dat de Nederlanders zich destijds aan de natio Germanica aansloten. De privilegiën, welke hier worden opgenoemd, zijn: dat de leden dier natie zwaarden en pistolen bij zich mogten dragen; dat zij vrij waren van alle belastingen; dat hunne erfenis niet, zooals anders het geval zoude zijn, aan den staat verviel, maar aan hunne wettige erfgenamen; eindelijk, dat zij niet om hunne godsdienstdenkbeelden mogten bemoeilijkt en evenmin om eenen buitenlandschen oorlog gevangen gehouden worden.

Wij laten hier het stuk in zijn geheel volgen:

»Nos Procurator, Quaestor, Assessor et Bibliothecarius Inclytae nationis Germanicae in Inclyta et Regia Academia Aurelianensi, omnibus et singulis haec lecturis salutem perennem.

Attestantes subscriptione manuum et sigillo nostro Nobilissimum et politissimum Dominum NICOLAUM VERBOLT ex Geldria, J. U. D., studia litterarum persecutum hactenus, etiam nostrae hic loci Academiae membrum esse. Ideoque nobiscum istis privilegiis gaudere, quae nationi nostrae usque huc per clementiam tot et tantorum Regum beatissimae memoriae tam liberaliter concessa a praesenti Majestate confirmata sunt. Ut liceat nobis omnibus et in specie Nobilissimo Domino NICOLAO VERBOLT Geldrio sine omni impedimento in defensionem personae suae, gladio, pugione, bombarda manuaria, quam pistolet hodierno idiomate dicimus libere uti, similiter exemptus ab omnibus tributis et vectigalibus, alias tam mari quam terra exsolvendis. Haereditatem quoque suam moriens non fisco Regio vacantem, sed sive ex dispositione, sive ex lege haeredibus suis relinquere possit. Impossibile quoque sit ut captivus in hoc regno detineatur causa belli sive civilis, sive extranei. Neve quoquo in puncto suae religionis ullo modo gravetur. Quod cum nostrae nationis rescriptis regiis et diplomatibus cautum sit, rogatos haec lecturos voluimus ut supra-nominato Domino NICOLAO VERBOLT in privilegiis istis suis, Regio favore datis et auctis favere non graventur. Quod nobis omnibus hic exteris valde gratum Nobiliss°. Domino jucundum, nos nationi Gallicae et im primis Regiae Magistati ad debitum obsequium reddit paratiores et magis ac magis indies iisdem obligabit. Datum in consilio nostro Aureliis ad Ligerum die XXI septembris Anno MDCXX.”

Het stuk is geteekend door de leden van het bestuur, vijf in getal, uit verschillende streken van Duitschland afkomstig.

JOAN V.

Denkbeelden van koning Lodewijk omtrent Neêrlands onafhankelijkheid als staat en omtrent zijne weerbaarheid. Tot vernieuwing mijner herinneringen van vroegeren tijd nam ik dezer dagen ter hand de *Documens historiques sur la Hollande* van onzen vroegeren koning LODEWIJK. Reeds dadelijk bij de lezing van het eerste gedeelte, waarin hij zijne vroegere lotgevallen verhaalt en de wijze waarop hij tot het aannemen van het hollandsche koningschap gedwongen werd, is men getroffen over zijn karakter, het tegenovergestelde van dat zijns broeders, en de edele gezindheden van hart en verstand, waardoor hij zich gedreven voelde eene taak te vervullen, die hem tegen wil en dank was opgedrongen. Maar haar eens aanvaard hebbende, uit welk een ander oogpunt beschouwde hij die, dan zijn lastgever? Voor dezen was de oprigting van dat koningrijk slechts een brug tot bereiking van dat hersenschimmig denkbeeld zijner ontembare eerzucht, om het magtige Albion te fnuiken en te vernederen, terwijl de bezadigde en zachtmoedige LODEWIJK zich al dadelijk één voelde met het volk, aan welks hoofd hij zich zag geplaatst. Met voorbeeldeloozen moed stelde hij zich als zelfstandig vorst op een onafhankelijk standpunt en schier vergetende, waartoe hij door zijnen broeder eigenlijk bestemd was, vraagde hij zichzelf af, welke de beste middelen waren, om het land en het volk waaraan hij zich wilde toewijden, uit hun verval op te heffen en gelukkig te maken.

Tot bewijs van dit gunstig oordeel over den man, die slechts vier jaren onder de moeilijkste omstandigheden aan deze taak zijne krachten waagde, lust het mij twee onderwerpen te kiezen, die juist in onze dagen eene vernieuwde belangrijkheid heb-

ben verkregen en waarover ik geloof, dat men met hooge belangstelling het oordeel van koning LODEWIJK zal vernemen. Beide onderwerpen, te weten de beperkte grenzen van ons land, toen nog kleiner dan thans, en deszelfs verdediging, behandelt hij bijeen en uit hetzelfde gezigtspunt. Ik laat hem daarover zelf spreken. Zie zijne *Documens* T. I. p. 114.

»Un petit pays est bien malheureux, s'il »ne peut se défendre et agir comme état »indépendant: mais un état de deux mil»lions d'habitans, comme la Hollande n'est »pas un petit pays et a droit à l'indépen»dance, à cause de sa population, comme »par sa situation, son importance, son in»dustrie, sa civilisation et sa richesse. Or, »pour qu'un état de médiocre étendue se »maintienne toujours indépendant, il ne »faut pas qu'il ait besoin, pour se défendre, »de ses puissans voisins; d'un autre côté, »il ne peut entretenir une armée formi»dable, qui ruinerait le pays, quand même »il pourrait en supporter lès frais: une »armée étrangère finit par s'emparer du »pays tôt ou tard."

»Il ne reste donc qu'un seul parti et c'est »celui d'armer toute la population et de »l'excercer aux armes; ce qui est facile »et formidable où la force publique est »réellement nationale et ne peut être em»ployée qu'à défendre l'indépendance du »pays, ainsi que les propriétés et le bien»être de chacun: c'est pourquoi un état »mediocre a plus besoin qu'un autre de »liberté et de prospérité.

»Un bon système de bourgeoisie armée »ou de garde nationale, n'est point une »chose aisée à établir dans toutes sortes »de pays. Il faut d'abord qu'on arme »réellement, et qu'on excerce réellement »la population aux armes, si l'on veut »qu'elle soit réellement utile dans les mo»mens de crise. Pour cela il faut que le »gouvernement n'en ait rien à craindre et »qu'il n'arme pas la bourgeoisie seulement »pour la forme, ou qu'il ne se repente »pas de cette institution dès qu'elle com»mence à se réaliser. Presque toutes les »affaires de ce monde réussiraient si l'on »voulait sérieusement et toujours ce que »l'on veut: mais nous sommes tellement »comédiens de notre nature, que la plus»part du temps nous ne savons pas ce que »nous faisons ni même ce que nous voulons.

»Pour qu'une bourgeoisie armée soit réel»lement utile, il faut principalement qu'elle »soit intéressée à la défense du pays. L'on »a eu tort de dire de nos jours *qu'il fal»lait tout faire pour le peuple et rien par lui;* »je pense qu'il serait, plus juste de dire, »*qu'il faut tout faire par le gouvernement,* »*mais rien pour lui*, car le gouvernement »doit être obéi, mais il n'est et ne doit »être que l'agent de la société.

»Pour armer réellement toute la bour»geoisie,, pour qu'elle veuille bien se défen»dre, pour que le gouvernement n'en ait »jamais rien à redouter, que faut-il? Une »seule chose, et c'est une monarchie libre »et constitutionelle, sous un chef qui soit »au dehors pour les étrangers, comme »pour chaque individu de la nation au de»dans, le représentant de la majesté natio»nale, mais qui soit seulement le premier »ministre de la nation et des lois.

»Heureuses donc, trois fois heureuses »les nations d'une médiocre étendue, puisqu' »elles ont un besoin absolu de bien-être et »d'une liberté sage."

Hierop volgt nu de uiteenzetting van het plan, dat hij zich voorstelde, ten aanzien van de geheele weerbaarheid des lands met volkomen uitsluiting der conscriptie, welke hij met zeldzame standvastigheid heeft blijven weigeren in te voeren, en waarmede ons toch de restauratie terstond begiftigde. Intusschen zien wij al spoedig uit zijne eigene bekentenissen, dat de man met zulke edele beginselen, die uit volle overtuiging zich aan zijn nieuw vaderland gehecht had en zich zoo gaarne verbeeldde vrij en onafhankelijk te kunnen handelen, geheel buiten zijn onverbiddelijken en hardvochtigen broeder had gerekend. Helder beoordeelde hij de behoeften des lands, zijne hulpbronnen, den aard des volks, zijne deugden en gebreken en met warme belangstelling streefde hij er naar, beide uit hun verval op te rigten en tot vroegeren bloei te verheffen: maar telkens werden zijne beste bedoelingen op de grievendste wijze verijdeld; beleediging op beleediging werd hem aangedaan en zijn koningschap tot minder dan een leenmanschap verneederd, dat een einde nam met zijne vlugt.

Of voor het overige ook onder gunstiger omstandigheden LODEWIJK de man zou zijn geweest, om het schoone ontwerp van een krachtigen en gelukkigen staat, zoo als hij zich dien in gemoede voorstelde, in het leven te roepen, mag men op goede gronden betwijfelen; maar ik acht desniettemin, dat Nederland niet slechts zijne gedachtenis in eere behoort te houden wegens den hoogen dunk, dien hij aangaande onze nationaliteit koesterde, maar ook wegens zijne heldere inzigten omtrent vele belangrijke punten van het staatsbestuur onzes lands, die hij in zijn geschriften in het licht heeft gesteld en die nog heden wel verdienen overwogen te worden.

SAXO SYLVIUS.

Napoleon in Nederland (vgl. A. R.). Men weet, met hoe leede oogen de Nederlanders zagen, dat hun vaderland ophield als afzonderlijke staat te bestaan, dat het in Frankrijk werd ingelijfd. Dat zij niet openlijk te kennen gaven wat zij dachten, kan niemand verwonderen: onze vaderen wisten dat dit de zaak niet veranderen was en dat het hen daarenboven in onaangename aanraking met de fransche politie brengen zou. Maar wel geeft het ons wonder, dat wij in dien tijd door Nederlanders NAPOLEON hooren prijzen en vleien. Men zet groote oogen op, wanneer men de dagbladen uit die dagen inziet, en leest hoe zij over NAPOLEON schrijven. Als proeven geef ik hier eenige uittreksels uit de *Gazette de Leyde* of, zoo als het toen heette, *Journal politique publié à Leyde*, van het jaar 1811.

Uit Amsterdam wordt den 24^{en} maart geschreven, dat de keizerin van een zoon bevallen en dat dit des avonds in den schouwburg bekend gemaakt is. Er wordt bijgevoegd: »Il seroit impossible de peindre par combien d'applaudissemens et avec quel enthousiasme cette Nouvelle a été reçue. Les cris de »*Vive l'Empereur! Vive l'Impératrice! Vive leur Auguste Fils!*" se répétèrent de toutes parts et se prolongeoient sans mesure. L'ivresse des Sujets de Sa Majesté, nouvellement réunis à l'Empire, sembloit le disputer même à celle des Militaires de tous les Grades répandus dans les différentes parties de la Salle." — De berigtgever gebruikt het woord *ivresse*. Bevat het berigt waarheid, dan hopen wij voor de eer van onze grootouders, dat wij dit woord in zijn letterlijke beteekenis moeten opvatten, dat zij dronken geweest zijn.

Den 6^{en} october was NAPOLEON te Gorkum gekomen. Men schrijft van daar: »Enfin nos voeux ont été exaussés. Nous avons vu dans nos Murs nos Augustes Souverains: nous avons pû leur prodiguer l'hommage de notre amour et de notre attachement.

Den 9^{en} october wordt uit Utrecht geschreven: »LL. MM. ont quitté les murs de cette ville à dix heures du matin. Une foule immense s'étoit portée sur leur passage et faisait retentir l'air de ses acclamations. A l'enthousiasme qui avoit éclaté à leur arrivée, se mêlait un double sentiment de reconnoissance et de regrets qui donnoit un caractère particulier à l'expression des phisionomies et ajoutoit à l'intéret d'une scène bien digne d'occuper le pinceau de nos artistes. Sans doute mes voeux seront exaucés et nos dignes Magistrats s'empresseront de perpétuer de si doux et de si glorieux souvenirs. Les Tableaux qui les retraceroient deviendroient le plus bel ornement de notre Hôtel-de-Ville.

Avant que le *Grand Napoleon* eut daigné s'arrêter dans nos Murs, nous avons vu en lui le premier des Héros, le Génie le plus étonnant qui ait illustré le Monde, mais nous ne nous faisions pas une assez juste idée de sa bonté. Il a paru parmi nous comme un Père au milieu de ses Enfans, sans Escorte, sans Gardes, entouré, pressé par la foule, avide de contempler ses traits, de lui témoigner son amour. C'étoit à qui toucheroit ses Vètemens, la Housse ou la Bride de son Cheval; pour lui, souriant à tous avec cette affabilité qui lui est particulière, il traversoit ainsi notre Ville au petit-pas, ne semblant occupé que du soin de préserver de tous dangers ceux qui dans leur enthousiasme se précipitoient devant lui, et qui l'ayant déjà vu, vouloient le revoir encore.

J'avais été témoin, mon Ami, de ce ravissant spectacle; des affections non moins vives ont rempli mon ame, lors qu'admis à l'audience de S. M. avec tous les Fonctionnaires Publics, je l'ai entendu discuter nos intérêts, ne dedaigner aucuns des détails de l'administration et appuyer avec une sagacité qui n'appartient qu'à lui, les réponses faites à ses questions.

J'avois admiré le Père du Peuple, le législateur de l'Empire, j'ai voulu aussi suivre le Héros dans la Plaine où ses Troupes étoient rassemblées; comment pourrois-je vous peindre les nouvelles émotions que j'ai éprouvées, l'enthousiasme des Soldats qu'il a souvent conduit à la victoire, l'ivresse de toutes les ames, lorsque S. M. l'Impératrice a paru, surtout lorsque les Troupes ont défilé devant elle, et que chaque Soldat a pu admirer dans ses traits ce mélange de dignité et d'inaltérable bienveillance qui la rendent l'idôle d'une Nation dont elle a perpétué le bonheur."

Het is een *Extrait d'une lettre d'Utrecht*, geschreven door een fonctionnaire public, misschien, wij willen het hopen, een Franschman. Maar aan den redacteur van het dagblad stond het toch, zulke brieven op te nemen of ter zijde te leggen. Wie die redacteur was, weet ik niet. De artikelen over de *Gazette de Leide*, vroeger in dit tijdschrift opgenomen (z. *Alg. Reg.*) geven daaromtrent geene opheldering. De mogelijkheid bestaat, dat ook hij een Franschman geweest is. Doch al is dit zoo, men zou zich ter naauwernood kunnen voorstellen, hoe zelfs een Franschman in een blad in Nederland gedrukt en voor Nederlanders bestemd zoo durfde schrijven, zonder te vreezen zijne koopers en lezers tot den laatsten toe te verliezen, indien men niet wist hoe Nederlanders in dien tijd zich niet schaamden NAPOLEON aan te spreken. Het-

zelfde dagblad zal er mij voorbeelden van leveren.

De president du Tribunal de Première Instance te Utrecht zegt den 6en october 1811: »Sire! L'evenement heureux pour nous de l'arrivée de V.V. M.M. I. et R. dans ses nouveaux Etats, est une marque de l'intèrêt qu'elle daigne prendre à notre sort, elle enhardit les Membres du Tribunal de Première Instance à venir déposer au pied du Trône leurs hommages les plus respectueux.

Cependant, à l'aspect du plus grand des Monarques, nous ne pouvons exprimer que doublement les sentiments d'admiration que nous inspire l'assemblage étonnant des plus sublimes vertus de Votre Auguste Personne.

Oui, Sire, Votre Héroisme a fixé la victoire, et Votre sagesse à sauvé le Genre-Humain.

La Hollande, en proye depuis long temps à la discorde, alloit succomber sous ses influences malignes, lorsque Vous l'avez adoptée pour la faire participer aux bienfaits que Votre Génie bienfaisant a reservés à Vos Peuples. Nous comptons au nombre de Vos bienfaits ces Codes" etc.

De president van de regtbank te Amsterdam (SCHOLTEN) drukte zich, volgens genoemd dagblad aldus uit: »Sire, Daignez permettre que les Membres du Tribunal d'Amsterdam ayent l'honneur de présenter à V. M. I. et R. leurs hommages respectueux. François par le coeur plus que par la réunion, les Habitants de cette grande Ville sentent bien tout le bonheur de faire partie de l'Empire de CHARLEMAGNE, rétabli par un Monarque qui lui est supérieur à tous égards; d'être régis par un Héros Législateur, dont les victoires assurent la tranquillité de ses nombreux sujets, et qui seul, de tous les Souverains, les fait jouir d'une administration éclairée et de loix sages et uniformes. Nous ne négligeons rien, Sire, pour que cette partie de vos Sujets participe à la félicité que V. M. répand sur son vaste Empire. Le Roi de Rome répond de la durée de ces bienfaits, et les peuples divers soumis à V. M. s'amalgamant de plus en plus, rendront inutiles les efforts de ceux qui voudroient troubler ce bonheur, et réaliseront cette paix universelle considerée jusqu'à présent comme une douce illusion."

De rotterdamsche president, die uit naam van geheel de regtbank den keizer verzoekt »d'acceuillir favorablement l'hommage de respect, d'amour, d'admiration et du devouement sans bornes qui les anime pour le plus sage legislateur, le plus grand capitaine, le plus puissant des monarques, leur souverain bien aimé," — eindigt met hem METHUSALEMS jaren toe te wenschen. Hij zegt: Qu'il soit permis, Sire, au tribunal de première instance d'exprimer ses voeux, pour qu'il plaise à la Providence de prolonger les jours de Votre Majesté au delà des bornes ordinaires de la vie humaine, et que les efforts et les vues de Votre Majesté, toujours grandes et toujours sages, puissent atteindre leur but glorieux, le bonheur des Nations, une paix glorieuse universelle et durable."

L'empire c'est la paix, zeiden de waardige presidenten anno domini 1811, toen hun vaderland, dat nu de eer en het geluk had tot Frankrijk te behooren, in de conscriptie en alle andere zegeningen van het keizerrijk deelde.

De maire van Rotterdam, na in eene zeer korte toespraak van ERASMUS, de TROMPEN en de RUYTER gewaagd te hebben, eindigt met te zeggen »Je craindrois, en exprimant plus long-tems à Votre Majesté les sentimens de mes concitoyens, retarder leur bonheur; car tout Rotterdam est impatient, Sire, de contempler votre auguste personne, de vous admirer, de vous bénir."

Die aanspraken zullen toch immers wel gehouden zijn zóó als zij daar gedrukt staan? Ik wenschte dat iemand mij het tegendeel kon bewijzen. Maar ik verwacht het niet. Dat een dagbladschrijver aanspraken, de eene na de andere, vervalschte, die in zijne woonplaats en de omliggende steden door de hoogste overheidspersonen gehouden waren, is zelfs in eenen tijd van tirannij als 1811 nauwelijks denkbaar.

Arabische cijfers (vgl. XVI. bl. 40; XVII. bl. 235). Iets anders vind ik in de *Beschrijving van Delft* bij BOITET, 1729. Daar wordt bl. 163 gezegd dat »dit soort van cyferletters eerst omtrent den jare 1240 door koning ALFONSUS van Castilien, welke dezelve van de Moren of Sasyranen (sic) overgenomen had, in Europa zijn overgebragt. — Hier van is breeder bescheit te vinden by den geleerden MABILLON in zijn werk *De re diplomatica*, en bij PAPENBROCHIUS in zijn *Responsiones ad exhibitionem errorum* te vinden."

Hollanders in den Hussiten-oorlog (vgl. XVII. bl. 163, 233). Ook Delft schijnt tot dezen kruistogt zijn contingent geleverd te hebben. De *Beschrijving* bij BOITET meldt er bl. 281 het volgende van: »De Hollanders waren genen der traagsten om ten kruistocht op te trekken, dewijl hunne steden gantsche benden uytleverden om deze ontzachlyke schaar in 't aanzicht te vliegen, en waar het mogelyk te helpen dempen. Doch de Delvenaren vooral, die al-

tyt in uyterlyke Godtvrucht uytgeblonken hebben, gaven doorluchte blyken van hunnen yver en kloekmoedigheit. PIETER OPMEER in *Chronol.* ad annum 1422 getuigt, dat zy hunne zaken treffelijk in Bohemen uitgevoert hebbende, een jaar naar hunnen uittocht met groote glorie naar huis zyn gekeert. t' Huis gekomen zynde hebben zy met oirlof van de wethouders, het gilde van het H. sacrament in de oude kerk opgerecht, en hun vendel, waaronder zy ten stryt waren getrokken, in dezelve kerk opgehangen. Maar of de Delvenaars, of die uit de andere Hollantsche steden, of van elders zyn toegevloeit om tegens deze gevreesde volkeren op te trekken, alle met lauwertakken zyn t' huis gekomen, verwekt by my eenige twyfeling. Alle de schryvers welke van SISKAAS daden melden, zoo katholyken als onkatholyken, getuigen, dat de overwinning in alle veldslagen aan zyn kant is gebleven, en dat zyne vyanden, hoe talryk dat zy ook waren, hem noit zonder merkelyk verlies aangetast hebben. De Delvenaars konnen zich evenwel in zekere voorvallen wel loffelyk gequeten hebben, gelijk P. OPMEER getuigt, en daar door aangezet zijn geweest om zich door zulk een heerlyke tocht, gelyk zy de zaak begrepen, te vereeuwigen."

De Ottogracht (vgl. V bl. 64 en 203; *Bijbl.* 1855 bl. xcvj; VI bl. 274). Toen ik dezer dagen de *Cronycke van den lande ende Graefscepe van Vlaenderen, gemaakt door Jo*r NICOLAAS DESPARS (405—1492), ed. prof. DE JONGE, Brugge en Rotterd. 1839, raadpleegde, las ik aldaar: »Hy (OTTO) scheedde die »vier Ambachten te wetene, Hulst, Assene, »Axel en Bouchoute van den lande van »Waes enz. Hy dede insghelycx ooc eenen »nieuwen gracht delven van Sint Jacobs»brugge (Gend) *totter .Honte*, stellende daer »die palen ende limijten srijcx: welcken »gracht ofte dyck men nogh ten daghe »van hedent naer hem noemt Oteghems»gracht ofde dyck."

Deze lezing bevestigt ons in het vermoeden, dat OTTO eene waterleiding deed delven (Gent ligt nabij de meerschen, moerassen, die 's zomers hooiland zijn en 's winters onder water staan) van Sint Jacobsbrugge tot in de Honte, welligt nagenoeg in dezelfde rigting als de tegenwoordige vaart naar ter Neuzen. Het gestelde door DRESSELHUYS, door den Heer V. D. AA *Nav. Bijblad* 1855 bl. xcvj medegedeeld, dat Cluysen aan de Sincfala lag, is eene der vele dwalingen van dien geleerde, die wij eerlang hopen te herstellen. Cluysen ligt tusschen het Avereije vaerdeken en den ouden Burggraven stroom.

G. P. ROOS.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204, 234, 361; XVII. bl. 10, 109, 164). In mei ll. een paar dagen te Brielle moetende doorbrengen, schreef ik 's morgens in de Groote kerk de voornaamste grafschriften over.

I. Op de prachtige wit marmeren tombe van FILIPS VAN ALMONDE staat:

Memoriae aeternae
nobilissimi fortisimi viri
PHILIPP VAN ALMONDE

Hollandiae et Westfrisiae archithalassi qui prudentia rei navalis et militaris consilio et virtute praeclarissimorum imperatorum gloriam aequavit et post gravissimos terra marique labores exhaustos et multa pro libertate et splendore patriae fortissime et felicissime pugnata praelia fatalem diem vi morbi oppressus, obiit in secessu Haesvicano a. d. vj idus Januarii anni ciɔiɔccxj cum vixisset annos LXVJ dies X.

PETRUS et GUILLELMUS VAN ALMONDE JAC. *F. F.* patruo optime merito pietatis causa in patria civitate H. M. F. C.

Op den steen, die den ingang bedekt, buiten het hek, staat:

Hier rust........ PIETER VAN ALMONDE.... † 8 juli 1657 ende DINGNA QUACQZARIENO de huijsvrouw van.... PIETER VAN ALMONDE † xiiij juli xvj^c vijf en dartich... PHILIPS VAN ALMONDE.... *friesland*,.. op de mase.. [1]).

VAN ALMONDE	VAN DER NATH.
CROONEN	STERCK.

II. In eene kapel staat tegen den muur, een fraaie van zandsteen opgemaakte graf-

[1]) De beschrijving dezer tombe kan men ook vinden in: *Beschrijving der stad Briele en den lande van Voorn door* K. VAN ALKEMADE, *vermeerderd door* mr. Pr. VAN DER SCHELLING, *Rott.* 1729, bl 55.

De wapens en titels zijn alle uitgehakt; gemeld werk echter geeft mij de titels terug; PIETER VAN ALMONDE was burg. van Brielle 1645, 48, 50, 56; baljuw 1657. JOHAN burg. 1654, 66; leenman van Voorne 1662. ADRIAAN burgr. 1685, 91, 94, 1701, raad en vroedschap 1679. Mr. PIETER burgr. 1702, 09, 15, raad en vroedschap 1694. Mr. WILLEM burgr. 1724, raad en vroedschap 1715, baljuw 1724 en 27.

10 dec. 1594 was ondertr. te Delft MARIA VAN ALMONDE met GEORGE DE BIJE, tresaurier generaal in den Haag.

naald; in 't midden er van leest men op een' blaauwen steen, een gedeelte van een onduidelijk geworden latijnsch opschrift:

memoriae nobilissimi viri
FRANCISC.... ADRIANI VAN LEYDEN......
obiit prid. id. aug. MDCCXX,...

Op den vloer der kapel op den ingangsteen des grafs:

Hier rusten JONCKER PIETER VAN LEIJDEN *gesegt* LEEUWEN.... † 2 oct. 1654 ende vrouw MARIA DE MOUCHERON sijn huijsvrouw † 7 jan. 1641 [2]).

III. Hier leijt begraven JONKER DIRK VAN DER LAEN, † 2 maart anno 1520. Wapen en 8 kwartieren uitgehakt. Helmteeken twee molenwieken [3]).

IV. Hier rusten.... PAULUS BRIELL....... sterft 15 juni 1688 ende vrouw ELISABETH DE BEAUMONT deszelfs huijsvrouw † 20 sept. 1683 [4]).

BRIEL.	BEAUMONT
BERESTEIJN.	DE JONGH (DE JONGE).
BOS.	ROSENBURG.
NICOLAI.	HERSBEECK.

2) Mr. FRANÇ. ADR. VAN LEIJDEN VAN LEEUWEN burgr. van Brielle 1699, 1711, 19, 23, raad en vroedschap 1696. PIETER VAN LEEUWEN baljuw 1623 geh. met MARIA DUIJK. Mr. CORN. HENDRIK raad en vroedschap 1725, schepen 1727, raad, rentm. gen. van Voorne 1754. Mr. DIRK, leenman van Voorne 1655. CATHARINA VAN LEEUWEN DE GOUDA geb. met GOSUINUS MEURSKENS leefden 1643 te Dirksland en hadden drie kinderen JAN, ELIZ. en CATHa.

KLAAS TIJSSE VAN LEEUWEN leefde 1655 te Oostvoorne.

Wie deelt mij het wapen dezer familie mede?

MARIA DE MOUCHERON was denkelijk de zuster van den burgr van den Briel mr. MATTH. DE MOUCHERON in 1643. In Delft teekende ik eens aan: BALTHAZAR LE MOUCHERON van Arnemuiden won. te Amsterdam ondertr. 6 april 1619 met CORNELIA VAN BROUCKHOVEN won. te Antwerpen.

3) Jonkhr. PAULUS VAN DER LAEN woonde 1654 te Brielle.

SMALLEG. bl. 729 noemt: jhr. JOHAN VAN DER LAEN en jhr. NIKOLAAS ANTHEUNISZ. in 1686, op wie een deel van de ambachtsheerlijkheid van Eversdijk verheven werd.

4) Mr. PAULUS BRIEL was baljuw van Brielle en Voorne; mr. JACOB raad en vroedschap 1688, burgr. 1704, 08, 12, rentmr. der domeinen 1728. ELIZABETH VAN BEAUMONT was dr. van HERBERT en ELIZABETH DE JONGE VAN OOSTERLAND, dr. van JAN ANTONISSE en ELIZ HERTSBEKE; zij had bij PAULUS BRIEL 6 kinders, 4 dochters en 2 zoons, HERBERT en SIMON, geb. 1641, geh. feb. 1667 met CORNELIA VAN STRIJEN en † 8 feb. 1686.

MARGARETHA BRIELS was geh. met JACOB DE JONGE, heer van Ellemeet, broeder van ELIZABETH voornoemd. — Eene jufvrouw VAN ELLEMEET maakte te Brielle aan het wees- of armenhuis eenige landerijen.

CORNELIS BRIELS, bailluw 1654; rentm. gen. van Voorne 1619, 21. — Kan de moeder van PAULUS BRIEL eene dr. geweest zijn van den burgr. van Goedereede (1667) mr. ZACHARIAS BERESTEIJN VAN HOFDIJK?

V. Hier leijdt begraven BASTEIAEN MOLEWATER † 17 maart 1647 ende sijn huijsvrou MARIA HARPERS TROMP † 13 nov. 1660, ende haerl. soon BASTEIAEN M. † 21 nov. 1670 oudt ontrent 30 jaer ende juffrou MARIA M. huijsvrou van mr. THEODORUS KRAAIVANGER † 11 maart 1691 oud 88 jaren (sic) 2 maanden en 11 dagen.

Onder aan den steen staat nog:

Hier leijt begraven HARPERS MOLEWATER.... † 17 maart anno 1691, oudt sijnde 56 jaren [5]).

VI. Hier leijt begraven HELENA VAN NEDERVEEN wed. van dom. REGNERUS BERCKELIUS, in sijn leven pred. in de Gereformeerde kercke tot Rotterdam in den Heere gerust den 21 oct. anno 1667 oudt 65 jaren ende GEERTRUIJA BERCKELIUS huijsvrouw van 'd heer BERNAERT VAN DYCK.... † 31 mei 1682, oudt 40 jaren en 9 dagen.

Hier leijt begraven BAREND VAN DIJK..... † 7 dec. 1707, oudt 64 jaren 6 maanden en 26 dagen [6])

VII. Hier leggen begraven de juffrouwen.... LAURENTIA GANS in den Heere gerust den lesten oct. 1677 oudt 79 jaren ende AGATHA GANS in den Heere gerust den 23 mei 1649, oudt 48 jaren 2 maanden 4 d. bij de (beide) dochters van WILLEM GANS en juffr. JOHa. ALBLAS [7]).

GANS.	ALBLAS.
HEREMAN.	NIEUWSTAD

Anno 1758 behoorde de grafkelder aan:

GEORGE VAN HOOGWERFF..... ende van JOHa. HOBMA echte lieden [8]).

VIII. Hier leydt begraven PIETER CORN. VAN BURGHVLIET † 8 jan. 1610.

Op denzelfden steen staat nog:

5) HARPERT MOLEWATER burgr. 1677, schepen 1727.

Mr. PIETER MOLEWATER raad en vroedschap 1691, burgr. 1704, 09, 13, 17, 22 en 25.

MARIA HARPERS TROMP is ongetwijfeld de zuster van den te Brielle geb MAARTEN HARPERTZ TROMP.

6) BERNARD VAN DIJK burgr. 1690, 95, 1707, BAREND in 1678, 81 en REINIER raad en vroedschap in 1708.

7) CAREL GANS was rentmr. van Brielle en Voorne 1580—1609.

Mr. JOHAN GANS, heer van Bommenede, dr. in de beide regten, raad, rentmr. van de baronij van Breda, pensionaris van Brielle en Voorne, woonde 1631 te 's Hertogenbosch.

JOOST VAN ALBLAS, denkelijk de vader van JOHANNA, was 1500 rentmr. van Voorne.

8) Er woonde te Brielle een geslacht HOGERWERF, VAN HOOGWERF en HOOGWERF.

GERBRAND HOGERWERF, raad en vroedschap 1686, burgr. 1694

PIETER VAN HOOGWERF, burg. 1718, 22, raad en vroedschap 1707, gecom. raad in de admiraliteit op de Maas 1727; GEORGE raad en vroedschap 1727; PIETER *Junior*, schepen 1727; CORN. HOOGWERF raad en vroedschap 1707.

Hier leijt begraven ANDRIES JANSE DE JONGH....oudt 68 jaren † juni 1649 [9]).

IX. Hier leyt begraven JACOB PIETERZ DE JONGH.... † 25 dec. 1637 met GRIETGEN WILLEMSE DE JONGH sijn huijsvrouw † 28 maart 1653.

X. Hier leijt begraven ADRIAENE VAN DER ARENT, huijsvr. van NIK. LANGESTRAET † 5 maart 1694 out 33 jaren min 6 dagen, alsmede CORNELIA HONIGH, 2[e] huysvr. van NIK. LANGESTRAETE † 8 dec. 1726 out 67 jaren 6 m. 9 d. en oock den bovengemelden NIK. LANGESTRAET † 22 maart 1744, out 84 jaren 6 m. 2 d.- de heer NIK. HONIGH.... † 26 aug. 1757, out 61 jaren.

XI. Hier leyt begraven MATTHIJS WITTEZ sterf int jaer ons heren MCCCC en LXXXIj, XXIj dache in maerte — bidt voer de siele [10]).

XII. Hier leyt begravē heer CLAIJS PIETERZ. deck... [deken?] vicaū... [vicaris?] te Briele † āno XV[c] en VIIj op sīt katherinē, bidt voer de ziel.

XIII. Hier leyt begraven de heer GIELIAM VAN DEN BERGH in sijn leven r....... † op den eersten maert 1679 oudt 36 jaren.

Hier leyt begraven MARIA VAN DER NOORT de huysvrouwe van.... P[r]. VAN DEN BERGH † 27 maert 1675 oudt.... jaren.

Wapen: het eene »een berg"; het andere, twee naar elkander toe zwemmende zwanen, vergezeld in het linker kanton van eene ster [noordster?] [11]).

XIV. Here lyeth the body of JANE SHAW the wife of ROBERT SHAW, who died the XXIIj of dec[r]. anno domini 1723 aged 39 years.

XV. Hier leyd begraven PIET[a] TEIJSEN wed. J. DORMANS stierf 6 april 1781 oud 102 jaren 24 dagen.

XVI. Dit is het graf van WILLEM DE BEER.

XVII. Hier leyt begraven RACHELTIE VAN ASBECK, huysvrouw van PIETER DEN BLEIJKER † 20 oct. 1706.

XVIII. Op een' steen in een der hoeken staat:

HANS ONVERSAECHT [12]).

Goedereede. F. CALAND.

Nederlandsche klokkengieters (vgl. VIII. bl. 250; XV. bl. 319). Volgens het *Christliches Kunstblatt für Kirche, Schule und Haus*, n° 7 van 1867, bl. 111, heeft W. A. J. freiheer VON TETTAU eene monographie in het licht gezonden, getiteld: *Der Meister und die Kosten des Gusses der grossen Domglocke zu Erfurt.* Erfurt, verlag von CARL VILLARET. Deze klok, voor de grootste van Duitschland gehouden, is gegoten door GERHARD WOU van Kampen (GERHARDUS WOU de Campis me fecit anno domini 1497), die van 1472 tot 1502 aan den Rijn en in Westfalen zich met het gieten van klokken heeft bezig gehouden. Meermalen was hij te Erfurt, en in het vermeld geschrift moeten over zijn verblijf aldaar, zijne helpers, hunne verteringen en hunnen arbeid uitvoerige aanteekeningen uit archiven zijn meêgedeeld.

—pd—

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234, 294, 331; XVII. bl. 237). Het zou mij aangenaam zijn, zoo CHR. zijne verzekering, dat dit lint niet voor matrozenhoeden, maar als een toiletartikel voor dames strekte, op voldoende gronden bewees.

E. A. P.

De kist van H. de Groot (vgl. III. bl. 18, 320; IV. bl. 265; V. bl. 128; Bijbl. 1855. bl. XIX; VI. bl. 317; XVI. bl. 138). Er zijn in den *Navorscher* twee kisten aangewezen, die men houdt voor de boekekist van H. DE GROOT, waarin het zwarte varken (zoo als prins MAURITS de beleefdheid had MARIA VAN REIGERSBERG te noemen) hem uit Loevestein wegzond. De bewijzen van de echtheid der eene, die bij de familie GRASWINCKEL te Delft bewaard wordt, schijnen nog al sterk te zijn. Men wijst aan, hoe die door erfenis, van DE GROOT af tot den tegenwoordigen eigenaar, uit de eene hand in de andere is gekomen. Men zegt dat de bewijzen voor de echtheid in handen dier familie zijn. Eindelijk de gedaante der kist komt geheel overeen met de afbeelding op den penning in het tweede deel van VAN LOONS werk beschreven.

Maar zijn die bewijzen wel zoo sterk als zij schijnen? Het verhaal dat de kist

---

9) PIETER CORNZ. BURGVLIET zal wel de zoon zijn van den brielschen pred. CORNELIS BURGVLIET, die in 1613 van Nieuwpoort kwam en in 1617 ontzet werd.

10) K. VAN ALKEMADE geeft bl. 55 ook het opschrift van dezen zonderlinge en zeldzamen steen, echter zonder den naam der maand. Doordien deze steen, schuin oploopende, de gedaante van een kruis heeft, vermoedt hij, misleid door dit kruis, dat MATHIJS een priester was; ik meen echter dat zulks dan wel op den steen zou te lezen zijn, even als op den volgenden.

In de fondatiebrief van 't vrouwenhuis op 't Maarland 1443 komt een MATTHIJS WITTENZOON of WITTENSZE voor, als schepen van Brielle en in een' brief van 1433 wordt een M. WITTENSZE genoemd als lid of schepen van 't oud gerechte van Brielle. Waarom zouden wij een' onbekenden priester zoeken, nu die stukken ons iemand leeren kennen waarop de beschrijving van den steen geheel en al past?

11) PIETER VAN DEN BERGE burg. van Brielle 1656, 59, 61; ANTONIE VAN DEN BERGHE 1690, 93 en 96.

12) Is deze HANS ONVERSAECHT bekend?

steeds in de familie van DE GROOT gebleven is, waarin allen met name genoemd worden die er achtereenvolgens bezitters van zijn geweest, wordt zeer verdacht gemaakt door hetgeen C. BRANDT zegt in zijn *Leven van H. de Groot* bl. 262. »Ik heb meer dan eens hooren verhaelen dat de kist, waer meê DE GROOT was uitgedragen, noch langen tydt na zyn ontkoming by zeker heer van aenzien bewaert is, verciert met schilderyen en dit opschrift »Dees kist heeft Loevestein de Huigh gelicht." Wat hier van zy is my nooit gebleken, maer wel dat het gemelde koffer, 't geen zyn Ouders te Delft langen tydt met eene tedre zucht bewaert hadden (na het overlyden zynes Vaders en ten tyde van het verhuizen zyner oude Moeder, in het huis van haeren zoon den Heer WILLEM DE GROOT) tot groot leetwezen zyner bloedtvrinden vermist wert. Ook kon de verloste GROTIUS zelf zyne droefheit hierover daerna niet verbergen, maer schreef aen zynen Broeder, die hem dit vermissen van de kist bekend had gemaekt, dat het hem speet van het koffer en leedt was, dat men zoo weinig zorg voor dat bewys en onderpandt van de hemelsche gunst jegens zyn persoon gedragen had." CATTENBURGH, *Verv.* bl. 383 voegt er bij »volgens mondelinge berigten is dat (koffer) vermist gebleven, en niet weder te voorschijn gekomen."

Zoolang dus de genoemde familie niet met de bewijzen van echtheid, welke zij beweert te bezitten, voor den dag komt, en die bewijzen voldoende bevonden worden, is er alle reden tot twijfel. Men weet hoe het met dergelijke voorwerpen gaat. Nog onlangs bewees hetgeen in dit tijdschrift over den rok van WILLEM I geschreven is, dat men hier zeer voorzigtig moet zijn.

Steenen Roeland (vgl. A. R.) De laatste der steenen Roelanden te Amsterdam, staande op den N. Z. Voorburgwal over de Kolk, is den 4de januarij 1773 op last van burgemeesteren weggenomen. (KOK, *Amsteld. Jaarb.* dl. III. bl. 451.)

Behalve dezen moet Amsterdam er in vroegeren tijd nog twee gehad hebben. Waar stonden zij?

Waren deze beelden, die ook in andere steden gevonden werden, inderdaad afbeeldingen van ROELAND, den beroemden held uit de Karelsage? Of moesten zij slechts eenen graaf in het algemeen voorstellen en hebben zij van het volk den naam van KARELS beroemdsten graaf, ROELAND, ontvangen?

Munt van Napoleon (vgl. XVII. bl. 237). Onlangs kwam mij de *geheele* franc van 1808 te voren; daar het jaartal op de keerzijde onder: *République française* staat, vervalt de onderstelling, dat men eene oude keerzijde met eene nieuwe voorzijde heeft gebruikt. Tevens leert ons de geschiedenis, dat NAPOLEON op den 18^{en} mei 1804 tot keizer der Franschen uitgeroepen, en zijn waardigheid erfelijk verklaard werd, waarmede de republiek in een keizerrijk veranderde. Dus is de meening van sommigen, alsof de republiek nog eenige jaren zou voortbestaan hebben met een imperator aan 't hoofd, eveneens zonder grond. De munt in kwestie is denkelijk als eene numismatische aardigheid te beschouwen, vervaardigd om de kabinetten der liefhebbers met een zeldzaam stuk te verrijken. Dit is echter eene losse gissing en voor eene betere verklaring houdt zich zeer aanbevolen

J. E. TER GOUW.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Anonymen en pseudonymen. (vgl. XVII bl. 198. n° 116. De titel van dit boek is niet naauwkeurig opgegeven; althans zoo ik mij niet vergis, dat het hetzelfde is wat ik bezit onder den titel: *de Boeken des Nieuwen Verbonds van onzen Heer Jezus Christus, volgens de Staten overzetting. In doorloopenden tekst, volgens de tegenwoordige spelling gedrukt, en door verbetering in lezing en vertaling, alsmede door bijgevoegden korten inhoud, en aanhalingen uit de boeken des Ouden Verbonds, registers, enz. tot handgebruik ingerigt. Te Koevorden bij* D. H. VAN DER SCHEER, 1847.

In het berigt boven vermeld staat 1843. In dat jaar verscheen de eerste aflevering, de tweede en derde in 1844, de vierde in 1845, de vijfde in 1846. de zesde in 1847. Van al deze afleveringen vindt men eene beoordeeling in de *Godgeleerde Bijdragen* van het jaar 1843 bl. 375—394 : van het jaar 1844, bl. 238—246, 864—874: 1845, bl. 308—320, 330—339, 633—637: 1846, bl. 375—391: 1848, bl. 127—133.

Indien de *bewerker*, zooals zich de schrijver onder de voorreden noemt, geweest is F. KOPPIUS, dan was hij predikant aan den Ham en te Fransum van het jaar 1833 tot 1851, toen hij overleden is, en een zoon van W. J. KOPPIUS, bij zijn overlijden pred. te Blijham.

E. A. P.

Anonymen en pseudonymen. In de *Bibliotheek* van den heer VAN DOORNINCK bl. 6 n° 46 worden de aldaar genoemde *Aanmerkingen* toegeschreven aan j^{hr} m^{r}. VAN DER BURCH (later verbeterd in VAN DEN BERCH) VAN HEEMSTEDE. Wie wordt daarmede bedoeld? Het tegenwoordig lid v. gedeput. staten van Zuidholl., j^{hr} m^{r}. ISAAC LAMBERTUS CREMER VAN DEN BERGH VAN HEEMSTEDE, naar ik meen de *eerste*, die na aankoop der goederen van Heemstede dien naam voert, was ten tijde der vermelde uitgave van eenen 2de druk, Amst. 1829, nog een kind; doch welligt is dit jaartal verkeerd gesteld, maar dan geloof ik te mogen betwijfelen, dat die heer, als regtsgeleerde, aanmerkingen over zaken van koophandel heeft geschreven en uitgegeven.

n° 201 *Afbeeldingen* enz. In mijn exemplaar, waarvan de tekst in het Hollandsch en Fransch, staat bovenaan op de eerste bladz. *bij* E. MAASKAMP *Amst^{m}* 1803.

n° 202 *Afbeeldingen.* De naam van den vertaler is PAUWELS DE KEMPENAER, de uitgave is bij mij in 4°.

n° 204 *Afbeeldinghe* enz. De *volledige* exemplaren van dit werk van BAUDART, hebben voor de titel*plaat* een titel*blad* waarop *De Nassausche oorloghen beschreven door* WILHELMUM BAUDARTIUM *van Deijnse* en in dorso of op de keerzijde een *Extract uyt de Privilegia;* het werk is eerst vertaald uitgegeven in het *Fransch* en later Amst. 1622 in het *Latijn*, staande op het titel*blad*: *Polemographia Auraico Belgica*, *Scriptore* WILHELMO BAUDARTIO *Deinsiano Flandro* en op de titel*plaat* *Viva delineatio ac Discriptio* enz. doch hierin, gelijk ook in de Fransche uitgave is het werk in twee deelen verdeeld, het 1^{e} loopende van 1559—1584, het 2^{e} van 1584 tot 1614, alle in langw. 4°.

n° 249 *Amsterdam in zijn opkomst,* enz waarvan, bij mij 4 deelen of stukken in *fol.* Het 4de stuk heeft op het titelblad *Onmiddelijk vervolg*, uitgave van 1802, doch *te Harlingen*, hetwelk het vermoeden versterkt, dat SIMON STYL de schrijver was.

V. D. N.

Kämpfers Beschrijving van Japan (vgl. X. bl. 231). In n°. 29 van *den Nederlandschen Spectator*, jaarg. 1867, bl. 226, wordt bij het berigt, dat voor KÄMPFER in zijne geboorteplaats Lemgo een gedenkteeken is opgerigt, de opmerking gemaakt, dat het, ofschoon minder algemeen bekend, echter even waar is, dat K. het grootste gedeelte van zijn roem wegens het schrijven van zijn werk over Japan aan onzen landgenoot JOHANNES CAMPHUIJS te danken heeft. In verband met de bedenkingen hieromtrent geopperd in dl. X. van den *Navorscher,* bl. 231, welke tot dusverre niet werden opgelost, zou het nuttig zijn de zoo even vermelde bewering te staven door het aanwijzen der gronden waarop zij rust. Aller behartiging waardig zijn de woorden van prof. VETH (*Ph. Baldaeus*, in den *Gids* van mei 1867, bl. 231): »Een volk, dat »op zijne nationaliteit prijs stelt, moet de »heugenis zijner vaderen vasthouden, en »zich geene enkele glorie, die het recht»matig toekomt, laten ontnemen;" maar het *rechtmatig toekomen* dient toch hierbij op den voorgrond te staan, en hierom is het wenschelijk, dat worde aangetoond, op welken grond de stelling rust: dat K. het grootste gedeelte van zijn roem wegens zijn werk over Japan aan CAMPHUIJS te danken heeft.

—pd—

Wagenaar en vervolgen (vgl. XVII. bl. 172, 238). De opgave, dat de *Bijlage tot de Vad. Hist.* van W. ook als bijvoegsel op RAYNAL enz. 12°. »te Parijs 1784 in 1 dl." zou zijn uitgegeven, is onjuist. Van dat uiterst scherpe schimpschrift tegen Oranje bestaan 2 deeltjes, beide *zeer zeldzaam.* Ik bezit alleen het 2de, dat te Parijs bij HARDY in 1780 is, althans heet, uitgegeven. Het 1ste zal dus wel niet van 1784 zijn.

H. M. C. v. O.

Actiehandel. Het groot tafereel enz. (vgl. XVII. bl. 240). Mijn exemplaar is insgelijks voorzien van het door D. M. B. opgegeven gegraveerd »Register" en behelst al de daarop aangeduide platen; van n°. 42 ook nog een duplikaat wat het gedicht: »De treurende Actiestronk" enz. betreft, doch met een ander vignet, voorstellende eene jageres met pijl en boog, benevens een Cupido, omgeven door bijwerk. Bovenschrift: *L'amour ne peut rien sur elle*, pag. 48 (van welk werk?); onderschrift: *Sy overwint de min.*

Het mikken is vergeefs zo lang myn jagerin
Vol bezigheden blyft. Sy overwint de Min.

Het gedicht heeft op dit vignet geen de minste betrekking; het behoort bij het »boompje", n°. 42.

Niet wetende wat eigenlijk een volledig exemplaar van het »Groot tafereel der dwaasheid" is, voeg ik hier eene opgave van den inhoud van het mijne bij.

1. Conditiën van de Compagniën van commercie enz. Gouda enz. blz. 1—25.
2. De platen 1—74, voorafgegaan door het Register.
3. De zoo even vermelde plaat, variant van n°. 42.
4. Blijspelen van G. TYRENS (naamloos) enz. blz. 1--52. Versameling van Gedig-

ten door verschyde liefhebbers gemaakt, op de Buytenspoorige Wind- en Actie-handel, en derselver ondergang in den jaare 1720, bladz. 1—31. Op bladz. 26 staat een »Generaal Register van het gene in dit Boek is begrepen en gevoeglijk in order volgt." De lijst der platen bevat 60 nommers; zij wijkt af van de gegraveerde en erlangt bladz. 31 nog eene aanvulling van 7 nagekomen platen n°. 56 a—f en 57 g (56 is ald. het n°. 61 van de gegraveerde lijst, n°. 57 is n°. 71 van de laatste).

5. Papegaay of Actie-kaartklap, zijnde eene verklaring van Momus' kaartspel (n°. 65), ongepagineerd.

6. Brieven over den actiehandel, 10 bl.

Van de kaart n°. 6 bestaat ook eene uitgave op grooter schaal. N°. 69 heet op de lijst *Floraas Sotskap*, op de plaat zelve *Flora's geckskap*.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Actiehandel, enz. Alhoewel D. M. B. reeds bekend is met een antwoord op het door hem t. a. p. in het midden gebragte over het zonderlinge boek »*Het groot tafereel der dwaasheid*, enz. getiteld, zal het niettemin goed zijn dat ook in den *Navorscher* te vermelden.

Gelijk hij zegt, zijn de meeste exemplaren van dat boek onderling verschillende, zoo zeer, dat door mij nog nooit twee geheel gelijke zijn aangetroffen; doch dat de oorzaak daarvan zoude gelegen zijn in het gemis van een volledig register der platen bij de uitgave, mag ik betwijfelen. Veeleer denk ik, dat, gelijk op het titelblad staat, dat het werk door *verscheiden Liefhebbers is uitgegeven*, het ook op onderscheiden tijden zal zijn verzameld en bijeengebragt, hetgeen te meer blijkt, naardien behalve de medegedeelde gegraveerde lijst (die volgens den *Nav.* dl. IV (1854) Bijblad liv, bij H. M. C. v. O voorhanden was), er eene gelijke gegraveerde lijst, zonderling genoeg met *hetzelfde* jaartal van 1720 in mijn bezit is, doch slechts bevattende n° 1 tot 64 der platen, en ook eenigzins verschillend van inhoud met de eerstgenoemde lijst; o. a. n° 23, alwaar volgt achter »gild," *Maald Missisippi hier 't geen Vrankrijks schat verspild.*" N° 29 heeft in plaats van Bombario, enz. »*De Inventeur der wind Negotie op zijn zegekar.* N° 46 in plaats van Inventeur, enz. heeft »*De stervende BubbelHeer in de schoot van Madame Compagnie;*" voorts nog, hetgeen ik echter voor drukfouten aanzie, b. v. in n° 18 Eeuwiger voor Eeuwige, n° 24 Graauwtje voor Graauwtjes; n°. 40 Vroege en Laate, voor Vroege Laate, n°. 62 krans voor krant; n°. 64 voor Enkhuysen voor door Enkhuysen.

Van de overige platen in het *groot register* genoemd, valt aan te merken, dat de plaat n°. 65 bij mij heeft *Aprilkaart* of kaartspel v. M·; n°. 66, BAAL of de *Waereld* in M.; n°. 67, of haar EINDE; n°. 68 moet welligt zijn »*Befpiegeling voor de Geldzugtige wereld*, enz.; n°. 69, op de prent staat: Floraes GECKSKAP, Afbeeldinge van 't wonderlijcke Jaer van 1637, zoodat die, ofschoon op het register vermeld, niet tot den *Actie*handel van 1720, maar tot den tijd van den *tulpen*handel behoort; n°. 72 is dezelfde plaat als in het *klein* register op n°. 46 voorkomt, en n°. 73 heeft Tooverkaart of *Geneesmiddel der windbreuken.*

Behalve de op de gegraveerde *Lijsten* voorkomende platen, zijn bij mij almede in het boek voorhanden: van de platen n°. 28 en n°. 27 nog eene derde plaat, geheel als n°. 27, doch met het tafeltje van n°. 18; voorts, het portret van Mre JEAN LAW, cons^er^. du Roy, etc. in ovaal met omschrift, onder, een wapen (een springend paard) tusschen het woord *quinqu-enpoix* en een vierregelig vers; nog het portret van *Madame* LAU, in ovaal met omschrift, en onder, een 6 regelig vers; ook een *Louisiana* bij de *Rivier Missisippi*, zijnde een kaart met het wapen van de compagnie; nog een *Pasquins* windkaart op de windnegotie van het jaar 1720, gelijk aan n°. 65 de Aprilkaart, doch hier *half* rood en *half* zwart, met andere verzen tot onderschriften; een *De Wind Got uijtgebuldert*, welligt dezelfde plaat als n°. 70 van het register; waarschijnlijk is het dat nog meer platen tot dit onderwerp behoorende aan en bij andere liefhebbers of verzamelaars zullen bekend en voorhanden zijn. Mogt men ook daarvan opgave door den *Nav.* ontvangen, zoo zoude men eindelijk een *volledig* register kunnen verkrijgen. Eenige dubbele platen bij mij voorhanden zal ik gaarne in ruiling geven, voor andere, die ik mogt missen. V. D. N.

Actiehandel. De heer D. M. B. verlangt een en ander te vernemen aangaande eene lijst, bij hem voorkomende in een exemplaar van den Actiehandel.

Daar ik nu geloof in staat te zijn, hem hierop van antwoord te dienen en dewijl welligt eene omstandiger beschrijving van dit boek hem en anderen niet ongevallig wezen zal, zoo wil ik die van twee mij toebehoorende exemplaren geven.

1ste Exemplaar:

Titel. Het groote Tafereel der dwaasheid, Vertoonende de opkomst, voortgang

en ondergang der Actie, Bubbel en Windnegotie, in Vrankryk, Engeland, en de Nederlanden, gepleegt in den Jaare MDCCXX.... .... als meede Konst-plaaten, Comedien en Gedichten enz. Gedrukt tot waarschouwinge voor de Nakomelingen, in 't noodlottige Jaar, voor veel Zotten en Wijzen 1720. in folio.

Bladz. 1—25. *De Conditien van de Compagnien* enz. Bladz. 26. *Aanwijzinge der Projecten.* Volgt de lijst met 74 nummers. Deze lijst, met schrijfletters gedrukt, is gevat in eene lijst met zinnebeeldige figuren en heeft tot opschrift: *Register van alle de Printen die op de Actiehandel zijn uytgekomen in Jaar* [sic] 1720."

De platen in dit ex. volgen, op een paar uitzonderingen na, geregeld de lijst.

In dit ex. ontbreken de nummers 27, 54, 68, 74. Daarentegen zijn er in dit ex. drie nummers, die op de lijst niet voorkomen. Twee daarvan volgen op n°. 58 en zijn:

1°. *Bespiegeling voor de geldzugtige Wereld, in 't begin op- en ondergang van den actiehandel.* Het is eene groote uitslaande plaat. Het komt mij evenwel hoogst waarschijnlijk voor, dat deze plaat op de lijst aangeduid wordt als n°. 68, B....

2°. *Sy overwint de min.*

Het mikken is vergeefs zo lang mijn jagerin
Vol bezigheden blijft. Sy overwint de Min.

3°. Volgt na n°. 73 een in eene zinnebeeldige lijst gevat plaatje, met opschrift: *Nieuw-Jaar Geschenk.*

Nooit Niew Jaar
Zo vol gevaar.

Plaat n°. 18 heeft in dit ex. in den linkerhoek de fr. en hollandsche dichtregelen.

Plaat n°. 70 heeft niet RONDE GODT, maar in dit ex. DE WINT GOT tot onderschrift. Zal denkelijk wel dezelfde plaat bedoelen.

Achter de platen heeft men de volgende gedrukte stukken: *De Windhandel of Bubbels Compagnie Blyspel* enz., bladz. 1—32 en hier het door D. M. B. genoemd *Register.* Van bladz. 32—52 andere tooneelstukjes.

Met eene nieuwe paginering bladz. 1—31, *Verzameling van Gedigten.*

Op nieuw bl. 1—8, *Papegaay of Actiekaartklap, tot Verklaaringe van de Actiespeelkaart.*

Eindelijk bladz. 1—10, *Copye van vier brieven.*

2de Exemplaar.

Titel. Ofschoon gelijkluidend met dien van het vorig exemplaar, is de druk echter verschillend.

Bladz. 1—26 stemt overeen, alleen in druk verschillende en is in dit ex. achter de platen geplaatst.

De lijst, ook in dit ex. voorkomende, is wat druk en encadrement aangaat, gelijk aan die van het 1ste exemplaar, doch eindigt met n°. 56 en is kennelijk een vroegere druk.

De platen in dit ex., meest alle eerste drukken en op zwaar papier, blijken met zorg bij een verzameld te zijn.

In dit ex. komen niet voor n°. 68, 73 en 74. Met n°. 68 zal hier evenwel hetzelfde als het bij dit nummer in het voorgaand ex. aangemerkte plaats hebben. Daarentegen vindt men hier de volgende extra platen:

Na n°. 2. Het portret van LAW en medaillon.

Na n°. 12. Een plaat, zeer fraai van druk, overeenstemmend met n°. 12, maar zonder opschrift en zonder verzen.

N°. 18. Heeft hier links het tafeltje en hierop volgt de plaat met de fr. en hollandsche versjes, zijnde n°. 27 der lijst.

N°. 51. Is in dit ex., zonder het vers, voorkomende.

Na n°. 65. *Zegezang ter eere van* FREDERIK HENDRIK, met het vers van J. VAN VONDEL daarom. Deze plaat is zeldzaam en gezocht.

Na n°. 67. *De Bespiegeling.* Zie het aangemerkte op n°. 68, B....

Na n°. 70. Een geëtste prent. Volgen in vier afzonderlijke prenten, met verzen daaronder, *De laatste Bazuynen oft Verrysen der Dooden in acht deelen.*

En voorts *De Tover-Lantaren,* drie platen.

Als drukwerk volgt na bladz. 26, De Windhandel; op bladz. 32, het register en gaat als in het vorig ex. tot bladz. 52.

Volgt *De Verzameling van Gedigten* en *de Papegaay;* deze laatste in dit ex. niet gepagineerd.

De brieven in het 1ste ex. vermeld, komen hier niet voor, maar wel de navolgende stukjes:

1°. *De Redenen, waarom het ongeraden is, zodanige Compagnien van veele Millivenen Guldens binnen deeze Stadt Amsterdam te laten opregten in Materie van Assurantie en Negotie, als waar toe thans alomme zo groote beweegingen werden gemaakt, zijn zeer veele, en ook gewigtig, en (onder anderen) mede deeze hier na volgende,* onderteekend: AMOR PATRIAE. *Tot Amsterdam, By* PIETER VISSER, *Boekverkoper op de Lely-gragt, Anno* 1720, 6 bladz. in fol.

2°. *De slechten tydt door den Actie-handel Vernietigt, En de Goude eeuw Herstelt.* Zonder pl. en jr., 6 bladz. in folio.

3°. *De Verreze Gouteeu.* Een vers, 8 bladz., z. pl. MDCCXX, in fol.

4°. *De Valsche Gouteeu.* Dito ongepagineerd, 4 bladen, z. pl. en jr., in 4°.

5°. *Twee Brieven. De eerste aan de Heer* N. N. *Tot Antwoord op den Brief van de Heer* A. Z. *En de tweede, Een Weder-antwoord van de Heer* A. Z. *aan de Heer* N. N. *waar in de Compagnie van Assurantie enz. 't Amsterdam, By* ISAK STOKMAN, *Boekverkoper, op 't Rokkin,* z. jr., 10 bladz. in 4°.

6°. *Copye van de Vierde Brief, Geschreven aan de Heer* N. N. *wegens de Opkomst enz. 't Amsterdam, By* ISAAC STOKMANS, *Boekverkoper op het Rockin, by de Beurs,* z. jr., 28 bladz. in 4°.

7°. *Copye van een Brief, geschreven aan de Heer* N. N. *Waarin word vertoond het Bedrog enz. 't Amsterdam, By* ISAAC STOKMANS, *Boekverkoper op het Rockin, by de Beurs,* z. jr., 9 bladz. in 4°.

8°. *Copye van de Derde brief aan de Heer* N. N. *wegens de Opkomst* enz., *'t Amsterdam, By* ISAAC STOKMANS, *Boekverkoper, op 't Rockin,* z. pl., 9 bladz. in 4°.

9°. *Remedien Tegens de hedendaagse Ziekte der Actionisten,* z. pl. en jr., 8 bladz. in 4°.

10°. *Project van eene Wint-assurantie Compagnie,* enz. *Tot behoudt van de verloopende Commercie en uitteerende navigatie in dit hollende jaar van* 1720. Z. pl. en jr., 10 bladz. in 4°.

Het in voce ACTIEHANDEL door den heer FRED. MULLER aangeteekende in zijnen *Catalogus van Boeken over Nederl. Geschied. en Plaatsbeschrijving,* Amst. 1859, bl. 2, verdient nageslagen te worden.

A. M. LEDEBOER.

Nederlandsche liedboeken (vgl. XVII. bl. 243—248). Zoo als de heer LEENDERTZ zegt, »de oudste van deze liedboeken komen niet veel voor en zijn weinig bekend," en van daar dan ook, dat elke nieuwe bijdrage dienaangaande, voor de liefhebbers van oude nederlandsche letterkunde welkom moet zijn, daar toch, na hetgeen door KANTELAAR en SIEGENBEEK in de *Euterpe* dl. I. bl. 98—106, door SCHELTEMA in zijne *Mengelwerk* dl. IV. st. III. bl. 21—29, en 184—187 en ook door SCHOTEL in zijn *Avondstonden* 1840 bl. 108 en verv. daarvan gezegd en geleverd hebben, het onderwerp nog niet is afgehandeld.

Wat betreft de onderscheidene uitgaven der boekjes van den *Nieuwen Lusthof* en van de *Emblemata Amatoria* van HEINSIUS, men vindt vele vermeld in den catalogus der boeken van J. KONING 1833 bl. 330—332, en in dien van VAN VOORST 1860 bl. 50 en 51 en meer andere, waaruit schijnt te blijken dat de eerste uitgave van den *Nieuwen Lusthof* in 1602 te Amst. is verschenen; dat de 2de uitgave was gelijk aan de 1 te, doch zonder jaar, en dat de 3de is getiteld *den Nieuwen verbeterden Lusthof,* alwaar, in een exemplaar bij mij, op het titelblad staat: »*Item hier achter een Bruylofts Bancket met Stichtelyke Tafel en Bruylofts Liedekens, alles op goede mate ende voysen,* enz. *noyt te voren ghedruckt; Den derden druck gebeterd en veel vermeerdert;* te Amst. by DIRCK PIETERSZ in die Witte Persse by die Oude Brugge aan 't Water Anno 1607." Het op de titelplaat aldaar gestelde monogram *D. v. B. inv.* is zeer waarschijnlijk van DANIEL VAN BREMDEN, gelijk het voorkomt op de lijst bij IMMERZEEL, bij wien hij ook vermeld wordt, doch inzonderheid bij KRAMM, die onderscheidene zijner werken, meestal van tusschen 1630 en 1640, opnoemt, en één van 1618, zoodat hij in 1607 zeker nog jong moet geweest zijn.

Een exemplaar van de *Emblemata Amatoria, jam demum emendata,* gelijk op de titelplaat staat, bevat eerst een gedicht *aen de Joncvrouwen van Hollandt,* voorts 21 *Emblemata* met bijschriften in dichtmaat, daarna eene *Elegie ofte Nacht-clachte;* aan het slot *'t Amstelredam* By DIRCK PIETERSZ Boeckverkooper in de Witte Persse in de Oude Brugsteeg aen 't Water 1608.

Dit exemplaar behoorende, zoo niet tot de eerste, ongetwijfeld tot eene der eerste uitgaven, heeft gediend tot een *Jufferboek* gelijk SCHOTEL die noemt t. a. p. bl. 73, 104, zijnde met wit papier doorschoten dat beschreven is met menigte van Liedekens, terwijl op de titelplaat geschreven staan de namen van JACOBIEN DIERICKX SCHOONDEMANS, en HARMEN DIRRICKSEN VAN DER ZIJL 1615. Over de uitgaven dezer *Emblemata,* zie ook SCHOTEL t. a. p. bl. 177 en de Lijst der Geschriften van DANIEL HEINSIUS.

V. D. N.

Nederlandsche liedboeken. De woorden »noyt te voren ghedruckt" staan op den titel van den derden druk van den *Nieuwen Lusthof* op zulk eene wijze, dat zij, indien de steller van dien titel zich althans juist heeft uitgedrukt, alleen betrekking hebben op het *Bruylofs banket.* Dit boekje bevat inderdaad ook enkel *nieuwe* liederen. De liederen, welke de eerste en tweede druk van den *Lust-hof* bevatten, geloof ik ook dat alle nieuw zijn; of echter de twee van KAREL VAN MANDER, die er in den derden druk zijn bijgevoegd, reeds vroeger het licht hebben gezien, of niet, hieromtrent blijf ik nog in het onzekere. Uit de gemelde woorden op den titel blijkt dat niet.

P. L. Wz.

Johan de Witt. De vertaling van den *Horace* van CORNEILLE wordt gewoonlijk aan den raadpensionaris J. DE WITT toegeschreven. De heer mr. J. VAN LENNEP echter (*Nav.* XIII. bl. 180) kent die vertaling toe aan JAN DE WITT JANSZ. *den jongen*, Wie heeft hier gelijk en wie was de laatstgenoemde JAN DE WITT?

Jeremias de Decker. In het *Leven van J. de Decker* door JERONIMO de VRIES, te vinden achter het tweede deel der *Oorspronkelijke dichtstukken* van J. DE DECKER, Amst. PORTIELJE 1827, leest men: »In den jare »1661 gaf DE DECKER in het licht eene »vertaling van de *Historie van Aelius Se»janus*, door J. MATHIEU in het Fransch »geschreven." In de voorrede zegt hij: »»belofte maakt schuld, om mij van dezelve »»te kwijten. Ziet hier hebt gij *Sejanus*, u »»toegezeid en beloofd in het slot van mijne »»voorgaande voorreden,"" »welke voor»rede of welk werk hier bedoeld wordt, »heb ik tot dusverre niet kunnen ontdek»ken. Deze vertaling mag met regt zuiver »genaamd worden. De ongebonden stijl »van DE DECKER heeft overal iets krachtigs »en mannelijks, hetwelk de taal der oude »Nederlandsche schrijvers in het algemeen »kenmerkt, wigtig maakt, en in deze ver»taling bijzonder schittert. Het boek was »zeer gezocht, en voldeed algemeen."

Sedert de geleerde JERONIMO DE VRIES dit schreef is reeds geruime tijd verloopen, maar, zoo ver mij bekend is, nog door niemand opgegeven in welk werk de belofte door DE DECKER gedaan gevonden wordt. In het *Biogr. Woordenboek* van V. D. AA zal men bedoeld werk ook vruchteloos zoeken. Aldaar vindt men ter loops van de *Historie van Sejanus* melding gemaakt, maar van de opmerking van DE VRIES geen woord. En toch is dat tot nog toe onbekend gebleven werkje nog al belangrijk, voornamelijk om de voorrede, alwaar DE DECKER zijne bedoeling met het in het licht geven er van te kennen geeft, en zijne tijdgenooten niet weinig kastijdt om hunne taalverbastering.

De titel van dit zeldzame boek is:

Rampsalige Geluksaligheden, of Geschiedenisse van sekere Cathaensche vrouwe, groote Land-Rechtersche van Napels.

Mitsgaders Aenmerckingen van Staet en van Historie van 't leven van den Heere van Villeroy.

In de Fransche tale gestelt door P. MATHIEU. *Overgestelt in de Neerduytsche door* J. DE DECKER. 't Amsterdam bij ABRAHAM VAN BLANCKEN, in de Mol-steegh in 't Huijs-Boeck, 1660 12°. 24 ongen. 88 en 83 gen. bladz. met drukkersmerk op het titelblad. In de bibliotheek van Rotterdam.

En nu het doel dezer vertaling van DE DECKER? Hij zal het zelf zeggen. »Aen den Leser. Wy hebben, Leser, zedert eenige jaren herwaerts verscheydene Neerduytsche schriften alle meest vertalingen sien voor 't licht komen, in welcker meesten hoop onse Tale heel vreemdelyck, ja ick derve wel seggen, wanschickelyck en walgelyck werd gehandelt, soo ten aensien van de spellinge als 't samenstellinge der woorden, en gelyck er den lande in 't gemeen aen gelegen is, dat eene gemeene Landstale wel en behoorlyck werde gespelt en gestelt, voornaemlyck by sulke, die de penne voeren of sich met schryven moeyen willen: soo geeft 'et my wonder dat 'er tot noch toe niemand en is opgestaen, die sulcke lemten eens ernstelyck heeft aengetast, en deselve getracht te weeren of ten minste aen te wysen. Ick hadde wel voor een jaer vijf of ses iets hierop begonnen, oock al eenen goeden sprong daar in gedaen, doch is om tusschen komende oorsaken blyven steken met meeninge nochtans van eens weder 't hervatten: ondertusschen by gelegentheyd van d' uytgevinge deser twee vertaelde stucxkens en kan ick niet nalaten 't lot myner Moedertale te beklagen, en myn misnoegen over 't mishandelen der selve slechs met een woord of twee te vertoonen.". . .

10 bladz. verder:

»d' oude niet tegenstaende alle hunn' onduytsche termen hebben (datze dit vryelyck gelooven) onse Neerduytsche tale tienmael aerdiger en waerdiger gehandelt als sy nieuwelingen oyt hebben gedaen of doen konnen: maer 't is genoeg.

Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.

Ja in eene voorrede veel te vele: Ick hebbe tegens mynen aerd en allen goeden schick eene groote poorte voor een kleen huysken, eene groote voorreden voor een kleen boecxken.....; of u sulx gevallen sal, en wete ik niet, indien ja, *soo verwacht tot medegeselle deser twee stucxkens oock Seianus*, die op goeden voet staet om haest te volgen."

Rott. J. H. S.

Oud hollandsch lied. Voor eenige jaren, toen ik nog zeeman was, hoorde ik onzen stuurman (een Westfries) op de hondewacht een liedje neuriën. waarvan de zeer ouderwetsche wijze mij bekend voorkwam. Ik vroeg hem welk liedje dat was. Hij wist het niet, was 't antwoord; hij had het in zijne vroege jeugd te Memelik (Medemblik) dikwijls hooren zingen door een ouden zeeman; hij kende de wijze wel, maar de woorden waren hem bijna geheel ontgaan; hij kende alleen de allereerste regel:

»Ik ben d'r dat Groenelands-straatje zoo dikwijls ten einde gegaan,'›

en dan nog de eerste regel van een ander couplet:

»Mijn duifken } als {du komst} te trouwen,
of ook »Zeg Sytje} {gij komt}
zal ik op dijn bruiloft dan zijn?'›

Ik herinnerde mij terstond, dat dit dezelfde wijze was die ik in mijne kinderjaren hier te Leeuwarden had hooren zingen van eene oude vrouw, toen zij de gloeiende kolen onder de asch stopte of het »fuur berekende" zoo als men hier zegt, met de woorden:

»Dan sel ik 'n grafke gaan graven en leggen dij daarin!"

Is er ook nog iemand onder de lezers van den *Navorscher*, die meer van dit lied weet of misschien het geheele lied kent? En leefde het vroeger alleen in den mond des volks, of staat het in een boek geschreven?

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Oud hollandsch lied. Het lied, Ik ben dat Groenlandsche straatje (of de groene straatjes) is ook in Holland wel bekend. In mijne jeugd heb ik het en te Amsterdam en elders dikwijls hooren zingen. In meer dan een liedboek van lateren tijd wordt het gevonden; ik heb echter nu geene gelegenheid die boekjes in te zien en kan dus den heer WINKLER niet aanwijzen waar het staat.

De regel, »dan zal ik 'n grafken gaan graven" behoort niet tot dit lied.

P. L. Wz.

Eene oude prent en een oud lied. Onlangs kreeg ik in mijn bezit eene oude prent. Zij verdiende, dacht mij, eenige belangstelling, niet alleen om de houtsnede zelve, maar ook in verband met het lied dat om de prent gedrukt is. Niet onwaarschijnlijk kwam het mij toch voor, dat wij hier een geliefkoosden vorm voor ons zien, in welken de volksliederen alom verspreid werden; de woorden geven daarenboven de variant van een bekend lied.

Het papier, waarop prent en lied zijn gedrukt, is hoog 52, breed 44 duim; het is vrij dun, zoodat dit exemplaar welligt het eenig overgeblevene zal zijn.

In het midden staat eene jonkvrouw van statige postuur met een lang slepend gewaad; zij wandelt op een grasperk met bloemen; lezende in een boek, hetwelk zij met beide handen vasthoudt, neigt zij haar hoofd, hetwelk met een krans van lichtstralen omringd is, een weinig voorover; weelderige lokken vallen los over schouder en rug tot op de heup — Onder op de teekening vindt men het jaartal 1519 met een bizar figuur, welligt het merk van den teekenaar.

De teekening van dit bevallige beeldje, ruim $1^1/_2$ palm hoog, is zeer fraai, de houtsneê is echter wat afgesleten. — Hieronder staan drie kleine plaatjes met voorstellingen uit het leven van Jezus en Maria. Ter zijde en beneden deze voorstellingen vindt men in duitsche letters gedrukt een lied van 31 coupletten, elk van 8 regels. Het wordt aan het hoofd van de prent betiteld als: »Een Geestelyke Minnezang, Toegezongen van een Heidensche Konings-Dochter aan haar Opperste Bruidegom. — Stem: ô Holland schoon gy leeft in Vree, enz." Aan den voet van de prent staat: »Gedrukt te Rotterdam by JOHANNES SCHEFFERS, Boekdrukker in de Prinsestraat."

Het vers is een variant van het door SNELLAERT (*Oude en Nieuwe Liedjes*, Tweede uitg. 1854, n°. 52) medegedeelde lied uit de XVIe eeuw: »de Bloemenmaker," däár in 42 coupletten, elk van 4 regels.

Het lied begint hier aldus:

»Hoort toe al die vol liefde zijt,
»Het lust mijn geest te zingen,
»Een Lied van liefd' en vriendelijkheid;
»Van groot' en schoone dingen:
»Een Soudaens dochter hoog van staat,
»Ging 's morgens met den dageraad,
»Gekweekt in duistre Landen,
»Door Gaardens en Waranden."

Sommige afwijkingen van het door SNELLAERT medegedeelde vlaamsche lied dragen eene eigenaardig plaatselijke kleur. Zoo leest men bij SNELLAERT;

»Zij gingen nog een langen weg
»Al over de groene heiden
»En kwamen voor een kloosterken
»Waar Jezus wilde scheiden."

En hier:

»Zij gingen alzoo rein en kuisch,
»Door Beemden en door Weiden,
»En kwamen aan een Geestijk Huis,
»Daar wil de Bruigom scheiden."

Daar beschrijft de koningsdochter haren schoonen bruigom aldus aan den poortier van het klooster:

»Zijn aenzicht blinkt van 't reinste wit,
»Gelijk de lelie schoone
»Zijn mond, zijn wangen zijn zoo rood
»Gelijk de roos idoone."

En hier:

»Zijn aangezicht is melk en bloed,
»Zijn Hairen zijn van Goude,
»Zijn Wezen is zo wonderzoet,
»Als ooit een Mensch aanschouwde."

JOAN V.

Eene oude prent en een oud lied. Over het lied van *des Soudans dochter* is reeds in het IX[e] deel van den *Navorscher* gesproken, vooral bl. 380. De heer JOAN V. zegt dat zijne prent het jaartal 1519 draagt. Heeft hij wel gezien? Ik zou denken dat er 1819 staat. Want de taal, vooral de spelling, is niet die van het begin der 16[e] eeuw, maar die van de 18[e] of 19[e]. Bovendien, het lied op welks wijze het gezongen moet worden, »o Holland schoon, gij leeft in vreê" bestond in 1519 nog niet, het is een paar eeuwen jonger. Ik meen mij ook te herinneren, dat er omtrent 1819 een boekverkooper JOHANNES SCHEFFERS te Rotterdam woonde en dat bij hem een volksroman en eenige andere dergelijke werken uitgegeven zijn.

P. L. Wz.

Nederlandsche dagbladen. Arend Fokke Simonsz., redacteur van het Dagblad enz. Na de onlusten van 10 mei 1796, door de oproerige kanonniers verwekt, verscheen er een gedicht tot lof dezer oproerlingen. Dit gaf AREND FOKKE SIMONSZ. aanleiding tot de volgende verklaring.

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap.

Aan den raad der gemeente Amsterdam.

Medeburgers!

De ondergeteekende, eerst op gisteren, in handen gekregen hebbende zeker gedicht, betyteld: *tot lof der burgers kanonniers der stad Amsterdam, op het voorval van den* 10 *Mei* 1796, gedrukt by J. WENDEL, Boekdrukker in de Angelierstraat, bij de tweede dwarsstraat, waaronder geplaatst is de naam AREND FOKKE; en hetwelk tevens, met *uitroeping van dien naam* bij den weg uitgeroepen en verkocht werd, verklaart geen auteur van gemelde gedicht te zijn; even zoo min als van alle andere gedichten of geschriften, welke, *onder dien naam*, *op die wijze*, in het vervolg noch zouden mogen verspreid worden; verzoekende dat deze verklaring in de Notulen en in het Dagblad dezer vergadering moge worden ingelascht.

AREND FOKKE SIMONSZ.

Redacteur van het Dagblad van den Raad der Gemeente van Amsterdam.

Amsterdam, den 24 mei 1796.

Dagblad der vergaderinge van den Raad der Gemeente van Amsterdam, 24 mei 1796.

TH. J.

Artur Jonston. Welke aanleiding kan deze koninklijke schotsche lijfarts (*Scotus Medicus regius*) gehad hebben om zijne *Poëmata omnia* in 1642 TE MIDDELBURG te doen drukken? Wie weet iets mede te deelen omtrent dezen dichter en diens betrekking tot Zeeland? Is de *Beschrijving van de natuur der viervoetige dieren, visschen, vogelen* enz. te Amsterdam in 1660 in fol. uitgegeven, van denzelfden?

Middelburg. G. A. F.

Cats, Spaens Heydinnetje. Pozzo. Aan het slot van zijn *Spaens Heydinnetje* zegt CATS, »den vermaerden Schrijver Doktor POZZO wort geseyt in 't Spaens dese Hystorie beschreven te hebben." Wie is POZZO, wat heeft hij geschreven en waar heeft hij deze historie geboekt? Hoe kwam CATS er aan? Had hij die uit eenig boek of was zij hem slechts verteld?

M. M.

Huyghens. Schricklixt of schicklixt. In het *Bibl. Album* van n°. 7 des *Leeskabinets*, dezes jaars, aankondiging van het brusselsch »*Nederlandsch tijdschrift*" door d[r]. DE JAGER, meende de redacteur van het *Leeskabinet* eene drukfout in het opstel van dezen te vinden en las daarom *schickliksт*, ook in navolging van BILDERDIJK. BILDERDIJK was een groot taalgeleerde, dien ik van verre slechts naöoge; maar was BILDERDIJK ook vertrouwd geweest met het Westvlaamsch, Cadzandsch en verwante dialekten, ik meen dat hij over dit onderwerp anders zou gedacht hebben. Nu schijnt het dat hij zich geene rekenschap kon geven van een *schrikkelijk*, in den zin van verbazend, zwijgen en daarom bij HUYGHENS eene drukfout zag.

Ik heb daar nooit aan gedacht, integendeel, ik vind daar niets vreemds in, want wij, Zeeuwschvlamingen, al keuren wij de figuur in den aard niet goed! — gebruiken haar dagelijks en spreken van *ijselijk* mooi, van *schrikkelijk* lief, zoo ook van *schrikkelijk* zwijgen. De stilte, *Openb*, VIII. vs. 1. zou door ons eene *schrikkelijke* stilte genoemd worden. G. P. ROOS.

Huyghens. Schricklixt of schicklixt. De vraag betreft een gedicht van HUYGHENS, dat namelijk uit zijne *Stedestemmen*, waarin hij Amsterdam dus laat spreken:

Gemeen' verwonderingh betaemt mijn' wondren niet,
De Vreemdelingh behoort te swijmen die my siet.
Swijmt, Vreemdelingh, en segt, hoe komen all' de machten
Van all dat machtigh is besloten in uw' grachten?
Hoe komt ghy, gulde Veen, aen 'sHemels overdaedt?
Packhuys van Oost en West, heel water en heel Straet,

Twee-mael Venetiën, waer 's 't ende van uw' wallen?
Segt meer, segt, Vreemdelingh. Seght liever niet met allen:
Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Cairos heerlickheid:
Die schricklixt van my swijght heeft aller best geseit.

BILDERDIJK wilde hier in het laatste vers lezen *schicklixt*. Hij zou dit gewild hebben, al had hij het dialekt van Westvlaanderen en de naburige streken gekend. Want niet daar alleen, maar ook elders, o. a. te Amsterdam, BILDERDIJKS geboorteplaats, gebruikt men *schrikkelijk* als intensivum: men spreekt daar van een vruchtboom die schrikkelijk vol zit, een jas die schrikkelijk lang is enz.

Maar ik geloof toch, met den heer ROOS, dat BILDERDIJK ongelijk heeft. Een *schiklijk* zwijgen is een betamelijk, een voegzaam zwijgen. Dit heeft plaats, wanneer men, na overwogen te hebben wat men doen moet, overtuigd is dat men moet zwijgen: het is een gevolg van verstandig nadenken. Maar HUYGHENS wil iets anders zeggen. Bij den vreemdeling moeten de wonderen die hij hier ontdekt meer dan gewone verwondering wekken, hij behoort te zwijmen, hij moet zeggen — neen hij weet niet wat hij er van zeggen zal, hij heeft er geen woorden voor. Opgetogen van bewondering zwijgt hij. Van zulk een zwijgen nu mag men zeggen dat het een *schrikkelijk* zwijgen is, een zwijgen ten gevolge van verbaasdheid, van schrik. Dit woord derhalve, niet het woord *schikkelijk*, komt hier te pas. *Schicklixt* is ook eenvoudig eene conjectuur van BILDERDIJK: zoo wel in de *Otia* als in de *Korenbloemen* staat *schricklixt*.

P. L. Wz.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Ongenoemd portret (vgl. XVII. bl. 209). Van het door den heer C. KRAMM aldaar beschreven portret is bij mij een exemplaar, waarop door een vorigen bezitter, met eene zeer nette hand is gesteld: JAN BAPTIST HOUWAERT door WIERCX, wat naar mijn oordeel, voor zooverre mij portretten van dezen bekend zijn, veel waarschijnlijkheid heeft. Denkelijk zal dit portret behooren tot een zijner onderscheiden schriften, waarvan wel eenige doch niet alle in mijn bezit zijn; welligt is de heer KRAMM zoo gelukkig, de mij ontbrekende te kunnen inzien.

Nog wil ik hier bijvoegen, dat het mij voorkomt, dat er ook veel gelijkenis bestaat tusschen dit portret en dat van LUBBERT GERRITS, doopschgezind leeraar.

V. D. N.

Daniel Eremita (vgl. XVII. bl. 209). Indien de heer C. KRAMM, wanneer hij zegt: »dat hem *nergens* een EREMITA met den doopman DANIEL is voorgekomen," bedoelt, in werken over schilders of schilderkunst, laat zich zulks begrijpen; doch anders is DANIEL EREMITA zulk een bekend persoon en schrijver, dat hij door VAL. ANDREAS, FOPPENS, SWEERTIUS, BAYLE, SAXE *Onom.* en breedvoerig bij NICERON, *Mem. pour l'Hist. des hommes Illustres*, tom. 29, pag. 31—39 vermeld is. Daar wordt echter geen gewag gemaakt van het door hem beoefenen der schilderkunst.

Het door den heer KRAMM beschreven portret van hem, komt voor, volgens SAXE, *Onom.* t. IV. p. 204, in zijn werk, door GRAEVIUS met eene voorreden uitgegeven, getiteld: *Aulicae vitae civilis libri* IV, *et opuscula varia*, Ultraj. 1701.

Hij werd te Antwerpen geboren omstreeks het jaar 1584, uit protestantsche ouders, doch ging tot de r. k. kerk over, werd na gedane reizen secretaris van den groothertog van Etrurien, en door dezen afgevaardigd naar verscheidene hoven, bij welke gelegenheid hij van den hertog van Saxen en van den prins van Anhalt elk een gouden ketting ontving, waarmede hij, naar het schijnt, op zijn portret is omhangen. Hij stierf te Livorno in 1613 ongeveer 29 jaren oud zijnde, volgens sommigen ten gevolge zijner leefwijze, volgens anderen door vergift.

V. D. N.

Portret van den dichter Bredero, gemerkt H. G. (vgl. XVI. bl. 123). Dit portret staat in het *Groot Lied-boek* van G. A. BREDERO. Amsteldammer 1622. — T' Amsteldam bij CORNELIS LODEWIJK VAN DER PLASSE, obl. In den beschrijvenden catalogus van 7000 portretten van Nederlanders, en van buitenlanders, tot Nederland in betrekking staande, door FREDERIK MULLER (Amsterdam 1853), komt het voor onder n°. 688*a*, doch van achteren onbedrukt. Dat het, zoo als daar vermeld wordt van GOLTZIUS zou zijn is mijne meening ook, ik houd het tevens voor een *ets* van dien meester.

F. O.

Olivier van Noort. De heer F. MULLER beschrijft in zijn belangrijken *Catalogus van 7000 portretten van Nederlanders*, Amst. 1853 8°. onder n°. 3915 één zeldzaam portret van OLIVIER VAN NOORT. In den geschiedkundigen atlas van Rotterdam, in het archief aldaar, berust een ander.

Ten halven lijve, regts, met ringkraag, een dubbele keten voor de linkerborst, waaraan op de regter heup een medaillon met portret hangt in ovaal, met randschrift »OLIVERIUS A NOORT Vltrajectensis Aetat sũ 42. 1601." Zijn borstbeeld verdwijnt gedeeltelijk achter twee wereldbollen. Ter regter zijde in het ovaal een klein perspectief eener zee, waarop een schip zeilt: boven aan in medaillon de bustes van FRANCISCUS DRACUS en THOMAS CANDYSSH.

Onderaan in 4 regels het volgende: »Oliuarius Noortius, qui Oceanum terrae globum circumluentum navi lustravit ex Hollandia sõlvens xvii kal. sextil. CIƆIC XCVIII Roterodamum revectus pridie kal. Sept CIƆ IƆ CI.

Kopergravure, zonder naam, niet slecht gegraveerd.

Hoog 12^1, breed 9^6 ned. duimen.

Weet iemand mij te zeggen uit welk werk dit portret is, of door wien gegraveerd? Mij schijnt het toe wel van CRISPIJN DE PAS te kunnen zijn.

In de niet onbelangrijke verzameling portretten, omstreeks 250 stuks, in de bibliotheek van Rotterdam, berusten de navolgende zeldzame, in dezelfde manier, maar vermoedelijk door een ander meester vervaardigde portretten:

TYCHO BRAHE, borstbeeld van voren, met ringkraag, met mantel en baret in ovaal met randschrift: »Tycho Brahe, Anthonides Dan: Astronom. ob. huius saeculi princ." van onderen twee hemelbollen, op een waarvan hij de linkerhand houdt. Zonder naam. Hoog 9, breed 7^6 ned. duimen. Niet vermeld in W. DRUGULINS *Allgemeiner Portrait-Katalog.* Leipzig 1859, 3 dl. 8°. Zie aldaar n°. 2058—2066.

THOMAS CAVENDISH, borstbeeld links, blootshoofds in geborduurd zijden wambuis met omliggenden kraag, in ovaal, met randschrift: Thomas Candyssh nobilis Anglus aet. suae XXVIII." binnen den rand van het ovaal. Onderaan twee wereldbollen, op een waarvan hij de regterhand houdt, en daartusschen zijn wapenschild. Het portret heeft het nav. vierregelig latijnsch onderschrift: »Hec illa est candide inspector, illustrissimi Thoma Caunayssh (sic) noblis Angli ad uiuum imago; qui ex Anglia 21 Julii 1586 navem conscendens cotum (sic) terra ambitum circum navigauit redijtq in patire (sic) portũ Plimoij 5 Septemb. 1588." Zonder naam. Hoog 10^1, breed 7^5 ned. duimen. Niet bij DRUGULIN vermeld, die zelfs geen enkel portret van hem heeft.

FRANCIS DRAKE, borstbeeld, regts, geharnast, blootshoofds, met schild, waarop eene zee afgebeeld tegen den regter schouder, in ovaal met randschrift: „Franciscus Dracus Nobiliss eques Angliae. Aet. sua 40." Binnen het ovaal, onderaan twee wereldbollen, waarop hij met de linkerhand, waarvan de wijsvinger opgeheven is, rust, met wapenschild tusschen de bollen.

Onderaan de nav. 3 latijnsche regels: Effigies fortiss. Ducis Francisci Draci ad uiuum una cũ delineatione admiranda ipsius navigationis, quã Id. Decemb. 1577 ex Anglia incepit 4°. uero kalen. Oct. 1580 feliciss. absolũ." Zonder naam. Hoog 10^1, breed 7^5 ned. duimen.

DRUGULIN vermeldt een portr. van DRAKE, aet. 42 en een zeer zeldzaam van C. DE PASSE sc. 1598, 4°. maar niet het hier beschrevene: zie aldaar n°. 4830—4833.

Nu is mijne vraag: welk verband bestaat er tusschen het hierboven beschreven portret van O. VAN NOORT, en dat hetwelk bij MULLER onder n°. 3915 beschreven is; is laatstgen. ouder en het mijne eene meer versierde copie; behoort n°. 3915 bij de 3 laatstbeschreven portretten; behooren die 4 portretten bijeen in eenig werk, en zoo ja waar berust dat?

Rott. J. H. S.

Een spotportret of niet? In de meermalen reeds vermelde portretverzameling alhier berust het navolgende portret: Borstbeeld links, ten halven lijve, blootshoofds, met lang haar in krullende lokken, met knevel, breeden nederliggenden batisten kraag, keten over den linker schouder, waaraan een groot medaillon op de regter zijde, in wambuis; in ovaal, onderaan wapenschild van azuur, waarop een zilveren baar beladen met drie bijenkorven van goud met gekroonden helm, met helmdek en tot helmteeken eene vlugt, daarop druiventrossen; alles in randwerk, en daaronder in zeven gegrav. regels:

Nobiliss? Ampliss? Excellentiss? et maxime Strenuus Dn. CHRISTOPHORUS BENDER A BUNENTHAL Ic^tᵘˢ Consiliarius Caesareus et Judicii Francofurti Praetor dignissim? prudentiss? &ª

Hoog 26^2 breed 17^5 ned. duimen.

Zonder naam van graveur of adres, fraai gegraveerd in de manier van P. HOLSTEYN.

Bij J. B. RIETSTAP., *Armorial Général*, Gouda 1861, vind ik in voce BENDER dit zelfde hierboven beschrevene wapen, met aanteekening Annobli 1658, Maison éteinte

1853. Het portret is van dat eerste tijdvak. Is het nu uitgekomen naar aanleiding dier adellijkverklaring? Of zijn die vraagteekens als abreviatiën te beschouwen? Wie is de graveur van het portret? In welk werk te vinden?

In de *Nouvelle Biographie générale* van dr HOEFER, Paris 1863, vind ik evenmin iets van hem als bij DRUGULIN.

Rott. J. H. S.

M. Asinius. In de portretverzameling in de bibliotheek alhier berust een zeer zeldzaam portret van den kardinaal aartsbisschop van Milaan CAROLUS BORROMAEUS. Daar genoemd portret niet vermeld wordt bij W. E. DRUGULIN, *Algemeiner Portrait-Katalog*, Leipz. 1859. 8°, hoewel hij 4 andere portretten van BORROMAEUS vermeldt, volgt hier de beschrijving. Ten halven lijve, links, met gevouwen handen, voor een fraai Christusbeeld (vermoedelijk van zilver) op eene tafel geplaatst, in gepeins verzonken staande. Boven het beeld: »Sic luceat lux vestra coram hominibus. Matthaei V."

Onder aan in 4 regels het volgende onderschrift:

S. CAROLUS Cardinalis BORROMAEUS Archiep. Mediolanensis vere germaneq. depictus. Nascitur 1538. 6 Non. Oct. Obiit 1584 3 Non. Nou. In Coelites relatus 1610 prid. Non. Nou.

M. ASINIUS fecit. S. KLOETING exc. Delft.

Hoog 28^2 breed 20^5 ned. duimen. Niet kwaad, hoewel eenigzins hard gegraveerd.

Daar ik noch bij IMMERZEEL, noch bij KRAMM van dezen graveur melding gemaakt vind, is mijne vraag: was ASINIUS een nederlandsch kunstenaar, of was hij een bloedverwant van JOH. BAPT. ASINIUS, den italaanschen regtsgeleerde, die te Pisa en te Florence in de laatste helft der 16 eeuw professor in de regtsgeleerdheid geweest is? Is hij inderdaad een Italiaan, in welk werk is dan het hier boven beschrevene portret te vinden? Het adres van S. KLOETING er op komt mij vreemd voor.

Rott. J. H. S.

Portretten der plenipotentiarissen op het congres van Munster. De heer C. KRAMM zegt in zijn verdienstelijk en belangrijk werk: *De Levens en Werken der Holl. en Vlaamsche Kunstschilders enz.* in voce *Pieter Holsteyn*. »Nog zegt IMMERZEEL: zoo kent »men van hem — altijd meenende van den »oude — de portretten der plenipotentia»rissen op het congres van Munster, in »26 bladen."

»Daar ik al het bovenvermelde bezit, ben »ik in de gelegenheid, dienaangaande eenige »teregtwijzing te kunnen doen.

»Het laatstgenoemde, hoogst zeldzame »werk bestaat bij mij uit 42 portretten, bij »ROMBOUT VAN DER HOEYE uitgegeven, en »nimmer is mij een exemplaar voorgeko»men met meer dan 26 portretten, en bij »die alle zijn er slechts vijf door HOLSTEYN, »zeer middelmatig, gesneden; het geheel is »eene zamenvoeging van onderscheiden »meesters, doch de meeste uit de Vlaam»sche school."

In de bibliotheek van Rotterdam berust van het hier bedoelde werk, ook een exemplaar met 42 portretten, maar zonder gedrukten titel; op het schutblad staat geschreven door eene niet zeer oude hand: »Portraits des Ministres plenipotentiaires »pour le Traité de Westphalie assemblés »à Munster 1648." Is dit welligt de »titel?

Daar nu de heer KRAMM evenmin den gedrukten titel opgeeft, is mijne vraag: heeft dit werk nimmer een afzonderlijken titel bekomen? Denkelijk wel; hoe is die?

De heer KRAMM zegt, het werk is bij ROMBOUT VAN DER HOEYE uitgegeven; maar waaruit blijkt dit? Omdat onder 9 portretten ROMB. V. D. HOEYE exc. staat?

Onder 4 andere staat daarentegen ABRAH. VAN WAESBERGEN exc. en onder de overige niets: die kunnen even goed door WAESBERGEN als door V. D. HOEYE uitgegeven zijn.

Hoe komt nu dit werk aan twee verschillende uitgevers en nog wel aan een ABRAH. V. WAESBERGEN in Amsterdam, zoo als een der platen vermeldt? Van deze bijzonderheid vind ik niets in de anders zoo belangrijke bijdrage van d^r^. A. M. LEDEBOER, *Het geslacht van Waesberghe*. Wie is die ABRAH. VAN WAESBERGE? Vermoedelijk niet dezelfde, die in genoemd werk bl. 104 vermeld wordt, maar welligt dezelfde die de onderaan op bl. 105 vermelde platen heeft uitgegeven?

Daar ik nu, vooral wat het portret van H. PAUW en van J. VAN DER BURCH, door P. HOLSTEYN gegraveerd, betreft, de meening van den heer KRAMM niet kan deelen, »als zeer middelmatig gesneden", is bij mij twijfel ontstaan of misschien de exemplaren met 42 portretten nog verschillend zijn; de *hooge zeldzaamheid* van het werk volgaarne aannemende, vind ik vrijheid, mijn exemplaar meer uitvoerig te beschrijven, vooral daar ik meer portretten van HOLSTEYN daarin vind dan door den heer KRAMM zijn opgegeven.

1. D^s. FABIUS CHISIUS. P. HOLSTEYN sculpsit.
2. » JOANNES CRANE. C. V. DALEN sculpsit.
3. » J. M. comes DE LAMBERG. Ontwijfelbaar van P. HOLSTEYN.
4. » J. L. comes DE NASSAU. P. P. HOLSTEYN sculpsit.
5. » M. comes DE TRAUTMONSTORFF. P. P. HOLSTEYN sculpsit.
6. ISAACUS VOLMARUS. ROMBOUT VAN DEN HOEIE excudit.
7. JOANNES CUYERMANS.
8. JOSEPHUS BERGAIGNE.
9. D^s. CASPARUS DE BRACAMONTE.
10. » A. S. comes DE LA ROCHE.
11. HENRICUS D'ORLEANS.
12. ANTONIUS DE BRUN.
13. D^s. CLAUDIUS DE MESMES, Comes d'Avaux.
14. » JOH. OXENSTIERNA.
15. » J. ADLERUS SALUIS. P. NOLPE, sculpsit.
16. SCHERINGUS ROSENHANE.
17. FRANCISCUS DE ANDRADA. ROMBOUT VAN DER HOEYE excudit.
18. D^s. LUDOVICUS PEREIRA DE CASTRO. P. D. BAILLIU sculp.
19. » CLAUDIUS DE CHABO. P. DE BAILLIU sculp.
20. » GEORGIUS CHRISTOPH: Liber Baro ab ELASLANG. J. SUYDERHOEF sculp.
21. » JOHAÑES ERNESTUS PISTORIS. P. P. HOLSTEYN fc.
22. WOLFGANGUS CONRADUS A THUMSHIRN. ROMBOUT VAN DE HOEYE exc.
23. D^s. JOANNES LEUBER. P. DE BAILLIU sculpsit. ABRAH. VAN WAESBERGEN exc. Amsterd.
24. » ALOYSIUS CONTARENO.
25. FRANCISCUS GUILIELMUS episcopus Osnabrugensis.
26. HUGO FREDERICUS D^s. in et ab ELTS.
27. HUGO EVERHARDUS CRATZ. ROMBOUT VAN DEN HOEYE Excudit.
28. PHILIPPUS STREUFF A LAWENSTEIN. ABRAH. VAN WAESBERGEN Exc.
29. JOHANNES comes IN SAYN & WITTGENSTEIN.
30. ADOLPHUS GUILIELMUS A CROSIEG. ROMBOUT VAN DEN HOEJE Exc.
31. JOANNES VULTEIUS. ROMBOUT VAN DEN HOEIJE exc.
32. JODOCUS CHRISTOPHORUS KRESS. ROMBOUT VAN DEN HOEYE exc.
33. CHRYSÓSTOMUS COLER. ROMBOUT VÃ DEN HOEIJE exc.
34. BARTHOLDUS A GENT.
35. JOHANNES A MATENESSE.
36. HADRIANUS PAUW. G. TER BURCH pinxit. P. HOLSTEYN sculpsit. A. VAN WAESBERGEN excudit.
37. FRANCISCUS à DONIA.
38. GUILELMUS RIPPERDA.
39. ADRIANUS CLANT A STEDUM. ROMBOUT VAN DEN HOEJE excudit.
40. JOHANNES DE KNUYT.
41. GODARTUS A REDE. J. SUYDERHOEF sculp. A. VAN WAESBERGE excu.
42. D. JACOBUS VAN DER BURCHIUS. G. TER BURCH pinxit. P. HOLSTEYN sculpsit.

Hieruit blijkt dus dat in dit exemplaar 7 portretten van P. HOLSTEYN te vinden zijn.

Rott. J. H. S.

TAALKUNDE.

Lone, lonekens (vgl. XVII. bl. 311). Ik deed t. a. pl. eene vraag naar dat woord, dat ik met den besten wil der wereld niet anders lezen kon, Nu zie ik, dat het *louekens* zal moeten zijn, en dan beteekent het tuintjes. Den *hof* is in Zvl. en bij CATS, wat de Holl. *tuin*, de Vlamingen *lochtiink* noemen.

In de *Cronycke* van DESPARS vind ik, dat zij (de bende van proost BERTHULF, de moordenaars van KAREL den Goeden) ook 's graven hofmeester dood sloegen en zijn lijk sleepten door aalmoezeniers TAMMAERTS huis »ende in die loove ('t welk doen s princen hof was)" later: dat zij »*die loove* s princen huus" enz. bezetteden.

G. P. ROOS.

Naamsoorsprong van Antwerpen (vgl. II. bl. 183; III. bl. 172; Bijbl. 1855, bl. cviii).

Al het geschrevene t. a. pl. komt mij ten eenenmale onnatuurlijk voor. Behalve Antwerpen vindt men in het land van Cadzand eenen Antwerperpolder; de heer J. H. VAN DALE heeft òf in *Cadzandria* (jaarboekje), òf in de *Bijdragen, inzonderheid voor de geschiedenis en oudheidkunde* (ik ben buiten staat nadere aanwijzing te geven waar) voldingend aangetoond, dat Antwerpen is an- of aan-werpen, op-werpen, land dat de zee of de rivier aangespoeld heeft. In prof. A. KLUITS *Hist. Crit. Comit. Holl. et Zeel.*, t. I. p. II. p. 123, 155, leest men dat graaf PHILIPPUS (van den Elzas, 17[de] vl. graaf) ten jare 1167 die van Sint Baaf te Gend de tienden hergaf van Rodenburg, Wulpen en Cassant, tam de *morlant*, quam de *werplant*. Wij hebben dus hier mor- of moer-land, bezinksel, tegenover werp- of aangespoeld, aangeworpen land. Doch in een koopbrief van het leen genaamd *Ontelede* of *Hontelede* (Honte en Lede zijn veelzeggend!) verleden 1 sept. 1629 »Mher »JOSEPH DE BAENST, filius GUY houdt te leen »groot 18 m̃ (gemeten) $3^1/_2$ R landts, luttel »meer ofte min, ligghende in diuersche pol- »ders Ende parcheelen, met de thwee ende »tzeuentichste deel van de manschepen, »schorren ende aenwerpen."

G. P. ROOS.

Vorming van het meervoud. Onze zeeliedèn maken het meervoud van een aantal woorden met *s*, welke wij in dat geval op *en* zouden laten uitgaan, b. v. *loopstags, boelijns;* vooral van woorden op *ing* uitgaande, b. v. *betings, gordings, seizings, vullings, warings.* Wie kan mij de reden daarvan opgeven?

M. M.

Crepels. Crepelstraat. Crepelsgilde. In de, helaas overledene, *Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid voor Zeeuwschvlaanderen*, van JANSSEN en VAN DALE (dl. V. bl. 204) plaatste ik het volgende: »In een omlooper van Aardenburg vond ik een straat vermeld als de Crepel-straat. Ik vertrouwde de lezing niet en vergeleek zooveel mogelijk met ander schrift. Dit doende vond ik het Crepelsgilde en als opheldering »den Disch." Hieruit schijnt te volgen, dat het Crepels-gilde in verband stond met »den Disch", eene instelling tot onderhoud der weezen bestemd en aldus genoemd omdat deze instelling voor der weezen onderhoud, de kleeding uitgezonderd, zorgde. Deze Crepelstraat kan haren naam òf aan 't gilde, òf aan 't gildehuis ontleend hebben. Doch wat beteekent de naam Crepels?"

De redactie teekent er op aan: »Ook te Sluis was in vroeger eeuw eene Crepelstraat, zij liep uit enz. *met een bogt of kronkel* naar enz. Kan deze rigting ook de aanleiding geweest zijn, om der straat haren eigenaardigen naam te geven? Zoo niet, dan denken wij liefst aan een' geslachts- of familienaam CREPEL. — Te Utrecht is eene Kreupelstraat." Dit laatste vermeldt de redactie welligt omdat crepel, krepel Z.vl. en Catsiaansch voor kreupel is.

Hiervan den naam van het gilde te willen afleiden is, dunkt mij, gezocht, omdat te Sluis de straat *bogtig, kronkelend* was? Krepel zou dus ook krom zijn? fiat. Later ontdekten we te Oostburg mede eene Crepelstraat (aldaar verkeerdelijk Coepel straat gelezen) en in der daad ook deze loopt krom. Aan een familie- of geslachtsnaam Crepel te willen denken en wel te gelijk te Aardenburg, Sluis en Oostburg is niet minder gezocht. Te Gend is een oud gilde of genootschap ten behoeve der weeskinderen, de *kulders* geheeten; kan daaruit *Crepels* ontstaan zijn, of omgekeerd? In ieder geval blijf ik vragen; wat beduidt *Crepel?*

G. P. ROOS.

Handhoefdende. In een stuk van 28 maart 1533 ontmoette ik meermalen *hanthoefdende* voor *liggende, grenzende* of *palende.* „Ic GHEERAERT VAN YSEBRANT kenne en lijde, dat ic houdende ben van.... een leen *'t goet te moere* in *Sinterniclaus in Waes* groot 66 bundren lants: te wetene: elf bunders 2 gem. ligghende neffens een, *hanthoefdende* oost tsheeren strate, west J. VAN HAVERE, zuut en noort dhorie van...."

Moeten wij bij dit *hanthoefdende* denken aan *handhaven* in den zin van *houden?*

F. CALAND.

Een paar nieuwe woorden. Achterlaadgeweer: dit onlijdelijk wanschepsel is veroordeeld; de Vlamingen schrijven *naaldgeweer*, zou dit woord niet bruikbaar zijn?

De heer J. H. VAN DALE heeft in zijn schoolboekje *Zeeland* het woord *poldereiland.* Is dat eene nieuwe zamenstelling; of is het woord vroeger bekend geweest?

Nog een ander woord schiet mij te binnen. In Vlaanderen zie ik op een paar spoorwegen *viaduc:* zelfs in de nabijheid van dien te Aeltre, eene vlaamsche gemeente staat eene herberg met het fransche uithangbord *Au viaduc.*

De benaming is wel aardig, het is eene nabootsing van *aquaduct* (waterleiding): dus *wegleiding;* doch welken naam draagt zulk een werk in Holland? 't Is een gemetselde boog op plaatsen waar de spoorbaan door een heuvel gegraven is en waar eene brug over geslagen is, ten dienste van eenen over den heuvel liggenden dwarsweg. Bij Oosterbeek zag ik eene eenvoudige houten brug over den spoorweg liggen dus ook een *viaduct.*

G. P. ROOS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van Swrijters. JAN SWRIJTERS, eerst secretaris, vervolgens drossaart en burgemeester van Steenbergen, tr., 9 maart 1725, CATHARINA MARIA VAN KINSCHOT, geb. 9 maart 1695.

De familie SWRIJTERS, te huis behoorende in de baronij van Breda, zou gevoerd hebben in goud een bijenkorf, au naturel, omgeven door 5 bijen. Men vraagt of het opgegeven wapen werkelijk aldus door gemeld geslacht gevoerd is.

F. O.

Des Villattes (vgl. X. bl. 50, 110; XV. bl. 290. 356; XVII. bl. 81, 151). In het geslachtregister der adellijke familie VAN HEECKEREN komt voor R. B. W. VAN HEECKEREN, heer van Molecaten, geb. 1721, huwt 1 augustus 1758 met HENRIETTA VAN LINTELO, dochter van ARNOUD WILLEM TIJMEN VAN LINTELO en ELISABETH DES VILLATTES. In een oud officiersboekje van 1765 staat een kapitein J. VAN ECK VAN PANTHALEON, kommandant eener lijfkompagnie cavalerie in Gelderland, naar hem genoemd, in garnizoen te 's Hertogenbosch, benoemd 25 augustus 1759.

Middelburg. W. A. H. G.

Familie Scheidius (vgl. XVII. bl. 63, 120, 190). Tot heden is mij gebleken, dat JOHANNES PHILIPPUS SCHEIDIUS eerst predikant te Otterloo en later te Wageningen, in 1766, en zijne echtgenoot SOPHIA VAN MAANEN 8 augustus 1763, *beide* te Wageningen zijn overleden; en dat zij eene dochter hadden, PETRONELLA HENDRIKA geheeten, eerst gehuwd met den heer PIETER HENDRIK VAN TEYLINGEN, later met den heer ...., BUYS. Op mijne beurt vraag ik, tot het aanvullen van familie-aanteekeningen, een antwoord op de volgende punten:

1°. Den juisten datum van het overlijden van d[s]. J. P. SCHEIDIUS, in 1766 te Wageningen overleden.

2°. Waar en wanneer hij en zijne echtgenoot S. VAN MAANEN geboren en gehuwd zijn.

3°. Waar en wanneer hunne dochter PETRONELLA HENDRIKA geboren, gehuwd en overleden is.

4°. De namen harer kinderen uit hare beide huwelijken (inzonderheid die uit het huwelijk met den heer BUYS) en wanneer zij geboren werden.

5°, Waar en wanneer P. H. VAN TEYLINGEN overleed.

6°. Eene juiste beschrijving met de kleuren van de geslachtwapens SCHEIDIUS, VAN MAANEN en BUIJS.

7°. Of de heer BUIJS vóór of na dit huwelijk, andere huwelijken heeft aangegaan en wanneer?

Deze vragen worden ter beantwoording ten zeersten aanbevolen door

X.

Geslacht Bogaert (vgl. XVI. bl. 282, 348; XVII. bl. 120).

Te Delft teekende ik in der tijd uit het doopboek aan:

Mr. W. POUS, schepen van Zieriksee, ondtr. 30 jan., geh. 17 febr. 1700 te Delft met CECILIA ELIZ. BOOGAERT *van Alblasserdam.*

Mr. DIRK VAN GROENEWEGEN VAN DER MAADE, ondtr. 23 oct., geh. 3 nov. 1700 te Delft met ANNA MARIA BOOGAERT VAN BELOIJS.

Goedereede. F. CALAND.

Van Oosterhout (vgl. XVII. bl. 153). In een boek met geteekende wapens, vind ik een wapen van OOSTERHOUT, zijnde van zilver met 3 wassenaars, 2 en 1, van sabel. Ofschoon dat boek veelal wapens van geldersche, zoo adellijke als burgerlijke, geslachten bevat, blijkt niet of dit wapen door de tielsche familie van dien naam is gevoerd. V. D. N.

Van Eck van Panthaleon (vgl. XVII. bl. 153). Uit eene ms.-genealogie VAN ECK VAN PANTHALEON, in mijn bezit, blijkt de volgende afstamming:

GERARD V. E. V. P., geb. 16 maart 1607, kanunnik van St. Pieter, enz., st. 30 apr. 1645, tr. 10 febr. 1633 MARIA JUSTINA QUAAT VAN WICKRAAT. Hun zoon:

BERTRAM V. E. V. P., geb. 10 nov. 1633, bel. met de ridderhofstad Groenewoude gen[d]. Woudenburg, st. te Weurth 7 aug. 1680, ald. begr. Tr. 1656 WILHELMINA GLIMMERS, hertr. te Nijmegen 4 aug. 1661 ELIZABETH

LEEUWENS, wed^e^. JOHAN DE GLIMMER, d^r^. van JACOB burgem^s^. van Nijm. en SIBYLLE VAN DER LINDE; zij kocht wed^e^. zijnde de baronij van Gendt en st. 21 dec. 1686. Uit dit 2e. huwelijk:

DIEDERIK V. E. V. P., geb. 28 mei 1673, vrijh^r^. van Gendt en Erlecum enz., tr. te Nijm. 14 junij 1691 CATHARINA FAGEL, d^r^. van NICOLAAS h^r^. van den Ouden Tempel en ELISABETH ROBBÉ; hij hertr. met GLAUDINA GROENENDIJCK en later met ELISABETH bar^e^. van Diest en st. te 's Gravenhage 19 dec. 1711, begr. te Gendt. Zijne kwart. ECK, RUYSCH, HONDELING, DIEMEN, QUADT, FLODORP, MORGAN, MERODE—LEEUWENS, BUYTENDIJCK, LESIER, VAN DER LINDEN, VAN DER LINDEN, HOLLAND, BUYS, CLAER.

Wenscht T....n nog meer inlichtingen, ik ben bereid ze hem te geven.

TH.

Geslacht Kievit (vgl. XVI. bl. 282; XVII. bl. 119). Ik wenschte nog het volgende te weten:

1°. Is de bovenste balk lazuur of goud?

2°. Zijn die kruisjes geplaatst op de lazuren of op de gouden balken?

3°. Van welke kleur of metaal zijn die (S. Andries?) kruisjes?

4°. Zoo het E. eenigzins mogelijk is, eenige genealogische fragmenten dier familie KIEVIT.

Z.

Geslacht Cabeljau (vgl. A. R. XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88, 149, 217, 279, 349; XVII. bl. 87, 119.) In eene fransche genealogie der fam. DE GRUYTHERE vond ik, nog belangrijk voor Zeeland:

ADOLPHE DE GRUYTHEERE grand bailly du pays de Waes 1579, ép.

1°. MARGUÉRITE CABILLAU fille de PIERRE.

2e. ISABEAU ALLARD, fille de GAUTIER, morte s. p. (sans postérité).

Enfans du premier lit:

a. ADRIENNE, ép. PHILLIPPE STEELAND Seign^r^. de Nederhasselt † 9 nov. 1620.

b. CHARLES DE GRUYTHEERE Seign^r^. de Biezelinge, ép.

MARIE LE POIVRE, fille de LOUIS, chevalier et ISABEAU DE LA LAING.

---

1. ISABEAU, ép. EMANUEL DE COURTEVILLE, seign^r^. de Laeke:
2. FLORENCE, ép. CHARLES DEYNART seign^r^. de Wanneghem;
3. PHILIPPE.
4. ALEXANDRE seign^r^. de Biezelinge, ép. MADELAINE HOETS [LOETS] fille d'ADR^n^. et de DIANE DE GRUTHERE.

GUILLAUME DE GRUYTHERE seign^r^. de Biezelinge, ép.

MARIE DOROTHÉE DE LA FAILLE fille de JEAN MARTIN baron de Nevele et de MARIE mad^e^. de Barry, dame de Tilley.

ANNE MARIA GABRIELLE DE GRUYTHERE dame de Biezelinge, ép. MARTIN FRANÇ. JOIGNY DE PAMELE seign^r^. de Linde.

Hoe kwam die CHARLES DE GRUYTHEERE aan de heerlijkheid Biezelinge, »een goet Zeeuwsch leen" zegt SMALLEGANGE? Wie waren vóór en ná zijn geslacht heeren van die heerlijkheid?

Goedereede. F. CALAND.

Geslacht van Leeuwen. Eene, ik meen, nog tegenwoordig bestaande familie VAN LEEUWEN voerde vroeger voor haren geslachtsnaam nog eenen naam en heette dus . . . . . . VAN LEEUWEN.

Kan een der lezers van den *Navorscher* mij dien naam ook mededeelen, en wil hij er zich wel eenige moeite voor geven?

Het door mij bedoelde geslacht voert tot wapen: in goud, een boom (of boomstam) van sinopel, staande op een grond van dezelfde kleur, vergezeld van twee elkander aanziende klimmende leeuwen van keel, (links en regts geplaatst van den boom welken zij met hunne voorpooten raken). Helmteeken: een uitkomende leeuw van keel. Dekkleeden: goud en keel.

Geslacht Jamin. Aan bezitters van naamregisters van de officieren verzoek ik ten vriendelijksten, voor mij in hunne jaargangen te willen opzoeken: tot welk jaar in die boekjes voorkomt de (in 1739 bij het regiment Pallandt dienende) luitenant der infanterie JAMIN, alsmede tot welken rang hij geklommen is, en hoe zijne voornamen of voorletters waren. v. P.

Carpentier, histoire de Cambrai. In het bekende werk van JEAN DE CARPENTIER, *Histoire de Cambray et du Cambresis*, uitgegeven in Leiden 1664, verdeeld in vier afdeelingen of twee deelen, komt herhaaldelijk voor (o. a. pag. 93 van de 4^e^ afdeeling), dat de schrijver voornemens is nog een derde deel uit te geven, waarin extracten zullen voorkomen van door hem gevonden charters. Heeft dit deel werkelijk het licht gezien? Zoo ja, waar zoude men een exemplaar kunnen vinden?

Bestaat er ook een dergelijk werk over Artois? de N.

Geslacht de Neufville. Ieder die eenige bijdrage tot de geschiedenis, en genealogie van deze familie, thans te Amsterdam woonachtig, kan leveren, zoude mij zeer verpligten, zulks aan het adres aan de Redactie bekend te willen inzenden.

de N.

Geslacht du Bois (vgl. XVII bl. 31). D[s] PETRUS DU BOIS trouwde te Rotterdam 18 junij 1670 ELISABETH KORFF. — Zij was eene zuster van PIETER KORFF te Rotterdam, die gehuwd was met MARIA VAN WYNOXBERGEN, ouders van ADRIANA KORFF, echtgenoot van CORNELIS COSTERMAN (die te Rotterdam 16 sep. 1690 stierf).

D[s] PETRUS DU BOIS was dus de oom van COSTERMAN, zoo als ook blijkt op bladzijde 11 van het »*Waerachtig verhael van het gepasseerde te Rotterdam* etc. Rotterdam bij GERARD VAN WIJEN, 1691 4° (zie TIELE *Bibliotheek* van *Pamfletten* n° 9229).

Het wapen van KORFF is mij onbekend; ik zou het echter gaarne willen weten en herhaal dus de vraag van V. D. K., of iemand dit kan opgeven. —

Wat de namen der ouders van ELISABETH KORFF aangaat, deze zijn mij voor als nog onbekend, zoo mede hare geboortedatum; later hoop ik echter gelegenheid te hebben een en ander te kunnen opgeven.

F. O.

Wapen van Houdyck. Hoe is het wapén van CORNELIS HOUDYCK, schepen van Montfoort, gehuwd te Rotterdam 22 mei 1656, met HILLEGONT HOGENDYCK, wed[e] JOHANNES VAN TEYLINGEN?

F. O.

Wapen van van Anckeren. Welk wapen voerde d[s]. HENRICUS VAN ANCKEREN, predikant te Vreeswijk, gehuwd 26 februarij 1675, met CORNELIA VAN DER DUSSEN, wed[e] PIETER VAN COPPENOLLE?

F. O.

Genealogische kwartierstaten. Vele inteekenaren op de *Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche geslachten*, uitgave C. VAN DOORN & ZOON te 's Gravenhage, wenschen door middel van dit tijdschrift aan de redactie van genoemde *kwartierstaten* in overweging te geven het groote nut, dat er voor de liefhebbers van genealogie in gelegen zou zijn wanneer zij jaarlijks een register in alphabetische orde, te beginnen met het eerste jaar der uitgave, bij genoemd werk gaf. In dit register zouden *al de* in iederen staat voorkomende familienamen met hunne voornamen moeten worden opgenomen; behalve het groote gemak hiervan, zou er de waarde van dit werk tevens niet weinig door verhoogd worden. Een formaat gelijk aan dat der *kwartierstaten* zou verkieselijk zijn.

M.

Geslacht Winderlinck. In het *Armorial* van RIETSTAP vindt men het wapen eener brabantsche familie WINDERLINCK, zijnde: Ecartelé, aux 1 et 4 de gueules au levrier assis d'argent, colleté d'or; aux 2 et 3 d'argent au rosier de sinople fleuri de trois roses mal-ordonneés de gueules.

Wie kan mij iets omtrent dit geslacht mededeelen? Behoorde daartoe CHRISTOFFEL WINDERLINGH, in 1694 secretaris van Ophemert?

TH.

Vraag naar een wapen. Doorsneden: I sabel, dubbele arend van zilver: II effen goud.

Welke familie voerde het?

TH.

Geslacht Bax. (vgl. A. R.; XIV bl. 247; XV. bl. 251, 317; XVI. bl. 153, 320; XVII. bl. 218). JAN BAX MATTHIJSE wordt t. l. a. pl. genoemd oudraad, doch door het daarachter gestelde (sic) blijkt, dat aan die benaming wordt getwijfeld; maar de namen van Oudraad en van Vroedschap waren te Dordrecht synonym en BAX komt ook als zoodanig voor op de lijsten bij BALEN, *Dordrecht*, zie bladz. 345, en vervolgens op bladz. 901 op de lijst van de oudraden, die in 1672 op nieuw die bediening aanvaardden onder den naam *Capiteyn* BAX, doch op bladz. 905 van de lijst der namen van de h. h. *Oudt-Raden* heet hij wederom JOHAN BAX MATTHIJSZ.

V. D. N.

Crane. Wie heeft de goedheid mij het familiewapen van CRANE, in 1668 burgemeester te Middelburg, op te geven?

Boxel en de Condé. Wie heeft de goedheid mij het noodige ter aanvulling van dagteekening van geboorte, trouwen en overlijden van CORNELIS BOXEL en MARIA DE CONDÉ, zoo ook van hun beider ouders op te geven? Alle verdere aanteekeningen omtrent deze familie zullen bijzonder welkom zijn aan

J. C. VAN WIJK.

Het wapen van Portugal en van Poortugaal. Het wapen van het koningrijk Portugal is van zilver, beladen met vijf schildjes van azuur, geplaatst in den vorm van een kruis, elk beladen met vijf *besans*

van zilver; het schild omgeven door eene *bordure* van keel, beladen met zeven kasteelen van goud.

Men wil dat de gemeente Poortugaal hieraan haar wapen ontleent.

A. J. VAN DER AA, deze al of niet koninklijke herkomst onbesproken latende, geeft in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, deel 9, bl. 240, het wapen op, als: *een schild van azuur, met vijf schildjes van zilver, geplaatst in den vorm van een kruis, ieder beladen met een gouden penning, hebbende in het midden eenen zilveren dobbelsteen, met de vijf oogen zigtbaar.*

Het wapenboek opslaande van de nederlandsche gemeente-wapens, getrokken uit het officiële register, bij het ministerie van justitie te 's Gravenhage bewaard, door mr. W. J. baron D'ABLAING VAN GIESSENBURG, raad-adviseur voor de afd. adel, ziet men dat het wapen van Poortugal heel wat verschilt met de opgaaf van V. D. AA. Hier is het schild van *keel*, met vijf schildjes van *goud*, geplaatst als een kruis, ieder beladen met vijf achtpuntige *sterren* van *azuur*.

Wanneer een van beide opgaven onjuist is, zou ik hiervan het meest verdenken de laatste. Niettegenstaande het *officiële register*, waarnaar het wapenboek van den heer D'ABLAING bewerkt is, zijn er vele onnaauwkeurigheden in, die zoowel aan sommige plaatselijke besturen, als aan den hoogen raad van adel moeten geweten worden. De verkeerde inlichtingen en opgaven van de eerste, werden door den raad niet genoeg kritisch onderzocht en overwogen ([1]), alvorens de »bevestiging" uit te reiken.

F. O.

Geslacht Hopman. Van waar is dit geslacht afkomstig? In vroegere tijden heeft er een bisschop van dien naam geleefd, wiens wapen, bestaande uit drie duiven, drie posthorens en drie zwaarden, vóór de fransche overheersching in de Hooglandsche kerk te Leiden gehangen heeft.

Ook in Arnhem moet op een schild boven eene der koperen kerkkroonen een wapen gestaan hebben met den naam HOPMAN. Wie is in staat hieromtrent eenige bijzonderheden te geven?

MENGELINGEN.

Had Venus zwart haar en zwarte oogen? (vgl. XVII. bl. 95). Wanneer A. L. T. A. den tekst der *Belle Hélène* openslaat, kan hij de godin der liefde daar vermeld vinden als »Venus la blonde;" van de kleur harer oogen wordt daar niets gerept.

Een zeemansbrief, 1761 (door HANSEN [1]) medegedeeld). Amsterdam, de 2e december 1761. Ehrwerde Mutter, Broder en Süsters, heb de Ehre om In hiermede te berichten, dat ik de 22 Novembr gelükkig gesont en behouden in Tesel (Texel) en den 29e tot Amsterdam sein gearivirt en hoop dat sey te häus alle gar mach gesunt en in good welstant moch wesen, was het anders het saud meij led wesen. Hir mede send ick an mein lieben Mutter een Kleyn Swarte Jonge, is genannt JAN DEO: vorsück dat mein lieben Mutter will im van de winter latten school gaan en den in de sommer laatten schaappen en goosen (ganzen) Hord (hoeder) wesen en anders vor in lop jong heben. En in dien mijn lieben Mutter hem nich wil hebben, kan sie hem int frujaar met de smak (smakschip) weder oversenden. En ick vorsück dat sey hem niet schlecht behandelt, want het is mijn Eygen Junge. Mein lieben Mutter draag voor al sorg voor mijn swarte Jonge JAN DEO en lat hem schol gaen, ick sall alles wer betaellen. En schreib mei mar om alles wat sie noedig heb, ik sal het In stürn als dar Gelegentheit is, mar om vor mein te heus te kommen, dat kan ich selfs nich weetten hoe dat het noch looppen wilt. — Verblijve In liefe sohn en broder MOCHYCH EBEN.

An de Wittwe van Ebe Jensen in Tinnum op Eylent Silt. Hierby een swart jong.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders.

I.

»C'est surtout dans la métairie que le »caractère hollandais s'est bien manifesté. »Là règnent, avec la propreté, le bien-être »et le confortable, l'intelligence, l'ordre et »l'activité, ces trois précieuses qualités qui »out su faire des habitants de ce petit coin »de terre, qu'on nomme la Neerlande, un »peuple à la fois grand par l'industrie »et par l'agriculture" (A. JAL, *L'exposition » Universelle de* 1867, p. 60).

II.

»Aussi les hollandais sont-ils des gens »prudents, très prudents" (Ibid. p. 61).

---

[1]) *Das Schleswigsche Wattenmeer*, p. 218.

[1]) Vgl. ook ten bewijze hiervan J. TER GOUW. *Studiën over Wapen- en Zegelkunde*, bladz. 72.

III.

»Avant de quitter la cave, regardez donc »dans ce petit cour, là bas, cette boule »solitaire qui, a l'air de bien s'ennuyer. »C'est un fromage fabriqué à Schiedam, »Schiedam la ville des bons fromages, le »Neufchâtel, mais en même temps et sur»tout le Cognac des Pays Bas. Quel bon »genièvre!.... Goûtez- en plutôt et vous »verrez" (Ibid. p. 62).

IV.

»Il ne nous reste qu'à remercier du plus »profond de notre coeur l'aimable fermière »qui, à défaut de connaissance de notre »langue, possède cette grâce hospitalière »qu'on rencontre presque toujours dans les »métairies neerlandaises" (Ibid).

V.

»Les Hollandoises sont assez sociables »pour faire l'amusement d'un honnête »homme" (SAINT-EVREMONT, *Oeuvres mêlées*, »4°. p. 205).

VI.

»Le Hollandais est très-doux et très»agréable dans la bouche des belles Hol»landoises qui le parlent bien" (RICHELET, *Dictionnaire de la langue françoise).*

H. TIEDEMAN.

Zonderlinge opdragten (vgl. A.R.; XVI. bl. 287, 382; XVII. bl. 64). Eene opdragt aan Christus plaatste de portugeesche geestelijke TEODORO DE ALMEYDA voor zijn werk, waarvan ik het oorspronkelijke niet ken, maar wel de vertaling in het Spaansch, welker titel luidt: *El hombre feliz, independiente del mundo, y de la fortuna, ò arte de vivir contento en qualquier trabajos de la vida.* 5e ed. Madrid. 1787. Hij begint:

Señor.

A solo vos, Dios mio, crucificado en el saludable leño, es à quien postrado en tierra debo dedicar mi trabajo y mis deseos. Vos fuisteis entónces la primera y unica fuente de nuestra felicidad: felicidad futura para despues de la muerte por la vista de vuestra cara gloriosa; y felicidad presente en esta vida por la consideracion de vuestro rostro amorticido etc.

Na den inhoud en de strekking van zijn werk nog al breedvoerig te hebben opgegeven, eindigt hij aldus:

Señor, Vos sabeis que en ninguna otra cosa he pensado tanto, y que no he reservado las pocas fuerzas que me conservasteis, sino que las he procurado aplicar para salir bien de esta empresa; pero todo serà en vano, si vuestra interior palabra no acompaña à mi miserable voz. Aceptad, pues, mis deseos, aun quando sea inutil la obra.

De reden waarom hij het werk door deze opdragt laat vooraf gaan, vermeldt hij in eene aanteekening.

»Esta obra, cuyo objeto principal es que la virtud triunfe del vicio, y la moral evangelica de la filosofia mundana, exige de justicia dedicarse al Autor de la moral christiana nuestro Señor Jesu-Christo, que la sellò con su sangre.

Oostindië. Zou de heer V. D. N. mij kunnen mededeelen, waar voorhanden is het werkje, getiteld: *Naamboekje van de WelEd. Heeren der Hooge indische regering, gequalificeerde persoonen enz.*, uitgegeven te Amsterdam bij GERRIT BOS, boekverkooper, Kalverstraat bij de Kapel 1725 (zie *Nav.* XVII. bladz. 72)? Men zou mij zeer verpligten door dit werkje aan mij voor vier weken ter inzage te geven, en in te zenden aan den heer J. G. VAN TERVEEN, boekhandelaar, Oudegracht te Utrecht, die desgevorderd daarvoor een bewijs van ontvangst zal afgeven. V. Z.

Zonderlinge titels van boeken (vgl. A. R.; XII. bl. 237; XVII. bl. 64). Daartoe kan men ook rekenen:

Les priviléges du cocuage. Ouvrage nécessaire tant aux cornards actuels qu'aux cocus en herbe. A l'enseigne du Coucou, 1682, *chez* JEAN CORNICHON.

L'art de péter. En Westphalie, chez Q. FLORENT, *rue Pet-en-Gueule*, 1751.

Le Pot de Chambre cassé, tragédie pour rire. A Ridiculomanie 1742, *chez* GEORGE L'ADMIRATEUR

Almanach du Diable. Chez GOG, *aux Enfers* 1736.

La Pentecôte, ou la Descente de l'Esprit de Louis XVI. Jerusalem 1790, *à l'Imprimerie des Apôtres.*

Ascension de Louis XVI, roi des Juifs et des François. A l'Imprimerie des Archanges. Au ciel même, et sous la direction du Père éternel. 1790.

L'art de méditer sur la chaise percée, par l'auteur de Gulliver. Dublin (= *Parijs*) 1743, *chez le Docteur* SWIFT.

L'art de péter. Chez la Toinette. A. Moncuq, à l'enseigne du Gros Prussien.

An Essay upon wind with curious anecdotes of eminent Péteurs, Potsdam, PETER PUFFENDORF.

Le Calendrier des Fous. Chez MATHURIN PETIT MAÎTRE, *imprimeur des Petites Maisons, dans la rue des Ecervelés, a Stultomanie, l'an depuis qu'il y a des fous* 7737.

U. A. C. L.

GESCHIEDENIS.

Uitvinding der boekdrukkunst (vgl XVI. bl. 129; XVII, bl. 257). Naar mijne gedachten is aan CONSTANTER niet beter aan te raden dan te lezen de

Cronica off dat tzijtboich van den geschichten der vergangen Jairen in duytsche landen und sunderlinge der heilger Stad Coellē und yrer busschove, uitgegeven in 1490 pag. 312.

J. KONING, *Verhandeling over den oorsprong der uitvinding enz.* 2 stukken.

A. DE VRIES, *Eclaircissemens sur l'histoire de l'invention*, etc.

A. DE VRIES, *Argumens des Allemands en faveur de leur prétention*, etc.

J. SCHELTEMA, *Geschriften over de Boekdr.* te vinden in zijn *Geschied- en letterkundig mengelwerk.*

CH. PAEILLE, *Essai historique et critique sur l'invention de l'imprimerie.*

L. DE LABORDE, *Débuts de l'imprimerie à Mayence et à Bamberg.*

L. DE LABORDE, *Débuts de l'imprimerie à Strasbourg.*

H. JUNII, *Batavia*, 1588 pag. 253.

I. C. SEIZ, *Het derde Jubeljaar.*

DAUNOU, *Analyse des opinions diverses.*

COORNHERT, *Officia Ciceronis* 1561, waar in de voorrede het eerst getuigenis gegeven wordt.

Mogt CONSTANTER niet in de gelegenheid zijn, bovenstaande werken, die nog met vele kunnen vermeerderd worden, te raadplegen, dan zal ik na de beantwoording der onderstaande vier vragen, trachten, voor zoo ver mijne krachten en mijn tijd het toelaten, de gedane vragen te beantwoorden.

1° Welke kronijken der 16de eeuw noemen Maintz als de stad waar de boekdrukkunst met beweegbare letters werd uitgevonden?

2° Voegen al deze kronijken er bij, dat de uitvinder er aanleiding toe vond door een *Donatus*, die vóór 1450 in Holland, echter niet met beweegbare letters, maar van eene gegraveerde plaat, was afgedrukt?

(De *Cronica van Coellē* is een ander gevoelen toegedaan.)

3° Welke is de titel van de kronijk, die, met 1516 eindigende, omstreeks dien tijd werd geschreven door een Noordhollander in de nabijheid van Haarlem en de uitvinding toekent aan J. FAUST te Maintz? en

4° Welke Haarlemers na 1561 beweren, dat deze kunst te Haarlem is uitgevonden?

B. J. A. M.

Uitvinding der boekdrukkunst. NON MEA RES AGITUR. Ik heb mij nooit als voorvechter in deze zaak doen kennen en weet niet of CONSTANTER eene bepaalde studie van dit onderwerp maakte. Mij komt anders het op nieuw te berde brengen dezer zaak in dit maandwerk niet geschikt voor. De toevoeging echter van het spreekwoord, *Wie zwijgt, consenteert*, kan ik niet onbeantwoord laten. Dit is eene uitdaging: of zij te pas kwam, zal CONSTANTER te verantwoorden hebben.

Mij docht dat de zaak, die ik altijd met belangstelling naging, uitgemaakt was, en dat zij geleid had tot de slotsom: COSTER *invenit*, GUTTENBERG *polivit*, SCHEFFER *perfecit.*

Mij docht, CH. PAEILE's bekend werk, in der tijd ook in de *Revue des deux mondes* behandeld, staafde de aanspraak van Haarlem met nieuwe bewijzen. De fransche geleerde LISTER schaarde zich aan de zijde van PAEILE en wel omdat het blijkt, dat COSTER het eerst met *beweegbare letters*, de zoogenaamde *afschuwelijke spijkerkoppen*, drukte. Andere geleerden staafden deze bewering; mij lust het niet hen af te schrijven. Maar op éene zaak wil ik nog de aandacht vestigen, dat COSTER namelijk tevens beschouwd wordt als *l'inventeur de l'impression avec des vignettes de bois.* Voy. (JANSEN) *De l'invention de l'imprimerie*, Paris 1809. p. 202.

L. D. R.

Uitvinding der boekdrukkunst. — Het handschrift van KIST, *Nav.* XVII. bl. 257 vermeld, is aangekocht voor dr. BAKHUIZEN V. D. BRINK. Doch wie heeft het nu uit zijne nalatenschap aangekocht?

BODEL NIJENHUIS.

Geslacht Tromp. Cornelis Tromp (vgl. A. R.; XVII. bl. 105, 130, 193). Ter beantwoording van verschillende vragen aangaande het geslacht TROMP, en bijzonder aangaande CORNELIS TROMP, het volgende:

CORNELIS TROMP, lt. admiraal, grave van Sylliesborg, fransch edelman, ridder, baronnet, ridder van de Roode Hand van Engeland, van de koningl. deensche orde van den Olifant, was de zoon van MAARTEN HERPERTSZ. TROMP, ridder, fransch edelman, lt. admiraal van Holland en Westfriesland, ridder van de orde van St. Michiel, en van DYNA DE HAAS en geboren 9 of 13 sept. 1629 te Rotterdam. (Deze twee data komen in verschillende stukken voor: waarschijnlijk geboren 9 sept. gedoopt 13 sept.) Onder het schrijven dezes zie ik

dat in den *Navorscher* als dag van zijnen doop wordt opgegeven 3 sept. Zou dit niet 13 sept. moeten zijn? Hij trouwde 25 januarij 1667 MARGARETHA VAN RAEPHORST, weduwe van den heer JOAN VAN HELMOND. Sterft te Amsterdam 29 mei 1691, zonder kinderen na te laten.

Hij was reeds in 1650 kapitein, in 1652 ...... admiraal, 1665 vice-admiraal (hetzelfde als l^{t}. admiraal, hoedanig hij in verschillende bij mij berustende lastbrieven, geteekend door Z. H. den prince van Oranje, o. a. van 7 mei 1673, 17 april 1674 genoemd wordt) en volgens bij mij berustende aanstelling d. d. 5 april 1677 benoemd en beëedigd als l^{t}. admiraal generaal van Holland en Westfriesland. Hij was *fransch edelman,* waartoe zijn vader MAARTEN HERPERTSZ. TROMP met zijne kinderen en nakomelingschap, door LODEWIJK XIII verheven is (titre de noble, pour en jouir, par lui, ses enfants, et posterité, nez et à naitre en loyal mariage). Volgens acte van adeldom, d.d. januarij 1640. *Ridder* (Engelsche adel), waartoe insgelijks zijn vader M. H. TROMP verheven is door koning KAREL I van Engeland, d.d. 20 mei 1643 (vicesimo maji anno regni nostri decimo octavo) overgaande op zijne wettige nakomelingen (et heredes sui, de corpore suo legitimi procreati, sive procreandi). *Ridder baronnet* en ridder van de Roode Hand van Engeland, volgens bij mij berustend authentiek diploma, d.d. 25 maart 1681 (vicesimo, quinto die Martii, anno regni nostri vicesimo ac primo). *Ridder van de koninklijke deensche orde van den olifant. Grave van Sylliesborg* (deensche adel), volgens bij mij berustende authentike acte d.d. 10 december 1664, get. CHRISTIAAN, voor zich en zijne descendenten in mannelijke linie. Het oorspronkelijke wapen van MAARTEN HARPERTZ. TROMP was dat van zijn geslacht VAN DER WEL, een oud, met aanzienlijke geslachten geparenteerd geslacht: 3 gouden kruisen op rood veld. Koning LODEWIJK XIII, bij genoemde acte, voegde hierbij: gekwartileerd te voeren, in zilveren veld, een rooden band, waaronder een schip onder zeil (de roode band is, zoo ik meen, door den kardinaal RICHELIEU uit zijn wapen er bij gevoegd), gedekt door een blaauw veld met gouden lelie. Bij voornoemde acte voegde koning KAREL I hier nog bij tot tenanten, 2 griffioenen, hangende aan ieders nek aan eenen blaauwen band een zilveren schild, waarop eene roode roos, gevuld met eene witte roos (rosam rubram, argenteo repletam).

Het geslacht TROMP voerde vervolgens steeds dit wapen, waarbij CORNELIS TROMP nog voegde, als hem door koning KAREL II bij gemelde acte in zijn wapen bijgevoegd, uit de koninklijke engelsche wapens genomen, op genoemden rooden band een gouden leeuw, en tot cimier het bovenste (voorste) van den opklimmenden leeuw, in den regterklaauw een gouden lelie met keizerlijke kroon, een helm van baronet met eene wrong van gouden, zilveren, roode, blaauwe en zwarte strepen, en tot devies, *Fortes creantur fortibus*, benevens in canton een bloedige hand op zilveren veld. Hij voerde tevens hierbij de wapens als grave van Sylliesborg zijnde: links een blaauw veld met 's rijks zwaard en kroon van goud, regts een rood veld met 's rijks appel, gedekt door een gouden veld met vijf roode harten, waar boven een blaauwe leeuw; tot tenanten twee gouden leeuwen.

De authentike acte, bij mij berustende (get. CHRISTIAAN), waarbij CORNELIS TROMP, voor zich en descendenten tot grave van Sylliesborg is verheven, is op perkament, met loopend schrift van zwarte letters, en verguld opschrift en rand; in 't midden het boven omschreven grafelijke wapen.

De bij mij berustende authentike acte van KAREL II (bovengemeld), waarbij CORNELIS TROMP tot ridder baronet is verheven, met beschrijving van het geheele wapen van CORNELIS TROMP, zoo als boven beschreven is, met uitzondering van het wapen als grave van S., bestaat uit twee diploma's, het tweede een vervolg op het eerste: beide met zware vergulde randen, en zwarte letters, lingua latina. De eerste acte bevat, onder genoemden beschreven rand, boven het met groote vergulde letters geschreven: »Carolus secundus, dei gratia:" het koninkl. engelsche wapen (alle wapens in kleuren) 1ste en 4de kwartier blaauw veld met gouden leliën, gekwartileerd met een rood veld met drie gouden leeuwen; het tweede kwartier gouden veld met rooden leeuw en schild, het derde een gouden harp op blaauw veld, om het wapen de woorden: »Honi soit, qui mal y pense:" onder het wapen »Dieu et mon droit." Links van dat wapen: koninkl. kroon met geheelen loopenden, gouden leeuw er boven; regts een koningl, kroon met zittenden rooden leeuw, in den regterklaauw een zwaard, in den linker een staf houdende. In den vergulden rand links: een wapenschild met drie gouden leeuwen op rood veld, en een dito blaauw veld met drie gouden leliën; regts: een wapenschild, gouden veld met rooden leeuw in een schild, en een dito blaauw veld met gouden harp; alle gedekt door koninkl. kroonen. Links boven in het diploma bevindt zich het bijzonder fraaie in olieverw geschilderde borstbeeld van KAREL II.

Het tweede diploma, zijnde eene voortzetting van den inhoud van het eerste, is op dezelfde wijze, vergulde rand en zwarte letters, boven in den rand een wapen, zilveren veld met rood kruis, ongedekt en de gekleurde wapens voluit, zooals boven beschreven is: in de teekening hiervan zijn echter twee fouten, als zijnde 1° de wrong alleen van blaauw en goud, en 2°. ontbrekende de witte roos in de roode roos aan den hals der griffoenen. De diploma's zijn met bijbehoorende zegels van was.

Het geslacht van TROMP (MAARTEN HARPERTZ.) is den 5 maart 1708 in de mannelijke linie uitgestorven met MAARTEN TROMP, zoon van HERPERT TROMP.

HERPERT VAN DE WEL, kapitein over een oorlogschip ten dienste der 7 Vereenigde provinciën, gehuwd met JOHANNA QUACK, heeft voor zich en zijne nakomelingen den naam van TROMP aangenomen:

Hij had twee kinderen, eene dochter gehuwd met ..... MOLEWATER en één zoon, MAARTEN HERPERTZ. TROMP.

MAARTEN HERPERTZ. TROMP, driemaal gehuwd, heeft tot zoons gehad:

1e. HERPERT, ob. 3 mei 1691, gehuwd met MAGDALENA VAN ADRICHEM.

2e. CORNELIS (boven vermeld).

3e. JOHAN, ob. 23 maart 1673, gehuwd met ANNA KIEVIT.

4e. ADRIAAN, ob. 19 sept. 1679, ongehuwd.

5e. MAARTEN, ob. 1½ jaar oud.

6e. MAARTEN HERPERTZ.; deze laatste na 's vaders dood geboren en jong gestorven.

HERPERT TROMP, had 3 zoons.

1e. MAARTEN, ridder baronet, geb. 10 april 1659, raad in de vroedschap en schepen van Delft, gehuwd met CATHARINA BEIJER.

2e. JACOB, geb. 8 maart 1661, ob. 10 nov. 1665.

3e. DIRK, geb. 13 sept. 1665, ob. 18 maart 1701, ongehuwd.

CORNELIS TROMP sterft kinderloos.

JOHAN TROMP had één zoon, MAARTEN, kapitein ter zee, ob. 16 mei 1682, ongehuwd. ADRIAAN, MAARTEN en MAARTEN HZ. sterven ongehuwd,

In de boven beschreven acte van benoeming tot ridder baronet anno 1681, wordt gezegd, dat bij gebreke van mannelijke afstammelingen van CORNELIS TROMP, de titels zullen overgaan op zijne broeders en hunne mannelijke afstammelingen, met name genoemd HERPERT MAARTENSE TROMP en zijne mannelijke afstammelingen, bij gebreke van deze op JOHAN TROMP en deszelfs mann. afst. en bij gebreke van deze op ADRIAAN MAARTENZ. TROMP en zijne mann. afst.

Bij kinderloos overlijden van CORNELIS verviel dus, daar zijn broeder HERPERT 26 dagen vóór hem was overleden, de titel op diens zoon MAARTEN, bij wiens kinderloos overlijden, zonder broeder na te laten en dewijl er evenmin broeders van CORNELIS, of mannelijke afstammelingen van deze meer in leven waren, de titels vervallen zijn.

In de vrouwelijke linie zijn er in de verschillende geslachten nog afstammelingen van M. H. TROMP, o. a. (zoo verre zij in de vorige eeuw nog bestonden) in de geslachten: GANS, KIEVIT, VAN KINSCHOT, VAN BERESTEYN, VAN VOORBURG, KIEN, DE GROULART, VAN BAERLE, SPEELMAN enz.

a. Door aanhuwelijking van dochters van M. H. TROMP.

1e. GANS: uitgestorven: ANNA MARIA, halve zuster van CORNELIS T., tr. CORNELIS GANS, heer van Nuland, Bomenede en Bloys, ridder baronet, raad en schepen van 's Hertogenbosch, ob. 9 januarij 1717, zonder kinderen na te laten (een zoon jong gestorven). Deze, als langstlevend kind van MAARTEN HZ. TROMP, maakte beschikkingen over de familiezaken, het geslacht TROMP betreffende, als »*zijnde er geen mansoiren van de familie van de Trompen meer in wesen*" o. a. ook op wiens naam de graftombe te Delft geboekt moest worden, en wie daarin mogten begraven worden. (In lateren tijd is tusschen de verschillende afstammelingen nog een proces gevoerd: of de door ANNA MARIA bepaalde persoon, op wiens naam de graftombe geboekt was, weder het regt had, hiertoe iemand aan te wijzen, of de gezamelijke nakomelingen, bepalen moesten, op wiens naam de graftombe moest overgeboekt worden, bij voorkomende sterfgevallen).

2e. KIEVIT. JOHAN KIEVIT, ridder baronet, huwt ALIDA TROMP, dochter van M. H. TROMP.

b. Door aanhuwelijking van dochters van HERPERT en van JOHAN TROMP, dus van kleindochters van M. H. TROMP van vaderszijde.

HERPERT TROMP had eene ongehuwd gestorvene en vijf gehuwde dochters.

1° SARA, gehuwd 1° met GASPARD VAN KINSCHOT, 2° met HUGO VAN DER MAST.

2° DYNA CORNELIA, geh. met THOMAS VAN BEERESTEYN.

3° JOHANNA, geh. met JOHAN VAN VOORBURG.

4° MARGARETHA, geh. met NICOLAAS KIEN.

5° JACOBA, geh. met I. W. DE GROULART VAN ZURESTER

JOHAN TROMP. had eene dochter.

1° DEBORA, gehuwd met HENDRIK VAN BAERLE.

c. Door aanhuwelijking van dochters van ALIDA TROMP en JOHAN KIEVIT, dus

van kleindochters van M. H. TROMP van moederszijde:

1° DEBORA, huwt JOHAN CORNELIS SPEELMAN.

2° Eene dochter gehuwd met.. VAN DER HORST.

En door aanhuwelijking van kinderen van bovengenoemde personen, nog afstammelingen, in de geslachten VAN KINSCHOT, HARTOOG (uitgestorven), DE ROO VAN ROSENBURGH, VAN ALDEWERELT, DE ROO VAN ALDEWERELT, VAN OLDENBARNEVELD genaamd TULLING, VAN BERCK, YVOIJ, FANNIUS, PASTUREL, REEK VAN MULHUYZEN, SMITS, VAN SIJPESTEYN, DE SUARZ, VAN WASSENAAR VAN DUIVENVOORDE, DE BRUYN (uitgestorven: de laatste afstammeling, generaal in Denemarken, noemde zich de BRUYN VAN TROMP, en voerde gekwartileerd het wapen van MAARTEN HZ. TROMP), BÜHLE VAN LELIËNSTERN, WINTER, SCHEYT, FELLEBURG (professor F. huwt P. M. DE SUARZ, kleindochter van JACOBA TROMP en de GROULART V. Z.), PERPONCHER, BENTINCK, VAN DER BORGH. enz.

In geen der mij bekende stukken wordt melding gemaakt van DIRK CORNELISZ. TROMP wel van genoemden DIRK, zoon VAN HERPERT TROMP

Omtrent bestaande portretten van MAARTEN HZ. TROMP en zijn geslacht worden in vorige jaargangen van den *Navorscher*, meermalen opgaven gedaan: in een der eerste jaargangen, bepaaldelijk de beschrijving der door G. NETSCHER geschilderde portretten van CORNELIS TROMP en van diens zuster MARGARETHA DEBORA (ongehuwd gestorven). In mijn bezit zijn nog verschillende lithographiën van M. H. en van CORN. TROMP, van den laatsten ook eene in zwarte kunst.

Middelburg. Jhr. M^r^. v. K.

Reuter (vgl. XVII. bl. 107, 161). Ik zal A. H. dankbaar zijn, indien hij zich de moeite wil getroosten het artikel op te zoeken en mede te deelen.

Ik zou reeds vroeger op zijn vriendelijk aanbod hebben geantwoord, ware ik niet voor geruimen tijd uit de stad afwezig geweest. De parijsche tentoonstelling, die machtige magneet, heeft mij den *Navorscher* een weinig doen verwaarloozen.

H. TIEDEMAN.

Laberlotten (vgl. XVII. bl. 236, 263). P. J. HARREBOMÉE in zijn *Spreekwoordenboek* enz. II. bl. 2 heeft bij 't spreekwoord: *het is een Labarlot*, de volgende aanteekening: »dat wil zeggen: hij is er ongelukkig afgekomen. Mogelijk is dit spreekwoord afkomstig van de mislukte pogingen van den kolonel CLAUDE LA BARLOTTE, in 1599, om zich van Woudrichem meester te maken. Hij was een dier spaansche bevelhebbers, die aan prins MAURITS in verschillende gevallen handen vol werk gaf. Iets vroeger had LA BARLOTTE een' inval in den Bommelerwaard gedaan, en zich daar weten te nestelen, toen hij op Woudrichem afkwam; maar even te laat, naardien een der burgers, door den torenwachter gewekt, nog den tijd had, om de stad in beweging te brengen. LA BARLOTTE moest onverrigter zake aftrekken." In mijne jeugd hoorde ik dikwijls bij een onaangenaam voorval, zeggen: »dat is *laberlottig*."

J. C. K.

Een dépêche op rijm (vgl. XVII. bl. 104). T. a. pl. deelt m^r^. J. VAN LENNEP eenige rijmen mede, welke de britsche gezant aan ons hof in 1826, toen er te Londen onderhandeld werd over een handel- en zeevaartverdrag tusschen Nederland en Grootbrittannië, van zijne regering in cijferschrift zou ontvangen hebben. Wij herinneren ons zeer goed, verscheidene jaren later (het was tusschen 1830—'40) die regels gelezen te hebben in een engelsch tijdschrift, zoo wij ons niet vergissen de *Quarterly Review*, waarin zij voor 't eerst openbaar gemaakt werden; doch wij gelooven de verzekering te kunnen geven, dat het gansche verhaal verdicht en het jammerlijk rijm hoogstwaarschijnlijk uit de hersens van een der redacteurs of medearbeiders aan 't bedoelde tijdschrift gesproten is. Aan elk, die den beroemden britschen staatsman CANNING (van hem toch zou die dépêche op rijm afkomstig zijn) uit zijne redevoeringen eenigermate heeft leeren kennen, en zich buitendien herinnert, dat hij reeds in zijne jongelingsjaren ook als dichter naam verworven had, moet het reeds a priori zeer onwaarschijnlijk voorkomen, dat hij zich aan zulk prulwerk, en nog wel in eene officiële dépêche, zou bezondigd hebben. Wij kunnen er echter bijvoegen, dat wij, om te dezen opzigte ingelicht te worden, in der tijd het artikel uit het engelsche tijdschrift aan den heer VERSTOLK VAN ZOELEN, toenmaals minister van buitenl. zaken, hebben medegedeeld, en uit diens mond vernomen, dat hem niets bekend was van eene dusdanige missive van CANNING aan den toenmaligen britschen gezant sir CHARLES BAGOT, met wien de genoemde minister toch in dien tijd schier dagelijks in aanraking kwam. NIL ADMIRARI.

Adriaan François Lammens (vgl. XII. bl. 260, 300, 328; XIII. bl. 36. Eenige uren de doopboeken der gemeente Kloosterzande of beter gezegd der hervormde

gemeente Hontenisse, doorbladerende, teekende ik van de familie LAMMENS aan:

ANTONIE LAMMENS[1]) rentmeester (op het huis te Zande).

MARIA MAGDALENA HULSIUS.

LAURENS FRANÇOIS, ged. 13 sept. 1708.

MARIA WILHELMINA, ged. 3 nov. 1709; get. ADR^{n}. LAMMENS, luiten. in het reg. van den luit.-ingen. VERBEECK.

PIETER WILHELM, ged. 2 oct. 1711; get. MATHIJS LAMMERS.

JOHANNA SUZANNA, ged. 29 oct. 1713; get. JOH. DE RIDDER, kommandeur van Axel, MARIA SUZANNA THIJSSEN, vrouw van ANTONIE HULSIUS.

Sas van Gent. F. CALAND.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 105; XIV. bl. 37, 66, 232, 263; XVI. bl. 134). Omtrent dien persoon vindt men vele mededeelingen in den *Intermediaire des chercheurs et Curieux*, année 1866, en verder een belangrijk artikel in de *Revue Contemporaine*, livraison de 31 juillet 1867, waarin de heer LOISELEUR alle berigten omtrent den man met het ijzeren masker aan een naauwkeurig onderzoek onderwerpt. De slotsom is, dat men niet te weten komt, wie het eigenlijk is. Overtuigend wordt aangetoond dat het noch een prins van den bloede noch MATHIOLI is; aan het einde wordt de gissing gemaakt, dat het een spion is. De heer LOISELEUR schijnt echter de mededeelingen in den *Intermédiaire* niet gekend te hebben; ten minsten hij maakt er geene melding van. Voor het overige bevat dit artikel zeer veel belangrijks omtrent den toestand der staatsgevangenissen onder LODEWIJK XIV.

Pest. Cholera (vgl. XVI. bl. 260; XVII. bl. 7). Als bijdrage tot de geschiedenis van hetgeen door de opeenvolgende besturen tot wering van besmettelijke ziekten is gedaan, kan het volgende, gedurende onze inlijving bij Frankrijk door het gouvernement uitgevaardigde *Avis* dienen:

Copie. AVIS.

Sur les Moyens de prévenir la Contagion et d'en arrêter les progrès
18 Avril 1812.

Dès le 15 Messidor an 13 (4 Juillet 1805) le Ministre de l'Interieur appela l'attention de M. M. les Préfêts sur la nécessité d'employer les fumigations d'acides minéraux comme seul vrai préservatif éprouvé contre la contagion, dont l'efficacité étoit demontrée par une longue experience et reconnue par toutes les Societés savantes. Depuis cette époque, les procedés ont été decrits et devéloppés dans les éditions successives du traité de la désinfection de l'air; dans les Instructions des conseils de santé, des medecins en Chef des armées. Les observations des succés qu'on a obtenus, ont été publiées dans les recueils périodiques, tels que les Annales de chimie, la Bibliotheque medicale &a. et par extrait dans quelques journaux. Ces ouvrages ne se trouvant pas entre les mains de tous ceux qui seraient dans le cas de les consulter, on a pensé qu'il pourrait être utile d'y suppléer par une notice très-courte des procèdés, et néanmoins suffisante pour en diriger l'application.

Flacons portatifs desinfectans. Ces flacons se trouvent tout preparés dans plusieurs pharmacies et chez quelques ingenieurs en instrumens, il suffit de les ouvrir pendant quelques minutes, pour donner issue au gaz desinfectant et preservatif. Lors qu'après un usage répété, ils n'en fournissent plus, on les retablit dans leur première force en y remettant pour la valeur de quelques centimes de sel marin, d'oxide de manganèse et d'acide sulfurique (huile de vitriol commerce). Les Officiers de santé obligés de fréquenter les hopitaux, les prisons &a. devraient toujours en êtres munis pour leur propre sureté.

Les appareils permanens de désinfection sont destinés à servir plus longtemps et à produire de plus grands effets, il s'en trouve également de tout faits dans les grands pharmacies chez les ingénieurs, qui livrent en même temps un imprimé sur la maniére de s'en servir et de leur rendre toute leur activité. Ces appareils peuvent suffire dans des chambres ou il n'y à qu'un petit nombre de malades, et même servir plusieurs années lorsqu'il n'y à ni épidemie ni fièvre contagieuse qui oblige de les ouvrir tous les jours, ou même plusieurs fois par jour, la facilité avec la quelle on élève et on abaisse l'obturateur, au moyen d'une vis, en rend l'usage tres commode.

Les fumigations en vaisseaux ouverts ont une destination d'un plus grand interét; car, comme l'ont très bien remarqué M. *Alibert* dans son traité des fièvres pernicieuses MM. *Geoffroy* et *Neste*, dans le compte rendu en 1809 par la commission envoyée à Limoges, et sur la ligne de passage des prisonniers espagnols; M. *Estribaud*, dans son mémoire sur leur traitement à Carcassonne, et MM. *Thenard* et *Cluzel*, dans leur rapport sur les preservatifs employés dans l'Isle de Walcheren, ce

---

[1]) ANTONIE LAMMENS werd ged. te Axel 22 febr. 1666.

serait s'abuser de croire que de simples appareils tels que ceux precedemment indiqués puissent desinfecter de vastes salles où les malades sont encombrés, où ils arrivent déjà la pluspart atteints au dernier dégré, ou les miasmes contagieux se renouvellent et s'accumulent à touts les instans.

Il est donc nécessaire de secourir dans ce cas, à de grandes fumigations en vaisseaux ouverts, heureusement ce sont celles qu'il est le plus aisé de pratiquer sans preparation et aux moindres frais, au moment du besoin, la seule distinction à observer dans les procedés, independamment des proportions relatives à la grandeur de l'espace, est celle que commande la difference des salles vides et des salles actuellement occupées.

1°. S'agit il de purifier, par exemple, une salle de 13 mètres sur 6. 5. (40 pieds de longeur sur 20 de de largeur) dans la quelle auront sejourné des malades et qui sera complètement evacuée, on met dans une grande capsule ou autre vase de terre, un melange composé de

	Deings	onces.	
Sel comnun	30	10	environ.
Oxide noir de maganèse en poudre	6	2	
Le vase mis en place, on y verse, acide sulfurique	25	8	

On ferme les portes et fenêtres, et l'on ne rentre qu'après dix ou douze heures.

On conçoit que ces doses doivent être reduites ou augmentées en proportion de l'espace à desinfecter, ou même à un certain point, à raison de l'intensité de l'infection ou du caractère plus ou moins grave de la contagion.

L'acide sulfurique est connu dans le commerce sous le nom d'huile de vitriol.

L'oxide de manganèse se trouve dans les pharmacies et chez tous les droguistes, qui la fournissent en pierre aux verreries aux potiers de terre vernissée &a.; il suffit qu'il soit grossierement pulverisé, s'il ne pouvoit se procurer à tems le minéral, les fumigations faites avec le sel commun et l'acide sulfurique ne devraient pas pour cela être negligées, leur action serait seulement moins prompte et moins energique.

2°. Dans les salles actuellement remplies de malades et frequentées par les gens de service, on previent tout excès qui pourrait les incommoder, en rendant successif le degagement du gaz desinfectant, sauf à repeter les operations pour arriver au point de saturation des émanations contagieuses. Il suffit pour cela de regler plus exactement les doses du mélange de sel et de manganèse, que l'on met dans les capsules, et de ne verser dessus l'acide sulfurique, qu'après l'avoir étendu de partie égale d'eau (le mélange d'oxide et d'eau doit être fait d'avance et par parties, d'intervalle en intervalle, pour éviter une accumulation subite de chaleur qui pourrait briser les vaisseaux.)

Si l'on était embarrassé pour regler les doses, on pourrait adopter la méthode introduite par Mr. le Professeur CHAUSSIER dans plusieurs grands Hospices. Elle consiste à promener dans les salles une capsule dans la quelle on a mis le mélange de sel et de manganèse. Un homme de service la porte d'une main fixée sur un support; il tient dans l'autre un flacon contenant l'acide sulfurique délayé, dont il verse de temps en temps quelques gouttes dans la capsule. La sensation qu'il en reçoit lui fait juger surement quand les vapeurs se ralentissent et quand elles commencent à être en exces.

On avait d'abord employé le feu dans ces operations; il est reconnu qu'elles se font tout aussi bien à froid et qu'en plaçant la capsule sur un rechaud, ce que l'on gagnerait par une decomposition plus compléte des matieres, ne pouvait entrer en compensation des embarras qui en resulteraient.

Het werd aan de maires der steden toegezonden.

De sous-prefect van het arrondissement Rotterdam zond er aan de maires van zijn arrondissement de volgende circulaire bij, gedateerd Rotterdam 18 mei 1812.

J'ai l'honneur Monsieur! de vous faire passer Copie de la notice que M. GEYTON DE MORVEAU a nouvellement redigée au sujet des moyens de desinfecter les Chambres, les Salles et tous les lieux enfin où il y a des malades, cette instruction indique les différentes espèces d'appareils qui peuvent être employés selon les circonstances et fait connaitre en même temps la manière de s'en servir.

Je vous prie d'y donner le plus de publicité possible et d'en instruire les administrations des Hopitaux, les Commissions de bienfaisance, les Médecins, Officiers de Santé & c^a^. qui se trouvent dans votre Commune.

J'ai l'honneur de vous saluer avec le plus de considération.

J. A. DE ZUYLEN DE NYEVELT.

Rott. F. O.

Napoleon in Nederland (vgl. A. R.); XVII. bl. 266). Zij die de dagen van druk beleefden zullen groote oogen opzetten, wanneer zij de proeven van vleierij lezen, op bovengenoemde bladzijde mede-

gedeeld. Hoe alles onder dwang en voorschrift stond, bewijst onder anderen de belangrijke mededeeling eenige bladzijden vroeger (bl. 257 enz.) door den heer THEOD. JORISSEN gedaan. Neen! wel verwenschingen, stil maar met onwil bukken, waar het niet anders kon, elkander aanmanen tot geen ontijdig roekeloos verzet, hoop op eene betere toekomst, dat alles herinner ik mij. Wie herinnert zich niet het treurige lot dergenen die een ontijdig verzet waagden? Men beoordeele toch tijd en omstandigheden en legge geen blaam op hen, die zich niet meer verantwoorden kunnen!

L. D. R.

Huis te Zande. In de *Bijdr. tot de Oudheidk. en Gesch., inzonderheid van Z.-Vlaanderen,* door JANSSEN en VAN DALE, dl. II. bl. 111, wordt melding gemaakt van eene spookgeschiedenis, ten opzigte van zekeren BORDES, rentmeester op het slot te Kloosterzande. Bestaat er ook eene naamlijst van de rentmeesters of rentiers van dit, nu sinds weinig jaren gesloopte, huis te Zande, in Hulster-ambacht?

Wolfaartsdijk. J VAN DER BAAN.

Huis te Zande. In deel II. bl. 111 van de *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde van Zeeuwsch-Vlaanderen* vraagt wijlen de heer H. A. CALLENFELS, doctor en schoolopziener te Oostburg naar de spookgeschiedenis van het huis te Zande en naar den naam van den spokenden rentmeester [1].

Het spoken in den kelder is opgehouden, om de eenvoudige reden dat er geen kelder meer is om in te spoken, en het vale paard waarop de spoker zijn nachtelijken rid deed, zal even als de spoker met den tijd wel vergaan zijn; bij het afbreken althans van het huis is er noch van het eene noch van het andere eenig schrikverwekkend overblijfsel gevonden. Bij het doorbladeren van de doopboeken van Hontenisse gem. Kloosterzande, vond ik den naam van dien, in zoo slechten reuk staanden rentmr. en zijne in Kloosterzande gedoopte kinderen:

Mr. JOHANNES HENDRIK BORNIUS, renmr. van de K. M. (WILLEM III).

MARIA VERBEECK.

MARIA CATHARINA, ged. 12 jan. 1698.

WALRAAD HENDRIK DEODAAT, ged. 24 mei 1699.

Uit de volgende aanteekeningen zie ik, dat hij twee maal gehuwd is; (met wie?):

Mr. JOHANNES ROELAND CAU, oud-burgr. van het land van Hulst, schepen van Zieriksee, geb. te Hulst, won. te Zieriksee, j. m., ondertr. 12 april 1703 met

CATHARINA MARIANNE BORNIUS, j. d., geb. te Gouda, wonende te Hontenisse.

Get. J. CAU van Domburg.

MARIA VERBEECK, wed. JOH. HENDR. BORNIUS des Bruge, aangehuwde moeder.

Onze rentmr., hier bij zijn' naam BORNIUS nog *des Bruge* genaamd, moet dus zijne spokerijen begonnen zijn vóór 12 april 1703. Niet één rentmr. wordt meer herdacht; alleen van dezen, die zich door harde en onmeedoogende handelwijze schijnt gehaat gemaakt te hebben, spreekt men nog iederen dag.

Sas van Gent. F. CALAND.

[Wij meenen dat uit deze aanteekening een tweede huwelijk van JOH. HEND. BORNIUS niet te bewijzen is. *Des Bruge* zal wel moeten beteekenen *des bruidegoms.* MARIA VERBEECK, dit blijkt er dan uit, die later gehuwd was met J. H. BORNIUS, is vroeger de vrouw geweest van den vader van JOHANNES ROELAND CAU.]

Adriaan Floriszoon van Utrecht. Wanneer was bovengenoemde pastoor te Goedereede?

In de bekende beschrijvingen van Flakkee en Goedereede vindt men een' *onnaauwkeurig* overgenomenen brief van hem van »lesten dach augusti anni 1496," handelende over »seker saken die mij in der cuere wedervaren". Het is onbekend uit welke plaats hij dien brief schreef, maar er blijkt, dunkt mij, uit, dat hij toen te Goeree niet meer was, even als uit de oudste stadsrekening van 1505—'06, waar in staat:

»Als ons meester meester ADRIAEN ons pastoir hier was op te ij paeschdach ten huyse van WILLEM DOENSZ dair die stede geweest es an xviij personen maeltijt tot iij grō die maeltijt eñ an drie poortkannen wijns tot MEEUS HADDENSZ [baljuw] tsamen" . . . . viij ß vj gr.

»Noch ons meester bij die stede gesconcken mit voeren (?) . . in als [in alles] bij de bode gehaelt iiij poortkannen" v ß iiij gr.

»Item een poortkanne wijns in taventmael gescoñc" . . . . xvj gr.

De uitdrukking immers »*ons pastoir*" toont ons niets dan de trotschheid der Goereenaars, zulk een' man nog *ons pastoir* te noemen, en *die hier was*, dat hij eens was overgekomen; waar van daan?

Hield hij zooveel van Goeree, dat hij, reeds een groot man zijnde, het nog bezocht: ook de Goereenaars waren hem niet minder genegen; de rek. van 1512—'13 maakt nog melding van eene hem gedane schenking.

[1]) Hij noemt hem volgens hooren zeggen BORDES.

»Item gesconcken ons m[r]. ADRN VAN UTRECHT een bruijnvisken eñ dair of gegevẽ ADAM GEETS huysvrouwe . . xvj ß vj gr. en toen hij in 1522 den pauselijken zetel beklom bedreef men te Goeree groote vreugde en solemniteit; in de rek. van 1522—'23 leest men daarover:

»Item geḡ als onse eerwaerdighe heẽ ende meester ADRIAEN VAN UTRECHT onzen pastoer een aertsgodt eñ ghecoeren was paus doen ter eeren van hem geviert ende añd Solempniteijt bedreven, twelk die stede coste" . . . . IX ß vij gr.

»Item den armen luyden gedeelt [ter eere van] den aertschen vader vier zackken terwen, elcke zack XL stuvers" xxvj ß VIII gr.

»Item van backken ende buylen eñ van ghiste" . . . . ij ß viij gr.

Negen en dertig jaren later werden er reeds uit de *stadsrekening* ij ß betaald voor JAN HARRE *van een predicāt over te vueren in den vorst"*; dit kan plaats gehad hebben in de maanden januarij, februarij, november of december van 1561. F. CALAND.

Adriaen Willemsen. SMALLEGANGE noemt bl. 772 zijner Kronijk in de »lijst van d' opperhoofden en capiteinen ter zee, d'eerste, die gevogten hebben tegen Spaenjen, voor de vriheit van Zeelant, waer van geen kommissiën en zijn geregistreert," ADRIAEN WILLEMSEN, admiraal van Zeeland beoosten schelde.

Bij het doorzoeken der trouwboeken van Zieriksee, vond ik van hem aangeteekend:

J[hr] ADRIAEN WILLEM SYMONSZ, ammiraal van Zeelant beoosterschelt, bailliu, opperdickgraef der vier bannen in Duvelant, ondertr. 14 Jan. 1582.

Joffer GEERTRUYA VAN BOYEMER, dr van den president van den secreten raad tot Antwerpen [1]).

J[hr] JAN POTTEY, wed[r] van Boxtel, kap: wonende te Kapelle in Zuyt-Bevelant ondtr. 6 sept. 1598.

Joffer GEERTRUYDA VAN BOYMER wed[e] J[hr] ADRIAEN WILLEMSE, ammirael van Zeelant, won, te Arnhem.

De admiraal is dus overl. vóór 6 sept. 1598 en na 6 oct. 1596, doordien hij op dien dag nog voorkomt als getuige bij den doop van:

CORNELIS, z[n] van WILLEM OCKERSSE en MAYKE JACOBS WITTESZ (denkelijk d[r] van JACOB DE WITTE, baljuw van Goes, doordien diens vrouw BEATRIX DE WITT ook als doopgetuige voorkomt).

Misschien is de volgende een zoon van den admiraal uit een vroeger huwelijk:

M[r]. MAERTEN WILLEM SYMONTZ van Zieriksee, advokaat voor 't hof van Holland, ondtr. 11 nov. 1588 j[vr] ANNA STOPPELAERS d[r]. van J[hr] FILIPS DE STOPPELAERE van Gent wonende binnen Delft.

F. CALAND.

1) Mr. FRED. VAN BOIJMER † 1589

Eenige geestelijken in 1470. In eene bul, geschreven op perkament, van paus PAULUS II, met betrekking tot Sinoutskerke op Zuidbeveland, van a°. 1470, quarto kal. Decembris (28 nov.), worden vermeld: THEODORICUS VAN BRAKEL, als abt van het St. Geertrudaklooster te Leuven; ADRIAAN DE HEE, als kanunnik der luiksche kerken; CORNELIUS VAN AKEN, als geestelijke in de diocese van Kamerijk, en ARNOLDUS NICOLAI, als geestelijke in de diocese van Utrecht. Weet men mij ook nadere aanwijzing nopens deze personen te doen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Sint Joos in nieuw Duiveland. Den 3 juni 1502 stichtte »JOHAÑA echte huisvrou van GIELIS HERMASS opt autare van Sinte Annen ville (sic) van Oudendorp, heerlicheijt van Voirne", eene vicarije voor haar, haar man zaliger en »huer broeder heer JACOB JACOB SIJMONSZ, capellaen in de parochie van Sinte Joest int *nijeve Duvelant"*. Welk land bedoelt men hier met *nieuw Duiveland?* In 1467 werd Bruinisse of Oostduiveland en in 1374 Noordgouwe bedijkt. Was de kerk van Bruinisse of die van Noordgouwe vroeger aan ST. JOOS gewijd? Ten Z. O. der heerlijkheid Noordgouwe tegen het Dijkwater heeft men een S[t]. Joost- en S[t]. Jeroenspolder; en daar het dorp zelf in Noordgouwe beoosten steene ligt, dat een gevolg was van Oud Dreischor, een eiland op zich zelf, en dus niet onder het rentmeesterschap van Beoosten Schelde behoorde, kan het hier misschien genoemd zijn »*nyeve Duvelant."*

F. CALAND.

Koning Lodewijk op 't eiland Walcheren. In de veelzijds belangrijke *Documens historiques sur la Hollande* van wijlen den exkoning van Holland LODEWIJK NAPOLEON lezen wij, dat die vorst bij een bezoek op 't eiland Walcheren in 1809 met verwondering en misnoegen opmerkte, dat zeer vele vrouwen ten platten lande gewoon waren hare kinderen, in plaats van ze te zogen, met koemelk en vleeschnat te voeden. Een door hem ingesteld onderzoek bij de gemeentebesturen en de geestelijkheid en bij vele vrouwen zelven gaf hem de overtuiging, dat deze verkeerde gewoonte vast geworteld was en moeilijk zou zijn

uit te roeien. Om haar evenwel zoo veel mogelijk te keer te gaan bedacht hij 't volgende middel. De vrouwen — zegt hij — hebben in Zeeland de mode, om eene soort van halven sluier van zeer fijn linnen te dragen, welke over de slapen en 't achterste gedeelte van 't hoofd neêrvalt, maar zich over 't aangezigt niet verder uitstrekt dan 't voorhoofd, waar hij door eene gouden plaat wordt vastgehecht, die de meisjes aan de ééne, de gehuwde vrouwen aan de andere zijde van 't hoofd dragen. Nu beval de koning, dat alleen die vrouwen, welke hare kinderen zelve zoogden, het regt zouden hebben een cirkelvormige gouden plaat rondom 't geheele hoofd te dragen; en dat jaarlijks drie rijke tooisels van dien aard zouden uitgedeeld worden aan de drie huismoeders, die de meeste kinderen gezoogd hadden.

Is dit verhaal geheel overeenkomstig de waarheid? Bestaat de bedoelde gewoonte nog op Walcheren? En is er ooit uitvoering gegeven aan dit besluit van den goedhartigen vorst, die zoo vele plannen vormde en zoo vele besluiten uitvaardigde, welke steeds zonder gevolg zijn gebleven?

NÎL ADMIRARI.

De prins van Oranje te Parijs gedurende het consulaat van Napoleon. In de bekende *Memoires* van mad. CAMPAN, of liever in 't daaraan voorafgaande levensberigt der schrijfster, leest men de volgende anecdote. Mad. CAMPAN had kort vóór 't begin dezer eeuw te St. Germain een pensionaat voor jonge dames van aanzienlijken huize opgerigt. Spoedig telde zij een groot aantal élèves, en onder deze ook de stiefdochter van NAPOLEON, toen nog consul der fransche republiek, HORTENSE BEAUHARNAIS (later koningin van Holland) en hare nicht EMILIE DE BEAUHARNAIS, later echtgenoot van den graaf LAVALETTE, dien zij in 1815 na den tweeden val van NAPOLEON uit den kerker redde, door met hem van kleederen te verwisselen, doch ten gevolge waarvan zij door den uitgestanen angst tot krankzinnigheid verviel. Nu en dan bezocht NAPOLEON zelf de inrigting van mad. CAMPAN, en woonde ook soms de tooneelvoorstellingen bij, door de jeugdige kweekelingen gegeven. Bij zekere gelegenheid werd de *Esther* van RACINE gespeeld, en de rol van Esther door HORTENSE, die van ELISE door hare intime vriendin, de latere mad. DE BROC, die zoo rampspoedig om 't leven kwam, vervuld. Behalve NAPOLEON en vele andere aanzienlijke personen was daarbij ook tegenwoordig de prins van Oranje [1]), die door de begeerte om Holland weder te zien en de regten van zijn huis te doen gelden, juist in dien tijd naar Frankrijk gevoerd was. Toen nu op 't einde van het derde bedrijf de jeugdige dochters van Israel in een koorgezang hare blijdschap te kennen gaven over 't vooruitzigt van weldra den dierbaren vaderlandschen grond te zullen wederzien, en de aandoenlijke regels aanhieven:

Je reverrai les campagnes si chères —
J'irai pleurer au tombeau de mes pères —

deed zich eensklaps een luid gesnik in een gedeelte der zaal hooren. Aller oogen keerden zich naar die zijde en de voorstelling werd voor een oogenblik afgebroken. NAPOLEON, op den eersten rang geplaatst, wendde zich tot mad. CAMPAN, die achter hem zat en vraagde naar de oorzaak van deze opschudding. »Het is de prins van Oranje — antwoordde zij — die in 't lied dat men zoo even gezongen heeft, ongetwijfeld eene treffende toespeling op zijn eigen toestand en zijne eigene wenschen heeft opgemerkt en zijne tranen niet kon weêrhouden." NAPOLEON echter, die welligt reeds andere inzigten met Holland had, vergenoegde zich met op te merken: *Vraiment, ce n'est pas le cas de ce retourner.*" — Is deze anecdote historisch? Heeft de prins of liever erfprins van Oranje zich omstreeks dien tijd te Parijs bevonden?

NÎL ADMIRARI.

Shakspere en de draagbare kanonnen (vgl. XVII. blz. 194, 236) De heer A. C. L., (wiens anonymiteit *by the way* eene gevaarlijke doorzigtigheid heeft), denke niet, dat mijn lang stilzwijgen aan verlegenheid of weifeling is toe te schrijven. Geenszins. Hij leze mijn antwoord aan A. H. omtrent REUTER. Ik hoop, dat hij zich met die uitlegging van mijn zwijgen zal tevreden stellen.

Zal ik het u maar dadelijk ronduit verklaren, mijnheer A. C. L.? Uwe redenen, om *carriage* met *voertuig*, en niet met *affuit* te vertalen, eerbiedig en waardeer ik; ook wat gij zegt van het *Euphuism*, is volkomen waar.... doch.... en dit doch is vernietigend, *casu substracto*, zou ik, niettegenstaande al uwe bewijsgronden. het bezigen van *voertuig* niet kunnen goedkeuren. Ik zal u zeggen waarom.

Gesteld eens, mijnheer A. C. L., *wij* waren HAMLET en OSRIC; gij b. v. HAMLET en ik OSRIC. Wij komen bij elkander en knoopen het volgende gesprek aan:

Ik, als OSRIC, begin:

---

[1]) Hier wordt denkelijk de erfprins van Oranje, later koning WILLEM I, bedoeld, wiens vader prins WILLEM V toen nog leefde.

»De koning, sir, heeft met hem om zes barbarijsche paarden gewed; waartegen hij, naar ik verneem, zes fransche degens en ponjaarden met hun toebehooren, zoo als gordels, hangriemen enz. heeft verpand. Drie van de *voertuigen* zijn in waarheid der fantazij zeer dierbaar, bij uitstek geschikt voor de gevesten, hoogst sierlijke *voertuigen* en van eene smaakvolle vinding.

— Wat noemt gij *voertuigen?*

— De *voertuigen* zijn de hangriemen, sir.

Zoudt gij dan, na dit antwoord van mij gekregen te hebben, er bijvoegen:

— De benaming zoude beter voor de zaak passen, indien wij GESCHUT aan onze heupen konden dragen; zóó lang wenschte ik wel *hangriemen* te behouden? Ik betwijfel het. Gij zoudt eene bovenmenschelijke scherpzinnigheid moeten bezitten, om aldus te kunnen repliceren. Het is mij nog nooit voorgekomen, dat iemand, aan wien ik b. v. eene spraakkunst te leen vroeg, mij een woordenboek er voor in de plaats bragt, omdat hij begreep, dat ik *dit* en niet het andere bedoelde. *Het zou kunnen zijn,* dat hij aan mijn uiterlijk eene vergissing ontdekte en daarnaar handelde. Het is mogelijk: maar wie zal niet die *mogelijkheid* aan de *waarschijnlijkheid* willen opofferen, dat de geheele geschiedenis van het geleende boek, eene ondenkbare en ongerijmde is? Naar mijn oordeel *kan* HAMLET niet spreken van:

»De benaming zoude beter voor de zaak passen, indien wij *geschut* aan onze heupen konden dragen" enz., nadat OSRIC *voertuigen* gebezigd heeft, omdat ik niet inzie, hoe de prins aan het woord *geschut* gekomen zou zijn, Het is niet volstrekt *onmogelijk*, ik geef het gaarne toe, maar 't zou een onbegrijpelijke uitzondering op den regel moeten zijn, want van 100 stervelingen zullen 99 stellig niet aan geschut denken, als er spraak geweest is van *voertuigen.* Sprak HAMLET, na den term, *voertuigen* gehoord te hebben van *wagens*, dan zou ik dat natuurlijk gevonden hebben. Wat een ieder het eerst in de gedachte komt, spreekt men van *voertuigen,* is *wagen*, *rijtuig*, maar *geschut* niet. Gij wilt, mijnheer A. C. L., uwen hollandschen held meer vernuft opdringen, dan SHAKSPERE van plan was *zijn* HAMLET toe te kennen. Zijn OSRIC spreekt van *carriage* en zijn HAMLET denkt aan *cannon.... all right*, het is begrijpelijk; uw OSRIC spreekt van *voertuig* en uw HAMLET denkt aan *geschut.... all wrong*, het is onbegrijpelijk. Ik voel mij daarom gedrongen, het woord *affuit* te behouden, hoe onvoldoende het ook moge zijn.

Dat SHAKSPERE aan de folio-editie heeft medegewerkt (al leefde hij in 1623 niet meer) is mijne vaste overtuiging. Zoo als men weet, kregen de vertrouwde vrienden des dichters, HEMINGE en CONDELL, na zijn dood de handschriften der verschillende stukken in handen. Gelooft de heer A. C. L. dan niet, dat deze manuscripten de laatste verbeteringen van de hand des meesters inhielden, en dat de veranderingen in den tekst der folio-uitgave, uitsluitend door zijn wil er in waren gebragt? Het is *mogelijk,* dat HEMINGE en CONDELL op hunne eigene verantwoording »vermeerderd en verbeterd (?)" hebben, maar het is in het geheel niet *waarschijnlijk.* HEMINGE en CONDELL waren speelgenooten van SHAKSPERE. *My fellows* zegt hij van hen in zijn testament. Dit is mij een waarborg voor hunne eerlijkheid. Wij lezen in hun »woord aan den lezer" (folio-editie) »It had been a thing, we confess, worthy to have been wished, that the author himself had lived to have set forth and overseen his own writings. But since it had been ordained otherwise, and he by death departed from that right, we pray you do not envy his friends the office of their care and pain to have collected and published them; *and so to have published them as where* (before) *you were abused with divers stolen and surreptitious copies,* maimed and deformed by the frauds and stealths of injurious impostors that exposed them: *even those are now offered to your view cured, and perfect of their limbs; and all the rest absolute in their numbers* AS HE CONCEIVED THEM."

Ik geloof dat zij (HEMINGE en CONDELL) *bona fide* waren, toen zij het bovenstaande neêrschreven. Houdt de heer A. C. L. hen dan voor leugenaars eu bedriegers?

H. TIEDEMAN.

Hans Onversaecht (vgl. XVII. bl. 270). Deze is bekend als watergeus. Hij heeft die bekendheid echter alleen te danken aan de overlevering, die hem onder de Geuzen telt, en aan het berigt van d^s. CLEYN, dat zijn naam op eene grafzerk in de Groote Kerk van den Briel te lezen staat. In de *Sententiën van Alva* wordt Schalkwijk in het land van Utrecht als zijne woonplaats opgegeven, terwijl hij beschuldigd wordt onder BREDERODE gediend te hebben. Zie *Geschiedenis der Watergeuzen* door A. P. VAN GRONINGEN, bl. 282.

J. E. TER GOUW.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

De afbeelding der vier Heemskinderen op eene grafzerk in de kerk te Alkmaar. Naar ik onlangs vernam, vindt men daar op eene grafzerk de gewone afbeelding dezer vier beroemde personagies uit de middeneeuwen, zittende op Beyaart. ALBERDINGK THIJM vermeldt deze voorstelling niet in zijn *Karol. Verhalen.* Weet iemand mij te zeggen, hetgeen mijn zegsman zich niet meer herinnerde, of er zich ook eene inscriptie op deze grafzerk bevindt en tevens te verklaren, hoe deze voorstelling hier op eene grafzerk komt te staan?

JOAN V.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204, 234, 361; XVII. bl. 10, 109, 164, 268). Het schijnt den heer F. CALAND onbekend te zijn, dat eene beschrijving der tombe voor PHILIP VAN ALMONDE, almede te vinden is in den *Zuid-Hollandschen Volks-Almanak*, 's Gravenhage 1838, in eene levensschets van hem door mr. J. C. DE JONGE, archivaris van het rijk, van bladz. 35 tot 70, benevens eene naauwkeurige en fraai bewerkte afbeelding daarvan, te belangrijker omdat deze afbeelding van dit praalgraf, gelijk de heer DE JONGE meende, nooit vroeger in het licht was gegeven.

Het waren de broederszonen van den luitt.-admiraal, die hem dat praalgraf, uit dankbaarheid, op eigen kosten deden oprigten. Ofschoon het zeker is, dat dit geslacht in geene betrekking stond tot het oude adellijke huis van ALMONDE, schijnt het echter dat de naam van den vader van den zeevoogd niet met zekerheid bekend is, terwijl de heer DE JONGE zegt, dat het doopboek in den Briel van 1645, zoo onvolledig en door ouderdom vergaan is, dat daaruit niet kan worden opgemaakt wie zijne ouders waren. Mogt de heer CALAND in de gelegenheid zijn daarvan opgave te doen, het zoude gewis genoegen geven.

De heer CALAND vraagt t. a. p. bl. 269 in de noot (²) naar het wapen der familie VAN LEYDEN VAN LEEUWEN; dit is o. a. afgebeeld bij FERWERDA, *Geneal. Wapenboek*, alwaar echter het veld verkeerdelijk is van *azuur*, en van *keel* moet zijn, volgens eene fraaie afteekening, met goud en kleuren, daarvan, op een albumblad met eigenhandig schrift van P. VAN LEYDEN, *geseyt* LEEUWEN, Haghae 13 mey a°. 1622. Deze was baljuw en dijkgraaf van den Briel en landen van Voorne, werd geb. 4 julij 1592 en stierf 2 oct. 1654; MARIA DUYK was zijne 1e, MARIA DE MOUCHERON zijne 2e echtgenoot en deze eene dochter van BERNARD DE M., heer van Corbée.

V. D. N.

Munt van Napoleon (vgl. XVII. bl. 237, 271). Dat in den *eersten* tijd na NAPOLEONS verheffing tot keizer de benaming van *Republique française* nog wel in officiële stukken en ook op de munt voorkomt is buiten eenigen twijfel. Dit was ook geheel overeenkomstig het idée van 't keizersc ha in navolging van 't geen te Rome geschied was, waar OCTAVIANUS als *imperator* aan 't hoofd der *republiek* geplaatst werd. Even als te Rome wilde men in Frankrijk niet tot het koningschap terug keeren en gaf de voorkeur aan den meer militairen titel van *imperator* (*empereur*). Vandaar ook dat in het besluit van het tribunaat van 13 floreal an XII (3 mei 1804) de wensch uitgedrukt werd, dat »NAPOLEON BONAPARTE, thans levenslang consul, zou benoemd worden tot keizer en in die betrekking met het gouvernement *de la Republique française* zou worden belast." En ofschoon het daarop gevolgde organiek senaatsbesluit hem den titel gaf van *Empereur des Français*, en hij ook als zoodanig uitgeroepen werd, zoo hield echter nog later de eed, door den nieuwen keizer af te leggen, uitdrukkelijk in: »je jure de maintenir l'intégrité du territoire de *la Republique française.*" In 't vervolg evenwel raakte die benaming geheel in onbruik; en daarom moet het verwondering wekken haar nog op een francstuk van 1808 aan te treffen.

NÎL ADMIRARI.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

J. de Witt (vgl. XVII. bl. 276). Ik geloof dat het moeielijk zijn zal, met volkomen zekerheid te bepalen, of de latere raadpensionaris J. DE WITT, dan wel zijn neef en naamgenoot de vertaler is van CORNEILLES *Horace* (1648). Voor de eerste meening pleit, dat zij de oudste en de meest algemeene is. Immers reeds BALTH. HUYDECOPER in zijne *Proeve van taal- en dichtkunde*, waarvan de eerste druk in 1730 verscheen,

haalt die vertaling meermalen aan, onder bijvoeging dat zij door den raadpensionaris DE WITT *berijmd* is. Op zijn gezag hebben de meeste volgende schrijvers, waaronder ook VAN KAMPEN en WITSEN GEYSBEEK, die vertaling aan den grooten staatsman toegekend. Bovendien lezen wij in de curieuse persoonsbeschrijving van den raadpensionaris, voorkomende in een oud werk: *Het ontroerde Nederland door de wapenen des konings van Frankrijk* (1674), ter gelegenheid dat de moord der gebroeders DE WITT daarin uitvoerig vermeld en door afbeeldingen van ROMEIN DE HOOGHE zeer aanschouwelijk voorgesteld wordt, dat hij »een zoetvloeyent poëet was, als hy er zijn werk af wilde maken." Daartegenover staat echter, vooreerst dat het naauwelijks te denken is, dat een man als JAN DE WITT, in een tijd toen de nederlandsche poëzij door HOOFT en VONDEL tot zulk een hoogen trap van bloei was opgevoerd, met zulk eene kreupele en alles behalve den »zoetvloeyenden poëet" verradende navolging van CORNEILLES meesterstuk zou voor den dag gekomen zijn; in de tweede plaats, dat in 't bekende werk van EM. VAN DER HOEVEN *Leven en daad der enz. gebroeders de Witt* met geen woord gewaagd wordt noch van de berijming van 't bedoelde treurspel noch van eenige andere poëtische oefeningen van J. DE WITT; en eindelijk de autoriteit van BILDERDIJK, die in zijne *Geschied. des Vaderlands* (9de en 10de deel) uitdrukkelijk verzekert, dat de neef van den raadpensionaris, insgelijks J. DE WITT genaamd, de auteur is van CORNEILLES *Horace en Curiace*. Hij voegt er bij, dat deze, »die zich ook met versenmaken ophield," insgelijks J. DE W. teekende en daardoor meermalen met den raadpensionaris verward is. Wel is BILDERDIJK dikwijls gewoon, zijne verzekeringen, ook wanneer die in strijd zijn met de meening van anderen, geheel ongemotiveerd en als *ex tripode* daar neder te werpen; maar de uitkomst heeft toch ook niet zelden bewezen dat hij gelijk had. Bovendien was hij boven vele anderen vertrouwd met onze letterkunde in de 17de eeuw. Wij zouden dus van oordeel zijn, dat de heer VAN LENNEP te regt het meergemelde stuk aan J. DE WITT JZ. *den jongen* toeschrijft. Deze was — en dit strekt mede tot antwoord op de t. a. pl. gestelde vraag — advokaat voor 't hof van Holland.

NIL ADMIRARI.

Wagenaar en vervolgen (vgl. XVII. bl. 172, 238, 272). De zeer zeldzame *Bijlage tot de Vad. Hist.* van W. ook als bijvoegsel op RAYNAL, enz. in 12°. bestaat compleet, voor zoo veel mij bekend is, in drie deeltjes.

1°. *Bylage tot de Vaderlandsche historie door* J. WAGENAAR. *Kunnende mede dienen tot een Byvoegzel op de Historie van het Stadhouderschap, door den Heere Abt* RAYNAL. (*uyt het Fransch vertaald*) (De Faam) *Te Parijs. Ter drukkery van* JEAN HARDY. MDCCLXXXIV *met Privilegiën.* Met Toewijding aan J^r. J. D. V. D. CAPELLEN TOT DEN POL, portret en 159 bladz.

2°. *Bylage tot de Vaderl. enz.* als voorgaande. *Tweede deel.* (De Faam) *Te Parys. Ter drukkery van* JEAN HARDY. MDCCLXXX *met Privilegie,* met Toewijding aan WILLEM DEN V^{den}. Een plaatje, een oranjeboom: op den stam staan de woorden: *Ten dage als gij daar van eet zult gij den doot sterven,* en 77 bladz.

N°. 1 is in proza, n°. 2 in poëzy. De zevende zang, eindigende bl. 77, heeft tot onderteekening VRANK DE VRIJ. Hierop volgt: *De Advocaat van* FRANK DE VRY; *Schryver der Orange boomen, voor de Vierschaar der Rede. Pleodooi* (sic) *van Antwoord,* mede in dichtmaat, bl. 19; en voorts, al mede in dicht: *Aanspraak aan* WILLEM DE V^{de} *Erfstadhouder & & & door* HARMODIUS FRISO. (Een gegraveerd plaatje met bijschriften) daaronder de: Laetste woorden van WILLEM DE I. Au verso, ter plaatsvulling, eenige regelen uit j^r. WILLEM VAN HAREN, *Gedicht op den gepleegden Moord aan de Chineezen.* 28 bladz. en opdragt; deze laatste onderteekend HARMODIUS FRISO, *Harlingen uit mijn Boekvertrek den* 10 *July.*

Dit tweede deel heeft bij mij nog een afzonderlijken omslag, welke bij andere exemplaren wel mag verloren geraakt zijn en waardoor tevens het schijnbaar verschil der jaartallen verklaard wordt. De titel van dezen omslag luidt: *Bylage tot de Vaderlandsche historie door* J. WAGENAAR, *Tweede Deel.* Anno MDCCLXXXVI.

3°. Dit nummer is zeer curieus en schijnt aan weinigen bekend. Geschreven in proza bevat het aanteekeningen en bijvoegsels op het eerste deel. De titel in zijn geheel is: *Aanhangsel op de Bylagen tot de Vaderlandsche Historie Door* J. WAGENAAR *kunnende mede dienen tot een Bijvoegzel op de Historie van het Stadhouderschap door den Heere Abt* RAYNAL. *(uyt het Fransch vertaald).* Eene trophee van wapenen, vlaggen en de vrijheidshoed in 't midden) *Te Parys ter Drukkery van* JEAN HARDY MDCCLXXXV *met Privilegie.*

De titels dezer drie stukjes zijn gegraveerd en naauwkeurig door mij opgegeven.

A. M. LEDEBOER.

Wagenaar en vervolgen. Bij de lijst van de werken, die tot WAGENAAR worden gebragt, op blz. 238 vermeld, kan men nog voegen:

G. VAN DEN TOORN, Geslachtboom van alle de mannelijke nakomelingen uit het oud adelijk stamhuis der heeren van Brederode, behoorende tot het aanhangsel van de vaderlandsche historie van JAN WAGENAAR, Amsterdam, 1788;

en de daartegen gerigte:

Verhandeling over de beweerde afstamming der heeren van Brederode van Bolsward uit Reinoud den IIIe heer van Brederode, Vianen, enz., kunnende dienen tot het aanhangsel der vaderl. historie van J. WAGENAAR, 1791.

TH.

Wagenaar en vervolgen. Tot WAGENAAR kan ook gebragt worden: »*Uitdaging aan* WAGENAAR, *volgens het gezegde in dl. XIX, rakende het huis van Orangen. Leeuw,* 1758, in 8^{0}."

J. L. A. I.

Nederlandsche liedboeken (vgl. XVII. blz. 243, 275). Wie is D. v. B., die de titelplaat van den *Lusthof* geteekend heeft? vraagt P. LEENDERTZ WZ.

In de *Monogrammen van schilders, teekenaars,* enz., achter het 3^{e} deel van J. IMMERZEELS JR. werk: *de levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders,* enz. vinde ik het monogram D. v. B., D. V. B. inv. toegekend aan DIRK VAN BERGEN, geb. te Haarlem omtrent het jaar 1645, die een leerling was van ADRIAAN VAN DE VELDE, maar diens kunsthoogte niet bereikte. Zijne teekening echter is veelal naauwkeurig en zijn koloriet behaaglijk, enz. Is het jaartal van zijne geboorte juist, dan zou men zwarigheid vinden, of de titelplaat van: *Den Nieuwen verbeterden Lusthof,* waarvan de vierde uitgave door DIRCK PIETERSZ. PERS bezorgd werd, aan hem is toe te schrijven, indien PERS in 1650 overleden is. Of het moest zijn, dat zijne opvolgers onder zijn naam de firma behouden hebben, zoo als dat meermalen geschiedt.

Als IMMERZEEL in het aangevoerde art. o. a. van D. VAN BERGEN zegt: het Rijks-Museum te Amsterdam bezit van hem twee *Landschappen met koeijen,* die veel schoons hebben en op VAN DE VELDE trekken, dan vraag ik: behoort deze uitdrukking ook tot de kakographie?

J. C. K.

Nederlandsche liedboeken. Dezelfde titelplaat, die de vierde uitgave van den *Nieuwen Lusthof* versiert, wordt ook voor de tweede en derde, ik geloof ook voor de eerste uitgave, gevonden. Zij kan dus niet van DIRK VAN BERGEN zijn, die toen nog niet geboren was. Eerder zullen wij met V. D. N. aan DANIEL VAN BREMDEN moeten denken. Ik houd het er even als J. C. K. voor, dat »op VAN DE VELDE trekken" geen goed Hollandsch is.

P. LEENDERTS WZ.

Nederlandsche romans (vgl. XVII. bl. 239). De heer P. Q. geeft zeer enkele romans in dit artikel op. Er zijn er echter meer, uit de 16^{e}, 17^{e} en 18^{e} eeuw op te noemen. Kunnen die ook — wij vragen slechts — vermeerderd worden door degene, van wier titels de *Catalogus van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde* gewag maakt in dl. I. blz. 320—323; dl. II. blz. 554—556; dl. III. blz. 139—146? Er zal onder die alle nog wel iets goeds verscholen zijn.

L. B.

Aanhaling. »Les anglais s'amusaient tristement" (vgl. XVII. bl. 112, 169). Ik dank de inzenders voor hunne mededeeling. Ik betreur het evenwel, dat zij niet duidelijker zijn geweest. Ik heb de editie in 5 deelen (M. LEVY) te vergeefs doorgebladerd. Zouden A. A. F. P. en K. D. H. L. zoo goed willen zijn, de passage over te schrijven waarin de bovenstaande woorden voorkomen, of zouden zij welligt genegen zijn, mij de 4de aflevering van de *Guêpes* voor korten tijd af te staan.

H. TIEDEMAN.

Delvau (vgl. XVII. bl. 144, 170). U—H. denkt welligt dat ik »op mijn eigen houtje" bij het artikel *Delvau* de opmerking voegde »De eerste editie, die in 1866 uitkwam, werd in beslag genomen." Ik verzin echter niets. U—H. kan zelf in het *Bulletin Mensuel* van REINWALD op pag. 12 lezen:

DELVAU (A), Dictionnaire etc.

La 1re édition, *qui a été défendue*, a paru en 1866. *Ibid.* 5 fr.

U—H. zal overigens zelf inzien, dat zijn »integendeel" inderdaad niet als zoodanig kan en mag gelden, omdat de phrases, die hij uit de voorrede dezer uitgave neemt, de juistheid van REINWALDS aanteekening eerder bevestigen dan verzwakken. Immers wat beteekent het *a été épuisée par le public jusqu'au dernier exemplaire* anders, dan dat de politie, zoo als wel eens meer geschiedt, *in beslag nam* wat reeds uitverkocht was? Welligt ook heeft er een gerucht bestaan, dat de confiscatie voorspelde. U—H. weet hoe aantrekkelijk verboden vrucht op de massa werkt. Maar vooral *deze* zinsnede is opmerkelijk: »aucun des

mots de la première édition ne manque à la seconde." *What is the meaning of that?* Gesteld eens, de eerste editie ware *niet* verboden geweest, wat zou dan de phrase beduiden? Zou de uitgever oorzaak gehad hebben ze te bezigen? Ik geloof het niet. Men zegt wel eens in de voorrede eener tweede uitgave: Ik heb vermeerderd, ik heb verbeterd enz.; maar heeft U—H. wel eens gelezen van iemand, die in zulk een voorwoord deze plegtige verklaring aflede: »Waarde lezer, ik verzeker u, dat aan deze editie van mijn werk, geen enkel woord der vorige ontbreekt"? Ik betwijfel het. Wat mij waarschijnlijk voorkomt is, dat 1°. de editie van 1866 werd verboden toen het laat was; 2°. de regering inziende, dat het kwaad (?) reeds gesticht was, heeft de tweede editie toegelaten. Of nu de bewering der uitgevers de waarheid bevat, is eene geheel andere vraag, die ik hier niet te beantwoorden heb. Ik wil intusschen op het tegenstrijdige wijzen, dat zij heeft tegenover het 2e. *éd. entièrement refondue* des titels.

H. TIEDEMAN.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238, 266, 301, 336; XVII. bl. 13 en 45). De voorgenome uitgaaf van het geschiedkundig naamregister der predikanten in de classis Goes, bij den boekhandelaar L. DE FOUW aldaar, is eenigen tijd moeten opgehouden worden, naardien mij intusschen op welwillende wijze gelegenheid gegeven werd tot het raadplegen van de *Classikale Actaboeken van Zuidbeveland*, te Goes. Met de bouwstoffen uit dit archief nu almede verrijkt, kan ik thans de belangstellenden verzekeren, dat de vermelde uitgaaf stellig doorgaat, zoodat aan de inteekenaren weldra de 1ste aflevering, bevattende de gemeente 's Heerarendskerke c. a., zal verzonden worden. Inmiddels wordt deze onderneming nogmaals aan allen, die belang stellen in de kerkelijke geschiedenis van Zeeland, beleefdelijk aanbevolen.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Pseudolofredenen (vgl. A. R.; XV. bl. 298). TH. LINEUS schreef eene *Oratio in laudem belli*. Paris. 1531.

Tabula Cebetis (vgl. X. bl. 314). Hiervan bestaat eene oude vlaamsche uitgave onder den titel:

CEBETIS DES THE /*baenschen Philosoophs Tafereel,*/ *waerinne na Philosophische wyse claer* /*lyck geleert wort, wat smenschen*/ *leven aldersalichts maect.* /*M. A. G. totten goet willighen Leser:*/

Des figuers cleenheyt hier veel wt doen blyuē »heeft,
Daer af meer Verstants, dan tbeelt, het schryuē »geeft.

(Een houtsnedeplaatje, een Doolhof voorstellende.)

Thantwerpen by JAN VAN WAESBERGHE, /*op onser Vrouwen Kerck hof, in den*/ *Schilt van Vlaenderen.* /1564./ — Achter aan:

Gheprint Thantwerpen by GILLIS /VAN DIEST, *int Jaer* M.D.LXIIII./ *Met privilegie voor vier Jaren.* — Met 22 ongepagineerde bladen in kl. 8°.

A. M. LEDEBOER.

Anonymen en pseudonymen. (vgl. XVII. bl. 71, 137, 195, 272). *Bibliotheek van A. en P.* van den heer VAN DOORNINCK bl. 30 n° 275: *Antiquiteiten, Nederlandsche,* door R. V. De uitgave van 1613 was te Antwerpen, *niet* te Amsterdam; nog andere uitgaven zijn te Brussel 1646, Amst. 1701, een vijfde druk te Amst. 1756. Zie PARS *Naamrol* bl. 68—70 en 452; DE WIND, bl. 236 en 560, B. N. Lijst n°. 89 ook n°. 28. Deze zegt dat het eene omwerking en vermeerdering is van het werk van R. V., door J. VAN ROYEN; van wien gelijktijdig Amst. 1756 zijn verschenen *Antiquitates Germanicae* of *Hoogduitsche Oudtheden* met eene voorreden van hem, en eene opdragt geteekend GERRIT BOS.

Bl. 36 n°. 327. *Apollo marsdrager.* Het 1ste deeltje is geteekend J. K., het 2de J. K. *Rotterdam.* Wie mag dat geweest zijn?

Bl. 36 n°. 331 en 50 n°. 457. UYTENHAGEN DE MYST, lees: UYTENHAGE DE MIST.

Bl. 37 n°. 335, *Apologie des P. v. O,* nogmaals herdrukt Antwerpen 1828 bij VAN ES.

Bl. 37 n°. 336. *Appendix.* Hiervan eene uitgave van hetzelfde jaar 1597 te Amst. in fol.

Bl. 38 n°. 342. *Arcadia* (*Geldersch*) 1ste uitgave 1820, 2de 1821, herdrukt in 1825 en later.

Bl. 38 n°. 343. *Arcadia* (*Batavische*), de uitgave 1707 of volgens titelblad 1708, was de eerste uitgave met platen.

Bl. 40 n°. 370. AVENT-ROOTS, beter JOAN AVENTROOT *Sendbrief,* is uitgeg. in 8°.

Bl. 40 n°. 371. *Avonden,* (*Wintersche*). De uitgave van 1650 werd bezorgd door JAN ZOET met bijvoegingen.

Bl. 43 n°. 397. *Batavia Sacra.* Eene uitgave in fol. 6 deelen te Leiden 1726, werd bezorgd door F. V. MIERIS met vermeerderingen.

Bl. 52 n°. 489. *Belgium gloriosum.* Hetzelfde jaar eene uitgave, getiteld alleen, *'t Verheerlijkt Nederland,* zonder *Belgium.*

Bl. 56 n°. 535. *Berigten,* enz. bij Nieuw-

poort 2 *July* 1600. De heer SCHULLER was toen hij die uitgaf student.

Bl. 61 n°. 582. *Beschrijving* door DAPPER, de uitgave is van Amst. 1663 *niet* 1683.

Bl. 61 n°. 583. *Beschrijving* door T. of TOBIAS V. DOMSELAAR.

Bl. 61 n°. 586. *Beschrijving* door een *Gelders Regtsgel.* m^r^. J. J. v. H., de tweede druk is van Amsterdam 1774.

Bl. 62 n°. 588. *Beschrijving van Gouda.* Den naam van IGNATIUS W. als den beschrijver, ziet men boven de lofverzen voor dit werk; van den tijd der uitgave biijkt niets, doch de *opdragt* is get. Gouda 23 October 1713.

Bl. 62 n°. 590. *Beschrijving* door ORLERS. De naam van J. J. ORLERS staat op het titelblad ook der uitgave Leyden 1614; een 3de druk verscheen te Leiden en Amst. 1781, 2 deelen in 4°.

Bl. 62 n°. 593. *Beschrijving v. Schoonhoven.* D^r^. JOHANNUS ADRIANUS BLOCK, was schepen te S. tot in 1758.

Bl. 63 n°. 596. *Beschrijving van Gelderland.* HERMAN EWICH was van Wesel; zie JÖCHER *Gelehrten-Lexicon* in voce.

Bl. 63 n°. 601. *B. N.* 1515, lees 1545.

Bl. 63 n°. 603. *Beschrijving* door DUYM, hiervan ook nog eene uitgave Amst. 1635 met het werk van SCRIVERIUS, zie n°. 616, doch tevens met vervolgen, denkelijk door OUDENHOVEN, zie de WIND bl. 377 en 580.

Bl. 63 n°. 605. *Beschrijving v. Gorinchem;* door T. HOORNEER, die de uitgever was.

Bl. 64 n°. 608. *Beschrijving v. d. Goudkust Guinea.* De eerste druk verscheen te Amst. 1602, langw. 4°.; een druk van Amst. 1617, langw. 4°. heeft de letters P. D. M. op het titelblad; wie was DE MAREES? SCHOTEL *Biogr. W. B.* vermeldt hem niet.

Bl. 64 n°. 609. *Beschrijving v. Frieslandt.* Uit het slot van 279 blijkt, dat dit werk in 1664 geschreven is, doch van den tijd der uitgave blijkt niet.

Bl. 64 n°. 611. *Beschrijving van den geschiedenissen in der religie saken* werd in 1569 uitgegeven in het Nederduitsch en in het Fransch, gelijk men wil met een opzettelijk foutief jaartal op den titel. In 1616 werd het uit het Fransch vertaald op nieuw uitgegeven te Breda en te Middelburg in 4°., met den naam van VAN WESEMBEECK op het titelblad.

Bl. 64 n°. 616. *Beschrijving, Corte Historische enz.* Dit is de titel van het werk van DUYM, zie n°. 603, doch dat veelal met het werk van SCRIVERIUS, *Beschrijving van Oudt Bataviën* en de *Antiquiteiten,* zie n°. 640, en met de *bijvoegselen* van OUDENHOVEN werd uitgegeven.

Bl. 65 n°. 619. *Beschrijving: Corte, beleg van Leyden,* eene uitgave met aanteekeningen van P. S. en andere *Bijvoegsels* naar den drnk van 1577, verschenen te Haarlem, 1739, kl. 8°.

Bl. 67 n°. 638. *Beschrijving Batav. Zeestrand* door FRANS VAN LIMBORCH, zie B. N. n°. 113.

Bl. 67 n°. 640. *Beschrijving van Oudt Bataviën.* Ook nog eene uitgave Amst. 1636, zie DE WIND bl. 426 en 587.

Bl. 70 n°. 672. *Bewijsinghe, De — v. d. Onschult* enz. in hetzelfde jaar 1568 in het Fransch uitgegeven. Zie *Catalogus* J. KONING 1833 bl. 238, no. 778.

Bl. 72 n°. 695 en 696. *Biencorf, De* — De verschillende uitgaven van dit boek van 1569 tot 1769, 19 in getal, worden vermeld in eene uitgave van den *Bijenkorf* te Amst. 1845 kl. 8°. 2de deel bl. 438/9.

Bl. 74 n°. 711, *(Een vlugtige) Blik.* De naam van m^r^. W. J. VAN HARN, oud hoofdcommies bij finantiën staat op den *titel.*

Bl. 77 n°. 740. *Boec des gulden Thrones.* De eerste druk is van Utrecht 1480. fol. Zie VISSER, *Naamlijst,* bl. 10.

Bl. 80 n°. 772. *Brabbelingh.* Zonder medeweten van den auteur, verscheen eerst eene uitgave te Leiden 1612.

Bl. 80 n°. 777. *Breda. Het blyde* — P. DE SWART, aan wien de oprigting der 4 stads eerepoorten was opgedragen, onderteekende de opdragt van dit boek, waarvan hij de verzamelaar zal geweest zijn; de inscriptiën in het Latijn zijn denkelijk van den geneesheer P. G. CROYZÉ, van wien ook een latijnsch gedicht; bladz. 23 tot 42 in deze verzameling, tevens vertaald door zijn zoon, voorkomt. Zie HERMANS, *Bijdragen tot de Geschiedenis in Noordbraband,* dl. I. bl. 236 en 326.

Bl. 84 n°. 815. *Brief, Eerste enz.* H. CANNEGIETER wordt als schrijver genoemd door G. V. HASSELT zelf, zie *Over de Jacoba's Kannetjes,* Amst. 1780, bl. 7, 8.

Bl. 95 n°. 914. *Brieven van eenige Joden enz.* Het eerste deel werd herdrukt. Amst. 1774, met *Bijvoegselen.*

Tot de in de bibliotheek van den heer VAN DOORNINCK *niet* vermelde A. of P. boeken, behooren:

Beginselen; de — van Gods koninkrijk in den mensch, uitgedrukt in zinnebeelden met de Stichtelyke Rijmen van J. H. Amst. 1730, 4de druk; met platen van J. LUYKEN. De vervaardigers waren PIETER en JAN HUYGEN, de voorrede is geteekend, Amst. 10 aug. 1689, waarschijnlijk voor den 1sten druk; WITSEN GEYSBEEK in voce HUYGEN noemt eene uitgave van 1640, 8°.

Beschrivinge van de Blyde Inkoomste van H. Maj. v. Gr. Britanien, Vrankryk en Ierland tot Amst. 20 May 1642. Amst. 1642

fol.; wordt aan SAMUEL COSTER toegeschreven, (zie *Berigt. Hist. Gezelschap*, Utrecht 1846 bladz. 151—152,) naar de meening van den heer C. KRAMM; de opdragt is van PIETER NOLPE, den uitgever en vervaardiger der platen.

Beschryvingh, der Wydt Vermaarde Koopstadt Amstelredam den derden druk, door Verscheyde Liefhebbers te zamen gestelt, Amst. 1654. 12°. Zonder naam, doch van M. FOKKENS, zie *Catalogus* J. KONING 1833 bl. 203 n°. 484. B. N. n°. 1459 meent, dat dit uit V. DOMSELAAR verkort is, doch dat is het werk van MONTANUS, bij hem vermeld onder n°. 1561 en bij KONING n°. 481.

Brieven over Duitschland en Holland in 1809. Gron. 1809 2 dl. 8°. Zonder naam door groninger studenten, waaronder TH. VAN SWINDEREN en B. H. LULOFS, zie B. N. *Lijst* n°. 217.

V. D. N.

Artur Jonston (vgl. XVII. bl. 278). Het eenige wat ik omtrent den schotschen geneesheer en dichter ARTHUR JOHNSTON kan mededeelen, is, dat hij bij Aberdeen in 1587 werd geboren, gansch Europa had doorreisd, twintig jaren zijn verblijf hield in Frankrijk, en in 1641 overleed. Zijne betrekking tot Zeeland bepaalt zich waarschijnlijk hiertoe alleen, dat zijne *gedichten*, bij zijn leven afzonderlijk uitgegeven, na zijn dood te Middelburg gezamenlijk zijn herdrukt geworden. Hij is niet dezelfde als JAN JONSTON of JOHNSTONE, die eene *Beschrijving van de natuur der viervoetige dieren, enz.*, uitgaf. Ofschoon van schotsche afkomst, was deze een Pool, in 1603 geboren en in 1675 overleden.

J. L. A. I.

Cats, Spaens heydinnetje. Pozzo (vgl. XVII. blz. 278). M. M. vindt zijne vragen voor een deel beantwoord bij TENGNAGEL, *Het leven van Constance, waer af volgt het toneelspel de Spaensche Heydin*, Amst. bij N. VAN RAVENSTEYN 1643, en wel meer bepaald in *de opdragt met verlof der Ovrigheid aan* DANIEL MOSTART, *Raeds Secretaris der stad Amsterdam.* Daar lezen wij op pag. 166: De geschiedenis, en in wat land het geschiet zij, was u, buiten twijffel, lang voor dezen niet onbekent. Verscheide redelijke belgzieke zullen rechtvaerdig verhael zoeken op mijn al te gemeenmaeking met henluiden, tenzij 't werk hun krankheid genees. Deze dan zijn de Spaensche Artsenijmeester POZZO, de Heer JAKOB KATS en juff. KATALINA VERWERS, van welke de eerste hetzelve beschreven, de andere gerijmt, de leste tot een spel te brengen, en op het toneel te vertoonen, gepoogt heeft. De waerachtigheid van dit wonderlijk geval, daer ik de poëzy onder gemengt heb, verzeker ik u uit de geloofwaerdige monden eens Joods, en Christens, welke zijn de gestorven SACUTUS LUSITANUS en de levendige ADRIAEN VAN DER TOCQ.

B. v. D. M.

P. Lyonnet, M. S. Merian (vgl. XVII. bl. 171). Aan het werk van LYONNET wordt zoowel wetenschappelijke als kunstwaarde toegekend. »Chef d'oeuvre dans lequel on ne sait ce qu'on doit admirer le plus du genie du naturaliste ou du talent du graveur." M. S. MERIAN verwierf zich naam door hare miniaturen en hare teekeningen van bloemen en insecten.

J. L. A. I.

Historie van de bijl (vgl. XVII. bl. 172). Het vers de »*Historie van de bijl*" doelt op het gilde der scheepstimmerlieden, bij 't gemeen *Bijltjes* genoemd, die, in 1748, ten gētale van omstreeks vijftienhonderd, met een vijf of zestal *Doelisten* aan het hoofd, in optogt door Amsterdam trokken, om door die oproerige beweging verandering in de stedelijke regering te brengen, wat door de komst van prins WILLEM IV tot stand kwam.

J. L. A. I.

De Witte (vgl. XVII. bl. 47). De vaandrig J. E. DE WITTE, die, in 1782, door PIETER BRAKEL, boomkweeker te Boskoop, onder belofte van belooning, werd aangezocht, het eiland Schouwen aan de Engelschen over te leveren, en hem later aanbragt en verried, kan, te dier zake, in 1802 of 1803 niet gedetineerd zijn geweest. Daar deze zaak veel gerucht gemaakt en aan de hooge staatscollegiën veel werk verschaft heeft, sprak het hof van Holland, Zeeland en Friesland, eerst op den 21sten mei 1784, tegen J. E. DE WITTE het vonnis uit, waarbij hij van zijn krijgsambt vervallen verklaard, voor zes jaren tot eene verzekerde plaats verwezen, en, na dien tijd, uit Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht gebannen werd.

J. L. A. I.

De legende van Faust (vgl. XVI. bl. 73, 209, 262, 338). In de *Amoenitates litterariae* van SCHELHORN is opgenomen: J. C. DURRIUS, *Epistola ad G. S. Führerum de Joanne Fausto*, waarin DURRIUS tracht te bewijzen, dat de beruchte toovenaar JAN FAUST niemand anders is geweest dan JAN FUST, een der uitvinders van de boekdrukkunst, welke kunst de monniken zich ten doel stelden door verdichtselen in

minachting te brengen, omdat zij daardoor van de voordeelen hunner copie van handschriften werden beroofd.

J. L. A. I.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300, 335, 364; XVII. bl. 13, 72). Verzen waarin opzettelijk eene letter van het alphabet is weggelaten, noemen de franschen *Vers leipogrammes*. De fransche dichter SALOMON CERTON, gaf te Sedan in 1620 uit: *Vers leipogrammes et autres oeuvres de poésie.*

J. L. A. I.

Fransche, spaansche en engelsche volksliederen (vgl. XVI. bl. 172; XVII. bl. 45). Voldingend is het bewezen, dat HENRY CAREY de dichter en componist is van het engelsche volkslied, »*God save the king*" of »*God save great George our king*," als opgenomen in zijne dramatische en muzikale werken, door hem zelven te Londen in 1740 en 1743 uitgegeven. Hij overleed in 1744. J. L. A. I.

Opmeer (vgl. XVI. bl. 303). HOOFT bedoelt waarschijnlijk den ijverigen verdediger der roomsch katholijke kerk, PETRUS OPMEER, die te Amsterdam in 1526 werd geboren en in 1595 te Delft overleed. Het vers van OVIDIUS, zinspelende op den dood van DON CARLOS, zal te vinden zijn in zijn »*Opus chronographicum ab orbe condito, continens historiam, icones et elogia summorum pontificum, imperatorum, regum et virorum illustrium*," in 1611 te Antwerpen gedrukt en herdrukt te Keulen in 1625 zonder het vervolg van BEYERLINCK, van 1582 tot 1611, maar vermeerderd met de »*Historia martyrum Gorcomensium Hollandiaeque.*"

J. L. A. I.

J. Norell, Ysselstroom (vgl. XIII. bl. 207, 242, 265). In de bibliotheek van SCHINKEL, te 's Gravenhage, in 1864 verkocht, berustte eene »Verzameling van bruilofts- en lijkdichten, alsmede eenige mengeldichten van en over den Kamper dichter JAN NOREL, gedeeltelijk door hem geschreven, met zijn portret en een gedicht van A. MOONEN."

J. L. A. I.

De arcke Gods. Kan iemand mij iets mededeelen omtrent een werkje, getiteld, *de Arcke Gods*, hetwelk omstreeks 1646 door HENDRICK THIELMANS, vermoedelijk in 's Hertogenbosch, moet zijn uitgegeven? Gaarne zou ik het inzien of koopen.

D. B. v. C.

Eene curiositeit met betrekking tot de Vondel-literatuur. In den catalogus van de boeken, dezer dagen door BOM te Amsterdam verkocht, komt ook voor eene biografie van den hollandschen dichter te S[t]. Petersburg gedrukt.

Luctor et emergo. Wie heeft dit devijs voor het eerst gebezigd?

Dar-Thula. Op de tentoonstelling te Parijs bevindt zich eene schilderij, waarop eene vrouw is afgebeeld. De kataloog zegt dat het DAR-THULA voorstelt. Wie is DAR-THULA?

[*Darthula* is de heldin van een der ossiansche gedichten. Eene vertaling daarvan door BILDERDIJK vindt men in de uitgave zijner gedichten bij KRUSEMAN, dl. II. bl. 12—27].

Klaasje-Zevenster-literatuur. Ziehier eene lijst van al de werken, brochures enz., die tot september 1867, over dezen beroemden roman het licht hebben gezien.

H. TIEDEMAN.

1. LENNEP (M[r]. J. VAN), *De lotgevallen van Klaasje Zevenster*, 's Gravenhage, Leiden en Arnhem, NYHOFF, SYTHOFF en D. A. THIEME. gr. 8°., 5 dln. »(*f* 17.55)."

2. Hetzelfde werk, 2de druk. Ibid. 5 dln., post 8°. bij inteekening *f* 7.50; buiten inteekening *f* 9.50.

Ook geb. als deel 15—19 van J. VAN LENNEP, *Romantische werken*, bij inteekening *f* 9.50; buiten inteek. *f* 12.

3. GLASER (AB), Hänschen Siebenstern. Dem holländischen des J. VAN LENNEP nacherzählt. 2 Bände. Braunschweig, WESTERMANN, 8°. (2 R.).

4. BRUSSEL (A. VAN), Bestraffend woord aan J. VAN LENNEP over Klaasje Zevenster. Amsterdam, Nieuwe Boekhandel (A. VAN BRUSSEL). kl. 8°. (*f* 0.40).

5. BUSKEN HUET (CD.) Ernst of kortswijl; naar aanleiding der Lotgevallen van Klaasje Zevenster, door J. VAN LENNEP. Amsterdam, C. L. VAN LANGENHUYSEN, gr. 8°. (*f* 0.35).

6. Busken Huet (Cd.), J. van Lennep en Klaasje Zevenster. 1—3 dr. Arnhem, J. VAN EGMOND JR., gr. 8°. (*f* 0.30).

7. Dames theevisite (Eene) en Klaasje Zevenster, door S. A. Z., 1ste en 2de druk. Amst. J. C. SCHLÖMANN, gr. 8°. (*f* 0.25).

8. Ernst of kortswijl? Eene vraag, beantwoord door een Leydsch student van 1824 tot 1828. 's Hertogenbosch, G. H. VAN DER SCHUYT, post 8°. (*f* 0.20).

9. Klaasje Zevenster is niet dood; supplement op een groot werk door een der

Pleiaden. Dordrecht, H. R. VAN ELK, gr. 8°. (*f* 3.65).

10. Hetzelfde werk. Goedkoope uitgave. Ibid. Post 8°. *f* 1.90, geb. *f* 2.40.

11. MEERBEKE (HENRY VAN), Nog iets over Klaasje Zevenster. Amst., C. L. VAN LANGENHUYSEN; gr. 8°. (*f* 0.30).

12. POLAK (H. J.) De heer Cd. Busken Huet en Klaasje Zevenster. Leiden. J. HAZENBERG CZ.; gr. 8°. (*f* 0.75).

13. Waarom heeft Klaasje Zevenster zulk een opgang gemaakt? benevens een kritiek der voornaamste recensiën. Utrecht, KEMINK & ZOON, gr. 8°. (*f* 0.30).

14. Lotgevallen (De) van Klaasje Zevenster als drama verdedigd tegen de kritiek der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, voor rekening van den schrijver. Utrecht C. F. VAN STEYN en A. J. S. VAN ROOYEN, gr. 8°.(*f* 0.10).

15. EILERTS DE HAAN (A. F.), Open brief aan Klaasje Zevenster. Ten voordeele van de te Noordwolde op te rigten werk- en industrieschool. Amst., D. B. CENTEN, post 8°. (*f* 0.40).

16. POLYTROPOS, De Oost-Indische pleiaden en hun pleegkind. Eene bibliographische studie. Amsterdam, J. C. A. SULPKE, gr. 8°. (*f* 0.25).

17. Klaasje Zevenster is wèl dood! uit authentieke bronnen geput. 1ste — 3de druk. Amsterdam, J. VISSER, gr. 8°. (*f* 0.20).

18. Bibliotheek (Romantische). Lectuur voor alle standen, onder redactie van J. SPEYER KLERK en A. J. LE GRAS. Post 8°. Rotterdam, E. H. TASSEMEYER. (Bij jaargangen van 12 deeltjes (*f* 3).

N°. 2. Wezenlijke Lotgevallen van Klaasje Zevenster, naar aanleiding van den beroemden roman van mr. J. VAN LENNEP. Post 8°. Bij inteekening *f*0.25; buiten inteek. *f*0.40.

H. TIEDEMAN.

Reinaert. De eerste door BLOMMAERT in zijn werk *Over de Nederduitsche schrijvers van Gent* vermelde, is de dichter van den *Reinaert.* Dit werk, zegt hij, is »ongetwijfeld door eenen Gentschen monnik" geschreven. En wat verder: »Uit de herhaalde toespelingen op de omstreken van Schelde en Leye, ziet men dat de dichter in Oost-Vlaanderen te huis behoorde, en mogelijk een Benediktijner monik te St. Pieters abdij te Gent was. BLOMMAERT bedoelt hier het eerste gedeelte van den *Reinaert:* het laatste gedeelte kent hij aan den Aardenburger WILLEM UTENHOVE toe. Zou het inderdaad het werk van een Gentenaar zijn?

ISEGRIM.

Ferguut. Dit gedicht zou, zegt BLOMMAERT, *De Nederduitsche schrijvers van Gent* bl. 20, volgens sommigen ook door DIEDERIK [van Assenede] vervaardigd zijn; anderen echter schijnt dit niet bewezen; dat de dichter dezes dichtwerks een Oostvlaming was, valt niet te betwijfelen, en blijkt zoo door de taal als door de melding van Gent en van Market bij Rijssel; v. 2552 zegt hij:

Die dief was niet gereet 't ontfane
Van den tale dat payement,
Hij wilde wel sijn te Ghent.

En vers 872:

Syn ors gaf mi Somilet,
En es geen beter tote Market.

Hebben die plaatsen wel veel bewijskracht? En welke sporen van oostvlaamsch dialect vindt men in den *Ferguut?*

ISEGRIM.

Druyventros der Amoureusheyt. Wie zijn de dichters der »amoureuse liedekens," opgenomen in »*Een nieu Liedtboeck, genaemt den Druyventros der Amoureusheyt, in hem begrijpende veelderhande amoureuse liedekens, met muziek, te voren in druk nooyt uitgegaan, gecomponeert door* PIETER LENAERTS VAN DER GOES, zonder pl. of naam van drukker, A°. 1602, langw. formaat?

J. L. A. I.

Montesquieu in Holland. MONTESQUIEU, die, na het verschijnen van zijn werk, *Esprit des loix*, door gansch Europa beschouwd werd als de wetgever der volken, heeft gedurende twee jaren, tusschen 1726 en 1734, in Holland zijn verblijf gehouden. Wie deelt bijzonderheden omtrent dit verblijf mede?

J. L. A. I.

Cornelius van Hoorn. Was deze vermaagschapt aan zijn' tijdgenoot ADRIANUS JUNIUS, den schrijver der *Batavia*, ook naar zijne geboorteplaats genaamd JUNIUS van Hoorn, en wat is er van CORNELIUS bekend?

J. L. A. I.

De politieke kruijer. De heer FRED. MULLER, *Catalogus van boeken over Nederlandsche Geschiedenis en Plaatsbeschrijving*, enz. Amst. 1859, geeft n°. 905 dit werk op (door J. C. HESPE). Amst. 1783 vv. 9 dln. 8°. en voegt er bij: *zeer zelden compleet.*

Een exemplaar in mijn bezit heeft 10 dln. Het 9e deel eindigt met n°. 472, aug. 1787 en bestaat uit 832 bladz. Het 10e deel vangt met n°. 473, 9 aug. 1787, aan, heeft 160 bladz. en eindigt met n°. 482, den 10 sept. 1787. Bestaan er nog meer

nummers van dit politieke tijdschrift of eindigde het met laatstgenoemde nummer, wat, als wij den toenmaligen staatstoestand in aanmerking nemen, wel waarschijnlijk is?

A. M. LEDEBOER.

Cassandre. Wie heeft de goedheid mij mede te deelen, welke uitgaven er in Nederland van dezen roman voorkomen? Ik bezit daarvan 1°. een onvolledig exemplaar, als: het *Eerste, Tweede* en *Vijfde Deel, te Rotterdam gedrukt bij* PIETER VAN WAESBERGE. Aan het 1^e dl. ontbreekt de titel; het 2^e dl. heeft ten titel: *Het tweede /Deel/ van/ Cassandre/ (Uyt de Françoysche in onse Neder/duytsche Tale over-gheset door* F.(ELIX) V(AN) S(AMBIX). (Als Insigne het wapen der stad Rotterdam). *Tot Rotterdam,/ gedruckt by* PIETER VAN WAESBERGE, */Boeckverkooper op 't Steyger, in de /gekroonde Leeuw* 1654, in 12°. Het 5^e dl., even als voorgaande met het jaartal 1655. De druk is zeer goed en de plaatjes in deze deeltjes voorkomende, evenals de frontispices, zijn van CRISP. DE PAS.

2°. Een exemplaar met gelijkluidenden titel als boven, maar *Tot Amsterdam /by* JACOB VINCKEL, *Boeck-verkoper in de Beursstraet, in de /History-schryver,/ Anno* 1669, in 12°. mede met de plaatjes van CRISP. DE PAS. Het vijfde en laatste deel van *Cassandre*, aan dit ex. toegevoegd, is niet van JACOB VINCKEL, maar van PIETER VAN WAESBERGE.

Een berigt aan den lezer, opdragt of iets anders komt in geen der deeltjes voor.

A. M. LEDEBOER.

Oude prenten en boeken. Op eene lijst der achtergelaten goederen en koopmanschappen te Petani 1602, en geteekend door den admiraal JACOB VAN NECK, DANIEL VAN DER LECQ en PIETER WALICHSOON van Delft, komen onder den titel »Boeken kunst," de volgende prenten en boeken voor. Daar het te vermoeden is, dat de meeste die daarop voorkomen wel verloren geraakt, andere welligt onbekend zullen zijn, kwam mij deze lijst belangrijk genoeg voor, om er een plaatsje in dit tijdschrift voor te verzoeken, wegens de titels, de namen van DE GHEYN, GOLTZIUS, BREUGEL, MULDER, en den geringen prijs die er voor aangeteekend staat; deze toch is voor de prenten van $^1/_2$ st. tot 10 stuivers het stuk, voor de boeken van 2 tot 20 stuivers; de hoogste prijs die opgegeven wordt is voor n°. 103, waar achter *f* 2 - 10 staat aangeteekend.

De geheele som die er voor deze boeken kunst wordt uitgetrokken, bedraagt *f* 291 - 16 - 12. Van n°. 106 tot 113 zijn de titels niet met juistheid op te geven en van eenige andere in het geheel niet, doordien het papier te veel door water heeft geleden.

Boeken Kunst.

N°. 1.	152	Lombaert?		bladen soo schepen als cunst.
» 2.	9	Boeken		Kunst van Geyn? à 20 st. tBoeck. à 16 st. tBoeck 2 boecken.
» 3.	6	Blaren	van	de dootsonde.
» 4.	12	»	»	Golcius cunst.
» 5.	11	»	»	Susanna.
» 6.	55	»	»	ons Lyvrou (Lieve Vrouw?).
» 7.	20	»	»	de Brabance marten.
» 8.	2	»	»	de Verlooren arbeyt
» 9.	4	»	»	Atalanta.
» 10.	19	»	»	de bril Vrouwen.
» 11.	22	»	»	3 blinde.
» 12.	50	»	»	boere bruyloften.
» 13.	15	»	»	boere kermissen.
» 14.	10	»	»	leceu (Le Jeu?) d'diables.
» 15.	66	»	»	bordeelen.
» 16.	44	»	»	quade wyven.
» 17.		Boeken	»	de 7 deuchden.
» 18.	15	Blaren	»	de dubbelde Sotten.
» 19.	52	»	»	de 4 getyden van t jaer.
» 20.	36	»		lantschappen.
» 21.	12	»	»	gecken in de mou.
» 22.	50	»	»	3 dronckers.
» 23.	120	»	»	Venis(Venus)berch.
» 24.	94	»	met	de pispot in de handt.
» 25.	4	Boeken	van	de 7 wercken van barmherticheyt.
» 26.	10	»	»	de 5 sinnen.
» 27.	12	»	»	Schutterye.
» 28.	6	»	»	4 elementen.
» 29.	2	»	»	7 planeten.
» 30.	5	»	»	de Spiegel der princesse vrouwen.
» 31.	1	»	»	de Spaence armade.
» 32.	7	»		Pleyteryen.
» 33.	43	Blaren	van	de rycke man.
» 34.	2	Boeken	»	Amoreusheyt.
» 35.	13	Blaren	»	de Verloren Soon.
» 36.	15	»	»	de Samarytaen.
» 37.	15	»	»	de Keyser troniens.
» 38.	17	»	op	elck bladt 4 troniens.
» 39.	3	Boeken	van	de 7 deuchden, rondt Vermaet (formaat).
» 40.	18	Blaren	»	Santen.
» 41.	14	»	»	ons lief heer int?
» 42.	7	Boeken	»	lot (Loth).?
» 43.	3	Blaren	»	3 maryas.
» 44.	11	Boeck	»	de tuyn der wellusticheyt.
» 45.	1	»	»	de hartogen van brabant.

N°. 46.	31	Blaren	van	Coninge en Conin-ginne.
» 47.	20	»	»	de prins en hartich (Hertog) Matheus.
» 48.	93	»	»	de Vriese Jesten? of gesten?
» 49.	46	lombaert bladen	van	Syn Excellency.
» 50.	13	Blaren	van	banketten.
» 51.	14	bel blasers.		
» 52.	28	boeken	van	de romse (Roomsche) Keysers.
» 53.	18	»	»	12 maenden.
» 54.	36	blaren	»	de lantbouwerye.
» 55.	12	»	»	de Voegelaers.
» 56.	78	»	»	pypsters.
» 57.	8	boeken	»	3 Goddinne.
» 58.	3	blaren	»	Nio ?
» 59.	3	»	»	Sérus (Cerus) en bachus.
» 60.	4	»	»	cupido en ciche (Psyche).
» 61.	6	»	»	Stoto(?) van mulder.
» 62.	3	»	»	9 muysen.
» 63.	16	»	»	Jachtien.
» 64.	2	»	»	boere kermissen.
» 65.	2	»	»	brugel (Breugel).
» 66.	20	»	»	babelonise toren.
» 67.	18	»	»	Jonas.
» 68.	12	»	»	de liefde godes tot de bekerde Sondare.
» 69.		»	»	Bruggels.
» 70.		»	»	ons lyvrou (lieve vrouw) in de maen.
» 71.	91	»	»	den jongen Tobias.
» 72.	41	»	»	Cleopatra.
» 73.	52	»	»	busschop briefuen.
» 74.	17	»	»	Hiestoryen uyt het Oude testament.
» 75.	88	»	»	Moyses.
» 76.	58	»	»	Marya Maddalena.
» 77.	6	Boeken	»	de Coninck en den Wyn.
» 78.	12	»	»	de 4 complectyen.
» 79.	8	Blaren	»	Madalena.
» 80.	7	»	»	ons lyvrouwe,rondt formaeta.
» 81.	6	»	»	de Samariteyn.
» 82.	9	Boeken	»	de staet van de Werelt.
» 83.	12	Blaren	»	Santa Cateryna.
» 84.	11	Boeken	»	de Ricke man en laseris (Lazarus).
» 85.	3	»	»	de 4 ouderdomme van menschen.
» 86.	107	Blaren	»	het cranck geloof van Petrus.
» 87.	10	Boecken	»	Josep en Marya.
» 88.	13	Blaren	»	de moetwillige ?
» 89.	81	»	»	het avontmael.
» 90.	28	»	»	de idelheyt der menschen.
N°. 91.	45	Blaren	van	een vrier (vrijer) tusschen twee vristers (vrijsters).
» 92.	17	Boeck	van	de roemsche helten (helden.)
» 93.	2	»	»	de 4 deelen van der werelt.
» 94.	4	»	»	Ruyterye.
» 95.	36	Blaren	»	de visschen.
» 96.	29	»	»	lobbensetters.
» 97.	9	»	»	Venis en palas. (Venus en Pallas).
» 98.	12	»	»	de 3 gebroeders.
» 99.	16	»	»	de vrou treckt de man te bedde.
» 100.	23	»	»	fortuyn.
» 101.	24	»	»	Venis en Cubido (Venus en Cupido).
» 102.	21	»	»	de werelt dragers.
» 103.	1	Boeck		afgesette maskerades.
» 104.	1	»	van	rock en lydekerck?
» 105.	105	Blaren	»	alderhande figueren.
» 106.	2	»	»	Vloote Scheepen.
» 107.	7	»	»	de Verlooren Soon, van geyn.
» 108.	?			Vrouwen van Geyn.
» 109.	?			van Marta à 1 st. 't bladt.
» 110.	?			van 6 opt bladt à 2 st. 't blad.
» 111.	?			tusschen 2 stoelen in 't asche.
» 112.	?			Vrouwen in 't overspel.
» 113.	?			menschelyck belet.

Kämpfers beschrijving van Japan (vgl. X. bl. 231; XVII. bl. 272.) Uit het gestelde door — p p — bl. 231 van dl. X, valt veel te vermoeden en te gissen; althans de waarschijnlijkheid dat K. veel aan nederlandsche bronnen te danken heeft, wordt tot zekerheid.

Daarom echter kan K. oorspronkelijk geweest zijn, zonder naauwgezet steeds zijne bronnen te noemen. Dat hij zelfstandig was, is toch zeker. Hij bezocht het noorden van Duitschland, Pruisen, Polen Zweden, Rusland en Perzië. In 't laatste rijk verbleef hij twee jaren en verzamelde de bouwstoffen voor zijn *Amoenitates Exoticae*, voor zoo veel Perzië betreft. Hij ging in dienst der nederlandsche oostindische maatschappij als heelmeester, kwam over Schiras en Persepolis te Gamron, bezocht de binnenlanden van Perzië, deed Gelukkig Arabië, Voorindië, Ceylon, Bengalen en Sumatra aan en kwam zoo in 1689 te Batavia. In de tuinen van den directeur generaal OUTSHOORN, die van zekeren MOLLER en op 't eilandje Edam, beschreef hij eene menigte vreemde planten en gewassen en gaf er afbeeldingen van; dit alles kwam naderhand mede in handen van den heer SLOANE.

In mei 1690 vertrok hij naar Siam en Japan.

KÄMPFER heeft dus aan Nederland en Nederlanders zijnen grootsten roem te danken. Hij was arm en werd als heelmeester aangenomen. Hij ontving regeringsberigten en werd toegevoegd aan het groote japansche gezantschap.

CAMPHUYS kwam in 1654 als assistent in Indië. Voor 1677 ging hij driemalen als gezant naar Japan en kan toen aanteekeningen gemaakt hebben, welke door KÄMPFER gebruikt kunnen zijn geworden. CAMPHUYS regeerde tot 1691, drie jaren bragt hij nog in wijsgeerige rust door en stierf toen, en werd door VAN OUTSHOORN opgevolgd. KÄMPFER keerde in 1695 te Batavia uit Japan terug, het is dus mogelijk dat hij de bronnen van CAMPHUYS gebruikte en, daar deze overleden was, dit verzweeg.

Vergelijk VAN KAMPEN, *Gesch. der Nederlanders buiten Europa*, die naar VALENTIJN IV. D. 1 st. bl. 320—323 verwijst en ONNO ZWIER VAN HAREN als levensbeschrijver van CAMPHUYS vermeldt. Beide laatste schrijvers dienen dus wel bij dit proces geraadpleegd te worden.

Toevallig lezende: *Oost Indië* (*Nav.* XVII. bl. 288.) van V. Z. herinner ik mij te bezitten hetzelfde jaarboekje, doch tot 1793, »te *Batavia Gedrukt bij Compagnies Drukker* PIETER VAN GEEMEN. *Met approbatie van Hunne Hoog-Edelhedens.* Voorin zijn de G. G. sedert 1610 vermeld, daaronder:

15. JOHANNES CAMPHUYS, van Haarlem, tot generaal aangesteld den 11den jan. 1684, geauthoriseerd den 7den augustus 1685, uit zijn bediening ontslagen den 24sten sept. 1691 overleden den 18den julij 1695.

Er is dus verschil tusschen de jaartallen bij VAN KAMPEN en in dit boeksken.

G. P. ROOS.

Oud hollandsch lied (vgl. XVII. bl. 277). Ik heb het gelezen, beginnende:

»Ik ben er de groene plantaadjes
»Wat dikwijls ten einde gegaan."

Er komt alles behalve een »grafken" in: dit »grafken" behoort tot een ander lied, dat naar ik meen in ZEEGERS of eenige andere chrestomathie staat. G. P. ROOS.

Garnizoensleven op Ceram. In de twaalfde aflevering van het *Familie-Magazijn*, te Arnhem bij H. A. TJEENK WILLINK, komt een verhaal voor, getiteld:

Herinneringen uit Nederlandsch Indië, door een Duitsch Soldaat. Medegedeeld door den Baron ZU PUTLITZ. Garnizoensleven op Ceram.

Ditzelfde verhaal met enkele varianten van weinig belang, las ik elders, òf in 't werk van den heer VAN REES, òf in den *Max Havelaar.* Geen dier werken meer onder mijn bereik hebbende, vraag ik: vindt men in een dezer genoemde werken de geschiedenis van eenen nachtelijken aanval door inlanders op Goenong Permali, landgoed van den heer KAYSER, of iets dergelijks?

G. P. ROOS.

Werken van A. Fokke Sz. Het burlesque. Welke waarde heeft de schrijfwijze — en met name welke waarde hebben de werken — van A. FOKKE SZ.? Met schroom doe ik deze vragen; doch ik heb er bijzonder belang bij, weshalve men ze mij ten goede houde. Bovenal wenschte ik iets te hooren over de waarde van zijnen *Modernen Helicon* en *Apollo Serjant van de burgerwacht.*

G. P. ROOS.

Register op de notulen van den raad van Middelburg enz. Onlangs kwamen mij in handen twee bladen van den catalogus der verkooping van de bibliotheek van JONA WILLEM TE WATER, door de boekhandelaars LUCHTMANS te Leiden den 28sten oct. 1823 en volgende dagen verkocht.

Op een van die bladen vond ik sub nº. 89: *Register op de Notulen van den raad van Middelburg van* 1532—1742 en *Notulen van H.H. regenten van het Weeshuis te Vlissingen* 1767—1774.

Zou iemand mij kunnen zeggen in wiens handen dat nommer gekomen is? Misschien zou dit kunnen leiden tot de ontdekking, waar die notulen zich thans bevinden, wat mij hoogst aangenaam zou zijn.

Door het bombardement van de stad Vlissingen, in het jaar 1809, is zoo veel belangrijks verloren gegaan, dat men met belangstelling uitziet naar hier en daar verspreide stukken, die voor de geschiedenis dier stad van waarde zijn.

H. P. WINKELMAN.

Chateaubriand. Sommige biografiën van den franschen letterkundige CHATEAUBRIAND (onder anderen die voorkomende in het *Convers.-Lex.* bij BROCKHAUS) vermelden, dat zijn eigentijke naam LEPRETRE, en dat zijn vader een stokvischhandelaar te St. Malo zou geweest zijn, die, door den handel verrijkt, een erfgoed der uitgestorven familie CHATEAUBRIAND gekocht en den naam daarvan aangenomen had. Dit verhaal is geheel in strijd met hetgeen men elders geboekt vindt; en vooral met hetgeen de vermaarde schrijver zelf in zijn *Mémoires d'outretombe* opgeeft, waar hij op onderscheidene plaatsen breedvoerig uitweidt over zijne oud-adelijke afkomst en zijne beroemde voorvaderen. Wat moet men hiervan gelooven? NÎL ADMIRARI.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Daniël Eremita (vgl. XVII. bl. 209, 279). Men is den heer C. KRAMM dank verschuldigd voor de uitvoerige wijs, waarop hij het portret van D. EREMITA ter wereld heeft ingeleid. Doch terwijl hij uit het hoogvliegende latijnsche onderschrift van het portret te regt heeft opgemaakt, dat deze Antwerpenaar de schilderkunst beoefende, heeft hij verzuimd de voorname bron te raadplegen, waaruit zijn persoon in de geleerde wereld kenbaar geworden is, namelijk J. F. FOPPENS, *Bibliotheca Belgica,* p. 225, 226. Daar wordt van zijne geboorte in bovenvermelde stad in 1584 gewaagd, van zijne staatkundige betrekkingen aan het toskaansche hof, onder COSMO DE MEDICIS (*Regia magna Hetrusci Soli,* vergel. het onderschrift van het portret), voorts van zijne latijnsche werken, reisverhalen, gedichten, en van zijnen vroegtijdigen dood op 29-jarigen leeftijd te Livorno in Toskane, ten jare 1613.

Waarschijnlijk is dit portret, door een onbekenden graveur vervaardigd, geplaatst voor de door J. G. GRAEVIUS, in 1713 te Utrecht, honderd jaren na E's dood, bezorgde eerste uitgave van zijne *Aulicae vitae et civilis libri IV.* in 4°. Die nog iets meer van hem weten wil, sla op NICÉRON, *Mémoires,* t. XXIX, p. 31, bij FOPPENS aangehaald. De spreuk *Magna Servitus Magna Fortuna* kan beteekenen, dat de slavendienst der grooten soms een groot geluk te achten is. Hij was van een geleerd geslacht; van elders toch zijn bekend JÉHAN, JACQUES, FRANÇOIS, ABRAHAM L'HERMITE, schrijvers uit den aanvang der 17de eeuw, alle Belgen, meest alle Antwerpenaren.

Leiden. BODEL NYENHUIS.

Een spotportret of niet (vgl. XVII. bl. 280). Ik geloof niet, dat spot hier in het spel is. De naam van BENDER is in Duitschland in de 17de en 18de eeuw niet ongewoon, ook in hoogere kringen. Zie JÖCHER, *Gelehrten-Lex.,* en ADELUNG, *Fortsetzung,* in voce.

Voor BUNENTHAL geloof ik dat men BIENENTHAL lezen moet. Ook komt het mij voor, dat ik dit portret wel gezien heb.

B. N.

Heeft Daguerre de daguerrotype ontdekt of uitgevonden? Welk eene vraag? zegt welligt iemand. Toch doe ik ze, want ik heb er reden voor. In J. G. SWAVINGS *Reizen en Lotgevallen,* reeds in 1827 te Dordrecht bij BLUSSÉ & VAN BRAAM uitgegeven, leest men (2de dl., bl. 172): »Wij lieten ons hier (in het Museum van »Philadelphia) een voor een portretteren, »door middel van een door den heer PEALE, (eigenaar van een groot deel der natuur»kundige verzameling) uitgevonden werk»tuig, hetwelk vrij wel aan het oogmerk »beantwoordde."

Weet men iets meer van dit *werktuig?*

G. P. ROOS.

Portret van Adriaan Pauw. In mijn bezit is eene kopergravure uit de 17de eeuw, voorstellende ADRIAAN PAUW, hoog 30 d^{m}., breed 19½ d^{m}. Om het ovaal staat: Pietate et Patientia ÆT 50; het onderschrift luidt: »Éffigies dom HADRIANI PAVW, Domini »de Heemstede, Hogersmilde, Rietwyck, »Nievwerkerck etc. Consiliarii Pensiona»rii Hollandiae Westfrisiæqve Eqvitis Or»dinis S^{t}. Michaelis et Ordinum Genera»lum Foederati Belgii ante hac ad Gal»liæ Magnae Brittanniæ et Daniæ Reges »nec non ad Principes Germaniæ et Civi»tates Hanseaticas Et nvnc tertivm ad »Christianissimvm Regem Legati Extraor»dinarii" waaronder met kleine letters staat: P. DE MOL pinxit MICHAEL DE.. (onleesbaar) fecit Lutetia Parisiorum anno dom. MDCXXXV.

Het papier is door ouderdom geel geworden.

De ondergeteekende wenscht te weten, of dit portret zeldzaam is.

T......N.

TAALKUNDE.

Hanse (vgl. XI. bl. 218; XII. bl. 52). Eene nieuwe verklaring van dit woord wordt gegeven door de heeren VAN LENNEP en TER GOUW, in hun werk *De uithangteekens,* bl. 13, deze namelijk: »Een anse of hengsel van een aker was het uithangteeken van hun [der Romeinen] posthuizen, en daarom werden die instellingen zelve ansae genoemd, een woord, waaruit ons hanse, de naam der groote middeleeuwsche handel-maatschappij geboren is."

HANS.

Hanse. Deze verklaring moge nieuw

zijn, goed is zij niet. Het woord *hanse* staat met posthuizen en uithangteekens in niet het minste verband. Het beteekent *menigte*, *schaar*, *bende*, en was in deze beteekenis reeds bij de duitsche volken in gebruik, vele eeuwen voor dat de groote middeleeuwsche handelmaatschappij ontstond. Bij ULFILA (4[e]. eeuw) komt het verscheidene malen voor in de beteekenis van volksmenigte en legerbende.

P. L. Wz.

Titel. In hetzelfde werk, bl. 19, wordt ons aangaande den oorsprong van het woord *titel* deze opheldering gegeven.

Al die uithangteekens waren bekend onder den algemeenen naam van *signum*, vooral onder dien van *titulus*. Dat woord *titulus* schijnt bij verdubbeling gekomen van *tollo* (ik draag) en de naam werd het eerst gegeven aan de vierkante plankjes, die, bij gelegenheid van den optocht te Rome den zegevierenden veldheer toegekend als loon zijner dapperheid, op speerpunten voor hem werden uitgedragen. Vervolgens werd de naam van *titulus* aan elk biljet, dat op plankjes werd aangeplakt, 't zij het een naam- of huurbordje was, 't zij het de hypotheek vermeldde, gevestigd op het huis, tegen 't welk het was vastgespijkerd. In de derde plaats noemde men met dat woord den band, die om een rol perkamenten geslagen was, en op welken de opschriften der perkamenten in de rol bevat, stonden vermeld. Van daar kregen natuurlijk de opschriften zelve den naam van *titel*, en sprak men van den *titel* van een *boek*, van een *wet*, enz. Eindelijk, in de vijfde plaats, kwam het woord in gebruik voor »bewijsteeken" of »aanspraak" en wanneer men zegt: »welken *titel* doet gij gelden?" wat is uw rechte *titel?* onder welken *titel* bezit gij dat erf? dan ligt in het woord *titel* het oorspronkelijk denkbeeld van »uithangteeken" opgesloten." Is dit zoo?

Hetzelfde vraag ik omtrent hetgeen aldaar in eene aanteekening gezegd wordt: »Even als bij ons in *titel*, ging 't Lat. *titulus* in 't H.-D. over in *zettel*, met dezelfde beteekenissen."

HANS.

Spreekwoord. *Goede wijn behoeft geen krans.* Aldaar bl. 13 wordt gezegd, dat te Rome de wijnhuizen, even als bij ons in de middeleeuwen en nog lang daarna een krans hadden uithangen: »wat toen reeds oorsprong gaf aan 't spreekwoord, goede wijn behoeft geen krans." Hoe luidt dat spreekwoord in het Latijn?

Crepelstraat (vgl. XVII. bl. 252). Te Schiedam is ook eene straat van dien naam.

Love, handhoefdende (vgl. XVII. bl. 282, 283.) Kort na het verschijnen van dat nommer ontving ik het volgende schrijven:

Amice!

Met belangstelling heb ik in het jongste nommer van den *Navorscher* gelezen, wat door u in de rubriek *Taalkunde* is geleverd en ik haast mij u mijne aan- en opmerkingen mede te deelen.

Love, is m. i. niet *hof*, maar een woord, in beteekenis geheel verschillend van het vlaamsche *lochting*. JEAN WAESBERGHE schrijft in zijn *Grand Dictionaire François-Flamen* (uitg. van 1618): Een Loove: *Un appentis, auvent ou larmier d'une maison.* We zouden 't dus heden een *luif* of *luifel* noemen. *Appentis* is dan ook bij W.: *Loove oft dac voor thuys. Auvent* verklaart hij door *Somerloove*, *overschaduwe*, en *larmier* door *Een loove oft dac dat voorder uytkomt dan den muur.* Er kan dus omtrent de bet. van *love* geen twijfel meer bestaan. *Luif* vind ik bij W. niet; wel *Lueve*, dat ongetwijfeld hetzelfde is, en waarbij hij zegt: ziet *Loove.*

Lochting bet. ongetwijfeld *hof.* WAESBERGHE schrijft *Lochtinc*, *lochten*, ziet *hof*, en een *Lochtinc man* is bij hem *un jardinier*. *Hof* of *tuin* is echter, vergis ik mij niet, niet de eerste beteekenis van het woord. »*Lochting* (zoo vind ik in het *Algemeen Vlaamsch Idioticon)*: opene lucht, achterplaats, fr. *cour*, *basse-cour;* ook *tuin*, *moestuin.* (Westvr. en Oostvl.) Van hier bezigt men in 't land van Aalst het werkw. *lochtingen* voor *hovenieren*, enz. Vroeger schreef men *locht*, *lochting:* een dachwand bogaerts oft meersch, geh. *den calveren lochten*, ook: *den calveren lochtink*." W. had het dus goed voor, toen hij *Lochten* nevens *lochting* plaatste. Zou *Lochten* niet hetzelfde zijn als ons Zeeuwsch-Vlaamsch *lucht*, *luchtje*, in de bet. van *achterplaats* of *achteruit?* Zoo spreekt men immers dagelijks van *een huis met* of *zonder lucht;* zoo zegt men immers: *Er is geen lucht aan dat huis*, *Er is een klein luchtje aan.* Dat *locht* = *lucht* is, behoef ik u niet te verzekeren, die dagelijks u voor o hoort, *dul* voor *dol* enz.: W. heeft dan ook *Locht*, *lucht:* air.

Wat den naamsoorsprong van *Antwerpen* betreft, de Heer EELCO VERWIJS heeft in het derde nommer van zijne *Nederlandsche Klassieken* mijne gissing omtrent de naamsafleiding van Antwerpen ter sprake gebracht en gij zult mij toestemmen dat, zoo iemand, dan de heer V. wel gehoord mag worden. Aldus schrijft hij in eene aanteekening op HUYGENS' *Voorhout* (bl. 50, Aant. 2): »*An u werff.* Met deze woordspeling wil H. tevens de afleiding van den naam van Antwerpen geven. Deze is evenwel geheel onjuist De heer VAN DALE, in

zijne en H. G. JANSSENS *Bijdragen* I, 181, de naamsafleiding van den *Antwerper* polder in Kadzand besprekende, zegt, dat de oorspronkelijke naam de *Anworp* of *Anwerp* is, d i. aangeworpen land. Later zou om de welluidendheid de *t* zijn ingelascht, even als in *mijnentwege*. [Dit is nog mijn gevoelen]. Hij voegt er bij: »»Bij de verschillende gevoelens betrekkelijk den naamsoorsprong der stad Antwerpen wagen wij het, de gissing te opperen, dat zij wellicht haar naam ontleend heeft aan een *anwerp* van den Scheldestroom."" Doch men spelde oudtijds *Andwerpen*, en liever zoude ik in dat *And* het voorvoegsel *and* zien, dat ook in *antwoorden* (*andwoorden*) voorkomt, en overeenkomt met het Gr. ἀντι. Dan is het een tegen de golven opgeworpen dam, die aan de stad haren naam gegeven heeft."

De heer V. kan 't best mogelijk aan het rechte eind hebben: wie zal dit ontkennen? Toch geloof ik, dat we ons *anwerp* vooreerst nog niet mogen laten varen. De door mij voorgestelde afleiding heeft in allen gevalle deze goede uitwerking gehad, dat onze voornaamste taalkundigen het *werf* van HUYGENS voor het natuurlijker *werp* prijs geven.

Het *ant* of *and* van *Antwerpen* brengt mij als van zelf op het *handhoefdende* van onzen vriend CALAND. Hoe kan hij toch aan *handhaven* denken? 't Woord is ongetwijfeld *handhoofdende*, en ik houd het voor hoogstwaarschijnlijk, dat we hier weder eene *h* ontmoeten, welke het oude *ant* of *and* onkenbaar voor ons maakt. Hebt gij 't woord niet ontmoet in oude Ommeloopers? *Anthoofden* zou kunnen beteekenen: *hoofden tegen*, stooten tegen, palen aan, of iets dergelijks. Hoe 't zij, aan *handhaven* valt wel niet te denken.

Ik heb naderhand nog menigmaal over de waarschijnlijke beteekenis van *Crepelstraat* nagedacht. Die naam, dit werd mij uit uw artikel in den *Nav.* duidelijk, kan niet aan een geslachts- of familienaam ontleend zijn. Daarvoor komt hij te dikwijls voor. 't Schijnt een naam te wezen, die algemeen bekend was: een gemeene, gewone naam, welke, door hem op eene bijzondere straat toe te passen, tot een eigennaam werd. Ik word in dit gevoelen bevestigd door mijn Ned.- Fr.- Hoogd.- Eng. Woordenboek, waarin ik vind: *Kreupelstraat*: petite rue malpropre — *die schmutzige* Gasse — dirty lane. — We moeten dus *krepel*, *kreupel* in krepelstraat, kreupelstraat in zijne figuurlijke beteekenis: *arm*, *armzalig*, *ellendig* enz., opvatten? Dán, dit voelt ge, is er maar één stap meer noodig, om in de *Crepels* arme, ongelukkige kinderen te zien. Ik geef deze gissing evenwel gaarne voor eene betere verklaring. Gij vraagt of *crepels* kan ontstaan zijn uit *kulders?* Dat acht ik hoogst onwaarschijnlijk. Het *Algemeen Vlaamsch Idioticon* zegt: »*Kulder*, oudtijds *kleed*, nu kweekeling der weezenschool (Gent)." — Kunnen nu de weezen aldus genoemd zijn, omdat ze een bijzonder kleedingstuk droegen, dat *kulder* heette? Dit zou zoo vreemd niet zijn. Men denke b. v. aan *schobbejak*. Ook hier is de naam van het kleedingstuk overgegaan op den drager er van. JEAN WAESBERGEE heeft in zijn bovengenoemd woordenboek *kulder* en *kolder*, dat hij beide verklaart door *cuirace*, *collet*. Er blijkt uit, dat *kulder* hetzelfde is als ons hedendaagsch *kolder*, een deel van de wapenrusting der vroegere krijgslieden. [*Niet eens de kolder was verzengd*, schrijft TOLLENS in zijn *Schot voor Steenwijk*], gewoonlijk *maliën kolder:* een maliën lijfrok zonder mouwen.

Ten slotte moet ik u nog dit doen opmerken, dat in Brabant het gezegde: *Hij woont in de Kreupelstraat* beteekent: *Hij is op sukkel* (Alg. Vl. Idioticon, bl. 293).

Poldereiland is eene nieuwe samenstelling. 't Beteekent een eilandje, dat uit één of meer polders gevormd is. Ik geef dien naam b. v. aan den *Sebastiaan-de-Lange-polder* en den *Caland-polder*, die in den mond van het Schengen liggen, of, zoo gij wilt, omgeven worden door het Sloe, de Piet en het Schengen. Oost-Beveland was vroeger ook zulk een poldereiland. Men vindt er ook een paar in den Braakman.

Naaldgeweer wijst m. i. het pruissische naaldgeweer aan. Waarom noemt men de verschillende soorten maar niet eenvoudig naar den uitvinder? Zoo kan men immers even goed van *snider-geweren* spreken, als men van *chassepot-geweren* en *minié-geweren* spreekt? Later valt dan wellicht het laatste lid der samenstelling weg en schrijft en zegt men eenvoudig: *Een snider, een minié* enz., gelijk men vroeger sprak van *een quinquet*, in plaats van *quinquet-lamp*, die, gelijk gij wellicht weten zult, aldus geheeten werd naar QUINQUET, den verbeteraar der ARGAND-*lamp*. *Achterlaadgeweer* deugt niet; *achterlader* deugt misschien wel, maar wordt, voor zoo ver mij bekend is, niet gebruikt dan door enkele dagbladschrijvers; laat ons daarom het kind bij zijn waren naam noemen, 't heet dan meteen naar zijn vader.

Als immer, t. t.,
Sluis. VAN DALE.

Ik zende den *Navorscher*, met vergunning, dit schrijven ter plaatsing, onder op-

merking dat de uitlegging van *love* mij uitermate voldoet: ik had aan ons *luchtje* waarlijk niet gedacht. Sedert wij de nederlandsche krijgslieden gehad hebben en meer beschaafd (?) zijn gaan spreken, hooren wij niet zoo scherp onze oude Dietschen. Het huis »den gouden cop" »den cop" »den gulden hoofde" te Aardenburg, was waarschijnlijk een kruisgebouw, althans een gebouw waardoor een gang liep: men leest toch van eene poort, die er van 't noorden naar 't zuiden midden door leidt. De binnenplaats of de vier binnenplaatsen is of zijn dus de *love.*

Handhoefdende, zoo men niet *anthoofdende* lezen moet, komt veel in polderomloopers voor, ik kan ze niet alle dertig om ende bij, die ik bezit, citeren. De grens aan eene straat of weg heet nog steeds het hoofd van een pand of perceel, de notarissen schrijven nog *voorhoofdende.* Wanneer er nu *hoofdende* staat, kan men er zeker van zijn, dat het pand of perceel aan eenen weg, straat of gracht uitkomt; 't is hetzelfde als het jongere *voorhoofdende* of *komende met het hoofd van voren aan de...straat.*

G. P. ROOS.

Hugenoten (vgl. XVI. bl. 376). De heer C. KRAMM zegt; dat de benaming van Hugenoten haren *waren* oorsprong zou hebben van HUGO CAPETUS, en wel op het gezag van den kroniekschrijver ZEGERUS CONINCXBERGEN, wiens bepaalde mededeeling men, zijns inziens, gerustelijk kan aannemen als die van een geleerd en navorschend historiekenner. Liever vereenig ik mij met de verklaring van SPON, in zijne *Hist. van Geneve,* 2de boek, bl. 138, alwaar wij lezen: »Met dezen naam (Hugenoten), verbasterd van het duitsche woord *Eidgenossen* of *eedgenooten*, uit Zwitserland herkomstig, werden, ten dezen tijde (1562), de Hervormden in Frankrijk genoemd." In dat jaar stond CATHARINA DE MEDICIS, met het regentschap bekleed, hun vrijheid van godsdienst toe; en ik twijfel, of vóór dat jaar, de benaming van *Hugenoot* in de geschiedenis van Frankrijk is gebezigd geworden.

J. L. A. I.

Truant (vgl. A. R. XVII. bl. 80). Ik geloof niet, dat *truant* een engelsch woord is. Het is bepaald oud fransch, en afgeleid van *treu,* of *tru,* dat *tribut* beteekent. Men leest in de *Chroniqne de Saint-Denis* (14de eeuw): »Quand le roy Glodio eut regné vingt-ans, il paya le *treu* de nature." *Truanten* waren dus oorspronkelijk niets anders, dan personen die belastingen betaalden (ook de *Coûtume de Soesmes* (artikel 3) spreekt van een *cens truant*, letterlijk: een *belasting-cijns*). Later kreeg hij, die door de belastingen tot den bedelstaf gebragt was, den schimpnaam van *truand, truant*, van daar het oude spreekwoord: *qui fit Normand, fit truant*, dat zijn ontstaan te danken heeft aan het feit, dat de Normandiërs zoo zeer door belastingen werden gedrukt, dat zij moesten bedelen, om te kunnen leven. Toen werd eerst *truand, truant*, het synonijm van *bedelaar*, *vagabond* en in de slechte beteekenis is het woord tot ons overgekomen.

H. TIEDEMAN.

Kleinzondag. In oude kerkenrekeningen te Vleuten (prov. Utrecht), wordt van bepaalde inkomsten de uitdrukking gebezigd, »verschenen kleinzondag." Wie weet ons mede te deelen, welke dag hier mede bedoeld en waarom deze alzoo genoemd wordt? R.

Passedijlen. Bij het uitoefenen van de kerkelijke tucht: werd in 1750 een kerkelijk persoon te 's Heerenhoek gecensureerd, uithoofde hij zich schuldig gemaakt had aan het *passedijlen* (met dobbelsteenen). Welk spel mag dat geweest zijn?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Passedijlen. Ik denk, dat de heer VAN DER BAAN verkeerd zal gelezen hebben en dat er staat *passedijsen*. Ik heb dit spel in de 18de en vooral in de 17de eeuw dikwijls vermeld gevonden, maar weet er geene beschrijving van te geven. De naam is zeker fransch (passe dix) en het spel zal dus ook wel van franschen oorsprong zijn.

P. L. Wz.

Maljenier. In Noordbeveland en Walcheren noemt men een koopman in ijzerwaren *maljenier.* Hoe is de afleiding van dit woord? N.

Basta. Volgens mr. W. A. ENGELBRECHT (*Ned. Spectator* 1867, n°. 31) is dit woord vermoedelijk afgeleid van het maleische *wis tå,* dat in het Javaansch *iå wis tå* luidt en door *al genoeg zoo* overgezet wordt. Zouden wij het echter niet uit het Italiaansch overgenomen hebben? In die taal wordt dit woord op gelijke wijze gespeld, en 't heeft buitendien het aanzijn gegeven aan eenige andere woorden, zoo als: *bastare*, *abbastanza*, *bastante*, enz. In het Fransch is *basta* overgegaan in *baste!* en *bastare* in *baster*, dat nu verouderd en door *suffire* vervangen is. *Basta* schijnt dus eerder tot de Westerlingen dan tot de Oosterlingen te behooren.

Dezelfde schrijver leidt t. a. pl. het woord *baviaan* af van het maleische *babi;* — maar welke overeenkomst heeft een *baviaan* dan met een *varken?* Of hadden de Maleiers bij de naamgeving het oog op eenige gelijkheid in de moreele eigenschappen der beide diersoorten? J. E. TER GOUW.

Bankroet. Van waar het woord bankroet? J. C. K.

Een paar duistere verzen. In 't merkwaardige werk van dr. G. D. J. SCHOTEL, *Het oud-Hollandsch huisgezin der* 17de *eeuw* bl. 333, worden de volgende regels aangehaald uit *Snappende Sijtge:*

Nergens stackse een hand nau an, veel wasse uit klackoijen,
En liet feus wentelen onder hingen bij,
Men spelde de lijsten op de keurs ... ezn.

De twee laatste regels zijn voor mij abracadabra; wie kan ze mij verduidelijken? J. C. K.

Fidibus. Van waar dit woord? J. C. K.

[Men zie *Nav.* III. 62; IV. 40.]

Ouderwetsch. B. te Rotterdam zou gaarne, door middel van den *Navorscher* eenige inlichting ontvangen omtrent de herkomst en beteekenis van den uitgang »*wetsch*" in de woorden »*ouderwetsch*" en »*nieuwerwetsch*."

[*Ouderwetsch* is naar de oude wet; *nieuwerwetsch* naar de nieuwe wet.]

Rok, buis, jas, das, pet, muts. Wie kan mij opheldering geven omtrent den oorsprong dezer namen van kleedingstukken? EEN THEOLOOG.

Champ de Mars te Parijs. Is dit in 't Nederlandsch: *veld van Mars* of wel *Maartveld?* Bekend toch zijn in de geschiedenis der middeleeuwen de *Maart- en Meivelden*, de algemeene volksvergaderingen der Franken onder de merovingische koningen. NÎL ADMIRARI.

Namen van buurten aan uithangteekens ontleend. De heeren VAN LENNEP en TER GOUW noemen in hun werk over uithangteekens, bl. 26, als zoodanig de Drie Baarsjes of Baarsdorp bij Amsterdam en 't Kalf bij Zaandam: de Spijkerboor in Noord- en Schuddebeurs in Zuidholland. Is het getal dier buurten en dorpen, naar herbergen en bij gevolg naar uithangteekens genoemd, ook nog te vermeerderen? HANS.

Namen van buurten aan uithangborden ontleend. In het door den vrager genoemde werk geven de heeren VAN LENNEP en TER GOUW eenige namen van dorpen en buurten op, die oorspronkelijk namen van herbergen zijn. Ik geloof dat zij ten onregte *Spijkerboor* daartoe rekenen. Men weet wat een *spijkerboor* is, of men begrijpt het althans; want hoewel in sommige deelen des lands, b. v. in Friesland, het woord nog in gebruik is, is het elders, o. a. in Holland, reeds verouderd. Het is eene boor die dient om spijkergaten te maken, en die kleiner is en ook een anderen vorm heeft dan de boor, die door de pompmakers, klompmakers en anderen gebruikt wordt. De laatste noemden onze voorvaderen *navegeer:* bij de Friezen heet zij nog *noager*. *Spijkerboor*, het bekende gehucht in Noordholland, heet niet naar eene herberg waar eene spijkerboor uithing, maar naar het water wat er langs stroomt. En dit water heet *Spijkerboor*, omdat het daar ter plaatse eene kromming maakt, die den vorm heeft van eene spijkerboor. Dat ook in verschillende andere provinciën van ons land wateren gevonden worden, die naar hunnen vorm den naam van *Spijkerboor* dragen, heb ik reeds *Nav.* VIII. bl. 198 en 304 opgemerkt en de heer ROOS heeft er ald. bl. 373 nog een voorbeeld uit Zeeuwsch Vlaanderen bijgevoegd. Een ander medewerker heeft te Deventer een paar stegen aangewezen, om dezelfde reden *Spijkerboorsteeg* genoemd: eene derde is te Amsterdam te vinden.

De vraag geeft mij gelegenheid ook iets te zeggen over hetgeen er op dezelfde bladzijde volgt. Wij lezen daar: »Zeker heeft die wijze van naamgeving in vorige eeuwen nog meer gewerkt dan in den nieuweren tijd. En daar nu de namen der zinnebeelden op de uithangborden uit het halfheidensche tijdperk ons onbekend zijn en wij die, zoo wij er al de sporen van terug vonden, grootendeels niet meer zouden verstaan, zoo is het niet alleen mogelijk, maar zelfs waarschijnlijk, dat vrij wat stads- en dorpsnamen, waarvan de oorsprong den oudheidkundigen aanleiding gegeven heeft tot allerlei geleerde en vernuftige, ook tot zeer vermakelijke gissingen, eigentlijk afkomstig zijn van een herberg, die, in den vroegsten tijd, toen de stad of het dorp uit een buurschap van hutten ontstond, aldaar gevestigd was; terwijl de ons onbekende naam van 't voorwerp, doorgaans aan de heidensche oudheid ontleend, op het uithangbord dier herberg voorgesteld, in 't lang verloop van eeuwen en volkstaal eindelijk den vorm verkreeg, waarmede thans de plaats genoemd wordt, maar die wij thans niet meer weten te verklaren, omdat de sleutel sinds lang verloren is."

Het komt mij voor, dat ingenomenheid met hun onderwerp de geachte schrijvers hier tot eene gissing verleidt, die niet zeer waarschijnlijk is. Zij wijzen in hun werk op het verband dat er bestaat tusschen de uithangteekens en de heraldiek. De blazoenen en teekens, zeggen zij, die de edelen eerst op helm en schild voerden, »deden zij later beitelen en schilderen boven de voorpoort van den burg; terwijl de banieren en vanen, beschilderd met diezelfde kleuren en teekens en beelden, wapperden van de tinnen of ten spiegaten van de torens uitstaken. Ziedaar den oorsprong van *onze* gebeitelde en geschilderde uithangteekens: en zelfs is het woord *schilderen* uit het *schild* voortgekomen." In de 13de en 14de eeuw werd dit door de stedelingen nagevolgd. Sommigen teekenden hunne huizen met een voorwerp of symbool van hunnen handel; anderen kozen daartoe den beschermheilige van hun beroep; anderen weêr copiëerden de dieren en wapenstukken die de schilden der edelen vercierden. »Ongetwijfeld zullen 't wel de herbergen en wijnhuizen zijn geweest, die in 't aannemen dier blazoeneeringen zijn voorgegaan." Ik geloof dat dit zeer juist is opgemerkt. Ik geloof dat de wapens hier te lande ouder zijn dan de uithangteekens en dat de laatste van de eerste afstammen. Een bewijs dat er vroeger uithangteekens bestonden, ken ik niet. De Romeinen hadden ze. Maar dat onze voorouders ze van hen overgenomen hebben, acht ik niet waarschijnlijk. Had Niger Pullus, dat op de kaart van PEUTINGER aangeteekend staat, zijnen naam aan eene herberg met uithangbord te danken, dan zal die herberg wel door eenen Romein gehouden zijn.

Bij VAN WIJN, *Avondst.* II. bl. 56 aant., wordt gezegd, dat men in de dertiende eeuw geene uithangborden aan de herbergen had, maar aan de deuren daarvan uitriep wat er te krijgen was. Daarbij wordt verwezen naar de kronijk van ALBERICUS *Trium. font.* ad ann. 1235, eene plaats, die ik geene gelegenheid heb na te zien. Kunnen wij dit berigt vertrouwen, dan is het bewezen, dat geene steden of dorpen, die voor de dertiende eeuw bestonden, hunnen naam aan het uithangbord van eene herberg te danken hebben.

Maar vond men zelfs voor den tijd der kruistogten hier te lande wel wat men nu herbergen noemt, huizen waar den reiziger tegen betaling nachtverblijf en voeding verstrekt werd? Ook hiervan zijn mij geene voorbeelden bekend. Wel weet ik, dat men in dien tijd gewoon was op de kasteelen der edelen huisvesting te vragen, die gewoonlijk gaarne verleend werd; of men klopte aan de kloosterpoort aan, die zich ook gewillig voor den reiziger opende; of eindelijk, waar noch kasteel noch klooster in den omtrek was, nam men zijne toevlugt tot eenen barmhartigen boer, die zelden weigerde den vreemdeling een plaatsje aan zijnen haard in te ruimen. De spreekwijze »op de kloosters reizen" en »op den boer reizen" herinneren het ons nog. Daar werd hij gulhartig en welwillend opgenomen en, in ruil voor de genotene gastvrijheid, gaf hij het nieuws wat zijne woonplaats opleverde of wat hij onder weg had opgevangen. Mij dunkt, als men zich dit herinnert en er bij in aanmerking neemt dat er, ten gevolge van velerlei oorzaken, die ieder kent, veel minder gereisd werd dan in lateren tijd, dan begrijpt men dat er toen weinig of geene herbergen konden zijn. Men had er geene behoefte aan. Het was hier toen zoo als het in het Oosten vroeger was en nog voor een groot deel is.

De meeste namen onzer steden, dorpen en gehuchten zijn ouder dan de kruistogten. De namen die jonger zijn, zijn bijna alle gemakkelijk te verklaren.

De geachte schrijvers geven ons geene voorbeelden van oude namen van steden of dorpen, die zij meenen dat aan uithangteekens ontleend zijn. »Voorbeelden te willen geven," zeggen zij, »zou een te gewaagde poging zijn, omdat het hier duistere en onzekere naamsoorsprongen betreft en wij niet anders kunnen doen dan gissen." Zij hebben daar gelijk in, met loutere gissingen komt men niet veel verder. Maar zij kunnen toch niet nalaten eenige dergelijke gissingen, door anderen gemaakt, mede te deelen, waardoor, meenen zij, hun gevoelen althans aan waarschijnlijkheid wint. »Alleen willen wij herinneren," zoo gaan zij dan voort, »hoe een onzer uitstekendste oudheidskenners den naam van Utrecht (*Ul-trajectum*) afleidde van *Ullertrecht* de trecht of overvaart van den sneeuwgod *Uller.* Dat er aan het veer aldaar een herberg geweest is, zal wel niet twijfelachtig zijn, en waarom zou die niet den naam van den barren wintergod hebben gedragen? Maar wij behoeven hier niet alleen aan namen van heidensche godhenen of symbolen te denken. 't Is al een oud gevoelen, dat Leeuwarden zijn naam en oorsprong dankt aan een herberg, waar *de Leeuw* uithing en die daarom in 't Friesch *Liouwerd* genoemd werd. Men heeft zelfs het huis *Aed Liouwerd* in de Groote Kerkstraat aangewezen als de plaats, waar die herberg weleer, nabij de Middelzee, zou hebben gestaan. En is men, na allerlei gegist te hebben aangaande den naamsoorsprong van Vlissingen en er zelfs Ulys-

ses te hebben bijgehaald, niet steeds teruggekomen op de flesch, omdat men die in 't wapen ziet? 't Moest dan toch de flesch van Willebrord zijn, dat klonk deftig en eerwaardig. Ongetwijfeld; maar eenvoudiger en natuurlijker komt het ons voor, dat die flesch het uithangteeken was van de herberg aan 't veer op Vlaanderen, rondom welke de buurt ontstaan is, die 't begin der latere stad Vlissingen is geweest."

Wij willen deze drie afleidingen eens wat naauwkeuriger bezien. Het zal ons dan blijken, dat indien men voortgaat met den oorsprong van namen van steden en dorpen in uithangteekens te zoeken, het getal dier soms geleerde en vernuftige, dikwijls vermakelijke gissingen daaromtrent kans heeft aanmerkelijk vermeerderd te worden.

Het is inderdaad vermakelijk om te zien, hoe men in onze plaatsnamen allerlei toespelingen op de duitsche mythologie heeft meenen te vinden. Heeft men misschien, toen men niet zonder leedgevoel erkennen moest, dat er geen verband bestond tusschen ULYSSES en Vlissingen, CIRCE en Zieriksee, MEDEA en Medemblik, toen men de grieksche mythologie moest vaarwel zeggen, in de duitsche vergoeding voor dat verlies gezocht? Hoe het zij, men heeft daar gezocht, en even als vroeger, toen men op den klank af den naam *Zieriksee* van CIRCE afleidde, verscheidene plaatsnamen van duitsche goden en helden afgeleid — insgelijks op den klank af. Men vindt er die BECANUS waardig zijn. Maar indien men gezonde begrippen heeft omtrent etymologie en onze plaatsnamen met de noodige aandacht onderzoekt, zal men zien, dat wie hunnen oorsprong daar zoekt, op den verkeerden weg is. Dat sommige dier namen met de duitsche mythologie in verband staan, is mogelijk; maar is het zoo, dan is hun getal zeer klein. Utrecht behoort er althans niet toe. Wanneer die wonderlijke vorm *Ultrajectum* voor het eerst gevonden wordt, weet ik niet; wie het weet, zal mij genoegen doen indien hij het mij mededeelt. Maar in het heidensche tijdperk wordt hij niet gevonden; zelfs vrij wat later nog niet. In het *Itinerarium Antonini* (waarschijnlijk 4e. eeuw) heet deze stad eenvoudig *Trajectum* of *Trajectus*. Volgens onzen naauwkeurigen VAN DEN BERGH (*Middelned. Geographie*, bl. 167) wordt zij omstreeks het midden der 8e. eeuw (vóór 768) *urbs Trajectensis* genoemd, in denzelfden tijd *vicus Trajectum super fluvium Rheni*, in 776 *Trajectum vetus*, in 957 *civitas Trajectensis*. Na de tiende eeuw zal het wel niemand in de gedachte gekomen zijn, de stad naar dien reeds vergeten *Ullr* te noemen. *Ultrajectum* is vermoedelijk niets anders dan of eene verknoeiing of eene vertaling van *Utrecht*. Ik heb *Nav.* VIII. bl. 17 reeds over den oorsprong van dezen plaatsnaam gesproken, en daar aangewezen dat men onderscheid moet maken tusschen *drecht* en *trecht*. *Drecht*, wat wij in een aantal namen van steden en dorpen vinden, is waarschijnlijk een nederlandsch woord. *Trecht* of *tricht* is het latijnsche *trajectus* of *trajectum*. Er waren twee aanzienlijke plaatsen in ons land, die dezen naam droegen. Dit kon verwarring veroorzaken. In het Latijn noemde men daarom, waar het noodig was ze te onderscheiden, de eene *Trajectum vetus, Trajectum super fluvium Rheni* (V. D. BERGH, t. a. pl.) *Trajectum inferius* (OTTO FRISING. *Chron.* l. VI. cap. 31), het andere *Trajectum in comitatu Maseland* (V. D. BERGH bl. 211) *Trajectum Leodiensis Diocesis* (charter van 1252 bij MEERMAN, *Gesch. v. Graaf Willem* II, bl. 367): in onze taal werd, toen men het latijnsche woord reeds tot *trecht* had zamengetrokken, het eene *Utrecht*, het andere *Maastricht* geheeten. *Utrecht* is *Uit-trecht:* het eerste deel der zamenstelling is het voorzetsel *uit*. Dit blijkt hieruit, dat wij het in handschriften uit de 12e eeuw in het Hoogduitsch *Uztricht* of *Uztriet* genoemd vinden (GRAFF, *Althochd. Sprachsch*, I. 544). Misschien vertaalde men dit *Uuttrecht* in het Latijn door *Ultra-trajectum* en is daaruit, door uitwerping van eene der gelijkluidende lettergrepen, *Ultrajectum* ontstaan.

Het ziet er niet beter uit met de gissing, dat Leeuwarden zijnen naam aan het uithangbord of den gevelsteen van eene herberg zou te danken hebben. Ziehier hoe men er toe gekomen is. In de groote Kerkstraat te Leeuwarden staat een huis, in welks gevel nog een steen te zien is, waarop een gebouw uitgehouwen is met borstwering en hoektorens: op een der muren het tegenwoordige wapen van Leeuwarden, een klimmende leeuw, en daaronder:

AED LEUWERD
1171 $\frac{41}{\text{MB}}$
VERNIEUT
1762 [1]).

»De teekening en de spelling van het onderschrift van dezen steen verschillen thans eenigzins van de afbeelding, door GABBEMA medegedeeld," zegt de heer EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.* I. bl. 297. Ik kan er GABBEMA niet op nazien; het schijnt dat het onderschrift op den vorigen steen was *Aed Liouwerd:* althans zoo wordt het opgegeven in den *Tegenw. Staat* dl. XIV. bl. 27. Is dit zoo, dan bewijst dit reeds dat

[1]) EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.* I. 32.

die steen niet zeer oud was. Was hij toch uit de 12e of zelfs uit de 13e of 14e eeuw geweest, dan zou er niet gestaan hebben *Aed* maar *Ald*. Indien de afbeelding op den steen niet zeer veel verschilt van die welke de oudere steen vertoonde en beide in de hoofdzaken overeenkwamen, dan beduidt de leeuw niet het uithangteeken van eene herberg, maar het wapen van Leeuwarden, zoo als die stad dit in lateren tijd voerde, (waarschijnlijk sedert het begin der 16e eeuw volgens EEKHOFF t. a. pl.). Ik twijfel, of er reeds in den tijd toen Leeuwarden ontstond, in Friesland herbergen met uithangteekens bestonden. Wij behoeven dit hier evenwel niet te onderzoeken: want de torens en borstwering, waar het gebouw op den steen afgebeeld mede voorzien is, bewijzen duidelijk, dat dit geene herberg, maar een versterkt huis, eene stins, moet voorstellen, waarschijnlijk de stins der CAMMINGHAAS (zie EEKHOFF t. a. pl.). Maar in lateren tijd, in den tijd toen vele huizen, vooral herbergen, van uithangteekens voorzien waren, begon men over den oorsprong van den naam der stad Leeuwarden na te denken. Op den klank afgaande, meende men dat zij haren naam aan eenen leeuw te danken had. Doch hoe kon dat zijn? De afbeelding in de Groote Kerkstraat gaf de gewenschte opheldering. Het huis daar afgebeeld was het eerste op deze plek gebouwd, de leeuw die er op stond was het uithangteeken. Derhalve het was eene herberg geweest. En om de zaak nog fraaier te maken, voegde men er bij, dat die leeuw in den voorgevel geplaatst was ter gedachtenis van eenen leeuw, die hier in vroegeren tijd verslagen was (*Tegenw. Staat* XIV. bl. 26). Hoe die leeuw in Friesland verdwaald was geraakt, wordt er niet bij gezegd. Wij kunnen dien leeuw ook laten rusten. Als wij teruggaan tot de oudste tijden waarin van Leeuwarden melding gemaakt wordt, zien wij dat de oorsprong van den naam dier stad eene andere moet zijn. De *Traditiones Fuldenses* noemen ons *Lintawrde* en het is waarschijnlijk dat daarmede Leeuwarden gemeend is (V. D. BERGH *Mnl. Geogr.* bl. 137). Voorts lezen wij op munten uit de 11e eeuw *Liunvert*, *Luwerth* en *Linwart* (*Vrije Fries* dl. VI. bl. 11, 18, 26), en in twee brieven uit de 12e eeuw *Liunwerd* (V. D. BERGH t. a. pl.). Bewijs genoeg, dat noch een levende noch een gebeeldhouwde leeuw aan Leeuwarden zijnen naam gegeven heeft.

»De afleiding van den naam Vlissingen van de flesch van St. WILLEBRORD, als ook van ULYSSES, schijnt zonder eenigen grond," zegt de schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Zeeland*, en hij zegt het met reden. Toch zou ik, indien hier slechts de keus tusschen deze beide flesschen was, liever aan die van WILLEBRORD denken, dan aan de flesch van het uithangbord eener herberg; want ik twijfel er zeer aan, of men reeds in de 11de eeuw herbergen met uithangteekens vond. Maar wij behoeven daaruit niet te kiezen, want noch de eene noch de andere flesch komt hier te pas. In 1089 vinden wij deze stad *Flissinghe* genoemd (VAN DEN BERGH t. a. pl. bl. 225). In dien tijd was men nog niet gewoon de *ch* achter de *s* bij de uitspraak weg te laten, en, zoo als de Amsterdammers van onzen tijd, te spreken van *flessen*, *mensen* en *vissen*. Ja, die *ch* zelve werd toen in deze en dergelijke woorden nog niet gevonden: die leelijke keelletter is van lateren tijd; in de elfde eeuw hoorde men in zulke woorden de veel zachter en welluidender *k*, die men nog in een groot deel van ons land hoort. De uitspraak was toen *flesc*, *mensc*, *fisc*. Ware de naam *Vlissingen* van *flesch* afgeleid, het zou dan althans *Flescinge* geweest zijn. De spelling *Flissinghe* bewijst dat de oorsprong van den naam eene andere is.

Dat er onder de namen van buurten en gehuchten gevonden worden, die van uithangteekens afgeleid zijn, is buiten twijfel; maar ik geloof dat die alle in veel lateren tijd ontstaan zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

Kakographie (vervolg van bl. 253.) Een grijsaard van tachtig jaren, wiens *beenderig* hoofd volkomen op den *schedel* van een lijk zou geleken hebben, zoo niet enz.

Daar lagen de pyramiden te midden van de *nachtelijke* stilte, door de sterren verlicht.

Zonder dat het hem was *opgevallen* dat de gezant zoo kortaf sprak.

De grammatische en stilistische eigenaardigheden, waarin beide geschriften overeenkomen, zijn over 't geheel zoodanige, die terstond *opvallen*.

Liefderijk boog hij zich tot haar neder, sloeg zijn krachtigen arm om haar middel, hief haar tot zich op en drukte haar, terwijl haar voet op den zijnen rustte, aan zijn hart — Daarop *liet* hij haar met vasten arm zacht op den grond *neder*.

Toen hij het *ziekvertrek* weder mocht verlaten.

Dertig centimes per jaar, kan men zich *bescheidener* bijdrage denken?

Hij *verstond zich* ook bij uitnemendheid *op* volks-demonstraties.

Het is niet overbodig *aan* deze zaken te herinneren.

Wat de verschillen betreft tusschen de oude en de nieuwe socialisten — de *ouden*,

die dwazen van een vervlogen tijd, waren de meest *belangeloozen* der menschen.

Toch is het wellicht te betreuren dat de ontmoeting met Goethe *niet* plaats vond.

Wie, als hij, uitging van een aan het Christendom vijandig standpunt.

Men had daarbij, al was 't alleen onder den indruk eener zuiverder exegese, met het schriftgezag *gebroken*, en begroette, aan Herder *vastknoopend*, de *menschelijke* opvatting des Bijbels als eene verlossing van het geloof aan *onwerkelijkheden*.

Veel van hetgeen met recht tot de *hoofdverschijnselen* van de hedendaagsche *godsdienstige* geschiedenis van Frankrijk gerekend zou kunnen worden,

Waren anderen blind voor de velerlei sporen van echtheid, *bevangen als zij zijn in* de hypothese, dat het boek zijn ontstaan te danken heeft aan het pogen der tweede eeuw om het Paulinisme en Petrinisme met elkander te verzoenen — RENAN niet.

Ziehier de eerste plaats, die mij *onder het oog valt*, als proeve.

Maar de nadenkende lezer zal zich treurig aangedaan voelen door dien toon van frivoliteit, waarop ter sprake gebracht worden de verhevenste verschijnselen, die de geschiedenis der menschheid ons te aanschouwen biedt.

Het zou mij toch *kosten* dien [brief] den geheelen nacht over, ongeöpend te laten liggen.

Een welvoorziene, van ijzer gevlochten bloemenmand, *die* door den wijzen dokter geregeld de oorlog wordt aangedaan.

Dat hij hem het *beklimmen* van den kansel, *minstens* gedurende een jaar heeft moeten ontzeggen.

Ik *vorm* de beste wenschen voor zijn spoedig herstel.

Ik heb hem doen *beklimmen* de brug bij het Koningsplein.

Daar hij niet gelooft dat in zijne *onmiddellijke omgeving*, zich iemand zijn vertrek of, later, zijne afwezigheid bijzonder zal aantrekken.

Laat *mij* niet zoo met de deur in huis vallen.

Al deze geschriften zijn van joodschen oorsprong, *hoogstens* onder zijdelingschen invloed van het Christendom ontstaan.

Die mannen zijn niet slechts wereldlingen en onverschilligen omtrent den Godsdienst, maar tevens *verkapte* aanhangers van Epicurus.

Ook *door* dat wonderlijk *gekronkelde* doolhof is de draad te vinden, die ons den weg tot den uitgang, tot het doel des onderzoeks, aan de hand geeft.

Wie aldus de hand aan het werk slaat en op nieuw het reeds zooveel besproken vraagstuk ter sprake brengt, mag zonder zelfverheffing de hoop voeden de beantwoording daarvan eene schrede nader te brengen.

De toekomstige beoefenaars van dezen tak der wetenschap.

Godsdienstigheid was er *te over*, maar zedelijkheid werd gemist.

Na hunne kinderen geofferd te hebben, *pleegden* zij in den tempel te komen om ook daar Jehovah te vereeren.

Al die eerediensten en plechtigheden, die *riekten* naar het heidendom.

Hetzelfde lot trof, na Jeruzalems naaste *omgeving*, het overige des lands.

Zouden zij zich dan niet verblijden nu dat rijk ten grave neigde.

Duizenden uit Jeruzalem en de andere steden van Juda verdrongen *zich* in de tempelvoorhoven.

De *verwaten* toon, waarop de profeten te Jeruzalem de zegepraal van Jehovah voorspelden.

Ook dien geestdrijvers ontging het niet, dat er allerlei ongerechtigheid in Juda was. *Zocht* Jehova die ook *thuis* bij hen?

Hoewel Jeremia doodelijk gehaat was, verkeerde hij toch nog als vrij man in Jeruzalem, *geschut* door den eerbied, dien het volk den Jehovah-profeet toedroeg.

De bovenstad, waarin zoowel de tempel als het koninklijk paleis *stonden*.

Ongeduldig stampvoet hij den grond.

Ik zou in de verzoeking kunnen komen *van* u een konfessie te doen.

Ik zal hem, natuurlijk niet in alles, bewonderen, maar dat persoonlijke, dat palpitante van het leven in hem, dat *spreekt* mij zeer *toe*.

Gij hebt mij altijd zooveel belangstelling betoond, dat ik ook nu weêr daarop durf *te* rekenen.

Met het Kristendom, of liever met Kristus, zijn persoon, zijn werk, achten wij die herschepping der menschelijke natuur *daadwerkelijk* gegeven.

Als hij haar geloof had, zou ik hem nog zooveel gelukkiger rekenen, dan hij *het* nu geweest is, met al zijne groote talenten.

Hetzij *tijdens*, hetzij na het leven van dien persoon.

Het onmisbare van een vòlkomen *onbevangen* onderzoek.

Waarmede kan ik u eenigszins vergoeden het verdriet, dat ik u veroorzaak?

Ik *beken mij tot* die kritiek, welke zich bij ieder voorwerp, dat haar ter beschouwing wordt aangeboden, een ideaal stelt.

Zij staan *tot* geene handeling of karakterontwikkeling in verband.

Het waas van onschuld, dat deze *jonkvrouwelijke figuur* behoort te *omgeven*.

Hare *eindelijke* overgave aan den wil des priesters.

Over wiens ontwikkeling wij ons geen juist denkbeeld kunnen vormen.

Krachtens de eerst overwonnen gemoedsbezwaren.

De klagten der commissie tegen de gemeentebesturen, over de weinige medewerking aangeheven, blijven steeds dezelfde, *en vraagt zij zich af*, of hier aan onwil of dwaling moet gedacht worden, dan wel of de slaperige rust blijft voortduren.

Zulk eene voorstelling zou wonden én de logica én ons godsdienstig geloof, dat in zich sluit het geloof aan een oneindig onbeperkt wezen.

Het was de schuld van hun *kleingeloof*.

Wij hebben een stelliger bewijs *op het oog*.

Waar men in al wat is, ziet dingen, welke natuurlijke oorzaken hebben.

De snellere en *beterkoope* vervoermiddelen.

Zijn de moeders beide medeplichtig aan den moord *hunner* echtgenooten.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Kempe (vgl. XVI. bl. 349; XVII. bl. 58, 87). Onder mijne aanteekeningen vond ik nog van bovengenoemd zeeuwsch geslacht:

ABRAHAM KEMPE.
MARTINA MARCUS.

MARCUS KEMPE, ged. 27 oct. 1686.
CORNELIA DE HAAN.

MARTINA KEMPE, ged. 28 sept. 1742.
HENDRIK JANZ. LASTEN.

JAN, ged. 18 nov[r]. 1764.

CORNELIA LASTEN, ged. te Zieriksee 12 nov. 1775.

PIETER KEMPE, ged. 8 jan. 1688, geh. 7 mei 1713, LENA VAN DER WEEL.

ABRAHAM KEMPE, ged. 7 mei 1719
NEELTJE IN DEN ROOGERT.

1 HELENA, ged. 17 oct. 1745.
2. JOHANNA, ged. 14 dec. 1746.
3. ADRIANA, ged. 7 oct. 1750.
4. PRIJNA, ged. 28 nov. 1753.
5. PIETERNELLA, ged. 8 sept. 1756.
6. JACOBA, 16 april 1760, geh. met JAN DE VRIES, uit welk huw. ééne d[r]. CUNERA NAATJE DE VRIES, geb. 24 sept, ged. 6 oct. 1790 en † te Middelburg (ongeh.) 27 oct. 1852.
7. LEENDERT, ged. 6 april 1762.

Sas van Gent.

F. CALAND.

Van Oosterhout (vgl. XVII. bl. 153, 284). Zoude het wapen: zilver 3 wassenaars van sabel, 2 en 1, niet kunnen zijn van het gesl. VAN OOSTERHOUT, gesproten uit de heeren van DUIVENVOORDE? Zie de *Batavia ill.* bl. 1154. — De door mij bedoelde familie schreef zich ook VAN OOSTERHOUDT.

TH.

Geslacht van Eck (vgl. XVII. bl. 61). In 1645 verkochten MATHEUS VAN ECK en zijne vrouw JOANNA hunne vaste goederen te Deil, in den Tielerwaard. Men verlangt mededeelingen omtrent beide geslachten en afstammelingen.

TH.

Geslacht van Leeuwen (vgl. XVII. bl. 285). Men vraagt het wapen en bijzonderheden omtrent het geslacht VAN LEEUWEN, waartoe behoorde m[r]. JOHAN DIDERIK VAN LEEUWEN, de uitgever van het *Chronicon Tielense*. Hij stierf te Tiel 9 maart 1817 in den ouderdom van 80 jaren en 10 dagen, na drie malen gehuwd te zijn geweest, waaronder eens met .... DE ROEVER, d[r]. van? Welk wapen voerde zij?

Had dit tielsche geslacht VAN LEEUWEN iets gemeen met het geldersche adellijke en het nijmeegsche geslacht van dien naam?

TH.

Geslacht de Neufville (vgl. XVII. bl. 286). Men vindt in het *Vervolg op de Hollandschë Consultatien en Advijzen*, Amsterdam, 1780, bl. 320—332, twee belangrijke advijzen voor de familie DE NEUFVILLE. Daarin worden 13 leden van dit geslacht genoemd, waaronder sommige met hunne echtgenooten.

TH.

Geslacht van Oyen (vgl. XVI. bl. 254; XVII. bl. 59). Op het einde der veer-

tiende eeuw moet eene jonkvrouwe uit den huize VAN OYE VAN BALGOY (wapen: zilver, 3 rozen van keel) met een heer VAN HEMERT (wapen: 3 leeuwenkoppen van sabel op goud) gehuwd zijn geweest.

Men vraagt hun beider voornamen, hunne ouders en hunne kinderen. *Hare* moeder voerde: zilver, golvende dwarsbalk van sabel; *zijne* moeder: goud, 3 klimmende leeuwen van sabel.

Hoe moet men verder de heeren VAN OYE VAN BALGOY aansluiten aan de heeren VAN OYE TOT OYE en VAN OYE TOT UBBERGEN, alle vermeld bij VAN SPAEN, *Inl. tot de hist. van Geld.?*

Zou ik hierin de hulp van ANDANTE mogen inroegen?

TH.

Geslacht van Gelder (vgl. XVII. bl. 85, 152, 218). Misschien kunnen mijne aanteekeningen over een geslacht VAN GELDER, dat ik te Zieriksee in de trouwboeken ontmoette, DE N.... op 't spoor helpen:

OCKER JACOBSE BOIJE van Zieriksee, ondertr. 26 nov. 1581.

JACOBINA mr. JACOB VAN GELDERS dochter van Tholen, uit welk huw. 8 kind. geboren werden.

CORNELIS JACOBSE VAN GELDER, j. m. van Tholen, ondtr. 13 maart 1588.

TEUNTJE CLAESSE RUTZAERTS van Zieriksee.

ANDRIES BOXEL, kap. geh. 7 dec. 1682.

MAGDALENA VAN GELDER.

In Goes ontmoette ik:

STEVEN JORISZE VAN GELDER van Goes, ondtr. 31 oct. 1620.

MAIJKE MATHIJSE CRIECK, van Tholen.

In Tholen woonde nog een geslacht VAN GELRE, nu uitgestorven in de famile VAN VRIJBERGEN, voerende:

Éc. 1 et 4 de sable au sautoir alesé d'or, 2 et 3 de gueules trois tranchets d'or.

Sas van Gent. F. CALAND.

MENGELINGEN.

Oude officiersboekjes. De heer W. A. H. G. te Middelburg wordt beleefd verzocht de namen der VAN DIEMENS uit het in zijn bezit zijnde naamregister der heeren milit. offic. te willen mededeelen aan

J. C. VAN WIJK te Rotterdam.

Honderdjarigen (vgl. A. R.; XIV. bl. 254, 282, 319, 349; XV. bl. 32, 61, 95, 319). Onder de vele honderdjarige personen of menschen van hoogen ouderdom reeds in den *Navorscher* vermeld, vermeen ik dat niet is genoemd geworden, ofschoon zij dit wel verdiende, de onder den naam van *Grootje* bekend geweest zijnde PIETERTJE BREEDVELD weduwe JAN PUTS, geb. 25 nov. 1678, gehuwd den 1 sept. 1697. Haar man stierf 29 aug. 1724. Ter gedachtenis van haren 100en verjaardag, 25 nov. 1778, is een fraaie penning vervaardigd, waarvan eene afbeelding in druk bestaat, waarbij een vers van PIETER VAN BRAAM en eene opgave van haren geboorte- en trouwdag, benevens hare 4 kinderen en verdere afstammelingen, waaruit blijkt dat:

1. MACHTELTJE PUTS, hare oudste dochter, huwde 1722 EVERT VERHAER, en dat deze 7 kinderen hadden.
2. MARIA PUTS, haar 2de dochter, huwde 1730 DAMMES HOOFT; zij hadden een zoon, van wien thans nog afstammelingen in de vrouwelijke linie te Dordrecht bestaan.
3. ARY PUTS, haar oudste zoon, huwde doch stierf zonder oir.
4. CORNELIS PUTS, de jongste zoon, huwde 1745 ADRIANA SOET, zij hadden 5 kinderen. Voorts had *Grootje* PUTS op haren 100sten verjaardag in leven 12 kindskinderen en 7 achterkindskinderen, benevens de weduwe van een zoon, en 5 echtgenooten van kindskinderen.

Nu wenschte ik ook den tijd of den dag van haar overlijden te kennen, die mij zeker een harer afstammelingen, waarvan ongetwijfeld nog wel eenige in leven zullen zijn, zal kunnen en willen opgeven.

V. D. N.

Groote diamant (vgl. XVI. bl. 256, 286, 351; XVII. bl. 32, 320). »In de maand October 1763," zegt KOK, *Amsterd. Jaarb.* III. bl. 425, »werd alhier voor de som van 80,000 guldens, in openbare veiling verkocht, een ongemeene groote schoone *Diamant Laboraat* wegende 351½ grijn." Wat is er van dezen diamant geworden?

Van een nog kostbaarder diamant spreekt dezelfde, ald. bl. 448, zeggende: »Als eene bijzonderheid kunnen wij op dit jaar (1772) hier bijvoegen, dat in de maand van Julij, alhier in de bank gebragt werd, een Diamant wegende 779 caraat, en wiens wederga nooit bekend geweest was: dezelve werd daarna verkocht aan de Keizerinne van Rusland, voor twaalf tonnen gouds, en een jaarlijksch pensioen van 4000 Roebels, voor den eigenaar en verkooper, zijnde de heer GREGORIJ SUFFRAS, die dezen uit Persiën hier gebragt had." Deze steen zal wel in Rusland gebleven zijn.

GESCHIEDENIS.

Napoleon in Nederland (vgl. XVII. bl. 266, 294). NAPOLEON was uiterst voldaan over zijne ontvangst in de hollandsche provinciën, vooral te Amsterdam. Nog op St. Helena sprak hij daarvan met ophef en verzekerde, »qu'il laissa le peuple d'Amsterdam ivre de sa personne et emporta lui-même des sentiments très-prononcés en sa faveur." En wanneer zijne eigenliefde en de uiterlijke schijn hem hierbij misleidde, dan is hem zulks voorzeker niet kwalijk te nemen. Want inderdaad werd hij in alle steden des lands, die hij bezocht en boven alles in de hoofdstad ontvangeu met de uitbundigste (zij het dan ook gedwongen) toejuichingen des volks en in de officiëele toespraken van regerings- en regterlijke collegiën bijna als een meer dan menschelijk wezen bewierookt. De t. a. pl. medegedeelde uittreksels dier aanspraken, welke nog met vele andere konden vermeerderd worden, zijn zonder eenigen twijfel authentiek. Meermalen is mij door personen, welke dien tijd beleefd hebben, verzekerd, dat de reis des keizers door onze gewesten voortdurend op een triomftogt geleek; en ook dat te Amsterdam door de aanzienlijke vrouwen bij de recepties op 't paleis en bij de voorstellingen in den schouwburg een luister van kleeding en edelgesteente werd ten toon gespreid, die door velen ook daarom afgekeurd werd, omdat zij vreesden, dat NAPOLEON zich daardoor alligt een overdreven denkbeeld zou vormen van den zoo deerlijk geknakten hollandschen rijkdom en in verzoeking geraken om dien nog meer ten behoeve zijner ver strekkende plannen te exploiteren. Een onderhoudend geschreven werkje over NAPOLEONS verblijf in Holland, ook door prof. TYDEMAN ergens als interessant geroemd, is *Napoléon en Belgique et en Hollande* 1811 *par* CHARLOTTE DE SOR (1839). De schrijfster was tegenwoordig bij de meeste plegtigheden en feesten, waartoe NAPOLEONS verblijf in beide landen aanleiding gaf, en verklaart van zich zelven en haar geschrift: »al wat ik verhaal is waarheid, en men zal mij gaarne gelooven, omdat allen die mij lezen weten, dat zij mij nog nooit op eene onwaarheid betrapt hebben." Zij geeft o. a. eene uitvoerige beschrijving van 's keizers verblijf te Utrecht en van zijn intogt en verblijf te Amsterdam, van de prachtige decoratiën der straten, door welke de vorstelijke stoet heentrok en van het gejubel der bevolking. »L'empereur arriva au palais." — zegt zij — »presque porté par la population." Verder is het werkje opgevuld met tusschenverhalen en anecdotes, op den keizer en zijne hem vergezellende gemalin betrekkelijk, welke ons grootendeels — niettegenstaande de verzekering harer waarheidsliefde, die de schrijfster ons geeft — meer dan apocrijf voorkomen. Zoo spreekt zij o. a. van eene ontmoeting, welke zou hebben plaats gehad tusschen den keizer, terwijl hij bij zijn intogt naar 't paleis reed, en een verminkt soldaat, welke laatste door de luidruchtige wijze, waarop hij zijne geestdrift en zijne blijdschap over NAPOLEONS komst *dans notre Hollande* aan den dag legde, diens opmerkzaamheid tot zich trok, en na eene welwillende toespraak met een pensioen van *f* 300.— (reeds twee jaren vroeger zullende ingaan) begiftigd werd. Of wordt dit voorval inderdaad in de dagbladen van dien tijd meêgedeeld? Daar de inzage daarvan tegenwoordig vrij moeilijk is, zullen alle verdere berigten betrekkelijk NAPOLEONS verblijf in Holland denkelijk aan vele lezers welgevallig zijn, en vooral ook aan

NÎL ADMIRARI.

Napoleon in Nederland. Ofschoon het eene onaangename en ondankbare taak mag heeten, als verdediger op te treden van mijne land- en tijdgenooten tegenover den landgenoot, die door het bijeenbrengen van ettelijke bijzonderheden, maar uit een beperkt tijdvak en schier uit gelijksoortige toestanden geput, eene donkere schaduw werpt op onzen volksaard in een tijdsgewricht, dat Nederland zijn volksbestaan vernietigd zag en geen uitzigt altoos ontwaarde op herstelling, zoo voel ik toch een inwendigen drang om ons volkskarakter in bescherming te nemen ook van die dagen, toen het verguisd en gekluisterd, zich met verbeten woede slechts in kleine en vertrouwde kringen kon uiten, om elkander althans op te wekken en aan te moedigen ter bewaring en aankweeking van die vaderlandsche gezindheden, die wel door verleiding, zwakheid of ijdelheid, maar niet door geweld kunnen vermeesterd worden.

Wanneer ik dus stout over dien geest, niet van tegenstand, vooral in den eersten tijd, maar van kloekmoedige gelatenheid en vastberadenheid verdedigend durf optreden, dan doe ik dat in het volle bewustzijn, dat ik der waarheid hulde doe. Ik heb in vele en velerlei kringen verkeerd, maar overal was de geest nederlandsch en

hoe drukkend ook de tijden waren, er scheen altijd nog een stil besef te heerschen, wij zijn Nederlanders en wonen nog in Nederland. Aangezien nu die fransche heerschappij slechts ruim drie jaren geduurd heeft, zoo baarde ook de overgang tot een eigen volksbestaan niet die groote beroering, die men anders van zulk eene verbazende omwenteling zou gewacht hebben. De ligging van ons land spaarde ons voor eene bezetting van vreemde legermagten en wij behielden genoegzame vrijheid, om onze verstoorde zaken weder bijeen en in orde te brengen. Jammer maar, dat men daarbij zooveel oude en uitgediende prullen nog eens oplapte en van de ondervinding der laatste vijf en twintig jaren geen gebruik maakte, om nu eens een hechter gebouw op te trekken, dat aan de eischen des tijds voldeed. Voor dat verzuim hebben wij nog gedurende eene lange tijdruimte moeten boeten, eer wij eindelijk, geholpen door den schrik voor een nakend onweder, een beteren waarborg kregen voor de vrije ontwikkeling op het gebied van den volksgeest eu volkswelvaart.

Doch nu die schaduwzijde, die *points noirs*, die mij, naar aanleiding van het aangehaalde artikel, tot dit schrijven bewegen? Men bedenke, dat bij het eerste optreden van BONAPARTE, hij overal de edelste gemoederen had tot zich getrokken, eerst door de onderdrukking van een schandelijk bewind en het heldhaftig afslaan van Frankrijks buitenlandsche vijanden, vervolgens door de herstelling van orde en rust in zijn land, de afschaffing van verouderde misbruiken en de invoering van een nieuwen staat van zaken in den geheelen toestand der maatschappij: maar tevens, dat naarmate zijne magt toenam, zijne zucht om te heerschen al meer en meer begon door te schemeren, en vooral toen hij zijn streven naar eene absolute magt de kroon opzette door zijn keizerschap, de bewondering en begoocheling, door die vroegere grootheid te weeg gebragt, bij velen, vooral bij het verstandigste en bezadigste gedeelte zijner lofredenaars, allengs hier en elders verflaauwden en eindelijk plaats maakten voor afkeer en minachting, die zich in menig geschrift van die dagen, ook hier te lande, openlijk lucht gaven.

Het kan echter evenmin geloochend worden, dat de uitwendige luister van den krijgsheld des tijds, zijne schitterende overwinningen en de reusachtige uitbreiding zijns rijks, 't zij uit vrees en zwakheid, 't zij uit eerzucht en gemis van hooger pligtgevoel, anderen aan zijne zegekar vastklemden, die, vergetende dat zij Nederlanders waren, den overheerscher van hun land lofzingende bij zijne komst toejuichten en om zijne gunst boelden. Het zou onedelmoedig zijn namen te noemen en de steller van *Napoleon in Nederland* moge wel overwegen, hoevelen, door den drang der omstandigheden in 't gareel geslagen, zich uit vreesachtigheid woorden lieten ontvallen, die hun hart misschien verfoeide. Eén naam mag echter hier niet verzwegen worden, maar veeleer aan de regtmatige verachting van het nageslacht prijs gegeven, de naam van een man, die tegelijk vleier en verklikker bij een vreemden meester, verrader werd van diens broeder, zijn koning, den regtschapen LODEWIJK en ter laatster uur zijn vaderland, waarvoor hij zich schaamde, geheel verloochende, om onderdaan te worden van een vreemden monarch, de naam van den admiraal C. H. VERHUEL. De schrijver dezer regelen meent zich te mogen beroemen, nimmer iets anders tot lof van NAPOLEON I gezegd of geschreven te hebben, dan dat hij in de hand der Voorzienigheid is geweest een vreeselijk onweder ter vernietiging van vele bedorven stoffen in den politieken en maatschappelijken atmosfeer, die evenwel nog verder behoort gezuiverd te worden.

SAXO SYLVIUS.

Napoleon in Holland. »*Die aanspraken zullen toch immers wel gehouden zijn zóó als zij dáár gedrukt staan? Ik wenschte dat iemand mij het tegendeel kon bewijzen*". — (XVII. bl. 267). Ik zal trachten dit te doen, en wel uit de nagelatene ambtelijke of officiële aanteekeningen van mijnen vader, den toenmaligen onderprefekt van het arrondissement Amersfoort. Op den datum van 27 october 1811, namelijk, vind ik het navolgende opgeteekend:

»De keizer heeft zich, passerende te Amersfoort, gaande naar het Loo, niet opgehouden. Het relais stond gereed buiten de Utrechtsche poort, en er werd maar van paarden verwisseld. Ik had mijne aanspraak op schrift in den zak, even als de maire en de president der regtbank van Eersten Aanleg; ik verkoos die beide heeren te presenteren aan de koets, alwaar zij hunne aanspraken lazen en overhandigden; inmiddels was het *fouëtte cocher*, en men reed henen. Den tweeden dag daaropvolgende bekwam ik van het Loo den volgenden brief van den minister sekretaris van staat, den graaf P. A. B. N. DARU.

Au Loo le 28 8bre 1811.

Monsieur, je vous prie d'avoir la complaisance de m'envoyer la copie des discours

qui ont été prononcés à Sa Majesté lors de son passage dans Votre Ville, soit par Vous, soit par Mr. le Président du Tribunal de 1e instance et par Mr. le Maire.

Recevez, Monsieur, l'assurance de ma parfaite considération.

Le Ministre Secrétaire d'Etat.
Comte DARU.

A

Mr. le Souspréfet à Amersfort.

Volgens de gewoonte van dien tijd was zulks een bevel, waaraan men zich niet mogt onttrekken; dadelijk zond ik aan den minister kopij van mijn opstel, »*hetwelk eenige veranderingen bij den minister onderging*" en eenige dagen later in den *Moniteur* verscheen."

S. v. S.

De Ottogracht (vgl. V. bl. 64, 203; Bijbl. 1855 bl. xcvj; VI. bl. 274; XVII. bl. 268). De heer G. P. ROOS zegt t. l. a. pl. dat de Ottogracht welligt nagenoeg in dezelfde rigting als de tegenwoordige vaart van Gent naar Terneuzen liep.

Het heeft altoos mijne aandacht getrokken, dat in het octrooi van KAREL V tot het graven van eene vaart van Gent naar de Joost Hamelincx sluijs (Sas van Gent) dato 26 mei 1547, gezegd wordt, dat die van Gent: »puis naguère ont trouvé certain vielz fouijs (oud gedelf), prendrant commenchement hors la rivière d'icelle ville [Burggravenstroom] à l'opposite de certaine maison et cense située 2 lieus de la dite ville, appellée la Rouge maison [Roonhuizen].... tirant environ nord-est vers le pont appellé Ter donct et de là traversant et passant le lieu appellé ter Rieme [1]) par derrière la maison d'un NICOLAS DE MAKERE, près de la chapelle de Zelsaete de la longueur d'environ 2000 verges [7700 ellen] et en aulcuns endroitz de la largeur de 2 ou 3 verges et de la profondeur de 2, 3, 4, 5 ou 6 pieds et en dautres endroitz iceluy fouijs rempli d'herbe et d'ordure, tellement qu'il ne resterait pour par eaue et rivière pouvoir parvenir et aborder à la dicque appellée la Landt dicque."

De Gentenaars hadden dus slechts die oude vaart te volgen, haar te verbreeden en te verdiepen om *par eaue et rivière* aan den landdijk te kunnen komen en eene vaart te hebben.

Of nu deze vaart, in 1547 reeds *oud* genoemd, vol onkruid en modder, alleen door verloop van tijd en door niet gebruiking er ingekomen, de Ottogracht is, en wanneer en waarom zij gegraven is, zullen misschien wel altoos zooveel vragen blijven; ik verlang daarom zeer de redenen te kennen, waarom de heer G. P. ROOS onderstelt, dat die Ottogracht nagenoeg den loop had van ons hedendaagsch kanaal.

Waartoe die gracht, die vaart, dat gedelf eenige jaren heeft kunnen dienen en wel ten tijde der selnering, meen ik echter te mogen gissen. Selzaete bestaat m. i. uit twee woorden *sel* en *zaete*. *Sel* kan hier niets zijn dan *zout;* een schip zakt door zijne zwaarte bij laag water eenigzins in het slijk en maakt daarin alzoo een put, den vorm van den bodem van het schip hebbende; die put, die moet, die zitting noemt men *zaat*, *zate*, en doordien nu geen *zate* kan gevormd worden of er moet een schip liggen, zal *zaat*, *zate* ook wel zooveel zeggen willen als: »ligplaats van een schip"[1]). *Selzaete* nu beduidt dan: »ligplaats der schepen, die het zout uit de IV ambachten zullen gehaald hebben, waar er veel gewonnen werd [2]). Hier moesten die schepen lossen, want door den ouden land- of Grave Jansdijk, waaraan Selzaete een weinig ten Z. ligt, was wel eene uitwateringsluis »Joost Hamerlincx sluijs" genaamd, maar zoo ver wij weten geene schutsluis [3]); die schepen maakten dus Selzaete, gelegen in Asseneder ambacht, tot de zoutstapelplaats der IV ambachten.

Zoo lang nu in Selzaete het zout werd aangevoerd en opgestapeld, zal die vaart gebruikt geworden zijn om het naar Gent en andere plaatsen in Vlaanderen te vervoeren; haar verval, hare opvulling met gras en modder zal slechts dagteekenen van 1439, want toen werd de zouthandel of selnering uit Axeler- en Hulsterambacht verplaatst nsar Biervliet, doordien FILIPS den 10 maart 1437 »au proufit des bourgmaisters, eschevins et conseil et de toute la communaulté de ñre ville de Biervliet", besluit, dat er in Axel en Hulst geene »ke-

---

1) In „*De prov. Zeeland in hare aloude gesteldheid en geregelde vormen beschouwd*", verwart mr. DRESSELHUIS deze Riemsche heide met den pagus Riensis, land van Rijen in Noordbrabant.

1) MEIJER geeft in zijn *Woordenschat:* zaate, zeete, zitting, stoel, zitplaats, reede, scheepshaven.

2) Er waren 52 zoutkeeten te Axel, 90 te Hulst, alsmede eenige te Westdorpe, Zuiddorpe en Moerspui.

3) Toen op het eind der XIVe eeuw Vlaanderen zoo zeer beroerd werd door binnenlandsche oorlogen, voeren de gentsche vloten heen en weêr naar Biervliet en werd Saxenhaven herhaaldelijk geblokkeerd om de Gentenaars den toevoer van de zeezijde te ontnemen. Eenigen zoeken Saxenhaven aan het eind van de haven van Hulst, aan den mond van 't Helegat; anderen echter, waar nu Sas van Gent ligt en halen vooral uit de aanwezigheid van dat oude kanaal, daarvoor het bewijs.

tes ou stoubbes" [1]) meer mogen bijgezet worden en dat in Moerspeije, Zuytdorp, Westdorp et aultres villes et places de ñre dit pars de Flandre non priviligées ne auctorisées de nous ou de noz prédecesseurs de pouvoir boulir et faire sel, le jour de la Saint Remy (1 oct^r.) de helft moet worden afgebroken en de andere helft »dedans certain temps". Hier kwamen deze plaatsen tegen op, maar in oct. 1439 werd het besluit van 10 maart 1437 bekrachtigd »entretenue, gardee, observee et acomplie", en moeten de »ketes ou stoubbes" opgeruimd worden; de eigenaars echter zullen ze weêr te Biervliet mogen stichten voor St Remy 1440 en zullen daar dan zout kunnen maken »sans pour ce paier quelque chose de la bourgoisie ne des franchistes du mestier ilec" [1]).

Ik onderstel dat de heer G. P. R. wel bekend is met »*Recherche sur le cours primitif de l'Escaut, notice par m^r. le chanoine* DAVID", met de tegenschriften van den kolonel RENARD en de wederantwoorden van prof. DAVID, waarin veel gehandeld wordt over de Ottogracht; kent hij die niet, gaarne wil ik ze hem zenden.

Sas van Gent. F. CALAND.

[1]) Keeten oud w. w. noemt TERWEN zuiveren, vooral van 't zout sprekende. Dit woordje *stoubbe* houd ik voor eene verfransching van ons woord *stoven;* zie 't woord stoof in TERWEN, *Etymol. Handwb.* bl. 817.

[1]) Ik denk dat FILIPS aan Biervliet dit voorregt zal geschonken hebben, doordien het veel geleden had door den zwaren vloed van 16 nov. 1377 en er veel door achteruitgegaan was.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234. 294, 331; XVII. bl. 237, 270). Het zou *mij* aangenaam zijn dat CHR. zijne verzekering, dat dit lint *niet* voor matrozenhoeden, maar *als een toilet-artikel voor dames* strekte, op voldoende gronden bewees. Uit mijne ervaring deel ik het volgende mede: In mijne jeugd bezat ik een Doggersbankpenning aan een Zoutmans-lint. Ik vraagde mijne grootmoeder, die den slag beleefde, »wat die penning beteekende:" zij vertelde mij, dat die op 5 augustus gedragen werd »dan liep uwe moei JOHANNA er meê en uw oom KO en ze zongen: elk zing ter eer van ZOUTMANS glorie." Deze volksgeestlevensblijken (vergeef mij de constructie) openbaarden zich dan ook in Staatsvlaanderen, en daar de goede vrouw mij vertelde dat jongens en meisjes die geen penning hadden (ik zag er ook koperen) alleen het lint droegen, was het niet alleen matrozenuniformsonderdeel! Of deze mededeeling E. A. P. voldoen zal? Het feit is echter waar.

G. P. ROOS.

Munt van Napoleon (vgl. XVII. bl. 237, 271, 299). Bij de constitutie van 1804 toen NAPOLEON keizer werd, was de naam Republique Française behouden gebleven, en van daar is op alle munten het omschrift *Republique Française* te vinden tot 1808. Na dien tijd vindt men steeds *Empire Français;* ten minsten zoo mijn geheugen mij niet bedriegt. A. BR.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8. 44, 204, 234, 361; XVIII. bl. 10, 109, 164, 268, 299). In het ongebruikte gedeelte der groote kerk van Tholen, schreef ik van de menigte grafsteenen [2]) deze 5 over:

I. Hier leit begraven Jonch^r. PIETER VAN BERCHEM, Heer JACOBS zone, die † in tjaer ons heeren MDC ende vj op de vj dach van mei ende joncvrou ELISABETH VAN REZEN sijn huisvrouwe die † op de vij dach nōv^r. des jaers ons heeren MDC. [3])

Kwartieren.

BERCHEM.	RUIJVEN.
SCHOONHOVEN.	CRUNINGEN.
HINCART.	CATS.
COUTEREAU.	VAN BUTTINGEN.

Spreuk onder de wapens in 't midden des steens (BERCHEM en RESEN) »*in trowen vast.*"

II. Hier leeijt begravē heē GUIJ ANTHONIS zonne VAN BLOIJS, heerscap in Portfliet, die † añ xv^c xxvij de xxvij dec̄ eñ vrouwe DINGNE vā BLOIJS docht̄ vā WILLĒ ADRIĀ VOLKĒT zonne vā ASSEMANS BRUCK, meede ambochtsvrouwe in den Brouck, die † xv^c xvj de xij dag van merte. — Een prachtig uitgehouwen steen; man en vrouw

[2]) Er liggen eene menigte grafsteenen en er is ook eene tombe van de fam. VAN VRIJBERGEN.

[3]) In 1599, 1600, '02, '03 was jonkh^r. P^r. VAN BERCHEM burg^r. van Tholen. FRANS RESEN, in 1560 en '79 baljuw, was de zoon van den rekenm^r. PIETER en dus de broeder van ELISABETH. Spruit het geslacht RESEN uit ARKEL voort, hoe komen zij dan aan het 1e en 4e kwartier: *de gu. au chevron 'darg, chargé de 3 têtes de lion du champ?* Ik meen eens ergens gelezen te hebben, dat RESEN uit de graven van HENEGOUWEN voortsproot; is dat waar? Wie kan mij dan zeggen hoe?

nog ongeschonden, liggen met het hoofd op kussens; hij houdt in zijne handen eenige graanhalmen, met zijne voeten leunt hij op een' leeuw en zij op een hondje; de kwartieren zijn uitgehakt; boven de uitgehakte wapens [BLOIJS en ASSEMANS] ziet men nog een antieke vlugt met een slang als cimier. [1]

III. Op een' blinden, een weinig boven den grond liggenden steen, leest men dit randschrift:

1e regel: In tjaer ons heeren als men sc....MCCCC ende xxj op de xvIIjsten dach in october starf GUIJ de bastaert VAN BLOIJS — bidt voer sӯ ziele.

2 regel: In tjaer ons heerē MCCCC ende xxxv op den eersten dach in septēbre starf CLARE VAN BOTLANT, GUIJ dē bastaert vā BLOIJS wijf was — bidt voir haer.... [2]

IV. Hier leijt begr̄ ADRIAEN hee....... dochter vā BEIJEREN die † año 1538 den 17n in maerte. [Eene non in biddende houding op den steen uitgehouwen.]

V. Hier leijt begr̄ mr. DANIëL VAN LANSBERGHEN, docteur in der medicine, schepen ende ordinaris medicijn in deser stede † anno MDCIIj den xxvj octobris en CORNELIA CORNELISSE KEISERS dochter, sijn huijsvrouw † juni 1623 (?) [3]

Sas van Gent. F. CALAND.

Medaille door Alb. Durer. In het *Tijdschrift v. Alg. Penningk.* door P. O. V. D. CHIJS, dl. I. st. 7. bl. 680, zijn door G. V. ORDEN twee gedenkpenningen van ALBERT DURER afgebeeld en beschreven; n°. 1, op de verloving en ondertrouw in 1508, op 12jarigen leeftijd, van MARIA, 2de dochter van HENDRIK VII, koning van Engeland, met KAREL, aartshertog van Oostenrijk, daarna keizer KAREL V, en het verpanden door zijn grootvader keizer MAXIMILIAAN, op KARELS naam, van het juweel, de rijke Leliebloem, voor 50.000 gouden schilden, aan HENDRIK VII. De n°. 2 is mede een weinig bekende gedenkpenning of penningplaat, ERASMUS voorstellende, ten jare 1514. Wij deelen daaromtrent mede, dat in het kostbaar en prachtig werk: *Trésor de Numismatique et de Glyptique, Allemagne,* (pl. I. n°. 4), de n°. 1 van VAN ORDEN mede als medaille voorkomt, maar de voorz. heeft daar het borstbeeld van ALB. DURER zelven, zonder omschrift, keerz. hetzelfde vrouwebeeld. Dáár nu, page 3, heet het in de beschrijving geheel anders: »La St. Vierge »levant les yeux au ciel, sous les traits »d'AGNES FREY, femme d'ALBERT DURER. »Cette médaille est publiée dans l'ouvrage »de A. WILL, *Der Nürnberg. Münz. Belus»tign.* T. I. 369." Wie heeft hier gelijk? Wat V. ORDEN houdt voor het portret van MARIA van Engeland, beschrijven het *Trésor* en WILL als dat der gade van ALB. DURER, onder de beeltenis der H. Maagd. Wij zouden het liever met de laatsten houden. In onze verzameling komt dit stuk als penningplaat voor, met het vrouwenbeeld alleen.

Amst. J°. DE VRIES, JZN.

Medaille met den droom van Jacob. Anno 1544. Men heeft zich veel moeite gegeven, om deze medaille te ontcijferen, en haar, onder anderen, toegepast als zinspelende op 't verbond, door keizer KAREL V. met den hertog van Gulik en den koning van Denemarken, in dit jaar gesloten, onder beleid van GRANVELLE en VIGLIUS. Zie WAGENAAR, *Vad. Hist.* dl. V. bl. 262. MADAI echter, n°. 7230, hoewel daar (vergk. ook n°. 5218) van 't jaar 1639, beschrijft haar terecht als duitschen huwelijkspenning (anderthalbthalerstück); waarmede sluit de droom van JACOB, op de vz. voorgesteld, en de borstbeelden, bij elkaâr, van hem en RACHEL, op de keerz. met Genesis XXIX (Duitsch, XXVIII). De onderschriften vormen dan een zoogenaamd distichon, of tweeregelig vers:

Ad duo lustra duos bis annos sanctus IACOB
Servivit, sibi dum RACHEL amica data est.

Waarvan de zin duidelijk is: »Tweemaal zeven jaren diende de heilige, of aartsvader, JACOB, toen hem zijne geliefde RACHEL gegeven werd".

Deze zilveren vergulde medaille met het jaartal 1544, niet 1639, in onze verzameling voorhanden, komt bij MADAI niet voor. Weet iemand, of zij elders afgebeeld of beschreven is?

Amst. J°. DE VRIES, JZN.

---

1) Wie deze GHUIJ en ANTONIS VAN BLOIJS zijn, zou ik gaarne weten, even als iets van zijne vrouw DINGNE ASSEMANS. De Broekpolder, gelegen in de heerlijkheid Tholen, maakte de heerlijkheid van Oud-Vosmeer vast aan die van Poortvliet.

2) Zie over deze GUIJ en CLARA, SMALLEGANGE, bl. 290, 548 en 696.

3) In het archief der stad Goes vond ik van het geslacht LANSBERGE:

JOH. WIERINGIUS vaH Gent, ondtr. 24 jan. 1607.
SARA VAN LANSBERGEN, van Antwerpen.

Dr. PIETER LANSBERGIUS j. g. (zoon van FILIPS).
JULIA HEIJST j. d. van Goes, misschien dr. van den pred. NIK. HEIJST.

Mr. PIETER LANSBERGIUS.
JULIA HEIJST.

MARIA	ged.	24 junij 1616.
SARA	„	21 jan. 1618.
ARNOUD	„	30 julij 1621.
FILIPS	„	26 sept. 1625, get. mr. FILIPS L.. DE JONGE.
FILIPS	„	9 maart 1633.

Medaille van Viret. Ao. 1647. Meer dan dit, weten wij er niet van te zeggen. Zijn, trouwens, de medailles van den laatsten tijd wèl eens al te duidelijk, zoodat zij niets aan de verbeelding of de nadenkende studie overlaten, — die van vroegeren tijd zijn wel eens onduidelijk door overdreven eenvoudigheid. De kleine zilveren medaille, hier bedoeld, muntmeter BOM 28 strepen en wegende 9 wigtjes, is zeer fraai bewerkt; de voorz. vertoont een mans borstbeeld, van de linkerzijde te zien, blootshoofds, afhangend haar, platte kraag, de rok digtgeknoopt; onder het armstuk: *A*.... ('t volgende zeer onduidelijk, misschien 55, zoodat het dan 's mans ouderdom aanduidt); de keerz. heeft enkel dit:

Hieruit nu is niets méér op te maken, dan dat het jaartal, in een' cirkel, 1647 is, en het opschrift VIRET. Ieder denkt aan PIERRE VIRET, ook VIRETUS genoemd, maar in welk verband met hem, geb. in 1511, overl. in 1571, staat dan dit jaartal 1647? Wij weten er niets meer bij te voegen, dan dat dit fraaie penningje, — waarvan wij daarom gaarne iets naders zouden weten, — geheel in den stijl is als het iets grootere van 1645, ter eere van JOHAN VAN REEDE, heer van Renswoude, bij VAN LOON II. 283; en van 1646, op AALBERT JOACHIMI, bij VAN LOON II. 297. Wij hebben ook aan *viret* van *vireo*, nog frisch en wakker, gedacht: dan kan de afgebeelde persoon ook een ander zijn.

Amst. J°. DE VRIES, JZN.

Medaille a°. 1605. Prins Philips Willem van Oranje. Bekend is deze penning, als afgebeeld bij DE VRIES en DE JONGE, *Nederl. Gedenkp. verkl.* pl. II. n°. 7, de keerz. bij VAN LOON, I. bl. 472.

De oudste, ongelukkige zoon van WILLEM I, zoo lang in Spanje gevangen gehouden, wordt daarop voorgesteld en met name genoemd. Als vervaardigd door den franschen medailleur GEORGE DUPRÉ, schijnt dit aanleiding gegeven te hebben, om dit stuk ook op te nemen in den *Trésor de Numismatique et de Glyptique, Méd. Françaises, II partie, pl. XVII. n°.* 3, maar allerzonderlingst is het, en een blijk, hoe weinig onze geschiedenis in het buitenland gekend wordt, dat nu in de beschrijving, page 13, deze penning geheel en al wordt toegepast op *prins* WILLEM I *zelven*, in plaats op zijn' zoon, PHILIPS WILLEM.

Amst. J°. DE VRIES, JZN.

Medaille van 1714. De hertogin v. Brunswijk Luneburg, moeder en dochter. Fraai en zinrijk. Voorz. de beeltenis der dochter, de regerende hertogin CHRISTINA LUDOVICA; keerz. een parel in de schulp, met dit hexameter tot omschrift:

Mater dat natae matri dat nata nitorem.

(Als de schelp en de parel) »ontleent de dochter van de moeder, en deze van de dochter haar glans." In de afsnede: *Facta quoque mater populi Blanckenb.* en 't jaartal. »Ook de moeder van haar volk van Blanckenburg geworden". — Voorts een *V.* (VESTNER?) als maker dezer kleine fraaie medaille; muntmeter BOM 38 strepen; weegt 22 wigtjes. Wie kan iets naders omtrent deze medaille aanwijzen, en of zij ergens beschreven is? Alleen dit zij gemeld, dat wij eene kleinere medaille bezitten der vorstin-douairière, de moeder, SOPHIE, waarop in 't Latijn gezegd wordt, dat zij 84 jaren oud, met nog vasten gang in haar Heerenh. lusthof wandelende, een plotselingen en kalmen dood had.

Amst. J°. DE VRIES, JZN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Nederlandsche liedboeken (vgl. XVII. bl. 243, 275, 301). De titelplaat van den *Nieuwen Lusthof* is geteekend D. v. B., zoodanig dat de V door de beide andere letters heen geschreven is. Dit kan het merk zijn van DANIEL VAN BREMDEN; maar het kan ook, zoo als de heer KRAMM mij mededeelde, dat van DAVID VINGBOONS zijn. Het zou mij niet verwonderen, indien de titelplaat en de overige platen in dit boek het werk van dezen laatsten waren.

P. L. Wz.

Nederlandsche romans (vgl. XVII. bl. 239, 301). Voor ruim 50 à 60 jaren geleden, las ik als kind of jongeling, den *Hollandschen Robinson* en den *ouden* en *jongen Robinson;* de *Zweedsche* en *Fransche* (de laatste een prul) waren meen ik vertaald; van vroeger tijd was *Lysander en Caliste* (zoo ik wel heb) en nog kleinere verhalen.

A. BR.

Oud hollandsch lied (vgl. XVII. bl. 277, 309). Stelt de heer JOHAN WINKLER er bijzonder belang in, om nader bekend te

worden met het straatliedje: »*Ik ben d'r dat Groenelands-straatje zoo dikwijls ten einde gegaan* enzv., bestaande in 4 coupletten? Ik zou er hem mede kunnen gerijven en het naar mijn geheugen uit de kindsche jaren kunnen afschrijven.

J. C. K.

Eene oude prent en een oud lied (vgl. XVII. bl. 277). De eerste druk van deze prent is zeer oud; maar of die tot 1519 reikt, kan ik nu niet beslissen. Zeker is het, dat mijn exemplaar, dat ik niet meer bezit, meer dan eene eeuw voor mij, in andere handen is geweest. Dat het exemplaar in bezit van den heer JOAN V, »welligt het eenige overgeblevene zal zijn," geloof ik niet. Op de veiling der plaatwerken enz. bij de heeren KEMINK & ZOON te Utrecht, 1 februarij 1867, was onder no. 210 van den catalogus mede een zeer oud exemplaar, dat mij geheel gelijk aan het mijne toescheen. Zeker is het verder, dat de houten drukplaat veelmalen heeft gediend voor een herdruk, en welligt werd dan de spelling benevens de zangwijze telken reize zoo wat verbeterd of althans veranderd.

V. C. KRAMM.

Vondel door Smollett geciteerd. »He observed, that stink, or stench, meant no more than a strong impression on the olfactory nerves; and might be applied to substances of the most opposite qualities: that in the Dutch language, *stinken* signified the most agreeable perfume, as well as the most fetid odor, as appears in VAN VLONDEL's (sic) translation of HORACE, in that beautiful ode, *Quis multa gracilis*, etc.; the words *liquidis perfusus odoribus*, he translates *van civet en moschata gestinken:* that individuals differed *toto coelo* in their opinion of smells, which indeed was altogether as arbitrary as the opinion of beauty; that the French were pleased with the putrid effluvia of animal food, and so were the Hottentots in Africa, and the savages in Greenland; and that the negroes on the coast of Senegal would not touch fish till it was rotten; strong presumptions in favor of what is generally called *stink*, as those nations are in a state of nature, undebauched by luxury, unseduced by whim and caprice: that te had reason to believe the stercoraceous flavor, condemned by prejudice as a stink, was, in fact, most agreeable to the organs of smelling; for that very person who pretended to nauseate the smell of another's excretions, snuffed up his own with particular complacency; for the truth of which he appealed to all the ladies and gentlemen then present: etc. (*Humphry Clinker*).

U. A. C. L.

Bibliotheek van historische woorden. Behalve het geregeld leveren van lijsten over *Books of References*, wenschte ik ook in dit tijdschrift op te rigten — indien ik het zoo noemen mag — eene bibliotheek van historische woorden. Wanneer wij lezen, stuiten wij tegenwoordig gedurig op gezegden en aanhalingen, die wij ons herinneren dikwerf gezien te hebben, maar wier ontstaan ons niettemin duister is. Wij hooren zulke uitdrukkingen als »l'État c'est moi" en »après moi le déluge" enz. iederen dag; weten wij *hoe* en *wanneer* zij voor het eerst gebezigd zijn? Neen. Welligt heeft men eene flaauwe voorstelling van een franschen koning, die ze »bij de eene of andere gelegenheid" uitte, maar het ware er van kan men zich niet herinneren. FOURNIER en anderen hebben getracht ons hierin te helpen, zonder allen even goed daarin geslaagd te zijn. Ik wil op mijne beurt, volgens een geheel nieuw plan, beproeven een *aide-mémoire* van dezen aard zamen te stellen. Ik zal niet, zooals tot nu toe geschied is, eene alphabetische lijst geven der woorden zelf, maar wel der personen die ze gebezigd hebben. Deze wijze van zamenstellen zal, naar ik vertrouw, vooral met het oog op de volledigheid mijner lijst, voordeelig werken, daar een woord of gezegde ligt, doch een beroemd persoon minder gemakkelijk aan onze aandacht kan ontglippen. In de volgende aflevering des *Navorschers* zal ik beginnen met den geheelen inhoud der letter A, Aristoteles, Apelles, enz. kortelijk mede te deelen, opdat mijne lezers op de hoogte der zaak worden gebragt.

Als proeve, hoe deze »bibliotheek" zal zijn ingerigt, geef ik hier het eerste artikel mijner alphabetische lijst.

ADAM VAN ORLETON, bisschop van Heresford en Winchester, geb. 1285, gest. 1375. Ewardum occidere nolite timere bonum est.

Dit schriftelijk antwoord gaf hij op de vraag der medepligtigen van koningin ISABELLA, of het geoorloofd was den zwakken vorst EDUARD II te dooden. Het is voor eene dubbele uitlegging vatbaar, naarmate men de comma na *nolite* of na *timere* plaatst. In het eerste geval beteekent de phrase: »Schroomt den koning te dooden, het is goed te vreezen"; in het tweede daarentegen: »Schroomt geenszins den koning te dooden, het is goed." Daar de zamenzweerders de bedoelingen van den listigen prelaat maar al te zeer begrepen,

zoo kostte het antwoord den koning het leven.

(Zie: *Algem. Woord. d. Zamenl.;* BOUILLET, *Dictionnaire d'histoire et de géographie; Nouvelle Biogr. générale;* LAROUSSE, *Grand Dictionnaire; Biographia Britanica;* HUME, *History of England;* BROCKHAUS, *Conversations-Lexicon.)*

H. TIEDEMAN.

A. Silo (vgl. A. R.). In de *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst* enz., door R. VAN EIJNDEN en A. V. DER WILLIGEN II. bl. 5 enz., komt een belangrijk art. voor over ADAM SILO, van wien o. a. gezegd wordt bl. 8: »dit zonderling mensch is ook autheur geweest op eigen naam, en heeft twee brieven uitgegeven tegen zeker ontwerp van wijlen onzen admiraal SCHRIJVER, waarin men de gewigtigste trekken van 's mans satiriek vernuft aantreft." — Hebben die brieven waarlijk het licht gezien? Zoo ja, wanneer en bij wien? Zou er mogelijkheid zijn, ze mij onder de oogen te brengen?

J. C. K.

Nieuwe „Books of References" voor de lezers van den Navorscher.

(Vierde lijst.)

A. *Hollandsche taal.*

Godgeleerdheid en philosophie.

21. *Reglementen* (de nieuwe kerkelijke) uitgevaardigd door de algemeene synode der Nederl. Herv. kerk, verzameld en met een uitvoerig register voorzien, door H. UDEN MASMAN, JR. 2de druk. Nieuwe (titel) uitgave. Leiden, NOOTHOVEN VAN GOOR, 16°. *(f* 0.40.*)*

GRUNDEMANN *(R.)*, Zending-wereldkaart enz. — Zie n°. 41.

Rechtsgeleerdheid.

22. *Naamlijst* der notarissen en candidaat-notarissen, benevens de bevolking des rijks naar de jongste volkstelling, 2de verm. druk. 's Gravenhage, Gebr. BELINFANTE, post 8°. *(f* 0.75.*)*

Niet te verwarren met een ander dergelijk werk, waarvan de 3de uitgave. in 1863 bij J. VAN DER ENDT te Maassluis het licht zag. Er bestaat van dit boek geene latere editie.

23. *Verzameling* van wetten, besluiten, en voorschriften, betreffende het gevangeniswezen over 1866. 's Gravenhage, V. WEELDEN en MINGELEN, roy. 8°. *(f* 0.50.*)*

Natuur- en scheikunde.

24. BUCHNER (O.), De bliksemafleiders. Naar het hoogduitsch, met aanteekeningen verrijkt, geïllustreerd met ruim 100 fraaije platen. Arnhem, J. W. & C. F. SWAAN 12°. *(f* 1.80.*)*

25. BURG (E. A. VAN DER), Onderzoek van eenige wateren te Rotterdam als drinkwater in gebruik en van duinwater, uit een hygiënisch oogpunt en in betrekking tot cholera. Rott. KRAMERS, met uitsl. tab. gr. 8°. *(f* 1.75.*)*

26. *School-atlas* voor de beoefening der natuurlijke geschiedenis. Nederlandsche uitgave van den *Naturhistorischer Schutatlas* met vrije bewerking van den tekst door L. A. J. BURGERSDIJK, T. C. WINKLER en D. J. COSTER. 2de herz. uitg. Leiden, SIJTHOFF (48 pl. en 667 houtgrav.) 4°. *(f* 2.80.)

27. GIRARDIN (J.), Scheikunde voor den beschaafden stand en het fabriekwezen. Nieuwe (volks) uitgave. Uit het franseh vertaald, naar de 4de geheel omgewerkte uitgave, door J. B. PEETERS. Opgehelderd door 643 fraaije houtsneêfig. Gouda, VAN GOOR. 1ste afl. gr. 8°. *(f* 0.45.*)*

Zal in 2 deelen, elk van 8 afl., kompl. zijn.

28. *Jaarboek* (Nederlandsch meteorologisch) voor 1866. Uitgegeven door het Koninkl. meteorologisch Instituut. 2de deel. Afwijkingen van temperatuur en barometerstand op vele plaatsen in Europa en waarnemingen van regen en wind. Utrecht, KEMINK & Zoon. Langw. 4°. Het eerste ged. is vroeger reeds verschenen. De twee deelen zamen kosten *f* 4.

Genees- en heelkuude.

29. RUPPRICHT (Dokter) als geneesheer en huisvriend. Een zoo trouwe als veilige raadsman en gids voor allen, wien hunne gezondheid lief en dierbaar is, inzonderheid voor vaders en moeders van huisgezinnen. Gouda, VAN GOOR. kl. 8°. *(f* 2.70.*)*

30. LEBERT (H.), Handboek der algemeene pathologie en theraphie. Uit het hoogduitsch vertaald door K. J. VAN DUYL. 3de gedeelte. Utrecht, KEMINK & Zoon. gr. 8°. *(f* 1.90.*)*

Werktuigkunde en bedrijfsleer.

31. *Rijkunst* (De), bevattende niet alleen het eigenlijke paardrijden en het mennen van het voorspan, maar ook eene opgave en beschrijving van de nieuwste en meest gezochte rijtuigen. Naar het engelsch van STONEHENGE. Gouda, VAN GOOR. kl. 8°. *(f* 0.50.*)*

Handel en Nijverheid.

32. *Verslag* der werkzaamheden van de jury van deskundigen bij de algemeene tentoonstelling van nederlandsche nijverheid, in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam in 1866 gehouden. Amst. J. D. BROUWER. gr. 8°. *(f* 1.50.*)*

33. OTTERLOO (A. VAN), Aardrijkskunde voor handel, nijverheid en statistiek. Amst. Gebr. KRAAY. gr. 8°. (*f* 2.90.)

34. *Koopman* (De nederl.) Nieuw volledig handboek voor den handelstand. Een vraagbaak voor den koopman, koopmansbediende en winkelier, een gids voor elk die in den handel wenscht opgeleid te worden. Dordrecht, C. MORKS, J.Zn. Afl. 1, 12°. (*f* 0.25). Zal in 18 afl. kompleet zijn.

35. STEYN PARVÉ (D. C.), Overzigt van het handelsverkeer tusschen Nederland en Engeland, ontleend aan engelsche bronnen en in verband gebragt met de belangen van den vaderlandschen handel, landbouw en veestapel. Amst., V. HELDEN. 12°. (*f* 1.25.)

36. *Wetten*, decreten, besluiten en tractaten op den waterstaat en de spoorwegen in Nederland, met aanteekeningen van J. F. BOOGAARD. Derde vervolg: wetten, enz. met aanteekeningen 1864—1866; bijlagen en nadere aanteekeningen op wetten, enz. 1669—1863; vervolg van het alphabetisch register. 's Gravenhage, NIJHOFF. (*f* 4.75.) Deel I—IV compleet (*f* 22.)

Administratie en statistiek.

37. HARTMAN, JZ. (H. G.) Bestuur en administratie der gemeenten in Nederland. 's Gravenhage, Gebr. BELINFANTE. 1e afl. gr. 8°. (Bij int. *f* 0.60; buiten int. *f* 0.80.) Zal in ongeveer 15 afl. kompleet zijn.

31. DOZY (G. I.), De oude stadsrechten van Zwolle. Zaltbommel, H. J. V. D. GARDE. gr. 8°. (*f* 1.50.)

Geschiedenis in het algemeen,

39. KNOOP (W. J.), Krijgs- en geschiedkundige geschriften. 5de deel. SEELIG op de citadel van Antwerpen 1830—1832. 1ste dl. Schiedam, ROELANTS. 12°. (*f* 2.45; geb. *f* 2.85.) Compleet in 4 deelen.

Aardrijkskunde en reisbeschrijvingen, atlassen en kaarten

40. POMPE VAN MEERDERVOORT (J. L. C.), Vijf jaren in Japan (1857—63). Bijdrage tot de kennis van het Japansche keizerrijk en zijne bevolking. Leiden, VAN DEN HEUVEL en VAN SANTEN, 2de dl. (met pl. en één kaart) roy. 8°. (*f* 5.40, het werk compleet in 2 dl. *f* 9.30). — Bevat veel goeds en nuttigs en kan als zoodanig den lezer des *Navorschers* wel aanbevolen worden.

41. GRUNDEMANN (R.), Zending-wereldkaart tot een overzigt van geheel het evangelische zendingsgebied (12 bladen, atlasformaat). Met ophelderingen, 2de uitgewerkte en verbeterde uitgave, Utrecht, KEMINK & Zoon, groot 8°. (*f* 4.50.)

Geschiedenis der letterkunde.

42. VLOTEN (J. V.), Nederl. dicht en ondicht uit de 19de eeuw. I. Bloemlezing uit de Nederl. dichters. Deventer A. TER GUNNE, 2de herz. en verb. druk, 1ste deel, gr 8°. (*f* 2.90; geb. *f* 3.40.) — Niettegenstaande den zonderlingen titel (de heer V. VLOTEN vergeve het mij; ik vind den titel op zijn minst, zeer »unpoetisch") is dit werk hoogst belangwekkend. Het is met vlijt en zaakkennis zamengesteld en verdient naast HOFDIJKS *Geschiedenis der Nederl. letterkunde* (zie n°. 46), een drieguldens-plaatsje in onze bibliotheek.

43. *Bijdragen* tot de geschiedenis van de maatschappij der nederlandsche letterkunde te Leiden 1706—1866. Gedenkschrift, uitgegeven ter gelegenheid van het eeuwfeest. Leiden, gedr. bij E. J. BRILL, gr. 8°. *Niet in den handel.*

Het is wezenlijk jammer dat deze bijdragen niet voor het publiek verkrijgbaar zijn gesteld. Welligt gaat men daar later toe over; wij willen het ten minsten hopen.

44. OS Jr. (P. VAN), en geestverwanten, Geestelijke lustwarande. Poëzie op het gebied van kerk en staat, met portret en levensberigt. Was ter perse te Goes bij A. B DE JONGE SJ.Zn. Post 8°. *Niet in den handel.*

Het zou, geloof ik, eene uitnemende speculatie zijn, indien de gelukkige bezitter van een exemplaar dezer beruchte »Lustwarande" besloot eene goedkoope uitgave daarvan te bezorgen. Bij den verbazenden opgang, die deze zonderlinge geschiedenis hier te lande gemaakt heeft, kan het, dunkt mij, geen twijfel lijden, of duizenden exemplaren zouden *in no time* verkocht worden.

45. *Eigendomsrecht* (Het letterkundig) in Nederland. Wetten, traktaten, regtspraak, benevens de wetgeving op de drukpers in Nederland en Nederlandsch-Indië. 's Gravenhage, Gebr. BELINFANTE, 2de gedeelte, gr. 8°. (*f* 1.65.)

46. HOFDIJK (W. J.), Geschiedenis der nederl. letterkunde voor gymnasiën en zelfonderricht, Amsterdam, Gebr. KRAAY, gr. 8°. (*f* 3.60.)

De 4de druk van dit uitstekende handboek, dat meer en meer naar waarde schijnt te worden geschat. Het laatste gedeelte, handelende over onze jongste literatuur, is flink bijgewerkt, zoodat *Klaasje Zevenster* en MULTATULI er in opgenomen zijn. Het overige is, voor zoover eene vlugtige doorbladering mij toegelaten heeft dit te constateren, onveranderd gebleven.

Bibliographie.

47. *Naamlijst*, (alphabetische) van boeken, landkaarten en in den boekhandel voorkomende artikelen, die in het jaar 1866 in het koningrijk der Nederlanden en zijne buitenlandsche bezittingen, uitgegeven of

herdrukt zijn, benevens opgave van den uitgever, den prijs en eenige aanteekeningen; alsmede een wetenschappelijk register, Amsterdam, C. L. BRINKMAN, Post 8°. (*f* 1.)

Deze jaarlijks verschijnende »Naamlijst" heeft, zoo als den meesten lezers van den *Navorscher* wel bekend zal zijn, in 1846 voor het eerst het licht gezien en wordt nu geregeld voortgezet. Zij is als het ware een onontbeerlijk aanhangsel der boekencatalogussen van BRINKMAN, waarvan de eerste (alphabetische naamlijst der van 1833 tot en met 1844 in Nederland uitgekomen boeken) in 1858 tot stand kwam, en waarvan de tweede (naamlijst van boeken die van 1850 tot en met 1862 in Nederland zijn uitgegeven of herdrukt) nu nog onder handen is. Het is jammer dat dit tweede gedeelte zoo langzaam vooruit gaat. Men is gevorderd tot afl. 6, (Honert-Koopman), zoodat men voor boeken, welker titels met letter L enz. beginnen, nog altoos de jaarlijksche naamlijsten van 1850 tot 1862 moet raadplegen. Dat dit tijdroovend en lastig is, behoef ik wel naauwelijks te verklaren. De heer BRINKMAN heeft ontegenzeggelijk veel gedaan voor de bibliographie van ons land, maar tevens valt ook niet te ontkennen dat wij nog ver beneden het hooge standpunt staan, dat de moderne duitsche bibliographen door hunnen onvermoeiden ijver, en hunne wereldberoemde naauwkeurigheid zoo eervol hebben weten te bereiken. Het plan eener naar wetenschappen gerangschikte boekenlijst, die de Nederlandsche letterkunde van 1790 af tot 1861 toe in haar geheel zoude omvatten, en waarvan in 1859 een soort van prospectus werd uitgegeven, is tot op den huidigen dag een droombeeld, zoo niet een hersenschim gebleven. De heer F. MULLER was, indien ik mij niet vergis, belast met de zamenstelling van dezen catalogus. Ieder jaar moest hij evenwel bekennen nog *niets* uitgerigt te hebben, zoodat ten slotte, naar ik verneem, de hem opgedragen last aan een ander is moeten gegeven worden. Of deze de hem toevertrouwde taak beter zal volbrengen, daarvan kan men natuurlijk op het oogenblik nog niets bepaalds zeggen; wij willen het echter hopen.

Ik moet hier bijvoegen dat niet overal in den catalogus van BRINKMAN de gewenschte naauwkeurigheid heerscht. Zoo word ik bijv. bij den naam van den schrijver: OOSTERZEE (H. M. C. VAN) verwezen naar: BERNARD, terwijl BERNARD nergens te vinden is (zie jaargang 1866, bl. 93). Wil onze geachte medearbeider hier in den *Navorscher* mededeelen, welk werk van BERNARD bedoeld wordt?

Taalkunde.

48. JAGER (A. DE), Taalkundig handboekje of alphabetische lijst van alle nederlandsche woorden, die wegens spelling of taalkundig gebruik aan eenige bedenking onderhevig zijn. 3de herz. druk, meerendeels gewijzigd naar de spelling van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal.* Deventer, TER GUNNE. kl. 8°. (*f* 0,50.)

Vergel. A. 14 en ook de brochure van den schrijver, getiteld: »Mijne toetreding tot de spelling van het *Woordenboek der Nederlandsche taal.* Deventer, TER GUNNE. (1866) 8°. (*f* 0.25.)

49. FORTANIER (A. P.), Aanteekeningen over punctuatie, versbouw, stijl, spraakfiguren en welsprekendheid. Leiddraad bij het onderwijs in de hoogere klassen der middelbare scholen. Zaandam, P. N. SOMBEEK. post 8°. (*f* 0.40)

Kunstgeschiedenis.

50. *Schilderschool* (De), Galerij van meesterstukken der kunst, uit onderscheidene landen, met levensschetsen der kunstenaars, uitgegeven onder redactie van C. VOSMAER. Haarlem, A. C. KRUSEMAN. afl. 1. folio. (*f* 0.90.) (12 afl. *f* 10.80.)

Het werk komt uit het atelier van KRUSEMAN, dat wil zeggen dat het er goed uitziet, dat de druk uitmuntend is en dat de houtgravuren niets te wenschen overlaten. Oorspronkelijk is het niet, daar de uitgever in zijn prospectus zegt, met den heer RENOUARD overeengekomen te zijn, uit het groote, wereldberoemde prachtwerk van den heer CH. BLANC, *Historie des Peintres de toutes les Écoles* (niet *de* tous *les écoles*, zooals de heer KRUSEMAN de vrijheid neemt te schrijven; indien de *Académie française* in 1867 niet plotseling van meening veranderd is, blijft *école* tot de vrouwelijke zelfstandige naamwoorden behooren) een vrije keuze te mogen doen. De uitgave zal geschieden in maandelijksche afleveringen van twee vel druks, terwijl »vier tot zes en twintig vellen" een boekdeel zullen vormen. De eerste verzameling zal bevatten de biographiën en meesterwerken van OSTADE, DA VINCI, DURER, VELASQUEZ, HOLBEIN, CUYP, DECAMPS, RAPHAEL, BOTH, RUBENS, GOLTZIUS, CLAUDE LORRAIN, de BREUGHELS, VAN D. VELDE, P. VERONESE, MANTEGNA, TITIAAN, GERICAULT, REMBRANDT VAN RIJN. De eerste afl. houdt in eene biographie van OSTADE en het begin van die van RUBENS.

Encyclopediën en verzamelingen.

51. *Encyclopedie* (Algemeene nederlandsche), woordenboek van kunst, wetenschap, nijverheid, landbouw en handel. Zutphen,

PLANTENGA en Leiden SIJTHOFF. Deel 9. roy. 8°. (Per afl. *f* 0.30.)

52. *Familie-bibliotheek* (Geïllustreerde), tot verspreiding van nuttige kennis. 4de afd. *Het boek der uitvindingen, ambachten en fabrieken*. 4de dl. De groote en kleine nijverheid. Met een voorrede van J. BOSSCHA, JR. Leiden, SIJTHOFF met houtgrav. post 8°. (*f* 2.10; geb. *f* 2.70.)

5de dl. De nieuwste ontdekkingen en verordeningen op het gebied van het practische leven en in fabrieken. Met eene voorreden van J. BOSSCHA, JR. Met vele houtgrav. Ibid. (*f* 1.75; geb. *f* 2.35.) De 5 deelen gez. *f* 15.75; geb. *f* 19.75.

Zooals men weet, is dit werk eene hollandsche uitgave van het welbekende »*Buch der Erfindungen, Gewerbe und Industriën*" dat bij SPANIER te Leipzig verschillende zeer snel op elkander volgende editiën heeft mogen beleven. De laatste (in 54 afl. à 5 Ngr. per afl.) is in het begin van 1867 voltooid geworden en verdient te regt den eerenaam van »goedkoope prachtuitgave". Ofschoon de nederlandsche bewerking allezins aanbevelenswaardig is, zoo geloof ik toch, dat men beter doet, met de voorkeur te geven aan het oorspronkelijke werk, te meer, daar dit, zoo als het volledig voor mij ligt, slechts *f* 16.20, dus ongeveer 45 cents meer kost dan de vertaling.

Er bestaat nog eene andere uitgave bij SIJTHOFF. Deze verschijnt in afleveringen in 12°. à *f*0.35 per afl. Op dit oogenblik verschenen deel I—V compleet, deel VI (bl. 1—120.)

Mengelingen.

53. *Afbeeldingen* van den gecostumeerden optogt der studenten van de Utrechtsche hoogeschool, voorstellende: het bezoek van MAXIMILIAAN van Oostenrijk en MARIA van Bourgondië, en feesten bij die gelegenheid gevierd te Brugge, in het jaar 1477, te houden op dingsdag 25 junij 1867. Met verklaring en de namen der deelnemers door H.H. commissarissen. Utrecht, BEYERS en V. BOEKHOVEN. (8 lithographiën in omtrek) langw. 4°. (*f* 1.)

54. *Gids* (Nederlandsche), Noodzakelijke wegwijzer voor allen, ten aanzien van de dienst der post-administratie. Tweede verm. druk. Met voorkennis en onder toezigt van het hoofdbestuur der posterijen uitgegeven. 's Gravenhage, M. J. VISSER. gr. 8°. (*f* 0.90.)

De eerste editie verscheen in 1863 en was dus in 1867 zonder eenige waarde. Het is zeer te betreuren dat onze postadministratie niet geregeld ieder jaar een officiëlen gids laat verschijnen. Een dergelijke wegwijzer zou niet alleen nuttig, maar ook tevens onontbeerlijk zijn voor een ieder, die veel brieven schrijft en niet in het ingewikkelde raderwerk der posterijen wil verdwalen. In Engeland zijn zij ons hierin vooruit. Daar werd tot en met 1866, geregeld iedere drie maanden (1 januarij, 1 april, 1 julij en 1 october) door de *Post-Office* een *Postal-Guide* uitgegeven, die 1 shilling (*f*0.60) kostte. Verleden jaar is er evenwel verandering gekomen in dezen tak der engelsche administratie; de *Postal-Guide* kost tegenwoordig slechts 6 pence (*f*0.30), dus de helft minder dan voorheen. Ook is er eene nieuwe publicatie in het leven geroepen namelijk de »*Monthly Postal Handbook*," die sedert 1 julij 1866 geregeld op den eersten dag van iedere maand het licht ziet. Deze goedkoope postgidsen bevatten alles wat het publiek noodig heeft te weten en houden dit laatste tevens op de hoogte van de veranderingen (vermindering der tariven, nieuwe postverdragen, veranderde of versnelde wijze van verzending der pakketten enz.) die voortdurend plaats vinden. Zou eene uitgave van dien aard hier eene onmogelijkheid zijn?

B. *Hoogduitsche Taal.*

Godgeleerdheid en philosophie.

46. VOLKMAR (GUSTAV), Mose Prophetie und Himmelfahrt. Eine Quelle für das neue Testament, zum erstenmale Deutsch herausgegeben, im Zusammenhang der Apokrypha und der Christologie überhaupt, von Dr. GUSTAV VOLKMAR, ord. Professor der Theologie an der Univers. Zürich. Hierbei der Codex nach neuer Collation nebst Facsimile, und die Zeittafel. Leipzig, FUES, gr. 8°. (1 Th.)

Derde deel van het werk, getiteld: *Handbuch der Apokryphen*. Geput uit de aan handschriften rijke ambrosiaansche bibliotheek te Milaan.

47. RASS (AND.), Die Convertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und ihren Schriften dargestelt. IV. Band von 1601 bis 1620. Freiburg im Br., HERDER, 8°. (2 R. 12 Ngr.)

48. LAU (G. J. T.), Geschichte der Einführung und Verbreitung der Reformation in den Herzogthümern Schleswig-Holstein bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Hamburg, NOLTE, 8°. (2 R. 20 Ngr.)

Bibliotheca theologica. — Zie n°. 79; *Denkschriften der Wiener Akademie.* — Zie n°. 101.

WACKERNAGEL (PH.) Beiträge zur niederl Hymnologie. — Zie n°. 77.

Natuur- en scheikunde.

49. BRUHNS (C.), Resultate aus dem meteorologischen Beobachtungen angestellt an mehreren Orten im Königreich Sachsen

in den Jahren 1760 bis 1865 und an den 22 königlich sächsischen Stationen im Jahre 1865. Nach den monatlichen Zusammenstellungen im statistischen Bureau des Königlichen Ministeriums des Innern. II Jahrgang. Leipzig, GÜNTHER, 4°. (2 R. 10 Ngr.)

50. *Schriften* des Vereines zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse im Wien. VI. Bd. Jahrgang 1865—66. Mit 1 Karte, 4 lithographirten Tafeln und 13 Holzschn. Wien. GEROLD's Sohn, 8°. (2 R.)

Bibliotheca historico-naturalis enz. — Zie n°. 81. *Bibliotheca medico-chirurgica.* — Zie n°. 80.

SCHELLEN (H.), Das atlantische Kabel. — Zie n°. 51.

Genees- en heelkunde.

Bibliotheca odontiatrica. — Zie n°. 87.
Bibliotheca medico-chirurgica — Zie n°. 80.
Bibliotheca veterinaria. — Zie n°. 88.

Werktuigkunde en bedrijfsleer.

51. SCHELLEN (H.). Das atlantische Kabel, seine Fabrication, seine Legung nnd seine Sprechweise, Gemeinfasslich dargestelt. Mit 69 erläuternden Illustrationen. Braunschweig, WESTERMANN, 8°. (1 R)

Bevat eigenlijk meer een theoretisch onderzoek naar de vervaardiging en werking van den telegraaf, dan wel eene breedvoerige geschiedenis van de verschillende achtereenvolgens beproefde kabelleggingen (1858, 1865 en 1866).

52. MATTENHEIMER (A.) Die Rückladungs-Gewehre. Fragmente ihrer Enstehungs- und Entwickelungs-Geschichte in 29 colorirten Blättern (Beitrag zur Handfeuerwaffenlehre). Darmstadt, ZERNIN, (1 R. $7^1/_2$ Ngr.)

Bibliotheca mechanico-technologica enz. — Zie n°. 83.

Handel, nijverheid, landbouw, staathuishoudkunde.

53. DITMAR (W.), Der deutsche Zollverein. Ein Handbuch für Zoll- und Steuerbeamte, Kaufleute und Gewerbtreibende, 2. durchaus umgearbeitete Auflage. (In 2 Bdn.) I. Bd. Geschichte und organisation des Zollvereins. Leipzig, BROCKHAUS, 8°. (1 R. 20 Ngr.)

BALDAMUS (E.), Hauswirthschaft-Literatur. Zie n°. 94.

Staatkunde, administratie, statistiek.

54. *Beiträge* zur Statistik der Stadt Frankfurt a/M. Herausgegeben von der statistischen Abtheilung des Frankfurter Vereins für Geographie und Statistik. II. Band. 2. Heft. Frankfurt a/M. SAUERLÄNDER's Verlag, 4°. (28 Ngr.)

55. MAYR (G.), Statistik der gerichtlichen Polizei im Königreich Bayern und in einigen andern Ländern. München, FLEISCHMANN. 8°. Mit 10 Steintafelen. (3 Th.)

Maakt het 16de »Heft" uit, van de »Beiträge zur Statistik des Konigreichs Bayern. Herausgegeben vom Königlichen statistischen Bureau."

56. THILO (W.), Preussisches Volksschulwesen nach Geschichte und Statistik. (Vielfach erweiterter Abdruck aus der Encyclopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens.) Gotha, BESSER. 8°. (20 Ngr.)

57. *Deutsches Staatswörterbuch.* In Verbindung mit deutschen Gelehrten herausgegeben von J. C. BLUNTSCHLI und K. BRATER. X. Bd. Stuttgart, *Expedition.* 8°. (3 Th. 10 Ngr.)

Bibliotheca geographico-statistica. — Zie n°. 82; *Bibliotheca oeconomo-politica.*— Zie n°. 82.

Topographisch — Statistiches Handbuch des K. Bayern. — Zie no. 70.

Geschiedenis in het algemeen.

58. FESSLER (J. A.), Geschichte von Ungarn. 2 vermehrte und verbesserde Auflage bearbeitet von E. KLEIN. Mit einem Vorwort von MICHAEL HORVATH. 1. Bd. I. Lieferung. Leipzig, BROCKHAUS. 8°. (20 Ngr.)

Compleet in ongeveer 20 afl.

59. HASELBACH (R.), Der niederösterreichische Bauernkrieg am Ende des sechzehnten Jahrhunderts nach bisher unbenützten Urkunden mit Unterstützung des Vereins für Landeskunde von Nieder-Oesterreich herausgegeben. Mit einer Beilage: Urkunden des Kremser Stadtarchivs. Wien. BERK's *Univ. Buchhandlung*, 8°. (1 R. 10 Ngr.)

60. *Urkundenbuch* des Landes ob der Enns. Herausgegeben vom Verwaltungs-Ausschuss des Museums Francisco-Carolinum zu Linz IV. Bd. Wien. GEROLD's *Sohn*, (4 R. 24 Ngr.)

61. GHILLANY (F. W.), Europäische Chronik von 1492 bis Ende April 1867. Mit besonderer Berücksichtigung der Friedensverträge, deren wichtigste Paragraphen nach dem Wortlaut in der Grundsprache der Friedensinstrumente eingeführt werden. Ein Handbuch für Freunde der Politik und Geschichte, III. Bd. A. u. d. T. *Europäische Chronik* von 1 Mai 1865 bis Ende April 1867. Leipzig, WIGAND. 8°. (3 R. 10 Nrg.)

62. HORN (W. O. VON), Der Rhein. Geschichte und Sagen seiner Burge, Abteien, Klöster und Städte. Mit 36 Stahlst. Wiesbaden, NIEDNER. 8°. (4 R.)

Voor zoo ver eene vlugtige doorbladering mij dit heeft toegelaten, kan ik constateren dat het werk even naauwkeurig als goed geschreven is. Ik heb er dingen in gevonden, die ik te vergeefs elders heb gezocht.

63. *Illustrirte Kriegs-Chronik.* Gedenkbuch an den Feldzug von 1860 in Deutschland und Italiën. Leipzig, WEBER. Folio. Mit eingedr. Holzschn. (3 R. 5 Ngr.)

Uitgave van de redactie der *Illustrirte Zeitung.* Rijk geïllustreerd door BECK en en anderen. Kan gerust worden aanbevolen.

64. LORENTZ (F.), Neueste Geschichte von den Wiener Verträgen bis zum Frieden von Paris (1815—56.) Herausgegeben von T. BERNHARDT. Berlin, GUTTENTAG. 8°. (2 R. 10 Ngr.)

65. RITTER (M.), Geschichte der deutschen Union von den Vorbereitungen des Bundes bis zum Tode Kaiser RUDOLPHS II. (1598—1612) 1. Bd. Schaffhausen, HURTER. 8°. (1 R. 15 Ngr.)

66. *Staatengeschichte* der neuesten Zeit. XIII. Band. Leipzig, HIRZEL. 8°. (1 Th.)

Inhoud: Geschichte Englands seit den Friedensschlüssen von 1814 & 1815, von R. PAULI. 11 Thl. Die Whig-Periode von 1830 bis 1841.

67. ULMANN (H.), 5 Jahre würtembergischer Geschichte unter Herzog ULRICH 1515—19. Leipzig, HIRZEL. 8°. (1 R. 10 Ngr.)

Bibliotheca Historica. — Zie n°. 84; *Denkschriften der Wiener Akademie.* — Zie n°. 101.

Biografie.

68. JÄNKO (W. VON), Wallenstein. Ein Characterbild im Sinne neuerer Geschichtsforschung auf Grundlage der angegebenen Quellen. In 3 Büchern. Wien, BRAUMÜLLER. (1 R. 10 Ngr.)

CZERWENKA (BH.), Die Khevenhüller. — Zie n°. 69.

Geslacht- en wapenkunde.

69. CZERWENKA (BH.), Die Khevenhüller. Geschichte des Geschlechts mit besonderer Berücksichtigung des 17ten Jahrhunderts. Nach archivalischen Quellen. Mit dem Portrait des Grafen Barthelman Khevenhüller und 2 xylographirten Ansichten. Wien, BRAUMÜLLER. 8°. (4 R. 10 Ngr.)

Aardrijkskunde en Reisbeschrijvingen.

70. *Topographisch-statistisches* Handbuch des Königreichs Bayern nebst alphabetischem Ortslexikon. Nach amtlichen Quellen bearbeitet von J. HEYBERGER, CH. SCHMIDT und V. WACHTER. 1. Lfg. München, *Literarisch- Artistische Anstalt.* 8°. (10 Ngr.)

Zal in 14 of 16 afl. kompleet zijn.

71. MAURER (FR.), Die Nikobaren. Colonial-Geschichte und Beschreibung nebst motivirtem Vorschlage zur Colonisation diezer Inseln durch Preussen. Mit 4 Karten. Berlin, HEYMANN. 8°. (1 R. 10 Ngr.)

Bibliotheca geographico-statistica. — Zie n°. 82.

HORN (W. O. VON), Der Rhein. — Zie n°. 62.

Geschiedenis der letterkuude.

72. BRUCK (M. R.), Die klassischen Perioden der deutschen Litteratur. Ein Handbuch der Geschichte der Blüthezeiten deutscher Dichtung. Erste Abtheilung. Die Blüthe der deutschen Dichtung im Zeitalter der Hohenstaufen. Erstes Bändchen. Deventer, TER GUNNE. 12°. (*f* 1).

73. GALL MOREL (P.), Lateinische Hymnen des Mittelalters, grösstentheils aus Handschriften schweizerischer Klöster, als Nachtrag zu den Hymnensammlungen von MONE, DANIEL u. A. herausgegeben von P. GALL MOREL, Rector, 1. Hälfte. Einsiedeln, Gebr. BENZIGER, 8°. (1 Th. 15 Ngr.)

Zie over dat werk het »*Literarische Centralblatt für Deutschland*" (verschijnt bij AVENARIUS te Leipzig) en wel n°. 20 v. 1867 (538—39).

74. *Aus dem Nachlasse* VARHAGEN'S VON ENSE, Briefe von CHAMISSO, GNEISENAU, HAUGWITZ, W. V. HUMBOLDT, Prinz LOUIS FERDINAND, RAHEL, RÜCKERT, L. TIECK, u. a. Nebst Briefen, Anmerkungen und Notizen von VARNHAGEN VON ENSE. 2 Bände. Leipzig, BROCKHAUS. 8°. (4 Th.)

Zeer interessant, vooral voor hem die reeds meer van VARNHAGEN VON ENSE gelezen heeft.

75. PFEIFFER (FR.), Deutsche Classiker des Mittelalters mit Wort-und Sacherklärungen. Herausgegeben von FR. PFEIFFER, IV. Band. Leipzig, BROCKHAUS, 8°. (1 R.)

Bevat: *Hartman von Aue.* Herausgegeben von FEDOR BECH. I. Thl. *Erec der Wunderaere.*

76. WISLICENUS (HG.), Loki. Das Nibelungenlied. Das Dyonysostheater in Athen. Drei hinterlassene Abhandelungen. Bevorwortet von C. BARTSCH und dem Herausgegeber GST. ADF. WISLICENUS. Zürich, SCHABELITZ. (1 Th.)

77. WACKERNAGEL (PH.), Beiträge zur niederländischen Hymnologie, 1 Heft. a. u. d. T. Lieder der niederländischen Reformirten aus der Zeit der Verfolgung im 16. Jahrhundert. Frankfurt a/M., HEYDER & ZIMMER. 4°. (1 R. 15 Ngr.)

Voor ons natuurlijk van speciaal belang. Voor het overige durf ik over dit werk geen oordeel vellen; er zijn velen die het beter zouden kunnen doen dan ik, *zij* namelijk, die van den opstand tegen Spanje eene bijzondere studie gemaakt hebben.

78. JAHN (O.), GOETHE's Briefe an Leipziger Freunde. Herausgegeben von O. JAHN, 2 vermehrte aufl. Mit 3 lithographirten Bildnissen. Leipzig, BREITKOPF & HÄRTEL. 8°. (2 R.)

De eerste uitgave van dit werk is van het jaar 1849.

Bibliotheca theatralis. — Zie n°. 85.

MARBACH (O.), Bericht über Leistungen sächsischer Schriftsteller. — Zie n°. 93.

Denkschriften der Wiener Akademie. — Zie n°. 101.

Bibliographie.

79. RUPRECHT (C. J. F. W.), Bibliotheca theologica oder geordnete Uebersicht aller auf dem Gebiete der evangelischen Theologie in Deutschland erschienenen Bücher. XIX. Jahrgang 1866, 2 Heft. Juli=December. Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT. 8°. (4 Ngr.)

80. RUPRECHT (C. J. F. W.), Bibliotheca medico-chirurgica, pharmaceutico-chemica et veterinaria oder geordnete Uebersicht aller in Deutschland und im Auslande neu verschienenen medicinisch-chirurgisch-geburtshülfligen, pharmaceutisch-chemischen und veterinärwissenschaftlichen Bücher. XX. Jahrgang 1866. 2 Heft. Juli-December. Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT. 8°. (6 Ngr.)

81. ZUCHOLD, Bibliotheca historico-naturalis physico-chemica et mathematica oder systematisch geordnete Uebersicht der in Deutschland und dem Auslande auf dem Gebiete der gesammten Naturwissenschaften und der Mathematik neu erschienenen Bücher herausgegeben von ERNST A. ZUCHOLD, Ehren-Correspondent der Kaisl. Oeffentl. Bibliothek zu St. Petersburg, etc. XVI. Jahrgang. 2. Heft. Juli bis December 1866. Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT. 8°. (9 Ngr.)

82. MÜLDENER, Bibliotheca geographico-statistica et oeconomico-politica oder systematisch geordnete Uebersicht der in Deutschland und dem Auslande auf den Gesammten Geographie, Statistik und der Staatswissenschaften neu erschienenen Bücher herausgegeben von D^r. W. MULDENER, Secretair der K. Univ.-Bibliothek in Göttingen. XIV. Jahrgang 1866. 2. Heft. Juli-December. Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT. 8°. (9 Ngr.)

83. MÜLDENER, Bibliotheca mechanico-technologica et oeconomica oder systematisch geordnete Uebersicht aller auf dem Gebiete der mechanischen und technischen Künste und Gewerbe der Fabriken, Manufacturen und Handwerke, der Eisenbahn- und Maschinenkunst, der gesammten Bauwissenschaften, sowie der Haus-, Hand-, Berg- und Jagdwissenschaft in Deutschland und dem Auslande neu erschienenen Bücher, herausgegeben von D^r. W. MÜLDENER, Secretair der K. Univ. Bibliothek in Göttingen. V. Jahrgang 1869. 2. Heft. Juli-December. Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT. 8°. (8 Ngr.)

84. MÜLDENER, Bibliotheca historica oder systematisch geordnete Uebersicht aller aus dem Gebiete der gesammten Geschichte neu erschienenen Bücher, herausgegeben von D^r. W. MÜLDENER, Secretair der K. Univ. Bibliothek. in Göttingen. XIV. Jahrgang 1866, 2. Heft. Juli—December, Göttingen, VANDENHOECK & RUPRECHT, 8°. (15 Ngr.)

Deze nuttige en zorgvuldig bewerkte uitgaven, worden zoo als men ziet, met vlijt en naauwkeurigheid voortgezet. Ik moet de lezers van den *Navorscher*, speciaal op deze uitmuntende »Fach-Kataloge" opmerkzaam maken, daar zij het zoeken naar den titel van een werk zoo gemakkelijk maken, dat het inderdaad niets meer te beteekenen heeft (vergel. B. 18).

85. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca theatralis oder Verzeichniss aller in Bezug auf das Theater in den letzten 20 Jahren (1847—1866) im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher und Zeitschriften, mit Ausschluss der Theaterstücke, aber mit Berüksichtigung aller Erläuterungschriften zu denselben. Ein Handbüchlein für Buchhändler und alle Diejenigen welche sich für das Theater interessiren. Mit einem ausführlichen Sachregister. Nordhausen, BÜCHTING, kl. 8°. ($7^1/_2$ Ngr.)

De heer BÜCHTING (boekhandelaar te Nordhausen, die redacteur en uitgever tevens is zijner eigen bibliographische werken) heeft reeds twee jaren geleden een »Catalog der im Jahre 1860—64 in deutscher sprache erschienenen Theaterstücke" uitgegeven. De wederopneming der *Theaterstücke* in deze nieuwe lijst was dus gedeeltelijk overbodig. S. besloot daarom, ze geheel en stelselmatig uit te sluiten; alleen de werken, die »sich beziehen auf dramatische Dichter" enz. vindt men in deze *Bibliotheca theatralis* terug.

86. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca musica oder Verzeichniss aller in Bezug auf die Musik in den letzten 20 Jahren (1847—66) im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher und Zeitschriften, mit Ausschluss der Liederbücher, wie überhaupt der Musikalien. Ein Handbüchlein für Buchhändler und alle Diejenigen, welche sich für die Musik interisseren, mit einem ausführlichen Sachregister. Nordhausen, BÜCHTING, kl. 8°. (10 Ngr.)

Een dergelijk werk ontbrak ons tot nu toe. Men heeft wel is waar WHISTLING's »Handbuch der musikalischen Literatur" en HOFMEISTER's jaarlijksche lijst van „neu erschienenen Musikalien;" maar deze uitgaven zijn meer bestemd voor muziekhandelaren en componisten, dan voor bibliographen en dilletanten. Ook bevatten zij slechts een »*Auswahl*" der »theoretischen

Werke, Zeitschriften, Sammlungen vorzüglicher Werke" enz., terwijl BUCHTINGS kataloog eene volledige lijst van al deze werken inhoudt.

87. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca odontiatrica oder Verzeichniss der in den letzten 20 Jahren (1847—66) auf dem Gebiete der Zahnheilkunde im deutschen Buchhandel erschienenen Bucher und Zeitschriften, mit einem Sachregister. Nordhausen, BÜCHTING, kl. 8°. (4 Ngr.)

Bij deze slechts 14 bladzijden lange lijst was een register eigenlijk volmaakt overbodig.

88. BÜCHTING (AD.), Bibliotheca veterinaria oder Verzeichniss der seit Mitte 1842 bis einde 1866 im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher und Zeitschriften über alle Theile der Thierarzneikunde. Im genauen Anschluss an die Wilhelm Engelman'sche *Bibliotheca Veterinaria* bis zur mitte des Jahres 1842, nebst einem vollständigen Materien-Register. Nordhausen, BÜCHTING, 8°. (10 Ngr.)

Een nuttig vervolg op de *Bibliotheca* van W. ENGELMANN, »eine Schrift," zegt J. PETZHOLDT, »die auf eine freundliche Aufnahme Rechnung machen kann."

89. PHILIPP (D.), Alphabetisches Sachregister der wichtigsten technischen Journale für den Zeitraum von 1. Januar bis 31. Dezember 1866. Bearbeitet von D. PHILIPP, (2 Hefte). Berlin, MITTLER & Sohn, 1866—67, 8°. (12 Ngr.)

90. *Verzeichniss* der Bücher, Landkarten ec., welche vom Januar bis zum Juni 1867 neu erschienen oder neu aufgelegt worden sind, mit Angabe der Seitenzahl, der Verleger, der Preise, literarische Nachweisungen und einer wissenschaftlichen Uebersicht. Herausgegeben und verlegt von der J. C. Hinrich'schen Buchhandlung in Leipzig CXXXVIII. Fortsetzung, 8°. (15 Ngr.)

91. *Vierteljahrs-Catalog* enz. (zie B. 17) Jahrgang 1867. (2. Heft.) April bis Juni. Leipzig, *Hinrich'sche Buchhandlung*, 8°. ($7^1/_2$ Ngr.)

92. WUTTIG (G. W.), Deutscher Zeitungs-Katalog, 1867. Systematische Uebersicht der in Deutschland und den angrenzenden Ländern erscheinenden Zeitschriften wissenschaftlichen Inhalts- und Unterhaltungsblätter sowie der verbreitesten politischen Zeitungen, Tage-, Wochen- und Intelligenzblätter. Herausgegeben von G. W. WUTTIG. (Geschlossen im April 1867). Leipzig, WUTTIG, 8°. (1 Th. 10 Ngr.)

De laatste uitgave van dezen kataloog, is van het jaar 1865. In 1866 werd uit hoofde van den oorlog en de in Duitschland heerschende treurige tijden, geen nieuwe editie uitgegeven. Hij is gesplitst in twee deelen. In het eerste, vindt men ongeveer 1200 wetenschappelijke tijdschriften »systematisch" gerangschikt, in het tweede, ruim 1400 nommers van politike en andere couranten in »geographisch-alphabetischer Reihenfolge."

93. MARBACH (OSWALD), Bericht über literarische Leistungen im Königreiche Sachsen lebender Schriftsteller während der Jahre 1847—67. Zur allgemeinen Ausstellung in Paris 1867. Leipzig, GIESERKE & DEVRIENT. Gr. 8°. (1 Th.).

Dit werkje heeft aan een bijzonderen wensch des saksischen ministers van eeredienst en onderwijs zijn ontstaan te danken. Daar den schrijver niet veel tijd gelaten werd het zamen te stellen, zoo kan men van een »mit bibliographischer Genauigkeit ausgeführte Darstellung" volstrekt niet spreken, »maar," zegt PETZHOLDT, hij heeft »den von ministerieller Seite zum Entwurfe gewordenen Auftrage mit vielem Glücke und Verständnisse unterzogen und erledigt." Zie verder (bl. 29—32 N°. 8) het *Extrablatt zur Wissenschaftlichen Beilage d. Leipziger Zeitung.*

94. BALDAMUS (EDUARD), Literarische Handbibliothek, 7. Bändchen. — Die literarischen Erscheinungen der letzten 11 Jahre 1856 bis 1866 auf dem Gebiete der Land- und Hauswirthschaft, sowie des Gartenbaus. Alphabetisch und systematisch geordnet von EDUARD BALDAMUS. Prag, REICHENECKER. 8°. (18 Ngr.).

De *Neue Anzeiger für Bibliographie* laat zich zeer ongunstig over dit werk uit. In de eerste plaats keurt hij den titel af, omdat deze doet veronderstellen alsof ook de literatuur van het buitenland op dit gebied in de lijst ware opgenomen, hetgeen volstrekt niet het geval is. Dan ook komt hij op tegen de bewering van den heer BALDAMUS, dat zijn kataloog systematisch ingerigt zou zijn. »Davon findet sich im ganzen Werke *nicht die geringste Spur.*" Ook vindt hij het register onpraktisch en gebrekkig, en staaft zijn kritiek met voorbeelden.

95. *Kunst-Literatur.* Seit dem Aufhören meines Kunst-Catalogus im October 1866. N°. 1. (Herausgegeben und verlegt von RUDOLPH WEIGEL in Leipzig) 8°. (Jaarlijks 4 nommers à 5 Ngr. p. n°.

De meeste lezers van den *Navorscher* zullen, denk ik, verleden jaar de ramp vernomen hebben, die zoo onverwachts de duitsche bibliographie en het kunstminnend publiek kwam overvallen. Toen op het einde van 1866 de 35ste afdeeling van den »Kunst-Catalog" verscheen, gaf de uitgever den wensch te kennen, daarmede het wereldberoemde werk te eindigen. De oorlog van 1866 schijnt het *voorloopige plan*

des heeren WEIGEL in een *onwrikbaar voornemen* te hebben doen overgaan. Dat de spoedig gevolgde vrede hem niet van besluit heeft doen veranderen, is zeer te betreuren. Voortaan zullen wij dus die uitstekende lijst van boeken over kunst moeten missen. Intusschen heeft de uitgever besloten om ons, als eene soort van schadevergoeding, de bovenstaande uitgave aan te bieden, die dan van nu af als vervolg van den »Kunst-Catalog" zal moeten gelden. De *Kunst-Literatur* verschijnt gedeeltelijk als bijvoegsel van het *Archiv für die zeichnenden Künste*. (Te Leipzig door NAUMANN en WEIGEL uitgegeven) maar kan ook afzonderlijk worden gekocht.

Taalkunde.

99. MITTERRUTZNER (J. C.), Die Sprache der Bari in Central-Afrika. Grammatik, Text und Wörterbuch. Brixen, *Theolog. Verlags-Anstalt*. 8°. (2 R. 8 Ngr.).

97. DUEMICHEN (JOHANNES), Altägyptische Tempelinschriften in den Jahren 1863 —1865 an Ort und Stelle gesammelt. 1. Bd. Weihinschriften aus dem Horustempel von Edfu (Apollinopolis magna) 113 hieroglysche Tafeln in Autographie vom Verfasser. Leipzig, *Hinrich'sche Buchh.* (37 Th. 20 Ngr.)

Geleerd en hoogst belangrijk, maar duur: daardoor voor velen niet toegankelijk.

98. WOLFF (PH.), Arabischer Dragoman. Grammatik, Phrasensammlung und Wörterbuch der neu-arabischen Sprache. Ein vademecum für Reisende in Aegypten, Palästina und Syrien, sowie zum Gebrauch für den Unterricht. 2. verbesserte und vermehrte Auflage. Leipzig, BROCKHAUS. 8°. (1 R. 15 Ngr.).

De eerste uitgave is in 1857 verschenen onder d. t. van *Arab. Dragom. für Besucher des heiligen Landes.*

Kunstgeschiedenis.

BÜCHTING (AD.), Bibliotheca musica. — Zie N°. 86.

Weigel's Kunst-Literatur. — Zie N°. 95.

Encyclopediën, Verzamelingen, Jaarboeken, enz.

99. *Allgemeine deutsche Realencyclopädie* für die gebildeten Stande. Conversations-Lexicon. 11. umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage. X. Bd. Leipzig, BROCKHAUS (verschijnt in afl. à 5 Ngr. p. afl. 100 afl. hebben het licht gezien).

»BROCKHAUS' Conversation's Lexicon" is te bekend, dan dat eene verdere bespreking hier noodig ware. Deze 11de uitgave is wezenlijk »vermeerderd en verbeterd" en tot 1866 bijgewerkt. Intusschen wil ik de lezers van den *Navorscher* wel opmerkzaam maken op het navolgende werk, dat thans op nieuw bij afleveringen wordt uitgegeven, en dat in Duitschland naast BROCKHAUS en MEYER een welverdienden naam van getrouwheid en volledigheid verworven heeft.

100. PIERER's *Universal-Lexicon* der Vergangenheit u. Gegenwart. 5. Ster.-Aufl. 1. Lfg. Lex. 8°. Altenburg, PIERER (10 Ngr. p. afl.)

101. *Denkschriften* der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe. XV. Band in 2 Abth. Wien, GEROLD's *Sohn* (6 Th.).

Staatswörterbuch. — Zie n°. 57.

Mengelingen.

102. *Antiquarium* oder 10 photographische Tafeln mit deutschem und französischem Text. Copiën der aus den Museum Schwab in Biel von dessen Gründer an die Pariser Ausstelling von 1867 gesandten, in den Pfahlbauten der Schweiz aufgefundenen Gegenstände. Biel, STEINHEIL. 4°. (3 R. 15 Ngr.)

C. *Fransche Taal.*

Godgeleerdheid en philosophie.

62. JAGER. Histoire de l'Eglise catholique en France d'après les documents les plus authentiques, depuis son origine jusqu'au Concordat de Pie VII; par M. l'abbé JAGER, ancien professeur d'histoire ecclésiastique à la Sorbonne. T. 14. In-8°. Paris, LECLERC & C°. (5 fr.)

Zal in 20 deelen à 5 fr. kompleet zijn.

64. BONNELY (A.), Documents historiques sur la religion des Romains et sur la connaissance qu'ils ont pu avoir des traditions bibliques, par leurs rapports avec les Juifs. Donnant, anneé par année: 1°. Les évenements politiques; 2°. Les actes superstitieux qui dirigeaient les affaires romaines; 3°. Les rapports avec les juifs; 4°. Les ouvrages qui étaient publiés, et leur analyse au point de vue philosophique et religieux, ouvrage formant un supplément à toutes les histoires romaines, avec une table alphabétique générale des auteurs et des matières offrant en abrégé toute la science religieuse et philosophique des auteurs anciens; par A. BONNELY de la société asiatique de Paris. Tom. I. In-8°. Paris, *Bureau des annales de philosophie chrétienne.* (7 fr. 50 c.)

FRÈRE. Livres de liturgie des églises anglaises. — Zie n°. 110.

EYCK V. ZUYLICHEM. Églises romanes. — Zie n°. 123.

BOURASSE. Les plus belles églises du monde. — Zie n°. 126.

GWY et GUÉRIN. Les petits Bollandistes. — Zie n°. 89.

Regtswetenschap.

65. BONNET (J.), Tableau des procès criminels revisés depuis François Ier jusqu'à nos jours. Avec des notes explicatives; par JULES BONNET, avocat. In-8°. Paris, DURAND et PÉDONE-LAURIEL. (3 fr.)

Natuur- en scheikunde.

66. KICKX (J.), Flore cryptogamique, etc. (Zie C. 26.) Tome II. In-8°. Gand, HOSTE. (10 fr.)

67. TISSANDIER (GASTON), L'eau. Ouvrage ill. de 77 vignettes par A. DE BAR-RIOU, etc. et accompagné de 6 cartes. In-18 jésus. Paris, HACHETTE. (2 fr.)

Behoort tot de »*Bibliothèque des merveilles.*"

Genees- en Heelkunde.

68. *Dictionnaire* encyclopédique des sciences médicales publié par M.M. les docteurs RAIGE-DELORME, DECHAMBRE etc. T. 6. 2e part. In-8°. Paris, ASSELIN. (6 fr.).

Zal van 20 tot 25 deelen beslaan, wordt in halve deelen uitgegeven.

69. *Nouveau Dictionnaire* de médecine, etc. (Zie C 27.) T. VII. Paris, BAILLIÈRE et Fils. (10 fr.) — Compleet in ongeveer 20 deelen.

Handel, Nijverheid, Staathuishoudkunde enz.

N.B. Alle werken die over de wereldtentoonstelling te Parijs handelen staan onder rubriek *Mengelingen* vermeld. — H. T.

70. MARGRY (PIERRE), Les navigations françaises et la Révolution maritime du XIVe au XVe siècle d'après les documents inédits tirés de France, d'Angleterre, d'Espagne et d'Italie. In-8°. Paris, TROSS.

Geschiedenis in het algemeen.

71. CORTAMBERT et DE TRANALTOS (L. et F. DE), États-Unis d'Amérique. Histoire de la guerre civile Américaine, 1860—65, par L. CORTAMBERT et F. DE TRANALTOS. Avec portraits, cartes et plans 2. vol. In-8°. Paris, AMYOT. (15 fr.)

Een zeer oppervlakkig werk. De schrijvers waren correspondenten voor twee fransche dagbladen tijdens den amerikaanschen burgeroorlog. Zij veranderen hunne in haast geschreven bulletins een weinig, brengen een zeker verband tusschen hunne brieven, plaatsen een voorreden en een inleiding aan het begin en een vlugtig register aan het einde, nemen uit een der talrijke engelsche of amerikaansche werken over den burgerkrijg (zooals b. v. de uitstekende *Rebellion-Record*) een paar portretten en eenige kaarten.... et...... *le tout est fait.* Zoo vervaardigt men tegenwoordig historische werken!

72. FASSY (P.), Une page de l'histoire de Paris sous la Terreur. Marat, sa mort, ses véritables funérailles, d'après les documents empruntés aux archives de la préfecture de police; par PAUL FASSY. In 8°. *Paris, Librairie du »Petit Journal.*"

Dit werkje heeft grooten opgang gemaakt en in weinige dagen twee edities beleefd.

73. FOURNIER (E.), L'Esprit dans l'histoire, recherches et curiosités sur les mots historiques par EDOUARD FOURNIER. 3e. edition revue et considerablement augmentée. In-18. Paris, DENTU. (3 fr.)

Een weinig oppervlakkig. Supplement op zijn vroeger werk *L'Esprit des autres.*

74. NETTEMENT (A.), Histoire de la conquête d'Alger écrite sur des documents inédits et authentiques. Nouvelle ed. revue & corr. In-18. Paris, LECOFFRE fils & Co.

75. BARTHÉLEMY (G. DE), Les ducs et les duchés français avant et depuis 1789. Paris, AMYOT. In-8°.

76. LOISELEUR (J.), Problèmes historiques; par M. JULES LOISELEUR, bibliothécaire de la ville d'Orléans. Mazarin a-t-il épousé Anne d'Autriche? Gabrielle d'Estrées est-elle morte empoisonnée? In-18-Jésus. Paris, HACHETTE. (3 fr. 50 c.)

77. BLANC (L.), Révolution française. Histoire de dix ans (1830—40), 10e. ed. augm. de nouv. documents diplomatiques et illustrée de 25 grav. Tome I. In-8°. Paris, PAQUERRE. (4 fr.)

78. LEBEUF, Histoire de la ville et de tout le diocèce de Paris; par l'abbé LEBEUF, membre de l'académie des inscriptions et belles-lettres. Nouv. ed. annot. et continuée, jusqu'à nos jours, par HIPPOLYTE COCHERIS, bibliothécaire-trésorier de la bibliothèque Mazarine. T. 3, In-8°. Paris, DURAND. (12 fr.) Papier vergé 15 fr.

LESCURE, Le château de la Malmaison. — Zie n°. 104.

LESOUVE, Les Palais de Trianon. — Zie n°. 105.

FRICX ET LÉGER. La Bohême historique etc. — Zie n°. 107.

79. THIERRY (AUG.) Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands, de ses causes et de ses suites jusqu'à nos jours en Angleterre, en Ecosse, en Irlande et sur le Continent. Nouvelle éd. revue avec le plus grand soin. T. 3 et 4. In-18. jésus. Paris, GARNIER.

80. GABOURD (A.) Histoire contemporaine, contenant les principaux évènements qui se sont accomplis depuis la révolution de 1830 jusqu'à nos jours, et résumant durant la même période, le mouvement social, artistique et littéraire. T. 7. In-8°. Paris, DIDOT Frères, Fils & Cie. (6 fr.)

Compleet in 10 deelen.

81. GUETTROT (J.), Les annales de la paix 1852—1867. Miscellanées historiques,

d'après les documents officiels. In-8°. Paris, DENTU. (3 fr.)

82. JOBEZ (A.), La France sous Louis XV. (1715—74) par M. ALPHONSE JOBEZ, ancien représentant. T. 4, Madame de Pompadour de 1746 à 1754. In-8°. Paris, DIDIER & Cie. (6 fr.)

Biografie.

83. WESTRHEENE WZ. (T. VAN), Paulus Potter. Sa vie et ses oeuvres. La Haye, MART. NYHOFF, roy. 8°. (*f* 3).

Waarom *Paulus Potter* en niet *Paul Potter?* Wij spreken ook van Maria Stuart, niet van Mary Stuart, waarom zou men in het Fransch anders schrijven?

84. FELLER (F. X.), Biographie universelle des hommes qui se sont faits un nom par leur génie, leurs talents, leurs vertus, leurs erreurs ou leurs crimes; par F. X. FELLER. Revue et continuée jusqu'en 1860, par l'abbé SIMONIN, chanoine. 8 vol. In-8°. Lyon et Paris, PÉLAGAUD.

Men kent de geschiedenis van dit beruchte woordenboek. Dom CHANDON had zamen met DELANDINE in 1766 een »Dictionnaire historique portatif" in 4 deelen, uitgegeven. Elf jaren later werd er te Luik, door den *père* FELLER een biografisch woordenboek in het licht gegeven, onder den titel van *Dictionnaire historique.* Dit woordenboek was niets verder dan een onbeschaamde foutive diefstal op CHANDONS werk gepleegd. Quasi vond FELLER dom CHANDON te philosophisch; daarom veranderde hij eenige artikelen, waaraan, volgens de meening van den Jesuit, een luchtje zweefde. Onder zijne fanatieke pen, konden zulke heidenen als VOLTAIRE, DIDEROT, ROUSSEAU enz., die slechts in naam christenen waren, natuurlijk geen genade vinden, Zij werden dan ook achtereenvolgens op een wijze geradbraakt, die waarlijk iedere vermelding onnoodig maakt. Maar FELLER was niet alleen een vijand der mannen van 1789, in zijn plagiaat toont hij zich ook bijzonder gebeten op SOCRATES, die volgens hem een huichelaar, een dronkaard en een losbol was. op MARCUS AURELIUS, een valschen despoot en een egoïst bij uitnemendheid en op vele anderen meer, die wij, onnoozelen dezer aarde, die niet tot de verlichte orde van LOYOLA behooren, eenvoudig voor de grootste en edelste figuren der geschiedenis houden. Ofschoon FELLER eenige artikelen van CHANDON veranderd en verknoeid had, zoo liet hij toch verreweg het grootste gedeelte van diens werk woord voor woord nadrukken. Om zich overal gelijk te blijven, schreef de Jezuit een zeer onbeschofte voorreden, waarin alle vroeger uitgekomene biografische woordenboeken voor onnaauwkeurig en slecht werden verklaard; dat van CHANDON was b. v. *monstrueux.* Begreep FELLER dan niet, dat hij door het bezigen van dat woord zijn eigen gestolen dictionnaire veroordeelde? CHANDON antwoordde in 1783 bij het uitgeven der vijfde editie van zijn werk:

»On ne se contente pas aujourdhui de s'emparer d'un ouvrage: on le remplit de fautes en annonçant des corrections, on le défigure... et d'une production impartiale et équitable on fait un livre rempli de déclamations et de faux jugements." Men ziet, de bestolen en uitgescholden Benedictijner was kalm en gematigd; daarentegen kon de beleedigende en diefachtige *père* niet anders dan »furieux" zijn.

Er zijn zoo vele uitgaven van FELLERS woordenboek, dat ik werkelijk niet weet, de hoeveelste deze is. Men zie daaromtrent BRUNET, QUÉRARD, GRAESSE enz.

85. LACAINE (V.), Biografies et nécrologies des hommes marquants du XIXe. siècle, par VICTOR LACAINE. T. 14. In-8°. Paris, *quai Valmy*, 121 *bis.*

H. TIEDEMAN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Judas (vgl. XV. bl. 140). Reeds in de middennederlandsche dierensage »*Van den Vos Reinaerde*" meen ik toespelingen te zien op den kwaden reuk waarin het roode haar stond. REINAERT wordt dikwijls genoemd »die felle metten roden baerde," juist niet op een toon die lofsprekend kan heeten. De berijming van den *Reinaert* is waarschijnlijk uit het laatst der twaalfde eeuw; de sage is nog veel ouder Ik twijfel niet, of het vooroordeel is van nog ouderen datum, al kan ik het ook niet met bewijzen staven. Het is m. i. waarschijnlijker, dat JUDAS met rood haar wordt afgebeeld wijl tegen die kleur reeds in de vroegste tijden een vooroordeel bestond, dan wel, zoo als sommigen meenen, dat de roodharigen in discrediet staan omdat JUDAS rood was. Dit wordt bevestigd wanneer men bedenkt, dat op de oude schilderijen en tapijtwerken niet alleen JUDAS, maar ook CAÏN met rood haar en baard wordt afgebeeld. Bij de oude engelsche schrijvers vindt men dikwijls toespelingen op dit volksvooroordeel. In SHAKSPERE'S *Merry Wives of Windsor* heet het:

Quickly. Does he not wear a great round beard, like a glover's paring-knife?

Simple. No, forsooth: he has but a little wee face, with a little yellow beard, a Cain-coloured beard.

In *As you like it:*

Rosalind. His very hair is of the dissembling colour.

Celia. Something browner than Judas's: marry, her kisses are Judas's own children.

In Engeland bestaat nog, meen ik, het bijgeloof dat, komt, terwijl het kerstblok brandt, een roodharig persoon in huis, zulks onheil voorspelt. Het is mede een boos voorteeken, indien de eerste persoon dien men op nieuwjaarsdag ontmoet rood is.

Men wil, dat in Engeland het vooroordeel ontstond uit den haat dien men den invallenden Denen — die ros waren — toedroeg. Ik geloof echter dat het vooroordeel te algemeen verspreid is om daarin den oorsprong te zoeken. Archdeacon NARES citeert THIERS, in wiens *Histoire des Perruques* men vindt: »Les rousseaux portèrent des perruques, pour cacher la couleur de leurs cheveux, *qui sont en horreur à tout le monde*, parce que JUDAS, à ce qu'on prétend, étoit rousseau."

Ook in ons land is het vooroordeel nog algemeen; de boer past het zelfs op de kleur zijner koeien toe; — daarvan weet HILDEBRAND te spreken:

(*Hildebrand*). »Hij is al heel zwart."

»Hillekendal, meheer! maar weetje wat *ik* zeg, je mot geen beest om zen hair verachten; ik denk dat 't niet past, en dat je der geen zegen op hebben kenne, zal ik maar zeggen ....."

»Maar as 't nou eens een *rood* kuitjen was?"

»Ja, *dan* most het weg; die brandrooie mag ik niet." (HILDEBRAND, *Camera Obscura*, blz. 225).

Wij laten het aan de physiologen over, de questie te beslissen, of het volksvooroordeel ook op de ondervinding kan berusten. Vele vooroordeelen hebben eene natuurlijke oorzaak. Menschen, die weinig met volkspraatjes op hebben, hebben mij wel eens verzekerd, dat roode koeien vurig en nukkig van aard zijn. Men wil, dat zwarte en blonde menschen verschillende »*humeurs*" hebben. Aan de planten die in eene streek groeien kent men den bodem.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Ongenoemd portret (vgl. XVII. bl. 209, 279). Dank zij den heer V. D. N. voor de nasporing omtrent genoemd portret, t. l. a. pl. medegedeeld. Onder al de werken van JOHAN BAPTISTA HOUWART in mijn bezit, is er slechts één met een zeer fraai portret van hem, met zinnebeeldig bijwerk om het ovaal. Het is aangebragt ter versiering van zijn werk: *Den generaelen loop der werelt, in ses vermaeckelijcke Boecken, beschreven..... Noyt te voren in druck uytgegeven. 't Amstelredam voor* WILLEM JANSZ. STAM enz. 1612, in 4°. Dit portret, eivormig hoofd, edel gelaat, heeft mij nooit toegeschenen zooveel gelijkenis te hebben met het portret in mijne vraag bedoeld, een ronde breede kop, dat ik het voor dat van één en denzelfden persoon aan kon nemen, zoodat ik mijne vraag nog blijf aanbevelen, waardoor welligt even goed voor V. D. N. als voor mij meer zekerheid zal ontstaan. Op mijn exemplaar van LUBBERT GERRITSZ. door W. DELFF naar MIEREVELT past dezelfde opmerking als ik omtrent HOUWAERT heb medegedeeld; maar bovendien is het kostuum van het bedoelde onbekende portret een geheel vreemd voor iemand van den geestelijken stand in ons land in dien tijd.

U. C. KRAMM.

Portretten der plenipotentiarissen op het congres van Munster (vgl. XVII. bl. 281). Mijne antwoorden op de vragen aldaar gedaan zijn de volgende: Mij is geen gedrukte titel voor dat werk bekend; ook op het schutblad van mijn exemplaar staat in sierlijk schrift, *Pacificatores orbis Christiani in Westphaliam missi anno* MDCXLVIII. Een idem, n°. 24448 der bibliotheek van wijlen VAN HULTHEM, thans in de kon. bibl. te Brussel, wordt mede zonder titel vermeld, met bijvoeging dat de 26 portretten, waaruit hier het werk slechts bestaat, gegraveerd zijn door P. HOLSTEYN, A. VAN WAESBERGE, J. SUIJDERHOEF, etc. In R. WEIGELS *Kunstlagercatalog*, 20. Abtheilung, n°. 17057, is ook een exemplaar zonder titel, met 41 portretten, door de bovengenoemden en P. NOLPE, C. VAN DALEN, P. DE BAILLEIU, enz. gegraveerd, waarvan er 2 het adres van VAN DEN HOEYE voeren. In mijn exemplaar dragen al de platen het adres van ROMB. VAN DEN HOEYE, behalve de portretten van SCHERINGUS ROSENHAVE, FRANCIS GUILIELMUS en HUGO FREDERICUS; bij *deze drie* staat geen naam van schilder of graveur. Ik heb dus in mijn werk op het artikel PIETER HOLSTEYN, en zoo ik meen met regt, ROMB. VAN DEN HOEYE als den uitgever van mijn exemplaar genoemd. Mogt in den beginne ABRAHAM VAN WAESBERGE deel aan die uitgave gehad hebben, zeker is het dat VAN DEN HOEYE eigenaar van het geheele werk geworden is. Deze was een voornaam kaart- en kunsthandelaar te Amsterdam, die bij gelegenheid van het sluiten van den eeuwigen vrede zoo spoedig mogelijk alles wat daarop betrekking had,

uitgaf, als onder anderen ook *Tractaet van Vrede* enz. op drie vellen in groot fol. plano, met afscheidingslijnen gedrukt, om in de breedte aan een gehecht te worden en tevens als plakkaat te dienen, inhoudende den uitslag van den geheelen handel van den vrede, zoo als die in de groote zaal te Munster den 30 januarij 1648 is tot stand gebragt, waaronder: »t' Amsterdam, bij ROMBOUT VAN DEN HOEYE, *Kaert- en Kunstverkooper, woonende in de Calverstraet in de drie Rosen Hoeijen Anno* 1648." Bij dit exemplaar, dat ik geloof zeldzaam te zijn, behoort eene groote plaat van hetzelfde formaat in fol., voorstellende de zaal, waar de vrede te Munster gesloten werd, met groote figuren ten voeten uit. Hierop zijn tegenwoordig de acht gezanten van de staten generaal der vereenigde Nederlanden, die vrij wel gelijkend zijn, waarvan er zes om eene ronde tafel zitten, één daar achter staat, en een, BERTHOLT VAN GENT, vooraan staat en het bezegelde tractaat aan GASPAR DE BRACAMONTE, die tegelijk den eed doet, overhandigt en uitwisselt tegen een gelijk stuk, dat een der zittenden in de hand heeft. Op de tafel ligt een bijbel en een kruis. Het is hier opmerkelijk, dat alleen de twee personen, die de stukken uitwisselen, blootshoofds staan. Meer gezanten zijn er niet tegenwoordig, maar een aantal volks op den achtergrond der zaal, waardoor de openbaarheid van het heuglijk feit wordt aangeduid. In de plaat staat: ROMBOUT VAN DEN HOEYE excu.; eene curieuse prent, flink en krachtig gegraveerd, en de figuren vol karakter en waardig de vertegenwoordigers der vrije nederlandsche republiek. Hier is nog bijgevoegd *De Vertoningen gedaen binnen Amsterdam op de Eeuwige vrede den* 5 *Juny* 1648. Die theatrale, bouwkundige voorstellingen, zijn elk versierd met geschied- en zinnebeeldige tafereelen, den vrede betreffende, en deze kunnen met zoo genoemde luikjes opgeligt worden, zoodat men dan weder andere op hetzelfde doelende zinnebeelden, als doorschijnende tafereelen ziet, die bij avond den volke vertoond werden. Dit alles heb ik gemeend hier, als tot dezelfde stof behoorende, te moeten bijvoegen, tot meerdere bevestiging, dat er meer aan VAN DEN HOEYE, dan aan VAN WAESBERGE als uitgever der volledigste afbeeldingen van de vredehandelaars moet gedacht worden. Wie die ABRAHAM WAESBERGEN of VAN WAESBERGE is, heb ik in mijn werk gezegd. Hij is in den kunsthandel weinig bekend en heeft ook gegraveerd doch geen naam gemaakt; zoodat zijn werk waarschijnlijk voor zijn eigen winkel is vervaardigd, en hij daarom zijn naam als uitgever op zijn werk genoeg geacht heeft, tot waarborg van zijn eigendom. Veeltijds ook kocht men oude platen op, de adressen werden uitgeslepen en andere in de plaats gesteld. Dit deden bijna alle kunsthandelaars, waardoor een doolhof voor de geschiedenis der prentkunst is ontstaan, waaruit men niet gemakkelijk geheel zal geraken.

Nu nog een woord over de kunstwaarde van genoemd portretwerk. Bijna al de portretten dragen den stempel van fabriekarbeid. Elk graveur van naam had zijne leerlingen; veelal werden door deze de zoogenaamde gelegenheidswerken, vooral voor den boekhandel, vervaardigd, en nu en dan werden deze door den meester hier en daar verbeterd, ten einde het werk zóó te kunnen afleveren, dat het er door kon om met zijn naam te kunnen verschijnen, terwijl de uitgever, die van de zaak wist, langs dezen weg een koopje had. Van daar dat ik het werk van P. HOLSTEYN, dat daarbij voorkomt, »als zeer middelmatig gesneden" heb vermeld, dewijl ik veel beter werk van hem ken, onder anderen juist het portret van H. PAUW, dat door den heer J. H. S. genoemd wordt, die daarom mijne meening »niet kan deelen"; dat portret evenwel is eene kopij, en anders om als dat, waarvan de originele plaat bij de familie, den hoogwelgeboren heer PAUW VAN WIELDRECHT te Zeist, berust, en waarvan ik een exemplaar met de weêrgade, ANNA DE RUYTENBERGH, HADRIANUS PAUWS echtgenoot, ten geschenke heb gekregen. Deze zijn fraai en hetzelfde latijnsche onderschrift is hier met romeinsche kapitale letters gesneden; onder aan met geëtste letters G. TER BURCH *pinxit*, P. HOLSTEYN *caelavit*, *Monasterij Westphalorum* en geen naam van uitgever. Is er nu zulk een afdruk in het exemplaar van J. H. S. voorhanden, dan vervalt mijne aanmerking aangaande dit portret. Wat het portret van J. VAN DER BURCH aangaat, geloof ik dat hier hetzelfde het geval zal zijn als bij dat van PAUW, en bepaaldelijk zijn de *vier* andere genoemde zeer middelmatige kopiën, naar de fraaie gravure van het hier onder nog te vermelden werk genomen; en één, het slechtste in mijn exemplaar, is J. M. *Comes* DE LAMBERG, waarvan gezegd wordt »dat het ontwijfelbaar van P. HOLSTEYN is", zou ik aan VAN WAESBERGEN toekennen. Het eenige portret, dat in mijn exemplaar zeer fraai en de afdruk van de originele plaat is, is dat van GODART VAN REEDE, door J. SUYDERHOEF *sculp.*

Hoe sommige uitgaven van boek- en plaatwerken, die in der tijd tot geene vra-

gen aanleiding behoefden te geven dit in de toekomst in hooge mate zullen doen, kan het groote prachtwerk leeren — zeker het schoonste van dien aard dat tot dien tijd is verschenen, met latijnschen en hollandschen tekst door PIETER RABUS geleverd. De hollandsche titel luidt aldus: *Pronkbeelden der Vorsten en Vredehandelaars, dat is, verbeeldinge van alle de Persoonaadjes die het roemruchtige Munstersche en Osnabrugse Vrede-verbond hebben gesloten en uitgevoerd. Al t zamen ten tijde der Vergadering na 't leven geteekend door* A. VAN HULLE, *schilder des Princen van Oranje, Hoogl. gedagtenis. En door de keurlijkste Meesters dezer eeuw in honderd en een en dertig konstplaten gesneden. Nu eerst uit de nagelatene schatten van een groot Heer hervoortgebragt, en nieuwelijks met een beschrijving opgeluisterd. Te Rotterdam bij* PIETER VAN DER HAART *boekverkooper in Cicero MDCXCVII.* Een gaaf exemplaar hiervan in groot fol., al de afdrukken vóór het nommer, is sedert jaren in mijn bezit, en het bleef mij onverklaarbaar dat een werk, dat zooveel schatten gekost heeft, *eerst* eene halve eeuw na de geschiedenis die het vertegenwoordigt, zoo als RABUS vermeldt, uitgegeven is. Tot in 1846 bleef ik onkundig, doch toen kwam op eene verkooping te Gent onder n°. 226 van den catalogus een exemplaar voor, getiteld: »*Celeberrimi ad pacificandum Christiani nominis orbem, legati, Monasterium et Osnabrucum, ex omni pene gentium nationumque genere missi, ad vivum* ANSELMI VAN HULLE *penicello expressi etc. Antv.*, 1648. *in-folio. v.* Collection de 76 beaux Portraits." Ik dacht aan eene fout in den catalogus en heb daarom alles goed doen onderzoeken, doch het berigt was conform met den catalogus, en daarbij de aanwijzing van den kooper. Kort daarna ontdekte ik, dat er een gelijk exemplaar voorkwam onder n°. 24446 van den catalogus van VAN HULTHEM, doch zonder titel, enkel met een berigt van de gravuren dezer verzameling, bestaande in 78 portretten en daarbij 1649. Deze waren nu eigentlijk de vredehandelaars, en zijn dus reeds in den loop van den tweejarigen vredehandel vervaardigd en in 1648 uitgegeven. Toen ging men nog voort om de portretten van de personen, die nog aan dien vredehandel werden toegevoegd, als een vervolg er bij te voegen, dat tot 1658, zooals de gravuren aanwijzen, heeft plaats gehad, en het zijn alleen deze laatste die niet in 1648 uitgegeven zijn; waarschijnlijk zijn zij met de vorige beleend en niet gelost, en in 1696 in een kelder, bij het bombardement van Brussel gevonden, en als toen in handen van P. VAN DER HAART gekomen. Ik heb deze ontdekking in het belang der geschiedenis dadelijk in het *Letterlievend Maandschrift*, bij KEMINK & ZN. te Utrecht 7^{den} jaargang 1848 medegedeeld, waarvoor ik verscheiden bedankjes heb ontvangen van hen, die mede steeds in gissingen omtrent dit werk verkeerden. Dat de uitgave van 1648 aan RABUS niet bekend was, is, dunkt mij, zeker, want hij zou zich niet aan kritiek, tegen beter weten in, hebben blootgesteld. Tot de zeldzaamheid van mijn exemplaar behoort een door mij er bijgevoegd portret, zijnde het getal dus tot 132 vermeerderd, voorstellende PHILIPPUS LE ROIJ mede door VAN HULLE *pinx.* en P. PONTIUS *sculp* 1648, en tot dit werk behoorende. Blijkbaar was deze plaat niet bij de gevondene voorhanden, anders had RABUS die er wel bij opgenomen, ofschoon LE ROIJ, hoewel wegens Spanje op het laatst naar 's Gravenhage gezonden, geen zitting onder de leden van den vredehandel heeft kunnen bekomen, daar hij meer voor een spion en kwaadstoker dan voor een medewerker aan den vrede werd gehouden. Het zijn deze LE ROY en zijne echtgenoot, die door ANTONY VAN DIJCK levensgroot ten voeten uit voortreffelijk zijn geschilderd, en in de verzameling van wijlen Z. M. koning WILLEM II berustende, bij den verkoop in augustus 1850 door lord HERFORT te Londen, voor 63600 gulden zijn aangekocht. Het is uit het werk der genoemde 78 stuks dat de portretten van CHISIUS, VAN GENT, DE KNUYT, DONIA, RIPPERDA en anderen, waaronder er zijn, die slecht bewerkt zijn en weinig gelijken, zijn overgenomen. In 1717 is bij DAVID MORTIER te Amsterdam een latere druk van 1697, met franschen titel verschenen. Zal het medegedeelde welligt voor vele lezers van den *Navorscher* overbodig zijn, aangenaam zal het toch weder voor anderen zijn, hier ter loops een geschiedkundig overzigt van de afbeeldingen dier vredehandelaars te vinden.

U. C. KRAMM.

Portretten van P. C. Hooft en zijne vrouw (vgl. XVII. bl. 250). Deze portretten zijn voor *f* 65 op de veiling der kunstnalatenschap van den heer JAN GILDEMEESTER JANSZ. in junij 1800 te Amsterdam verkocht. Bij de gedrukte *Lijst der prijzen* van deze veiling, zijn geen namen van koopers vermeld. Het totaal der som bedroeg *f* 167851-10 st. De kooper der portretten heeft zeker zijn tijd afgewacht om ze zeer voordeelig te plaatsen, waartoe eene onvoorziene gelegenheid zich opdeed bij den zoo fortuinlijken heer JURRIAANS, die echter niet lang genot van zijn reeds zeer aanzienlijk kabinet van kunstwerken

heeft mogen smaken. Reeds den 5 januarij 1818 werd alles te Amsterdam verkocht. Op de vroege kijkdagen heb ik, gelijk ik mij nog goed kan herinneren, deze portretten van HOOFT en zijne vrouw met bijzondere aandacht en belangstelling gezien. Nu zal in het archief van het Huis met de hoofden te Amsterdam, dat bij den heer C. F. ROOS, makelaar aldaar, berusten zal, kunnen blijken, of ik mij al of niet vergist heb en mogt dit zoo zijn, bij welke andere gelegenheid ik ze daar kan gezien hebben. Hierbij moet ik doen opmerken, dat vóór den openbaren verkoop, voor eenige duizenden uit de hand was overgenomen. — Het is over deze portretten, dat in de *Brieven van Hooft* aan MIEREVELT geschreven is.

U. C. KRAMM.

W. de Rouck. Voor mij ligt een fraai gegraveerd portret van P. DE JODE, a°. 1658, zijnde de afbeelding van LAMBERTUS DE RIJCKE, pred. te Bergen op Zoom, overleden in 1658, onder met 4 reg. lat. en 4 reg. nederd. verzen van L. DE ROUCK J. C. Het is geschilderd door W. DE ROUCK, a°. 1656. Deze schilder vind ik nergens geboekt; wel een THOMAS DE ROUCK, burgemeester te Bergen op Zoom, die het bekende werk schreef, *De Nederl. Herault*, met pl., Amst. 1645, in fol, en nog een ander werk, dat na zijn dood verscheen. Hij stierf 7 sept. 1660. Kan iemand mij ook eenige levensbijzonderheden van deze drie DE ROUCKS mededeelen?

J. C. K.

TAALKUNDE.

Truanten (vgl. A. R.; XVII. bl. 80). Dat dit woord landloopen, bedelen, lediggaan beteekent, wordt ook bevestigd door plaatsen in onze middennederlandsche gedichten. In de »*Floris ende Blanchefloer*" wordt gezegd, van de fortuin sprekende:

Menighen prince heeft si ontervet,
Menighen dwaes maect si here
Ende gheeft hem bliscap ende groot ere,
Tedlende perde met dieren ghesmiden,
Ende cleeten met bonten ende met siden,
Ende maecten here ende rechter int lant.
Enen biscop maect si enen truwant,
Enen broodbidder maect si van enen clerc:
Des pleghet si, dusghedaen is haer werc.

De engelsche etymologen vertalen het *a wanderer*, *an outcast*. Het Fransch heeft: *truand*, het Bretonsch: *truant*, het Gaalsch: *truaghan*, dat is *a poor*, *wretched creature*. KILIAAN vertaalt ons *truant:* Vagabundus.

U. A. C. LOFFELT.

Namen van beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61). In den reeds meer aangehaalden »*Nieuwen almanach, curieus en util voor* 1794 *ofte den getrouwen wegwijzer der stad Gend*, komen bij de »neiringen en ambachten, maekende vrije corpora en Gemeijnten binnen dese stad", de namen der beschermheiligen of patronen voor; die XVI. bl. 61 niet opgenoemd worden, laat ik volgen:

Vrije schiplieden,	st. JACOBUS apostel.
Onvrije schiplieden,	st. ANNA.
Wollewevers,	st. FELIX.
Oude kleerkoopers en verkoopers,	st. NICOLAAS.
De vier geunieerde neiringen van tijklynwaed-wevers en fabriqueurs deser stad,	st. AMBROSIUS.
Serveetwevers, wagenmaekers en potbakkers,	st. CATHARINA.
Neiringe van de kruijdeniers, boter- en kaesverkoopers, midsgaeders keersgieters,	st. MARIA MAGDALENA, st. MICHIEL en de drij koningen.
Vrije mercheniers,	st. NICOLAES.
Corps dependent:	
1°. meesters spellemaekers,	st. ANTONIUS eremyt.
De twee geunieerde neiringen van de lood- en tingieters,	st. ELOY.
De twee geunieerde neiringen van de timmerlieden en schrynwerkers,	timmerlieden st. AMANDUS en st. JOSEPH. schrijnwerkers st. JOSEPH.
Nieuwe schoenmaekers,	st. CRISPIJN en CRISPINIANUS.
Witte ledertauwers geseijd Velleplotters en handschoenmaekers,	st. GILLIS.
Blauw- en roodverwers,	st. JACOBUS.
Mandemaekers,	st. PAULUS bekeeringe.
Gaeren twijnders,	st. MICHIEL.
Passement wevers,	st. GEORGIUS.

Tusschen het gilde der olieslagers en lynedraeijers komt voor »den eed van het gilde van H. ZACHEUS", welk gilde was dat?

Te Zieriksee had men:

St. VINCENT- of groenselgilde.
St. TOEVERLOVE voor scheepstimmerlieden.
St. ONTKOMMERS voor metselaarsgilde.

S^t^. LUCIA voor het bakkersgilde.
S^t^. LIEVEN voor stoofmeesters of meereeders.[1])
S^t^. SEVERINUS voor wollewevers.

J. G. SWAVING geeft in: »*Roomsche feesten heilige dagen of verbystering van het menschelijk verstand*," bl. 132, eene rij van heiligen, door wie verschillende beroepen worden beschermd. als:

S^t^, CASSINIANUS	voor	griffiers.
S^t^. SCHOLASTICA	»	schoolmeesters.
S^t^. ELOY	»	ambtenaren.
S^t^. LEONARDUS	»	gevangenen.
S^t^. AGILIS	»	voetgangers.
S^t^. AIGUIBANDUS	»	heksenmeesters.
S^t^. BLANCHARD	»	waschvrouwen.
S^t^. ANNA	»	stalknechts.
S^t^. EUSTATIUS	»	procureurs.
S^t^. BENEDICTUS	»	notarissen.
S^t^. YVES	»	advokaten.
S^t^. LAURENTIUS	»	keukenmeiden,
S^t^. AFRA	»	h.... waardinnen.

F. CALAND.

Vinnezoen (vgl. XVII. bl. 251). Ik kan niet in de afleiding van de benaming dezer taart treden, dit is reeds door eenen daartoe bevoegde geschied; doch dikwijls is er gevraagd, uit welke bestanddeelen die is zamengesteld, en dit is niet volkomen beantwoord. Dit gebak behoorde niet alleen bij ons te huis, maar ook bij andere volken en verkreeg alzoo ook andere bestanddeelen, die daar meer gewoon dan bij ons waren en omtrent dit verschil wil ik hier iets mededeelen. Onder de 128 *Bereydingen van Pasteyen en Taarten* luidt n°. 66: »Uw vlees wel gezouten, en van zenuwen, beenderen, en vellen gereynigd zynde, bestrooyt met peper en zout, klopt met uwe rolstok, besnoeyd het na uwen zin, maakt uwe korst van fyn deeg, met eyeren en botter gemaakt, laat het een duym dik weezen; dan uitrollen tot twee bladen, de korst opmaaken, sluyten, vyf uuren in een oven bakken, gesmolten botter overgieten en warm voor dissen." Zie bl. 289 van *De geoeffende en ervaren* KEUKENMEESTER *of de verstandige* KOK enz. *Tot Leyden gedrukt voor den Autheur, by de weduwe van* BASTIAEN SCHOUTEN, *wonende in de Nieuwesteeg*, 1701, in 8°. Nu geeft ons P. RICHELET, in zijn *Nouveau dictionnaire François* etc. in voce *Venaison* het volgende: »VENAISON s. f. (*Caro ferina*) Chair de cerf et d'autres bêtes fauves. Tems que le cerf et les autres bêtes fauves sont les meilleures à manger. Chair de bête sauvage qu'on mange. (Aimer la venaison. Un paté de venaison Les cerfs de dix cors et les vieux cerfs ont plus de venaison que les autres cerfs). *Venaison* (Adeps cervi) Haute graisse d'un cerf, d'un sanglier et autres bêtes. Un cerf a trois doigts de venaison, pour dire trois doigts de lard. On dit proverbialement *toute chair n'est pas venaison*. (*Aliter catuli longe olent*, *aliter sues*)." Ook herinner ik mij, doch niet meer waar ik zulks gelezen heb, dat de venezoen die mevrouw DE GROOT aan jufvrouw PROUNINCK ten geschenke gaf, met duiven was gevuld.

U. C. KRAMM.

Zeventigen, twaalven. Ik lees in eene theologische recensie: »Men schrijft de zeventigen, evenzoo: zij zijn met hun drieen; dus ook: de twaalven, en niet twaalve." Ik weet niet wie die *men* is; *men* is niet bij ieder dezelfde. Daarom wil ik wel gelooven dat de door den recensent bedoelde *men* zoo schrijft. Maar of *men* zoo *behoort* te schrijven is eene andere vraag. Wie geeft mij op deze vraag een voldoend antwoord? EEN THEOLOOG.

Zeventigen, twaalven. Ik hoop voor dien recensent, dat hij in de theologie beter te huis is dan in de taal; want van de laatste schijnt hij niet veel te begrijpen. Met de *twaalven* en de *zeventigen* bedoelt hij zeker de *twaalf discipelen* en de *zeventig discipelen*. Hij zou voorzigtig gehandeld hebben, indien hij, eer hij zijne aanmerking over deze woorden neergeschreven had, eens eene goede uitgave van den Statenbijbel had ingezien: daar zou hij gelezen hebben:

Luc. IX: 12. Ende de *twaelve* tot hem komende seyden tot hem.

Luc. X: 17. Ende de *tseventich* zijn wedergekeert met blijdschap.

Luc. XXIV: 33. Ende vonden de *elve* te samen vergadert.

Luc. XVII: 17. Waar zijn de *negen?*

Zoo moet het ook zijn. *Twaalf*, *zeventig*, enz. zijn telwoorden die een meervoud te kennen geven. Nu geeft men wel aan een zelfst. naamwoord een meervoudsuitgang, wanneer men wil uitdrukken dat men niet aan een enkel maar aan meer dan een van die voorwerpen denkt: men geeft aan een bijv. naamwoord een meervoudsuitgang om te kennen te geven dat het bij een meervoudig niet bij een enkelvoudig zelfst. naamwoord behoort. Maar aan telwoorden als *twaalf* en *zeventig*, die op zich zelven reeds een meervoud te kennen geven, nog een meervoudsuitgang toe te voegen, waar zou het voor dienen?

---

[1]) In 1151 werd eene kapel gesticht aan St. LIEVEN toegewijd. Zou deze kapel door de stoofmeesters en meereeders gesticht geweest zijn en daarom aan St. LIEVEN gewijd? Dan is dat wel een bewijs dat de meehandel in Zieriksee en Schouwen in 1154 reeds groot en gewigtig was.

Men zegt wel, *hij gooit drie zessen, zet twee vijftigen op de schaal, daar liggen vier achtentwintigen, er waren honderden menschen.* Maar dan is het een ander geval: dan beteekent een *zes* eene zijde van den dobbelsteen waar zes oogen op staan; een *achtentwintig* een geldstuk dat acht en twintig stuivers waard is; een *honderd*, eene troep van honderd menschen. Het zijn namen van voorwerpen, die wel uit zes, acht en twintig, honderd deelen bestaan, maar die toch één geheel uitmaken of als één geheel gedacht worden. In *met hun drieën* is *en* geen meervoudsuitgang maar kenmerk van den dativus. Men vergelijke *kwartier voor vieren, van zessen klaar* en meer dergelijke uitdrukkingen.

P. L. Wz.

Crepels. Crepelstraat. Crepelsgilde (vgl. XVII. bl. 252, 311). Te Zieriksee verbindt eene lijnregte straat de Rave [Ravestein-] straat met de Nieuwe boogaardstraat. Het langste gedeelte tusschen de Ravestraat en Lange S^t. Janstraat heet Nieuwstad en het kortste gedeelte tusschen de S^t. Jan.- en N. Bogaardstraat heet *Krepelstraat.* Ongetwijfeld niet omdat ze krom of bogtig is.

F. CALAND.

Hipocras. Waar komt *ypocras* of *hippocras* van daan? Ik meen niet den geurigen drank, want ik weet heel wel wie hem maakt en waar hij van gemaakt wordt, maar het woord. De heeren VAN LENNEP en TER GOUW zeggen in hunne *Uithangteekens* dat men in vroegeren tijd bij den apotheker inliep om een glaasje van dien drank te proeven en geven daarbij deze aanteekening: »Dit woord wil men tegenwoordig *hippocras* gespeld hebben en leidt het dan van HIPPOCRATES af. Doch TE WINKEL heeft *hippokras* (*Woordenlijst*). 't Is heel geleerd, maar even mooi als *kom en eisch* voor *komenij.* Niemand heeft ooit daarin een *hippo* laten hooren; 't luidde altijd en overal »*ipo.*" Wie hebben gelijk, de mannen van de *Uithangteekens* of de mannen van het *Woordenboek?*

HANS.

Hippokras of ypocras (vgl. A. R). Dat de schrijvers van de *Uithangteekens* den spot drijven met de spelling *kom en eisch winkel*, waarvan de ongerijmdheid al zoo dikwijls aangewezen is, maar die velen toch heel mooi vinden en behouden, geef ik toe: het is inderdaad eene bespottelijke spelling; maar dat zij de spelling *hippokras* en de afleiding van dat woord van den naam HIPPOCRATES daarmede gelijk stellen en zich daarover vrolijk maken, verwondert mij. Met onbetwistbare zekerheid kan ik den oorsprong van het woord niet opgeven: het is *mogelijk* dat de heeren VAN LENNEP en TER GOUW gelijk hebben, als zij de genoemde afleiding verwerpen. Maar het eenige argument, wat zij geven, doet niets af en zoolang ik geene betere vind, blijf ik de afleiding van *Hippokrates* boven die, welke ik elders aantref, verkieselijk achten.

Deze laatste, waaraan waarschijnlijk ook de heeren VAN LENNEP en TER GOUW hunne goedkeuring hechten, vond ik o. a. in den *Dictionnaire* van BOISTE, »Hypocras, vin, sucre et canelle (*Krasis*, mélange, gr.), en in het *Fremdwörterbuch* van HEYSE; Hypokras (franr. hypocras vom gr. *Kerannymi*, ich mische, *krasis*, Mischung) ein mit Gewürzen und Zucker gemischte Wein, Gewürzwein." Ik meen hieruit te moeten opmaken, dat zij *hypocras* houden voor het grieksche ὑποκρᾶσις, mengsel, afgeleid van ὑποκεράννυμι, mengen. Tegen deze afleiding bestaan, dunkt mij, onderscheidene bezwaren van meer of minder gewigt.

1°. In het Fransch en Hoogduitsch vindt men het woord zoowel met ééne *p* als met twee geschreven. BOISTE en HEYSE b. v. geven beide vormen op. In oudere woordenboeken b. v. het fransche van MARIN en het hoogduitsehe van LAVEAUX vind ik het in die talen alleen met dubbele *p* opgegeven, wat mij schijnt te bewijzen dat men in Duitschland en Frankrijk daarbij aan geen *hypokrasis* maar aan HIPPOCRATES heeft gedacht. Dat daarentegen de schrijfwijze met ééne *p* tegen de afleiding van HIPPOCRATES niets bewijst, zal ik later aantoonen.

2°. *Hypocras* zou dus moeten beteekenen mengsel. Men zou dien naam dan op een aantal andere dranken insgelijks kunnen toepassen. Bovendien is *mengsel*, al vertaalt men dit ook in het Grieksch, een te gemeene naam voor een zoo edelen en, vroeger vooral, hoog geschatten drank.

3°. De verkorting van *hypokrasis* tot *hypokras* komt mij zeer verdacht voor. Hadde deze plaats gehad, dan zou men vooreerst moeten uitspreken *hipokrás* met den klemtoon op de laatste lettergreep, en niet *hípokras* met den klemtoon op de eerste, zoo als iedereen het uitspreekt. Immers men zegt niet *hípotheek*, *épigram*, *párallel*, maar *hypothéek*, *epigrám*, *parallél.* Ten anderen, zou men in dit geval in het Fransch zeggen *hypocrase*, even als men zegt *hypothèque*, *épigramme*, *parallèle:* geen Franschman echter zegt of schrijft ooit *hypocrase*, maar altijd *hypocras* of *hippocras* zonder *e* aan het einde.

4°. Overal vind ik aan het woord het mannelijk geslacht toegekend, en in het

Fransch, en in het Hoogduitsch, en in onze taal, zelfs bij d^{r}. TE WINKEL, die anders menig woord vrouwelijk maakt, waarvan niemand ooit gedacht heeft dat het vrouwelijk kon zijn. Daarentegen zijn *krasis* en alle andere dergelijke grieksche woorden op *sis* vrouwelijk. Was dus *hipokras* eene verkorting van *hypocrasis*, dan moest het vrouwelijk zijn.

5°. Een werkwoord *ὑποκεράννυμι* en een daarvan afgeleid zelfst. naamw. *ὑποκρᾶσις* (hypokrasis) komen in het Grieksch, althans bij klassische schrijvers, niet voor. Het zou mij verwonderen, indien men ze expresselijk uitgedacht had om aan den gekanneelden wijn eenen naam te geven.

6°. Bovendien zou men er dan eenen verkeerden naam aan gegeven hebben. De grieksche woorden op- *σις* (sis) van werkwoorden afgeleid, geven eene handeling te kennen. *Hypokrasis* zou dus beteekenen *menging*. Hipokras evenwel is geene *menging* maar een *mengsel*, het is geene handeling, maar iets dat door eene handeling voortgebragt wordt. Dit laatste drukken de Grieken uit door woorden van het werkwoord afgeleid met den uitgang *μα* (ma). Had dus de drank zijnen naam van het werkwoord *ὑποκεράννυμι*, hij zou niet *ὑποκρᾶσις* (hypokrasis) maar *ὑποκρᾶμα* (hypokrama) moeten heeten.

7°. Volgens VAN WIJN, *Avondst.* dl. II. bl. 102 behoorde de hipokras in de middeleeuwen (hij denkt hier waarschijnlijk aan de 13^{e} en 14^{e} eeuw) hier te lande tot de dranken die zeer in den smaak vielen. Was hij toen reeds onder denzelfden naam bekend, is die naam dus toen of vroeger ontstaan, dan is het zeer onwaarschijnlijk dat hij aan een grieksch zelfst. naamwoord, zeer waarschijnlijk daarentegen, zoo als ik zoo aanstonds bewijzen zal, dat hij aan den naam van den beroemden geneesheer ontleend is.

8°. In het Hoogd. woordenboek van KRAMER wordt opgegeven *hippocraswein*. Zoo sprak men dus in de vorige eeuw in Duitschland. Een goed woord, zoo men daarbij aan HIPPOCRATES; een gebrekkig, zoo men daarbij aan *hypokrasis*, menging, dacht.

9°. Ook hier te lande achtte men vroeger den hipokras naar HIPPOCRATES genoemd. Getuige het sneldicht van HUYGHENS (*Korenbl.* XIII. bl. 75):

Was 't Heer Hippocrates sijn werck, die soete dranck,
Die gecanneelde Gall? ick soudt 'er schier uyt proeven:
't Is konstigh aengeleght; die daer dry dagen lanck
Sijn' maegh met hadd geterght, sou licht den vierden hoeven
Een' Heer Hippocrates, of dry vier sulcke boeven.

't Was eene aardigheid, zal men zeggen. Neen, waarlijk, het was meer dan dit. HUYGHENS en zijne tijdgenooten meenden goede reden te hebben om er zoo over te denken. KILIAAN leert het ons, als hij zegt: Hipocras. Vinum aromatites, vinum aromaticum; murina, nectar passum, melicraton: vinum tertio distillatum, vinum Hippocraticum: ex Hippocratis doctrina per laneum saccum mixto saccaro et variis aromatum speciebus distillatum." Volgens hem was het dus een wijn, dien men naar het voorschrift van HIPPOCRATES met suiker en specerijen had vervaardigd, en vervolgens door een wollen zak laten loopen.

Tegen het gevoelen van de heeren VAN LENNEP en TER GOUW bestaan dus nog al bezwaren: tegen dat van KILIAAN en de meesten uit zijnen en lateren tijd, daarentegen, ken ik er slechts één, dat namelijk wat in het werk van de *Uithangteekens* opgegeven wordt, en dit, ik heb het reeds gezegd, beteekent niets.

»Niemand heeft in dit woord ooit een *hippo* laten hooren: 't luidde en altijd overal *ipo*," wordt daar gezegd. En dit, geloof ik, is waar, zoo wij slechts voor *ipo* lezen *ipo* of *hipo;* het laatste wordt nog wel het meest gehoord. Maar hoe groot het onderscheid schijnen moge tusschen *hippocrates* en *hipokras*, het is toch een feit, waar niets op af te dingen valt, dat men in de middeleeuwen, toen men veel met HIPOCRATES ophad en dikwijls van hem sprak, zijnen naam altijd tot YPOCRAS verknoeide. Laat ik ten bewijze hiervan een paar plaatsen uitschrijven. MAERLANT noemt in den proloog van zijn rijmwerk, *Der naturen bloeme*, al de meesters aan wier werken hij zijne kennis te danken had. Aan het einde van de lange lijst komen, vs. 75,

Seneca ende Cicero,
Ende *Ypocras* also,
Higinus ende Manilius,
Dit sijn die meesters daer wi dus
Dit werc af hebben gemaect.

In de 1^{e}. partie van zijnen *Spieghel historiael*, b. 3, cap. 27, verhaalt hij:

In Artaxerces tiden was
Die phisicien *Ypocras*,
Die vindere was vander medicine.

In de *Oudvlaamsche Gedichten* uitg. door j^{hr}. PH. BLOMMAERT, dl. II. bl. 63, wordt gezegd:

Al es een mensche natuerlec quaet,
Dat hi hemselven wel wederstaet,

Ende bringt hemselven wel in goeden seden,
Als die goede *Ypocras* dede.

Nog twee malen wordt op dezelfde bladzijde de naam even zoo gevonden.

Ik geloof dus, dat, al kan ik hier niet met zekerheid spreken, ik het althans zeer waarschijnlijk noemen mag dat de hipokras naar HIPPOCRATES genoemd is. Het is dan een drank naar het voorschrift van HIPPOCRATES bereid. Hij schijnt de uitvinder geweest te zijn, of men heeft hem daar althans voor gehouden, van het helder maken van kruidenwijn, door dien in een wollen zak te gieten, waar het vocht gezuiverd uitliep, terwijl de dikkere stoffen in den zak bleven hangen. De zak dien men tot dat einde bezigt heet nog in het Fransch manche d'Hippocrate. In het Hoogduitsch vind men dien in den *Dictionnaire* van LAVEAUX *Hippokrassak* genoemd, een bewijs dat de naam van den beroemden man vroeger in die taal op dergelijke wijze vervormd werd als in de onze.

Wij komen nu tot de spelling van het woord. In niet minder dan vier opzigten verschilt de spelling door d[r]. TE WINKEL opgegeven van die van de heeren VAN LENNEP en TER GOUW. De eerste schrijft *Hippokras*, met *h*, *i*, *k* en dubbele *p*, de laatste *Ypocras*, met *y*, *c*, en enkele *p*, en zonder *h*.

Laten wij die verschilpunten één voor één nagaan.

1°. *Hipokras* komt waarschijnlijk van *Hippokrates* en zou om die reden dubbele *p* vereischen. Ik zou ook meenen dat men tot die spelling, als het meest overeenkomstig met den oorsprong van het woord, moest terugkeeren, indien het alleen een spellingverschil gold. Maar het is meer: aan dit verschil van spelling ligt een verschil van uitspraak te grond. Waar verschil van uitspraak is, waar in sommige gedeelten van ons land beschaafde lieden de eene, in andere gedeelten van ons land de andere laten hooren, meen ik dat men, niet zoo als d[r]. TE WINKEL de amsterdamsche en leidsche, maar de beste, de zuiverste uitspraak moet kiezen. Maar waar het verschil van uitspraak opgehouden heeft, is geene keuze meer. Is een woord gedurende eenen langen tijd door allen in den lande op dezelfde, al is het nog zoo slechte wijze uitgesproken, dan moet men met die uitspraak vrede hebben. *Ledikant* b. v. is een jammerlijk verknoeid woord: maar het is al eene eeuw lang, misschien nog langer, door allen zoo uitgesproken en geschreven: wij moeten dus, hoeveel wij er ook tegen mogen hebben, er in berusten en het woord zoo blijven uitspreken en schrijven. *Hipokras* (met ééne *p*) heeft nog oudere brieven: reeds voor bijna zeshonderd jaren sprak men den naam van den geleerden Griek zoo uit en men is in lateren tijd den naam van den drank naar hem genoemd zoo blijven uitspreken. Al onze vroegere woordenboekschrijvers, die ik kan naslaan, schrijven er ééne *p* in, in de 16e eeuw KILIAAN, in de 17e KOERBAGH en MEIJER, in de 18e MARIN. Het is mogelijk, dat in onze eeuw enkelen de dubbele *p* hebben willen invoeren, zoo als dr. TE WINKEL, in strijd met zijne eigene spelregelen, ook poogt te doen, maar dan heeft ons volk, zoo als trouwens te verwachten was, zich in dat opzigt wat hardleersch betoond. Ik heb nog nooit iemand den geurigen drank anders dan *hipokras* of *ipokras* hooren noemen.

2°. Maar hoe behoort men dien te noemen? Moet men er eene *h* voor uitspreken of niet? Hier, dunkt mij, is geen twijfel mogelijk. Waar tweeërlei uitspraak bestaat, moet men, naar mijn gevoelen althans, zoo als ik gezegd heb, de zuiverste kiezen. Die tweederlei uitspraak bestaat. »'t Luidt altijd en overal *ipo*" zeggen de schrijvers van de uithangteekens; maar ik kan hun verzekeren, dat zij zich hierin vergissen. Ik heb het ook wel *ipokras*, maar nog veel vaker *hipokras* hooren uitspreken, en deze laatste uitspraak dagteekent niet van van daag of gisteren. Van de vier woordenboekschrijvers die ik zoo even noemde, schrijven de eerste drie het met *h*, HUYGHENS doet het ook, een bewijs dat men in hunnen tijd zoo sprak. MARIN geeft het woord zoowel met, als zonder *h* op. Wij hebben dus volkomene vrijheid om de slechtere spelling te verwerpen en de betere te behouden. Die betere is de spelling met *h*, onverschillig of men het woord van *Hippocrates* of van *hypokrasis* afleidt.

3°. Of het woord met *i* of met *y* geschreven wordt, de uitspraak blijft er dezelfde om. Niets belet ons dus de beste spelling te kiezen, en deze is, zoo wij den drank naar HIPPOCRATES genaamd achten, de spelling met *i*. Zij is, geloof ik, ook de meest gewone. Zij wordt o. a. bij alle vier de boven aangehaalde woordenboekschrijvers gevonden.

4°. Moeten wij hier *c* of *k* schrijven? Er wordt nog verschillend geantwoord op de vraag: moeten grieksche eigennamen geschreven worden als in het Grieksch, of moeten zij geschreven worden op latijnsche wijze: moeten wij b. v. schrijven SOKRATES, DIONUSIOS, PEISISTRATOS, of SOCRATES, DIONYSIUS, PISISTRATUS? Deze vraag evenwel kunnen wij hier laten rusten. *Hipokras* is wel hoogstwaarschijnlijk eene afleiding

van den eigennaam HIPPOCRATES, maar het is zoo vervormd, dat het als zoodanig naauwelijks meer te herkennen is. Bij zulke woorden bekreunen wij ons niet meer om de afleiding maar schrijven ze zoo als wij ze uitspreken. Wij, dat wil zeggen, het volk in het algemeen, kunnen niet meer bewijzen, dat zij vreemdelingen zijn: daarom kunnen wij niet anders, dan hen als Nederlanders beschouwen en steken hen in een nederlandsch pak. Bijgevolg geven wij aan *kantoor*, *kamperfoelie*, *ledikant* enz. de *k*. *Hipokras* verkeert in hetzelfde geval.

Ik meen dus, dat men behoort te schrijven *hipokras*.

P. LEENDERTZ, WZ.

Kakographie (vervolg van bl. 317.) De repetitie van een tooneelgezelschap, waar de actie door allerlei opmerkingen van den régisseur wordt afgebroken en *verstumperd.*

Blijkens de lotgevallen van Edipus en zijn geslacht.

Indien wij op het grondgebied der godsdienst-wetenschap geen vreemdelingen of *hoogstens* grensbewoners zijn willen.

Het gevoel *waarvan* mijne tegenstanders bezield waren.

Ik hoop haar (de pen) zoo te voeren, dat ook anderen tot bespreking van dit *hoogstaangelegen* onderwerp zullen worden uitgelokt.

Dat zulks niet geschiedt *krachtens*, maar in *weêrstrijd* met hunne *grondbeschouwing* des Christendoms.

Die aan de Europeesche natiën door hunne talenten schenen te moeten vergoeden het kwaad, dat hun koning door zijn onrechtvaardige oorlogen haar berokkend had.

Als wij ons herinneren de vreeselijke rampen, die van tijd tot tijd zijn voortgesproten uit theologische verdeeldheid.

Nu werden de punten van aanraking tusschen hem en zijne *omgeving* zoo schaarsch, dat zijne woorden hen voorbij moesten gaan zonder hen te treffen.

Na zijn leven lang gehaat te zijn geweest is Jeremia na zijn dood zeer geëerd.

Wij moeten scherp afkeuren de vloekbeden over zijne vijanden.

Herlevendigen wij dit in enkele trekken.

Ten einde meer gedachten-wisseling over deze hoogst *aangelegene* zaak te doen ontstaan.

Wij hebben hier nog in het licht te stellen een anderen eigenaardigen trek van het vierde evangelie.

Deze groote opgang, dien hij *vond.*

Waarom Jezus veeltijds de hooge feesten te Jeruzalem *opzocht* en bijwoonde, wij kunnen het niet anders verklaren dan *uit het oogpunt* zijner algemeene, allen omvattende werkzaamheid.

Galilea was eene *landprovincie*, Jeruzalem de *godsdienstige* hoofdstad van het Oosten.

Wij zien in het vierde Evangelie den strijd zich ontwikkelen, klimmen, al gaandeweg heviger ontbranden.

Het kon niet anders, of uit dezen klimmenden strijd moesten zich partijen vormen.

Van dien strijd en haat der Joden tegen hem *het* meeste partij trekken.

Juist te midden van den strijd ziet hij het eerst *de zegepraal zijner zending* doorblinken, al zal die zegepraal hem dan ook *den dood kosten.*

De *eengeborene* des Vaders.

Het was niet zijne zaak, waarvoor hij was uitgegaan, niet zijne persoonlijke *aangelegenheid,* die hij handhaafde.

De volksconcerten, hier en daar, b. v. te Amsterdam, te *'s Hage* en elders beproefd.

Geen schouwspel is voorzeker zoo belangwekkend als de godsdienstige geschiedenis der menschheid.

Een Jood te Jernzalem, die vele verplichtingen aan hem had.

Dat gedeelte der geschiedenis, waartoe ook het onstaan van de Joodsche en Christelijke *godsdiensten* behoort.

Dat men ook op het verleden moet toepassen den regel, die voor het tegenwoordige bijna door allen wordt gevolgd.

Omdat in de *verwikkeling* der vele bijzonderheden de eenheid van het doel aan ons oog ontsnapt.

Een aanleg in de menschheid die zich in hare geschiedenis ontvouwt.

Dan roepen wij zeker *geestdriftig:* hoezee!

Hieruit volgt *opzichtens* het supranaturalisme in den godsdienst niets.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel (vgl. A. R.). De heer ELSEVIER heeft *Nav.* IV. bl. 365, uit de puiboeken van Amsterdam de huwelijken medegedeeld van JOOST VAN DEN VONDEL, den zoon van onzen dichter. De tweede vrouw wordt daar genoemd BAERTJE HOOFT, weduwe van DIRK HOOFT te Amersfoord. Ik heb altijd gemeend, dat de HOOFTS te Amersfoord, die, zoo ik mij niet vergis, even als de VONDELS tot de Dóopschgezinden behoorden, wel denzelfden naam droegen als de drost van Muiden, maar niet van dezelfde familie waren. Het tegendeel is mij gebleken uit

eene ms. geslachtlijst der familie HOOFT, misschien wel dezelfde, waar VAN DE VIJVER (aangehaald *Nav.* IV. bl. 69) van spreekt.

WILLEM JANSZ. HOOFT te Saardam had zeven zonen. De vijfde was:

PIETER. Van zijne kinderen bij zijne eerste vrouw JANNETJEN HENDRIKSD. was de oudste:

CORNELIS, geb. 1546, † 1 januarij 1626, schepen 1582, raad 1584, burgemeester 1588; trouwt 24 november of volgens eene andere opgave october 1578, ANNA BLAEU, dochter van JACOB en GRIET RIJKE, † 1627. Hun oudste kind was:

PIETER, drossaart van Muiden, enz.

De zevende zoon van WILLEM JANSZ. HOOFT was QUIRIJN of KRIJN. Van hem vind ik aangeteekend dat hij »in Duins op zee met een zoon verongelukt is." Men weet, dat alle zeven de zonen van WILLEM JANSZ. schippers waren. QUIRIJN trouwde BELITJE .... Zij hadden vier kinderen, o. a.

QUIRIJN QUIRIJNSZ. tr. MARIA ARENDSD. SPRUYT.

QUIRIJN QUIRIJNSZ. tr. HEYLWEGH DIRKSD.

DIRK QUIRIJNSZ.

WILLEM QUIRIJNSZ. tr. 15 nov. 1589 AALTJEN CORT, dochter van PIETER en MARIJ PIETERS.

QUIRIJN WILLEMSZ. tr. MARIJA WARNERSD. VAN BRONKHORST.

BARTHA QUIRIJNSD.

Deze DIRK QUIRIJNSZ. HOOFT en BARTHA QUIRIJNSD. HOOFT traden in het huwelijk. Na den dood van DIRK, bij wien zij twee kinderen had, MARIA en QUIRIJN, hertrouwde zij 21 mei 1650 met JUSTUS VAN DEN VONDEL, den zoon van onzen grooten dichter. Van hen vind ik eenen zoon vermeld:

JUSTUS VAN DEN VONDEL. Hij trouwde MARGARETHA NACKE en had bij haar eenen zoon, insgelijks JUSTUS VAN DEN VONDEL geheeten. Of deze laatste gehuwd is geweest en kinderen heeft nagelaten vind ik niet aangeteekend.

P. LEENDERTZ WZ.

Familie van Leuvenigh (vgl. XVII. blz. 121). In FAHNE, *Gesch. der Köln. Jül. u. Berg. Geschl.* vindt men bijzonderheden omtrent een geslacht VON LÖVENICH. Mogelijk is het dezelfde familie als VAN LEUVENIGH. Het wapen wordt aldaar opgegeven als keel, 3 dwarsbalken van goud.

TH.

Geslacht Lacoste (vgl. XVI. blz. 30, 91, 149, 187, 220, 280, 350; XVII. blz. 120, 150). In antwoord op eenige vragen mij gedaan (zie *Nav.* XVI. blz. 280), kan ik slechts het volgende mededeelen:

4. PIERRE FRANÇOIS LACOSTE vind ik in aanteekeningen vermeld als peter bij den doop van MARIA PETRONELLA CATHARINA VAN WALREE, in 1805 te Amsterdam geboren.

5. De ouders van HENDRIK VAN DER SANDE waren HUIBERT VAN DER SANDE, geboren 7 april 1697 en overleden 13 decb. 1773 te Dordrecht. Zijne *tweede* vrouw was CORNELIA DE PAAUW, te Bergen op Zoom geb. 29 nov. 1701 en overl. 16 maart 1779.

6. De laatste afstammeling der familie LACOSTE was MARIA LACOSTE, echtgenoot van HENDRIK VAN DER SANDE. Zij werd geboren te Maastricht, 18 december 1742, en overleed te Dordrecht 26 jan. 1832.

11. Den naam van PICART herinner ik mij gezien te hebben in eene amsterdamsche begrafenis-oproeping. Waarschijnlijk is deze, zoo mede verscheidene andere papieren, verscheurd of verloren geraakt.

Het wapen van LACOSTE is: gekwarteleerd: 1 en 4 zilveren veld met een boom van sinopel op eenen grond van hetzelfde, 2 en 3 zilver met drie vogels van sabel, 2 en 1. Aanziende helm met vlugt, de boom van het wapen er uit komende.

DUSART: gekwarteleerd: 1. zilver met drie leeuwenkoppen van sabel, getongd van keel: 2. goud met een klimmenden leeuw, rood getongd: 3. zilver met drie vogels van sabel, bek en pooten van keel, geplaatst 2 en 1: 4. goud met drie meerbladen, 2 en 1: hartschild zilver met drie eikels 2 en 1.

VAN DER SANDE een zandhoop, met drie vogels 2 en 1: links aanziende helm met een vogel.

C. E. VAN DER SANDE LACOSTE.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossem (vgl. XV. blz. 375; XVI. blz. 151, 217; XVII. blz. 64). De ouders van JOHAN VAN ROSSEM, heer van Rossem, geh. met MARGRIET VAN GROESBEECK, waren GOOSSEN, heer van Rossem, en MORALDA STECK,

vr. van Beeck, d[r]. van JOHAN, heer van Beeck en Ammersode (*Merkw. Kast. van Nederl.* Ser. I. dl. II, blz. 187, vgl. VAN SPAEN, *Inl.*).

JOHAN VAN ROSSEMS grootmoeder heette SOPHIA VAN WIJHE (VAN SPAEN, *Inl.* dl. III. bl. 420).

Nu heb ik 10 van de 16 kwart. opgegeven. Wie geeft de ontbrekende op?

TH.

Universiteitswapen van Leiden. Zoo als bekend is, zegelt thans nog de hooge school te Utrecht met het oude zegel, onder de republiek gebruikelijk; namelijk het wapen der stad te midden eener zon, en het omschrift:

Sigillum maius academiae Ultrajectinae. Aan doctorale bullen hangt dit zegel ook aan witte en roode linten.

De hooge scholen te Leiden en te Groningen gebruiken echter het rijkswapen met het opschrift: Academiae Lugduno-Batava of Groningana: hangende aan een oranjelint. — Welk wapen gebruikte de universiteit te Leiden onder de republiek en aan welk lint hing dit? Het oude wapen der groninger hoogeschool is bekend: men vindt het o. a. in JONCKBLOETS *Gedenkboek;* doch welke waren de kleuren der linten, waaraan dit hing?

MAX.

Wapen te Leiden. Welk is het volgende wapen, dat men te Leiden op verschillende plaatsen vindt, zoo als op de poort voor den Burg, en op de Zijlpoort, en dat ook voorkomt op het dezer dagen verschenen werkje van J. T. BERGMAN, getiteld: »*De oude Leidsche patroon of Derden Octobers Banket*"? Een staande geharnaste leeuw, houdende in den regter klaauw een zwaard, in den linker het wapen der stad Leiden, met het omschrift: »Haec libertatis ergo." Is het soms het oude wapen der universiteit, waarnaar ik hierboven vroeg?

MAX.

Wapenborden in de kerk te Echteld. Men vindt of vond in de kerk te Echteld in de Nederbetuwe wapenborden van de barons VAN WIJHE van de jaren 1653, 63, 70, 96, 1722, 32, 44, 49. Welke wapens en kwartieren bevatten deze?

Bovendien vraagt men de 16 kwartieren van OTTO VAN WIJHE, heer van Echteld, zoon van CHRISTIAAN, heer van Echteld, en MARIA VAN BREDERODE.

TH.

Geslacht van Vught. In de *Haarl. Courant* van 28 mei 1867, no. 125 vond ik onder de oostind. benoemingen, »Militair departement," dat benoemd was tot waarn. mil. comm. der westerafd. van Borneo de majoor der inf. G. L. C. C. VAN VUGHT. Gaarne zou ik het een en ander omtrent deze familie vernemen, dewijl een mijner voorouders gehuwd is geweest met ALETTA VAN VUGHT. Ben ik goed onderrigt, dan bestaat deze familie thans nog en zoude er een gehuwd zijn met den heer AVINK, wonende op 't Loo (Gelderland), zie *Haarl. Courant* van 26 sept. 1867, no. 227.

M. A. F. G.

Geslacht Born. Bestaan er nog afstammelingen van VINCENT BORN, overleden te Batavia 16 sept. 1720 als koopman der oostind. comp., gehuwd te Batavia 13 februarij 1716 met?? Uit dit huwelijk geboren, 29 december 1716, PETRUS BORN, die op? april 1744, te 's Gravenhage trouwde met DINA VAN BOCKHOVEN (VAN BOEKHOVEN). Uit dit huwelijk zijn mede kinderen geboren. Zou de heer BORN, die met het schip »Batavia", gezagv. VAN DOLDER, in aug. jl. naar Nederland is vertrokken (zie *Utrechtsche Cour.* 10 sept., no. 105) ook eenige inlichtingen kunnen en willen verstrekken?

V. Z. W.

Geslacht van Westervelt. Wie deelt mij den geslachtsboom mede van deze thans uitgestorvene familie; de laatste vrouwelijke afstammeling overleed in 1863 te Zwolle als weduwe van? Het wapen is: een schild van sinopel, beladen met 3 leliën van zilver, geplaatst 2 & 1. Deze familie schijnt lang in Gelderland gewoond te hebben, volgens daaromtrent ontvangen mededeelingen.

V. D. L.

Crane, Boxel en de Condé (vgl. XVII. bl. 286). CRANE, beter DE CRANE. Het familiewapen is van azuur met een kraanvogel van goud, dragende in den klaauw van den opgeheven regterpoot een kei of steen van keel.

Het wapen van BOXEL vind ik op eene geteekende wapenkaart van regeringsleden der stad Gorinchem, zijnde van zilver met een ankerkruis van keel.

DANIEL, ADRIAAN en HUGO d[r]. PETRUSZ. BOXEL waren 1644, 1654 en 1691 vroedschap te Gorinchem: m[r]. HUGO BOXEL of BOXELIUS, geb. te Heusden, was secretaris van Gorinchem van 1634 tot 1645 en heeft schriften met zijne aanteekeningen uitgegeven; hij is vermeld in het *Biogr, Woordenboek* van VAN DER AA en bij de schrijvers aldaar genoemd.

Doch in hetzelfde *Woordenboek* is verzuimd melding te maken van JOHAN BOXEL kapit. luit. over de compagnie, coll. van de guardes van haar ed. groot mogentheden, van wien een werk bestaat getiteld: *Exercitie Memorie van de Compagnie Guardes van de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Holland en West-Vrieslandt, bestaende in 't Exerceren van 't Musquet, Spies, ende de Generale exercitie;* alles naer 't leven ghedaen ende uytgedruckt door twee en tachtig copere platen, in tweeën verdeelt, 's Gravenhage februarij 1669 met privilegie voor 15 jaren, in 4°. Dit werk komt niet veel voor. V. D. N.

Crane. SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland,* noemt onder de burgemeesters van Middelburg, ADRIAEN CRAEN, 1668, 1671, en beschrijft het wapen der familie CRANE: gouden kraanvogel, in den regter poot eene roode kluit houdende, op blaauw veld.

Jhr. Mr. v. K.

Wapen van Swrijters (vgl. XVII. bl. 284.) JAN SWRIJTERS, burgemeester van Steenbergen, voerde als wapen: gekwarteleerd: 1 en 4, gouden veld met groenen boom; 2 en 3, zwart veld, waarop een gouden bijenkorf omgeven van 4 gouden bijen. Jhr. Mr. v. K.

Geslacht van Leeuwen (vgl. XVII. bl. 285). Het adellijke geslacht VAN LEYDEN VAN LEEUWEN voerde (of voert) als wapen, rood veld met zilveren balk, en 3 leeuwen van goud, 2 en 1.

Geslacht Briel (vgl. XVII. bl. 269). Is genoemde mr. JACOB BRIEL wel in 1728 rentmeester der domeinen geweest?

Er is nog een JACOB BRIELL geweest (ik veronderstel zoon van JACOB, broeder van PAULUS), raad en burgemeester van den Briel, rentmeester generaal der domeinen van Voorne, geb. 4 mei 1666, † 8 junij 1737. Indien deze de zoon van JACOB en ...... BERESTEYN was, zou zijn vader in 1728 ten minsten 82 jaar oud geweest zijn. Ik denk dus hij (de zoon) in 1728 rentmeester der domeinen geweest is.

Waarschijnlijk dezelfde persoon bedoelende, geeft SMALLEGANGE, *Cronijk van Zeeland* op: MAGDALENA BRIELS, geh. met JACOB DE JONGE V. ELLEMEET en niet MARGARETHA.

's Gravendeel. Jhr. mr. v. K.

Van Eck van Panthaleon (vgl. XVII. bl. 153, 284). Th. dank zeggende voor de opgave in zake gemelde familie, wenschte de ondergeteekende nog wel de volgende vraag beantwoord te hebben: In J. KOK, *Vaderl. Woordenb.* dl. 13 in voce ECK, begint de geregelde afstamming met HENDRIK VAN ECK. Wie waren de ouders en voorouders van H. VAN ECK?

T......n

Des Villattes (vgl. X. bl. 50, 110; XV. bl. 290, 356; XVII. bl. 81, 151). Kan ELISABETH DES VILLATTES, gehuwd met ARNOUD WILLEM TIJMEN VAN LINTELO, de dochter zijn van ALEXANDER AUGUSTINUS DE VILLATTES en LOUISE CRONMAN VAN CRONMANSHOFF? Misschien is W. A. H. G. te Middelburg in de gelegenheid, dat in de door hem vermelde genealogie uit de kwartieren te kunnen opsporen en op te geven wie hare afstammelingen zijn. Verdere opgave en inlichtingen betrekkelijk de familie DES VILLATTES zullen den ondergeteekende steeds welkom zijn. T......n.

Wapen van Erckelens. X verlangt de beschrijving, met de kleuren, van het wapen der familie ERKELENS, waarvan enkele leden in de 18e en 19e eeuw te Kampen woonden.

MENGELINGEN.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders (vgl. XVII. bl. 287).

VII.

Les gens sensés, et ils sont peut-être plus nombreux en Hollande qu'ailleurs, desiraient etc. M. MENEVAL, *Napoleon et Marie Louise.* Brux. 1843. Tom. I. p. 294.

VIII.

Lof aan de Nederlanders gegeven. Zie *Annuaire des deux Mondes* 1851—1852. 3me partie. Livre 4me. — *Race Germanique.* p. 494.

IX.

Oordeel van den marquis DE St. SIMON, medegedeeld door den heer C. KRAMM in den *Navorscher* V. bl. 260.

X.

Esprit de calcul, de politique et de patience qui leur est propre. *Hist. de la vie privée des Français* par M. LE GRAND D'AUSSY. Paris, 1782. Tom. II. p. 164.

XI.

(Moeurs antiques des Belges.) On voit les Bataves laborieux, patiens, sobres, éco-

nomes, modestes. Ils observent tous leurs engagements avec une scrupulusce fidélité, etc. (MIRABEAU,) *Aux Bataves.* 1788. p. 52.

XII.

Les Hollandois peuvent être comparez à leur tourbe, qui s'alume lentement, & qu'il ne faut point hâter; mais qui étant une fois alumée tient feu. *Sorberiana ou bon mots, de* M. SORBIERE. Paris. 1732. p. 112. en over onze dames zie verder p. 115.

XIII.

Spottende neiging hun eigen. Zie DU MAURIER, *Gedenkschriften* bl. 62. BIZOT getuigt dit ook, zie *Navorscher* VII. bl. 25; *Hollandsche Spectator,* Amst., UYTWERF. dl. XII. bl. 9.

XIV.

De Hollanders door den heer PAVILLON. Zie *Holl. Spect.*, dl. III. bl. 187. Door GEORGE FORSTER, *Ansichten vom Niederrhein* u. s. w. 1791. 2r Th. S. 426, 433. *Belgisch Museum* door WILLEMS. dl. X. bl. 254, getrokken uit E. M. ARNDT.

XV.

Ce peuple dur, avare, taciturne, qui fit tant de grandes choses sans grandeur. MICHELET. *Précis de l'Hist. mod.* Paris, 1850. p. 242.

XVI.

De Pheniciërs van onzen tijd genoemd door BJÖRNSTÄHL in zijne *Reise.* Th. V. bl. 410.

XVII.

Onder veel anderen kan men nog naslaan: MOTLEY, *De opkomst der Ned. Republiek.* 's Grav. 1861. 2e afd. IIe dl. bl. 33; *Memoiren eines Verstorbenen.* Leipz. Th. II. S. 103; UFFENBACH, *Merkw. Reisen*, Th. II. S. 302, 393, 416, 420 u. s. w. Th. III. S. 715; CHARL. DE SÒR, *Napoleon en Belg. & en Hollande,* Brux. 1839, tom. I. p. 8, 10; tom. II. p. 39, 53, 62, 78, 83, 88, 155, 158, 357; JOHN BOWRING'S, *Brieven*, Leeuwarden, 1830. bl. 190, 191, 267. ANDRÉ THOUIN beschrijft, *Voyage dans la Belgique, la Holllande et l'Italie*, Paris, 1841, tom. I, de Hollanders aan het einde der vorige eeuw als zijnde »grands, gros, forts et bien proportionnés", p. 155, 173, 192. En wie las niet DE LA BARRE DE BEAUMARCHAIS' bekend boek *Le Hollandois*, Franckf. 1738?

L. D. R.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders.

Les Etrangers à Paris.

Les Hollandais.

»En Hollande, quand ou dit qu'un na»vire jauge trois cents tonneaux, entendez »qu'il porte trois cents passagers.

»Cela donne la mesure d'un peuple.

»L'homme pour les Hollandais, est une »sorte de réceptacle destiné à contenir le »plus de choses possible.

»Delà, cette rotondité Hollandaise (*sic* — »hollandaise?) ces ventres puissants qui »font ressembler les libres citoyens d'Am»sterdam à des barriques, à des fûts dés»ordonnés, d'une capacité prodigieuse.

»Un Hollandais qui ne serait pas gros »risquerait fort d'être renié par les sujets »du Stathouder. Ce serait un phénomène, »une anomalie.

»Sur les registres de l'état civil, sur les »listes de recensement, sur les comptes sta»tistiques, ou ne constate pas comme ail»leurs. On ne dit pas: »Telle ville a une »population de deux cents âmes", mais on »dit: »Telle ville a une population de deux »cents ventres".

»Les Hollandais sont donc des mangeurs »dignes du temps de VITELLIUS, le célèbre »gourmet. Ils sont fumeurs, plus que JEAN »NICOT. C'est à eux qu'on doit la forme »de pipe, dite Hollandaise, préférée de tous »ceux qui se piquent de savoir culotter. »C'est la pipe en terre blanche, à long »tuyau, la fumée arrive plus douce, les spi»rales s'envolent en tourbillons plus légers.

»Assis sur le pas de leur porte, devant »le grand port aux deux mille navires, ils »rêvent en fumant, de harengs salés, de »sardines encaquées, et voient les tonnes »de poisson se transformer en tonnes d'or.

»Les Hollandais, qui se respectent en »leur qualité d'hommes riches et de nota»bles bourgeois, sont sur eux d'une pro»preté qui dépasse l'imagination.

»Ils se mettent mal. Mais leurs vête»ments amples les mettent à l'aise. Un grain »de poussière par exemple, suffit à obscur»cir le ciel de leur bonheur pluvide et »sans nuage.

»Aussi ont-ils toujours dans leur poche »une petite brosse. A la promenade, ils se »rendent le service, entre gentlemen, de »se donner un petit coup de propreté en »passant.

»Les maisons sont encore plus propres »que les propriétaires, si c'est possible. »Dès le matin, les bonnes (?) sont à laver »la pierre et à éponger les boiseries. »Elles font la toilette de l'escalier, elles »peignent les meubles, elles embellissent »les housses et les tapis. Les batteries de »cuisine ressemblent à des glaces de Venise, »et jusqu'à la sauce des ragoûts, rien n'est »salissant dans les laboratoires où les Hol»landais élucubrent leur ordinaire. Aussi »l'hospitalité est-elle obligée en Hollande, »de descendre dans des détails dont nous »nous occupons guère. On reçoit volon-

»tiers l'étranger. Mais si par malheur ses »bottes ne reluisent pas comme des cris- »taux de Baccarat, si son col d'habit re- »tient un cheveu ou un poil de barbe, il »peut aller au diable qui l'a envoyé.

»Ils ont, ces braves Hollandais, un di- »vertissement qui les peint tout entier.

»Ils ne jouent pas aux cartes, ils détes- »tent le billard, les échecs leur paraissent »trop fatiguants; ils se divertissent d'une »autre façon: — cela leur coûte cher. Mais »qu'importe! Ils ont de l'or à remuer à la »pelle. Ils s'amusent donc à cultiver des »tulipes.

»Les tulipes rares valent des prix ex- »horbitants. Un oignon de tulipe est côté »en Hollande, un peu plus haut que la »rente en Italie. Il y a entre les bour- »geois des rivalités de tulipes. On se mon- »tre avec une joie superbe des fleurs déjà »épanouies, aux mille couleurs, lustrées, »étincelantes. On se jalouse. On désigne »du doigt le professeur de la grande tu- »lipe bleue, unique dans les serres d'Am- »sterdam. Plus d'un a dû sa nomination »au conseil général rien qu'à la beauté des »fleurs de son jardin, aussi, quand on voit »un jeune homme étudier des graines, com- »biner des espèces, assortir des genres di- »vers, les mères de famille versent des »larmes de joie, et les pères, pleins d'or- »gueil, s'écrient: Notre enfant ira loin".

»Les Hollandais imprimaient tout, jadis. »C'étaient les ouvriers de la grande presse »universelle du monde. La *Gazette de Hol- »lande* était la plus consultée sous LOUIS »XIV. Elle mentait souvent, mais elle di- »sait aussi des vérités utiles. Quand on »avait à publier quelque mémoire scanda- »leux, quelque factum hardi, on envoyait »le manuscrit aux imprimeurs d'Amsterdam, »qui inondaient le monde de leurs libelles.

»Les Hollandais ne font pas souvent »parler d'eux. A vrai dire, ils ressemblent »un peu au fameux rat de LA FONTAINE, »qui s'était refugié (wie? LA FONTAINE?) »dans un fromage et y vivait sans souci »des rats, ses frères, ou des chats, ses en- »nemis. Le fromage de Hollande a fait »un beau chemin dans le monde. Thimo- »thée Trimm a dû quelque part en décrire »la croûte et la pâte. Voir la collection »du *Petit Journal*.

»Les Hollandaises sont jolies jusqu'à »seize ou dix-huit aus. Elles ont des che- »veux d'or fin comme les Vierges des bibles »enluminées. Yeux bleus, regard étonné. »Leur vie monotone ne les déniaise pas »trop. Taille ramassée. Vers les dix-huit »ans, la grosse nourriture, le repos absolu, »le manque de distraction, les engraisse et »fait une matrone de la jeune fille. Ex- »cellentes mères de famille, femmes de mé- »nage avant tout. Le climat, favorable à »leur teint, leur conserve longtemps la frai- »cheur des joues et le satin de la peau.

»Les Hollandais n'ont pas eu de grands »littérateurs, mais ils ont eu de grands pein- »tres qui ont fait de petits tableaux. L'é- »cole flamande et l'école hollandaise se »confondent souvent. Mais celle-ci se dis- »tingue par un fini plus précieux encore »et par des minuties que MEISSONNIER lui- »même ne soupçonne pas. L'anecdote, un »peu forcée, du peintre qui mit six mois »à la tenture que l'on voit dans le tableau »de la femme hydropique, au Louvre, donne »une idée de leur soin infini et de leur »travail persévérant.

»La question que toutes les académies de »Hollande mettent au concours est celle-ci: »qu'est-ce qu'une digue? — quel est le »genre de construction préférable dans les »travaux de digue? — Nos digues sont- »elles solides? Comme c'est éternellement »la même chose, c'est un peu fatiguant, »mais que voulez-vous? on ne peut pas »non plus toujours parler des tulipes."

Men zou hier teregt kunnen uitroepen: *finis coronat opus!* Dit merkwaardige stukje van GUSTAVE MOREAU komt voor in de *Chronique de Paris* van 3 augustus jl. Dat blad bestaat thans niet meer. Het is *Le petit Figaro* geworden. H. TIEDEMAN.

Zonderlinge titels van boeken (vgl. A. R.; XIII. bl. 237; XVII. bl. 64). JAC. WELLER, *Unruhige Klaf- und Klappermühle* (Dresden 1648, herdr. 1651), zijnde 7 leerredenen over het geweten.

Wandelende steen. Hiervan leest men in het *Algemeen Woordenboek der Zamenleving* van WITSEN GEYSBEEK: Een groot blok graniet, nabij Agnetendorf in het pruis. regeringsb. Liegnits gelegen. Zonder bekende oorzaak is het reeds meer dan eenmaal van ligging veranderd enz.

Bestaat dit wonder nog?

H. TIEDEMAN.

Namen van huizen. Woonhuis van Pieter Corn. Hooft (vgl. XVII. bl. 155). In het *Legatum Papenbroekianum*, op de bibl. te Leiden, berust een brief door WILLEM DE GROOT, dato 's Gravenhage 3 december 1627, geschreven aan P. CZ. HOOFT, toen deze, in 1627, hertrouwd was aan ELEONORA HELLEMANS, waarvan het opschrift luidt: »Erentfesten, wijsen, voorsienigen, seer discreten Heere PIETER HOOFT, Drossaert tot Muyden, wonende op de Cingel tegen over Jan Roon Poorts-toren tot Amsterdam." J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Bijdrage tot de geschiedenis der hervorming in de Nederlanden. Hendrik Antonisz. van der Linden. Tot de boeken, reeds door GERDES onder de libri rariores gerekend, behoort het volgende: »*Systema Theologicum Disputationibus publicis propositum in Academia Franequerensi Praeside* HENRICO ANTONII *Nerdeno. Praemissa est Praefatio dedicatoria, in qua et purioris religionis per Belgium instauratae historia, et ejus retinendae necessitas exponitur. Eodem auctore.* Franekerae. Excudebat AEGIDIUS RADAEUS, Ordinum Frisiae Typographus. M.DC.XI." Het mag wel onder de allerzeldzaamste boeken genoemd worden: want het exemplaar daarvan, dat de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam bevat, schijnt het eenige bekende te zijn. Men heeft getracht een tweede exemplaar op te sporen, maar is er niet in geslaagd.

De schrijver, die zich op den titel in deftig Latijn HENRICUS ANTONII noemt, heette eigenlijk HENDRIK ANTONISZ. VAN DER LINDEN en werd den 13^{en} febr. 1546 te Naarden geboren. Bij den vreeselijken moord, daar in 1572 door de Spanjaarden bedreven, kwamen zijn vader, ANTONI HENDRIKSZ, en verscheidene zijner bloedverwanten om het leven. Hij zelf, in zijne geboortestad opgevoed en daar door LAMBERTUS HORTENSIUS onderwezen, was reeds jong met geheel zijn hart de leer der Hervormden toegedaan.

Hij toonde zijnen ijver door het vertalen van verscheidene geschriften uit het Hoogduitsch in het Latijn. Op de lijst van zijne werken, in 1611 te Franeker bij RADAEUS gedrukt en blijkbaar door hem zelven in het licht gegeven, staat bij verscheidene daarvan de ouderdom dien hij bereikt had toen hij ze schreef. Daarin zien wij dat hij 17 jaren oud reeds *Ex Chronicis* SEBAST. FRANC. *quae religionem maxime spectant*, en 18 jaren oud, *Compend. relig. Christian.* HENR. BULLINGERI, *Synopsis doctrinae Anab. ex. Mennonis libris contexta* en verscheidene geschriften van MARTINUS MICRON, in het Latijn vertaald, uitgaf. Het bleef echter niet bij vertalen. Een jaar later beginnen zijne oorspronkelijke schriften. Tot de eerste behooren:

Observatio ad LAMB. HORTENSIUM *de non admovendo stylo versioni librorum Henrici Nicolai, in qua blasphemiae Spiritus charitatis breviter indicantur et refelluntur. Adjuncta est epistola ad Franconem Pastorem Nerdenum, ut me in hoc efficiendo apud Hortensium juvet.*

Gratulatio ad Stephanum Gualteri, Lovanio, ubi ego eum ante annum reliqueram, reversum. In qua ad verae religionis studium paraenesis et papismi et Henric-Nicolaismi fugam. Et illius veritas, horum falsitas demonstratur.

Martyrium Antonii Frederici anno 1529 *Hagae, propter veram de Eucharistia sententiam post biennalem carcerem cremati.*

Het kon niet anders of een jongeling die zich zoo ijverig betoonde voor de hervorming moest den inquisiteurs en hunnen medestanders hoogst gevaarlijk voorkomen. In 1566 werd hij dan ook gevangen genomen, maar, hoe weten wij niet, weder ontslagen (*Catal. laborum literar.* aan het einde). Geen wonder dus, dat hij in 1567, bij ALVAAS komst in het land, zich te Naarden niet langer veilig achtte en naar Oostfriesland week. In 1573 werd hij predikant te Dijkhuizen. Na elf jaren in den vreemde te hebben doorgebragt, keerde hij in 1578, door de Enkhuizers tot predikant beroepen, in het vaderland terug, en toen in 1585 te Franeker eene academie was gesticht, werd aan hem het ambt van hoogleeraar in de theologie opgedragen. De vervolging om den wille van den godsdienst, die hij had moeten verduren, had hem van godsdiensthaat en onverdraagzaamheid moeten afschrikken. Doch wij zien in velen, en ook in HENDRIK ANTONISZ, dat dikwijls juist het omgekeerde er het gevolg van is. Uit zijn boek leeren wij hem kennen als een zeer onverdraagzaam man. Hij kan bijna geene woorden vinden om zijnen afkeer uit te drukken van Roomschen, van Lutherschen, van Doopschgezinden en van alle anderen, die niet over den godsdienst denken zoo als hij. Wat hij gelooft is waarheid: wie andere gevoelens hebben, dwalen, verleiden het volk en moeten met kracht bestreden worden en het is de pligt der regering, met alle middelen die onder haar bereik liggen de waarheid te verdedigen en te zorgen dat de zuivere leer gehandhaafd wordt. Uit boeken als dat van prof. HENDRIK ANTONISZ konden de aanhangers van ARMINIUS leeren, wat hen te wachten stond, indien zij het waagden hunne gevoelens openlijk te verkondigen.

Het boek bestaat uit eene verzameling van theses, door den professor gesteld en door studenten onder zijn praesidium verdedigd. Vooraf gaan echter HENRICI ANTONII Nerdeni *De correctione fratrum aphorismi.* Deze aphorismen zijn niet minder dan 317 in getal. De theses door studen-

ten verdedigd, zijn blijkbaar door hem gesteld: hij heeft daarin zijn gevoelen gezegd omtrent de meeste dogmata, dat natuurlijk zuiver regtzinnig is. Wij vinden er dus bijna een geheel systeem in. De oudste zijn van 1597, de jongste van 1613. Zij zijn alle te Franeker bij RADAEUS of anderen gedrukt, met latijnsche, enkele malen grieksche, ja hebreeuwsche lofdichten op den defendens voorzien. In plaats van jaargetal draagt de titel somtijds een chronogram, b. v.

Assere IoVa pIos, DaeMon nVnc regnat In orbe. (1613) of

Anno DoMInI nostrI IesV ChrIstI. (1611)

In het exemplaar der Remonstantsche gemeente te Rotterdam zijn er achtergevoegd:

1°. *Catalogus laborum literariorum* HENRICI ANTONII Nerdeni. Fran. 1611.

2°. HENR. ANT. Nerd. *Adolescentia seu exilium, hoc est Historia Tobiae poëtica paraphrasi reddita.* Fran. 1611. Het is een vreeselijk lang gedicht in hexameters. Kort nadat ALVA in de Nederlanden gekomen en de dichter om die reden gevlugt was, had hij het ten einde gebragt en er eenen brief, insgelijks in verzen, aan toegevoegd aan zijnen vader ANTONIUS HENRICI en zijnen leermeester LAMBERTUS HORTENSIUS. Het was evenwel gevaarlijk, in dien tijd zoodanig stuk over te zenden en het bleef daarom liggen en was nog niet verzonden in december 1672, toen de gruwelijke moord te Naarden plaats had, waarbij ook des dichters vader om het leven kwam. Hij voegde later aan dit gedicht nog een drietal bladzijden toe, waarin hij o. a. verhaalt wat beide, zijnen vader en HORTENSIUS, toen weêrvaren is.

3°. HENR. ANT. Nerd. *Initia academiae Franequerensis, ejusdem templi et gubernationis.* Fran. 1613. Twee oratiën en eene preek van ontzettende lengte. De eerste moet ten minsten drie uren geduurd hebben. Misschien zijn zij van eenig belang voor de geschiedenis der academie van Franeker.

Zijne werken, die op de bovengemelde lijst voorkomen, zijn vele. De titels beslaan 8 bladzijden in 4°. De meeste behandelen dogmatische of exegetische onderwerpen en bevatten dus waarschijnlijk voor niemand in onzen tijd iets belangrijks. Maar er zijn er onder, die misschien, indien er nog exemplaren van bestaan, eenig licht kunnen verspreiden over de geschiedenis van dien tijd. Ik geloof dus dat ik hun, die zich met het onderzoek van dat tijdvak bezig houden, genoegen zal doen met het opgeven der titels daarvan. De catalogus der werken van HENDRIK ANTONISZ zal toch, denk ik, niet veel minder zeldzaam zijn dan zijn *Systema Theologicum.*

Verontschuldinge tegen het bevel des heeren tot N. van te onthouden van den Wederdooperen. Waerin de schadelijke dwalinghen derselver aengewesen ende wederlegt worden, hoe dien zy tegen te staen sonder berispet te worden van tyrannye tegen de conscientiën (1577).

Aenwysinge van de Nootwendicheyt om de Kercke te N. te reformeren, ende maniere der selver reformatie (1577).

Aenbiedinghe aen Doct. Medicinae Rodolphum Tollium van Amersfoort, discipel Serveti om opentlijc in de penne te confereren over sekere 28 Articulen, deur Notarium in gheschrifte gedaen, deur last des overicheyts ende Kerke tot N. ende wat vorders daer op gevolcht (1580).

Historie van der Kercken twist tot N. gestelt deur last des Heeren N. om ghesonden te worden aen den Heeren Staten van N. (1584).

Ontschuldinge der vromen tot N. aen den selven Heeren Staten gesonden, ende daerop ghevolchde heylsame resolutie (1588 ofte wat later).

Aenwysinge van de maniere dienende tot oprichtinge der vrede in de Kercke tot N. ende daerop gevolchde uytcoemst, historisch verhael (1590).

Oprecht verhael, van 't ghene tusschen my ende Peter van Ceulen is gepasseert, ende vorders uyt oorsaecke van dien eerstelijck voor den Burgemeesteren tot Franeker, daerna voor den Heeren Gedeputeerden van Vrieslant, met bewijs der gerechticheyt myner saecke (1587).

Colloquium Losdrechtanum cum Anab. Cornelio N. et ejusdem fusior exegesis (1767).

Additiones epanorthoticae ad historiam Lamb. Hortensii de interitu oppidi Nerdeni.

Demonstratio de licito usu repraesentandi honesta dramata in scenis scholasticis.

Het *Systema Theologicum* op zich zelven heeft weinig waarde. Wie weten wil met welke bewijzen men in dien tijd de leerstukken der hervormde kerk zocht staande te houden en te bevestigen, kan het uit dit boek leeren. Doch er zijn andere boeken, die ons denzelfden dienst kunnen bewijzen. Wat dit boek merkwaardig maakt is de opdragt aan de Staten generaal, 31 bladz. in 4°. lang. Het grootste gedeelte van die opdragt bevat ook niets nieuws: want wat daarin gezegd wordt over de hervorming in andere landen van Europa is van elders bekend. Maar zij bevat eenige zeer merkwaardige bladzijden. Die bladzijden behelzen bijzonderheden omtrent het begin der hervorming in Nederland, welke bij geenen anderen schrijver van dien of van vroegeren tijd voorkomen. Daar deze opdragt dus behoort tot de bronnen van onze

geschiedenis van dien tijd en er, voor zoo verre bekend is, nog slechts één exemplaar van bestaat, geloof ik dat het van belang is, het gedeelte daarvan wat over de reformatie in Nederland handelt in den *Navorscher* over te nemen. Daar echter zeer vele lezers geen Latijn verstaan, acht ik het verkieselijk, het stuk niet in het oorspronkelijke maar in onze taal overgebragt te geven. De vertaling is zoo naauwkeurig als mogelijk is. Het spreekt van zelven, dat men zich hier en daar eene kleine vrijheid moet veroorlooven, wil men Hollandsch en niet Latijn met hollandsche woorden schrijven.

»Maar naauwelijks was de dageraad van het licht des evangelies in Duitschland aangebroken, of zijn glans bescheen ook onze Nederlanders, en verlichtte met zijne stralen niet alleen ontelbaar velen uit het volk, maar ook een groot aantal van hen, die in letteren en wetenschappen zeer bedreven waren, zelfs priesters, ja kloosterlingen. In het midden van april des jaars 1519, dus naauwelijks anderhalf jaar, nadat LUTHER zijnen strijd over den aflaat begonnen had, schrijft ERASMUS aan den keurvorst van Saksen uit Antwerpen, dat daar door de besten LUTHERS boeken gelezen worden, en door allen die hem kenden, zijn gedrag geprezen wordt. Aan LUTHER zelven schrijft hij in het begin van junij des zelfden jaars, dat hij met zijne aanteekeningen op de Psalmen kennis heeft gemaakt, dat zij hem zeer behagen, dat hij oordeelt, dat zij nuttig zullen zijn voor de kerk. Velen hier en daar worden door het lezen der boeken van LUTHER en anderen afkeerig van het pausdom, hetwelk zij zien, dat op menschelijke leeringen gegrond is. Te Antwerpen, onder anderen de prior van het klooster der Augustijnen, die met de meeste zijner kloosterbroeders LUTHERS leer aanneemt. Zijn aanhanger wordt ook MARTINUS DORPIUS, een Hollander, toen theologant aan de academie te Leuven. De rector der Hieronymusschool te Utrecht, JOANNES RHODIUS [1]) neemt het evangelie aan, en dewijl hij met de Evangelischen in Duitschland niet geheel in gevoelen overeenstemt omtrent de leer der sacramenten, begeeft hij zich dikwijls tot hen. Te Basel spreekt hij in januarij 1523 OECOLAMPADIUS. CORNELIUS HONIUS [2]), een zeer geleerde jurist te Delft, gaat tot het zuivere evangelie over en verklaart in den zin »dit is mijn lichaam", waarin van het avondmaal gesproken wordt, het koppelwoord *is* door *beteekent*, in navolging der ouden en volgens het gebruik in de schrift. Deze zijne verklaring deelt hij in het jaar 1523 door middel van RHODIUS en GEORGIUS SYLVANUS [1]) aan LUTHER, OECOLAMPADIUS en ZWINGLIUS mede. De twee laatstgenoemden stemden het toe, LUTHER niet. Bij HONIUS voegen zich GNAPHAEUS [2]) uit den Haag, en rector der school aldaar, JOANNES PISTORIUS tegen zijnen zin tot priester te Woerden gewijd, en JOANNES SARTORIUS van Noordwijk en aldaar rector der school, BERNARDUS de monnik, GERARDUS WORMERUS [3]), GULIELMUS TRAJECTINUS [4]). Evangelischgezind werden ook te Alkmaar PETRUS NANNIUS en LAURENTIUS, beide priesters, en in mijne vaderstad ANTONIUS FREDERICI [5]), een nabestaande van mijne echtgenoot, die ook vele aanhangers onder de rijke burgers had, HERMANNUS COQUUS [6]), pastoor, NICOLAUS QUICQUIUS [7]), rector, in Brabant GUALTERUS DELENUS, een zeer geleerd man. Aan het brabantsche hof was de keizerlijke secretaris PHILIPPUS DE LENS in het geheim der religie toegedaan. In Gelderland gaf de geleerde en vrome JOANNES ANASTASIUS [8]) het nuttige en stichtelijke boek uit, dat *Der leken wegwijzer* heet. Vromen vallen van het pausdom af, en vergaderen om elkander door de heilige schriften te onderrigten en te vermanen. Het Nieuwe Testament, onlangs door LUTHER vertaald, wordt in Nederland verspreid: weldra ook zijn Bijbel. De belangrijkste gezegden uit de Evangeliën worden in een boek bijeengebragt, dat *Fontein des Levens* [9]) geheeten en om strijd door verschillende boekdrukkers gedrukt wordt. GNAPHAEUS schreef een boek in het hollandsch, getiteld *Vertroosting en spiegel der kranken*. Het werd buiten zijn weten eenige malen gedrukt. Dat de stralen van den fakkel des evangelies reeds spoedig nadat men begonnen was dien zijne oude plaats weer te doen innemen, over de Groningers lichtten, bewijst het twistgesprek over kerkelijke verschilpunten op Gregoriusdag van het jaar 1523 te Groningen, in het gebouw der predikheeren gehouden tusschen Dominicanen en geestelijken van de Martinikerk. De religie

---

[1]) Wij vinden hem niet alleen JOANNES, maar ook IRENAEUS, HENRICUS en HINNAEUS genoemd. Hij was een Fries en heette HINNE RODE.

[2]) CORNELIS HOEN.

---

[1]) JORIS VAN DEN BOSCH.

[2]) Zoo wordt hij meestal (o. a. ook bij BRANDT) verkeerdelijk genoemd; het moet zijn GNAPHEUS, want hij heette WILLEM DE VOLDER.

[3]) GERRIT WORMER of VAN WORMER.

[4]) WILLEM VAN UTRECHT.

[5]) TEUNIS FREERKS.

[6]) HERMAN KOK.

[7]) NICOLAAS KWIK.

[8]) JOANNES ANASTASIUS VELUANUS, eigenlijk JAN GERRITSZ. VERSTEGE, pastoor te Garderen.

[9]) Door de meesten aan WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELT toegeschreven.

verbreidde zich zoo ver mogelijk door al de nederlandsche gewesten. Gemeenten worden gesticht, leeraars, ouderlingen, diakenen geordend. De groote en kleine Londensche catechismus worden aangenomen en het toezigt over de zeden naar den regel der heilige schrift geoefend. Schoon het gevaarlijk is voor henzelven en hunne toehoorders, wordt het evangelie in verschillende gewesten van Nederland gepredikt door gewezen monniken als PETRUS BRULIUS [1]), GALENUS, GERARDUS GALLINACEUS, HERMANNUS MODETTUS, PETRUS GABRIEL, CHRISTOPHORUS FABRITIUS, HERMAN JOANNIS, door geestelijken als FEITO, ANTON. NIC. [2]), COR. COOLT. [3]), door leeken als ADRIAN. HAMSTED. [4]), den eersten schrijver van een nederlandsch martelaarsboek, AGG. SIM., P. DEL. [5]), P. CARP. [6]), CASP. HEID. [7]), JO. ARN. [8]), ELLAR. GERAR. [9]), EVERARDUS GERARDUS, PETRUS HASARDUS, AEGIDIUS, PETRUS CORNELIUS en zeer vele anderen van verschillenden stand. Door hunnen arbeid groeiden de gemeenten dagelijks sterk aan. Omstreeks het jaar 1562 werd op aandrang vooral van de predikanten der antwerpsche kerk, en door hen eene belijdenis des geloofs opgesteld, naar het voorbeeld van die der fransche kerken, zeven en dertig artikelen bevattende. Langs heimelijken weg werd hij den raad dier stad in handen gespeeld met een smeekschrift aan denzelven en aan koning PHILIPS. Door den druk gemeen gemaakt, bewoog hij velen om toe te treden. Velen zagen, dat het fabelen en leugens waren, die tegen die van de religie door hunne vijanden verspreid werden. De lijsten van verbodene boeken door de pauselijken uitgegeven werden voor zeer velen catalogi van boeken, die gekocht moesten worden. De lijsten van boeken die geweerd of verbeterd moesten worden, zijn lijsten geworden van begeerlijke zaken, en zoo als eens THEMISTOCLES aangaande de wetten der twaalf tafelen antwoordde, die boeken zijn voor de zuiverste gehouden, die het minst door hen gezuiverd waren. Tot dus verre over het ontstaan en den voortgang der hervormde kerken in Nederland van 1500 tot 1566. Gedurende heel dien tijd werden de godsdienstige zamenkomsten der vromen nog slechts binnen de muren van de huizen der burgers, in bosschen en op eenzame en afgelegene plaatsen gehouden. Eens nogtans is het gebeurd, omstreeks het jaar 1558, dat HAAMSTEDE, vervoerd door eenen ijver, misschien onbedacht te heeten, althans door vele der hoorderen niet goedgekeurd, te Antwerpen op den Sacramentsdag, zoo als men zegt, juist op dien tijd, dat de processie als naar gewoonte door de Roomschen gehouden werd, op den brug of in de straat, die de Meir heet, bij het groote kruis, dat daar opgerigt was, in het openbaar heeft gepredikt, terwijl de processie der Roomschen daar voorbij ging en het aanzag. Maar gedurende heel dien tijd heeft de Zoon Gods de nederlandsche kerken wonderbaar beschermd en uitgebreid. Op dat dit beter blijke, willen wij zien, wat Satan daartegen in het werk gesteld heeft. Hij bezigde daartegen zijne gewone wapenen, list en geweld. Zoodra LUTHERS naam en boeken in Nederland begonnen bekend te worden, hebben de meeste theologen van Leuven zich met razenden ijver daartegen laten hooren, en de domste het meest, schrijft ERASMUS. In die stad kwam HIERONYMUS ALEXANDER, een Jood van geboorte, legaat van den paus, met eene bul (die LUTHER voor onecht houdt en te Keulen en te Leuven gemaakt.) Deze deed LUTHERS boeken op de markt door beulshanden verbranden. De theologen gaven 7 novemb. 1519 eene veroordeeling van zijne leer in het licht, terwijl ADRIAAN van Utrecht, een geleerd man, vroeger leermeester van KAREL en FERDINAND van Oostenrijk te Leuven, toen kardinaal van Tortosa in Spanje, later opvolger van LEO X, zich in brieven zeer ongunstig over hem uitliet. Ten tweeden werden er door verschillenden geschriften tegen hem uitgegeven. Tot deze behoorde RUARDUS TAPPERUS, inquisiteur en later kanselier der academie van Leuven. Hoeveel hij daarmede heeft uitgewerkt, heeft hij zelve later den zeer geleerden en schranderen president VIGLIUS AITA hooren zeggen. Toen TAPPER zich bij dezen beklaagde, dat de nalatigheid waarmede de burgerlijke overheid de besluiten tegen de ketterijen uitvoerde, oorzaak was dat zij in de Nederlanden toenamen, zeide de president, dat de schuld hiervan niet lag bij de burgerlijke overheden, maar bij hem zelven en zijne ambtgenooten. Toen TAPPER zich hierover gebelgd toonde en de schuld van zich afwierp, antwoordde de president: de kettersche stellingen, welke wij met bedreiging van gestrenge straf verbieden te lezen, maakt gij in uwe boeken, met privilegie uitgegeven, aan het volk bekend. Toen TAPPER zich hierop verdedigde zeggende, dat hij er de weêrlegging bij-

---

1) PETRUS BRULLY, in 1544 te Doornik verbrand.
2) ANTONIUS NICOLAUS.
3) CORNELIS COOLTUIN van Alkmaar.
4) ADRIAAN HAAMSTEDE.
5) PEPRUS DELENUS, zoon van WOUTER DELENUS, boven vermeld.
6) PETRUS CARPENTIER.
7) CASPAR HEIDANUS of VAN DER HEIDEN.
8) JAN ARENTZ.
9) ELLERT GERRITS.

voegde, hernam de president, dat hij dit heel wel wist, doch dat de lezers met ingespannen aandacht de bewijzen hunner tegenstanders gelezen hebbende en daar nog steeds aan blijvende denken, hunne tegenbewijzen of onachtzamer lazen of niet goed begrepen: dat zij minder degelijk waren, dorst hij, denk ik, niet zeggen, en, inderdaad, zoo ging het. Hoe meer echter de religie in de schriften der tegenstanders aangevallen werd, hoe meer zij zich verbreidde. Van de *Fontein des levens*, een boek dat niets anders bevatte dan troostwoorden uit de schrift, werden door een brabantschen Franciskaan, die zich om die reden naar Amsterdam begeven had, waar het voor de eerste maal uitgegeven was, al de exemplaren die men daar gekocht had verbrand. Maar spoedig werd het op onderscheidene plaatsen herdrukt. De drukkers van het troostboekje van GNAPHAEUS en van den Bijbel van LUTHER, werden met het zwaard omgebragt. Kort daarna begon keizer KAREL met kracht van wapenen bijstand te bieden. Deze liet in 1522, buiten weten der staten, zoo als ergens wordt aangeteekend, en tegen de privilegien, een plakkaat afkondigen tegen de volgers en verkondigers der leer van LUTHER of van welke andere ook, verschillende van die van den paus. Den besten en geleerdsten mannen begon dus gevaar te dreigen. Na drie maanden in den kerker te Delft doorgebragt te hebben, ging HONIUS in ruime hechtenis binnen den Haag over en stierf eer hij zijne vrijheid herkregen had. GNAPHEUS, eenige malen gevangen gezet, eens zelfs, schoon hij geen monnik was, in een klooster opgesloten, vlugtte buitenslands. SARTORIUS, gevangen genomen zijnde en weer losgelaten, niet zonder dat hij gevaar had geloopen zijn geloof te verloochenen, verliet het land. WORDENUS [1]) en ANTONIUS FRIDERICI [2]) en terzelfder tijd eene weduwe uit Monnikendam [3]) werden in den Haag om het leven gebragt. BERNARDUS de monnik, WORMERUS [4]), WILLEM van Utrecht werden gevangen gehouden. ERASMUS en DORPIUS liepen te Leuven gevaar. Te Brussel werden in 1523 twee Augustijnen uit Antwerpen verbrand, terwijl ook de overige gevangen genomen werden, maar niet standvastig bleven. Te Leuven werden op verschillende tijden vele mannen ten brandstapel gevoerd, vele vrouwen levend begraven. Te Mechelen eindigt in 1529 WILHELMUS ZWOLLENSIS zijn leven op den brandstapel.

[1]) JAN DE BAKKER van Woerden.
[2]) TEUNIS FREERKS.
[3]) WENDELMOET CLAESdochter.
[4]) GERRIT WORMER.

Aan het vervolgen om den godsdienst in al de nederlandsche gewesten, vooral tusschen Frankrijk en de Zuiderzee, kwam geen einde. In Gelderland wordt JOANNES ANASTASIUS na veel lijden ontslagen, echter niet dan nadat hij zijn geloof verzaakt had. De overste der Dominicanen te Groningen, THOMAS, eenige malen door den raad aan het gevaar onttrokken, zocht eindelijk in ballingschap veiligheid. Maar ook een vierde middel stelde Satan in het werk. Naauwelijks begon de fakkel des Evangelies haar licht te verspreiden, of hij deed Wederdoopers ontstaan, die verregaande dwalingen verspreidden en oproer stichtten in Holland, het gebied van Utrecht, Friesland en de Ommelanden. Toen de aanleggers daarvan het leven gelaten hadden, bleven evenwel hunne volgelingen over, vooreerst DAVID JORIS — met zijn *Wonderboek*, wonderbaar, dunkt mij, zelfs voor de duivelen, die reeds voor lang beleden hebben, dat niet deze DAVID JORIS van Delft, maar JEZUS CHRISTUS van Nazareth gekomen is om hen te kwellen — die zich den naam van den derden DAVID toeëigende, als zijne voorgangers noemende den profeet DAVID en hem die door EZECHIEL DAVID geheeten wordt, den Zoon Gods, den heer JEZUS, onzen eenigen en waren Zaligmaker. Voorts HENDRIK NICOLAAS*zoon*, de vader van het huis der liefde, met zijnen *Spiegel der Gerechtigheid*, maar die niet de geregtigheid Gods is, noch naar de wet, noch naar het evangelie. Deze, geboren te Munster in Westfalen, woonde lang te Amsterdam. Hij stelt zich boven MOZES en JEZUS CHRISTUS, en geeft er dit goddelooze bewijs voor, dat, omdat MOZES de hoop verkondigd had, CHRISTUS het geloof, hij de liefde, die meer is dan beide, hij meer is dan die beide leeraars, en dat daarom MOZES in het voorhof is blijven staan, CHRISTUS tot het heilige is doorgedrongen, hij het heilige der heiligen is ingegaan. Welk eene godslastering! Daar kwam nog bij een bastaard uit het geslacht van BATENBURG [1]). Afschuwelijke ongebondenheid en zedeloosheid werd door die allen bedreven. Er bleven ook Wederdoopers bestaan, die wel het schrikbeeld van een aardsch koningrijk verwierpen, maar toch de grofste dwalingen ten opzigte der voornaamste leerstukken van den godsdienst bleven aankleven. Hierbij kwamen, tot overmaat van ramp, Enthousiasten (hoewel deze naam ook op de straks genoemden kan toegepast worden), Libertijnen, die aan den geheelen dienst des goddelijken woords en de openbare belijdenis van den godsdienst geene waarde hechtten. Deze

[1]) JAN VAN BATENBURG.

vond men in dien tijd in de roomsche gemeenten in menigte en zij vooral waren den martelaren vijandig. Tot hen behoorden ADRIANUS VOSSENHOLL, regtsgeleerde en BALTHAZAR, overste van de Dominicanen te Antwerpen. Deze soort van menschen hadden de boeken gebruikt van SEBASTIAAN FRANK, van wien LUTHER oordeelde, dat hij den drek van alle menschen doorgekropen en in zijnen eigenen gestikt was. Een van dit gebroed in Zeeland beroemde zich in 1563, dat hij eenen van onze predikanten in zijn gesprek met hem, door bewijzen uit de Schrift bijna tot zijn gevoelen had overgehaald. Deze allen voert Satan als geharnaste keurbenden tegen de kleine en van alle menschelijke hulp ontblootе kudde van CHRISTUS in Nederland aan. Toch overwint zij, ondersteund door hem, die gezegd heeft: Ik zal opbouwen [1]). Het bloed der martelaren wordt het zaad der kerke, en de regtvaardigen bloeien als de palmboom: hoe meer zij verdrukt worden, hoe hooger zij opschieten. De vijanden sperren den muil op, toornig omdat zij niet met éénen beet allen kunnen verslinden die den naam van den Heere JEZUS zuiver aanroepen. Zij komen zamen en nemen een besluit, doch niet uit God, maar tegen hem. Met Frankrijk wordt vrede gesloten, opdat de kerk worde bestreden en vernield. Er worden plannen gemaakt, om de besluiten der kerkvergadering van Trente in te voeren, en onder deksel daarvan de spaansche inquisitie, voor welke, dunkt mij, niemand in geheel Nederland, hoezeer ook het pausdom toegedaan, zich veilig kan achten. Want eene valsche getuigenis omtrent een schertsend woord door eenen onbekende die op uwe bezittingen aast, brengt u op den brandstapel. Volgens deze regel is ook gehandeld tegen een vroom man en achtenswaardig burger, die, ofschoon negentien achtenswaardige buren getuigden dat hij ten tijde van den beeldstorm uit de stad was, op de getuigenis van éénе lichte vrouw ter dood is gebragt. Om beide te ondersteunen worden verscheidene nieuwe bisschoppen aangesteld: de toestemming des pausen daartoe wordt gemakkelijk verkregen. Men denkt er ook aan om spaansche troepen hierheen te zenden en door hen in eens de Nederlanden ten onder te brengen. Ik herinner mij te hebben hooren zeggen: hebt geduld, goede Katholijken: de Paaschmaandag zal u wat goeds brengen. Maar Jehova die in den hemel is lacht met die pogingen, en terwijl de vijanden reeds het zwaard wetten om den nek der vromen te treffen en de stroppen gereed maken, vergaderen edelen uit verschillende gewesten van de Nederlanden in grooten getale, bewogen met het lijden van zoo vele onschuldigen en reeds bespeurende dat de pauselijken het op het leven of de vrijheid der voornaamste edelen uit verschillende gewesten van de Nederlanden toeleggen. Zij verzoeken matiging der plakkaten omtrent den godsdienst. De vromen maken zich deze gelegenheid ten nutte. Zij vertoonen zich in het openbaar, en geven openlijk blijk dat zij niet vreesden hetgene zij tot nu toe heimelijk leerden onder het oog van allen te brengen. Eene beknopte belijdenis des geloofs, achttien artikelen bevattende, wordt uitgegeven, en in de steden waar in het openbaar gepredikt wordt, aan den magistraat ingeleverd, opdat deze in zijne vergaderingen daarover oordeele. Maar het schuim des volks en een aantal jonge knapen stuift naar de kerken en vernielt de beelden. De tegenstanders worden door panischen schrik getroffen. Zij weten niet wat zij doen moeten, zij grijpen nu het eene, dan het andere middel aan. Zij staan de vrije oefening van den gezuiverden godsdienst toe, doen de schoonste beloften om niemands overtuiging dwang aan te doen, maar kort daarna verbieden zij weder wat zij tegen hunnen zin hadden toegestaan en straffen degenen die van de vrijheid door hen gegeven gebruik gemaakt hadden. Nog meer deed Satan. Sommigen in Nederlands beroemdste stad Antwerpen, de leer van LUTHER toegedaan, roepen uit Duitschland eenige leeraren, valsche leerlingen van LUTHER, derwaarts. De onzen worden uitgenoodigd om hunne instemming met de *Augsburgsche confessie* door hunne onderteekening te doen blijken: vele schoonschijnende bewijzen worden gebruikt, b. v. dat MELANCHTON er de opsteller van is, wien de onzen als regtzinnig erkennen en vereeren, dat de onzen in Duitschland niet verklaren dat zij er van zijn afgeweken, en dat men zoo doende zich de hulp der Duitschers zou verwerven of althans hunne tusschenkomst bij den koning. Sommigen van de onzen zouden zich hierdoor gemakkelijk hebben laten verlokken, maar zij die verstandiger waren hadden daaromtrent tweederlei kwaad vermoeden, wat hen tweederlei deed vreezen. Want zij begrepen nu, dat deze poging geschiedde in navolging van hetgeen door de Roomschgezinden was beproefd (zij herinnerden zich welke list vijf jaren geleden de kardinaal van Lotharingen in Frankrijk had gebezigd) en zij vreesden dat de Lutheranen hun onder dit voorwendsel op het laatst al hunne leerstellingen zouden opdringen. Zij antwoordden daarom, dat zij, dewijl zij dienstknechten van JEZUS CHRISTUS zijn, geene

[1]) Nml. mijne gemeente. MATTH. XVI. 18.

menschelijke schriften kunnen onderteekenen. Men herneemt, dat zij het dan ook de *Nederlandsche geloofsbelijdenis* niet kunnen doen. Door de schrandersten wordt juist het tegenovergestelde aangemerkt. Derhalve wordt de *Heidelbergsche catechismus* aangenomen, die op last van de regering in het keurvorstendom aan den Rijn bij het godsdienstonderrigt gebruikt wordt en onlangs, aangevallen zijnde op den rijksdag te Augsburg, nogtans niet veroordeeld was, waarmede de kloeksten des te meer ingenomen waren, omdat de *Londensche catechismus* hun toescheen zich wat flaauw uit te drukken omtrent de tegenwoordigheid van het lichaam van CHRISTUS bij het avondmaal. Met de snelheid des bliksems verspreidde zich ondertusschen de openbare verkondiging des Evangelies door de meeste steden der Nederlanden. De vijanden nemen, om het goede zaad te doen verstikken, tot allerlei middelen hunne toevlugt. Zij weten verwijdering te bewerken tusschen de verbondene edelen, door de kunstgrepen aan het hof in gebruik, welke zij het toppunt van wijsheid achten. Zij maken eindelijk de vervolging scherper en zoeken met de grootste inspanning van kracht den voortgang der evangelieprediking te stuiten. Vreemde en woeste soldaten, bedreigingen, verbeurdverklaring, wegrooving van goederen, ziet men overal. Aan alle plaatsen niets dan het beeld des doods. Zij vieren hunne zegepraal en rigten zegeteekenen op. Maar hoe? Eindelijk is er vrede; ook aan de gewetens wordt vrede aangeboden en komt tot stand; het Evangelie herneemt zijne krachten. Maar door de Roomschen wordt de vrede verstoord en het verbond verbroken, dat met trouwlooze bedoelingen door hen gemaakt was. Weêr wordt uit een groot deel van Nederland de openbare prediking des evangelies geweerd. In sommige provincien wordt zij met geweld van wapenen in stand gehouden en verdedigd, uit welke zij later naar eenige andere werd overgebragt, aan welke zij vroeger ontnomen was geworden. De vijand bestrijdt met wapenen en listen de provincien waar het evangelie eene geruste verblijfplaats vond. Een wreede oorlog wordt gevoerd met afwisselend geluk. Intusschen is de kerk niet veilig voor andere aanslagen des Satans. De zuiverheid der leer en de tucht, het krachtigste middel om die te handhaven, worden verscheidene malen aangevallen en door hen, die in de kerk de hoogste plaatsen bekleedden en door anderen die met hare belijdenis niet instemden. De uitvinders der ubiquiteitsleer houden eene bijeenkomst aan de oevers der Oostzee en willen den banbliksem tegen onze kerken slingeren, opdat zij zoodoende haar van den bijstand van andere vorsten berooven, en haar zelfs aan het gevaar blootstellen om door de wapenen van sommigen bestreden te worden. Maar Jehova verijdelt uit de hemelen die poging. De onzen trachten er hen van af te brengen, in een openbaar geschrift hunne redenen daarvoor opgevende. Daarbij komen verschillende advijzen van koningen en vorsten uit onderscheidene plaatsen in Europa. ZYTHOSTHENES, op wien het boven vermelde oordeel van LUTHER over FRANK geheel en al van toepassing is, strijdt op verschillende wijzen tegen de kerk. Hij tracht velen tot zich te trekken, wat hem bij sommigen gelukt. En behalve de Weerdoopers en de uit hen voortgekomene Libertijnen, die hier en daar allerlei soort van lasteringen tegen de zuivere leer rondstrooiden, zoekt de rector der school te Antwerpen, JOHANNES ERASMUS, uit den schoot der kerk zelve voortgekomen, door een boek, in het geheim uitgegeven, het Arianisme voort te planten. Door de waakzaamheid en vroomheid van den prins van Oranje, loffelijker gedachtenisse, wordt deze poging verijdeld. Eenige zendelingen uit den kring van SOCINUS weten heimelijk binnen te sluipen en verspreiden hunne goddelooze en godslasterende boeken, op monsterachtige wijze uit de onreine holen der Wederdooperij en het vuilnis van den mahomedaanschen Alcoran zamengeraapt. Ook deze aanslag wordt door het gezag en den vromen ijver der Staten verhinderd. Te midden van zoo groote verschrikkingen, veranderingen, woelingen en gevaren blijven de kerken bloeien, groeit het getal der vromen aan. De eenheid in de leer wordt bevestigd, de tucht met kracht geoefend. God gaf zulke bewijzen van zijne goedheid, getrouwheid, wijsheid en magt ten opzigte der kerken en der provincien waarin zij gevestigd waren, dat hij de gansche wereld daarheen de oogen deed wenden om ze te zien en te bewonderen. Ja, dat hij eindelijk hare vijanden te midden van hunne overwinningen er toe dreef, om van hen, die de meesten overwonnen achtten, den vrede te vragen, en dat de overwonnene den overwinnaar de wet stelde. Voorwaar, hier gebeurt wat in den Psalm gelezen wordt: de regterhand van Jehova heeft krachtige daden gedaan: dit is de dag dien Jehova gemaakt heeft: door Jehova is dit verrigt en het is wonderlijk in onze oogen. Voorwaar deze zaak is zoodanig, dat zij in de kerk tot bij het laatste nageslacht in gedachtenis verdient te blijven. Maar er is geen twijfel aan, of Satan, die tot nu toe niet ophield de waarachtige opbouwing

der kerk van CHRISTUS tegen te werken, zal dit ook in dezen tijd doen. Want en hij zal niet ophouden de verzen van het zaad der vrouwe te vermorzelen, zoolang zij [de kerk] op aarde strijden zal, en de zoon Gods, die ware Jehova, zal regeren in het midden zijner vijanden, totdat hij hen stellen zal tot een voetbank zijner voeten en den Satan vermorzelen zal onder de voeten zijner kerk. Hij [Satan] zal dus niet ophouden zijn best te doen, opdat, zoo als in vroegeren tijd BERNARDUS met vroomheid en ernst zeide, de kerk terwijl zij in vrede is hare allerbitterste bitterheid hebbe. PHILIPPUS MELANCHTON, dat licht van Duitschland, eens, toen hij met BUCERUS zich te Bonn ophield, om op last van den aartsbisschop van Keulen de kerken te hervormen, aan den oever van den Rijn wandelende, strekte eenige malen de hand uit naar het noorden en sprak tot BUCERUS: »Arm Nederland! diep te beklagen wegens »het vreeselijke bloedbad daar aangerigt, »en wegens de buitensporigheid der gees»ten." Wat het bloedbad aangaat, daarin is tot nu toe veel benaauwdheid uitgestaan, vele duizenden menschen zijn er in gedompeld en versmoord, onder anderen mijn vader, mijn schoonvader, mijne bloedverwanten, de mannen aan mij vermaagschapt in mijne geboortestad. Maar ook het andere deel der voorspelling zien wij aanvankelijk bewaarheid, enz.

Herten in Nederland (vgl. XVII. bl. 105, 161 en 193). Omtrent dit onderwerp kan ik mededeelen, dat de herten zich in de Veluwsche bosschen sterk vermenigvuldigen en dat zij zich in Overijsel niet ophouden, tenzij zij uit eene hertenbaan ontkomen. Volgens vrij zekere berigten voeg ik hierbij, dat LODEWIJK NAPOLEON de herten in de Soerensche bosschen gepoot heeft. De reeën zijn echter vroeger talrijker geweest dan thans.

V. W. S.

Uitvinding der boekdrukkunst (vgl. XVI. bl. 129; XVII. bl. 257, 289.) Zie in den *Neuer Anzeiger für Bibliographie* van J. PETZHOLDT (Dresden, WERNER) twee artikelen van d^r. F. L. HOFFMANN, getiteld: *Zur Litteratur der Geschichte der Buchdruckerkunst, Verzeichniss und Beschreibung einiger von Niederländern verfassten Werke und Aufsätze aus dem XIX Jahrhunderte, die Geschichte der Buchdruckerkunst betreffend.* (Jaargang 1865, n°. 655, Jaargang 1867, n°. 879.)

H. TIEDEMAN.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 105; XIV. bl. 37, 66, 232, 263; XVI. bl. 134; XVII. bl. 293.) Eene zeer interessante lijst van werken, betreffende deze geheimzinnige zaak vindt men in de *Nouvelle Biographie Générale*, onmiddellijk achter het artikel *Masque de Fer.* Ook OETTINGERS *Bibliographie biographique* kan men hieromtrent met veel vrucht raadplegen.

H. TIEDEMAN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Boiste (vgl. XVII. bl. 19, 70, 110, 132, 169). Ik moet nogmaals op deze zaak terugkomen. Bij het oplettend nalezen der artikels, die op blz. 70 en 71 van dezen jaargang zijn gedrukt, trof mij het verschil tusschen de lezing van H. M. C. v. O. en de mijne. In zijn verhaal toch is NAPOLEON nog consul, in dat van LAROUSSE daarentegen heeft hij reeds de keizerskroon op het hoofd. Daarenboven viel mij eene onnaauwkeurigheid in het oog, die mij aanvankelijk was ontgaan. De aanhef van het artikel in den *Rec. o. d. Rec.* bevat deze onjuistheid. »In een Fransch-Latijnsch woordenboek" kan BOISTE onmogelijk hebben geschreven:
Spoliateur enz. — trice; loi — (Buonaparte) om de eenvoudige reden, dat er geen dergelijk boek van hem bestaat. De eenige *dictionnaire* dien hij ooit zamenstelde, is de *Dictionnaire de la langue française*, en dezen heeft men in den *Rec. o. d. Rec.* dan ook waarschijnlijk bedoeld.

Deze onachtzaamheid in het verhaal van den *Rec. o. d. Rec.*, in verband gebragt met andere feiten, door mijne nieuwe nasporingen verkregen, doen mij onderstellen, dat LAROUSSES lezing de eenige juiste is. Slechts in één enkel geval kan het stukje van H. M. C. v. O. de waarheid bevatten, indien namelijk bewezen wordt dat niet FOUCHÉ, maar een ander het bevel gaf tot inhechtenisneming van den lexicograaf; maar het relaas van LAROUSSE is zoo breedvoerig, dat er aan eene vergissing niet te denken valt.

Het stuk zou ten eenenmale een verdichtsel moeten zijn, hetgeen ik natuurlijk niet mag aannemen, tenzij 't uitdrukkelijk worde uitgemaakt dat het werkelijk zoo is.

FOUCHÉ was in julij 1799 minister van politie geworden. »In deze hoedanigheid

»zegt het *Algemeen Noodwendig Woorden-* »*boek der zamenleving* — deed hij de clubs »uit elkander jagen, elf dagbladen verbie- »den, de persen verzegelen en de schrij- »vers gevangen zetten, nam de krachtda- »digste maatregelen om alle volksbewegingen »dadelijk te stuiten, en liet de aanstokers »straffen. Men schreeuwde over despotis- »mus, maar FOUCHÉ stoorde zich er niet »aan, die met SIEYÈS den generaal JOU- »BERT den weg baande tot het oppergezag; »maar deze te Novi gesneuveld zijnde, ver- »liet BONAPARTE Egypte, en kwam op den »beruchten 18 brumaire (8 november 1799) »een einde maken aan het ijdel guichelspel »van vrijheid en gelijkheid, hetwelk Frank- »rijk reeds op zoo veel bloed en tranen »was te staan gekomen. De doortrapte »FOUCHÉ wist zich in zijn ambt te hand- »haven".... zoolang hij NAPOLEON niet in »den weg stond, had de schrijver er bij kunnen voegen. Zoodra was dit het geval niet, of hij ontving zijn ontslag. »Les attributions (van den minister van politie) furent réunies à celles du grand juge REGNIER, et FOUCHÉ fut nommé sénateur et titulaire de la sénatorerie d'Aix" (zie artikel FOUCHÉ in de *Galerie Historique des Contemporains, Bruxelles*).

Dit was in september 1802. NAPOLEON had den sluwen minister, dien hij door en door kende, slechts tijdelijk naar Aix verwijderd; hoofdzakelijk uit vrees dat hij hem in zijne heerschzuchtige plannen zoude dwarsboomen. Naauwelijks evenwel was de eerste consul keizer der Franschen geworden (3—4 mei 1804). of hij begreep, dat de ex-minister in zijne thans oppermagtige hand een nuttig werktuig zou kunnen worden; daarom riep hij FOUCHÉ terug. Het geschiedde in julij 1804, dat deze weder aan het hoofd der politie werd geplaatst.

Vooral één feit is voor ons in dit geval gewigtig; het feit namelijk, dat FOUCHÉ gedurende de periode september 1802—julij 1804 het ambt van »ministre de la police" *niet* waarnam.

Uitgaande nu van de onderstelling, dat het FOUCHÉ was, die BOISTE deed gevangen zetten (zie boven), kan het verhaal in den *Rec. o. d. Rec.* onmogelijk juist zijn. Immers vóór sept. 1802, zou de minister BOISTES woordenboek niet hebben laten confisqueren, om reden dat de zinsnede »loi spoliatrice (BUONAPARTE)" eerst in de uitgave van 1803 gedrukt staat.

Heeft het geval daarentegen, na julij 1804 plaats gehad, dan wordt daardoor BOISTES kwinkslag onmogelijk gemaakt, omdat men toen niet meer den *eersten consul* maar wel den *keizer* eerbied verschuldigd was.

NAPOLEONS phrase, waarin de voor den lexicograaf zoo verderfelijke woorden voorkomen, heb ik gevonden. Hij uitte ze op den 18den brumaire zelf, dus voor dat de eigenlijke *coup d'état*, het verjagen der Cinq-cents, had plaats gehad. Alles was trouwens gereed, en reeds sprak NAPOLEON als ware hij een oppermagtig vorst. FOUCHÉ was, zoo als altijd, ijverig voor den sterke. Hij had de twaalf municipaliteiten van Parijs opgeheven, voor wier republikeinsche gezindheid hij beducht was, de barrières doen sluiten en alle brieven doen aanhouden. Ook liet hij de muren der stad met reusachtige aanplakbiljetten overdekken, waarin de burgers tot rust werden aangemaand; terwijl hun de verzekering werd gegeven, dat men zich onledig hield met de *republiek te redden* uit de gevaren die haar omringden. Het *Directoire* had feitelijk opgehouden te bestaan. SIEYÈS en ROGER-DUCOS, die trouwens reeds sedert geruimen tijd in het komplot van TALLEYRAND C. S. waren, hadden hun ambt vrijwillig neêrgelegd en ook BARRAS was in den ochtend van den 18den brumaire er toe overgehaald geworden zijn ontslag te onderteekenen. De twee overgebleven directeuren, GOHIER en MOULINS, weigerden wel is waar af te treden, doch zij waren volkomen magteloos, konden niet eens meer een wettig besluit nemen (de tegenwoordigheid van drie leden was daartoe noodzakelijk) en bleven in het Luxembourg opgesloten, waar MOREAU hen gevangen hield.

Intusschen zat NAPOLEON in de Tuileriën, bij de »commission des inspecteurs" »délégation permanente du pouvoir législatif, qui était entièrement gagnée" [1]). *(Grand Dictionnaire.)* Daar gaf hij orders, nam maatregelen — kortom »agissait en maître". Terwijl hij bezig was, kwam BOTTOT, de secretaris van BARRAS, binnen, om te zien wat er zoo al in de vergadering der commissie van toezigt voorviel. Naauwelijks had NAPOLEON hem bespeurd, of hij duwde hem driftig de volgende woorden toe, welke waarschijnlijk te voren waren klaar gemaakt en ontegenzeggelijk het *Directoire* golden:

»Qu'avez-vous fait de cette France que »*je* vous ai laissée si brillante? *Je* vous ai »laissé la paix, *j'ai* retrouvé la guerre; *je* »vous ai laissé des victoires, *j'ai* retrouvé »des revers; *je* vous ai laissé les millions »de l'Italie, et *j'ai* retrouvé partout *des*

[1]) De beide kamers waren — de *Anciens* op voorstel van SIEYÈS, en de *Cinq-cents* op dat van LUCIEN BONAPARTE — tot het besluit gekomen, om, wegens „dreigende gevaren", hunne volgende zitting niet te Parijs maar te St. Cloud te houden. Men had ze op deze wijze voorloopig onschadelijk gemaakt.

»*lois spoliatrices* et la misère. Qu'avez-vous »fait de cent mille François que *je* con»noissois tous, mes compagnons de gloire? »Ils sont morts. Cet état de choses ne »peut durer; *avant trois ans il nous mène»rait au despotisme;* mais nous voulons la »république, la république assisse sur les »bases de l'égalité, de la morale, de la li»berté civile et de la tolérance politique, etc".

BOTTOT was zoo onthutst over dezen aanval *à bout portant*, dat hij te vergeefs naar een antwoord zocht. Hij verliet de zaal, en teekende dadelijk alles op, wat hij had gehoord. Weldra las men het in alle dagbladen.

BOISTE zal het wel op dezelfde wijze hebben vernomen, denk ik, als ieder ander onder het publiek.

De phrase: »La nation anglaise, cette nation spoliatrice" heb ik niet kunnen vinden. Welligt is zij niet van NAPOLEON. Ziehier waarom ik dit geloof.

In de editie van BOISTES woordenboek, door NODIER uitgegeven, leest men bij het woord *Spoliateur* — f. — trice. (Nation —, Frédéric le Gr.) (loi —, Bonaparte). NODIER had geen reden, om de verandering op bevel van FOUCHÉ gemaakt te handhaven; de woorden moeten dus van FREDERIK *den grooten* zijn.

H. TIEDEMAN.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300, 335, 364; XVII. bl. 13, 72, 305.) Ziehier den volledigen titel van het door J. L. A. I. bedoelde werk van SALOMON CERTON.

» *Vers leipogrammes et autres oeuvres de Poésie* de S. C. S. D. R. (SALOMON CERTON Secrétaire du Roi.) Sedan, JEAN JANNON, 1620, pet. in-12.

BRUNET zegt van dit werk:

»Ces vers leipogrammes sont des sonnets »composés l'un sans A, un autre sans B, et »ainsi de suite dans trois séries d'alphabets; »ils ont le seul mérite de la difficulté vain»cue, mais les autres oeuvres qui les ac»compagnent donnent une idée avantageuse »de l'esprit de l'auteur."

H. TIEDEMAN.

Kämpfers beschrijving van Japan (vgl. X. bl. 231; XVII. bl. 272, 308). De jaartallen, gelijk mede de maanden en dagen, op het gouverneurgeneraalschap van CAMPHUIS betrekking hebbende en t. l. a. p. uit een oostind. jaarboekje medegedeeld, zijn volmaakt dezelfde als die in de levens der G. G. (dl. XX der *Hist. beschr. der Reizen*. Amsterdam 1765).

V. O.

Naamlijst (Alphabetische) van boeken enz. (vgl. XVII. bl. 329, 330.) De heer TIEDEMAN vergist zich bepaaldelijk. Niet de heer F. MULLER was, of heeft zich belast met de zamenstelling van den bedoelden catalogus. In de jongste algemeene vergadering der Vereeniging tot bevordering des boekhandels is besloten om van dat plan geheel af te zien en den last aan de commissie gegeven, van welke de heeren MULLER, NIJHOFF en GEBHARD leden waren, in te trekken.

De fransche bibliograaf Brunet. Een groot verlies voor de bibliographie! De uitstekende schrijver van het uitstekend handboek *Le manuel du Libraire et de l'amateur des livres* is te Parijs in den ouderdom van 88 jaren gestorven. Er worden onder de boekenvrienden stellig slechts weinigen gevonden, die zijn werk niet ten minsten éénmaal ter hand genomen en geraadpleegd hebben. Het *was* eenig; het *is* steeds onmisbaar. Zulke mannen als BRUNET behoeven geen standbeeld. Hunne werken zijn voldoende om hun een blijvend en dankbaar aandenken te verzekeren. De *Manuel du Libraire* is ook een monument, dat ons steeds den onvermoeiden bibliograaf zal herinneren, die het tot stand bragt.

Wij meenen den lezers van den *Navorscher* genoegen te doen, door hier de lijkreden terug te geven door den *Bibliophile Jacob* (PAUL LACROIX) op het graf van zijn vriend en meester op 16 november j.l. uitgesproken.

Messieurs.

»Nous devons tous, bibliographes et amis »des livres, rendre hommage à la mémoire »du savant et illustre auteur du *Manuel* »*du Libraire*, ce chef-d'oeuvre de la bibli»ographie française. Nous, qui, pendant »le cours de notre vie studieuse et litté»raire, avons eu sans cesse sous les yeux »l'admirable monument que JACQUES-CHAR»LES BRUNET a élevé avec tant de persé»verance, avec tant d'érudition, avec tant »de soin et d'exactitude, à la science biblio»graphique, nous aimons à proclamer ici, »sans crainte d'être démenti, que le *Manuel* »*du Libraire* est l'ouvrage le plus complet, »le plus curieux, le plus utile, qui ait été »rédigé en aucune langue sur l'art de con»naître les livres et surtout les livres ra»res et précieux.

»Ce n'est pas à la hâte et en peu de »temps, qu'on parvient à créer de tels ou»vrages, qui ne peuvent être que le résul»tat de recherches lentes, minutieuses et »comparées; il a fallu à JACQUES-CHARLES

» BRUNET soixante ans et davantage, pour » amener graduellement son ouvrage à une » perfection presque absolue. Il était bien » jeune en 1802, lorsqu'il ajoutait un vo- » lume de Supplément au *Dictionnaire biblio-* » *graphique* de CAILLEAU et de l'abbé DUCLOS, » dictionnaire qui avait vieilli, mais qui » pouvait encore rendre des services aux » bibliophiles et aux libraires. Ce supplé- » ment a été, pour ainsi dire, le germe du » *Manuel du Libraire*, et JACQUES-CHARLES » BRUNET, à peine âgé de vingt ans, affir- » mait ainsi sa vocation de bibliographe. » Huit ans plus tard, on vit paraître ce » *Manuel*, qui allait immédiatement faire » tomber dans l'oubli tous les ouvrages du » même genre les plus estimés et les plus » estimables, ceux d'OSMONT, de DESESSARS, » de FOURNIER, de CAILLEAU, car, tel est, » en général, le sort des livres de biblio- » graphie: le dernier venu efface et rem- » place tous ceux qui l'ont précédé et qui » ont aidé plus ou moins à sa formation.

» Tel n'a pas été le sort du *Manuel du* » *Libraire*.

» JACQUES-CHARLES BRUNET se remit à » l'oeuvre, au moment même où paraissait » son ouvrage honoré des suffrages et des » applaudissements de nos premiers biblio- » graphes, BARBIER, CHARDON DE LA RO- » CHETTE, ACHARD. etc. Une seconde édition » succédait bientôt à la première, épuisée » en quelques années, et cette seconde édi- » tion présentait déjà de nombreuses et im- » portantes améliorations. Elle fut surpassée » et bien modifiée encore dans une troisième » édition, qu'on pouvait croire définitive et » qui vit le jour en 1820.

» A dater de cette époque JACQUES-CHAR- » LES BRUNET fut considéré à juste titre, » non seulement en France, mais encore en » Europe, comme l'oracle de la bibliographie.

» Ses travaux de bibliophile n'étaient pour- » tant que des essais, qu'il jugeait lui-même » imparfaits et insuffisants. Son *Manuel du* » *Libraire*, quoique offrant déjà un guide » excellent et sûr pour la bibliographie usuelle, » n'était, à ses propres yeux, en quelque » sorte, que l'esquisse et le cadre du tableau » qu'il voulait exécuter. Il l'exécuta, ce ta- » bleau de la science bibliographique, il » l'exécuta dans l'espace de quelques années.

» Quand ses *Nouvelles Recherches biblio-* » *graphiques* furent publiées en 1834, il y » eut assentiment unanime dans le monde » savant pour reconnaître et déclarer que » JACQUES-CHARLES BRUNET était le premier » bibliographe de la France, puisque BAR- » BIER n'existait plus et que VAN PRAET ne » donnait plus signe de vie, depuis qu'on » l'avait enseveli dans les honneurs de l'a- » cadémie des Inscriptions et Belles-Lettres.

» Avant cette époque, JACQUES-CHARLES » BRUNET n'avait été réellement qu'un ha- » bile compilateur, le metteur en oeuvre » ingénieux de ces admirables catalogues » que la vieille librairie française ne s'est » pas lassée de produire pour les besoins » des ventes de livres, depuis le docte et » consciencieux GABRIEL MARTIN, jusqu'aux » libraires instruits et intelligents de notre » siècle, les DE BURE, les MERLIN, SILVESTRE, » CROZET, et tant d'autres véritables biblio- » graphes: dont quelques-uns sont encore » parmi nous.

» Les *Nouvelles Recherches bibliographiques* » de JACQUES-CHARLES BRUNET, furent le » point de départ d'une nouvelle édition du » *Manuel du Libraire*, qui devait devenir un » nouvel ouvrage, une bibliographie de- » scriptive et raisonnée, savante. et curieuse, » des anciens livres que le goût des ama- » teurs avait dès lors remis en vogue et » portés à des prix exorbitants. Ce fut donc » JACQUES-CHARLES BRUNET qui dirigea, qui » éclaira cette révolution bibliographique, » que la Librairie ancienne n'acceptait pas » sans résistance et que la formation des » bibliothèques consacra bientôt d'une ma- » nière éclatante On peut donne ire que c'est » JACQUES-CHARLES BRUNET, que c'est son » *Manuel du Libraire* qui a fait nos plus » belles bibliothèques d'amateurs, depuis cel- » les de PIXÉRECOURT et de LABÉDOYÈRE » jusqu'à celles de M. M. DOULLE et YÉ- » MÉNIZ.

» Le *Manuel du Libraire* reparut en 1844; » c'était alors un ouvrage absolument neuf; » l'auteur y avait refondu ses *Nouvelles re-* » *cherches bibliographiques;* il les avait com- » plétées et soigneusement perfectionnées. » CHARLES NODIER, qui n'eut pas le bonheur » de voir cette quatrième édition d'un ou- » vrage qu'il estimait particulièrement, di- » sait, peu de temps avant sa mort, en » parlant de l'auteur de ce bel ouvrage; » Voilà notre maître à tous; il n'a fait, il » ne fera qu'un livre, mais il y mettra sa » vie entière, et ce livre sera un chef-d'oeu- » vre". La prophétie de NODIER s'est réa- » lisée. A compter de la quatrième édition, » le *Manuel du Libraire* a été placé, avec » raison, et de l'aveu de tout le monde, à » la tête des meilleurs livres de bibliographie, » et son infatigable auteur, loin de se con- » tenter des éloges qu'il recueillait de tou- » tes parts, préparait déjà en silence une » édition nouvelle, un perfectionnement nou- » veau de son ouvrage, le couronnement de » sa vie laborieuse de bibliographe. Il lui » a fallu encore près de vingt ans pour ac- » complir cette tâche énorme, pour revoir, » pour vérifier, augmenter toutes les parties » de son travail, pour en faire un ensemble

»presque irréprochable; puis l'oeuvre achevée, il a eu la chance de rencontrer, sur »le chemin des livres, un bibliophile passionné, un bibliographe érudit, un célèbre »imprimeur; le HENRI ETIENNE de notre »temps, qui n'a pas hésité à entreprendre la »coûteuse publication de ce vaste répertoire »des connaissances bibliographiques. Grâce »à M. AMBROISE FIRMIN DIDOT, JACQUES-»CHARLES BRUNET a pu jouir pleinement »de son triomphe; il a pu, de sa main »tremblante signer le dernier bon à tirer »de la dernière feuille de son immortel »chef-d'oeuvre.

»Eh bien! Messieurs, croyez-vous que »notre vénérable bibliographe se flattait »d'avoir dit son dernier mot sur la science »des livres, sur cette science qu'il avait »acquise à force de veilles et de labeur »pendant 68 ans consécutifs? Nous étions, »nous, satisfaits, enchantés de son oeuvre; »nous n'en voulions pas même apercevoir »les légers défauts; lui, au contraire, ce »vieillard de 85 ans, infirme, impotent, paralytique, presque aveugle, il ne cessait »pas encore de s'attacher avec une ardeur »juvénile à la correction, à la révision de »cet ouvrage, qui est dans toutes les mains, »qui, chaque fois que nous y avons recours, »fait notre étonnement, notre admiration, »et qui, malgré quelques taches inévitables, »qu'il serait d'ailleurs bien aisé de faire »disparaître, semble destiné à vivre aussi »longtemps que la science, que l'amour »des livres.

»L'amour des livres, Messieurs, c'a été »toute l'existence de notre grand bibliographe JACQUES CHARLES BRUNET; c'est »l'amour des livres qui lui a conservé jusque dans un âge si avancé la plénitude »de ses facultés intellectuelles; c'est l'amour des livres qui lui faisait supporter »avec calme et patience les souffrances et »les infirmités de la vieillesse; c'est l'amour »des livres, qui l'a fait heureux jusqu'à »son dernier moment. Quel exemple! quel »touchant et consolant exemple! Ce vieux »bibliographe, au milieu de ces livres, de »ses beaux livres qu'il avait tant de fois »feuilletés, se trouvait sans cesse comme »au milieu d'une réunion d'amis, qui vivaient avec lui, qui s'entretenaient avec lui, »qui ne l'abandonnaient jamais, lorsque ses »contemporains les plus chers et les plus »illustres, BARBIER, NODIER, ARMAND BERTIN, PARISON, l'avaient abandonné depuis »longtemps pour se reposer dans la tombe, »où hélas! nous ne pouvons emporter nos »bien-aimés livres.

. . . .

. . . .

»Remercions la Providence qui, en accordant à JACQUES-CHARLES BRUNET 88 ans »d'existence, lui permit de parfaire son »oeuvre et de laisser à la postérité un »impérissable témoignage de son savoir et »de son amour des livres.

»Adieu, cher bibliophile! illustre bibliographe!"

(Overgenomen uit den »*Bibliophile Français*" van 15 november 1867.)

H. TIEDEMAN.

Beschrijving van Nederland door Duitschers. Wie kan mij iets mededeelen omtrent de volgende werken:

1°. *Vertraute Briefe während eines Durchflugs durch einen Theil der nördlichen Provinzen des Königreichs der Niederlande im Sommer des Jahres* 1817 *an einen Freund geschrieben* von ELEUTHEROPHILOS. Germania 1818. In drie deelen bevat dit werk ook bijzonderheden omtrent Nederland en omtrent vele nederlandsche familiën, die thans in groot aanzien zijn, doch eerst gedurende den franschen tijd zijn opgekomen.

2°. *Holland in den Jahren* 1831 u. 1832 von LUDOLF WIENBURG, Theol. Doct. Hamburg, HOFFMAN und Comp., 1833.

3°. *Amsterdam. — Deutschland schaue in dich, schaue um dich*, von BRIEGLEB. Leipzig, OTTO WIEGAND, 1867.

MAX.

Nieuwe „Books of References" voor de lezers van den Navorscher.

(Vijfde lijst.)

C. *Fransche taal.*

Biographie.

86. DU BOYS (A.), Fernando de Talavera, archevêque de Grenade de 1493 à 1507, poursuivi par l'Inquisition: Mémoire par M. A. DU BOYS. In-8°. Orleans.

87. MIRECOURT (E. DE), Histoire contemporaine (zie C 14, 58). Paris, FAURE, n°. 7, Odilon Barrot; n°. 8, Villemessant; n°. 9, Dumas père; n°. 10, Le bibliophile Jacob; n°. 11, Auber, Offenbach; n°. 12, Rosa Bonheur; n°. 13, Emile de Girardin; n°. 14, Mgr. Dupanloup; n°. 15, Rose Chéri; n°. 16, Thimothée Trim (Léo Lespès); n°. 17, Gerard de Nerval, Eugène Guinot; n°. 18, Gavarni; n°. 19, Théophile Gautier; n°. 20, Crémieux; n°. 21, Garibaldi; n°. 22, Sainte-Beuve; n°. 23, Paul de Kock; n°. 24, Jules Janin. (Ieder deeltje 50 centimes).

88. BAILLOU (Comte DE), Lord Walpole à la cour de France, 1723—30 d'après ses mémoires et sa correspondance. In-8°. Paris, DIDIER & Cie. (3 fr. 50 c.)

89. GIRY et GUÉRIN (P. et P. (l'abbé))

Les petits Bollandistes, vies des saints d'après les Bollandistes, Surius, Ribadenaira, le P. Géry, les hagiologies et les propres de chaque diocèse et les travaux hagiographiques les plus récents. 6e. éd. ent. revue, corr. et considérablement augm. T. 7, 8, 2 vol. In-8°. Paris, PALMÉ. (6 fr.) Deze nieuwe ed. zal 15 deelen tellen. Ieder deel kost 6 fr.

90. LESCURE (DE), La vraie Marie-Antoinette, étude historique, politique et morale; suivie du recueil, réuni pour la 1re fois, de toutes les lettres de la reine connues jusqu'à ce jour, dont plusieurs inédites, et de divers documents. 3e. éd. augm. d'une préface de l'auteur. In-8°. Paris, PLON. (5 fr.)

91. MAXIMILIEN, empereur du Mexique. Sa vie, sa mort, son procès, détails intimes et inédits, avec portrait. In-18°. Paris, LEBIGRE-DUQUESNE. (1 fr.)

92. LÉOUZON LE DUC (H.), Voltaire et la police, dossier recueilli à Saint-Pétersbourg, parmi les manuscrits français originaux enlevés à la Bastille en 1789; avec une introduction sur le nombre et l'importance des dits manuscrits, et un essai sur la bibliothèque de Voltaire. Paris, BRAY, (3 fr.) De fransche dagbladen roemen het werk als zeer merkwaardig.

93. LA BARRE-DUPARCQ (DE), Histoire de François II (1559—60). Paris, TANEVA.

94. BEAUFRAND (CH.) et DESCLOSIÈRES (G.), Biographie des grands inventeurs dans les sciences, les arts et l'industrie, 4e. éd. In-8°. Paris, DOUNAUD. (6 fr.) (In-18°., 3 fr 50 c)

95. *Correspondance* de Napoléon 1er enz. (zie C. 55). T. 22. In-4°. Paris. (20 fr.)

Geslacht- en wapenkunde.

96. LA CHENAYE-DESBOIS et BADIER, Dictionnaire de la noblesse, contenant les généalogies, l'histoire et la chronologie des familles nobles de la France, l'explication de leurs armes et l'état des grandes terres du royaume possédées à titre de principautés, duchés, marquisats, etc. On a joint à ce dictionnaire le tableau généalogique et historique des maisons souveraines de l'Europe et une notice des familles étrangères les plus anciennes, les plus nobles et les plus illustres: 3e. ed. entièrement refondue, réimpr. conformément au texte des auteurs et augmentée d'une table génerale de tous les noms de familles, de terres, de fiefs, d'alliances citées dans le cours de l'ouvrage ainsi que d'un armorial représentant les blasons de maisons dont les généalogies sont comprises dans cette édition. T. 10. In-4°. Paris, SCHLESINGER *frères*. Zal compleet zijn in 17 deelen en een *armorial* van hetzelfde formaat. Wordt uitgegeven in halve deelen à 10 fr. en 30 fr. voor het *armorial.*

97. RIVOIRE (G. DE) et DE LA BATIE, Armorial de Dauphiné, contenant les armoiries figurées de toutes les familles nobles et notables de cette province, accompagnées de notices généalogiques complétant les nobiliaires de Chorier et de Guy Allard, In-4°. Lyon, PERRIN.

98. *Dictionnaire* des familles qui ont fait modifier leurs noms par l'addition de la particule ou autrement, en vertu d'ordonnances ou de décrets; depuis 1803, jusqu'à 1867. In-8°. Paris, BACHELIN-DEFLORENNE. (3 fr.)

Aardrijks-, plaats- en reisbeschrijving.

99. MALTE-BRUN, Geographie universelle de Malte-Brun, entièrement refondue et mise au courant de la science; par TH. LAVALLÉE, professeur de géographie et de statistique à l'école militaire de Saint-Cyr. T. 6, 1re partie. Gr. In-8°. Paris, FURNE & Cie. (5 fr.) Met het 2de gedeelte van dit deel zal het werk kompleet zijn.

100. ASSIER (D.), Le Brésil contemporain. Races, moeurs, institutions, paysage; par ADOLPHE D'ASSIER. In-8°. Paris, DURAND et LAURIEL. (6 fr.)

101. IMBERT (PH.), Les Catacombes de Paris. Guide illustré de 20 pl. hors texte par PAUL PERREY. Gr. In-18. *Libr. internationale.* (2 fr.).

102. BÉRARD (VICTOR), Indicateur général de l'Algérie. Description géographique, historique, et statistique de toutes les localités comprises dans les trois provinces; par VICTOR BÉRARD, receveur de l'enregistrement, des domaines et du timbre, 3e éd. ent. refondue, accomp. de 4 cartes et de 3 plans p. M. O. MAC-CARTHY. In-18. Constantine et Paris, ARNOLET, CHALLAMEL ainé. (5 fr.)

103. *Paris-Guide;* par les principaux écrivains et artistes de la France, 1re partie. *La science, l'art.* — 2e partie. *La vie* 2 vol. In-18°. Parijs, *Libr. Internationale.* (20 fr.)

Het werk is geloof ik zóó bekend, dat eene nadere beschrijving er van hier in deze lijst wel overbodig mag worden genoemd. Ik moet zeggen dat het mij *au bout du compte* is tegengevallen. De tekst is wel is waar eenig in zijne soort, maar daarentegen zijn de gravures of onbeduidend of slecht: teekeningen van DORÉ, die ons waren toegezegd, komen er nergens in voor, en de kaart, die aan het eerste deel is toegevoegd laat èn wat duidelijkheid èn wat naauwkeurigheid aangaat, zeer veel tewenschen over. Voor het overige heeft de *Paris-Guide* geen grooten opgang gemaakt; wij zijn nog altoos aan de eerste editie. Men zie mijn artikel in de *Arnhemsche Courant* van 24 julij jl.

104. LESCURE (DE), Le Château de la Malmaison, histoire, description, catalogue des objets exposés sous les auspices de S. M. l'Impératrice; par M. DE LESCURE, sécrétaire de la commission d'organisation. In-18. Paris, PLON (3 fr.)

105. LESCURE (DE), Les Palais de Trianon, histoire, description, catalogue des objets exposés sous les auspices de S. M. l'Impératrice. In-18. Paris, PLON (3 fr.)

106. BOUÉ (Me. GERMAINE), Les Buttes-Chaumont, notice historique et descriptive. Paris, *chez tous les libraires* (50 centimes). — 5 edities in weinige weken.

107. FRICZ (J.) et LÉGER (J.) La Bohême historique, pittoresque et littéraire, sous la direction de M. M. JOSEPH FRICZ et LOUIS LÉGER, avec la collaboration de M. M. MASSIEU DE CLERVAL, PAUL DE SAINT-VICTOR etc. Illustré de 21 grav. d'après BARRICIUS, PINKAS, etc., d'un panorama phot. de la ville de Prague et d'une carte du royaume du Bohême. In-8. Paris, *Libr. Internationale* (10 fr.)

Geschiedenis der letterkunde.

108. PIERRON (A.), Histoire de la littérature grecque par ALEXIS PIERRON, prof. au Lycée Louis-le-Grand, 4e éd. In-18. Paris, HACHETTE (4 fr.)

109. GERUZEZ (E.), Histoire de la littérature française depuis ses origines jusqu'à la Révolution; par EUGÈNE GÉRUZEZ, prof. honoraire de la Faculté des lettres de Paris, 6e éd. 2 vol. In-18. Paris, DIDIER *& Cie.* (7 fr.)

110. FRÉRE (C.), Des livres de liturgie des églises d'Angleterre (Salisbury, York, Hereford) imprimés à Rouen dans les XVe et XVIe siècles. Etude suivie du catalogue de ces impressions, de MCCCCXCII à MDLVII, avec des notes bibliographiques par EDOUARD FRÈRE, président de l'académie des sciences, belles-lettres, et arts de Rouen. In-8°. Rouen, LE BRUMENT.

»Tiré à 120 exemplaires, tous sur papier grand raisin vergé."

111. CHAMFLEURY, Histoire de la caricature antique, 2e éd. très-augmentée. In-18. jésus. Paris, DENTU, (4 fr.)

112. JOLIET (CH.), Les Pseudonymes du jour, par CHARLES JOLIET. In-18. Paris, ACHILLE FAURE (3 fr.)

Een onmisbaar handboekje. Ik heb er werkelijk veel in gevonden dat mij onbekend was. Men koope het. JOLIET zal uwe verwachtingen niet te leur stellen.

GOIZET, Dictionnaire du théâtre. — Zie N°. 131.

Bibliographie.

113. DELECOURT (J.), Essai d'un dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes, publiés en Belgique au XIXe siècle et principalement depuis 1830, par J. DELECOURT. In-8. Bruxelles, OLIVIER (20 fr.)

114. LEDEBOER (A. A.), Notices bibliographiques des livres imprimés, avant 1525, conservés dans la bibliothèque publique de Deventer, Deventer, DE LANGE gr. 8°. (*f*3.75).

115. DELALAIN (J.), Recueil de documents officiels relatifs au régime de l'imprimerie; publié par J. DELALAIN, président au congrès des imprimeurs de France. In-8. Paris, NOBLET.

116. THEUX (X. DE), Bibliographie liégeoise, contenant: 1°. les livres imprimés à Liège depuis le XVIe siècle jusqu'à nos jours; 2°. les ouvrages publiés en Belgique et à l'étranger, concernant l'histoire de l'ancienne principauté de Liège et de la province actuelle du même nom par X. DE THEUX. Gr. In-8. Tome I. Bruxelles, OLIVIER (12 fr.)

Met het tweede deel wordt het werk compleet.

117. BERNARD (A.), Histoire de l'imprimerie du Louvre; par AUGUSTE BERNARD. In-8. Paris, HÉNAUX (8 fr.)

Zeer belangrijk. Men lette vooral op de chronologische lijst van uitgaven door de »Imprimerie Royale du Louvre" (1640—1792.)

118. PERIN (C.), Recherches bibliographiques sur le département de l'Aisne. Catalogue et table de livres, chartes, lettres-patentes, édits, arrêts, lois, biographies, notices et documents imprimés, concernant le département de l'Aisne; par C. PERIN, juge au tribunal civil, président de la société archéologique de Soissons, 2e partie. In-8°. Paris et Soissons, LAINÉ et HAVARD, CERVAUX (7 fr. 50 c.) — Het eerste gedeelte kwam in 1866 uit. De 2 d. te zamen 15 fr.

119. *Catalogue* de la biliothèque de M. N. YEMENIZ. Table des prix d'adjudication. In-8°. Paris, BACHELIN-DEFLORENNE (3 fr.)

Van dit werk is thans de tweede editie verschenen. Het bevat de prijzen, die de boeken van de beroemde verzameling Yemeniz op de verkooping hebben opgebragt.

120. LORENZ (O.), Catalogue général de la libraire française pendant 25 ans (1840—65) ou Dictionnaire bibliographique de tous les ouvrages publiés en France ou en Langue française à l'étranger, depuis 1840 jusqu'au 31 decembre 1865, rédigé par O. LORENZ, libraire-commissionnaire. I. vol. (A—C). In-8°. Paris, O. LORENZ (20 fr.).

In de voorreden van het eerste deel (4de afl.) zegt de schrijver:

»Le choix de l'époque de 1840 à 1865 »s'explique par l'absence de tout catalogue »complet depuis l'année 1840, le dernier

»qui ait été publié, la *Litterature française* »*contemporaine*, s'arrêtant pour la lettre A »en 1839. J'ai du, par conséquent, pren- »dre mon point de départ en 1840, si je »ne voulais pas laisser une lacune regret- »table dans les recueils bibliographiques. »Avec mon *Catalogue général* formant la »continuation de la *Littérature française con-* »*temporaine*, laquelle continuait, de son »côté, la *France littéraire* de QUÉRARD ([1]), »on possédera, par conséquent en trois »séries, un Dictionnaire complet de tous »les livres français publiés depuis 1700 »jusqu'à la fin de 1865, et il ne faudra »qu'un peu d'encouragement de la part de »mes confrères et du public pour en assu- »rer à l'avenir la continuation régulière »à des époques plus ou moins rapprochés."

Wat de heer LORENZ zegt van de »absence de tout catalogue complet depuis l'année 1840" is volkomen waar. Er bestaat geen bibliographisch woordenboek in het fransch, zoo als HEINSIUS en KAYSER in het Duitsch. De Franschen zijn gewoonlijk niet volhardend genoeg voor die soort van werken. Zij beginnen met ijver, maar het duurt niet lang of die ijver neemt af. Van daar de vele onafgewerkte catalogussen, die men op de parijsche boekenstalletjes rond ziet dwalen. In 1857 zette zich de *conservateur* der keizerlijke bibliotheek te Parijs, de heer CHÉRON aan het werk, om een »Catalogue général de la librairie française an XIXe siècle" tot stand te brengen. Deze lijst zoude titels bevatten van alle fransche boeken, die van 1 januarij 1800 tot 1 december 1856 het licht hebben gezien. Ieder deel werd als premie afgeleverd voor het abonnement van één jaar op den »Courier de la librairie." Drie deelen waren op deze wijze verschenen en het werk was gevorderd tot *Du*, toen plotseling de »Courier" ophield te verschijnen. Dat scheen tevens de doodsteek te zijn voor den kataloog van CHÉRON, die niet verder werd uitgegeven. Buitendien was de lijst gebrekkig; nergens stonden de prijzen der opgenomen werken aangegeven. De gekozen tijdruimte was klaarblijkelijk te groot; de arbeid was te kolossaal voor één individu. Deze verontschuldiging bestaat ten minsten voor den heer CHÉRON, maar geenzins voor den heer MORIN, die in 1860 een nieuwen boekendictionnaire begon, tot titel hebbende:

»La littérature moderne 1850—1860 ou Dictionnaire complet de tous les livres français depuis 1850 jusqu'en 1860,"

omdat het korte tijdvak van 10 jaren, eene buitengewone krachtsinspanning volstrekt niet eischt. Toch waren eerst weinige afleveringen verschenen, toen men eensklaps het doodberigt van het werk uit de dagbladen vernam. MORIN had den strijd opgegeven. Zal de lijst van LORENZ tot stand komen? Ik geloof het stellig; weet mijn lezer ook, *waarom?* Eenvoudig omdat LORENZ een Duitscher is. Duitschers zijn vasthoudend: LORENZ zal het ook zijn.

Gelijk ik vroeger op het boek van MORIN had ingeteekend, nam ik verleden jaar ook de eerste afleveringen van den kataloog van LORENZ. Ik wilde mij natuurlijk gaarne van de deugdelijkheid der lijst vergewissen, daarom zocht ik hier en daar naar fransche werken, die hier in het land zijn uitgekomen. Het artikel Alberdingk-Thijm was *all right*, maar weldra kwam ik tot de overtuiging, dat de titels van zeer veel andere boeken aan den kataloog ontbraken, zoo b. v., die van CLAVAREAUS vertalingen uit hollandsche dichters enz.

Onlangs te Parijs zijnde, begaf ik mij naar het bureau van den schrijver, om hem op die vertalingen opmerkzaam te maken. Hij ontving mij zeer vriendelijk en zeide mij, werkelijk alles aangewend te hebben, om zijn woordenboek zoo volledig mogelijk te maken, maar dat het hem niet mogelijk was, om iedere vergissing of ieder verzuim te ontgaan, dat hij bovendien zeer veel tegenstand en onverschilligheid, bij het zamenstellen zijner materialen had ontmoet, zoodat hij vast besloten had *geen vervolg op deze lijst te geven.* Hij zendt aan een ieder die fransche werken heeft doen verschijnen, eene lijst van die werken, met verzoek te willen verbeteren of bijvoegen, indien verbetering of bijvoeging noodig is. Velen hebben op deze aanvraag niet geantwoord, niettegenstaande LORENZ toch al de onkosten betaalde. Hij vroeg mij, wat ik hem ried, met betrekking tot de fransche werken, die in Holland verschenen zijn. Ik liet mij overhalen om hem te beloven, de titels van die werken te zullen sturen en heb dan ook eenige weken geleden aan mijne belofte gedeel-

---

[1]) *La France Littéraire*, ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France, ainsi que des littérateurs étrangers qui ont écrit en français, plus particulièrement pendant les 18e et 19e siècles par J. M. QRÉRARD, 10 vol. In-8°. Paris, DIDOT (120 fr.)

Dit werk, waarvan het eerste deel in 1827 en het laatste in 1842 verscheen, werd opgevolgd door *La Littérature française* contemporaine, continuation de la France littéraire, par M. QUÈRARD. Paris, DAGUIN et DELAROQUE aîné (1840—57) 6 vol. ou 12 part. In-8°. (96 fr.)

Het eerste deel van dit werk (A—Bl.) dat in 1842 werd uitgegeven, als ook het eerste gedeelte van het tweede deel (Bl.—Bo.) heeft QUÊRARD nog geredigeerd. De overige deelen hebben de heeren CHARLES LOUANDRE, FÉLIX BOURQUELOT en ALFRED MAURY zamengesteld en uitgegeven.

telijk voldaan, doordien ik de letters D. E. F. en G. naar Parijs opzond. Ik vlei mij, dat in het vervolg de uitlatingen, voor zoo ver Holland daarbij betrokken is, schaarscher zullen worden of welligt ook geheel zullen verdwijnen. Ik wil ten minsten mijn best doen, om tot dat resultaat te geraken.

De »Catalogue Général" verschijnt in 16 afleveringen in 8., à 5 francs per afl. Deel II zal, naar mij de heer LORENZ verzekert, in maart 1868 en het geheele werk in den loop van 1869 gereed zijn.

121. REINWALD (C.), Catalogue annuel de la libraire française publié par C. REINWALD, libraire-éditeur. In-8. Paris, REINWALD. (8 fr.)

Deze uitmuntende catalogus is dit jaar al bijzonder laat verschenen. Men spreekt van een geschil dat tusschen O. LORENZ en REINWALD zou gerezen zijn, en dat de uitgave zou hebben vertraagd. Men weet, dat LORENZ vroeger bij REINWALD diende, en dat *hij* het grootste gedeelte van den *Catalogue annuel* schreef en nog schrijft. Ik geloof niet aan een geschil, omdat LORENZ toen ik bij hem was (vergelijk hier boven C 110) zich in zeer vriendschappelijke bewoordingen over zijn vroegeren meester uitliet; ik geloof eerder, dat LORENZ met zijn »woordenboek" druk bezig zijnde, den kataloog welligt een weinig heeft verwaarloosd. De lijst van dagbladen en tijdschriften ontbreekt dit jaar (zie jaargang 1865).

122. LA BORDE (Marquis de), Les archives de la France, leurs vicissitudes pendant la révolution, leur régénération sous l'empire, par le marquis DE LA BORDE, directeur général des archives de l'empire. In-18. Paris, RENOUARD. (3 fr.)

Kunstgeschiedenis.

123. EYCK VAN ZUYLICHEM (T. N. M.), Notices sur quelques églises romanes à Maestricht, Liège, Ruremonde et Neuss. Utrecht, KEMINK *& Fils.* (*f* 0,80).

124. DARCEL (A.), Musée du moyen age et de la renaissance. Série D. Notice des émaux et de l'orfévrerie; par ALFRED DARCEL, attaché à la conservation du musée des souverains. In-12. Paris, MOURGUES *frères.* (3 fr.)

125. MICHIELS (A.), Histoire de la peinture flamande depuis ses débuts jusqu'en 1864, par ALFRED MICHIELS. In-8°. Tome 3 et 4. Bruxelles et Paris, A LACROIX & Cie. (5 fr. p. d.)

126. BOURASSE (l'abbé J. J.), Les plus belles églises du monde, notices historiques et archéologiques sur les temples les plus célèbres de la Chrétienté. Illustrations d'après KARL GIRARDET, 3e. éd. In-8°. Tours, MARNE *et fils.*

127. POUGEN (A.), De la littérature musicale en France. In-8°. Paris, LIEPMANNSOHN et DUFOUR. (1 fr.)

Uittreksel uit de *Revue Contemporaine* van 15 mei 1867.

128. DU CAMP (MAXIME), Les Beaux-arts à l'exposition universelle et aux salons de 1863, 1864, 1865, 1866 et 1867. In-18. Paris, RENOUARD. (3 fr. 50 c.)

129. CROZET (F.), Revue de la musique dramatique en France, contenant un essai abrégé de l'histoire de l'opéra, des notices, par ordre alphabétique de tous les opéras ou opéra-comiques qui ont été représentés en France sur nos divers théâtres lyriques, y compris le théâtre italien, et enfin des notices, ausi par ordre alphabétique des compositeurs dont les oeuvres ont été représentées en France, ou la liste de tous leurs ouvrages: par F. CROZET, ancien avocat. In-8°. Grenoble, PRUDHOMME. (7 fr. 50 c.)

WESTRHEENE, Paulus Potter. — Zie n°. 83.

Dictionnaire du théâtre (door GOIZET). — Zie n°. 131.

Encyclopediën, verzamelingen, jaarboeken enz.

130. SCHELER (A.), Annuaire statistique et historique Belge, par A. SCHELER, bibliothécaire du roi des Belges, 14e. année, 1867. In-12. Bruxelles, MUQUARDT. (4 fr.)

131. GOIZET (J.) et BURTAL (A.), Dictionnaire universel du théâtre en France et du théâtre francais à l'étranger, alphabétique, biographique et bibliographique, depuis l'origine du théâtre, jusqu'à nos jours. Avec biographies de tous auteurs et des principaux artistes de toutes les époques, 2e. partie. Biographies 1re livr. Grand in-8, Paris, *tous les libraires.*

Verschijnt bij afl. op den 1^en^ en den 15^en^ van iedere maand. Voor inteekenaren kost het werk (dat ten minsten 200 afl. zal beslaan) 80 fr., voor niet-inteekenaren 50 centimes de afl.

Mengelingen.

132. RICHEBOURG (E.), Histoire des chiens célèbres enz. (Zie C. 50.) Gr. in-8. Paris, VANNIER.

Dit werk is nu compleet en kost 5 fr.

133. CANEL (A.), Recherches sur les jeux d'esprit, les singularités et les bizarreries littéraires principalement en France par A. CANEL, membre de la Société des bibliophiles normands. 2 vol. In-8. Evreux, HUET.

134. SAINT-ALBIN (ALEX. DE), Les Francs-Maçons et les Sociétés secrètes. 2e éd. revue, considérablement augmentée et sui-

vie des actes apostoliques des souverains pontifes Clément XII, Benoît XIV, Pie VII, Léon XII et Pie IX. In-8. Paris, WATTELIER. (7 fr.)

135. CHEVRIER (A.), Expositions au Champ de Mars: 1798 et 1867; soixantedix, ans de progrès. Documents officiels et authentiques sur la première exposition française industrielle, agricole et commerciale. In-8. Chartres, l'auteur. (1 fr.)

136. *Etudes* sur l'Exposition de 1867, ou les archives de l'industrie du XIX siecle, aperçu général, encyclopédique, méthodique et raisonné de l'état actuel des arts, des sciences, de l'industrie et de l'agriculture chez toutes les nations, recueil de travaux techniques, théoriques, pratiques et historiques; par M. M. les rédacteurs des *Annales du génie civil*, avec la collaboration de savants, d'ingénieurs et de professeurs français et étrangers EUGÈNE LACROIX, directeur de la publication. 1r Fascicule 15 Mai 1867. In-8. Avec 6 pl. Paris, E. LACROIX. (4 fr.)

Wordt in 20 afl. uitgegeven. Voor inteekenaren bedraagt de prijs voor het geheele werk 50 frs.

137. VERVYNCK et DUBOIS, Histoire des expositions industrielles (depuis 1798 jusqu'à nos jours); suivie de l'histoire abrégée de l'industrie, branche par branche, par D. VERVYNCK et E. DUBOIS. In-18. Paris, GROLLIER.

138. *Liste* des récompenses décernées par le jury international. *Exposition Universelle de* 1867. In-8. Paris, DENTU. (4 fr.)

139. FAUCHEUR (T.), Le Champ de Mars depuis son origine jusqu'à l'Exposition universelle de 1867. In-18. Paris, DENTU. (50 cent.) — Zeer interessant.

140. MESNARD (JULES), Les Merveilles de l'Exposition universelle de 1867. 1re livraison. Gr. In-4. *Librairie internationale à Paris.* (60 c.)

Zal in 50 afleveringen = twee deelen compleet zijn.

141. *Catalogue* officiel des exposants récompensés par le Jury international. Exposition universelle de 1867. Paris, DENTU. In-8°. (4 fr.)

D. *Engelsche Taal.*

Godgeleerdheid en philosophie.

58. GRAVES (K.), A Biography of Satan. (Zie D. 38.) Hiervan is een tweede editie verschenen tegen denzelfden prijs.

59. MILMAN (DEAN), History of Latin Christianity; including that of the Popes to the Pontificate of Nicolas V. 9 vols. 4 ed. Vol. I.-II.-III. London, MURRAY. (Elk dl. 6 sh.)

60. TAYLOR (WILLIAM), Seven Years street preaching in San Francisco, California, embracing Incidents, Triumphant Death scenes, a. c. Edit. by W. P. STRICKLAND. Post 8vo. London, JOBSON.

61. LEWES (GEORGE HENRY), History of philosophy, from Thales to Comte. 3rd ed. 2 vols. 8vo. London, LONGMANS. (16 sh.)

LEGGE (TH.), Life and teachings of Confucius. — Zie n°. 80.

Regtsgeleerdheid.

Records of White-cross-street-Prison. — Zie n°. 91.

Genees- en Heelkunde.

62. *Pharmacopoeia* of the U. S. of America. 4th Decennial revision, ev. 8vo. London, TRÜBNER. (6 sh.)

Werktuigkunde en bedrijfleer.

63. DAVIS (A.), Treatise on Harness, Saddles, and Bridles: their history and manufacture from the earliest times down to the present period. London, *Author.* (2 sh.)

Geschiedenis in het algemeen.

64. *Chron. and Mem. of Great Britain* and Ireland. The Chronicle of the reigns of Henry II and Richard I 1169—1192. Edit by W. STUBS. Vol I & II. Roy.-8vo. London, LONGMANS. (Ieder deel 10 sh.)

65. *Chron. and Mem.* etc. Chronica monasterii de Melsa. Edit. by E. A. BOND. Vol. 2. Impl.-8vo. *Ibid.* (10 sh.)

66. *Chron. and Mem.* etc. Geraldi Cambrensis Opera. Edit. by J. F. DIMOCK. Vol. 5. Impl.-8vo. *Ibid.* (10 sh.)

67. FITZPATRICK (W. J.), Ireland before the Union; with revelations from the unpublished diary of Lord Clonmel, Chief Justice of the King's Bench, 1774—1778. A sequel to the Sharn Squire and the Informers of 1798. Post-8vo. Dublin and Londen, KELLY & HOTTEN. (2 sh. 6 d.)

68. TOWNSEND (GEORGE H.), Manual of dates; a Dictionary of Reference to the most important Events in the history of mankind to be found in authentic records. 2nd. ed. revised and enlarged. br. 8vo. London, WARNE. (16 sh.)

69. VIZETELLY (H. X.), Story of the Diamond Necklace, told in detail for the first time, chiefly by the aid of original letters, official and other Documents, and Contemporary Memoirs recently made public; and comprising a sketch of the life of the Countess de la Motte &c. &c. 2 vol. 2nd ed. revised Post 8vo. London, TINSLEY. (25 sh.)

Bevat een gedetailleerd verhaal van den »Collier de la Reine" — *Humbug.*

70. HOZIER (H. M.), The seven weeks' war. Its antecedents and its incidents with Maps. 2 vols. MACMILLAN in London. (28 sh.) Verzameling van de brieven, die de schrijver gedurende den oorlog van 1866 uit Duitschland aan de *Times* rigtte.

71. *Calendar of state papers.* (Zie D 41). Calendar of the Carew M. SS. Edit. by S. S. BREWER and W. BULLEN. Imp. 8vo. LONGMANS in London.

72. FROUDE (JAMES), Short studies on great subjects. 2nd ed. 8vo. London, LONGMANS. (12 sh.)

73. *Chronicles* of the Picts and Scots and other early Memorials of Scottish History. Ed. by W. F. SKENE. 8vo. London, BLACK (10 sh.)

74. DRAPER (J. W.), History of the American civil war. Vol. I, 8vo. New-York. (16 sh)

75. WYATT (W. J. Capt.), Political and Military Review of the Austro-Italian war of 1866, with an account of the Garibaldian Expedition to the Tyrol; a review of the Future Policy of Italy, and her present Financial difficulties. With portr. 8vo. London, STANFORD. (6 sh.)

Biographie.

76. HAMST (OLPHAR), Martyr to Bibliography: a Notice of the Life and Works of Joseph Marie Quérard, bibliographer. 8vo. London, SMITH. (3 sh. 6 d.)
Zeer belangrijke bijdrage tot de kennis van de bibliographie in Frankrijk.

77. MAZZINI (JOSEPH), Life and writings. Vol. 4, Critical and literary. Post 8vo. London, SMITH & ELDER. (9 sh.)

78. ABDEL-KADER. Ex Sultan of the Arabs of Algeria (Life of) written from his own dictation, and compiled from other authentic sources. By Colonel CHURSHILL. Post 8vo. London, CHARMAN & HALL. (9 sh.)

79. ALBERT, The early years of His Royal Highness the Prince Consort. Compiled under the direction of her Majesty the Queen, by Lieut. Gen. the Hon. C. GREY. With portr. 8vo. SMITH & ELDER. (16 sh.)
Dit werk heeft, zoo als men denken kan, een ontzagwekkenden opgang gemaakt. Den dag van de uitgave werd het huis van S. & E. in den waren zin des woords belegerd. Honderden exemplaren werden in weinige oogenblikken verkocht. Er heerschte een soort van *South sea Bubble* agitatie in het klein. Er waren Engelschen, die zoo opgewonden waren, dat zij het werk (dat 16 sh. kost) voor 5 en 6 ponden sterling opkochten, om het misschien eenige oogenblikken later voor 10 ponden sterling aan een ander over te doen. Het spreekt van zelf, dat de voorraad, hoe groot ook, spoedig was uitverkocht. De tweede editie ligt ter perse, maar reeds zijn de inteekeningslijsten met duizenden handteekeningen overdekt, zoodat een derde en vierde oplaag noodig zullen zijn, om de gretigheid van het publiek tot bedaren te brengen. Dit is niet het complete werk, maar slechts de eerste serie er van.

80. LEGGE (PH.), Life and teaching of Confucius. With explanatory notes. Post 8vo London, TRÜBNER. (10 sh. 6 d.)

81. MAYNARD (W.), The Enterprising Impresario. Post 8vo. London, BRADBURY. (14 sh.)

82. *Portraits* of men of eminence. Vol 6. Im 4to. London, BENNETT. (21 sh.)

Geslacht- en wapenkunde.

83. RENON (H.), Monograms and ciphers. A complete Collection. 4to. Edinburgh and London, JACK, SIMPKIN. (2 guineas).

Aardrijks-, plaats- en reisbeschrijving.

84. SHAW (JAMES), Twelve years in America, being observations on the Country, the people, Institutions, &c. Post 8vo. Dublin and London, HERBERT HAMILTON. (5 sh.)

85. BOWDEN (JOHN), Norway: its People, products, and institutions. Post 8vo. London, CHAPMAN & HALL. (7/6).

86. BOOTH (MARY L.), History of the City of New York. Illustr. 2 vols, sm. 4°. New York. (30 sh.)

Geschiedenis der letterkunde.

87. *Collection* of 79 Black-letter Ballads and Broadsides, printed in the reign of Queen Elisabeth, 1559—97, acompanied by an introduction and illustrative notes. Post 8vo. London, LILLY. (12 sh.)

Taalkunde.

88. WEDGWOOD (HENSLEIGH M. A.) Dictionary of English Etymology. 9 vols. 8vo. London, TRÜBNER. (44 sh.)

Encyclopediën, Verzamelingen, Jaarboeken.

89. *English Cyclopaedia* (The), Re-issue. Natural History. Vol. 3. 4to. London, BRADBURY. (10/6.) — Dit werk wordt thans op nieuw uitgegeven. Zoo als men weet, bestaat het uit vier geheel op zich zelf staande deelen als 1. Arts and Sciences. 2. Biography. 3. Geography. 4. Natural History. Als de uitgaaf afgeloopen is, zal er van de hand des heeren C. KNIGHT, den oorspronkelijken zamensteller dezer beroemde encyclopedie, een supplement verschijnen.

90. *Notes and Queries.* Third Series. Vol. 11. Jan.—June 1867. Tcap 4to. London, SMITH. (10 sh. 6 d.)

Nos intimes daar aan gene zijde van het kanaal gaan steeds voort met ...... eene uitstekende gezondheid te genieten. Aan de stevige afleveringen die ons geregeld iedere week geworden, herkent men dadelijk die ijzersterke, echt engelsche welvaart. Hoe akelig, steekt bij dezen voorspoed de bleeke, zwakke, zelfs teringachtige *Intermédiaire* af, die zich bepaald op weg naar het graf bevindt. Misschien is de lijkkist reeds besteld, en de doodtijding geschreven. Iederen dag vrees ik, te zullen lezen: *Heden* overleed onze innig geliefde *Intermédiaire* in den ouderdom van ruim 3 jaren, diep betreurd door allen, enz." Weet gij waarom, waarde lezer? Ik heb hier voor mij liggen het nommer van 25 mei jl. Aangezien de nommers van 15 junij, 1 en 15 julij, 1 en 15 augustus en 1 september ontbreken (zegge 6 nommers) zoo is mijne vrees zoo onnatuurlijk niet, *n'est-ce pas?*

Mengelingen.

91. *Records of White cross Street Prison:* comprising biographical shetches of celebrated criminals; as well as many curious and graphic delineations of Swindles and Swindlers, laughable Episodes etc. By an eye-witness. 8vo. London, H. VICKERS. (2 sh.)

92. BROWN (J.), Epitaphs and Monumental Inscriptions in Greyfriars Churchyard, Edinburgh. Cr. 8vo. London, HAMILTON. (7/6.)

E. *Spaansche Taal.*

Geschiedenis der letterkunde.

7. *Poetas sevillanos* de los siglos XVI y XVII Herrera, Rioja, Jauregui, Pacheco, Salinas, etc. In-12°. Paris, DRAMARD-BAUDRY. (3 fr. 75 c.)

Behoort tot de »Bibliotheca popular y economica de autores españoles".

F. *Italiaansche Taal.*

Regtsgeleerdheid.

7. *Processo* del conte Carlo Pellion di Persano, ammiraglio della flotta ittaliano, giudicato dal Senato eretto in Alta Corte di Giustizia. 1 vol. In-16°. Milano, BRIGOLA. (L. 1.)

Geschiedenis in het algemeen.

8. *Campagna* (La) del 1866 in Italia. 1 vol. In-8°. pag. 280 con 1 carta del teatre della guerra e 4 piani topografici. Tonno-Firenze, CASSONE. (L. 3.50.)

9. LA LUMIA (ISIDORE), Storia della Sicilia sotto Guglielmo II el Buono. (secolo XII.) 1 vol. In-18°. Firenze. (L. 4.00.)

10. GEMELLI (CARLO), Storia della Siciliana rivoluzione del 1848—9. Vol. I. In-8°. Bologna, LEGNANI. (L. 5.)

Biographie.

Processo del conte Persano. — Zie n°. 7.

Aardrijks-, Plaats- en Reisbeschrijving.

11. *Comune (Il)*, di Venezia negli ultimi otto mesi della dominazione Austriaca; relazione e documenti (per cura di M. A. GASPARI, GRIMANI, VISINONI.) In-8°. gr. Venezia, *tip. del Commercio.*

Geschiedenis der Letterkunde.

12. MORTILARO. Leggende storiche siciliane dal XIII al XIX secolo, raccontate da VINCENZO MORTILARO marchese di Villarena. 2a ediz. in-16°. Palermo, PENSANTE. (L. 2.50.)

Taalkunde.

13. MANUZZI (GIUS.), Vocabolario della lingua Italiana, compilato dagli academici della Crusca ed ora nuovamente corretto ed accresciuto 2a ed. riveduta ed ampliata, 4 vol. *Firenze*, 4°.

Het beroemde woordenboek van de »Crusca" vermeerderd en verbeterd.

Encyclopediën, verzamelingen, jaarboeken.

14. *Memorie* della società Italiana delle scienze, serie II, Tome II. In-4°. Modena, SOLIANI. (L. 14.00.)

G. *Oude Talen.*

Godgeleerdheid en philosophie.

4. *Appendix* codicum celeberrimorum Sinaitici, Vaticani, Alexandrini. Cum imitatione ipsorum antiqua manuscriptorum nunc primum edidit AENOTHEUS TISCHENDORF. Lips. GIESECKE u. DEVRIENT. Folio (18 R.)

H. TIEDEMAN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Nederlandsche toonkunstenaars. Gerrit Bolhamer. Er is reeds vroeger in den *Navorscher* naar nederlandsche toonkunstenaars gevraagd en het is gebleken, dat er niet vele uit vroegeren tijd bekend zijn en dat men van de meesten, den beroemden SWELING en enkele anderen uitgezonderd, niet veel meer dan den naam kent. In de opdragt aan het einde van TENGNAGELS *Leven van Constance en Spaensche Heidin*, wordt GERRIT BOLHAMER genoemd, als een uitstekend musicus die de muzijk gecomponeerd heeft van het lied, dat achter het blijspel met de noten is afgedrukt. Wie kan mij iets aaugaande dezen BOLHAMER mededeelen?

M. M.

TAALKUNDE.

Hugenoten (vgl. XVI. bl. 376; XVII. bl. 313). Het volgende artikel, getrokken uit HENRI MARTIN, *Histoire de France*, (tome IX. bl. 28) bevat, naar mijn inzien, de juiste etymologie van het woord *Hugenoot*.

»Le nom de *Huguenots*, anquel on a at»tribué des origines si diverses et si bizar»res, n'est que le mot allemand *eidgenossen* »(alliés, confédérés) francisé. On nomma »*eignots* les réformés genevois lorsqu'ils se »furent alliés à une partie des suisses al»lemands, pour s'affranchir du duc de Savoie. »Ce nom passa en France, mais assez obs»curément, jusqu'à ce que le peuple de »Tours en eût fait la fortune par une cir»constance assez singulière. On s'imaginait »qu'il revenait, la nuit, dans les rues de Tours, »un lutin, un esprit malfaisant, appelé le »*roi Hugon*, qui effrayait ou maltraitait les »passants attardés. Probablement quelques »Tourangeaux entendirent parler des *eignots*, »sans savoir le sens de ce mot étranger: »ils en firent le nom de *huguenots* et pré»tendirent que les *huguenots* étaient les gens »du roi HUGON, parcequ'ils rôdaient dans »l'ombre comme lui et tenaient leurs *sabbats* »la nuit. Les catholiques firent de ce nom »une injure: les protestants en firent un »titre de gloire et voulurent que *huguenots* »signifiât défenseurs de la race de HUGUES »CAPET contre les Lorrains."

De anecdote van den koning HUGON heeft natuurlijk weinig waarde, zoolang ons niet bewezen wordt, dat zij historisch is. De overgang van het woord *eidgenosen* in *eignots*, en later in *Heignots* of *Hugnots* is daarentegen zeer waarschijnlijk.

H. TIEDEMAN.

Maljenier (vgl. XVII. bl. 313). Ook op Schouwen wordt het woord in die beteekenis gebruikt. Het zal wel zijn: verkooper van maliën, vanwaar het w. maliënkolder. Misschien was vroeger de ijzerkoopers-affaire min uitgebreid en had men afzonderlijke maliënwinkels, die er later meer bij gingen doen; misschien heet de winkelier aldus naar een gedeelte zijner waar, gelijk met vele andere winkelneringen het geval is.

V. O.

Maljenier zal zijn van het fransche *maille, cotte de maille*, iemand die weleer de oudfrankische harnassen, uit maliën aan een gevlochten, zamenstelde, wat zeker een proefwerk voor een' smid of een' werkman in ijzer kon geacht worden.

B.

Bankroet (vgl. XVII. bl. 314). Het woord *bankroet* is eene verbastering van het italiaansche *banco rotto*, dat is, gebroken bank. Met deze uitdrukking wordt te kennen gegeven, dat de houders eener geldbank ophielden te betalen. Van daar het nog gebruikelijke *bankbreuk*. Het woord *bank* of *banco* wijst op den tafel of de bank, waarop het geld werd uitbetaald. Het is ten gevolge van dezen oorsprong des woords, dat men eigenlijk schrijven moest *bankeroet*.

E. A. P.

Bankroet. *Bankroet* is de hollandsche vorm van het fransche woord *banqueroute*, afgeleid uit het italiaansch *banco*, bank en *rotto* gebroken (het latijnsche *ruptus*). Vroeger bestond namelijk het gebruik, de *bank* of het *bureau* van den bankroetier te breken.

J. TIEDEMAN.

Champ de Mars (vgl. XVII. bl. 314). Ik voor mij, zou *Champ de Mars* altoos onvertaald bezigen. Dat vertolken der namen van gebouwen, straten en pleinen in groote steden is zeer af te keuren.

Hyde-Park-Corner en Lincoln's-Inn-Fields verstaat ieder die te Londen geweest is, Hydeparkhoek en Lincoln's-Collegie-velden zou den meesten raadselachtig voorkomen. Daarom verdient ook, naar mijn inzien, het voorbeeld van den heer NIEUWENHUIS geene navolging, die in zijne vertaling van den *Max Havelaar* (zie november-aflevering der *Revue Moderne*) voortdurend spreekt van een *Canal des Lauriers* te Amsterdam.

Indien NÎL ADMIRARI echter volstrekt vertolken wil, wat naar mij voorkomt, niet te vertolken is: dan zou hij moeten zeggen *Marsveld* en niet *Maartveld*. Bekend is toch, dat de Romeinen MARS buitengemeen vereerden, omdat zij hem voor den vader van ROMULUS en REMUS hielden. Te Rome bestond er een bijzonder plein, dat hem gewijd was, namelijk: het *Marsveld (Campus Martius)*. Op dit veld hield de romeinsche jongelingschap krijgs- en ligchaamsoefeningen. De Franschen hebben daarop den naam van *Campus Martius* gegeven aan het plein, waarop hunne troepen zich gewoonlijk oefenen.

H. TIEDEMAN.

Babi, baviaan (vgl. XVII. bl. 314). Zeer te betreuren is het, dat de heer DOZY in zijne *Oosterlingen* het woord *baviaan* niet heeft behandeld. Zijne afkomst is buitengemeen belangrijk. Wel is waar heeft men ons nog niet bewezen, dat het woord een Oosterling moet genoemd worden; de heer DOZY evenwel, met zijne ontzaggelijke taalkennis, behoort welligt tot de weinigen, die de onzekerheid omtrent den oorsprong van *baviaan*, *paviaan* kunnen doen ophouden. *Baviaan* zou oostersch kunnen zijn (ook zonder de onhoudbare afleiding van den heer ENGELBRECHT (van *babi*, varken); indien namelijk n°. 2 onzer etymologiën (zie hierna) de juiste is.

Baviaan kan op twee verschillende wijzen zijn ontstaan.

1°. Kan het overgenomen zijn uit het Fransch, *babouin*. Dit woord heeft drie beteekenissen:

a. »Espèce de gros singe" (grondbeteekenis).

b. »Enfant étourdi, folâtre, tapageur."

c. »Personne difforme et de petite taille."

De etymologie van *babouin* is niet ver te zoeken. *Babouines* of *babines* zijn in het Fransch »*lèvres pendantes de certains animaux.*" Een bepaald dier, met »hangende lippen" van bijzondere grootte, kan men zeer goed *babouin* hebben gedoopt [1]).

De afkomst van *babouines* of *babines* is onzeker. De meeste fransche taalkundigen geven op: het latijn *labina* verkleinwoord van *labia*, lippen.

2°. Kan *baviaan* zijn afgeleid van het engelsche *baboon*, dat slechts in ééne beteekenis wordt gebezigd, in die namelijk van »*a monkey of the largest species.*"

Hier komen wij langs omwegen op oostersch gebied. WEBSTER beweert, dat *baboon* oorspronkelijk hetzelfde woord is als *babe*, en dat men den aap van de grootste soort alleen dus doopte, omdat hij in zijn wezen zooveel van een kind, van een *babe* of *baby* [2]) had.

Babe behoort, volgens den beroemden amerikaanschen taalvorscher, ten eenenmale tot de termen, die wij onmiddellijk aan de oostersche hebben ontleend.

Babe (in het IJslandsch ook *babe)*, dat wel hetzelfde woord zal zijn als het fransche *bambin*, het duitsch *bube*, en het italiaansche *bambino*, *bambolo*, meent hij terug te vinden in het Latijn: *pupus* — »*a word of endearment*" — *pupa*, een klein meisje, *pupillus*, *pupilla* enz.; het grieksche *babai;* het syrische *babia*, het phenicische *babion* en het arabisch *babah*, een kind, een zuigeling; ook in het arabische *babos* of *baboson*, het jong van den mensch of van 't dier, in het syrisch *babosa*, een kind en zelfs in het algemeen bij de Indianen van Noordamerika gebruikelijke *pappoos*, kind.

H. TIEDEMAN.

---

1) BESCHERELLE *(Grand Dictionnaire National)* leidt *babouin* van het bretonsche *babous* af, dat ook *aap*, *baviaan* beteekent. Zou echter *babous* niet even goed van *babouin* kunnen afstammen?

2) Hier wordt de etymologie van den heer ENGELBRECHT door WEBSTER bevestigd. *Baviaan* komt van *baboon*, en *baboon* van *baby* (babi). Jammer maar dat *babi*, varken, in *baby*, kind, is overgegaan. Deze onbegrijpelijke verbastering der beteekenis van 't woord, bederft — juist omdat zij onbegrijpelijk is — alles.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Kwartierstaten gevraagd. Zijn er ook onder de lezers van den *Navorscher* eenige liefhebbers van genealogische onderzoekingen, die mij met de opgaaf van de navolgende kwartierstaten behulpzaam zouden kunnen zijn; te weten:

Van DANIEL VAN HALTEREN, schepen der stad Leiden, 4 october 1752, en van zijne vrouw ELIZABETH VAN HOOGMADE, dochter van BALTHASAR en JOHANNA COONE;

van CORNELIA POOT, overl. te Leiden, 30 aug. 1797, huisvrouw van HENDRIK BALTHASAR VAN HALTEREN;

van DIRK VAN HEMERT, geh. met CATHARINA BROEKHUYSEN, wiens dochter ANNA ANTONIA, geb. 6 jan. 1689, overl. 5 mei 1762, gehuwd is 14 mei 1708 met ABRAHAM VAN BLEYSWYK, veertigraad van Delft;

van ADRIAAN VAN SCHUYLENBURG, geb. 3 maart 1614, overl. 19 febr. 1692, en van zijne vrouw ANNA BAILLE, geb. 24 oct. 1615, overl. 8 dec. 1689, wier zoon, mr. DIONYS ADRIAAN VAN SCHUYLENBURG burgemeester van Gorcum was;

van HENDRIK PRAEM, burgemeester van Gorcum en van zijne vrouw JEANETTE DOLEGIUS;

van CORNELIS VAN BOESCHOT, geb. nov. 1623 te Vere, overl. 19 nov. 1667. geh. 26 dec. 1650 te Middelburg met SUSANNA WYNRICH, geb. te Middelburg 9 julij 1624.

Wie waren de ouders en grootouders vau PHILIBERT WYNRICH, geh. te Middelburg 17 dec. 1614, en van zijne vrouw JEANETTE TAFFIN?

Wie waren de ouders van PIETER VAN DE PUTTE, overl. te Vlissingen 17 oct. 1633, en van zijne vrouw MARIA BOTH?

Wie waren de ouders en grootouders van CATHARINA VAN GOCH, geb. te Vlissingen, 30 dec. 1634 met REINIER VAN DE PUTTE?

Wie waren de ouders van PIETER BISCOP, bewindhebber der O. I. C., gehuwd met FRANCISCA VAN DE PERRE, alsmede van zijne vrouw?

Wie waren de ouders van BONIFACIUS CAU, geb. 29 dec. 1594, te Zieriksee, overl. 15 nov. te Vlissingen, raad der stad Vlissingen, gehuwd 5 jan. 1622 met JOHANNA INGELS, alsmede van zijne vrouw?

Welke zijn de kwartierstaten van ALEXANDER AUGUSTE DE VILLATES, alsmede van zijne vrouw LOUISE CROMMAN VAN CROMMANSDORF, zijnde deze personen de ouders van HENDRIK DE VILLATES, luit^{t}. generaal, commandant van Namen, overl. 8 sept. 1759?

Wie zijn de ouders en grootouders van ALIDA VAN BEUNINGEN, geb. 1620, † 13 jan. 1657, huisvrouw van m^{r}. JOHAN VAN HEEMSKERK, raad in den hoogen raad.

Wie zijn de ouders en grootouders van BARBARA JOHANNA VAN HOVEN, geb. 1632, huisvrouw van ISAAC PAUW, geb. 1619, overl. 14 sept. 1690, schepen te Amst.

Welke zijn de kwartierstaten van ADRIAAN VAN SCHUYLENBURG, geb. te Wyk, 3 maart 1614, overl. te 's Gravenhage 19 febr. 1692 en van zijne vrouw MARIA VAN DER VLIET, wier zoon WILLEM VAN SCHUYLENBURG, geboren 9 april 1646, overleden 1 sept. 1717 burgemeester van 's Gravenhage, den 22 april 1673 huwde ANTOINETTE VAN DE WIELE, geb. 30 april te Hamburg, overl. 2 april 1710, dochter van JOHAN VAN DER WIELE en van MARGARETHA VAN DER CAMER, en wie waren de ouders en grootouders dier laatste personen?

A. J. E.

Van Roijen de With. In het geslachtregister der familie VAN ROYEN vindt men: JAN VAN ROIJEN, die bij het inhalen van een der bisschoppen van Utrecht den toenaam van DE WITH kreeg en de vrije jagt en tolvrijheid tot Keulen, voerende tot wapen drie molenijzers en twee honden.

Wie kan opgeven bij het inhalen van welken bisschop en wanneer zulks is voorgevallen en waar hiervan aanteekening is te vinden?

Geslacht Foccoma. Hoe heetten de ouders van RUDOLPH MARCUS FOCCOMA, tusschen 1700 en 1750 burgemeester der stad Kampen, en gehuwd met LUCRETIA ROLDANUS? Waar en wanneer werden zij geboren, huwden en overleden zij? en hoe is de juiste beschrijving van zijn familiewapen, als ook van dat van ROLDANUS (met de kleuren)?

X.

Geslacht du Bois (vgl. XVII. blz. 286). De heer F. O. zegt: »Het wapen van KORFF is mij onbekend, ik zou het echter gaarne willen weten en herhaal dus de vraag van V. D. K. of iemand dit kan opgeven." Het wapen van KORFF komt voor onder de westfaalsche geslachten, en is daarbij afgebeeld als schild van keel, waarop eene lelie van goud. Daarboven de helm, van voren getralied, waarboven een wrong met twee meerminnen als tenanten, die eene lelie, als die van het wapen, dragen; boven de lelie 3 sterren, een en twee geplaatst; de lambrequins keel en goud. Dit vindt men op blz. 188, 1 dl. van het werk, getiteld: *Das erneuerte und vermehrte Teutsche Wappenbuch* u. s. w. Nürnberg, *zu finden bey* PAULUS FURSTEN, u. s. w. 1657, 4°. obl. De naamspelling met eene dubbele *f* komt geheel overeen en het geslacht zal dus wel van duitschen oorsprong wezen.

C. KRAMM.

Geslacht Marcus (vgl. XVI. bl. 31; XVII. bl. 86). Ik bedank J. H. M. F. zeer voor de door hem zoo welwillend gedane mededeelingen nopens voormeld geslacht.

Bij onbekendheid met de omstandigheid dat de familie MARCUS uit Zwolle herkomstig is, en veronderstellende dat die herkomst te Amsterdam moest worden gezocht, ben ik tot de onjuiste veronderstelling gekomen, dat JAN MARCUS JACOBSZ. een kleinzoon kon zijn geweest van JAN MARCUS DIRKSZ.

Het wapen door den laatstgenoemden gevoerd is mij onbekend. Om met gegronde hoop op goeden uitslag pogingen aan te wenden ten einde dit te leeren kennen, daartoe zie ik geen kans.

Vermits J. H. M. F. verder zoo welwillend is, zich bereid te verklaren tot het geven van meer inlichtingen omtrent deze familie, neem ik de vrijheid hem te verzoeken om opgave, zoo mogelijk, van de ouders van MARIA TILLY en van de wapens der familiën aan het geslacht MARCUS verwant, als: UBING, BLAUW of BLAAUW, VAN NORDEN, WOLFGANGH, VAN DER NOLK, MULLERUS, SEBA, GOLTZ, KIPPEL, HASEBROEK of HASEBROECK en SWAAN of SWAEN.

Hoezeer mij de wapens van UBING, SEBA en HASEBROECK bekend zijn, zou mij eene bevestiging der afbeeldingen in mijn bezit toch welkom zijn.

Bij RIETSTAP (*Armorial Général*) worden vermeld: BLAEU. Amsterdam (M. ét.) D'azur à une sphère armillaire d'or; BLAAUW, *Holl.* D'azur au lion d'or; en BLAAUW. *Holl.* D'azur au pied humain d'argent.

Ik ben geneigd tot de meening, dat wij het laatst gemeld wapen, ook door Amsterdammers van dien naam gevoerd, moeten hebben. Is zulks juist?

V. D. K.

Notsbruge of Notsbrugge. Welk wapen voerde dit oude vlaamsche geslacht?

A.

Corsen. Welk wapen voerde deze familie, welke in Zeeland of te Geervliet te huis behoorde?

Van Ee. Tot deze familie, welke ook te Delft gevestigd is geweest, behoorde ABRAHAM VAN EE, wiens weduwe SARA HOOGEVEEN te Delft overleed den 31 maart 1798, in den ouderdom van 76 jaren, en DORA GEERTRUIJ VAN EE, echtgenoot van ds. D. A. BUIJT, in 1805 pred. te Nisse.

Wie weet mij op te geven het wapen door de familie VAN EE gevoerd?

A.

Geslacht van Dompselaer. Van dit adellijk geslacht, behoorende tot de ridderschap van Veluwe, was DANIEL FRANÇOIS VAN DOMPSELAER, secretaris der heerlijkheid St. Michielsgestel en Gemonde, overl. 1782 of 1783, die huwde CORNELIA A.... KUENEN, geboren 1726, overleden te St. Michielsgestel 11 november 1792.

Hij had o. a. twee dochters, als: MARIA GEERTRUID en WILHELMINA VAN DOMPSELAER. De laatstgenoemde, geboren in 1763 en overleden 22 februarij 1786, was gehuwd met JACOB MEURS, die in september 1788 is hertrouwd te Engelen met ANNA VERHAGEN.

Wie deelt mij mede de ouders en grootouders van DANIEL FRANÇOIS VAN DOMPSELAER. Bestaan van hem nog nakomelingen?

A.

Cornelis van Loo. Wie waren de ouders van CORNELIS VAN LOO, geboren 18 dec. 1723, overleden te Katwijk a/d Rijn, 7 januarij 1804, gehuwd in 1751 met MARIA DE VILLIERS?

Als men zich niet vergist, stamt van zijn broeder af de familie SLUIJTERMAN VAN LOO.

A.

Wapen der geslachten van den Berg, enz. Wie geeft mij op de wapens van de navolgende familiën, als: VAN DEN BERG, BRAMMER, VAN DER BIJL, VAN CLEEFF, VAN DER DOL, DUSSELDORP, DIJKMAN, GLEIJNEN, HAAXMAN, HAMELTON, DE HEIJ, VAN KUIJK, DE LANGE, VAN LEXMOND, MARCHANT, VAN DER MARS of VAN DER MERS, DU PON, VAN RYSSELBERGHE, SPANJERSBERGH, SOUTBEECK, VAN DER STEEG, SWAANSHALS, TROOST, VAN DER VELDEN en VILLERIUS.

Tot toelichting van den welwillenden navorscher diene het volgende.

De voormelde geslachten zijn of waren meest alle te Delft of te Rotterdam gevestigd.

Het geslacht VAN DER BIJL was verwant aan de geslachten VAN DER MIJL (zie BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, blz. 1142), VAN VOORHOUT en ROETERING.

Dat van VAN CLEEFF behoorde te Schiedam te huis, aangezien JACOB VAN CLEEFF, wiens geslacht men bedoelt, geboren omstreeks 1570 en gehuwd met HADEWY VAN BEVEREN, NICOLAASDr., schepen was der stad Schiedam. Zijne zonen waren: NICOLAAS, ABRAHAM en PIETER. Dit geslacht is verwant aan de familiën DU BOIS, DE BERGH, VAN BLEYSWIJCK, SNOEK, BRES, VAN DER HEIM, FABIUS, OOSTERBAAN, VAN SCHAGEN, VAN DIJCK, enz.

Dat van HAMELTON is verwant aan de familie BRIEL. ROBERT HAMELTON, onderkoopman der voormalige oostindische compagnie, overleed gedurende de reis naar Indië in 1767.

De familie DU PON was door huwelijk geparenteerd aan die van DE FAMARS, VERMEEREN, BALDE en DOUW.

HENRICUS DU PON, als predikant bij de gereformeerde gemeente te 's Gravenhage in 1705 uit den Briel beroepen, en den 29 maart 1705 bevestigd, overleed vóór zijne intreêpredikatie den 1 april 1705.

Het geslacht VAN RIJSSELBERGHE is herkomstig uit Gent. MARINUS VAN RIJSSELBERGHE was schepen van St. Baefs aldaar en overleed 30 julij 1669. SIJTJE DONKERS, weduwe van JACOBUS VAN RIJSSELBERGHE, testeerde te Delft 8 september 1762 voor notaris mr. C. VAN DER SLEIJDEN, en stelde tot erfgenamen de kinderen van haren schoonbroeder FRANÇOIS VAN RIJSSELBERGHE.

De familie MARCHANT is verwant aan die van KETEL, BOUMAN, CARLIER, VISSCHER, enz.

Tot dit geslacht behoorde JOHANNES PIETER MARCHANT, beroemd bibliograaf, overleden te Bodegraven 10 julij 1808.

A.

Wapen van Bellaard enz. Zijn ook bekend de wapens van de familiën BELLAARD, later BELLAARD LORMIER, VAN BROEK, BERENTS, ARNTZEN, SCHOLTEN (een vogel geëcarteleerd met eene ster. Welke kleuren?) en van PEERLKAMP of VENHUIZEN PEERLKAMP?

Wie kan mij daaraan helpen?

A.

Geslacht Tack. Z. verlangt genealogische mededeelingen van het geslacht TACK, waartoe o. a. behoorde: CATHARINA TACK, echtgenoot van PIETER DE WILDE, den ouden; alsmede de beschrijving van hun beider geslachtwapens (met de kleuren), en de namen hunner kinderen.

Zij woonden omstreeks 1675 te 's Gravenhage.

Familie van der Roest. Ik verlang eene juiste beschrijving met de kleuren van het geslachtswapen, en genealogische mededeelingen, vooral ten opzigte der nakomelingen, van HERMANUS VAN DER ROEST in 17(65?) burgemeester der stad Yselstein. Hij is gehuwd geweest met ETJE ELIZABETH MENTES (dochter van HILLEBRANDUS MENTES, predikant eerst te Bergum, later te Visvliet, en LAMMINA ADRIANI), uit welk huwelijk o. a. geboren werd: WILLEM VAN DER ROEST, die omstreeks het jaar 1781 predikant te Kuik is geweest.

Geslacht Schalbroeck. Gaarne wenschte ik genealogische mededeelingen te vernemen omtrent het geslacht, waartoe behoorde de luitenant SCHALBROEK, alsmede wanneer hij geboren werd, wanneer en wie hij huwde en welk wapen hij voerde. Hij leefde omstreeks het einde der 17^e^ eeuw, en moet o. a. ook te 's Gravenhage gewoond hebben.

Geslacht Boymans (vgl. XVI. bl. 23, 281, 348; XVII. bl. 57). Het navolgende is welligt dienstig voor T. O. Het zijn aanteekeningen getrokken uit trouw- doop- en sterfregisters te Maastricht.

29 nov. 1744 begraven MARIA ELISABETH BAERT.

2 dec. 1768 st. LEONARDUS BOYMANS.

4 maart 1787 st. JOHANNES ANDREAS BOYMANS.

12 mei 1702 tr. BARLHOLOMEUS B. met IDA WASSENBERG geb. te Duuren.

31 julij 1705 tr. JOHANNES BOYMANS met CATHARINA RUTTEN geb. te Maastricht.

4 mei 1741 tr. JOHAN FRANÇOIS B. met CATHARINA ROUFFAER.

14 sept. 1765 tr. JOHAN ANDREAS B., med. doct. met THEODORA BARBARA BERG, geb. te Zutfen.

17 febr. 1766 LEONARDUS B. tr. JOHANNA MARIA LUTCHER geb. te Elberfeld.

24 dec. 1768 tr. JOHANNES ANDREAS B., med. doct. met ALETTE GEERTRUIDE BOOMHOUER.

Maastricht. ANDANTE.

Tweetal wapens (vgl. XVII. bl. 316). N°. 1. Fasce van zilver en sabel met enz. vervalt. Dit wapen is van het adellijke geslacht der heeren BELLEGAMBE DE LAUCOURT (uitgestorven).

N°. 2 blijft gevraagd.

De kwartieren van HUYBERT B. D. L. l^t^. colonel en commandeur van de Willemstad, † 1732, en die zijner zuster ISABELLA aldaar 1734 overleden, en beide in de Willemstad begraven met hunne wapens en kwartieren, zijn misschien aldaar nog te vinden. Behalve met de beantwoording van welk geslacht het sub. 2, vermelde wapen is, zoude men mij zeer verpligten (waartoe misschien in de Willemstad een lezer van den *Navorscher* wel in staat is) met de opgave der genoemde kwartieren van HUYBERT B. D. L. en van zijne zuster.

De acht kwartieren van hen zijn van vaderszijde: BELLEGAMBE, DE BASIEREL, DE FORESTEL, DE FONTAINES, WIELANT, FABIUS, CRANENBROUCK DIT EGMONT, DE VOGEL.

Hunne moeder was ELISABETH HEEREN, weduwe VAN DER MAST. De kwartieren van hunnen vader CORNELIS en hunne zuster LUCRETIA, beide benevens de moeder ELISABETH HEEREN, gestorven en begraven met de wapens en kwartieren in de Klundert, zijn aldaar door het afbranden der kerk anno 1740 verbrand, benevens die van HUGO VAN DER MAST, zoon uit het eerste huwelijk van ELISABETH H.

Middelburg. J^hr^. M^r^. v. K.

Geslachten Pauw en van de Kethulle (vgl. XVI. bl. 85, 182). Het door het geslacht PAUW gevoerde wapen is dat van het geslacht BERGELIN, doch met veranderde kleuren.

In een uittreksel der genealogie PAUW, vind ik o. a. het volgende, de regte lijn van afstamming in dezen nemende:

GERRIT (GERARD) PAUW, schiltknape, wonende te Tuijl anno 1260 en 1280, voerde als wapen een blaauwe paauw op gouden veld, tr. JENNE VAN HERNIJNEN, h^r^. JANS^d^.

Hun zoon: NICOLAAS, knape, dijkgraaf van de Thielerwaart anno: 1340, tr. ELISABETH COOK VAN WEERDENBURG, dochter

van ROELOF en MABELIA VAN ZUIJLEN: hij sterft 1350, woonde te Tuil 1313. NICOLAAS en ELISABETH leefden beide nog in 't begin van 1350.

Hun zoon: GERRIT (GERARD), knape, gaat te Gouda wonen, tr. ..... VAN BERGELIN: hij leefde 1390, 1400, 1420.

Hun zoon: DIRK, burgemeester te Gouda, † 1500, tr. ALIDA REIJNIERSE: van deze stamt het tegenwoordige geslacht P. af. Hij nam het wapen zijner moeder B. aan, doch veranderde het halve (zilveren?) kruis in goud en het groene veld in blaauw.

Hun jongste zoon was HENDRIK, burgemeester te Gouda, tr. SOPHIA VAN DER GOUDE, dochter van DIRK JACOBSZ. V. D. G. en van ..... OOM, dochter van JAN OOM, ridder, hij sterft 15 sept. 1500.

Hun (derde) zoon was: REINIER, burgemeester te Gouda anno 1545, tr. ALIJT VAN SOUBURG. Deze REIJNIER P. was de overgrootvader van ADRIAAN P., ridder van St. Michiel, heer van Heemstede, Bennebroek, Hoogersmilde, Rietwijk, Nieuwerkerk, curator van de academie te Leiden, pensionaris van Amsterdam 1611, president van de hollandsche rekenkamer (eerste raad en rekenmeester van de domeinen van Holland en Westfriesland) 1627, raadpensionaris van Holland (en Westfriesland) 1631, ambassadeur bij Frankrijk, Grootbrittannie en Denemarken, en bij de prinsen van het Duitsche rijk, afgezant bij den munsterschen vrede, enz., enz. † 21 febr. 1653, tr. in eerste huwelijk ANNA SEIJS (dochter van CLAUS en CATHARINA CLOECK), zij sterft in de kraam, 11 mei 1607; hij tr. vervolgens ANNA VAN RUYTENBURG, PIETERSdr. zij sterft 3 nov. 1628.

Middelburg. Jhr. Mr. v. K.

Geslacht Otters. Wat is het geslachtswapen dezer familie? In welk jaar en waar is geboren, mr. HARMEN HENDRIK OTTERS, burgemeester van Arnhem, advocaat fiscaal des Quartiers van Veluwe, schepen der hooge en vrije heerlijkheid 't Loo. In welk jaar trouwde hij vrouwe ABIGAEL MARTHA TULLEKEN?

A. A. G.

Geslacht Ten Nuijl. Wat is het wapen dezer familie? A. A. G.

Jacob Simensz. de Rijk en Pieter de Rijke. »Waarschijnlijk is PIETER DE RIJKE, Representant van WILLEM den Eersten als eerste Edele van Zeeland in 1581, een Broeder van den Vader van onzen DE RIJKE geweest, die gelijk hier vóór blijkt, twee Broeders gehad heeft, beiden PIETER genaamd. De waarschijnlijkheid hiervan wordt vergroot, doordien men mij bericht heeft, dat nog heden eene Familie in Zeeland is, die den naam en het wapen voert van DE RIJKE VAN DER GRACHT." Zoo zegt onze dichteres VAN MERKEN in het *Voorbericht* van haar treurspel *Jacob Simonsz. de Rijk.*

Hetzelfde schijnt beweerd te worden door C. W. WESTERBAEN, *Vaderl. Letteroef.* 1806, Mengelw. bl. 361 volg. Ik heb geene gelegenheid de *Letteroefeningen* van dat jaar na te slaan en weet dus niet, of WESTERBAEN VAN MERKEN naschrijft of wel gronden voor zijn gevoelen aanwijst.

Het wordt tegengesproken door CONSTANTER, *Nav.* IV. bl. 212. PIETER DE RIJKE, zegt deze, stamde af uit een adellijk geslacht van Gent. De watergeus daarentegen was de zoon van SIMON, korenkooper te Amsterdam. Dit bewijs evenwel is niet afdoende. Ook de familie DE RIJK VAN DER GRACHT was uit Vlaanderen afkomstig en had hetzelfde wapen als de VAN DER GRACHTS, heeren van des Fosses enz. in laatstgemelde provincie. Daar dus beide, en de amsterdamsche korenkooper, en de eerste edele van Zeeland uit Vlaanderen afkomstig waren, blijft het mogelijk dat zij tot dezelfde familie behoorden.

Een ander argument is dat van J. v. K., *Nav.* VI. bl. 111. Van de vlaamsche DE RIJCKES sprekende zegt hij: »ook heeft dit geslacht zich in Zeeland verspreid en aldaar hetzelfde wapen gevoerd (zie *Wapenkaart* bij SMALLEGANGE) hetwelk geheel anders is dan dat van VAN DER GRACHT, zoodat men de veronderstelling van de schrijfster van het beroemde treurspel *Jacob Simonsz. de Rijk* als ongegrond mag beschouwen, te weten, dat PIETER DE RIJCKE, representant van WILLEM I als eerste edele van Zeeland in 1581, een broeder van den vader van onzen DE RIJK zoude geweest zijn." Op zich zelven is dit ook niet afdoende; maar is het waar en wat CONSTANTER zegt dat PIETER DE RIJKE uit een adellijk geslacht van Gent afstamde, en wat J. v. K. zegt, dat de zeeuwsche en vlaamsche DE RIJCKES hetzelfde wapen hadden, zijnde geheel verschillend van dat van DE RIJK VAN DER GRACHT, dan is het voor het minst hoogst waarschijnlijk dat VAN MERKEN ongelijk heeft.

Dat zij ongelijk heeft — ik durf dat evenwel nog niet stellig verzekeren. En wel om de volgende reden. PIETER CORN. HOOFT spreekt in zijne brieven gedurig van zijnen *neef* DE RIJK. Dit is blijkbaar SIMON DE RIJK, de zoon van den bekenden JACOB SIMENSZ., die met HOOFT op zeer goeden voet stond en hem menigmaal dienst bewees. Zij waren op deze wijze aan elkander verwant:

WILLEM JANSZOON HOOFT van Saardam.

CLAES HOOFT.	PIETER HOOFT.
|	|
MARGRIETA tr. JACOB SIMENSZ. DE RIJK.	CORNELIS PIETERSZ. HOOFT.
|	|
SIMON DE RIJK.	PIETER CORNELISZ. HOOFT.

Er is echter éène plaats in HOOFTS *Brieven*, waar hij van zijnen neef DE RIJKE spreekt, en waar het duidelijk is, dat niet SIMON DE RIJKE, maar de bovengemelde PIETER DE RIJKE gemeend wordt. Hij schrijft namelijk Brief 267 (uitg. v. VLOTEN) aan zijnen zwager JOOST BAECK: »Bedancke UEd. derhalven daer voren, tzampt voor de tijdingen in UE. laesten geroert. Van 't verlaten van MANMAKER was my yet door d' ooren gewaejt, daer ick luttel staets af maekte. Maer naerdien 't UE. ende andere bevestighen, en UE. niet wel bericht schijnt van 't ampt door hem dus lange bedient, moet jck UE. zeggen, dat mijn neef DE RIJKE 'tzelve plagh te noemen *niet ende altemael*. *Niet*, omdat hij geen zeker beroep had: *altemael*, omdat hij toegang hadt tot alle voortreffelijke vergaderingen van regeringe in Zeelandt, toeziende ende genoeghzaem de maet slaende op alles watter gehandelt wort, onder tytel van *premier noble*, dien hem zijn Vorst. Doorl. als Markgraaf van Vlissingen ende der Vere toevoeght," enz. Vanwaar dat neefschap? Wij weten van elders, dat HOOFT met den titel van neef nog al mild was. Maar, was PIETER DE RIJKE een oom van JACOB, HOOFT zou hem zeker om die reden geen neef genoemd hebben: want JACOB was zelve eigenlijk geen neef van HOOFT, hij was het alleen door zijn vrouw MARGRIETA, eene eigen nicht van HOOFTS vader. Ik vermoed, dat men deze familiebetrekking elders moet zoeken. HOOFTS moeder ANNA JACOBSD. BLAEU had tot ouders JACOB WILLEMSZ. BLAEU en GRIET RIJCKE. Van haar was, gis ik, PIETER DE RIJKE een bloedverwant. Dat de eene RIJCKE, de andere DE RIJKE genoemd wordt doet niets af: men was in dien tijd in het uitspreken en schrijven der namen alles behalve naauwkeurig.

Gaarne zou ik nu een antwoord ontvangen op de volgende vragen:

1°. Hoe was PIETER DE RIJKE aan HOOFT verwant? Niet door zijne eerste vrouw. Anders toch zou deze, aan BAECK schrijvende, niet gezegd hebben *mijn* neef, maar *onze* neef, of eenvoudig *neef:* wij moeten het dus bij de familie HOOFT of HELLEMANS zoeken. In het geslacht HOOFT heb ik niemand kunnen vinden die aan PIETER DE RIJKE zou kunnen verwant zijn, dan bovengemelde GRIET RIJKE.

2°. Tot welk geslacht behoorde GRIET RIJKE? Tot de zeeuwsche en vlaamsche adellijke familie? Ik denk het niet. Het gebeurde niet heel veel in dien tijd, dat een Hollander zoo verre van huis eene vrouw zocht. Maar vooral gebeurde het zelden, dat een meisjen van adellijke familie hare hand gaf aan eenen burger, zoo als JACOB WILLEMSZ. — Behoorde zij dan tot de familie DE RIJK VAN DER GRACHT? Zij wordt alleen RIJKE genoemd; dit doet er wel eenigzins aan twijfelen, maar maakt de zaak toch niet onmogelijk.

3°. Bestaat er ook eene stamlijst van de familie, waartoe PIETER DE RIJKE behoorde? Zoo ja, dan hebbe de bezitter daarvan de goedheid, mij daaruit mede te deelen, wat mij aangaande zijn al of niet verwant zijn met de vlaamsche DE RIJKES, met de amsterdamsche DE RIJKE VAN DER GRACHTS en met GRIET RIJKE licht kan geven.

P. L. Wz.

MENGELINGEN.

Namen van huizen (vgl. XVI. bl. 380; XVII. bl. 89, 155, 222). Namen van huizen in den Haag, vóór of in het jaar 1681:

Westeinde.	CORNELIS FANNIUS, raad ordinaris in den hove en leenhove van Holland.
	Don STEFANO DE GOMARA, ambassadeur van Spanje.
	JOHAN VROEZEN, doctor.
	JOHAN VAN DEN KERKHOVE, raad van den prins van Oranje.
	WILLEM VAN STRIJEN, fiscaal civiel van Holland en Westfriesland.
	CORNELIS VAN HEUSSEN, advocaat.
	CORNELIS CAU, griffier van den hoogen raad in Holland.
Nieuwstraat.	GUALTERUS DE RAET, raad in den hove en leenhove van Holland.
	VAN DEN ANDEL, advocaat.

Nieuwstraat.	JUSTUS COLIER, advocaat voor den hove van Holland; namaals resident bij de Ottomanische Porte.
	VAN STRIJEN.
	HUET, advocaat.
	REM VAN FOREEST, raad en m^{r}. van de rekenkamer der domeinen van Holland.
Vlamingstraat.	DIRK VAN ROZENDAAL, 's lands advocaat.
Raamstraat.	STEVEN VAN DER WERVE, advocaat voor den hove van Holland.
	JACOB DEDEL, advocaat.
	DEDEL, president van den hove van Holland.
	WILLEM DE GROOT, de broeder van HUGO DE GROOT.
	JONAS CABELJAU, advocaat.
Wagenstraat.	CORNELIS HAGA, ambassadeur te Constantinopel, naderhand president van den hoogen raad in Holland, (zie *Navorscher* XVI. bl. 328).
	JAN VAN WALBEECK, advocaat voor den hove van Holland.
Plein.	CONSTANTIJN HUYGHENS, heer van Zuylichem.
	PIETER OCKERSE, raad in den hove van Holland en in den hoogen raad.
	ALBRECHT VAN NIEROP, raad in den hove en leenhove van Holland.
	LIEUWE VAN AITSEMA, resident van de Hanzesteden en geschiedschrijver.
	NIEUWKOOP, de stichter van het zoogenaamde hofje op den Prinsengr.
	REINIER PAUW, president van den hoogen raad.
	THOMAS KLITZERT, burgemeester.
Houtstraat.	ADR. PAUW, heer van Heemstede, raad en m^{r}. der domeinen van de graaflijkheid van Holland.
Fluweelen Burgwal.	ADRIAAN POTS, griffier en raad ordinaris in den hove en leenhove van Holland.
Boschkant.	PHILIP VAN PELLENROK, advocaat en geneesheer.
	LODEWIJK VAN NASSAU, heer van Beverweerd, Ouwerkerk, enz., heer en baron van de Lek en generaal der ruiterij van de Vereenigde Nederlanden.
	GLESER, kolonel der garde van den prins van Oranje.
	DIEDERIK BUIJSERO, griffier en dichter.
	De rijngraaf.
	MARTEN HARPERTSZ TROMP.
	DE BIJE, raad ordinaris in den hoogen raad van Holland.
	THOMAS VAN STAKENBROEK, luitenant generaal der ruiterij.
	Graaf WOLFERT VAN BREDERODE.
	VAN DEN BOSCH.
	VAN WASSENAAR.
	CATS.
	ALBRANTSWAART.
Voorhout.	FRANÇ. VAN AERSSEN, heer van Sommelsdijk, enz.
	AMELIS VAN BOUCKHORST, heer van Wimmenum, president uit de ridderschap in den gecomiteerden raad der staten van Holland, dijkgraaf en drossaart van Rijnland, curator van de academie te Leiden, en houtvester van Holland en Westfriesland.
	JACOB CATS, de dichter.
	ELISABETH, koningin van Boheme.
	AREND VAN WASSENAAR, heer van Duivenvoorde, Voorschoten, enz., grootzegelbewaarder en houtvester van Holland en Westfriesland.
	JAN VAN DEN POTHOVE, advocaat van den hove van Holland en raad van H. E. VAN BREDEROODE.
	VAN DER WIJLE, gouverneur van de Willemstad.
	JOHAN DE ZOETE VAN VILLERS.
	CORNELIS MUSCH, griffier der staten generaal, het zelfde huis daarna bewoond door den raadpensionaris JOHAN DE WITT.
Vijverberg.	TEDING VAN BERKHOUT, raad en m^{r}. der domeinen van de grafelijkheids rekenkamer van Holland.
	VAN DER GRAAF, raad in den hove en leenhove van Holland.
	CORNELIS BOEIJ, advocaat generaal en procureur generaal van Holland, Zeeland en Westfriesland.

Oude Molstraat. KINSCHOT, raadsheer in den hove provinciaal van Holland.
PAETS, advocaat.
SCHOTTE, raadsheer in den hoogen raad van Holland.
MARTEN VAN DER GOES, advocaat voor den hove van Holland.
Jufvrouw Ida straat. SPRONSSEN, griffier der staten generaal.
HOOGENHOEK, secretaris van den hove van Holland.
WILLEM VAN ALPHEN, secretaris van den hove van Holland en regtsgeleerd schrijver.

J. L. A. I.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders (vgl. XVII. bl. 287, 350). »La Hollande est un petit pays qui fait »partout bonne figure, Tantôt il conquiert »la mer elle même sur la terre ferme, »tantôt il porte au loin le drapeau national »et va chercher à toutes les extrémités du »monde des débouchés nouveaux à son »commerce. Aujourd'hui encore, il vient »rivaliser à l'Exposition de Paris avec tou»tes les industries de l'univers.

»En effet, dans ce concours de nations »organisé pour constater l'état de civilisa»tion et de progrès de chacune d'elles, les »Pays-Bas occupent un des premiers rangs. »Cette vérité incontestable ressort de l'exa»men attentif des divers produits envoyés »à l'Exposition universelle de la Hollande.

»Tout d'abord se présentent les beaux-arts.

»Sous ce rapport, la Hollande maintient »sa vieille et légitime réputation. Ses pein»tres contemporains prouvent qu'ils sont »les dignes descendants de Rembrandt et »des hommes qui portèrent si haut la re»nommée de l'école hollandaise."

(A. B. DE MANVILLE, *La Hollande à l'Exposition*, bl. 1—2),

H. TIEDEMAN.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders. Een boekje zeer merkwaardig in dit opzigt is *Lettres sur la Hollande*, la Haye, 1780. 2t. Het is niet alleen eene goede bijdrage tot de kennis onzer voorvaderen van omtrent eene eeuw geleden; maar er staat ook veel in, wat de Hollanders van dezen tijd wel mogen lezen en ter harte nemen, al is het oordeel van den schrijver niet altijd even juist en billijk. Van dien schrijver weet ik niets, dan dat hij PILATO DE TASSCLO heette. Dit leerde mij de Catalogus der Maatsch. v. Letterk. dl. III. bl. 210 Wie kan meer omtrent hem mededeelen?

Ik laat enkele uittreksels volgen.

t. I. p. 124. Effectivement j'ai trouvé ici le soulagement que je souhaitois: des manieres libres, mais honnêtes, franches sans être choquantes, ayant une certaine teinte de politesse éloignée de toute affectation et de toute gêne. Vous vous imaginez bien que je vous parle du peuple: car quant aux grands et à leurs singes, ils ont partout cela de commun qu'ils tiennent un peu de leur pays et un peu de l'étranger, au lieu que les moeurs et le manieres du peuple portent partout l'empreinte des qualités naturelles aux pays qui les produisent.

Un Hollandois vous reçoit la pipe à la bouche: il ôte un peu son chapeau et le remet sur le champ, aussitôt il vous présente une chaise, une pipe et un crachoir. Si après vous crachez sur le plancher on vous prie de ne pas oublier le pot que l'on vous a mis devant vous. Chez les petites gens et dans les cabarets de village s'il vous arrivé de cracher sur le plancher, une fille vient avec un balai nettoyer l'endroit que vous avez sali, après quoi elle vous demande un sou, par où elle vous apprend à vivre en Hollande. Avec la pipe on vous offre du thé où du café: ce dernier est très mauvais au delà de ce qu'un étranger sauroit se l'imaginer: d'abord c'est du café de Surinam, qui est le plus mauvais que l'on connaisse en Europe: puis on y met tant d'eau qu'avec la même dose on en fait ici huit fois plus qu'on n'en fait ailleurs; et cela se pratique même dans presque toutes les bonnes maisons. Quant au thé il est assez tolérable, pourvu que vous n'arriviez pas dans une maison où l'eau est d'une mauvaise qualité, inconvenient que l'on rencontre assez souvent. Tout le reste va admirablement bien: vous parlez de vos affaires, vous demandez des informations, vous tenez enfin les propos que vous voulez, vous parlez aussi longtemps qu'il vous plait; on vous écoute tranquillement, on vous fait les objections qu'il y a à faire avec honnéteté et avec liberté: nulle révérence, nulle formule de pur compliment n'interrompt votre discours, nulle frivolité, nulle insolence, nul jeu de mot ne fait la repartie. Personne ne vous fait mal à propos la cour, nul ne se mocque de vous; si l'on vous croit dans l'erreur, on cherche à vous détromper; si vous y voulez persister, on se tait. Si vous allez chez un noble, vous n'y trouvez point ce dédain et ce rengorgement par où l'on distingue la noblesse de bien d'au-

tres pays. Rien de plus insupportable que la grossiéreté et la brutalité des artisans allemands, et rien de plus honnète qu'un artisan Hollandois.

p. 172. »Après l'Angleterre je ne connois point de pays où les femmes d'une certaine condition lisent autant, et aient autant de connoissances qu'en Hollande".

De schrijver vergelijkt nu de italiaansche vrouwen, die den naam hebben van veel te weten, met de hollandsche. Hij begint met eene schildering van de eerstgenoemde, die alles behalve gunstig is en vervolgt dan:

Il n'en est pas de même des femmes Hollandoises: d'abord elles ne s'adonnent pas à lecture pour devenir sçavantes mais seulement pour s'instruire, pour n'avoir pas toujours les mains sur le chaudron de thé, pour ne pas s'occuper toujours à coudre à filer, enfin pour se procurer de la variété dans leurs occupations. Ensuite elles lisent les livres qui leur conviennent le plus: ce sont des poëtes, des historiens, des voyageurs, des philosophes qui traitent de la morale, des romans même car tous les romans ne sont pas mauvais. Il n'y a point de mathématiciennes. Hollandaises: et la seule mathématicienne qui est actuellement en Hollande est la femme d'un ministre étranger qui, par un prodige extraordinaire réunit les qualités d'une dame amiable à la solidité et à la pénétration d'un algebriste. Quoique la poesie soit plus à la portée des femmes que les mathematiques il y a neanmoins fort peu de Hollandoises qui fassent des vers. Il n'y en a que deux ou trois qui ecrivent dans la langue la plus antipoetique de celles que je connois, du moins quant à la douceur et à la mélodie; car à l'egard de la force et de l'abondance de mots et de phrases, les savans de ce pays m'assurent quelle égale, surpasse même la langue allemande, dont la Hollandaise n'est à la vérité qu'un dialecte, mais qui à été enrichi immensément par l'adoption d'une infinité de mots et de phrases étrangers.

Les dames du bon ton lisent trop de livres françois, et trop peu de livres Hollandais, sur tout de ceux qui traitent de l'origine, des progrés et des révolutions des moeurs tant anciennes que modernes de leur nation, des causes de sa prosperité et de celles de sa décadence. Je conviens bien, que des dames qui ne se sentent pas de l'humeur de Cornelie, mere des Gracques, ne peuvent trouver aucun agrément à s'instruire de la frugalité, de la simplicité dans les moeurs, dans les habits, dans les meubles et dans le domestique de leurs peres. Mais cela ne laisse pas d'être un grand défaut chez elles. Cet abus leur inspire insensiblement du goût pour des maximes, des usages, des moeurs, des manieres, des vanités, des folies étrangeres, qui ne conviennent, qu'à des peuples esclaves; & les gouts dépravés des femmes pourroient bien corrompre à la longue les gouts et la maniere de penser de quantité d'hommes, du moins de ceux qui se piquent de jouer le rôle de gens du bel air.

Cette lecture de livres françois et cette indifférence pour les livres nationanx a occasioné dans bien des femmes de ce pays une foiblesse très ridicule qui est d'avoir une grande vénération pour les titres d'honneur, et une forte d'inclination, de passion même pour les personnes titrées, de façon que dans une république qui doit au commerce seul, toute son existence et toutes ses prospérités, il se trouve déja une grande quantité de dames de marque assez gatées pour avoir pour les titres de noblesse une vénération beaucoup plus grande que l'on n'en a dans les pays mèmes où la noblesse est tout, et les commercants ne sont rien. Quand vous viendrez en Hollande vous serez étonné des marques de respect que l'on prodiguera à votre titre de marquis. Mais au contraire, votre cousin sera bien mortifié des humiliations qu'on lui fera essuyer aupres de vous, pour n'avoir pas un titre à étaler: il trouvera bien des femmes à Amsterdam, qui ne lui feront pas seulement présenter une chaise, et qui auront de la peine à lui dire un mot, tandis qu'elles vous feront à vous toutes les politesses possibles. Je dis à Amsterdam, parce que c'est là principalement que cette folie commence à s'introduire: les villes des autres provinces ne suivent que lentement son exemple: il n'y a qui la Haye où cette folie ait de la peine à s'établir: car on y connoit mieux les étrangers et on les scait mieux apprécier. Il n'y a que le titre de baron qui ne fasse pas fortune en Hollande, car l'Allemagne s'y décharge tous les jours de tant de ses barons, et de tant de ses gueux qui s'appellent barons aussi, que ce titre est extrêmement avili, à moins que la famille de celui qui le porte n'y soit connue à d'autres égards. Ces respects ridicules pour les titres concourra un jour avec d'autres causes eneore à détruire les ressors politiques d'une république bien réglée, qui sont l'amour de l'égalité, et l'amour de la frugalité, denx choses qui ne sauroient compatir avec la vanité.

T. II. p. 181. »Un Hollandois mange trés peu, tant chez soi que chez les autres: si c' étoit par esprit d'économie, qu'il réfusât à son corps la nourriture necessaire pour la santé & pour la vigueur, on auroit raison de le taxer d'avarice: mais puis

qu'avec une si modique nourriture il satisfait parfaitement aux besoins de son corps, on doit le louer pour sa tempérance. Sans doute un glouton ne s'accommode pas de cette tempérance: il trouvera toujours que les Hollandois mangent trop peu, qu'ils sont trop économes dans leurs cuisines: mais ce n'est là que le sentiment d'un glouton. Tous les bourgeois, presque tous les Magistrats, la plûpart des nobles, une grande partie même des jeunes gens de naissance portent toute l'année des habits de drap noir ou bleu: on ne leur voit que très rarement une veste riche ou un habit galonné. Un étranger seroit tenté de croire que c'est par esprit d'économie que l'on l'habille ici de cette manière. Mais ce n'en est pas là la raison. C'est que les Hollandois sont la nation du monde la plus ennemie de la vanité & de la piaffe: ils aiment la propreté & les commodités; mais ils détestent l'ostentation: & un habit noir ou bleu est bien plus commode sous l'atmosphere humide & épais de la Hollande, qu'un habit de moire ou de satin; & pour des gens qui aiment la propreté, les galons doivent être une chose insupportable dans un pays où les vapeurs de l'air & la fumée des tourbes & sur tout de la houille, les noircissent & salissent extrêmement. Il n'est donné qu'à des Parisiens d'avoir la patience & la vanité de sautiller dans les rues les plus sales de la terre, & sous un ciel presqu'aussi hideux & aussi chargé de vapeurs que celui de la Hollande, avec des habits de parade & des bas aussi blancs que la neige.

Als eene curiositeit nog het volgende. De Franschman was voor de luidruchtigheid en het groote mes van janmaat bang geworden, en meende nu in ons zeevolk een troep bandieten en moordenaars te zien. Hij zegt t. II. p. 200:

Les circonstances locales du pays ne contribuent pas peu cependant à contenir le petit nombre de scélérats qu'un méchant naturel porteroit à commettre volontiers des crimes. La marins, qui en géneral sont d'un caractere assez rude & grossier, comptent parmi eux des gens féroces, des fourbes, des fripons. Les plus brutaux d'entre eux cherchent volontiers querelle avec tout le monde. La plupart portent de larges couteaux; & il suffit d'avoir la plus légere altercation avec eux pour se trouver dans le danger de s'en faire taillader la figure. Cependant cette canaille même ne commet point de meurtres, ni de ces grands crimes qui se punissent par la mort. Ces fripons ont assez de sang froid, pour s'en laisser détourner par la considération du supplice, auquel il leur seroit presqu'impossible d'échapper dans un pays tel que la Hollande. Le terrein par tout entrecoupé de canaux, les grands chemins toujours frequentés de monde, les vastes plaines dégarnies d'arbres, le défaut de forêts & de chemins detournés, sont autant d'obstacles opposés à la liberté de fuir. Sans cela la sang froid qui circule dans des corps aussi méchants opéreroit sans doue plus de crimes et de plus énormes que n'en opérent ailleurs la trop grande vivacité & le fougue des passions.

Oude officiersboekjes (vgl. XVII. bl. 95, 191, 224). Dit eigenlijk genaamde *Naemregister* schijnt voorheen niet altijd regelmatig in het licht verschenen te zijn; uit het gewone *Bericht* toch van verscheidene jaargangen vermeen ik met eenigen grond van zekerheid te mogen opmaken, dat het niet gedrukt of uitgegeven is in de jaren 1747—1759, 1788, 1793, 1795, 1796, 1798, 1805, 1809, en 1810. Na dien tijd is zoodanig boekske niet meer verschenen, tot dat het in 1830 wederom te voorschijn gekomen is onder den bekenden titel van *Naam- en ranglijst der Officieren* enz., hoedanig hetzelve dan ook sedert 1833 jaarlijks onafgebroken uitgegeven wordt. Maar, nu rijst de vraag: wanneer heeft dat *Naemregister* het eerst het licht gezien? Wie kan dit met zekerheid opgeven? Het oudste, dat ik gezien heb, is van het jaar 1725; ik geloof niet dat er eene vroegere editie van bekend is bij het ministerie van oorlog, noch ter koninklijke bibliotheek, evenmin als in 's rijks archief.

S. v. S.

Het vliegende vaartuyg of de nieuwe post en rijs-machine uyt gevonde door D. SCHIJF en gemaakt tot Zaandam. Getekend en in 't koper gebragt door HENDRk. DE LETH. Voor mij ligt bovenstaande plaat welke verdeeld is in drie vakken. In het bovenste vak, het vaartuyg op zyde en van aghter te zien (op den spiegel »17 Volg my 42"). Het tweede vak. Het vaartuyg Voor en Ter Zijde te zien, het derde vak 1e afb. Op Zijde te zien, 2e afb. van Boven te zien, waarop de breedte $17^1/_2$, lengte 80 voet, A het rad van het Roer, aangewezen is. Omtrent de kracht waardoor dit vaartuig bewogen werd en andere bijzonderheden, indien die bekend zijn, wenschte de ondergeteekende gaarne iets te weten.

B. J. A. M.

[Men zie hierover *Navorscher* I. bl. 178, 207 en de daar genoemde werken.]

LIJST DER VRAGEN UIT HET XVIDE DEEL WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

Blz.
6. Een organist om zijn remonstrantisme afgezet.
7. Prins WILLEM II te Rhenen.
12. Looden penning.
15. SIMON PANSER.
— PIETER EYSENBROEK.
16. J. C. SCHRÖDER.
— BILDERDIJK en FALCK.
— WESSEL VAN DEN BOETZELAAR, baron van Asperen.
— GERARD VAN DER LAAN.
17. Ivoren snijwerk.
18. J. SWELINCK.
23. Nog een wapen.
25. DE SANDER ZURBURGH.
30. Familie VISCH.
32. Rouwpapier.
40. THIJS LAMPOOT.
41. D. EVERTSEN.
— Geschiedenis van Egypte.
49. HUYGHENS, Anatomie de Clorinde.
— Spaansche en portugeesche zeevaartkundige werken.
50. Een onbekend poëet.
62. Zaamgestelde woorden, waarin verkeerdelijk de n wordt ingeschoven.
63. Bastaardwoorden.
64. Geslacht RUTGERS.
67. De papegaai van JOHAN MAURITS VAN NASSAU.
— JACOB VAN DER BAAN.
68. Zuider- en Noorderprovinciën van Macassar op Celebes.
73. Nederlandsche bijbels.
— J. J. VAN BEAUMONT.
76. ISAACQ HONDIUS.
79. Kunstweg.
85. Friesche familien.
— VOSS VAN SINDEREN. WESTERLO.
90. Onbekend wapen.
91. Geslacht DE HENNIN.
— Wapen van MOLKENBOER en DE MARSMAN.
96. Sakkerdaanhout.
— Lid van de edele duitsche natie.
— Adonishofje.
113. Scherpregter en chirurgijn.
116. Vaandels in de Groote Kerk te 's Gravenhage.

Blz.
120. A. B. STRABBE.
123. P. HOUVENAAR.
136. Politieke uitzettingen en custodiën.
137. FREDERICQ HOUTMAN.
— Engelsche Kerk te Leiden.
142. Marie ou les hollandaises.
144. Een denier obels.
145. Schuttertitels.
— Duveldraghers.
155. Geslacht CURTENIUS.
157. Alphabet van kunstletters die muzijkinstrumenten moeten voorstellen.
165. Secunde, sabandar.
166. Pruikemakersgild te Leiden.
— Stemgeregtigden in de ambachten.
167. Penning op de onoverwinnelijke vloot.
— Zilveren medaille van 1774 met handelsgebouw.
171. Opschrift voor een dolhuis.
— MARGARETHA ROBERVAL.
192. Apis. Tweegeveeht.
200. LABADIE.
— Handschriften betrekkelijk Nijmegen.
294. Indische driegulden.
205. Zilveren gedenkpenningen.
— Twee koperen munten.
209. De schriftelijke nalatenschap van FESTUS HOMMIUS.
210. Laatste bede van prins WILLEM I.
— Brieven van MARNIX.
211. Brieven van en aan JOHANNES WTENBOGAERT.
214. Afbeelding van 't heerenhuis Sandhorst aan den heerenweg bij het huis den Deil.
216. Op sinen voet.
— De bijvoegelijke naamwoorden in het middennederlandsch.
— De graaf VAN SPONECK.
— Camphuizen.
218. DIONYSIUS DU TOICT.
— Kleuren in wapens.
219. Het geslacht OLMIUS.
223. Meteoorsteenen.
— CORNELIS VAN OIJEN.
235. Zilveren penning ter gelegenheid van?
236. Penningen met Over Land.
237. NICOLAAS DUIN, Reis om de wereld.

Blz.
237. Drie prenten den amsterdamschen schouwburg betreffende.
246. Heelal.
253. Geslacht RUIJCHROCK VAN DER WERVE.
255. Zwanenburg.
— VAN DEN BLONDER.
256. De kerk de Haas te Amsterdam.
261. Schuldbekentenissen der provincie Holland.
266. Auteurs van anoniem uitgegeven dichtstukken.
278. Spreekwijze. Go to Jericho with your question.
— Orgue de Barbarie.
284. Geslacht VAN DER MEER.
285. Verwilderde menschen.
288. Brandweer.
302. Fransch werkje over het celibaat.
303. Aanhaling. De mensch is niet geboren om vrij te zijn.
305. NICOLAAS VAN OLDENBORCH.
306. Zinneprenten.
308. Spotprent.
311. Caerke.
— Steenmeet.
315. TEISTERBANT, HEUSDEN en andere geslachten.
316. Wapen met pelikaan of zwaan.

Blz.
316. Een tweetal wapens.
319. Geslacht WOUTERS.
— VAN RODENBURGH.
— Meester van de academie.
334. Namen van munten.
337. Rabinismus.
— MICHIEL WILLEMTZ.
342. Portret van CLAAS MATHIJSZ VAN DER HORST
343. Gezigt op Rotterdam.
— Prent van JAN DE RIDDER.
— Portret van M. SMALLEGANGE.
344. Erfdochter.
— Taalverandering.
345. Den beer of schermijnkel jagen.
— Pellorijn.
347. Geslacht VAN DER MUELEN (MEULEN) te 's Hertogenbosch.
— Geslacht BOTH VAN DER EEM.
349. Kwartieren van verschillende personen.
357. Handschrift over den oorlog op Java.
— Schilder van den keizer van Marokko.
360. Arenden te Middelburg in Zeeland.
377. Geslacht DE WITTE.
379. Afstammelingen en wapen van HENDRIK DIBBITZ.

B L A D W IJ Z E R.

A.

Aanhalingen en devisen. La critique est aisée, 15. — In het gansch heelal vind ik geen plaats voor God, 73. — Les Anglais s'amusaient tristement, 112, 169, 301. — Luctor et emergo, 305.
Adams graf, 176.
Admiraal (Brief aan eenen), 8.
Adriaan Floriszoon van Utrecht, 295.
Adriaen Willemsen, 296.
Afbeeldingen van spreekwoorden, 19, 78.
Afschrijving (Wijze van) van overledenen en anderen bij de Oost-ind. comp., 157.
Afstammelingen van Martin Luther, 121.
Actiehandel, 240, 272.
Alkmaar (Benoeming der vroedschap te), 37. — (Afbeelding der Heemskinderen te), 299.
Alphen (A. v.), 73.
Amsterdam (De pakhuizen van Pels te), 64, 95. — (Fransche comedie op den Overtoom te), 68. — Werken over), 144.
Anonymen en pseudonymen, 137, 105, 242, 271, 302.
Anonymi (Het boek) genaamd Deutero-jubilon, 239.
Aphorismen en aanhalingen, 71, 137.
Appel- en peersoorten, 55, 215.
Arcke Gods (De), 305.
Asinius (M.), 281.
Avenhorn (Mr. P.), 63, 119.

B.

Baen (J. B.), 78, 146, 175.
Baard (Een man die zijn) verkoopt, 160.
Barbaz (Gedicht v.), 45.
Bartjens (Mr. W.), 46.
Bascontes (G. de), 236.
Beeld boven de Mariakerk te Utrecht, 113.
Bekker (Eliz.), 169.
Bergen op Zoom (Graftomben in de Groote kerk te), 44, 109.
Bibliotheek (Stads) te Alkmaar, 46.
Bicker (L.), 111.
Bieselinge (Voormalig nonnenklooster Jerusalem te), 42.
Byron, 202, 240.
Blaeuwen (Jod. Calcovius en de), 113.
Boey (Mr. Th.), 88.
Boek (Hoe een) in de wereld komt, 15.
Boekbinderskunst (Geschiedenis der), 46, 75, 112, 171, 237.
Boekdrukkunst (Uitvinding der), 257, 289, 360.
Boekhandelaars (Geschiedenis van voorname), 75. — van 1546 tot 1568, 77.
Boiste, 19, 70, 110, 132, 169, 360.
Bolhamer (G), 371.
Bombardementen, 106, 130, 161.
Books of references (Nieuwe), 144, 173, 202, 328, 364. — Abdel-Kader, (D 78). — About, (C 60). — Adels-Lexicon (N. allgem.), (B 12). — Adresboek d. Boekhandels, (A 12). — Afbeeldingen v. d. optogt, (A 53). — Ainsworth, (D 24). — Albert (Prince), (D 79). — Antiquarium (B 102). — Apicius, (G 2). — Appendix codicum, (G 4). — Archiv d. N.-deutschen Bundes, (B 9). — Armée (l') française en 1867, (C 20). — Armorial général, (C 28). — Asselinau, (C 22), — Assier (d'), (C 100). — Badier, (C 96), — Badin, (C 19). — Baillou (de), (C 88). — Baldamus (B 94). — Bar (de), (C 67). — Barbré du Bocage, (C 33). — Barker, (D 24). — Barricius, (C 107). — Barthélemy (E. de), (C 28). — Barthélemy (G. de), (C 75). — Bartsch, (B 76). Bate, (D 1). — Batie (De la), (C 97). — Bauwerke d. Renaissance, (B 38). — Beaufrand, (C 94).— Bech, (B 75).— Beiträge (Erzgebirg), (B 10). — Beiträge (Statistik von Frankfurt), (B 54). — Bellier, (C 32). — Bembo, (F 2). — Beneke, (B 44) — Bérard, (C 102). — Bernard, (C 117). — Bernhardt, (B 64). — Bernutz, (C 27). — Bianchi, (F 3). — Bibliographie annamite, (C 23). — Bibliogr. Nachweisungen (B 3). Bibliotheca geographica, (B 82). — Bibliotheca historica, (B 84). — Bibliotheca historica-naturalis, (B 81). — Bibliotheca latina juris, (B 19). — Bibliotheca mechanico-techn., (B 83). — Bibliotheca medico-chirurgica, (B 80). — Bibliotheca militaris, (B 6). — Bibliotheca musica, (B 86). — Bibliotheca odentiatrica, (B 87). — Bibliotheca philologica, (B 18). — Bibliotheca philosophica, (B 7). — Bibliotheca theatralis, (B 85). — Bibliotheca theologica, (B 79). — Bibliotheca veterinaria, (B 88). — Bibliothèque d. Médecine, (C 53). — Bijdragen, (A 43). — Bilderdijk. (A 16). — Biogr.-liter.-Lexicon, (B 20). — Birch, (D 40). — Bladé, (C 36). — Blanc, (C 77). — Bluntschli, (B 57). — Bodenstedt, (B 22). — Boeckel, (C 27), — Boisevain, (A 4). — Bolza, (F 5). — Bond, (D 65). — Bongaerts, (A 13). — Bonnely, (C 63). — Bonnet, (C 65). — Boogaard, (A 36). — Booth, (D 86). — Bosscha, (A 52). — Boué, (C 106). — Bourasse, (C 126). — Bowden, (D 85). — Brande, (D 28). — Brater, (B 57). — Bresc (de), (C 39). — Breton, (C 45). — Brewer, (D 71). — Brown, (D 92). — Bruck, (B 72). — Bruhns, (B 49). — Buchner, (A 24). — Büchting, (B 3, 6, 7, 85, 86, 87, 88). — Buignet, (C 27). — Bullen, (D 71). — Bunsen, (D 40). — Burg (v. der), (A 25). — Burgersdyk, (A 26). — Burtal, (C 131). — Calendar of State Papers, (D 41, 71). — Callaway (D 56). — Campagna (la) de 1866, (F 8). — Cauel, (C 133). — Carey, (D 7). — Carina, (F 1). — Carré de Busserolle, (C 54). — Casco, (C 27). — Catalogue (Dublin Exhibition), (D 3). — Catalogue Paris, (D 32). — Catalogue des bois, (A 5). — Catalogue of books (Engl.), (D 35). — Catalogue Didot, (C 51). — Catalogue des exposants (C 141). — Catalogue de l'Expos. Univers., (C 41). — Catalogue Yeméniz. (C 119). — Caumont, (C 37). — Chalmers, (D 55). — Chamber (Encyclop.), (D 29). — Chamfleury, (C 111). — Chamisso, (B 74). — Champollior-Figeac, (C 21). — Champy, (C 12). — Chasles, (C 13). — Chaverondier, (C 46). — Chem.-techn.-Repertorium, (B 21). — Chevrier, (C 135). — Christian Year-Book, (D 16). — Chronol. Verzeichniss, (B 4). — Chion. & Mem. of Great-Britain, (D 64, 65, 66). — Chronicles of the Picts, (D 75).

— Churchill, (D 78). — Cocheris, (C 78). — Collection of Ballads, (D 87). — Comune (il) di Venezia, (F 11). — Coppi, (F 4). — Correspondance de Napoléon I, (C 55, 95). — Cortambert, (C 71). — Coster, (A 26). — Coston, (C 10). — Cottwell, (D 40). — Cox, (D 28). — Cramer, (B 36). — Criminal chronol., (D 13). — Criminal-Geschichten, (B 25). — Crozet, C 129). — Cruden, (D 7). — Cyclopædia (English), (D 89). — Czerwenka, (B 69). — Dale (van), (A 14). — Daniel, (B 73). — Darcel, (C 124). — Davis, (D 63). — Daubigny (C 42). — Dechambre. (C 68). — Degland, (C 84). — Delalain, (C 115). — Delecourt, (C 113). — Delvau, (C 3, 56). — Demogeot, (C 52). — Denkschriften, (B 10). — Desclosières, (C 94). — Diccionario de Portugal, (E 5) — Dictionnaire encycl. des sciences médicales, (C 68). — Dictionnaire d. familles, (C 98). — Dictionnaire (nouv.) d. médecine, (C 27). — Dictionnaire (Outline), (D 47). — Dictionnaire of Science, (D 28) — Didot, (C 51). — Dimock, (D 66). — Dinaux, (C 2). — Ditmar, (B 53). — Dozy, (A 38). — Draper, (D 74). — Dubois, (C 137). — Du Boys (C 86). — Ducamp, (C 128). — Duemichen, (B 97). — Duplessis, (C 8). — Duyl (Van), (A 30). — Dyer, (D 48). — Eberty, (B 13). — Eigendomsrecht (Letterk.), (A 45). — Enciclopedia (F 6). — Encyclopedie (Algem. Nederl.), (A 51). — Encyclopadie (Brockhaus), (B 99). — Engelen, (A 6) — Erk, (B 4). — Etablissements de bienfaisance, (C 30). — Etudes s. l'Expos. univ. (C 136). — Explication, (C 47). — Eyck v. Zuylichem, (C 123). — Fabre, (C 53). — Familiebiblioth., (A 52). — Fassy, (C 72) — Faucheur, (C 139). — Feller, (C 84). — Fessler, (B 58) — Figuier, (A 15). — Fitzpatrick, (D 67). — Five Centuries of Engl. language, (D 20). - Foerster (von), (B 38). — Forster (E), (B 42) — Fortanier, (A 49). — Fournier, (C 73). — Fouquier, (C 42). — Français, (C 42) — Freeman, (C 42). — Frère, (C 110). — Fricz, (C 107). — Frobenius, (B 2). — Froude, (D 72). — Fuss, (G 1). — Gabourd, (C 80). — Gallardo, (E 1). — Gall Morel, (B 73). — Gaspari, (F 11). — Gedenksteenplaatsing, (A 16). — Gemeentewet (De), (A 4). — Gemelli, (F 10). — Gerbe, (C 4). — Geruzez, (C 109). — Geslachtslijst, (A 7). — Ghillany, (B 61). — Giacomelli, (C 42). — Girardet, (C 126). — Girardin, (A 27). — Giry, (C 89). — Glaser, (B 9). — Gneisenau, (B 74). — Goizet, (C 131). — Graesse (C 62). — Graves, (D 38, 58) — Grey, (D 79). — Grimani, (F 11). — Grimm (J. en W.), (B 15). — Groot (De), (A 18). — Grundemann, (A 41). — Guérin, (C 89). — Guettrot, (C 81). — Guinaumont (De), (C 31). — Gutierrez, (E 6). — Gwilt, (D 11). — Hamel, (C 57). — Hamilton, (D 41). — Hamst, (D 76). — Handbook f. Cathedrals, (D 49). — Handbuch von Bayern, (B 70). — Hardwicke's Peerage, (D 36). — Hardwicke's Baronetage, (D 37). — Harnisch, (A 20). — Harp of Juda, (D 17). — Hartman, (A 37). — Haselbach, (B 59). — Hasper, (B 37). — Haugwitz, (B 74). — Hazlitt, (D 14). — Heinzelmann, (A 20) — Hering, (B 20). — Heyberger, (B 70). — Hidalgo, (C 2) — Hildebrand, (B 15). — Hippeau, (C 25). — Hofdijk, (A 46). — Hoffman, (B 2). — Horn (Von), (B 62). — Horvath, (B 58). — Hozier (d'), (C 28). — Hozier (H. M.), (D 70). — Huerta (De), (E 3). — Hughes, (D 27). — Humboldt, (B 74). — Hunt (C. E.), (D 50). — Hunt (R.), (D 18). — Hurst, (D 18). — Hutchinson, (D 25). — Illustr. Kriegs-Chron., (B 63). — Illustr. Ansstellungs Katalog, (B 45). — Imbert, (C 101). — Inleiding t. d. letterk. (A 18). — Jaarboek (Meteor.), (A 28). — Jaccoud, (C 27). Jacobsen, (B 21). — Jäger, (B 42). — Jager (l'abbé), (C 62). — Jager (De), (A 48). — Jahn, (B 78). — Jahrbuch d. Shakspeare-Gesellsch. (B 22). — Jal, (C 1). — Jánko (Von), (B 68). — Jewitt, (D 33). — Jobez, (C 82). — Johns, (D 30). — Joliet, (C 112). — Julius, (B 8). — Käferfauna, (B 26). — Kaulbach, (B 42). — Kessler, (C 12). — Kickx, (C 26, 66). — Kirkland, (D 1). — Klein, (B 58). — Kneschke, (B 12). — Knipe, (D 13) — Knoop, (A 39). — Koopman (De Nederl.), (A 34). — Kunst-album, (B 40). — Kunst-literatur, (B 95). — Labarre-Duparcq, (C 93). — Laborde (De), (C 17, 122). — Lacaine, (C 85). — Laehenaye-Desbois, (C 96). — Lacroix (C 59, 136) — Laferrière, (C 7). — La Lumia, (F 9). — Lancelot, (C 42). — Lau, (B 48). — Lavallée, (C 99). — Lebert, (A 30). — Lebeuf, (C 78). — Ledeboer, (C 114). — Leger, (C 107). — Legge, (D 80). — Leopold, (A 18). — Léouzon-Leduc, (C, 65, 92). — Lescure (De), (C 90, 104, 105). — Lessing, (B 5). — Levot, (C 35). — Lewes, (D 61). — Lexicon (Universal), (B 100). — Liste d. Récompenses, (C 138). — Literatur üb. Lessings „Nathan" (B5). — Loiseleur, (C 76). — Lorentz, (B 64). — Lorenz, (C 120). — Louis Ferdinand (Prinz), (B 74). — Lover's Dictionary, (D 5). — Low, (D 31). — Maassen, (B 19). — MacCarthy, (C 102). — Malte-Brun, (C 99). — Mangin, (C 42). — Manuzzi, (F 13). — Marbach, (B 93). — Margry, (C 70). — Martin, (C 24). — Masman, (A 21). — Massieu, (C 107). — Mattenheimer, (B 52). — Maurer, (B 71). — Maurice, (C 46). — Maximilien, (C 91). — Maynard, (D 81). — Mayr, (B 55). — Mazzini, (D 77). — Meadows, (D 25). — Médaillons (les), (C 60). — Memorie della società Italiana, (F 14). — Mendez, (E 2). — Méréaux, (C 61). — Merson, (C 32). — Mesnard, (C 140) — Meyer, (B 39). — Michiels, (C 125). — Mieg, (B 36). — Millard, (C 49). — Milman, (D 59). — Mirabel (De), (C 43). — Mirecourt (De), (C 14, 58, 87). — Mitterrutzner, (B 96). — More, (B 73). — Morley, (D 44). — Mortilaro, (F 12). — Müldener, (B 82-84). — Müller (D.), (B 42). — Muller, (F), (B 32) — Müller (M.), (D 47). — Muratori, (F 5). — Mussafia, (B 23). — Naamlijst v. boeken, (A 47). — Naamlijst v. notarissen, (A 22). — Naumann, (B 5). — Nederl. roem, (A 19). — Neilreich, (B 11). — Nélaton, (C 27). — Nettement, (C 74). — Neue Mittheil. ub. hist. antiq. Forschungen, (B 30) — Nicolai, (B 24). — Notes & queries, (D 90). — Nugent, (D 25). — Ogilvie, (D 21). — Ohlert, (B 27). — Oosterwijk (Van), (A 4). — Opel, (B 30). — Os (Van), (A 44). — Otterloo (Van), (A 33). — Outline Dictionary, (D 47). — Oven (Van), (A 15). — Panthier, (C 38). — Paris-Guide, (C 103) — Parkinson, (D 3). — Parton, (D 42). — Pauli, (B 66). — Paulus, (B 38). — Peeters, (A 27). — Pelletan, (C 7) — Perin, (C 118). — Perlen (Kunst), (B 41). — Perrey, (C 101) — Persano (Processo), (F7). — Peter, (B 31). — Pezuela (De la), (E4). — Pfeiffer, (B 75). — Pharmacopœia (British), (D 51). — Pharmacopœia of the United States, (D 62). — Philipp, (B 89). — Picard, (C 7). — Pierer, (B 100). — Pierron, (C 108). — Pinkas, (C 107). — Ploennies, (B 28). — Poèmes nation. Suédois, (C 5). — Poetas sevillanos, (E 7). — Pompe v. Meerdervoort, (A 40). — Ponthieu (De), (C 15). — Portraits of men of eminence, (D 82). —

Postgids (De nederl.), (A 54). — Pougin, (C 127) — Pratt, (D 54). — Predari, (F 6). — Rahel, (B 74). — Raige-Delorme, (C 68). — Railways, steamers etc., (D 6). — Rajendrahal-Mittra, (D 57). — Rass, (B 47). — Rayon, (E 1). — Records of prison, (D 91). — Recueil d. discours, (C 18). — Reglementen, (A 21). — Reinwald, (C 121). — Reise der Novarra, (B 32, 33). — Renon, (D 83). — Richebourg, (C 50, 132). — Rietstap, (A 20). — Rijkens, (A 18). — Rijkunst (De), (A 31). — Riou, (C 67). — Ritter, (B 65). — Rivoire (De), (C 97). — Rosny (De), (C 6). — Rückert, (B 74). — Rühl, (B 34). — Rupprich', (A 29). — Ruprecht, (B 79, 80). — Sabin, (D 8). — Saint-Albin (De), (C 134). — Saint-Victor, (C 107). — Saussine, (C 29). — Scheler, (C 130). — Schellen, (B 51). — Schilderschool (De), (A 50). — Schillergallerie, (B 42). — Schmidt (A.), (C 33). — Schmidt (Ch.), (B 70). — Schmidt (G.), (B 18). — School-Atlas, (A 26). — Schrader, (B 20). — Schriften d. Vereins f. Naturwissensch. in Wien, (B 50). — Schuch, (G 2). — Seafield, (D 9). — Sepp, (B 16). — Shaw (J.), (D 84). — Shaw's Remembrancer, (D 52). — Silver, (D 39). — Simmond, (D 3) — Simmonds, (D 45). — Simonin (l'abbé), (C 84). — Simonin (L.), (C 11). — Skene, (D 73). — Smith (C. J.), (D 46). — Smith (H. S.), (D 4). — Smoll, (C 9). — Sonnet, (C 34) — Staat der zeemagt, (A 1). — Staatengeschichte, (B 66). — Staatsworterbuch, (B 57). — Statistisches Jahrbuch, (B 29). — Steenackers, (C 16). — Steijn Parvé, (A 35) — Stephens, (D 12). — Stonehenge, (A 31) — Stubs, (D 64). — Sturler (De), (A 5). — Sullivan, (C 22). — Supplement op de Pharmacopœa, (A 2). — Susan, (A 21). — Sweys, (A 8). — Tardieu, (C 27). — Tardif, (C 17) — Taylor (J.), (D 23). — Taylor (W.), (D 60) — Tennyson (-iana), (D 34). — Thackeray, (D 26). — Theux, (C 116). — Thierry, (C 79). — Thilo, (B 56). — Thomlinson, (D 10). — Ticknor, (B 8). — Tieck, (B 74). — Tischendorf, (G 4). — Tissandier, (C 67). — Townsend, (D 68). — Tranaltos, (C 71). — Troude, (C 35). — Truths illustrated, (D 15). — Uden Masman, (A 21). — Ulmann, (B 67). — Ure's Dictionary, (D 53) — Urkundenbuch d. Enns, (B 60). — Valette (La), (C 30). — Vapereau, (C 44). — Varnhagen v. Ense, (B 74). — Verslag des handels, (A 9) — Verslag der jury, (A 32). — Vervynck, (C 137). — Verzameling van wetten, (A 23). — Verzeichniss, (B 14). — Verzeichniss v. Büchern (Jan-Juli 1867), (B 90). — Viertelj.-Catalog, (B 17, 91). — Visinoni, (F 11). — Vizetelly, (D 69). — Vloten (Van), (A 42). — Volkmar, (B 46). — Vollert, (B 25) — Vos (De), (A 10). — Vosmaer, (A 50). — Vries (De), (A 17). — Wachter, (B 70). — Wackernagel, (B 77). — Walford, (D 36, 37). — Walker, (C 15). — Wander, (B 1). — Wedgwood, (D 88). — Weigand, (B 15). — Weigel, (B 95). — Wellington, (D 19. — Wessely, (B 43). — Westrheene (Van), (C 83). — Wetgeving der octrooien, (A 3). — Wetten over waterstaat enz., (A 36). — Weyden, (B 35). — Wheeler, (D 43). — Winkel (Te), (A 17). — Winkler, (A 26). — Wislicenus, (B 76). — Wolf (A & F), (B 8). — Wolff (Ph.), (B 98). — Woordenb. van Nederl Indië, (A 11). — Wuttig, (B 92). — Wyatt, (D 75). — Yriarte (C 40). — Zarco del Nalle, (E 1). — Ziegler, (G 3). — Zuchold, (B 81).
Brand te Londen, 43, 106.
Broeck (P. v d.), 170.
Brunet (De bibliograaf), 362.
Burlesque (Het), 309.
Bijbelplaatsen (Verklaring v.), Rom. XV 19, 2 Cor. XII. 12, 55.
Bijbelvertaling, 172.
Bijvoegelijke naamwoorden op gezind uitgaande, 55, 179.

C.

C = K. Zie K.

Cebetis tabula, 302.
Chateaubriand, 309.
Cholera, 7, 293.
Cijfers (Arabische), 235, 267.

D.

Dagbladen (Nederl.), 278.
Daguerre (Heeft) de daguerreotype ontdekt, 310.
Darthula, 305.
Decker (Jeremias de), 276.
Deken (Brief v. E. M. Engelberts aan A), 143.
Delvau (A.), 170, 301.
Delwich (Regiment v. kolonel), 164.
Dépêche (Een) op rijm, 164, 293.
Devisen, zie Aanhalingen.
Diamant (Groote), 32, 64, 96, 320. — (De) de Sancy, 220.
Doctortitels, 129.
Doggersbank-lint, 10, 237, 270, 324.
Doopschgezinden (Leeraars der) op Ameland, 105.
Draaikast, 3.
Druyventros der amoureusheyt, 306.
Drukwerken (Min gewone), 13, 75, 110, 201.

E.

Ellewoutsdijcke (Susteren van), 42, 163.
Engelberts (Brief van E. A.) aan A. Deken, 143.
Eremita (Dan.), 209, 279, 310.
Eritis sicut Deus, 73.
Espenblad (De heer van), 133.

F.

Faust (De legende van), 304.
Ferenczy, 14.
Ferguut, 306.
Fokke Sz. (Arend), 278. — Werken van A.), 309.
Friesch (Overeenkomst van het) en het Engelsch, 253.

G.

Garnizoensleven op Ceram, 309.
Gebed voor den eten, 263.
Gedicht (Een), 47, 75, 110, 169.
Gedanum, 36, 67, 97.
Geestelijken (Eenige), 296.
Genealogien (500), verzameld door mr. R. v. Heemskerk, 62.
Genealogische kwartierstaten, 286.
Germain (De graaf de St.), 37.
Geschut door eenen priester uitgevonden, 43. — (Een stuk) met drie trompen, 110.
Geslacht van zelfst. naamw. Petroleum, 114, 148.
Geslacht de Baets, 31. — Balfour, 62. — Bax, 218, 286. — v. d. Berg, 59, 119, 190. — Boey, 88. — Boellaard, 188. — v. d. Boetselaer, 154. — Bogaert, 120, 151, 284. — Boymans, 57, 376. — du Bois, 31, 286, 374. — Born, 349. — Boxel en de Condé, 286, 349. — Braconnier, 58, 119. — Briel, 269, 350. — v. Bueren, 83, 124. — Buys, 120, 188 — Cabeljau, 87, 119, 285. — Chitty, 63, 120 — Coymans, 125. — Coppens, 86. — Corsen, 375. — Crane, 286, 349. — Cremer, 62. — Croock, 31. — v. Dielen, 121. — Dimmer, 85. — v. Dompselaer, 375. — van Eck, 61, 319. — v. Eck v. Panthaleon, 153, 284, 350. — van Ee, 375. — Eyck, 58, 121. — Fagel, 121, 154. 256. — Foccoma, 374. — v. Franckenberg en Proschlitz, 88. — v. Gelder, 85, 152, 320. — ter Haer, 151, 218. — v. Heeckeren v. Brandsenburg, 154, 219. — v. Heerdt of v. Heerde, 60. — v. Hogendorp, 60. — Hoogeboom, 255. — Hopman, 287. — d'Isendoorn a Blois, 56, 88. — Jamin, 285. —

de Jonge, 86, 123. — Kempe, 58, 87, 154, 319. — Kievit, 119, 285. — Klinkenberg en v. Echten, 125. — Lacoste, 120, 150, 348. — v. Leeuwen, 285, 319, 350. — v. Leuvenigh, 121, 348. — v. Lier, 81, 121. — v. d. Lisse, 59. — v. Loo, 375. — Marcus, 31, 86, 374. — de Moll en v. Reede, 61. — Mollerus, 84. — Muys v. Holy, 31. — Muylwijck, 190, 256. — de Neufville, 286, 319. — Notsbruge, 375. — v. Oyen, 59, 319. — v. Oosterhout, 153, 284, 319. — Oudenhoven, 220. — d' Outrein, 62. — Pasques de Chavonnes, 61, 119. — Pauw en de Kethulle, 376. — du Peyrou en Villepontoux, 121. — v. d. Poll, 83, 122, 255. — de Quay, 218. — Raesveld, 85, 152, 219, 256. — Reewijk, 62. — v. Rijnberk, 153. — v. d. Roest, 376. — v. Royen de With, 374. — Roskam en Boon, 32, 84. — de Rovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch, 154. — v. Sandijck, 153. — Schalbroeck, 376. — Scheidius, 62, 120, 190, 284. — v. Schuler, 220. — Seys, 59. — Tack, 376. — de Taillefer de Moriac, 81. — du Tour, 125. — Tromp, 259. — v. Ulft geheeten Matelanck, 122. — de Villattes, 81, 151, 284, 350. — Vorsterman, 58. — van Vught, 349. — van Wassenaer Duivenvoorde, 153. — v. Westervelt, 349. — Wierdsma, 120. — v. Wijck, 154. — Winderlinck, 286. — Witte enz., 58, 217. — de Witte, 61, 124. — Zwingli, 218.
Geslachten uit de Meierij van 's Hertogenbosch, 60, 119.
Geslachtlijsten gevraagd, 86.
Gesselius, 111.
Glimmer (C. J.), 176.
Granvelle (De rederijkers en), 163.
Grafschriften in kerken, 10, 109, 164, 268, 299, 324. — opschriften enz., 47.
Grafsteen te Sluis, 132.
Groot (Kist v. H. de), 270.
Guischard (K. G.), 15.

H.

Hackenzee en Wachenzee, 32.
Handschoenen, 7.
Handschrift in de kerk te Kwadijk, 172.
Handschriften van Kervel en van Vlakveld, 131.
Hans Matthysz, 247.
Hans Onversaecht, 270, 298.
Heelu (Handschrift der kronijk van Jan van), 18.
Heemskinderen (Afbeelding der) op een zerk te Alkmaar, 299.
Hees (Th.), 161, 261.
Heinsius (Verspreide gedichten van D.), 73.
Hensbeker van het college van den Hondsbossche, 109.
Heraut van wapenen Nederland, 152.
Herten in Nederland, 105, 161, 193, 360.
Hervorming (Bijdrage tot de geschied. der) in Nederland, 353.
Hinter (Huis te), 131.
Historie der Sevarambes, 111.
Historie van de bijl, 172, 304.
Historische woorden (Bibliotheek van), 327.
Hoed (Geschiedenis van den), 38, 98, 129, 193.
Holland en de Hollanders (Gedachten van vreemden over), 287, 350.
Hollandsch (Overeenkomst van) en Engelsch, 191.
Hollandsche brigade in engelsche soldij, 105.
Hollandsche geëmigreerden, 69.
Honden (Groene), 224.
Honden met ingekorte voeten, 36.
Honderdjarigen, 320.
Hooft (P. C.), Leven v. Willem I, 171. — (Portret van) en zijne vrouw, 250. — (Zwagerschap v.) en Vondel, 347. — (Woonhuis van), 352.
Hoorn (Corn. v.), 306.
Huyghens (Gedicht v.) op L. v. Coppenol, 239. — Schricklixt of schicklixt, 278.
Hussiten-oorlog (Hollanders in den), 163, 233, 267.
Huwelijks-engagement van 1742, 128.

I.

Ysewijn, 171, 243.

J.

Jacoba van Beieren, 67.
Jonston (Artur), 278, 304.
Judas, 338.

K, C = K.

Kaart van Carstensz ontdekkingsreize, 43.
Cachet van heer Jan v. Cromvliet, 58, 217.
Kakographie, 186, 216, 253, 317, 347.
Calcovius (Jod) en de Blaeuwen, 113.
Calishoek—'s Heerenhoek, 5.
Kämpfers Beschrijving van Japan, 272, 308, 362.
Cappellen tot den Poll (Monument voor J. D. baron), 169.
Carpentier, Histoire de Cambrai, 285.
Cartesiaansche pennemessen, 192.
Cassandre, 307.
Cats, Spaens heydinnetje, 278, 304.
Klaasje Zevenster, 111, 132, 133, 201. — Literatuur, 305.
Kleederdragt (Oude nederlandsche), 65, 129, 161.
Klokkengieters (Nederl.), 270.
Klokkespelen in Nederland, 1, 33, 97, 234.
Conscrit (De), 170.
Konijnengeld, 7, 33.
Correctors (Vrouwen gebezigd als) op de drukkerijen, 112.
Couder-Yden of -Hyden, 8, 101.
Krochten, 165.
Croy (Het huis), 153.
Kuhlman (Q.), 7.
Kwartieren (Vier) van Gotterswiick en Ingenhoof, 62. — (Zestien) v. Maarten v. Rossum, 64, 348. — (Acht) v. K. v. Alkemade, 154.
Kwartierstaten gevraagd, 373.

L.

Laberlotten, 236, 263, 292.
La Fayette met zijn echtgenoot te Vianen in 1799, 163, 234.
Lammens (A. F.), 292.
Latijnsch distichon van eenen onbekende, 73.
Leenen, 101.
Leeuwenberg (Monument op den), 127, 192.
Letterspelingen, 13, 72, 305, 362.
Lied (Oud hollandsch), [Ik ben de groene straatjes], 276, 309, 326. — (Oud), [De soudaens dochter], 277.
Liedboeken (Nederl.), 243, 275, 301, 326.
Liederen (Fransche, spaansche en engelsche volks-), 45, 305. — Wilhelmus v. Nassonwen, 200.
Liedje (Volks-) in 1813, 112, 137.
Linden (Hendrik Antonisz. v. d.). 353.
Lyonnet (P.), 171, 304.
Lodewijk (Denkbeelden v. koning) omtrent Neerlands onafhankelijkheid en zijne weerbaarheid, 264. — (Koning) op het eiland Walcheren, 296.
Loterij (Staats-), 100, 235.
Lusthof (De nieuwe), 243.

M.

Maan-telegraaf, 128.
Marteau (Pierre), 14, 44.
Meervoud (Vorming van het), 283.
Mendeërs (De) en hunne taal, 212, 251.
Merian (M. S.), 171, 304.
Middelburg (Register op de notulen van den raad van), 309.
Molaise, 105.
Molenzeilen, eene partijleus, 194.
Molijn Jr. (P.), 19.
Montesquieu in Holland, 306.
Monument voor J. D. baron van Cappellen tot den Poll, 169.
Munt van Napoleon, 237, 271, 299, 324.
Munten. De schelling, 9. — (Prijzen van), 9.

N.

Naamlijst (Alphabetische) v. boeken, 329, 362.
Naamregister van predikanten in Zeeland, 13, 45, 302.
Naerebout, 175.
Namen (Aannemen van familie-), 5. — (Verbuiging van eigen-), 49. — v. huizen, 89, 154, 222, 352. — v. buurten aan uithangteekens ontleend, 314. — en beschermheiligen van gilden, 342.
Napoleon te Amsterdam, 257. — in Nederland, 266, 294, 321.
Nederland (Beschrijving van) door Duitschers, 364.
Nederlandsche vlag, 130.
Norell (J.), Ysselstroom, 305.

O.

Officiersboekjes (Oude), 95, 191, 224, 320.
Oyen (Jan en Lamb. v.), 15.
Oyen (Corn. v.), 7
Oling (Lucas), 70, 167.
Omwenteling van 1813, 66.
Oostindië, 72, 288.
Oostindië (Lijsten van personen in), 128, 191.
Opdragten (Zonderlinge), 64, 288.
Opmeer, 305.
Oranje (Verwonding van den prins van), 105. — (De prins v.) te Parijs gedurende het consulaat v. Napoleon, 297.
Os (Van), 112, 134, 170, 199.
Ottogracht (De), 268, 323.
Oud Poelgeest, 13.

P.

Palembang (Opperhoofden v.), 42.
Panne (Pieter), 6, 99.
Parasiten, 154.
Patras (Abr.), 34.
Penning op Balth. Bekker, 10. — op Pelgroms, 11, 109. — (Koperen) met hebreeuwsch opschrift, 43. — Op L. Oling, 70, 167. — (Zilveren gedenk-) van J. C. gravinne v. Ross geb. de Schubert, 132. — door Alb. Durer, 325. — met den droom van Jacob, 325. — v. Vinet, 326. — a°. 1605, 326. — van 1714. De Hertogin v. Brunswijk Luneburg, moeder en dochter, 326.
Penningen (Twee leg-) van 1570 en 1574, 10, 70.
Perrault, Contes, 47.
Pest, 7, 293.
Petroleum, 38, 67, 114.
Plaat van den zeeslag van 29—31 mei 1692, 19.
Politieke blixem (De), 241.
Politieke kruijer (De), 306.
Portret door H. Galama aan Joh. de Witt gezonden, 72. — van Willem den ouden, graaf van Nassau, 107, 165. — (Ongenoemd), 209, 279, 339. — van P. C. Hooft en zijne vrouw, 250, 341. — van den dichter Bredero, 279. — (Spot-?) van C. Bender a Bunenthal, 280, 310. — van Ol. v. Noort, 280. — v. Adr. Pauw, 310.
Portretten (Historische), 78. — in studenten-almanakken, 78. — met wapen v. Wemeldinge, 113, 147. — der plenipotentiarissen op het congres te Munster, 281, 339.
Pozzo, 278, 304.
Predikanten (Utrechtsche), in 1625, 106.
Prent (Eene oude) en een oud lied, 277, 327.
Prenten en boeken (Oude), 307.
Pseudolofredenen, 302.

Q.

Querard, 201.

R.

Rederijkers (De) en Granvelle, 163.
Regiment van Klösterlein, 105. — v. Delwich, 164.
Reinaert, 306.
Rembrand, 48.
Renard (Simon), 163.
Reuter, 107, 161, 292.
Roeland (Steenen), 271.
Romans (Nederlandsche), 239, 301, 326.
Rijder (De), 250.

S.

Saturdags-gezelschap (Het) te Amsterdam, 171.
Schieringers en Vetkoopers, 80.
Schoen (D. G.), 195.
Scholten, 107, 161.
Schotsche clans (Ruitkleuren der), 188.
Sems (Johan), 11, 72, 110.
Shakspere en de draagbare kanonnen, 194, 236, 297.
Silo (A.), 328.
Sylt (Holl. oostindievaarders in 1751 verongelukt bij), 164, 235, 263.
Sincere (Het genootschap), 169.
Sint Joos in Nieuw Duiveland, 296.
Sneeuwbeelden, 96.
Spelling. Hipokras, 344.
Sponeck (De graaf v.), 84.
Spotprent (Zinnebeeldige) op de amsterdamsche hoofdwacht, 19.
Spreekwoorden (Afbeeldingen van), 19, 78.
Spreekwoorden en spreekwijzen — Een bok schieten, 79. — Zeven is een galg vol, 81, 177. — Hoogmoed doet nooit iemand goed, 20. — Jan rap en zijn maat, 55. — Goede wijn behoeft geen krans, 311. — Hij gaat naar den musschenhemel, 55, 117. — Opera Lulli, 118, 150, 178, 210, 251. — Iets voor een prikje koopen, 79, 148, 177. — Iemand iets in den neus boren, 150.
Staatkunde van het kerkenzakje, 193, 261.
Stadsmerken, 127.
Standbeeld v. Alva, 69, 100, 129. 162.
Steek, 191.
Steen (Wandelende), 352.
Steendragen, 4, 68.
Stel (Juffr. v. d.), 48.
Stoomschip (Het eerste) te Rotterdam en in Nederland, 1.
Straf (Eene oude), 195.
Studenten (Nederl.) aan de universiteit te Orleans, 264.

T.

Tesselschade (Gedichten van), 15.
Tichelaar (Willem III en), 131.
Titels van boeken (Zonderlinge), 64, 288, 352.
Titulatuur, 6, 33.
Tooneel (Tijdschriften over het), 249.
Toonkunstenaars (Nederl.), 371.
Trommels, 131.
Tromp (Corn.), 105, 130, 161, 193, 232, 289. — en Petersen, 225.
Tromp (Dirk Corn.), 131, 193.

U.

Udemans (Corn.), 16, 46, 75.
Uithangborden, 37, 97, 163, 234.
Utrecht (Beeld boven de Mariakerk te), 113.

V.

Vaandels in 1784 veroverd te Riouw, 11.
Vaartuigen voor 1650, 165.
Vaderlandsche chocolaad, 170.
Vaderl. remarques op de staatk. geschriften v. S. v. Slingelandt, 143.
Venus (Had) zwart haar en zwarte oogen? 95, 287.
Verbena, 96, 192.
Verbuiging van eigennamen, 49. — Zeventigen, twaalven, 343.
Verzamelaars, 95.
Verzen (Een paar duistere), 314.
Vischmarkt te Leiden, 68.
Visscher (M. T.). Zie Tesselschade.
Vlag (De nederlandsche), 130, 193.
Vlissingen in 1572, 104. — (Straten en andere woonplaatsen te), 125.
Volksonderwijs (Geschiedenis van het), 36.
Volksspelen bij de Romeinen, 105.
Volkstelling in Friesland in 1796, 260.
Vondel door Smollett geciteerd, 327. — (Zwagerschap tusschen Hooft en), 347.
Vondel-literatuur (Curiositeit met betrekking tot de), 305.

Vossenooren en valken als belasting, 163.
Vrouw (Eene) met vier en twintig mannen, 95.
Vrouwen (Of de) menschen zijn, 47, 172, 239.
Vij (Gerrit van), 251.

W.

Wagenaar en vervolgen, 172, 238, 272, 300. — (Werken van), 243.
Wahl (J. C. v. d.), 164.
Wapen der nederlandsche republiek, 85. — van Mook, 60. — van Portugal en Poortugaal, 286. — van Reeuwijk, 64, 120. — der universiteit te Leiden, 349. — van het geslacht Van Anckeren, 286. — Bellaard enz., 376. — v. d. Berg enz, 375. — Erckelens, 350. — Hordijck, 286. — Kerkwerve, 87, 123. — Mees, 120. — Plencker, 153. — Swrijters, 284, 350. — Tiedeman, 88. — v. Wijck, 57. — (Een), 62. — (Vraag naar een), 286. — (Vraag naar een familie-), 64. — (Onbekend), 122; 190. — (Onbekend familie-), 63, 88, 123, 151. — te Leiden, 349. — op een rustbank, 88, 256. — als watermerk, 121.
Wapenborden in de kerken te Batavia, 22. — in de kerk te Echteld, 349.
Wapens (Tweetal), 376.
Westerink (H.), 44.
Westphalen (Kronijk van Adr.), 137.
Wetstein (J. R. de), 105.
Willem graaf van Holland (Tweede vrouw van), 8, 43.
Willem I (Gewaad van prins), 165, 236.
Willem III en Tichelaar, 131.
Witt (Joh. de), 276, 299.
Witte (De), 47, 304.
Wolven in Nederland, 8, 99.
Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 118 — (Een paar nieuwe), 283.
Woorden, afgeleid, verklaard of beoordeeld. — Achterlader, 214, 283, 312. — Antwerpen, 282, 311. — bankroet, 314, 372. — basta, 313. — baviaan, 314, 372. — bediende, 252. — blaauwtjes, 150. — blad, 102, 104, 148. — Champ de Mars, 314, 372. — el, 104. — fidibus, 314. — futselen, 179, 251. — gave Gods, 78. — gestaan, 148. — gewaai, 118, 178. — grootburger, 118, 147, 177. — handhoofdende, 283, 311. — hanse, 310. — hipokras, 344. — Hugenoten, 313, 372. — jeghenode, 101, 103, 148, 176. — kameel, 215. — kat, 149. — kleinzondag, 313. — crepel, crepelstraat, 283, 311, 312. — lawaai, lavei, lavuijt, labbayen, labbei, 55, 114, 149, 211. — loodje, 150, 178, 212. — lone (love), 282, 311. — lummel, 150. — maljenier, 313, 372. — marcepein, 215. — mechoore, 253. — meester, 75. — neutebollen, 118, 178. — onder (wat verwedt gij er), 147. — ontbladen, 148. — ontlooven, 148. — ontstaan, 148. — ouderwetsch, 314. — passedijzen, 313. — petroleum, 114, 148. — plet, 118, 147. — poldereiland, 283, 312. — radix surdesolidum, 22. — rafinaderijmaker, 119. — rok, pet, buis, jas, das, muts, 314. — ruiken, rieken, 79. — Schieringers, 80. — schipper, schipheer, 20. — schoften, 115. — scholte, 107. — schorriemorrie, 178. — smous, 117, 212. — splete, 22. — staart, bijnaam van den Engelschman, 117, 252. — titel, 311. — truanten, 80, 313, 342. — viaduc, 283. — vinnezoen, 179, 251, 343. — vrome, 104. — zakkeroller, 179.

IJ.

IJzeren masker (De man met het), 293, 360.

Z.

Zande (Huis te), 295.
Zaunslifer, 13.
Zeehonden, 68.
Zeemansbrief (Een), 287.
Zeeroovers, 34.
Zegel van een onbekende, 31.
Zendingen (Geheime) in 1672 en 1673, 68.
Zinspreuken, 47.
Zuren (Jan v.), 77.
Zwarte polder, 36, 97, 234.

MEDEWERKERS.

A.

A., Lijsten van personen in Oostindie, 128. — Gesl. Notsbruge, 375. — Gesl. Corsen, 375. — Gesl. van Ee, 375. — Gesl. van Dompselaar, 375. — C. v. Loo, 375. — Wapen v. van den Berg enz., 375. — Wapen van Bellaard, 376.
A. (A. L. T.), Latijnsch distichon van eenen onbekende, 73. — Gesl. v. Raesveld, 85. — Had Venus zwart haar en zwarte oogen? 95 — Molaise, 105.
A. (F. J.), Adams graf, 176.
A. (J.), Geslacht v. Dielen, 121.
A. (J. C.), Namen van huizen, 89. — Een gedicht, 169.
A. (R.), Rembrand, 48.
A. (Z. W.), Leven van Willem I door P. C. Hooft, 171. — Kakographie, 186.
A. (v), Wolven in Nederland, 8. — Gesl d'Isendoorn à Blois, 56. — Huwelijks-engagement van 1742, 128.
A. & L. Hollandsche geemigreerden, 69. — Hollandsche brigade in engelsche soldij, 105. — Regiment van Klösterlein, 105.
Alexander, De geschiedenis van den hoed, 38, 98. — Boiste, 132. — Byron, 202. — Lawaai, 211. — Kameel, 215. — Volkstelling in Friesland in 1796, 260. — Gebed voor den eten, 263.
Aliquis, Smous, 117. — Raffinaderijmaker, 119.
Andante, C. v. Oijen, 7. — Gesl. d'Isendoorn à Blois, 56. — Gesl. Boymans, 57, 376. — Geslacht Kempe, 58. — Gesl. Witte enz., 58. — Gesl. v. Oijen, 59. — Gesl. v. Heerdt, 60. — Gesl. v. Eck, 61. — Fam. de Moll en van Reede, 61. — Gesl. Pasques de Chavonnes, 61. — Klokkespelen in Nederland, 97. — Gesl. Cabiliau, 119. — Gesl. van den Bergh, 190. — Onbekend wapen, 190. — Gesl. de Quay, 218.
Augsburger (Een). Bijbelvertaling, 172.

B.

B. Uithangborden, 97. — Medaille Pelgroms, 109. — Huis te Hinter, 131 — J. B. Baen, 175. — Gesl. v. Gelder, 218. — Maljenier, 372.

B. (B. v.), Gesl. Balfour, 63.
B. (C. W.), Benoeming der vroedschap te Alkmaar, 37. — De Witte, 47.
B. (D. M.), P. Marteau, 14. — Een gedicht, 111. — Actiehandel, 240. — Anonymen en pseudonymen, 242.
B. (L. Ph. C.), Oude nederl. kleederdragt, 65.
Baan (J. van der), Huis te Zande, 295. — Eenige geestelijken in 1470, 296 — Naamregister van predikanten in Zeeland, 302. — Passedijlen, 313.
B. b., Klaasje Zevenster, 111.
B. D. (C. v.), Tweede vrouw van Willem I graaf van Holland, 8. — Handschrift der kronijk van Jan van Heelu, 18. — Geslachten uit de Meierij van 's Hertogenbosch, 60. — Pieter Panne, 99. — Gesl. du Peyrou en Villepontoux, 121.
Berg van Dussen Muilkerk, Vrouwen als correctors op drukkerijen, 112. — Jod. Calcovius en de Blaeuwen, 113.
B. N., Een gedicht, 75. — C. Tromp, 130. — Standbeeld van Alva, 162. — Een spotportret of niet? 310.
Bodel Nijenhuis, Joh. Sems, 110. — Uitvinding der boekdrukkunst, 289. — Nederlandsche romans, 301. — Daniel Eremita, 310.
Boellaard (D. J. H.), Gesl. Boellaard, 188.
Bouman (J.), Zwarte polder, 97. — Historie der Sevarambes, 111. — Lawaai, 114. — Hij gaat naar den musschenhemel, 117.
Br. (A.), Munt v. Napoleon, 324. — Nederlandsche romans, 326.
Buscando, Heraut van wapenen, Nederland, 152. — Gesl. Boellaard, 188.

C.

C. (D. B. v.), De arcke Gods, 305.
C. (N. G.), van Os, 170.
C. (J. J.), Lafayette te Vianen, 234.
C. (F.), Gesl. ter Haar, 151.
Caland (F.), Couder-Yden of -Hijden, 8. — Grafschriften in kerken, 10, 164, 268, 324. — Schipper, 20. — Splete, 22 — Familie Croock, 31. — Cachet van heer Jan van Cromvliet, 58, 217. — Familie Seys, 59. — Gesl. v. d. Lisse, 59. — v. Hogendorp, 60. — Vischmarkt te Leiden, 68. — Wapen v. Kerkwerve, 87. — Gesl. Kempe, 87, 154, 319. — Gesl. Cabeljau, 87, 285. — Mr. Th. Boey, 88. — Wapen als watermerk, 121. — Gesl. de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch, 154. — Susteren van Ellewouts-dijcke, 163. — Krochten, 165. — Vaartuigen voor 1650, 165. — F. Naerebout, 175, — Gesl. Witte enz., 217. — Gesl. Bax, 218. — Handhoefdende, 283. — Gesl. Bogaert, 284. — A. F. Lammens, 292 — Huis te Zande, 295. — Adriaan Florisz. van Utrecht, 295. — Adriaan Willemsen, 296. — Sint Joos in Nieuw Duiveland, 296. — Gesl. van Gelder, 320. — De Ottogracht, 323. — Namen van beschermheiligen van gilden, 342. — Crepels, 344.
Chr., Zwarte polder, 234. — De klokkespelen in Nederland, 234. — Arabische cijfers, 235. — Doggersbank-lint, 237. — Het boek Anonymi, 239. — Gedicht v. Huyghens op Coppenol, 239. — Tijdschriften over het tooneel, 249. — De Reyder, 250. — Mechoore, 253.
C. J., Steendragen, 4. — De schelling, 9.
Constanter, De klokkespelen in Nederland, 33. — Titulatuur, 33. — Zwarte polder, 36. — Geschiedenis van het volksonderwijs, 36. — Stads bibliotheek te Alkmaar, 46. — Wapen v. Mook, 60. — Zonderlinge opdragten, 64. — Geschiedenis van voorname boekhandelaren, 75. — De pakhuizen van Pels te Amsterdam, 96. — Petroleum, 114. — Hollanders in den Hussiten-oorlog, 233. — Standbeeld v. Alva, 233. — G. de Bascontes, 236. — Futselen, 252. — Bediende, 252. — Uitvinding der boekdrukkunst, 257.
Corrector (Een), P. van Os, 170.
Cz., De graaf v. Sponeck, 84.

D.

D., Een bok schieten, 79.
D. (J. H. v.), Petroleum, 148.
D. (J. J. v.), Vaderl. remarques op de staatk. geschriften van S. v. Slingelandt, 143. — Brief van E. M. Engelberts aan A. Deken, 143.
D. (J.) / L., Steendragen, 68. — Twee legpenningen van 1570 en 1574, 70. — Portret door H. Galama aan Joh. de Witt gezonden, 72. — La Fayette met zijne echtgenoot te Vianen, 163. — Holl. oostindievaarders in 1751 verongelukt bij Sijlt, 164. — Het genootschap Sincere, 169.
Dale (J. H. van), Grafsteen te Sluis, 132. — Leenen, jeghenode, 148.
Dirks (Mr. J.), L. Oling en zijn eerepenning, 70.
Dixi, De pakhuizen van Pels, 64. — Aanhaling, 73. — Vinnezoen, 251. — Futselen, 251.
D. N. (V.), Oud Poelgeest, 13. — J. en L. van Oyen, 15. — Zinnebeeldige spotprent op de amsterdamsche hoofdwacht, 19. — A. Patras, 34. — Naamregister der predikanten in Zeeland, 45. — Mr. W. Bartjens, 46. — Gesl. d'Isendoorn à Blois, 56. — Johan Sems, 72. — Oostindië, 72. — Gesl. Roskam en Boon, 84. — Braconnier, 119. — Gesl. v. d. Berg, 119. — Gesl. Pasques de Chavonnes, 119. — Gesl. Chitty, 120. — Wapen van Reeuwijk, 120. — Gesl. v. Lier, 121. — Gesl. v. d. Poll, 122. — Wapen v. Kerkwerve, 123. — Gesl. v. Bueren, 124. — Portretten met wapen v. Wemeldinge, 147. — Gesl. Boogaert, 151. — Onbekend familiewapen, 151. — Gesl. van Gelder, 152. — Uithangborden, 234. — Wagenaar en vervolgen, 238. — Gesl. v. Muylwijck, 256. — Anonymen en pseudonymen, 272, 302. — Actiehandel, 273. — Ned. liedboeken, 275. — Ongenoemd portret, 279. — Dan. Eremita, 279. — v. Oosterhout, 284. — Gesl. Bax, 286. — Grafschriften in kerken, 299. — Honderdjarigen, 320. — Crane, Boxel en de Condé, 349.
Doorninck (Mr. J. J. van), Anonymen en pseudonymen, 137, 195.
Dozy (G. J.), Eene oude straf, 195.

E.

E., Gesl. Kievit, 119. — Bogaert, 120. — Fam. Wierdsma, 120.
E. (A. J.), Kwartierstaten gevraagd, 373.
E. (C.), Gerrit van Vij, 251.
E. A. P., Verklaring v. bijbelplaatsen, Rom. XV. 19, 2 Kor. XII., 12. — Doggersbank-lint, 270. — Anonymen en pseudonymen, 271. — Baukroet, 372.
Eckhoff (W.), Johan Sems, 11. — L. Oling, 167.
E. v. Z., Beeld boven de Mariakerk te Utrecht, 113.

F.

F., Willem III en Tichelaar, 131. — Handschriften van Kervel en van Vlakveld, 131.
F. (G. A.), Corn. Udemans, 16. — Artur Jonston, 278.
F. (T. H.), Wapen v. Plencker, 153. — Gesl. van Rijnberk, 153. — v. Oosterhout, 153.
F. (W. C.), van Os, 170.
Fokker (A. H. G.), De schelling, 9. — Prijzen van munten, 9. — Twee legpenningen van 1570 en 1574, 10.
Fokker (Mr. G. A.), De staatsloterij, 235.
Fret (P.), Draaikooi, 4. — Zwarte polder, 36. — Vlissingen in 1572, 104. — Straten en andere woonplaatsen te Vlissingen, 125.

G.

G., Juffr. v. d. Stel, 48. — Gesl. v. Heeckeren v. Brandsenburg, 219.
G. (T.), Boiste, 19. — Radix surdesolidum, 22. — Zeeroovers, 34.
G. (J. E. t.), Loodje, 178.
G. (M. A. F.), Gesl. v. Vught, 349.
G. (T.), Gesl. Oudenhoorn, 220.
G. (W. A. H.), Gesl. Isendoorn à Blois, 57. — Jacoba v. Beieren, 67. — Portret v. graaf Willem den Ouden v. Nassau, 165. — Zeven een galg vol, 177. — C. Tromp, 193. — Oude officiersboekjes, 224. — Des Villattes, 284.
Gerrit, Bijvoegelijke naamw. op gezind uitgaande, 55.
Gockinga (C. H.), Familie Lacoste, 150.
Gouw (J. E. ter), Schorriemorrie, 78. — Laberlotten, 263. — Munt v. Napoleon, 271. — Hans Onversaecht, 298. — Basta, 313.
Groen AJz. (J. A.), Letterspelingen, 13.

H.

H., Utrechtsche predikanten in 1625, 106. — Afstammelingen v. M. Luther, 121.
H. (A.), Bombardementen, 130. — Grootburger, 147. — Reuter, 161. — Opera Lulli, 178. — Monument op den Leeuwenberg, 192. — D. C. Tromp, 193.
H. (C. M. A.), Wapen v. Mees, 120. — Fam. Scheidius, 120.
H. (H.), A. van Alphen, 73.
H. (T.), Gedicht v. Barbaz, 45. — Een gedicht, 47, 110. — Jan Rap en zijn maat, 55. — Petroleum, 67.
H. (v.), Gesl. Eyck, 121.
Hans, Hanse, 310. — Titel, 311. — Namen van buurten aan uithangteekens ontleend, 314. — Hipocras, 344.
Heeckeren van Brandsenburg (F. H. C. van), Gesl. v. Heeckeren v. Brandsenburg, 219.
H—g., Namen van huizen, 155. — Staatkunde van het kerkenzakje, 193. — Molenzeilen, een partijleus, 194. — D. G. Schoen, 195.
Hora ruit, Gesl. van Lier, 81. — De Taillefer de Moriac, 81. — Geslachtlijsten gevraagd, 86.

I.

I. (F. A. S. A. v.), Vaandels in 1784 veroverd te Riouw, 11. — Hoogmoed doet nooit iemand goed, 20. — Braconnier, 58.
I. (J. L. A.), Pest, cholera, 7. — Q. Kuhlman, 7. — Brief aan een admiraal, 8. — Letterspelingen, 13, 305. — Min gewone drukwerken, 13. — Guischard, 15. — Gedichten van M. Tesselschade Visscher, 15. — P. Molijn, Jr., 19. — Afbeeldingen van spreekwoorden, 19. — Geschut door een priester uitgevonden, 45. — Geschiedenis der boekbinderskunst, 46. — Grafschriften, opschriften enz. 47. — Namen van huizen, 89, 352. — Wagenaar en vervolgen, 301. — A. Jonston, 304. — P. Lyonnet, M. S. Merian, 304. — Historie van de bijl, 304. — De Witte, 304. — De legende van Faust, 304. — Fransche, spaansche en engelsche volksliederen, 305. — Opmeer, 305. — J. Norell, Yselstroom, 305. — Druyventros der Amoureusheyt, 306. — Montesquieu in Holland, 306. — Cornelius van Hoorn, 306. — Hugenoten, 313.
Isegrim, Reinaert, 306. — Ferguut, 306.

J.

J. (D. G.), Overeenkomst van het Hollandsch en Engelsch, 191.
J. (Th.), Nederl. dagbladen, 278.
Joannes Colonisensis, Gave Gods, 78.
Jorissen (Theod.), Napoleon te Amsterdam, 257.

K.

K., Vraag naar een familiewapen, 64. — Gedanum, 97.
K. (H. M.), Aannemen van familienamen, 5. — Titulatuur, 6.
K. (J. C.), H. Westerink, 44. — Appel- en peersoorten, 55. — Lawaai, 55. — Hij gaat naar den musschenhemel, 55. — Standbeeld v. Alva, 69. — Ruiken en rieken, 79. — Sneeuwbeelden, 96. — Verbena, 96. — Gesselius, 111. — Parasiten, 154. — Een gedicht, 169. — Elizabeth Bekker, 169. — Vaderl. chocolaad, 170. — Oud handschrift in de kerk te Kwadijk, 172. — C. J. Glimmer, 176. — Futselen, 179. — Steek, 191. — Munt v. Napoleon, 247. — Laberlotten, 292. — Nederl. liedboeken, 301. — Bankroet, 314. — Een paar duistere verzen, 314. — Fidibus, 314. — Oud hollandsch lied, 326. — A. Silo, 328. — W. de Rouck, 342.
K. (Jhr. mr. v.), Geslacht Tromp, 289. — Crane, 350. — Wapen v. Swrijters, 350. — Gesl. Briel, 350. — Tweetal wapens, 376. — Gesl. Pauw en v. d. Kethule, 376.
K. (V. D.), Gesl. Muys van Holy, 31. — Zegel van een onbekende, 31. — Gesl. de Baets, 31. — Gesl. du Bois, 31. — Gesl. Marcus, 31, 374. — Gesl. Roskam en Boon, 32.
Kr., Fagel, 121.
Kramm (C.), Min gewone drukwerken, 75. — Zeven is een galgvol, 81. — Groote diamant, 96. — Portret van Willem den Ouden, 107. — Een stuk geschut met drie trompen, 110. — Staart, bijnaam van den Engelschman, 117. — Maan-telegraaf, 128. — Wilhelmus van Nassouwen, 200. — Ongenoemd portret, 209. — Daniël Eremita, 209. — Opera Lulli, 210. — Loodje, 211. — Marcepein, 215. — Wapen op een rustbank, 256. — Eene oude prent en een oud lied, 327. — Ongenoemd portret, 339. — Portretten der plenipotentiarissen op het congres v. Munster, 339. — Portretten van P. C. Hooft en zijne vrouw, 341. — Vinnezoen, 343. — Geslacht du Bois, 374.
K. v. S. n°. 2, Draaikast, 3. — Handschoenen, 7. — Zwarte polder, 36. — Scholten, 107. — Neutebollen, 118. — Wapen v. Reewijk, 120. — Een man die zijn baard verkoopt, 160.

L.

L., Namen van huizen, 91.
L. (A. C.), Iets voor een prikje koopen, 177. — Shakspere en de draagbare kanonnen, 236. — Byron, 240. — Opera Lulli, 251. — Staart, als bijnaam van den Engelschman, 252. — Zonderlinge titels van boeken, 288. — Vondel door Smollett geciteerd, 327.
L. (A. M.), Gedanum, 36. — Of de vrouwen menschen zijn, 47.
L. (C. P.), Susteren van Ellewoutsdijcke, 42. — Voormalig nonnenklooster Jerusalem te Bieselinge, 42. — C. Udemans, 46.
L. (L.), Een wapen, 62.
L. (S. P.), Het eerste stoomschip te Rotterdam, 2. — Konijnengeld, 33. — Iets voor een prikje koopen, 148.
L. (V. D.), Geslacht v. Westervelt, 349.
Laboranter, P. Zaunslifer, 13. — Wapenborden in de kerken te Batavia, 22. — Groote diamant, 32. — Kaart van Carstensz ontdekkingsreize in 1623, 43. — Zinspreuken, 47. — Namen van huizen, 92, 155, 222. — D. C. Tromp, 131. — Plet, 147. — Verschillende wijze waarop overledenen en anderen bij de boeken der Oostind. comp. werden afgeschreven, 157. — Lijsten v. personen in Indië, 191. — Cartesiaansche pennemessen, 192.
Lacoste (G. E. van der Sande), Gesl. Lacoste, 348.
Lamed, Graftomben in de groote kerk te Bergen op Zoom, 109. — De conserit, 170. — Appelen peersoorten, 215.

Larwood (Jacob), Uithangborden, 37. — Eene vrouw met vier en twintig mannen, 95.
Ledeboer (A. M.), Actiehandel, 273. — Wagenaar en vervolgen, 300. — Tabula Cebetis, 302. — De politieke kruijer, 306. — Cassandre, 307.
Leendertz Wz. (P.), Konijnengeld, 7. — Schipper, scipheer, 20. — Verbuiging van eigennamen, 49. — Verspreide gedichten van D. Heinsius, 73. — Iets voor een prikje koopen, 79. — Rieken en ruiken, 79. — Jeghenode enz., 103, 176. — Corn. Tromp, 105. — Min gewone drukwerken, 110. — Klaasje Zevenster, 111. — Lawaai, 114, 148. — Plet, 118. — Standbeeld v. Alva, 130, 162. — Opera Lulli, 150, 210. — Namen van huizen, 155. — Leven v. Willem I door Hooft, 172. — Bijvoeg. naamw. op gezind uitgaande, 179. — Anonymen en pseudonymen, 199, 242. — Ysewijn, 243. — Nederl. liedboeken, 243, 275, 301, 326. — Futselen, 252. — Oud hollandsch lied, 276. — Eene oude prent en een oud lied, 278. — Schricklixt of schicklixt, 278. — Hanse, 310. — Passedijsen, 313. — Namen van buurten aan uithangborden ontleend, 314. — Zeventigen, twaalven, 343. — Hipokras, 344. — Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel, 347.
Lennep (J. van), De pakhuizen van Pels te Amst., 95. — Elizabeth Musch en Klaasje Zevenster, 133. — Een depêche op rijm, 164.
L—F—T., Verzamelaars, 95.
Loffelt (A. C.), Pierre Marteau, 44. — Fransche, spaansche en engelsche volksliederen, 45. — Perrault, Contes, 47. — Brand der fransche comedie op den Overtoom, 68. — Iets voor een prikje koopen, 79. — Truanten, 80, 342. — Ruitkleuren der schotsche clans, 188. — Verbena, 192. — Judas, 338.
Luchtmans (Dr. P. J. C.), J. R. de Wetstein, 101.

M.

M., Bombardementen, 161. — Vossenooren en valken als belasting in 1814, 163.
M., Genealogische kwartierstaten, 286.
M. (B. J. A.), Hensbeker van het college van den Hondsbossche, 109. — Volksliedje in 1813, 112. — Gewaad van prins Willem I, 236. — Uitvinding der boekdrukkunst, 289.
M. (B. v. D.), Cats, Spaens heydinnetje, 304.
M. (S.), Het huis Croij, 153.
Maanen (C. v.), Pieter Panne, 6. — Gesl. de Witte, 124. — Gesl. v. Bueren, 124.
Maibit, Blaauwtjes, 150. — Iemand iets in den neus boren, 150.
Martini (Mr. G. J. de), Kronijk v. Adr. Westphalen, 137.
Max., Universiteitswapen van Leiden, 349. — Wapen te Leiden, 349. — Beschrijving van Nederland door Duitschers, 364.
M. f. (J. H.), Gesl. Marcus, 86.
M. M., Herten in Nederland, 105. — Leeraars der Doopschgezinden op Ameland, 105 — Loodje, 150. — Lummel, 150. — C. Tromp, 161. — Zakkeroller, 179. — Anonymen en pseudonymen, 199. — Cats, Spaens heydinnetje, Pozzo, 278. — Vorming van het meervoud, 283. — Nederl. toonkunstenaars, 371.
Mijnssen (J. W.), Monument op den Leeuwenberg, 127.

N.

N. Familie Scheidius, 63. — Maljenier, 313.
N. (P.), Grootburger, 177.
N. (De), Gesl. v. Gelder, 85. — Gesl. Coppens, 86. — Carpentier, hist. de Cambrai, 285. — Gesl. de Neufville, 286.
Nil admirari, Een depêche op rijm, 292. — Koning Lodewijk op het eiland Walcheren, 296. — De prins van Oranje te Parijs, 297. — Munt van Napoleon, 299. — J. de Witt, 299. — Chateaubriand, 309. — Champ de Mars te Parijs, 314. — Napoleon in Nederland, 321.

O.

O., Van Raesveld, 219.
—O—, De bijnaam staart voor Engelschman, 252.
O. (F.), Honden met ingekorte voeten, 36. — Onbekend familiewapen, 63, 123. — Groote diamant, 64. — Fam. de Jonge, 123. — Trommels, 131. — Kwartieren van Corn. v. Alkemade, 154. — Portret van den dichter Bredero, 279. — Wapen van Swrijters, 284. — Gesl. du Bois, 286. — Wapen van Hordijck, 286. — Wapen van v. Anckeren, 286. — Wapen v. Portugal en Poortugaal, 286. — Pest, Cholera, 293.
O. (H.), Wapen der Nederl. republiek, 85. — Lawaai, 150.
O. (H. P.), Vinnezoen, 179.
O. (V.), Zonderlinge titels van boeken, 64. — Kämpfers Beschrijving v. Japan, 362. — Maljenier, 372.
O. (H. M. C. v.), De klokkespelen in Nederland, 1. — Calishoek, 5. — Ferenczy, 14. — Gedanum, 36. — Boiste, 70, 132. — Oude nederl. kleederdragt, 129. — Grootburger, 147. — Opera Lulli, 150. — Wagenaar en vervolgen, 272.
Oosterzee (H. M. C. van), Actiehandel, 272.

P.

P., Familie de Jonge, 86. — Fagel, 256.
P. (A. A. F.)—K. D. H. L., Scholten, 161. — Uithangborden, 163. — Aanhaling, 169. — Herten in Nederland, 193.
P. (P.), Gesl. Mollerus, 84.
P. (R. J.), 500 genealogien verzameld door mr. R. v. Heemskerk, 62. — Gesl. Cremer, 62. — Gesl. d' Outrein, 62. — Vier kwartieren van Gotterswiick en Ingenhoef, 62. — Mr. P. Avenhorn, 63.
P. (v.), Gesl. Chissy, 63. — Gesl. Jamin, 285.
P. (v. d.), Gesl. van de Poll, 255.
—pd—, Lafayette te Vianen, 234. — Ned. klokkengieters, 270. — Kämpfer, Beschrijving v. Japan, 272.
Philarchus, J. C. v. d. Wahl, 164.
Phineas, L. Bicker, 111.
P. Q., Nederl. romans, 239.

R.

R., Smous, 212. — Kleinzondag, 313.
R. (J. P.), De staatkunde van het kerkenzakje, 261.
R. (L. D.), Uitvinding der boekdrukkunst, 289. — Napoleon in Nederland, 294. — Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders, 350.
R. (P.), Gesl. ter Haar, 219.
R. (T.), Lawaai, 212.
Rooijen (A. J. Servaas van), Klaasje Zevenster, 132.
Roos (G. P.), Couder-ijden, 101. — Leenen, jeghenode, 101. — Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 118. — De Ottogracht, 268. — Schricklixt of schicklixt, 278. — Lone, 282, 311. — Naamsoorsprong van Antwerpen, 282. — Crepels, 283. — Een paar nieuwe woorden, 283. — Kämpfer, Beschrijving van Japan, 308. — Oud hollandsch lied, 309. — Garnizoensleven op Ceram, 309. — Werken van A. Fokke Sz, 309. — Heeft Daguerre de daguerrotype uitgevonden, 310. — Doggersbank-lint, 324.
R—t, Gesl. Hoogeboom, 255.

S.

S. (A.), P. Lyonnet, M. S. Merian, 171.
S. (G. G.), Herten in Nederland, 161.

S. (H.), Volksspelen bij de Romeinen, 105.
S. (J.), Fam. Scheidius, 190.
S. (I. B. I.), Verwonding van den prins v. Oranje, 105.
S. (J. C. F. v.), Doctortitels, 129. — N. v. Sandijck, 153.
S. (J. H.), Corn. Tromp en Petersen, 225. — C. Tromp, 232. — Gesl. Muylwijck, 256. — Jerem. de Decker, 276. — Olivier van Noort, 280. — Een spotportret of niet? 280. — M. Asinius, 281. — Portretten der plenipotentiarissen op het congres van Munster, 281.
S. (P.), De dichter van Os, 170.
S. (V. W.), Herten in Nederland, 360.
Saxo Sylvius, Denkbeelden van koning Lodewijk omtrent Neerlands onafhankelijkheid, 264. — Napoleon in Nederland, 321.
Sch. (H. J.), Oude nederl. kleederdragt, 161.
Schröder (J. C.), Eritis sicut Deus, 73.
Siccama (J. H. Hora), Th. Hees, 261.
Steinmetz (F. F. C.), Geslacht van Raesveld, 152.
S. v. S., Napoleon in Nederland, 322.

T.

T., Stadsmerken, 127. — Grootburger, 177. — Gewaai, 178. — Neutebollen, 178.
T. (P. H.), Anonymen en pseudonymen, 199.
Th., Tweede vrouw van graaf Willem I, 43. — Gesl. v. Oijen, 59, 319. — Gesl. de Witte, 61. — Zestien kwartieren van Maarten van Rossum, 64, 348. — Gesl. v. Bueren, 83. — Gesl. v. d. Poll, 83. — Gesl. d'Isendoorn à Blois, 88. — Onbekend familiewapen, 88. — Gesl. van Lier, 121. — Onbekend wapen, 122. — v. Ulft geheeten Matelong, 122. — Gesl. ter Haar, 218. — Hollanders in den Hussiten-oorlog, 233. — Gesl. v. Raesveld, 256. — v. Eck v. Panthaleon, 284. — Gesl. Winderlinck, 280. — Vraag naar een wapen, 286. — Wagenaar en vervolgen, 301. — van Oosterhout, 318. — Gesl. v. Eck, 318. — Gesl. v. Leeuwen, 319. — Gesl. de Neufville, 319. — Fam. v. Leuvenigh, 348. — Wapenborden in de kerk te Echteld, 349.
Theoloog (Een), Rok, buis, enz., 314.— Zeventigen, twaalven, 343.
Tiedeman (H.), Aanhaling, 15, 301. — Boiste 71, 110, 169. — Aphorismen en aanhalingen, 71, 137. — Letterspelingen, 72. — Wapen v. Tiedeman, 88. — Brand te Londen, 106. — Geschied. der boekbinderskunst, 112, 171. — Standbeeld v. Alva, 129. — De hollandsche vlag, 130, 193. — De dichter van Os, 134, 199. — Nieuwe books of references, 144, 173, 202, 328, 364. — J. B. Baan, 146. — Kat, 149. — P. v. d. Broeck, 170. — Geschied. van den hoed, 193. — Shakspere en de draagbare kanonnen, 194, 297, — Querard, 202. — De Mendeers en hunne taal, 212. — Achterlader, 214. — De diamant de Sancy, 220. — Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders, 287, 351. — Delvau, 301. — Klaasje-Zevenster-literatuur, 305. — Truant, 313. — Bibliotheek van historische woorden, 327. — Gedachten van vreemden omtrent Holland en de Hollanders, 351. — Wandelende steen, 352.— De man met het ijzeren masker, 360. — Letterspelingen, 362. — Brunet, 362. — Hugenoten, 372. — Bankroet, 372. — Champ de Mars, 372. — Baviaan, 373.
T......n, De Villattes, 151, 350. — v. Wassenaar Duivenvoorde, 153. — v. Eck v. Panthaleon, 153, 350. — Fagel, 154. — v. Heeckeren van Brandsenburg, 154. — Portret v. Adr. Pauw, 310.

U.

u—H, A. Delvau, 170. — Lafayette te Vianen, 234. — Geschied. der boekbinderskunst, 237. — Wagenaar en vervolgen, 238. — Of de vrouwen menschen zijn, 239.

V.

V. (Joan), Ned. Studenten aan de universiteit te Orleans, 264. — Eene oude prent en een oud lied, 277. — De vier Heemskinderen op eene grafzerk te Alkmaar, 299.
V. (M. D.), Gesl. Coymans, 125. — Gesl. Klinkenberg en v. Echten, 125. — Genealogie du Tour, 125.
V. (W. D.), Het eerste stoomschip te Rotterdam, 1. — De schelling, 9. — Prijzen van munten, 10.
V. Jzn. (J°. d.), Penning op Balth. Bekker, 10. — Doggersbanklint, 10.
Veder (W. R.), Klaasje Zevenster, 201.
Vries Jz. (J°. de), Medaille Pelgroms, 11. — Zilveren gedenkpenning van J. C. grav. von Ross geb. de Schubert, 132. — Medaille door Alb. Durer, 325. — Medaille met den droom van Jacob, 325. — Medaille v. Viret, 326. — Medaille a°. 1605, 326. — Medaille van 1714, 326.
Vrijwilliger (Een) der comp. jagers der utr. hoogeschool, Portretten in studenten-almanakken, 78.

W.

W. (V. Z.), Gesl. Born, 349.
W. (Z.), Brand te Londen, 43.
W. (J. C. v.), Wapen der fam. v. Wijck, 58. — Fam. Buys, 120.
Winkelman (H. P.), Register op de notulen van den raad van Middelburg, 309.
Winkler (Johan), Jeghenode, 176. — Overeenkomst van het Friesch en het Engelsch, 253. — Hollandsche oostindievaarders in 1751 verongelukt bij Sijlt, 263. — Oud Hollandsch lied, 276.
Wijck (H. van Asch van), Wapens der fam. v. Wijk, 57.
Wijk (J. C. van), Boxel en de Condé, 286. — Oude officiersboekjes, 320.

X.

X., Corn. Tromp, 130. — Gesl. v. Wijck, 154. — Fam. Scheidius, 284. — Gesl. Foccoma, 374.

Z.

Z., Grootburger, 118. — Fam. Lacoste, 120. — Fam. v. Leuvenigh, 121. — Gesl. Kievit, 285.
Z. (V.), Oostindië, 288.
Zeelandus, Portretten met wapen v. Wemeldinge, 113.
Zn., De staatsloterij, 100.

—

*
*, Regiment van kolonel Delwich,
*
164. — Monument voor J. D. baron v. d. Cappellen tot den Poll, 169. — Fam. Buijs, 188.

LEES-, SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

In Dl. XVI.

Bl. 7, Kol. 2, r. 19 v. b. staat: XV. bl. 377, bl. 99; lees; XVI. bl. 3, 37, 99.
— 22, —— 2, r. 21 v. b. —— voert (Axel); lees: (Axel) vaert.
— 23, —— 2, r. 2 v. b. —— 24 Mey; lees: 26 Mey.
— 26, —— 2, r. 23 v. o. —— 18 Febr.; lees: 18 Oct.
— 28, —— 2, r. 3 v. o. —— 1706; lees: 1756.
— 59, —— 2, r. 10 v. b. —— gest. 14 aug.; lees: ged. 14 aug.
— 60, —— 2, r. 22 v. o. —— getr.; lees: getuige.
— 76, —— 1, r. 18 v. b. —— *den jongen;* lees: *den ouden.*

In Dl. XVII.

— 47, —— 2. r. 25 v. b. —— X. bl. 3; lees: IX. bl. 3.
— 53, —— 2, r. 13 v. o. —— wisselde; lees: weifelde.
— 54, —— 2, r. 16 v. b. —— oud; lees: oude.
— 55, —— 2, r. 10 v. o. —— IX; lees: VIII.
— 72, —— 1, r. 21 en 29 v. o. staat: L; lees: E.
— 100, —— 2, r. 19 v. b. staat: 1677; lees: 1577.
— 106, —— 1, r. 26 v. b. —— XVI; lees: XV.
— 108, —— 2, r. 3 v. o. —— *de oude;* lees: *de jonge.*
— 109, —— 1, r. 8 v. b. —— *den jongen;* lees: *den ouden.*
— 119, —— 1, r. 19 v. b. —— 37; lees: 87.
— 120, —— 2, r. 12 v. b. —— Teekendorp; lees: Heekendorp.
— 135, —— 2, r. 18 v. b. —— ongerijmde; lees: onberijmde.
— 138, —— 1, r. 2 v. b. —— ....; lees: kroon.
— 179, —— 2, r. 12 v. b. —— Of men dan; lees: Of men.
— 327, —— 2, r. 14 v. o. —— Ewardum; lees: Edwardum.
— 331, —— 1, r. 13 v. o. —— *Gids;* lees: *Postgids.*
— 332, —— 2, r. 26 v. o. —— BERK'S; lees: BECK'S.
— 333, —— 1, r. 22 v. b. —— 11; lees: II.
— 335, —— 2, r. 13 v. b. —— GIESERKE; lees: GIESECKE.
— 339, —— 1, r. 8 v. b. —— her; lees: his.
— 339, —— 1, r. 10 v. o. —— humeurs; lees: humours.
— 341, —— 1, r. 20 v. b. —— VAN DER HAART; lees: VAN DER SLAART.
— 342, —— 1, r. 27 v. b. —— Tedlende; lees: Teldende. .
— 351, —— 2, r. 21 v. o. —— pluvide: lees: placide.